

ULUSLARARASI
Orhan Gazi
VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU-V

2019 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İŞler Dairesi
Başkanlığı Yayınları No:47

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Kocaeli Büyükşehir
Belediyesi, Kültür ve Sosyal İŞler Dairesi Başkanlığı'na aittir. BaŐkanlıđın
yazılı izni olmadan elektronik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz,
 oğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Tasarım

Yüksel Yücel

Baskı ve Cilt

Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ő.

ULUSLARARASI
Orhan Gazi
VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU-V

Editörler

Prof. Dr. Haluk Selvi
Prof. Dr. İbrahim Şirin
Doç Dr. M. Bilal Çelik
Dr. Ali Yeşildal
Resül Narin

Kocaeli 2019

Genel Koordinatör

İlhan BAYRAM

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Doç Dr. M. Bilal ÇELİK
Dr. Ali YEŞİLDAL
Raşit FİDAN
Hayriye SÖZER
Resül NARİN

Sempozyum Sekreterliği

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Resül NARİN
Ş. Göksu HÜLAGÜ

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN	Prof. Dr. Nedim İPEK
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	Prof. Dr. Olena BAÇINSKA
Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ	Prof. Dr. Osman AKANDERE
Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE	Prof. Dr. Osman KÖSE
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Prof. Dr. Özer ERGENÇ
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA	Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK	Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof. Dr. Chakib BENAFRI	Prof. Dr. Temuçin F. ETAN
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT	Prof. Dr. Tofig MUSTAFAZADE
Prof. Dr. Emre DÖLEN	Prof. Dr. Ümit EKİN
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Prof. Dr. Viktor KIRYUKOF
Prof. Dr. Enver KONUKÇU	Prof. Dr. Yuriy KOÇUBEY
Prof. Dr. Erhan AFYONCU	Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
Prof. Dr. Ferhat TURANLI	Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Feridun EMECEN	Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Prof. Dr. Geza DAVID	Doç. Dr. Mustafa SARI
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Doç. Dr. Oleksandr SEREDA
Prof. Dr. İdris BOSTAN	Doç. Dr. Olga MAVRİNA
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN	Doç. Dr. Serkan YAZICI
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU	Doç. Dr. Svitlana KAVUK
Prof. Dr. Maria Pia PEDANI	Doç. Dr. Vyacheslav STANİSLAVSKİ
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU	Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	

Web: kocaelitarihsempozyumu.com

Mail: kocaelitarihsempozyumu@kocaeli.bel.tr

“ULUSLARARASI ORHAN GAZİ VE KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU-V” Başlığını taşıyan bu eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu yazıları kaleme alan bilim insanlarına aittir.

İçindekiler

Kocaeli Basını'nda Soyadı Kanunu'nun Uygulanması Sürecindeki Çalışmalar <i>Emine KISIKLI</i>	1251
Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015) <i>Nurettin GÜLMEZ</i>	1263
İnönü Dönemi'nin Son Maliye Bakanı: Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal <i>Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA</i>	1309
Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci (1957-1960) <i>Ersin MÜEZZİNOĞLU - Latif PINAR</i>	1325
Demokrat Parti Döneminde Kocaeli'nde Tarım <i>Bilal TUNÇ</i>	1335
"Dokuz Patron Olayı"nın Kocaeli Basınında Temsili <i>Ayşe Elif EMRE KAYA</i>	1343
Kocaeli'nde Gür Bir Ses: "Sesim" Dergisi Üzerine Bir Değerlendirme <i>Sedef BULUT</i>	1357
Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülkî Yapılanma Tarihi II (1954-2012) <i>Enis ŞAHİN - Sinan DEMİRAG</i>	1365
"KYÖD – Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği" Üzerine (1948-1998) <i>F. Yavuz ULUGÜN</i>	1397
15-16 Haziran 1970 İşçi Eylemlerinde Kocaeli'deki Gelişmeler <i>Yusuf Ziya KESKİN</i>	1449
Kocaeli Kırım Diasporasından Vatan Kırım'a Ulaşan Köprü (Kocaeli Kırımtatar Kültür ve Dayanışma Derneği) <i>Nuri KAVAK</i>	1463
Kocaeli'de İç Göç (1830-1840) <i>Nedim İPEK</i>	1477
Nogayların Kocaeli Sancağı'na Göçleri <i>Recep YAŞA - Gülcan MEMİŞ</i>	1485
1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari ve Demografik Yapısı <i>Nursal KUMAŞ</i>	1493
1950-1951 Bulgaristan Göçü ve Kocaeli Vilayeti <i>Önder DUMAN</i>	1523

Göçün ve Belleğin İzsürümü: Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Bir Pomak Ailesinin Sözlü Tarihi <i>Sinan VARDAR</i>	1535
Kocaeli Bölgesine Yapılan Göçlerin Kocaeli Müziğine Yansıması <i>Feyzan Göher VURAL - Merve SOYCAN</i>	1559
Bedrifelek Başkadınefendi'nin Bir İhya-kerdesi: Körük Çeşmesi <i>Recep KANKAL</i>	1567
'Sultan Baba' Menkıbelerinin Vladimir Propp'un "Masalın Biçimbilimi" Eserinden Yola Çıkılarak Yapısal Olarak Çözümlemesi <i>Hüseyin ŞEN - Faruk Emre ÖZÜNLÜ</i>	1575
Bizi Birleştiren Halka Simit <i>Kevser AYDOĞDU</i>	1583
İstanbul Medreselerinde Kocaelili Bir Müderris: Huzur Dersi Hocası Gebzeli Hafız Abdullah Şerif Efendi <i>Arzu GÜLDÖŞÜREN</i>	1591
İzmit Âlimlerinden İbrahim Edhem Ve Kurban Ahkâmı İle İlgili Risalesi <i>Abdullah KAHRAMAN - Salih ŞAHİN</i>	1597
Şeyhzâde Muhyiddîn Mehmed Kocavî'nin Nesih Anlayışı <i>Şükrü MADEN</i>	1605
Orhan Gazi'nin İlme ve Maneviyata Katkısı: Bazı Kocaelili Âlimlerin Eserlerinden Nakiller <i>Recep DİKİCİ</i>	1619
Arslanbey Köyünden Agop Zakaryan'ın Hikâyesi <i>Ali BİRİNCİ</i>	1641
İzmitli Ak Ali Efendi'nin Fezâil Adlı Eserinin Fezâil Literatüründeki Yeri <i>Mehmet AYHAN</i>	1661
Eski Türkçe Kelimelerin İzmit'in Taşköprü, Ova ve Balören Ağızlarındaki Görünümünün Kültür Dil Bilimsel Çözümlemesi <i>Ertan BESLİ</i>	1673
Kocaeli "Dil İskelesi" Menkıbesindeki Olağanüstü Motifler: Türk Dünyası Anlatılarıyla Mukayeseli Bir Araştırma <i>Abdulselam ARVAS</i>	1681
Kocaeli Halk İnançlarında Ağaç Bağlamında Totemizm <i>Ali Osman ABDURREZZAK - Yaşar KALAFAT</i>	1689
Kocaeli İli Manav Kültüründe İğne Oyalı Başörtüsü Geleneği - Krep ve Yemeni Oyaları <i>Mine CAN</i>	1717

Tarihsel Süreçte Kocaeli’nde Manav Kültürü: Misafirperverlik <i>Resül NARİN</i>	1733
Demirciler Konağı Kalemışleri Üzerine Bir İnceleme <i>Yıldırım KARADENİZ</i>	1747
Kocaeli/Gölcük’te Kent Kimliğini Simgeleyen Mimari Proje Önerisi <i>Nevnihal ERDOĞAN - Zehra Türkiz ÖZBURSALI - Hikmet TemelAKARSU</i>	1761
Mahalle Seçiminde Komşuluğun Rolünün İzmit’in Geleneksel ve Modern Konut Yerleşmelerinde Kıyaslanması <i>Nevnihal ERDOĞAN</i>	1767
Kocaeli Gastronomi Potansiyelinin Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Değerlendirilmesi <i>Ömür ALYAKUT - Saim KÜÇÜKKÖMÜRLER</i>	1779
Orhan Gazi Gemici Vakfından Osman Gazi Köprüsüne İzmit Körfez Geçişi <i>Oğuz POLATEL</i>	1807
Atın Türk Kültüründeki Yeri Ve Osmanlı Döneminde Kocaeli Özelinde Türk At Yetiştiriciliği <i>Veli GÜVEN</i>	1823
Kocaeli Yerel Basınında Dijitalleşme Dönemi <i>Burçin SAĞLAM</i>	1835

Kapanış Konuşmaları

<i>Ali YEŞİLDAL</i>	1847
<i>İdris BOSTAN</i>	1847
<i>İlhan ŞAHİN</i>	1849
Sempozyum Görselleri	1851

Kocaeli Basını'nda Soyadı Kanunu'nun Uygulanması Sürecindeki Çalışmalar

Emine KISIKLI *

Giriş

Türkler tarih boyunca önce boy isimleriyle anılmış, daha sonra aile isimlerini soyadı olarak kullanmış, kimi zaman da aile isimlerinin sonuna *oğlu* kelimesini eklemiştir. Osmanlı döneminde ise *oğlu* yerine *zade* kullanılmaya başlamış, bu süreçte soyadları ya da lâkaplar isimlerin önünde, son döneme doğru ise batı özentisi ile isimlerin sonunda yer almıştır.¹ Osmanlı'da köy, kasaba ve şehirlerde soyadı çok az kullanılmakla birlikte, idareci tabaka ve aydınlar arasında hiç görülmemiş, derebeylik anlayışının yerleşmediği Osmanlı toplumunda devletin aile varlıklarına ve isimlerine müsamaha göstermemesi yüzünden şahısların ölümü ile birlikte isimlerinin unutulması geleneği yerleşmiştir.² Öz adın, aile adlarının veya doğum yerinin ayırıcı özellik olarak halini aldığı Osmanlı toplumunda, Tanzimat döneminde açılmaya başlayan batı tarzı okullarda doğum yerleri ve aile isimleri yaygın biçimde kullanılmaya başlamıştır.³ Ancak bu uygulama çok dar bir çevre ile sınırlı kalmış, toplumun tamamını kapsamamıştır.⁴

Yıkılan Osmanlı toprakları üzerinde kurulan yeni Türk devleti, soyadı olmayışı yüzünden Osmanlı döneminde nüfus kayıtlarında, askere alma ve iktisadî işlerde yaşanan karışıklığa son vermek amacıyla bir Soyadı Kanunu çıkartma ihtiyacı duymuştur. Soyadı Kanunu'na yol açan bir başka sebep de, 1930'ların genel psikolojisi ile ilgilidir. Türkiye'de dilin, milliyetçilik anlayışında önemli yer tutmaya başladığı 1930'ların başında Türk olmak, Türkçe konuşmakla eşdeğer görülmüş, millî birliğin dilde birlik ile sağlanacağına inanılmıştır. Dil konusundaki bu bakış açısının ilk yansıması 1928 Harf İnkılabı ile kendini göstermiştir. Harf değişikliğinin ardından 1932'de kurulan *Türk Dili Tetkik Cemiyeti*, Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden kurtarma ve zenginleştirme konusunda büyük çaba harcamış, Soyadı Kanunu'nun çıkarılmasından sonra da Türkçe soyadlarının tespiti yönünde ciddi çalışma gerçekleştirmiş, Türkçe soy isim alınmasını özendirmiştir. Soyadı Kanunu'na ihtiyaç duyulmasını gerektiren bir başka sebep de, ülke nüfusunun tam olarak tespit edilmesi ve kayıt altına alınması ihtiyacıdır. 1920'den itibaren nüfusu kayıt altına almak için birçok girişimde bulunan yeni Türk devleti, 28 Eylül 1920'de çıkardığı *Nüfus Vukuatının İki Ay Müddetle Cezai Nakdiden Muafiyetine Dair Kararname* ile daha önce kaydı olmayıp, iki ay içerisinde nüfus kaydını yaptırandan herhangi bir ceza alınmamasını kararlaştırmış, 17 Nisan 1922 tarihinde nüfus kaydını yaptırmayanların cezasını beş katına çıkarmış, 1924 *Köy Kanunu* ile köylerde ölüm-doğum evlenme ve boşanma olaylarının kayıt altına alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Nüfusa kayıt mecburiyeti getiren 1926 Medeni Kanunu ile de 1927 ve 1935 yıllarında yapılacak genel nüfus sayımlarında kayıt dışı nüfusun kayıt altına alınmasını amaçlamıştır. 5 Temmuz 1934 tarihli *Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında Kanun* konunun ne kadar ciddiye alındığının bir diğer göstergesidir.⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus kayıtlarının sağlıklı bir şekilde yapılmasına yönelik bu adımların sonucunu Soyadı Kanunu oluşturmuştur. Devlet; adını-soyadını, doğum ve ölüm tarihini, evlenme ve boşanma hallerini bilmediği bir nüfusun yönetilmesindeki güçlükleri dikkate alarak, geleceğe dair planlamalarında sağlıklı verilere ulaşmak gayesiyle Soyadı Kanunu'na ihtiyaç duymuştur. Soyadı Kanunu'na bu denli ihtiyaç duyulmasına karşın, 1934 yılına kadar bu konuda somut bir adım atılamamıştır. Sadece 1926 Medeni Kanunu'nda yer alan vatandaşların aile adları çerçevesinde bir isim alabilmesi ve değiştirebilmesi hükmü ile yetinilmiştir.⁶

* Dr., Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Öğr. Gör., E-posta: tarihkisikli@hotmail.com

1 Zakir Avşar-Ayşe Elif Emre Kaya, "Cumhuriyet Türkiye'sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği", *Turkish Studies*, 8/5 (2013), s. 77.

2 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C.3, İstanbul, 1981, s. 465.

3 Fatma Acun, *Atatürk ve Türk İnkılabı Tarihi*, Ankara, 2000, s. 253.

4 Ahmet Mumcu, *Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi*, İstanbul, 1982, s. 169.

5 Fevzi Çakmak, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19 (2009), s. 89-115; "Gizli Nüfusların Yazımı Hakkındaki Kanun", *Türk Yolu*, 3 Eylül 1934, s.1.

6 Sabit Dokuyan, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1 (2016), s. 133.

1. Soyadı Kanunu'nun Kabulü ve Kanun Çerçevesindeki Çalışmalar

Kamuoyunu Soyadı Kanunu'na hazırlamaya yönelik ilk çalışma basın üzerinden başlatılmıştır. 1932 yılında *Herkesin bir soyadı olacak* ibaresiyle sürmanşetten verilen haberde, İçişleri Bakanlığı'nın bir kanun hazırlığı içinde olduğu, kanunun uygulamaya konmasından altı ay sonra herkesin kendisine bir soyadı almak ve bu adı nüfus kütüğüne yazdırmak mecburiyetinde olacağı bilgisi yer almıştır.⁷ Aynı gazetede yer alan bir başka haberde alınacak soyadının asıl ismin sonuna getirileceği, ileride torunlara miras bırakılacak bu soyadının çok dikkatle, özenle ve özellikle de Türkçe isimlerden seçilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁸ 27 Kasım 1932 tarihli gazetede ise, Soyadı Kanunu Layihâsı'nın tamamlandığı bilgisi yer almıştır.⁹ Gazetede mizahî üslupla verilen bir başka haberde; 14 milyonluk Türk toplumunda, erkeklerin büyük bölümünün aynı adları taşıdığı, bunun büyük karışıklığına yol açtığı, Soyadı Kanunu sayesinde bu karışıklığın büyük ölçüde engelleneceği belirtilmiştir.¹⁰

Lâyiha'nın kanunlaşmasına yönelik ilk adım 1933 yılında atılmış, 13 Mart 1933 günü on yedi maddelik lâyiha TBMM Dahiliye ve Adliye Encümenlerine havale edilmiştir.¹¹ 16 Haziran 1934 günü bu kanun lâyihası ile Dahiliye ve Adliye Encümenleri'nin mazbataları TBMM'nde müzakere edilmiştir. Müzakere esnasında söz alan Bursa Milletvekili ve TBMM Başkan Vekili Refet Bey, Medeni Kanun'un 25, 26, 126, 141, 153, 247, 257, 259 ve 312. maddelerinde soyadlarına yönelik hükümler bulunduğunu, Medeni Kanun'da soyadı karşılığında aile ismi tabiri kullanıldığını belirterek, Soyadı Kanunu'nun çıkarılmasında çok geç kalındığını, kanunun aslında Medeni Kanun ile birlikte çıkartılması lazım geldiğini söylemiş, lâyiha ile Medeni Kanun arasındaki bazı tezatlarla işaret etmiştir. Refet Bey'e cevap veren İçişleri Bakanı Şükrü Bey, halk arasında her ailenin az çok ismi bulunduğunu, ancak bunların ya fazla yaygınlaşmamış, ya da tamamen unutulmuş olduğunu söyleyerek, Soyadı Kanunu'nun herkese bir soyadı kullanma mecburiyeti getirmeyi, soyadı olan veya olmayanların durumunu netleştirmeyi amaçladığını vurgulamıştır. Tokat Milletvekili Nazım Bey ve Gaziantep Milletvekili Reşit Bey'in konuşmalarının ardından¹² maddelerin müzakeresine geçilmiş,¹³ 21 Haziran 1934 günü kabul edilen 2525 sayılı Soyadı Kanunu, 2 Temmuz 1934 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun 2 Ocak 1935 tarihinden itibaren de uygulamaya konmuştur.

Soyadı Kanunu'nun kabulünden sonra 24 Kasım 1934 günü Malatya Milletvekili Başbakan İsmet Paşa ve arkadaşlarının hazırladığı, Kemal Öz adlı Cumhurbaşkanımıza *Atatürk* soyadı verilmesine ilişkin kanun teklifi meclis gündemine gelmiştir. Görüşmeler sırasında söz alan Başbakan İsmet Paşa, *Soyadı Kanunu uygulanırken büyük önderin taşıyacağı adı belirlemek Büyük Meclisin borcu ve hakkıdır. Biz kanun ile Atatürk adını teklif ediyoruz..İnanıyoruz ki, Atatürk adıyla büyük Türk Milleti, en büyük oğluna, en büyük, en saygılı hitabını yapmış olacaktır,*¹⁴ ifadelerini kullanmış, ardından kanun oybirliği ile kabul edilmiştir. Aynı gün Resmî Gazete'de yayınlanan 2587 sayılı kanunla *Atatürk* soyadının sadece Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından kullanılması, başına veya sonuna ek getirilmek suretiyle ad veya soyadı olarak kullanılmaması yasal güvenceye bağlanmıştır.¹⁵

26 Kasım 1934 günü ise Osmanlı döneminde kullanılan bazı lâkap ve unvanların kaldırılmasına yönelik kanun çıkartılmış,¹⁶ bu kanun ile yeni soyadı alacak olanların daha önce kullandıkları lâkap ve unvanları soyadı olarak almaları engellenmiştir.

Soyadı Kanunu'nun uygulamaya konduğu günlerde soyadı almaya ilişkin kurallara açıklık getirilmemesi yüzünden toplumda büyük karışıklık yaşanmıştır. Bu karışıklıkların önüne geçmek amacıyla İçişleri Bakanlığı bir *Soyadı Nizamnamesi* hazırlama gereği duymuştur. 9 Temmuz 1934 tarihli gazete, kanunun tatbikatını gösteren bir nizamname hazırlandığını, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten altı ay sonra her ferdin soyadını kütüğe kaydettirmekle mükellef olacağını, soyadını kaydettirmeyenlerden idare heyeti kararıyla beş liradan, yirmi beş liraya kadar para cezası alınacağını yazmaktadır.¹⁷ 15 Kasım 1934 tarihli gazete, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmakta olan Soyadı Nizamnamesi'nin tamamlandığını,¹⁸ Devlet Şûrası'na verilmek üzere Başbakanlığa gönderildiğini, 27 Kasım 1934 tarihli bir başka gazete ise; Nizamnamenin Devlet Şûrası'ndan çıkmasının beklendiğini, bütün gayr-ı Müslim vatandaşların kendilerine yeni birer soyadı alması gerektiğini, Türk tebaasından olan Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşların kullandığı

7 "Herkesin Bir Soyadı Olacak", *Akşam* 11 Kasım 1932, s. 1-2.

8 "Aile İsmi Meselesi", *Akşam* 14 Kasım 1932, s. 3.

9 "Soyadı Layihâsı", *Akşam* 27 Kasım 1932, s. 2.

10 "Aile İsimlerine Dair Yarı Mizahî Bir Tefelsüf", *Akşam* 30 Kasım 1932, s.3.

11 TBMM Zabıt Ceridesi, 13 Mart 1933, s.16.

12 TBMM Zabıt Ceridesi, 16 Haziran 1934, s.191-202; "Soyadı Kanunu", *Akşam* 17 Haziran 1934, s. 1.

13 Soyadı Kanunu'nun maddeleri ile ilgili müzakereler için bak: TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Haziran 1934, s. 222-225; TBMM Zabıt Ceridesi, 21 Haziran 1934, s. 254-259.

14 TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Kasım 1934, s. 34-35.

15 Gazi Hazretlerine Atatürk Soyadı Verildi", *Zaman* 25 Kasım 1934, s. 1.

16 27 Kasım 1934 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 2867 sayılı kanun ile Ağa, Hacı, Hafız, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Ayrıca bak. "Lâkap ve Unvanların Kaldırılması Hakkındaki Kanun", *Zaman* 27 Kasım 1934, s. 1.

17 "Kanunun Tatbiki İçin Talimatname Hazırlanıyor", *Akşam* 9 Temmuz 1934, s. 1.

18 "Soyadı Nizamnamesi Hazırlandı", *Akşam* 15 Kasım 1934, s. 1.

yan, yen, is, vis, iç, viç, of, baf, ef vb. heceleriyle biten aile isimlerinin kullanımının yasaklandığını, kanunun henüz uygulamaya girmemiş olmasına karşın soyadı alma konusunda vatandaşların çok heyecanlı olduğunu kaydetmektedir.¹⁹ 15 Aralık 1934 tarihli Bakanlar Kurulu'nda kabul edilen, 6 bölüm, 54 maddeden oluşan Soyadı Nizamnamesi tamamlanmış,²⁰ 27 Aralık 1934 günü Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Nizamname'nin hususi maddeler içeren birinci bölümünde her Türk vatandaşına öz adından başka bir soyadı alma, soyadı olmayanlara 2 Temmuz 1936 tarihine kadar soyadı seçme ve nüfus kütüğüne kaydettirme mecburiyeti getirilmiştir. 2 Temmuz 1936 gününe kadar soyadını seçmeyen ve nüfus kütüğüne kaydetmeyen vatandaşın soyadını 29. maddeye göre vali veya kaymakam belirleyecektir. Soyadları, Medeni Kanuna göre ancak mahkeme kararıyla değiştirilebilecek, kanunun yayınlanmasından önce kütüğe yazılmış veya yazılmamış bir soyadı bulunanlar, 2 Temmuz 1936 gününe kadar bu soyadını değiştirme ve yeni bir soyadı alma hakkına sahip olacaklardır. Nizamname'nin *Soyadı* başlıklı ikinci bölümünde alınacak yeni soyadlarının Türk dilinden seçilmesi zorunluluğu getirilmiş, soyadının ya yalnız, ya da *oğlu* kelimesi ile birlikte kullanılmasına izin verilmiş, yabancı ırk ve millet isimlerinin, bir aşiret veya kabileyile ilişki kuran, eski ve yeni devlet kadrosunda yer alan rütbe ve memuriyetleri çağrıştıran, genel ahlâka uymayan, gülünç durum yaratan, hakaret içeren ve tarihte ün yaptığı belgelerle kanıtlanmamış büyükleri ifade eden isimlerin soyadı olarak kullanılması yasaklanmıştır. Nizamname'nin 12. maddesi, bu hükümlere aykırı olarak alındığı ve nüfus kütüğüne yazıldığı tespit edilen soyadlarının değiştirilmesi ve yerine yenisinin verilmesi konusunda yerel yöneticilere yetki vermiştir. Nizamnameye göre, aynı soydan gelen aileler ortak soyadı seçebilecek, aynı soydan gelmeyen, ancak aynı soyadını seçen ailelerden kütüğe ilk kayıt yaptıran aile soyadını kullanabilecek, diğerleri yeni bir soyadı seçecektir. Nizamname'nin *Soyadı Seçim Hak ve Vazifesi* başlıklı üçüncü bölümünde soyu belli olan çocukların babanın, olmayanların ise annenin soyadını alması, evlat edinilen çocuğun, evlat edinenin soyadını taşıması, evlenen kadının kocasının soyadını kullanması, kadının boşandıktan sonra kocasının soyadını taşıyamaması, evliliğin bitmesi durumunda çocuk annesinin yanında olsa bile soyadını seçme yetkisinin babaya verilmesi karara bağlanmıştır. Nizamname'nin 32. maddesi gereğince kimsesi olmayan, soyu belli olmayan çocukların soyadını köylerde muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri, mahallelerde belediye temsilcileri belirleyecek, bunları soyadı defterine kaydedecek, kaymakam, yahut valiye onaylatacaktır. Muhtar ve ihtiyar heyeti köyde yaşayan yerli ve yabancı her ferdi aldıkları soyadlarıyla birlikte soyadı defterine kaydedecek, bu kayıtları imza, mühür veya parmak bastırmak suretiyle tasdik ettirecektir. Bir yerde kayıtlı olsun, olmasın göçebeler de buldukları yerlerde kayda geçirilecektir. Muhtarlar, ihtiyar heyeti üyeleri, mahalle temsilcileri hazırladıkları belgelerin altını imzalayarak, ilgili kaymakamlıklara ve belediye başkanlıklarına teslim etmekle yükümlü olacaktır. Yeni doğanlar ve Türk vatandaşlığına geçenler soyadı verilmeden nüfus defterlerine kaydedilmeyeceklerdir. Süreç sırasında ihmali görülen devlet memuruna kaymakam tarafından bir hafta, vali tarafından on beş gün maaş kesme cezası, süresi içinde soyadı almayanlara ise 5 ile 15 lira arasında para cezası verilecektir. Soyadı seçimi süresince yaşanan tüm ihtilâfların çözümünden kaymakam, vali veya görevlendireceği yetkililer sorumlu olacaklardır.²¹

Hükümet, Soyadı Nizamnamesi'nin hazırlanması çalışmalarını sürdürürken bir yandan da Soyadı Kanunu'nun düzenli bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla ek tedbirlere ihtiyaç duymuş, 31 Ekim 1934'te Diyanet İşleri Başkanlığı'na bir tezkere göndermiştir. Diyanet İşleri Başkanı Rifat Bey (Börekçi) tarafından il müftülüklerine yollanan tezkerede; soyadı alma işleminin son güne bırakılmaması, yoğunluk yaşanmaması, halkın özendirilmesi için devlet görevlilerinin 1935 yılı Ocak ayı sonuna kadar soyadı almalarının sağlanması istenmiştir.²² İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, bütün fakültelere tamim göndererek, 1934 Aralık ayı sonuna kadar çalışanlarının soyadı almasını istemiş, Maarif Müdürlüğü de bütün okullara aynı amaca yönelik bir genelge göndermiştir.²³ Hükümetin konu ile ilgili bir diğer girişimi ise, ilan edilen tarihten önce soyadı tesciline başlanmasının yolunu açmak olmuştur. 2 Aralık 1934 tarihli gazete Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe gireceği 2 Ocak 1935 tarihinden önce soyadı tescilinin yapılamayacağını yazsa da,²⁴ Ankara'dan gelen emirle 9 Aralık 1934 tarihi itibarıyla soyadı tesciline başlanmıştır.²⁵ Soyadı beyannamesi verilmesi sürecinde işlemlerin ücretsiz yapılması, soyadlarının yenilenmesi sonrasında tabela ve levhalardaki soyadlarının değiştirilmesi sırasında vatandaşın damga vergisi alınması konusu gündeme gelmiş,²⁶ hükümet bu konuda da vatandaşına yardımcı olmuş, damga vergisi alınmamasını kararlaştırmıştır.²⁷ Hükümet ayrıca Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne vatandaşın soyadı seçme konusunda yardımcı olacak bir broşür hazırlatmıştır.²⁸

19 "Nizamname'nin Bugünlerde Devlet Şurası'ndan Çıkması Bekleniyor", *Zaman* 27 Kasım 1934, s. 1.

20 "Soyadı Nizamnamesi Çıktı", *Zaman* 21 Aralık 1934, s. 2.

21 Resmi Gazete, 27 Aralık 1934.

22 Sabit, "Soyadı Kanunu ve...", s. 148.

23 "Üniversite ve Maarif'te Tamimler Yapıldı", *Zaman* 28 Kasım 1934, s. 3.

24 "Adların Tescili", *Zaman* 2 Aralık 1934, s. 2.

25 "Tescil Emri Geldi", *Zaman* 9 Aralık 1934, s. 3.

26 "Soyadları, Tabela ve Levhalar", *Zaman* 22 Aralık 1934, s. 3.

27 "Tabelalar ve Damga Resmi", *Zaman* 28 Aralık 1934, s. 3.

28 "Soyadları İçin Broşür Hazırlanıyor", *Zaman* 23 Kasım 1934, s. 2.

2. Kocaeli Basını'nda Soyadı Kanunu'nun Uygulanması Sürecindeki Çalışmalar

2 Ocak 1935 günü resmîyet kazanan, ancak 9 Aralık 1934 günü uygulamaya geçen ve 1.5 yıl süren Soyadı Kanunu sırasında Türkiye genelinde Halkevleri, yerel yöneticiler vatandaşa soyadı seçme konusunda yardımcı olmuş, millî ve yerel basın da alınan soyadlarını sütunlarında ilan etmiştir. Kocaeli'de de Halkevi Başkanı Rifat (Yüce) Bey'in sahibi olduğu, 13 Eylül 1924'de faaliyete geçen Türk Yolu gazetesi bu süreci başarıyla yürütmüştür. Soyadı Kanunu ile ilgili hükümetin bütün uygulamalarından Kocaeli halkını haberdar eden Türk Yolu gazetesi, öncelikle 15 Ekim 1934 günü sona erecek olan *Gizli Nüfusların Yazımı* hakkındaki 2576 sayılı kanunun 1,4 ve 8. maddelerini yayınlamıştır.²⁹ Ardından 2525 numaralı Soyadı Kanunu'nun çıktığını, altı ay sonra tatbikine başlanacağını yazan Türk Yolu, soyadını ilan edecekleri sütunlarının açık olduğunu duyurmuştur.³⁰

Türk Yolu, Soyadı Kanunu'na bağlı olarak çıkarılan kanunlar hakkında da Kocaeli halkını bilgilendirmiş, 3 Aralık 1934 tarihli sayısında *Büyük Önderimiz; Atatürk, Başbakanımız da; İnönü Soyadlarını Aldılar*, manşetini atmış, *Bütün meclis üyeleri, Türk Ulusu'nun en büyüğüne, ona yakışan soyadını verirken candan ve saygılı coşkunluklar gösterdiler*, ibaresiyle verdiği haberinde; Hasan Bey başkanlığında toplanan TBMM'nin, Cumhurbaşkanımızın soyadı ile ilgili kanunu tez elden görüşmeye başladığını, Başbakan İsmet Paşa'nın sık sık alkışlarla kesilen konuşmasının ardından kanun lâiyhasının kabul edildiğini yazmıştır. Gazete aynı sayısında Cumhurbaşkanının, I., II. İnönü ve Lozan kahramanı Başbakan İsmet Paşa'ya, İnönü soyadı verdiğini duyurmuş ve Atatürk'ün bu husustaki 15 Aralık 1934 tarihli mektubuna yer vermiştir.³¹ *Soyadı Kanunu'nu Koyana Ne Mutlu*, ifadesiyle başlayan haberinde, kanunun Türkiye'de yapılan inkılâpların en önemlilerinden birini oluşturduğuna dikkat çeken gazete, toplumda yaşanan karışıklıkların bu kanunla büyük ölçüde aşılabacağına olan inancını belirtmiştir. Gazete büyük öndere Atatürk soyadı verilmesine yönelik süreci *Yunus Nüzhet* imzalı bir şiirle anlatmıştır.³² Aynı sayısında Osmanlı döneminde kullanılan bazı lâkap ve unvanların kaldırılmasına da yer veren gazete, bu kanun ile vatan-daşlar arasındaki sınıf farkının ortadan kaldırıldığına işaret etmiştir. Bu kanunun çıkarılmasına yönelik sürecin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın lâkap ve unvanların kaldırılmasına yönelik kanun lâiyhasının öncelikle görüşülmesi talebi üzerine başlatıldığını yazan gazete, kanunun geneli üzerinde yapılan görüşmeler sırasında Bakanın *Türk İnkılâbı'nın en belirgin vasfı, demokratik oluşudur. Türk Tarihi'nin ilk çağlarında fertler arasında fark yoktu. Göze görünen mevki ve makam farkları herkesin uhdesine verilen vazifelerden ibaretti. Artık isimlerin önüne konan ağa, paşa, efendi, bey, beyefendi gibi unvan ve lâkapların kaldırılması kaçınılmaz olmuştur*, değerlendirmesinde bulunduğunu kaydetmiştir. Kanunun geneli üzerinde yapılan görüşmelerden sonra maddelerinin müzakeresine geçildiğini belirten Türk Yolu gazetesi, *Unvan ve Lâkapların Kaldırılmasına* yönelik kanunun içeriğini yayınlamıştır.³³

29 Kanunun 1. maddesi; tebligatın muhtarlar, ihtiyar heyeti üyelerine, belediyelere tebliğ edilmesini, 4. maddesi; muhtar, ihtiyar heyeti üyeleri ve kaymakamların kanunu derhal tellal, bekçi, davul, vs. ile halka duyurmasını, 8. maddesi ise; muhtarların ve belediyelerin 1.5 ay içerisinde bu çeşit gizli kalmış nüfus vakalarını deftere kaydetmesini, bir ay içinde tasdikli olarak merkez kazalarında valiye, kazalarda kaymakamlara teslim etmesini, 15 Ekim 1934 tarihine kadar da bu işlemlerin tamamlanmasını zorunlu kılmıştır. "Gizli Nüfusların Yazımı Hakkındaki Kanun", *Türk Yolu*, 3 Eylül 1934, s. 1.

30 "Soy Kanunu", *Türk Yolu* 6 Ağustos 1934, s. 2.

31 Atatürk'ün Başbakanlığa gönderdiği ve gazetede yer alan mektupta; Başvekil İsmet Paşa Hazretleri'nin inkılâp tarihimizin ilk şerefli ve parlak sahifesi olan İnönü Meydan Muharebeleri'nin baş kahramanı olmuş bulunması itibarıyla Soyadı Kanunu icabı olarak, alacağı aile isminin İnönü olmasını çok yerinde bulduğumdan kendilerine bu soyadını tevcih ettiğimi bildiririm, denilmektedir. "Saygın Başbakanımız da Soyadını Aldılar", *Türk Yolu* 3 Aralık 1934, s. 1.

32 Bilmiyorduk, bilmiyor yüzyıllardan beri biz,
Türk müyüz, Osmanlı mı, Arap mı, Acem miyiz?
Dilimiz yabancıydı, değildi özü arık(temiz)
Arap kültürü oldu başımıza bir sarık
Acem saziyla çaldı en özlü ozanımız
Atamızdan armağan kaldı, ancak kanımız.
Bilişimiz (hüner) Tanrı'ya sığındı da (tevekkül) gitgide
Kaldık yurttaşlar kaldık en son biz geride.
Ancak bir gün geldi ki, çattı gök, yandı yer.
Türk ulusu başında buldu bir ulu önder:
Bir önder ki, gözleri gök kubbenin bir eşi,
Bir önder ki, saçları güneşlerin ateşi.
Bakışları eritir, degerse bir demire,
Yok olan bir şey varsa, var olur birdenbire
O bize yol gösterdi, kamumuz (hepimiz) ona taptık!
Yap dedi tam yüz yıllık işi, on yılda yaptık.
Atamızı öğrendik, okuduk, tanıdık biz,
Kaynadi öz kanımız, doğdu karakterimiz.
Yine gök oldu, mavi çiçekle bezendi yer,
Oldu utku güneşi, başımızda o önder.
O bir bir ayıkladı, temelde çürüklüğü,
Üzerine yeniden kurdu, mutlu Türklüğü,
O Türklüğe kök verdi, tarihten büyük oldu.
Türklüğü o yarattı, adı ATATÜRK oldu...Yunus Nüzhet, "ATATÜRK", *Türk Yolu* 3 Aralık 1934, s. 1.

33 Gazetede detayı verilen kanunun 1. maddesinde; Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar kanunun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adlarıyla anılır. II. maddesinde; Sivil ve resmî

Gazete 3 Aralık 1934 tarihli nüshasından itibaren Kocaeli vilayetinde alınabilecek Türkçe soyadlarını yayınlamaya başlamış,³⁴ daha sonraki sayılarında bu yayını sürdürmüştür.³⁵

Kocaeli'nin eşraf ve yöneticilerinden Türk Yolu gazetesi sahibi Rifat Bey *Yüce*; CHF vilayet idare heyeti reis vekili Esat Bey *Soydemir*,³⁶ Kocaeli Valisi Hasan Faik Bey *Türel*,³⁷ İzmit Meclis-i Umumi' azasından Ferit Bey *Ural*; tüccardan Hacı Şefik Bey *Bülbül*; Türk Yolu yazarlarından Halit Kaya Bey *Ülger*³⁸ soyadını alan gazetede isimleri verilen şehrin ilk soyadı alan şahsiyetleridir. Soyadı Kanunu'nun uygulanması sürecinde öne çıkan şehrin önemli isimlerden biri de *Tarhan* soyadını alan Nüfus Müdürü Ahmet Faik Bey'dir. Kocaeli'de bürokratlar,³⁹ esnaf⁴⁰ süratle ailelerine bir soyadı seçmiş, bu yarış Kocaeli'nin Hacı Hızır,⁴¹ Hacı Hasan,⁴² Ömer ağa,⁴³ Çukurbağ,⁴⁴ Kozluk,⁴⁵ Akçakoca,⁴⁶ Veli Ho-

nişanlar ve madalyalar kaldırmıştır. Bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bunun dışındadır. Türkler, yabancı devlet nişanları taşıyamazlar. III. maddesinde askeri rütbelerde adın başına gelmek üzere kara ve havada Müşirlere, Mareşal; birinci Ferik, Ferik ve Livalara General, denizde birinci Ferik, Ferik ve Livalara Amiral denileceği, General ve Amirallerin derecelerini gösteren unvanlarla, deniz Müşirleri unvanlarının ve diğer askeri rütbelerin karşılıklarının, Ali Askeri Şurası kararı ve İcra Vekiller Heyeti'nin tasdik ile konacağı ifadesi yer almıştır. "Yeni Kanun ile Vatandaşlar Arasındaki Sınıf Farkı Kaldırıldı", *Türk Yolu* 3 Aralık 1934.

34 Gazeteye göre alınan bu ilk soyadları: Bozoklu, Burgucu, Balcı, Bekmezci, Barutçu, Balta, Balıkcı, Bıçır, Biber, Bakan, Bıçakçı, Bezirci, Bakırca, Böcek, Börekçi, Bayrak, Bebek, Bayır, Beygirci, Benli Bodur, Bozkurt, Burucu, Bıçkıcı, Beşikçi, Bektaş, Barmaklı, Barmaksız, Boylu, Baş, Bezci, Boyacı, Baykuş, Buram, Büzmece, Buzlu, Bostancı, Bildircin, Boduş, Baskıcı, Bucak, Budak, Bağdaş, Balaban, Bağcı, Başakçı, Belen, Cevzici, Cızır, Combu, Cabız, Cırık, Camcı, Cebeci, Cender, Cençici, Ceylan, Cambaz, Çıbrı, Çoban, Çeşiş, Çelebi, Çakır, Çadirci, Çeribaş, Çayır, Çırak, Çıkrıkçı, Çallı, Çitak, Çömlekçi, Çağlı, Çakal, Çökelez, Çendik, Çimenci, Çiçek, Çengel, Çemberci, Çalgül, Çalık, Çanta, Çankçı, Çatrefil, Çınar, Çirçir, Çakıl, Çancı, Çapçı, Çapacı, Çarıklı, Çongarlı, Çöçenez, Çeviren, Çirişiçi, Çimdik, Çarmuk, Çıracı, Çarşıcı, Çöplü, Çotur, Çetin, Çevik, Çalgam, Çözgücü, Çilli ve Çerçil, "Türkçe Soyadları", *Türk Yolu* 3 Aralık 1934, s.1.

35 Değirmenci, Dombaycı, Demirci, Durgut, Danabaşı, Duman, Daşcı, Dağlı, Demirbey, Dölek, Dişli, Dipli, Döngel, Dede, Delüks, Düzenci, Devli, Dev, Dolmagöz, Delmeci, Deyneki, Dernekçi, Dömbelkeçi, Duvarcı, Davacı, Düvenci, Dilşiz, Duran, Derim, Denizci, Dülger, Duzak, Denkli, Damlı, Damgalı, Dömençi, Demetçi, Destici, Dişli, Dişbudak, Ekmekçi, Eksi, Elmacı, Eflenli, Efe, Eymeci, Erikçi, Engin, Etekli, Esmeli, Esen, Ekinci, Eşkan, Efekeçi, Eğerci, Eğeci, Eskici, Fidan, Furuncu, Filiz, Fındık, Fildaş, Fırıldakçı, Fıstıkçı, Fundacı, Fincancı, Hınıç, Horoz, Hamursuz, Hedük, Hancı, Hasırca, Herrekçi, Harmancı, Hırabaş, Huylu, Hekim, Hoyrat, Havancı, Honoz, Özke, Öksüz, Özen, Önbaş, Örgücü, Ördük, Özbey, Özlü, Ören, Örmekçi, Övezçi, Özeçi, Kamcı, Karagöz, Kirgöz, Köse, Keçeci, Keklik, Korucu, Kör, Kedik, Kocar, Kemik, Karabaş, Kocabaş, Kalemci, Kaba, Kozak, Kavur, Karakaş, Kalaycı, Kuru, Kırık, Kul, Kökgöz, Kayıkçı, Kurt, Kavuk, Külahlı, Kursaklı, Kaymak, Kısa, Kalıncı, Kiremitçi, Kırçalı, Karaman, Kinacı, Kon, Koyun, Kütükçü, Kılıç, Kerpiççi, Kireççi, Koçu, Kazıklı, Keskin, Kılcan, Karakaya, Kendigelen, Kambur, Kırmızı, Kalburcu, Kuzgun, Kılıklı, Kavşak, Köksulu, Karaçalı, Kenarlı, Kepekli, Kirbaş, Kundakçı ve Kuytu'dur. "Vilayetimiz İçinde Kullanılan Soyadları", *Türk Yolu* 11 Aralık 1934, s.2. İlik, İrmaklı, İhlamur, Kilitçi, Kabaran, Karababuç, Kükürt, Kalafatçı, Kolsalan, Kökner, Kocakuşak, Kömürücü, Kangıç, Kırmataş, Kumbaracı, Kafesçi, Kangal, Kemerci, Kalapçı, Körpe, Kuşakçı, Kaynar, Kılğöz, Kansız, Koç, Kuşkonmaz, Kurubalık, Konuk, Kızılcık, Kobak, Karabak, Kestaneci, Kavun, Kabakçı, Kantarcı, Kulaksız, Kilimli, Kiritki, Kama, Kaatçı, Kuyruklu, Küçük, Kılıcı, Kasap, Kıvrak, Kapucu, Kumlu, Kasırga, Koşar, Uncu, Ursan, Uzun, Urgancı, Uslu, Üzümcü, Ütük, Limoncu, Leylek, Lahanacı, Lüleci, Laklak, Lafçı, Zor, Zikil, Zeytinci, Zembilci, Zobar, Zorlu, Zombakçı, Zeybek, Zilli, Zobo, Şapşal, Şahin, Şakacı, Şişman, Şekerçi, Şakşak, Şabalak, İnce, İyici, İncirli, İnekiçi, İssi, Muslu, Morsallı, Mantı, Mozalak, Matrabaz, Malakçı, Mor, Mertek, Marangoz, Mutlu, Merdigöz, Mangar, Mantarcı, Mişeli, Mumcu, Mekik, Nazlı, Narlı, Okçu, Ormancı, Orakçı, Oyuk, Oğlakçı, Oynak, Okuyüksük, Pire, Pitikoz, Portakal, Poyraz, Peynirci, Pirçin, Perçem, Pıtrak, Pamuk, Pehlivan, Peşkirici, Palaz, Parputcu, Pazar, Pınarcı, Petek, Pirinççi, Pirtici, Pelitçi, Panta, Pinekli, Yordam, Yayıkçı, Yağcı, Yumuşak, Yuvucu, Yedeğiçi, Yorgancı, Yanık, Yoğurtçu, Yongacı, Yemli, Yazmacı, Yemişçi, Yemencici, Yumurtacı, Yağlıklı, Yosmacı, Yonsul, Yontar, Yönlü, Yaban, Yalpacı, Yılmaz, Yoksul, Yassı, Yörük, Yamak, Yaman, Yıldırım, Yolaşmaz, Yonca, Yufkacı, Yerebasan, Yaşlı, Yavrı, Yolaşan. "Vilayetimizde Kullanılan Soyadları", *Türk Yolu* 17 Aralık 1934, s.2.

36 Gazete daha sonraki sayısında Esat Bey'in Soydemir adını Demirsöy olarak onaylattığını yazmıştır. "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 17 Aralık 1934, s.2.

37 "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.

38 "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 3 Aralık 1934, s.1.

39 Kocaeli'de soyadı alan yönetici ve memurların aldıkları soyadları: İzmit Baro Başkanı avukat Ali Sedat Bey *Karamürsel*, Ziraat Müdürü Hikmet Bey *Salahor* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Aralık 1934, s.2.; Donanma Başhekimisi Miralay Emin Bey ve Belediye Reisi Kemal Bey *Kıpçak*, Tayyare Cemiyeti Muhasisi Macit Bey ve CHF vilayet heyeti azasından Tuhafiyeci Zihni Bey *Kaman*, Meclis-i Umumi azasından Geyveli Fuat Bey, kardeşi Dr. Celal Abdi ve ölen kardeşi Burhan'ın oğlu Tefvik Bey *Çelebi*, Posta müdürü Nazif Bey *Tanağar*, icra memuru Hasan Bey *Şen*, Kandıra nafia memuru Hüsnü Bey *Boranbay*, Kandıra tahrirat katibi Fehmi Bey *Altay*, Kandıra Posta müdürü Muhsin Bey *Baykal*, Kandıra müstantiği Necati Bey *Acar* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 17 Aralık 1934, s.2.; Üss-ü bahri hekimlerinden yüzbaşı Mehmet Eyüp Bey *Öner*, Üss-ü bahri hakimlerinden binbaşı Selim Bey *Kaynak*, Üss-ü bahri üçüncü şube katibi Cemal Bey *Inal*, Üss-ü bahri askeri mahkeme zabıt kâtibi Ali Bey *Ongun*, ziraat memuru Yunus Bey *Nüzhət*, nüfus baş katibi İzzet Bey *Özkan*, Ziraat Bankası müdürü Nafi Bey *Akın*, kaza idare heyetinden Sıtkı Bey *Özer*, Halkevi katibi Hasan Bey *Paper*, İzmit bina şubesi memuru Niyazi Bey *Günenc* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 24 Aralık 1934, s.1.; 31. alay 5.nci bölük kumandanı yüzbaşı Talat Bey *Yağız Özbek*, Evkaf veznedarı Sabri Bey *Atay*, belediye çavuşu Veli oğulları Rifat Reşat Bey *Erol*, Ziraat Bankası yazmanı Fahrettin Bey *Kaman*, Ziraat Bankası veznedarı Hakkı Bey *Uzhan*, Dr. Celal Bey *Pınıldar*, veznedar Vehbi Bey *Tekin*, Belediye Reisi Kemal Bey *Öz*, belediye zabıta memuru Halil Bey *Ölgen*, belediye muhasebecisi Ali Sabri Bey *Aksöy* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Birinci komiser Fethi Bey *Vardar*, tapu katibi Hıfzı Bey *Yavuz*, dava vekili Hüseyin Hüsnü Bey *Erdogdu*, vilayet evrak kaleminden İbrahim Bey *Çalışkur* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 7 Ocak 1934, s.2.; Hususi muhasebe ve muamelat ve tahsilat müfettişi Cemal Bey *Unal*, Tapu müdürü Seyfi Bey *Erdil*, Ziraat Bankası tahsilatı Süleyman Bey *Çevik* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 21 Ocak 1935, s.2.; Eski Ziraat Müdürü Mahmut Bey *Engin*, eski matbaa müdürü Haydar Bey *Demiroğlu*, yazıcı Cevdet Yakup Bey *Baykal* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 28 Ocak 1935, s.2.; Vilayet evrak memuru İdris Bey *Onat*, muhasebe-i hususiyeye kâtibi Salih Bey *Öcal*, orman dairesi evrak katibi İsmail Bey *Alagaş* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 4 Şubat 1935, s.2.

40 Kocaeli esnafının aldıkları soyadları: Hacı Şefik Bey *Bülbül* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 3 Aralık 1934, s.1.; nalbur tüccarı Kamil Mehmet kardeşler Özdemir, eczacı Hasan Behçet Bey, kırtasiyeci Edip Bey *Kaya* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Aralık 1934, s.2.; Tüccardan Muhittin Bey *Eren*, nalbur Mehmet Bey *Eğre*, terzi Mustafa Bey *Oktay* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Nalbur Hüseyin Bey *Gün* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2. Berber Cavit Bey *Öztürk*, berber Mehmet Bey *Sakız* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 7 Ocak 1934, s.2.

41 Hacı Hızır mahallesinde soyadı alanlar; Emekli tüfekçi yüzbaşı Mehmet Bey *İncitmez* "Yeni Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 17 Aralık 1934, s.2.; Mehmet Sami Bey *Baykal*, Mehmet Bey *Kıymaz*, Mehmet Bey ve kardeşi Mustafa Beyler *Ersöy*, Mustafa Bey *Ergen*, "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; İlyas Bey *Bekar* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 4 Şubat 1935, s.2.; Kemalettin Bey *Günay* "Soyadı Alanlar", "Türk Yolu" 11 Şubat 1935, s.2.

42 Hacı Hasan mahallesinde soyadı alanlar; Mehmet Bey *Karakaş*, Süleyman Fehmi Bey *Alp*, İsmail Bey *Soysal*, Sait Hasan Bey *Erdem*, Rıza Bey *Ergun* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Nazif Bey *Karakurt*, Halil ve Mehmet Cemal Beyler *Yazıcı*, Mehmet Bey *Güney*, Mehmet Sezai Bey *Tüysüz* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.; Muzaffer Bey *Özkutlu* "Soyadı Alanlar", "Türk Yolu" 25 Şubat 1935, s.2.

43 Ömer ağa mahallesinde soyadı alanlar; Ali Galip oğlu Mustafa Bey *Kırdar* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; İsmail Bey *Aksu* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 4 Şubat 1935, s.2.; Tahir Bey *Atasoy* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Şubat 1935, s.2.; Talat Bey *Tüzün*, Memduh Bey *Bilgi*, nüfus başkatibi İzzet Bey *Özkan*, Avni Bey *Tunga* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.

44 Çukurbağ mahallesinde soyadı alanlar: Ekspere Hüsamettin Bey *Yılmaz* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Alaattin Bey *Özalp*, Mehmet Bey *Kuzu* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.; Azmi Bey *Saka* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Şubat 1935, s.2.

45 Kozluk mahallesinde soyadı alanlar: Hatice Hanım *Sümer*, İbrahim Bey *Barım* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Ali Haydar Bey *Demir*, Salih Bey *Atlı*, İsmail Hakkı Bey *Süral* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.; Hüsnü Bey *Anıcı* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Şubat 1935, s.2.; Hayriye Hanım *Algün*, Nihat Bey *Akad* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.

46 Akçakoca mahallesinde soyadı alanlar: Mehmet Bey *Alp* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.

ca,⁴⁷ Cedit,⁴⁸ Karabaş,⁴⁹ Hikmetiye,⁵⁰ Akmescit,⁵¹ Kemal Paşa⁵² Tepecik,⁵³ Hacı Hürrem,⁵⁴ Cami-i Şerif,⁵⁵ Abdüsselâm,⁵⁶ Badüsselâm⁵⁷ mahallelerinde de sürmüştür. Gazete; Hendek,⁵⁸ Yarımca,⁵⁹ Sapanca⁶⁰ ve Taraklı'da⁶¹ alınan soyadlarına da yer vermiştir. Görüldüğü üzere hükümetin soyadı tesciline onay verdiği 9 Aralık 1934 tarihinden itibaren Kocaeli'de memur, eşraf ve bürokratlar ailelerine uygun bir soyadı seçmiş, Türk Yolu gazetesi de bu soyadlarını yayınlamıştır. Türk Yolu 17 Aralık 1934 tarihli nüshasında, *Tilki* imzalı şiirle yeni soyadı alanlar arasında bir tur gerçekleştirmiştir. Şiirde herkesin bir soyadı bulma telaşı içinde olduğu, soyadı seçerken soyunu araştırma derdine düştüğü, büyük heyecan yaşayan Kocaeli halkının Tarama Dergisi'ni elinden düşürmediği, cahilinin de âlimin de o günlerde imza talimi yaptığı mizahî bir üslupla anlatılmıştır.⁶² Gazete

- 47 Veli hoca mahallesinde soyadı alanlar: İhsan Bey *Erdoğan*, Osman oğlu Hasan Bey *Tiner*, Abidin oğlu Kemal Bey *Yaratım* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Mehmet Şükrü Bey Kurtbarlas "Yeni Soyadı", *Türk Yolu* 7 Ocak 1935, s.2.; Ali Rıza Bey *Aktaş* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.
- 48 Cedit mahallesinde soyadı alanlar: Mehmet Emin Bey Sayın, avukat Tevfik Bey *Ertan*, Behiye Hanım *Uysal* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Ahmet Bey *Özturhan* "Yeni Soyadı", *Türk Yolu* 7 Ocak 1935, s.2.
- 49 Karabaş mahallesinde soyadı alanlar: Şevki Bey *Batur*, Hakkı Bey *Dal* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2. Zobo oğlu Hasan Bey *Zop*, avukat Ali Vasfi Bey *Akalın*, Faik Bey *Yüngül* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.
- 50 Hikmetiye mahallesinde soyadı alanlar: Hayri Bey *Kutlu* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.
- 51 Akmescit mahallesinde soyadı alanlar: Şevki Bey *Altun*, Ömer ağazade Süleyman Bey *Çevik* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Hüseyin Bey *Akbıyık* "Yeni Soyadı", *Türk Yolu* 7 Ocak 1935, s.2.; Süleyman Bey *Berik* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.
- 52 Kemal paşa mahallesinde soyadı alanlar: Mehmet Bey *Salman*, İbrahim Bey *Ural* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Ömer oğlu Hasan Bey *Erim*, dellal Faik Bey *Tal* "Yeni Soyadı", *Türk Yolu* 7 Ocak 1935, s.2.; Mustafa Zeki Bey *Kaç*, Tahsin Bey *Süer*, İbrahim Bey *Sekendüz*, Mustafa Bey *Gülgün* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.
- 53 Tepecik mahallesinde soyadı alanlar: Ahmet Nuri Bey *Aytuğlu* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.; Selim Bey *Güner* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.
- 54 Hacı Hürrem mahallesinde soyadı alanlar: Halil Selahattin Bey *Mutlu* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.2.; Halil Bey *Argun*, Vasif Bey *Ékin* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Şubat 1935, s.2.
- 55 Cami-i Şerif mahallesinde soyadı alanlar: Zeki Bey *Özcan* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 4 Şubat 1935, s.2.
- 56 Abdüsselâm mahallesinde alınan soyadları: Selim Bey *Örkün* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Şubat 1935, s.2.
- 57 Badüsselâm mahallesinde soyadı alanlar: Mevlut Bey *Bayrak* "Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.
- 58 Hendek Kaymakamı Emin Refik Bey *Kırış*, Orman mühendisi Hüsnü Bey *Yayıcı*, Ziraat memuru Galip Bey *Güler*, Orman Abdi Bey *Barksız*, Muhasebe-i hususiyeye memuru Pertev Bey *Tunç*, tahsildar Mehmet Bey *Yalçın*, Mal müdürü Rifat Bey *Acar*, Varidat katibi Hüsamettin Bey *Aksu*, İnhisarlar muhasebecisi Rıza Bey *Oruç*, İnhisarlar müdürü *Tuna*, ambar memuru Hafız Bey *Meric*, Varidat memuru Ömer Bey ve kardeşi Hakkı Bey *Nalioğlu* "Hendek'te Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 28 Ocak 1935, s.2.
- 59 Yarımca'da Muhtar Süleyman Bey *Türkölmez*, fenerci Mahmut Bey *Işık*, bakkal Mahmut Bey *Öztürk* "Yarımca'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 11 Şubat 1935, s.2.; Sadi Bey *Baran*, Alaattin Hasan Bey *Acartürk*, Sitki, Ahmet ve Mehmet Beyler *Kileci* "Yarımca'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935, s.2.
- 60 Sapanca'da Posta Müdürü Ziya Bey *Ardıç*, İstasyon Müdürü Rıza Bey *Güler*, eski telgraf müdürlerinden Rüştü Bey *Kaç*, telgraf çavuşu Feyzi Bey *Yavuz*, İbrahim Bey *Titiz*, Sapanca'nın ileri gelenlerinden Mehmet Bey *Mercan* "Sapanca'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 30 Aralık 1934, s.2.
- 61 Taraklı Nahiye müdürü Hilmi Bey *Özken*, posta teşkilatı merkez müdürü Kemal Bey *Özer* soyadını almıştır. Geyve'de ise hükümet doktoru Aziz Bey *Sunal*, eski İstanbul ve Konya Hukuk Fakülteleri müdürü Refik Bey ve ailesi *Kırış*, Tekel türün kontrol memuru Mümin Bey ve ailesi ise *Altuğ* "Taraklı'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 30 Aralık 1934, s.2.
- 62 Bu hafta meşhurları bırakarak ben,
Yazmaya başlıyorum, bir yeni destan.
Herkes "soyadı" diye dönüp dururken,
Buna lakayd kalır mı, hiçbir nüktedan?
Herkes soyunu sormak derdine düştü.
Tarama dergisinin ardına düştü.
Kimi mazisinin yadına düştü;
Kaynıyor ortada bol bir heyecan.
Bay Esat bize adım "Soydemir" dedi.
Sonra pişman olarak ters yüz çevirdi.
Bay Hıfzı da belki bin isim devirdi
Bulamadı kendine layık bir unvan.
Bay Galip vadetmiştir ona: dergiye
Bakarak sana bir ad bulurum diye
Bence fazla lüzum yok telaş etmeye
Bay Hıfzı soyadını koymalı "Lokman"!
Bay Kemal de düşmüşmüş telaşe meğer:
En son "Kıpçak" ı bulmuş kendine değer.
Fakat ki sorarsanız Tilki'ye eğer
"Çene" dir ona en münasip nişan!
Bay "Yüce" rahattır, bu yeni gidişte
Eski adını ters yüz çevirdi işte
Ah yalnız, ne yazık ki, yalnız bu işte
İmzasının kuyruğu oldu bir kurban?
Bay "Ziya" çok düşünüp ve taşınarak,
Demiş ki, benim sanım olmalı "Kaynak"
Şaştım, nasıl adına dememiş "Kazak"
Bunu hatırladıkça oldum pek hayran!
Bay "Şefik" yakasına takarak gülü,
Kendine nikahladı artık bülbülü
Ve adına mukaffa oldu düldülü.
Lakin meşhur "Hacı" sı oldu pek ziyan.
Geldi Bay "Ali Galip" dedi ki, ayyar!
Benim soyadım olsun bundan sonra "Par"
İnsanlık bir alevdir, bir lahza yanar!
Galiba ilham vermiş, ona bir şamdan?
Bay Nazif ile Mustafa akraba oldu neyse,
Çünkü birisi tüysüz, birisi dahi kösel
Çok merak ediyorum bunu ben her nedense
Ne ad seçmiştir acap, okutur Bay "Kamuran"?
Hata olur, geçersen "Halit Kaya'yı" eğer,
Ha pardon Kaya dedim, adı olmuştu "Ülger"

süreci hızlandırmak ve vatandaşları harekete geçirmek düşüncesiyle Kocaeli halkını yakından ilgilendiren Soyadı Nizamnamesini yayınlamıştır.⁶³ Sürecin ilerlemesi üzerine İçişleri Bakanlığı tüm illere Soyadı Kanunu'nun süresinin uzatılmayacağı hususunda bir genelge göndermiştir. Türk Yolu gazetesinde ayrıntısı verilen, İçişleri Bakanı adına V. Demirel imzasıyla gönderilen genelgede, 2525 sayılı Soyadı Kanunu ve 2/1759 sayılı kararnameye bağlı nizamname ile buna ait talimatname uyarınca her ailenin bir soyadı alıp, bunu 2/7/1936 tarihine kadar nüfus kütüklerine tescil ettirmesi, eskiden yazılmış şöret ve lâkapları soyadı olarak kabul edenlerin de bunları soyadı kağıtları ile belgelemesi, değiştirmek isteyenlerin değiştirmesi, sürenin bitiminden sonra soyadı almayanların soyadının vali veya kaymakam belirleneceği, bu soyadlarının beğenilmemesi, hoşnutsuzluğa yol açması durumunda vatandaşın kanunun 12. maddesi gereğince ceza ödemek zorunda kalması ihtimaline karşı vatandaşın uyarılması istenmiştir. Türk Yolu gazetesi de, Kocaeli Valiliği'ne ulaşan bu genelgeyi yayınlamak suretiyle soyadı almayanları veya soyadı alıp da tescil ettirmeyenleri acele etmeleri konusunda bilgilendirmiştir.⁶⁴ Süreç ilerledikçe Kocaeli Halkevi daha fazla inisiyatif alma gereği duymuş, Halkevi'nde muhtarları toplayan Kocaeli Valisi Hamit Oskay,⁶⁵ 2 Temmuz 1936 gününe kadar herkesin soyadı almak zorunda olduğu, para cezası ödememesi için vatandaşların acele etmesi konusunda muhtarlara talimat vermiş ve sözü Nüfus Müdürü Ahmet Faik Bey'e bırakmıştır. Kocaeli Nüfus Müdürü Ahmet Faik Bey de muhtarlara hitaben, şimdiye kadar söylediklerimi tekrar ediyorum, sözleriyle başlattığı konuşmasını Soyadı Kanunu Nizamnamesi ve Talimatnamesini anlatmak suretiyle bitirmiştir.⁶⁶ Gazete sürenin 2 Temmuz 1936 tarihinde biteceği, soyadı alıp, kütüğe yazdırmayanlardan bu tarihten sonra 5 liradan, 15 liraya kadar ceza alınacağı, üstelik soyadlarının vali veya kaymakam tarafından belirleneceği uyarısında bulunarak, Kocaeli halkına soyadını seçmesi ve nüfus idarelerine bildirmesi konusunda son hatırlatmayı yapmıştır.⁶⁷

2 Temmuz 1936 tarihinde Soyadı Kanunu'nun uygulama sürecinin bitiminden sonra bu süreçte ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemeler yapılmaya başlamıştır. 31 Mart 1937 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan tamimle reşit olmayan çocuklarını ve evlilikleri devam eden eşlerini soyadı beyannamesine yazdırmamış olan aile reislerine ceza verilmemesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Cezai işlemlerle ilgili diğer bir tamim de yine İçişleri Bakanlığı tarafından 6 Nisan 1937 tarihinde yayınlanmıştır. Bu tamimle de belirlenen tarihler arasında geçerli mazereti nedeniyle soyadı alamayanlara cezai işlem uygulanması doğru bulunmamıştır.⁶⁹ 19 Mayıs 1937 tarihli bir başka tamimle ise, Soyadı Kanunu sürecinde ihmalî yüzünden soyadı almadığı için para cezasına çarptırılan, ancak bu cezayı ödemeyenlerin vali veya kaymakam tarafından Cumhuriyet savcılarında yazılacak müzekkere ile Türk Ceza Kanunu'nun 19 ve 24. maddeleri uyarınca hafif hapis cezasına çarptırılması uygun görülmüştür.⁷⁰

Sonuç

Yıkılan Osmanlı toprakları üzerinde Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kurulan yeni Türk Devleti, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak, yaşam standardını yükseltmek ve sosyal düzeni sağlamak amacıyla çok önemli inkılapları hayata geçirmiştir. Kendisinden önce yapılan inkılapların tamamlayıcısı niteliğinde olan Soyadı Kanunu, sadece insanların birbirlerinden ayırt edilmesini değil, aynı zamanda farklı kimliklere sahip olan halka millî bilinç kazandırmayı, Osmanlı'dan beri süregelen asker alma ve resmî işlemlerde yaşanan karışıklığa son vermeyi ve nüfus sayımlarının sağlıklı biçimde yapılmasını hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Soyadı Kanunu'nun çıkarılmasına yönelik ilk adım 1932 yılında atılmış, hazırlanan kanun tasarısı 21 Haziran 1934'te TBMM'nce kabul edilerek, 2 Temmuz 1934 günü yürürlüğe girmiştir. Soyadı Kanunu'nun ardından bu kanuna bağlı olarak Lâkap ve Unvanların Kaldırılmasına yönelik kanun ile Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadını veren kanun çıkartılmış, soyadı alma konusunda yaşanabilecek karışıklıkları önlemek amacıyla bir Soyadı Nizamnamesi yayınlanmıştır.

Öz dildeki bilgisi medh-ü senaya değer

Tarama dergisine oldu canlı bir akran!

Netice:

Şimdi hem cahili, hem de âlimi

Yapıyor boyuna imza talimil

Ağyarı sayarken sizlere bir bir

Unuttum a dostlar, kendi halimi. TİLKİ "Soyadı Alanlar Arasında Bir Tur", *Türk Yolu* 17 Aralık 1934, s.3.

63 "Soyadı Nizamnamesi", *Türk Yolu* 30 Aralık 1934, s.3-4; 7 Ocak 1935, s.3-4; 21 Ocak 1935, s. 4.

64 "Soyadı Hakkında İçişleri Bakanlığı'ndan Vilayetimize Gelen Genelge", *Türk Yolu* 27 Kasım 1935.

65 Soyadı Kanunu'nun uygulanması sürecinde Kocaeli'de 14.12.1934-17.1935 tarihleri arasında *Türel* soyadını alan vali Hasan Faik Bey, 31.8.1935-28.12.1938 arasında da *Oskay* soyadını alan Hamit Bey görev yapmıştır.

66 "Halkevi'nde Soyadı", *Türk Yolu* 10 Haziran 1936, s. 1.

67 "Soyadı Almak İçin Acele Ediniz", *Türk Yolu* 17 Haziran 1936, s. 1.

68 Resmi Gazete, 31 Mart 1937.

69 Resmi Gazete, 6 Nisan 1937.

70 Resmi Gazete, 19 Mayıs 1937.

Soyadı Kanunu'nun uygulamasına 2 Ocak 1935 tarihinde başlanacağı açıklanmış olmasına karşın, hükümet memurların bir an önce soyadı alması ve nüfus memurluklarında yoğunluk yaşanmaması düşüncesiyle 9 Aralık 1934 günü soyadı tesciline onay vermiştir. Soyadı Kanunu sırasında Kocaeli'de ailesine uygun bir soyadı bulmada Tarama Dergisi'nden yararlanan halkın, yerel yöneticilerden ve halkevinden yardım aldığı görülmüştür. Türk Yolu gazetesi de kanun ile ilgili alınan kararları, alınabilecek Türkçe soyadlarını ve alınan soyadlarının duyurulması görevini üstlenmiştir. Türk Yolu önce merkezde çalışan memur ve eşraf ailelerinin, ardından da Kocaeli'nin mahalle ve kazalarında alınan soyadlarını yayınlamıştır. Gazetede ilan edilen bu soyadlarından anlaşıldığı kadarıyla Kocaeli'de halk kanun hükümlerine riayet etmiş, kendilerini toplum önünde gülünç duruma düşürecek soyadlarından kaçınmış, farklı soyadları almaya özen göstermiştir. Devletin gerek kanunun uygulaması sırasında, gerek süreci zamanında sona erdirme konusunda taviz vermemesi, yerel basının konuyu sürekli gündemde tutması ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli'de de kanunun uygulamasını kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Acun, Fatma, (Ed.) *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.

Mumcu, Ahmet, *Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp ve Aka Yayınları, İstanbul, 1982.

Makaleler

Avşar, Zakir-Kaya; Ayşe Elif, "Cumhuriyet Türkiye'sinin Halkçılık Uygulamaları: Soyadı Kanunu Örneği" *Turkish Studies*, 8/5 (2013).

Çakmak, Fevzi, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19 (2009).

Dokuyan, Sabit, "Soyadı Kanunu ve Kanununun Uygulanma Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/1 (2016).

Gazeteler

"Herkesin Bir Soyadı Olacak" *Akşam* 11 Kasım 1932.

"Aile İsmi Meselesi" *Akşam* 14 Kasım 1932.

"Soyadı Layihâsı" *Akşam* 27 Kasım 1932.

"Aile İsimlerine Dair Yarı Mizahî Bir Tefelsüf" *Akşam* 30 Kasım 1932.

"Kanunun Tatbiki İçin Talimatname Hazırlanıyor" *Akşam* 9 Temmuz 1934.

"Soyadı Nizamnamesi Hazırlandı" *Akşam* 15 Kasım 1934.

Resmi Gazete, 27 Kasım 1934.

Resmî Gazete, 27 Aralık 1934.

Resmi Gazete, 31 Mart 1937.

Resmi Gazete, 6 Nisan 1937.

Resmi Gazete, 19 Mayıs 1937.

"Gizli Nüfusların Yazımı Hakkındaki Kanun" *Türk Yolu*, 3 Eylül 1934.

"Soy Kanunu" *Türk Yolu* 6 Ağustos 1934.

"Saygın Başbakanımız da Soyadını Aldılar" *Türk Yolu* 3 Aralık 1934.

"Soyadı Alanlar Arasında Bir Tur" *Türk Yolu* 17 Aralık 1934.

"Türkçe Soyadları" *Türk Yolu* 3 Aralık 1934.

"Vilayetimiz İçinde Kullanılan Soyadları" *Türk Yolu* 11 Aralık 1934.

"Vilayetimizde Kullanılan Soyadları" *Türk Yolu* 17 Aralık 1934.

"Soyadı Alanlar" *Türk Yolu* 30 Aralık 1934.

"Sapanca'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 30 Aralık 1934,

"Taraklı'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu*, 30 Aralık 1934

"Yeni Soyadı Alanlar" *Türk Yolu* 7 Ocak 1934.

"Soyadı Nizamnamesi" *Türk Yolu* 30 Aralık 1934; *Türk Yolu* 7 Ocak 1935; *Türk Yolu* 21 Ocak 1935.

"Hendek'te Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 28 Ocak 1935.

"Yarımcı'da Soyadı Alanlar", *Türk Yolu* 25 Şubat 1935.

- “Soyadı Hakkında İçişleri Bakanlığı’ndan Vilayetimize Gelen Genelge” *Türk Yolu* 27 Kasım 1935.
- “Halkevi’nde Soyadı” *Türk Yolu* 10 Haziran 1936.
- “Soyadı Almak İçin Acele Ediniz” *Türk Yolu* 17 Haziran 1936.
- “Gazi Hazretlerine Atatürk Soyadı Verildi” *Zaman* 25 Kasım 1934.
- “Soyadları İçin Broşür Hazırlanıyor” *Zaman* 23 Kasım 1934.
- “Lâkap ve Unvanların Kaldırılması Hakkındaki Kanun” *Zaman* 27 Kasım 1934.
- “Nizamname’nin Bugünlerde Devlet Şurası’ndan Çıkması Bekleniyor” *Zaman*, 27 Kasım 1934.
- “Üniversite ve Maarif’de Tamimler Yapıldı” *Zaman* 28 Kasım 1934.
- “Adların Tescili” *Zaman* 2 Aralık 1934.
- “Tescil Emri Geldi” *Zaman* 9 Aralık 1934.
- “Soyadı Nizamnamesi Çıktı” *Zaman* 21 Aralık 1934.
- “Soyadları, Tabela ve Levhalar” *Zaman* 22 Aralık 1934.
- “Tabelalar ve Damga Resmi” *Zaman* 28 Aralık 1934.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Nurettin GÜLMEZ *

Giriş

TBMM, 23 Nisan 1920'de açılmış ve bu açıktan sonra 26 dönem seçim yapılmıştır. Seçimlerde Kocaeli, 4 ile 12 arasında milletvekili ile temsil edilmiştir. Her seçim dönemi büyük bir ilgi ile izlenmiştir. Dünyanın birçok ülkesinde seçimlere %40'ın altında katılımlar yaşanırken, Türkiye'de bu rakam %64,3'ün altına hiç düşmemiştir. Milletvekili genel seçimlerine katılımın Türkiye ortalaması 81.06'dır.¹ Türkiye'de olduğu gibi Kocaeli'de de katılım oranı yüksektir.²

Bu çalışmada; Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, Türk Parlamento Tarihleri ve TBMM Tutanakları temel kaynak olarak kullanılmıştır. Toplanan bilgiler, tablolar haline getirilmiştir. Ana tablolara dayalı olarak hazırlanan tablolar ve grafiklerle 1946-2015 dönemi Kocaeli milletvekilleri üzerine bir analiz geliştirilmiştir. Ana tablolar, dönemin anlaşılması açısından bir fotoğraf sunmaktadır. Ana tablolardan çıkarılan ikincil tablolar ve grafikler, konunun açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

Bildiride; 1946-2015 yılları arasındaki veya çok partili hayat döneminde yapılan 19 seçimde Kocaeli'den seçilen milletvekilleri değerlendirmeye alınmıştır. Daha önceki dönemlere ait sunulmuş bildiriler bulunduğu için 1946 öncesi inceleme dışında tutulmuştur.³

TBMM Albümü'ndeki doğum ve ölüm tarihleri ile Türk Parlamento Tarihlerindeki tarihler, tam olarak örtüşmemektedir. Böyle durumlarda dipnotlarda farklılıklar belirtilmiştir. Kullanılan kaynaklar farklı olunca bulunan sonuçlar da farklılaşmaktadır. MERNİS'ten alınan bilgilerle milletvekillerinin TBMM'ye beyan ettikleri özgeçmiş arasında birebir örtüşme yoktur.

Ayrıca TBMM Albümü'nde veya Türk Parlamento Tarihlerinde ölüm tarihi bulunmayan milletvekillerinin ölüm tarihleri gazetelerden ve internet kaynaklarından temin edilmiştir. Adı geçen eserler hazırlandığı zaman sağ olan milletvekilleri, sonraki zamanlarda vefat etmiş olabilmektedir.

TBMM'ye girdiği zaman bekar görünen bazı milletvekilleri de sonradan evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Bazıları da çocuk sahibi olmamıştır. Bazılarının çocukları sonradan ölmüştür. Bazılarının çocuk sayısı artmıştır. Bu yüzden çocuk sayılarında da değişiklikler görülmektedir.

Tabloların hazırlanmasında TBMM Albümü ile Türk Parlamento Tarihleri esas alınmıştır. Milletvekillerinin TBMM faaliyetlerinin belirlenmesinde TBMM Tutanakları kullanılmıştır.

Dönemlere Göre Kocaeli Milletvekilleri

Bu çalışmada 8-26 dönemler incelenmiştir. Kocaeli, en az milletvekilini 1969 yılında dört ve en çok milletvekilini de 1954'te on iki milletvekili olarak çıkarmıştır. Son yıllarda on bir milletvekili çıkarılmaktadır.

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, gulmeznurettin@gmail.com

1 Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK yayınları, Ankara 2012, s. 5.

2 <http://rapory.tuik.gov.tr/26-12-2017-15:33:49-935651550848401282219842238.html?>

3 Cengiz Atlı, "Cumhuriyetin İlk Döneminde (1923-1931) Kocaeli Milletvekili Seçimleri ve Seçilen Milletvekillerinin Faaliyetleri", *Uluslar arası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli-2017, ss.1245-1260*.

Tablo-1:Kocaeli'den seçilen milletvekillerinin dönemleri, seçim yılları,milletvekili sayısı ve isimleri.

Yasama Dönemi	Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Seçilen Milletvekilleri
8	1946	10	1-Ahmet Faik Abasıyanık 2-İsmail Rüştü Aksal 3-Cenap Aksu 4-Fuat Balkan (Salih Fuat Balkan) 5-Fazıl Şerafettin Bürge (İsmail Fazıl Bürge) 6-Ali Dikmen 7-Nihat Erim (İsmail Nihat Erim) 8-Şükür Okan 9-Sedat Pek (Ali Sedat Pek) 10-İbrahim Süreyya Yiğit ⁴
9	1950	11	1-Ethem Vassaf Akan (EtemVassafVassaf) 2-Ekrem Alican (Ali Ekrem Alican) 3-Ziya Atıg (ZiyaettinAtıg) 4-Hamdi Başak (Ahmet Hamdi Başak) 5-Mümtaz Kavalcıoğlu (Sezai Mümtaz Kavalcıoğlu) 6-Salih Kalemcıoğlu 7-Yeredoğ Kişioğlu 8-Saim Önhon (Ahmet Saim Önhon) 9-Hüsnü Türkant (Hüseyin Hüsnü Türkant) 10-Lütfü Tokoğlu 11-Mehmet Yılmaz (Mehmet Nevher Yılmaz) ⁵
10	1954	12	1-Ekrem Alican (Ali Ekrem Alican) 2-Hamdi Başak (Ahmet Hamdi Başak) 3-Nüzhet Akın (Hüseyin Nüzhet Akın) 4-Ziya Atıg (ZiyaettinAtıg) 5-Selami Dinçer 6-Hamza Osman Erkan (Hamza Cemalettin Erkan) 7-Sefer Göksel 8-Turan Güneş 9- Kâzım Meriç 10-Cemal Tüzün 11-Nüzhet Unat (Yunus NüzhetUnat) 12-Sadettin Yalım (Ömer Sadettin Yalım) ⁶
11	1957	6	1-Ömer Cebeci (Ömer Zihni Cebeci) 2-Dursun Erol (Tursun Erol) 3-Cemal Tüzün 4-Nüzhet Unat (Yunus NüzhetUnat) 5-Sadettin Yalım (Ömer Sadettin Yalım) ⁷ (6-Bekir Refik Koraltan) ⁸

4 TBMM Albümü (1920-1950), cilt-1, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.483-485.

5 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.577-578.

6 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.650-651.

7 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.733-734.

8 Hem Kocaeli hem de İzmit'ten seçilen Refik Koraltan 15 Kasım 1957 günlü Meclis oturumunda İzmit ilini tercih etmiştir. Bu nedenle Kocaeli beş milletvekili ile temsil edilmiştir. Sabit Dokuyan, "1950-1954-1957 Milletvekili Genel Seçimlerinin Kocaeli'deki Yansımaları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, cilt-3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2016, s.2111.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Yasama Dönemi	Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Seçilen Milletvekilleri
12	1961	5	1-Cemal Babaç (Mustafa Cemal Babaç) 2-Şahabettin Bilgisu 3-Nihat Erim (İsmail Nihat Erim) 4-Hâldan Kısayol 5-Süreyya Sofuoğlu (Ahmet Süreyya Sofuoğlu) ⁹
13	1965	5	1-Sedat Akay 2-İsmail Arar (İsmail Hakkı Arar) 3-Nihat Erim (İsmail Nihat Erim) 4-Süreyya Sofuoğlu (Ahmet Süreyya Sofuoğlu) 5-Şevket Ustaoglu ¹⁰
14	1969	4	1-Cevat Ademoğlu 2-Vehbi Engiz (Ömer Vehbi Engiz) 3-Nihat Erim (İsmail Nihat Erim) 4-Sabri Yahşi ¹¹
15	1973	5	1-Sedat Akay 2-İbrahim Akdoğan 3-Turan Güneş 4-Şevket Kazan 5-Sabri Yahşi ¹²
16	1977	5	1-İbrahim Akdoğan 2-Kenan Akman 3-Turan Güneş 4-Adem Ali Sarıoğlu 5-İbrahim Topuz ¹³
17	1983	5	1-Osman Nuri Akyol 2-Abdulhalim Aras 3-Mustafa Batgün 4-Y. Salih Güngörmez (Yusuf Salih Güngörmez) 5-Orhan Otağ ¹⁴
18	1987	7	1-Abdulhalim Aras 2-Bülent Atasayan 3-Erol Köse 4-Onur Kumbaracıbaşı (Onur Çetin Kumbaracıbaşı) 5-Alaettin Kurt 6-Ali Rıza Sirmen 7-Ömer Türkçakal ¹⁵

9 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.808.

10 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.872-873.

11 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.936.

12 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.1001-1002.

13 TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010, s.1066.

14 TBMM Albümü, cilt-3, s.1152-1153.

15 TBMM Albümü, cilt-3, s.1214.

Yasama Dönemi	Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Seçilen Milletvekilleri
19	1991	7	1-İsmail Hakkı Amasyalı 2-Halil İbrahim Artvinli 3-Bülent Atasayan 4-Mehmet Kâzım Dinç 5-İsmail Kalkandelen 6-Şevket Kazan 7-Alaettin Kurt ¹⁶
20	1995	9	1-Bülent Atasayan 2-Halil Çalık 3-Necati Çelik 4-İsmail Kalkandelen 5-Şevket Kazan 6-Onur Kumbaracıbaşı (Onur Çetin Kumbaracıbaşı) 7-Osman Pepe 8-Hayrettin Uzun 9-Bekir Yurdagül ¹⁷
21	1999	10	1-Meral Akşener 2-Ahmet Arkan 3-Mehmet Batuk 4-Halil Çalık 5-Cumali Durmuş 6-Sefer Ekşi 7-Mehmet Vecdi Gönül 8-M. Turhan İmamoğlu (Muhammet Turhan İmamoğlu) 9-Kemal Köse 10-Osman Pepe ¹⁸
22	2002	9	1-Eyüp Ayar 2-Muzaffer Baştopçu 3-İzzet Çetin 4-Nevzat Doğan 5-Nihat Ergün 6-Mehmet Vecdi Gönül 7-Salih Gün 8-Osman Pepe 9-Mehmet Sefa Sirmen ¹⁹
23	2007	9	1-Eyüp Ayar 2-Muzaffer Baştopçu 3-Cumali Durmuş 4-Hikmet Erenkaya 5-Nihat Ergün 6-Azize Sibel Gönül 7-Fikri Işık 8-Osman Pepe 9-M. Cevdet Selvi (Mehmet Cevdet Selvi) ²⁰

16 TBMM Albümü, cilt-3, s.1279-1280.

17 TBMM Albümü, cilt-3, s.1352-1353.

18 TBMM Albümü, cilt-3, s.1428-1429.

19 TBMM Albümü, cilt-3, s.1503-1504.

20 TBMM Albümü, cilt-3, s.1579-1580.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Yasama Dönemi	Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı	Seçilen Milletvekilleri
24	2011	11	1-Haydar Akar 2-Zeki Aygün 3- Muzaffer Baştopçu 4- Nihat Ergün 5-Azize Sibel Gönül 6-Hurşit Güneş 7-Fikri Işık 8-Mehmet Hilal Kaplan 9-Mehmet Ali Okur 10-İlyas Şeker 11-Lütfü Türkan ²¹
25	7 Haziran 2015	11	1-Fikri Işık 2-Radiye Sezer Katırcıoğlu 3-Zeki Aygün 4-İlyas Şeker 5-Mehmet Akif Yılmaz 6-Cemalettin Kafı 7-Fatma Kaplan Hürriyet 8-Haydar Akar 9-Tahsin Tarhan 10-Saffet Sancaklı 11-Ali Haydar Konca ²²
26	1 Kasım 2015	11	1-Fikri Işık 2-Radiye Sezer Katırcıoğlu 3-Zeki Aygün 4-İlyas Şeker 5-Mehmet Akif Yılmaz 6-Sami Çakır 7-Cemil Yaman 8-Fatma Kaplan Hürriyet 9-Haydar Akar 10-Tahsin Tarhan 11-Saffet Sancaklı ²³
TOPLAM		152	151

Tablo-1'de, dönemlere göre Kocaeli milletvekilleri toplu olarak görülmektedir. Kocaeli halkının TBMM'de, hangi dönemde kaç milletvekili ile temsil edildiği, seçilen milletvekillerinin isimleri yer almaktadır. Ayrıca seçim yılı ve dönemi ile seçim dönemlerinin toplu bir fotoğrafı verilmeye çalışılmıştır. 11. dönem, yani 1957 seçimlerinde Refik Koraltan, hem Kocaeli hem de İcel'den aday olmuştur. Her iki ilden de seçilen Refik Koraltan, 15 Kasım 1957 günlü TBMM oturumunda, İcel ilini tercih etmiştir. Bu nedenle 11. dönemde Kocaeli beş milletvekili ile temsil edilmiştir.²⁴

21 TBMM Albümü, cilt-5, s.190-195.

22 <http://www.ozgurkocaeli.com.tr/iste-kocaelinin-yeni-milletvekilleri-272255h.htm>.

23 <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1147381-1-kasim-2015-secimleri-26donem-milletvekilleri-tam-liste>.

24 Sabit Dokuyan, "1950-1954-1957 Milletvekili Genel Seçimlerinin Kocaeli'deki Yansımaları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II, cilt-3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2016, s.2111*.

2. Kocaeli Milletvekillerinin Genel Özellikleri

Bu bölümde Kocaeli milletvekillerinin doğum yerleri, meslekleri, eğitim durumları ve yabancı dil bilgileri incelenmeye çalışılmıştır. Milletvekillerinin doğum tarihleri, ölenler için ölüm tarihleri verilmiştir. Bu verilerle Kocaeli milletvekilleri hakkında bir analiz ve değerlendirme yapılmıştır. Kocaeli seçmenine, bugüne kadar yaptığı demokratik faaliyetlerinin bir özet raporu sunulmuştur.

Tablo-2:Kocaeli milletvekillerinin doğum yeri, meslekleri ve eğitim durumları

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
1- Ahmet Faik Abasıyanık (1892-06.03.1965) ²⁵	Adapazarı	Veteriner, serbest ticaret, çiftçi, şair ve yazar	Mülkiye Baytar Yük- sekokulu, Almanya'da yüksek lisans	Almanca, Fransızca
2- İsmail Rüştü Aksal (1911-13.09.1989)	Pamukova	Hukukçu, maliyeci	Siyasal Bilgiler Okulu	İngilizce, Fransızca
3- Cenap Nuh Aksu (1906-30.07.1984)	Şanlıurfa ²⁶	Hukukçu, idareci	Ankara Hukuk Fakül- tesi	İngilizce, Fransızca
4- Salih Fuat Balkan (1887-28.05.1970)	İstanbul	Binbaşı	Harp Okulu	--
5- Fazıl Şerafettin Bürge (1897-07.12.1970) ²⁷	Çatalca/ İstanbul	Doktor	İstanbul Tıbbiye Mektebi	İngilizce, Fransızca, Almanca
6- Ali Dikmen (1875-21.02.1959)	Batum	Eğitimci, idareci	İstanbul Darüşşafaka	Fransızca
7- İsmail Nihat Erim (1912-19.07.1980)	Kandıra	Hukukçu, profesör	İstanbul Hukuk Fakültesi, Fransa'da doktora	İngilizce, Fransızca
8- Şükür Okan (1880-18.02.1957)	Tirebolu/ Giresun	Koramiral	Bahriye Mektebi	İngilizce, Almanca
9- Ali Sedat Pek (1897-09.05.1957) ²⁸	Karamürsel	Hukukçu, avukat	İstanbul Hukuk Mektebi	--
10- İbrahim Süreyya Yiğit (1880-04.11.1952)	İstanbul	Mutasarrıf	Mülkiye Mektebi	--
11- Ethem Vassaf Akan (1894-26.05.1970) ²⁹	Aydın	Doktor/Psikiyatri	Askeri Tıbbiye	İngilizce, Fransızca, Almanca, Rumca
12- Ekrem Alican (5 Mayıs 1916-17.06.2000)	Adapazarı/ Sakarya	Maliyeci	Mülkiye Mektebi	İngilizce
13- Ziya Atıg ³⁰ (1 Mart 1914-03.11.1977)	İzmit	Doktor/Dahiliye	İstanbul Tıp Fakültesi	Fransızca
14- Hamdi Başak (27 Ocak 1913-10.10.1979)	Rize	Tüccar, müteahhit	İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu	--

25 Doğum tarihi, Milletvekili Seçim Tutanağı'nda 1307, askerlik kayıtlarında 1308, TBMM Albümü'nde 1892 olarak geçmektedir. Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)*, cilt-3, Ankara-2012, s.699.

26 Doğum tarihi, Çufalı'nın, *Türk Parlamento Tarihi* adlı eserinde,1321 (1905) ve doğum yeri de Maraş olarak yazılmaktadır. Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, cilt-3, s.703.

27 Doğum tarihi, Çufalı'nın, *Türk Parlamento Tarihi* adlı eserinde,1315 (1899) olarak yazılmaktadır. Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, cilt-3, s.707.

28 Ali Sedat Pek'in ölüm tarihi, Çufalı'nın, *Türk Parlamento Tarihi* adlı eserinde, 5 Mayıs 1957 olarak geçmektedir. Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, cilt-3, s.716.

29 Akan, ABD'de profesör olarak çalışırken 26 Nisan 1970'de ABD'nin Boston Kentinde ölmüş ve yurda getirilerek İzmir Kokluca Mezarlığına defnedilmiştir. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem (1950-1954)*, cilt-7, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2000, s.711.

30 Meclis kayıtlarında "Ziya ATIG". nüfus kaydında "Ziyaettin ATIG" olarak geçmektedir. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, cilt-7, s.691.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
15- Mümtaz Kavalcıoğlu (1912-27.12.1989)	Kavala	İktisatçı, bütün eksper	İngiltere Benette Koleji İktisat ve Ticaret Bölümü	İngilizce, Fransızca
16- Salih Kalemci oğlu (1888-11.07.1964)	İzmit	Çiftçi	İdadi/Lise	--
17- Yeredoğ Kişioğlu (1908-02.08.1978) ³¹	Akseki	Avukat, savcı, hakim	Ankara Hukuk Fakültesi	--
18- Saim Önhon (17 Mart 1892-16.05.1968)	İstanbul	Tümgeneral	Harp Akademisi	--
19- Hüsnü Türkant (14.07.1909-16.11.1990)	Selanik	Doktor/dahiliye	İstanbul Tıp Fakültesi	Fransızca, Almanca
20- Lütfü Tokoğlu (1917-09.09.2005) İzmit		Avukat	Ankara Hukuk Fakültesi	İngilizce
21- Mehmet Yılmaz (12.03.1919-29.04.1984)	Hendek/Sakarya	Serbest ticaret, müteahhit, ressam	İstanbul Sultan Ahmet Sanat Enstitüsü	--
22- Nüzhet Akın (13.06.1918-14.02.2001)	Gölcük	Bankacılık, hukuk	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Fransızca
23- Selami Dinçer (1915-04.02.1996)	Gemlik/ Bursa	Hakim, savcı	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	İngilizce, Fransızca
24- Hamza Osman Erkan (1897-30.01.1968)	İstanbul	İktisat, bankacılık	Paris Yüksek İktisat Okulu	Fransızca
25- Sefer Göksel (17.08.1912-21.03.1987)	Rize	Tüccar, müteahhit, nakliyec	Ortaokul	İngilizce, Arapça, Fransızca
26- Turan Güneş (25.06.1921-09.04.1982) ³²	Kandıra	Hukukçu, doçent, yazar	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Fransa'da doktora	Fransızca, İtalyanca
27- Kâzım Meriç (1903-07.11.1986)	Silivri	Tuğamiral	Deniz Harp Akademisi	İngilizce, Almanca
28- Cemal Tüzün (5.08.1913-11.01.1970)	Kandıra	Ormancılık, belediyeçilik	İstanbul Orman Okulu	Almanca
29- NüzhetUnat (1908-27.07.1999) ³³	Drama	Ziraat mühendisi, şair, yazar	Bursa Ziraat Okulu	Fransızca
30- Sadettin Yalım (1908-26.12.1992)	Maraş	Ticaret, basın, belediyeçilik	İzmit Merkez Nümune Okulu	--
31- Ömer Cebeci (1914-19.12.1979)	Akçakoca	Tüccar, fabrikatör, müteahhit	Ortaokul	--
32- Dursun Erol (1902-15.08.1976)	Sürmene	Memur	Rüştiye/Ortaokul	--

31 Öztürk, Yeredoğ Kişioğlu'nun doğum tarihini 15 Eylül 1905 (1321) olarak yazmaktadır. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, (1950-1954)*, cilt-7, s.702.

32 Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-X. Dönem (1954-1957)*, c.2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s.572. Esat Arslan, Turan Güneş'in doğum tarihini 1922 olarak yazmaktadır. Esat Arslan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XVI. Dönem (1977-1980)*, cilt-3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2008, s.1589.

33 *Türk Parlamento Tarihi* adlı eserde NüzhetUnat'ın ölüm tarihi, 19 Aralık 1999 olarak geçmektedir. Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XI. Dönem (1957-1960)*, c.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2013, s.641.

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
33- Cemal Babaç (1904-15.05.1963)	Akka	Vali, idareci	Mülkiye Mektebi	Almanca
34- Şahabettin Bilgisu (1918-09.08.1999)	İzmit	Tüccar, fabrikatör	Lise	Fransızca
35- Hâldan Kısayol (1923-22.06.2008)	İstanbul	Kurmay yarbay, futbol hakemi	Harp Akademisi	Fransızca
36- Süreyya Sofuoğlu (1929 ³⁴ -11.09.2002)	İzmit	Gazeteci	Ortaokul	--
37- Sedat Akay (1925-18.07.2006)	Kandıra	İşletme ekonomisi	İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi İşletme Ekonomisi	Fransızca
38- İsmail Arar (1921-20.03.1993)	İstanbul	Avukat, yazar	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Fransızca, İngilizce
39- Şevket Ustaoglu (1918-26.04.1994)	İzmit	Tüccar, çiftçi	Güzel Sanatlar Aka- demisi	--
40- Cevat Ademoğlu (1928-28.04.1985)	Karamürsel	Tüccar	Lise terk	Almanca
41- Vehbi Engiz (1927-25.01.2016) ³⁵	Çaykara	Ticaret, gazeteci	Ortaokul	--
42- Sabri Yahşi (1927-26.10.2009)	Engüz/ Giresun	Öğretmen	Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü	Almanca
43- İbrahim Akdoğan (1940-19.07.1994)	Sapanca/ Adapazarı	Elektrik Mühendisi	İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Fak.	İngilizce
44- Şevket Kazan (12.07.1933-...) ³⁶	Adapazarı	Avukat, tüccar	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	İngilizce, Arapça
45- Kenan Akman (1935-...) ³⁷	Kuzuluk/ Sakarya	Sendikacı, işçi	İlkokul	--
46- Adem Ali Sarıoğlu (1946-...)	Çayeli	Kimya mühendisi, müteahhit	İstanbul Kimya Mühendislik Yüksekokulu	İngilizce
47- İbrahim Topuz (1926-...)	Samsun	İnşaat teknikeri	İstanbul Yıldız Teknik Okulu	İngilizce
48- Osman Nuri Akyol (1936-03.08.2009)	Gölcük	PTT Memuru, müte- ahhit	İstanbul Sultanahmet Erkek Sanat Enstitüsü	--
49- Abdulhalim Aras (1925-...)	Develi	Avukat	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	--
50- Mustafa Batgün (1935-...)	Karamürsel	Mimar	İstanbul Üniversitesi Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi	--

34 Çınar, Süreyya Sofuoğlu'nun doğum tarihini 1924 olarak belirtmektedir. Menderes Çınar, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969)*, cilt-4, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2011, s.1987.

35 25 Ocak 2016 Pazartesi günü 89 yaşında vefat eden Ömer Vehbi Engiz'e 27 Ocak Çarşamba günü öğle namazına müteakip İzmit Fevziye Camii'nde bir merasim düzenlenmiştir. 28 Ocak 2016 Perşembe günü de öğle namazına müteakip Çaykara merkezde kılınan cenaze namazının ardından doğduğu köy/mahalle olan Maraşlı mahallesinde toprağa verilmiştir. <https://www.caykaragazetesi.com/omer-vehbi-engiz/> (Erişim tarihi: 03.01.2018).

36 Kazan, halen daha Saadet Partisi'nde siyasi yaşamını sürdürmektedir. http://www.yeniakit.com.tr/kimdir/%C5%99Eevket_Kazan (Erişim tarihi: 03.01.2018).

37 Kenan Akman'ın doğum tarihi TBMM Albümü'nde 1935, Türk Parlamento Tarihi'nde 1937 olarak verilmiştir. Esat Arslan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XVI. Dönem (1977-1980)*, cilt-3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2008, s.1588.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
51- Y. Salih Güngörmez (1928-13.03.1993)	Karamürsel	Sendikacı, İşçi	Ortaokul	--
52- Orhan Otağ (1929-...)	Dinar	Avukat	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	Fransızca
53- Bülent Atasayan (03.12.1940-...) ³⁸	Gebze/ İzmit	Ticaret, Tüccar	Lise	Fransızca
54- Erol Köse (1934-...)	Kandıra	Ticaret, belediye başkanı	Lise	--
55- Onur Kumbaracıbaşı (24.01.1939-...) ³⁹	Ankara	Ekonomist, Prof. Dr., yazar	Viyana Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi	Almanca, İngilizce
56- Alaettin Kurt (1949-17.08.1999)	Sürmene/ Trabzon	İnşaat mühendisi, müteahhit	Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi	Fransızca
57- Ali Rıza Sirmen (1945-05 Haziran 2017)	Gölcük/ Kocaeli	Ticaret, İhsaniye Belediye Başkanı	Ortaokul	--
58- Ömer Türkçakal (1943-26.03.2009)	Muharremli	Avukat	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi	--
59- İsmail Hakkı Amasyalı (1942-...)	Adapazarı	Sanayici	Yüksek Makine Tekniker Okulu	Almanca, Sırpça
60- Halil İbrahim Artvinli (1953-...) ⁴⁰	Bahçecik/ İzmit	Sanayici	Lise	--
61- Mehmet Kâzım Dinç (1948-...)	Kandıra	Eczacı	İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi	--
62- İsmail Kalkandelen (10.08.1935-...) ⁴¹	Kalkandelen/ Yugoslavya	Tüccar, inşaat müteahhidi	Ortaokul	--
63- Halil Çalık (05.08.1959-...) ⁴²	Eynesil/ Giresun	Öğretmen	İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü İngilizce Bölümü	İngilizce
64- Necati Çelik (16.02.1955-11.01.2009)	Hamidiye	Öğretmen, Sendikacı	Ankara Eğitim Enstitüsü	--
65- Osman Pepe (06.03.1954-...) ⁴³	Akçaabat/ Trabzon	Makine mühendisi, müteahhit, iş adamı	Karadeniz Teknik Üniversitesi Makine Mühendisliği Fakültesi	İngilizce
66- Hayrettin Uzun (21.01.1945-21.09.2000) ⁴⁴	Çubuklu	Maliyeci	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi	İngilizce
67- Bekir Yurdağül (04.10.1956-...) ⁴⁵	İzmit	Öğretmen, sendikacı	Ankara Yüksek Teknik Öğretmen Okulu	--
68- Meral Akşener (18.07.1956-...) ⁴⁶	İzmit	Öğretim üyesi, tarihçi	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	--

38 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XX. Dönem (1995-1999)*, cilt-3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2012, s.739.

39 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, (1995-1999)*, cilt-3, s.739.

40 Doğum yeri İzmit olarak görülmekle birlikte aslen Artvinli olmalıdır.

41 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, (1995-1999)*, cilt-3, s.743.

42 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, (1995-1999)*, cilt-3, s.740.

43 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, (1995-1999)*, cilt-3, s.748.

44 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, (1995-1999)*, cilt-3, s.750.

45 Temuçin Faik Ertan, *Türk Parlamento Tarihi, (1995-1999)*, cilt-3, s.752.

46 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XXI. Dönem (1999-2002)*, cilt-3, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-2012, s.2522.

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
69- Ahmet Arkan (23.09.1943-20.09.2015) ⁴⁷	Tokat	Sanayici	Lise	Almanca
70- Mehmet Batuk (15.03.1963-...)	Terme/ Sam- sun	Öğretmen, sendikacı	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Almanca, Arapça
71- Cumali Durmuş (05.10.1962-...) ⁴⁸	Kocaeli	İktisatçı, iş adamı	Gazi Üniversitesi İkti- sadi ve İdari Bilimler Fakültesi	--
72- Sefer Ekşi (05.01.1951-18.03.2010) ⁴⁹	İkizdere/ Rize	İnşaat müteahhidi	Lise	--
73- Mehmet Vecdi Gönül (29.11.1939- ...) ⁵⁰	Erzincan	Kaymakam, vali, emni- yet genel müdürü	Ankara Üniversitesi Si- yasal Bilimler Fakültesi	İngilizce
74- M. Turhan İmamoğlu (01.05.1960- ...) ⁵¹	Fındıklı/ Rize	İktisatçı	Malatya İnönü Üniver- sitesi İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu	İngilizce
75- Kemal Köse (29.11.1954- ...) ⁵²	Çayeli/ Rize	Öğretmen	Kütahya Eğitim Ens- titüsü	Almanca
76- Eyüp Ayar (19.01.1952- ...) ⁵³	Karasu/ Sa- karya	Muhasebeci, Sigortacı	Hacettepe Üniversitesi Meslek Teknoloji Yük- sekokulu	Almanca, Arapça
77- Muzaffer Baştopçu (20.06.1948-...) ⁵⁴	Ankara	Kimyager, iş adamı	ODTÜ Kimya Bölümü	İngilizce
78- İzzet Çetin (01.06.1953- ...) ⁵⁵	Kıbrısçık/ Bolu	Sendikacı, İşçi	Ankara İktisadi ve Tica- ri İlimler Akademisi	İngilizce
79- Nevzat Doğan (1960-...) ⁵⁶	Bahçeçik/ Gümüşhane ⁵⁷	Doktor	Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi	İngilizce
80- Nihat Ergün ⁵⁸ (14.09.1962-...)	Çınarlı/ İzmit	İktisatçı	Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilim- ler Fakültesi	İngilizce
81- Salih Gün ⁵⁹ (02.08.1946-...)	Gebze/ Kocaeli	Sendikacı	İlkokul	--
82- Mehmet Sefa Sirmen ⁶⁰ (05.12.1949-...)	Gölcük/ Ko- caeli	Yönetici	Pacific HillUniversity Siyasal Bilimler Bö- lümü	İngilizce
83- Hikmet Erenkaya (1953-...)	Kandıra	Mimar	İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü	Almanca
84- Azize Sibel Gönül (1966-...)	İstanbul	Mimar	İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi	İngilizce

47 <https://www.ulusal.com.tr/gundem/ahmet-arkan-i-kaybettik-h75585.html>, (Erişim Tarihi:12.01.2018).

48 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2528.

49 <http://www.haberinozu.com/sefer-eksi--biyografi,44.html>, (Erişim Tarihi:12.01.2018).

50 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2531.

51 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2533.

52 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2535.

53 Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XXII. Dönem (2002-2007)*, cilt-3, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-2012, s.735.

54 Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, (2002-2007)*, cilt-3, s.737-738.

55 Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, (2002-2007)*, cilt-3, s.739-740.

56 Nevzat Doğan'ın doğum tarihi, TBMM Albümünde 1959 olarak yazılmıştır. (TBMM Albümü, cilt-3, s.1503). Fakat İzmit Belediye Başkanlığı sitesinde 1960 olarak geçmektedir. (<http://www.izmit.bel.tr/baskan/>, Erişim Tarihi:25.01.2018).

57 Kocaeli Gümüşhaneliler Vakfı Onursal Başkanı'dır. (TBMM Albümü, cilt-3, s.1503). Başiskele'ye bağlı bir Bahçeçik de olmakla beraber, aslen Gümüşhanelidir. Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, (2002-2007)*, cilt-3, s.741.

58 Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, (2002-2007)*, cilt-3, s.743.

59 Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, (2002-2007)*, cilt-3, s.746.

60 Ahmet Yıldız, *Türk Parlamento Tarihi, (2002-2007)*, cilt-3, s.748-749.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
85- Fikri Işık (1965-...)	Şiran	Öğretmen, Ticaret	ODTÜ Eğitim Fakültesi	İngilizce, Arapça
86- Mehmet Cevdet Selvi (1943-...)	Eskişehir	Sendikacı	Eskişehir Akşam Tekniker Okulu-Lise	--
87- Haydar Akar (21 Aralık 1963-...)	İzmit	Matematikçi	ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü	İngilizce
88- Zeki Aygün (22 Temmuz 1953-...)	Derince	Elektrik Mühendisi	Yıldız Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi	İngilizce
89- Hurşit Güneş (23 Nisan 1957-...)	Ankara	Prof. Dr., Ekonomist	University Of Kent at Canterbury	İngilizce, Fransızca
90- Mehmet Hilal Kaplan (27 Temmuz 1959-...)	Tunceli	Doktor	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi	İngilizce
91- Mehmet Ali Okur (4 Ağustos 1973-...)	Turhal/ Tokat	İş adamı	Newport Üniversitesi İşletme Fakültesi	İngilizce, Arapça
92- İlyas Şeker (30 Mayıs 1960-...)	Şenkaya/ Erzurum	Harita Kadastro Mühendisi	Yıldız Teknik Üniversitesi	İngilizce
93- Lütfü Türkan (5 Şubat 1959-...)	İstanbul	Sanayici	Makedonya Kiril Metodij Üniversitesi Türko- loji Bölümü	İngilizce, Rusça, Makedonca Bulgarca
94- Radiye Sezer Katırcıoğlu (27 Eylül 1965-...) ⁶¹	Malatya	İşletme	Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi	İngilizce
95- Mehmet Akif Yılmaz (1975-...) ⁶²	Ankara	Öğretmen	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	Almanca, Arapça
96- Cemalettin Kafli (22 Aralık 1971-...) ⁶³	İstanbul	Avukat	Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi	İngilizce, Arapça
97- Fatma Kaplan Hürriyet (20 Mart 1982-...) ⁶⁴	Çerkezköy	Avukat	Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi	İngilizce
98- Tahsin Tarhan (15 Nisan 1964-...) ⁶⁵	Gümüşhane	Sanayici	Açık öğretim Fakültesi Yönetim Organizasyon Böl.	İngilizce
99- Saffet Sancaklı (27 Şubat 1966-...) ⁶⁶	Tutin	Futbolcu, İş adamı	Lise	Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, İngilizce, Rusça
100- Ali Haydar Konca (1 Şubat 1950-...) ⁶⁷	Varto/ Muş	Kaymakam, Avukat	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	--
101- Sami Çakır (15 Ekim 1958-...) ⁶⁸	Trabzon/ Of	Bankacı, Öğretmen	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	--

61 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7217 (et:02.02.2018).

62 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7310. (et:02.02.2018).

63 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=25&p_sicil=7236. (et:02.02.2018).

64 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7140 (et:02.02.2018).

65 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7138 (et:02.02.2018).

66 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7107 (et:02.02.2018).

67 http://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Ali_Haydar_Konca, (et:02.02.2018).

68 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7353 (et:02.02.2018).

Milletvekilinin Adı	Doğum Yeri	Mesleği	Eğitim Durumu	Yabancı Dili
102- Cemil Yaman (16 Temmuz 1970-...) ⁶⁹	Ağrı	Yönetici	İşletme Fakültesi	Kürtçe

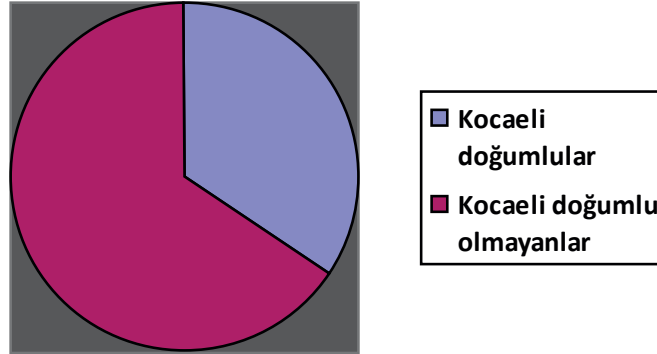
Kocaeli Milletvekillerinin Milli ve Yerel Olma Durumları

Yukarıdaki Tablo-2'deki verilere göre TBMM'de görev yapan milletvekillerinin Kocaelili olma durumları ile ilgili olarak şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Tablo-3: Doğum yerlerine göre Kocaeli milletvekilleri

Kocaeli doğumlu milletvekili sayısı	Kocaeli doğumlu olmayan milletvekili sayısı	Kocaeli doğumlu olanların seçilme sayısı	Kocaeli doğumlu olmayanların seçilme sayısı
34	68	52	99
102		151	
% 33,34	% 66,66	% 34,44	% 65,56
% 100		% 100	

Grafik-1: Doğum yerlerine göre milletvekillerinin yüzdeler dağılımı

Bu verilerin elde edilmesinde doğum yerleri esas alınmıştır. Doğum yeri esas alındığı için Kocaeli'de doğmuş, fakat aslen farklı illerden olan milletvekilleri, Kocaelili olarak değerlendirilmiştir. Örnek olarak aslen Gümüşhaneli olan Nevzat Doğan ve Artvinli olan Halil İbrahim Artvinli de Kocaeli doğumlular arasında gösterilmiştir. Bunun gibi başka örnekler de olabilir. Ancak her ne olursa olsun eldeki verileri altüst edecek bir durum söz konusu değildir. Yani bugüne kadar Kocaeli'yi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil eden milletvekillerinin %65,56'dan fazlasının Kocaelili olmadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Kocaelililer, kendi evlatlarından kendisini temsil edecek ya yetenekli insan bulamamaktadır. Ya Kocaeli'nin kendi evlatları siyasete uzak durmaktadır. Ya Kocaelililer, kendi çocukları yerine yabancılara daha fazla hayranlık duymaktadırlar. Ya da siyasal partiler, Kocaelililere rağmen Kocaeli dışından aday göstermekte ve Kocaeli halkı da bunu kabullenmek zorunda kalmaktadır.

Tablo ve grafiklerin gösterdiği sonuç şudur: Çok partili hayat döneminde, 1946'dan günümüze, Kocaeli milletvekilleri, belki milli olabilirler. Fakat yerli değildirler. Bu da üzerinde çok düşünülmesi gereken çok önemli bir durumdur.

Tablo-4:Kocaeli içinde milletvekillerinin dağılımı

69 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7354 (et:02.02.2018).

Yerleşim Yeri	Milletvekili Sayısı	Seçilme Sayısı
Kocaeli	2	3
Başiskele	3	3
Çayırova	--	--
Darica	--	--
Derince	1	3
Dilovası	--	--
Gebze	1	3
Gölcük	4	4
İzmit	12	18
Kandıra	7	14
Karamürsel	4	4
Kartepe	--	--
Körfez	--	--
Toplam	34	52

Tablo-4'e göre Kocaeli ve ilçeleri doğumlu olan adayların çoğu İzmit adaydır. İzmit'in merkez ilçe konumunda olması böyle bir sonuç getirmiş olabilir. İzmit'i Kandıra, Karamürsel ve Gölcük takip etmektedir. Başiskele'den üç milletvekili çıkmış gibi görünse de Nevzat Doğan ve Halil İbrahim Artvinli, aslen Başiskele'den değildir.

Bugüne kadar Çayırova, Darica, Dilovası, Kartepe ve Körfez'in hiç temsil edilmemiş olması da ilgi çekici bir durumdur. Adayların yerli ve millî olması kadar, şehrin bütününü temsil edip etmemesi de önemlidir.

Kocaeli Halkının Milletvekili Belirlerken Tercih Ettiği Meslekler

Şimdiye kadar milletvekili olmuş olanların mesleklerine bakıldığında, Kocaeli halkının milletvekilleri için hangi meslekleri tercih ettiği açıkça görülmektedir.

Tablo-5:Kocaeli milletvekillerinin meslek dağılımı

	Meslek adı	Milletvekili Sayısı
1	Hukukçu, avukat, hakim, savcı	17
2	Ekonomist, İktisatçı, Bankacı, Maliyeci, Muhasebeci	16
3	Tüccar	16
4	İş adamı, Sanayici, Fabrikatör	13
5	Eğitimci, öğretmen	11
6	Müteahhit, inşaatçı	11
7	Mühendis (Kimya, inşaat, mimar, makine vb.)	10
8	Sendikacı	8
9	Doktor	6
10	Vali, Kaymakam, idareci	5
11	Yazar, edebiyatçı	5
12	Öğretim üyesi, Prof. Dr., Doç. Dr.	5
13	Asker	4
14	Belediyeci	4
15	Gazeteci, Basın	3
16	Çiftçi	2
17	Memur	2

	Meslek adı	Milletvekili Sayısı
18	Çiftçi	2
19	Milli Futbolcu, hakem	2
20	Eczacı	1
21	Tütün eksperisi	1
22	Veteriner	1
23	Ormancılık	1
24	Ressam	1

Tablo-5'te görüldüğü gibi Kocaelililer, milletvekillerinin çoğunu hukukçulardan seçmiştir. Hukukçuları, ekonomistler, maliyeciler ve tüccar izlemektedir. Kocaeli'nin sanayi bölgesi olması dolayısıyla iş adamları ve sanayiciler, işletmelerde çok sayıda işçinin çalışıyor olmasından dolayı sendikacılar, inşaat sektörünün geliştirdiği bir alan olduğu için inşaatçılar ve müteahhitler, milletvekili yapılmıştır. Öğretmen, doktor, vali, kaymakam, belediye ve öğretim üyesi, milletvekili seçiminde geri planlarda kalmıştır.

Tablo-6: Kocaeli milletvekillerinin eğitim ve öğrenim durumu

	Okul durumu	Sayısı	Oranı
1	İlkokul	2	1,9
2	Ortaokul	10	9,83
3	Lise	14	13,74
4	Üniversite ve üstü	76	74,53
	Toplam	102	100

Tablo-6'ya göre, lise ve altındaki seviyelerde eğitim almış milletvekili sayısı 26'dır. 26 sayısı, toplam milletvekili sayısının 102 olduğu dikkate alınırsa % 25,47 gibi bir orana karşılık gelmektedir. Yüzde 25,47 yüksek bir oran gibi görünse de işçi, sendikacı, iş adamı, tüccar ve müteahhit gibi mesleklere sahip milletvekillerinin varlığı dikkate alındığında, bu oran anlaşılabilir olmaktadır. Kocaeli'nde milletvekillerinin eğitim ve öğretim seviyesi yüksektir, denilebilir. Çünkü milletvekillerinin %74,53'ü yükseköğrenim görmüştür.

Kocaeli Milletvekillerinin Yabancı Dil Bilgisi

Milletvekilleri, TBMM'ye kayıtlarını yaptırırken kendileriyle ilgili verdikleri bilgiler arasında yabancı dil bilme durumlarını da beyan etmektedirler. Milletvekillerinin kendi beyanlarında, yabancı dil olarak daha çok Fransızca bildikleri ifade edilmektedir. Bazıları dil seviyelerinin de belirtme ihtiyacı duymuştur. "Çok iyi, iyi derecede, orta düzeyde, az seviyede" diye derecelendirmeler görülmektedir.

Tablo-7:Kocaeli milletvekillerinin yabancı dil bilme durumu

	Dil Adı	Kişi Sayısı
1	İngilizce	42
2	Fransızca	23
3	Almanca	19
4	Arapça	8
5	Rusça	2
6	Sırpça	2
7	İtalyanca	1
8	Rumca	1
9	Bulgarca	1
10	Hırvatça	1
11	Boşnakça	1

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

12	Kürtçe	1
13	Dil bilmeyen	34
	Toplam	136

TBMM'de Kocaeli'yi temsil eden 102 milletvekilinden 34 tanesinin her hangi bir dil bilmediği anlaşılmaktadır. Geri kalan 68 milletvekilinin bir kısmı bir, bir kısmı iki dil bilmektedir. Saffet Sancaklı gibi beş dil, Ethem Vassaf Akan ve Lütfü Türkan gibi dört dil, Fazıl Şerafettin Bürge ve Sefer Göksel gibi üç dil bilenler de vardır. Tablo-7'deki toplam 136 dil rakamı, birden fazla dil bilen milletvekillerinin bulunmasından kaynaklandığı unutulmamalıdır.

Kocaeli Milletvekillerinin TBMM'deki Faaliyetleri

Bu bölümde Kocaeli halkının parti tercihleri, seçilen milletvekillerinin kaç defa seçildikleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yasama ve yürütme faaliyetlerine katkıları, yürütmenin bir parçası olarak hükümetlerde bakan olarak görev alıp almama durumları değerlendirilmiştir.

Tablo-8:Kocaeli milletvekillerinin TBMM'deki performansları tablosu

Milletvekilinin Adı	Yasama Dönemi	Partisi	Seçilme Sayısı	TBMM'deki Faaliyet Sayısı ⁷⁰	Bakanlık Görevi
1- Ahmet Faik Abasıyanık	8	CHP	1	7 söz alma	--
2- İsmail Rüştü Aksal	8	CHP	1	10 önerge, 46 söz alma, 1 üyelerle ilgili işler Toplam:57	Maliye Bakanı
3- Cenap Aksu	8	CHP	1	--	--
4- Salih Fuat Balkan	8	CHP	1	--	--
5- Fazıl Şerafettin Bürge	8	CHP	1	13 söz alma	Gümrük ve Tekel Bakanı
6- Ali Dikmen	8	CHP	1 ⁷¹	--	--
7- İsmail Nihat Erim	8 12 13 14	CHP, CHP, CHP, CHP,	4 ⁷²	1 demeç ve söylev, 5 genel görüşme önergesi, 1 hükümet programının okunması 7 önerge, 124 söz alma, 5 teklif, 4 yazılı soru önergeleri ve cevapları Toplam:147	Bayındırlık Bakanı, Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı, Başbakan
8- Şükür Okan	8	CHP	1	5 söz alma,	--

70 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.iller_detay2?p_il=KOCAEL%DD&v_detay=baslik_uye, (Erişim Tarihi:05.02.2018).

71 Daha önce 4, 5, 6 ve 7. Dönemlerde TBMM'de Kocaeli milletvekili olarak bulunmuştur. Yani toplam 5 dönem Kocaeli'yi temsil etmiştir. TBMM Albümü, Cilt-2, s.484.

72 Daha önce 7. Dönemde de TBMM'de Kocaeli milletvekili olarak bulunmuştur. Yani toplam 5 dönem Kocaeli'yi temsil etmiştir. TBMM Albümü, Cilt-2, s.484.

9- Ali Sedat Pek	8	CHP	1	2 önerge, 65 söz alma, 2 sözlü soru önergesi, 1 teklif, Toplam:70	--
10- İbrahim Süreyya Yiğit	8	CHP	1 ⁷³	1 söz alma,	--
11- Ethem Vassaf Akan	9	DP	1	--	--
12- Ekrem Alican	9 10	DP, DP/ Bğmsz/ HP	2	37 söz alma, 1 yazılı soru ve cevabı 2 önerge, 5 teklif Toplam:45	--
13- Ziya Atığ	9 10	DP, DP	2	1 söz alma	--
14- Hamdi Başak	9 10	DP, DP	2	1 söz alma	--
15- Mümtaz Kavalcıoğlu	9	DP	1	10 söz alma, 1 şifahi soru ve cevabı Toplam:11	--
16- Salih Kalemcioğlu	9	DP	1	--	--
17-Yeredoğ Kışioğlu	9	DP	1	10 söz alma, 1 önerge, Toplam:11	--
18- Saim Önhon	9	DP	1	4 söz alma.	--
19- Hüsnü Türkant	9	DP	1	--	--
20- Lütfü Tokoğlu	9	DP	1	5 önerge, 68 söz alma, 1 teklif, Toplam:74	--
21- Mehmet Yılmaz	9	DP	1	10 söz alma, 3 önerge, 3 teklif, Toplam:16	--
22-Nüzhet Akın	10	DP	1	2 söz alma, 2 teklif, Toplam:4	--
23- Selami Dinçer	10	DP	1	1 söz alma, 3 önerge, 4 teklif, Toplam:8	--
24- Hamza Osman Erkan	10	DP	1	--	--

73 Birinci dönem TBMM'de Saruhan milletvekilidir. Sonra 2, 3, 4, 5, 6 ve 7. Dönemlerde TBMM'de Kocaeli milletvekili olarak bulunmuştur. Yani toplam 7 dönem Kocaeli'yi temsil etmiştir. TBMM Albümü, Cilt-2, s.485.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

25- Sefer Göksel	10	DP	1	1 söz alma	--
26- Turan Güneş	10 15 16	DP/ Bğmsz/ HP, CHP CHP	3	70 söz alma, 2 önerge, 3 teklif, Toplam:75	Dışişleri Bakanı, Devlet Bakanı, Başbakan Yardımcısı,
27- Kâzım Meriç	10	DP	1	4 söz alma, 2 teklif Toplam:6	--
28- Cemal Tüzün	1011	DP DP	2	1 beyanat, 41 söz alma, 3 önerge, 10 teklif, Toplam:55	--
29-NüzhetUnat	10 11	DP DP	2	4 teklif	--
30- Saadettin Yalın	10 11	DP DP	2	82 söz alma, 1 önerge, 13 teklif, Toplam:96	--
31- Ömer Cebeci	11	DP	1	--	--
32- Dursun Erol	11	DP	1	2 söz alma, 1 teklif, Toplam:3	--
33- Cemal Babaç	12	AP	1	4 söz alma, 1 tezkere, 1 üyelerle ilgili işler Toplam:6	--
34- Şahabettin Bilgisu	12	CHP	1	2 teklif.	--
35-HâldanKısayol	12	AP	1	3 önerge, 21 söz alma, 1 sözlü soru ve cevabı, 3 teklif, Toplam:28	--
36- Süreyya Sofuoğlu	12 13	AP AP	2	5 söz alma, 1 sözlü soru ve cevabı, 3 üyelerle ilgili işler, 9 yazılı soru ve cevabı, Toplam:18	--

37- Sedat Akay	13 15	AP AP	2	2 önerge, 19 söz alma, 1 sözlü soru ve cevabı, 3 teklif, 2 yazılı soru ve cevabı, Toplam:27	--
38- İsmail Arar	13	CHP	1	5 söz alma, 3 teklif, 1 yazılı soru ve cevabı, Toplam:9	--
39- Şevket Ustaoglu	13	AP	1	1 teklif,	--
40- Cevat Ademoğlu	14	AP	1	1 söz alma,	--
41- Vehbi Engiz	14	AP/ Bğmsz. DP	1	6 söz alma, 1 üyelerle ilgili işler, 31 yazılı soru ve cevabı, Toplam:38	--
42- Sabri Yahşi	14 15	AP AP	2	6 söz alma, 1 yazılı soru ve cevabı, Toplam:7	--
43- İbrahim Akdoğan	15 16	CHP	2	11 söz alma, 1 sözlü soru ve cevabı, 8 yazılı soru ve cevabı, Toplam:20	--
44- Şevket Kazan	15 19 20	MSP RP RP	3	14 açıklamalar ve satış- malara ilişkin konuşma- lar, 3 genel görüşme öner- gesi, 22 gündem dışı konuş- ma, 16 meclis araştırma önergesi, 6 meclis soruşturma önergesi, 34 önerge, 192 söz alma, 2 sözlü soru ve cevabı, 1 teklif, 2 üyelerle ilgili işler, 171 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam: 463	Adalet Bakanı, Çalışma Bakanı

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

45- Kenan Akman	16	CHP	1	1 söz alma, 3 yazılı soru ve cevabı, Toplam: 4	--
46- Adem Ali Sarıoğlu	16	AP	1	7 önerge, 13 söz alma, 6 yazılı soru ve cevabı, Toplam:26	--
47- İbrahim Topuz	16	AP	1	1 önerge, 21 söz alma, 5 yazılı soru ve cevabı, Toplam:27	--
48- Osman Nuri Akyol	17	ANAP	1	3 söz alma, 1 teklif, 1 üyelerle ilgili işler, Toplam: 5	--
49- Abdulhalim Aras	17 18	ANAP ANAP	2	1 önerge, 1 söylev, 5 söz alma, Toplam: 7	--
50- Mustafa Batgün	17	ANAP	1	2 söz alma,	--
51- Y. Salih Güngörmez	17	HP/ Bğmsz./ Halk P./ DSP	1	--	--
52- Orhan Otağ	17	HP/ Bğmsz./ Halk P./ Bğmsz./ DSP	1	1 sözlü soru ve cevabı,	--
53- Bülent Atasayan	18 19 20	ANAP ANAP ANAP	3	1 gündem dışı konuşma, 6 önerge, 6 söz alma, 1 sözlü soru ve cevabı, 1 üyelerle ilgili işler, 1 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:16	--
54- Erol Köse	18	SHP	1	3 söz alma,	--

55- Onur Kumbaracıbaşı	18 20	SHP CHP	2	1 genel görüşme önergesi, 7 gündem dışı konuşma, 1 önerge, 21 söz alma, 1 üyelerle ilgili işler, 1 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:32	Bayındırlık ve İskan Bakanı, Devlet Bakanı
56- Alaettin Kurt	18 19	DYP DYP	2	2 genel görüşme önergesi, 8 gündem dışı konuşma, 5 meclis araştırma önergesi, 4 önerge, 59 söz alma, 22 sözlü soru ve cevabı, 1 teklif, 33 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam: 134	--
57- Ali Rıza Sirmen	18	SHP	1	6 söz alma, 2 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam: 8	--
58- Ömer Türkçakal	18	SHP	1	7 gündem dışı konuşma, 5 meclis araştırma önergesi, 1 önerge, 12 söz alma, 1 sözlü soru ve cevabı, 1 üyelerle ilgili işler, 5 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:32	--
59- İsmail Hakkı Amasyalı	19	DYP/ Bğmsz.	1	2 gündem dışı konuşma, 1 söz alma, 3 üyelerle ilgili işler, Toplam:6	--
60- Hatil İbrahim Artvinli	19	DYP	1	2 söz alma, 1 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:3	--
61- Mehmet Kâzım Dinç	19	DYP	1	2 söz alma,	--

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

62- İsmail Kalkandelen	19 20	DYP DYP	2	3 meclis araştırma önergesi, 1 önerge, 5 söz alma, 2 üyelerle ilgili işler, Toplam:11	--
63- Halil Çalık	20 21	DSP DSP/ Bğmsz./ YTP	2	3 gündem dışı konuşma, 2 önerge, 19 söz alma, 3 üyelerle ilgili işler, 2 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:29	--
64- Necati Çelik	20	RP/ Bğmsz./ FP	1	1 açıklamalar ve satışmalara ilişkin konuşmalar, 10 gündem dışı konuşma, 7 meclis araştırma önergesi, 1 önerge, 20 söz alma, 1 üyelerle ilgili işler, Toplam:40	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı
65- Osman Pepe	20 21 22 23	RP/ Bğmsz./ FP Bğmsz./ AKParti AKParti AKParti	4	2 açıklamalar ve satışmalara ilişkin konuşmalar, 28 gündem dışı konuşma, 4 meclis araştırma önergesi, 6 önerge, 1 rapor, 63 söz alma, 3 üyelerle ilgili işler, 22 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:129	Orman Bakanı, Çevre ve Orman Bakanı
66- Hayrettin Uzun	20	ANAP/ Bğmsz./ DYP	1	1 gündem dışı konuşma, 4 söz alma, Toplam:5	--

67- Bekir Yurdagül	20	DSP/ Bğmsz./ CHP	1	12 gündem dışı konuşma, 3 meclis araştırma önergesi, 2 önerge, 17 söz alma, 2 üyelerle ilgili işler, 16 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:52	--
68- Meral Akşener	21	DYP/ Bğmsz./ MHP	1	2 üyelerle ilgili işler, 3 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:5	İçişleri Bakanı
69- Ahmet Arkan	21	DSP/ Bğmsz.	1	1 gündem dışı konuşma, 8 söz alma, Toplam: 9	--
70- Mehmet Batuk	21	FP/ Bğmsz./ SP	1	1 açıklamalar ve satışmalara ilişkin konuşmalar, 2 gündem dışı konuşma, 1 meclis araştırma önergesi, 1 önerge, 32 söz alma, 2 üyelerle ilgili işler, 37 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:76	--
71- Cumali Durmuş	21 23	MHP MHP	2	9 söz alma, 1 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:10	--
72- Sefer Ekşi	21	ANAP	1	--	--
73- Mehmet Vecdi Gönül	21 22	ANAP AKParti	2	6 gündem dışı konuşma, 3 oturum başkanlarının konuşmaları, 31 söz alma, 1 üyelerle ilgili işler, Toplam:41	Milli Savunma Bakanı
74- M. Turhan İmamoğlu	21	DSP/ Bğmsz./ YTP	1	2 gündem dışı konuşma, 10 söz alma, 1 teklif, Toplam:13	--
75- Kemal Köse	21	MHP	1	2 söz alma,	--

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

76- Eyüp Ayar	22 23	AKParti AKParti	2	1 geçen tutanak hakkında konuşma, 1 gündem dışı konuşma, 2 meclis araştırma önergesi, 18 söz alma, Toplam: 22	--
77- Muzaffer Baştopçu	22 23 24	AKParti AKParti AKParti	3	1 denetim, 2 önerge, 17 söz alma, 1 tezkere, 1 üyelerle ilgili işler, Toplam: 22	--
78- İzzet Çetin	22	CHP	1	1 açıklamalar ve satışmalara ilişkin konuşmalar, 4 gündem dışı konuşma, 5 meclis araştırma önergesi, 4 önerge, 66 söz alma, 3 sözlü soru ve cevabı, 1 üyelerle ilgili işler, 39 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:123	--
79- Nevzat Doğan	22	AKParti	1	1 açıklamalar ve satışmalara ilişkin konuşmalar, 5 gündem dışı konuşma, 14 söz alma, 2 üyelerle ilgili işler, Toplam:22	--
80- Nihat Ergün	22 23 24	AKParti AKParti AKParti	3	4 açıklama, 2 denetim 4 gündem dışı konuşma, 2 önerge, 1 rapor, 1 satışmalara ilişkin konuşma, 48 söz alma, 1 tezkere, 2 üyelerle ilgili işler, Toplam:65	Sanayi ve Ticaret Bakanı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı

81- Salih Gün	22	CHP	1	1 açıklamalar ve satışmalara ilişkin konuşmalar, 4 gündem dışı konuşma, 1 meclis araştırma önergesi, 3 önerge, 25 söz alma, 1 üyelerle ilgili işler, 7 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam: 42	--
82- Mehmet Sefa Sirmen	22	CHP	1	1 gündem dışı konuşma, 2 meclis araştırma önergesi, 9 söz alma, 4 sözlü soru ve cevabı, 1 üyelerle ilgili işler, 8 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:25	--
83- Hikmet Erenkaya	23	CHP	1	1 denetim, 1 gündem dışı konuşma, 1 önerge, 8 söz alma, 25 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam:36	--
84- Azize Sibel Gönül	23 24	AKParti AKParti	2	2 gündem dışı konuşma, 2 önerge, 35 söz alma, Toplam: 39	--
85- Fikri Işık	23 24 25 26	AKParti AKParti AKParti AKParti	4	1 açıklama, 1 satışmalara ilişkin konuşma, 30 söz alma, Toplam: 32	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı, Başbakan Yardımcısı
86- Mehmet Cevdet Selvi	23	CHP	1	2 denetim, 1 önerge, 1 satışmalara ilişkin konuşma, 13 söz alma, 26 yazılı soruya çevrilen sözlü soru önergesi, Toplam: 43	--

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

87- Haydar Akar	24	CHP	3	3 önerge, 34 söz alma,	--
	25	CHP		2 sözlü soru ve cevabı,	
	26	CHP		15 yazılı soru ve cevabı, Toplam: 54	
88- Zeki Aygün	24	AKParti	3	2 söz alma.	--
	25	AKParti			
	26	AKParti			
89- Hurşit Güneş	24	CHP	1	2 önerge, 10 söz alma, 3 yazılı soru ve cevabı, Toplam:15	--
90- Mehmet Hilal Kaplan	24	CHP	1	3 meclis araştırma önergesi, 24 söz alma, 8 yazılı soru, Toplam:35	--
91- Mehmet Ali Okur	24	AKParti	1	2 kanun teklifi, 2 söz alma, Toplam:4	--
92- İlyas Şeker	24	AKParti	3	2 söz alma,	--
	25	AKParti			
	26	AKParti			
93- Lütfü Türkan	24	MHP	1	35 söz alma, 1 meclis araştırma önergesi, 4 sözlü soru, 31 yazılı soru, Toplam:71	--
94-Radiye Sezer Katırcıoğlu	25	AKParti	2	Henüz istatistiklere yan-sımamış.	--
	26	AKParti			
95- Mehmet Akif Yılmaz	25	AKParti	2	Henüz istatistiklere yan-sımamış.	--
	26	AKParti			
96- Cemalettin Kafli	25	AKParti	1	Henüz istatistiklere yan-sımamış.	--
97- Fatma Kaplan Hürriyet	25	CHP	2	Henüz istatistiklere yan-sımamış.	--
	26	CHP			
98- Tahsin Tarhan	25	CHP	2	Henüz istatistiklere yan-sımamış.,	--
	26	CHP			
99- Saffet Sancaklı	25	MHP	2	Henüz istatistiklere yan-sımamış.	--
	26	MHP			

100- Ali Haydar Konca	25	HDP	1	Henüz istatistiklere yansımamış.	Avrupa Birliği Bakanı
101- Sami Çakır	26	AKParti	1	Henüz istatistiklere yansımamış.	--
102- Cemil Yaman	26	AKParti	1	Henüz istatistiklere yansımamış.	--
102	17		151		

Kocaeli İnsanının Parti Tercihii

Darbeler ve muhtıralar, Türkiye’de siyasal hayatın akışını etkilemiştir. Aslında sadece siyasal hayatın akışını değil, sosyal, kültürel, ticari, ekonomik hayatın gidişini değiştirmiş, uluslararası ilişkileri bile tekrar düzenlemiştir. Darbe ve muhtıra dönemlerinde partiler kapatılmıştır. Bu yüzden Türkiye’de siyasal partilerde bir devamlılık, kökleşme, geleneklerinin oluşması, demokratik tutumların yerleşmesi ve tutarlılık oluşmamıştır. Demokrasinin temel taşı olan partilerde demokratik tutumlar kökleşmeyince, demokrasi de kökleşmekte sorunlarla karşılaşmıştır. Bu ortamda oluşan siyasal hayat, Kocaeli’nde milletvekillerinin partilere göre dağılımını şöyle etkilemiştir:

Tablo- 9. 1950 sonrası Kocaeli milletvekillerinin partilere göre dağılımı

Sol Partiler	Milletvekili Sayısı	Sağ Partiler	Milletvekili Sayısı	Diğer Partiler	Milletvekili Sayısı
CHP	35	DP	27	HDP	1
Halkçı P.	2	AP	14		
Halk Partisi	2	ANAP	10	Bağımsızlar	17
SHP	4	DYP	9		
DSP	7	Hürriyet P.	2		
YTP	2	MHP	7		
		RP	4		
		FP	4		
		Saadet P.	1		
		Demokratik P.	1		
		AK PARTİ	33		
Toplam	52	Toplam	112	Toplam	18
Net	45	Net	105	Net	1
	% 29,81		% 69,54		% 0,65

1954 seçimlerinde DP’den seçilerek TBMM’ye giren Ekrem ALİCAN ve Turan GÜNEŞ, DP’den istifa ederek ayrılmışlar ve bağımsız olmuşlardır. Daha sonra kurulan Hürriyet Partisi’nde yer almışlardır. Turan GÜNEŞ, 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası 1961’de açılan Kurucu Meclis’te CHP temsilcisi olarak bulunmuştur. Turan GÜNEŞ, bu kulvar değişimi sonrası 1973’te CHP’den Kocaeli milletvekili olarak TBMM’ye tekrar dönmüştür. 1977’de de CHP’den Kocaeli milletvekili olmuştur.

Vehbi ENGİZ, 1969’da AP’den seçilmiş, 1970’de istifa ederek bağımsız olmuş ve 1971’de Ferruh BOZBEYLİ’nin genel başkanlığını yaptığı Demokratik Parti’ye katılmıştır.

Salih GÜNGÖRMEZ ve Orhan OTAĞ, Halkçı Parti’den ayrılarak bağımsız olmuşlar ve sonra Halk Partisi’ne geçmişlerdir. Daha sonra bu partiden de ayrılıp DSP’ye katılmışlardır.

1991 seçimlerinde DYP’den seçilmiş olan İsmail Hakkı AMASYALI, bu partiden ayrılarak bağımsız olmuştur. Dönemini bağımsız olarak tamamlamıştır.

1999’da DSP’den seçilen Halil ÇALIK, Bülent ECEVİT’in tasfiyesi sürecinde DSP’den ayrılarak önce bağımsız olmuş ve daha sonra Yeni Türkiye Partisi’nin rüzgarına kapılmıştır.

1995'te Refah Partisi'nden seçilen Necati ÇELİK ve Osman PEPE, RP'nin kapatılması sonrası bağımsız olmuşlar ve sonra kurulan Fazilet Partisi'ne katılmışlardır. Osman PEPE, 1999 seçimlerinde, FP'den Kocaeli milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır. 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi Kararı ile FP kapatılınca AK Parti'ye geçmiştir.⁷⁴ Daha sonra AK Parti'de devam etmiştir.

Hayrettin UZUN ise 1995'te ANAP'tan seçilmiş, buradan ayrılmış ve bağımsız olmuş, daha sonra da DYP'ye geçmiştir. Refah-Yol iktidarı döneminde DYP'de bulunmuştur.

1995'te DSP'den seçilen Bekir YURDAGÜL, bu partiden ayrılarak CHP'ye geçmiştir.

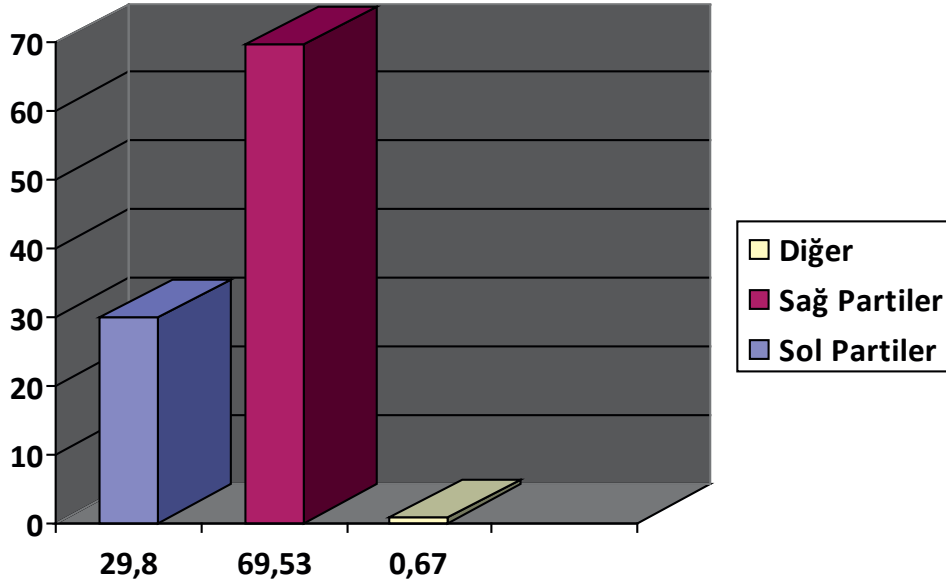
1999 seçimleri sonrası da siyasi hayat, çok dalgalıdır. Bu dalgalı dönemde yer değiştirenler arasında Meral AKŞENER, Ahmet ARKAN, Mehmet BATUK ve Turhan İMAMOĞLU da vardır. 1999'da DYP'den seçilen Meral AKŞENER MHP'ye, DSP'den seçilen Turhan İMAMOĞLU YTP'ye katılmışlardır. DSP'den seçilen Ahmet ARKAN, bağımsız olmuştur. FP'den seçilen Mehmet BATUK ise 2001'de Fazilet Partisi'nin kapatılması üzerine yeni kurulan Saadet Partisi'nde yerini almıştır.

Bağımsız olarak görülen milletvekilleri, bağımsız olarak seçilip TBMM'ye katılmış değillerdir. Çeşitli nedenlerle parti değiştirmeden önce bir geçiş aşaması olarak bağımsız milletvekili olarak görünmüşlerdir.

7 Haziran 2015 seçimlerinde Kocaeli, bir de HDP'li milletvekili TBMM'ye göndermiştir.

Tablo-9'da da görüldüğü gibi Kocaeli milletvekilleri, partiler arasındaki geçişmeler dikkate alındığında, 45'i sol partilere, 105'i sağ partilere ve biri de etnik temelli partiye mensuptur.

Grafik-2: Kocaeli'de sağ ve sol partilerin milletvekili oranları

\s

Seçilme Sayıları

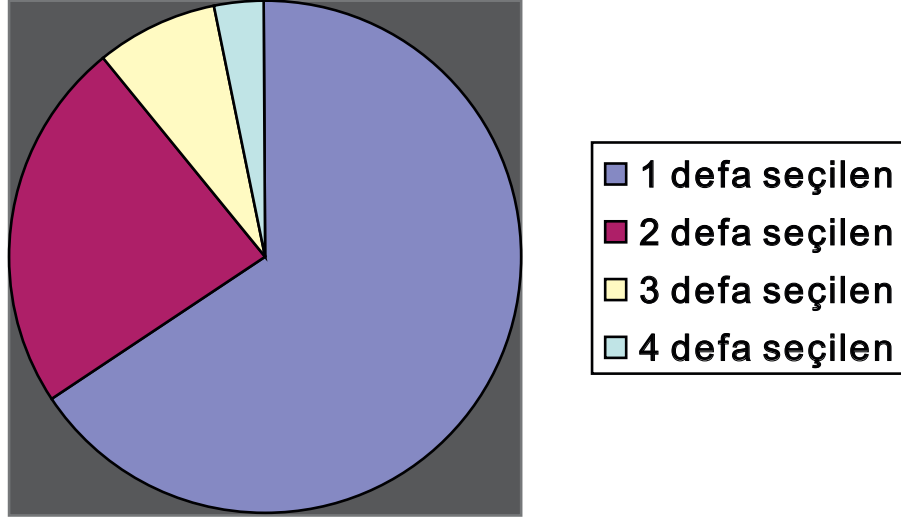
Aşağıdaki Tablo-10'a bakıldığında, Kocaeli seçmenin, milletvekillerini genellikle bir dönem için seçtiği görülmektedir. Bugüne kadar TBMM'ye gönderdiği milletvekillerinin %65,69'unu bir dönem için seçmesi bunun kanıtıdır. Aslında bu, iyi bir seçmen davranışdır. Milletvekillerine dört yıl süre tanımakta ve bir şeyler yapmasını beklemektedir.

Tablo- 10: Çok partili hayat döneminde Kocaeli milletvekillerinin seçilme sayıları

Seçilme Durumu	Seçilme Sayısı	Oranı
1 defa seçilen	67	%65,69
2 defa seçilen	24	%23,52
3 defa seçilen	8	%7,85
4 defa seçilen	3	%2,94
Toplam	102	%100

74 https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2001_0000_0084_0000/0015.pdf, (Erişim Tarihi: 06.02.2018).

Grafik-3: Milletvekillerin seçilme sayılarının yüzdeler dağılımı

15

Kocaelililer tarafından iki, üç veya dört defa seçilen milletvekillerinin çok önemli özelliklerinin olması gerekir. Bu milletvekilleri, Kocaeli için fark yaratan, katma değer oluşturan insanlardır, denebilir. Bunlar arasında Nihat Erim, Osman Pepe, Fikri Işık, Turan Güneş, Şevket Kazan, Bülent Atasayan, Muzaffer Baştopçu, Nihat Ergün, Ekrem Alican gibi isimler dikkat çekmektedir.

Fakat iki defa milletvekili seçilenlerin bir kısmı, 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan seçimlerde TBMM'ye girmeyi başaran milletvekilleridir. 25 ve 26. dönem milletvekillerinin böyle bir farklı durumu bulunmaktadır. Dört dönem seçilmiş görünen Fikri Işık;üç dönem seçilmiş görünen İlyas Şeker, Zeki Aygün, Haydar Akar;iki dönem seçilmiş görünen Radiye Sezer Katırcıoğlu, Mehmet Akif Yılmaz, Fatma Kaplan Hürriyet, Tahsin Tarhan ve Saffet Sancaklı'nın kısa aralıklarla yapılan 2015 seçimlerinden dolayı seçilme sayıları fazla olmuştur.

Bütün bunlar dikkate alındığında, birden fazla seçilen milletvekilleri için Kocaelililerin, bu milletvekillerini çok sevdiği veya Kocaeli'ne çok hizmet ettikleri söylenebilir. Ya da bu milletvekillerinin, partileri tarafından çok değerli buldukları düşünülebilir. Bu sevgi sıralaması şöyledir:

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Tablo- 11: Kocaeli milletvekillerinin seçilme sayıları

	1 Kez Seçilen	2 Kez Seçilen	3KezSeçilen	4 Kez Seçilen
1	A. Faik Abasıyanık	Ekrem Alican	Turan Güneş	İ. Nihat Erim
2	İ. Rüştü Aksal	Ziya Atıg	Şevket Kazan	Osman Pepe
3	Cenap Aksu	Hamdi Başak	Bülent Atasayan	Fikri Işık
4	Salih Fuat Balkan	Cemal Tüzün	Muzaffer Baştopçu	
5	F. Şerafettin Bürge	NüzhetUnat	Nihat Ergün	
6	Ali Dikmen	Saadettin Yalım	Haydar Akar	
7	Şükür Okan	Süreyya Sofuoğlu	Zeki Aygün	
8	Ali Sedat Pek	Sedat Akay	İlyas Şeker	
9	İ. Süreyya Yiğit	Sabri Yahşi		
10	E.Vassaf Akan	İbrahim Akdoğan		
11	Mümtaz Kavalcıoğlu	Abdulhalim Aras		
12	Salih Kalemcioğlu	Onur Kumbaracıbaşı		
13	Yeredoğ Kişioğlu	Alaettin Kurt		
14	Saim Önhon	İsmail Kalkandelen		
15	Hüsnü Türkant	Halil Çalık		
16	Lütfü Tokoğlu	Cumali Durmuş		
17	Mehmet Yılmaz	M. Vecdi Gönül		
18	Nüzhet Akın	Eyüp Ayar		
19	Selami Dinçer	Azize Sibel Gönül		
20	H. Osman Erkan	R. Sezer Katırcıoğlu		
21	Sefer Göksel	M. Akif Yılmaz		
22	Kâzım Meriç	F. Kaplan Hürriyet		
23	Ömer Cebeci	Tahsin Tarhan		
24	Dursun Erol	Saffet Sancaklı		
25	Cemal Babaç			
26	Şahabettin Bilgisu			
27	HâldanKısayol			
28	İsmail Arar			
29	Şevket Ustaoglu			
30	Cevat Ademoğlu			
31	Vehbi Engiz			
32	Kenan Akman			
33	A. Ali Sarıoğlu			
34	İbrahim Topuz			

	1 Kez Seçilen	2 Kez Seçilen	3 Kez Seçilen	4 Kez Seçilen
35	O. Nuri Akyol			
36	Mustafa Batgün			
37	Y. Salih Güngörmez			
38	Orhan Otağ			
39	Erol Köse			
40	Ali Rıza Sirmen			
41	Ömer Türkçakal			
42	İ. Hakkı Amasyalı			
43	H. İbrahim Artvinli			
44	M. Kâzım Dinç			
45	Necati Çelik			
46	Hayrettin Uzun			
47	Bekir Yurdagül			
48	Meral Akşener			
49	Ahmet Arkan			
50	Mehmet Batuk			
51	Sefer Ekşi			
52	M. Turhan İmamoğlu			
53	Kemal Köse			
54	İzzet Çetin			
55	Nevzat Doğan			
56	Salih Gün			
57	M. Sefa Sirmen			
58	Hikmet Erenkaya			
59	M. Cevdet Selvi			
60	Hurşit Güneş			
61	M. Hilal Kaplan			
62	M. Ali Okur			
63	Lütfü Türkan			
64	Cemalettin Kafı			
65	A. Haydar Konca			
66	Sami Çakır			
67	Cemil Yaman			

Tablo-II dikkate alındığında, bir defa seçilen milletvekilleri için, Kocaeli adına yeterince başarılı olmadıkları gibi bir değerlendirme de yapılabilir. Ya bu milletvekillerini seçen Kocaeli seçmeni, ya aday gösteren partileri veya milletvekillerinin kendileri, tekrar aday olmasını uygun bulmamıştır.

Kocaeli Milletvekillerinin TBMM'deki Performansları

Kocaeli milletvekillerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yasama faaliyetlerine katılımları önemlidir. Milletvekilinin temel görevi yasamadır. Yani yasa yapmaktır. 102 Kocaeli milletvekilinin TBMM'deki performansına bakıldığında ilgi çekici bilgilere ulaşılmaktadır.

TBMM'de 1-10 arası faaliyette bulunanlar vardır. TBMM'de az faaliyette bulunanlar diye nitelenebilecek bir gruptaki milletvekilleri, ben de varım deyip, birkaç defa Meclis faaliyetine katılmışlardır. Hiçbir faaliyette adı geçmeyenler için "Zayıf", 1-10 arası faaliyette bulunanlar için "Geçer", 11-50 arası faaliyette bulunanlar için "Orta", 51-100 arası faaliyette bulunanlara "İyi" ve 101 ve üzeri çalışmaya katılanlara "Pekiyi" nitelendirilmesinde bulunulmuştur. Bu sınıflandırma tarafımızdan yapılmıştır. Buna göre oluşan tablo şöyledir:

Tablo-12: Milletvekili performans tablosu

	Zayıf/ Faaliyet Yok	Geçer/1-10 Arası Faaliyet	Orta/ 11-50 Arası Faaliyet	İyi/ 51-100 Arası Faaliyet	Pekiyi/101 ve Üzeri Faaliyet
1	Cenap Aksu-0	A. Faik Abasıyanık-7	F. Şerafettin Bürge-13	İ. Rüştü Aksal-57	İ. Nihat Erim-147
2	Salih Fuat Balkan-0	Şükür Okan-5	Ekrem Alican-45	Ali Sedat Pek-70	Şevket Kazan-463
3	Ali Dikmen-0	İ. Süreyya Yiğit-1	Mümtaz Kavalcıoğlu-11	Lütfü Tokoğlu-74	Alaettin Kurt-134
4	E.Vassaf Akan-0	Ziya Atıg-1	Yeredoğ Kişioğlu-11	Turan Güneş-75	Osman Pepe-129
5	Salih Kalemcioglu-0	Hamdi Başak-1	Mehmet Yılmaz-16	Cemal Tüzün-55	İzzet Çetin-123
6	Hüsnü Türkant-0	Saim Önhon-4	Hâldan Kısayol-28	Saadettin Yalim-96	
7	Hamza Osman Erkan-0	Nüzhet Akın-4	Süreyya Sofuoğlu-18	Bekir Yurdagül-52	
8	Ömer Cebeci-0	Selami Dinçer-8	Sedat Akay-27	Mehmet Batuk-76	
9	Y. Salih Güngörmez-0	Sefer Göksel-1	Vehbi Engiz-38	Nihat Ergün-65	
10	Sefer Ekşi-0	Kâzım Meriç-6	İbrahim Akdoğan-20	Haydar Akar-54	
11		Nüzhet Unat-4	A. Ali Sarıoğlu-26	Lütfü Türkan-71	
12		Dursun Erol-3	İbrahim Topuz-27		
13		Cemal Babaç-6	Bülent Atasayan-16		
14		Şahabettin Bilgisu-2	Onur Kumbaracıbaşı-32		
15		İsmail Arar-9	Ömer Türkçakal-32		
16		Şevket Ustaoglu-1	İsmail Kalkandelen-11		
17		Cevat Ademoğlu-1	Halil Çalık-29		
18		Sabri Yahşi-7	Necati Çelik-40		
19		Kenan Akman-4	Mehmet Vecdi Gönül-41		
20		O. Nuri Akyol-5	M. Turhan İmamoglu-13		
21		Abdulhalim Aras-7	Eyüp Ayar-22		

	Zayıf/ Faaliyet Yok	Geçer/1-10 Arası Faaliyet	Orta/ 11-50 Arası Faaliyet	İyi/ 51-100 Arası Faaliyet	Pekiyi/101 ve Üzeri Faaliyet
22		Mustafa Batgün-2	Muzaffer Baştopçu-22		
23		Orhan Otağ-1	Nevzat Doğan-22		
24		Erol Köse-3	Salih Gün-42		
25		A. Rıza Sirmen-8	M. Sefa Sirmen-25		
26		İ. Hakkı Amasyalı-6	Hikmet Erenkaya-36		
27		H. İbrahim Artvinli-3	A. Sibel Gönül-39		
28		M. Kâzım Dinç-2	Fikri Işık-32		
29		Hayrettin Uzun-5	M. Cevdet Selvi-43		
30		Meral Akşener-5	Hurşit Güneş-15		
31		Ahmet Arkan-9	M. Hilal Kaplan-35		
32		Cumali Durmuş-10			
33		Kemal Köse-2			
34		Zeki Aygün-2			
35		M. Ali Okur-4			
36		İlyas Şeker-2			

25 ve 26. dönemlerde milletvekili olanlarla ilgili tutanaklara yansımış bilgiler henüz bulunmamaktadır. Bu yüzden Tablo-12'de Radiye Sezer Katırcıoğlu, Mehmet Akif Yılmaz, Fatma Kaplan Hürriyet, Tahsin Tarhan, Safet Sancaklı, Sami Çakır ve Cemil Yaman isimlerine yer verilmemiştir. Onların TBMM'deki performansları, milletvekillikleri dönemi sonunda ortaya çıkacaktır.

Ali Haydar Koncave Cemalettin Kafalı ise 7 Haziran 2015 ile 1 Kasım 2015 tarihleri arasında kısa süreli olarak TBMM'de bulunmuştur.

Haydar Akar ve İlyas Şeker'in de milletvekillikleri devam etmektedir. Elbette TBMM'deki performansları, milletvekillikleri dönemi sonunda değişecektir.

10 Kocaeli milletvekilinin görev süreleri boyunca, TBMM'de performans sayılabilecek hiçbir faaliyette bulunmadığı anlaşılmaktadır. TBMM'de söz alma, yazılı ve sözlü önerge verme, teklif verme, üyelerle ilgili işler hakkında konuşma yapma, gündem dışı konuşma yapma gibi seçildiği bölgeyi temsilen yapılan hiçbir işte adları olmayan bu milletvekillerinin sayısının 10 olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.⁷⁵Kocaeli'nin TBMM'de görev yapsınlar diye gönderdiği 102 milletvekilinin %9.80'inin hiçbir işe karışmadan orada oturduğu söylenebilir.

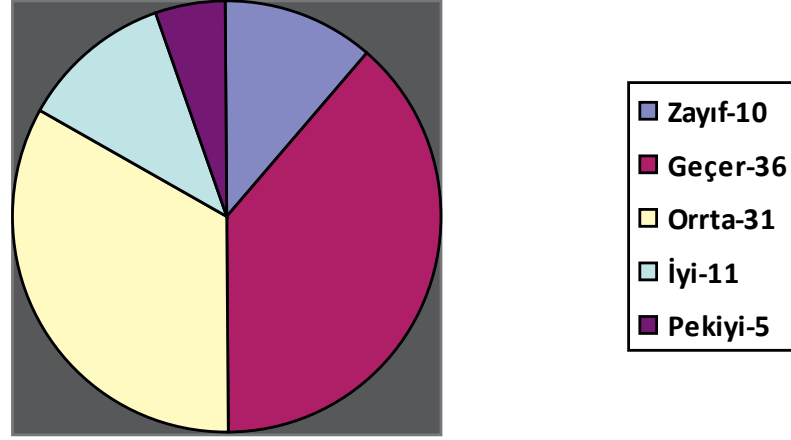
TBMM'deki performansları, basılmamış veya istatistiklere yansımamış 9 milletvekili toplamdan düşüldüğünde, performans değerlendirmesine 93 milletvekili dahil edilmiştir. Buna göre milletvekillerinin TBMM performanslarının oransal dağılımı şöyledir:

Tablo-13: Kocaeli Milletvekillerinin TBMM performansı

Zayıf	% 11,41
Geçer	% 38,34
Orta	% 33,30
İyi	% 11,65
Pekiyi	% 05,30

75 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.killer_detay2?p_il=KOCAELI&v_detay=uye;
[https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.killer_detay2?p_il=KOCAELI&v_detay=baslik_uye.](https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.killer_detay2?p_il=KOCAELI&v_detay=baslik_uye;)

Grafik-4:Milletvekili performansları

\s

Tablo-12 ve Tablo-13 incelendiğinde, dört dönemde Nihat Erim'in 147, Osman Pepe'nin 129 ve Fikri Işık'ın 32 adet etkinlik yapmış olması, dönem başına ortalamalarını düşürmektedir. Aynı şekilde üç dönemde Turan Güneş 75, Şevket Kazan 463, Bülent Atasayan 16, Muzaffer Baştopçu 22, Nihat Ergün 65, Haydar Akar 54, Zeki Aygün 2 ve İlyas Şeker'in 2 adet TBMM faaliyetinin olması üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu durumda en başarılı TBMM çalışması, 463:3=154 ile Şevket Kazan'a aittir. 123 TBMM faaliyeti ile İzzet Çetin, 76 ile Mehmet Batuk, 74 ile Lütfü Tokoğlu ve 70 adet çalışmayla Ali Sedat Pek sıralanmaktadır. TBMM'de en faal görünen milletvekilleri şunlardır:

1. Şevket Kazan
2. İzzet Çetin
3. Mehmet Batuk
4. Lütfü Tokoğlu
5. Ali Sedat Pek

Kocaeli Milletvekillerinin Bakanlık Görevi Yapma Durumu

Kocaeli milletvekilinden 13'ü çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Yani Kocaeli milletvekillerinin %12,74'ü bakan olarak atanmıştır. Bu 13 milletvekili, 23 ayrı bakanlıkta görev yapmışlardır. Böyle olunca oran değişmekte ve Kocaeli milletvekillerinin %22,54'ü bakan olarak görev yapmış olmaktadır.

Tablo-14: Kocaeli milletvekillerinin bakanlık görevi dağılımı

	Bakan Adı	Bakanlık Adı
1	İsmail Rüştü Aksal	Maliye Bakanı
2	Fazıl Şerafettin Bürge	Gümrük ve Tekel Bakanı
3	İsmail Nihat Erim	Başbakan
		Bayındırlık Bakanı
		Devlet Bakanı,
		Başbakan Yardımcısı
4	Turan Güneş	Başbakan Yardımcısı
		Dışişleri Bakanı
		Devlet Bakanı
5	Şevket Kazan	Adalet Bakanı
		Çalışma Bakanı

6	Onur Kumbaracıbaşı	Bayındırlık ve İskân Bakanı
		Devlet Bakanı
7	Necati Çelik	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı
8	Meral Akşener	İçişleri Bakanı
9	Osman Pepe	Orman Bakanı
		Çevre ve Orman Bakanı
10	Mehmet Vecdi Gönül	Milli Savunma Bakanı
11	Nihat Ergün	Sanayi ve Ticaret Bakanı
		Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı
12	Ali Haydar Konca	Avrupa Birliği Bakanı
13	Fikri Işık	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı
		Başbakan Yardımcısı

Tablo-14'ten de anlaşıldığı gibi Kocaeli, Nihat Erim gibi bir başbakan, Turan Güneş ve Fikri Işık gibi başbakan yardımcılarını ve önemli bakanlar çıkarmıştır. Kocaeli; İsmail Rüştü Aksal, Fazıl Şerafettin Bürge, Turan Güneş, Nihat Erim, Şevket Kazan, Onur Kumbaracıbaşı, Necati Çelik, Meral Akşener, Osman Pepe, Vecdi Gönül, Nihat Ergün ve Fikri Işık gibi güçlü şahsiyetler tarafından yürütmede etkili olmuştur. Bu bakanların ülkeye ve Kocaeli'ye katkıları Kocaelililerin takdirine bırakılmıştır.

Milletvekillerinin Sosyal Durumları

Bu başlık altında; Kocaeli milletvekillerinin görev yaptıkları zamanki medeni halleri, çocuk sayıları, milletvekili seçilmelerinde etkili olan sosyal statüleri ve sahip oldukları ödüller incelenmiştir. Konuyla ilgili genel veriler şöyledir:

Tablo-15:Kocaeli milletvekillerinin sosyal durumları

Milletvekilinin Adı	Medeni Hali	Çocuk Sayısı	Aldığı Ödüller	Görevler
1- Ahmet Faik Abasıyanık	Evli	4	1-Prusya Dördüncü rütbe kılıncılı kırmızı kartal nişanı, 2-Kırmızı kurdeleli İstiklal Madalyası, 3-Harp Madalyası	Türk Ocağı başkanı, Adapazarı Belediye Başkanı
2- İsmail Rüştü Aksal	Bekâr ⁷⁶	--	--	--
3- Cenap Aksu	Evli	4 ⁷⁷	--	--
4- Salih Fuat Balkan	Evli	2	Nişan ve Harp Madalyası	Eskirim Federasyonu Başkanı
5- Fazıl Şerafettin Bürge	Evli	3	--	--
6- Ali Dikmen	Bekâr	--	--	İzmit ve Adapazarı'nda öğretmen.
7- İsmail Nihat Erim	Evli	2	--	--
8- Şükür Okan	Evli	1	--	--
9- Ali Sedat Pek	Evli	--	--	Kocaeli Baro Başkanı
10- İbrahim Süreyya Yiğit	Evli	2	Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası	Sivas Kongresi'nde Balıkesir ve Yöresi Temsilcisi
11- Ethem Vassaf Akan	Evli	3	--	--

76 İsmail Rüştü Aksal, 1949'da Leyla Alageyikle evlenmiş, 1951'de boşanmış, bu evlilikten bir kızı olmuştur. 1957'de Fatma Jale ile evlenmiştir. Yani Aksal da seçim dönemi içinde bekarlığa veda etmiştir. Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, cilt-3, s.702.

77 Cenap Aksu, 1951'de ilk eşinden boşanmış, 1954'te ikinci kere evlenmiş ve birinci eşinden 3, ikinci eşinden 2 olmak üzere beş çocuk sahibi olmuştur. Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, cilt-3, s.704.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Milletvekilinin Adı	Medeni Hali	Çocuk Sayısı	Aldığı Ödüller	Görevler
12- Ekrem Alican ⁷⁸	Evli	2	--	--
13- Ziya Atıg ⁷⁹	Evli	1	--	Kandıra hükümet tabibi
14- Hamdi Başak ⁸⁰	Bekâr	--	--	--
15- Mümtaz Kavalcıoğlu ⁸¹	Evli	1	--	--
16- Salih Kalemcioglu	Evli	2	--	--
17-Yeredoğ Kişioğlu	Evli	3	--	Kandıra Cumhuriyet Savcı Yardımcısı
18- Saim Önhon	Evli	1	--	--
19- Hüsnü Türkant	Evli	2	--	--
20- Lütfü Tokoğlu ⁸²	Evli	1	--	Kocaeli'de avukat
21- Mehmet Yılmaz ⁸³	Bekâr	--	--	--
22-Nüzhet Akın	Evli	5	--	--
23- Selami Dinçer	Evli	2	--	Gebze ve Karamürsel'de hâkim
24- Hamza Osman Erkan	Evli	4	--	Türkiye milli olimpiyat komitesi sekreteri
25- Sefer Göksel	Evli	1	--	--
26- Turan Güneş	Evli	2	--	--
27- Kâzım Meriç	Evli	2	--	Gölcük Tersanesi müdürü
28- Cemal Tüzün	Evli	4	--	Adapazarı belediye meclisi üyesi
29-NüzhetUnat	Evli	3	--	Kocaeli Ziraat Müdürlüğü'nde ziraat mühendisi
30- Sadettin Yalım	Evli	3	--	İzmit Belediye Başkanı
31- Ömer Cebeci	Evli	2	--	Kocaeli noter yardımcısı
32- Dursun Erol	Evli	4	--	Kocaeli Vilayet Meclisi üyesi
33- Cemal Babaç	Evli	2	--	Kocaeli valisi
34- Şahabettin Bilgisu	Evli	4	--	--
35-HâldanKısayol	Evli	2	--	--
36- Süreyya Sofuoğlu	Evli	2	--	Demokrat Kocaeli gazetesi sahibi
37- Sedat Akay	Evli	3	--	--
38- İsmail Arar ⁸⁴	Evli	2	--	--
39- Şevket Ustaoglu	Evli	2	--	İzmit'te petrol istasyonu sahibi
40- Cevat Ademoğlu	Evli	4	--	--
41- Vehbi Engiz	Evli	4	--	Belediye meclis üyesi
42- Sabri Yahşi	Evli	2	--	Gölcük'te öğretmen
43- İbrahim Akdoğan	Evli	1	--	--

78 Daha sonra çocuk sayısı, üç olmuştur. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem (1950-1954)*, cilt-7, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2000, s.691.

79 Daha sonra çocuk sayısı, iki olmuştur. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, (1950-1954)*, cilt-7, s.694.

80 1958'de evlenmiştir. Fakat çocuğu yoktur.Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, (1950-1954)*, cilt-7, s.696.

81 Daha sonra çocuk sayısı, iki olmuştur. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, (1950-1954)*, cilt-7, s.700.

82 Lütfü Tokoğlu'nun ikinci bir çocuğu daha olmuşsa da 1977'de vefat etmiştir. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, (1950-1954)*, cilt-7, s.706.

83 Mehmet Yılmaz, 1956'da evlenmiş ve iki çocuk sahibi olmuştur. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, (1950-1954)*, cilt-7, s.712.

84 Çınar, eserinde İsmail Arar'ı dul ve bir çocuklu olarak kaydetmektedir. Menderes Çınar, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969)*, cilt-4, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2011, s.1982.

Milletvekilinin Adı	Medeni Hali	Çocuk Sayısı	Aldığı Ödüller	Görevler
44- Şevket Kazan	Evli	1	--	--
45- Kenan Akman	Evli	1	--	Lastik İş sendikası Kocaeli şube başkanı
46- Adem Ali Sarioğlu	Evli	3	--	İzmit Selüloz Fabrikası mühendisi
47- İbrahim Topuz	Evli	1	--	Kocaeli Bayındırlık müdürü
48- Osman Nuri Akyol	Evli	5	--	--
49- Abdulhalim Aras	Evli	6	--	ANAP kurucu üyesi
50- Mustafa Batgün	Evli	2	--	Toplu konut inşaatçısı
51- Y. Salih Güngörmez	Evli	3	--	İzmit Kâğıt Fabrikası işçisi
52- Orhan Otağ	Evli	3	--	Halk Parti kurucu üyesi
53- Bülent Atasayan	Evli	2	--	Gebze Belediye Başkanı
54- Erol Köse	Evli	2	--	Sosyal Demokrasi Partisi kurucu üyesi
55- Onur Kumbaracıbaşı	Evli	2	--	--
56- Alaettin Kurt	Evli	5	--	Belediye meclis üyesi
57- Ali Rıza Sirmen	Evli	5	--	İhsaniye Belediye Başkanı
58- Ömer Türkçakal	Evli	2	--	İzmit Belediyesi meclis üyesi
59- İsmail Hakkı Amasyalı	Evli	3	--	--
60- Halil İbrahim Artvinli	Evli	3	--	--
61- Mehmet Kâzım Dinç	Evli	1	--	Belediyesi meclis üyesi
62- İsmail Kalkandelen	Evli	6	--	Kocaelispor Başkanı
63- Halil Çalık	Evli	2	--	İzmit'te öğretmen
64- Necati Çelik	Evli	2	--	HAK-İŞ Genel Başkanı
65- Osman Pepe	Evli	4	--	--
66- Hayrettin Uzun	Evli	2	--	--
67- Bekir Yurdagül	Evli	1	--	Türk-Harp İş Sendikası Kocaeli Şube Başkanı
68- Meral Akşener	Evli	1	--	Kocaeli Üniversitesi öğretim üyesi
69- Ahmet Arkan	Evli	4	--	--
70- Mehmet Batuk ⁸⁵	Evli	3	--	Eğitim Bir Sen Gebze Şube Başkanı
71- Cumali Durmuş ⁸⁶	Evli	4	--	Şeker İşçileri Sendikası Araştırma uzmanı
72- Sefer Ekşi ⁸⁷	Evli	4	--	--
73- Mehmet Vecdi Gönül	Evli	3	1-İspanya Beyaz Kurdeleli Büyük Askeri Liyakat Nişanı, 2-Afganistan Gazi Amir Amanullah Han Yüksek Devlet Madalyası, 3-Ukrayna Altın Takdir Madalyası	Kocaeli Valisi

85 Mehmet Batuk'un çocuk sayısı, Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2526, adlı eserde dört olarak belirtilmektedir. Yani çocuk sayısında, sonradan artış olmuştur.

86 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2529, adlı eserinde Cumali Durmuş'un çocuk sayısını üç olarak göstermiştir.

87 Celalettin Yavuz, *Türk Parlamento Tarihi, (1999-2002)*, cilt-3, s.2529, adlı eserinde Sefer Ekşi'nin çocuk sayısını üç olarak göstermiştir.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

Milletvekilinin Adı	Medeni Hali	Çocuk Sayısı	Aldığı Ödüller	Görevler
74- M. Turhan İmamoğlu	Evli	1	--	--
75- Kemal Köse	Evli	5	--	--
76- Eyüp Ayar	Evli	2	--	--
77- Muzaffer Baştopçu	Evli	2	--	Körfez Belediye Başkanı
78- İzzet Çetin	Evli	2	--	Türk Harp İş Sendikası Genel Başkanı
79- Nevzat Doğan	Evli	3	--	Kocaeli Gümüşhaneliler Vakfı Başkanı, Kocaeli'nde doktor
80- Nihat Ergün	Evli	4	--	Derince Belediye Başkanı
81- Salih Gün	Evli	3	--	Tavşancıl Belediye Başkanı
82- Mehmet Sefa Sirmen	Evli	3	--	İzmit Büyükşehir Belediye Başkanı
83- Hikmet Erenkaya	Evli	2	--	Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı
84- Azize Sibel Gönül	Evli	2	--	--
85- Fikri Işık	Evli	4	--	Kocaeli Gümüşhaneliler Vakfı üyesi
86- Mehmet Cevdet Selvi	Evli	3	--	Petrol-İş Genel Başkanı
87- Haydar Akar	Evli	2	--	--
88- Zeki Aygün	Evli	3	--	ÜNKA yönetim kurulu başkanı
89- Hurşit Güneş	Evli	2	--	Uluslararası şirketlerde yönetim kurulu başkanı
90- Mehmet Hilal Kaplan	Evli	3	--	Gebze ve Kocaeli'nde doktor
91- Mehmet Ali Okur	Evli	3	--	--
92- İlyas Şeker	Evli	3	--	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi meclis üyesi
93- Lütfü Türkan	Evli	4	--	Bursaspor Asbaşkanı, Rumeli Türkleri Kültür Dayanışma Derneği Başkanı
94- Radiye Sezer Katircioğlu	Evli	2	--	Kocaeli AK Parti Kadın Kolları üyesi
95- Mehmet Akif Yılmaz	Evli	2	--	--
96- Cemalettin Kafalı	Evli	2	--	Bilecikliler Derneği üyesi, AK Parti Gebze İl Başkanı
97- Fatma Kaplan Hürriyet	Evli	1	--	Batı Trakya Türkleri ve Makedonya Göçmenler dernekleri üyesi
98- Tahsin Tarhan	Evli	3	--	SHP Gebze İlçe Başkanı
99- Saffet Sancaklı	Evli	2	--	Milli Futbolcu, göçmen
100- Ali Haydar Konca	Evli	3	--	Kocaeli Vartolular Derneği üyesi,
101- Sami Çakır	Evli	3	--	--
102- Cemil Yaman	Evli	4	--	Dilovası Belediye Başkanı

Kocaeli Milletvekillerinin Medeni Durumları

Bu başlık altında Kocaeli milletvekillerinin evli ve bekar olma durumları, çocuk sahibi olup olmama ve kaç çocuk sahibi oldukları araştırılmıştır. Bu verilerle milletvekillerinin evliliğe ve aileye verdiği değer, çocuk sahibi olmada aradıkları ölçüler incelenmeye çalışılmıştır. Türk toplumunun temeli, aile bağlarıdır. Her ne kadar çekirdek aile yapısı, kadın ve erkeğin çalışma hayatında yer alması, eğitim ve öğretim seviyesinin yükselmesi ve bireyselleşme, çocuk sahibi olmayı etkilemişse de sonucu değiştirecek çok önemli bir etki söylenemez.

Tablo- 16: 2011-2013 arası Kocaeli’de medeni durum

	Nüfus	Hiç Evlenmedi	Evli	Boşandı	Eşi Öldü
2011	1,209,202	317.700	801.250	32.333	57.919
2012	1,237,317	323.910	819.123	34.741	59.543
2013	1,269,476	330.613	840.475	37.632	60.756
Toplam	3,715,995	972,223	2,461,005	104,706	178,218
Oran		% 26,16	% 66,22	% 2,81	% 4,79

2011, 2012 ve 2013 yıllarında Kocaeli genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus dikkate alındığında evliler % 66,22, hiç evlenmeyenler % 26,16 olduğu görülmektedir.⁸⁸ Buna karşılık milletvekillerinin tutumu, daha farklıdır.

Tablo-17:Kocaeli milletvekillerinin medeni durumu

	Medeni Durumu	Sayı	Oran
1	Evli	98	96,08
2	Bekâr	4	3,92
3	Toplam	102	100

Tablo-17’deki verilere göre Kocaeli milletvekillerinin evlilik kurumuna önem verdiğini kolaylıkla söyleyebiliriz. Çünkü milletvekillerinin %96.08’inin evli olması bunu göstermektedir. % 3,92’si milletvekilliğine başladığı zaman bekardır. Çünkü bunların bir kısmı daha sonra evlenmiş olabilir. Ayrıca evlenip boşanmış olanlar da bekâr görünmektedir.

Kocaeli milletvekilleri arasındaki evlenme oranının,son dönem Kocaeli ortalamasından yüksek ve bekâr oranının Kocaeli ortalamasının çok altında olması dikkat çekicidir. Bunun iki nedeni olabilir:

1. Milletvekilleri ile ilgili veriler, 1946-2015 arasını kapsamaktadır. Halbuki Kocaeli geneli ile ilgili verdiğimiz bilgiler 2011-2013 yılları arasını içine almaktadır. Dolayısıyla önceki dönemlerde evlilik oranlarının yüksek olması, günümüze doğru gelindikçe bekârların ve boşanmaların artması, bu farklılıkta etkili olabilir.
2. Ayrıca halkın, milletvekili seçerken evli olanları tercih ettiği söylenebilir. Bu ikinci madde-nin daha etkili olduğu düşünülebilir.

Hanehalkı⁸⁹ Büyüklüğü

Kocaeli’de ve Kocaeli milletvekillerinde hanehalkı büyüklüğü bir başka incelenen konudur. Hanehalkı büyüklüğüne; ailenin eğitim durumu, gelir seviyesi, sosyal statüsü, örf, âdet, gelenek ve hatta ideolojisi etki etmektedir.

Tablo-18: Kocaeli milletvekillerinin çocuk sahibi olma durumu

	Çocuk Sahibi	Sayısı	Çocuk sayısı
1	Bekâr	4	--
2	1 çocuk	15 x1	15

⁸⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Seçilmiş Göstergelerle Kocaeli 2013, TÜİK Yayınları, Ankara 2014, s.100.

⁸⁹ Hanehalkı; aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta yaşayan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur. Konut dışında bir adres biriminde (işyeri, otel, pansiyon, misafirhane vb.) birlikte yaşayan kişiler de hanehalkı olarak değerlendirilmiştir. Nüfus ve Konut Araştırmasında "Bir konut bir hanehalkı teşkil eder." yaklaşımı kullanılmıştır. Aynı konutta yaşayan herkes (kiracı, çalışan, arkadaş vb.) aynı hanehalkının üyesi kabul edilmiştir. TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Kocaeli 2013, s.5. Hanehalkı büyüklüğü denildiği zaman, bir hanehalkını oluşturan kişilerin sayısı anlaşılır.

Çok Partili Hayat Döneminde TBMM'deki Kocaeli Milletvekilleri Üzerine Bir Analiz (1946-2015)

3	2 çocuk	36 x 2	72
4	3 çocuk	24 x 3	72
5	4 çocuk	16 x 4	64
6	5 çocuk	5 x 5	25
7	6 çocuk	2 x 6	12
	Toplam	102	260

Tablo-19: Kocaeli ve ilçelerine göre ortalama hanehalkı büyüklüğü⁹⁰

Yerleşim Birimi	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	İlçe Sıralaması
İzmit	3,31	10
Başiskele	3,68	6
Çayırova	3,83	3
Darica	3,88	2
Derince	3,54	8
Dilovası	4,85	1
Gebze	3,79	4
Gölcük	3,30	11
Kandıra	3,46	9
Karamürsel	3,15	12
Kartepe	3,73	5
Körfez	3,68	7
Kocaeli ortalaması	3,61	--

Tablo-18'deki bekâr olan 4 kişi, milletvekili sayısından çıkarılınca geriye 98 evli milletvekili kalmaktadır. Evlilerin hepsinin mutlaka bir çocuğu vardır. Çocuksuz milletvekili yoktur. Toplam çocuk sayısı, evli 98 milletvekiline bölüldüğünde 2,65 sayısına ulaşılmaktadır. Kocaeli gibi gelişmiş, eğitim ve öğretim oranı yüksek, çekirdek aile yapısına geçmiş ve kadınların rahatına düşünmeye başladığı bir yerleşim yerinde milletvekillerinin 2,65 çocuk sayısına ulaşmış olması dikkat çekicidir. Anne ve babalar da eklendiğinde hanehalkı büyüklüğü 4,65'e yükselmektedir. Halbuki 2013 yılı verilerine göre Kocaeli ve ilçelerindeki hanehalkı büyüklüğü 3,61'dir. Bu sonuç, şaşırtıcı değildir. Çünkü günümüze doğru gelindikçe çocuk sayısı azalmış, geniş aile yapısından uzaklaşmış ve çekirdek aile yapısına geçilmiştir. Kadının eğitim ve iş hayatına girmesi ile birlikte çocuk sayısında azalma olmuştur. Hayat standardının artması, aileleri çocukla uğraşma işinden uzaklaştırmış görünmektedir. Çünkü bireyler, daha fazla ben merkezli yaşamaya başlamışlardır. Bütün bunlara rağmen Kocaeli milletvekillerinde çocuk sayısının, son dönemlerde bile iki, üç ve dört olarak görülmesi, dikkat çekici bir durumdur.

Tablo-18'deki bilgiler dışında, bekar milletvekillerinin bir kısmı sonradan evlenmiştir. Bir kısmının da çocuk sayısı artmıştır. Bu değişiklikler dipnotlarda gösterilmiştir.

90 TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Kocaeli 2013, s.105.

Cinsiyet Açısından Milletvekilleri

Kocaeli'nin TBMM'ye gönderdiği milletvekillerinin sadece 4 tanesi kadındır. Bunlar; Meral Akşener, Azize Sibel Gönül, Radiye Sezer Katırcıoğlu ve Fatma Hürriyet Kaplan'dır. Seçilen kadınlardan üç tanesi, iki dönem görev yapmışlardır. Bunun da nedeni, 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 seçimlerinin kısa aralıklarla yapılmış olmasıdır.

Tablo-20: Kocaeli milletvekillerinin cinsiyet durumu⁹¹

Cinsiyeti	Seçilen Milletvekili	Oranı	Seçilme Dönemleri Toplamı	Oranı	Türkiye Ortalaması
Kadın	4	3,92	7	4,64	4,28 ⁹²
Erkek	98	96,08	144	95,36	95,72
Toplam	102	100	151	100	100

Kocaeli'nin TBMM'ye gönderdiği toplam 151 milletvekilinin sadece yedisinin kadın olması, Kocaeli'nin erkek egemen bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü kadınlar, Kocaeli nüfusunun yarısını oluşturmaktadırlar. Kadınların milletvekili olarak TBMM'deki temsil oranı ortalaması, 1946-2015 yılları arasında 4,64'tür.⁹³ Türkiye genelinde bu oran, 2007'de %9,1; 2011'de %14,4; 7 Haziran 2015'te %17,6 ve 1 Kasım 2015'te %14,7 olmuştur. Ortalamayı artıran da bu son yıllardır. Kocaeli seçmeni, TBMM'ye çok az kadın milletvekili göndermiş olmasına rağmen incelenilen dönem itibarıyla Türkiye ortalamasının üstünde bir oran yakalamıştır.

Kocaeli'nin TBMM'ye gönderdiği altı milletvekilinin beş tanesi sağ partilere mensuptur. Meral Akşener önce DYP ve sonra MHP, Azize Sibel Gönül ile Radiye Sezer Katırcıoğlu ikiye dönem AK Parti'den seçilmiştir. Sol partilere mensup sadece Fatma Hürriyet Kaplan vardır. O ise CHP'den iki dönem, TBMM'ye katılma hakkı elde etmiştir. CHP'den kadın milletvekilinin daha az seçilmiş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir başka durumdur. Halbuki nüfusun yarısını kadınlar meydana getiriyorsa milletvekillerinin yarısını da kadınlar oluşturmaktadır.

Ödül ve Madalya Almış Milletvekilleri

İstiklal Harbi'ne katılmış olan milletvekilleri, genellikle İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmişlerdir. Ahmet Faik Abasıyanık, Salih Fuat Balkan ve İbrahim Süreyya Yiğit bunlardandır. Mehmet Vecdi Gönül ise bakanlığı döneminde olsa gerek, İspanya, Afganistan ve Ukrayna'dan liyakat nişanı, devlet madalyası ve takdir madalyası almıştır. Ahmet Faik Abasıyanık'ın da Prusya'dan kartal nişanı aldığı görülmektedir. Yurt dışından alınan ödüllerin devletler arasında ilişkilerin gelişmesine katkı yaptığı gerekçesiyle veya belli hesapların ürünü olarak verildiği düşünülebilir. Uluslar arası ilişkilerde durduk yere kimse kimseye ödül vermez. Türkiye için başarılı işler yapmış olanlara, değil ödül vermek, dönüp bile bakmazlar.

Tablo- 21: Madalya alan milletvekilleri ve madalyaları

	Milletvekilinin Adı	Ödülün Adı
1	Ahmet Faik Abasıyanık	1-Prusya dördüncü rütbe kılıncılı kırmızı kartal nişanı, 2-Kırmızı Kurdeleli İstiklal Madalyası, 3-Harp Madalyası
2	Salih Fuat Balkan	Nişan ve Harp Madalyası
3	İbrahim Süreyya Yiğit	Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası
4	Mehmet Vecdi Gönül	1-İspanya Beyaz Kurdeleli Büyük Askeri Liyakat Nişanı, 2-Afganistan Gazi Amir Amanullah Han Yüksek Devlet Madalyası, 3-Ukrayna Altın Takdir Madalyası

91 Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK yayınları, Ankara 2012, s. 5** ve https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=2015%20se%C3%A7imlerinde%20kad%C4%B1n%20milletvekili%20oran%C4%B1&noreask=1&img_url=https%3A%2F%2Fgdb.vonnews.com%2FCCCEC76E-D646-4F79-9484-4809B921B407_w250_r0_s.jpg&pos=3&rpt=simage&lr=103837 (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

92 Bu ortalama 1946-2015 yılları arasında kapsamaktadır.

93 Türkiye İstatistik Kurumu, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK yayınları, Ankara 2012, s. 5.**

Milletvekili Tercihlerini Etkileyen Unsurlar

- Türk Ocağı başkanı, baro başkanı, Kocaelispor veya diğer spor kulüplerinin başkanı, gibi sivil toplum kuruluşlarının başkanı olmak,
- Kocaeli ve çevresinde belediye başkanı, belediye meclis üyesi, il genel meclisi üyesi veya partinin il veya ilçe başkanı olmak,
- Vali, kaymakam, çeşitli dairelerin müdürü ve noter olarak şehre hizmette öne çıkmak,
- Eskirim Federasyonu Başkanı, Türkiye milli olimpiyat komitesi sekreteri gibi sportif kuruluşlarda etkin olmak,
- Kocaeli ve ilçelerinde savcı, hakim, avukat, doktor, öğretmen ve sendikacı olarak sivrilmek,
- Fabrikalarda müdür, mühendis veya işçi olarak öne çıkmak,
- Müteahhit, iş adamı olarak tanınmak,
- Hemşeri dernek ve vakıflarında etkin olmak gibi unsurlar, milletvekillerinin belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Kocaeli milletvekillerinin %65,56'nın Kocaeli doğumlu olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum dikkate alındığında Kocaeli milletvekilleri, günümüzdeki genel değerlendirmeye göre belki milli olabilirler, ama yerel değillerdir. Buldukları yeri tam olarak temsil ettikleri söylenemez. İcraatları ne olursa olsun, kaynaklar bunu göstermektedir.

Kocaeli doğumlu milletvekillerinin de Kocaeli'nin bütününe temsil ettikleri söylenemez. İzmit, Kandıra ve Karamürsel, en çok milletvekili çıkaran yerlerdir. Çayırova, Darıca, Dilovası, Kartepe ve Körfez'den çok partili hayat döneminde milletvekili çıkarılmamış olması dikkat çekicidir.

Kocaelililer, milletvekillerinin çoğunu hukukçulardan seçmiştir. Hukukçuları, ekonomistler, maliyeciler, tüccarlar, iş adamları, sanayiciler ve sendikacılar izlemektedir. Kocaeli için diğer illerden farklı olarak en fazla ilgi çekici olan konu, sendikacıların milletvekili seçilmesidir. Sanayi bölgesi olması, herhalde böyle bir sonucu zorunlu kılmıştır.

Çok partili hayat dönemindeki milletvekillerinin %74,51'nin yükseköğrenim görmüş olması önemlidir. Bu epeyce yüksek bir oran olmakla birlikte daha yüksek olması beklenir. Ancak Kocaeli'nin sanayi bölgesi olması, iş verenlerin ve işçilerin milletvekili olmasını gerektirmektedir. Bu durum, eğitim seviyesinin bir miktar düşmesine neden olmaktadır.

Kocaeli'nin fazlaca iç ve dış göç almasından dolayı Rusça, Sırpça, Rumca, Bulgarca, Hırvatça, Boşnakça gibi dilleri bilen milletvekillerinin olmasına neden olmuştur. İş çevresi olmasından dolayı da milletvekillerinin %33'ü hiçbir dili bilmediği anlaşılmaktadır. Kaldı ki dil bilenlerin ne kadarının bir dili tam olarak anlayıp konuşabildiği de şüphelidir.

Parti tercihi açısından bakıldığında, sol partilerin %29,81, sağ partilerin %69,54 milletvekili gönderdiği görülmektedir. Yaklaşık %70'e %30 oranı netleşmektedir. 7 Haziran 2015 seçimlerinde HDP'nin bir milletvekili çıkarması, Kocaeli'de HDP'nin önemli bir tabanının olduğuna işaret etmektedir. Kocaeli gibi bir sanayi şehrinde mikro milliyetçiliğin ortaya çıkması önemsenmesi gereken bir durumdur.

Kocaeli halkı, genellikle milletvekillerini bir defalığına seçmiştir. Sadece Nihat Erim, Osman Pepe, Fikri Işık, Turan Güneş, Şevket Kazan, Bülent Atasayan, Muzaffer Baştopçu, Nihat Ergün ve Ekrem Alican gibi isimler, üç dört defa seçilmeyi başarmışlardır. Bu isimler, ya Kocaeli için önemli işler yapmış ya ülke için katma değer yaratmış veya partileri tarafından çok sevilmiş olmalıdır.

Kocaeli milletvekillerinin TBMM performansı, yani yasama faaliyetlerindeki etkinliği çok da iyi değildir. 102 milletvekilinden Şevket Kazan, İzzet Çetin, Mehmet Batuk, Lütfü Tokoğlu ve Ali Sedat Pek öne çıkan isimler arasındadır. On milletvekili ağzını açmadan TBMM'deki görevini tamamlamıştır. Herhalde, "yasamaya katılmayacak, ne işin var TBMM'de?" Diye sormak gerekir.

102 milletvekilinden 13'ü 23 bakanlıkta görev yapmıştır. Milletvekillerinin %12,75'i bakanlık görevi yapmıştır. Bu önemli bir orandır.

Kocaelihalkı, milletvekillerinin evli olmasına dikkat etmiştir. Çünkü milletvekillerinin %96,08'inin evli olması bunu göstermektedir. % 3,92'si milletvekilliğine başladığı zaman bekardır. Ancak bunların bir kısmı daha sonra evlenmiştir. Bu da evlilik kurumunun Kocaeli insanı için önemli olduğuna işaret etmektedir.

Günümüze doğru geldikçe çocuk sayısının azalmasına, geniş aile yapısından uzaklaşılmasına ve çekirdek aile yapısına geçilmesine, kadının eğitim ve iş hayatına girmesi ile birlikte çocuk sayısında azalma olmasına, hayat standardının artması sonucu ailelerin çocukla uğraşma işinden uzaklaşmasına, bireylerin daha fazla ben merkezli yaşamaya başlamasına rağmen Kocaeli milletvekillerinde çocuk sayısının, son dönemlerde bile iki, üç ve dört olarak görülmesi, dikkat çekici bir durumdur.

Cinsiyet açısından bakıldığında 102 milletvekilinin sadece dördünün kadın olması, bir sorunun varlığını ve Kocaeli'nin erkek egemen bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü kadınlar, Kocaeli nüfusunun yarısını oluşturmaktadırlar. Nüfusa uygun bir temsilin olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dört kadından sadece bir tanesi sol partilere mensup olması da üzerinde düşünülmesi gereken bir başka konudur.

Kocaeli halkı milletvekili seçerken siyasette, bürokraside, sivil toplum kuruluşlarında ve iş dünyasında öne çıkan isimleri tercih etmiştir. Bu yönüyle Türkiye genelini yansıtmaktadır. Milletvekilinin temel görevi yasama değildir. Yasama konusunda uzman olup olmamasını veya Kocaeli'nin dertlerini TBMM'ye taşıyıp taşıyamayacağına pek dikkat etmemiştir. Popülerlik, en önemli tercih nedeni gibidir.

Kocaelililer, kendi çocuklarını TBMM'ye taşıma konusunda cimri davranmıştır. Yabancı hayranlığı veya yabancıların girişkenliği, Kocaeli insanının geri çekilmesine neden olmuştur denebilir. Halbuki Kocaeli'de doğmuş, onun dağına taşına hayran olmuş, memleketin neresi deyince düşünmeden Kocaeli diyebilen, Kocaeli'nin merkez, ilçe ve mahallelerinin sorunlarını ezbere bilen milletvekilleri tercih edilmelidir. Demokrasi yerelin ve yerelde yaşananların TBMM'ye taşınmasını gerektirmektedir. Ülkenin ve milletin bütün fertlerinin dertlerini bilecek ve çözümler üretecek memleket sevdalarına ihtiyaç vardır. Kocaeli halkı, bunun farkında olmalı ve gereğini yapmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Arslan, Esat, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XVI. Dönem (1977-1980)*, cilt-3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2008

Arslan, Zühtü, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XI. Dönem (1957-1960)*, c.3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

Atlı, Cengiz, "Cumhuriyetin İlk Döneminde (1923-1931) Kocaeli Milletvekili Seçimleri ve Seçilen Milletvekillerinin Faaliyetleri", *Uluslar arası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli-2017.

Çınar, Menderes, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XIII. Dönem (1965-1969)*, cilt-4, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2011.

Çufalı, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem (1946-1950)*, cilt-3, Ankara-2012.

Dokuyan, Sabit, "1950-1954-1957 Milletvekili Genel Seçimlerinin Kocaeli'deki Yansımaları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, cilt-3, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli 2016, s.2111.

Ertan, Temuçin Faik, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XX. Dönem (1995-1999)*, cilt-3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2012.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX. Dönem (1950-1954)*, cilt-7, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara-2000.

TBMM Albümü (1920-1950), cilt-1, TBMM Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü (1950-1980), cilt-2, TBMM Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü, cilt-3 TBMM Yayınları, Ankara 2010.

TBMM Albümü, cilt-5 TBMM Yayınları, Ankara 2010.

Türkiye İstatistik Kurumu, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK yayınları, Ankara 2012.

Türkiye İstatistik Kurumu, *Seçilmiş Göstergelerle Kocaeli 2013*, TÜİK Yayınları, Ankara 2014.

Yavuz, Celalettin, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XXI. Dönem (1999-2002)*, cilt-3, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-2012.

Yıldız, Ahmet, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XXII. Dönem (2002-2007)*, cilt-3, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara-2012.

İnternet Kaynakları

<http://www.ozgurkocaeli.com.tr/iste-kocaelinin-yeni-milletvekilleri-272255h.htm>. (et: 03.01.2018).

<http://www.haberturk.com/gundem/haber/1147381-1-kasim-2015-secimleri-26donem-milletvekilleri-tam-liste>. (et: 03.01.2018).

<https://www.caykaragazetesi.com/omer-vehbi-engiz/> (et: 03.01.2018).

http://www.yeniakit.com.tr/kimdir/%C5%9Eevket_Kazan (et:03.01.2018).

<https://www.ulusal.com.tr/gundem/ahmet-arkan-i-kaybettik-h75585.html>, (et:12.01.2018).

<http://www.haberinozu.com/sefer-eksi--biyografi,44.html>, (et:12.01.2018).

<http://www.izmit.bel.tr/baskan/>, (et:25.01.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7217 (et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7310. (et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=25&p_sicil=7236,

(et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7140
(et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7138
(et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7107
(et:02.02.2018).

http://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Ali_Haydar_Konca, (et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7353
(et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=7354
(et:02.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.iller_detay2?p_il=KOCAELI&v_detay=baslik_uye, (et:05.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTE-NI/2469_2001_0000_0084_0000/0015.pdf, (et: 06.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.iller_detay2?p_il=KOCAELI&v_detay=uye;
(et:12.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.iller_detay2?p_il=KOCAELI&v_detay=baslik_uye.
(et:12.02.2018).

https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=2015%20se%C3%A7imlerinde%20kad%C4%B1n%20milletvekilileri%20oran%C4%B1&noreask=1&img_url=https%3A%2F%2Fgdb.voanews.com%2FCCCEC76E-D646-4F79-9484-4809B921B407_w250_r0_s.jpg&pos=3&rpt=simage&lr=103837 (et:12.02.2018).

<http://rapory.tuik.gov.tr/26-12-2017-15:33:49-935651550848401282219842238.html>? (et:12.02.2018).

İnönü Dönemi'nin Son Maliye Bakanı: Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA *

1911 Pamukova doğumlu olan İsmail Rüştü Aksal, Pamukova eşrafından ve Milli Mücadele Dönemi Akhisar (Pamukova) Belediye Başkanı olan, aynı zamanda Akhisar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından Müftüzade Rüştü Bey ile Naciye Hanımın oğludur. Siyasal Bilimler ile Hukuk Fakültelerini eş zamanlı okuyan Aksal, Ticaret Bakanlığı Teftiş Heyeti Reisliği ile ekonomik manada, avukatlık mesleğiyle de hukuki açıdan tecrübe kazanmış bir isimdir. Özellikle mali konulardaki tecrübelerinden istifade edebilmek için olsa gerek Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), kendisini 1946 Genel Seçimleri için Kocaeli'nden milletvekili adayı göstermiştir. Seçim sonucunda VIII. Dönem milletvekilleri arasında yerini alan Aksal, Şemseddin Günaltay Hükümetinde Maliye Bakanlığı görevine getirilmiştir. İnönü Döneminin son Maliye Bakanı olan ve yaklaşık bir buçuk sene bu vazifede bulunan Aksal'ın gerek bakanlık gerekse milletvekilliği süresi 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ile nihayete ermiştir. Pek çok ilde olduğu gibi Kocaeli'nde de tüm milletvekilliklerin Demokrat Parti'ye (DP) gitmesi Aksal'ın siyasete yedi yıllık bir ara vermesine sebep olmuştur.

1950-1957 yılları arasında avukatlık mesleğini icra eden İsmail Rüştü Aksal, 1957 Genel Seçimleri ile yeniden siyasete dönmüş ve XI. Dönem CHP Ankara Milletvekili seçilmiştir. Kasım Gülek'in ardından 27 Eylül 1959'da CHP Genel Sekreterliğine oy birliğiyle getirilen ve 1959-1962 arasında CHP Genel Sekreterliği yapmış olan Aksal, Kurucu Meclis'te de yer almış, 1969'da ise siyasetten uzaklaşmıştır. Aksal, 1972-1978 yılları arasında ve tekrar 1981'de İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı olarak vazife almıştır. 1989'da vefat eden beyefendi duruşuyla, konuşma üslubuyla politikacıdan ziyade bürokrat tavırlarıyla dikkat çeken ve "Lord Aksal" lakabıyla tanınan İsmail Rüştü Aksal'ın henüz 35 yaşındayken atıldığı siyasi hayatının Kocaeli milletvekilliği yaptığı 1946-1950 arasındaki dört yıllık sürecin Maliye Bakanlığı dönemi bu tebliğin çalışma konusunu oluşturacaktır. Günaltay Hükümeti'nin 1950 seçimlerine hazırlık aşamasının bir parçası olarak değerlendirilip kurtarıcı misyonuna sahip tutulması, hazırlanacak tebliğde Maliye Bakanlığı'na Aksal'ın bu bilinçle mi getirildiği sorusuna cevap aranması gerekliliğini de yükleyecektir. 1946 ve 1950 Genel Seçimlerinde Aksal'ın nasıl bir program izlediği, Kocaeli'nde ve Kocaeli'ne bağlı Adapazarı ilçesinde Aksal ile halk arasındaki ilişkiler de tebliğ içinde yerini alacak konular arasındadır.

1. İsmail Rüştü Aksal'ın Siyasete Atılması

a. İsmail Rüştü Aksal'ın Milletvekili Olması

Pamukova eşrafından Rüştü Bey ile Naciye Aksal'ın oğlu olan İsmail Rüştü Aksal; Nadide Aksal, Melek Gürlek, Kemal Rüştü Aksal ile Nedim Rüştü Aksal'ın kardeşidir¹. 1911'de Pamukova'da doğan İsmail Rüştü Aksal, 1933'te Mülkiye ile denliğini verip Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. 1934-1942 seneleri arasında Maliye Müfettişliği yapmış, 1942'den 1945'e kadar Londra Büyükelçiliği Mali Müşavirliğinde bulunmuştur. Aynı zamanda 1942'de kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde Maliye Müfettişliği görevinde bulunan İsmail Rüştü Aksal, bu süreçte Varlık Vergisi'ni uygulayanlar içerisinde yer almıştır. Aksal, 1945'te sırayla Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu üyesi, Ticaret Bakanlığı İç Hukuk Genel Müdür Yardımcılığı ve Teftiş Kurulu Başkanlığı görevlerini yürütmüştür². Bürokrasideki son görevi esnasında, 1946 senesinde siyasete girmiş; CHP tarafından 1946 seçimleri öncesinde milletvekili adayı olarak gösterildiğinde Kocaeli halkı bunu sevinçle karşılamıştır³. Adayların listelendiği Türkyolu gazetesinde "yüksek kültür sahibi, memleketin iyi tanıdığı, Kocaeli

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr

1 Milliyet, İsmail Rüştü Aksal'ın Vefat İlanı, 15 Eylül 1989, s. 12

2 Cahit Kayra, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 54-56. Maliye Yazıları Dergisi, "Eski Yüzler Yeni Yüzler İsmail Rüştü Aksal İçin", Temmuz-Aralık 1989, <http://www.mmd.org.tr/>

3 "Ticaret Bakanlığı teftiş heyeti reisi Geyve'nin Pamukova Nahiyesi müftüsü merhum Rüştü Efendi'nin oğlu İsmail Rüştü Aksal, CHP tarafından Kocaeli adayı olarak gösterilmiştir." Bkz. Türkyolu, "CHP İsmail Rüştü Aksal'ı Aday Gösterdi", 17 Temmuz 1946, s.1-2.

lî'nin yetiştirdiği kıymetli vatan çocukları" olarak lanse edilen isimlerden birisi de Ticaret Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı İsmail Rüştü Aksal⁴ olmuştur⁵. Partinin adayı olan on isminin gazetede tekrar hatırlatıldığı tarih, seçimin yapıldığı 21 Temmuz 1946'dır⁶. Bu tarihten üç gün sonra, Kocaeli'nde seçimleri CHP'nin kazandığı belli olmuş ve diğer dokuz adayla birlikte Aksal da milletvekili seçilmiştir⁷. Aksal, 19 Ağustos 1946'da ettiği yeminin ardından Kocaeli milletvekili olarak görevine başlamıştır⁸. 1946 seçimleriyle siyasete bilfiil katılan Aksal'ın aktif bir politikacı olduğunu söylemek gerekir. VIII. Dönemin ikinci yasama yılında (1 Kasım 1946-13 Ekim 1947) iki kez söz alıpkürsüden seslenen⁹ Aksal'ın görüş bildirdiği konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Maden Ocaklarında yer altında çalışan işçi ücretlerinin Kazanç, Muvazene, Buhran ve Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisiyle Damga Resminden başışık tutulması hakkında kanuna dair konuşması (rapor sözcüsü olarak)¹⁰

2. Hasan Saka'nın kurduğu hükümetin programına dair konuşması¹¹

Bu dönemde 26 Ağustos 1947'de yapılan Recep Peker Hükümetine yönelik güven oylamasında kırmızı oy (ret oyu) veren 35 CHP milletvekili arasında İsmail Rüştü Aksal da yer almıştır¹². VIII. Dönemin üçüncü yasama yılında ise (1 Kasım 1947-9 Ağustos 1948) yine üç kez söz almış olan Aksal, şu konularla ilgili görüş bildirmiştir:

1. 1757 Sayılı Kanuna Ek Kanun (milletvekillerinin ödenekleri hakkında)¹³
2. 1948 Yılı Bütçesi
3. Dışişleri Bakanlığı kuruluşu hakkında 3312 Sayılı Kanuna Ek Kanun

VIII. Dönem dördüncü yasama yılının (1 Kasım 1948-10 Haziran 1949) Hasan Saka Hükümeti Döneminde konuşması olmayan İsmail Rüştü Aksal, bu yasama yılının ortasında kurulan Şemsettin Günaltay Hükümetinde Maliye Bakanı olarak görevlendirilmiştir.

b. İsmail Rüştü Aksal'ın Maliye Bakanlığı'na Getirilmesi

Kocaeli için önemli bir gelişme 1949 senesi başında yaşanmış, bu tarihte Hasan Saka'nın istifa etmesi üzerine¹⁴ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından hükümeti kurma görevi Şemseddin Günaltay'a verilmiştir. Günaltay tarafından kurulan kabinede yer alan isimler aşağıdaki tabloda görülmektedir¹⁵.

- 4 Aksal, üç yıldır görev yaptığı Maliye Müfettiş Yardımcılığından, yapılan sınav sonucunda 12 Mart 1938'de 4. Sınıf Maliye Müfettişliğine getirilmiştir. Bkz. BCA, 030.11.1.0.119.7.9. Sonrasında 2. Sınıf Maliye Müfettişliğine kadar yükselen Aksal, 3 Mart 1945'te ise "90 lira maaşlı mali tetkik heyeti üyeliğine" getirilmiştir. Bkz. BCA, 030.11.1.0.173.5.2. Aynı yılın temmuz ayında Ticaret Bakanlığına İç Ticaret Genel Müdür Yardımcılığına atanmıştır. Bkz. BCA, 030.11.1.0.176.17.14. 1945 Eylül ayında Aksal bu kez Ticaret Bakanlığına Teftiş Heyeti Başkanlığına tayin olunmuştur. Bkz. BCA, 030.11.1.0.178.27.12
- 5 CHP'nin Kocaeli'den diğer adayları Kocaeli eski milletvekilleri Ahmet Faik Abasıyanık, Dr. Fazıl Şerafettin Bürge, Ali Dikmen, Nihat Erim, Sedat Pek, Amiral Şükrü Okan Türkyolu, İ. Süreyya Yiğit, Edirne eski milletvekili Fuat Balkan ve Rize Valisi Cenap Aksu'dur. DP'nin adayları ise "Ustabaşı Safa Bayıtın, Emekli Albay Emin, Müskirat bayii Niyazi Ataman, Dişçi Sadı Ataerğın, Fevzi Çağatay, Ankara doktorlarından Hasan Ömer" şeklinde gazetede yer almış ve 19 bağımsız adaydan sinemacı Hasan Erman ve Salih Kalemc'i DP'nin destekleyeceği de haber yapılmıştır. Bkz. Türkyolu, "CHP Kocaeli Milletvekili Adayları Belli Oldu", 19 Temmuz 1946, s. 1-2.
- 6 Türkyolu, "Milletvekili Seçimi Bugün Yapılıyor", "Şerefli Partimizin Kocaeli Milletvekilleri Adayları", 21 Temmuz 1946, s. 1.
- 7 Türkyolu, "Kocaeli'de Seçimi CHP Kazandı", 24 Temmuz 1946, s. 1.
- 8 TBMM, 8. Dönem, 1. Cilt, 5. Birleşim, 19 Ağustos 1946, s. 80.
- 9 Her ne kadar 8. Dönem 58. Birleşime ait TBMM Tutanak Dergisi'nin 154. Sayfasında İsmail Rüştü Aksal, Üçüncü Ordu Müfettişliği Oto. Taburu Birinci Bölük erlerinden Tortumlu İsmailoğlu Kemal Bedir'in ölüm cezasına çarptırılmasına dair Adalet Komisyonu raporu ile ilgili söz almış gibi görünc de bu milletvekili Aksal değil, Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik'tir. Konuyla ilgili olarak bkz. TBMM, 8. Dönem, 5. Cilt, 58. Birleşim, 9 Mayıs 1947, s. 154-155. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 5, Toplantı 1, TBMM Basımevi, Ankara 1947, s. 17.
- 10 "... Maden ocaklarında bir veya iki üç saat çalışanların durumu ne olacaktır? Şüphesiz bu türlü arzı olarak yeraltına girmiş olanlar muafiyete dâhil olmayacaktır. Bu, münhasıran devamlı şekilde yer altında çalışanlara münhasır olacaktır. Bir saat çalışmış bir adamı bu muafiyetten istifade ettirmeye imkân yoktur... Tasarı, asıl Ereğli Kömür Havzasındaki yer altında çalışan işçileri, Garp linyitlerinde ve Keçiörlü Kükürt işinde çalışan ameleleri istihdaf etmektedir. Bunların miktarı Ereğli İşletmesinde 14 bine varmaktadır, yer altında çalışanlar. Fakat bu zamana göre de değişmektedir, bizim elimize gelen miktar budur. Garp linyitlerinde bu mahiyette çalışanlar 2 bin küsur, Keçiörlü'de ise 50 küsurdur. Bunun haricinde kalan yerler de olabilir. Fakat biz bunların hepsini tetkik etmeye imkân bulamazdık. Şayet bunların dışında olan yerlerde kanunun şumulüne giren ameleler varsa o takdirde onlar da bu muafiyete tâbi olacaklardır. Eğer bunlar suüstimal yaparsa bunu zaten umumi hükümler karşılar... Kanun bilumum yeraltında çalışan maden amelelerine şamildir... Yalnız Ereğli, garp linyitleri ve Keçiörlü'dan bahsedilmiş bir misal vermek içindir..." Bkz. TBMM, 8. Dönem, 6. Cilt, 72. Birleşim, 13 Haziran 1947, s. 205-207.
- 11 "... Adnan Menderes arkadaşımın beyanatından aynen aldım. "Halk Partisi her ne olursa olsun iktidarda kalmayı tek madde halinde programlaştırmış bulunmaktadır" Arkadaşlar eğer bunun manası sadece parti sahasında mücadele ile iktidarda kalmaksa doğrudur. Yoksa Hükümet kuvveti şu veya bu ile değil hiç bir arkadaşımızda böyle bir telâkki yoktur. Sadece parti sahasında mücadele ile iktidarda kalmayı kast ediyorsa gayret doğrudur Demokrat Partili arkadaşlarımız da her gün ve haklı olarak iktidarı ele almak için çalışmaktadırlar. Gayet tabiidir bu. Fakat eğer her ne olursa olsun tabirinden maksatları bizim gayrimeşru vasıtalarla müracaat ederek devlet kudretlerini partimiz lehine kazanmaka bunu sureti katiyede şahsım ve arkadaşlarım namına reddederim." Bkz. TBMM, 8. Dönem, 6. Cilt, 85. Birleşim, 13 Ekim 1947, s. 703-704.
- 12 Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 218-219. Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut Kitapları, İstanbul 1999, s. 353-354.
- 13 Bu konuyla ilgili yapılan görüşmeler esnasında Aksal'ın söylediği şu sözler oldukça mühimdir: "Memurların sıkıntı içinde oldukları kabul edildiğine göre milletvekilleriince yapılacak iş, aynı sıkıntıya katlanmaktır. Burada önemli bir nokta var ki, bu kanun kabul edilirse aleyhinde oy verenler de yararlanacaklardır. Bu nedenle belirtmek isterim ki, alacağım fazla parayı köyümden bir su tesisine vereceğim... Vicdanınıza söylüyorum. Bu meselelenin kamuoyunda çıkaracağı yarayı görmüyor musunuz? Ne yaparsanız yapınız, benim demagojiden korkum yoktur, düşüncemi savunacağım. Büyük Meclis'in bu millete layık olabilmek için feragatle çalışması kanısındayım." Bkz. Goloğlu, s. 253-254.
- 14 Türkyolu, "Saka Kabinesi İstifa Etti, Yeni Kabineyi Kim Kuracak?", 16 Ocak 1949, s. 1
- 15 Rıfki Salim Burçak, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950, Olgaç Matbaası, Ankara 1979, s. 166. Goloğlu, s. 314. Türkyolu, "Yeni Kabine Teşekkül Etti", 18 Ocak 1949, s. 1.

Tablo 1.Şemsettin Günaltay Hükümeti

Bakanlıklar	Bakan Adı Soyadı
Başbakan	Şemsettin Günaltay
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Nihat Erim
Devlet Bakanı	Nurullah Esat Sümer/Cemil Sait Barlas
Maliye Bakanı	İsmail Rüştü Aksal
İçişleri Bakanı	Emin Erişirgil
Dışişleri Bakanı	Necmettin Sadak
Adalet Bakanlığı	Fuat Sirmen
Milli Savunma Bakanlığı	Hüsnü Çakır
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	Cemil Sait Barlas/Vedat Dicleli
Milli Eğitim Bakanlığı	Tahsin Banguoğlu
Bayındırlık Bakanlığı	Şevket Adalan
Ulaştırma Bakanlığı	Kemal Satır
Tarım Bakanlığı	Cavit Oral
Çalışma Bakanlığı	Reşat Şemsettin Sirer
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	Fazıl Şerafettin Bürge
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	Kemali Bayezit
İşletmeler Bakanlığı	Münir Birsal

Üç Kocaeli milletvekilinin Günaltay Kabinesi'nde yer alması, kayda değer bir nokta olup Aksal'dan ayrı Nihat Erim ve Fazıl Şerafettin Bürge'nin de aynı seçim bölgesinden olması, Kocaeliler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır¹⁶. Yerel basında "*bilgisine, geniş ihata kabiliyetine, zeka ve dirayetine hayranlık duyulan*" İsmail Rüştü Aksal'ın Maliye Bakanlığına getirilmesinden bahsedilerek "*Kocaeli'nin büyük çapta devlet adamı yetiştirmekte olması İzmit tarihine şeref verecektir*" denilmiştir¹⁷. Elbette Aksal'ın bu makama gelmesiyle şeref duyan Kocaelililer aynı zamanda onu en fazla eleştiren kesim de olmuştur. Daha bakanlığının ilk günlerinde, Rifat Yüce tarafından Kazanç Vergisi'nin alınması usullerinde değişikliğe gidilmesi gerekliliğine dair Aksal'a gönderme yapılmıştır. Kazanç Vergisi'nin aynı oranda alınmasından dolayı geliri farklı olanlar arasında adaletsizlik yapıldığına dikkat çekilerek bin lira kazanan ile on bin lira kazananın alınan verginin eşit olmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır¹⁸.

24 Ocak 1949'da TBMM tarafından kabul edilen Günaltay Kabinesinin programında¹⁹ bütçe ve maliye işlerinin ciddi manada ön planda yer aldığını düşünecek olursak İsmail Rüştü Aksal'ın görevinin önemini de anlamış oluruz. Nitekim Ahmet Emin Yalman hatıralarında Günaltay Kabinesinde özellikle İsmail Rüştü Aksal ve Nihat Erim'e güvendiğini belirtmiştir²⁰. Kurulmasının hemen ardından şubat ayı için bir aylık geçici bir bütçe hazırlamayı planlayan hükümet, bu süre zarfında alınabilecek mali tedbirlerle başvurulacak tasarruf tedbirlerini belirlemeyi de uygun görmüştür. Ayrıca meclise sunulmuş olan Kazanç ve Lüks Vergisi'yle ilgili tasarılar da geri çekilerek üzerinde değişikliklere gidilmesi gerekli görülmüştür. Yine tasarruf tedbirlerine daha fazla önem verileceğini belirten hükümet, bütçe açığını kapatmaya yönelik politikalar üretmeyi planlamıştır. Yol ve su işleriyle ilgili bazı hizmetlerden vazgeçilse bile yine de önemli bir açığın kalacağı bütçeyle alakalı olarak düzgün bir maliye ve denk bütçe siyaseti izlemeyi benimseyen hükümette Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal'a önemli bir vazife düştüğü muhakkaktır²¹. Bu minvalde 391 oyun 349'unun güvenoyunu alan Günaltay Hükümeti Programının Mali Politika ve 1949 Yılı Bütçesi şu şekilde sunulmuş ve kabul edilmiştir:

"İstikrarlı bir ekonomi düzeninin ve sağlam bir mali politikanın her şeyden evvel bütçe muvazenesine dayanacağına inanıyoruz. Bu muvazene sağlayacak tedbirleri devamlı surette araştırıp tatbik etmek kararındayız. Vasitasız vergilerimizde girişilen islahat hareketini süratle gerçekleştirmek için Büyük Meclise sunulmuş olan gelir vergisini tasarılarının bir an evvel kanunlaşmasını lüzumlu saymaktayız. Vasitalı vergilerimizin

¹⁶ Türkyolu, "Yeni Kabinede Üç Milletvekilimizin Bulunması Halkımızı Memnun Etti", 18 Ocak 1949, s. 1.

¹⁷ Cevdet Baykal, "Yeni Bakanlar", *Türkyolu*, 19 Ocak 1949, s. 1-2. Aynı köşe yazısında Nihat Erim için "*yalnız Kocaeli'nin değil Türkiye'nin yetiştirdiği ender bir zeka ve büyük ümitler kaynağı*" ifadeleri kullanılmıştır. Fazıl Şerafettin Bürge ise "*insan vasfına, algun varlığına, mümtaz ve mütevazi şahsiyetine daima saygı beslenen*" isim olarak tanımlanmıştır.

¹⁸ Rifat Yüce, "Bütçe Meselesi", *Türkyolu*, 21 Ocak 1949, s. 1.

¹⁹ *Resmî Gazete*, "Bakanlar Kurulu'na Güvenildiğine Dair TBMM Kararı", Karar No. 1634, Sayı: 7114, 25 Ocak 1949.

²⁰ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 4 (1945-1971), Rey Yayınları, İstanbul 1970, s.161.

²¹ Türkyolu, "Hükümet Programı Son Şekli Aldı", 22 Ocak 1949, s. 1-2.

ve bilhassa Muamele Vergisinin ıslahına çalışacağız. Devlet daireleri kadrolarının hizmet ihtiyaçlarına göre ayarlanması ve buna muvazi olarak istihakları düzenleyen teadül kanunlarının ıslahı için girilen çalışmaya devam olunacaktır. 1949 bütçesine gelince hükümetimiz Büyük Mecliste beliren temayülleri göz önünde tutarak bazı kısıntılara ve yeni tertiplere gitmeyi kararlaştırmıştır. Bu sebeple halen mecliste incelenmekte olan lüks kazanç ve yol vergileri tasarılarını geri istemek kararındayız. Ancak yol programını aksatmadan tatbik edebilmek için yüksek huzurunuzla başka bir teklifle gelmeyi düşünüyoruz.”²²

Günaltay Hükümeti Programının en önemli noktasının 1949 bütçesinin birbirine uyumlu bir şekilde gelirli ve halka yeniden vergi yükletmeyerek bir bütçenin denkleştirilmesi meselesi olduğu görülmektedir. Bu yönde Maliye Bakanı Aksal’ın bütçede büyük ölçüde tasarrufa gidileceğine dair beyanlarının²³ da varlığı söz konusudur²⁴. CHP Meclis Grubunun 5 Şubat 1949 tarihinde yaptığı toplantıda Aksal’ın “hükümetin 1949 bütçesinde yaptığı tertipler ve kısıntılar” ile ilgili açıklamalarda bulunduğu bilinmektedir. Gelirlerde bazı fazlalıklar tespit edildiğini ve aylık geçici bütçeler hazırlamak gerekliliğinin bu yönüyle hükümete avantaj sağladığını belirten Aksal, böylelikle bütçenin içine girerek tahminlerin son neticelerinden faydalandıklarını ifade etmiştir. Aksal’ın konuşmalarının ağırlıkta olduğu bu grup konuşmasında Maliye Bakanı benzin ve benzerlerinden litre başına 11 kuruş vergi alınması için Meclise bir teklif götürüldüğünü, yol vergisinden 15,5 milyon lira gelir beklendiğini söylemiştir. Aksal, 1948 yılının son rakamları baz alındığında bu hasıllardan 13.236.920 lira fazlalık görüldüğünü ve bunun 1949 bütçesine devredileceğini belirtmiştir. “Harici kazanç ve buhran vergilerinde 3.5 milyon liralık bir fazlalık olduğunu hizmet erbabı kazanç vergisinde 700 bin liralık bir fark bulunduğunu 7 Eylül kararından sonra ithal edilen daha önce ismarlanmış malların hazineye intikal edecek fiyat farkı olarak bütçede bir milyon lira prim hasıllarının da elde edilmiş bulunduğunu bu suretle ve yol vergisi kanulaştığı takdirde 36.250.920 lira sağlanmış bulunduğunu” anlatmış ve masraf bütçesindeki düzenlemeleri ve kısıtlamaları açıklamıştır. Aksal’ın açıklamalarından bu süreçte devlet borçları bütçesinden 13 milyon küsur liranın azaltıldığını, Milli Savunma Bakanlığı’ndan Toprak Ofisi’ne borç kapatmaya ayrılan 10 milyon liranın 5 milyon liraya indirildiğini, dalgalı borçların bitirilmesi için sadece 50 bin lira konulduğunu öğrenmekteyiz. Zirai Donatım Kurumu’nun sermayesine dokunulmamakla birlikte Korunma Fonundan verilen 7.040.000 liranın indirildiğini, Bayındırlık Yol ve Köprüler Tahsisatından 5 milyon lira kesileceğini ancak bunun masraftan kesinti olmakla beraber Bayındırlık Tahsisatına etki etmediğini, Devlet Kağıt ve Basın Müdürlüğü’nün bu yıl işini bir milyon lira ile döndüreceğinden ona ayrılan paradan da azaltıldığını, ayrıca çeşitli dairelerde çalışmaların aksamaması şartıyla yapılan % 1,5 oranında indirimle 10.000.970 lira tasarruf sağlandığını söyleyen Aksal, sonuç olarak 80 milyon liralık açığa karşı 80.282.935 liralık bir denge unsuru sağlandığını belirtmiştir. Grup toplantısında Mardin Milletvekili Aziz Uraz’ın herhangi bir çalışmayı aksatmadan masrafların nasıl indirildiğini ve hangi bakanlığın hangi işinin kesintiye uğratıldığını sormasına binaen İsmail Rüştü Aksal şu sözleri sarfetmiştir:

“Eğer Türkiye Devletinin ve Türk milletinin ihtiyacını topyekûn masa üzerine koyarsak mesela 350 milyarlık bir bütçe lazımdır. Şu halde bütçe mefhumu imkânlarla göre bir senelik devre içinde ihtiyaçları ayarlama mefhumudur. Ortada bir gedik vardır. İstikraz imkânlarımız muayyendir, onları zorlamak istemiyoruz. Belki sene içinde bütçenin icrası sırasında Maliye Bakanı sıfatıyla arkadaşlarımızla elbirliği ederek tasarrufu daha fazlaştırmaya muvaffak olabileceğiz. Fakat bunu vaid olarak değil vazife olarak söylüyorum.”²⁵

13 Şubat 1949’da toplanan Bütçe Komisyonu, 1949 senesi İstanbul ve Ankara Üniversiteleri, Maliye Bakanlığı, devlet borçları ve gelir bütçeleri indirmeleriyle alakalı görüşmüştür. Görüşmelerde DP Milletvekilleri Ahmet Tahtakılıç(Kütahya) ve Ahmet Oğuz (Eskişehir)²⁶, 80 milyon lirayı bulmayan bir tasarruf çabasından ileri gidemediğini, benzin gibi bir maddeye Yol Vergisi adıyla eklenmiş bir vergi koyarak tedbirlerinin tamamlanacağını düşünmek suretiyle hata yaptığını ve komisyon başkanlığına daha fazla indirim yapılabileceğini gösteren bir cetvel verdiklerini söylemişlerdir. Bu cetvelde milletvekilleri ödeneklerinden, cumhurbaşkanlığından, başbakanlığın örtülü ödeneklerinden, asansör masraflarından, yargıç ödeneklerinden, maliyeden, millî eğitimden ve Savarona yatının kızığa çekilmesinden pek çok tasarruflar yapılabileceği belirtilerek her yıl Halkevlerine ve belediyelere yapılan yardımların kaldırılmasıyla istisnâki istenen Çankaya Köşkü’nün yerinin satın alınması da kaleme alınmıştır²⁷. Eleştirilere rağmen sert tartışmaların yaşanmadığı görüşmelerden çıkan 1949 bütçesi, genel olarak olumlu karşılanarak sonuçlanmıştır²⁸.

Nisan başı itibarıyla TBMM’de Gelir Vergisi tasarısı görüşmelerine başlanmıştır. Bu tasarıyla ilgili söz alan Maliye Bakanı Aksal, vergi ıslahatının ilk basamağı olarak gördüğü gelir vergisinin “prensip itibarıyla hakiki gelire istinat etmekte umumi bitaraf şahsiliği olan mükellefin asgari geçim seviyesini dikkate alan bir vergi” oldu-

22 Türkyolu, “Hükümetin Programı”, 26 Ocak 1949, s. 2.

23 İsmail Rüştü Aksal’ın Maliye Bakanlığı döneminde TBMM’de yaptığı konuşmaların konuları ve bu konuşmaların gerçekleştirildiği tarihler için oluşturulan tablo için bkz. Ek 1.

24 Rifat Yüce, “Bütçede Tasarruf”, Türkyolu, 28 Ocak 1949, s. 1-2.

25 Türkyolu, “CHP Grubunda Yapılan Toplantı”, 6 Şubat 1949, s. 1-2.

26 TBMM Albümü 1920-2010, Cilt 1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 467-488.

27 Türkyolu, “Bütçe Komisyonundaki Görüşmeler Sona Eriyor”, 15 Şubat 1949, s. 1-2.

28 Rifat Yüce, “Bütçe Müzakereleri Bitti”, Türkyolu, 2 Mart 1949, s. 1.

ğunu söylemiştir. Verginin uygulanmasıyla ilgili olarak da hatip, defter tutma ve beyanname verme usullerinin basitleştirildiğini, maliyenin bu verginin uygulanmasını kolaylaştırmasına yönelik önlemler aldığını, özellikle kontrol uzmanlarının yetiştirildiğini ifade etmiştir. Bundan ayrı verginin Türkiye'nin bünyesine uydurulması için zirai kazançlardan vergi alınmaması gibi tedbirlere başvurulduğunu ifade eden Aksal, Kazanç Vergisi karşısında tamamen pasif olan mükellefin yeni gelir vergisiyle aktifleştirileceğini de belirtmiştir²⁹. 7 Nisan'da devam eden görüşmelerde ilk altı madde kabul edilmiş, yedinci madde üzerindeki tartışmalar uzun sürdüğü için görüşme ertesi güne bırakılmıştır. Türkiye'de daimi elçiliği olan ve ikamet ettiği yerde ihracat yapan yabancı firmaların gelir vergisine tabi olmayacaklarına dair bir içeriği olan yedinci madde, özellikle DP Manisa Milletvekili Muammer Alakant tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Alakant'a göre Demirci'deki bir halı ihraç müessesesinin gelir vergisi öderken yabancı ihracatçıdan bu verginin alınmaması yabancılar lehine adeta kapitülasyon oluşturacak ve ihracatçılarımızı da zor durumda bırakacaktır³⁰.

Resim 1. Gelir Vergisi görüşmelerine dair ulusal basında çıkan bir haber

1949 yılı Ağustos ayında tüm bakanlıklar ve genel müdürlükler yeni yıl bütçesine yönelik olarak kadrolarında tadilata gitmişlerdir. Tadilatın amacı kadrolarda tasarrufu sağlamak olarak belirlenmişse de bunun bazı memurları işten çıkartmak olarak algılanmaması da bildirilmiştir. Tadilatın özü Emeklilik ve Memurin Kanunu dolayısıyla bazı memurların emekliliğe sevk edilip yerine yenilerinin alınmasıdır. Ayrıca İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Mahalli İdareler ve İller İdaresi Genel Müdürlükleri birleştirilmiştir. Bu uygulamayla % 40 oranında memur tasarrufu sağlanacağı ve bunun sonucunun 1950 Ocak ayında alınacağı ifade edilmiştir³¹.

29 Türkiye, "Gelir Vergisinin Tümü Kabul Edildi", 6 Nisan 1949, s. 1-2.
30 Türkiye, "Gelir Vergisi, Mecliste 6 Madde Kabul Edildi", s. 1-2.
31 Türkiye, "Yeni Yıl Bütçesine Hazırlık", 16 ağustos 1949, s. 1.

2. İsmail Rüştü Aksal'ın Kocaeli Ziyaretleri

Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal, 6 Ekim 1949 tarihinde, kendisi gibi Kocaeli milletvekilleri Başbakan Yardımcısı Nihat Erim ve Gümrük ve Tekel Bakanı Fazıl Şerafettin Bürge ile Kocaeli'ni ziyaret etmiştir (Bkz. Resim 2). Ziyarete Erim Hendek'ten, Bürge İzmit'ten, Aksal ise Arifiye'dendâhil olmuştur. İl, ilçe, bucak ve köylerin ziyaret edildiği bu gezide üç bakandan ayrı Vali Şekip Yurdakul, milletvekilleri Sedat Pek, Fuat Balkan, Ahmet Abasıyanık, İl Jandarma Komutanı Albay Saim Sümertekin ve Adapazarı Kaymakamı ile Belediye Başkanı İzzet Şükrü Enez de yer almışlardır. Sayısı 10 binden daha fazla olduğu tahmin edilen Kocaelililer tarafından karşılanan bakanların geliş tarihlerini kurban bayramına denk getirmeleri dolayısıyla yerel basın, olayı "çifte bayram" şeklinde (bkz. Resim 1) haber yapmıştır. Ziyaretin ardından Erim otomobille Adapazarı'na, Aksal ise yataklı trenle Pamukova'ya geçmiştir³². Adapazarı Halkevi'nde hemşerilerine seslenen İsmail Rüştü Aksal, "Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin vazifeye çağırıldığı zaman güç mali şartlarla karşı karşıya kaldığını" ifade ederek mali konuların tüm dünya hükümetlerinin karşılaştığı mevzular arasında ilk sırada yer aldığını, bunun savaş sonrasında daha da belirgin hale geldiğini, Türkiye'nin ise ayrı bir özelliğinin bulunduğunu anlatmıştır. 1945'te İkinci Dünya Savaşı fiilen sona erdiğinde pek çok devletin harp bütçesinden sulh bütçesine geçebildiğini, ama ülkemizin coğrafi yönden nazik durumu sebebiyle harp bütçesinde kalmak zorunda kaldığını, 1940'tan 1948 yılı sonuna kadar yapılan devlet masraflarının toplamının yaklaşık 9 milyar lira olduğunu ve bunun 4.50 milyarının yani % 53'ünün milli savunma ihtiyaçlarına sarfedildiğini söylemiştir. 1949 bütçesinde bu oranın % 41'in üzerinde olduğunu belirten Aksal, savaştan sonra, savaş sırasında ertelediğimiz bazı yatırımları yapmaya da mecbur kaldığımızı ve hem savaş bütçesinin devam ettirilip hem de yatırım yapma zorunluluğundan kaynaklanan çift başlılıkta vergi ile ihtiyacın karşılanabildiğini anlatmış ve o günkü vergi sisteminin adil ve esnek olmadığını belirtmiştir. Aksal'a göre karşılaşılan mali sıkıntılar, deliğin büyük, yamanın ise küçük olmasından kaynaklanmaktadır³³.

Aradaki boşluğu doldurmak amaçlı çalıştıklarını izah eden Maliye Bakanı, ayrıca gelir sahasında vergi sistemi noktasında önemli adımların atıldığını söylemiştir. Aksal, Cumhuriyet'in ilanından beri pek çok yeniliklerin yapıldığı vergi konusunda o ana kadar yapılmış en esaslı ve kapsamlı ıslahatın Gelir Vergisi olduğunu, gelir vergisinin uygulanmasında başarının mali teşkilatla mükellef arasında anlayışlı bir işbirliğinin sağlanmasına bağlı olduğunu, memurlara verilen kurs³⁴ ve konferansların sadece bu kanunu öğretmeye dayalı olmadığını, mükellefle idare arasındaki işbirliğini sağlamak amacı da taşıdığını aktarmıştır. Aksal, Gelir Vergisine paralel olarak Muamele ve İstihlak Vergilerinin düzenlenmesinin de bakanlık tarafından bu dönemde ele alındığını hatırlatmıştır. Gündemin önemli mevzularından olan İngiliz lirası ve onun ardından diğer bazı yabancı paraların düşürülmesi karşısında hükümet olarak alınan kararları anlatan Aksal, iki yıldan beri dünya ekonomisini meşgul eden konuların başında sterlin devalüasyonunun geldiğini, dolar ihtiyacının sağlanmasında yaşanan güçlükler karşısında İngiltere'nin artık direnecek hali kalmadığı için parasının değerini düşürmeye mecbur kaldığını³⁵, Türkiye'nin ise liranın değerinin korunmasına dair karar aldığını söylemiştir. Bu karar ülkeye faydalı olacağı için değil, paramızın kıymetinin düşürülmesinin doğuracağı iktisadi ve sosyal zararlara nazaran daha az hasar vereceği için alınmıştır. Bu sıkıntıyı sarsıntısız atlatmanın mümkün olmadığını belirten Aksal'a göre önemli olan en hafif sarsıntıyla bugünlerin üstesinden gelebilmektir³⁶. Kocaeli seyahati esnasında Adapazarı'na gidildiğinde yaptığı konuşmada bütçe imkânsızlığı sebebiyle Sapanca'nın bu sene ilçe merkezi olamayacağını söyleyen Aksal, ilk fırsatta bunun temin edileceğini belirtmiştir³⁷.

32 Türkiye, "Kocaeli'nin Çifte Bayramı", 8 Ekim 1949, s. 1-3. Cevdet Baykal, "3 Bakanla Kocaeli'de 4 Gün, Hendek'te", *Türkyolu*, 9 Ekim 1949, s. 1-3.

33 Türkiye, "Aksal'ın Nutku", 8 Ekim 1949, s. 1-2.

34 "1950 senesi başında uygulamasına geçilecek Gelir, Kurumlar, Esnaf Vergi ve Usul Kanunlarının tatbikati ile ilgili memurların yetiştirilmeleri için Kocaeli'den 41 ve Bolu'dan da 14 memurun katılımıyla hesap uzmanı değerli maliyeci Adnan Beyin başkanlığında İzmit'e gelen dört uzman tarafından kurs açılmıştır." Bkz. Türkiye, "Gelir Vergisi Kursu Açıldı", 12 Ekim 1949, s. 1-2.

35 Türkiye, "İsmail Rüştü Aksal'ın Nutku", 9 Ekim 1949, s. 2.

36 Türkiye, "İsmail Rüştü Aksal'ın Nutku", 11 Ekim 1949, s. 2.

37 Cevdet Baykal, "3 Bakanla Kocaeli'de 4 Gün, Adapazarı'nda", *Türkyolu*, 14 Ekim 1949, s. 1-3.

Resim 2. Yerel basında Kocaelili üç bakanın ziyaretlerine dair yapılan haber

Kaynak: Türkyolu, 8 Ekim 1949.

14 Ekim'de Kocaelili bakanların yeniden memleketlerine geldiklerini, ilkinde Hendek, Karasu, Kandıra, Akyazı, Adapazarı, Sapanca ve İzmit'i ziyaret eden Erim, Aksal ve Bürge'nin bu sefer önce Kazıklı, İhsaniye, Değirmendere ve Karamürsel'de³⁸, ardından da Gölcük, Gebze ve Geyve'de temasta bulduklarını görmekteyiz. Son gün uğranılan Pamukova'da Aksal, hemşerilerinin elektrik, tütün bakımevi, pamuk fabrikası isteklerine ve yollarının yapılmasına dair taleplerine karşı her şeyi açık konuşmak gerektiğini, elektrik, yol gibi işlerin yapılacağını ancak bir fabrikanın kurulmasının şu an mümkün olmadığını söylemiştir³⁹. Pamukova gezisi Aksal'ın annesini ziyaretiyle sona ermiştir⁴⁰. Maliye Bakanı Aksal, aynı süreçte Ankara'nın köklü ailelerinden ve eski hariciyecilerimizden Brüksel Ortaelçisi Basri Lostar'ın kızı Alageyik Lostar'la nişanlanmıştır⁴¹.

Aksal ve diğer Kocaelili bakanlar yaklaşık iki ay sonra tekrar memleketlerine gelmişlerdir. 25 Aralık 1949'da toplanan CHP Kocaeli İl Kongresi'ne katılan Erim, Bürge ve Aksal'ın yanı sıra misafir bakan olarak Tarım Bakanı

38 Türkyolu, "Başbakan Yardımcısı, Maliye ve Tekel Bakanları Dün Geldiler", 15 Ekim 1949, s. 1-2.

39 Türkyolu, "Bakanların Tetkikleri Sona Erdi", 18 Ekim 1949, s. 1-2.

40 Cevdet Baykal, "3 Bakanla Körfezde ve Geyve'de 3 Gün", Türkyolu, 19 Ekim 1949, s. 1-2.

41 Türkyolu, "Maliye Bakanı Nişanlandı", 16 Ekim 1949, s. 1.

Cavit Oral ile CHP Müfettişi ve Konya Milletvekili Sadi Irmak da kongrede yer almışlardır⁴². “*Sert, sinirli fakat anlayışlı bir hava içinde geçen*” kongrede⁴³ Kocaelililerin isteğiyle kürsüye gelen Maliye Bakanı Aksal, yaptığı konuşmada ülkenin tüm ihtiyaçlarının giderilmesi için yüzlerce milyar Türk lirasına ihtiyaç olduğundan dolayı gereksinim noktasında tercih yapmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Son on yılda savaş görmememize karşın harp içindeki devletler gibi askeri külfetler altında kaldığımızı söyleyen Aksal, 1939-1949 arasındaki milli savunma masraflarının 4,5 milyar lira olduğunu, bunun % 50’lik bir orana tekabül ettiğini; savaş sonrası diğer ülkelerde harp masrafları bittiği halde bizim sürdürmek zorunda kaldığımızı eklemiştir. Aksal’ın ifadesiyle bu dönemde milli savunma masrafları için % 36’lık bir tahsis ayırmaktaydık ve bu tahsisatın yıllık ederi 500 milyon küsur dolayındaydı. Türkiye ile bazı ülkelerin harp masraflarının karşılaştırmasını yapan Maliye Bakanı; Fransa’nın %25, Hollanda’nın % 22, Belçika’nın % 8 ve İtalya’nın % 22 civarında milli savunma masraflarına tahsisat ayırdığını söylemiştir. Ülkenin kalkınması için varımızı yoğumuzu sarf etmek durumunda olduğumuzu, çeşitli işlere 226 milyon tahsis ettiğimizi dile getiren Aksal, radyo ücretlerine zam yapıp yapılmadığının sorulması üzerine “*her şeyi istiyoruz, hiçbir şeyi vermiyoruz. Demokrasi yalnız istemek değildir. Vermeden vereceğim diyen politikacı yalancıdır. Radyo ücretlerine henüz zam yapılmamıştır. Yalnız hükümetçe derpiş edilmiştir.*”⁴⁴ Aksal, radyoya zam yapıp yapılmayacağı noktasına dair Mecliste yapılmış görüşmelerde de kesin bir dille, zam yapılmayıp İstanbul Radyosunun yüklediği masrafların başka şekilde kapatılmaya çalışılacağını söylemiştir⁴⁵. 1950 Şubat ayı ortasında Aksal’ın nutku ile TBMM’de 1950 Bütçe görüşmeleri başlamıştır. Aksal’ın konuşmasından anlaşıldığı üzere yeni bütçedeki gelir 1.313.269.563 lira iken gider 1.486.218.563 liradır. Bütçe açığı ise 174 milyon liradır⁴⁶.

3. 1950 Genel Seçimlerinde İsmail Rüştü Aksal

1950 Genel Seçimleri için CHP Kocaeli milletvekili adayları nisan ayının başlarında belli olmuş, 9 Nisan 1950 Pazar günü Halkevi Sinema Salonunda 37 aday adayları arasında Başbakan yardımcısı ve Devlet Bakanı Nihat Erim, Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal, Gümrük ve Tekel Bakanı Fazıl Şerafettin Bürge⁴⁷, eski belediye başkanı Kemal Öz, Geyveli serbest doktor Kemal Özsan, milletvekilleri Cenap Aksu ile Sedat Pek milletvekili adayları olarak seçilmiştir. Aynı gün DP ve Millet Partisi(MP) adayları da belli olmuştur. Buna göre DP’li 58 adaydan Salih Kalemci, Ziya Atıg, Dr. Hüsnü Türkant, Cemal Tüzün, Mümtaz Kavalcıoğlu, Ekrem Alican ve Hamdi Başak⁴⁸ aday olarak belirlenmiştir. MP ise Fuat Arna, Raif Özkan, Yusuf Ziya Kösemen, Cevdet Süer, Ahmet Keler, Ertuğrul Akça, Şakir Dağdelen, Sabri Fedai’yi⁴⁹ aday göstermiştir⁵⁰. Aksal, 1950 genel seçimleri için milletvekili adaylığı olduğu bu dönemde evlenmiştir⁵¹.

25 Nisan’da Kocaeli İl Seçim Kurulu Başkanlığının ilanına baktığımızda CHP adayları arasına Sümerbank Seluloz Fabrikası Müdürü Adnan Berkay, Eczacı Kamil Cerrahoğlu, Emekli Jandarma Yarbay Rüştü Kobaş ve Sosyal Sigorta Uzmanı Mahmut Sipahioğlu’nun da dahil olduğunu görmekteyiz⁵². Bir gün sonra ise DP’nin adayları netlik kazanmış ve il seçim kurulundan bildirilmiştir. Buna göre emekli Tümgeneral eski süvari müfettişi Saim Önhan, sinir hastalıkları uzmanı doktor Ethem Vassaf Akan, çiftçi DP İl Başkanı Salih Kalemci oğlu, tüccar Mümtaz Kavalcıoğlu, serbest doktor Hüsnü Türkand, dahiliye uzmanı doktor Ziya Atıg, maliyeci Ekrem Ali Şan (Alican), müteahhit DP Hendek İlçe Başkanı Mehmed Yılmaz, avukat Yeredoğ Kişioğlu, avukat Lütfü Tokoğlu ve tüccar Hamdi Başak DP listesinde yer alan isimler olmuştur⁵³.

CHP’ye yakınlığıyla bilinen Kocaeli yere basınından Türkyolu gazetesinde seçim arifesinde yapılan haberlerde adayların ve özellikle de üç bakanın sıkça propagandasının yapıldığını görebilmekteyiz. Bunlardan Aksal ile ilgili olanlara bakacak olursak 26 Nisan tarihli baskıda karşımıza çıkan “*Karasu’nun Karasu köyünden Dursun Kuyumculu ve 25 arkadaşı*” imzasıyla gelen ve “*Halkın Düşünüşü*” başlığıyla yayınlanan mektupta şu ifadelerle yer verilmiştir:

42 Türkyolu, “CHP İl Kongresi Bugün Yapılıyor”, 25 Aralık 1949, s. 1

43 Türkyolu, “CHP Kocaeli İl Kongresi Bu Kere Çok Tartışmalı Oldu”, 27 Aralık 1949, s. 1.

44 Türkyolu, “CHP Kocaeli İl Kongresinde Maliye Bakanının Nutku”, 27 Aralık 1949, s. 2.

45 Vatan, “Radyoya Zam Yapılmayacak”, 12 Ocak 1950, s. 1-4.

46 Türkyolu, “Bütçe Müzakerelerine Başlandı”, 15 Şubat 1950, s. 1.

47 “9 Nisan Pazar günü yapılan yoklamanın esaslı ve tarafsızca herkesin kendi kanaatlerine göre verdikleri oylarda bugün üzerlerine almış oldukları vazifelerini tamamiyle yaptıklarına kani bulduklarından dolayı ilimiz halkından olan üç bakanımıza ittifak derecesinde reylerini vermeleri takdirşinasiğın bir eseri sayılır. Ümit ederiz ki bütün milletin oy sahipleri 14 Mayıs’ta bunu gösterebilsinler.” Bkz. Rifat Yüce, “Tarihi Bir Gün”, Türkyolu, 11 Nisan 1950, s. 1.

48 Ertesi gün Türkyolu DP adaylarını yeniden haber yapmış, bu listede Hamdi Başak yer almazken Yeredoğ Kişioğlu ve Lütfü Tokoğlu isimleri yazılmıştır. Bkz. Türkyolu, “Demokrat Parti’nin Kocaeli Adayları”, 12 Nisan 1950, s. 1.

49 Kocaeli İl Seçim Kurulu’nun belirlediği listede isimlerin yazımında farklılıklar gözlemlenmiştir. Buna göre muharrer ve hukukçu Fuat Arna, avukat Yusuf Ziya Kösemen, tüccar ve çiftçi Sabri Fedai, avukat Ahmet Kuben, avukat Ertuğrul Akça, muharrir Raif Ağan, emekli albay Cevdet Süer, yüksek mühendis Şevki Dağdelen, tüccar ve çiftçi Tahir Karamürselli, maarifçi Öğuz Koçman ve tüccar Nuri LeflefMP’nin Kocaeli adayları olmuştur. Bkz. Türkyolu, “MP Adayları”, 25 Nisan 1950, s. 1.

50 Türkyolu, “Kocaeli Milletvekili Adayları Belli Oldu”, 11 Nisan 1950, s. 1-2. Türkyolu, “CHP Adayları Halkımız Tarafından Geniş Bir Sevgiyle Karşılandı”, 12 Nisan 1950, s. 1.

51 Türkyolu, “İsmail Rüştü Aksal Evlendi”, s. 1.

52 Türkyolu, “CHP Kocaeli Milletvekilleri Resmen İlan Edildi”, 25 Nisan 1950, s. 1.

53 Türkyolu, “DP Adayları”, 26 Nisan 1950, s. 1.

"... İsmail Rüştü olmasa idi bütçe bu kadar iyi olur mu idi... İsmail Rüştü ki mebus maaşları artarken 'arttırmayalım, arttırmayalım millete büyük bir yara açılacaktır' diye bağırması o adam ki o paranın on parasını almayı ilimizin su işlerine veriyor. Bunu millet bilmiyor mu? Hepsini biliyor ve reyini ona göre verecektir..."⁵⁴

Aksal, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'le beraber seçim sürecinde Kocaeli'ne birkaç kez gelmiştir. Bunlardan birisi 26 Nisan tarihinde yaşanmıştır⁵⁵. 3 Mayıs'ta ise Kandıra'da üç Kocaelili bakanın da yer aldığı büyük bir miting düzenlenmiştir⁵⁶. Aksal bu mitingdeki konuşmasında "Türk maliyesinin iflas etmediğini, böyle bir şeyin asla mevcut olmadığını hesaba kitaba dayanmayarak"⁵⁷ Türk maliyesine iflas isnat edenlerin kendi politikalarının iflas edeceğini" söylemiştir⁵⁸. Aksal, bu sözleri Kastamonu nutkunda "hükümetin mali politikasının bozuk olduğunu, bir iflas tehlikesi karşısında bulunduğumuzu, Marshall Planı kısmen olsun imdadımıza yetişmemiş olsaydı bu iflasın bugün tahakkuk etmiş olacağını" söyleyen DP Genel Başkanı Celal Bayar'a cevap olarak dile getirmiştir. Geçmişte yaptığı işlere bakıp tecrübe sahibi olarak gördükleri Bayar'ın bu iddialarını kendisine yakıştıramadığını söyleyen Aksal, her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de mali güçlükler olduğunu, bunların ülkenin şeref ve haysiyetiyle her şeyin üstünde tutulan istiklal ve bütünlüğü korumak için on yıldan beri katlanılan ağır milli savunma külfetlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Aksal, bu külfetten fedakârlık yapmadan ülkenin kalkınmasını hızlandırmak için her sahada cesaretle ve bilerek hamleler yapıldığını da eklemiştir⁵⁹.

9 Mayıs Salı günü Hendek'te toplantı yapan CHP Kocaeli Milletvekili adayları arasında yer alan Aksal burada konuşma yapmamışsa da⁶⁰ Adapazarı'ndaki mitingde Erim ile birlikte birer konuşma yapmışlardır⁶¹. 14 Mayıs 1950'de gerçekleşen Genel Seçimlerin neticesi Kocaeli için ertesi gün belli olmuş ve buna göre DP listesinin tamamı kazanmıştır. 82.289 DP oyu karşı 56.260 oy alan CHP listesindeki hiçbir milletvekili adayı Meclise gidememiştir⁶². 17 Mayıs tarihli Türkyolu; Erim, Aksal ve Bürge'nin kazanamamış olmasından duyulan üzüntüyü haber yapmıştır⁶³. Seçmenlerin partililik zihniyeti ile hareket ederek şahıslar üzerinde durmadan oy kullandığı, bundan dolayı Kocaeli'nin "değerli ve mümtaz evlatlarından" Erim ve Aksal gibi mecliste kuvvetli muhalefet yapacak isimlerin meclise gidemediği belirtilmiştir⁶⁴. Erim, Aksal ve Bürge'nin seçimleri kazanamamasının Demokratları dahi üzdüğü de yerel basında haber yapılmıştır⁶⁵. İsmail Rüştü Aksal'ın seçimde Kocaeli ve ilçelerinde aldığı toplam oy miktarı 66.943 olarak belirlenmiştir. CHP adayları içinde en yüksek oyu ise İsmail Rüştü Aksal almıştır. Kıyaslama olması için en fazla oy alan adayın DP'den 106.670 oy ile Ekrem Alican olduğunu söyleyelim. CHP adaylarından Erim ise 66.392 oy almıştır⁶⁶.

Sonuç

Sadece Türkiye'de değil, pek çok ülkede iç ve dış politikada yaşanan gelişmelerde en belirleyici faktör mali hususlar olmaktadır. Dolayısıyla mali konuların aksamadan ve hata oranı oldukça düşük bir düzeyde işlemesi ülkelerin refah seviyelerini yükseltmekte, sosyo-kültürel gelişimini artırmakta ve toplumsal ve siyasal huzuru beraberinde getirmektedir. Öte yandan diplomatik ilişkilerde de az sorunlu bir gündem ortaya koymaktadır. Bu gerçeklikten hareketle Türkiye'nin mali konularda işin ehlini bulma noktasında titiz davranması gereken bir konuma sahip olduğunu söylemek gerekmektedir. Özellikle bazı dönemlerde daha da titiz hareket edildiği tarihsel serüvende gözlemleyebilmek mümkündür.

Bu dönemler arasında İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan, iç ve dış konjonktürün değiştiği/değişmek zorunda kaldığı zaman dilimi öne çıkmaktadır. Çok partili hayata geçişle tesiri hissedilen politik rekabette tutunabilme çabasında olan yıpranmış bir CHP ile dış politik dengede yanında yer almaya karar verdiğimiz ABD'den gelen ekonomik girdilerin değerlendirilmesinde doğru kararlar verebilme hassasiyeti mali konuların emin ellere bırakılmasını zorunlu tutmuştur. Aynı zamanda Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla bu dönemin en sıcak yaşandığı coğrafyada yer alıyor olması sebebiyle Türkiye, savaştan sonra Harp Bütçesini devam ettirmek mecburiyetinde kalmıştır. 1939-1945 arası dönemden daha fazla tedirginlik yaşayan Türkiye, istikrarlı bir ekonomi ve tasarrufa yönelik bir politika için Maliye Bakanlığı'na Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'ı getirmiştir.

54 Türkyolu, "Halkın Düşünüşü", 26 Nisan 1950, s. 1-2.

55 Türkyolu, "Nihat Erim ve İsmail Rüştü Aksal Şehrimize Geldiler", 27 Nisan 1950, s. 1-2.

56 Türkyolu, "Havanın Muhalefetine Rağmen Halk Partisinin Tertiplendiği Kandıra Mitingi Bugün Yapılıyor", 3 Mayıs 1950, s. 1.

57 Ertesi gün gazetede bir düzeltmeye gidilmiş ve Aksal'ın konuşmasında "hiç hesaba ve kitaba dayanmadığını" yerine "hiçbir hesaba kitaba ve esasa dayanmadan" dediğini ifade etmişlerdir. Bkz. Türkyolu, "Müessif Bir Yanlılık", 5 Mayıs 1950, s. 1.

58 Türkyolu, "Dün Kandıra'da CHP Muhteşem Bir Miting Yaptı", 4 Mayıs 1950, s. 1-2.

59 Türkyolu, "Kandıra'da CHP'nin Muazzam Mitinginde Maliye Bakanımız Dedi ki:", 5 Mayıs 1950, s. 1-2.

60 Türkyolu, "CHP Hendek Toplantısında Binlerce Vatandaş Bulundu", 10 Mayıs 1950, s. 1.

61 Türkyolu, "CHP Adapazarı Mitingi Çok Muhteşem Oldu", 10 Mayıs 1950, s. 1.

62 Türkyolu, "Kocaeli'de Seçimler Tam Bir Emniyet ve Huzurla Yapıldı", 15 Mayıs 1950, s. 1.

63 Türkyolu, "Kocaeli'de ve Yurtta Duyulan Teessür", 17 Mayıs 1950, s. 1-2, Türkyolu, "Adapazarı'nda Teessür", 25 Mayıs 1950, s. 1.

64 Barboros, "Seçimlerden sonra Hasbuhal", Türkyolu, 20 Mayıs 1950, s. 2.

65 Türkyolu, "Nihat Erim-İsmail Rüştü Aksal'ın Seçimi Kazanmamaları İyi Karşılanmadı", 25 Mayıs 1950, s. 1.

66 Türkyolu, "Kocaeli Milletvekili Adaylarının Aldıkları Oy Miktarı", 19 Mayıs 1950, s. 1-3.

Tasarruf tedbirlerinin uygulanmasına ve bütçe açığının kapanmasına yönelik oldukça etkin bir politika uygulayan İsmail Rüştü Aksal'ın Maliye Bakanlığı döneminde gereksiz harcamalara kısıtlamalar getirilmiş, milletvekilleri ödeneklerinden, cumhurbaşkanlık makamından ve başbakanlığın örtülü ödeneklerinden tasarrufa gidilmiş, Halkevlerine ve belediyelere yapılan yardımlar kaldırılmıştır. Vergi kontrol uzmanlarının yetiştirilmeye başlandığı bu dönemde zirai kazançlardan vergi alınması sona ermiş, bakanlık ve genel müdürlük kadrolarında tasarrufa gidilerek yılını dolduranlar emekliliğe sevk edilerek yeni atamalar yapılmamıştır. Adil ve esnek bir vergi sisteminin gerçekleşmesi için çaba sarf eden Aksal'ın şahsi gayesi ise dürüst bir politikacı olarak kalabilmek olmuştur. Milletvekili maaşlarının artmaması konusunda da şiddetli savunucularından olan Aksal, maaşa gelen zammı memleketi için harcama yoluna gitmiş ve Kocaeli halkının saygı ve sevgisini kazanan insanlar arasında yer almıştır. Böyle olmakla birlikte 1950 Genel Seçimlerinde milletvekili olacak kadar oy alamayarak siyasetten uzak kalmıştır. Sadece kendisinin değil hiçbir partili aday arkadaşının milletvekili seçilemediği Kocaeli'ne duyduğu kırgınlıktan mıdır bilinmez tekrar siyasete döndüğü 1957 Genel Seçimlerinde Ankara'dan aday gösterilmiş ve başkent'in milletvekili olarak TBMM'ye dönüş yapmıştır.

Tesadüf müdür bilinmez ancak Türk siyasi tarihinin dönüm noktaları arasında iktidarda bulunan DP'nin, 1950'de ilk kurduğu hükümetin öncesindeki Günaltay Kabinesinin Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal ile 27 Mayıs 1960 Darbesinin sonrasında kurulan Milli Birlik Komitesi Hükümetinin Maliye Bakanı Ekrem Alican Sakaryalı olup Kocaeli milletvekilliklerinde bulunmuşlardır. İki zorlu dönemin mali yönden kurtarıcıları olarak görünen Aksal ve Alican sadece mali hususlarda değil şahsiyet yönünden de ülkenin takdirini kazanan mümtaz insanlar olarak Kocaeli ve Sakarya'nın gurur tablosunda yerini almalı ve hatırlanılmalıdırlar.

Ek 1: Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal'ın TBMM'de yaptığı konuşmalar

VIII. Dönem Dördüncü Yasama yılındaki konuşmaları	
Konu	Tarih
Tunceli Milletvekili Necmettin SabirSılan'ın Yolluk Kanunu tasarısı hakkında sorusuna cevap	26 Ocak 1949
Niğde Milletvekili İbrahim Refik Soyer'in "memur" kelimesine dair olan sorusuna cevabı	4 Şubat 1949
Yol işleri için benzinden alınacak vergi hakkında kanun münasebetiyle sözleri	14 Şubat 1949
1949 yılı Bütçe Kanununun tümü hakkında sözleri	21-22 Şubat 1949
Maliye Bakanlığı 1949 yılı bütçesi münasebetiyle sözleri	24 Şubat 1949
1949 sayılı Gelir bütçesi münasebetiyle sözleri	27 Şubat 1949
Gelir Vergisi Kanunu münasebetiyle sözleri	4-6-7-8-11-13-14-29 Nisan, 4 Mayıs 1949
İstanbul Milletvekili Oman Nuri Köni'nin 431 sayılı kanunun 8. Maddesinin uygulanma tarzı hakkında sorularına cevabı	18 Nisan 1949
Kurumlar Vergisi Kanunu hakkında sözleri	20 Nisan, 4 Mayıs 1949
Binbaşı Bilal eşi Hikmet Yavuz hakkında Dilekçe Komisyonu raporu münasebetiyle sözleri	2 Mayıs 1949
Vergi Usul Kanunu münasebetiyle sözleri	6-12-13 Mayıs 1949
Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu münasebetiyle sözleri	18-24-25-26-27 Mayıs, 7-8 Haziran 1949
Mubasebei Umumiye Kanununun 5 ve 34. Maddelerinin değiştirilmesine ve bazı gelir kaynaklarında değişiklik yapılmasına dair olan kanun münasebetiyle sözleri	2 Haziran 1949
Muhtelif kanunlarda geçen "şehit" tabirinin yorumlanmasına dair olan tezkerenin gündeme alınması hakkında teklif ile "şehit" tabirinin yorumlanmasına mahal olmadığına mütedair rapor münasebetiyle sözleri	6-9 Haziran 1949
Devlet örnek ve Üretim Çiftlikleri Kanunu münasebetiyle sözleri	7 Haziran 1949

VIII. Dönem Beşinci Yasama yılındaki konuşmaları	
Konu	Tarih
Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun 1331 sayılı kanunun 9. Maddesinin yorum talebiyle metruk emlak hakkında sorusuna Aralıkta cevap vereceğine dair sözleri	11 Kasım 1949
Maraş Milletvekili Dr. A. Uras ile Mehmet Kâmil Kamil Boran'ın İskan Kanunu gereğince dağıtılmayan arazinin sahiplerine geri verilmesi için hazırlanacak izahnamenin gecikme sebebine dair olan sorularına cevabı	16 Kasım 1949
Diyarbakır Milletvekili İhsan Hamid Tigrel'in bankaların mevduatı artırmak için başvurdukları piyango usulü hakkında sorusuna cevabı	5 Aralık 1949
Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş'un metruk emlaktanMatosyan Matbaasının kiralanma ve satılma işleri hakkında sorusuna cevabı	16 Aralık 1949
Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun 1331 sayılı kanunun 9. Maddesinin yorum talebiyle metruk emlak hakkında sorusuna cevabı	16 Aralık 1949
Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun Emekli Kanununun 39. Maddesinin B fıkrasının uygulanma şekli hakkında sorusuna cevabı	16 Aralık 1949
Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney'in Yolluk Kanununda bir değişiklik yapıp yapılmayacağına dair olan sorusuna cevabı	19 Aralık 1949
Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir'in 431 sayılı kanunla hazineye intikal eden emvalin durumu ile Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir'in İsviçre'de ölen Abbas Hilmi Paşa'nın dış memleketlerde hukuki durumu ile intikal eden emvalinden alınacak Veraset Vergisi'ne dair olan cevabı	21 Aralık 1949

1949 Bütçe Kanuna bağlı bazı cetvellerde değişiklik yapılması ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun münasebetiyle sözleri	28 Aralık 1949
Gördes Kasabasının nakledileceği Kocamutluk Mevkiinde yaptırılacak binalar hakkında kanun münasebetiyle sözleri	9 Ocak 1950
Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban'ın radyo ücretlerine yapılacak bir misli zam hakkında sorusuna cevabı	11 Ocak 1950
İş Mahkemeleri Kanunu münasebetiyle sözleri	23 Ocak 1950
Maaş Kanununa ek 4379 sayılı kanunun I ve II. Maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanun bazı geçici maddeler eklenmesine dair olan kanun münasebetiyle sözleri	27 Ocak/3 Şubat 1950
Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'nın ıslah edilmesi gereken Muamele Vergisi konusu hakkında ne gibi tedbirler düşünüldüğüne dair olan sorusuna cevabı	3 Şubat 1950
Türk parasının kıymetini koruma hakkında 1567 sayılı kanunun I. ve 4328 sayılı kanunla değiştirilen III. Maddesinin değiştirilmesine ve bu kanun süresinin uzatılmasına dair kanun tasarısının öncelik ve ivedilikle görüşülmesine müte-dair sözleri	16 Şubat 1950
1950 yılı Bütçe Kanununun tümü hakkında sözleri	13-14 Şubat 1950
Diyanet İşleri Başkanlığı 1950 yılı bütçesi hakkında sözleri	14 Şubat 1950
Erzincan ve Erzurum Beledi yemlerine 3.300.000 lira ikrazına dair olan 4126 sayılı kanunun II. Maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun münasebetiyle sözleri	16 Şubat 1950
Devlet borçları 1950 yılı bütçesi hakkında sözleri	17 Şubat 1950
Maliye Bakanlığı 1950 yılı bütçesi hakkında sözleri	17 Şubat 1950
1950 sayılı Gelir bütçesi hakkında sözleri	25 Şubat 1950
Çanakkale Milletvekili Nurettin Ünen'in Devlet Basımevlerinin birleştirilmesi hakkında kanun tasarısının meclise getirilmesi sebebine dair olan sorusuna cevabı	3 Mart 1950
Abant Gölü çevresinin Bolu Özel İdaresi'ne temlikine dair olan kanun münasebetiyle sözleri	20 Mart 1950
1950 yılı Bütçe Kanununa bağlı A ve R işaretli cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun münasebetiyle sözleri	24 Mart 1950
Eskişehir'de sel baskınından zarar görenler için yaptırılacak meskenler hakkında kanun münasebetiyle sözleri	24 Mart 1950

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

BCA, 030.11.1.0.119.7.9.

BCA, 030.11.1.0.173.5.2.

BCA, 030.11.1.0.176.17.14.

BCA, 030.11.1.0.178.27.12.

Resmi Yayınlar:

Resmi Gazete, "Bakanlar Kurulu'na Güvenildiğine Dair TBMM Kararı", Karar No. 1634, Sayı: 7114, 25 Ocak 1949.

TBMM Albümü 1920-2010, Cilt 1 (1920-1950), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010.

TBMM, 8. Dönem, 1. Cilt, 5. Birleşim, 19 Ağustos 1946.

TBMM, 8. Dönem, 5. Cilt, 58. Birleşim, 9 Mayıs 1947.

TBMM, 8. Dönem, 6. Cilt, 72. Birleşim, 13 Haziran 1947.

TBMM, 8. Dönem, 6. Cilt, 85. Birleşim, 13 Ekim 1947.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 5, Toplantı 1, TBMM Basımevi, Ankara 1947.

Hatıralar:

Burçak, Rifki Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*, Olgaç Matbaası, Ankara 1979.

Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Kayra, Cahit, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul 2013.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 4 (1945-1971), Rey Yayınları, İstanbul 1970.

Araştırma Eserleri/Makaleler:

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1999.

Barboros, "Seçimlerden sonra Hasbuhal", *Türkyolu*, 20 Mayıs 1950, s. 2.

Baykal, Cevdet, "3 Bakanla Kocaeli'de 4 Gün, Adapazarı'nda", *Türkyolu*, 14 Ekim 1949, s. 1-3.

Baykal, Cevdet, "3 Bakanla Kocaeli'de 4 Gün, Hendek'te", *Türkyolu*, 9 Ekim 1949, s. 1-3.

Baykal, Cevdet, "3 Bakanla Körfezde ve Geyve'de 3 Gün", *Türkyolu*, 19 Ekim 1949, s. 1-2.

Baykal, Cevdet, "Yeni Bakanlar", *Türkyolu*, 19 Ocak 1949, s. 1-2.

Yüce, Rifat, "Bütçe Meselesi", *Türkyolu*, 21 Ocak 1949, s. 1.

Yüce, Rifat, "Bütçe Müzakereleri Bitti", *Türkyolu*, 2 Mart 1949, s. 1

Yüce, Rifat, "Bütçede Tasarruf", *Türkyolu*, 28 Ocak 1949, s. 1-2.

Yüce, Rifat, "Tarihi Bir Gün", *Türkyolu*, 11 Nisan 1950, s. 1.

Sürelî Yayınlar:

Milliyet, İsmail Rüştü Aksal'ın Vefat İlanı, 15 Eylül 1989, s. 12

Türkyolu, "Adapazarı'nda Teessür", 25 Mayıs 1950, s. 1.

- Türkyolu, "Aksal'ın Nutku", 8 Ekim 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Bakanların Tetkikleri Sona Erdi", 18 Ekim 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Başbakan Yardımcısı, Maliye ve Tekel Bakanları Dün Geldiler", 15 Ekim 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Bütçe Komisyonundaki Görüşmeler Sona Eriyor", 15 Şubat 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Bütçe Müzakerelerine Başlandı", 15 Şubat 1950, s. 1.
- Türkyolu, "CHP Adapazarı Mitingi Çok Muhteşem Oldu", 10 Mayıs 1950, s. 1.
- Türkyolu, "CHP Adayları Halkımız Tarafından Geniş Bir Sevgiyle Karşılandı", 12 Nisan 1950, s. 1.
- Türkyolu, "CHP Grubunda Yapılan Toplantı", 6 Şubat 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "CHP Hendek Toplantısında Binlerce Vatandaş Bulundu", 10 Mayıs 1950, s. 1.
- Türkyolu, "CHP İl Kongresi Bugün Yapılıyor", 25 Aralık 1949, s. 1.
- Türkyolu, "CHP İsmail Rüştü Aksal'ı Aday Gösterdi", 17 Temmuz 1946, s.1-2.
- Türkyolu, "CHP Kocaeli İl Kongresi Bu Kere Çok Tartışmalı Oldu", 27 Aralık 1949, s. 1.
- Türkyolu, "CHP Kocaeli İl Kongresinde Maliye Bakanının Nutku", 27 Aralık 1949, s. 2.
- Türkyolu, "CHP Kocaeli Milletvekili Adayları Belli Oldu", 19 Temmuz 1946, s. 1-2.
- Türkyolu, "CHP Kocaeli Milletvekilleri Resmen İlan Edildi", 25 Nisan 1950, s. 1.
- Türkyolu, "Demokrat Parti'nin Kocaeli Adayları", 12 Nisan 1950, s. 1.
- Türkyolu, "DP Adayları", 26 Nisan 1950, s. 1.
- Türkyolu, "Dün Kandıra'da CHP Muhteşem Bir Miting Yaptı", 4 Mayıs 1950, s. 1-2.
- Türkyolu, "Gelir Vergisi Kursu Açıldı", 12 Ekim 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Gelir Vergisi, Mecliste 6 Madde Kabul Edildi", s. 1-2.
- Türkyolu, "Gelir Vergisinin Tümü Kabul Edildi", 6 Nisan 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Halkın Düşünüşü", 26 Nisan 1950, s. 1-2.
- Türkyolu, "Havanın Muhalefetine Rağmen Halk Partisinin Tertiplediği Kandıra Mitingi Bugün Yapılıyor", 3 Mayıs 1950, s. 1.
- Türkyolu, "Hükümet Programı Son Şeklini Aldı", 22 Ocak 1949, s. 1-2.
- Türkyolu, "Hükümetin Programı", 26 Ocak 1949, s. 2.
- Türkyolu, "İsmail Rüştü Aksal Evlendi", s. 1.
- Türkyolu, "İsmail Rüştü Aksal'ın Nutku", 11 Ekim 1949, s. 2.
- Türkyolu, "İsmail Rüştü Aksal'ın Nutku", 9 Ekim 1949, s. 2.
- Türkyolu, "Kandıra'da CHP'nin Muazzam Mitinginde Maliye Bakanımız Dedi ki:", 5 Mayıs 1950, s. 1-2.
- Türkyolu, "Kocaeli Milletvekili Adayları Belli Oldu", 11 Nisan 1950, s. 1-2.
- Türkyolu, "Kocaeli Milletvekili Adaylarının Aldıkları Oy Miktarı", 19 Mayıs 1950, s. 1-3.
- Türkyolu, "Kocaeli'de Seçimi CHP Kazandı", 24 Temmuz 1946, s. 1.
- Türkyolu, "Kocaeli'de Seçimler Tam Bir Emniyet ve Huzurla Yapıldı", 15 Mayıs 1950, s. 1.
- Türkyolu, "Kocaeli'de ve Yurtta Duyulan Teessür", 17 Mayıs 1950, s. 1-2.
- Türkyolu, "Kocaeli'nin Çifte Bayramı", 8 Ekim 1949, s. 1-3.
- Türkyolu, "Maliye Bakanı Nişanlandı", 16 Ekim 1949, s. 1.
- Türkyolu, "Milletvekili Seçimi Bugün Yapılıyor", "Şerefli Partimizin Kocaeli Milletvekilleri Adayları", 21 Temmuz 1946, s. 1.
- Türkyolu, "MP Adayları", 25 Nisan 1950, s. 1.
- Türkyolu, "Müessif Bir Yanlılık", 5 Mayıs 1950, s. 1.

Türkyolu, "Nihat Erim ve İsmail Rüştü Aksal Şehrimize Geldiler", 27 Nisan 1950, s. 1-2.

Türkyolu, "Nihat Erim-İsmail Rüştü Aksal'ın Seçimi Kazanmamaları İyi Karşılanmadı", 25 Mayıs 1950, s. 1.

Türkyolu, "Saka Kabinesi İstifa Etti, Yeni Kabineyi Kim Kuracak?", 16 Ocak 1949, s. 1

Türkyolu, "Yeni Kabine Teşekkül Etti", 18 Ocak 1949, s. 1.

Türkyolu, "Yeni Kabinede Üç Milletvekilimizin Bulunması Halkımızı Memnun Etti", 18 Ocak 1949, s. 1.

Türkyolu, "Yeni Yıl Bütçesine Hazırlık", 16 ağustos 1949, s. 1.

Vatan, "Radyoya Zam Yapılmayacak", 12 Ocak 1950, s. 1-4.

Zafer, "Maliye Bakanının Zam İsteği Dün Reddedildi", 5 Mayıs 1949, s. 1.

Elektronik Kaynaklar:

Maliye Yazıları Dergisi, "Eski Yüzler Yeni Yüzler İsmail Rüştü Aksal İçin", Temmuz-Aralık 1989, <http://www.mmd.org.tr/>

Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci (1957-1960)

Ersin MÜEZZİNOĞLU* - Latif PINAR **

Giriş

Ömer Cebeci, 1914'te Akçakoca'da doğmuştur. Baba adı Fahrettin anne adı ise Zehra'dır. Ortaokuldan sonra öğrenimini yarıda bırakarak ticarete yönelmiştir. Kocaeli Noter Yardımcılığı ve inşaat müteahhitliği yapmıştır. Bunların yanı sıra belediye meclis azalığı görevinde bulunmuştur.¹ 1950'li yılların ortasında fırınlı gürgen kereste imalatında Türkiye'nin en gelişmiş müessesesinin sahibi olan Kocaeli'nin tanınmış işadamlarından Cebeci, bu imkan ve zenginliğini hayır işlerinde de kullanmıştır. İzmit Erkek Sanat Enstitüsünün sıralarına kadron yapılması için 600 lirayı bulan ağaç başışı yapan Cebeci, bu örnek davranışıyla yerel gazetelerin ve şehrin takdirini de kazanmıştır.² Ardından siyasete atılan Cebeci 1957-1960 arasında Demokrat Parti(DP) Kocaeli milletvekilliği yapmıştır. Kocaeli'nin her bakımdan gelişmesi ve kalkınması için çaba gösteren ve bu yolda birtakım projeler de üreten Cebeci, seçim bölgesinin aktif bir milletvekili olmuştur. Cebeci'nin milletvekilliği; Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin oldukça gerginleştiği ve zaman zaman çatışmalara dönüştüğü, DP'de bölünmelerin ve güç kaybının yaşandığı, DP'nin iktidarını sürdürmek ve muhalefetin sergilediğine inandığı yıkıcı yöntem ve faaliyetleri kontrol etme üzere aldığı tedbirlerin yoğunlaştığı bir döneme rastlamış ve Cebeci bu ortamın tesiriyle Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetine, İnönü'ye ve birtakım basına ağır eleştirilerde bulunmuştur. Cebeci'nin bu tür konuşmaları ile yine aynı minvalde DP grubuna vermiş olduğu bazı önergeler onun Yassıada'daki yargılanmasında aleyhine dayanak oluşturmuştur. Bildiride konu ile ilgili telif ve tedkik eserler ile Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) tutanakları, Kocaeli gazeteleri, Yassıada yargılamalarına ait Yüksek Adalet Divanı Kararları ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki belgeler ışığında DP Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci'nin meclis içi ve dışı siyasi faaliyetleri ve Yassıada'da yargılanma süreci incelenecek ve buna dair ulaşılan sonuçlar paylaşılacaktır.

Ömer Cebeci'nin Milletvekilliği Dönemi

1950'li yılların ortalarında DP saflarında siyasete atılan Cebeci, Kasım 1957'ye kadar DP Kocaeli İl Başkanlığı görevini yürütmüştür. Zira Cebeci Ekim 1957 seçimlerinde DP'den Kocaeli milletvekili gösterilmiş ve DP Parti Kocaeli'nde 48902 oy ile birinci parti gelmiş ve vilayetteki tüm milletvekillerini kendisinde toplamıştır.³ Yasama faaliyetlerinden olarak Milli Müdafaa Encümeni, Maliye Encümeni ve Sanayi Encümeni'nde görevler üstlenmiştir.⁴ Yaklaşık 2,5 yıl süren DP milletvekilliği sırasında Ömer Cebeci'nin yasama faaliyetlerinden olarak önerge verme, söz alma vs. gibi çok aktif bir milletvekilliği olmamıştır. Tespit olunduğu kadarıyla TBMM tutanaklarında yalnızca bir teklifte adı geçmektedir. O da üç Kocaeli milletvekili ile birlikte Üsküdar Vapuru'nun batması neticesinde ölen ve kaybolanlar dolayısıyla yardım yapılması hakkında sunulan 3 Mart 1958 tarihli kanun teklifidir.⁵ Bunun dışında mensup olduğu partiye verdiği bazı önergeleri ile yerel parti faaliyetlerinden olarak katıldığı toplantılarda yapmış olduğu birtakım konuşmalar ulusal basına düşmesine ve bilahare Yassıada'daki yargılamalarda kendisine birtakım suçlamalar yöneltilmesine yol açmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi. E-posta: ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi. E-posta: latifpinar@karabuk.edu.tr

1 Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM-XI. Dönem (1957-1960), C.III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2011, s. 639; TBMM Albümü 1920-2010, C.II, Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynep, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara, 2010, s. 733. Ömer Cebeci'nin eşi Rabia Cebeci'dir. Tuncer ve Diñcer adlarıyla iki oğlu olmuştur. Tuncer Prof. ünvanlı bir eğitimcidir. Makine mühendisliğinde uzmanlaşan Tuncer, aynı zamanda Türk uçak imalat şirketi yöneticiliği yapmıştır. 1977'den itibaren Kaliforniya Devlet Üniversitesinde çalışmaya başlamıştır. Diñcer ise Avukatlık yapmaktadır. <https://prabook.com/web/tuncer.cebeci/525665> Erişim Tarihi: 09.03.2018.

2 *Hürsöz*, 17 Ocak 1957; *Hürsöz*, 26 Ocak 1957.

3 *Hürsöz*, 28 Ekim 1957; *Hürsöz*, 6 Kasım 1957.

4 Arslan, s. 639.

5 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 9, İçtima:2, S.Sayı:109, 16.05.1958; 21 Mart 1958'de İzmit Körfezi'nde gerçekleşen bir deniz faciasıdır. İzmit Körfezi hattında çalışan söz konusu vapur fırtınaya yakalanmış ve batmıştır. Yolcuların çok azının kurtulabildiği ve iki yüze yakın ölümün gerçekleştiği facia Kocaeli'yi ve ülkeyi derin bir teessüre boğmuştur. Bk. *Demokrat Kocaeli*, 1 Mart 1958.

Bu meyanda 17 Kasım 1958 tarihli Milliyet gazetesinde “Bir Mebus “Basın Dp’yi Yıkmak İçin Çalışıyor” başlığıyla yapılan habere göre DP Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci 16 Kasım 1958 tarihinde Hereke Hacı Arif Ocak Kongresi’nde basına çatmış, gazetelerin muhalif partilerle işbirliği yaparak DP’nin yıkılması için çalıştığını söylemiştir. Cebeci, muhalif partilerin meclis çalışmalarından da şikâyet etmiştir. Ardından Cebeci, DP iktidarının memlekete getirdiği yeniliklerden ve kalkınmadan söz etmiş ve hâlihazırda iktisadi durumun gayet yerinde olduğunu söylemiştir.⁶

Milliyet Gazetesi 19 Kasım 1958 tarihli sayısında iki gün önce verdiği Kocaeli Hacı Arif Ocağı Kongresi’ne ilişkin haberle ilgili Ömer Cebeci’nin tazvih mektubunu yayınlamıştır. Gazete önceki haberde yer verdiği Ömer Cebeci’ye ait resmin de aslında Kocaeli Mebusu olan Dursun Erol’a ait olduğunu açıklamıştır. Ömer Cebeci tazvih mektubunda şunlar üzerinde durmuştur:

“O gün kongrede yaptığım konuşmada, Hükümetin iktisadi politikasını izah ederek bu politikanın millet ve memleketin hayrına olduğunu, bu politika sayesinde C.H.P. devrinde diğeri aleyhine gelişen sınıf farklarının izale edileceğini, memleketteki gelişme ve kalkınmanın muhalefet tarafından inkar edilmesini doğru bulmadığımı, muhalefetin Büyük Meclis içinde ve dışındaki tutumunu iyi niyetli ve memleket sever bir insan olarak tasvip etmediğimi ifade ettim. Öteden beri hürmetkarı olduğum ve Türk efkarını umumiyesinin makedisi olarak kabul ettiğim Türk basını hakkındaki sözlerim de sayın gazetenizde çıktığı şekilde ifade edilmiş değildir. Kongredeki bu mevzudaki konuşmamda, muhalefetin, aralarında bir fikir birliği olmamasına rağmen, münhasıran iktidarı yıkmak gayretiyle güçbirliği adı altında birleşmeleri gibi demokrasi anlayışıyla âsla kabili telif olmayan bir hareketin, bir kısım gazeteler tarafından tasvip edilmesini fikir ve siyasi akide ve içtihatlarımız nâmına üzüntü verici bulduğumu ifade ettim”.

Bu şekilde Cebeci basına yansıyan ifadelerinin aslının ne olduğu ve neyi amaçladığını yumuşak bir lisan kullanılarak açıklanmış özellikle aralarında fikir birliği bulunmayan muhalefetin sırf iktidarı yıkmak için güç birliği kurlmalarını ve buna da bazı gazetelerin çanak tutmasını tasvip etmediğini ifade etmiştir.

Ömer Cebeci DP Kocaeli kongrelerinde CHP’ye ve lideri İnönü’ye eleştirilerini sürdürmüştür. 3 Şubat 1959 tarihli Hürsöz Gazetesi’ne göre, Gebze DP kongresinde Cebeci Halk Partisine ve İnönü’ye çatmış ve İnönü’nün varlığının huzursuzluk yarattığını söylemiştir.⁸ Bu haberin gazetelerde yer alması üzerine konuşmalarının yanlış aksettirilmesinden dert yanarak basına beyanatta bulunmuştur. Cebeci burada, İnönü düşmanlığını hiçbir zaman kabul etmeyeceğini, konuşmasının doğru aktarılmadığını, kendisinin CHP önde gelenlerinin ve liderinin tıpkı bir ihtilal metodu gibi çalışmalarını hiçbir zaman doğru bulmadığını belirtmiştir. Sözlerine ilave olarak Mecliste Irak meselesinin görüşülmesi sırasında CHP’lilerin olay çıkarttıklarını, CHP’nin bugün yanlış ve sakat bir politika takip ettiğini, eğer bu ülkeyi seviyorlarsa doğru yolu tercih etmeleri gerektiğini söylemiştir.⁹

Cebeci ile ilgili ulusal basına yansıyan bir başka bilgi, DP İzmit Teşkilatının 15 Kasım 1959 tarihli senelik olağan kongresi ile ilgilidir. Gazete haberine göre söz konusu kongre itiş kakışmalar gibi hadisel olayların yaşandığı bir ortama sahne olmuş, Cemal Tüzün’ün başkanlığındaki muhalefet grubu, Sadettin Yalım’ın desteği ile seçimlerde başarı elde etmiştir. Daha önce Ömer Cebeci ile yaptığı hizip mücadelesi sonucunda 1958’in son günlerinde partiden ihraç edilen Sadettin Yalım, kısa bir süre sonra partiye geri kabul edilmiş ve Ekim 1959’da Ömer Cebeci ile barışmıştır. Seçimlerde il idare kurulu ile haysiyet divanını tam liste halinde muhalefet grubu kazanmıştır. Neticenin böyle çıkması üzerine iktidar grubu başkanı Dursun Erol ile SEKA Genel Müdürü Enver Atafırat salonu terk etmişlerdir.¹⁰

Kocaeli Milletvekili Cebeci’nin seçim bölgesine yönelik çalışmalarına bakıldığında; milletvekili arkadaşlarıyla birlikte şehrin ve mülhakatının elektrikleştirilmesi; köylerin yol, su ve okul ihtiyaçlarının karşılanması temini; Karamürsel, Gebze ve Gölcük’ün gelişimi için buralara fabrikalar kurulması gibi genel olarak bir şehirde yapılması gereken işlerin yanısıra prestijli ulusal bazda Kocaeli’nin gelişimine katkıda bulunacak girişimleri de takip etmişlerdir. Bu meyanda İzmit’in bir liman şehri olarak öne çıkması¹¹, İzmit’e bir petrol tasfiyehanesinin(rafineri) yapılmasıdır.¹² Kısa süre sonra rafinerinin Kocaeli Yarımca köyü sınırları içerisinde Başbakan Menderes’in de katıldığı bir törenle Nisan 1960’da temelleri atılmıştır¹³. Cebeci’ye göre etüt ve projeleri sona eren İzmit limanı ile birlikte İzmit şehrinin imarıyla bu şehrin ilerde Hamburg’a nazire olmasının ana gaye olduğunu açıklamıştır.¹⁴ Ömer Cebeci’nin Kocaeli için bir başka projesi İzmit Körfezi’nin Sapanca gölü vasıtası ile Sakarya nehrine bir kanal ile bağlanmasıdır. İzmit Rafinerisinin açılışında ortaya attığı bu projenin

6 Milliyet, 17 Kasım 1958.

7 Milliyet, 19 Kasım 1958.

8 Hürsöz, 4 Şubat 1959.

9 Hürsöz, 4 Şubat 1959.

10 Milliyet, 16 Kasım 1959.

11 Hürsöz, 6 Ocak 1958; Hürsöz, 12 Şubat 1958.

12 Hürsöz, 19 Aralık 1959.

13 Türk Yolu, 28 Nisan 1960.

14 Demokrat Kocaeli, 8 Eylül 1959.

Marmara Denizi ile Karadeniz arasında Kocaeli'nin tabii ve coğrafi durumunun ve milli menfaatlerin bir gereği olarak görülmesini gündeme getirmiştir.¹⁵

2. 27 Mayıs Darbesi, Ömer Cebeci'nin Tutuklanması ve Yargılanması

27 Mayıs 1960 sabahı bir askeri darbeyle¹⁶ Türkiye'de demokrasi askıya alınmış ve çoğunluğunu orta rütbeli subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi(MBK)¹⁷ ülkenin idaresini ele geçirmiştir. Birkaç gün içinde başta Bayar ve Menderes olmak üzere DP liderleri ile birlikte DP milletvekillerinin büyük çoğunluğu tutuklanmıştır.¹⁸ Meclisin feshedildiği ve ülkenin idaresini MBK ve bu komitenin tasvibiyle oluşturulan asker-aydın karışımı bir hükümetin devraldığı bu ortamda, tutuklanan DP'nin lider kadrosu ve milletvekilleri Yassıada'ya sevk edilmişlerdir. Bu meyanda Kocaeli Milletvekili Cebeci de 27 Mayıs 1960 tarihinde gözetim altına alınmıştır.

DP yönetici ve milletvekillerinin yargılanmasına hayli bir gecikme ile 14 Ekim 1960'da başlanmıştır. En büyük yargılama konusu olan "Anayasayı İhlal Davası"nda başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar¹⁹ ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere toplam 405 sanık yargılanmıştır. Cebeci de Yassıada'da anayasayı ihlal etmek suçuna dahil edilmiş ve yargılanmıştır. Bu yargılamada sanıklara isnat edilen suçlar ise şu şekildedir²⁰:

"1951 ve 1953 tarihinde 6294 sayılı kanunla Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı için 1954 tarihinde Kırşehir ilinin ilçe haline getirilmesi suretiyle vatandaşların siyasal inançlarından ötürü cezalandırılması. 1953 tarihinde hükümete istediği anda 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan bir kanun çıkartmak suretiyle adliyenin bağımsızlığının ihlali. Meclis İhtizârında yapılan değişikliklerle Meclis müzakerelerine engel olunması ve Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar verilmesi. 27 Nisan 1960 tarihinde Meclis'in veremeyeceği olağanüstü yetkilerin Tahkikat Komisyonu'na verilmesi. Bu olağanüstü yetkilerle Anayasa'nın feshi ve ilgasına yeltenmek. 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun çıkarılması. Seçim Kanunu'nda yapılan anti-demokratik değişiklik.

1960/1 nolu Anayasayı İhlal Davasında Yüksek Adalet Divanı sanıkların şahsi ve hukuki durumlarını ortaya koyarken Sanık Cebeci ile ilgili şu suçlamaları getirmiştir: Devresindeki bütün kanunlara oy vermiştir. Murakabe görevini yaptığı konusunda bir davranışının bulunmamaktadır. Aksine Meclis Grup Başkan Vekili Sanık Baha Akşit'in belgeleri arasında bulunan 20 Ekim 1959 tarihli iki önergesi mevcuttur. Önergenin birisi basın hakkında olup burada Cebeci şu ifadeleri kullanılmıştır²¹:

"Türk Basınının ve mensuplarının bazıları ve hele ekseriyeti teşkil eden Patron gazeteci ve Baş Muharrirlerin muhalefetin kötü huylarını tesahup ederek hergün vatandaşa iktidarımızın icraatını ve partimizi, taraftarlarımızı partimizden ve iktidarımızdan soğutmaya çalıştığı...Patronlarına, mensuplarına karşı radikal ne gibi tedbirler ittihazının düşünüldüğünün alakalı vekil tarafından cevaplandırılarak 'imhale mütehammil olmayan bu meselenin bir an evvel nihayi bir karara rapti'."

Yüksek Adalet Divanına göre sanık Cebeci'nin ikinci önergesi ise memurlar hakkındadır. Burada Cebeci partizan memurların sayısını tespit etmenin mümkün olup olmadığını, iktidarı tutan memurların sayısının bilinip bilinmediğini, kilit noktalarını ve köprübaşlarını tutan memurlar arasında partizan memurların bulunup bulunmadığını sormuştur. Sanığın bu iki önergesi basına ve memurlar camiasına partizan bir gözle baktığını göstermektedir. Yine Cebeci 27 Nisan 1960 tarihli grup konuşmasında teklif üzerinde müzakere açılmasını isteyen Adnan Menderes'e minnetlerini sunmuş, İsmet Paşa'nın gözlerimizin içine bakarak bu memlekette

¹⁵ Demokrat Kocaeli, 28 Nisan 1960.

¹⁶ Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan ve 12 Haziran 1960'da Resmi Gazetede yayımlanan 1 Nolu Kanunda darbenin gerekçeleri; anayasanın çiğnenmesi, insan hak ve hürriyetlerinin ortadan kaldırılması, muhalefet denetiminin işleme hale getirilmesi, tek parti diktatoryası kurulması yoluyla Büyük Millet Meclisinin fiilen bir parti grubuna düşürülmesi ve meşruluğunu kaybetmesi olarak açıklanmıştır. Bütün bu suçlamalar eski iktidara(DP) yöneltilmiş ve Türk Ordusunun, Ordu İç Hizmet Kanununun 34. Maddesine göre Türkiye Cumhuriyetinin kollamak ve korumak vazifesi ile Türk milleti adına hareket ederek, milleti temsil etme vasfını yitirmiş olan Meclis'i dağıtmak suretiyle iktidarı geçici olarak Milli Birlik Komitesi'ne emanet ettiği vurgulanmıştır. Bk. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı?* Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 452.

¹⁷ MBK teşri, kaza ve icra kuvvetlerini kendisinde toplamış bir yönüyle Millet Meclisi niteliğini almıştır. bk. Aydemir, s. 451.

¹⁸ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 215.

¹⁹ Vatana ihanet suçuyla Yüce Divana verilen Bayar, "anayasayı değiştirmek ve ona aykırı hareket etmek, Türk halkını bir iç savaşa sürüklemek ve Türk topraklarının bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmakla" itham edilmiştir. Burada sözü edilen devlet Rusya'dır. Menderes hükümeti alacağı yardım karşılığında Rusya'ya Doğu Anadolu'nun bir kısmını bırakmak teşebbüsüyle suçlanmıştır. bk. Ahmad, a.g.e., s. 220.

²⁰ İslil Tuna, "Demokrat Parti Edirne Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu'nun Anayasayı İhlal Davasında Yargılanması: Suçlamalar ve Savunma", *History Studies*, 9/5 (December 2017), s. 158; DP hakkında sık müracaat kaynaklarından biri olan Eroğul'un çalışmasında gerek 27 Mayıs Darbesini gerçekleştirenlerin bu harekete gereklerini oluşturan gerekse bu darbenin bir ürünü olan Yüksek Adalet Divanının DP milletvekilleri ile hükümetinin yargılanmasına temel dayanak teşkil eden bu gelişmeler DP'nin baskıcı politikalarının bir sonucu görülmüş, bir bakıma 27 Mayıs meşru ve haklı bulunmuş, söz konusu gelişmelerin değerlendirilmesinde objektif bakıştan uzaklaşarak çoğunlukla ideolojik bir yaklaşım öne çıkmıştır. bk. Cem Eroğul, *Demokrat Parti*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013; Yine Menderes'in hayatı özelinde DP Dönemi hadiselerinin romansı şekilde ustaca ele alındığı, DP iktidarının iyi ve kötü yanlarının belirtilmeye çalışıldığı, hadiseler muvacehesinde/darbeye doğru gidişte Menderes'in konumunun ne olduğu ve hangi derecede hadiselerde özne veya nesne olduğunun bir anlatımı için bk. Aydemir, a.g.e.; Menderes Döneminin oldukça objektif ve ölçülü bir anlatımı için ayrıca bk. Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2017; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

²¹ *Yüksek Adalet Divanı Kararları 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 257.

isyandan ihtilalden bahsederek milli birliği zedelemek yolunda tahrikatta bulunduğunu ileri sürmüş, onun milletin karşısında Fransa'da Petain'in akibetine uğramaktan daha kötü bir vaziyete aday haline geldiğini, karşımızda İsmet Paşa ve aynı fikrin etrafında toplanan bir Halk Fırkası bulunmadığını özellikle basını da hesap etmek gerektiğini, bu nedenle Ankara, İstanbul ve İzmir'de gerekli tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğunu ifade ederek, bunlardan sonra şu sözleri kullanmıştır: "İnönü'nün teşrii masuniyetini kaldırmak suretiyle kaza mercilerine değil, hususî bir mahkemeye vermezsek, bu adamı serbest bırakırsak bu memlekette huzur ve sükunu temin edemeyiz". Yüksek Adalet Divanı, Cebeci'nin bu sözlerle muhalefete karşı zihniyetini açığa vurduğunu, bu önerileri veren ve belirtilen konuşmaları yapan sanığın 90'lık tavrı de imza ettiğini, durumu ve tutumu bir bütün halinde münakaşa ve takdir olduğunda asli iştirak halinde bulunmadığı sonucuna varmış ve durumunu ferî iştirak olarak kabul etmiştir.²²

Cebeci'nin Avukatı Hakkı Dağdeviren 146/1 kapsamındaki suç isnadına karşı 9 Ağustos 1961 tarihli bir yazılı müdafaa vermiştir. Burada "tevsî-i tahkikat" taleplerinin reddedilmesi sonucu istedikleri delil ve vesikaların temin edilmemesi nedeniyle, mahkeme dosyasında yer alacak delillerin tam olarak toplanmadığı ve bu yönüyle "eksik ve kusurlu delil" durumunun sözkonusu olacağı belirtilmiştir. Ardından Yüksek Soruşturma Kurulu kararlarında ve iddianamede Cebeci'ye yöneltilen suçlamalar ve bunlara yönelik cevaplar sıralanmıştır.²³

Avukatın müdafaasına göre, Yüksek Soruşturma Kurulunun getirdiği suçlamalar şunlardır: Cumhuriyet Halk Partisinin mallarının hazine adına zapt edilmesine, Kırşehir'in kaza haline getirilmesine, seçim kanunu üzerinde yapılan tadillere, hakim teminatı ve mahkemelerin istiklalini ihlalle ilgili kanunlara, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa, tahkikat encümeni ile salâhiyet kanunlarına oy vermek; Celal Bayar ve Adnan Menderes'in manevi baskısı ile oy kullanmak, milletvekili olarak bol tahsisat ve bol döviz sağlamak suretiyle murakabe görevini yapmamak. İddianamede yöneltilen suçlamalar ise şöyle sıralanabilir: Tahkikat Encümenine ve Salâhiyet Kanununa oy vermek, iç tüzük değişikliğine oy vermek, 27 Nisan 1960 tarihli DP grup toplantısında şu konuşmaları yapmak²⁴: "Meclis olarak bizler İnönü'nün bu günkü halini görüpte teşri'i masuniyeti kaldırmak sureti ile kaza mercilerine değil, hususi bir mahkemeye vermezsek ve bu adamı serbest bırakırsak bu memlekette milletin huzuru ve sükununu temin edemeyiz. Bu gün Petenin son haline benzeyen İnönü, Türkiye'de bir isim yapmış ise bizimde sevgili Menderesimiz vardır".

Müdafaada öncelikle iddianamedeki suçlamalara cevaplar sunulmuştur. Burada her insanın yaşadığı toplumun bünyesine, görgü ve düşüncelerine hayat ve siyaset telakkisine koşturarak, toplumdaki birtakım olayların tesirlerinden uzak kalamayacağı, bu nedenle Cebeci'nin de anlayış ve davranışlarının kıymetlendirilmesinin bazı hadiselerin incelenmesine bağlı olduğu üzerinde durulmuş ve bu hadiseler şu sırayla verilmiştir:²⁵

1-Ömer Cebeci siyasi hayata 1956'da atılmış ve 1957 seçimlerinde Kocaeliden yoklama sonucu hemşehrilerinin teveccühü ile meclise girmiştir.

2-DP grubundaki konuşmalar ve seçmenlerle yaptığı temaslar sonucunda kendisinde oluşan kanaate göre "a-C.H.P.si B.M. Meclisinin meşruiyetini reddetmektedir.

b)C.H.P.si Parlamento nezaket ve nezahat kaidelerini ihmal etmektedir.

c) Adliye, İdare, zabıtaya karşı gelmeleri teşvik eden C.H.P.si kanunları ihlal edeneleride teşvik etmektedir.

d)C.H.P.si Adalet, İdare, ve zabıta müesseseleri hakkında amme vicdanında tereddüt ve endişeler yaratıcı hareketlerde bulunmaktadır.

e) C.H.P. Döşdumuz Amerika ile olan münasibetlerimizi dominyon felsefesi içinde izah etmektedir.

f)C.H.P. Kızlarımızı amerikalılara sattılar, türklere amerikan kahını zerk ediyorlar yolunda türlü isnat ve iftiraları belkide neticelerini takdir etmeden en ücra köylere kadar yaymaktadır.

3-Memlekette tehlikeli bir demir perde gerisi çalışması vardır. Türkiye bu manada çok kritik bir mevkededir. Kominform Türkiye'de kesif bir faaliyet göstermek arzusundadır. Bu çalışmalar kendisine bir takım vasat ve ortam aramaktadır. Bunun içinde ilk gaye Partiler arasında husumet havasını alevlendirmektir. Bazı basın mensupları hakkında milli emniyet iyi kanaatte değildir. Ve bu görüşü teyid edici hal, hadise ve vakialara fazlası ile rastlanmaktadır."

Müdafaanın ikinci bölümü "Yüksek Soruşturma Kurulunun kararnamesindeki iddialara cevap" başlığını taşımaktadır. Burada ilk olarak CHP'nin mallarına el konulması, Kırşehir'in kaza haline getirilmesi, seçim kanununun hakkında yapılan değişiklikler, Toplantı Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gibi gelişmelerle Cebeci'nin uzaktan yakından hiçbir alakası olmadığı ifade edilmiş; Cebeci'nin siyasi hayata 1957 yılında başladığı, yine hakim

22 Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 257-258.

23 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

24 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

25 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

teminatı ve mahkemelerin bağımsızlığını ihlal eden kanunun çıkmasında da hiçbir ilgisinin bulunmadığı vurgulanmıştır. Yine emeklilik süresinin artırılmasına dair hükümet teklifi görüşülürken, Cebeci'nin memurların dairelerince resen emekliliğe sevk edilmemelerini, kısmen maaş artırılması yapılan bu dönemde bu teminatın da verilmesi suretiyle memnun edilmelerini savunduğu ancak görüşmeler sonunda azınlıkta kaldığı ifade edilmiştir. Bu noktada müdafaada bunlarla ilgili zabıtların talep edilerek dosyaya konulması talep edilmiştir. İkinci olarak, Bayar ve Menderes'in manevi baskısı ile oy kullanmak suçlamasına cevaplar sunulmuştur. Burada yoklama kazanarak Kocaeli DP teşkilatından aday gösterilmek suretiyle milletvekili seçilen Cebeci'nin ne Bayar ne de Menderes'in tespiti ile milletvekili olduğu üzerinde durulmuştur. Genel başkanın veto hakkının kullanılması konusunda; Cebeci'nin sağlam karakterinin bundan etkilenmeyeceği, çünkü bir senelik milletvekili iken bir prensip yüzünden istifanamesini hazırlayıp Meclis Genel Kuruluna verilmek üzere bir mebus arkadaşına verdiğini hatırlatmış buna dair gazete nüshalarını delil ve vakanın şahitleri olarak da üç Kocaeli mebusunu şahit olarak göstermiştir. Bu açık kesin delil doğrultusunda Cebeci hakkında manevi cebrin düşünülmemeyeceği ve söz konusu olamayacağı üzerinde durulmuştur. Üçüncü olarak milletvekilliği sırasında bol tahsisat ve döviz almak suretiyle murakabe vazifesini yapmamak iddiasına karşı şu cevaplar verilmiştir: Cebeci mebus maaşından başka bir tahsisat almamıştır. Ne resmi ne refakat ne de hususi olarak yani hiçbir şekilde dış memleketlere seyahat etmemiştir. Mecliste ve seçim bölgesinde geceli gündüzlü millet ve vatanın selameti için çalışmış ve vatandaşları arasında fark gözetmemiştir. Bir kuruş döviz almamış ve hiçbir vekile kredi için talepte bulunmamıştır. Mebusluğu işlerine engel olduğundan yirmi yıllık ticari hayatını enkaz haline getirmiştir. Servet ve mali beyannameleri bunu göstermektedir. Bugün bir metre kare arsası ve bir evi dahi yoktur. Ailece ilk defa mali yokluğun uçurumuna yuvarlanmış bulunmaktadır.²⁶

Avukatının yazılı müdafaasında bu kez talepnameye karşı cevaplar sunulmuştur. İlk olarak Tahkikat Encümenine ve Salahiyet Kanununa oy vermek hususunda; Cebeci gerek encümenin kuruluşu gerekse 7468 sayılı kanunun çıkmasını karar altına alan iki grup toplantısında da bulunmamış ve grup toplantılarının kararlarına katılmamıştır. Bu kararların alınmasında Cebeci'nin hususi bir gayesi olsaydı doğal olarak toplantılarda en azından hazır bulunur ve kararın çıkması için azami gayret ederdi. İkinci olarak iç tüzük değişikliği hakkında; iç tüzük değişikliğinin ne amaçla yapıldığı ve bu değişikliğin hangi gayeye yönelik olduğu duruşma sırasında açıkça ifade edilmiştir. Bu husustaki müdafaalara iştirak edilmektedir. Cebeci 17. Maddenin teminatı altında, her türlü garezden ve özel gayelerden uzak olarak sadece milletin ve vatanın lehine ve yararına buldukları kanaati ile kanunlara oy vermiştir. İddia makamı da aksine bir delil ortaya koyamamıştır.²⁷

27 Nisan 1960 tarihli konuşma hakkında; bu grup konuşmasının Cebeci'nin asli fail gösterilmesinin sebebi olarak sunulduğu, iddia makamının konuşmada sarf edilen sözleri altını üstüne getirerek, karıştırarak takdim ettiği belirtilmiştir. Konuşma metni sunulduktan sonra, Cebeci'nin memleket için hakiki endişelerini sorumlu bir milletvekili olarak ve memleketin istikbali hakkındaki tereddütlerini gösterdiği ve samimi iç alemini, politik şartlara da uyararak ortaya koyduğu, bu konuşmada dikkat çekici bir şekilde Cebeci'nin, bizim için akıbet ne olursa olsun şahıslarımız mühim değil, biz yanalım fakat memlekete ve bu millete uzanacak elleri kırmayı bilelim, dediğini bu konuşmanın hususi tahlilini Cebeci'nin kendisinin yapacağı ifade edilmiştir.²⁸

Diktaya gidiş ve murakabe vazifesini yapmamak iddiası iddiası ile ilgili olarak Cebeci, diktaya gidiş görmemiş ve sezmemiştir. Hayali diktayı gidişin hazırlayıcısı olmadığı gibi teşvikçisi de değildir. İcrai bir salahiyeti yoktur. Filli bir davranışı olmamıştır. Diktanın meclis ve meclis gruplarını reddettiğini bilir. Kendisi teşkilattan gelme ve kendi kendini yetiştirmiş bir mebus olması yönüyle diktayı kabulüne imkan yoktur. Kendisi bakımından diktayı kabul etmek kendi kendini reddetmek olur. Toplanan delillerle diktayı reddeden vasıfta olduğu sabittir. İkinci olarak murakabe vazifesini yaptığı üzerinde durularak bunun safhalarına ve mahiyetine değinilmiştir. Meclis çalışmalarına encümenlere hemen hemen devam ettiği, 1959'da Maliye Encümenine verilmiş memurların dairelerince resen emekliliğe sevk edilmeleri hakkında önergesi bulunduğu, 23 Ekim 1959 tarihinde parti meclisi grubuna verdiği iki takririn murakabe vazifesini yaptığını gösterdiği, 90'lık takririn mahiyet mana ve şümül ve ehemmiyeti için çok şey söylenildiği, iddia makamının müzakeresinin yapılamamış olmasında kusurlu gördüğü kimselerin şiddetle cezalandırılmasını isteme yoluna gittiği, Cebeci'nin işte bu takriri imzalayanlardan olduğu ve böylelikle Cebeci'nin adım adım murakabe görevini yaptığı belirtilmiştir. Savcının Cebeci hakkında lehte ve aleyhte pek çok konuşmalar yapan bir mebustur demesinin dikkat çekici olduğu, inancına uygun olarak lehte ve aleyhte konuşup murakabe vazifesini yaptığı vurgulanmıştır.²⁹

Avukatın yazılı müdafaasında sonuç olarak; bu davanın bir örtüsü olduğu, DP'nin hasımlarının oluşturduğu kin, ihtiras ve nefretle bu siyasi teşekkülle alakalıların oluşturduğu muhabbet ağ ve bağları ile örüldüğü, hakikate varmak için mahkemenin bu örtüyü kaldıracığı; yine bu davanın bir zeminin bulunduğu, bunun bahse

26 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

27 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

28 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

29 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

konu hadiseler zemini ile içtimai muhit olduğu, bu zeminin zaruretlerinin bulunduğu belirtilmiştir. Bundan sonra şunların görüleceği ifade edilmiştir: İddiaların temeli zayıftır. Malzemesi hayaldir. Delili sadece laftır. Aleyhte gösterilen hususlar lehinedir. Cebeci 1957'de mebus olmasına rağmen kendisinden on senelik icraatın hesabı sorulmaktadır. Siyasi manada hatası olduğu kabul edilebilir. Fakat bir kasıtlı suçu olduğu iddia edilemez. Siyasi hatanın cezası olamaz. Cebeci'nin meclis faaliyetleri memleketin çıkarları ve bu çıkarların zaruretlerini bulmaya yöneliktir.³⁰

Cebeci Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına verdiği 9 Ağustos 1961 tarihli el yazılı müdafaasında ise; kararnamede TCK'nın 146/3 ile başsavcılık mütalaasında 146/1 ile cezalandırılmasının istendiğini, başsavcının iki itham sebebi olduğunu, bunlardan birinin Salahiyet Kanunu'ndan sonra 27 Nisan 1960'da toplanan DP grubunda yaptığı irticali konuşmasının bir iki cümlesinin olduğunu, diğerinin ise Tahkikat Encümeni kararı ile Salahiyet ve içtüzüğü tadil eden kanuna verdiği oylardan ibaret bulunduğunu belirtmiştir. Cebeci, avukatının hukuki tahlilini ceza hukuku ile sosyoloji ve psikoloji ilimlerinin ortak laboratuvarlarından da geçirecek tamamlamak amacını taşıdığını açıklamıştır. Burada ferdin içtimai vicdanın huzurunda kalması noktasına temas etmiş, şahsi düşünce ve menfaatini cemiyetin menfaatine feda ettiğini ifade etmiştir. Bu noktada Ziya Gökalp'in Nisan 1923'te Hakimiyet-i Milliye'de yazdığı *Fırka Nedir* başlıklı yazısına atıfta bulunan Cebeci burada, milli hakimiyetin memleketteki içtimai vicdanın hakimiyeti demek olduğunu, galeyanlı içtima zamanlarında fertlerin şuurunun münhasıran içtimai vicdanın istilası altına girdiğini, içtimai vicdanın saf ve münferit bir halde olarak yalnız bu galeyanlı içtimalar esnasında ele geçirebileceğini vurgulamıştır. Sözü edilen konuşmasının henüz başında DP grubunu oluşturan milletvekillerinin tarih ve millet huzurunda her devirden ziyade derin sorumluluklarla karşı karşıya kaldıklarına kani olduklarının ifadesi edilmesinin o anda ferdi şuurunun içtimai vicdanın istilası altına girdiğinin ve o istikamette devam ettiğinin delil ve tezahürü olduğunu ifade etmiştir. Yine Gustave Lebon'un *Kitle Psikolojisi* eserinden alıntı yapan Cebeci, fert içtima vicdanın huzurunda olduğu zaman onun tesiri ve telkinine kendisini o derece bırakır ki, kendi şahsi düşünce ve menfaatini unuttur ve bunları cemiyetin menfaatine feda eder, demiştir. Söz konusu konuşmasında, "...ateş çemberinden çıktık yeni bir ateş çemberine girdik çayır çayır yanmakta memleket. Biz yanalım fakat aziz Türk vatanının dirlik, düzenlik vahdet ve tesanüt isteyen devresinde sağdan soldan uzanacak ellere müteyakkız davranalım", dediğini hatırlatan Cebeci, bu sözlerle yukarıdaki içtimai hükme uygun şekilde şahsi düşünce ve menfaatini cemiyetin menfaatine feda ettiğini vurguladığını belirtir.³¹

İddia makamının konuşmasının sayfa ve satırlarından devşirmeler yaparak meydana getirip suçlamaya konu ettiği kısım ile ilgili Cebeci, söz konusu konuşmayı Tahkikat Encümeni kararından dokuz gün, Salahiyet Kanununun 27 Nisan 1960'da mecliste kabulünden ise iki saat sonra yaptığını yine aynı konuşmasından bir gece sonra 28 Nisan 1960'da Ankara'da gerçekleşen olaylara da herhangi bir tesirinin iddia edilemeyeceğine dikkat çeker. Cebeci, "Aldığımız tedbirler Halk partisine ve liderine müteveccihdir" sözünün genel bir mana taşıdığını, Türk ordusunun iç ve dış düşmanlara karşı müdafa mabedi olduğunu söyledikten sonra İstanbul ve Ankara'da örfi idare kurulmasını istemekle sözlerinin bittiğini yani aksi tedbirlere bir iltifatının olmadığını ifade eder. Böylece düşüncesinin Halk Partisine yönelik tedbirlere değil örfi idare kurulması talebine dayandığının açıkça görüleceğini söyler. İnönü'ye ait sözlerinin ise 18 ve 27 Nisan 1960 tarihlerinde meclis kürsüsünde yaptığı konuşmalarının tahlil ve tefsiri ile kısmen de konuşmalarının siyasi mütalaa ve cevabından ibaret olduğunu belirtir.³²

Cebeci bu cevabi maruzatından sonra konuşmasını bir de psikoloji yönünden tahlile tabi tutmak ister. Yine Ziya Gökalp'in 1923 yılına ait "İlim ve Siyaset" konulu bir yazısından örnekler sunar: "*Hakiki siyasiler şeniyet hassasına sahip olan kimselerdir. İlim adamlarında şeniyet bulunur. Fakat bunlar ancak objektif usullerle şeniyete yaklaşırlar... şeniyeti ilim adamı düşünür, siyasi ise görür*". Bu noktada Cebeci, kendisinin de gördüğü ve önsözlerini ifade ettiğini söyler. Bu sırada genel manada tenkit edici mahiyette sorular sorduğunu ve ikazlarda bulunduğunu, bu şekilde yasama görevini ve murakabesini yaptığını değinir. Böylece ilmin koyduğu ve kabul ettiği yukarıdaki tespit ve prensip ve hükümler bakımından sözü edilen konuşmasına, galeyanlı bir içtimada yapıldığı; mayasında, yapısında, ana gaye ve maksadında hakim olan ruh ve fikrin cemiyetin menfaatini düşündüğü; bu konuşma ile şuurunun içtimai vicdanın istilası altına girdiği, siyasilerin sosyal ve siyasal şeniyetleri söylemesinin vazifeleri olduğu hususları ışığında bakılmasını ileri sürer. Bu ilmî hakikat yönüyle amme haklarını koruma mevkiinde bulunan savcının, vatan haini damgasını vurarak başını istemek yerine, konuşmasını amme menfaati adına hukuken benimsemesi gerektiğini belirtir. Bu konuşmasında CHP'nin tutumu hakkındaki diğer sözlerini teyit ve tevsik eden Akis ve Tercüman gazetesinden yazıları sübut delili olarak takdim ettiğini belirtir.³³

30 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

31 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

32 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

33 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

Cebeci oy kullanma konusunda ise, “oyum vicdani kanaatimin hasılasıdır.. Demokrasinin kendisini izhar vasıtası, idame ve bekasının temelidir” diyerek, oy kullanmaktan dolayı suçlanmasını anlamadığını ve izahla zorlandığını söyler. Murakabeleriyle ilgili suçlamalara cevabında ise, hakim ve memurların resen emekliliğe sevkine dair 39. maddenin tadili, Meclis ve encümen riyaset divanlarının murakabesi, basın hak ve hürriyetlerine dair önergesi, Uşak’tan Topkapı’ya kadar olayları da kapsayan bütün idari tasarruf ve uygulamaları kapsayan başvekil dahil icra vekilleri heyetine yönelttiği gensorusu ve imzasını taşıyan 90’lık taktir gibi murakabe faaliyetlerinin olduğunu belirten Cebeci bunlarla ilgili mahkemeye gazete ve yeni vesikalar sunduğunu ifade eder. Yasama dokunulmazlığı müessesesinin içinde kaldığına işaret eden Cebeci, iddia makamı ve kararnamenin murakabe yapmamayı suç ve vatan hainliği saydığını, oysa fazlasıyla murakabe vazifesini yaptığını, bu şekilde vatan haini olarak hakkında ölüm cezası istenmesinin kanun ve hukukla olduğu kadar sosyal adalet duygusu ve prensipleri bakımından da izah edilemeyeceğini söyler.³⁴

Cebeci adaletin kutsiyeti ile ilgili bilgiler verdikten sonra hakimlerin vicdan, kanun ve hukukla baş başa kalarak karar vermelerini ister. Cenabı hakkın kaza ve kaderine inancının tam olduğunu, yine ilahi takdirin hiçbir zaman kararnamenin ve iddia makamının istedikleri gibi olmayacağını söyler. 47 senelik hayatının dürüst, lekesiz ve müspet olduğunu Ömer Cebeci adlı manevi mirasından başka bugün dünya yüzünde bir metre kare arsaya, bir göz eve ve bir kuruş paraya sahip olmadığını, oysa politikadan önce 20 senelik ticari hayatının ve 20-25 kişiyi geçindiren fabrikasının bulunduğunu, bugün ise şehit babasının kendisini bir yaşında bıraktığı gibi bir şeyi olmayıp eskisi gibi meşru gayri meşru herhangi bir serveti bulunmadığını ifade eder. Yalnız Allah’ın lütfu ve nimeti olarak münevver iki evlada sahip bulunduğunu onların da vatanının serveti olduğunu belirtir. Bu noktada yargılama muvacehesinde kendi durumunu, bir taraftan kararnamenin itham ettiği diktanın feran zimethali³⁵ ve başsavcının itham ettiği diktanın asli faili ve vatan haini diğer taraftan masumiyeti ve bir fani olarak midesine değil, ideale, demokrasiye ve milletine bağlı ve hissettiği milli ve manevi haz, şeklinde ortaya koyar.³⁶

27 Mayıs Darbesi ile birlikte hakim olan havanın da etkisiyle tutuklu DP milletvekillerinin hemşerilikten çıkarılmaları için belediyeye müracaatlar olmuştur. Bunun gibi İzmit Belediyesi ile Gölcük Belediyesi de “sabık” Başbakan Menderes’e verdikleri fahri hemşerilik payesini kaldırmışlardır. Darbe sonrası ortamda merkezi ve yerel yönetimlerin asker kişilere tevdi ettiği böylesi bir ortamda bu tür kararların alınması şaşırtıcı değildir.³⁷ Cebeci’nin tutuklu olduğu sırada kendisiyle ilgili bir başka gelişme Ziraat Bankası tarafından mallarına haciz konması ve kereste deposu ile makinelerinin satışa çıkarılması olmuştur.³⁸

11 Ağustos 1961 tarihinde aralarında Ömer Cebeci’nin de bulunduğu milletvekillerinin savunmalarını ile duruşmalar sona ermiştir. 14 Ekim 1960’da başlayan yargılamalarla ilgili karar nihayet 15 Ekim 1961 tarihinde açıklanmıştır. Yargılama sonunda kapatılan DP’nin 15 üyesi hakkında idam, 32 üyesi hakkında da müebbet hapis cezası kararı verilmiştir. Diğer DP’liler ise 4-15 yıl arasında değişen hapis cezaları almışlardır. İlk kararda verilen 15 idam cezasından Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan olmak üzere üçü tasdik edilerek gerçekleştirilmiştir. Diğer ölüm cezasına çarptırılan isimlerin cezaları müebbet hapse dönüştürülmüştür. Celal Bayar’ın 65 yaş üstü olduğu için aldığı idam cezası kararı değiştirilmiştir.³⁹

Yargılama sonucunda Ömer Cebeci, anayasayı ihlal suçundan 146/3 ile takdiren 6 sene ağır hapse mahkum edilmiş, kamu hizmetlerinden ebedi yasaklanmış, hakkında 33’nci maddenin tatbikine karar verilerek iki sene süreyle Kayseri’de umumi emniyet nezareti altında bulundurulması ile son olarak kendisinden 200 lira makutu harcın alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir.⁴⁰

Cebeci Yassıada’daki tutukluluğu sırasında “Gayrimişru Servet İktisabı Davasında da yargılanmıştır.⁴¹ Basına yansıyan bilgilere göre Cebeci SEKA’da var olduğu iddia edilen yolsuzluklarla ilişkili görülmüştür. Buna göre Cebeci’ye ait satılması mümkün olmayan keresteler işletmenin ihtiyacı olmadığı halde SEKA Genel Müdürü Enver Atafırat tarafından 20 senelik stok yapılacak miktarda ve oldukça yüksek fiyatla satın alınmıştır. 100 bin lirayı bulan bu ödeme, fırınlanmış kereste yani fabrikanın masa sandalye vs. mobilya işlerinde kullanılacak kereste için yapılmıştır.⁴² Yolsuzluklarla ilgili bir başka gazete haberine göre, Yüksek

34 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

35 Bir işe karışmış olan

36 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

37 *Türk Yolu*, 3 Haziran 1960; *Türk Yolu*, 8 Eylül 1960.

38 *Türk Yolu*, 3 Haziran 1960.

39 Tuna, s. 163; Bilal Tunç, “Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün(1954-1961)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/54 Yaz 2017, s. 184; İdamlara varan bir cezalandırma konusunda MBK içerisinde tartışmalar yaşanmasına rağmen üç idam kararı infaz edilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri profesörlerin orduya verdiği darbe gerekesidir. Müdahalenin zorunlu ve meşru olduğunu göstermesi için idamlar gerekli görülmüştür. Ayrıca idamlar MBK içerisinde aşırı kanatları yatıştırma ve siyasi demokratikleşme programının koruma politikasına da uygun bulunmuştur. Bk. Ahmad, *Demokrasi*, s.174; Türk demokrasi tarihini etüt eden Çavdar, Yassıada Davasını Cumhuriyet tarihinin bir siyasal soykırımı olarak nitelendirmiş ve üç DP’linin idamın günümüze kadar uzanan bir siyasi kan davası yarattığını vurgulamıştır. Bk.Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1950’den Günümüze)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 97.

40 *Yüksek Adalet Divanı Kararları*, s. 381.

41 Dava ile ilgili bk. BCA, Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:262-803-9, Tarih:1960-1961.

42 *Türk Yolu*, 9 Temmuz 1960.

Soruşturma Kurulu "sabık" bakan ve milletvekillerinden suiistimallere karışanları paylaştığı radyo açıklamasında Kocaeli'nden yalnızca Dursun Erol ile Nüzhet Onat'ın hiçbir suiistimal ve haksız iktisabı olmadığını bildirmiştir.⁴³

Kocaeli Milletvekili Haldan Kısayol Eylül 1961'de aralarında Cebeci'nin olduğu Kocaeli milletvekillerini Kayseri'de ziyaret etmiştir. Cebeci'yi sıhhatli ve kilo almış bulan Haldan Kısayol, hücre cezası bulunduğu için görmediği Tüzün haricindeki eski milletvekillerinden Cebeci, Yalım ve Onat'ın af beklediklerini söylemiştir.⁴⁴

Nihayet 12 Ekim 1962'de DP'lilerin hapis cezalarını hafifletecek olan af kanunu büyük bir ekseriyet ile meclisten kabul görmüş ve ardından 16 Ekim 1962'de de Senatodan geçerek 18 Ekim 1962'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁵ 347 mahkûmdan 258'inin yararlandığı af kanunuyla⁴⁶ Yüksek Adalet Divanı tarafından Anayasayı İhlal suçundan dolayı hapse mahkûm olanların cezalarından dörder seneleri tenzil edilmiştir. Bu şekilde Kayseri Cezaevi'nde bulunan mahkûmların büyük kısmı affedilmişlerdir. Bu meyanda Kocaeli milletvekillerinden Dursun Erol, Ömer Cebeci, Nüzhet Onat ile Saadetin Yalım cezaevinden çıkmışlardır.⁴⁷ Cezaevinde birkaç yıl kaldıktan sonra afa serbest kalmış olan Cebeci, 19 Aralık 1970 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁸

Sonuç

1950'li yılların ortasında DP saflarında siyasete atılan ve öncesinde Kocaelin'de tanınmış bir işadamı olan Ömer Cebeci, DP Kocaeli milletvekilliği sırasında çoğunlukla yerel parti çalışmalarıyla ve şehrin gelişimi için yapılması gereken icraatlarla ilgilenmiş ve bu yolda kendisince tarihi ve elzem görülen bazı prestijli projeleri de gündeme getirmiştir. Bu yönüyle Cebeci TBMM içerisinde aktif olan milletvekillerinden biri değildir. Cebeci'yi yerel ve ulusal gündeme taşıyan birtakım siyasi konuşmaları olmuştur. Özellikle CHP muhalefeti ve lideri ile bu muhalefetin dayandığı temel ve etkili güçlerden biri olan birtakım basına sık ve ağır eleştirilerde bulunmasıyla dikkatleri çeken Cebeci, 27 Mayıs Darbesi sonrası gerek bir DP milletvekili olarak DP hükümetinin anayasayı ihlal iddialarına da konu olacak meclis içi ve dışı birtakım eylem ve söylemlerine ortak edildiği için gerekse DP grubunda İnönü ve muhalefet hakkında tedbirler alınmasına yönelik konuşması ile DP grubuna memurlar ve basın ile ilgili verdiği önergelerin partizanca tutumunu yansıttığı ithamlarıyla Anayasayı İhlal Davasında yargılanmış ve suç durumu ferî iştirak olarak değerlendirilmiştir. Cebeci kendisine yöneltilen bütün suçlamaları reddetmiştir. Hakkında lehte delilleri öne çıkarmıştır. Mecliste bilinçli oy kullandığını ve murakabe vazifesini yaptığını söylemiştir. İsmet Paşayla ilgili konuşmasının galeyanlı zamanlarda yapılan bir toplantıda yapıldığını, toplumun menfaatini düşündüğü için şuurunun toplum vicdanının tesiri altına girdiğini, sosyal ve siyasi gerçekleri söylediğini vurgulamıştır. Cebeci yok yere sadece mebusluk görevlerini yaptığı için vatan hainliği damgasını yemekten rahatsızlığını dile getirmiştir. Savunmasında hem hukuki argümanlara müracaat etmiş hem de sosyoloji ve psikolojisi bilimlerinin verileri ışığında eylemlerini/konuşmalarını izah etmiştir. Bu meyanda ferdin yani kendisinin toplumsal vicdanın tesirinde kaldığını, özellikle galeyanlı toplantılar sırasında bunun daha mümkün olduğunu vurgulamıştır. Bu yönüyle savunmasını sadece hukuki unsurlara dayandırmamıştır. Bunun da kendisi bakımından akıllıca bir yaklaşım olduğu kabul edilebilir. Zira davanın kendisi büyük ölçüde siyasidir. Siyasi bir davada yalnızca hukukla yetinilmesinin yeterli olmayacağını düşünmüştür. Cebeci savunmasında özellikle konuşmalarında birtakım mahzurların bulunabileceğini kabullenmiştir. Ancak bunlara da çeşitli etkenlerin ve ülkedeki havanın dikkate alınarak bakılmasını ister. Bu yönüyle Cebeci'nin milletvekilliğinin 1950'li yılların sonlarındaki iktidar-muhalefet arasındaki gerginliğin ve çatışmaların arttığı bir döneme denk geldiğini ve Cebeci'nin söylem ve eylemlerinde bu ortamın tesirinin olduğunu göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

43 Hürsöz, 14 Ağustos 1961;

44 Hürsöz, 19 Eylül 1961.

45 Ahmad, Türkiye'de, s. 253.

46 Tuna, s. 163.

47 Tunç, s. 184.

48 Arslan, s. 639.

KAYNAKÇA

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:52-151-3, Tarih:1960-1961.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA), Fon Kodu:10-9-0-0, Yer No:262-803-9, Tarih:1960-1961.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: XI, Cilt: 9, İçtima:2, S.Sayısı:109, 16.05.1958.

Gazeteler

Demokrat Kocaeli

Hürsöz

Milliyet

Türk Yolu

Kitap-Makale ve İnternet Kaynakları

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanım Açıklamalı Kronolojisi1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.

Arslan, Zühtü, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XI. Dönem (1957-1960)*, C.III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2011.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı? Remzi Kitabevi*, İstanbul, 2013.

Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2017.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1950’den Günümüze)*, İmge Kitabevi, İstanbul 2004, s. 97.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.

TBMM Albümü 1920-2010, C.II, Ed. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynep, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara, 2010.

Tuna, Işıl, “Demokrat Parti Edirne Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu’nun Anayasayı İhlal Davasında Yargılanması: Suçlamalar ve Savunma”, *History Studies*, 9/5 (December 2017), ss. 155-166.

Tunç, Bilal, “Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün (1954-1961)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/54 (Yaz 2017), ss. 171-187.

Yüksek Adalet Divanı Kararları 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007

<https://prabook.com/web/tuncer.cebeci/525665>(Erişim Tarihi: 09.03.2018)

Demokrat Parti Döneminde Kocaeli’nde Tarım

Bilal TUNÇ *

Giriş

1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’de başta ekonomi olmak üzere Türkiye’de her açıdan yeni bir sayfa başlamıştır. 1946 yılında kurulan ve dört yıl iktidarda kalan daha sonra da 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Türkiye’de 27 yıl boyunca süren CHP iktidarı sona ermiş ve DP iktidara gelmeyi başarmıştır. Bu yeni dönem ile birlikte ve çok partili hayatın ülkede etkili olmasıyla birlikte ülkede büyük bir coşku ve yeni umut yaratmıştır¹.

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte ekonomik kalkınma için yeterli kaynağa ve sermaye sahip olmayan Türkiye, tüm umudunu dış yardımlara bağlamıştı. Bu kapsamda, savaş sonrasında hazırlanan tüm plan ve programlar dış yardımların sağlanabilmesine yönelik olarak şekillenmişti. Bunun için, sanayileşme yerine tarım sektörü ağırlıklı olarak kalkınma gerekmekteydi. Nitekim Türkiye’ye yapılacak yardımların değerlendirilmesi ve incelemeler yapılması amacıyla Türkiye’ye gelen ABD’li heyetler tarafından da Türkiye’nin tarım potansiyeli çok yüksek bir ülke olduğu ve üretimin arttırılabileceği vurgulanmıştır. Buna göre; tarıma dayalı bir kalkınma modeli çerçevesinde alınacak tüm dış yardımların tarım sektöründe yönlendirilmesi gerekmekteydi. İç ve dış alanlarda meydana gelen gelişmeler, DP Hükümeti’nin izleyeceği ekonomi politikalarının da şekillenmesinde doğrudan etkili olmuştur. DP dönemi öncesinde 1947 yılında Marshall yardımı neticesinde Türkiye’ye getirilen traktörler, tarımda makineleşme sağlanması ve bu sayede üretimin arttırılmasında etkisi olmuştur. DP Hükümeti öncesinde, 1947 Planı kapsamında belirlenen tarıma öncelik veren iktisat politikası, DP Hükümeti zamanında da benimsenmiştir. Buna ilaveten, DP döneminin başlangıcında yaşanan olumlu hava koşulları da tarım sektöründe meydana gelen üretim artışında etkili olmuştur².

DP döneminde, olumlu iklim koşulları, uygun yurtiçi durum ve devam eden Kore savaşı, tarımsal üretimin artmasıyla birlikte talebini de yükselterek, ticaret hadlerinin ülke lehine dönmesi, ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır. Ayrıca Marshall Planı ile Amerika’nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri ve bu arada Türkiye’yi destekleme kararı ve dış yardım ile birlikte borçlanma olanaklarının genişliği bu dönemde Türkiye’de, ekonomik aktiviteyi artıran unsurlar olarak sayılmaktadır. DP iktidarının ilk dönemlerinde tarımdaki başarısı, bilhassa tarımın çok ciddi bir biçimde gelişmesini sağlamıştır³.

DP döneminde gerek iç ve gerekse dış siyasal alanda meydana gelen gelişmeler, Türkiye’nin 1950’li yılların başından itibaren takip edeceği iktisat politikalarını doğrudan belirlemiştir. Daha 1950 yılından önce tek parti yönetiminin 1947 yılı planı çerçevesinde belirlediği tarım sektörüne ağırlık veren iktisat politikası, 1950 yılında iktidara gelen DP tarafından da sürdürülmüştür. Özellikle DP’nin ilk dört yıllık döneminde dış yardımların da desteğiyle tarımsal alanda çok olumlu ilerlemeler elde edilmiştir⁴.

Sonuç olarak, DP’nin tarım politikası ülkenin ekonomik kalkınmasının kaynağı olarak görülmüş, başta makineleşme olmak üzere çağdaş girdi kullanımının artması tarım alanlarının genişlemesi, verimlilik artışı, büyük ölçüde iklim şartlarına bağlı tarımsal üretimin artmasına neden olmuştur. Tarımsal ürünlerin pa-

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi. E-posta: btunc@agri.edu.tr.

1 Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1993, s. 466-472; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, 2000, s. 321-327; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, 2012, s. 125-147; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 2010, s. 507-511; Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, 2003.

2 Zahide Sungur, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (Mart 2016), s. 7.

3 Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67/2 (2012), s. 167.

4 Suat Oktar ve Arzu Varlı, "Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28/1 (2010), s. 9.

zara açılması, köylünün refah seviyesini artırırken köyden kente göçü de yükseltmiş; kentlerde yaşayan nüfusun artması başta açık işsizlik olmak üzere bir dizi sosyal sorunu beraberinde getirmiştir⁵.

Başbakan Adnan Menderes döneminde tarıma büyük önem verilmiş ve bu durum Menderes hükümetlerinde ciddi bir biçimde yer almıştır. DP'nin 1950 yılındaki ilk programının ikinci bölümünde, yeni dönemde yapmayı planladıkları konular üzerinde durarak, tarım ve sanayiye verilecek önemin yanı sıra, Türk parasının değerinin korunacağını, 1950'lerdeki ekonomik girişimcilğe devam edileceğini, ithalatın arttırılarak kaynakların daha iyi kullanılacağını, vergi konularında ıslahat yapılması yanında vergilerin sosyal adalet prensiplerine göre düzenleneceğini, toprak dağıtımının devam ettirileceğini, bildiren konuşması yer almıştır. Böylece programda belirtildiği gibi, tarıma öncelik verilecek, sanayileşme özel kesim öncülüğünde yürütülmüş ve dış ekonomik ilişkilerde devlet müdahalesi en az düzeye indirilmiştir. DP programında yer alan bu ilkelere, ülkedeki çeşitli iniş ve çıkışlara rağmen bağlı kaldığı söylenebilir. Daha sonraki Menderes hükümetlerinde de bu ekonomik program fazla değişmeden uygulanılmaya çalışılmıştır⁶.

1950'li Yıllarda Kocaeli Tarımı ve Tarım Alanındaki Gelişmeler

Ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli vilâyeti için 1950-1960 dönemi "altyapı yatırımcılığı dönemi" şeklinde de adlandırılabilir. Günümüzün büyük karayolları, su, liman, enerji projeleri bu dönemin ürünleridir⁷. DP devrinde tarımda hızlı bir makineleşme ile birlikte geçimlik ya da sadece ülke içinde üreten bir yapıdan, ulusal ya da uluslararası pazarlar için uzmanlaşmış üretim yapan bir yapıya doğru geçilirken, tarımda teknolojik gelişmeler de verimliliği artırmış ve ülkenin ekonomik olarak gelişmiştir⁸. Bu da doğal olarak Kocaeli'nde tarımın gelişmesi için ciddi bir gelişmenin olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1954 yılına kadar Kocaeli'nde Ziraat Müdürlüğü teşkilatı bulunmaktaydı. Ancak aynı yıl içerisinde Ziraat Bakanlığı tarafından görülen lüzum üzerine Ziraat İl Müdürlüğü, Teknik Ziraat Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. Bilhassa kazalarda bulunan teknisyenlerin tarım ile alakalı olarak bilgi ve görgülerini arttırmak amacıyla uygun çalışmalar düzenleyen yeni teşkilatın ilk müdürlüğünü de Mümtaz Erdem yapmaktaydı. Mümtaz Erdem'in başkanlığındaki Teknik Ziraat Müdürlüğü çalışanları köylerde sürekli incelemelerde bulunuyorlardı⁹.

Kocaeli'nde tarımı geliştirmek amacı ile Kocaeli Teknik Ziraat Müdürlüğü çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çalışmaları temel amacı çiftçilerin tarım ile ilgili her alanda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktır. Bu amaçla Kocaeli Teknik Ziraat Müdürlüğü, her hafta "Çiftçiye Ziraat Bilgileri" adı altında bir broşür yayınlamış ve çiftçilere bedava dağıtmıştır. Mezkûr broşürlerde her hafta çiftçileri ilgilendiren farklı bir konu yer almıştır¹⁰. Çiftçilerin bilinçli bir biçimde üretim yapmasında ve tarımın daha modern yöntemlerle icra edilmesinde bu yayınların faydalı olduğu şeklindeki hükme varılabilir.

1950'li yılların başlarında Kocaeli'nde çiftçilere dağıtılan tarım kredilerinin arttırılması amacıyla Marshall Yardım'ından Ziraat Bankası'na verilmiş olan 8.000.000 Türk Lirası'nın 6.500.000 Türk Lirası krediye bağlanmış olduğundan; Ziraat Bankası tarafından Kocaeli'ne yeniden 7.339.000 Türk Lirası değerinde bir yardım yapılmıştır. Mezkûr krediler ile 1950'ye kadar ekilmemiş fakat üretime uygun arazinin istihsale açılması ve çiftçinin eksik olan zirai makine ve takımlarının takviye edilmesi sağlanmıştır¹¹. Böylece bahsi geçen krediler sayesinde çiftçilerin ekonomik yönden rahatlamaya başladığı ve gerekli aletleri daha kolay bir şekilde alabildiği düşünülmektedir.

1950'li yılların başlarında Kocaeli'nde çiftçilere dağıtılan tarım kredilerinin arttırılması amacıyla Marshall Yardım'ından Ziraat Bankası'na verilmiş olan 8.000.000 Türk Lirası'nın 6.500.000 Türk Lirası krediye bağlanmış olduğundan; Ziraat Bankası tarafından Kocaeli'ne yeniden 7.339.000 Türk Lirası değerinde bir yardım yapılmıştır. Mezkûr krediler ile 1950'ye kadar ekilmemiş fakat üretime uygun arazinin istihsale açılması ve çiftçinin eksik olan zirai makine ve takımlarının takviye edilmesi sağlanmıştır¹². Böylece bahsi geçen krediler sayesinde çiftçilerin ekonomik yönden rahatlamaya başladığı ve gerekli aletleri daha kolay bir şekilde alabildiği düşünülmektedir.

Kocaeli'nde 1950 dönemine göre tarımın daha çok gelişme göstermesinin temel sebeplerinden birisi kullanılan traktör sayısının artışıdır. Vilâyet genelinde 1940 yılında traktör sayısı altı iken¹³; DP iktidarının hemen

5 Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", s. 168-169.

6 Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40 (2007), s. 552.

7 Fügen Avdan, "Cumhuriyet Döneminde Kentleşme Sürecinde Planlama Deneyimi:1930-1980 İzmit Planları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2009*, s. 40.

8 İlhan Tekeli, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması*, İstanbul, 1998, s. 12.

9 Bizim Şehir, 20 Ağustos 1954, No: 687.

10 Bizim Şehir, 19 Eylül 1954, No: 713.

11 Hülya Koç, "Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde İzmit Şehrinin Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Yapısı (1951- 1955)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 66- 67.

12 Koç, Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde ..., s. 33.

13 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Ziraat Alat ve Makineleri İstatistiği 1940*, İstanbul 1941, s. 11.

ilk yılı olan 1950'de 49 olmuş¹⁴ ve 1955'te 149'a yükselmiştir¹⁵. Ayrıca 1950'den önce çiftçilerin elinde çiftçiye hizmet edecek 4 adet selektörden başka ziraat alet ve makinesi yok iken; 1958 yılı itibarıyla 149 adet traktör, 7 adet harman makinesi ve 10 adet selektör makinesi bulunmuştur. Bu dönemlerde binlerce çiftçinin tohumluğu temizlenmiş, ilaçlanmış ve hafriyat ile harman işlerine yardım yapılmıştır. Örneğin 1950'den evvel çiftçilerin temizlenen tohumluk miktarı 1.500 ton iken; bu rakam 1958'de 2.600 tonu aşmıştır¹⁶.

1950'den önce çeşitli zirai faaliyetler kiralanen iptidai vasıtalarla yapılmaktaydı. Bu durum çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktaydı. Bu sorunu çözmek için hükümet tarafından İzmit'te beş ve her kazada birer adet olmak üzere toplam 9 adet jeep ve pikap gibi modern vasıtalar verilmiştir¹⁷. Bu araçlar ile zirai faaliyetlerinin daha seri bir şekilde yapıldığı hükümüne varılabilir.

Yukarıda ifade edildiği üzere; tarımı geliştirmek ve bilinçli çiftçiler yetiştirmek amacıyla Kocaeli Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından birçok eğitim ve seminerler düzenlenmiştir. Söz konusu çalışmalarda Kocaeli Teknik Ziraat Müdürlüğü kadar Çayırova Teknik Ziraat Okulu da etkili rol oynamıştır. Çayırova Teknik Ziraat Okulu yetkilileri eğitimleri daha çok köy köylülere vermiş ve çiftçilerin seminerler için İzmit merkeze gitmelerine gerek bırakmamışlardır¹⁸.

1950'li yıllarda bazı vilâyetler teknik ziraat bölgesi kabul edilmiştir. Bu vilâyetlerden birisi de Kocaeli'dir. Bu tarihlere ekilmemiş toprakların tarım arazilerine açılması Kocaeli'nin teknik ziraat bölgesi kabul edilmesi sayesinde daha kolay hale gelmiştir. Bu dönemlerde uygulanan başarılı politikalar sayesinde ekilebilir geniş araziler elde edilmiş ve tarım arazisine açılmıştır. Ayrıca ziraat işleri daha modern ve bilimsel yöntemlerle yapılmıştır.

Devrin gazetelerine göre Kocaeli Teknik Ziraat Müdürlüğü tarımı geliştirmek ve çiftçilerin modern yöntemlerle üretim yapmasını sağlamak amacıyla birçok yeni plan yapmış ve proje uygulamıştır. Bunlardan birisi Teknik Ziraat Müdürlüğü ile yüksek mütehasıs ve müfettişler kadrosu altında Kocaeli'nin kazalarına bağlı yirmi köye zirai eğitim vermek üzere ziraat öğretmenlerinin atanmasıydı. Mezkûr eğitimciler, köylünün ve çiftçinin topraklarını teker teker inceleyerek bilgiler edinmiş ve tarlaların hangilerinde ürün yetişir veya ne suretle ürün yetiştirileceğini çiftçilere öğretmek için uğraşmışlardır. Bu hususta ziraat öğretmenleri, köylülere eğitimmiş ve yetiştirdiği her çiftçi için bir dosya oluşturmuştur¹⁹.

Eğitimler sonunda her sene yirmi köyün halkı aralarında mükemmel köylü seçerek diğer ilçelerde toplanarak grup kongrelerine katılmışlardır. İlçelerdeki kongrelerin neticeleri vilâyet kongresine gönderilmiş ve burada tespit edilen kalkınma ve ihtiyaç raporları Bakanlıkça tetkik edilerek; Kocaeli'nin bir senelik faaliyet raporları belirlenmiştir²⁰. Görüldüğü gibi Teknik Ziraat Müdürlüğü tarım faaliyetlerini geliştirmek için eğitim faaliyetlerine önem vermiştir. Ayrıca eğitimlerin verilmesi ve sonucunda da Kocaeli genelini ilgilendiren kararların alınması, çalışmaların belirli bir düzen içinde yürütüldüğü şeklinde değerlendirilmektedir.

1950'li yıllarda Kocaeli zirai bir vilâyet şeklinde görüldüğü için, hükümet burayı Teknik Ziraat Bölge sınıfına almıştır. Teknik ziraat bölgesinden maksat, köylünün tarlasını, toprağın cinsine ve yetiştireceği mahsule göre tanımak, yetiştirmek ve işletmektir. Hürsöz Gazetesi'ne göre, Anadolu'nun bazı yerlerinde bu şekilde kullanılan arazilerin verdiği müspet neticeleri Kocaeli'nde de alınmıştır²¹.

DP döneminde tarım ürünlerine zarar verici haşerelerle mücadele için köylüyü eğitici seminerler verilmiş ve bölgeye uzmanlar gönderilmiştir. Bahsi geçen çalışmalar ile zararlı haşerelerle ve hastalıklarla ciddi bir şekilde mücadele edilmiştir. 1950'den önce zararlı haşerelerle mücadele etmek için sadece 40 adet sırt ve 17 adet arabalı pülverizatör mevcut iken; 1957'den 213 sırt, 17 adet arabalı ve 106 adet muhtelif marka ve tipte pülverizatörler ve su tankerleri bulunmuştur²².

Kocaeli'nde tarım alanındaki büyük sorunlardan birisi çiftçiler tarafından orman alanlarına zarar verilmesiydi. Hükümet, bunu engellemek amacıyla toprağı olup da ziraat yapmakta güçlük çeken köylüye sistemli yardım ve kredilerinin artırılması yoluna gitmiştir. Bu sayede tarım alanlarına yönelen köylünün ormanları yok etmesi büyük ölçüde engellenmiştir²³. Ayrıca vatandaşlara Ziraat Bankası'ndan esaslı ve kolay bir şekilde kredi kullanması için olanaklar sağlanmıştır. Özellikle devrin ziraat müdürünün köylü ile sıkı münasebeti, İzmit Merkez bucağı çevresindeki köylerden bir kısım köylü vatandaşların kurs görüp birçok şey öğrenmeleri, traktör kursu için köylerden gönderilen kişilerin ehliyet almalarını kolaylaştırmıştır²⁴.

14 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayımı Neticeleri*, Ankara 1956, s. 61.

15 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Traktör Anket Neticeleri ve Ziraat Alat ve Makineleri, 1955-1959*, Ankara 1960, s. 5.

16 ATOM, Sinop, Sakarya, İzmit, Edirne, Tekirdağ, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1958, s. 197.

17 ATOM, Sinop, Sakarya, İzmit, Edirne, Tekirdağ, s. 198.

18 Hürsöz, 12 Kasım 1952, No:671; Bizim Şehir, 20 Ağustos 1954, No: 687.

19 Koç, Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde..., s. 35-38.

20 Koç, Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde..., s. 35-38.

21 Hürsöz, 3 Mart 1954, No: 1070.

22 Hürsöz, 13 Şubat 1953, No: 751.

23 Hürsöz, 7 Mart 1951, No: 172.

24 Hürsöz, 12 Kasım 1952, No: 671.

Kocaeli’nde tarımı geliştirmek amacı ile çiftçilere büyük miktarda kredili tohum yardımı yapılmıştır. 1950’den önce verilen tohum miktarı sadece 150 ton²⁵ olmasına rağmen; 1950’den sonra büyük oranda artmıştır. Bu doğrultuda 1950’den sonra dağıtılan tohumların miktarı, 1956-1957: 820 ton buğday (kredili yemlik), 1956-1957: 50 ton tohumluk buğday, 1956-1957: 230 ton buğday (kredili yemlik olarak) şeklinde gerçekleşmiştir²⁶.

DP iktidarında çiftçilerin daha fazla üretim yapmalarını sağlamak amacıyla çiftçilere bol miktarda kaliteli tohum tahsis edilmiştir. Özellikle Tarım Bakanlığı’nca dış ülkelerden ithal edilen yüksek verimli buğday tohumluklarından bütün çiftçiler faydalanmışlardır²⁷. Bu sayede buğday üretiminde büyük bir artış vuku bulmuştur. Ayrıca ürün miktarındaki artış sadece Kocaeli’nde değil; Türkiye genelinde görülen bir durumdur²⁸.

1950 Ziraat sayımlarına göre; Kocaeli’nde buğday ekim alanları, Kandıra, İzmit ve Karamürsel ilçelerinde yoğunlaşmıştır. Kocaeli’nden ayrılmadan önce Adapazarı en fazla buğday üretilen kazalardan birisiydi. Bu durumdan dolayı vilâyetin buğday üretimi fazlaydı. Ancak Adapazarı’nın ayrılmasıyla üretim ciddi bir şekilde düşmüştür. Bunun dışında Gebze ve Gölcük’te de buğday üretimi yapılmıştır²⁹.

1950’li yıllarda Kocaeli’nin buğday alanlarının da % 15’i nadasa bırakılmaktaydı. Kocaeli’nde kapalı nadas yöntemi uygulanmakta ve nadasa bırakılan alana yazlık ekim yapılmaktaydı. Bu arazilere yulaf ekilmekteydi. En zayıf topraklarda bile elverişli sıcaklık ve nem koşulları olduğunda yetişebilen yulaf, Kocaeli’nde buğdaydan sonra en çok üretilen üründü. Hayvan yemleri için kullanılan yulaf, bir dönem bitkisi olarak buğday ya da arpadan sonra da ekilmekteydi³⁰. Bu devrede Kocaeli’nde 12.800 hektarlık yulaf ekim alanları, 1960’larda 13.350 hektara yükselmiştir³¹.

Kocaeli’nde hemen her dönemde baklagiller üretimi düşüktür. 1950’li yıllarda bahsi geçen ürünün tarımı sadece Geyve ve Karamürsel kazalarında yapılmaktaydı³². 1960’larda Kocaeli’nde özellikle sanayinin gelişmesiyle düşük miktardaki baklagillerin üretimi daha da azalmıştır. Vilâyet genelinde 1950’li yıllarda 4.700 hektarda üretilen baklagillerin³³ üretim alanı 1960’ta 900 hektara kadar düşmüştür³⁴.

Kocaeli’nde üretilen belli başlı sanayi ürünleri ayçiçeği, şeker pancarı, keten ve tütündür³⁵. 1950’li yıllarda vilâyet genelinde sanayi ürünlerine ayrılan alanın % 53’ü ayçiçeği, % 33’ü keten ve % 11’ni tütün oluşturmaktaydı³⁶. Geriye kalan alanlarda ise şeker pancarı tarımı yapılmaktaydı. 1954’te yönetsel değişiklik sonucu Adapazarı, Hendek, Karasu, Akyazı, Hendek ve Geyve kazaları vilâyetten ayrılınca sanayi bitkilerinden şeker pancarı, keten ve ayçiçeği ekim alanlarının önemli bölümü Kocaeli sınırları dışında kalmıştır. Buna rağmen sanayi ürünleri yetiştirmek için başka yerler bulunmuş ve üretim yeri ile üretim miktarı artırılmıştır³⁷.

Kocaeli’nde yılın belirli dönemlerinde tütün piyasası açılmaktaydı. Tütün piyasasının açıldığı günlerde ekonomide gözle görülür bir canlanma olurdu. Özellikle adı geçen günlerde Alman, İsveç ve Mısır gibi ülkelerin firmalarının temsilcileri Kocaeli’ne gelmekteydiler³⁸. Yabancı firmalardan özellikle de Mısır ve Almanya’dan gelenler Kocaeli’nden büyük miktarda tütün almaktaydılar³⁹.

1950’den önce İzmit Ovası’nın bataklık olması, iç kesimlerde ise, sulama olanaklarının azlığı nedeniyle sebzeçilik çok fazla üretilebilen ürünlerden değildi. Hususiyile bataklık alanlarının kurutulmasından sonra, Kocaeli’nde sebze üretimi büyük artış göstermeye başlamıştı. Kocaeli’nde sebzeçiliğin gelişmesiyle vilâyet ekonomisi içinde sebze ürünleri de önemli bir konuma gelmişti. Vilâyetin konumu ve iklim yapısı sebzeçilik için çok uygundur. Bilhassa kuzey ve güney kesimlerinden gelerek Körfez’e dökülen akarsular da burasını sebze üretimi için etkili bir konuma getirmektedir. Bunun dışında genel olarak vilâyet ziraatının, il ekonomisinde sanayinin ağırlık kazanması ile giderek gerilemesi, ekim alanlarının bir bölümünün sanayi ve kent alanları içinde kalması, geniş alanlarda yapılan bitkisel üretimin, daha dar alanlarda ama yoğun bir şekilde yapılmasına sebep olmuştur. Bu durumun oluşmasında, ulaşımın gelişmesi ve eskiye oranla ucuzlaması, tüketim alanlarına yakınlık, sebze ve meyve üretimi yapanlara yüksek gelir getirmesi ve teknolojinin gelişmesinin büyük bir katkısı vardır.

25 ATOM, Sinop, Sakarya, İzmit, Edirne, Tekirdağ, s. 197-198.

26 ATOM, Sinop, Sakarya, İzmit, Edirne, Tekirdağ, s. 197-198.

27 Kocaeli 1967 İl Yıllığı, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1970, s.190; Hürsöz, 12 Haziran 1952, No:546.

28 Demokrat Kocaeli, 8 Ekim 1953, No: 475.

29 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, Ankara, 1956, s.61.

30 "Kocaeli" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. VII, s.5019.

31 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1960 Ziraat Sayımı Neticeleri, s.58.

32 Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, Kocaeli: Cihat Eren Kitapları, 1952, s.577.

33 Kocaeli" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. VII, s. 5019; Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, s. 61-65

34 Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1960 Ziraat Sayımı Neticeleri, s.58.

35 Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, s.139-146.

36 İzmit İl Etüt Envanteri 1970, s. 84.

37 "Kocaeli" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. VII, s. 5019.

38 Bizim Şehir, 8 Ocak 1954, No: 502.

39 Türk Yolu, 25 Şubat 1953, No: 4417.

Kocaeli vilâyetinde sebze tarımı umumiyetle merkez kaza olan İzmit, Karamürsel ve Gebze kazalarının kıyı kesimlerinde gelişme göstermiştir. Yani sebze üretimi daha çok bu alanlarda yapılmaktadır. Vilâyette sebzeçilik, İl Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından desteklenmiş ve çiftçilere seçilmiş sebze tohumları dağıtılarak, örnek çiftçiler tarafından yetiştirilen fideler de ekstra olarak üreticilere verilmektedir⁴⁰.

Bu dönemlerde vilâyetin bütün kazalarında sebze üretimi yapılmaktaydı. Ancak en çok üretim yapılabilecek yerler İzmit, Adapazarı, Karamürsel ve Gebze ilçeleriydi. Özellikle İzmit sebze üretimi bakımından ilk sırada bulunmaktaydı. İzmit'in sahil kuşağında bulunan köy ve çiftliklerde sebzeçilik kıymetli bir geçim kaynağıydı.⁴¹ Ayrıca Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından sebze üretimi yapan çiftçiler desteklenmiş ve sebze tohumlukları sağlanarak üretimin artması sağlanmıştır⁴². Hürsöz Gazetesi'ne göre çiftçileri desteklemek ve üretimi sürekli kılmak amacıyla DP devrinde Türkiye genelinde çiftçilere yapılan ziraî yardımların miktarı daha önceki dönemlere göre yüksektir. Örneğin 1949'da 519.000.000 Türk Lirası olan zirai yardım, 1950'de 602.000.000 Türk Lirası'dır. Bu yardımlar çiftçiler arasında paylaştırılmıştır⁴³.

DP zamanında üretimi arttırmak ve çiftçilerin koşullarını iyileştirmek amacıyla çiftçiler maddi bakımdan desteklenmiştir. Çiftçilere yapılan zirai yardımlar 1950'den önce kişi başına 800 Türk Lirası iken, bahsi geçen yardımlar 1952'de 4.000 Türk Lirası'na çıkarılmıştır. Ayrıca birden fazla tarım ürünü işi ile uğraşan çiftçilere ek 1.000 Türk Lirası daha verilmiştir. Böylece bir çiftçi 5.000 Türk Lirası yardım alabilmekteydi. Ayrıca 1953'te üretilecek olan yeni sebze ürünleri için de Kocaeli'ne 40.000.000 Türk Lirası ekstra olarak tahsis edilmiş ve üretimin istenilen düzeyde olması durumunda bu miktarın artırılması kararlaştırılmıştır⁴⁴. Böylece DP yönetiminde sebze üretimi artmış ve çiftçiler önceki yıllara oranla daha yüksek gelirler elde edebilmişlerdir şeklinde değerlendirilmektedir.

Kocaeli tarımında eskiden beri önemli bir yer tutan ve ekonomik getirisi olan meyvecilik, sağladığı gelir açısından giderek hâkim duruma gelmiştir. Kocaeli vilâyetinde 54 çeşit toprak ürünü ve 25 meyve türü bulunmaktadır. Kocaeli en müsait ziraat yetiştirme ve inkişaf şartlarını bir araya toplamış vilâyettir⁴⁵. Ziraat Bankası'nın "Türkiye Tarımsal Üretim Değeri" verilerine göre, meyve üretimi, il bitkisel üretim değerinin %51'i Karamürsel, %18,5'i Gölcük, %15'i İzmit, %12'si Geyve ve %3,5'ü Kandıra kazalarında gerçekleşmekteydi⁴⁶.

1950'lerde meyvecilik açısından Marmara Bölgesi'nin en çok üretim yapan vilâyetleri arasında Kocaeli ilk sıralarda yer almaktaydı. İzmit sahil bandı ile sulanabilen taban araziler sebze ve meyveciliğe ayrılmıştı ve Kocaeli ekonomisinde meyvecilik önemli bir yer tutmaktaydı. Bu dönemlerde üretim yüksek olduğu için tüketim fazlası meyveler İstanbul ve Ankara illerine ihraç edilmekteydi⁴⁷.

Kocaeli toprak yapısı ve iklim karakteri yönünden bahçe ziraatına elverişli olduğu halde 1950'den önce yeterli miktarda ürün elde edilememiştir. 1950'den sonra mevcut hükümet, ziraat teşkilatını motorlu vaziyet ile yapılması için gerekli alt yapıyı hazırlamış ve çiftçilere verdiği bedelli ve bedelsiz fidanlarla kısa zamanda meyveciliğin geniş alanlara ve bilhassa teşkilatlanma sayesinde hiç meyve yetiştirilemeyen köylere kadar genişlemesini sağlamıştır. Bu sayede meyve üretiminde her yıl planlamalar dâhilinde mühim gelişmeler kaydedilmiştir⁴⁸.

Sonuç

1950'li yıllarda ülke genelindeki uygun iklim koşulları, yurtiçindeki olumlu gelişmeler ve Türkiye'nin katılmış olduğu Kore Harbi, ziraat alanındaki verimin çok üretimin artmasıyla beraber bunlara olan talep artmış ve Türkiye ekonomisinde çok ciddi gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Bilhassa dönem itibarıyla ABD'den temin edilen Marshall yardımları da başta tarım olmak üzere ülke ekonomisi üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Netice itibarıyla DP iktidarının ilk dönemi olan 1950 yılında uygulamış oldukları tarım politikası, ziraatın çok ciddi bir biçimde gelişmesini sağlamıştır.

DP devrinde ülkede ekonomi alanındaki ilerlemelerin sonucu olarak Kocaeli vilâyeti de gelişmeye başlamış ve burası tarım ve hayvancılık dışında önemli sanayi kentlerinden birisi olmaya başlamıştır. Çok sayıda yatırım yapıldığı Kocaeli'nde tarım alanında hızlı gelişmeler görülmüş ve tarım ürünlerinden beklentilerin çok üstün-

40 "Kocaeli" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. VII, s. 5021.

41 Türk Yolu, 4 Eylül 1953, No: 4575.

42 Avcı, Cumhuriyet Döneminde İzmit, s. 87.

43 Bizim Şehir, 20 Ağustos 1954, No: 687.

44 Hürsöz, 12 Haziran 1952, No: 546.

45 Hürsöz, 12 Haziran 1952, No: 546.

46 Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, s.271.

47 "Kocaeli" Maddesi, Yurt Ansiklopedisi, c. VII, s. 5022.

48 İzmit İl Etüt Envanteri 1970, s. 83.

de verim alınmıştır. 1950'li yıllarında tarımda hızlı bir makineleşme ile birlikte tarımda verim artmış Kocaeli şehri ekonomik olarak gelişmiştir. Bu da doğal olarak Kocaeli'nde tarımın gelişmesi için ciddi bir gelişmenin olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1950'li yıllarda ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli'nde tarım alanındaki gelişmelerin en temel sebebi tarımda makineleşmeye geçmenin sonucu olarak traktör ve diğer tarım araçlarının sayılarındaki ciddi artışlardır. DP iktidarından önce başta traktör olmak üzere tarım aletleri bakımından son derece yetersiz olan Kocaeli vilâyeti, 1950'li yıllarda bu alanda büyük gelişmeler göstermiş ve tarımda makineleşmeye geçen ilk yerlerden birisi olmuştur. Bunun neticesi olarak da tarım ürünlerinde hem nitelik hem de nicelik bakımından ciddi verimlerin almasını kolaylaştırmıştır.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, 2012.
- ATOM, *Sinop, Sakarya, İzmit, Edirne, Tekirdağ*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1958.
- Avcı, Hüseyin, "Cumhuriyet Döneminde İzmit (1923-1973)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988.
- Avdan, Fügen, "Cumhuriyet Döneminde Kentleşme Sürecinde Planlama Deneyimi:1930-1980 İzmit Planları", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2009.
- Baytal, Yaşar "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40 (2007), ss. 545-567.
- Eroğlu, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, 2003.
- İzmit İl Etüt Envanteri 1970, İller Bankası Yayınları, Kocaeli, 1970.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 2010.
- Kocaeli 1967 İl Yıllığı, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1970.
- Koç, Hülya, "Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde İzmit Şehrinin Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Yapısı (1951- 1955)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1993.
- Oktar, Suat; Varlı, Arzu "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28/1 (2010), ss. 1-22.
- Sungur, Zahide, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (Mart 2016), ss. 1-24.
- Takım, Abdullah, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67/2 (2012), ss. 157-187.
- Tekeli, İlhan, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması*, İstanbul, 1998.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1970 Cari İstatistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları*, Ankara, 1972.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *1970 Cari İstatistikler ve Tarım Sayımı Sonuçları*, Ankara, 1972.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1960 Ziraat Sayımı Neticeleri, s.58.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayımı Neticeleri*, Ankara, 1956.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayımı Neticeleri*, Ankara, 1956.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1950 Ziraat Sayımı Neticeleri*, Ankara, 1956.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *1960 Ziraat Sayımı Neticeleri*, Ankara, 1964.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Traktör Anket Neticeleri ve Ziraat Alat ve Makineleri*, 1955-1959, Ankara, 1960.
- Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Ziraat Alat ve Makineleri İstatistiği 1940*, İstanbul, 1941.
- Yurt Ansiklopedisi, İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını, c. VII, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1983.
- Yüce, Rifat, *Kocaeli Tarihi ve Rehberi*, Kocaeli: Cihat Eren Kitapları, 1952.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul, 2000.

Gazeteler

- Bizim Şehir Gazetesi
Demokrat Kocaeli Gazetesi
Hürsöz Gazetesi
Türk Yolu Gazetesi

“Dokuz Patron Olayı”nın Kocaeli Basınında Temsili

Ayşe Elif EMRE KAYA *

Giriş

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi, temel hak ve özgürlüklerin ülkeye yerleştirilmesi konusunda önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu anlamda Milli Birlik Komitesi'nin ciddi bir gayret ile dönüştürmeye çalıştığı alanlardan biri de, gazetecilik mesleğidir. Milli Birlik Komitesi yönetimi, gazetecilerin çalışma koşullarını düzenlemek için çalışmalar yürütmüş ve nihayetinde 1961 yılının Ocak ayında; hem 195 sayılı yasa ile Basın İlan Kurumu kurulmuş, hem de gazetecilere bazı haklar ve yasal güvenceler sağlayan 212 sayılı yasa kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Basın İlan Kurumu'nun kurulması ile gazetelere verilen ilan ve reklamların dağıtımını düzenleme altına alınırken, 212 sayılı yasa ile çalışanların hakları güvence altına alınmıştır. Böylelikle de gazeteciliğin bir meslek olarak düzenlenmesinde önemli adımlar atılmıştır. Çıkarılan kanunlara; gerek tasarı aşamasında, gerekse de yasalaştıkları günlerde gazete sahipleri büyük tepki göstermiş, fakat değiştirilmesi ya da çıkarılmaması yönünde yaptıkları baskılar yönetimi etkileyememiştir. Bunun üzerine gazete sahipleri örgütlenerek ortak bir bildiri yayınlamışlar ve üç gün gazetelerini çıkarmama kararı almışlardır. Dokuz gazete sahibinin (*Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul, Yeni Sabah*) altında imzası bulunması nedeniyle basın tarihine olay “Dokuz Patron Olayı” olarak geçmiştir. *Gazete sahiplerinin bu tavır karşısında gazete çalışanları ise, protesto yürüyüşleri düzenlemişler ve gazete sahiplerinin gazete çıkarmama şeklindeki grevlerini kırmak adına üç gün süreli olarak birlikte “Basın Gazetesini” çıkarmışlardır.*

Bu çalışmanın konusu, yukarıda özetlendiği şekilde ulusal basın çalışanlarının nasıl örgütlü bir direniş sergilediklerini ve bununla birlikte farklı çıkar grupları gibi sunulan gazete sahiplerinin sınıfsal çıkarları karşısında nasıl ortak bir şekilde hareket ettiklerini göstermesi bakımından oldukça önemli bir örnek olay olan “Dokuz Patron Olayı”nın önde gelen endüstri ve liman kentlerinden biri olan Kocaeli'nin gazetelerinde nasıl temsil edildiğidir.

Medyanın toplumsal bilgiyi inşa ederken belirli yorumları tercih ettiği, bunlara dayalı sınıflandırmalar ve düzenlemeler ile belirli gerçekleri içerirken diğerlerini dışarıda bıraktığını böylelikle medyanın paylaşılan bir toplumsal fenomeni tanımlamasıyla birlikte aynı zamanda onun oluşturulmasına da yol açtığı şeklinde özetlenen eleştirel yaklaşım, bu çalışmaya yön veren kuramsal bakış açısıdır¹. Bu görüş doğrultusunda, endüstrinin gelişiminin bu denli yaygın olduğu Kocaeli şehrinde sınıfsal aidiyetlerin de gelişmiş olma hali göz önüne alındığında, ulusal basında yaşanan bu sınıf çatışmasının, Kocaeli basınında destek ya da yer bulup bulmadığı, destek ve yer bulması halinde nasıl inşa edildiği ve hangi çerçeve içerisinde sunulduğunu irdelemek oldukça anlamlıdır. Bu nedenle de haber ve makalelerde olayın ele alınış biçimleri, yerel basın çalışanlarının kendi haklarının konu edildiği bu çerçevede nasıl bir duruş sergiledikleri ya da gazete sahiplerinin sınıfsal çıkarlarının engel oluşturması nedeniyle çalışanların konuyu kendi sınıfsal çıkarlarından okuyup destekleyemediklerini ortaya sermek, bildirin ana amacını oluşturmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, yapılan taramada bahsi geçen yıllarda endüstrinin varlığına da bağlı olarak, Kocaeli basının nicelik olarak da nitelik olarak oldukça gelişkin olduğu görülmüştür. *Gazete, Kocaeli, Demokrat Kocaeli, Şirin Gölcük, Yeni Halk, Yeni Zurna, Hedef, Kara Mürsel, Demokrat Gölcük, Türk Yolu bu yıllarda yayın yaptığı tespit edilen gazetelerdir. Çalışmada ise, bahsi geçen gazetelerden kopyalardaki düzensizliklerin verdiği sınırlılık nedeniyle, yalnızca üçü üzerinde analiz yapılmıştır. Demokrat Kocaeli,*

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi. E posta: elifemrekaya@gmail.com

1 Çiler Dursun, İletişim Kuram ve Kritik, İmge Kitabevi, Ankara, s. 40.

Hedef ve Türk Yolu gazetelerinde konunun geçtiği günlerin öncesi ve sonrasında yayınlanan kopyalar, ele alınarak üzerlerinde detaylı bir inceleme yapılmış, bunlardan elde edilen örnekler, söylem analizi tekniği ile irdelenmiştir. Bu çalışma ile elde edilmiş bulguların ulusal ve yerel basın tarihine olduğu kadar siyasi tarihe de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

“Dokuz Patron Olayı” Öncesi Yaşanan Gelişmeler ve “Dokuz Patron Olayı”

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonucu Demokrat Parti (DP) iktidarının sonlanması ile birlikte, yeni bir sürece girilmiş, ülke yönetimini eline alan Milli Birlik Komitesi (MBK) pek çok alan da düzenlemelere girişmiştir. Basın alanı da bunlardan biridir. MBK, bir yandan yeni Anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis’in oluşması için çalışmalar yaparken, bir yandan da antidemokratik kanunların belirlenmesi amacıyla hukukçulardan oluşan bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonun raporu ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde sınırlayan kanunların kaldırılması gereği üzerinde duran yayınlar, Komite’nin 13 Ekim 1960’ta ‘Neşir Yoluyla veya Radyo ile yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun’u yürürlükten kaldırılmasını sağlamıştır. 29 Kasım 1960’ta Basın Kanunu’nun birçok maddesi değiştirilmiştir. Böylece 1950’de kabul edilen kanunda, 1956 yılında değişiklik yapılırken getirilen antidemokratik hükümler kaldırılmıştır. Yine aynı gün Türk Ceza Kanunu’nun 481. maddesi değiştirilerek DP döneminde tartışma konusu olmuş ve basını özellikle kamu hizmeti gören her düzeyde görevlinin denetlenmesi yönünden ilgilendirmiş olan ispat hakkı tanınmış ve bu hakkın kullanılma koşulları belirlenmiştir².

Dönem içinde çıkarılan ve gazete sahipleri ile MBK’ni karşı karşıya getiren yasalardan ilki ise, Basın İlan Kurumu’nun kurulmasına ilişkin yasadır.

Resmi ilan gerçekten de gazeteler için oldukça önemli bir sorun teşkil etmekte idi, Koloğlu’nun da belirttiği gibi, gazetenin maliyeti satış fiyatının üstündeydi ve gazete satışa çıkarıldığı anda fiyatının dörtte biri oranında zarar kaydediyordu. Bu açık ise, devletin bazı indirimleri ve özel sektörden sağlanan ilanlarla karşılanabiliyordu³. Bu da ister istemez bir bağımlılık ilişkisi oluşturuyordu. Bu nedenle MBK resmi ilan dağıtımını düzene sokmak amacıyla 2 Ocak 1961 günü 195 sayılı kanunla Basın İlan Kurumu’nun kurulmasını sağlamıştır⁴. Basın İlan Kurumu Kanunu’nda kurumun görevleri, “resmi ilanların gazetelerde ve sürekli yayınlarda basılmasına aracı olmak, gazete ve sürekli yayınlara, basın dernekleri ve sendikalarına en çok beş yıllık kredi açmak; gazetecilere ve basın işçilerine en çok iki yıllık borç vermek, basının makine, kağıt ve mürekkep gibi ihtiyaçlarını sağlamak, çalışamaz durumda olan basın mensuplarına ve ölenlerin ailelerine yardım etmek, sosyal girişimlerde bulunmak” olarak belirtilmiş ve yasa ile Anadolu Basınının gelişmesine katkıda bulunmak istendiği söylenmiştir⁵.

212 sayılı kanunla⁶ da gazetecilere kıdem hakkı, ölüm tazminatı, gazetelerin kapanması durumunda gazetecilere tazminat verilmesi, istifa eden gazeteciye kıdem tazminatı verilmesi, aylıkların peşin olarak ödenmesi, gece çalışanlara haftada iki gün izin hakkı tanınması, kar eden gazetelerin gazetecilerine her yıl bir maaş ikramiye vermeleri, iş anlaşmazlıklarının ticaret mahkemelerinde değil, iş mahkemelerine verilmesi, ödemelerin gecikmesinde her gün için % 5 faiz yükümlülüğü getirmesi şeklinde haklar sağlanmıştır⁷. Öyle ki, MBK yönetiminin bu girişimi, Uluslararası Basın Enstitüsü’nün (IPI) birkaç yıl sonraki raporunda, “212 sayılı kanun ile gazetecilerin maddi çıkarılarının Avrupalı meslektaşlarının dahi gıpta edeceği bir tarzda himaye ediliyor” şeklinde övgüyle yorumlanmıştır⁸. Gerçekten de, bu haklar gazeteciler için o kadar rahatlatıcı idi ki, 212 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 10 Ocak gününü gazeteciler “Çalışan Gazeteciler Bayramı” olarak kabul etmişlerdir⁹.

2 Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 280.

3 Orhan Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın, İletişim Yayınları*, İstanbul, 1992, s. 79.

4 T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 68. Birleşim, Cilt: 5, 02.01.1961, s. 10-23; M. Nuri İnuğur, *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 1992, s. 372-373.

5 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 2003, s. 229-230.

6 Ahmet Yıldız kanun gerekçesini ve oluşturulma biçimini şu sözlerle izah eder: “Efendim evvelce de Yüksek Heyetinizle arz ettiğimiz veçhile bu kanun tasarısı da Çalışma, Adliye Bakanlıklarıyla Basın - Yayın Genel Müdürlüğü ve tarafsız profesörlerden Cahit Talaş ve basında çalışan ve çalışanların müessesilerinden müteşekkil bir seminerde hazırlanmıştır. Tasarı, basında çalışan ve çalışanlar, arasındaki münasebetleri en iyi şekilde tanzim edecektir. Yalnız Çalışma Bakanlığı bir İş Kanunu hazırlamaktadır. O kanun daha uzun zaman alacak ve aynı zamanda bizim mevzunun birçok hususu da onun dışında kalacağı için bu kanun, memleketin ihtiyacını göz önüne alarak hazırlayıp huzurunuzda getirilmiştir. Çalışma Bakanlığı ayrıca bir İş Kanunu getirmek için çalışmasına rağmen biz basında çalışanlarla çalışanlar arasındaki münasebetleri tanzim eden bir kanunun hazırlanması lüzumuna kanaat” (T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 69. Birleşim, Oturum: 3, Cilt: 5, 03.01.1961, s.35).

7 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere...*, s. 229, Şapolyo, dönemin gazetecilerinin ekonomik durumlarını şu sözlerle ortaya koyar: “...4 Ocak 1961 tarihinde 212 sayılı kanunla ‘Fikir İşçileri Kanunu’ çıkarıldı. Bu kanunla gazetecilik cazip bir meslek haline geldi. İstanbul’da bir gazeteye girenler 750 lira ile, Ankara’dakiler de 1250 lira ile alınıyordu. Bu asgari had idi. Diğer bölgelerde bu nisbet değişmekte idi. Gazete sahibi bir gazeteciye çıkarırsa, üç aylık maaş verecek şayet beş yılı doldurmuşsa her yıla bir maaş vermek mecburiyeti konuldu” (Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1969, s. 273-274).

8 Pollak ve Reverdin, s. 189. Esin, 212 sayılı yasayı “basın işçilerinin yaşam koşullarını düzenleyerek onların fikir özgürlüğünü garanti eden ilk ciddi mevzuat” olarak nitelmiş ve işçiler tarafından büyük onay gören yasanın işverenleri memnun etmediğini Nadir Nadi, Falih Rifki Atay gibi gazete patronlarının cephe aldığı belirtmiştir Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi. Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 148.

9 Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere...*, s. 229. Enver Behnan Şapolyo, da 27 Mayıs’tan sonra mesleğe girmiş gazetecilerin “uyanık ve kültürlü genç” bireylerden oluşup, sosyal haklarını savunmayı bilme bilinçlerinden bahsetmiştir (*Türk Gazetecilik*, s. 272).

Bu yasalar daha tasarı halinde iken, gündeme gelmesi ile birlikte gazete sahiplerinin çetin bir mücadele içine girdikleri, kampanyalar açarak çalışmalara, MBK üyelerine ve sendikacılara karşı hücumlarda bulunmaya başladıkları ifade edilmiştir¹⁰. Buna karşın, 2 Ocak 1961 tarihli MBK Genel Kurul Toplantısı tutanaklarında, 41. maddenin görüşülmesi esnasında Ahmet Yıldız’ın Kadri Kaplan’ın “bu madde hakkında bir toplantı söz konusu idi, gazetecilerin fikirleri ne oldu yönündeki sorusuna “Bir itirazları olmadı buna. Ben, Ahmet Emin’le, Nadir Nadi ile ve diğer büyük gazete sahipleriyle konuştum” şeklinde cevap vererek konuyu bambaşka bir çerçevede içinde sunmakta idi¹¹.

Ahmet Yıldız ısrarla gazete sermayedarlarının itirazları olmadığını iddia etse de, gazete sahipleri kararlı bir biçimde tasarıya karşı çıkmaya devam etmişlerdir. Gazete sahipleri Basın İlan Kanunu’na karşı çıkış gerekçesi olarak, ilan dağıtımının siyasal iktidarlar tarafından basını kontrol etme aracına dönüştürülmesini göstermişlerdir¹². Öyle ki ilerleyen yıllarda onların endişelerini doğrular nitelikte bir rapor, Uluslararası Basın Enstitüsü’nün (IPI) uzmanları tarafından kaleme alınacaktır. Rapora göre; “...Ticari ilanlar pek bol değildir ve Batı’da olduğu gibi mühim bir rol oynamaz. Hacim mahdut olduğunda bu tip ilanları umumiyetle daha ziyade yüksek tirajlı gazeteler alır. Bu yüzden yüksek tiraj için amansız bir mücadele açılmıştır. Yabancı ilanlar Basın İlan Kurumu vasıtası ile gazetelere ulaştırılmaktadır ki, bu bizce idari bakımdan lüzumsuz bir karışıklığa sebebiyet vermekte ve gazetelerin hürriyetini kısımlıdır. En garibi dünyada eşi benzeri olmayan Resmi İlan müessesesidir... Bazı istisnaların dışında gazetecilerin maddi mevcudiyetleri resmi ilana tabidir. Bu da naşirlerin ve gazetecilerin çelişen bir tutumunu ortaya çıkarmaktadır. Bunlar bir taraftan sistemin kötülüğünü kabul etmekte, diğer taraftan resmi ilanların ortadan kaldırılması halinde maddi durumlarının bozulacağından endişe ederek bu sistemin devamını arzulamaktadır”¹³.

Bu eleştirilere karşın, “Basın İlan Kurumu’nun uygulamalarında gazete sahiplerinin 13 Ocak 1961 günlü bildirimlerinde öne sürülen endişeleri haklı gösterecek bir uygulamasının söz konusu olmadığını ve hatta Basın İlan Kurumu’nun MBK’nin en başarılı müesseselerinden biri olarak yaşamını sürdürdüğünü” yönünde görüş de söz konusudur¹⁴.

Orhan Koloğlu, gazete sahiplerinin 212 sayılı kanuna verdiği tepkinin nedenini¹⁵ ise şu örnekle ortaya koyar: “27 Mayıs’ın basın çalışanlarına en büyük katkısı olan 212 sayılı kanunun sağladığı güvenceler çerçevesinde emekçileriyle eşit sayılmayı içermeyen *Yeni Sabah patronu gazetesini kapattı*”¹⁶. Oysa Şemsi Kuseyri kanun tasarısının görüşmeleri esnasında yaptığı konuşmada, tasarının hem çalışanı hem de işvereni tatmin eden yönleri bulunduğuna şu sözlerle işaret etmiştir: “Bizim şu müşterek çalışmamızla huzurunuzda getirdiğimiz tasarı çalışan gazetecinin haysiyetini de koruyacaktır. Kanunu kabul ederseniz çalışan gazeteci, patronların tazyikinden kurtulacak şu adam hakkında şu yazıyı yazacaksınız gibi belki de haysiyet kinci bir harekete mukavemet edecektir. Aynı zamanda patronları da kurtaracaksınız. Basın ahlâkına aykırı hareket edenleri, hiçbir suretle mukavele müddetini beklemeden, işten çıkarma imkânı verilecektir”¹⁷.

İki tarafın da kazancı olduğuna ilişkin bunca vurguya karşın, gazetelerin kapatılmasına kadar varan sürece nasıl gidildiğini “dokuz” patronlardan biri olan Bedii Faik, şu şekilde anlatmıştır. Faik, MBK içinde bir basın kanunu çıkararak “Babialî’den geçeceğiz” yönünde bazı düşünceler olduğunu hatta Ahmet Yıldız’ın¹⁸

10 10 Ocak..., s.8.

11 T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 68. Birleşim, Cilt: 5, 02.01.1961, s. 18.

12 İnuğur, *Türk Basın...*, s. 373.

13 “Oscar Pollak ve Olivier Reverdin Raporu”, *Türkiye’de Kitle İletişimi. Dün- Bugün- Yarın, Der. Korkmaz Alemdar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, s. 185-193, 188.*

14 İnuğur, *Türk Basın...*, s. 373-374.

15 IPI uzmanlarının kanun yürürlüğe girdikten sonra ortaya koyduğu raporunda, patronların 212 sayılı kanuna olan tepkilerinin kaynağı şu şekilde yer bulmuştur: “... öyle ki birçok naşirin (yayıncı) 212 numaralı kanunun ekseri gazetelerin gerçek mali durumlarını nazari itibara almadığından şikâyetçidirler. Bunlar özellikle işten çıkarma halinde gün başına ödemeleri gereken yüzde beş nisbetindeki faizden şikâyet etmektedirler. Görüşüğümüz bir şahsın ifadesince “Halen en fazla bir düzine gazete personeline kanuna uygun şekilde muntazam olarak maaş ödenebilmektedir. Büyük bir tiraja sahip olmayan fikir gazeteleri 212 numaralı kanunun sosyal ahkamından bilhassa zarar görmekte. Ufak taşra gazeteleri bu kanundan kolayca sıyrılmanın yolunu bulabilmektedir. Türk basınının şimdiki gelişim safhasında bizce gazeteciler arasındaki serbest rekabet kanuni yolda çalışanların maddi ve manevi güvenliği yararına tahdit edilebilir. Böylece 212 numaralı kanuna göre, özellikle işten çıkarma ve ölüm halindeki tazminat gibi pek realist olmayan ve esasen pratikte tatbik edilemeyen hükümlere mukabil naşirlerden asgari mükellefiyet istenebilir. Gazeteciler bizzat bu konuda bazı mübalağalar mevcut olduğunu kabul etmektedirler. Ancak birçok gazetecinin mali durumlarının naşirlerinin iddia ettiği kadar çok daha iyi olduğunu da ileri sürmektedirler” (Pollak ve Reverdin..., 189).

16 Koloğlu, *Osmanlı’dan Günümüze...*, s. 80.

17 T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 69. Birleşim, Oturum: 3, Cilt: 5, 03.01.1961, s.37.

18 Ahmet Yıldız Genel Kurul Toplantısında kendisine yöneltilen patronlar neye itiraz ediyor yönündeki soruya şu cevabı vermiştir: “Arkadaşlar, işverenlerin nerelere itiraz ettiğini, maddelerin müzakeresi sırasında yeri geldikçe izah etmek daha isabetli olur. Zaten bunlar bir iki yerde itirazda bulunmuşlardır. Buna göre de icabeden değişiklik yapılmışta. Açık söyleyelim, bir, %25 talebediyorlar gazetede çalışanlar. Biz prensip itibarıyla bunu “koyamadık; memurlar için olduğu gibi birer maaş ikramiye ile iktifa ettik. Fakat, belki siz bu yetmez diyeceksiniz. Sonra bunların kendi kendilerine gazeteden ayrılmaları durumuna bir itirazda bulundular; bu takdirde kendilerine verilecek olan ikramiyenin tutarı ve mahiyeti üzerinde de itirazları oldu. Bunlar, eskiden hazırlanmış olan bir tasarı kabul edilecek sanarak bu itirazları yaptılar. Halbuki bu tasarı kabul edilmiş değildir. Babadan gazeteci olan Nadir Nâdi çok güzel bir yazı yazdı ve bizi de davet ettikleri bir toplantıda açıklama yapmak fırsatını bulduk, ilgili kupürleri de kestim, şimdi bu pek anlaşılamaz. Fakat hangi maddede neye, neden itiraz ettiler, ne istiyorlar bunları maddelere geçildiğinde, yeri geldiğinde orada daha iyi takibedeceğiz, hep beraber” (T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 69. Birleşim, Oturum: 3, Cilt: 5, 03.01.1961, s.37).

bir süredir “Öyle bir kanun getireceğiz ki, Babialı'deki patron hakimiyeti hemen son nefesini verecek”¹⁹ yollu bazı sözler duyduklarını fakat buna inanmak istemediklerini, bunu paylaştıkları Komite üyelerinin de kendilerini “canım efendim gazete sahiplerine danışılmadan böyle bir kanun nasıl yapılır, yapılsa nasıl kabul görür? yollu cevaplar aldıklarını ve bun karşın Ahmet Yıldız'ın bir şekilde tasarımı ağırlaştırma dahi yoluna gittiğini ifade etmiştir²⁰. Faik'in buraya kadar anlattıklarında MBK içinden bir grubun “gazete patronlarını” saf dışı etme operasyonuna giriştiklerini buna karşın patronlarında MBK üyelerinin kendilerine verdiği teminatlara inandıklarını ifade etmiştir²¹.

Sözlerinin devamında ise, kanunun maddelerine ilişkin yorumlamada bulunmuş ve burada bazı itiraflarda bulunmuştur. “...Aslında biz böyle bir tasarının çalışanları teminata kavuşturan hiçbir maddesine karşı değildik. Ama kulağımıza mesela her gün için yüzde beş faizli ücret gecikme cezası gibi bir ölçsüzlük ve bilançomuz on lira karla dahi kapansa, herkese ikişer maaş verme zorunluluğu gibi bir insafsızlık ve nihayet başka gazetelerde geçmiş upuzun hizmetlerin tazminatını son çalışanı gazeteye yüklemek gibi bir Karakuş hükümcülüğü duyulunca telaşlanmadık desem elbet yalan olur”²². Faik'in buradaki sözleri yukarıdaki anlatımından farklı olarak esasında “maliyet” hesabı ağırlıklı bir tepki olduğunu gösterir niteliktedir. Fakat yazar yine de anıların da ısrarla Cemal Gürsel'den dahi teminat almalarına karşılık kanunun çıkarılmasına tepki olarak gazetelerini kapatma yoluna gittiklerini ifade etmeye devam etmiştir²³.

MBK yönetimi de ısrarlı tutumunu sürdürmüştür. 15 Aralık 1960'da Ankara'da Radyoevi'nde yapılan toplantıda, Fikir İşçileri Yasa Tasarısı ve Basın İlan Kurumu Yasa Tasarısı yeniden görüşülmüş ve bunun üzerine bazı gazete sahipleri bir toplantı yapıp, bir mektup hazırlamışlar ve MBK üyelerine göndermişlerdir²⁴. Buna karşın Ahmet Yıldız'ın iknası ile yasa tasarısı gündeme alınmış ve bu toplantıda gazete sahiplerinin “ilanların kaldırılmasının gazetelerin kapanmasına yol açacağına ilişkin” mektupları da okunmuştur²⁵. Ahmet Yıldız, mektuba tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir: “Efendim, beş gazeteci resmi ilanlarla kalkınacak ve Türk basını bu gazetelerin tröstüne teslim edilecek; başka gazete çıkarılamayacak, çıksa da yaşayamayacak. Gazetelere resmi ilan verilirse, yaşayabilirler. Hepsine verilmeli ki, mevkuteler yaşayabilme imkanı bulsunlar”²⁶. Mucip Ataklı'nın “Çalışanlarla çalıştırılanlar karşılıklı olarak anlaşabiliyorlarsa bu yasaya ne lüzum var” sorusuna Ahmet Yıldız,

19 Üstün de benzer bir söylemi dile getirmekte fakat başka bir üyeyi işaret etmektedir: “...MBK Üyesi Muzaffer Özdağ gazetecilerin inandırdıkları fikirleri yazmak zorunda kaldığını ve Doğu'da bulunan toprak sahipleri gibi Babialı'de de ağalar bulunduğunu iddia ederek “27 Mayıs'ta basına olanca hüriyeti verdik. Yurdu demokrasiye götürürken Babialı'den geçeceğiz” dedi. “Babialı'den nasıl geçeceksiniz?” sorusuna Özdağ, “Fikir işçileriyle beraber geçeceğiz, arkadaşlar” cevabını vermesi gazete sahiplerinin kaygısını haklı çıkarıyordu. Hasan Üstün, “Bab-ı Ali'de Dokuz Patron Olayı”, *Türkiye'de Kitle İletişimi. Dün- Bugün - Yarın*, Der. Korkmaz Alemdar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, s. 194- 205, 196.

20 Bedii Faik, *Matbuat Basın derken... Medya*, 4. Cilt, *Doğan Kitap, İstanbul, 2003*, s. 62-63. Üstün'ün çalışmasında, *MBK Sosyal İşler Komisyonu üyesi Sami Küçük vasıtasıyla İGS'ye “Kimseye fazla belli etmeden bunun (5953 sayılı yasa) üzerinde ne gibi tadilatlar istiyorsunuz, bir hazırlık yapın” dendiği ifade edilmiştir(Bab-ı Ali'de...s. 195-196). Faik'in endişeleri dikkate alındığında bu önemli bir bilgidir.*

21 Üstün çalışmasında, MBK Genel Sekreteri Orhan Erkanlı ve bazı gazete patronları ve başyazarları ile görüşerek bir “centilmenlik anlaşması yaptıklarını, buna göre gazete sahiplerinin üniversite ve diğer konularda daha ölçülü ve objektif olacaklarını, MBK'nın da basınla ilgili bütün yasa tasarılarının işveren ve fikir işçilerinin uzmanların komite üyelerinin de katılacağı bir seminerde gözden geçirilmesini sağlayacağını hatta 11 Kasım'da bir basın forumu düzenlendiğini fakat 14'ler olayının yaşanması ile bunların kesintiye uğradığını, 14'lerin tasfiyesinde Ahmet Yıldız'ın olmayışının hayal kırıklığı yaşattığını da ifade etmiştir(Bab-ı Ali'de...s. 197).

22 Faik, *Matbuat Basın...*, s.63. Ahmet Yıldız patronların itiraz ettiği noktaya kanun tasarısı görüşmelerinde şu sözlerle değinmiştir: “Burada yeni tasarıda bir yüzde alınmasından vazgeçilmiştir, İstanbul'da da gazete sahipleri böyle bir yüzde alınmasına rıza göstermediler. Sene sonundaki kazancın yüzde bir kısmına fikir işçileri ortak olmayı istemişlerdi. Gazete sahipleri buna taraftar olmadılar, İlerde kanun vâzı bunu yapısın dendi. Verilecek tutar olarak kâr sağlandığı takdirde yılda bir maaş ikramiye verilmesine razı olundu” (TC. MBK Genel Kurul Toplantısı, 70. Birleşim, Cilt: 5, Oturum: 4, 04.01.1961, s.45).

23 Faik, *Matbuat Basın...*, s.64.

24 Üstün, *Bab-ı Ali'de...*, s. 197.

25 Üstün, *Bab-ı Ali'de...*, s. 198. Yollanan karar suretinin tam metni şu şekildedir: “Bugünlerde sendikalarımız temsilcilerini Ankara'ya davet eden Basın ve Yayın Umum Müdürü Sayın Ahmet Yıldız, gazetelerde, çalışanlara dair birtakım yeni hükümler taşıyan tasarı üzerinde görüşme açmıştır. 1.Basın fikir işçilerinin hukuku, bir kanunla zaten teminat altındadır. 2. Çalışanlarla çalıştırılan arasındaki münasebetleri yeniden tanzim etmek yolunda Çalışma Bakanlığının hazırlıklarda bulunduğu bilinmektedir. Eğer eski kanunda eksiklikler varsa yeni tasarılar bunları tamamlayabilir. 3. Sayın Ahmet Yıldız'ın dosyasındaki tasarıda, meselâ kendiliğinden istifa eden yazı kadrosu mensuplarına çalıştıkları yıllar nisbetinde tazminat verilmek gibi akil ve havalı olan maddeler bulunduğu gibi, çalışanları sermaye sahipleri ile ortak kılmak gibi Türkiye'nin hiçbir endüstri kolunda tatbik olunmayan hükümler vardır. Bütün yazı kadrosunun istifa ederek tazminat almaları yüksek sürümlü eski bir gazeteyi dahi kapatmaya yeter. Şu noktalar üzerine bilhassa dikkati çekeriz: A) Çalışanlar müesseselerimizi serbest mukavele ile girerler ve diledikleri şartları koşmakta serbesttirler. B) Böyle hükümler sosyalist ve liberal hiç bir hür memleket rejimlerinin kanunlarında olmadığı gibi, her biri fikir işçileri çalıştıran Türk endüstri kollarında da yoktur. C) Kaliteli fikir işçileri gazeteler arasında âdeta artırma ile aranmaktadır. Gazetelerde çalışan kaliteli fikir işçileri en yüksek Devlet maaşları üstünde aylık almaktadırlar. Mülkiyet hakları ve Anayasa prensipleri ile ilgili bu türlü hükümlerin, başka endüstri ve iş kollarında tatbik edilmek değil, tasavvur bile olunmadan, ilan azlığı, kâğıt ve malzeme pahalılığı yüzünden ciddi bir kriz karşısında bulunan basın hakkında uygulanması adaletsizdir. 4. Türkiye'de çıkan yüzlerce gündelik gazete arasında, eğer resmi ilanlar kaldırılacak olursa, yüzde doksan yedisinin kapanıp yüzde üçünün yaşayabileceği bir gerçektir. Yıllık bilançoları bu hususta tam bir fikir verebilir. Yüzde doksan yedisi sübvansiyonsuz yaşayamaz halde bulunan bir iş kolunun, hele bu kol fikir çalışmaları ile ilgili ise, yeni mükellefiyetler altına alınması değil, mevcut mükellefiyetlerin de hafifletilmesi lâzımgelir. Bir şey yapılacaksa, bu, memlekette on bin sürümlü fikir mücadelesi gazetelerin yaşamalarını sağlayacak tedbirler almaktır. Bu defa Zürich'te toplanan Milletlerarası Basın Enstitüsü İcra Komitesinden tahkik ettiğimiz üzere batı demokrasilerinden hiçbirinde gazete kâğıdından vergi ve resim alınmaz. Üstelik sübvansiyon verildiği de vardır. Bizde ise hem gümrük ve rejimler alınmakta, hem de gümrük ve resimlerden başka kilo başına elli, altmış kuruş İzmir Kâğıt Fabrikası hissesi yüklenilmektedir. 5. Mülkiyet haklarını ve Anayasa prensiplerini ilgilendiren bu türlü tasarılar ya önce üniversitelere yollanarak hukukçulara tetkik ettirmek, yahut ihtisas komisyonları bulunan Kurucu Meclise veya gelecek Millet Meclisine bırakılmak doğru olur. Hiçbir mesuliyet hissi taşımayan bazı kimselerin, bir hukuk meclisine kabul ettiremeyeceklerinden emin oldukları Anayasa ve mülkiyet haklarına aykırı kararları Milli Birlik Komitesinden, geçirmek gayretinde bulunmaları Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünden yardım görmemelidir”. Cumhuriyet, Vatan, Hürriyet, Milliyet, Dünya gazetelerini temsil eden Gündelik Siyasi Gazeteler-Sendikası Reisi Falih Rifki ATAY Akşam, Birlik, Ege Ekspres, Ekonomi, Gece Postası, Hâkimiyet, Havadis, Hergün, Jamanak, Journal D'orient, Öncü, Sabah Postası, Son Havadis, Son Posta, Son Saat, Şehir, Tercüman, Ticaret - İzmir, Ticaret Postası, Türkiye Spor, Ulus, Yeni Asir, Yeniçün, Yeni İstanbul gazetelerini temsil eden Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası Reisi Malik YOLAÇ (TC.MBK Genel Kurul Toplantısı, 70. Birleşim, Cilt: 5, Oturum: 4, 04.01.1961, s. 46-47).

26 T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 70. Birleşim, Cilt: 5, Oturum: 4, 04.01.1961, s. 47.

şu sözlerle yanıt vermiştir: “Bu yasa (5953) bundan sekiz sene evvel çıkmış, hükümleri eskimiş. Biz bugünün icaplarına uydurmak için düzeltmeler yapıyoruz. Memleketimizde kolektif iş akdi mevcut olmadığı içindir ki, çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri tanzim eden bu yasa ele alınmıştır”²⁷. Ayrı ayrı maddeler üzerinde konuşulmasının ardından oylamaya geçilmiş ve kanun metni kabul edilmiştir²⁸.

Yasanın çıkması üzerine, *Akşam, Yeni Sabah, Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul ve Dünya 10 Ocak 1961 günü yayınladıkları bir bildiri ile gazetelerinin üç gün çıkmayacağını duyurmuşlardır*²⁹. Bildiri metnindeki çarpıcı ifadeler şu şekildedir: .... “Milli Birlik Komitesi tarafından ilan edilen basınla ilgili kanunlar milletçe girilen bu aydınlık devirde basını emsali görülmemiş bir tehlikenin için atmıştır”.

“... Bizler tam manasiyle hür basının devletin her türlü kontrolünün ve vesayetinin dışında kalmak suretiyle amme vazifesi görebileceği inancındayız. Kaldı ki şikâyet ettiğimiz kanunlar Temsilciler Meclisi’nin açılışı arifesinde hiçbir tartışmaya imkan bırakılmadan ve sebebi anlaşılmayan bir acele ile çıkartılmıştır”.

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin desteğiyle saflarında yer almak mücadelesini yaptığımız Hür Dünya Cephesi basının hiçbirinde emsali görülmemiş ve görülemeyecek olan bir kontrol sistemin Türk Basının üzerine konulmak istenmesi karşısındaki müteaddit müracaatlarımız da neticesiz kaldığından biz aşağıdaki gazeteciler teessürümüzün ifadesi olmak üzere yarından itibaren 3 gün çıkmayacağımızı sayın halk efkarına üzüntü ile bildiririz”³⁰.

Ahmet Yıldız, 11 Ocak 1961 günü yaptığı basın açıklamasında, “Bırakın üç gün değil, diledikleri kadar çıkarılmasınlar” sözleriyle gazete sahipleri ile restleşmiş ve şunları eklemiştir: “Biz çıkardığımız kanunların hak ve hukuk prensiplerine tamamen uyduğuna kani bulunmaktayız. Yıllardan beri hukuka müdafii olduklarını iddia eden bazı yazarlar ufak bir menfaat peşinde hak ve hukuktan ne derece ayrılabildiklerinin göstermiş bulunuyorlar”³¹.

Bu açıklamanın ardından gazete çalışanları da sendikanın önderliğinde bir araya gelerek boykota karşı girişilecek teşebbüslerin hazırlıklarına başlamışlardır³². 10 Ocak 1961 günü Türkiye radyolarında İstanbul Gazeteciler Sendikasının işverenlerin boykot kararına karşı yayınladığı şu bildiri okunmuştur: “...bu kapanma kararı gazetelerin tesis ve maddi imkanlarını ellerinde bulunduran gazete sahipleri tarafından verilmiştir. Basını meydana getiren asil ve büyük kitle olan biz yazı işleri müdürleri, sekreterler, istihbarat şefleri, muharrirler, muhabirler, foto muhabirleri, karikatüristler, ressamalar, musahhihler ve diğer fikir işçilerinin böyle bir kararda oyumuz olmadığı gibi bu hareketi asla tasvip etmemekteyiz. 27 Mayıs devriminden önce Menderes Rejiminin en karanlık baskı günlerinde cop yiyen, hapse giren, yolu kesilen, zindanlarda çürütülmek istenen fikir işçilerinin hürriyet mücadelesi sırasında milletçe beklenen böyle bir hareketi yapmayan gazete sahiplerinin fikir işçilerinin haklarını teminat altına alan kanunun çıktığı sırada gazete kapatmak suretiyle MBK’ni protesto yoluna gitmeleri ayrıca dikkati çekecek bir olaydır”³³.

Yaşanan gelişmeler fikir işçileri arasında heyecan uyandırmış, Gazeteciler Cemiyeti’nde bir araya gelerek bir gösteri yapmaya karar vermişler³⁴ ve 10 Ocak 1961 tarihinde bir yürüyüş düzenlemişlerdir³⁵. Bu yürüyüşte gazetecilerin taşıdıkları pankartlar oldukça manidardır: “Menderes’e boyun eğenler, Hürriyet’e baş kaldırıyorlar” “Biz çalışan gazeteciler, patronlarla değil, Milli Birlik Komitesiyle beraberiz”³⁶. Yürüyüşe, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti’nin giriştiği bu mücadeleye bu defa Ankara Gazeteciler Cemiyeti ve Sendikası, Bursa, Eskişehir, İzmir Cemiyetleri ve sendikalarıyla, Türk Edebiyatçılar Birliği katılarak destek vermişlerdir³⁷. İstanbul Gazeteciler Sendikası Yönetim Kurulu aynı gün yaptığı toplantıda; gazete sahiplerinin üç günlük boykotu süresince fikir işçilerinin hazırlayacağı *Basın adlı bir gazetenin yayınlanmasını da kararlaştırmıştır. Derhal gazetenin hazırlığına başlanmış, bu arada çalışan gazetecilere ilgili makamlarca yakınlık ve yardım gösterilmiştir*³⁸. Her gazetecinin kendi olanakları ölçüsünde bu gazetenin çıkmasına katkıda bulunduğunu belirten Topuz, 11, 12

27 T.C.MBK Genel Kurul Toplantısı, 70. Birleşim, Cilt: 5, Oturum: 4, 04.01.1961, s. 48; Üstün, Bab-ı Ali’de...s.198.

28 T.C.MBK Genel Kurul Toplantısı, 70. Birleşim, Cilt: 5, Oturum: 4, 04.01.1961, s. 53.

29 İnuğur, *Türk Basın...*, s.374; Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere...*, s. 231.

30 *10 Ocak...*, s. 7. Bildirinin yayımlandığı gazetelerin bazılarında sahip ve sorumlu yazı işleri müdürlerini gösteren köşelerinde o gün bazı değişiklikler yapılmıştır. Çünkü, sendikali ve sendikasız yazı işleri müdürlerinden bir kısmı işverenlerin bildirisinin yayımlandığı o sayıya imzalarını koymayı kabul etmemişlerdir (10 Ocak..., s. 10).

31 Üstün, *Bab-ı Ali’de...* s. 200.

32 *10 Ocak...*, s. 10.

33 *10 Ocak...*, s.10.

34 Şapolyo, *Türk Gazetecilik...*, s. 272-273.

35 Şapolyo da yürüyüşü sözlerle değerlendirmiştir: “... Yüz senelik Türk basın hayatında patronlara karşı ilk defa boykot yapmışlar, fikir işçileri ilk defa olmak üzere sessiz bir yürüyüş yapmışlardı. Gazete sahiplerinin bir tüccar olmayıp, kamu hizmeti gördükleri fikir işçilerinin de bu davada büyük hizmetleri olduğunu umumi efkara bildirmiş oldular. Çünkü gazeteci ne patrona ne şahsına çalışan bir sınıf değil, amme hizmeti gören aydın bir sınıf işçileri olduklarını ispat ettiler” (*Türk Gazetecilik*, s.273).

36 İnuğur, *Türk Basın...*, s.374-375. DP’nin basın üzerindeki kurduğu baskı sistemine yönelik “protesto”ya gitmeyen ya da ortak hareket etmeyen gazete patronlarının sermaye çıkarlarına ters düşen durumlar karşısındaki aldıkları tavır gazetecilik mesleğinin sahiplik yapısına ilişkin önemli bir ipucu vermiştir.

37 Şapolyo, *Türk Gazetecilik...*, s. 273.

38 *10 Ocak...*, s.11.

ve 13 Ocak tarihlerinde yayınlanan gazetenin bir bayrak gibi olduğunu belirtmiştir³⁹. *Basın'ın ilk sayısı elde ki maddi imkansızlıklar yüzünden teknik bakımdan bazı eksiklikler ve dizgi yanlışlarıyla çıkmasına karşın, düşünce emekçilerinin haktan ve kanundan yana oluş azmini, meslek aşkının heyecanını yansıtmış ve halk tarafından rağbetle karşılanarak*⁴⁰ böylelikle günlük ortalama 100 bin tiraj yaptığı belirtilmiştir⁴¹.

Bu noktada Faik'in anılarına tekrar bakılacak olursa, yazarın gerek yürüyüşün düzenlenmesi gerekse de sonuçlanması süreci ile ilgili olarak farklı detaylar verdiği görülecektir. Boykot sonrası Ahmet Yıldız'ın sıkıntılı saatler geçirdiğini söyleyen Faik, Yıldız'ın kendisini aradığını fakat kendisinin onun yüz yüze görüşme isteklerini geri çevirdiğini, bunun üzerine komite mensuplarının General Güventürk'ü de tahrik ederek, çalışanlara bir gazete çıkarma gayretine düştüklerini ardından da komite desteği ve Yıldız'ın teşvikiyle bir yürüyüş tertip ettiklerini anlatmış ve kendisine en çok dokunanın *Dünya mensubu birinin "Size lop, bize cop" yazan bir pankart taşımaya başladığını ifade etmiştir. Vali Tulga'nın Gürsel'in direktifi ile kendilerini vilayete davet ettiğini, o pankartlar orada oldukça gelmeyeceğini söylediğini bunun üzerine pankartların kaldırıldığını ve arkadaşları ile oraya gittiklerini de sözlerine eklemiştir*⁴².

Üstün de gazete sahiplerinin boykot bitiminde *Milliyet dışındaki sekiz gazetede ikinci bir açıklama yayınladıklarını ve kendilerine ilişkin iddiaların asılsızlığına işaret ettiklerini, aynı gün yayınladıkları ortak açıklamanın yanı sıra son üç günde aleyhlerine oluşan havayı dağıtmaya çalıştıklarını ifade etmiştir*⁴³.

Eylemin son gününde, *Basın'ın 13 Ocak 1961 tarihli üçüncü ve son sayısında ise, "şimdilik Allahaismarladık" başlıklı başyazı yayınlanmış ve "... Bugünden itibaren her birimiz yokuşun dört başından kopup geldiğimiz yuvalarımıza, gazetelerimize döneceğiz. Alıştığımız, sevdiğimiz, evimizden daha yakın bulduğumuz masalarımızın başına geçerek size hizmet etmeye devam edeceğiz. Amma bu giriştiğimiz mücadeleyi doğuran hava dağılmazsa ve elde ettiğimiz haklara karşı olan zihniyetin devam ettiğini görürsek elbette ki biz de yine bütün gücümüzle mücadele etmesini bileceğiz. Üç gün evvel "Basın"ı yaratan şartlar yine belirir veya kendi gazetelerimizde artık nefes alamaz konuşamaz sizlere seslenemez hale gelirse bir sabah sizlere yine "Basın"la haykıracağız. Kanun teminatı altındaki haklarımızdan asla fedakârlık etmeyeceğiz*⁴⁴ yönündeki açıklama ile eylemlerini tamamladıklarını bildirmişlerdir.

Kocaeli Basını'nda "Dokuz Patron Olayı"nın Temsili

1961 yılında gerçekleşen "Dokuz Patron Olayını" incelemeye geçmeden evvel bahsi geçen dönemde Kocaeli'de yer alan basın ortamına kısaca değinmek gerekirse, arşivde 1960'lı yıllarda Kocaeli ve çevresinde on yayın organı görülmektedir⁴⁵. Bunların isimleri ve kısa künyeleri şu şekildedir:

Gazete (K), Hasan Tara, 1965.

Kocaeli, 1963.

Demokrat Kocaeli, İzmit, 1952.

Şirin Gölcük, 1954 (Gölcük Kocaeli).

Yeni Halk, 1954 (İzmit Kocaeli).

Yeni Zurna (Kocaeli), 1950.

Hedef, 1955.

Karamürsel, 1954.

Demokrat Gölcük, 1953.

Türk Yolu İzmit: Rifat Yüce, 1924-1990.

Çalışmamızda ise, bu gazetelerden yalnızca üçü değerlendirmeye tabi tutulabilmiştir. Bunun nedeni konumuzun geçtiği dönemde yalnızca *Demokrat Kocaeli, Hedef (Kocaeli)*, *Türk Yolu İzmit* gazetelerinin düzenli yayınlarının bulunmasıdır. Bu üç gazetenin sadece konuya ilişkin günlerine değil, 1960 Kasım ayından 1961 Ocak ayı sonuna kadar olan kopyaların tamamının üzerinde çalışılmıştır.

39 Topuz, II. Mahmut'tan Holdinglere..., s.231. *Fikir işçilerinin bu protestosu gerek Londra ve Amerikan Radyosu tarafından gerekse de Ankara ve İstanbul Radyoları tarafından iyi karşılanmıştır (Şapolyo, Türk Gazetecilik..., s. 273).*

40 Halk da dokuz gazetenin boykotunu protesto eden bu gazeteleri bir süre okumayacağını bildiren ve Gazeteciler Sendikasını desteklediğini belirten telgraflar göndermiştir (10 Ocak..., s. 29).

41 10 Ocak..., s.11

42 Faik, *Matbuat Basın...*, s 65-67. Faik yazısının sonuna şunu da eklemiştir: Bir yıl sonra Gazeteciler Sendikası'nın çıkardığı ilk bültenin kapağında üç gazete sahibinin resimleri vardır: Ercüment Karacan, Doğan Nadi ve benim. Altındaki yazıda da şu güzel hak bilirlilik: "Davamıza destek olan genç patronlar" (*Matbuat Basın...*, s. 65-68)".

43 Üstün, *Bab-ı Ali'de...*, s. 202.

44 10 Ocak..., s. 27.

45 *Türkyolu tarafından dönem içerisinde yayınlanmış bir yazıda dokuz yayın organından söz edilmiştir (12 Ocak 1961)*

Demokrat Kocaeli’nde “Dokuz Patron Olayı”nın Temsili

Gazete, kendisini “günlük siyasi gazete olarak tanımlamaktadır. Sloganı, “Çiğneriz, çiğneniriz, Hakkı tutar kaldırırız” şeklindedir. İlk çıkış yılı 1952’dir. Gazetenin 1960 Kasım ayı itibarıyla, dokuzuncu yılında ve yaklaşık 3600’lü sayılardadır. Gazetenin fiyatı 10 kuruştur. Çoğunlukla iki sayfa çıkan gazetenin ilk sayfası haber sayfası olup, arka sayfası reklam ve ilanlara ayrılmıştır. Nadir olarak arka sayfada da haberlere rastlanmaktadır. Dönem içerisinde gazetenin teknik arıza nedeniyle zaman zaman çıkamadığı görülmektedir. Gazetenin ilan ve abonelik tarifesi şu şekildedir: “Resmi ilanlar tek sütun santimi 10 Liradır. Hariçten gelen ilanların santimi 350 kuruştur. Mahkeme ilanlarının tek sütun santimi 100 kuruştur. Ticaret Odası ilanları maktulen15 liradır. Hususi ilanlar pazarlığa tabidir”. Abonelik fiyatları da; seneliği 36 lira, altı aylığı, 18 lira, üç aylığı ise, 9 liradır”.

Gazetenin sahibi, Süreyya Sofuoğlu’dur ve gazete “Postane caddesinde Sofuoğlu matbaasında basılmaktadır⁴⁶. Sorumlu müdürü de Ercüment Akalın’dır. Gazete sahibi Süreyya Sofuoğlu DP döneminde, DP Kocaeli İl Başkanlığı yapmış, Ercüment Akalın da DP Gençlik Kolu Başkanlığı yapmıştır. Bu iki isim, 1959 yılında gerçekleştirilen bir bucağın kongresinde partilileri ile bir anlaşmazlık yaşamışlar ve Adnan Menderes’in emriyle ihraç edilmişlerdir. Bu ihraçın ardından bir yıl sonra, Süreyya Sofuoğlu’nun il başkanı olarak DP saflarında yeniden yer aldığı bilgisi mevcutken⁴⁷, Akalın’a ilişkin ise, herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Gazete haber reklam ve ilandan oluşmaktadır. Baş yazı, köşe yazıları ya da fotoğraf gazetede yer almamakla olup, haberler ulusal ve yerel haberler olarak dağılmaktadır. Yassıada duruşmalarına ilişkin yayın genellikle manşette yer almaktadır. Burada dikkati çeken nokta gazetenin bir müddet Yassıada’da yargılanan DP’li yöneticiler için olumsuzlayıcı bir dil kullanmadığı fakat daha sonra belki de bir uyarı almaları nedeniyle DP eski yöneticileri için “sabık ve sakıt” ifadelerinin sürekli bir biçimde kullanıldığı gözlenmiştir⁴⁸. Gazetede sınırlı olan haberlerinin çoğunluğunu işçilerin sorunlarının teşkil ettiği ve düzenli olarak işçi sendikaları ve işçilerin haklarına ilişkin yayın yapıldığı görülmektedir⁴⁹. Gazetenin gazetecilere ilişkin de duyarlı bir yayın politikası olup, fikir işçilerini ilgilendiren meseleleri de mutlaka gündeme taşımaktadır. Bunda aynı zamanda İzmit Gazeteciler Cemiyetinin kurucusu olan gazeteci kökenli sahibinin etkisi de mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Gazetede, Gazeteciler Cemiyeti toplantıları, sarı basın kartı iptal edilen gazetecilere ilişkin haberler, resmi ilanı kesilen gazeteler gibi gazetecilerin sorunlarına önem veren bir yayın politikası hakimdir⁵⁰. Buna karşın, çok ilginçtir ki, konumuzda doğrudan ilgili olan basına ilişkin çıkarılan yasalar ne tasarı aşamasında ne de yasalaşmasının sonrasında gazetede yer bulamamıştır.

Dokuz Patron Olayı’na ilişkin olarak gazetede yalnızca iki haber yayınlanmıştır. 11 Ocak 1961 tarihinde yayınlanan ilk haber, oldukça kısa olup, dikkatleri çekemeyebilecek kadar küçük bir alan kapsamaktadır. “İstanbul gazeteleri üç gün çıkmıyor” başlıklı haberin tam metni şu şekildedir: “Basın vasi altına alınması ve ilan tevzii işleri ile çalışanlarla çalıştıranların arasındaki bazı hususlarla ilgili olarak yeni çıkan kanunların basına ağır darbesi olduğunu iddia eden, İstanbul gazetelerinin ekserisi üç gün çıkmayacaktır”.

Haber metninde İstanbul gazetelerinin çoğunun üç gün çıkmayacakları bunun nedeni olarak da yeni çıkarılan kanunların basına ağır darbe vurduğu iddiası olduğu bilgisi yer almaktadır. Burada dikkati çeken, haberde gazete sahiplerinin gazete çıkarmama kararı aldıklarını ve onların konuyu “basına ağır darbe” olarak tanımladıklarına işaret eden bir anlatımın değil de sermayedarları ve fikir işçileri ayırımına değinmeyen, “İstanbul gazeteleri” şeklindeki bir tamlama kullanılarak, olayın esas üzerine kurulu olduğu sermaye- işçi çatışmasına işaret etmeyen bir kurgunun tercih edilmiş olmasıdır. Bu kurgu çatışmanın gazetelerle MBK yönetimi arasında geçtiği izlenimi vererek, kanunların gazete sahibinin de çalışanında haklarını ihlal ettiği algısını inşa etmektedir.

Her ne kadar “basına ağır darbe” iddiasının gazete sahiplerinin yorumları yani kanunları nasıl değerlendirdikleri ve buna ilişkin geliştirdikleri boykot kararı haberde örtük bir şekilde çağrıştırılıyorsa da gazete sahiplerinin durum çerçevelerinin net bir biçimde ön plana çıkarıldığını söylemek zordur. Metnin boşluklar yaratarak üzerinde farklı yorumlar yapılmaya imkan veren açık bir metin haline geldiği düşünülse de, “yeni çıkan kanunların basına ağır darbesi olduğunu” cümlesinin devamında gelen “iddia” kelimesi ile vurgu farklılık kazanmış ve örtük bir biçimde de olsa metinde yer alan gazete sermayedarlarının söylemleri ve kamuoyu nezdinde haklılık gerekçeleri zayıflatılmış böylelikle metin daha kapalı hale gelmiştir. Haberin son cümlesinde yer alan gazetelerin “ekserisi” (yani çoğu) çıkmayacak ifadesinde geçen “ekseri” kelimesi de yine aynı mantıkla genel bir kabul etme ya da onaylama çerçevesi çizmek yerine, daha çok bir belirsizlik yaratmış böylelikle gazete sahiplerinin söyleminin toplumda yaratabileceği güç zayıflatılmıştır.

46 Gazeteye ilişkin olarak bir kaynakta şu bilgi yer almaktadır: “Yavuz Pastanesi’nin Postane Sokak tarafındaki komşusu ise daha sonra İzmit Gazeteciler Cemiyeti’nin kurucusu da olan sahibi Süreyya Sofuoğlu tarafından “Demokrat Kocaeli” Gazetesi’ne dönüştürülecek Sofuoğlu Matbaası idi. Gazete sonraları *Yeni Kocaeli* adını almış ve bu adla 1950’lerden 1960’ın sonuna kadar yayın hayatını sürdürmüştür (İnternet Erişim Adresi: www.kocaelibarisgazetesi.com. İnternet Erişim Tarihi: 28.02.2018).

47 Fatih Özçelik, *Kocaeli’nde Vatan Cephesi*, 2015, <http://www.kocaelitarhihsempozyumu.com/bildiriler2/139.pdf>, s. 2061, 2062, 2065. (E.T.: 26.02.2018)

48 Bkz. *Demokrat Kocaeli*, 1960 Kasım Aralık, 1961 Ocak.

49 Bkz. *Demokrat Kocaeli*, 4 Aralık 1960, 9 Aralık 1960, 10 Aralık 1960, 13 Aralık 1960, 17 Aralık 1960, 21 Aralık 1960, 24 Aralık 1960, 27 Aralık 1960.

50 Bkz. *Demokrat Kocaeli*, 20 Kasım 1960, 29 Kasım 1960, 30 Kasım 1960, 1 Aralık 1960, 4 Aralık 1960, 13 Aralık 1960, 22 Aralık 1960, 29 Aralık 1960.

Gazetede ikinci haber, 15 Ocak 1961 tarihlidir, "İstanbul gazeteleri dün çıktı" başlıklı haberde ilki gibi kısa ve küçük bir alan içinde yer almaktadır. Haberin tam metni şu şekildedir: "Üç gün boyunca boykot ederek, neşriyatlarını tatil eden İstanbul'un en çok okunan 9 gazetesi, bugünden itibaren tekrar yayınlarına başlamışlardır. Boykot yapan gazetelerin isimleri şunlardır: *Cumhuriyet, Vatan, Yeni Sabah, Akşam, Hürriyet, Yeni İstanbul, Tercüman, Milliyet, Dünya*".

Boykotun bitişini haber veren üç gün sonraki haberde ise, bu metinde de gazetenin kapatılması ya da açılması yönündeki iradenin gerçek sahibi olan sermayedarlara ilişkin bir ifade kullanmak yine tercih edilmemiş, diğer haberden farklı olarak da gazeteleri belirsiz bırakmak yerine, buna karşın hem İstanbul'un en çok okunan dokuz gazetesi diyerek hem de bu gazetelerin isimlerini vererek belirsizliği ilk haberde yarattığı boşluğu gidermiştir. Olayda hiçbir ard alan bilgisi yer almamakta, bir neden sonuç ilişkisi kurulmamakta buna ek olarak "İstanbul gazeteleri" anlatımıyla olayın esas kurgusu bozulmakta ve olay normal, sıradan bir noktada tutularak gerçekte var olan sınıfsal bir çatışma ve mücadele yok sayılmaktadır. Gazetelerin yeniden çıktığının haber edilmesi de "her şeyin" olması gereken normal haline döndüğü fikrini kamuoyuna yaymakta ve güçlendirmektedir.

Bu iki habere ilişkin olarak ilginç olan ikinci detay ise, yapılan taramalarda aynı haber metninin Türkiye'de da yer aldığı tespit edilmiş olmasıdır. Gazetelerde haberlerde herhangi bir şekilde bir ajanstan alındığına ilişkin bilgi yer almadığı için daha açık bir deyişle, her iki gazetede haberi kaynak belirtmeden kullanmaları nedeniyle "kaynak haberi, gazetenin kendi haberi" ayrımı ortadan kalkmış, bu nedenle haberler gazetelerin kendi haberleri olarak analiz edilmiştir. Anadolu Ajansı'ndan geçen bir metnin haberleştirildiği ihtimali ise, haber metninde MBK sözcülerinin söylemlerine tamamen kapalı olması nedeniyle zayıf kalmaktadır.

Gazetenin konuya ilişkin iki haberini daha iyi bir çerçeveye oturtabilmek için gazetenin genel yayın politikasına bakmak gerekmektedir. Buna göre görülmüştür ki, gazete siyasal geçmişini ve bağlarını yok sayarak ya da yokmuş gibi göstererek, MBK yönetiminin politikalarını olumlayıcı ve kamuoyu nezdinde de meşrulaştırıcı ve haklılaştırıcı yönde bir yayın politikası yürütmüştür⁵¹. Bu olayda ise, gazetenin ritüellerinden farklılıklar gösterdiğinin de belirtilmesi gerekmektedir. Örneğin; gazete, basına ilişkin diğer konularda olduğunun aksine Dokuz Patron Olayı'na ilişkin yorumlarını çok sınırlı tutmuş, basın kanunlarının çıkış sürecini dahi haberleştirmemiştir fakat yine ilginç ve dikkate değer bir biçimde diğer konularda olduğu üzere yönetimin konuya ilişkin tutumunu destekleme ve haklılaştırma yönünde kamuoyunu yönlendirici bir yayın da yapmamıştır. Aslında gazetenin yukarıda haber çözümlemesinde de değindiğimiz üzere metni belirsiz bırakarak bir çeşit bir denge gözetmeye çalıştığını söylemek daha doğru olacaktır. Gazetenin Yassıada yargılamalarını haberleştirme biçimlerinde de aslında başta olayların taraflarına ilişkin olumsuz ya da olumlu bir çerçeveleme kullanmadan "esnek ve belirsiz" bir haber dili tercih ederek böylesi bir denge stratejisi kullandığını hatırlarsak, burada da öyle olduğunu varsaymak daha anlamlı hale gelecektir.

Hedef'de "Dokuz Patron Olayı"nın Temsili

Hedef, "günlük siyasi müstakil gazete" olarak kendisini tanımlamaktadır. Gazetenin sahibi İhsan Basım, yazı işleri müdürü Müeyyet Akarsu'dur. İhsan Basım'a ait, matbaacılık yönünün haricinde hiçbir bilgi yer almazken, Müeyyet Akarsu'ya ilişkin olarak mesleğinin avukat olduğunu bilmenin yanı sıra yukarıda anlatmış olduğumuz, Demokrat Kocaeli'nin sahibi Süreyya Sofuoğlu'nun DP'den ihracına giden süreçten yani bu ekibin partiden tasfiye edilmesinden memnuniyet duyup, DP'ye kayıt yaptırmış ve Vatan Cephesi'ne de dahil olmuş olduğuna dair bilgi mevcuttur⁵². Bu partili kimliğine karşın Akarsu, dönem içerisinde kaleme aldığı yazılarda, DP yöneticilerini geçmişe yönelik olarak ağır bir dille eleştirmiş ve MBK yöneticilerini de desteklemiştir⁵³.

1955 yılında yayınlanmaya başlayan gazete, 1960 yılı Kasım itibarıyla altıncı yılında, yaklaşık olarak da 1510'uncu sayısındadır. "İyinin ve güzelin en büyük düşmanı cehalettir" sloganını kullanan, yine sahibine ait aynı isimli matbaada basılan gazete, 15 kuruşa satılmaktadır. Gazetenin matbaasında ayrıca *Mum adlı bir dergi de basılmaktadır. Gazetenin resmi ilan tarifesi şu şekildedir: "Resmi ilanların tek sütun santimi 10 lira. Hariçten gelen ilanların tek sütun santimi 10.5 liradır. Zayi ilanları 10 liradır. Abonelik ise, seneliği 54, altı aylığı 27, üç aylığı ise, 14 liradır"*.

Demokrat Kocaeli'nden farklı olarak gazete dört sayfa olarak çıkmaktadır ki bu maliyet, fiyatına yansıtılmış durumdadır. Gazetenin ilk sayfasında; ulusal ve yerel haberlerle birlikte köşe yazıları da yer almaktadır. Burada Müeyyet Akarsu (Köşesinin ismi: Ara Sıra) ve H. Tuncel isimli yazarın yazılarına rastlanmaktadır. Gazetenin ikinci sayfasında; yerel ya da ulusal gazetelerden alıntılanmış bir köşe yazısı, reklam ve ilanlar,

51 Bkz. 27 Kasım 1960, 13 Aralık 1960, 4 Ocak 1961, 11 Ocak 1961, 18 Ocak 1961.

52 Özçelik, *Kocaeli'nde..*, s. 2063.

53 Bkz. *Hedef*, 3 Kasım 1960, 4 Kasım 1960, 5 Kasım 1960, 8 Kasım 1960.

tefrika bir roman, birinci sayfadan devam eden haberlerin devamı söz konusudur. Üçüncü sayfada ise, düzenli olarak yayınlanan bir çocuk sağlığı köşesi, şiir köşesi bulmaca, borsa bilgileri ve ilan ve reklamlar yer almaktadır. Gazetenin dördüncü sayfası ise, tamamen ilan ve reklamlara ayrılmış durumdadır. Popüler gazete içeriklerini bünyesinde toplamış olan Hedef, ulusal basında da olduğu üzere fotoğrafa özellikle de kadın fotoğraflarına sayfalarında yer vererek satış artırma stratejilerini tamamını kullanma yoluna gitmiştir. Gazetenin 27 Aralık 1960 tarihinden sonra daha küçük bir boyutta çıktığı görülmüş, fakat bu durum içeriğinde bir farklılaşmaya yol açmamıştır.

Hedef, işçi hakları ve etkinlikleri ve basına ilişkin konularda ilgili bir yayın politikası gütmüştür⁵⁴. Hatta basının sorunlarına işaret eden köşe yazılarına da rastlanmıştır. Basının sorunlarına değinen bu yazıların yazar tarafından belirtilmesi de çıkacak basın kanunlarına “gerekece” teşkil edecek nitelikte olduğu gözlenmiştir⁵⁵. Bunların dışında, Hedef’te Demokrat Kocaeli’nden farklı olarak çıkarılan basın kanunları ve gazete sahiplerinin tepkilerine yer verildiği görülmüştür.

8 Kasım 1960 tarihli gazetede İstiklal’den Üstündağ isimli bir yazarın, “Ağalar Kovadis⁵⁶” başlıklı yazısının alıntılındığını görmekteyiz. Hedef bu yazıya ilk sayfadan yer vermiştir. Yazı şu şekildedir: “... Radyo, İstanbul basınından acı acı şikâyet ederek (Akıl ermez bu basının işine diyor). Biz de haddimiz olmayarak diyoruz ki: Şarktaki toprak ağalarının hakkından gelen İnkılap Hükümeti Babıalideki basın ağalarının da haddini bildir-medikçe, bu şikâyetler devam edip gider. Şanlı ordumuz bizzat kendi bünyesinde yaptığı başarılı ameliyatı köhne Babıalinin kangren olmuş mikropulu vücudunda niye yapmasın. Milletçe istenen budur”.

Hedef’in alıntılıdığı yazıya ilk sayfasında yer vermiş olması nedeniyle, gazetenin konuya haber değeri atfettiği ve söylemlerinin örtüştüğü düşünülmektedir. Alıntılanan yazıda radyonun eleştirel bir yayınından hareket ile basın sermayedarları eleştirilmektedir. Yazar, toprak mülkiyetine sahip olmaları nedeniyle üzerinde yaşayan insanlara da sahip olma şeklinde özetlenebilecek feodal sistemin Türkiye’deki uygulanma biçimi olarak özetlenebilecek ağalık sistemi⁵⁷ ile basın sahiplik yapısı arasında benzerlik kurarak, eşitsizlikçi bu yapının kendinde bu güç olduğuna inanılan MBK yönetimi tarafından müdahale edilmesi gerektiğine işaret edilmekte ve kamuoyunun da bu yönde beklentisi olduğu belirtilerek görüşünü genelleştirme yoluna giderek güçlendirmektedir. Bu noktada en dikkat çekici taraf, sınıfsal bir bilincin harekete geçirildiği hissi veren yazının kapitalist sistemde işveren işçi sömürü ilişkisi üzerinden bir değerlendirme yapmak yerine feodal sisteme gönderme yaparak eleştiride bulunmayı tercih etmesidir. Ve şu soru sorulmalıdır ki, bu yazı ve bu yazıyı alıntılamanın gazeteler, basının sermayedar sınıfını genelde eleştirmektedirler mi yoksa destekledikleri MBK yönetimi ile basın sermayedarlarının kanunlar nedeniyle karşı karşı gelmesi nedeniyle mi eleştirmektedirler. Bu soruya gazetede yer alan bir habere bakarak cevap verilmesi mümkündür. 2 Aralık 1960 tarihli “Yeni Basın Kanunu ve İsbat Hakkı” başlıklı haberde, sınırlı bir biçimde yürürlüğe giren kanunlardan ve kapsamlarından söz edilmektedir. Burada dikkatimizi çeken ise, basın kanununda “gazete patronunun cezai sorumluluğu olmamasını” öngördüğünün belirtilmesine karşın, bu duruma itiraz eden ve sermaye sınıfının bir şekilde kayırıldığına ilişkin eleştiri getiren bir tartışma yürütülmemesidir⁵⁸. Bunun tartışmaya dahi gerek görülmemesi, yukarıda sorduğumuz sorunun cevabının MBK yönetimi ile uyumlu olma isteği olarak cevaplanması gereğini ortaya koymaktadır. Özellikle de Hasan Üstün’ün çalışmasında yukarıdaki yapılan toprak ağası basın ağaları benzetmesinin MBK üyesi Muzaffer Özdağ’a aitliğini ortaya koyduğu bilgisi ile bu yorumlar birleştiğinde metinde esasında dolaşıma giren egemen söylemin kimliği netlik kazanmakta⁵⁹, hem Üstün’ün hem de Hedef’in MBK söylemlerini içselleştirdiğini, basın sermaye yapısına ilişkin bir eleştirelilikle konunun ilgisi olmadığı görülmektedir.

Gazetede konuya ilişkin üçüncü haber ise, 14 Aralık 1960 tarihinde yayınlanmış ve yeni çıkarılan basın kanuna muhalefetten bir dava görülmeye başlandığı, Kocaeli’nde de iki basın davasına başlanacağı haber verilmiştir.

Hedef’te, “Dokuz Patron Olayı”na ilişkin ilk haber, 12 Ocak 1961 tarihlidir. Haber manşetten girilmiştir. Haberin gazetede bu yerde yer alması, gündemdeki en önemli mesele olarak addettiğini düşündürmektedir, bu da oldukça anlamlıdır.

“Boykotun sebebi nedir? Şahsi menfaat. Böylesi daha iyi oldu. Gazete patronlarının iç yüzü de bu vesileyle bir kere daha anlaşılmalı oluyor” şeklindedir. Yazıda gazete sahiplerinin sınıfsal çıkarları doğrultusunda hareket ederek kanunlara itiraz ettikleri güçlü vurgularla öne çıkarılmıştır. Haberin devamında da gazete sahiplerinin savundukları pek çok davada samimiyetsiz olduklarına haksız kazançlarına, yönetime hakim

54 Bkz., Hedef, 26 Kasım 1960, 27 Kasım 1960, 29 Kasım 1960, 8 Aralık 1960, 13 Aralık 1960, 17 Aralık 1960, 21 Aralık 1960, 25 Aralık 1960, 29 Aralık 1960, 17 Ocak 1961, 21 Ocak 1961, 1 Şubat 1961.

55 Müeyyet Akarsu “Kardeşi ve Annesi”, 3 Kasım 1960:1; Müeyyet Akarsu, “Zengin Düşmanı Gazeteci”, 27 Kasım 1960:1; Müeyyet Akarsu, “Siyasi Hürriyet”, 29 Kasım 1960:1.

56 Quo Vadis “nereye gidiyorsun” anlamına gelmektedir. Bkz.: <https://www.seslisozluk.net/quo-vadis-nedir-ne-demek/> (E.T.: 28.02.2018).

57 Bkz.: <https://eksisozluk.com/agalik-sistemi--1150281> (E.T.: 28.02.2018).

58 Hedef, 2 Aralık 1960, s. 1-2.

59 Üstün, Bab-ı Ali..., s. 196.

olma isteklerine ve hukuksuzluklarına işaret edilerek, olumsuz bir etiketinin içine yerleştirilmişlerdir. Haberde ayrıca son olaylarda da ne olduğu kısaca anlatılmış, kanunların basın ortamının geliştirilmesine ve fikir işçilerinin önemli haklar edinmesine olan katkısından bahsedilerek, kanunun haklılığı ve gerekliliği fikri bir kez daha pekiştirilmiştir. Gazete sahiplerinin konuya ilişkin ortaya koydukları argümanlar okurla paylaşılsa da, tepkilerinin sınıfsal çıkarlarının zedelenmesinden kaynaklandığı vurgulanarak, kamuoyu gözünde olumsuzlanmıştır. Buna karşın, MBK yönetiminin “iyi” niyetine vurgu yapılarak kanunlar meşru bir çerçeveye oturtulmuştur. Yazıda diğer gazetelerden farklı olarak, “Basın Teşekküllerinin Bildirisi” yayınlanarak, fikir işçilerinin söylemlerine de yer verilmiş böylelikle kamuoyu desteğinin sağlanmasına çalışılmıştır⁶⁰.

Konuya ilişkin gazetede yer alan son haber ise, “9 İstanbul Gazetesi Boykotu Sona Erdi” başlığı ile çıkmıştır. Haber şu şekildedir: “Gazete sermayedarları ile gazetelerin el ve ayağı mesabesinde olan ve birçok mağduriyetler içerisinde fedakarca karın tokluğuna çalışan fikir işçilerinin karşılıklı haklarını tanzim eden kanunun çıkması üzerine bazı gazete patronları 3 günlük bir boykot yaparak gazetelerini çıkarmamışlardır. Boykot bugün sona ermektedir. Mamafih gazete fikir işçilerinin durumları henüz halledilmiş değildir⁶¹. Boykotun bitişini haber veren metinde, olay tanımının yinelenildiği ve kamuoyu vicdanında taraflara ilişkin gerçeklik çerçevelerinin yeniden üretildiği görülmektedir. İş yükünü çekmelerine rağmen emeklerinin karşılığını alamayan fikir işçilerinin olayın mağdur tarafı olduğu, son kanunlarla durumları iyileştirilmeye çalışılması için harekete geçirildiğinde protesto ederek tepki veren sermayedarlarında bu mağduriyetin üreticileri olduğu vurgusu yapılmaktadır. Haberin son cümlesinde boykotun bitmesine karşın, fikir işçilerinin sorunlarının henüz hallolmuş olmadığı yönündeki ifadeyi de, hem hak ve adalet konularında güven duydukları bu yöndeki destekleyici tutumunu devam ettirmesi beklentisinde oldukları MBK’ne dair bir gönderme olarak okumak mümkün olabilir hem de kamuoyunun gözünde de konunun gündemde tutulma isteği olarak yorumlamak mümkündür.

Gazetede yer alan haberlerde konunun fikir işçileri çerçevesiyle sunulması, fikir işçilerinin bildirgesinin gazetede yer alması ve fikir işçilerinin sorunlarına duyarlılığın devam etmesi gerekliliği vurgusunun haberlerde yer alması, Dokuz Patron Olayının temsilinde fikir işçilerinin söylemlerinin hakim kılındığını ve haklaştırıldığını düşündürtse de gazetenin yayın politikası ile beraber düşünüldüğünde bu görüş zayıflamaktadır, yukarıda diğer örnekte de net bir biçimde ortaya konulduğu üzere, MBK sözcülerinin söylemlerinin fikir işçilerinin söylemleri ile örtüşmesi nedeniyle daha açık bir deyişle gazetenin MBK’ne destek vermesi nedeniyle fikir işçilerinin söylemlerini öne çıkardığı düşünülmektedir.

Türkyolu’nda “Dokuz Patron Olayı”nın Temsili

Türkyolu, diğer iki gazeteden farklı olarak logosu kırmızı renklidir. Kendisini “bağımsız gündelik siyasi sabah gazetesi” olarak tanımlamaktadır. Gazetenin sahibi aynı zamanda başyazarlığı da yürüten Mehmet Yüce’dir⁶². Yazı işlerini İdare Eden Sorumlu Müdür ise Metin Yüce’dir. Gazetenin CHP’ye verdiği destekle dikkat çektiği, bu desteği çok partili haya geçiş sonrası dönemde de sürdürdüğü ifade edilmiştir⁶³.

Gazete toplam dört sayfa olarak çıkmaktadır, ilk sayfasında ulusal ve yerel haberler yer almaktadır. Bu sayfada başyazı ve köşe yazıları yer almakta ve diğer gazetelerden farklı olarak haberde fotoğraf kullanılmaktadır. Başyazar Mehmet Yüce’nin dışında en düzenli yazan “Dertleşme” isimli köşenin yazarı İhsan Şafak’tır. Diğer göze çarpan isim ise, “Günün Penceresinden” köşesi yazarı Mustafa Kemal Baruksal’dır. Taramalarda rastlanan bir diğer isim de “Aynalı Sütun” köşesinde yazan Ateş Nesin’dir.

İkinci sayfada ise, ilk sayfa haberlerinin devamları ilan ve reklamlar bulunmakta, bunun dışında farklı konulara ilişkin bilgi veren bir köşe (tarih, edebiyat vs. gibi) ve roman tefrikası yer almaktadır. Bu sayfada *Hedefte olduğu gibi kadın fotoğraflarına zaman zaman yer verilmektedir. Gazetenin üçüncü sayfasında şiir köşesi ve şehir köşesi, birinci sayfadan devam eden haberler ve ilan reklam yer almaktadır. Gazetenin dördüncü sayfası ise, diğer gazetelerde olduğu gibi tamamen ilan ve reklama ayrılmış durumdadır.*

1960 Kasım ayı itibarıyla, 39. yılında olan gazete yaklaşık 6800’üncü sayılarındanadır. Gazete 10 kuruşa satılmaktadır. Gazetenin abone tarifesi şu şekildedir: “Yıllığı 25, altı aylığı 15, üç aylığı 8 liradır. Gazetenin ilan tarifesi ise, tek sütun santimi 10 liradır. Gazete İstiklal Caddesinde Türk yolu basımevinde basılmaktadır.

Türkyolu da yayınlarında diğer gazetelerde olduğu gibi basın konularına işçi haklarına ilişkin bir duyarlılık söz konusudur⁶⁴. Örneğin, MBK yönetiminin taşra gazetecilerini üç kurucu Meclis üyeleri seçmeleri konusunu gazete heyecanla karşılamış ve başyazısında övgüyle ele almıştır⁶⁵. Buna karşın, olan çıkarılacak olan basın

60 Hedef, 12 Ocak 1961: 3.

61 Hedef, 14 Ocak 1961: 2.

62 Gazetenin kurucusu Rifat Yüce’dir ve “Kocaeli Tarihi ve Rehberi” isimli bir kitabı bulunmaktadır. 1945 yılında basılmış olan kitap, *Türkyolu matbaasında 5 liradan satışa sunulmuştur* (25 Ocak 1961).

63 Bkz.: <http://www.kartepegazetesi.com.tr> (ET.: 28.02.2018).

64 *Türkyolu*, 3 Kasım 1960, 13 Kasım 1960, 19 Kasım 1960, 24 Kasım 1960, 4 Aralık 1960, 7 Aralık 1960, 11 Aralık 1960, 13 Aralık 1960, 17 Aralık 1960, 21 Aralık 1960, 29 Aralık 1960, 21 Ocak 1961, 28 Ocak 1961).

65 *Türkyolu*, 30 Aralık 1960.

kanunlarına ne tasarı aşamasında ne de yürürlüğe girmesi sonrasında konuyla ilgili bir haber ya da köşe yazısına rastlanmamıştır.

Dokuz Patron Olayı'na ilişkin ilk haber, gazetenin 11 Ocak 1961 tarihli gazetesinin üçüncü sayfasında çıkmıştır. Daha evvel çözümlenmiş olduğumuz *Demokrat Kocaeli'nde de aynı gün yer alan metindir. Gazetenin konuya ilişkin ikinci haberi ise, 13 Ocak 1961 günlüdür. “Boykot yapan İstanbul gazeteleri. Vatandaşlar arasında uyardığı reaksiyona örnek teşkil eden yazıyı neşrediyoruz”* başlıklı haberde, Müstafâ İstihkam Yüzbaşı Recai Hamamcıoğlu'nun⁶⁷ okur sıfatıyla dokuz patrone birine yazdığı mektup verilmektedir. Mektup, MBK yönetiminin aldığı kararın meşruiyetini kurmak ve güçlendirmek için iyi bir malzeme teşkil etmektedir. Aktarılan mektupta Recai Bey, gazete sahiplerini bireysel menfaatlerini hürriyet mücadelelerinden üstün tutan, işçilere haklarını teslim eden kanun metnine, yine çıkarları gereği reaksiyon gösteren bir gazete sahibi temsili çizmiş ve böylelikle aldıkları “boykot” kararını da meşruiyet ve haklılık zemininden koparmıştır. Aynı mektupta, MBK ise, “Türk Milletinin güvendiği” şeklinde ifadelerle olumlu bir çerçeveye yerleştirilmiş, kamuoyunun desteğinin MBK yönünde olduğunun altı çizilerek, MBK'nin söylemi güçlendirilmiştir. Yazıyı yazan kişinin emekli asker olduğunun da haber metninde yer bulması söylemin gücünü artırıcı niteliktedir.

Gazetede aynı gün Mehmet Yüce, “Basınla İlgili Kanun Mevzuunda ve dokuz gazete sahibi” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yüce'nin gazetesinin sahibi sıfatı nedeniyle sınıfsal çıkar birlikteliği içinde olduğu gazete sahiplerine ilişkin olumlu bir bakışa sahip olmasını öngörmemize karşın, yazısında aksi bir bakış hakimdir. Yazar ayrıca fikir işçilerine büyük bir değer atfetmekte ve “gazetelerin yükünü taşıyan fedakar, vefakar feragatlı yazarları”, basın hürriyetine sed çekmek isteyenlere karşı imanları göğüs veren, umumi efkarın tercümanı genç ve dinamik münevver kitle” gibi sözlerle fikir işçilerini olumlu bir çerçeveye içine yerleştirmektedir. Yazarın MBK yönetimine de destek vermekte, politikalarını onaylamaktadır. “Fikir işçilerinin refah içinde olmaları için kanun çıkaran, gazete sahiplerini takviye etmek isteyen bununla birlikte çalışanları korumak isteyen” yönetici algısını oluşturmaktadır. Yazının bundan sonraki kısmında ise, bir nevi bir denge oluşturma niyeti hakimdir. Yüce, gazete sermayedarlarının acele bir karar verdiklerini, bu kanunun neticelerini görmeyi beklemeleri gerektiği, kamunun zarar görmemesi için yazarlarla gazete sahiplerinin arasının açılmaması gerektiği, “aslında da anlaşmamak” için hiçbir gerekçe olmadığını ve “milli vazifemizi ön planda tutarak elbirliği ve gönülbirliği ile çalışma” gereken günlerde olunduğunu hatırlatmıştır.

Olay ilişkin gazetede son haber ise, “İstanbul gazeteleri bugün tekrar çıktı” başlıklı haberdur. Bu haber de *Demokrat Kocaeli ile aynı haberdur*⁶⁸.

Sonuç ve Değerlendirme

Önemli bir liman kenti olan Kocaeli'nin, basının doğuş ve gelişim şartlarını içinde barındırdığı ve sağladığı kuşkusuzdur. Haberin değerinin çok iyi bilindiği, bölgedeki gazete sayısına bakıldığında bu durum daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz yıllara ait on adet gazete olduğu görülmüştür. Arşivcilik konusundaki Uygur Kocabaşoğlu'nun haklı ve yerinde tespiti olan “dağınıklık ve noksanlığımız”⁶⁹ burada da kendisini göstermiş, incelediğimiz yıllara ait bu on gazetesinin yalnızca üçünün düzenli kopyalarına rastlanmıştır. Bu çalışma için önemli bir sınırlılık oluşturmuşsa da, üç gazetede yer alan malzeme bolluğu ve gazetelere ilişkin ikinci el kaynaklar üzerindeki gayretli takibimiz neticesinde ilginç bilgiler elde edilebilmiştir.

İlk olarak şunun belirtilmesinde yarar vardır ki, incelenen gazetelerin sahiplik yapısına bakıldığında, üçünün de gazeteci patron olduğu hatta *Türkyolu'nun aileden bir gazeteci sahipliği hikayesi olduğu görülmektedir. Üç gazete de sermayedarlarına ait matbaada basılmaktadır ki bu durum bir gazetesinin ekonomik özgürlüğü için çok önemlidir. Türkyolu'nda çok sık olmamakla birlikte, diğer iki gazetesinin zaman zaman teknik arıza nedeniyle yayınlanamaması söz konusu olabilmektedir. Hedef'in matbaasında öğretmenler tarafından bir derginin basılmasının bazen Hedef'in çıkışını aksattığı da bilinmektedir. Rakamsal olarak ortaya koyulamamakla birlikte, üç gazetede düzenli ilan ve reklam almaktadırlar fakat Hedef ve Türkyolu'nun, Demokrat Kocaeli'ne oranla daha fazla orandadır. Türkyolu ve Hedef, ulusal emsallerinden geri kalamayacak ölçüde popüler içerikleri üretmişler, hatta kadın fotoğraflarının satış artırıcı etkisinden de faydalanmayı bilmişler, böylelikle okurun ilgisini çekme ve bunu reklama dönüştürmeyi başarmışlardır. 1950'den sonra okul sayılarının artışı eğitimin daha kaliteli ve uygun hale gelip halkın okullardan faydalanıp, okur yazar hale gelmiş olmasının da⁷⁰ gazeteleri daha nitelikli haber ve içerikler hazırlamaya ittiği muhakkaktır. Gazetelerin hepsinde işçi hak-*

66 Görevinden kendi isteği ile ayrılmış kimse anlamına gelmektedir. Bkz.: <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com>. (E.T.: 28.02.2018).

67 10 Ocak ve Ötesi adlı çalışmada, halkın dokuz gazetesinin boykotunu protesto eden bu gazeteleri bir süre okumayacağını bildiren ve Gazeteciler Sendikasını desteklediğini belirten telgraflar gönderdiğini belirtilmiş ve ardından da bir liste yayınlamıştır. Listede İzmit'ten Recai Hamamcıoğlu'nun bilgisi de mevcuttur (10 Ocak..., s. 29).

68 *Türkyolu*, 14 Ocak 1961, s. 3.

69 Uygur Kocabaşoğlu, “1919-1938 Dönemi Basınında Toplu Bir Bakış”, Yıllık, 100. Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi, AÜ. SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, VI 1981, Ankara, 1982, s. 95.

70 Bilal Tunç, “Kocaeli'nde Eğitim”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 22, 2017, ss. 227-250, s. 248. Bkz.: dergipark.gov.tr/download/article-file/303563 (E.T.: 28. 02. 2018).

larına duyarlı bir yayın politikası söz konusudur. Basına yönelik haberler de aynı şekilde yer bulmaktadır. Fakat bu haberler bir sınıfsal ya da örgütsel bilince hizmet eder biçimde olmaktan çok okur niteliğini iyi tanımak ve ona uygun haberler üretmek böylelikle satış gerçekleştirmek/ artırmak maksatlı gibi durmaktadır. Bununla beraber basına yani kendi iş alanlarını düzenleyen gazeteciliğin bir meslek olarak inşasına destek veren kanunların çıkışı ve üzerindeki tartışmalar, *Hedef*'teki bir iki haberin haricinde diğer gazetelerde itibar dahi görmemiştir. Bu noktada şunu da ekleyelim, *Hedef*'teki temsillerinde de bu kanunların çıkışının bilgisinin verilmesinin ya da kanuna muhalefetten açılan bir dava bilgisinin okurlarla paylaşılmasının ötesine geçen bir haber üretimi söz konusu değildir. Oysa ki Basın İlan Kurumu'nun ana hedefleri arasında, birebir bu gazetelerin çıkarlarını temsil eden "yerel basını geliştirmek ve destek olmak" hedefi dahi söz konusudur. Bu nedenle basın tarihine kaydedilmesi gereken ilginçlikteki bu durumun bilinçli bir tutum olduğu düşünülmektedir. Uluslararası Basın Örgütü uzmanlarının yerel basın için "büyük bir tiraja sahip olmayan fikir gazeteleri, 212 numaralı kanunun sosyal ahkâmından bilhassa zarar görmekteyler. Ufak taşra gazeteleri bu kanundan kolayca sıyrılmamanın yolunu bulabilmektedir" yönündeki raporlarını hatırlamak bu noktada belki gazetelerin bu kanunları desteklemedeki isteksizliğini anlamamıza yardımcı da olabilecektir⁷¹. Hatta daha sonra Dokuz Patron Olayı'na ilişkin yayınlarındaki desteğin çelişkinsini de farklı okumamız gerektiğine bu bilgi zemin teşkil edecektir.

Dokuz Patron Olayı'nın temsilinde de üç gazete de olaya yer vermişlerdir; buna karşın *Hedef* ve *Türkyolu*'na nazaran *Demokrat Kocaeli*; olayları daha yüzeysel bir biçimde görmüştür. Üç gazetenin sermayedarından hiçbiri dokuz basın sermayedarı ile kendilerini özdeş görerek, sınıfsal bir çıkar birlikteliği hissedip, destek vermemişler, aksine kendi sınıfsal gerçeklerini yok sayarak, gazetelerinde basın sermayedarlarını eleştiren haber, yazı ve yorumlara yer vermişlerdir. Hatta fikir işçilerinin sınıfsal mücadelesine destek verir bir biçimde, basın sermayedarlarının fikir işçilerine yönelik sömürü politikalarını deşifre etmişlerdir. Dikkat çekici olan ise bunu yaparken fikir işçilerinin söylemlerini değil, esasında MBK'nin fikir işçilerine ilişkin söylemlerini referans almalarıdır. Bu destekleyici yayınların ardında MBK ile iyi ilişkilerin ve uyumlu olma/kalma isteğinin yer alması söz konusudur. Bir başka deyişle dolaşıma sokulan ve desteklenen MBK'nin söylemleridir.

Haberlere ve yorumlara ayrı ayrı yoğunlaşıldığında, gazetelerin olaya ilişkin toplumsal bilgiyi MBK söylemleri üzerinden inşa ettiği, MBK'nin konuya ilişkin anlam ve yorumlarını aynen benimsediği, yaşanan toplumsal olayı MBK'nin çerçevesiyle kamuoyuna sunduğu görülmüştür. Bir başka deyişle, haber ve yorumlarda yer alan fikir işçilerinin konuya ilişkin tanımları ve çerçeveleri değil, MBK'nin fikir işçilerini ve onların sorunlarını tanımlaması ve yorumlamasıdır. Aksi takdirde, gazetelerde yok ya da sınırlı bir biçimde, fikir işçilerinin protestoları, yürüyüşleri konuya ilişkin açıklamaları ve en önemlisi sermayedarların gazete kapatma boykotuna karşı tepki olarak çıkardıkları Basın adlı gazete tamamen konu dışında bırakılmazdı. Bu noktada şunu değerlendirmek gerekirse, gazetelerin MBK üzerinden de olsa sınıfsal aidiyetlerine zıt bir yayın güttüklerini söylemek, maliyet hesabını çok iyi ölçüde bilen ve kârını azamiye çıkarma konusunda mahir olan sermaye sınıfını dar anlamda okumak anlamına gelecektir. Aslında küçük burjuva olarak nitelenebilecek bu kimse-lerin ulusal ölçekteki nispeten daha büyük burjuva emsallerinden daha fazla olarak, devlet eliyle sübvansedeilmelerine, reklam ve ilan desteğiyle kazançlarını artırmalarına ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu nedenle de siyasal iktidar ile birlikte hareket etmek hele de olağanüstü koşullarla iktidarı ele geçirmiş bir yönetim ile ilişkileri iyi tutmak sınıfsal çıkarını göz ardı etmek değil, aslında sınıfsal çıkarını konjonktürel boyutta değerlendirerek ona uygun hareket etmekten kaynaklanmıştır. Gazetelerin üçünde de bu anlayışın hakim olduğu görülmüş ve dönemin hassas yapısının baskısının da yadsınamayacak bir biçimde etkisiyle, sınıfsal olarak henüz güçlenmemiş yerel basında tezahürü bu yönde olmuştur.

71 Pollak ve Reverdin..., s. 189.

KAYNAKÇA

- Dursun, Çiler, İletişim Kuram ve Kritik, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.
- Esin, Numan, *Devrim ve Demokrasi. Bir 27 Mayısçının Anıları, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.*
- Faik, Bedii, *Matbuat Basın derken... Medya*, 4. Cilt, Doğan Kitap, İstanbul, 2003.
- İnuğur, M. Nuri, *Türk Basın Tarihi (1919-1989), Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 1992.*
- Kabacalı, Alpay, *Türk Basımında Demokrasi, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994.*
- Kocabaşoğlu, Uygur, “1919-1938 Dönemi Basımında Toplu Bir Bakış”, *Yıllık, 100. Yılında Atatürk’e Armağan Dizisi, AÜ. SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, VI 1981, Ankara, 1982, ss. 95- 127.*
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.*
- 10 Ocak ve Ötesi, *İstanbul Gazeteciler Sendikası Yayınları, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1963.*
- “Oscar Pollak ve Olivier Reverdin Raporu”, *Türkiye’de Kitle İletişimi. Dün- Bugün- Yarın, Der. Korkmaz Alem- dar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, ss. 185-193.*
- Özçelik, Fatih, *Kocaeli’nde Vatan Cephesi*, [http:// www. kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/139.pdf](http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/139.pdf) (E.T.: 26.02.2018).
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın, Güven Matbaası, Ankara, 1969.*
- Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.*
- Tunç, Bilal, “Kocaeli’nde Eğitim”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 22, 2017, ss. 227-250, s. 248. İnternet Erişim Adresi: dergipark.gov.tr/download/article-file/303563* (E.T.: 28. 02. 2018).
- T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 68. Birleşim, Cilt: 5, 2 Ocak 1961.
- T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 69. Birleşim, Oturum: 3, Cilt: 5, 3 Ocak 1961.
- T.C. MBK Genel Kurul Toplantısı, 70. Birleşim, Cilt: 5, Oturum: 4, 4 Ocak 1961.
- Üstün, Hasan, “Bab-ı Ali’de Dokuz Patron Olayı”, *Türkiye’de Kitle İletişimi. Dün- Bugün -Yarın, Der. Korkmaz Alem- dar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, ss. 194- 205.*

Gazeteler

Demokrat Kocaeli, Hedef, Türkyolu gazetelerinin Kasım-Aralık 1960, Ocak 1961 kopyalarının tamamı Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi’nde taranmıştır.

İnternet Adresleri

- “1950’li yıllarda Kocaeli’de Sanayi”, <http://www.kartepegazetesi.com.tr/yazdir/103286> (E.T.: 26.02.2018).
- <http://www.kocaelibarisgazetesi.com/kocaelide-kac-gazete-vardi-hangi-haberler-yapildi-iste-kentin-ba-sin-tarihi-resimleri,306.html>
- <https://www.seslisozluk.net/quo-vadis-nedir-ne-demek/> (E.T.: 28.02.2018).
- <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com> (E.T.: 28.02.2018).
- <https://eksisozluk.com/agalik-sistemi--1150281> (E.T.: 28.02.2018).

Kocaeli’nde Gür Bir Ses: “Sesim” Dergisi Üzerine Bir Değerlendirme

Sedef BULUT *

Giriş

Demokrasinin ön koşullarından birisi, özgür ve bağımsız basındır. Demokrasinin hayat kazandığı mecralar ise mahalleler, köyler, beldeler, ilçeler ve iller yani öncelikle yerel yönetimlerdir. Eğer yerel basın, çok sesliliği ve tarafsızlığı sağlıklı bir şekilde yerine getirebilirse demokrasinin işleyişi de, o ölçüde sağlıklı olur. Yöneticiler ve yönetim hakkında, tarafsız ve doğru bir bilgi aktarımında bulunabilen -yerel ya da ulusal- basın, halkın demokratik tercihini de olumlu yönde etkileyebilir. Bu anlamda yerel basın, özellikle yerel yönetimlerle halk arasında adeta bir köprü vazifesini görmektedir.¹

Yerel basında, genel haberlerle birlikte, bulunduğu bölgeye yönelik haberlerin de yayınlanması, mevcut sorunların çözümünde, bireyler arasında birliktelik ve dayanışma duygusunu ortaya çıkarmaktadır. Şüphesiz bu durum, o bölgenin gelişimi açısından da oldukça önemlidir. Yerel basın, aynı zamanda eğitim işlevini yerine getirmek ve halkı bilinçlendirmek gibi hususlarda da etkilidir.² Diğer yandan, yerel basında görev yapan basın mensupları, bölgede yaşayanlara hemşehrilik ilişkileri ile de bağlıdır. Bölge halkının sorunlarını dile getirebilen, çözümler üretebilen yerel basın, kamuoyu oluşturabilme gücüne sahip olduğu gibi “halkın sesi” olarak (yerel) yönetimleri denetleme gücüne de sahiptir.³

Bu bağlamda, 1968 tarihinde, Kocaeli’nde çıkartılmaya başlanmış olan Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi’nin, yerel basında bulunması gereken bu özellikleri üzerinde taşıdığı söylemek mümkündür. Sesim, yalnızca bölge halkı tarafından sevilmeyle kalmamış, çok kısa bir süre içerisinde, bölge dışından da geniş bir okuyucu kitlesi edinmiştir. Dergi, 139. Sayısı ile birlikte 1975 yılında yayın hayatına veda etmiştir.

Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi, yayınlandığı yıllar itibariyle, Türk siyasi hayatının çok çalkantılı bir dönemine tanıklık etmiştir. Bu çalışmanın odak noktası, Sesim dergisinin yayın hayatına atıldığı döneme tekabül eden 1969 yılı olmuştur. 1969 senesi Türkiye için ekonomik ve siyasi açıdan bir dönüm noktasıdır. Şüphesiz ki, Sesim dergisi, 139 sayısı ile birlikte geniş bir araştırmanın konusu olabilir. Ya da, farklı alanlardaki çalışmalara mikro düzeyde katkıda bulunabilir. Ancak bu çalışmanın hedefi “Sesim” dergisi aracılığı ile 1969 yılında yaşanan olaylara ve kişilere dikkat çekmek ve Kocaeli’nin yerel tarih yazımına bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır.

“Sesim” Dergisinin Yayın Hayatına Girişi: Ele Alınan Konular ve Şahıslar

Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi, 5 Eylül 1968’ de Kocaeli’nde yayın hayatına başlamıştır. Esasında, bu derginin çıkarılmasına, Değirmendere’de tatil yapan iki arkadaştan Dünder Çiğit’in, Şefik Güler’e yönelttiği şu soru sebep olmuştur. “Bir dergi çıkarsak tutar mı?” Nihayetinde, derginin tamamen mahalli, il ve yurt sorunlarında ağırlığını hissettirecek nitelikte olmasına karar verilmiş, derginin adı ise -Dünder Çiğit’in önerisi üzerine- “Sesim” olmuştur.⁴ Çiğit ve Güler dergi çıkarmaya karar verdikleri zaman aynı zamanda bir matbaa kurmaya da karar vermişlerdir. Bir el pedalı ve mürettephane malzemesi ile gece yarısına kadar süren bir çalışma ile Sesim dergisi kendi adını alan bu matbaada çıkartılmaya başlamıştır.⁵ Kocaeli’nde önemli bir iz bırakan dergi, dönemin teknik imkânları göz önünde bulundurulacak olunursa oldukça zor şartlarda hazırlanmıştır. Haber

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, sbulut@ankara.edu.tr.

1 Nail Güreli, “Yerel Basının İşlevi ve Demokrasilerde Önemi”, *Türkiye’de Yerel Basın*, İstanbul, 2007, s.172.

2 Suat Gezgin, “Türkiye’de Yerel Basın”, *a.g.e.*, s.177-178.

3 Güreli, *a.g.m.*, s.173.

4 *Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi*, C.8, S.139, 5 Eylül 1975, s.3

5 *A.g.e.*, s.4

başlıkları elle dizilirken, haber metinleri erimiş kurşun satırlar üzerine dökülmektedir. Dergide kullanılacak fotoğraflarsa İstanbul'a götürülüp, klişe adı verilen metal plaka üzerine çıkartılmıştır. Yani dergi elle basılıp, harmanlanıp, kapak içine geçirilip, dikiş atılıp bin bir zahmetle vücuda getirilmiştir.⁶ Derginin modern aletlerle çıkartılmaya başlanması ancak 65. Sayıdan sonra mümkün olmuştur.⁷

Sesim dergisi ilk sayısının kapağında "*Körfezdeki tehlike, deniz balık mezarlığı*" başlığını kullanmıştır. Zehirli atıklar yüzünden balıkların karaya vurduğu bir sırada önemli bir konuyu gündeme getiren ve 24 sayfadan ibaret olan dergi oldukça dikkat çekmiştir.⁸ Daha sonraki sayılarda da çevre kirliliği ve halk sağlığı ile ilgili konular derginin gündeminde geniş yer tutmuştur.⁹ Sesim, "*sizin sesiniz, sizin derginiz*" sloganıyla, her ayın 5. ve 20. günü olmak üzere iki defa yayınlanmıştır. Bedeli 125 krş olan derginin yıllık abonelik bedeli ise 30 tl. dir. Ancak 22. sayıdan itibaren zamlanan dergi 150 tl olarak satılmaya¹⁰ başlamış ancak abonelik bedeli aynı kalmıştır.

Siyasi, aktüel haberlerin yanı sıra eğlenceli hikâyelere, şiirlere, karikatürlere yer verilen dergide, Kocaeli tarihi hakkında da yazılar yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra sanat, spor ve edebiyat alanındaki yazılar önemli yer tutmuştur. Çeşitli yarışmalar, şiir yarışmaları düzenlenmiştir. 16. sayısının editör yazısında, dergide zaman zaman meydana gelen tertip hatalarından dolayı okuyucudan özür dilendiği görülmektedir. Bu hatalara gerekçe olarak ise yer darlığı ve sıkışık çalışma zorunluluğu gösterilmiştir.¹¹ Sayılar ilerledikçe, sayfa sayısı ile birlikte reklamların sayısı da artmıştır. 21. sayısından¹² itibaren ise kadın ve çocuk bölümleri eklenerek yemek tariflerinin yanı sıra çocuklar için bulmacalara yer verilmiştir.

Sesim dergisinde "*Duydum Gördüm*" başlığı ile isimsiz olarak yayınlanan yazılarda bölgenin cemiyet haberlerine yer verilmiştir. Spor haberleri ve özellikle Kocaelispor ve sporcuları ile ilgili haberler geniş yer tutarken fıkra, hikâye ve karikatürlere de yer verilmiştir. Şehrin sosyal hayatı ve kişilerin ölüm düğün vb. faaliyetleri de ilerleyen sayılarda yer bulmaya başlamıştır.

Sesim, özellikle Kocaeli dışında yaşayanlardan büyük ilgi görmüştür. Yurtdışından da aboneliklere sahiptir. Derginin çoğunlukla Almanya, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerden abonelik almasında; kuşkusuz buralarda yaşayan Kocaelilerin yakınlarının tavsiyeleri ya da bu kişilerin yaz tatillerinde Sesim'i görüp beğenmeleri etkili olmuştur.¹³ Özellikle uzakta yaşayanlar, kendilerini Sesim dergisi sayesinde adeta evlerinde hissettiklerini söylemişlerdir ki, bu durum dergide yayınlanan okuyucu mektuplarına da yansımıştır.

5 Mart 1969 tarihli sayısında, İzmit'in fahri hemşehrisi olarak görülen ve kâğıt sanayinin gelişmesine büyük katkıda bulunan M. Ali Kağıtçı'nın, dergiye gönderdiği mektup ise çok dikkat çekici adeta geleceğe dair bir öngörü niteliğindedir. Kâğıtçı mektubunda, "*bugün normal bir dergi olarak görülmesi olağan sayılacak Sesim, atide tarihe ışık tutacak ve tarihçilere kaynak olacaktır*" derken, editörün yorumu ise şu olmuş "*Sayın Kağıtçı'nın temennisinin gerçekleşmesi bizim de başta gelen idealimizdir*".¹⁴

Sesim dergisinde, yayın hayatına girdiği tarihten itibaren hemen her sayıda, Kocaeli'nin önde gelen şahsiyetlerinin hayat hikâyelerine yer verilmiştir. Bu anlamda derginin 10. sayısında araştırmacı yazar Avni Öztüre'nin,¹⁵ "İzmit Tarihi" isimli eserine geniş yer verilmiştir. Hatta bu kitap derginin kapağına taşınmış, iç kısımlarda da örneklerle eser tanıtılmıştır. "*Şair, işadamı, su katılmamış gerçek bir İzmit'li*" başlığı ile Naci Girginsoy'un Avni Öztüre ile yaptığı röportaja geniş yer verilmiştir.

Dergi aynı zamanda hayatta olmayan, ancak şehre hizmet etmiş ileri gelen kişileri unutturmamak gibi bir misyon da üstlenmiştir. Bu kişilerden eski İzmit Belediye Başkanı Kemal Öz ölümünün 12. yıldönümünde anılmıştır. Sesim dergisi, Kemal Öz'ü "*çabuk unuttuğumuz değerlerden biri*" başlığı ile kapağa taşıyarak bir vefa örneği göstermiştir. Derginin 13. Sayısında Öz'ü ve hizmetlerini anlatan yazılara geniş yer verilmiştir. Bu sayısında, "*İzmit'i İzmit yapan adam*" olarak tanıtılan Öz'ün, kâğıt fabrikalarının kuruluşunda, verem savaş dispanseri ve Kocaeli Bankası'nın açılmasında ve de petrol ofisi tesislerinin vücuda getirilmesindeki katkılarından uzun uzun bahsedilmiştir.

Avni Öztüre yazısında, "*Ne vardır İzmitte batıya dönük? Ne vardır İzmitte, yararlı? damgası "Kemal Öz"dür.*"¹⁶ Derken, Naci Girginsoy ise Öz'ün güç koşullar altında çalışmasına rağmen şehre büyük özveri ile hizmet ettiğini söylemiştir. Girginsoy'a göre; O, küçük bir sahil kasabası görünümünde olan İzmit'i modern bir şehir

6 İsmet Çiğit, "Geçmiş Eşelerken", Özgür Kocaeli Gazetesi, 20 Mayıs 2013, www.ozgurkocaeli.com.tr.

7 Sesim, C.6,S.64, 20 Nisan 1971.

8 Sesim, S.1,5 Eylül 1968.

9 Sesim, C.1,S.1,5 Eylül 1969.

10 Sesim, C.1, S.22, 20 Temmuz 1969.

11 Sesim, C.2,S.16, 20 Nisan 1969.

12 Sesim, C.2,S.21,5 Temmuz 1969.

13 Sesim, C.2,S.19,5 Haziran 1969.

14 Sesim, C.2, S.15, 5 Nisan 1969.

15 Sesim, C.1, S.10,20 Ocak 1969,s.4-8.

16 Avni Öztüre, "Kemal Öz'e Saygı Duruşu", Sesim, C.2, S.13,5 Mart 1969,s.14.

yapma yolunda önemli adımlar atmıştır.¹⁷ Dündar Çiğit ise yazısında olaya daha farklı açıdan yaklaşmıştır. Kente böylesine hizmet etmiş bir kişiye karşı daha vefalı olunmasını hatta büyük bir alan ve ya parka Öz’ün adının verilmesini istemiştir. Yazısını ise şu sözleriyle tamamlamıştır. “*akıp giden zaman içerisinde hizmet edenlerin hatırasına hürmet edenlerin de hatıraları saygıyla anılacaktır. Aksi halde başkasının hatırasına saygı duymayanların bırakacakları hatıra esasen ne olabilir?*”¹⁸

Sesim dergisinde yakından takip edilen kişilerden birisi de 2 Haziran 1968 seçimleriyle Belediye Başkanı seçilen Leyla Atakan’dır. Atakan, gerek bölge de gerekse de Sesim dergisinde olumlu bir etki yaratmıştır. 1969 yılı boyunca faaliyetleri yakından takip edilmiş birçok kez kendisinden övgü ile söz edilmiştir. Ancak ne yazık ki, Leyla Atakan’ın ömrü Kemal Öz kadar uzun bir süre hizmet etmeye yetmemiştir. İzmit’in ilk kadın Belediye Başkanı Atakan ve meclis üyesi arkadaşlarının 1971 yılında, Gölcük yolundaki elim bir kazada hayatlarını kaybetmeleri şehri derinden etkilemiştir. Sesim dergisi yaşanan kederi samimi bir şekilde ortaya koyarken cenaze törenine de geniş yer ayırmıştır.¹⁹

Dergide; siyasetçi, bürokrat, sanatçı, sporcu gibi tanınmış ve bölgeye hizmet etmiş kişilerin yaşam öyküleri öncelikli olarak yer bulmuştur. İlerleyen sayılarda ise herkesin tanıdığı “ilginç” özelliklere ve lakaplara sahip halktan kişiler de “*Bizimkiler*” başlığı ile derginin sayfalarında yer almıştır. Bu anlamda 28. Sayıda “deli Ahmet” ve 30. sayıda da, “çamur İzzet” lakaplı İzzet Gudener isimli kişiler ilginç hayat hikâyeleri ile birlikte okuyucuya tanıtılmıştır.²⁰

Sesim dergisinde spor haberleri önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Kocaelispor’dan hemen her sayıda bahsedilmiştir. Derginin 23. Sayısının kapağında Kocaelispor’a yer verilmiştir. Bu sayıda aynı zamanda “*yeri doldurulamayan kıymet Rahmi Sezgenç*” başlığı ile eski futbolculardan “pomak Rahmi” lakaplı Sezgenç tanıtılmıştır. Şefik Gürlerin röportajı ile desteklenen yazı da, eski sporcunun fotoğraflarına da yer verilmiştir. Şüphesiz ki, dergide tanıtılan tek sporcu Sezgenç değildir. Muhtelif sayılarda, Kocaeli’nde yetişmiş sporcuların tanıtımı yapılmıştır.²¹

Sesim dergisi yayına girdiği günden itibaren, gerek yerel gerekse ulusal konulara büyük hassasiyet göstermiştir. Ülke genelindeki hadiseler yakından takip edilmiş ve değerlendirilmiştir. Ancak dergi yayın politikası olarak mahalli olaylara her zaman öncelik vermiştir. Yerel anlamda ise toplum sağlığını ve güvenliğini tehdit eden konuların takipçisi olan Sesim, yöneticiler üzerinde baskı oluşturmayı başarmıştır. Dergide, yayına girdiği ilk günden itibaren, orduvi önünde cereyan eden trafik kazalarına dikkat çekilmiştir. Ölümlü kazaların artması üzerine bu konuyu kapağa taşıyan Sesim’de, bu anlamda zaman zaman oldukça sert bir üslup kullanıldığı görülmektedir.²²

Dergi aynı zamanda gündeme taşıdığı meselelerin takipçisi de olmuştur. Buna örnek olarak Sosyal Sigortalar Kurumunun yetersizliği ile ilgili yapılan haberleri göstermek mümkündür. Kapağa taşınan haberde, Kocaeli’nin, Türkiye’nin bir numaralı sanayi merkezi olduğu halde, sosyal sigortalar kurumunun hala ilk kurulduğu şekliyle devam ettiğine dikkat çekilmektedir. SSK Hastanesinin doktor ve personel sayısı açısından yetersizliği ise hem doktorlar hem hastalar açısından büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Bu konuda, “*muhelif ya da muvafık Kocaeli milletvekili ve senatörlerinin hiçbir çaba göstermemeleri ise hayrete şayandır*” denilerek parti farkı gözetmeksizin tüm siyasetçiler eleştirilmektedir.²³

Sesim’in gündeme getirdiği bu haberin kısa sürede sonuç verdiğini söylemek mümkündür. Nisan ayında gündeme getirilen SSK kurumlarının yetersizliği ile ilgili olarak Aralık ayında okuyucuya müjdeli haberler duyurulmuştur. Milletvekili Vehbi Engüz ile Belediye Başkanı Leyla Atakan’ın temasları sayesinde bu yönde olumlu adımlar atılmıştır.²⁴

Bunun yanı sıra derginin kamuoyu oluşturduğu olayların başında ise İzmit’in içerisinde geçirilmesi planlanan elektrikli tren ve demiryolu mevzuu gelmektedir. Demiryolunun kaldırılmasının istendiği bir sırada, elektrikli trenin şehir içinden tek hattan geçirilmesi hususunda, Bayındırlık Bakanlığı 1969 yılı bütçe raporunda görüş belirtmesi adeta infial yaratmıştır. Sesim dergisi, 17. sayısında bu meseleyi geniş bir şekilde gündeme getirmiştir. Derginin önsözünde yer alan şu sözler, kamuoyu yaratma hususunda oldukça önemlidir. “*Şimdi bütün İzmitlileri ve şehirde yaşayan insanları Allah rızası için birleşmeye, elele verip iş işten geçmeden menfaatlerini korumaya davet ediyoruz.*”²⁵

Demiryolu ve elektrikli tren meselesinde Sesim’in çağırısı büyük destek bulmuştur. İktidar ya da muhalefet

17 Naci Girgin, “Kişiliği Başkanlığından Önce Gelen Adam Kemal Öz”, *a.g.e.*, s.20

18 Dündar Çiğit, “İzmit belediyesinden beklediklerimiz”, *a.g.e.*, s.19.

19 Sesim dergisinin 60. sayısında cenaze töreni ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Derginin 64. Sayısında ise Belediye parkına Leyla Atakan’ın adının verileceği duyurulmuştur.

20 Ayrıntılı bilgi için Bkz. *Sesim* C.3, S.28, 20 Ekim 1969, s.13. ve *Sesim*, C.3, S.30, 20 Kasım 1969, s.8.

21 *Sesim*, C.2, S.23, 5 Ağustos 1969.

22 *Sesim* C.1, S.22, 20 Temmuz 1969, s.12.

23 *Sesim*, C.2, S.16, 20 Nisan 1969.

24 *Sesim*, C.3, S.31, 5 Aralık 1969.

25 *Sesim*, C.2, S.17, 5 Mayıs 1969.

fark etmeksizin Kocaelili politikacılar bu meseleye sahip çıkmıştır. CHP Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Turan Güneş'in Sesim dergisinde "elektrikli trenin asla şehir içinden geçmemesi" yönündeki yazısı dikkat çekerken Kocaeli Milletvekili Nihat Erim de yaşanan kazalara dikkat çekerek, demiryolunun tek hattan çift hatta çıkmasına karşı çıkmıştır. İzmit'in çok sevilen Belediye Başkanı Leyla Atakan da, Sesim dergisi aracılığı ile "demiryolunun şehir içinden kaldırılması için" senatörleri vekilleri ve İzmitlileri görev başına çağırmıştır.²⁶

Sesim'de mahalli haberler içerisinde, seçim propagandaları dışında geniş yer verilen konulardan birisi de, 28 Haziran 1969'da açılan 3. Kocaeli Sanayi Sergisi olmuştur. 20, 21 ve 22. sayılarında geniş yer ayrılan sergi ile ilgili olarak ön plana çıkarılan ise serginin kurulduğu sahanın belediye parkı olarak yılın geri kalan dönemlerinde de kullanılacak olmasıdır. Sergi ile ilgili haberlerde, Belediye Başkanı Leyla Atakan'ın açıklamalarına geniş yer verilmiştir. "Çöplük ve bataklık arazi üzerinde yükselen bir eser İzmit belediye parkı" başlığı ile verilen haberde İzmit Belediyesi ile Ticaret ve Sanayi Odasının çalışmaları takdirle karşılanmıştır.²⁷

Söz konusu serginin kapanmasından sonra, sahadaki yerlerden ve çocuk bahçesinden halkın istifade etmeye devam edebilecek olması, dergide övgü ile karşılanmaktadır. Sergiyi ilk açıldığı gün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ziyaret etmiştir. Ziyaret edenler arasında, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ile AP İstanbul İl Başkanı ve Fenerbahçe Kulübü Başkanı Faruk Ilgaz da bulunmaktadır. Sesim dergisi bu ziyaretlere büyük önem atfetmiştir. Sunay'ın ziyaretinin anlatıldığı haberin altında "Başbakan ES geçti" şeklinde yorumsuz bir başlık kullanılmış, bir anlamda Başbakan Demirel, sitemkâr bir şekilde eleştirilmiştir.²⁸

1969 Seçimlerine Giden Süreçte "Sesim" Dergisinde Siyaset ve Siyasetçiler

Sesim dergisi, mahalli haberleri ön plana almakla beraber ülke genelinde yaşanan olaylara da kayıtsız kalmamıştır. Derginin çıkarıldığı yıllar göz önünde bulundurulacak olunursa, Türkiye'nin içinde boğulduğu sorunların başında gün geçtikçe dozu artan şiddet eylemlerinin geldiği görülmektedir. Ülke gündemini yoğun bir şekilde meşgul eden ve 1969 yılının atmosferi içerisinde hız kazanan öğrenci olayları, Sesim dergisinin gündemine de taşınmıştır.

Derginin sahibi ve yazarlarından olan Dünder Çiğit'e göre, bütün demokratik ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, kaba kuvvete başvurmadan yapılacak protestolar doğal karşılanabilir. Ancak, ABD büyükelçisinin otomobilini yakmaya varan eylemler bütün yurtseverleri oldukça tedirgin etmektedir. Anarşinin tirmandığı bu dönemde tek çıkar yol siyasi partilerin bir araya gelerek duruma çare bulmaları olacaktır. Ancak Çiğit, -bütün mutedil üslubuna rağmen- bu yolun AP genel başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından benimsenmediğini öne sürmektedir. Bu durumu "büyük talihsizlik" olarak nitelendirerek aslında iktidarı eleştirmektedir.²⁹ Sesim dergisinin henüz çok yeni olduğu bu yıllarda, AP'yi ve Süleyman Demirel'i dolayısıyla iktidarı eleştiren birçok yazıya rastlanmaktadır.

Okura hitaben yazılan yazılardan da anlaşıldığı üzere dergi çıkarılma aşamasında birçok eleştiriye uğramış ancak zamanla bu tereddütler yok olmuştur. Tabii ki öncelikli eleştiri Dünder Çiğit'in CHP'li olması dolayısıyla iddia ettiği tarafsızlığı sağlayamayacağı yönünde olmuştur.³⁰ Dergide siyasetçilerin yazılarına da yer verilmiştir. Özellikle Kocaeli milletvekillerinin yazıları parti ayırımı yapılmadan yayınlanmıştır. Kocaeli Milletvekili Süreyya Sofuoğlu da zaman zaman yazıları ile dergide yer almıştır.³¹

Sesim dergisine gerek okuyuculardan gerekse de bürokrat ve siyasetçilerden pek çok mektup gönderilmektedir. Dergiye gelen dikkat çekici mektuplardan birisi de 6 Mart 1969 tarihli CHP genel sekreteri Bülent Ecevit'in mektubudur. Derginin 12. sayısıyla birlikte 1. cildini tamamlamış olması münasebetiyle gönderilmiş olan mektuptan anlaşıldığı üzere, Ecevit dergiyi yakından takip etmiştir. Aynı zamanda kendisi de bir gazeteci olan Bülent Ecevit mektubunda, "bu dergi ile İzmit'ten yükselen sesin bütün yurdu etkileyebilecek kadar güçlü" olduğunu söylemiştir. Bu başarının Anadolu basınında yeni bir aşama olduğunu vurgulayan Ecevit, böyle bir dergiyi yaşatan İzmit'in bir kültür merkezi haline geldiğini de sözlerine eklemiştir.³²

İktidardaki AP'ye yönelik zaman zaman sert eleştiriler yapılmıştır. Ancak derginin 18. sayısında Dünder Çiğit imzasıyla yayınlan makalenin başlığı şöyledir. "Tarihi görevi biten İnönü çekilmelidir". "Sayın İnönü için siyasetten çekilmenin tam zamanıdır" denilmektedir ki, bu yazı yüzünden hem dergi hem de Dünder Çiğit eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Bütün bu meselenin arka planında ise ülke gündemini yoğun bir şekilde

26 A.g.e., s.16-18.

27 Sesim, C.2,S.20, 20 Haziran 1969; Sesim, C.2,S.21,5 Temmuz 1969.

28 Sesim, C.2, S.22, 20 Temmuz 1969.

29 Dünder Çiğit, "On beş Günde Bir", Sesim, C.1,S.10, 20 Ocak 1969,s.13.

30 Sesim, C.1, S.15,5 Mart 1969.

31 Süreyya Sofuoğlu, "Emeklediğimiz Sanayi Turizm", Sesim, C.2,S.1,20 Mart 1969, s.12.

32 Bülent Ecevit'in mektubu için Bkz., Sesim, C.2,S.1,20 Mart 1969,s.9

meşgul eden Yassıada mahkûmlarının siyasi haklarının iadesi konusu vardır. Bu konuyu yazısında gündeme getiren Çiğit, İsmet İnönü'nün herkeste sürpriz yaratan tavrını esasında doğru bulmaktadır. Ancak karşı çıktığı husus, İnönü'nün bu konuyla ilgili kararı parti yetkili organlarına danışmadan almasıdır. Söz konusu tavrın neredeyse bir alışkanlık haline geldiğine dikkat çeken Dündar Çiğit'e göre "İnönü başta bulunduğu müddetçe ana muhalefet partisinin içinde demokrasi teessüs etmeyecektir". İnönü'nün olağanüstü kurultayda yerini CHP'nin ve memleketin büyük ümidi Bülent Ecevit'e devretmesini tavsiye eden benzer bir öneriyi -siyasi hakların iadesini müteakip- Celal Bayar için de yapmaktadır. Makale şu sözlerle sona ermektedir: "Ülkemizin aynı kuşaktan gelen en yaşlı bu iki politikacısının sonraki tutumları üzerinde tarihçiler önemle duracaktır"³³

Sesim dergisi, 24. Sayısı ile birlikte 2. cildini de tamamlamıştır. Okuyucuya hitaben derginin tirajı³⁴ hakkında bilgi veren Sesim yöneticileri, bu sayıya kadar hiçbir haberin tekzip edilmiş olmasını büyük bir başarı olarak görmüşlerdir. Derginin yöneticileri Bu durumun siyasi olarak bağımsız tavrın bir göstergesi olduğunu vurgulayarak, zaman zaman bazı kimseler tarafından "CHP'li olmakla" ya da "AP'ye satılmakla" suçlandıkları hususunda da serzenişte bulunmuşlardır.³⁵

12 Ekim 1969 seçimleri yaklaşırken Sesim dergisinin gündemini de siyaset oluşturmuştur. Özellikle milletvekili adayları tanıtılmış, seçim propagandaları ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Bu süreçte Nihat Erim övgü ile bahsedilen siyasetçilerden birisidir. Özellikle kendisinin başka bir ilden "merkez adayı" gösterilmesi şeklinde yapılan tekliflere Nihat Erim'in " *ben siyasi hayata Kocaeli milletvekili olarak atıldım. İktidarda veya muhalefette bu sıfatı şerefle taşımaya gayret ettim*" şeklindeki sözleri memnuniyetle karşılanmıştır.³⁶ Takdirle karşılanan bir diğer politikacı ise Turan Güneş'tir. 1969 seçimlerinde Güneş'in aday olmayacağı yönündeki açıklaması Sesim tarafından takdirle karşılanmış ve Güneş şu sözlerle tarif edilmiştir: "*Siyasi hayatı pırl pırl özü sözü doğru, siyasi ihtirası yok. Doğru kişi, okumuş kişi, er kişi, halktan yana. Bu seçimlerde aday olmamıştır. Prof. Güneş, eşine az rastlanır bir feragat örneği gösterdi...*"³⁷

Seçim tarihi yaklaştıkça dergideki politik yazılar daha da alevlenmiştir. Bu süreçte en çok eleştirilen konu "ön seçim" meselesidir. Sesim dergisi, nüfusu üç yüz bini aşan bir ilde, her partiden delege sıfatı ile sayıları birkaç yüzden fazla olmayan kişilerin seçtikleri şahısların milletvekili adayı olmalarını son derece haksızlık olarak nitelendirilmektedir. "*Dünyanın hiçbir yerinde demokrasi adına böyle bir oyun oynandığını zannetmiyoruz*" sözleriyle tepki açığa vurulurken, 12 Ekim seçimlerinden sonra bu sistemin değiştirilmesinin doğru olacağı vurgulanmaktadır.³⁸ Bir başka yazı ise ön seçimin bir kez daha vatan, millet, memleket nutukları atan politikacıların samimiyetsizliğini ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Buna gerekçe olarak ise listelerde seçilemeyecek konuma düşen bazı kişilerin kendi partilerinden istifa ederek müstakil aday olarak ortaya çıkmaları gösterilmektedir. "*Demokrasi bu derece yozlaşırken parti liderlerinin günahı da az değildir.*" Sözleri ile ise parti ayrımı yapılmaksızın bu saf değiştiren kişilere karşı "ikbal kapılarını açan" bütün liderler eleştirilmektedir. Seçim öncesinde yöneltilen bütün eleştirilere rağmen, seçimler yaklaşırken dergide yine yatıştırıcı ve birleştirici bir dil kullanılmıştır. "*...ama esas olan propaganda faaliyetleri sırasında bu kentlin çocukları olarak yüz yüze bakılacağı unutulmamalı, seçim heyecanına kapılıp hemşehrilik, dostluk ve arkadaşlıkların telafisi olmayacak bir şekilde zedelenmemesini dileriz*"³⁹

Seçimlerden sonra çıkan ilk sayıdaki başlık "*Millet İnönü'ye yine yetki vermedi. AP iktidarı devam edecek*" şeklinde olmuştur. Aslında bu iki cümle ülke genelindeki seçim sonuçlarını gerçekçi bir biçimde açıklamaktadır. AP'nin zaferi ile sonuçlanan 12 Ekim 1969 seçimlerinin⁴⁰ Kocaeli'ne yansımaları ise 3 milletvekilliği olmuştur. 4 milletvekili çıkarma hakkına sahip olan Kocaeli'nde, CHP yine Nihat Erim ile temsil edilirken, Sabri Yahşi, Vehbi Engüz ve Cevat Âdemoğlu AP milletvekili olarak parlamentoya girmişlerdir.⁴¹

Sesim dergisinin 1969 yılı son sayısında ise tıpkı ülke genelindeki diğer dergilerde olduğu gibi geçmiş yılın muhasebesi yapılırken, gelecek yıla yani 1970'e dair de ön görüşlerde bulunulmuştur. Buna göre 1970 yılı "Zam yılı" olacaktır. Bu sayıdaki sürpriz ise Başbakan Süleyman Demirel'in 1969'un "yılın adamı" olarak gösterilmesidir. Aleyhteki pek çok faktöre rağmen, 12 Ekim Seçimlerinde AP'nin tek başına iktidara gelmesi şüphesiz Demirel'i yılın adamı yapmıştır. Yıl boyunca kendisine yöneltilen bütün eleştirilere rağmen aslında Sesim dergisi, Demirel'in seçimde kazandığı başarıyı takdir etmiş ve kendisi hakkında tafsilatlı bir tanıtım yazısı yayınlamıştır.

1969 yılının 1 numaralı kadını olarak da, CHP milletvekili Nermin Çiftçi gösterilmiştir. Bunun sebebi ise Çift-

33 Dündar Çiğit, "Tarihi Görevi Biten İnönü Çekilmelidir", *Sesim*, C.2.,S. 18, 20 Mayıs 1969,s.11.

34 Sesim dergisinin ilk 23 sayısı 139.720 adet basılmış, 132.866 satılmıştır. İadelerle birlikte arşive geri dönen 6854 adettir. *Sesim*, C.2,S.24,20 Ağustos 1969,s.2.

35 *Sesim*, C.2,S.24,20 Ağustos 1969,s.5.

36 *Sesim*, C.2,S.24,20 Ağustos,1969.

37 *Sesim*, C.3.S.25, 5 Eylül 1969,s.4.

38 *Sesim*,..., 5 Eylül 1969.

39 *Sesim*,...20 Eylül 1969.

40 12 Ekim 1969 seçimlerinde oyların % 46'sına sahip olan AP: 256 milletvekili kazanırken CHP:143, GP:15,Bağımsızlar:13, MP:6, MHP:1, BP:8, TİP:2,YTP:6 vekil ile Meclise girmiştir. <http://www.secim-sonuclari.com/1969>.

41 Kocaeli'nde 12 Ekim 1969 seçim sonuçları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için Bkz. *Sesim*, C.3, S.28, 20 Ekim 1969.

çı'nın, 1965'te kontenjan adayı olmasına rağmen, Milli Bakiye sistemine göre çekilen kura sonucu Muş Milletvekili olarak görevlendirilmesidir. Doğma büyüme İstanbullu olduğu vurgulanan Çiftçi'nin, tekrar Muş Milletvekili olarak seçilmesi, kendi şahsına ait bir başarı olarak telakki edilmiştir. Bu anlamda Nermin Çiftçi'yi tanıtan dört sayfalık bir yazı yayınlanmıştır.⁴² Yılın sürpriz adamı ise Kocaeli AP Milletvekili seçilen Sabri Yahşi'dir. Bu sürprizin nedeni seçimlerden önce, Sabri Yahşi'nin listeye bile giremeyecek olduğunun düşünülmesi ve hakkında çeşitli polemiklerin yapılmasıdır. Sesim dergisi, Sabri Yahşi'nin başarısının hakkını teslim etmiş ve kendisine beş sayfa ayırmıştır. Bu ayrıcalıklı durumun arkasında kuşkusuz ki, Yahşi'nin Kocaelili olması ve Sesim dergisinin yerel haberlere ve politikacılara öncelik vermesinin etkisi büyüktür.⁴³

Sonuç

5 Eylül 1968 yılında yayınlanmaya başlayan, Sesim Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 5 Eylül 1975'te, artan işçilik masrafları ve çalışma koşullarının ağırlaşması gibi gerekçeler öne sürerek, 139. sayısı⁴⁴ ile birlikte yayın hayatına veda etmiştir. Her ne kadar başlangıçta oldukça önemli bir ivme yakalanmış olsa da, Sesim'in "il hudutları dışına çıkma ve Türkiye çapında bir dergi olma" idealine ulaşamadığı, son sayısında bir özeleştiri olarak yer almıştır. Esasında, karşılaşılan bütün güçlüklerle rağmen Sesim, 7 yıl boyunca ayakta kalmıştır. Bu anlamda yerel dergi olarak önemli bir başarı elde ettiği söylenebilir.

Sesim dergisini, tarz olarak ulusal basındaki önemli yayınlardan Akis ya da Kim dergisine benzetmek mümkündür. Dergide, sosyal sorumluluk bilinci her zaman ön planda olmuş, özellikle bu incelemenin konusu olan 1969 yılında, kentlin sorunlarına odaklı yayınlar yapılmıştır. Önemli sorunların kapaktan baş haber olarak verildiği dergi, -elektrikli tren ve demiryolu meselesinde olduğu gibi -halkı ve siyasetçiyi bütünleştirerek kamuoyu yaratmak konusunda başarılı olmuştur. Sesim dergisi, gündeme taşınan konuların takipçisi olmuş, derginin yazarları, halk sağlığını ilgilendiren konularda yöneticilere karşı sert bir üslup kullanmaktan çekinmemiştir.

Dergide, AP iktidarı ve dolayısıyla Süleyman Demirel sık sık eleştirilere maruz kalmış, ancak 1969 seçimlerindeki başarısı takdir edilmiştir. Her ne kadar, CHP ile ilgili haberler daha geniş ve ayrıntılı yer almış olsa da, Sesim'de, halkın çıkarları noktasından yayın yapıldığını ve bu anlamda derginin tarafsız bir çizgiye yaklaştığını söylemek mümkündür. Hatta bir süreçte, CHP'ye ve İnönü'ye yönelik çıkışları yüzünden dergi ve yazarları çok ciddi bir eleştiri yağmuruna maruz kalmıştır.

Seçim sürecinde dergide yayınlanan yazıların tenkit dozu bazen yüksek olsa da, Kocaeli'nin menfaatleri ve hemşehrilik hatırına, genelde birleştirici bir dil kullanılmıştır. Sesim dergisinde, Kocaeli'ne, geçmişte ya da o gün hizmet etmiş ya da etmekte olan kişilere karşı vefa örneği gösterilmiş, bu kişilerin hakkında tafsilatlı yayınlar yapılmıştır. Sesim dergisi, kamuoyu yaratma, toplumu bilgilendirme ve yöneticileri denetleme gibi yerel basından beklenen işlevleri -en azından 1969 senesi için- yerine getirmiş gözükmektedir.

42 Sesim, C.3,S.32,20 Aralık 1969,s.9-12.

43 A.g.e. s.14-18.

44 Sesim, C.12,S.139,5 Eylül 1975.

Kaynakça

- Gezgin, Suat, "Türkiye'de Yerel Basın", Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul,2007,s.177-178
- Gürel, Nail, "Yerel Basının İşlevi ve Demokrasilerde Önemi", Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul,2007, s.172
- Çiğit, Dünder, "On beş Günde Bir", *Sesim*, C.1,S.10, 20 Ocak 1969,s.13.
- Çiğit, İsmet, "Geçmiş Eşelerken", Özgür Kocaeli Gazetesi, 20 Mayıs 2013, www.ozgurkocaeli.com.tr.
- Çiğit, Dünder, "İzmit belediyesinden beklediklerimiz", *Sesim*, C.1, S.15,5 Mart 1969, s.19.
- Çiğit, Dünder, "Tarihi Görevi Biten İnönü Çekilmelidir", *Sesim*, C.2.,S. 18, 20 Mayıs 1969,s.11.
- Girgin, Naci, "Kişiliği Başkanlığından Önce Gelen Adam Kemal Öz", *Sesim*, C.1, S.15, 5 Mart 1969, s.20
- Öztüre, Avni,"Kemal Öz'e Saygı Duruşu", *Sesim*, C.2, S.13,5 Mart 1969,s.14.
- Sesim Bağımsız Aktüalite Dergisi*, S.1.5 Eylül 1968.
- Sesim*, C.1, S.10, 20 Ocak 1969.
- Sesim*, C.1, S.15,5 Mart 1969.
- Sesim*, C.2, S.15, 5 Nisan 1969.
- Sesim* C.2,S.16, 20 Nisan 1969.
- Sesim*, C.2,S.17,5 Mayıs 1969.
- Sesim*, C.2,S.19,5 Haziran 1969.
- Sesim*, C.2,S.20, 20 Haziran 1969.
- Sesim*, C.2,S.21, 5 Temmuz 1969.
- Sesim*, C.1, S.22, 20 Temmuz 1969.
- Sesim*, C.2, S.23, 5 Ağustos 1969.
- Sesim*, C.2,S.24,20 Ağustos 1969.
- Sesim*, C.1,S.25, 5 Eylül 1969.
- Sesim*, C.3,S.26,20 Eylül 1969.
- Sesim* C.3.,S.28, 20 Ekim 1969.
- Sesim*, C.3, S.30,20 Kasım 1969.
- Sesim*, C.3,S.31,5 Aralık 1969.
- Sesim*, C.3,S.32,20 Aralık 1969.
- Sesim*, C.6,S.64, 20 Nisan 1971.
- Sesim*, C.12,S.139, 5 Eylül 1975
- Sofuoğlu, Süreyya, "Emeklediğimiz Sanayi Turizm", *Sesim*, C.2,S.1,20 Mart 1969, s.12.
- Sesim*, C.2,S.1,20 Mart 1969.

Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülkî Yapılanma Tarihi II (1954- 2012)

Enis ŞAHİN * - Sinan DEMİRAĞ **

Giriş

İzmit merkezli Kocaeli Vilâyeti'nin de içinde bulunduğu Doğu Marmara veya Kocaeli yarımadası, tarih boyunca siyasî, iktisadî, askerî ve coğrafi yönlerden büyük bir önemi haiz olmuştur. Son olarak iki imparatorluk başkenti olan İstanbul ile Anadolu bağlantısını sağladığı gibi, bugünde Türkiye'nin doğu-batı yönünde ulaşım ağının önemli bir noktasıdır. Modern zamanlarda Kocaeli Vilâyeti'nin önemini değerli kılan birçok unsurun yanı sıra liman kenti olması ve önemli sanayi kuruluşlarının bu bölgede toplanması, ülke ekonomisine katkısı gibi faktörler de oldukça önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren ülkenin ekonomik atılımların en önemli merkezlerinden biri haline gelen Kocaeli, 2009 yılı verilerine göre Türkiye'nin sahip olduğu 500 büyük sanayi kuruluşundan 82'sini bünyesinde bulunduran bir merkezdir. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde dahi 1927 yılı sanayi sayım verilerine bakıldığında imalat sayısı 1215 iken, bu sayı her geçen yıl ciddi oranda artarak devam etmiş ve günümüzde büyük sanayi yatırımlarıyla bu durum daha da kuvvetlenmiştir¹. Bu atılımların en önemli sonuçlarından olan istihdam olanaklarının artması da Kocaeli'nin önemli bir cazibe merkezi haline gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Bu gelişim çerçevesinde doğal olarak göç merkezi haline gelen Kocaeli, özellikle coğrafi koşullar bakımından hem yerleşime hem de tarımsal faaliyetlere de son derece uygun bir alandır. Bütün bu olumlu koşulların sonucunda vilâyetaz miktarda göç vermesine karşın tabii olarak nüfus artışı daha baskın olmuştur. Nüfus artışını, düzenli olarak yapılan sayımlarımda gözlemek mümkündür. Tablo 1'den de anlaşıldığı gibi, Kocaeli nüfusu 1955 yılına kadar hızlı bir artış göstermektedir.

Tablo 1. 1927-1955 Yılları Arasındaki Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

Nüfus Sayım Yılı	Nüfus Miktarı	Nüfus Artış Hızı
1927 Genel Nüfus Sayımı	286.600	-
1935 Genel Nüfus Sayımı	335.292	%16,98
1940 Genel Nüfus Sayımı	375.530	%12,00
1945 Genel Nüfus Sayımı	416.058	%10,79
1950 Genel Nüfus Sayımı	474.644	%14,08
1955 Genel Nüfus Sayımı	253.171	%46,66

Tablodan da anlaşılacağı üzere Kocaeli Vilâyeti'nin 1927 ve 1954 yılları aralığında, yani Sakarya Vilâyeti'nin oluşum sürecine kadarnüfus miktarı yaklaşık olarak %65 oranında artmıştır. Ayrıca 1935 sayımından sonra beş yıllık periyotlara bölündüğünde ise nüfusun %10 ile %20 aralığında önemli miktarda artışı söz konusudur. Kocaeli Vilâyeti'ndeki hızlı nüfus artışının sonucunda nüfus yoğunluğu ise %56 oranına ulaşmıştır². Bu haliyle nüfus artışının doğrudan sonuçlarından bir tanesi mülkî düzenlemelerin artmasıdır. Bu durum Kocaeli Vilâyeti için mülkî düzenlemelerin mütemadiyen artması anlamına gelecektir.

Her ne kadar nüfus durumu mülkî yapılanmayı direkt olarak etkilese de, bütün düzenlemelerin temelinde böyle bir varsayımın olmadığını da belirtmekte fayda vardır. Zira farklı gerekçeler doğrultusunda yapılan düzenlemelerinde olabildiği, atılan mülkî adımlardan anlaşılmaktadır. 1920-1953 yılları arasında Kocaeli

* Sakarya Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Sakarya.

** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Sakarya

1 Bilal Tunç, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), 2016, s. 192.

2 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1951, s. 18.

Vilâyetinde muhtelif gerekçeler sonucunda yapılan düzenlemelerin son hali ise Tablo 2'de ayrıntılı olarak verilmiştir³.

Tablo 2. 1920-1953 Yılları Arasında Kocaeli Vilâyeti Mülki Genel Görünümü

Yıl Aralığı	Kaza İsimleri ve Sayıları	Katılan	Ayrılan	Yapılan Düzenlemeler
1920-1925	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Yalova, Karamürsel, İznik (8)			21 Ekim 1922 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'nın adı Kocaeli olarak değiştirildi ⁴ .
1926-1928	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze (7)	Gebze	İznik	İznik, Bursa Yenişehir İlçesi'nde Yalova da Karamürsel İlçesi'nde nahiye oldu. Gebze Üsküdar Vilâyeti'nin ilgası ile Kocaeli'ne dâhil olmuştur.
1929	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze, Yalova (8)		Yalova	Yalova ilçe yapıldıktan sonra İstanbul Vilâyeti'ne dâhil edilmiştir.
1929-1932	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze (7)			
1933-1935	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze, Karasu (8)			Karasu Nahiyesi ilçe haline getirilmiştir.
1936-1943	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze, Karasu, Gölcük (9)			Gölcük Nahiyesi ilçe haline getirilmiştir.
1944-1953	İzmit, Adapazarı, Geyve, Kandıra, Hendek, Karamürsel, Gebze, Karasu, Gölcük, Akyazı (10)			Akyazı, ilçe haline getirilmiştir.

Tabloda da görüldüğü üzere 1920-1953 yılları arasında Kocaeli Vilâyeti'nde meydana gelen genel mülki düzenlemelerde, Üsküdar Vilâyeti'nin lağvedilmesi ile Gebze, Kocaeli Vilâyeti'ne dâhil olurken, kendi bünyesinde bundan başka dört kaza merkezi oluşturulmuş ve bunlardan Yalova, 1929 yılında İstanbul sınırlarına dâhil edilmiştir.

1954 yılının hemen başında ise Kocaeli, 1950 nüfus sayımına göre 474.644 kişi ve 10 ilçeye sahip bir vilâyet durumundadır. Ancak Kocaeli'nin nüfus miktarındaki hızlı artış da dikkate alındığında, nüfusun Adapazarı ve çevresine yönelik yapılan mülki düzenlemeden hemen sonrası referans alındığı dikkatleri çekmektedir. Mezkûr Sakarya Vilâyeti'nin teşkil edilmesinden sonra her iki vilâyetin (Kocaeli ve Sakarya) toplam nüfusu 550.282'dir⁵.

Kocaeli Vilâyeti mülki durumunu ve nüfus miktarını 1954 yılına kadar bu hali ile muhafaza ederken, daha önceleri başlamış olan önemli mülki düzenleme çalışmaları da artık son aşamaya varmıştır. Ancak bu mülki düzenlemelerden bir tanesi, önceki düzenlemelerden farklı olarak son derece büyük etkiye sahip olacaktır. Çünkü bu düzenleme ile Kocaeli Vilâyeti'nin yarısından biraz fazla olmak üzere, doğu bölümünü yani Adapazarı ve civarında yeni bir vilâyet oluşumunu içermektedir. Bu suretle Kocaeli Vilâyeti, Cumhuriyet dönemindeki en yüksek mülki düzenleme noktasını ulaşmış oluyordu. Bu duruma benzer düzenlemelerin, vilâyetin batı sınırında da farklı süreçlerde meydana geldiği hususuna ileride değinilecektir.

A. Vilâyet Dâhilinde Yapılan Mülki Taksimat Çalışmaları

Kocaeli Vilâyeti dâhilinde 1954 yılı sonrasını ilgilendiren mülki çalışmaların ilki, 1957 tarihinde Kandıra Kazası Şeyhler Nahiyesi ile ilgilidir. Şeyhler Nahiyesi bulunduğu konum itibarı ile Kandıra-Adapazarı yolu arasında gelişime açık bir alandı. Ancak mezkûr nahiyenin köylerinin ekseriyetinin, bağlı olduğu Kandıra Kazası ile arasındaki ulaşımın bilhassa kış aylarında büyük zorluklar ihtiva ettiği bilinmekteydi. Bu sebeple resmî işlerde aksaklıklar meydana gelirken, vatandaşlar da mağdur olabilmekteydi.

Şeyhler Nahiyesi ise, düzenlemenin referans alındığı 1950 yılı nüfus sayımına göre kalabalık bir nüfusa sahipti ve ilçe merkezi haline getirilmesi bu gerekçeler doğrultusunda daha uygun olabilirdi. Böylelikle bölge halkının idarî işlerinin kolaylaştırılması ve mağduriyetlerin ortadan kaldırılması gerekçeleri göz önüne alınarak,

3 Tabloda verilen istatistikler kaza merkezlerini içermektedir. 1924-1954 yılları arasında yapılan mülki düzenlemelerin ayrıntıları için bkz. Enis Şahin-Sinan Demirağ, "Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülki Yapılanma Tarihi I (1924-1954)", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-IV, c. III, ed. Haluk Selvi-İbrahim Şirin-M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal-Resül Narin, Kocaeli, 2018, s. 1555-1595.

4 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.01.01., Yer Kodu: 5.32.8., Tarih: 21.10.1922; Vakıf, 24 Teşrin-i Evvel 1338, No. 1747.

5 Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, c. LXVII, İstanbul, 1961, s. 5.

Şeyhler Hocaköy merkez olmak üzere Kaynarca İlçesi kurulmuştur⁶. Böylelikle Kocaeli Vilâyeti bünyesinde yeni bir ilçe kurulmuş, teşkil edilen Sakarya Vilâyeti ile azalan ilçe sayısında bir artış olmuştur. Ancak bu durum fazla sürmeyecek, Kaynarca İlçesi de kısa bir süre sonra Sakarya Vilâyeti'ne bağlanacaktır⁷.

Kocaeli bünyesinde nüfusun artması ve bazı mahallerde idarî ve yerel hizmetlerin yetersiz kalması üzerine, vilâyet dahilinde yeni ilçe merkezleri teşkil edilmeye devam edilmiştir. 2000'li yıllara kadar vilâyet dâhilinde üç yeni ilçe merkezi kurulacaktı. Bunlardan Altınova İlçesi karardan hemen sonra yeni kurulan Yalova Vilâyeti'ne dâhil edilmiştir. Diğer ilçe merkezleri ise Körfez ve Derince olacaktır. Körfez İlçesi, Yarımca Belediyesi merkez olarak kurulmuş ve Yarımca isminin Körfez olarak adlandırılması ile bundan sonra burası bu isim ile anılmıştır. Yarımca Belediyesi de Kocaeli'nin diğer alanları gibi hızlı bir gelişim göstermiş ve zamanla vatandaşlara verilen hizmetler bakımından yetersiz kalmaya başlamıştır. Bunun üzerine sosyal yapısındaki hızlı gelişim, sanayinin, kara-deniz ve demir yolu ulaşımının ortaya çıkardığı problemlerin daha hızlı çözülebilmesi amacıyla, Körfez adıyla bir ilçenin kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili olarak hazırlanan ve 4 Temmuz 1987 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan kararnameye göre; Yarımca Belediyesi merkez olmak ve adı Körfez Belediyesi olarak değiştirilmek, Hereke Bucağına bağlı olan Çerkeşli ve Tavşancıl köyleri Gebze İlçesi Merkez Bucağına bağlanmak üzere Körfez adıyla yeni bir ilçe kurulmuştur⁸. Karardan da anlaşıldığı üzere yeni kurulan ilçe merkezine uzak kalan ancak Gebze'ye daha yakın durumdaki Çerkeşli ve Tavşancıl köyleri de mezkûr düzenleme neticesinde bu merkeze bağlanmışlardır.

Kocaeli Vilâyeti'nin İstanbul sınırında bulunan Altınova Belediyesi, Güney Marmara yolu üzerinde önemli bir doğu-batı geçiş güzergâhıdır. Burası zaman içerisinde gelişmiş, bunun neticesinde 31 Aralık 1986 tarihinde belediye haline getirilmiştir⁹. Mülki anlamda ilçe haline gelmesi ise yeni kurulan Yalova Vilâyeti'ne dâhil edilmesi sürecine denk gelecektir. Altınova 3 Haziran 1995 tarihinde Kanun Hükmünde Kararname ile Karamürsel İlçesi'nin bazı köyleri dâhil olmak üzere ilçe merkezi haline getirilmiş ve Yalova Vilâyeti'ne dâhil edilmiştir¹⁰.

Kocaeli Vilâyeti'nin bünyesinde gelişim gösteren yerlerden bir tanesi de Derince'dir. Henüz bir köy halindeyken 1951 yılında İzmit Belediyesi sınırları içerisinde alınarak buradaki gelişimlere kayıtsız kalınmadığı görülmektedir¹¹. Bu tarihten sonra mütemadiyen gelişim kaydeden bu bölgede Dumlupınar, Yavuzsultan, Çenedağ, Çınarlı, Deniz ve Sırrıpaşa mahalleleri birleşerek Derince adında belediye teşkil edilmiştir¹². Belediyenin kurulmasından sonra bölge halkı hizmetler noktasında kısmen rahatlasa da, nüfusun yoğun artışında bir değişiklik olmamıştır. Bunun sonucunda belediye teşkilatının yanında idarî bir teşkilatın kurulması yönünde bazı talepler olduğunu, TBMM'ye sunulan muhtelif yasa tasarılarından anlamak mümkündür. Bu doğrultuda Derince'nin ilçe merkezi olması için 1999 yılının farklı tarihlerinde iki kez yasa önerisi verilmiştir¹³. Ancak mezkûr yörenin ilçe merkezi olmasını hızlandıran asıl gelişme, 17 Ağustos 1999 depremi olacaktır. Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile depremin yaralarının sarılması ve vatandaşlara daha kısa ve kolay yoldan destek olunabilmesi ihtiyacı, Derince İlçesi'nin oluşturulmasında temel gerekçe olmuştur¹⁴.

Kocaeli ve çevresi yeni yüzyılı ne yazık ki son derece büyük acılar içerisinde karşılamıştır. Tarihin en büyük yıkımlarından birine sebep olan 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremleri direkt olarak bu bölgeyi etkilemiş ve büyük yıkımlara sebebiyet vermiştir. Ancak bu olumsuzluklara rağmen gelişen sanayi kolları ve iş imkânları Türkiye'nin büyük şehirlerine göçü hızlandırmış, tabii olarak Kocaeli de bundan olumlu manada nasibini almıştır¹⁵. Neticede İstanbul yönünde Anadolu'nun son durak olan Kocaeli, geçen yüzyılın ortalarından beri sürdürdüğü gelişiminde daha ileri bir konuma ulaşmış, Türkiye'nin en büyük sanayi kentlerinden birisi haline gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Kocaeli Vilâyeti yeni yüzyılı nüfus miktarı bir milyonu aşkın bir şehir olarak karşılamıştır.

Yeni gelişmeler doğrultusunda Kocaeli ve çevresinin nüfus dengesinde bazı değişimler meydana geldi. İstanbul'a sınır olan Gebze İlçesi son yıllarda yapılan büyük ölçekli yatırımlar ile önemli bir cazibe merkezi haline dönüşmüş, kırsal alandan yoğun şekilde yapılan göçlerin odağı haline gelmiştir. Öyle ki Gebze'ye yönelik göçler sonucunda burası pek çok vilâyet merkeziden daha kalabalık bir nüfus yoğunluğuna ulaşmıştır. Bu artışın sonucunda ise mülkî düzenleme adına bazı girişimlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla teşriî organ TBMM'ye konuyla ilgili olarak birtakım yasa tasarıları sunulmuştur. Hatta 2008 yılına kadar Gebze'yle ilgili üç

6 Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), c. XIX, 27.05.1957, s. 337; TBMMZC, c. XX, 19.06.1957, S. Sayısı: 221; Resmî Gazete, 27 Haziran 1957, No: 9644.

7 Bu bilgilendirme hakkında bir sonraki bölüme bakınız.

8 TBMMZC, c. XLIII, 18.06.1987, s. 4; Resmî Gazete, 4 Temmuz 1987, No: 19507.

9 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 624.63.15., Tarih: 31.12.1986; Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.

10 Resmî Gazete, 6 Haziran 1995, No: 22305.

11 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 222.15.11, Tarih: 07.04.1951.

12 Resmî Gazete, 13 Mart 1992, No: 21170.

13 Yasa önerilerinden ilki Kocaeli Milletvekilleri Turhan İmamoglu, Halil Çalık ve Ahmet Arkan tarafından depremden hemen önce 8 Temmuz 1999 tarihinde verilmiş, ancak bu öneri kabul edilmemiştir. İkinci öneri ise Osman Pepe tarafından 13 Ekim 1999 tarihinde yani depremden yaklaşık iki ay sonra TBMM'ye sunulmuştur.

14 Resmî Gazete, 9 Aralık 1999, No: 23901.

15 Kocaeli Vilâyeti'ne yapılan göçlerin detaylı miktarı ve analizi için bkz. Tuncer Kocaman, Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), 2008 (Nisan). <http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/kocaman/iccoc.pdf> Erişim Tarihi: 13.04.2018.

yasa teklifinde bulunulmuş, bunlarla, Gebze'nin vilâyet merkezi haline dönüştürülmesi önerilmiştir. Bunlardan ilki Derince için verilen yasa önerisinde olduğu gibi, 8 Temmuz 1999 tarihinde Kocaeli Milletvekilleri Halil Çalık, Turhan İmamoğlu ve Ahmet Arkan tarafından TBMM'ye sunulmuştur. Bundan sonraki iki yasa önerisi de kısa aralıklarla Meclise sunulmuştur. 8 Ağustos 1999 tarihindeki yasa önerisi Mehmet Batuk tarafından yapılırken, diğer yasa önerisi bundan dört gün sonra Kemal Köser'in girişimleriyle gerçekleştirildi. Ancak mezkûr önerilerin kabul görmemeleri sebebiyle, Gebze İlçesi'nin vilâyet olması girişimleri de sonuçsuz kalmıştır.

Kocaeli Vilâyeti batı sınırı yani Gebze İlçesi'ni ilgilendiren çok önemli başka bir gelişme ise, 18 Şubat 2008 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca hazırlanarak, Başbakan Recep Erdoğan imzasıyla TBMM'ye sunulan kanun tasarısı olacaktır. "Büyükşehir Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarı" şeklindeki ifadeyle, Türkiye genelinde köklü değişikliklerin yapıldığı kanun tasarısıyla, Kocaeli Vilâyeti'nin de içinde bulunduğu mülkî birimlerde birtakım idarî düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Tasarının Kocaeli Vilâyeti'ni ilgilendiren kısımları şu şekildedir:

"27. Madde "Yeniköy, Bahçeçik, Yuvacık ve Kullar ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Karşıya İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Karşıyaka Belediyesi (25) sayılı listede adları yazılı mahalle kısımları merkez olmak, aynı listede adları yazılı köyler bağlanmak ve Karşıyaka Belediyesinin adı Başiskele olarak değiştirilmek üzere Kocaeli İlinde Başiskele,

"28. Şekerpınar İlk Kademe Belediyesinin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Çayırova İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Çayırova Belediyesi ve ekli (26) sayılı listede adları yazılı mahalleler merkez olmak üzere Kocaeli İlinde Çayırova,

"29. Darıca İlk Kademe Belediyesi ve ekli (27) sayılı listede adları yazılı mahalleler merkez olmak üzere Kocaeli İlinde Darıca,

"30. Tavşancıl İlk Kademe Belediyesinin tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Dilovası İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Dilovası merkez olmak ve ekli (28) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak üzere Kocaeli İlinde Dilovası,

"31. Kuruçeşme, Bekirpaşa, Alikahya ve Akmeşe ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Saraybahçe İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Saraybahçe merkez olmak, ekli (29) sayılı listede adları yazılı mahalle kısımları ile köyler bağlanmak ve Saraybahçe Belediyesinin adı İzmit olarak değiştirilmek üzere Kocaeli İlinde İzmit,

"32. Uzunçiftlik, Uzuntarla, Eşme, Acısu, Maşukiye, Büyükdербent, Arslanbey, Sarımeşe ve Suadiye ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak mahalleleri ile birlikte Köseköy İlk Kademe Belediyesine katılmıştır. Köseköy Belediyesi merkez olmak, ekli (30) sayılı listede adları yazılı köyler bağlanmak ve Köseköy Belediyesinin adı Kartepe olarak değiştirilmek üzere Kocaeli İlinde "Kartepe" ismiyle vilâyet dâhilinde toplamda altı adet yeni ilçe kurulması talep edilmekteydi. Kurulması talep edilen bu ilçelerden beş tanesi ise ilk kez teşkil edilecek ve yedi olan Kocaeli Vilâyeti'nin ilçe sayısının on ikiye çıkarılacaktı. Ayrıca bu tasarıda dikkat çeken diğer bir husus ise ilk kademe belediyelerinin kaldırılmasının öngörülmesiydi¹⁶.

Ülke genelinde olduğu gibi, Kocaeli Vilâyeti'nde de pek çok mülkî düzenlemeyi ihtiva eden bu geniş kapsamlı kanun tasarısı TBMM gündeminde 6 Mart 2008 tarihinde uzun tartışmalar neticesinde kabul edilmiştir¹⁷. Böylelikle belediye alanındaki tarihi bir karar alınmış, ilk kademe belediyeleri kaldırılarak, bu kapsamdaki tüm birimler, yeni kurulan ilçe belediyelerine bağlanmıştır. Kocaeli Vilâyeti dâhilinde de mezkûr kanun doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre Kocaeli İl'inde Darıca, Dilovası, Çayırova, Başiskele ve Kartepe isimleri ile mezkûr ilk kademe belediyelerinin de dâhil edilmesiyle yeni ilçeler kurulurken, Saraybahçe'ye dâhil edilen ilk kademe belediyeleri ile birlikte İzmit İlçesi oluşturulmuştur. İlgili düzenlemede 504 sayılı Yedi İlde Büyükşehir Belediyesi Kurulması Hakkında Kanun Kararnamesinde belirtilen İzmit Büyükşehir Belediyesi'nin adı Kocaeli Büyükşehir Belediyesi olarak değiştirilmiştir¹⁸. Böylelikle Cumhuriyet'in kuruluşuyla mülkî bir birimi tanımlamak için kullanılan Kocaeli adı, buna ilave olarak vilâyetin genelini kapsayıcı bir şekilde büyükşehir belediyesi için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu düzenleme birçok açıdan yenilikleri beraberinde getirirken, Kocaeli konusunda dikkat çeken en önemli ayrıntı, sadece Gebze İlçesi bünyesinde üçve vilâyetin tamamında yedi adet yeni ilçenin kurularak, Kocaeli'nin toplam ilçe sayısının mevcutlarla birlikte onikiye yükselmesidir.

16 Kanun Tasarısı TBMM gündeminde yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Genel olarak muhalefetin yoğun itirazına karşılık 73. Birleşimde tasarı kanunlaşmıştır. Bu konuda yapılan görüşler ve tartışmalar için bkz. TBMMZC, c. XV, Tarih: 04.03.2008; TBMMZC, c. XV, Tarih: 05.03.2008; TBMMZC, c. XVI, Tarih: 06.03.2008.

17 TBMMZC, c. XVI, Tarih: 06.03.2008.

18 Resmî Gazete, 22 Mart 2008, No: 26824 (mükerrer); Düstur, 5. Tertip, c. XLVII. Konuyla ilgili ayrıntılar için bkz. Şahin, Enis-Turgut, Vedat, "Derbent ve Çevresinde Mülkî Yapılanma Çalışmaları ve Kartepe İlçesinin Teşekkülü", Kartepe Kitabı I, Coğrafya, Tarih, Turizm, Tarım, Mimarî-Miras, Kültür, Sosyoloji, ed. İslil Altun, Kocaeli, 2013, s. 399-418.

B. Vilâyet Dâhilinden Harice Doğru Yapılan Mülkî Taksimat Çalışmaları

Kocaeli Vilâyeti için 1954 yılına kadar mülkî yapıya katılışlar olduğu gibi, mülkî kopuşların da olduğu Tablo 2’de gösterilmiştir. Yani muhtelif dönemlerde sınırlarla ilgili daralma ve genişleme söz konusu iken, 1954 yılı ve sonrasında meydana gelen düzenlemelerin ekserisi, genel olarak mülkî sınırların daralması doğrultusunda olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca bu alanda yapılan düzenlemelerin 1954 yılındaki büyük kopuşta olduğu gibi, vilâyetin sadece doğu kısmını ilgilendirmediği, batı sınırında, körfezin kuzey ve güney sınır sınırlarını da ilgilendiren çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır.

Vilâyetin batı sınırlarında meydana gelen gelişmelerin bir tanesi, 1954 yılının ilk günlerinde neticelenmiştir. Bu düzenlemenin gerekçesine göre, Orhanlı ve Tepeören köylerinin halkı İstanbul Vilâyeti Kartal Kazası Merkez Nahiyesi’ne bağlanmak istemekteydiler. Mezkûr köylerin vatandaşları, Kartal Kazası’na çok yakın olduklarını, bağlı oldukları vilâyet ve kaza merkezlerinden ziyade, burası ile ticarî ve iktisadî ilişkiler içerisinde olduklarını belirtmekteydiler. Bu talebi müteakiben, konu İstanbul Vilâyeti’ne intikal ettirilmiştir. Hem İl Genel Meclisi ve hem de İdare Kurulu’nun kararları doğrultusunda, Kartal Kazası hudutlarına çok yakın mesafede olan bu köylerin, ticarî ve iktisadî münasebetleri bakımından İstanbul ile alakaları kendi kaza ve vilâyetlerine nazaran daha fazla bulduklarından buraların Kartal Kazası’na bağlanması yönünde aynı şekilde bir kanaat ortaya çıkmıştır¹⁹. Kocaeli Vilâyeti yetkili kurullarının İstanbul Vilâyeti İdare Kurulu ve İl Genel Meclisi’nin aksine görüş belirtmelerine rağmen, İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan incelemede, halkın arzusu dikkate alınarak, İstanbul Vilâyeti yetkili kurullarının mütalaaları doğrultusunda, Orhanlı ve Tepeören köylerinin Gebze’den alınarak, Kartal Kazası Merkez Nahiyesi’ne bağlanması uygun ve yerinde görülmüştür. Ayrıca bu işlemin İl İdare Kanunu hükümlerine uygun olması sebebiyle, bu arzu nihayete erdirilerek kararname aşamasına gelinmiştir. Mezkûr düzenleme, Bakanlıkça Başbakanlık Makamı’na iletilmiş ve Başbakanlık tarafından konuyla ilgili üçlü kararname hazırlanmıştır. Neticede 19 Haziran 1954 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı’nın imzalarıyla onaydan geçen üçlü kararnameyle, Orhanlı ve Tepeören köyleri mülkî manada Kartal Kazası’na bağlanmışlardır²⁰. Böylelikle Kocaeli Vilâyeti batı sınırlarında meydana gelen mülkî düzenleme ile iki köy İstanbul Vilâyeti Kartal Kazası’na bağlanmış ve bunun sonucunda vilâyet, yüzölçümü bakımından batı sınırından daralmaya uğramıştır.

1954 yılında vilâyetin doğu kısmında meydana gelen büyük idarî değişiklik, Kocaeli ve çevresinde meydana gelen en önemli mülkî düzenlemelerden bir tanesini, belki de en önemlisini ihtiva etmekteydi. Kocaeli Vilâyeti için son derece önemli bir alana sahip olan Adapazarı, Hendek, Akyazı, Geyve ve Sapanca, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet’in erken evresinde Kocaeli mülkî sahası içerisindeydi. Bunlardan en büyüğü durumunda olan Adapazarı Kazası’nın idarî durumuna bakıldığında, 1563’te köy, 1573’te kadılık merkezi, 1742’de nahiye ve 1837 yılından itibaren ise kaza merkezi olarak tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca 1869 yılından itibaren de kazada belediye teşkilatı mevcut idi²¹. Sahip olduğu bu idarî değişiklikleri daima İzmit Mutasarrıflığı’na bağlı şekilde koruyan Adapazarı ve çevresindeki yerleşim merkezlerinin bu durumu, İzmit ve çevresindeki gelişimlere büyük oranda paralellik göstermektedir. Öyle ki, Adapazarı merkez ve köylerdeki nüfus toplamı vilâyet merkezi ile başa baş hatta yakın dönemlerde daha fazla olduğu yapılan nüfus sayım verilerinden anlaşılmaktadır²². Bu denli bir büyüklük ve nüfus yoğunluğuna sahip olan bu bölgenin, 1954 yılında vilâyet olma amacıyla ortaya çıkışı, esasında pek de şaşılacak bir durum değildir.

Bu durumun farkında olan Adapazarı kamuoyu mezkûr düzenleme için farklı ağızlardan birçok kez bu durumu dile getirmişlerdir. Zira özellikle Adapazarı merkezinin muhtelif dönemlerde birçok bakımdan kazaya göre daha donanımlı olduğu görülmektedir. Bütün bu sebepler doğrultusunda kamuoyunun talebi olan “vilâyet” olma isteği günden güne artarak devam ederken, bunun en önemli temsilcisi yerel basın olmuştur. Basın, bu konudaki isteklerin yoğun olarak işlendiği ve bu arzunun daima gündemde kalmasını sağlayan merci durumundadır²³.

19 1953 yılında ise benzer bir gelişme Tuzla ve Aydınlı köyleri ile alakalı olmuştur. Aynı şekilde Kartal Kazası’na bağlanma arzuları uzun müzakerelere hatta halk oylamasına kadar varmıştı. Ancak buradaki talebin vatandaş tarafından desteklenmesi ile Tuzla ve Aydınlı köyleri Kartal Kazası’na bağlanmıştır. Her iki köy grubunun birbirine olan yakınlığı ve bakış açısını dikkate alan İçişleri Bakanlığı, Orhanlı ve Tepeören köylerinde herhangi bir halk oylamasına gerek görmeden karara verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Şahin-Demirag, “Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülki Yapılanma Tarihi I (1924-1954)”, s. 1571-1572.

20 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 245.22.9., Tarih: 19 Haziran 1954; Resmî Gazete, 29 Haziran 1954, No. 8741.

21 Enver Konukçu-Enis Şahin, “Cumhuriyet Dönemi’nde Adapazarı ve Çevresinde Mülki Yapılanma”, Sakarya İli Tarihi, Sakarya İli Tarihini Araştırma Projesi, c. II, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya, 2005, s. 877.

22 1935 ve 1940 yılı nüfus sayımlarına göre Adapazarı ve İzmit mülki bağlılığı içerisindeki nüfus miktarı şu şekildedir. 1935 Genel Nüfus Sayımı: İzmit: 71.766- Adapazarı: 95.219; 1940 Genel Nüfus Sayımı: İzmit: 79.793- Adapazarı: 99.910 olarak belirlenen nüfus miktarı ile Adapazarı daha kalabalık bir görünüm arz eder. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı(Kocaeli Vilâyeti), c. XLVI, İstanbul, 1937, s. 6; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, s. 401.

23 Adapazarı erken basın tarihine daha detaylı bilgilendirme için bkz. Enis Şahin, “Cumhuriyet Dönemi’nde Sakarya Basını”, Sakarya İli Tarihi, c. II, Sakarya, 2005, s. 1127-1166.

Eldeki verilere dayanılarak bu isteğin ilk olarak Nahit Sırrı Örik'in "Adapazarı'nda Bir Gece" adlı eserde bir temenni şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu temennisinin dayanak noktasını ise Adapazarı'nın nüfus miktarı bakımından yoğun bir merkez olması ve gelişmiş bir ticaret ağına sahip olması gösterilmiştir. Örik, yapmış olduğu değerlendirmede Adapazarı'nın ticari durumu hakkında bilgi verirken, mezkûr alanın kendisine has ticari ürünlerini satarak gelişimini daha da ilerletebileceğini belirtmiştir²⁴. Görüldüğü gibi 1933 yılı gibi erken bir vakitte Adapazarı'nın vilâyet merkezi görünümü arz ettiği çağdaş kaynaklardan anlaşılmaktadır.

1943 yılında, Örik'in bu temennisine bir yenisi daha eklenecektir. Adapazarı Halkevi tarafından çıkartılmış olan "Sakarya Dergisi'nin" önsözünde, Hasan Muzaffer Balcioğlu tarafından kaleme alınan yazıda, dergiye neden "Sakarya" isminin verildiği izah edilirken, buranın yakın gelecekte bir vilâyet merkezi olma arzusu dile getirilmektedir. Balcioğlu, Sakarya Nehri'nin Milli Mücadele tarihindeki önemine atıf yaparken, ona göre Adapazarlılar düşmana karşı bu nehir üzerindeki köprüyü yıkarak mücadele etmişlerdi ve bunun için Sakarya Nehri'nin halk nazarındaki maneviyatı tartışmasız olarak çok büyüktü. Bu sebepledir ki yakın gelecekte kurulacak olası bir vilâyetin ismi de "Sakarya" olmalıydı²⁵.

Adapazarı'nın vilâyet olması isteğinin yoğun olarak işlendiği asıl dönem, 1950'li yılların ilk evresidir. 1950 yılında yani Adapazarı'nın vilâyet olmasına karar verilmesinden neredeyse dört yıl kadar önce mezkûr konu, Adapazarı basınında kendisine yeniden yer bulmuştur. Sakarya Dergisi'ndeki başyazıya benzer olarak Sakarya Gazetesi'nin ilk sayıları, genel olarak Adapazarı ve çevresinin vilâyet olması meselesine ayrılmıştır. Müzdat Tolan'ın kaleme aldığı bir yazıda, merkez Adapazarı olmak üzere yeni bir vilâyetin kurulması gerektiği belirtilirken, daha önceden de ileri sürüldüğü gibi yeni vilâyet isminin burada da "Sakarya" olarak tavsiye edilmesi tesadüf bir durum olmasa gerekir²⁶. Böylelikle Adapazarı merkezli olarak çıkartılan yeni bir süreli yayının isminin de Sakarya olduğu bu yayın organında, yeni vilâyetin de "Sakarya" adıyla kurulması gerektiği yönünde bir başyazının kaleme alınması, vilâyet olma yönündeki arzunun sıcaklığının, şehrin kamuoyunun gündeminde olduğunu açık şekilde ortaya koymaktadır. Kamuoyunun bu arzusu, kısa zaman zarfında şehrin resmî organları tarafından ilgili makamlara iletilecektir.

Görüldüğü gibi farklı dönemlerde Adapazarı ve çevresinin vilâyet olma arzusu muhtelif mecralarda dile getirilmekteydi. Bu isteğin resmîyete dökülmesinin vaktinin geldiği düşüncesi ise artık iyiden iyiye ortaya çıkmıştır. Vilâyet olma yolundaki ilk resmî çalışmanın Adapazarı Belediye Meclisi'nin 28 Şubat 1951 tarihli saat 15.00'te yapılan toplantısında gündeme gelecektir. Belediye Meclisi'ne yapılan teklif yazısı, Meclis tarafından ittifak ile kabul edilmiştir. Kabul edilen bu teklifin kabul edilmesi üzerine, durum önce Kocaeli Vilâyeti'ne, oradan da İç İşleri Bakanlığı'na sunulmuştur²⁷. Böylelikle Adapazarı ve çevresinin vilâyet olması talebi devletin en yüksek makamına iletilerek, sürecin başlatıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda teklifin değerlendirilmesi ve talebin karara bağlanması ise yaklaşık üç buçuk yıl sürecektir.

Gerçekleştirilmek istenen bu arzunun devletin üst makamlarında kabul edilmesi işi dahi tesadüfe bırakılmak istenmemiş, bunun için "Adapazarı'nı Kalkındırma ve Güzelleştirme Cemiyeti" ismiyle bir cemiyet kurulmuştur. Bu doğrultuda İstanbul ve Ankara gibi büyük merkezlerdeki gazetelerden temsilciler Adapazarı'na davet edilerek bu konuda güzel yazılar yazılmasına vesile olunmuştur. Yine buradan hareketle Adapazarı, Hendek, Geyve ve Akyazı'dan olmak üzere kırk kişilik bir ekip Ankara'ya giderek konu hakkında hükümet nezdinde çalışmalar yapmışlardır²⁸.

11 Mart 1954 tarihinde mezkûr yerleşim yerlerinin "Sakarya" adıyla vilâyet olma isteği Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüş, Başbakan Adnan Menderes'in imzası ile ertesi gün TBMM'ne sunulması kararlaştırılmıştır²⁹. Bu husus 27 Mayıs 1954'te Meclis gündemine alınmadan evvel Dâhiliye ve Bütçe Encümenlerine havale edilmiş, burada yapılan görüşmelerin ardından aynı gün vilâyetin kurulmasının önünde herhangi bir engel olmadığı sonucuna varılmış, yasa tasarısının görüşülüp oylanması amacıyla konu, TBMM gündemine dahil edilmiştir. 14 Haziran 1954 tarihli toplantıda, 1 Aralık 1954 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi şartıyla Adapazarı merkez ilçe olmak üzere Sakarya isminde yeni bir vilâyet kurulması ittifak ile kabul edilmiştir. Mecliste alınan bu karar, 17 Haziran 1954 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na da onaylanmıştır³⁰. Böylelikle Adapazarı ve çevresinde bulunan insanların uzun bekleyişleri olumlu şekilde sonuçlanmıştır. Meselenin bu şekilde sonuçlanması ise Adapazarı kamuoyunda bayram havasında karşılanmış, mezkûr karar 21 parça top atışı ile kutlanmıştır³¹.

24 Enver Konukçu, "Sakarya'nın Tarihi Coğrafyası", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998), Adapazarı, 1999, s. 16-17.

25 Hasan Muzaffer Balcioğlu, "Önsöz", Sakarya (Aylık Kültür ve Sanat) Dergisi, 1 Mart 1943, No: 1.

26 Gazetede yer alan yazıda, Müzdat Tolan, Adnan Menderes'e hitaben bu yazıyı ele alırken, açıklamasında kurduğu gazeteyle "Sakarya" ismini geleceğe dair atılmasını arzu ettiği bir gelişme üzerine verildiğini belirtmektedir. Ona göre Adapazarı kalabalık bir nüfusa sahip olmakla beraber doğu-batı yönünde önemli bir ulaşım noktasında bulunmasından kaynaklı, artan nüfusa ve emniyetin yetersiz kalması gibi temel sorunlarına karşılık olarak bu alanda bir vilâyetin oluşturulması elzemdi. Bkz. M. Müzdat Tolan, "Sakarya Vilâyeti Kurulursa, Adapazarı Merkez Olabilir", Sakarya, 19 Aralık 1950, No: 6.

27 Enis Şahin, "Sakarya Vilâyeti'nin Oluşumu", Sakarya İli Tarihi, Sakarya İli Tarihini Araştırma Projesi, c. II, ed. Mustafa Demir, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya, 2005, s. 909.

28 Ali Dilek, "Nasıl Başladı, Nasıl Bitti?", Sakarya Postası, 4 Aralık 1954, No: 151.

29 TBMMZC, c. I, 14 Haziran 1954, S.Sayısı: 13.

30 Şahin-Demirağ, "Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülki Yapılanma Tarihi I (1924-1954)", s. 1573.

31 Cumhuriyet, Sakarya ve Adıyaman Vilâyetleri Dün Kuruldu, 15 Haziran 1954, No: 10732; Milliyet, Adapazarı ve Adıyaman Kazaları Vilâyet Oldu, 15

Bu mülki adımın, o sırada yapılan benzer düzenlemelerden büyük bir farkı olduğu da aşikârdır. Zira oluşturulan yeni vilâyetin kaza, nahiye ve köyleri dâhil olmak üzere tamamı Kocaeli Vilâyeti'nden alınmış, vilâyet resmen ikiye bölünmüştür. Hatta Kocaeli Vilâyeti'nin mülki birimlerinin yarısından biraz daha fazlası, oluşturulan yeni vilâyete bağlanmış, vilâyetin 8436 kilometrekarelik yüzölçümünün 4487 kilometrekarelik kısmı Sakarya Vilâyeti'ne intikal ettirilmiştir³². Bu düzenlemeyle benzerine nadir ve hatta zor rastlanılacak bir hadise uygulamaya konulmuş, yeni oluşturulan vilâyet, ayrıldığı vilâyetten daha büyük bir yüzölçüme sahip olmuştur.

Neticede Kocaeli Vilâyeti'ne bağlı Adapazarı Kazası kaldırılarak merkezi Adapazarı olmak ve yine Kocaeli Vilâyeti'ne bağlı Akyazı, Geyve, Hendek ve Karasu kazalarını ihtiva etmek üzere "Sakarya" adıyla bir vilâyet kurulmuş ve eski Adapazarı Kazası'nın nahiye ve köyleri Sakarya Vilâyeti'nin merkez kazasına bağlanmıştır. Sonuç olarak 5 adet kaza, 9 adet nahiye ve 400 adet köy Sakarya Vilâyeti sınırlarına dâhil edilmiştir³³.

Sakarya Vilâyeti Kanunu'nun uygulamaya konulacağı 1 Aralık 1954 tarihinden hemen önce ise Kandıra Kazası Kaymas Nahiyesi'ne bağlı Döğdüren, Küçükhataplı, Büyükhataplı, İmamlar ve Karadere köyleri Adapazarı Merkez Nahiyesi'ne bağlanmıştır³⁴. Bu düzenleme, Kocaeli Vilâyeti'nden yeni parçaların koparılması, yeni oluşturulan vilâyete eklendiği anlamına gelmekteydi.

Kocaeli Vilâyeti'nden Sakarya Vilâyeti yönünde gerçekleşen mülki kopuşların bundan sonraki süreçte de devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır. 1959 yılında ilçe olan Kaynarca Kazası Merkez Nahiyesi'ne bağlı Bekirli, Nal ve Sarıahmetler köyleri Sakarya Vilâyeti Merkez Kazası Söğütlü Nahiyesi'ne bağlanmıştır³⁵. Böylece Kaynarca'nın Sakarya'ya bağlanma süreci başlamıştır. Yöre halkının da bu düzenlemenin gerçekleşmesi için olumlu oy kullandığı bilinmektedir. Bu yönde alınan kararlara bakıldığında, Kaynarca Kazası'ndan Sakarya Vilâyeti'ne yoğun mülki katılımlar olduğu görülmektedir. Bunun asıl nedeni kanunun gerekçesinde kaydedildiği gibi, Kaynarca'nın Kocaeli'nden ziyade Sakarya vilâyet merkezine yakına olmasıdır. Nitekim Kaynarca Kazası merkezi, Kocaeli Vilâyeti'ne 68 km mesafede iken, Sakarya Vilâyeti merkezine olan uzaklığı sadece 36 km idi³⁶. Mezki kazanın köylerinden gelen yoğun taleplerin bu gerekçeler doğrultusunda olumlu şekilde sonuçlandığını belirtmek mümkündür. Neticede 1966 yılında, Kaynarca İlçesi bütün köyleri ile birlikte Sakarya Vilâyeti'ne bağlanmış oldu³⁷.

Bu mülki düzenlemeler, Sakarya basınına yakından takip edilmiştir. 26 Ocak 1966 tarihli Yeni Sakarya Gazetesi, Kaynarca'nın gelişmesi için daha fazla ilgiye ihtiyacı olduğu vurgulamaktaydı. Bu habere göre Kaynarca, Kocaeli Vilâyeti tarafından fazla ihmal edilmişti. Bu sebepten dolayı, yazıda, vilâyetin kazaları içerisinde ilgiye en muhtaç alan yerin Kaynarca olacağı yönünde bir değerlendirme bulunmaktadır. Ayrıca buraya yönelik ihtiyaçların bizzat gazete tarafından takip edileceği belirtilirken, haberin sonunda buranın Sakarya Valiliği tarafından daha yoğun bir ilgiyle takip edilmesi de temenni edilmektedir³⁸. Kısa bir süre sonra çıkan diğer bir nüshada ise, Kaynarca'nın Sakarya Vilâyeti'ne katılması yönünde yapılan törene geniş yer ayrıldığı görülmektedir³⁹. Böylelikle Kaynarca İlçesi'nin ve her iki vilâyet kamuoyunun gündemini meşgul eden önemli bir konu çözümlenmiştir.

Bu düzenlemeler dâhilinde 1960 yılına kadar Sakarya'dan sadece bir adet köyün Kocaeli mülki yapılanmasına dâhil edildiği görülmektedir⁴⁰. Kocaeli Vilâyeti'nden Sakarya'ya doğru mülki kopuşların diğer bir alanı ise Kocaeli Vilâyeti Akmeşe Bucağı'nda gerçekleşmiştir. 1971 yılında yapılan düzenlemeye göre, Kocaeli Merkez İlçesi Akmeşe Bucağına bağlı Aşırlar Köyü, Sakarya Merkez İlçe Merkez Bucağı'na bağlanırken⁴¹, 1992 yılında ise aynı merkeze bağlı Karadavutlar Köyü aynı vilâyetin merkez bucağına bağlanmıştır⁴².

Haziran 1954, No: 1474. Bu konuda Adapazarı kamuoyu kararını verildiği tarihten, uygulamaya gireceği sürece kadar her adımın takipçisi olmuştur. Bu konuda en etkin görevi ise deşinildiği gibi şüphesiz ki basın üstlenmiştir. Adapazarı ve çevresinin vilâyet olma hikâyesinden, atanacak valiye ve vilâyet kutlaması için yapılan tertibatlarla kadar bütün gelişmeler vatandaşlarla anı anına paylaşılmaktadır. Bu konuda basında çıkan haberlerin ya da Adapazarı kamuoyundaki gelişmeleri vermek konunun kapsamını dağıtabileceğinden buna dair konuyu işleyen eserleri ve gündemi takip eden gazetelerin isimleri verilmekle iktifa edilecektir. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Enis Şahin, "Sakarya Vilâyeti'nin Oluşumu", c. II, s. 907-943; Sakarya Postası Gazetesi, Demokrat Sakarya Gazetesi'nin bu döneme ait sayılarında konular detaylı şekilde işlenmiştir.

Adapazarı ve çevre ilçelerde bu gibi çalışmalar yapılırken vilâyet merkezinin duruma yaklaşımı, menfi bir yönde olmadığı da söylenebilir. Aksine kurulacak vilâyetin ve Adapazarı'nın arzuları doğrultusunda yapılan düzenlemenin yerinde bir girişim olduğu bazı yerel gazetelerde yer almaktadır. Bu düzenleme için vilâyet merkezli görüşlerin takibi için şu gazetelere bkz. Türkyolu Gazetesi, Demokrat Kocaeli Gazetesi.

32 TBMMZC, c. I, 14 Haziran 1954, S. Sayısı: 13.

33 TBMMZC, c. I, S. Sayısı: 13, s. 14. Meclis Zabıt Ceridesinde yer alan nüfus bilgileri 1950 yılına ait olan bilgileri içermekte olup, yeni vilâyetin toplam nüfusu 244.632 olarak görülmektedir. 1954 yılının nüfus verileri ise en yakın hali ile 1955 yılında yapılan genel nüfus sayımının kabul edilmesi daha sağlıklı olabilir. 1955 yılı verilerine göre Sakarya Vilâyeti 297.108 nüfusa sahipken, Kocaeli nüfusu ise 253.174 olarak belirlenmiştir. Yani yaklaşık bir hesaplama ile her iki nüfus sayımı arasında 50 bin kişilik bir farkın olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1951, s. 6; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, c. LXVII, s. 19,22.

34 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 247.34.12., Tarih: 28 Ekim 1954; Resmî Gazete, 27 Kasım 1954, No: 8864.

35 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 250.5.23., Tarih: 26 Şubat 1960; Resmî Gazete, 10 Mart 1960, No: 10453.

36 Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 15.05.1963, S. Sayısı: 365.

37 Resmî Gazete, 29 Ocak 1966, No: 12213; TBMMZC, Millet Meclisi,

38 Yeni Sakarya, Kaynarca Sakarya'ya Bağlandı, 29 Ocak 1966, No: 3567.

39 Yeni Sakarya, Kaynarca'nın İlimize Bağlanması Münasebetiyle, 3 Şubat 1966, No: 3571.

40 Bu düzenleme ile Sakarya Vilâyeti Karasu Kazası Merkez Nahiyesi'ne bağlı Yanıkkebir Köyü Kocaeli Vilâyeti Kandıra Kazası Şeyhler Nahiyesine dâhil edilmiştir. BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 26.38.18., Tarih: 25.08.1956; Resmî Gazete, 31 Ağustos 1956, No: 9395.

41 Resmî Gazete, 8 Ocak 1971, No: 13717.

42 Resmî Gazete, 25 Nisan 1992, No: 21209.

Mülkî düzenlemelerin sadece Kocaeli ve Sakarya Vilâyetlerinin sınır bölgelerinden sınırlı kalmadığı, İstanbul ve Bursa Vilâyetlerinin, hatta sonradan vilâyet olan Yalova sınır bölgelerini kapsayan bazı çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Bu düzenlemelerden Kocaeli Vilâyeti'nin itirazına rağmen 14 Kasım 1967 tarihinde Kandıra İlçesi'nden Kadıköy, Geredeli ve Bucaklı köylerinin İstanbul Vilâyeti Şile İlçesi Ağva Bucağı'na bağlanmalarına karar verilirken, gerekçe olarak bu köylerin mesafe olarak mezkûr bucağa yakın olmaları ve ekonomik bağılıklarının daha çok Ağva olması gösterilmektedir⁴³. Bu düzenlemeden kısa bir zaman sonra aynı bölgede Kandıra'nın başka bir köyü olan Çelebi Köyü'nün Ağva'ya bağlanma talebi gündeme alınmıştır. 1970 yılına denk gelen bu düzenlemede Kocaeli Vilâyeti'nin olumsuz görüş belirtmesi üzerine yapılan plebisit sonucunda, kullanılan 132 oyun 128'si Ağva Bucağı'na bağlanması yönünde verilmiş, bunun sonucunda Kandıra İlçesi Akçaova Bucağı'na bağlı Çelebi Köyü de İstanbul Vilâyeti Şile İlçesi Ağva Bucağı'na bağlanmıştır⁴⁴.

Sınır düzenlemelerini içeren değişikliklerin bir kısmı da Kocaeli Vilâyeti'nin güney batı kısmını oluşturan Karamürsel İlçesi ile ilgilidir. İlk olarak Karamürsel Merkez Bucağı'na bağlı Denizçalı köyünün Yalova İlçesi'nin Kılınç Bucağı'na bağlanmasını Kocaeli İli İdare Kurulu'nun itirazı ile yapılan oylama sonucu 175 seçmenin tamamı Yalova'ya bağlılık yönünde oy kullanmıştır. Böylelikle Denizçalı Köyü gelişim yönünün daha faydalı olduğu düşüncesi ile Yalova İlçesi Kılınç Bucağı'na bağlanmıştır⁴⁵.

Kısa bir süre sonra ise İlyas Köyü İhtiyar Heyeti'nden benzer bir talep gelmiştir. Denizçalı Köyü'nün talebinde olduğu gibi Kocaeli İl İdare Kurulu karara itiraz etmiş, İstanbul İl İdare Kurulu ise bu talebin gerçekleşmesi yönünde görüş bildirmiştir. Farklı görüşlerin mevcudiyeti sebebiyle yapılan halk oylaması sonucu İlyas Köyü de Yalova'nın Kılınç Bucağı'na bağlanmıştır. Bu kararın alınmasında dikkat edilen hususun diğer uygulamalarda olduğu gibi yöre halkının talepleri ve halkoylaması olduğu kararın gerekçesinden anlaşılmaktadır. Çünkü İlyas Köyü konumu ve bağılılık noktası bakımından her iki merkeze eşit mesafede idi⁴⁶. Böylelikle Kocaeli Vilâyeti sınırlarından İstanbul Vilâyeti'ne doğru mülkî düzenlemelerin devam ettiği görülmektedir. Bu seferki düzenlemelerin merkezinde ise Yalova İlçesi bulunmaktadır.

Kocaeli Vilâyeti için alışlagelmiş düzenlemeler yoğun olarak İstanbul ve özellikle Sakarya Vilâyetleri yönünde gelişirken, bu düzenleme, Kocaeli ve Bursa Vilâyet sınırlarını ilgilendirmekteydi. Buna göre 6 Aralık 1982 tarihinde ayrı kararlar ile Karamürsel İlçesi Merkez Bucağı'na bağlı Mahmudiye⁴⁷ ve Selimiye⁴⁸ köylerinin Bursa'nın Orhangazi İlçesi Merkez Bucağı'na bağlanmaları kararlaştırılmıştır. Ancak karar aşamasına gelinmeden evvel bu sefer Kocaeli İl İdare Kurulu ve İl Genel Meclisi kendi aralarında farklı yönde görüş belirtmişler, Bursa Vilâyeti yetkili kurulları ise her iki köyün Orhangazi'ye bağlanması yönünde mülkî düzenleme yapılmasının faydalı olacağını bildirmişlerdir. Yerinde yapılan incelemeyle her iki köyün Karamürsel İlçesi'ne engel ve zor bir yolla bağlandığı görülmüştür. Bunun aksine her iki köyün Orhangazi İlçesi'ne daha muntazam bir yol ile bağlı olduğu ve coğrafi açıdan buraya yönelik bir bütünlük arz ettiği belirtilmiştir. Bu incelemeler sonucunda her iki köyün idarî bağılıkları Bursa Vilâyeti Orhangazi İlçesi'ne yönelik olması kararlaştırılmıştır.

O yıllarda Karamürsel İlçesi'nin batı sınırında yer alan Altınova'da meydana gelen gelişim sonucunda buraya yönelik gerek belediyecilik ve gerekse idarî anlamda değişimlerin olduğu görülmektedir. 1986 yılında Köy İhtiyar Heyeti'nin talebi üzerine mezkûr köyde belediye teşkil edilmiştir⁴⁹. Bu gelişimini devam ettiren Altınova Belediyesi yaklaşık on yıl sonra önemli bir merkez haline gelecektir ki; kanun hükmünde kararname ile vilâyet olacak Yalova'nın ilçesi haline dönüştürülecektir. Bu yönde yapılan mülkî düzenlemenin içerdiği alanda bulunan 15 köyün tamamı Karamürsel İlçesi'nden alınmıştır⁵⁰. Ancak kanun hükmünde kararnamede yer alan ekli listedeki bir eksiklik dikkatlerden kaçmamıştı. Listede asil olarak yer alması gereken Geyikdere Köyü'nün metne eklenmesinin unutulması, mizahî bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düzenleme ile Geyikdere Köyü, Karamürsel İlçesi'ne herhangi bir sınır komşuluğu olmaksızın, bu bağılılığını 1998 yılına kadar sürdürmüştür. Düzenlemenin hemen ardından ise bu köydeki vatandaşlar seçim sandığına gidememişlerdir. Milliyet Gazetesi'ne beyanat veren köy muhtarı Fahrettin Öztürk, "Geyikdere'yi bir yere bağlayamadılar, ben köyümü doğrudan Ankara'ya bağladım" diyerek durum hakkındaki mizahi yaklaşımını aktarmaktaydı. Muhtar Öztürk, ayrıca kendi tercihlerinin Karamürsel olduğunu, ama bunun konuları sebebiyle teknik olarak mümkün olmadığını ve sonuç olarak köy halkının mecburen bu yönde alınan karara razı geldiklerini belirtmiştir. Ayrıca mezkûr köyün kanun metninde unutulmasının, şüphesiz ki son derece büyük bir ihmal olduğu da ortadadır⁵¹.

43 BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0., Yer Kodu: 331.44.3., Tarih: 14 Kasım 1967; Resmî Gazete, 24 Kasım 1967, No: 12759.

44 BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0., Yer Kodu: 360.53.2., Tarih: 23 Aralık 1970; Resmî Gazete, 6 Ocak 1971, No: 13715.

45 BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0., Yer Kodu: 338.37.5., Tarih: 4 Ekim 1968;

46 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0., Yer Kodu: 385.66.17., Tarih: 28 Aralık 1972; Resmî Gazete, 6 Ocak 1973, No: 14413.

47 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0., Yer Kodu: 572.70.3., Tarih: 6 Aralık 1982.

48 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0., Yer Kodu: 572.70.5., Tarih: 6 Aralık 1982.

49 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0., Yer Kodu: 624.63.15., Tarih: 31 Aralık 1986; Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328(Mükerrer).

50 Resmî Gazete, 6 Haziran 1995, No: 22305.

51 Nilüfer Kas, "Koskoca Köy Unutuldu", Milliyet Gazetesi, 07.08.1995.

Altınova için parantez açılacak diğer nokta, bağlılık kararının değişmesine rağmen bu doğrultudaki tartışmaların sonradan da süregelmiş olmasıdır. Karamürsel İlçesi'nden buraya bağlanan köylerin bazıları bu karara itirazlarını birçok defalar belirtmişlerdir. Bu sebeple 1995 tarihinde yayınlanan 190 numaralı kanun hükmünde kararnamenin yeniden düzenlenmesi için dönemin hükümeti TBMM'ye yeni bir kanun tasarısı sunmuş, konunun görüşülmesi için meseleyi 1998 yılının Haziran ayında yeniden Meclis gündemine taşımıştır.

Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz tarafından Meclis'e sunulan kanun tasarısı için söz hakkı isteyen Kocaeli Milletvekili Osman Pepe'ye göre, Altınova İlçesi kurulurken Karamürsel İlçesi'nin ekonomik kaynaklarının büyük kısmı buraya bağlanmıştır. 26 km.'lik sahil kısmının sadece 8 km.'lik kısmı Karamürsel'e kalmıştı ve iki fabrika ve Karamürsel Küçük Sanayi Bölgesi'nin Altınova'ya bağlanması ekonomik anlamda son derece hatalı bir karardır. Bu sebeplerdir ki adı geçen kararın Yalova Vilâyeti için faydalı olsa da asıl olarak bir ilçenin ekonomik damarlarının kesilmesi anlamına geliyordu. Pepe, konuşmasının sonunda alınacak kararın, merkezden değil halk tarafından yapılacak oylama sonucunda verilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Ona göre demokratik bir karar ancak bu şekilde alınabilirdi. Bu sözlere karşılık Yalova Milletvekili Yaşar Okuyan söz hakkı alarak, her iki tarafında ilçenin kendisinde kalmasını isteyeceğini, ancak Osman Pepe'nin görüşlerine katıldığını dile getirerek, en sağlıklı kararın Altınova halkının vereceğini belirtmiştir. Okuyan, bu oylama sonucunda çıkan karara ise tarafların rıza göstermesi gerekliliğini vurgulamıştır. Yapılan oylama ile Meclisten geçen tasarıya göre; 6 Haziran 1995 tarihli ve 550 sayılı kanun hükmünde kararnamenin eki 6 sayılı listeye ve 11 sayılı listenin Altınova İlçesi kısmına Kocaeli İli Karamürsel İlçesi Merkez Bucağı'na bağlı Geyikdere Köyü'nün dâhil edildiği, Altınova İlçesi'nin Yalova veya Kocaeli İllerinden hangisine bağlanacağı hususunun 6 sayılı listede yazılı yerleşim birimleri ile Altınova Belediye sınırları içinde yapılacak halkoylaması ile belirleneceği kayıtlıydı. "Halkoylaması sonucu kesinleştikten sonra başkaca bir işlem yapılmaksızın Altınova İlçesi, lehinde fazla oy çıkan il'e bağlanır" ifadesi ile yapılacak halkoylamasının, kanunun yürürlüğe girmesinden 60 gün sonundaki ilk Pazar günü gerçekleştirilmesine karar verilmiştir⁵². Böylelikle 1995 yılında kanun hükmünde kararnama ile kurularak Yalova'ya dâhil edilen Altınova'nın mülki bağıllığına bölgenin yurttaşları karar vereceklerdi. Bunun yanı sıra daha önce yapılmış olunan hata da telafi edilerek, Geyikdere Köyü Altınova İlçesi'ne dâhil edildi.

Neticede 5 Ekim 1998 tarihinde Altınova halkı sandığa giderek kendilerinin mülki bağıllıkları hakkında karar vermişlerdir. Yapılan seçime ilçe genelinde bulunan 10.588 seçmenden 8.354 kişi katılmıştır. Halkoylaması Anavatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı ve Yalova Milletvekili Yaşar Okuyan, Doğruyol Partisi Yalova Milletvekili Cevdet Aydın ve Yalova Valisi Nihat Özgül'ün de hazır bulunmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Referandum sonucunda oylamaya katılan vatandaşlardan 6.109 kişi Yalova'ya bağlılık yönünde oy kullanırken, 2.245 kişi de Kocaeli'ye bağlılık yönünde karar vermişler, sonuçta Altınova'nın Yalova Vilâyeti'ne katılması kesinleşmiştir⁵³. Böylelikle neredeyse üç yıldır süregelen bu tartışmaya Altınova halkı karar vererek mülki tartışmalara da son noktayı koymuşlardır. Öte yandan Geyikdere Köyü de düşmüş olduğu müşkül durumdan böylelikle kurtulmuş oluyordu.

C. Vilâyet Bünyesinde Kurulan Belediyeler

Kocaeli ve çevresindeki nüfus artışının sonuçlarından birisi de, yukarıda değinildiği üzere "belediye" teşkilatlanmasında yoğun şekilde düzenlemeler yapılmasıdır. Nüfus artışı ile birlikte kamusal ve çevresel hizmete olan ihtiyaç, muhtelif alanlarda belediye teşkilatı kurularak giderilmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmaların yapılabilmesi içinde hâlihazırdaki 1580 numaralı "Belediye Kanunu", müstakbel düzenlemelerin kaynağını teşkil etmiştir. Referans alınan Belediye Kanunu, 20.03.1929 tarihinde TBMM'ye sunulmuş ve 1930 yılında kanunlaşmıştır⁵⁴. Buna göre; Belediye Kanunu'nun belediye teşkilatı ve düzenlemelerini içeren maddeleri, 14 Nisan 1930 tarihli Resmî Gazete'de özetle şu şekilde yer almaktadır;

"Madde 1 – Belediye, beldenin ve belde sakinlerinin mahallî mahiyette müşterek ve medenî ihtiyaçlarını tanzim ve tesviye ile mükellef hükmî bir şahsiyettir.

"Madde 2 – Nüfusu ne miktar olursa olsun kaza ve vilâyet merkezlerinde ve nüfusu iki binden fazla olan yerlerde belediye teşkilatı mecburidir.

"Madde 7 – ...Bir beldeden ayrı bir belediye idaresi tesis edilecek belde kısmında sakin belediye müntehiplerinin laâkal yarısından fazlasının imzalı mazbatalar ile talebi ve yahut vali tarafından görülen idarî lüzum üzerine ayrılacak belediye kısmı ile diğer bir yere iltihak edecek ise iltihak edeceği belde veya köy belediye ve ihtiyar meclisleri müntehiplerinin reyine müracaat olunur...

"Madde 8 – Bir belediye sınırı içinde mahalleler ihdası, ilgası, birleştirilmesi, isimler ile hudutlarının değiştirilmesi belediye meclisinin ve mahallî idare heyetinin kararı ve valinin tasdiki ile icra edilir.

⁵² TBMMZC, c. LXI, 30.07.1998, s. 181-186; Resmî Gazete, 2 Ağustos 1998, No: 23421.

⁵³ Milliyet Gazetesi, "Altınova'nın Tercihi: Yalova", 05.10.1998.

⁵⁴ TBMMZC, c. IX, 25.03.1929.

"Madde 11 – ...Bir köyün yalnız veya aralarında arazi irtibatı olan birkaç köy veya köy mahallerinin birleşerek bir belediye idaresi tesis etmeleri için nüfusları toplamının iki binden fazla olması, köy veya ihtiyar meclisi müntehiplerinden en az yarısından fazlasının bir mazbata ile mahallin en büyük mülkiye memuruna müracaat etmesi ve belediye idaresi tesisi için kâfi varidata malik bulunmaları muktezidir. Bu şeraiti haiz oldukları takdirde yedinci madde ahkâmı tatbik olunur..."⁵⁵.

Görüldüğü gibi kanun çerçevesindeki maddelerle belediyenin tanımı yapılırken, herhangi bir alanda belediye kurumunun teşkil edilmesi için ilk şart; nüfus miktarının iki bin ve üzerinde olması gerektiği idi. Ayrıca kurulacak ya da başka bir yere bağlılığı düzenlenecek olan alanların talepleri en küçük yerel birimden başlatılmak üzere sürecin işletilmesi şeklinde gerçekleştirilecekti. Yani bir belediyenin kurulması ya da bağlılık durumunun düzenlenmesi için İhtiyar Meclisi'nin yarısından fazlasının verilen teklifi desteklemesi gerekmektedir. Ancak bu durumda yedinci madde işletilebilecekti.

Bu kanun uzun yıllar mevcudiyetini korudu. 4 Mayıs 1960 tarihinde yapılan düzenlemeyle Belediye Kanunu'nun 7. maddesi değiştirilmiştir. Bu değişiklikle; "...Bir köy veya meskûn sahaları arasında merkez ittihaz edilecek yere azami 500 metre mesafesi bulunan birkaç köyün veya köylerle köy kısımlarının veyahut muhtelif köy kısımlarının birleşerek belediye kurabilmeleri için nüfusları tutarının son nüfus sayımına göre 2.000 den fazla olması, köy ihtiyar meclisinin bir mazbata ile veya seçmenlerinin en az yarısından fazlasının yazılı olarak mahallin en büyük mülkiye memuruna müracaat etmesi veya valinin re'sen bu işe lüzum göstermesi lazımdır..." şekline dönüştürüldü⁵⁶. Düzenlenen maddeden de anlaşılacağı üzere belediye teşkil edilmesi noktasında nüfus miktarında herhangi bir değişim olmazken, merkez ile meskûn alanlar arasına yakınlık-uzaklık bakımından sınırlama getirilmiştir. Ayrıca maddenin devam eden fıkralarında uygun görüldüğü hallerde, köylerin herhangi bir belde sınırına dâhil olması şartı 2500 metre olarak kabul edilmiş, nüfus miktarında ise herhangi bir şart aranmamıştır⁵⁷.

Kocaeli Vilâyeti açısından belediye teşkili ve düzenlemelerine bakıldığında, yüksek nüfus artışının başlıca dayanak olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu alanda vilâyetçe yapılacak düzenlemeler çoğunlukla merkez tarafından kabul edilecek olması, taleplerin haklılık çerçevesini göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple konunun incelendiği süreçte yoğun bir belediyeleşme çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Sadece 1963-1992 yılları arasında yirmiden fazla belediye kurulurken, birçok köyde de bağlılık durumunda düzenlemeler yapılmıştır. Tablo 3'te detaylı olarak hangi ilçede, hangi köy/mahallede ve hangi tarihte belediye teşkil edildiği verilirken, Tablo 4'te de bağlılık durumlarında yapılan düzenlemeler gösterilmiştir.

Tablo 3. Kocaeli Vilâyeti Bünyesinde Kurulan Belediyeler (1954-2008)

Köy/Mahalle İsmi	Bağlı Olduğu İlçe	Kanun ve Karar Numarası	Karar Tarihi	Resmî Gazete Yayın Tarihi
Yarımcı Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	12.12.1963 ⁵⁸	20.12.1963 ⁵⁹
Yuvacık Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	24.01.1964 ⁶⁰	04.02.1964 ⁶¹
İhsaniye Köyü	Gölcük İlçesi	Kanun: 1580/7	16.09.1966 ⁶²	
Kullar Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	07.07.1967 ⁶³	19.07.1967 ⁶⁴
Arslanbey/Şevkatiye Köyleri	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	28.02.1970 ⁶⁵	17.03.1970 ⁶⁶
Köseköy	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	28.12.1971 ⁶⁷	09.01.1972 ⁶⁸

55 Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, No: 1471.

56 Yapılan düzenleme ve tartışmalar hakkında bkz. TBMMZC, c. XIII, 04.05.1960, s. 372-376, 377; Resmî Gazete, 4 Mayıs 1960, No: 10496.

57 İlgili düzenlemenin devam eden kısımları şu şekildedir;

B) Bir beldenin bazı kısımlarının ayrılarak ayrı bir belde haline gelmesi,

C) Bir beldenin tamamının diğer bir belde ile birleşmesi,

Ç) Bir beldenin bazı kısımlarının komşu bir beldenin içine girmesi,

D) Köylerin veya köy kısımlarının bir belde sınırı içine girmesi hallerinde

A) fıkrasındaki şekil ve şartlara riayet edilmekle beraber (B) ve (Ç) fıkralarındaki hallerde esas belde nüfusunun 2.000'den aşağı düşmemesi şarttır.

(C), (Ç) ve (D) fıkralarındaki hallerde nüfus şartı aranmayacağı gibi hizmetlerin layığı ve çile ifası imkânları nazarı itibara alınarak mesafe 2.500 metreye çıkarılabilir". TBMMZC, c. XIII, 04.05.1960, s. 372-376.

58 BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0, Yer Kodu: 302.35.9., Tarih: 12.12.1963.

59 Resmî Gazete, 20 Aralık 1963, No: 11586.

60 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 302.2.5., Tarih: 24.01.1964.

61 Resmî Gazete, 4 Şubat 1964, No: 11624.

62 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 322.35.2., Tarih: 16.09.1966

63 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 328.26.13., Tarih: 07.07.1967.

64 Resmî Gazete, 19 Temmuz 1967, No: 12651.

65 Belediye merkezi Arslanbey olmak üzere iki köy birleştirilecektir. BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 352.9.9., Tarih: 28.02.1970.

66 Resmî Gazete, 17 Mart 1970, No: 13447.

67 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 372.63.11., Tarih: 28.12.1971.

68 Resmî Gazete, 9 Ocak 1972, No: 14067.

Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülki Yapılanma Tarihi II (1954-2012)

Kızderbent	Karamürsel İlçesi	Kanun: 1580/7	29.02.1972 ⁶⁹	17.03.1972 ⁷⁰
Çiftlikköy/Uzunbey Köyleri	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	09.04.1979 ⁷¹	16.04.1979 ⁷²
Hikmetiye Köyü (Derbent Bucağı Merkezi)	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	02.05.1983 ⁷³	07.05.1983 ⁷⁴
Ulaşlı Köyü	Gölcük İlçesi	Kanun: 1580/7	24.04.1985 ⁷⁵	29.04.1985 ⁷⁶
Halidere Köyü	Gölcük İlçesi	Kanun: 1580/7	10.05.1985 ⁷⁷	16.05.1985 ⁷⁸
Döngel Köyü	İzmit İlçesi	Kanun: 1580/7	30.12.1985 ⁷⁹	31.12.1985 ⁸⁰
Maşukiye Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	02.05.1985 ⁸¹	08.05.1986 ⁸²
Yeniköy	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	17.12.1986 ⁸³	29.12.1986 ⁸⁴
Ereğli Köyü	Karamürsel İlçesi	Kanun:1580/7	12.12.1986 ⁸⁵	29.12.1986 ⁸⁶
Alıkahya Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	30.12.1986 ⁸⁷	31.12.1986 ⁸⁸
Çerkeşli ve Muallim Köyleri (Dilovası)	Gebze İlçesi	Kanun: 1580/7	31.12.1986 ⁸⁹	31.12.1986 ⁹⁰
Altınova Köyü	Karamürsel İlçesi	Kanun:1580/7	31.12.1986 ⁹¹	31.12.1986 ⁹²
Tavşancıl	Gebze İlçesi	Kanun: 1580/7	21.12.1987 ⁹³	26.12.1987 ⁹⁴
Eskieşme ve Yenieşme(Eşme)	Merkez İlçesi	Kanun:1580/7	21.12.1987 ⁹⁵	26.12.1987 ⁹⁶
Kaytazdere Köyü	Karamürsel İlçesi	Kanun: 1580/7	31.12.1987 ⁹⁷	31.12.1987 ⁹⁸
Güzeltepe Köyü	Gebze İlçesi	Kanun: 1580/7	02.11.1991	06.11.1991 ⁹⁹
Hisareyn Köyü	Gölcük İlesi	Kanun: 1580/7	02.11.1991	06.11.1991 ¹⁰⁰
Yalacdere Köyü	Karamürsel İlçesi	Kanun: 1580/7	15.11.1991	17.11.1991 ¹⁰¹
Subaşı Köyü	Karamürsel İlçesi	Kanun: 1580/7	15.11.1991	17.11.1991 ¹⁰²
Derince	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	07.03.1992	13.03.1992 ¹⁰³

69 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 375.14.1., Tarih: 29.02.1972.

70 Resmî Gazete, 17 Mart 1972, No: 14131.

71 Çiftlikköyü ve Uzunbey Köyleri birleştirilerek merkezin Çiftlikköyü olmak üzere "Uzunçiftlik" belediyesi kurulması kararlaştırılmıştır. BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 499.26.5., Tarih: 09.04.1979.

72 Resmî Gazete, 16 Nisan 1979, No: 16611.

73 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 578.20.15., Tarih: 02.05.1983.

74 Resmî Gazete, 7 Mayıs 1983, No: 18040.

75 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 604.23.4., Tarih: 24.04.1985.

76 Resmî Gazete, 29 Nisan 1985, No: 18739.

77 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 605.28.16., Tarih: 10.05.1985.

78 Resmî Gazete, 16 Mayıs 1985, No: 18756.

79 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 613.2.5., Tarih: 30.12.1985.

80 Resmî Gazete, 31 Aralık 1985, No: 18975(Mükerrer).

81 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 616.21.5., Tarih: 02.02.1986.

82 Resmî Gazete, 8 Mayıs 1986, No: 19101.

83 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 623.57.17., Tarih: 17.12.1986

84 Resmî Gazete, 29 Aralık 1986, No: 19326.

85 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 623.58.1., Tarih: 17.12.1986.

86 Resmî Gazete, 29 Aralık 1986, No: 19326.

87 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Fon Kodu: 624.63.8., Tarih: 30.12.1986.

88 Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.

89 Çerkeşli ve Muallim köyleri birleştirilerek Dilovası Belediyesi kurulmuştur. BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 624.63.12., Tarih: 31.12.1986.

90 Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.

91 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 624.63.15., Tarih: 31.12.1986.

92 Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.

93 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 634.53.2., Tarih: 21.12.1987.

94 Resmî Gazete, 26 Aralık 1987, No: 19676.

95 Eskieşme ve Yenieşme köyleri birleştirilerek Eşme Belediyesi kurulmuştur. BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 634.53.9., Tarih: 21.12.1987.

96 Resmî Gazete, 26 Aralık 1987, No: 19676.

97 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 635.59.13., Tarih: 31 Aralık 1987.

98 Resmî Gazete, 31 Aralık 1987, No: 19681 (Mükerrer).

99 Resmî Gazete, 6 Kasım 1991, No: 21043.

100 Resmî Gazete, 6 Kasım 1991, No: 21043.

101 Resmî Gazete, 17 Kasım 1991, No: 21054.

102 Resmî Gazete, 17 Kasım 1991, No: 21054.

103 Dumlupınar, Yavuzsultan, Çenedağ, Çınarlı, Deniz ve Sırrıpaşa mahalleleri birleşerek "DERİNCE" ismiyle belediye kurulması kararlaştırılmıştır. Resmî Gazete, 13 Mart 1992, No: 21170.

Uzuntarla Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	15.12.1993	18.12.1993 ¹⁰⁴
Sarımeşe Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	15.12.1993	18.12.1993 ¹⁰⁵
Kirazyalı Mahallesi	Körfez İlçesi	Kanun: 1580/7	31.12.1995	05.01.1996 ¹⁰⁶
Şekerpinar Köyü	Gebze İlçesi	Kanun: 1580/7	04.11.1998	06.11.1998 ¹⁰⁷
Akçat Köyü	Karamürsel İlçesi	Kanun: 1580/7	14.12.1998	16.12.1998 ¹⁰⁸
Dereköy	Karamürsel İlçesi	Kanun: 1580/7	14.12.1998	16.12.1998 ¹⁰⁹
Akmeşe Köyü	Merkez İlçesi	Kanun: 1580/7	29.12.1998	30.12.1998 ¹¹⁰
Yazlık Köyü	Gölcük İlçesi	Kanun: 1580/7	30.12.1998	31.12.1998 ¹¹¹

Görüldüğü gibi mezkûr tarih aralığında Kocaeli Vilâyeti yoğun bir belediyeleşme çabası içerisinde olmuştur. Belediye kurumunun gerekli görüldüğü haller ise çoğunlukta nüfus artışına dayalı olduğu nüfus sayım verilerinden de açıkça görülebilmektedir. Bu doğrultuda gerekli görülen alanlarda Belediye Kanunu çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır.

Kocaeli Vilâyeti'nde yoğun olarak görülen düzenlemelerden bir tanesi de köylerin belediye hizmetinden faydalanmak arzusu noktasındaki talepleridir. Belediye hizmetine ihtiyaç duyulan alanlardaki bu taleplerde de esas alınan noktanın 1580 sayılı kanunun değiştirilmiş 7. maddesi olmuştur. Bağlılık durumunun oluşturulması ya da değiştirilmesi noktasında, 7. maddede yapılan değişiklik, şüphesiz ki bu düzenlemeyle ilgili mercilerin işlerini kolaylaştırmıştır¹¹². Yapılan düzenlemelerdeki temel gerekçelere bakıldığında ise taleplerin ekseriyeti köy/mahalle İhtiyar Heyeti Meclisi'nin istekleri doğrultusunda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bazı bölgelerde seçmenlerin yarısından fazlasının dilekçelerinin de dikkate alındığı, kararların gerekçelerinden anlaşılmaktadır. Nadir durumlarda da olsa vilâyet merkezi tarafından res'en düzenlemelere gidildiği yine konuyla ilgili belgelerde göze çarpan hususlardandır. Belediye alanında yapılacak düzenlemelerde, talebin yasal çerçeveye uygun olup-olmadığı dikkat edilen en önemli noktadır. Özellikle köylerin/mahallelerin bağlılık talep edilen alana yönelik ekonomik bağlılığı ve özellikle de yakınlığı dikkate alınmıştır.

Tablo 4. Kocaeli Vilâyeti'ndeki Belediye Düzenlemeleri

Köy/Mahalle İsmi	Bağlı Olduğu İlçe Merkezi/ Belediye	Bağlılık Talep Edilen Yer	Gereke	Karar Tarihi	Resmî Gazete Yayın Tarihi
Tütüncütlüğü	Merkez İlçe	Yarımcı Belediyesi	Kanun: 1580/7	14.12.1970 ¹¹³	23.12.1970 ¹¹⁴
Nefsi Balcı Köyü	Balcı Köyü/ Kandıra İlçesi	Kandıra Belediyesi	Kanun: 1580/7	27.02.1971 ¹¹⁵	19.03.1971 ¹¹⁶
Yeni Mahalle	Güzeltepe Köyü/ Gebze	Gebze Belediyesi	Kanun: 1580/7	04.08.1972 ¹¹⁷	17.08.1972 ¹¹⁸
Çınarlı Köyü	Merkez İlçesi	İzmit Belediyesi	Kanun: 1580/7	16.11.1983 ¹¹⁹	25.11.1983 ¹²⁰
Bekirdere Köyü	Merkez İlesi	İzmit Beld.	Kanun: 1580/7	24.04.1985 ¹²¹	29.04.1985 ¹²²
Gündoğdu Köyü	Merkez İlçesi	İzmit Belediyesi	Kanun: 1580/7	27.06.1985 ¹²³	01.07.1985 ¹²⁴

104 Resmî Gazete, 18 Aralık 1993, No: 21792.

105 Resmî Gazete, 18 Aralık 1993, No: 21792.

106 Resmî Gazete, 5 Ocak 1996, No: 22514.

107 Resmî Gazete, 6 Aralık 1998, No: 23515.

108 Resmî Gazete, 16 Aralık 1998, No: 23555.

109 Resmî Gazete, 16 Aralık 1998, No: 23555.

110 Resmî Gazete, 30 Aralık 1998, No: 23569.

111 Resmî Gazete, 31 Aralık 1998, No: 23570.

112 Bu düzenleme de yer alan, "...nüfus miktarına bakılmaksızın köyün/mahallen herhangi bir beldeye bağlılık talebinin 2500 metre olması..." ifadesi bu çalışmaların referans noktası olmuştur. TBMMZC, c. XIII, 04.05.1960, s. 372-376.

113 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 360.51.14., Tarih: 14.12.1970.

114 Resmî Gazete, 23 Aralık 1970, No: 13703.

115 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 362.10.20., Tarih: 27.02.1971.

116 Resmî Gazete, 17 Mart 1971, No: 13783.

117 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 380.42.2., Tarih: 04.08.1972.

118 Resmî Gazete, 17 Ağustos 1972, No: 14279.

119 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 585.55.9., Tarih: 16.11.1983.

120 Resmî Gazete, 25 Kasım 1983, No: 18232.

121 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 604.23.2, Tarih: 24.04.1985.

122 Resmî Gazete, 29 Nisan 1985, No: 18739.

123 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 607.37.14., Tarih: 27.06.1985.

124 Resmî Gazete, 1 Temmuz 1985, No: 18798.

Kirazlıyalı Köyü	Gebze İlçesi	Yarımcı Belediyesi	Kanun: 1580/7	27.06.1986 ¹²⁵	06.07.1985 ¹²⁶
Kirazlıyalı Köyü	Körfez İlçesi	Körfez Bel.	Kanun: 1580/7	30.12.1988 ¹²⁷	31.12.1988 ¹²⁸
Karaağaç	Gölcük İlçesi/ Değirmendere Belediyesi	Gölcük Belediyesi	Kanun: 1580/7	23.03.1992	28.03.1992 ¹²⁹
İbrikdere Köyü	Merkez İlçe	Uzuntarla Belediyesi	Kanun:1580/7	04.12.1997	06.12.1997 ¹³⁰
Şirince Köyü/ Saraylı Köyü	Gölcük İlçesi	Gölcük Belediyesi	Kanun: 1580/7	05.08.2003	07.08.2003 ¹³¹
Kanalboyu	Merkez İlçesi	Alikahya Belediyesi	Kanun: 1580/7	15.01.2004	16.01.2004 ¹³²

Belediyecilik alanında yapılan düzenlemeleri içeren tablolar karşılaştırıldığında, belediye teşkil edilmesinin dışında yoğun bir şekilde bağlılık durumunda da değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Tablo 4'te dikkat çeken hususlardan bir tanesi, köylerin belediye hizmeti alabilmek için talepte buldukları alanların, idarî anlamda bağlı olmadıkları belediye merkezlerininolabilirdiği hususudur. Bu durumdan çıkarılacak sonuç ise idarî anlamda bağlılık durumunun önemli olmadığıdır. Kirazlıyalı¹³³ örneğinde görüldüğü gibi idarî anlamda bağlı buldukları alanda belediye teşkilatı olmasına rağmen belediyecilik anlamında hizmet talebi farklı bir alana yönelik olmuştur.

Sonuç

Tarihin erken devirlerinden itibaren yerleşime açılan ve bir kara-deniz trafiği kavşağında bulunan Kocaeli ve çevresi, tarih boyunca bu hareketliliğini ve bir cazibe merkezi olma özelliğini sürdürmüştür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle birlikte vilâyet olma statüsüne yükselen Kocaeli'nin mülki yönden taşıdığı hareketlilik ve cazibe merkezi olma özelliği, Cumhuriyet'le birlikte daha da ivme kazanmış, özellikle bu dönemdeki sanayi kenti olma vasfının da belirgin bir şekilde artması, bölgeyi emsallerine göre birkaç adım öne geçirmiştir. Netice olarak XXI. yüzyılda bulunduğumuz bu evrede, Kocaeli Vilâyeti ülkemizin önemli sanayi ve ekonomi merkezlerinden birisi durumundadır. Durum böyle olunca da, diğer özelliklerinin yanı sıra, nüfusunun artması, vilâyetin önemli bir mülki hareketlilik içerisinde olma sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bir önceki Kocaeli Sempozyumu'nda 1954 yılında Sakarya Vilâyeti'nin teşkil edilmesine kadar vilâyetin mülki yapılanma çalışmaları tarafımızdan incelenmişti. Konunun uzunluğu sebebiyle, 1954 yılından sonraki mülki yapılanma da bu bildiriye ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1954 yılında Sakarya Vilâyeti'nin tüm ilçe ve yerleşim merkezleriyle Kocaeli Vilâyeti'nden ayrılarak kurulması, vilâyetin mülki yapılanmasında, tarihi boyunca en önemli kırılmayı teşkil etmiştir. Bu mülki adım, vilâyetin yarısından fazlasını kendisinden koparmıştı. Bunun çok farklı yansımaları olmakla birlikte, vilâyetin nüfus ve idarî yapısını çok önemli ölçüde etkilediğinde de şüphe yoktur. Şehrin canlı ve hareketli karakteri, 1954 yılından sonra da mülki değişikliklere maruz kalmasını adeta kaderi haline getirmiş, bu hareketlilik, içerisinde bulunduğumuz zaman dilimini de benzer şekilde etkilemiştir. En son 2008 tarihinde atılan mülki adımlar, vilâyetin çehresini ciddi manada değiştirmiş ve var olan 7 adet ilçenin sayısını 12'ye çıkarmıştır. Son düzenlemenin Kocaeli Vilâyeti'ne kazandırdığı yeni 5 adet ilçe şunlardır: Darıca, Dilovası, Çayırova, Başiskele ve Kartepe. Mezkûr kanun sadece ilçe sayısını artırmakla kalmamış, ilk kademe belediyelerinin de kaldırılmasını sağlamıştır. Bu aşamada birtakım köylerin bağlı oldukları merkezlerin değiştiğini söylemek de gerekir. Netice itibarıyla vilâyetin mülki yapısı neredeyse yarı yarıya değişikliğe uğramıştır. Bu gelişmeler, hareketli ve canlı bir bölge olan Kocaeli ve çevresinin, geçmişte olduğu gibi istikbalde de ciddi mülki değişikliklere maruz kalacağını ve idarî yapısını sürekli güncelleyip geliştireceğinin habercileri durumundadır.

125 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 618.28.3., Tarih: 27.06.1986.

126 Resmî Gazete, 6 Temmuz 1986, No: 19156.

127 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 648.68.5., Tarih: 30.12.1988.

128 Resmî Gazete, 31 Aralık 1988, No: 20036. Kirazlıyalı Köyü'nün ismi 31 Aralık 1988 tarihli Resmî Gazete yayında yazım hatası yapılarak "Kirazyalı Köyü" şeklinde verilmiştir. Bu konuda yapılan hata ise 12 Ocak 1989 tarihli düzeltme yazısı ile giderilmeye çalışılmıştır. Resmî Gazete, 12 Ocak 1989, No: 20047.

129 Resmî Gazete, 23 Mart 1992, No: 21185.

130 Resmî Gazete, 6 Aralık 1997, No: 23192.

131 Şirince Köyü'nün tamamı, Saraylı Köyü'nün ise kalıcı konutlarının bulunduğu alan Gölcük Belediyesi sınırlarına dâhil edilmiştir. Resmî Gazete, 7 Ağustos 2003, No: 25192.

132 Resmî Gazete, 16 Ocak 2004, No: 25348.

133 Kirazlıyalı Köyü düzenleme yapıldığı sırada belediye teşkilatına sahip Hereke Beldesi'ne bağlıdır.

Netice olarak ifade etmek gerekirse, Kocaeli ve çevresi tarihi boyunca pek çok mülkî çalışmaya sahne olmuş, kaza, sancak ve vilâyet olduğu dönemlerde bu mülkî hareketliliği hep süregelmiştir. İşin belki de en ilginç tarafı, Kocaeli ve çevresindeki mülkî yapılanma genellikle dışa doğru, yani başka mülkî yapılara yerleşim yeri vermek şeklinde tecelli etmiş, içe doğru, yani başka vilâyetlerden aldığı yerleşim yerleri sınırlı kalmıştır. Vilâyetin idarî yapısı temel olarak üç yönde değişiklik göstermiştir: güney-batı, batı ve doğu. Güney-batı yönü vaktiyle Hüdavendigâr/Bursa Vilâyeti tarafından temsil edilirken, yakın dönemde Yalova Vilâyeti bu fonksiyonu yerine getirmiştir. Doğu yönünde önceleri Kastamonu ve Bolu Sancak/Vilâyetlerine yerleşim yerleri verilirken, 1954 sonrasında onların yerini Sakarya Vilâyeti almıştır. Vilâyetin teşkilinden sonra bunun en son örneği, Kaynarca Kazası'nın Kocaeli Vilâyeti'nden ayrılarak, Sakarya'ya intikal etmiş olmasıdır. Batı yönünde gerçekleşen mülkî alış-veriş, önceleri Üsküdar Vilâyeti ile olurken, sonraları daimî olarak İstanbul Vilâyeti ile yapılmıştır. Bu üç ana yön, vilâyetin idarî yapılanmasını şekillendiren başlıca istikametler durumundadır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİVLER VE RESMÎ YAYINLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA):

BCA, Fon Kodu: 030.18.01.01, Yer Kodu: 5.32.8.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 624.63.15.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 222.15.11.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 245.22.9.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 247.34.12.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 250.5.23.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 260.38.18.

BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0, Yer Kodu: 331.44.3.

BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0, Yer Kodu: 360.53.2.

BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0, Yer Kodu: 338.37.5.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 385.66.17.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 572.70.3.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 572.70.5.

BCA, Fon Kodu: 030.11.1.0, Yer Kodu: 302.35.9.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 302.2.5.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 322.35.2.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 328.26.13.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 352.9.9.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 372.63.11.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 375.14.1.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 499.26.5.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 578.20.15.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 604.23.4.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 605.28.16.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 613.2.5.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 616.21.5.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 623.57.17.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 623.58.1.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Fon Kodu: 624.63.8.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 624.63.12.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 624.63.15.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 634.53.2.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 634.53.9.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 635.59.13.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 360.51.14.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 362.10.20.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 380.42.2.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 585.55.9.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 604.23.2.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 607.37.14.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 618.28.3.

BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer Kodu: 648.68.5.

RESMÎ GAZETELER

Resmî Gazete, 14 Nisan 1930, No: 1471.

Resmî Gazete, 29 Haziran 1954, No: 8741.

Resmî Gazete, 27 Kasım 1954, No: 8864.

Resmî Gazete, 31 Ağustos 1956, No: 9395.

Resmî Gazete, 27 Haziran 1957, No: 9644.

Resmî Gazete, 10 Mart 1960, No: 10453.

Resmî Gazete, 4 Mayıs 1960, No: 10496.

Resmî Gazete, 20 Aralık 1963, No: 11586.

Resmî Gazete, 4 Şubat 1964, No: 11624.

Resmî Gazete, 29 Ocak 1966, No: 12213.

Resmî Gazete, 19 Temmuz 1967, No: 12651.

Resmî Gazete, 24 Kasım 1967, No: 12759.

Resmî Gazete, 17 Mart 1970, No: 13447.

Resmî Gazete, 23 Aralık 1970, No: 13703.

Resmî Gazete, 6 Ocak 1971, No: 13715.

Resmî Gazete, 8 Ocak 1971, No: 13717.

Resmî Gazete, 17 Mart 1971, No: 13783.

Resmî Gazete, 9 Ocak 1972, No: 14067.

Resmî Gazete, 17 Mart 1972, No: 14131.

Resmî Gazete, 17 Ağustos 1972, No: 14279.

Resmî Gazete, 6 Ocak 1973, No: 14413.

Resmî Gazete, 16 Nisan 1979, No: 16611.

Resmî Gazete, 7 Mayıs 1983, No: 18040.

Resmî Gazete, 25 Kasım 1983, No: 18232.

Resmî Gazete, 29 Nisan 1985, No: 18739.

Resmî Gazete, 16 Mayıs 1985, No: 18756.

Resmî Gazete, 1 Temmuz 1985, No: 18798.

Resmî Gazete, 31 Aralık 1985, No: 18975(Mükerrer).

Resmî Gazete, 8 Mayıs 1986, No: 19101.

Resmî Gazete, 6 Temmuz 1986, No: 19156.

Resmî Gazete, 29 Aralık 1986, No: 19326.

Resmî Gazete, 29 Aralık 1986, No: 19326.

- Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.
Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.
Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.
Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328.
Resmî Gazete, 31 Aralık 1986, No: 19328(Mükerrer).
Resmî Gazete, 4 Temmuz 1987, No: 19507.
Resmî Gazete, 26 Aralık 1987, No: 19676.
Resmî Gazete, 26 Aralık 1987, No: 19676.
Resmî Gazete, 31 Aralık 1987, No: 19681 (Mükerrer).
Resmî Gazete, 31 Aralık 1988, No: 20036.
Resmî Gazete, 12 Ocak 1989, No: 20047.
Resmî Gazete, 6 Kasım 1991, No: 21043.
Resmî Gazete, 6 Kasım 1991, No: 21043.
Resmî Gazete, 17 Kasım 1991, No: 21054.
Resmî Gazete, 17 Kasım 1991, No: 21054.
Resmî Gazete, 13 Mart 1992, No: 21170.
Resmî Gazete, 13 Mart 1992, No: 21170.
Resmî Gazete, 23 Mart 1992, No: 21185.
Resmî Gazete, 25 Nisan 1992, No: 21209.
Resmî Gazete, 18 Aralık 1993, No: 21792.
Resmî Gazete, 6 Haziran 1995, No: 22305.
Resmî Gazete, 9 Aralık 1999, No: 23901.
Resmî Gazete, 6 Haziran 1995, No: 22305.
Resmî Gazete, 5 Ocak 1996, No: 22514.
Resmî Gazete, 6 Aralık 1997, No: 23192.
Resmî Gazete, 2 Ağustos 1998, No: 23421.
Resmî Gazete, 6 Aralık 1998, No: 23515.
Resmî Gazete, 16 Aralık 1998, No: 23555.
Resmî Gazete, 30 Aralık 1998, No: 23569.
Resmî Gazete, 31 Aralık 1998, No: 23570.
Resmî Gazete, 7 Ağustos 2003, No: 25192.
Resmî Gazete, 16 Ocak 2004, No: 25348.
Resmî Gazete, 22 Mart 2008, No: 26824 (Mükerrer Sayı).

NÜFUS SAYIMLARI

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı(Kocaeli Vilâyeti), c. XLVI, İstanbul, 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1941.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, c. LXVII, İstanbul, 1961.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC)

TBMMZC, 25 Mart 1929.

TBMMZC, 14 Haziran 1954.

TBMMZC, 27 Mayıs 1957.

TBMMZC, 19 Haziran 1957.

TBMMZC, 4 Mayıs 1960.

TBMMZC, 18 Haziran 1987.

TBMMZC, 30 Temmuz 1998.

TBMMZC, 4 Mart 2008.

TBMMZC, 5 Mart 2008.

TBMMZC, 6 Mart 2008.

B. GAZETE VE DERGİLER

Sakarya Dergisi

Vakit Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Türkyolu Gazetesi

Demokrat Sakarya Gazetesi

Demokrat Kocaeli Gazetesi

Yeni Sakarya Gazetesi

C. HATIRAT VE TELİF ESERLER

Balcıoğlu, Hasan Muzaffer, "Önsöz", Sakarya (Aylık Kültür ve Sanat) Dergisi, 1 Mart 1943, No: 1.

Dilek, Ali, "Nasıl Başladı, Nasıl Bitti?", Sakarya Postası, 4 Aralık 1954, No: 151.

Kartepe Kitabı I, Coğrafya, Tarih, Turizm, Tarım, Mimarî-Miras, Kültür, Sosyoloji, ed. Işıl Altun, Kocaeli, 2013.

Kas, Nilüfer, "Koskoca Köy Unutuldu", Milliyet Gazetesi, 07.08.1995.

Kocaman, Tuncer, Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), 2008 (Nisan). <http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/kocamant/icgoc.pdf> Erişim Tarihi: 13.04.2018.

Konukçu, Enver-Şahin, Enis, "Cumhuriyet Dönemi'nde Adapazarı ve Çevresinde Mülki Yapılanma", Sakarya İli Tarihi, Sakarya İli Tarihini Araştırma Projesi, c. II, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya, 2005.

Konukçu, Enver, "Sakarya'nın Tarihi Coğrafyası", I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (22-23 Haziran 1998), ed. Mehmet Alparğu-Enis Şahin, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Adapazarı, 1999.

Şahin, Enis-Demirağ, Sinan, "Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülki Yapılanma Tarihi I (1924-1954)", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-IV, c. III, ed. Haluk Selvi-İbrahim Şirin-M. Bilal Çelik-Ali Yeşildal-Resül Narin, Kocaeli, 2018.

Şahin, Enis-Turgut, Vedat, "Derbend ve Çevresinde Mülki Yapılanma Çalışmaları ve Kartepe İlçesinin Teşekkülü", Kartepe Kitabı I, Coğrafya, Tarih, Turizm, Tarım, Mimarî-Miras, Kültür, Sosyoloji, ed. Işıl Altun, Kocaeli, 2013, s. 399-418.

Şahin, Enis, "Cumhuriyet Dönemi'nde Sakarya Basını", Sakarya İli Tarihi/Kültürel Yapı, c. II, Sakarya, 2005.

Şahin, Enis, "Sakarya Vilâyeti'nin Oluşumu", Sakarya İli Tarihi, Sakarya İli Tarihini Araştırma Projesi, c. II, ed. Mustafa Demir, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya, 2005.

Tolan, M. Müzdat, "Sakarya Vilâyeti Kurulursa, Adapazarı Merkez Olabilir", Sakarya, 19 Aralık 1950, No: 6.

Tunç, Bilal, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), 2016.

Cumhuriyet Dönemi Kocaeli Vilâyeti Mülki Yapılanma Tarihi II (1954-2012)

İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, (1975-2012)

Dönem	İl	Toplam nüfus	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (%)
Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi						
2012-2013	Toplam - Total	76 667 864	2 534 279	2 534 279	0	0
	Kocaeli	1 676 202	71 159	54 742	16 417	9,8
2011-2012	Toplam - Total	75 627 384	2 317 814	2 317 814	0	0
	Kocaeli	1 634 691	62 966	51 561	11 405	7,0
2010-2011	Toplam - Total	74 724 269	2 420 181	2 420 181	0	0
	Kocaeli	1 601 720	63 314	50 070	13 244	8,3
2009-2010	Toplam - Total	73 722 988	2 360 079	2 360 079	0	0
	Kocaeli	1 560 138	64 503	49 379	15 124	9,7
2008-2009	Toplam - Total	72 561 312	2 236 981	2 236 981	0	0
	Kocaeli	1 522 408	60 432	48 399	12 033	7,9
2007-2008	Toplam - Total	71 517 100	2 273 492	2 273 492	0	0
	Kocaeli	1 490 358	63 965	40 947	23 018	15,6
Genel Nüfus Sayımları						
1995-2000	Toplam - Total	60 752 995	4 788 193	4 788 193	0	0
	Kocaeli	1 079 603	119 301	119 090	211	0,2
1985-1990	Toplam - Total	49 986 117	4 065 173	4 065 173	0	0
	Kocaeli	811 051	137 408	54 146	83 262	108,2
1980-1985	Toplam - Total	44 078 033	2 885 873	2 885 873	0	0
	Kocaeli	636 866	80 410	39 123	41 287	67,0
1975-1980	Toplam - Total	38 395 730	2 700 977	2 700 977	0	0
	Kocaeli	501 763	86 792	33 152	53 640	112,9

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı sonuçları, 1975-2000 ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, 2007-2012

1975-2012 YILLARI ARASI KOCAELİ NÜFUS MİKTARI VE GÖÇ DURUMUNU GÖSTEREN VERİLER

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
G. M.
Ş. M.
Sayı : _____

Öz: T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

K A R A R
24266

1 - Derince Köyünün İzmit Belediyesi sınırları içine alınmasına dair Danıştay Genel Kurulunca ittifak edilen 5/5/1960 günlü ve Esas 50/123, Karar 50/137 Sayılı karar 1580 Sayılı Belediye Kanununun 7.nci maddesine tevfikat olmaktadır.

2 - Bu karar hükümlerini İçişleri Bakanı yürütür.

7. Nisan 1961

CUMHURBAŞKANI

C. Demirel

BAŞBAKAN İÇİŞLERİ BAKANI

H. Fındıkçı *M. Demirel*

030	11	1	22215	11
-----	----	---	-------	----

Kayıtlık yazıların yasa, kanun, karar ve diğer hükümlerle ilgili olarak her türlü bilgi ve isteklerin bu şekilde yapılması esastır.

DERİNCE KÖYÜNÜN İZMİT BELEDİYESİ SINIRLARINA DÂHİL EDİLMESİ

ESBABI MUCİBE LÂYİHASI

Kocaeli vilâyeti Gebze kazasının Merkez nahiyesine bağlı Orhanlı ve Tepeören köylerinin İstanbul vilâyeti Kartal kazasının Merkez nahiyesine bağlanması hakkında yapılan incelemede;

İstanbul vilâyeti Genel Meclisinin 19/12/1952 gün ve 952/215 sayılı, İdare Kurulunun 17/2/1953 gün ve 44 sayılı kararlarında; Kartal kazası hudutlarına çok yakın mesafede olan, ticarî ve iktisadî münasabetleri bakımından İstanbul ile alakaları kendi kaza ve vilâyetlerine nazaran daha fazla bulunan Orhanlı ve Tepeören köylerinin Kartal kazasına bağlanmasının uygun olduğu mütalâa edilmiştir.

Kocaeli vilâyeti İdare Kurulunun 7/7/1953 gün ve 244 sayılı, Genel Meclisinin 22/1/1954 günlü kararlarında; Tepeören Gebzeye (12) klm., Kartal'a (18) klm.; Orhanlı Gebzeye (10) klm., Kartal'a (15) klm. mesafelerde buldukları, bu iki köy halkının Kartal kazasına bağlanmak arzusunu izhar ettikleri anlaşılmış ise de bu köylerin inkişafında idarî bağılılıklarının değiştirilmesiyle bir inkişaf sağlanamayacağı ve bu halin gerek idarî ve gerekse iktisadî bakımdan bir fayda temin edilemeyeceği anlaşılmış olduğu cihetle Gebze kazasına bağılılıklarının eskisi gibi devam ettirilmesi uygun mütalâa edilmiştir.

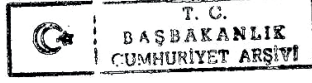
Vekâletimizce yapılan incelemede; Halkın arzusu da nazara alınarak İstanbul vilâyeti yetkili kurulları mütalâaları ve hile Orhanlı ve Tepeören köylerinin Kocaeli vilâyeti Gebze kazasının Merkez nahiyesinden alınarak İstanbul vilâyeti Kartal kazasının Merkez nahiyesine bağlanması yerinde görülmüş ve işlemi de İl İdaresi Kanunu hükümlerine uygun bulunmuş olduğundan ilişik kararı ona göre hazırlanmıştır.

030 | 11 | 1 | 245 | 22 | 3

ORHANLI VE TEPEÖREN KÖYLERİNİN KARTAL KAZASI MERKEZ NAHIYESİNE BAĞLANMASI

T.C.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

K A R A R
4807

1- Kocaeli İli Merkez İlcesinin Bahçecik Bucağına bağlı Yazlık Köyü aynı ilin Gölcük İlcesinin Merkez Bucağına bağlanmıştır.

2- Bu Kararı İçişleri Bakanı yürütür.

28 Kasım 1966

CUMHURBAŞKANI

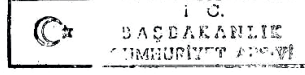
BAŞBAKAN

İÇİŞLERİ BAKANI

030	11	1		323	43	61
-----	----	---	--	-----	----	----

YAZLIK KÖYÜ'NÜN GÖLCÜK İLÇESİ MERKEZ BUCAĞI'NA BAĞLANMASI

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Mahalli İd.Gn.Md.

K A R A R

8899

1 - Kocaeli İlinin Merkez İlcesine bağlı Tütünciftliği Köyünün Yarımca Beldesi sınırları içerisine alınması, Danıştay Üçüncü Dairesinin 4.II.1970 tarih ve 1970/402-402 sayılı kararı üzerine, 1580 sayılı kanunun 7469 sayılı kanunla değişik 7. maddesine göre uygun görülmüştür.

2 - Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

14 Aralık 1970

Cumhurbaşkanı

Başbakan

S. Demirel

İçişleri Bakanı

#011143

030 11 1 360 51 16

TÜTÜNÇİFTLİĞİ KÖYÜ'NÜN YARIMCA BELEDİYESİ SINIRLARIDAHLİNE ALINMASI

A L T I N O V A İLÇESİNE BAĞLANAN KASABA VE KÖYLER

Sıra No	Birim Adı	İlçesi	Bucağı
1	Kaykazedere B.	Karamürsel	Merkez
2	Subaşı B.	Karamürsel	Merkez
3	Hersek	Karamürsel	Merkez
4	Çavuşçiftliği	Karamürsel	Merkez
5	Havuzdere	Karamürsel	Merkez
6	Tavşanlı	Karamürsel	Merkez
7	Ahmediye	Karamürsel	Merkez
8	Örencik	Karamürsel	Merkez
9	Sermayesi	Karamürsel	Merkez
10	Tevfikiyeye	Karamürsel	Merkez
11	Aktoprak	Karamürsel	Merkez
12	Fevziye	Karamürsel	Merkez
13	Karadere	Karamürsel	Merkez
14	Soğuksu (Ayazma)	Karamürsel	Merkez
15	Tokmak	Karamürsel	Merkez

TEŞKİL EDİLEN ALTINOVA İLÇESİ'NE BAĞLANAN KÖYLER

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

K A R A R
5751

1 - Kocaeli İli Kandıra İlcesinin Akçaova Bucağına bağlı Kadıköy (Kadı), Geredeli ve Bucaklı Köyleri, İstanbul İli Şile İlcesinin Yeşilçay (Ağva) Bucağına bağlanmıştır.

2 - Bu Kararı İçişleri Bakanı yürütür.

14 Kasım 1967

CUMHURBAŞKANI

BAŞBAKAN

İÇİŞLERİ BAKANI

S. Demirel

(Handwritten signature)

030	11	1		331	44	3
-----	----	---	--	-----	----	---

KADIKÖY, GEREDELİ VE BUCAKLI KÖYLERİNİN ŞİLE İLÇESİ AĞVA BUCAĞINA BAĞLANMASI

DEMOKRATİK SOL PARTİ	
TBMM Grup Başkanlığı	
Tarih	26.7.99
No.	119

2/242-1161/3259

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI'NA

Kocaeli İli'ne bağlı, Derince adıyla yeni bir ilçe kurulmasına ilişkin yasa önerisi Ek'te sunulmuştur. Anayasa ve İçtüzük'ün ilgili maddeleri uyarınca gereğini saygılarımızla arz ederiz.08.07.1999.

Turhan İMAMOĞLU
Kocaeli Milletvekili

Halil ÇALIK
Kocaeli Milletvekili

Ahmet ARKAN
Kocaeli Milletvekili

0808

DERİNCE'NİN İLÇE MERKEZİ OLMASINA İLİŞKİN YASA ÖNERİSİ

KARAR / 28349

1- Kocaeli İli Karamürsel İlçesi Merkez Bucağına bağlı Mahmudiye Köyü idari bağıllılığının bu yerden çözülerek, Bursa İli Orhangazi İlçesi Merkez Bucağına bağlanması 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 2. maddesinin (B) ve 7267 Sayılı Kanunla değişik (D) fıkralarına göre kararlaştırılmıştır.

Eki :
7
27/11.882

2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

6 Aralık 1982

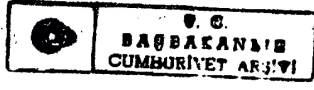
CUMHURBAŞKANI

Başbakan

İÇİŞLERİ BAKANI

030 11 1 57270 3

KARAMÜRSEL MAHMUDIYE KÖYÜ'NÜN BURSA VİLÂYETİ ORHANGAZI İLÇESİ MERKEZ BUCAĞINA BAĞLANMASI

KARAR/28351

1- Kocaeli İli Karamürsel İlçesi Merkez Bucağına bağlı Selimiye Köyü idari bağıllılığının bu yerden ayrılarak, Bursa İli Orhangazi İlçesi Merkez Bucağına bağlanması 5442 sayılı İl İdaresi Yasasının 2. maddesinin (B) ve 7267 sayılı Yasayla değişik (D) fıkralarına göre kararlaştırılmıştır.

2- Bu kararı İçişleri Bakanı yürütür.

EKİ :

7/11.582

6 Aralık 1982

CUMHURBAŞKANI

BAŞBAKAN

İÇİŞLERİ BAKANI

030 11 1 572705

DEMOKRATİK SOL PARTİ
T.B.M.M. Grup Başkanlığı

Tarih	26.7.99
No.	120

2/241-1160/3258

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI'NA

Üç İlçe ve Bir İl Kurulması Hakkında Kanun Teklifim ve Gerekçesi ilişikte sunulmuştur.

Gereğini arz ederim.
Saygılarımla. 08.07.1999.

Turhan İMAMOĞLU
Kocaeli Milletvekili

Halil ÇALIK
Kocaeli Milletvekili

Ahmet ARKAN
Kocaeli Milletvekili

T. B. M. M. BAŞKANLIĞI	
Tali Kom.	İsleri
Esas Kom.	Plan ve Bütçe
Tarih	30.7.1999 2/241
K. Md. V. Ç. Ç. Ç.	K. D. Bşk. A. Ç. Ç.
BAŞKAN	M. Ç. Ç.

KOCAELİ GEBZE İLÇESİ MERKEZ OLMAK ÜZERE ÜÇ İLÇE VE İL KURULMASI YASA ÖNERİSİ

2/1030-16724/39533

SAADET PARTİSİ
TBMM GRUP BAŞKANLIĞI
Tarih: 08.08.2002
Sayı: 1394

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Gebze adıyla yeni bir il, Darıca, Dilovası, Çayırova, Hereke, Mollafenari ve Ağva adıyla altı ilçe kurulması hakkında kanun teklifim gerekçeleriyle birlikte ilişikte sunulmuştur. ....08 . 08 . 2002

Gereğini arz ederim.

Mehmet BATUK
Kocaeli Milletvekili

GEBZE ADIYLA İL VE ALTI İLÇE KURULMASINA İLİŞKİN YASA ÖNERİSİ

2/1038-16754/39616

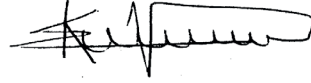
MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ T.B.M.M. GRUP BAŞKANLIĞI
Tarih: 12.08.2002
Sayı: 2002/21/4-675

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Gebze'nin il olmasına dair hazırlanmış odayum karar teklifi
genel ve madda gerekseleri ile Gebze iline bşbbmısı öngörülen
İlçe, belde ve köylerin Listesi ilişikte sunulmuştur.
Gereğini arz ederim.

12.08.2002

Kemal Kose
Kocaeli Milletvekili

İl
Gebze
İl Kurulması
Kocaeli
- İşleri
- Plan ve Bütçe
13.8.2002 2/1038

GEBZE'NİN İL OLMASINA DAİR DİĞER BİR YASA ÖNERİSİ

“KYÖD – Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği” Üzerine (1948-1998)

F. Yavuz ULUGÜN

Giriş

Kurumlar Tarihi, özellikle de STK'lar ülkemizde tarih yazımının en az ilgi gören bölümü olsa gerek. Gerçi son yıllarda kimi büyük şirketler tarihlerine önem vermeye başlamış olsalar da sivil toplum örgütlerinden bu yönde bir çaba pek görülmemekte. Gerçi bunun bir diğer önemli sebebi de bu tür kurumların nerdeyse tamamının geçmişte, özellikle askeri darbe dönemlerinde kapatılmış olmasıdır. Bunun ilimizdeki en güzel örneği de KYÖD – Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği'dir. Üç kez kapatılmış olmasına rağmen 70 yaşına ulaştığı bugünlerde dernek, vakıf, okul, spor kulübü ile yaklaşık 1,000 üyeli bir kurumlar topluluğudur.

Aslında KYÖD benzeri dernekler o yıllarda İstanbul, Kayseri, Sivas, vb. illere yönelik ancak İstanbul'da kurulmuşlar ama KYÖD gibi uzun ömürlü olamamışlardır. Bir kısmı Anadolu kentlerinden büyük kentlere göç etmiş kişilerce öğrencilere yönelik kurulmuş hemşeri dayanışma dernekleri olsa da bir başka açıdan bakıldığında bu dernekleri günün öğrenci siyaseti dışında düşünmek doğru olmayacaktır. Ancak KYÖD kentle o denli bütünleşmiştir ki İl Genel Meclisi ve Belediye bütçelerinden katkılar almış, Pişmaniye Gecesi gibi aktiviteleri ile kent kültüründe öncü bir konuma gelmişti. Gece'de mizahi ağırlıklı Pişmaniye Dergisi yok satardı. Sonraları daha kültürel bir çizgi izleyen “Ayça” dergisi de keza aynı şekildeydi.

Dernek, yıllar boyunca sayısı binleri aşan öğrenciyeye burslar vermiş, üniversite hazırlık kursları açmış, İstanbul'da belediye ve özel idarenin katkılarıyla 55 kişilik bir yurt binası kiralarak, ardından da Kocaeli Yurdu'nun yapımına öncülük ederek İzmitli öğrencilere ucuz konaklama olanağı sağlamıştır.

Dernek üyeleri, her yaz dönemi de bir tiyatro oyununu köylere kadar giderek oynamıştır. Ayrıca dernek tarafından ihtiyacı olan köylerde kütüphaneler açılmış, Atatürk büstleri dağıtmış kültürel ve tarımsal amaçlı bilgiler sunulmuş ve bazı okullar onarılmıştır. Yardım amaçlı yapılan faaliyetlere halkın katılımı her zaman yüksekti. Örneğin yardım amaçlı yapılan bir geziye bir geziye tam 225 kişi iştirak etmişti. Dernek bunun gibi derneğin birçok çalışmalarında bulunmuştur.¹ Derneğin bu faaliyetleriyle Kocaeli'nin hem eğitim hem de kültürel yönden ilerlemesine büyük katkı sağladığı muhakkaktır.

KYÖD'ün tarihini anlatırken eski başkanların anılarıyla harmanlamamızda elbette ki bir amaç var. Görüldüğü gibi KYÖD'ün kuruluşu 1947'lerin İzmit'inde bir avuç yükseköğrenim gencinin dayanışma ruhuyla kurulmuş, kent halkının her kesimiyle kaynaşmış ve destek görmüştür. Bu gençlerin Atatürk'ün kurduğu Halkevlerinde kendilerini geliştirdikleri çok açık. İşte bu koşullarda kurulan KYÖD yüzlerce öğrenciyeye okuma olanağı sağlamak için burslar veriyor, üniversiteye hazırlık kursları açıyordu.

Kuruluş

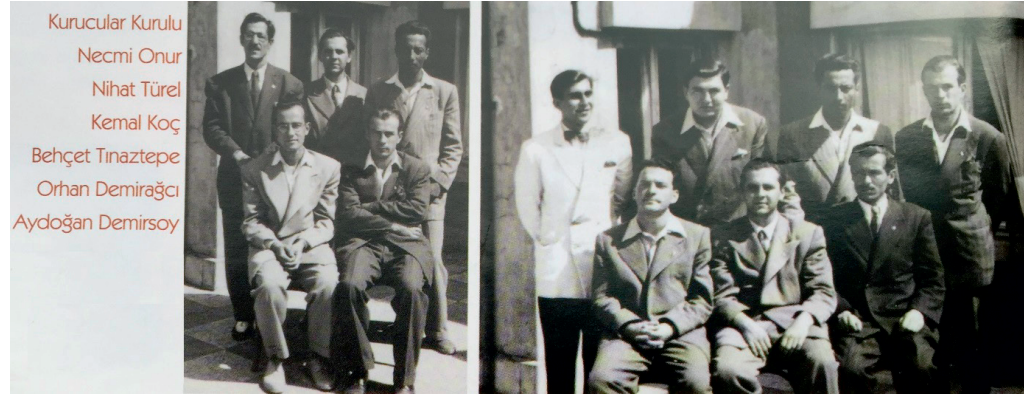
1972 Tarihli Pişmaniye Dergisinde derneğin ilk beş kurucusundan biri olan Sayın Necmi Onur “Bu Dernek Nasıl Kuruldu” başlıklı yazısında o zamanlar adı Yüksek Tahsil Talebe Derneği olan KYÖD'ün kuruluş gerekçesini şöyle anlatıyor. “İzmit'i bırakıp da okumak için İstanbul'a gittik mi, birbirimizi görememenin acısı çökerdi yüreğimize. Haftada bir bile bir araya gelemezdik. Buluşmalarımız yine büyük tatillerde ve İzmit'te olurdu. O zamanlar Halkevi'nin sonraki yıllarda şehir lokantası olarak kullanılan salonunda oturur ve koca bir eğitim devresindeki ayrılıklarımızın acısını çıkarırdık.” İşte bu sıralardaki sohbetlerin ürünüdür, Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği'nin oluşumu. Kurucular uzun uğraşlar sonucu nihayet 1945 yılında kurulan İzmit Lisesi'nin

¹ Azim 23 Ağustos 1953, No: 393.

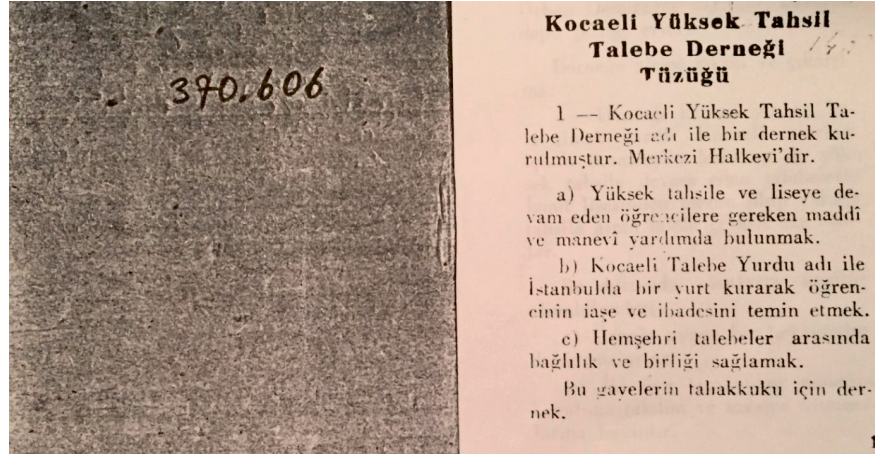
1947 yılındaki ilk mezunlarıdır aslında. O yıllarda İzmit oldukça küçüktür ve bir yabancı hemen fark edilirdi. İşte o dar çerçevenin çocukları olarak İzmit'te bir araya geldiklerinde "bir dernek kursak, İstanbul'a bir yurt açsak, İzmitli yüksek öğrenim gençlerini o yurt binasında bir araya getirsek" sohbetleridir amaca götüren.

Böylece İstanbul'da okumakta olan üniversite öğrencileri Orhan Demirağcı, Nihat Türel, Kemal Koç, Behçet Tinaztepe, Aydoğan Demirsoy ve Necmi Onur II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günlerinin ardından "üniversite öğrencileri olarak kente nasıl faydalı oluruz" konulu tartışmaların sonucu olarak Demirağcı'nın başkanlığında o zamanki adı ile "Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti"ni kurmuş oldular. Masraflar için ilk başışı Belediye Başkanı Kemal Öz, cebinden verdiği 250 TL ile yapmıştı. Türkyolu Gazetes'i'nin sahibi Rifat Yüce ise tüzüklerini ücretsiz yayınlamıştı.²Dönemin valisi de Fazlı Güleç'ti.

Her ne kadar kuruluş yılı 1947 olarak kabul görmüş olsa da 1951 yılı İktisadi Uyanış Dergisi'nde 3dernek sayıma-nıSelahattin Saraçoğlu'nun ağzından kuruluş tarihi 2 Ağustos 1948 olduğu ifade edilmektedir. Necmi Onur'un yukarıdaki yazısı dikkatle incelenirse orada da 1948 yılının söz edildiği görülecektir. Yine Türkyolu 1953'de,⁴ Bizim Şehir Gazetes'i 1955'de kuruluş yılını 1948 olarak aktarmaktadır.⁵ Dernek kurucusu öğrencilerin 1947 yılında liseden mezun oldukları ve üniversiteye başladıkları düşünülürse kararın 1947 yılında verilmiş olmasına karşın resmi formalitelerin 1948 yılında tamamlandığı düşünülebilir.

Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Derneği'nin merkezikuruluş tüzüğünde görüldüğü üzere Halkevi'dir. Daha doğrusu toplanacak yeri olmayan derneğe Halkevi'nin kulesinin zeminine yakın bir odası ücretsiz tahsis edilmiştir. Amaçları içinde yükseköğrenim ve lise öğrencilerine maddi manevi yardımda bulunmak; Kocaeli Öğrenci Yurdu adı ile İstanbul'da bir yurt kurarak öğrencinin yeme içme ve barınmasını sağlamak; Hemşeri öğrenciler arasında bağlılık ve birliği sağlamak bulunmaktaydı. Tüzükte geçen kurucu isimleri bilinenden biraz farklı olarak şu şekildedir: (Doktor) Behçet Tinaztepe, İktisatçı) Bedri İşil, (Muharrir) Necmi Onur, (Hukukçu) Kemal Koç ve (Avukat) Orhan Demirağcı. (İktisadi Uyanış Dergisi, Şubat 1951 sayısında da tüzükteki gibi geçmektedir.) Derneğin siyasetle uğraşmadığı özellikle tüzükte yer almıştır. Olağan Genel Kurul tarihi olarak ise Ağustos ayı belirtilmiştir. Belli ki tüm öğrenci üyelerin kentte olacağı bir ay seçilmiştir. Yönetim kurulu beş kişiden oluşacak şekilde bir yıl için seçilmektedir. Başkan'ın üst üste iki defadan fazla seçilemeyeceği tüzük maddesi olarak yer almaktadır.

2 KYÖD 50. Yıl Özel Dergisi, 1997

3 Selahattin Saraçoğlu, İktisadi Uyanış Dergisi, Şubat 1951, s. 43

4 16 Ağustos 1953, Türk Yolu

5 Bizim Şehir, 25 Ocak 1955.

Gençlik ve Öğrenci Örgütleri

Tarihimizde gençliğin örgütlenmesi çok eskidir. İkinci Meşrutiyet dönemine kadar uzanır. Örneğin: Talebe-i Hukuk Cemiyeti 1910 yılında kurulmuştur ve Genel Sekreteri daha sonra çok iyi tanıdığımız ve Şeyhül muharririn olarak adlandırılan Burhan Felek'tir. Darülfünun Talebe Cemiyeti 1910'da, Türk Ocağı 1912'de, Türk Gücü Cemiyeti 1913'de kurulmuştur. Türk öğrenciler 1909 ve 1919 tarihleri arasında ülke sınırları dışında dahi örgütlenmişlerdir. “Öğrenci yaşamında bilim düşüncesinin ve toplumsal birliğin gelişmesine hizmet ve öğrenci sorunlarının çözümünde katkı” olarak belirtiliyor o günkü tüzüklerde. “Millî Kongre” adı altında bir ortak çalışma 29 Kasım 1918 tarihinde.⁶

19 Mayıs 1919'da, Türk Ocağı, bütün öğrenci kuruluşlarıyla işbirliği yaparak, Fatih Mitingini düzenlemiştir. 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet Mitingi de bu şekilde düzenlenmiştir. 12 Nisan 1922'de Darülfünun ve aynı tarihte Mekâtibi Âliye Cemiyeti Merkezîyesi, yani, “Üniversite ve Yüksekokullar Talebe Birliği” kurulmuştur ki bu birlik 1924'te Millî Türk Talebe Birliğine dönüşmüştür. İlk başkanı ise, daha sonra Millî Eğitim Bakanı olarak tanıdığınız Dr. İbrahim Öktem'dir. Eski Millî Eğitim Bakanı, aynı zamanda Türk Talebe Cemiyeti Başkanı'dır. Tahsin Bekir Balta ise Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı'dır. Bu dernekler 1926'da Roma'da, 1927'de Paris, 1928'de Budapeşte'deki uluslararası öğrenci kongrelerine katılmışlardır.

Gençlik “tek parti” döneminde Türk Ocağı, Halkevleri yanı sıra Millî Eğitim Bakanlığı yapmış Tefvik İleri'nin başkanlığında 1933'te yeniden kurulan MTTB - Millî Türk Talebe Birliği ve diğer kuruluşların çatısı altında örgütlenmiştir. (Bu tarihten itibaren bozkurt amblemi Millî Türk Talebe Birliğinin rozeti haline gelmiştir.) Ancak bu dönemin daha çok gençlik içerisinde ulus bilinci aşılama, geleceğin nitelikli ve sağlıklı Türk toplumunu yaratma esasına dayandığını belirtmek gerekir. Türk Ocağı'nın 1931'de kapatılmasından sonrasında da 1932 yılında kurulan ve gençlerin yeni mekanı olan Halkevleri ve Halkodalarıyla da bu hedefe yürünmek istenmiş ve 22 Kasım 1936'da Millî Türk Talebe Birliği'nin de kapatılmasıyla Halkevleri ve Halkodaları'nın önemi gençler için daha da artmıştır.⁷

1945 yılında çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte, 1946 yılında Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) yeniden kurulmuş, hatta ona alternatif olarak Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF) da kurularak özellikle yükseköğrenim gençliği arasındaki örgütlülüğün artması sağlanmıştır. Bununla birlikte Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliğe bağlı olarak yeni yeni dernekler kurulmuş ve çeşitli siyasi görüşlere sahip gençler, bu dernekler vasıtasıyla kendilerini ifade etme yoluna gitmişlerdir. Örneğin 1946'da kurulan İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği (İYTGD - 1946-1951) dönemin devlet denetimindeki “öğrenci dernekleri” oluşumuna karşı çıkan, ülkemizde demokratik gençlik örgütlenmelerini başlatan “ilk”lerdendi. Dernek tartışma, eğitim, gezi gibi çalışmalarla üyeleri arasında güçlü bir sosyal çevre oluşmasını sağladı. Bu sosyal çevrede gelişen dostluk ve dayanışma yıllarca devam etti. Dernek, çalışmalarında her zaman yasal zeminde kalmaya titizlik gösterdi.

1944'te İleri Gençlik Birliği, 1946'da Türk Kültür Ocağı, 1947'de Türk Gençlik Teşkilatı, 1950'de Milliyetçiler Federasyonu adı altında birleşmişlerdir. 1946'da Türkiye Gençler Derneği, 1948'de TMTF - Türkiye Millî Talebe Federasyonu, Can Kıracı'nın genel başkanlığında kurulmuştur.

1951 yılında Halkevlerinin kapatılmasıyla birlikte özellikle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yanlısı gençler kendilerini boşlukta hissetmiş ve parti içinde yeni örgütlenmelerle bu boşluğu gidermeye çalışmıştır. 1951 yılında Halkevleri'ninve Halkodalarının kapatılmasına kadar gençlerin resmen bir siyasi partiyi desteklemeleri mümkün olmamıştır. Fakat sonrasında gençler, çeşitli muhitlerde kurulan ocak ve bucak teşkilatlarına yönelerek buralarda açık bir siyasi mücadeleye girişmişlerdir. Bu mücadele zamanla Cumhuriyet Halk Partisi içinde gençlik örgütlenmesinin başlamasına ve Gençlik Kolları'nın kurulmasına olanak sağlamıştır. Demokrat Parti (DP) de bu gelişmeye “Genç Demokratlar Teşkilatı”nı kurarak karşılık verecektir.

Neticede denilebilir ki; Halkevleri'nin kapatılmasıyla birlikte, Türkiye'de değişim ve dönüşümü sağlayan birçok önemli gelişmenin altına imza atan CHP, bir ilke daha imza atarak Türk Siyasi Tarihi'ne “Gençlik Kolları”nı kazandırmış ve sadece bununla da kalmamış diğer partilere bu konuda örnek teşkil etmiştir.

1952'de ise, Millî Gençlik Komitesi kurulmuştur. Millî Gençlik Komitesinin içerisinde TMTF - Türkiye Millî Talebe Federasyonu, Kadınlar Birliği, Yeşilay Gençlik Kolları, Türk Devrim Ocakları yer almakta idi ve daha sonra bu kuruluşlar TMGT - Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı çatısı altında (federasyon) yer almışlardır.

Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren 1960'lara kadar partiler arası mücadele, öncelikle gençlik kolları üzerinden, dolaylı olarak da öğrenci kuruluşları üzerinden yürümeye başlamıştır. 1961 Anayasası'nın getirdiği fikir özgürlüğüne bağlı olarak artan siyasi hareketlenmelerle birlikte partiler arasındaki mücadelede öğrenci kuruluşlarının kullanılması daha belirgin hale gelmiş, gençlik kollarına da örgütlenme konusunda daha fazla

6 Nurettin Sözen, TBMM, Gen. Krl. Tutanağı, 08 Haziran 2006, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_birlesim_baslangici?P4=17065&P5=B&page1=55&page2=55

7 Tanzer Sülker Yılmaz, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997, s. 24

önem verilmeye ve sahip çıkılmaya başlanmıştır. Çünkü daha sonraki süreçlerde bu gençlik kuruluşlarının birçoğu belli partilerin örgütlenme sahaları haline gelecektir. Kısacası; hangi partinin desteklediği gençlik (veya öğrenci) kuruluşu, daha güçlü ve örgütlü ise o parti daha da güçlenmiştir. Daha sonra bu kuruluşların bir kısmı 1968'de gençlik içerisinde meydana gelen hareketlenmeye bağlı olarak, "nitelik" değiştirerek, artık "siyaset" adı altında Türkiye'de meydana gelen kaosu yaratan tarafların birer parçası haline gelmişlerdir. Yani Anıl Çeçen'in de dediği gibi; "1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamından yararlanan siyasi partiler ve gruplar kendi doğrultularında çalışmalarını yoğunlaştırırken kendilerine yakın bir gençlik grubu oluşturmayı ihmal etmediler. Gençliğe el attılar ve Atatürk'ün Cumhuriyeti emanet ettiği bu vatansever kitleyi siyasal kutuplaşma içine doğru sürüklediler."⁸

Toktamış Ateş, "Gençlik Örgütleri" başlıklı bir makalesinde dönemi şu sözlerle aktarıyordu: MTTB - Milli Türk Talebe Birliği üst yönetimi; İstanbul Hukuk öğrencisi Rasim Cinisli'nin, Yüksek Ticaret'li, Yüksel Çengel'den yönetimi devralmasına kadar "ilerici" nitelikteydi. Daha sonra, MTTB içindeki iktidar mücadelesi "İslamcılarla" "Türkçüler" arasında geçer oldu. Karşı çözüm olarak, TMTF - Türkiye Milli Talebe Federasyonu 1949 yılında, biraz da üniversite yönetimlerinin; yani devletin öncülük ve özendirilmesiyle vücuda getirildi. İşin içinde "yönetimler" olmasına karşın; TMTF, demokratik bir yapıdaydı. Tüm öğrencilerin doğal üye oldukları "cemiyetler" birleşerek, "üniversite öğrenci birliklerini", bu birlikler de (bağımsız cemiyetlerle birlikte) TMTF - Türkiye Milli Talebe Federasyonu yönetimini belirlerdi. Merkez yönetimi, hangi kentin öğrencilerinden seçilirse; genel merkez o kentte olurdu. Diğerleri "mahalli yönetimleri" oluştururlardı. 1963'te; Erzurum'da yapılan kongrede, Ahmet Ketenci'nin genel başkan seçildiği kongre sonrasında; TMTF, git gide sola açılan bir yapıya kavuşmuştu.

1961-71 döneminde kendilerini "Kemalist", "Kemalist sosyalistler", "Sol Kemalistler" olarak niteleyenler olarak Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT), Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB), Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (TDGF), Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu (SDDF), "Kemalist Devrimciler Birliği" gibi örgütler söylenebilir. Yerelde de KYÖD'ü aynı çizgide kabul etmek gerek.

TMTF'nin İzmit Gösterileri

12 Şubat 1962 Pazartesi günü şef Nedim V. Otyam yönetiminde Seka Salonu'nda "Doğuya Yardım" amaçlı İzmitlilere bir konser veren TMTF Orkestra ve Korosu⁹ yanı sıra 6 - 9 Ağustos 1962 arasında İzmit ve Gölçük'te düzenlediği Müzik Festivali¹⁰ ardından 1964 Yılında büyük pandomim ustası MarcelMarceau'nun öğrencisi Ergin Kolbek'in TMTF aracılığı ile 26 Ekim günü Seka Sineması'nda gösteri yapmış olması federasyonun İzmit'e ilgisini göstermektedir.¹¹Aynı şekilde Türk Devrim Ocakları da Kocaeli Halk Eğitim Merkezi ile birlikte 22 Ağustos 1962 günü Akmeşe Şenlikleri düzenlenmiş halk oyunları ve türkülerine ek olarak Atatürk'e ait hiçbir yerde gösterilmemiş fotoğraflar sergilenmiştir.¹²Ayrıca Devrim Ocakları'nın Tiyatrosu Grubu'nun İzmit'te oyunlar da oynadığı bilinmektedir.

1974 - 1976 yılları arasındaki süreçte de CHP Gençlik Kolları'nın en önemli faaliyetlerinden birisi örgütlenme ağını geniş tutarak, çeşitli sivil toplum örgütleri, sendika ve meslek odalarıyla ilişki kurması olmuştur. Öyle ki; CHP Gençlik Kolları'ndan bu kuruluşlar içerisine dahil olan gençler, bir süre sonra bu kuruluşlarda söz sahibi olarak, bir anlamda CHP Gençlik Kolları örgütlenmesinin alt yapısını oluşturmuştur. Örneğin; CHP'li gençler bu dönemde üniversitelilerle birlikte, 12 Mart öncesindeki SDDF benzeri bir örgüt olarak kurulan Halkçı - Devrimci Gençlik Örgütü'nün (HDGÖ) aktifleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Bununla birlikte CHP'li gençler TMGT içerisine girerek hem bu kuruluşta etkinlik kazandırmışlar hem de CHP Gençlik Kolları ile ortak eylem yapmasını sağlamışlardır.¹³

1948 Av. Orhan Demirağcı – KYÖD Kurucu Başkanı

İzmir doğumlu olup, babası Gar Müdürü idi. Sosyal yönü çok güçlü olup mezuniyeti sonra İzmit çevresinde mevcut 10 fabrikanın yarısının Hukuk Danışmanlığı'nı yapar olmuştur. Sonraları İstanbul'a atladı. Hilton Otelleri'nin avukatlığını yaptı. Tüm müşterilerinin doğum günleri dahil detaylarının bulunduğu bir defter tutardı. Baro başkanlığı yaptı. İki eşinden iki kızı oldu. 10 Nisan 2004 günü bir süredir yaşadığı İstanbul'daki evinde 83 yaşında vefat etti. Vasiyeti üzerine 11 Nisan 2004 günü İzmit Bağçeşme mezarlığına defnedildi. Bıraktıkları KYÖD mirası, 70 aşkın yıl sonrası bugün diğer kurumları ile büyük bir aile olmuştur.

8 Anıl Çeçen, "Gençler Arasında Siyasi Kutuplaşmalar", Barış, 25 Mayıs 1979. Aktaran Asil Kaya, Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Gençlik Kolları, Dokuz Eylül Ün. SBE Tarih ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 7

9 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Şubat 1962, Sayı 128), Kocaeli 2013, s. 124

10 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 1 Ağustos 1962 & 15 Ağustos 1962, Sayı 139 & 140), Kocaeli 2013, s. 125

11 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam (Seka Postası, 15 Ekim 1964, Sayı 192), Kocaeli 2013, s. 86

12 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 1 Eylül 1962, Sayı 141), Kocaeli 2013, s. 126

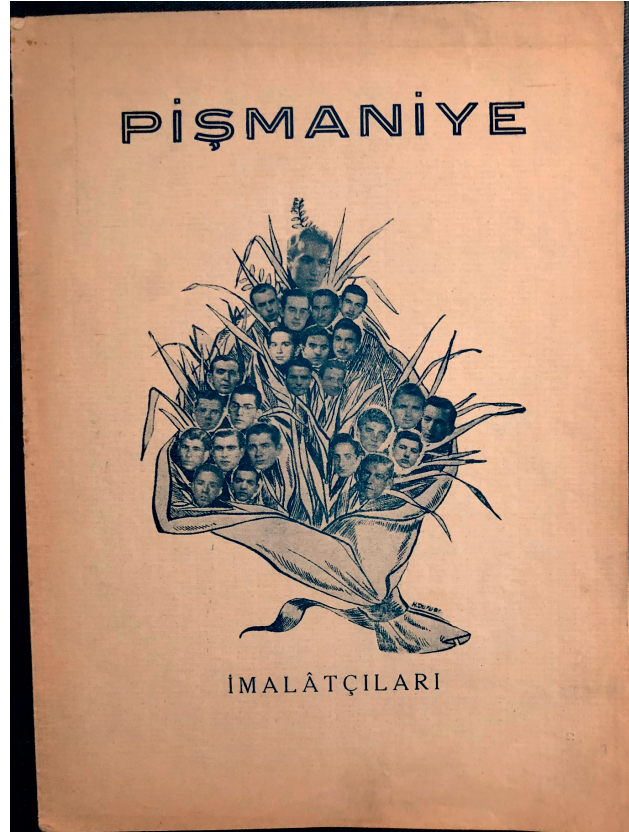
13 Asil Kaya, Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Gençlik Kolları, Dokuz Eylül Ün. SBE ABD, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s.276

Yıllar öncesine ait bir hatıra: Milli Türk Talebe Birliğinin Başkan ve Yöneticileri, o sıralarda Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneğinin üyeleriyle, zamanın İzmit Belediye Başkanı Kemal Öz'le birarada, Soldan sağa (ayaktakiler) Farabi Dora, Aydoğan Demirsoy (ncü) Behçet Tunaztepe (Doktor, halen Hacettepe Üniversitesinde Kanser Mütahhasısı) Onun yanındaki İktisat Doktoru Bedri Işıl (Halen Petkim'de görevli) Bedri Işıl'ın yanındaki şahıs, C. H. P. eski Milletvekili ve HASTAŞ Yönetim Kurulu Başkanı Suphi Baykam. Suphi Baykam'ın arkasında görülen ise yine hemşehrilerimizden Doktor Doğan Gülerman'dır. (Oturunlar): Sol baştan ikinci, zamanın Belediye Başkanı Kemal Öz, yanındaki ise hemşehrımız Avukat Orhan Demirağcı. (1948 KYÖD Başkanı)

Demirağcı ve ekibi derneğin ilk kez yayınladığı 12 sayfalık Pişmaniye dergisini de 1949 yılında gerekli izinler için epey uğraştıktan sonra hayata geçirmişlerdi.¹⁴ Kapaktaki çiçek buketi H. Duruer tarafından çizilmiş ve içine derneğin önde gelen yirmi üç siması “Pişmaniye İmalatçıları” olarak fotomontajlamıştı. (Bu yöntem daha sonraki yılların dergilerinde de uygulanagelecektir). Yazıların tamamı, tam yaşlarına uygun güldürü formatındaydı. Bu çizgi daha sonraki Pişmaniye Dergileri'nde de izlenecekti. Görülüyor ki bugün KYÖD olarak kısalttığımız dernek ismi o günlerde KYTTD (Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Derneği) olarak kısaltılıyordu. Bu kısaltmanın “Ka Ye Te Te De” şeklinde hecelenişi belki de bugün derneğin adının dilbilgisine aykırı olarak “Ka YÖD” olarak hecelenmesinin geçmişten gelen bir sebebidir. Dergi tarihsiz, “000” numaralı olarak Matbaa Şef Muv. Kenan Ergüzbüz'ün ilk kez bir dergi basan gençlere destekleri ile Kağıt Fabrikası Selüloz Basımevi'nde basılmıştı.

¹⁴ Koleksiyonu içinde bulunan bu sayıyı incelememe izin veren Sn. Müzeyyen Ünal'a çok teşekkürler.

Dergideki yazılarda geçen isimler arasında Vali Fazlı Güleç, Belediye Başkanı Kemal Öz, Kağıt Fabrikası Müdürü Adnan Berkay, yine fabrikadan Safa Ülgen, YSD – Yardım Sevenler Derneği Başkanı Hasibe Özgen, YSD Yön. Krl. Üyesi Mukaddes Evin, YSD Yön. Krl. Üyesi Saadet Çağıl, YSD Yön. Krl. Üyesi Meserret Öz, Lise Müdürü Himmət Akın, Lise Müd. Yard. Behçet Gökmen, Edebiyat Öğrt. Necmiye Abay, Kimya Öğrt. Ekrem Sezi, Halkevindeki domino oyunlarında galip gelen Esad Demirsoy, Foto Fahri Seyrek, Nizamettin Gökyar, Yük. Müh. Abdülkadir Erem, Fabrika İşletme Muhasebe Şefi Neşet Aybars, Nurettin Baransel, Rifat Yüce, Eczacı Behçet, Hamit Ağa, F. Nüzhet Belgin, Ferit Aral, İlhan Akköseoğlu, Müfit Saner, Bilal Sivaslıoğlu, Sadi Ataergin, Nazmi Oğuz, Sadettin Yalım, Osman Morsalloğlu, Ali Dikmen, Sedat Pek, Ferit Aral, Mahir Kışınbay, Ömer Lütfi, Nuri Özdoğan, Nuri sarı, Hamdi Çağlar, Saadetttin Özemek, Emin Temeloğlu, Saadet Çağıl, Nazmi Oğuz, Alaattin Ertem, Nihat Öz, Nizamettin Gökyar, Eczacı Behçet Diker, Abdürrahim Bezci adları geçiyordu.

Arkadaşlara Hediyeler ve Ne Olabilirler başlıklı yazılardan da olasılıkla dernek üyelerinden bazıları tesbit etmek mümkün: Melike Öz (Kemal Öz'ün kızı, Turgut Kayı'nın eşi), Halide Bilci, Nahide Bilci, Nuran Kortel, Emel Bilge, Necla Gümbüz, Emel Vural, Aydoğan Demirsoy, Yılmaz Yalım, Ali Şener, Osman Düzgün, Necmi Onur, Bedri Işıl, Kemal Koç, Behçet Tınaztepe, Halit Ercan, Hıfzı Angın, Nezih Özdemir, Kenan Okkalı, Ercümet (?), Orhan Demirağcı, Turgut Arcasoy, Fikret Sarıbay, Şeref Türkmen, Rıfki Süral, Nihat Türel, Namık Ertan, Erdoğan Demirsoy, Aydoğan Demirsoy (Sandalcı), Necmi Onur, İhsan Cin, Lütfü Kumun, Kemal Koç, Doğan Gülerman, Osman Düzgün.

Bir yönetim kurulu toplantısı ise Ayhan Demirsoy tarafından dergide Sandalcı mahlası altında şöyle karikatürize edilmişti: Sayın Orhan Başkan saat 17.30'da paytak adımlarla kapıda görünür. O sırada prafa oynayan üyelere "Haydi çocuklar yukarı çıkalım" dese de hepsi oyunun sonucunu beklediklerinden yerlerinden kımıldamazlar. Çaresiz başkan bir sandelyeye çöker. Saat 6, bir saat gecikmeyle her telden çalınan toplantıya başlanır. Çekmeceler açılır, kalemler mürekkeplenir, tam gündeme başlanırken Aydoğan "Orhan Ağabey çabuk olalım, sandalda beni bekliyorlar" diye mırıldanır. Ardından Uzun Ali "ben de tütün saymaya gideceğim" der. Kemal de alışkanlığı olduğu üzere söz isteyip "benim de bir teklifim var, oya konulsun. Biraz sonra işçi ücretlerini dağıtacağım, kararları çabuk alıp defterleri imzalayalım" isterdi. Orhan kızır "Yahu birader, biriniz sefaya, biriniz cefaya gideceksiniz diye işleri yüz üstü mü bırakalım, vallahi istifa edeceğim" deyince Nihat (Türel) araya girip, "Orhan kızma yahu, hem konuşulacak bir şey yok. Toplandık diye bir karar yazılım olur biter. Ben de vapura geç kalacağım" derdi. Bu arada Bedri elinde bir tomar kağıtla "çocuklar bugün kaç tane posta pulu aldım, hep cepten gidiyor, bir karar alın da bütçem sarsılsın" diye araya girerdi. Nihayetinde Doğan kararı şöyle yazardı. "Özet: Yapılacak (.....) hakkında. Şiddetli tartışmalardan sonra bu işin derneğimize yararlı olacağına karar verilmiş ve öneri oy birliği ile kabul edilmiştir".

İlçe ilçe dolaşıp liseyi bitirip üniversite okumak isteyen gençler için olanak yaratmaya çalışırlardı. Ayda bir Adapazarı'na gider kaymakam, belediye başkanı ve il genel meclisi üyelerini ikna turlarına çıkarlardı. Bütün ilçelerden Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti'ne düzenli ödenek çıkartırken sağladıkları kaynakla İstanbul'da bir yurttan kontenjan ayarladılar. Fakir arkadaşlarını orada barındırıyor, yemek ihtiyaçlarını da karşılıyorlardı.

İlk Pışmaniyeye Dergisi'ndeki yazılardan anlaşıldığı üzere yurt taksitlerini dernek saymanı toplamakta olup Bedri Işıl ve Halit Ercan temsilcilik görevini üstlenmişlerdi. Yurdun müdavimlerinden Rüştü Savaş'ın lakabı "Baytar"dı. Sebep sorulduğunda Savaş, "bizim oda da doktora ihtiyaç yok da ondan" diye yanıtlamıştı.

Kurucu Başkan Orhan Demirağcı'nın İktisadi Uyanış Dergisi Şubat 1951 sayısında Pışmaniyeye hakkında yazısı

1949 Başkanı Av. Dr. Nihat Türel - KYÖD’ün seçilmiş ilk başkanı

Kurucu Başkan Orhan Demirağcı’dan sonraki ve seçilmiş ilk başkan ise Duyun-u Umumiye İzmit Müdürü Hüseyin Bey’in oğlu Nihat Türel olacaktır. O günleri şöyle hatırlıyor: “Çok partili yaşama henüz yeni girmiş ülkemizde sanki politikanın provalarını yapıyoruz. Gönüllerimizdeki kültür aşkını yeşil İzmit’imizin sosyal dokusuna işlemek istercesine yorulmadan, bıkmadan çalışıyoruz. Maddi olanaklardan yoksun genç arkadaşlarımıza üniversite öğrenim olanağı bulmak için yardım kampanyaları açıyoruz. Konserler tertipliyoruz, Pişmaniye Geceleri modern bir balo havasında geçiyor. Daha nice etkinlikler.”¹⁵

Türel 1993 yılında yapılan bir söyleşide şu sözleri kullanmıştı: “İkinci Dünya Savaşı’nın henüz bittiği 1940’lı yıllar... İzmit, 20,000’i aşmayan nüfusu, betonlaşmayan şirin evleri, yemyeşil tabiatı, çayırları, gelincik tarlaları ve belki de dünyanın en zengin balık koleksiyonunu barındıran tertemiz berrak ve masmavi denizi ile gerçekten bir düşler beldesi. Bir ortaokul var, henüz lise bile yok. Adapazarı Kocaeli’nin bir ilçesi, henüz bir il olmamış. Tüm Kocaeli’de üniversiteye gidebilenler oldukça azdık. Yaz aylarında üniversiteli gençler ile kültür ve aydınlığa yönelik diğer genç arkadaşlarımız o zaman bahçesi henüz deniz kenarında olan Halkevi’nin çay bahçesinde kahvelerimizi yudumlarken genç gönüllerimizin ve biraz da ham kafalarımızın pırıltı atmosferinde şirden aşka, öyküden politikaya kadar yaşamın her parçası için tatlı sohbetlere can atardık. İşte bu sohbetlerin birinde bir kültür örgütlenmesi şimşek gibi düşmüştü gündemimize. İsmi o anda koyuvermiştik. Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti. Yıl 1947, Hukuk Fakültesi üçüncü sınıfa geçtiğim bir yaz günü. Hemen hazırlıklara başladık, formaliteleri tamamladık ve dernek kuruldu. İstanbul’dan ünlü sanatçıları davet ederek konserler veriyorduk. Bunlar İzmit’in görmediği şeylerdi.

Tüm gençliğin ve mütevazı İzmit sosyetesinin dilindeydik. Vali, Belediye Başkanı, SEKA Müdürü gibi kentin ileri gelenleri, ilçe kaymakamları ve belediye başkanları ile ilişki içindeydik. Bütün bu ilişkiler ve etkinlikler derneğimize nakdi gelir sağlıyordu. Böylece Kocaeli’de, köyde bucakta üniversiteye gidemeyen lise mezunu genç arkadaşlarımıza burs sağlıyorduk. İstanbul öğrenci yurtlarında derneğimiz için belli sayılarda kontenjanlar sağladık. Karşılığında yıllar sonra aldığımız minnet dolu sözler idealist uğraşlarımızın çok zengin ödülleriymi. Pişmaniye Geceleri bizim buluşumuzdu. Seka salonlarında düzenlenen bu seviyeli geceler resmi Cumhuriyet baloları dışında uygar yaşam örneklerinden izler taşırdı. Bir de kentin belirli yerlerine günlük gazetelerin tomarla konulduğu kutular yerleştirmiştik. Yanda küçük bir para kutusu, satıcı yok. İzmitliler gazetesini kendi alır, parasını kutuya bırakırdı. Toplanan paralar akşam bir tutanakla tesbit edilirdi. Sanırım, İzmit dünyanın en uygar kentlerinden biridir demek istiyorduk.”¹⁶ Ancak iki ay sonra işin suyu çıktı. Para yerine teneke, vb. atıyorlardı. Uygulamayı kaldırdık.¹⁷ Türel doktor çıkan bir tanesi ile yıllar sonra Karaköy iskelesinde karşılığında ellerine sarılıp öpmeye çalışırken ağlayarak, beni sizler okuttunuz diyordu.

İzmit ve çevresinin o yıllarda tek avukatı ve İttihat ve Terakki’nin Bölge Başkanı olan dedesi (annesinin babası) ama tanıma şansını yakalayamadığı Halil Bey’in izinden giden Türel, Hukuk Fakültesi’nin üçüncü sınıfında okurken KYÖD Kurucu kurulunda yer almış, bir yıl sonraki seçimlerde ise ilk seçilmiş başkan olmuştu.

10 Haziran 1926 yılında İzmit’in Karabaş mahallesinde, dört katlı, bahçe içinde ondört odalı evde doğdu. Babasının babası mahalle imamı idi. Altı kardeşten biriydi. İlkokulu İzmit Ulugazi İlkokulu’nda okudu ancak anne ve babasını erken yaşta kaybettiği için ortaokulu Ceza Hakimi ağabeyinin görev yaptığı Milas’ta, liseyi ise Haydarpaşa Lisesi’nde okudu. İstanbul Hukuk Fakültesi sonrası Fransa’da doktora yaptı.¹⁸ Hukuk Doktoru ünvanı ile 25.02.1956 tarihinde Çalışma Bakanı’na hitaben kentimiz yerel gazetelerinden Azim’deki makalesinde grev hakkını hararetle savunmaktaydı.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra ortaya çıkan yeni toplumsal dönemle birlikte toplum olarak yeni arayışlar ortaya çıkarken Sosyalist Kültür Derneği (SKD) ve Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) kurulmasının ardından Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu’nun kuruculuğunda 20 Aralık 1961’de yayımlanmaya başlayan Yön Dergisi’nin ilk sayısında bir bildirge yayınlandı. Bildirgeyi ilk imzalayanların sayısı 164 kişiydi. Daha sonra imzalayanlarla birlikte bu sayı 1042’ye ulaştı. Yön dergisini çıkartanlar Atatürk devrimlerine sahip çıkıyor, Türkiye’ye özgü bir sosyalizm düşüncesiyle yeni bir hareket yaratmaya çalışmışlar, bunda da bir ölçüde başarılı olmuşlardı. Yön dergisi ile Türk sosyalizmi anlayışıyla ciddi bir muhalefet ortaya çıkmıştı. Çalışanlar Partisi adı altında bir örgütlenme oluşturulmaya çalışıldı, fakat sonra bundan vazgeçildi. Bir dönemi her yönüyle etkileyen Yön hareketinin bildirisi ve bildiriye imzalayanların arasında Nihat Türel de vardı.¹⁹ Cumhuriyet, Vatan, Yeni Tanın, Ulus gazetelerinde kırk yılı aşkın yazılar yazdı.

Nihat Türel hukuk doktorluğu, avukatlığı ve yazarlığının yanı sıra 1960’ların, 70’lerin CHP örgütü içinde politikacılığı bu sıfatlarından önde idi. 1968 - 1973 Fahri Atabey’in İstanbul Belediye Başkanlığı sırasında meclis üyeliği ve Başkan vekilliği yaptı ancak daha sonra aktif politikayı bıraktı.

15 KYÖD -Elliinci Yıl Özel- Dergisi, S. 5, s. 15, İzmit 1997

16 KYÖD -Elliinci Yıl Özel- Dergisi, İzmit 1997, S. 5, s. 30

17 Mustafa Küpçü, Orhan Demirağcı - 60 Yıllık Bir Öykü, KYÖD Dergi, Mayıs 2007, s. 18

18 Mustafa Küpçü, Orhan Demirağcı - 60 Yıllık Bir Öykü, KYÖD Dergi, Mayıs 2007, s. 14-19

19 Doğan Avcıoğlu, http://mk-mk.facebook.com/note.php?note_id=71303704374, 20 Nisan 2009 Pazartesi, 23:57

Cumhuriyet Gazetesinin Yönetim Kurulu Üyeliği yanı sıra 1990'lara kadar Hukuk Danışmanlığı'nı yaptı. İsmet İnönü, Nadir Nadi, Ahmet Emin Yalman, Çetin Altan, İlhan Selçuk'un yanı sıra askeri darbeler sonrası bir çok gencin avukatlığını yaptı. Saint Joseph Lisesi Eğitim Vakfı Mütevelli Heyeti Kurucu Üyesi olarak yıllarca Moda'yı mesken edinen Türel, Bilgisayar Mühendisi Yücel adlı erkek çocuk sahibi idi.

"Bir Avukatın Anıları/Hukuk Siyaset Medya Arenasında Yaşadıklarım 1945-1995" adlı otobiyografik eserinde yer alan Türel'in hatıralarından ilginç olaylar şu şekilde yer alıyor: 1970'li yıllarda Cumhuriyet gazetesinin sahibi Nadi ailesi, İstanbul Nişantaşı'nda, merdivenleri kırmızı halı ile kaplı lüks binalarında oturmaktadır. Öyle ki, hastalanan kapıcılarını bile tedavi için Londra'ya gönderirler. O yıllarda İlhan Selçuk'un yazdığı bir yazı sebebiyle Cumhuriyet'in sahibi Doğan Nadi'nin mahkemede ifade vermesi gerekir. Sorgu hâkiminden ifade için çağrı alan Doğan Nadi, Avukat Nihat Türel'i arayarak, "*Aman sen de benimle gel. Dışarıda dur o bile bana yeter.*" der. Birlikte adliyeye geldiklerinde Doğan Nadi, daha hâkimin odasına girmeden sigara üstüne sigara yakmaya başlar. Bayan hâkimin çağrısı üzerine odaya girdiklerinde neler yaşandığını Avukat Türel anlatıyor: "*Bir baktım Doğan Bey yanıyor. Hâkim koştu, biz koştuk. Ceketini çıkardık, yangını söndürdük. Hâkimin odasında sigarayı atacak yer yok. Heyecandan cebine koymuş.*"

Nihat Türel, Cumhuriyet gazetesinde 1990'lı yıllarda Hasan Cemal ile İlhan Selçuk arasında büyük bir savaş sahne olan olayların da tanıklarından biri. Hasan Cemal-Okay Gönensin ekibi gazeteye hâkim olunca İlhan Selçuk-Uğur Mumcu ekibi gazeteyi terk etmişti. O sırada gazetede teknoloji yenilenmesi sebebiyle İmar Bankası'nın sahibi Kemal Uzan'a borçlanıldığını belirten Türel şöyle devam ediyor: "Cumhuriyet'in sahiplerinden Emine Uşaklıgil ile birlikte Kemal Uzan'ın Mecidiyeköy'deki ofisine birkaç kez gitmiştik. Her gidişimizde Tercüman gazetesinin sahibi Kemal Ilıcak'ı orada beklerken buluyorduk. O da Uzan'ın borçluları arasındaydı."

Cem Uzan'ın babası Kemal Uzan, Cumhuriyet'in borç erteleme isteklerini reddetmiş, gazeteye gelen banka avukatları bulabildikleri her şeyi haczetmişlerdi. Türel, o günlerde gazetede tam bir panik havası yaşandığını belirtiyor: "Emine Uşaklıgil'in nasıl çırpındığını hâlâ unutamam. Hemen bir olağanüstü genel kurul yapıldı. İlhan Selçuk ekibinin hazırladığı liste işbaşına geldi. Hasan Cemal durumu fark ettiğinden kısa bir süre önce gazeteden ayrılmıştı. Yeni yönetimin işbaşına geldiği o gün, Okay Gönensin de gazeteden ayrıldı. Emine Hanım da o akşamüstü gazete ile tüm ilişkisini kesti."

Nihat Türel bir dönem Akşam gazetesinin de hukuk danışmanlığını ve avukatlığını yapmış. O yıllarda Akşam'ın en ünlü yazarı Çetin Altan. Türel, "Çetin Altan kadar hakkında ceza davası açılan yazarımız olmamıştır." diyor. Türel, o sırada gazetenin yazı işleri müdürü olan günümüzün ünlü tarihçisi Doğan Koloğlu ile birlikte haftada bir iki gün Çetin Altan'ın yazıları için ağır ceza mahkemelerine ifade vermeye gittiklerini belirterek şöyle devam ediyor: "Bir sorguda Doğan Koloğlu yine sorgulanıyor. Yalnız bu sefer soru soran hâkim biraz sert mizaçlıydı. Yazıyı didik didik etti. Şu cümle ne anlama geliyor, bu ne anlama geliyor gibi sorularla Doğan'ı iyice bunaltıyordu. Bir de bu soruları azarlar gibi yüksek sesle sorunca Doğan'ın sinirleri öylesine bozuldu ki, elini yanaklarına koyup hüngür hüngür ağlamaya başladı. Mahkeme heyeti, ne yapacağını şaşırды. Duruşma başka bir güne ertelendi."

12 Mart 1971 muhtırası öncesinde, sol bir cuntanın askeri darbe ile yönetimi devralacağı beklentisinin iyice yoğunlaştığı günlerde, Nihat Türel ile Çetin Altan arasında şöyle bir konuşma yaşanır: "Akşam gazetesinde Çetin Altan'ın odasında baş başa görüşüyorduk. Çetin bir ara, 'Geliyorlar' dedi. Kim geliyor dedim. Canım kim gelecek, askerler geliyor. Bu sefer sol taraftan geliyorlar. Ne yaparım bilemem. Gelen askerleri desteklesem benim gibi sosyalist bir yazara yakışmaz. Karşı dursam ayıp olur. En iyisi Ankara'ya giderim. Henüz Çin hükümetini tanımadığımız için, önce taniyin der, sonra da beni Pekin'e büyükelçi atamalarını isterim, dedi."

Ne var ki, beklenen sol darbe başarısızlıkla sonuçlanır. Ordu komuta konseyi 12 Mart 1971 günü muhtıra yayınladı. Sağcı Demirel hükümeti gider, ama solun bütün kesimlerine yönelik de geniş bir tutuklama kampanyası başlar. İlhan Selçuk, Uğur Mumcu gibi kişilerle birlikte Çetin Altan da tutuklanır. İstanbul'da Selimiye Kışlası'nda İlhan Selçuk ile birlikte uzun süre sorgulanan Çetin Altan, daha sonra bu sorgu cehenneminden çıkarılıp Maltepe askeri cezaevine konulur. Türel cezaevinde Çetin Altan'ı ziyaret ettiğinde ona şunu söylemiş: "Büyükelçi olarak Pekin'e gidemedin, ama çok şükür Selimiye'den buraya gelebildin." Çetin Altan'ın 1971 öncesindeki sol cuntaların en etkiliyelerinden biri kuran Tümgeneral Celil Gürkan'ı tanıdığını belirten Türel, "Ama Çetin Altan Pekin Büyükelçiliği meselesini şaka yollu söylüyordu." diyor.

Dönemin Başbakanı Nihat Erim'in emriyle uygulanan ve "Balyoz Harekâtı" adı verilen bu tutuklama furyasında gözaltına alınanlardan biri de ünlü romancı Yaşar Kemal'in yabancı kökenli eşi Tilda Hanım olmuş. Türel, bir gün yakın arkadaşı Yaşar Kemal'e, "Yaşar gördün mü devlet seni ciddiye bile almıyor. Seni değil, eşini nezarete aldılar." dediğini belirtiyor.

O yıllarda, cezaevine sadece ihtilalciler, ünlü solcu yazarlar girmedi. Eylemlere karışan gençler de bundan nasiblerini aldı. Yurtdışına kaçmak zorunda kalan bazı gençlerle Paris'te karşılaştığını belirten Türel, bu gençlerin

sağ-sol kavgalarının ne kadar yersiz olduğunu sonradan nasıl anladıklarını şu örnekle anlatıyor: “İzmir’den kaçıp Paris’e gelen genç şöyle diyordu: Ah bir yurduma ve aileme kavuşabilsem. Pasaportumu yırtar, ömrüm boyunca bir daha yurtdışına çıkmamaya yemin ederdim.”

Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Kemal Kayacan, bir yakınını tedavi eden doktora, “Seni de tutuklayacaklar, kendine hemen bir avukat bul” haberini gönderir. Doktor, Avukat Türel’e gelir. Doktor tutuklanı ve cezaevine gönderilir. İstanbul’daki bombalama eylemlerini örgütlemekle suçlanan doktor, duruşma günü mahkemede şu savunmayı yapar: “Gençliğimde Fenerbahçe kulübünde futbol oynadım. İleri üçlüde görev alıyordum. Bir Fenerbahçe-Galatasaray maçında takımında yer almıştım. Final maçıydı, şampiyonluk için Fenerbahçe’nin yenmesi gerekti. Beraberlik Galatasaray’ı şampiyon yapacaktı. Maçın sonlarına doğru beraberlik devam ediyordu. Bir ara top önüme düştü. Kaleci ile karşı karşıya kalmıştım. Dokunsam gol olacak. Ama ne var ki, topun altında yeni açmış bir papatya gördüm. Papatyayı ezmek için topa vurmadım. Nasıl bombacı olurum?” Memduh Eren ismindeki bu doktor, o günden sonra “Papatya Memduh” lakabını almıştı.

Avukat Türel’in anılarındaki bir diğer ilginç bölüm ise İstanbul metrosu ile ilgili. Haşim İşcan’ın İstanbul belediye başkanı olduğu 1960’lı yıllarda Ruslarla, İstanbul metrosunun yapımı için ilişki kurulur. Türel’in belediye başkanvekili olduğu 1971’de, konu yeniden gündeme gelir. Ruslar, Levent’ten başlayıp Şişli, Taksim, Eminönü ve Topkapı’ya kadar uzanacak metro için şöyle bir öneri getirirler: “Biz metroyu yapalım. Elektrik idaresi elektriğin kilovat saatine beş kuruşluk zam yapsın. Borcunuzu bu şekilde ödeyin.” Ancak, Ankara’dan onay çıkmaz. Gerekçe şudur: “Ruslar toprak altında ne olduğunu öğrenecekler!” Türel, “O karar, bir büyük hataydı. İstanbul metrosu çoktan yapılmış olurdu. Ama 1970’lerin, soğuk savaşın en şiddetli yılları olduğunu unutmamak lazım.” diyor.²⁰

Terörist veya anarşist diye suçlanan gençleri sıkıyönetim mahkemelerinde savunan Nihat Türel, anılarında o günlerin değerlendirmesini şöyle yapıyor: “Davaları izlerken üzülüyorum. Gençlerin, yaşamlarını kahredencesine giriştikleri bu kavgada yeterli bilgileri yoktu. Hepsisi Castro, Che Guevara hayranıydı. Okudukları daha çok Güney Amerika’da, kır gerillası taktiklerini anlatan kitaplardı. Ne Marx, ne Hegel ne de diyalektik üzerine bilgileri vardı.”

Türel, ilk başbakan olduğu gün Ecevit’i televizyonda izliyordu: Ecevit güney illerimizde yetiştirilen meyve ve sebzelerin araçlar kaldırılarak doğrudan tüketiciye, yani üreticiden tüketiciye ulaştırılacağını anlatıyordu. Peki, ürünü tarladan kim alacak, nasıl nakledilecek, tüketiciye ulaştırılacaktı? Bunların cevabı yoktu. Nihat Türel anılarına şunları not etmişti: “Ekonomi mal ve hizmet mübadelesidir, malı alan toptancıdır, nakleden kamyoncu. Satan manav ne olacak?” Ve ekliyordu: “Sözle peynir gemisi ancak bu kadar yürüyebilirdi.”

Bir hacze gidildiğinde, kadının biri işlemi engelleyebilmek için kendini çıplak karyolaya atmış. Hamallar biz ellemeyiz dediklerinde “Öyleyse karyola ile dışarı alın” deyince iş çözülmüştü.

Moda’nın eski günlerini ise şöyle anlatıyor: “Sandal kiralılar, denizimize gireriz. Oradan çıkar, Koço’nun gazinosuna geliriz. Ben bir kadeh rakımı içerim, eşimle akşam yemeğimizi yeriz. Pazar günleri, tamamen Modalı ailelerin, hatta pusetlerle çocuklarını getirdikleri bir aile bahçesi gibiydi, çok nezihli Moda. Fiyatları da çok çok ucuz. Yani o günlerde daha yeni avukatlık yapıyoruz ve o günkü bütçemizle her akşam orada yemek yeme imkanımız vardı, herkes için de öyleydi.”

Üniversite yıllarından hatırladığı İzmit’ten arkadaşları Kemal Öz’ün kızı ve bir diğer KYÖD Başkanı Turgut Kayı’nın eşi olan Melike Hanım, Av. Nuran Kortel, Nihat Türel lise son sınıfta iken birinci sınıf öğrencileri idi. BayanTürel de onlarla aynı sınıfta idi. Yine kendinden genç olan Av. Suat Yılmaz Yalım hatırladıkları arasında. O yıllarda tüm Kocaeli’de üniversite öğrencisi 10 kadarı bayan olmak üzere ancak 50-60 kişi vardı. Kuruculardan hatırladıkları Orhan Demirağcı, kendisi, Bedri Işıl, Necmi Onur, soyadını hatırlayamadığı Kemal (Koç), genç yaşta ölen Avukat Nezih ve başkan yardımcısı Doktor Kemal Saraçoğlu. Derneği kurarken amaçları-yeşillikler içindeki İzmit’te bir medeniyet yaratmaktı. Nüfus 14-15 bin kadar, evler bahçeli. Ayrıca ortaokulu bitirmiş ancak sonrasında olanaksızlıklar nedeniyle meslek okuluna devam ederek hayata atılan bir gençlik daha vardı. Naci Girginsoy ve tapu Kadastro Okulu’nu bitiren Avni Öztüre gibi. Bunlarla da ilişkileri devam eder, yaz akşamları Halkevi terasında 1945 sonrası çok partili hayata geçişle birlikte uzun uzun ülke sorunlarını konuşurlardı.

Orhan Demirağcı diğer kuruculardan bir sınıf önde olması nedeniyle kurucu başkan seçilmişti ama 4-5 ay sonraki seçimli kongrede Nihat Türel başkan oldu.²¹

İlk Pişmaniye dergisinden anlaşıldığı üzere Pişmaniye Balosu ilk kez Demirağcı döneminde yapıldı. Adını da onlar koymuştu. Seka salonlarında yapılır ve kent yöneticileri ile belli başlı aileleri katılırdı. Bu geceler danslı, gerçek anlamda balolardı. Ama halktan katılımlarla son derece samimi havada geçerdi. İstanbul’dan bando

20 Faruk Mercan, Aksiyon Dergisi, Sayı 625, 27.11.2006, <http://www.aksiyon.biz/detay.php?id=26010>

21 KYÖD 2007, s. 15-19

ve sanatçı getirilir, piyango tertiplenirdi. Geliri fakir öğrencilerin eğitimleri için kullanılırdı. O yıllarda KİT'lerin üstlendiği kent kültürüne katkı görevini genç öğrencilerin kurduğu kısıtlı olanaklara sahip bir dernek srtlar ve başarır olmuştı.

Türel'in sonraki siyasi yaşamı, yurt dışı gezileri ve yazıları İzmit'le ilgilenmesine zaman bırakmıyordu yinede zaman zaman Orhan Demirağcı'nın Sapanca'daki evine geldikçe parça parça haberler alırdı. Kendisi gibi avukat Haydarpaşa Lisesi'nden öğretmeninin kızı olan eşinden Yücel adlı bir oğlu oldu. Yüksek öğrenimini Londra'da yaparak bilgisayar mühendisi olan Yücel yirmi yıl kadar orada kaldıktan sonra Almanya Siemens'e geçiş yaptı. Sonradan aynı firmanın Türkiye bölümünde çalıştı ayrıca Haliç Üniversitesi'nde ders verdi.

1949-50 Başkanı Selahattin Saraçoğlu

Özellikle kış aylarında olmak üzere dernek toplantılarımızı çoğu zaman İstanbul'da yaparlardı çünkü İstanbul'da okuyor ve yaşıyorlardı. İki yıl kadar görev yapan Nihat Türel bir Pişmaniye Balosu sonrası görevi Selahattin Saraçoğlu'na devretti ve yüksek lisans için yurtdışına çıktı. Bıraktığında üye sayısı 100'e ulaşmıştı. (Bu cümleden anlaşılıyor üzere kısa da olsa Saraçoğlu bir süre başkanlığa vekalet etmişti. Çok sevilen, erdemli bir kişiliği vardı. Selahattin Saraçoğlu, 1974 yılında BİF - Türkiye Belediyeler ve Genel Hizmetler İşçi Sendikaları Federasyonu'nu kuruculardan Enerji-İş - Marmara ve Trakya Bölgesi Belediye Hizmetleri Enerji işçileri Sendikası başkanı olup ve bu görevini 1980 yılına kadar sürdürdü.)²²

1950 Başkanı Prof. Dr. Ali Namık Şener

1926 yılında dönemin İzmit'in en büyük bütün tüccarı İsmail Şener'in (Kara İsmail) ve Saniye Hanım'ın büyük çocuğu olarak İstiklal Caddesi'nde, Fethiye Caddesi ile birleştiği köşenin hemen yanındaki bahçeli evde doğdu.

İhsaniye Köyü'nde otururken İzmit Lisesi'ne yürüyerek gider gelirdi. Akşam eve dönerken Kiles Deresi üzerindeki ahşap köprüye yüzüstü uzanır, elleriyle tuttıkları balıkları eve götürürlerdi. Derenin denizle buluştuğu nokta çeşit çeşit balık kaynardı.²³

Başkan Ali Namık Şener'in yönetim kurulunda Üye Ekrem, Üye Nazım, Sayman Selahattin Saraçoğlu bulunmaktaydı.²⁴ Derneğin amaç ve hedefleri içinde İstanbul'da tahsilde bulunan öğrencilerin bir yurda kavuşmasını ve bu işi başarınca kadar hali hazırda maddi vaziyetleri müsait olmayan kırk kadar gencin İstanbul'daki yurtlarla ücretle barınmalarını temin etmek, sömestr ve yaz tatillerinde İzmit'te toplu olarak bulunarak mezkûr gençleri lise çatısı altında kültürlerini arttırmanın yanı sıra kütüphane kurmak, bir spor ve jimnastik sahası yapmak vardı.

Bu anlayış içinde dernek, yüksek öğrenim yapacak ancak maddi olanaksızlıklar içinde çarpınan Kocaelili gençleri bağrına basmış, barınma ve beslenme ihtiyaçlarını karşılamıştır. Yüzü aşkın üniversiteli genç arasında dayanışmayı sağlayan dernek, okumuşu çoğaltmak ve okumayanı okutmak amaçlarının gerçekleşmesi yolunda özveri ve kararlılıkla çalışmıştır. Derneğin yaptığı araştırmalara göre Kocaeli'de 1938 yılında yüksek öğrenim gören kişi sayısı 27 iken 1950 yılında 130 kişiyi geçmişti. Bu küçük not bile Kocaeli çapında yaptığı yararlı çalışmaları açıklamak için yeterlidir.

Derneğin en büyük gelir kaynağı her yıl İzmit Belediyesi'nden aldığı 5,000 TL ve Özel İdare'den 3,000 TL idi. Seka ise ücretsiz salon tahsis eder, baskı işlerini yapardı. Özellikle "Pişmaniye Gecesi" olmak üzere sosyal faaliyetlerden de epey gelir olurdu. Bu gelirlerin tamamı mezuniyetten sonra geri ödemek üzere öğrenci bursu olarak dağıtılırdı. Her zaman olduğu gibi Şener döneminde de Pişmaniye Gecesi Seka salonunda yapıldı. Bir çift bilet altı lira idi. O gece pişmaniye çekildikten sonra Muhittin adlı İzmitli bir hemşerimizin tüm vücudunu soba boyası ile siyaha boyayarak saz eteklik giydirmişlerdi. Salonun ortasındaki ateşin üzerinden atlıyordu. Bu arada ateş alan saz etekliği üzerinde söndürülmüş ve dansa devam etmişti. Gecenin biletlerini kızlı erkekli üçlü - dördü gruplar halinde esnafı dolaşarak satarlardı. Şener'in de içinde bulunduğu bir arkadaş grubu ile Gölcük'e Donanma Komutanlığı'na, Yavuz zirhlisine giderek yüz kadar bilet satmışlardı. Yavuz, Kavaklı sahilinde demirli idi. Gençlerden oluşan arkadaş gurubunu istimbotta gemiye götürdüler. Bordadan uzun ve dik bir merdivenden güverteye çıkarken, bir kız öğrencinin topuklu ayakkabısı merdivenin deliğine takılmış ve topuk ayakkabıdan kopmuştu. Öğrenciler salonda sohbet ederken gemi komutanı ayakkabıyı gemide tamir ettirmişti.²⁵

22 <http://www.belediyeis.org.tr/bilgi.php?fid=a4&mlid=3&lang=tr>

23 M. Tanzer Ünal, Kilez Deresi, Kocaeli Gazetesi, 20.02.2018, s. 5

24 Selahattin Saraçoğlu, Kocaeli Yüksek Tahsil ve İzmit Lisesi'nden Yetişenler Derneği, İktisadi Uyanış Dergisi, Şubat 1951, s. 43

25 Ali Namık Şener, Yarım Asır, KYÖD 1997, s. 16

Açıktır ki derneğin devamlılığı ve amaçlarının gerçekleştirilebilmesi maddi olanaklara bağlıydı. Yapılan konserler, alınan bağışlar, özel idare ve belediyelerin yardımı ile ancak mütevazı bir bütçe yapabiliyordu. Durumun bu olmasına karşın hayırsever İzmit halkının katkıları karşısında dernek ve şükran borcunu her zaman belirtmeyi görev bilmiştir. Bu arada valinin yakın ilgisini, İzmit ve Adapazarı belediyelerinin derneğin sürdürdüğü davanın kutsiyetine ve büyüklüğüne inanmış olduklarını belirtmek gerekir. Bu dönemde dederneğin merkezi hala Halkevi binasındaydı ve kira alınmıyordu.

Derneğin Adı Değişiyor

1 Ocak 1950 tarihinde dernek (kendisi de İzmitli olan Lise Müdürü Gündüz Akbıyık, Nuri Özdoğan ve Hasibe Hanım öğretmenlerin katılımı ile) olağanüstü genel kurul yaparak oybirliği ile adını ve tüzüğünü değiştirerek “Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe ve İzmit Lisesinden Yetişenler Derneği” adını aldı.²⁶ Ancak Erkek Sanat Enstitüsü Seyfettin Gökmen gazetelere verdiği beyanatında gençleri kutlar ve gerek maddi gerekse manevi olarak desteklemenin bir borç olduğunu söylerken İzmit Gençliği’ni yalnızca Yüksek Tahsil ve İzmit Lisesi’nin temsil etmediğini çünkü yaklaşık 600 öğrenciyi barındıran Erkek ve Kız Enstitüleri’nin bulunduğunu hatırlatıyordu. Söze devamla dernek yöneticilerini dört yüze yakın öğrencisiyle sanayi kenti İzmit’e sanatkar yetiştiren Erkek Sanat Enstitüsü’ne davet ediyor, adının başında Kocaeli olan derneğin bünyesinde olmaları gerektiğini savunuyor, eğer öyle değilse genel kurula neden davet edildiklerini sorguluyordu.²⁷

21 Ocak 1950 tarihinde Türkyolu Gazetesinde yayınlanan tüzüğün değişmiş hali şu şekilde idi.²⁸

Kocaeli Yüksek Tahsil ve İzmit Lisesinden Yetişenler Derneği Ana Nizamnamesi

İsim:

1-Kocaeli Yüksek Tahsil ve İzmit Lisesinden Yetişenler Derneği ismi ile bir dernek kurulmuştur. (Aslında Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti isim tahsisi yapmıştır.) Merkezi şimdilik İzmit Halk evindedir ve halen şubesi yoktur.

Gaye:

2-a)Öğrenime devam esnasında üyelere maddi ve manevi yardımlarda bulunmak. b)Üyelerin öğrenime devamı esnasında yemek ve barınma uygun şartlarda sağlayarak bir yurt yapmak. c)Üyeler arasında dayanışmayı sağlamak. d)Konser, aile toplantısı, gösteri, tartışma ve geziler düzenlemek. e)Eğlence ve akademik toplantılar yapmak. f) Sportif ilişkiler kurmak. g)Yüksek öğrenimi desteklemek ve yüksek öğrenim yollarını aydınlatmak.

3-Dernek politika ile uğraşmaz ve hiçbir siyasi amacı yoktur.

Derneğe girme, çıkma ve çıkarılma:

4-Aşağıdaki kanuni özelliklere sahip kişiler asil üye olurlar: a)Lisenin kurulmasından önceki orta okul mezunları. b)İzmit Lisesinden mezun olanlar ve İzmit Lisesi öğretim üyeleri. c)Kocaeli sınırları içinde ikametgahı olup da yüksek öğrenime devam edenler. d)Yüksek tahsil öğrencisi olduğu sırada asli üye olup da yüksek tahsilden mezun veya ayrılmış olanlar. e)Kocaeli sınırları dahilinde ikametgahı olup da yüksek tahsil mezunu olanlar (Şöyle ki bu kimseler yönetim kurulu dışında bütün faal organlarda görev alabilirler).

5-Dernek yararına büyük hizmette bulunanlara ve maddi ve manevi fikri ve kültürel hususunda yardımcı olmak becerisine sahip olanlara yönetim kurulu ve genel kurulun kararı ile fahri üyelik verilebilir.

6-Fahri ve Asli Üyelerin Kabulü: a)Örneğe uygun bir beyanname doldurmalarına, b)İki üye tarafından yönetim kuruluna önerilmelerine bağlıdır.

7-Dernekten Ayrılma: a)Uygun gerekçeli bir dilekçe ile istifa tarihinden bir ay önce ayrılacağını bildiren, b)İstifa tarihine kadar bütün taahhütlerini yerine getiren (aldığı bursu geri ödeyen) üyenin dernekle ilişkisi kesilir.

8-Dernekten Çıkarılma:

a)Sebepleri: 1-Tüzük hükümlerine uymamak. 2-Dernek manevi kişiliğini, onur ve haysiyetine aykırı söz ve hareketlerde bulunmak.

b)Şekli: Üç üyenin yazılı ihbarı ile haysiyet divanı tarafından karar verilmedikçe bir üye dernekten çıkarılmaz.

Organlar Genel Kurulu:

9-Derneğin en yüksek karar organı olan Genel Kurul, medeni kanun ve dernekler kanununda gösterilen bütün yetkileri kullanır. Genel Kurul her yıl .... Ayı içinde yönetim kurulu daveti üzerine toplanır. Yönetim Kurulu

26 17 Ocak 1950 Türk Yolu.

27 Ali Namık Şener, Yarım Asır, KYÖD 1997, s. 16

28 Türkyolu, 21 - 22 Ocak 1950

toplantıyı ancak bir ay geciktirebilir. Genel Kurul, dernek üyelerinin beşte birinin isteği üzerine de olağanüstü toplantıya da çağrılabilir.

10-Genel Kurul'dan kararlar hazır bulunanların çoğunluğu ile verilir. Her üyenin ancak bir oy hakkı vardır. Yalnız ana tüzüğün değiştirilmesi, fahri üye kabulü, üye aidatının yüksetilmesi ve derneğin feshi hallerinde üçte iki çoğunluk aranır.

11-Genel Kurul üçte iki çoğunluk ile toplanır. Toplantı bir hafta önce en az iki gazete ile duyurulur. İlk toplantıda yeterli çoğunluk toplanmadığı takdirde en az üç gün sonra (yapılacak) ikinci toplantıda gelen üye ile yetinilir. Ancak toplantı yapılamama sebebi mahal ve ruzname ile birlikte iki gazetede ilan olunur.

12-İçtüzüğün Hükümleri: 1)Kongreye başkan seçilinceye kadar en yaşlı asil üye başkanlık yapar. Yaş konusunda tesavi olur ise aralarından adı çoğunlukla seçilecek biri geçici başkan olur. 2)Geçici başkanın yönetimi altında asil üyeler arasından adı çoğunluk ile ve gösterilecek adaylar arasından bir başkan ve iki katip seçilir. 3)Kongreyi başkan yönetir ve kongre dolayısı ile meydana gelecek her türlü sorumluluk başkana tereddü eder. 4)Katipler kongre başkanının başkanlığı ve emri altında altındadır. Kongrenin sevk ve idaresinde hiçbir yetkileri yoktur. Başkan bulunmadığı esnada onaylayacağı katip kongreye başkanlık eder, başkan ve katiplerin hiçbir surette oy hakkı yoktur. Ancak müteala beyan ettiği mesele karara bağlanıncaya kadar başkanlık divanını terk zorundadır. 5)Başkanlık makamı her türlü idari ve disiplin yetkilerine sahip olarak kongrenin sakini geçmesini sağlamakla yükümlüdür. 6)Başkan seçimi sonrası söz Yönetim Kurulu'na aittir. Dolayısıyla hiçbir üyenin sözlü başvurusu başkanlık makamınca dikkate alınmaz, ancak yazılı başvurular sıraya uyularak başkanlık makamınca kabul edilir. 7)Yönetim Kurulu'nun raporunu okuması sırasında hiçbir üye bu raporun okunmasını kesintiye uğratabilecek engel, şikayet ve suallerde bulunamaz. 8)Yönetim Kurulu raporu sonrası denetçiler bir kopyesini kongre başkanına sunarak birlikte hazırladıkları raporu okurlar. 9)Denetim raporunun okunmasından sonra yönetim kurulu cevap verebilir ancak bu hakkını kullanmadığı takdirde söz hakkı isimlerini sıra ile yazdırmış asil üyelere aittir. 10)Gerek Yönetim Kurulu cevaplarında, gerek denetçiler rapor ve şikayetlerinde normal nezaket ve iyi niyet kurallarına uymakla yükümlüdürler. Bu hususun değerlendirmesi Başkanlık divanına aittir.11)Soru ve cevaplarda muhatap daima Başkanlık Divanı'dır. Dolayısıyla konuşmalar hiçbir şekilde üyelere yöneltilemez. 12)Konuşma zamanının kısıtlanması gerektiği takdirde konuşma zamanının belirlenmesi Başkanlık Divanı'na aittir. Yalnız Yönetim Kurulu ve Denetçilerin raporlarının okunması hiçbir süre ile kısıtlanamaz.13)Önemli konular hakkında gizli ve yazılı oy kullanılır ve bu kural asla değiştirilemez. 14)Dilekler yeni yönetim kurulunun seçiminden önce yapılır. 15)Hükümlere uyulmaması durumunda Başkan uymayanları ihtar eder, tekrarı halinde divan bu üyeyi geçici veya daimi olarak kuruldandan çıkarma hakkı vardır. 16)İşbu tüzük hükümlerinin uygulanması ile Divan Başkanlığı yükümlüdür.Hükümlerin yorumlanmasında uyuşmazlık çıkarsa son söz Başkanlık Divanı'na aittir. 17)Başkanlık divanının hakları kongrenin bitmesi ile son bulur.

13-Yönetim kurulu genel kurul tarafından doğrudan doğruya seçilen bir başkan ve ayrıca seçilen altı üyeden oluşur. Başkan ve en az üç üye öğrenci sıfatına sahip olmalıdır. Üyeler kendi aralarından bir genel sekreter ve bir sayman vekedar seçerler. Genel Sekreter başkan vekili olup başkanın olmadığı durumlar veya istifası halinde en geç bir ay içinde toplantıya çağırılacakgenel kurulun toplanmasına kadar fiilen başkanlık yapar. Yönetim kurulu üyeliği başkane seçilmeye engel değildir.

14-Yönetim kurulu her ayın ilk pazartesi günü doğal olarak toplanır. Başkan bulunmadığı zaman genel sekreterin daveti ile her zaman olağanüstü toplantıya davet edilebilir. Kararlar çoğunlukla verilir. Oy eşitliği halinde başkanın bulunduğu tarafın oyu kazanır. Üst üste üç toplantıya mazeretsiz olarak gelmeyen yönetim kurulu üyesi veya başkanı bu görevden çekilmiş sayılır. Yerine yedek üye gelir.

15-Yönetim kurulu her türlü kusurundan genel kurula karşı bireysel veya topluca sorumludur.

16-Vazifeleri:

Yönetim Kurulu kendi arasında görev dağılımı yapar, bu nedenle çıkabilecek anlaşmazlıkları yönetim kurulu başkanı çözer. a)Yönetim Kurulu derneğin temsilcisi olup yürütme gücünü oluşturur. Gerektiğinde bilinen bazı işler için bir veya birkaç üyeye temsil görevi verilebilir. b)Derneğin amaç ve çıkarlarına uygun bütün işleri yapar. c)Genel Kurulu olağan ve olağanüstü toplantıya çağırır. d) Kanuni defterleri tutar. Tutulması gereken defterler şunlardır: 1)Genel Kurul Karar Defteri, 2)Yönetim Kurulu Karar defteri, 3)Asil ve onursal üye kayıt defteri, 4)Varidat ve harcama defteri. Varidat makbuz karşılığı alınıp, harcama örneğe uygun bir sarf mazbatası karşılığında yapılır ve bunlar dosyalarında saklanıp sonuç varidat ve harcama defterlerine kaydedilir. On liraya kadar müteferrik masraflar sarf mazbatası olmadan da ödenebilir ve bu harcama mahalli bir belge ile onaylanabilir. 5)Demirbaş ve Ayniyat Defteri. 6)Gelen - giden evrak defteri. Bütün bu defterler genel sekreter tarafından numaralanıp mühürlenerek defterin başına ve sonuna kaç sayfadan oluştuğu kayıt ve imza edilir.

17) Denetçiler: Bir sene süreyle genel kurul tarafından gizli oyla seçilen iki üyeden oluşurlar. Yönetim Kurulu faaliyet karar ve hesaplarını her zaman inceleyebilirler. Hazırlayacağı bir hesap ve faaliyet raporunu daha önce kongre başkanlığına sunmak sureti ile umumi heyet toplantısında okur. Üyeleri her bakımdan tenvir eder.

18) Yardım Divanı: Genel Kurul tarafından bir yıl süreyle beş kişi olarak seçilir. Üçünün istifası yeni bir divan seçilmesini gerektirir. İki kere seçilme hakkı vardır. Yardım divanı dernek asli üyeleri arasında yardıma muhtaç olanların seçilmesi ve yönetim kurulu ile birlikte yapılacak toplantıda yardım miktarı üzerinde karar verilir. Divan kararı kesindir, değiştirilemez.

19) Haysiyet Divanı: Beş kişiden oluşur, iki yıl süre ile gizli oyla genel kurul tarafından seçilir. Sekizinci maddeyi uygulamaya mecburdur. Divan tarafından verilen ihraç hakkındaki kararlara genel kurul nezdinde itiraz edilebilir. Bu itiraz genel kurulun olağanüstü toplanmasına neden olamaz.

20) Gelir kaynakları: a) Denek asil üyelerinin en az, fahri üyelerinin en çok 120 liraya kadar verecekleri aidatlardan. b) Bağış ve vasiyetler; vakıf ve tesislerden. c) Temsil, konser, aile toplantıları, piyango gibi işlerden d) Ve diğer kaynaklardan oluşur.

21) Derneğin feshi halinde tasfiyeden geri kalan mallar, Veremle Mücadele Derneği'nde devredilir.

Genel Kurul'dan iki ay sonra yönetim kurulu ile yapılan bir röportaj sonrası gazete övgü dolu sözlerle şunları yazıyordu: “Boş zamanlarında kahvehanelerde oyun oynamaktansa kendi bölgelerinde boş kalmamak, fikren ve bedenen boş kalmayarak vatana millete faydalı bir unsur olarak yetişmek gibi çok yüksek düşüncelerle kurulmuş olan bu hayırlı derneğin girişimcilerini kutluyoruz. Derneğin kurucuları ile görüştük, birer enerji kaynağı olan bu genç hemşerilerimizin dinamik hareketlerini şükranla karşıladık. Daha şimdiden 74 üyesi bulunan bu derneğin şimdilik merkezi Halkevi'nde kendilerine tahsis edilen bir odadır. Yönetim Kurulu üyeleri üç lise öğretmeni ile dört yüksek öğrenim öğrencisi olmak üzere yedi kişiden oluşmaktadır. Başkan Ali Şener isimli bir yüksek eğitim öğrencisidir. Gazetemiz sütunları bu gençlere her zaman açıktır. Elimizden gelen yardımı esirgemeyeceğimize emin olsunlar.”²⁹

Daha başlangıçta lise öğrencilerine de kendi çapında küçümsenmeyecek derecede maddi ve manevi yardımda bulduklarını da söylersek gerçeği belirtmiş oluruz. Genel kurul sonrası önce Halkevi'nde Belediye Başkanı Kemal Öz, Lise Müdürü Gündüz Akbıyık, gençlerden Zihni Dinçöz, Bedri Işıl ve Nihat Türel'in güzel konuşmalar yaptığı bir çay ziyafetinin,³⁰ birkaç gün sonrası 25 Şubat 1950 günü de Seka salonlarında Pişmaniye Gecesi yapılmış³¹ ve Pişmaniye Şenlikleri çerçevesinde KYÖD gençliği ve İzmit Lisesi öğrencileri arasında “Sinema Faydalı mı? Zararlı mı? konulu bir münazara yapılmıştı.³² 27 Şubat günü de Halkevi'nde Genel Kurulu yapılmışlardı.³³

29 25 Ocak 1950 Türk Yolu.

30 Cevdet Baykal, Yüksek Tahsil Cemiyeti, 25 Ocak 1950 Türk Yolu.

31 18 Şubat 1950 Türk Yolu.

32 17 Ocak 1950 Türk Yolu.

33 21 Şubat 1950 Türk Yolu.

Üzerinde özenle durdukları bir başka konu da güçleri ölçüsünde köylerimiz ve köylümüzün her tür kalkınmasına destek olmak, köylere geziler tertip etmek ve kamplar açmaktı. İlk aşamada İzmit ve Adapazarı merkezinde birer vatandaş danışma bürosu açmayı planlamışlardı. Bu bürolarda çalışacak arkadaşları köylü ve kentli vatandaşlara her türlü işlemlerinde yardımcı olacaktı. Ziraat sahalarında çiftçiler ve köylüler ile temaslarda bulunarak tetkikat yapmak velhasıl, tahsil zamanlarında kendi muhit ve sahalarda boş kalmamak, fikren ve bedenen meşgul bir şekilde vatana millete faydalı birer unsur olmanın vatandaşlarımız kadar fedakar memurları için de yararlı olacağına emindiler. Bu çalışmalara paralel olarak köylerde ekipler halinde dolaşıp, köylülerin sağlık ve sosyal davaları ile yakından ilgilenmek, onların dertlerine çözüm aramak bizim için paha biçilmez bir değer taşıyacaktı diyorlardı.

Ahlak, sağlık ve sosyal sahalarda seri konferanslar düzenlemek suretiyle halka hizmet etmeyi ödenmesi gerekli bir borç sayıyorlardı. Münazara ve sportif hareketler esasen tüzükte mevcuttu. Gelecek senelerde lise, sanat enstitüleri ve kazalardaki ortaokullar için matematik kursları açmayı kararlaştırmışlar ve bu kurslardan iyi sonuç alınır ise diğer dersleri de kapsayan geniş bir program hazırlayacaklardı. "Hiçbir zaman takdir edilmeyi düşünmedik ve düşünmeyeceğiz de" Yeter ki başarılı olalım diyerek kendilerini ifade ediyorlardı.

O zamanlar Adapazarı henüz ayrılmadığı için derneğin çalışma alanı içindeydi. Ama elliye biraz geçkin üye sayısı Adapazarı il olunca kırk küsura düştü. Ankara'da okuyan üye çok az idi. Çoğunluğu İstanbul'da okuyordu. O zamanlar İzmit - İstanbul D-100 Karayolu yoktu, öğrenciler hep trenle gider gelirdi. Her yıl 1 Mayıs'ta Adalar'dan birine gezi düzenlenirdi.³⁴

Şener'in öğrencilik döneminden ilk anda anımsadığı kişiler Av. Turgut Kayı, Prof. Dr. Turan Bayar, Prof. Bedri Işıl, Tüccar Ali Rıza Belgin ve babası Yukarı Pazar ilkokulu Müdürü olan Prof. Dr. Behçet Tınaztepe idi.

1954-55'de İzmit'te sadece 18 doktor bulunmaktaydı. 1954 yılında çalışmaya başladığı Başiskele Askeri Torpido Fabrikası'nda görev alması da ilginç bir rastlantı sonucu gerçekleşmişti. Burada görevli Dr. Abdullah Köseoğlu 1954 yılında milletvekili adayı olunca yerine Ali Namık Şener geçmişti. Torpido Fabrikası'nda çalışırken tedavi ettiği zenci çavuşun referansı ve kendi gayreti ile 1958 yılında vize alarak mesleğini Amerika'da geliştirme olanağına kavuşup ülkeye röntgen uzmanı olarak döndü. Alman asıllı Amerikalı Dr. Kuntze'nin ilgi ve desteği ile Ocak 1959'dan Ekim 1963'e kadar Amerika'da kalır. Kuntze'nin dostluğu Kore savaşına dayanmaktadır. Kuntze daha sonra başka Türk doktorlarının da akademik kariyer yapmalarına vesile olmuştur.

Prof. Dr. Ali Namık Şener, 25 yılı aşkın süre Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Sümer hanımla evliliklerinden dört çocukları oldu.. Emekliye ayrıldıktan sonra İzmit'e gelip muayenehane açtı. Gölcük'ün İhsaniye Köyü'ne yerleşen Şener, tedavi amacıyla gittiği ABD'de Ağustos 2010'da vefat etti. Şener, 1949-51? yıllarında KYÖD Başkanı ve gazeteci merhum Sancar Şener'in ağabeyi idi. ³⁵

Doktor Ali Namık Şener ve Sümer Hanım'ın düğün merasimi. Solda oturan Saadettin Yalım görülmüyor.

34 Ör. Bizim Şehir Gazetesi, 1 Mayıs 1953. Kocaeli Yüksek Tahsil Cemiyeti, resmi Bahar Bayramı nedeniyle İstanbul'a bir gezi düzenlemişti.

35 Mustafa Küpçü, Ali Namık Şener, KYÖD 2007, s. 20 -21

1951 Başkanı Av. Turgut Kayı

Rumeli kökenli bir ailenin çocuğu olarak, babasının memuriyeti nedeniyle sekiz yaşında İzmit'e geldi. Eski Sağlık İl Müdürü Mehmet Kayı'nın oğlu idi. İlk ve Ortaokulu İzmit'te okudu. Lise eğitiminin iki yılını Haydarpaşa Lisesi'nde gördükten sonra İzmit Lisesi'nin kurulması sonrası İzmit'te tamamladı. İzmit Lisesi'nin ilk (1947) mezunlarından. Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği kurucularından ve 1951 Yılı Başkanı. Bir dönem gazetecilikle de uğraşan Kayı, üç yıl boyunca Yeni Sabah ve Milliyet gazetelerinin muhabirliğini yaptı. Yerel gazeteler Türkyolu, Işık, Barış gazetelerinde yazarlık ve sorumlu yazı işleri müdürlüğü yaptı. Yine 1955-56 yıllarında Azim Gazetesi'nde kimi köşe yazıları göze çarpmaktadır.³⁶ İstanbul Hukuk Fakültesi'nden sonra İzmit'te serbest avukatlığa başladı. Çeşitli STÖ'ler yanı sıra Kocaelispor İkinci Başkanlığı ve 1976-78 dönemi Kocaeli Barosu başkanlığı görevlerinde bulundu.

Sosyal kişiliği çok güçlü olan Turgut Kayı, TürkyoluBizimşehir Gazetesi'nin yazıhanesinde, tertip ve makine dairelerinde geçirdiği gençlik yıllarının etkisi ile daha sonraki yıllarda “Sesim Gazetecilik Matbaacılık Ltd” şirketinin dergisi ve yeni yayına soktukları Işık Gazetesi'nin ortaklığını üstlendi. Daha sonra Sefa Sirmen döneminde İzmit Belediyesi'nin hukuk danışmanlığını da üstlenecekti.

Derneğin ilk yıllarında üye sayısı az ve İzmit de küçük bir kentti. Sanayileşme başlamamış, okuma olanakları yok derecede idi. O nedenle üyelerinin bir çoğu yaz aylarında çalışırlardı. O sıralar derneğe en büyük yardım İl Özel İdaresi'nden gelmiş, Beyazıt Vezneciler'de bir yurt kiralayarak olanağı olmayan öğrencilere barınma olanağı sağlamıştır. Viran bir bina olmasına rağmen iş görüyordu ayrıca dernek 20 lira burs veriyordu. Aşağı yukarı sabah kahvaltısı ve yatma parasına denk geliyordu. Çamaşırlar da bedava yıkanılıyordu. Bir ara saymanlık yapan Kayı bu bursları dağıtma görevini üstlenmişti. Taahütname alır borçlanma yaparlardı ama bir dönersermeye yaratmaktı ancak pek başarılı olunamadı. Sonraları iki genç o burslarla profesör olmalarına rağmen bu miktarların bağış olduğunu söyleyip ödemekten kaçınmışlardı.

Turgut Kayı döneminde dernek binası Yemenciler sokakta 3 x 4 m bir odada, tam bir yokluk içinde küçük bir masa ve tabeladan ibaretti. Zaten öğretim döneminde İstanbul'da bulunduğu için yaz aylarında açılırdı. Pişmaniye Gecesi'nin yemeklerini de öğrenciler yapar böylece gecenin gelirini arttırmaya çalışırlardı. Bir keresinde Kayı tencerelerce Rus Salatası yapmak durumunda kalmış ve gecede bunları küçük porsiyonlar halinde satmışlardı.³⁷

30 Mayıs 2013'de KYÖD Dergisi için yapılan bir söyleşide “Çevre kirlenmeye başladığında kimse bir araya gelip mücadele etmedi. İş işten geçti ve artık sanayinin zararları telafi edilmeyecek duruma geldi” demişti. İzmit Belediyesi Başkanlarından Kemal Öz'ün kızı Melike Hanım'la evliydi ve sevgili eşini 17 Kasım 2011 günü kaybetmişti. Avukat Ahu Kayı Özdağistanlı ve mühendis Kemal Kayı'nın babalarıydı. 08.11.2013Günü vefatının ardından cenazesi, 9 Kasım Cumartesi günü, öğle namazını takiben Fevziye Cami'nden kaldırıldı.

KYÖD'ün 50. Yılı nedeniyle kendisi ile yapılan söyleşi de şunları aktarmıştı. “Eski bir Pişmaniye yazarıyım. Dr. Metin Yüce ile hazırladığımız dergiler aklıma geldi. Dergiyi çıkartırken başlıca amacımız biraz sorunlarımızı düşündürmek, biraz derneğe parasal katkı sağlamak ve bir mizah dergisi ölçüleri içinde herkesten söz ederek ilgi odağı haline gelmekti. Bunun için öncelikle bir isim listesi hazırlardık. Listede bize bütçelerinden katkı veren Sayınlar öncelikle yer alırdı. Vali, Belediye Başkanı gibi. O dönemde Seka'dan başka pek fabrika yoktu, bu nedenle her şey Seka'ya bağlıydı. Salon, dergi basımı, kağıt onun sayesinde sağlanırdı.

Listeye daha sonra Fettah Öven, Nazmi Oğuz gibi popüler isimlerle devam ederdik. Bilirdik ki listeyi ne kadar uzun tutabilirsek bu bir ilan ya da derginin satılması demekti. Bundan sonra iş herkese bir espri bulmaya gelirdi. Bizim öğrenci, laf edeceğimiz kişilerin koca koca adamlar olduğunu düşünseniz hiç kolay bir iş değildi. Bu nedenle ilan için dükkandükkan dolaşırken hikayeleri not alır, anı fotoğrafları toplardım. Bu fotoğrafları Cemal Turgay tekrar montajlar ve espri ile süslerdik. Aman yazma tembihleri ile verilen malzemelerin aman beni unutmama anlamına geldiğini bilirdik. Bazen de sululuk oranını ayarlayamaz tepki alırdık. Bu kez de özür dileme turlarına çıkardım. Dergimiz yok satardı. Pişmaniye, küçük İzmit'imizin hasretle beklenen dergisi idi.”

1951 Başkanı Hüseyin Tekinel

24 Kasım 1932 İzmit doğumlu. 1950 İzmit Lisesi ve 1955 İTÜ Elektrik Fak. Kuvvetli Akım Bölümü'nden Elektrik Y. Mühendisi olarak mezun. 1955 Ekim ayında Etibank Enerji Grubu tarafından İngiltere'ye Metropolitan Vickers Electrical Man. Co. and Central Electricity Authority'de 14 ay sürecek olan Elektrik Tesislerin İşletilmesi ve Bakımı konusunda staja gönderildi. Dönüşünden 1966 yılına kadar Etibank K.B. Elektrik İşletmeleri'nde Sorumlu Mühendis, Baş Mühendis ve Müdür görevlerinde bulundu. 1966 - 1970 yılları arasında Etibank Enerji Grubu Şebekeler Proje Tesis Dairesi Başkanlığı görevini yürüttü.

³⁶ Azim, 13 Eylül 1955, s.1 (Halk Oyunları); Azim, 22 Ocak 1956, s. 1 (Olayların Dışında - nükte).

³⁷ KYÖD Dergi, İzmit 2004, s. 7

1964 - 1967 yıllarında ODTÜ'de, 1967 - 1977 yıllarında İTÜ'de part-time öğretim görevlisi oldu. 1967-1968 Mi-taş Çelik, 1968-1970 Çelik Halat, 1976-1977 Çukurova Elektrik firmaları yönetim kurulu üyeliklerinde bulundu. 1970 yılında TEK Genel Müdür Yardımcılığı ve Yönetim Kurulu Üyeliği'ne atandı. 1977 Mart ayında TEK'den istifa ederek ayrıldı ve Kartal İstanbul'da bulunan ABB ESAŞ Elektrik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin Genel Müdürü olarak göreve başladı. 1988 yılında ESAŞ'dan ayrılarak kendi şirketi "TekinelElk. Müt. San. ve Tic. Ltd"i kura-rak yabancı ürünlerin Türkiye'de pazarlamasını yapmaya başladı. Bu arada 1999 - 2005 yılları arasında Ny-nas Naphtenics Yağları Ticaret. Ltd. şirketinin Genel Müdürlük görevini yürüttü. 2007 yılında TEKON Enerji şirketini kurdu. TEK Vakfı Kurucu Üyeliği'nin yanı sıra TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, IEEE ve IEEE Poer Engineering Society, ICC Türk Milli Komitesi Enerji ve Çevre Komisyonu üyesi. Biri Tekstil Designer'ı diğeri ise Bilgi İşlem Mühendisi olan bir kız, bir erkek çocuk sahibi. Elektrikle Enerji Taşıma (1974) ve Elektrik Santralleri (1975) adlı ders kitapları ile EMO Dergileri'nde makaleleri mevcuttur.

Başkanlığı döneminden unutamadıkları, Halkevi'ndeki salonun hazırlanmasında çektikleri zorluklar ve genç-lerin fedakarlıkları yanı sıra cüzi de olsa yapılan yardımların çok yararlı oldukları idi. Dönemin küçük kenti İzmit'te derneğin yaptıkları ilgi içinde izleniyordu. Dernek gecelerinin fotoğraflarını Atmaca - Cemal ikilisi çekiyordu.

Genelkese Pışmaniye Gecesi 10 Şubat 1951 Cumartesi gecesi Kağıt Fabrikası'nda seçkin bir davetli hu-zurunda Vali Yardımcısı ve Belediye Başkanı'nın da katılımı ile eğlencesi yapılmıştı.³⁸1952 Yılı Pışmaniye Gecesi'ne o yıllarda genç bir kız olan Mebruka Yazıcı hanımefendi amcası Necmi Kumral ile katılmıştı. O gece için özel kıyafet hazırlamıştı. Çok heyecanlıydı ve çok da merak ediyordu. Pışmaniye Gecesi'nin özeti, fotoğrafları, kendi adıyla dergide yayınlanıyordu. O yıl Halkevi'nin restoran olan salonunda ya-pılmıştı. Salona girdiklerinde canlı müzik çalıyordu. Masalar şık hanımlar ve beylerle doluydu. Genelde Tango parçaları çalıyordu. Birsüre sonra onlar da dans etmeye başlayınca heyecanı daha da artmıştı. Coşkulu müzik eşliğinde müzik devam ederken bir grup batı parçaları söyledi. Bu arada salonun ortasın-da pışmaniye için düzen kuruldu. Yine şarkı ve müzik eşliğinde pışmaniye hamuru halka şeklinde çevrilip tel tel oluncaya kadar gençler tarafından çekilmeye devam edildi. Emek verilerek servis edilen sıcacık pışmaniye'nin yenmesi o gecenin bir başka zevkli anı idi.³⁹

Ancak 1951 Yılı Ekim ayına gelindiğinde Yüksek Tahsil Cemiyeti'ne bir yer temin etme çabaları hala sonuçla-namamış olması kentin iki gazetecisi Metin Yüce ve Cevdet Baykal arasında bile tartışmalara yol açmıştı.⁴⁰

Faruk Kuş ailesi, dostlarıyla beraber Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneğinin her yıl tekrarladığı "Pışmaniye Gecesi"nde bir aradalar. Sağdan; Faruk Kuş, Malike Kuş, Cemal Turgay, Nihat Dinçkal ve ailesi.(1953)

38 Hürsöz, 12 Şubat 1951

39 Mebruka Yazıcı, KYÖD Dergisi, İzmit ....., s. 49

40 9 Ekim 1951, Türkiye

1951 – 1953 Başkanı Av. Şinasi Yeldan

Babası SEKA Kağıt Fabrikasında işçiydi. Kendisi de aynı fabrikada çalışırken hukuk fakültesini bitirmişti. Yaklaşık 40 yıl Kocaeli’de avukatlık yaptı. 1978-80 Kocaeli Barosu başkanlığını üstlendi. Seçim çalışması sırasında “Onbeşliler” adlı bir grup oluşturmuş ve bir seçim broşürü hazırlamışlardı. Seçim sonunda oylar eşit çıkmış ancak Şinasi Yeldan kıdem farkı nedeniyle başkanlığı almıştı.⁴¹

İzmit Ortaokulu’ndan liseye geçerek mezun olan ilk öğrencilerdendi. Öğretmenlerini Hasan Ali Yücel’in, Tonguç’un atadığı öğretmenler olarak anımsar, bize sadece dersleri değil düşünmeyi, bilimsel şüpheciliği, her türlü dogma ve peşin hükümlerden uzak, eleştirel aklı kullanmayı, sorunlarımızı çağdaş bilimin verileri ile çözümlenmeyi de öğretiler derdi.⁴²

Şubat aylarında yapılan geleneksel Pişmaniye Gecesi 21 Şubat 1953’de bir kez daha Kağıt Fabrikası sinema salonunda yapılmış ve İstanbul’dan bir caz getirilmişti. Ayrıca her yıl olduğu üzere Pişmaniye Dergisi dağıtılmıştı.⁴³

Halkla ilişkilere de önem veren dernek yöneticileri haftanın belli günlerinde Türkyolu Gazetesinde yazı yazmaya karar vermişlerdi. Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği’nin Köşesi adlı bölümündeki ilk yazılardan biri Başkan Şinasi Yeldan’ın Henri Robert’ten çevirdiği “Avukatın Rolü” başlıklı yazıydı.⁴⁴ O sıralar 35-40 öğrenciyeye ayda 20 ila 50 lira yardım yapmakta olup senede bağlanmış 20 bin lira alacağı bulunmaktaydı. Öğrenimlerini tamamlayan ya da bırakanların aldıkları bursu taksitle geri ödemeleri esastı. Ayrıca yönetim İhsan Tüzün’ün gazeteye yazdığı gibi yeni tüzük gereği İstanbul ve Ankara’da da birer şube açarak genişleme kararı almıştı.⁴⁵ Ancak bu gelişmelerden kısa bir süre önce Metin Yüce ve Ali Serdengeçti’nin dernekten ayrılmalarından sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 3.sınıf öğrencilerinden İhsan Tüzün de dernek yönetiminden istifa etmişti.⁴⁶

II. Dünya Savaşı sonrası yokluk yıllarında, üniversite öğrencilerinin burs gereksinimlerini karşılamaya çalışan bir öğrenci derneği olan KYÖD’ün 1951-1953 yılları arasında başkanlığını yürütme görevini onurla taşıyan Yeldan, Hukuk Fakültesi ve askerlik hizmeti ardından da KYÖD’e hizmet etmeyi bırakmamıştı. Dostu Şakir Balkı 1960’lı yılları şu sözlerle anlatıyor: “KYÖD’ün çıkardığı AYÇA Dergisi’ni hazırlarken Avukat Şinasi Yeldan’ın bürosunda çalışıyorduk. Buraya girip çıkanların çoğu İzmitli Yüksek Öğrenim ve Liseli gençlerdi. Sanıyorum, Derneğin de lokali gibiydi burası. AYÇA burada hazırlanıyor ve İstanbul’da basılıyordu.”

Yeldan, 13 Şubat 1961’de, 1961 Anayasasının getirdiği demokratik ortamda, 12 sendikacının İstanbul Valiliğine verdikleri bildirimle kurulan Türkiye İşçi Partisi’nin Kocaeli İl Başkanlığı’nı üstlenmiş ve 9 - 10 Şubat 1964 tarihinde TİP’in İzmit’de gerçekleştirdiği Büyük Kongresi sonucunda Genel Yönetim Kurulu Üyesi olmuştu. Parti Kocaeli örgütünün yayın organı olan “İşçiyeye Çağrı” dergisinin de yükünü Mehmet Yüce ile birlikte sırtlamış, 1968 yılında TİP İzmit Belediye Başkan adayı olmuştu. Bir süre Tersane-İş ve Selüloz-İş’in avukatlığını da yürüttü.

Sendikacılar kendisine büyük saygı gösteriyor “Şinasi abi” diye hitap ediyorlardı. Sendika yönetim kurulu olmadan toplantı yapmamaya özen gösteriyorlardı. Arası iktidarlarla hiç iyi olmadı. İktidarda CHP varken CHP’nin, iktidarda Demokrat Parti varken Demokrat Parti’nin partizanca uygulamaları nedeniyle işten atılan işçilerin avukatlığını üstlenmişti. Sendikaların yeni kurulduğu, paralarının pullarının olmadığı dönemlerde sendika avukatıydı.

Yıllar sonra emekli olmuş taksicilik yapan bir işçiyeye sendikada çalıştığımı söyleyince, onu sorup, “Gece demez gündüz demezdi, hangi işçinin başı sıkışsa kapısını çaldık , ne yapıyor?” demişti. Tarım Koruma grevlerinde, işyeri işgallerinde, grev ve direnişlerde işçilerin yanında hep o vardı.

Hakkında dava açtılar. Sanık olduğu iddianamede neyle suçlandığını yazmayı unuttular. Bunun üzerine savcı durumu, “Direniş olur Şinasi Yeldan, grev olur yine Şinasi Yeldan. Avukat mı, sendikacı mı, komünist mi anlamadık” diye açıklamaya çalıştı.

TİP’in dışında başka hiç bir partiye üye olmadı. Sosyalist olmanın dışında hiçbir politik kimliği kabul etmedi. Avukatlığında, baro başkanlığında, hep sosyalist kimliğini, sosyalist olmanın gerektirdiği değerler sistemini ön plana çıkarttı. Tüm meslek yaşamında net, açık, dürüst ve çok nazik bir insan oldu.

Bir hukukçunun bağımsız olması gerektiğinin altını ısrarla çizdi. Rıza Kuas gibi efsane bir sendikacıyla, gece yarısı iddia üzerine Rıza Kuas’ın köyüne gidip düğün yaptırarak kadar samimiydi. Yine de hukukçu bağımsızlığından Rıza Kuas dahil hiç kimse için asla ödün vermedi.

41 Aktaran Atakan Sonugelen

42 Şinasi Yeldan, KYÖD’ün 60. Yılı’nda Anımsadıklarım, KYÖD 2007, s...

43 21 Şubat 1953 Bizim Şehir.

44 2 Eylül 1953, Türkyolu

45 16 Ağustos 1953, Türkyolu

46 1 Ağustos 1953, Türkyolu

Birlikte çalıştığı genç avukat Murat Özveri'ye "Kravatına sahip çık. Kravatına sahip çıkamazsan, onu sendikacıların eline verirsen yulara dönüştürürler" diye öğüt verirdi. Hiç bir zaman kravatının yulara dönüştürülmesine izin vermedi.

"İşçi sınıfı kalmadı, sınıfın yapısı değişti" tartışmalarının moda olduğu dönemlerdi. Bu tartışmalarda bir gün "Sınıfsal bakış açısını yitirmemek gerek, sınıfsal bakış açısını yitiren pusulasını yitirmiş demektir" demişti.⁴⁷

Son yıllarında Ayvalık'a yerleşen karı koca avukat Şinasi ve Necla Yeldan'ın oğulları Prof. Erinç Yeldan da neoklasik, Marksist ve diğer radikal iktisat okullarını bilen ender iktisatçılarımızdan olup Cumhuriyet ve Kocaeli Demokrat gazetelerinde ekonomi ve toplum üzerine yazılar yazmaktadır. Kocaeli'nin iki büyük kurumu, Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Barosu 9 Mayıs 2006 günü Üniversite salonunda ekonomik kriz koşullarında feshe karşı işçiler nasıl korunur sorusunun yanıtını aramak için düzenledikleri orta sempozyumun konuşmacılarından biri Prof.Dr. Erinç Yeldan idi. Erinç Yeldan Yaşar Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı'nın ardından Bilkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı'nı da yürüttü. .

Torunu 16 yaşındaki Melissa Yeldan'ı toprağa verdikten üç gün sonra 87 yaşında vefat eden Yeldan 11.11.217 günü Ankara'da toprağa verildi.

1954 – 1956 Başkanı Suat Hazar

Demiryolu caddesinde bugün Ziraat bankası şubesi yakınlarında bahçeli ahşap bir evde Saraylı Hanım Teyze, büyük oğlu Av. Saadettin Hazar ve eşi, kızları Müyesser (Mualla) ve küçük oğlu Suat Hazar otururlardı.⁴⁸ 1931 İzmit doğumluydu. İzmit Orta Okulu, İzmit Lisesi ve İTÜ Elektrik Mühendisliği'nden üstün başarılarla mezun oldu. Yüksek Elektrik Mühendisi Suat'ın İzmit Gençlik'in salonunda başladığı Masa Tenisi sevgisi sonunda onu Milli Takım Oyuncusu olmaya kadar götürmüştü.

Sorunsuz bir genel kurul sonrası yönetime gelmişlerdi. Yönetim Kurulu Cengiz Ulusoy (Yüksek Mimar), Av. Tarık Tekin (Milli futbolcu Metin Tekin'in babası), Erdin Arkman (Diş Hekimi) ve sayman Yıldırım Vural'dan oluşuyordu. O yıllarda dernek binası Kapanönü'nün Demiryolu ile kesiştiği noktadaki camakandan yapılmış binanın son katı idi. Hazar, zeki ve iş bitirici bir yapıya sahip olmasına karşın oldukça sakin bir başkandı. Titiz ve espri yapmayı severdi. Eşi Suna Hanımı Foto Atmaca'nın vitrinindeki fotoğrafından beğenmiş, yakın arkadaşı Cengiz Ulusoy'un yardımıyla tanışmış, sonunda mutlu bir yuva kurmuşlardı. Evlendikten sonra Suna Hanım KYÖD'e üye olarak çalışmalarına destek olmuştu. Suat Hazar, SEKA'da çalışırken İzmit Belediye Başkanı Erol Köse'nin çağrısı üzerine 24 Kasım 1961'de Belediye'ye geçerek Elektrik Su Otobüs İşletmesi Müdürü olarak görev yaptı. Fuardaki göl onun projesidir. Fuar ilk açıldığında o bölgeye kimse gitmezdi. Tek başına oranın harfiyatını yaptırdı. Sandalları anlatır, akşam sefaları, fasıllar yapılacak derdi.

Ortaokul yıllarından beri spora ama özellikle pingpong'a meraklıydı. Türkiye şampiyonu da olmuştu. Yıllar geçse de masa tenisine devam etmiş, raketi elinden bırakmamıştı. Bir final maçında genç bir çocuğa yenilince arkadaşları Neptün Morali ve Cengiz Ulusoy kendisini çok kızdırıp sabrını taşıınca "Beyinsizler, ben kaç şampiyonluk yaşamış adamım, o çocuğa mahsus yenildim. Ona şimdi Suat Ağabeyi yendim diye şevk gelecek. İki saat yerine üç saat antrenman yapacak. Gördünüz mü bir kişi kazanmış olduk. Yoksa on kere oynasak hepsini kazanırım" demişti.⁴⁹

Bir ay kadar önce ağır bir kalp kirizi geçiren Suat Hazar, Haydarpaşa Hastahanesi'nde yapılan müdahalelere rağmen ne yazık ki 12 Nisan 1972 Çarşamba günü genç yaşta hayata veda etti. 13 Nisan günü Türk bayrağına sarı tabutunun peşinden binlerce İzmit'li Bağçeşme Mezarlığı'na gitti. Yüzlerce çelenkle süslenen mezarının başında dökülen göz yaşları onun kalplerde yer ettiğinin bir kanıtıydı.⁵⁰ Henüz altı yaşındayken geride bıraktığı oğlu Bora bugün ABD'de başarılı bir hekim.

Ulusoy başkanı Hazar'ı şu sözlerle anıyor:⁵¹ Ben İ.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Mimarlık bölümünde, Suat ise İTÜ Elektrik Mühendisliğinde okuyordu. Yokluk zamanıydı. Buna karşın samimiyetin yüksek olduğu zamanlardı. Arkadaşlarımızın evine çok rahat gider, boş bulduğumuz yatağa yatarlardı. Her konuda birbirimize yardım ederdik. Suat çok iyi bir insan olması yanı sıra çok iyi bir liderdi. Bizi toparlayıp hedefe ulaşmaya yönlendiriyordu. 1954 Yılı KYÖD denince aklıma hemen Pişmaniye Geceleri gelir. Aylar öncesinden çalışmalarına başlar, geceye gelecek müzik grubunu seçmek için gittiğimiz gece kulüplerinde bedava ağırlanırdık. İzmit'te KYÖD'lü olmak büyük ayrıcalıktı, kimse sesini çıkarmaz hemen işimizi hallederdi. İzmit ahşap evlerin bulunduğu, denizden yararlanabildiğimiz, herkesin birbirini tanıdığı ve saygıyla bir araya geldiği özel bir kentti. Kentin bu güzelliğinden dolayı Suat'la İstanbul'da kalmayıp İzmit'te dernekte buluşur, oldukça özel ve keyifli

47 Murat Özveri, Adaletin İş Yüzü, Sınıfsal Bakış Açısı Yitirilirse, Evrensel Gazetesi, 29 Haziran 2016

48 Cengiz Oray, Müzik Yaşamım ve Anılarım, İzmit 2013, s. 8

49 Aktaran Metin Hazar.

50 Sesim Dergisi, 20 Nisan 1972, s.10 - 11

51 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2006, s. 26-27

günler geçirirdik. Neler yapmamız gerektiğini konuşur, çalışmalarını başlatırdık. Öte yanda saymanımız Yılmaz Vural tahtaya yazarak hesaplarımızın durumunu anlatırdı. O yıllarda KYÖD’ün parasal olanakları pek yoktu. Elde ettiğimiz gelirlerle de burs verirdik ki bizim için çok önemli idi.

Toplumsal olaylara da duyarlılık gösterirdik. Hürriyet Gazetesi sahibi Sedat Simavi Kıbrıs olayları hakkında yazı yazmıştı. Kıbrıs’ın kurtarılması çabalarına destek vermek üzere gençleri toplayıp Plene Marş ile yürüyüş yapmıştık.

Ankara Şubesi Kuruluyor

Ankara’da okuyan Süreyya Çelikkaya KYÖD Ankara şubesini kurdu. Çetinkaya, Deniz Gezmiş, Deniz Baykal gibi aydınların bir araya gelip uzun uzun siyasi sohbetler yaptıklarını hatırlarım. Ankara’da ayrıca Suat Hazar, Müşfik Kenter ve diğer arkadaşlarla buluşarak kültür ve sanat toplantıları yapardık. Suat ve benim Müşfik Kenter’le dostluğumuz Suat’ın ölümüne kadar devam etti. (Not. Bir başka görüşe göre bu Ankara KYÖD’ün şube olmayıpbağımsız bir yapıda kurulduğu ancak Ankara’da Kocaelili öğrenci sayısı yetersiz olduğu için bir süre sonra kapandığı yönünde.)

Pişmaniye Gecisini müzenin (Hünkar Kasrı’nın) bahçesinde yaptık. Roman arkadaşlardan bir lira karşılığında kaplumbağa bulmalarını istedik, bize onlarca kaplumbağa getirdiler. Biz üzerlerine mumlar koyarak “Lale Devri” akşamını yarattık. Çok güzel bir gece geçmişti. Dergiyi ilk okuma açık arttırmasını da Necmi Pehlivan kazanmıştı. İzmitlilerin her yıl merakla beklediği 1954 Yılı Pişmaniye Gecesi 20 Şubat’ta yapılmış ve elbette gecede Pişmaniye Dergisi de dağıtılmıştı.⁵²

Bizim Şehir’de yer alan habere göre 1954-55 Vilayet Bütçesi’nde Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği’ne 1,500 TL destek verilmesi karar verilmesine karşın 8 Mart 1954 günü toplanan İzmit Belediyesi Meclisi bütçe görüşmelerini bitirmiş ve bu arada kimi dernekler yanı sıra Yüksek Tahsil Derneği’ne 8,000 TL yardımda bulunulmasına karar vermiştir.⁵³

Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği’nin hazırladığı 1954 yaz programına göre her cumartesi akşamı saat 20.30’da derneğin Kemaliye caddesindeki lokalinde bilimsel, felsefi ve güncel konular hakkında herkese açık konferanslar ve bir satranç turnuvası düzenlenmesi kararı alınmıştı.⁵⁴

Kıbrıs Mitingi

Kocaeli Gazeteciler Cemiyeti ve Yüksek Tahsil Cemiyeti yönetim kurulları ortak bir toplantı yaparak Kıbrıs için bir miting ya da kapalı alan toplantısı yapma kararı alarak Valiliğe yazılı başvuran dernekler miting için izin alınamaması durumunda 16 Eylül 1954 Perşembe günü kapalı salon toplantısı yapılması düşüncesindeydiler.⁵⁵ Ancak her iki dernek başbakan’ın konuşması sonrası miting müracaatlarını geri alarak bir Kahramanlar Gecesi hazırlığı içine girmişlerdi.⁵⁶

Kocaeli Yüksek Tahsil ve İzmit Lisesi’nden Yetişenler Derneği, 1954 yılı Eylül ayında, üniversite kayıtlarının hemen öncesinde yüksek eğitim yapmak isteyen öğrencilere kolaylık olmak üzere bir büro kurmuştur. Tüzük gereği, derneğe üye olabilmek için İzmit Lisesi’nin kuruluşundan önce ortaokul mezunu olmak, sonrasında ise İzmit Lisesi mezunu olmak veya Kocaeli’de ikameti olup yüksek öğrenime devam ediyor olmak gerekmektedir.⁵⁷

1954 Yılı sonuna gelindiğinde görünmektedir ki çok sayıda fakir öğrenciye yüksek tahsil olanağı sağlayan dernekten belli miktarda yardım alan öğrenciler eğitimleri sonrası hayata atılmaları ile birlikte bir kişi hariç olmak üzere taahhütlerini yerine getirmişler böylece yeni öğrencilere destek olanağı sağlamışlardır.⁵⁸

Derneğe Destek Vermeyen Vilayet ve Belediye Ağır Eleştirisi Altında

Bizimşehir Gazetesi 1955 yılında derneğe şu sözcükleri ile destek veriyordu: “1948 yılında kurulan Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği’nin ana gayesi yüksek öğrenim görmesine rağmen ekonomik durumu öğrenim masraflarını karşılamaya yeterli olmayan öğrencilere yardımcı olmaktır. Dernek bu amacını yerine getirmekte midir? Buna şüphesiz evet diyebiliriz. Dernek her yıl 25 - 30 öğrenciye ayda 30 ila 70 lira arasında burs vermektedir. Bu yıl yapılmakta olan yardımların aylık tutarı 1,300 TL civarındadır. Dernek üyeleri her yıl Belediye ve İl Genel Meclisi bütçelerinin görüşmeleri sırasında endişe içinde kalmaktadırlar çünkü bu bütçelerden ayrılacak yardımın kesilmesi veya kısılması aslında kit kanaat geçinen 30 burslu öğrencinin perişan olması demektir. Derneğin bilinmeyen bir yönü bu yardımın şeklindedir. Hibe zannedilen yardım aslında borçlandırma şeklindedir. Yardım gören her öğrenci hayata atıldıktan itibaren gördüğü yardımı ödeyeceğini noterce onaylanmış bir senet ile taahhüt etmektedir.”⁵⁹ Benzeri bir destek Azim Gazetesi tarafından veriliyordu: Kocaeli

52 Bizim Şehir, 5 Şubat 1954.

53 Bizimşehir, 9 Mart 1954.

54 Türkyolu, 18 Temmuz 1954; Bizim Şehir, 20 Temmuz 1954.

55 Türk Yolu, 10 Eylül 1954.

56 Türk Yolu, 14 Eylül 1954.

57 Azim, 20 Eylül 1954; Türk Yolu, 21 Eylül 1954.

58 Bizim Şehir, 7 Aralık 1954.

59 Bizim Şehir, 25 Ocak 1955.

Yüksek Tahsil Derneği Yönetim Kurulu'nun aldığı karar uyarınca ilkokuldan başlayarak yüksek öğrenimlerini tamamlayıncaya kadar fakir öğrencilere aylık burs verme kararı Vilayet bütçesi'nden derneğe ancak 1,500 lira ayrılması ile şimdilik sonuçsuz kaldı. Bilindiği üzere dernek her ay otuzu aşkın yüksek öğrenim bursu vermektedir. Dernek imkanları ileride yükselecek olursa bu proje hayata geçirilecektir.”⁶⁰ İki gün sonra da bu kez Hürsöz Gazetesi'nde Selahattin Telsler, Vilayet Bütçesi'nden Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği'ne 1,000 TL destek verilmesini çok yetersiz bulmakta ve ağır dille eleştirmekteydi. Derneğin İstanbul ve Ankara'daki arkadaşları için ağır yükler üstlenmesine karşın maddi olanaksızlıklarla savaştığını belirterek zengin çocuklarının bile derneğin ilgisine ihtiyaç duyduklarını ancak yanı sıra öğle yemeğini bile zor temin eden öğrenciler bulunduğunu bu nedenle Belediye ve Vilayet bütçelerinde kesinlikle derneğe yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı.⁶¹ Vilayet'in derneğe düşük katkıda bulunmasının bu denli eleştirilmesi sonrası nihayet Belediye, Yüksek Tahsil Cemiyeti'ne 10,000 TL yardım kararı almıştı.⁶²

Pişmaniye şenlikleri çerçevesinde 18 Şubat 1955 Cumartesi günü lisede “Sanat sanat için mi? Yoksa halk için mi olmalı?” konulu bir münazara düzenlenmiştir.⁶³İzmitlilerin merakla beklediği gece ise 19 Şubat 1955 günü Şehir Gazino'sunda yapılmış ve her sene olduğu gibi gecede Pişmaniye Dergisi dağıtılmıştır.⁶⁴Aslında geceye bir Elen (Yunan) şarkıcı üçlüsü katılması için oldukça uğraşmışlardı.⁶⁵Ancak bu yılki balodan sonra Pişmaniye gecelerinin her yıl kalitesinden daha da kaybettiği şeklinde eleştiriler de gelmiştir.⁶⁶

1956 Yılı yaz aylarına gelindiğinde Yüksek Tahsil Talebe Derneği bütünlemeye kalan lise ve ortaokul öğrencileri için 10 Temmuz'da başlamak üzere her ders için her gün iki saat olmak üzere 30 TL ücretli kurslar açmaya karar vererek hem öğrencilere ucuz destek vermiş hem de dernek faaliyetlerine kaynak sağlamayı amaçlamıştı.⁶⁷

1957 – 1959 Başkanı Kayhan Tekin

20 Temmuz 1935 Konya doğumlu. Babasının memuriyeti nedeniyle 1943 yılında Kocaeli'ne gelen Tekin, ilk, orta ve lise eğitimini İzmit'te tamamladıktan sonra İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne girdi., 1961 yılında mezun oldu.

1961 - 1963 yılları arasında vatani görevini yapan Tekin, askerlik sonrası SEKA Kocaeli İşletmesi'nde Plan ve Proje Şefi olarak çalışmaya başladı. Kurulması planlanan Çaycuma, Aksu, Dalaman Kağıt fabrikalarının mali projelerine imza attı.

1965 yılında Yüksek Kimya Mühendisi Gönül tekin ile evlendi. İki kız çocuk sahibi oldu. 1972 yılında gelen teklif üzerine Türk Hava Yolları'na Maliye ve Muhasebe Müdürü olarak geçiş yaptı. 1991 yılına kadar burada çalıştıktan sonra emekli oldu. Kısa bir emeklilik süresinden sonra vefat ettiği 1995 yılına kadar Yeminli Mali Müşavir olarak çalışmalarına devam etti.

Yurt ve insan sevgisi yüksek, çalışkan, sorumluluk duygusu yüksek ve arkadaş çevresi büyük, sevilen bir insan olarak dernek başkanlığını başarıyla yürüttü.

İlk Yurt Girişimleri

Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği'nin olağan kongresi 1957 Mart ayı başında yapıldı. Sadece Pişmaniye Gecesi ve bu münasebetle yayınlanan dergi nedeniyle halk önüne çıkan bu dernek aslında içinde büyük işler görmekteydi. Ancak gösterişten uzak, içe dönük yapısına rağmen derneğin varlığının asıl amacı fakirlik yüzünden eğitim olanağı bulamayan öğrenci bırakmamaktı ve derneğin yardım eli muhtaç her talebeye derhal uzanmaktaydı. Ayda yüz liraya yakın burs veren bu dernek senede on beş bin lirayı aşkın yardımı büyük bir dikkatle gerçekleştirmenin yanı sıra artık üzerinde “Kocaeli” adının yazıldığı bir yurt binası temin etme yolunda bir çaba içine girmişlerdi. Ancak bu sadece derneğin bünyesi içinde yapılacak bir şey değildi, Kocaeli'lik bilinci içinde ancak başarılabilirdi. Bu nedenle projeyi destekleyen yerel gazeteler “Kamu görevlilerimiz diğer kurumlarımızla birlikte bu işe sarılmalıdır. Yükselecek binada aydın ordusu yetişecektir. Zenginlerimiz yardımsever olduklarını ispat fırsatı bulacaklardır”⁶⁸sözleri ile katkı veriyorlardı.

Vali Ekmel Çetiner, derneğin Fahri Başkanı seçiliyor

Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti geleneksel Pişmaniye Gecesi'ni 7 Mart 1959 akşamı Seka salonunda yapmak üzere hazırlanırken⁶⁹öncesinde Kocaeli Valisi Ekmel Çetiner'i Fahri başkan seçti.⁷⁰

60 Azim, 25 Ocak 1955.

61 Hürsöz, 27 Ocak 1955

62 Türk Yolu, 24 Şubat 1955.

63 Azim, 16 Şubat 1955.

64 Azim, 5 Şubat 1955; Bizimşehir, 10 Şubat 1955.

65 Azim, 25 Ocak 1955.

66 Türk Yolu, 22 Şubat 1955.

67 Azim, 4 Temmuz 1956.

68 Azim, 8 Mart 1957.

69 Hürsöz, 2 Mart 1959.

70 Hürsöz, 6 Mart 1959.

1960 – 1962 Başkanı Prof. Dr. Yıldırım Aktuğlu

8 Nisan 1935 İstanbul - Beşiktaş doğumlu. Sekiz çocuklu bir subay ailesinin beşinci çocuğu. Babası Ethem Aktuğlu emekli bir albaydı. Babasının mesleği nedeniyle Anadolu'nun birçok kentini gezdikten sonra, aile 1946 yılında Kandıra'ya geldi. O yıllarda Kandıra sahillerinde İkinci Dünya Savaşı nedeniyle çok sayıda korugan, top ve makineli mevzileri yapılmıştı.

Yıldırım Aktuğlu, ilkokulun son yılını bu ilçede Erol Köse ve Turhan Güneş'le birlikte okudu. Kasabada ortaokul bulunmadığı için babaları görevine Kandıra'da devam ederken, anneleri ve çocuklar Yıldırım, Leman, Keriman, Neriman ve Yavuz İzmit'e taşınarak Alemdar Caddesi'nin Demiryolu ile kesiştiği uçta bugünkü Vakıfbank Dörtüyl şubesinin bulunduğu noktadaki bahçeli ahşap eve yerleştiler.⁷¹

1946-47 Döneminde kayıt olduğu orta öğretimini 1954'de İzmit Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1954 - 55 ders yılında İ.Ü. Tıp Fakültesi'ne sınav gününde kontenjan kadar başvuru olmadığı için doğrudan kaydoldu. Üniversite yılları her türlü yokluk ve sıkıntılarla geçti.

1962 yılında mezun oldu. Yedek subay askerlik dönemini kaçıracağı için efsane Müdür Cevdet Göktürk ile görüşerek İzmit Lisesi'nde 1963 Ocak ayında askere çağrılana kadar Tabiat, Kimya ve Tarım dersleri verdi.

Askerlik görevi sonrası 1965 yılında İ.Ü. Cerrahpaşa 1. İç Hastalıkları kürsüsünde asistan olarak göreve başladığı Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden 2002 Yılında profesör olarak emekli oldu. 11 Ağustos 1967 tarihinde S. Gülten Bayrak Hanımla olan evliliğinden Mehmet Burak (Uz. Dr.), Ayşe Çiğdem Zeybek (Uz. Dr.), Zeynep Başak Özdamar (Vet. Hekim) adlı çocukları oldu. Uzmanlığı Klinik Bakteriyoloji ve Enfeksiyon hastalıkları olup, bu konu üzerine kitap ve bilimsel makaleleri mevcuttur.

1960-1962 yılları arası iki dönem başkanlık yaptı. Bu süreçte, Yönetim Kurulu arkadaşları Güven Demirseren, Erol Ayanoglu, Cengiz Oray, Gündüz Serdengeçti, Aykut Altay, Erol Soyer, Yılmaz Zengin, Erol Ercan, Yüksel Güngör, Naci Eresin, Ergün Sertbaşak ve Burhan Cürabey idi. Derneği devraldıklarında kasada yedi lira nakit ve oniki lira borç vardı.⁷²

30 Temmuz 1960 gecesi Ankara Devlet Konservatuvarı mezun ve öğrencilerinden oluşan bir orkestra, kora ve tiyatro grubu, geliri İnkilap Şehitleri Anıtı yararına karma bir konser vermiş ve seçkin bir kalabalık tarafından ilgi ile takip edilmişti. Konserin açılış konuşmasını Vali Hüsnü Başar yaparken ardından bir kurmay binbaşı ve Kocaeli Yüksek Tahsil Derneği Başkanı konuşmuştu.⁷³ Bu da idareye askerlerin müdahalesine rağmen, derneğin kentteki etkinliğini koruduğunu göstermektedir.

O yıllarda da KYÖD'ün geleneksel pişmaniye balosu için İstanbul'dan orkestra ve sanatçılar getiren yönetim kurulları baloyu cazip kılmak için uğraş verirdiler. Barış Manço, vb. böyle gecelerde İzmitlilere müziklerini

71 Cengiz Oray, Müzik Yaşamım ve Anılarım, İzmit 2013, s. 8

72 Erol Ayanoglu, 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 37

73 Mehmet Sarıoğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 1 Ağustos 1960, Sayı 100), Kocaeli 2013, s. 122

sundular.⁷⁴ 10 Mart 1962 Cumartesi gecesi Seka Sinema Salonu'nda düzenlenen gecede İstanbul'dan gelen bir grup en sevilen yeni dans ve caz parçalarını sunmuş, pist hiç boş kalmamıştır. Gece yarısı Pışmaniye Dergisi ilk okuma hakkı açık arttırmaya sunularak satışa çıkartılmıştır.⁷⁵

27 Mayıs Darbesi

27 Mayıs 1960 Askeri darbesi sonrası devrin gazetelerinden halkın darbecilerden çekinmesi doğaldır. Bu nedenle, Kocaeli'de darbe lehinde miting ve gösteriler yapılmıştır. Atatürk Anıtı'nda yapılan törene bir kıta asker ve bandonun yanı sıra katılan katılan Lise, Tekniker ve Erkek Sanat Enstitüsü öğrencilerine ilaveten 15.15 sıralarında Yüksek Tahsil öğrencileri Kolordu Komutanlığına giderek orduya bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu sırada 15. Kolordu kumandanı Korgeneral Hayati Ataker karargah önünde bulunan öğrencilere teşekkürlerini bildirmiş, sözleri büyük tezahürata vesile olmuştur.⁷⁶

1 Haziran 1960'ta vatandaşlar tarafından 27 Mayıs Hürriyet Zaferi olarak adlandırılan büyük bir miting tertip edilmiş, mitinge öğretmenler, üniversite öğrencileri, Kocaeli Yüksek Öğretim Derneği üyeleri, Kız ve Erkek Enstitüsü öğrencileri, Teknik ve Akşam Lisesi ile ilkokul ve ortaokul öğrencileri ve kalabalık halk topluluğu katılmıştı. Mitinge katılanlar İzmit Lisesi önünde yürüyüşe başlamış ve bu yürüyüşe Askeri Vali ile Kolordu komutanı da katılmıştır.⁷⁷

27 Mayıs sonrası Kocaeli Yüksek Öğretim Gençliği yürüyüşü. Atatürk resmi taşıyan Solmaz Duysak, arkada gülümseyen Ahmet Tırpancı. Ahmet Duysak arşivi. Foto Esen

Dönemin başkanı Yıldırım Aktuğlu o günleri şu sözlerle özetlemektedir: 1957 Seçimlerinden sonra siyaset alanı giderek ısındı. 1960'ın ilk aylarında gerginlik iyice artmıştı. Muhalefet partilerinin sert eleştirilerine iktidar partisi ardı ardına aldığı sert önlem, engel ve kısıtlamalarla karşılık vermektedir. 1960 Yılı başlarında erken seçim söylentileri dolaşmaya başladı. Üniversite öğrencileri tıpkı 1946-50 sürecinde olduğu gibi iktidara karşı muhalefetten yana davranışlar sergiliyorlardı. Bu sırada ortaya bir Vatan Cephesi kavramı çıkarıldı. Özellikle öğrenci derneği başkan ve yöneticilerinin bu cepheye katıldıklarını belirten telgrafları çok önemseniyordu. Adları defalarca radyo ve iktidar yanlısı gazetelerde yayınlanıyordu. Bu telgrafları çekenlerin ödülleri konusunda pek tatlı dedikodular dolaşıyordu.

O zamanki adıyla Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti uzun zamandır bir arkadaş grubunun elindeydi. Sık sık değişiyor yerine bir başkası geliyordu. Bir sorun yoktu. Nedense iktidar partisinin il örgütü, özellikle de milletvekilliğine hazırlanan il başkanı dernek seçimleriyle yakından ilgilenmeye ve mevcut yönetimi desteklemeye başladı. Bunu yeniden seçilecek grubun Vatan Cephesi'ne katılacakları dedikodusu izledi. Söylentiler karşı grupları oluşturdu, ortam uygun olduğu için hareket genişledi. Güçlü bir karşı cephe kuruldu. Bu durum iktidar partisinin il yönetim kurulunu rahatsız etti. Destekledikleri tarafa desteklerini, karşı tarafa da örtülü tehditlerini arttırdılar. En büyük tehditleri de Belediye yardımını kesmekti. Ama ideallerine midelerinden bağlı olmayan gençlerin bu baskılardan yılmayacaklarını tahmin edemediler.

74 Cengiz Oray, Müzik Yaşamım ve Anılarım, İzmit 2013, s. 18

75 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Mart 1962, Sayı 129-130), Kocaeli 2013, s. 124

76 Demokrat Kocaeli, 31 Mayıs 1960

77 Azim, 3 Haziran 1960, No: 1771.

Sonunda karşı grubun yaşça büyük ağabeyleri konumundaki Yıldırım Aktuğlu'nun, başkanları olması teklifini bir süre düşündükten sonra kabul etmesiyle çok iyi çalışan gençler geniş bir taraftar kitlesi oluşturdu.

1960 Şubat tatilinin sonuna doğru bir Pazar günü İzmit Lisesi'nin birinci kat koridoruna konan uzun sıralara oturarak heyecanlı ancak olaysız bir kongre sonucu Aktuğlu ekibi açık farkla kazandı. Taraflar birbirini kutladıktan sonra konuşmalar yapıldı, marşlar söylendi. Bir önceki başkan Kayhan Tekin nazik bir konuşma yaptı, başarılar dileyerek yönetimi devretti.

Dernek merkezindeki eşyalar oldukça eskiydi. Kırık dökük bir masa, ahşap beş sandalye, tuşları eksik bir daktilo ve masanın üzerinde yığın halinde bursiyerlerin noterde yaptırdıkları borç senetleri vardı. Bankada hiç para yoktu. Son kalan miktarlar da seçim öncesi burslar için dağıtılmıştı. Burs almak isteyen öğrenciler kapıdaydı. Bunlara ek kötü haber tez geldi. İzmit Belediye Meclisi derneğe verilecek 10,000 lirayı bütçeden çıkartmıştı. İl Başkanından da Aktuğlu'ya Tanganika'ya dönüşsüz bilet alması mesajı gönderilmişti.

23 Nisan 1960'da Tütünçiftlik (Tüpraş) Rafinerisi'nin temeli atılacak olup iktidar partisi İl Yönetimi de yapılacak töreni bir propagandaya dönüştürmek için elinden geleni yapıyordu. KYÖD'ün de törenlere katılması için el altından mesaj gönderiyorlardı. Yönetim Kurulu içinde iktidar partisini yürekten destekleyen bir üye vardı. Sıkıntılı dönemi vurgulayarak katılımın sorunları çözebileceğini söylüyordu. Çok tartıştıktan sonra oy verenleri kıracağı ve karşı tarafın süistimal edeceği düşüncesi içinde son gün gidilmemeye karar verildi. Törene tek başına katılan iktidar yanlısı üye kırılarak dernekten tamamen koptu.

1960 Nisan ayında hava iyiden puslanmıştı. 27 Nisan günü Aktuğlu'nun ilk kez katıldığı Tıp Talebe Cemiyeti kongresini polis cebren dağıtıp ertesi günde bu baskının okul bahçesindeki devamında ölen ve yaralananlar olunca Üniversite tatil edilmiş, Aktuğlu'da İzmit'e dönmüştü. Meclis'te Tahkikat Komisyonu ard arda bildiriler yayınlıyor, tehditler savuruyordu. Derneğin çalışmaları kısıtlanmıştı. Çalışma saatleri dışında dernek lokalinin de kullanılması yasaklanmıştı. Gösterilerin yurt genelinde devam etmesi üzerine Komisyon ünlü "Güvenlik Güçlerinden izin almadan bir araya gelen üçten fazla kişinin üzerine ihtar edilmeksizin ateş açılacağı" duyurusunu yayınladı.

27 Mayıs günü radyodan askerlerin müdahalesini duyunca sokaklara çıktık. Günlerce ihtilali destekleyen salon ve Açıkhava toplantıları yaptık. Düşürülen iktidar partisi yanlılarının kırılmaması, incinmemesi için dikkatli olduk. Kandıra, Kaynarca, Derince'de toplantılar, yürüyüşler düzenledik.⁷⁸ 1959-60 yılları arasındaki çalkantılı dönemde devrim derneklerinin önünde yer alıyorlardı. 27 Mayıs sonrasında Vilayette kurulan bir komitenin unsuru olarak tüm arkadaşlarla il ve ilçede yürüyüşler düzenliyor, küçük yerleşim birimlerine hizmet götürüyorlardı. Bu arada üniversite kazanmış 50'e yakın öğrenciye burs sağladılar.⁷⁹

4 Haziran 1960 Cumartesi günü Derince'de düzenlenen yürüyüşte Yıldırım Aktuğlu ve KYÖD'lü gençler halkla birlikte.

1960 Yazında Kefken ve Akçakoca gezileri düzenlendi. Turneye çıkmış bir tiyatro grubu ile anlaşıldı ama biraz para kazanalım derken ziyan etmişlerdi. Bir daha tiyatro organizasyonunu denemediler. Bir gün Cemal Gürsel imzalı gelen bir mektupta Devlet Konservatuarı mezun ve öğrencilerinin gösteri sunmak için İzmit'e gelecekleri, protokol üyelerinin de ücretli izleyeceklerini, toplanan paranın da Şehitler Anıtı yapımı için verilen adrese

78 Yıldırım Aktuğlu, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 31-35

79 Erol Ayanoglu, 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 37

gönderilmesi yazıyordu. Dernek geceyi Aile Bahçe Sineması'nda yaptı ama doluluk istenilen ölçüde değildi. Sanatçıların performansı da katılanları pek memnun etmemişti. Sonuçta toplanan 3,500 lira Hikmet Şimşek adresine gönderildi.

1960 Yaz ayları geçip kendi gerçeği ile yüz yüze kalan, kasası tam takır dernek ağabey ve danışman konumundaki eski başkanlardan Av. Şinasi Yeldan'ı yanlarına alarak ihtilanin Vali ve Belediye Başkanlarını ziyaret ettiler. Pek hoşlanmamalarına karşın kesilen miktar kadar yardım yapılmıştı.

1961-62 Dönemi yani Yıldırım Aktuğlu ikinci dönemi için yapılan seçimler sakin geçti. Karşı grup yoktu. Seçimleri izleyen Pazartesi günü dernek binasında yapılan görev dağılımı sonucu Aktuğlu başkan, Erol Ayanoğlu sekreter, Burhanettin Curabey sayman, Naci Eresan veznedar oldular.

Durumu kısıtlı İstanbul'da okuyan İzmitli öğrencilerin en büyük derdi beslenme ve barınma idi. Bu nedenle derneğin aklında hep İstanbul'da modern bir Kocaeli Yurdu kurmak vardı. Ancak bu düşünceye destek olabilecek kent sermayesi yoktu, üstelik dernek nerdeyse 27 Mayıs darbesinden sorumlu tutuluyordu. Bu nedenle bu hayal kısa zamanda suya düştü ve dernek elinde kalan tek olası gelir kaynağı olarak daha önce geri ödeyeceği taahhüdü ile burs almış ama mezun olup da ödememişlerin peşine düştü. Pek tahsilat yapılamadı ama düzenli bir arşiv oluşturuldu.

Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın Sosyal Yardım Fonu kurulması ve toplanan paraların 1962 - 63 yıllarında dağıtım hakkındaki önergesi üzerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu'nun yazılı cevabında yer aldığı üzere 1962 - 1963 Yıllarında Yardım Gören Kültür Dernekleri listesinde yer alan yüksek öğrenim dernekleri arasındaki Kocaeli Yüksek Tahsil ve İzmit Lisesi'nden Yetişenler Derneği'nin 2,500 TL katkı aldığı görülmektedir.⁸⁰ Ancak dikkat edilirse diğer derneklerin pek çoğu Anadolu kentleri öğrencileri için kurulmuş olmalarına karşın merkezleri İstanbul veya Ankara idi.

KYÖD'ün Bağından Doğan Sakarya Yüksek Tahsil Derneği

Bu arada Adapazarı ve çevresindeki ilçelerin 1954 yılında Kocaeli'nden kopmaları öncesi Sakarya kökenli yaklaşık 10 üye KYÖD'den ayrılarak Adapazarı'nda "Sakarya Yüksek Tahsil Derneği"ni kurmuşlardı.

1932 İzmit doğumlu Prof. Dr. Nusret Ekin'in özgeçmişini ele alan bir çalışmada⁸¹ görüldüğü üzere 1953 yılında "Adapazarı'nın İktisadi Hayatına Bir Bakış. Müstakbel Sakarya Vilayeti Yolunda Biz ve Arzularımız" başlığı ile kaleme aldığı makalesi Sakarya Yüksek Tahsil ve Yardımlaşma Derneği dergisinde yayınlanmıştır.⁸²

İlk faaliyetlerinden biri olarak Adapazarı'nda bir "Sakarya Abidesi - Atatürk Heykeli" yaptırmak üzere teşebbüse geçerler. Atatürk Parkı'nda inşa edilecek abide 200.000 liraya mal olacaktır. Konu derneğin başkanı İstanbul'a gelerek, Mustafa Kemal Derneği başkanı ile görüşmelerde bulunmuştur. Abide işi ile meşgul olmak üzere bir cemiyet kurulmasına ve 13 Ağustos 1954 günü Öğretmenler Derneği lokalinde bir toplantı düzenlemeye karar verilmiştir.⁸³ Kısa bir süre sonra da 27 Ekim 1954 tarihinde Ordu Evi salonunda Ankara ve İstanbul'dan birçok arkadaşın katıldığı bir Sait Faik'i Anma Günü düzenlenmiştir.⁸⁴

Kıbrıs meselesinin çözümü için Başvekil Adnan Menderes'in riyasetindeki heyeti Londra'ya

götüren uçağın 17 Şubat 1959 tarihinde uğradığı müessif kaza dolayısıyla milletçe duyulan derin teessür ve elemi belirten telgraflar arasında Sakarya Yüksek Tahsil ve Lise Mezunları Cemiyeti Başkanı Sn. Kızıldemir de görülmektedir.⁸⁵ Burada dikkat çekici olan Sakarya derneğinin de Kocaeli'deki dernek gibi adına "Lise Mezunları" tanımını eklemiş olmasıdır.

1960 Askeri darbesinin hemen sonrasında Sakarya Tahsil Gençliği ordu lehine binlerce Sakaryalının yollarını doldurarak sevinç gözyaşları arasında kendilerini alkışladığı ve tezahüratta bulunduğu bir gösteri ile Saray Sineması'nda Kapalı Toplantısı yaptı. Sakarya'da artık Ata'nın heykelinin dikilmesi için ant içildi. Konuşan şanlı ordu mensupları, hatipler ve Yüksek Tahsil Gençliği günün mana ve önemini belirtmiş, şiirler ile marşlar okunmuştur. Sakarya Askeri Valisi Mete Yurdakul da gençliğe bir hitapta bulunmuştur.⁸⁶

1967 Yılına geldiğimizde ise üniversite öğrencisi Ayhan Azak bir yandan Sakarya Yüksek Tahsil Derneği başkanlığını yürütürken aynı anda teyze oğlu Hamdi Özarutan ile birlikte Adapazarı halkına, tiyatro organizasyonları yapmaktaydı. 1967 yılı Mayıs ayının ilk haftasına İstanbul'dan GenAR tiyatrosunu angaje ederek Nâzım Hikmet'in yazdığı "Yolcu" oyununun biletlerini çıkarmışlardı ancak biletleri alan kimse yok. Sebebi belli. Oyunun oynatılmasını istemeyen guruplar, harekete geçerek tehditler savurmaya başlamış-

80 TBMM Tutanaklar, 19.08.1963, s.229-236

81 Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, s. 12, Ankara 2000

82 İstanbul 1953; s. 9-10

83 Milliyet Gazetesi, 18.08.1955, s. 2; Bizim Şehir, 7 Ağustos 1954.

84 Ömer Kamoşoğlu, Türkyolu Gazetesi, 28 Ekim 1954.

85 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, C. 7, 18.11.1959, s. 266

86 Anadolu, 3 Haziran 1960; Ada Postası, 4 Haziran 1960.

lardı. Yerel muhabirler bu haberleri bağlı oldukları Ulusal gazetelere ulaştırıyorlardı. Her gün abone sahibi müşteriler telefon ederek bu oyuna gelemeyeceklerini bildiriyorlardı. GenAR tiyatrosu sahibi Muhtar Kocataş Azak’la irtibatla kalıp oyunun iptal edilip edilmeyeceğini merak ediyordu. Bu durumdan haberdar olan Sakarya Valisi Ertuğrul Ünlüer “Bu oyun İstanbul’da sahneleniyorsa, Sakarya’da da sahnelenebileceğini ve her türlü tedbirin de alınacağını garanti ediyorum” diyerek zamanın Emniyet Müdürü Şükrü Balcı’ya gerekli direktifleri verdi. Tümen Kumandanlığına telefon ederek destek aldı. Muhtar Kocataş’a kendi yöntemi dahilinde bilgi ilettiler. Oyun gününe kadar daha önce tiyatro müşterisi olarak görmediğimiz insanlar, toplu bilet alarak her iki seansı da doldurdular. Matine başlamadan kuliste sanatçıları, başta rahmetli Tuncel Kurtiz (Oyuncu ve sahneye koyan), Suna Keskin, Cahit Irgat ve diğerleri rahatladılar. Tuncel Kurtiz arkadaşlarını yürekli bir konuşma ile motive etti. Matinenin sonunda oyun çok beğenildi. Alkışlandı. Suarede de aynı şey oldu. Alkışlar nedeniyle sanatçılar tekrar tekrar sahneye gelerek seyirciyi selamladılar. Biz sanatçılara sarılarak tebrik ettik. Onlar da bizi organizasyondan ötürü kutladılar. Tuncel Kurtiz olayların akışını bizden dinledikten sonra “ Ayhan ve Hamdi kardeşlerim. Size ekibimiz adına bir defa daha teşekkür ediyorum. Size son olarak bir hatırlatmada bulunayım. Vali Bey’in kıymetini bilin.” dedi. Biz, bu söylenenin çok önceden zaten hafızalarımıza kaydetmiştik.⁸⁷

1962 – 1963 Başkanı Av. Erol Ayanoglu

10 Ocak 1938 İzmit doğumlu. 1955 İzmit Lisesi mezunu. Yönetim Kurulu Üyeleri: Seçkin Badoğlu, Av. Hayrettin Çetinkaya, Ataman Yenigün, Erdiç Özal, Ruhi Saner.

Yönetimi Yıldırım Aktuğlu’dan devralan Ayanoglu ve ekibi, önceki yönetimler gibi vilayet işbirliği ile köylere hizmet götürmeye, üniversite öğrencilerine burs vermeye devam ettiler. Ancak parasal kaynaklar her zamanki gibi kısıtlı idi. Tiyatro gösterileri ve gezilerin yanı sıra buldukları çözümlerden biri de İstanbul seferlerini yapan iki firmadan öğrencilere yarı fiyatla seyahat olanağı yaratmaktı. Üniversite kazanmış 50’e yakın öğrenciye burs sağladılar.⁸⁸

Kültürel Çalışmalar

Seka Postası’nın 15 Ocak 1963 sayısında müjdesini verdiği KYÖD tarihinin önemli öğelerinden “Ayça” adlı kültürel içerikli aylık derginin ilk iki sayısı bu dönemde yayınlandı. Yazarları arasında içlerinde henüz lise öğrencileri de dahil olmak üzere, Şakir Balkı (Yazar), Naci Girginsoy (Yazar), daha sonra Anayasa Mahkemesi Başkanı olacak Yekta Güngör Özden, burada başladığı çizimlerini uluslar arası düzeye taşıyan karikatür sanatçısı Nezih Danyal, Adnan Filiz (İzmit Lisesi), Muhittin Bakan (İzmit Lisesi), Ümit Erişik (İzmit Lisesi), Yılma Eryüksel, Savaş Poyraz, Ergün Sertbaşak (Ankara Ziraat Fakültesi), Burhan Surabey, Yılmaz Zengin, Ruhi Saner, Özay Soydabaş, M. Aykut Deren, Sırrı Yalçınkaya, Burhan Curabey, Yılmaz Zengin, Nazif Ege, Tülay Çelebi, O. Turgut Pamirli ve Hikmet Öktem (İzmit Lisesi Tarih Öğretmeni) bulunmaktaydı. Bir sonraki dönem başkanını Seçkin Badoğlu, İstanbul’daki baskı işlerini takip ediyor, dönemin ünlü edebiyat dergisi “Varlık”, Ayça’dan övgüyle bahsediyordu.

Dergi, olanaksızlıklar nedeniyle Badoğlu döneminde Belediye Başkanı Leyla Atakan’ın “Atatürk ve Kadın” başlıklı yazısının da yer aldığı 10.uncu özel Atatürk sayısı ile yayın hayatını sona erdirdi. Sorumlu Müdürlüğünü Erol Ayanoglu, Yazı İşleri Müdürlüğünü Ergun Sertbaşak yapıyordu. Çok uzun bir yayın hayatı olmadı ama kendisinden sonra çıkan diğer dergilere bir ilham kaynağı olmuştu. Bu edebi uğraşının ne kadar etkisi vardır bilinmez ama Ayanoglu’nun çapraz bilmece merakı, bugün ödülleri kazanacak kadar üst düzeydedir.

Dernek arada bir İstanbul’dan bazı tiyatro topluluklarını İzmit’e davet etmekteydi.⁸⁹1963 Yılında Kocaeli Yüksek Öğrenim Gençliği, İzmit Lisesi’nin sanatsever öğrencilerinin de yardımı ile Seka işletme giriş yolu üzerinde Öğretici Filmler Merkezi Salonu’nda iki kısa oyunu sahneye koymuştur. Cumartesi günleri matine ve suarede oynayan Gençlik Tiyatrosu büyük ilgi görmüştür.⁹⁰ Bir ay sonra yine derneğin daveti ile İzmit’te temsil edilen Yedek Koca adlı oyunda Sururi Kardeşler, Toto Karaca, Muzaffer Hepgüler gibi yıldızlar rol almıştı.⁹¹1964 yılında da Azak Tiyatrosu Gazanfer Özcan - Gönül Ülkü ve Arkadaşları topluluğu 13 Ocak’ta İzmit’e gelmiş ve Kocaeli Yüksek Öğrenim Gençliği yararına Armatör adlı komediyi oynamışlardır.⁹² Aralık’ta ise İstanbul Tiyatrosu Kocaeli Yüksek Öğrenim Gençler Birliği yararına Zir Deliler adlı komediyi Seka’da sergilemişlerdir.⁹³

87 Ayhan Azak, Rahmetli TuncelKurtiz ile Adapazarı’nda yaşadıklarımız, Mavi Nota Gazetesi, S. 1558, 23.10.2013, <http://www.mavi-nota.com/index.php?link=yazi&no=5284>, 08.12.2017

88 Erol Ayanoglu, 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 37

89 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası’nın İşliğinde İzmit’te Kültürel Yaşam, Kocaeli 2013, s. 66

90 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası’nın İşliğinde İzmit’te Kültürel Yaşam (Seka Postası, 1 Nisan 1963, Sayı 155), Kocaeli 2013, s. 77

91 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası’nın İşliğinde İzmit’te Kültürel Yaşam (Seka Postası, 15 Mayıs 1963, Sayı 158), Kocaeli 2013, s. 79

92 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası’nın İşliğinde İzmit’te Kültürel Yaşam (Seka Postası, 15 Ocak 1964, Sayı 174), Kocaeli 2013, s. 82

93 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası’nın İşliğinde İzmit’te Kültürel Yaşam (Seka Postası, 1 Aralık 1964, Sayı 195), Kocaeli 2013, s. 87

Daha sonraları 1983-85 Kocaeli Baro Başkanlığı ve Doğru Yol Partisi il başkanlığını yapan dönemin KYÖD 2. Başkanı Av. Hayrettin Çetinkaya anılarını şu şekilde aktarıyor: İstanbul'da MTTB'de talebe dernekleri toplantısı vardı. KYÖD adına da ben katıldım. Demokratlar grubunda idim. O zamanlar MTTB karma ama CHP ağırlıklı bir yapıya sahipti. Yönetime her ilden adam alacağız dediler. Beni de ağzı laf yapar diye listeye alacaklardı ama yönetimde 60-70 kişi, hiç olur mu? Kongre Hilton'un arkasındaki Spor Sergi Salonu'nda idi. Ortaya 50-60 Aday Listesi çıktı. Bu arada beni yurttan çağırdılar, seçim sonuçları ne oldu bugün bile belli değil. İstanbul Üniversitesi'nde öğrenciye ucuz yemek çıkardı, fiyatı 1 lira. Kızılay 75 kuruluşunu sağlar, öğrenci ise sadece 25 kuruş öderdi. 1960 sonrası talebe katkısı 1 liraya çıkarılınca bütün öğrenci derneklerinden birer kişi rektör Sıddık Sami Onat'a gittik. Ancak rektörün, Hocam çok sayıda fakir öğrenci var sözlerimize parası olan okusun cevabı bizi yıktı. Kanlı Pazar'ın yaşandığı gün karmaşa içinde kalınca kız öğrencileri bırakmak üzere Fen Fakültesi kuzeyindeki Vezneciler Yurdu'na yöneldik. Karşımıza İzmitli Jandarma eri Paso Remzi çıktı. Önümüz kesilmişti. Birlikte Başçavuşa rica ettik ama bizi Dişçilik Fakültesi'nden Beyazıt Meydanı'na kadar sürdüler. Etraf atlı polis doluydu. Bu arada Turan Emeksiz'in öldürülmesini seyrettim. Bunu gören talebe yüklendi. Polis kordonu gevşedi. Talebeyi provoke edenler vardı.

İzmit'in Meşhur Tatlısı

Pişmaniye

Amerikaya giden bazı İzmitliler, pişmaniyeyi orada da meşhur etmişlerdir

İZMİT'in pişmaniyesi çok meşhurdur. Pişmaniye, un ve şekerle yapılan bir tatlıdır. Tel tel ve kurudur. Yemesi çok hoştur. İmalî zordur ve hususî itina ister. İyi yapılmazsa teller ayrılmaz ve yapış yapış olur. Pişmaniye ilk yaparın geçen yüzyılda Kandıralı Hayri Usta olduğu söyleniyor. Amerika'ya göçen bazı İzmitliler, orada pişmaniye yapıp satarak zengin olmuşlardır.

İzmit'in meşhur bir tatlısı vardır: Pişmaniye... Her yıl şubat ayında Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Derneği bir «Pişmaniye Gecesi» tertipler. Ve davetliler, pişmaniye ustalarının titizlikle hazırladığı pişmaniye (aşağıda) neşe içerisinde yerler (yukarıda). Görüldüğü gibi, pişmaniye yemek büyük bir hünerdir.

1963 Kocaeli Yüksek Tahsil Talebe Deneği Pişmaniye Gecesi - Hayat Ansiklopedisi

Daha sonra başkanlık yapacak olan Saim Anıçok derneğe üye olduğu Ayanoğlu dönemini ve Badoğlu'nun başkan seçilmesi sürecini şu şekilde anlatıyor:⁹⁴Liseyi bitirip 1962 yılında üniversiteye başladık. Kaydımızı yaptırdıktan iki ay sonra hala İzmit'ten İstanbul'a gidip geliyorduk çünkü ev veya yurt bulamıyorduk.

94 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 41-42

Sonunda Fatih semti Sarıgözel mevkiinde Gürkan Akdil ve İsmet Karacan'la birlikte bir apartmanın giriş katında yorgancı dükkanından bozma dört duvardan ikisi komple cam olan, banyo ve tuvaleti bulunmayan bir oda kiralarak İstanbul'daki öğrencilik hayatımıza başladık. Gecenin bir saatinde tuvalet ihtiyacı olan birimiz diğer arkadaşlarımızı da uyandırır üçümüz beraber giderdik. Bazen çok geç saatlerde sokak bekçilerinin dikkatini çeker sorgulanırdık. İzmir'li diğer arkadaşlardan Zeyrek'te tarihi ahşap bir binada Hikmet Baragan, İmdat Öksüz, Feridun Baruksal; Vefa'da Muzaffer Doğru, Mümtaz Tulukçu, İbrahim Yalta; Aksaray'da Gürkan Nigiz, Ali Osman Akyüz, Ender Efe; Yıldız'da Erkan Özcan, Ertan Nuri Ertan; başka bir semtte Adnan Özdaş, Hakkı Özbek; ayrıca bayan arkadaşlardan Solmaz Duysak, Seçil ve İclal Güçbilmez de İstanbul'a gelmişlerdi.

Bu arada İzmir'te bir öğrenci derneği olduğunu öğrendik. Yönetiminde Başkan Erol Ayanoğlu, yönetimde de Erdiç Özal ve arkadaşları vardı. Soruduk ettik, demiryolunda Emlak Kredi İşhanı'nda bir odada olduğunu söylediler. Üniversiteye yeni girenleri üyeleri arasına kazanmak isteyen ağabeyimiz konumundakiler ile ilişkiye geçtik. Üye kayıt beyannamelerini bize Özler Ökte getirdi ve dernek hakkında bilgi verdi. İlk aşamada 20-30 üye kayıt beyannamesi aldık. Bu arada yeni öğrencileri organize edersek seçimleri alabileceğimizi görünce düşüncemi yakın arkadaşım Gürkan Akdil'e açtım. İlk anda dernek hakkında bir şey bilmediğimizi, dernekçilik yapmanın kolay olmadığını öne sürerek itiraz etti. Konuyu biraz daha olgunlaştırdıktan sonra diğer arkadaşlara açtık ve çalışmalarımıza devam ettik. Bu arada sürekli yeni üye yapıyorduk, kimse biz yenilerin aday olabileceğini düşünmüyordu. Kazanacak gücü toplayınca bize yakın gördüğümüz Seçkin Badoğlu ve Hayrettin Çetinkaya'ya teklif götürdüm. Aranızda anlaşın ikinizden birini bizim grubun başkan adayı olarak görmek istiyoruz dedim. Seçkin Badoğlu kendisinin başkan adayı olacağını söyledi. Onun başkanlığı altında tamamen yenilerden oluşan bir aday yönetim kurulu ile seçimlere girdik. Kongreye o zaman için çok büyük bir rakkam olan 120 - 130 kişi katılmıştı. Lise salonunda yapılan seçimi kazandık. Karşı grup uzun süre evvah dernek çocuklara kaldı, yakında kapanır diyerek eleştirdi. Bu bizi daha çok çalışmaya itti. Böylece Badoğlu'nun başkanlığında ben, Feridun Baruksal, Gürkan Akdil, Gürkan Nigiz, Ali Osman Akyüz'ün dernekçilik yaşamları başlamış oldu.

1963 – 1964 Başkanı Seçkin Badoğlu

Yönetim Kurulu üyesi Anıçok sözlerine şöyle devam ediyordu:⁹⁵ Dernekde para yoktu. Az da olsa birkaç kişiye burs veriliyordu, cari giderler de vardı. Acilen para bulmamız gerekiyordu. Tiyatro getirelim dedik. Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan Alkazar Tiyatrosunu getirdik. Seka Sinema Salonu'nda oynattık. Biraz paramız oldu. Sonra geziler Pişmaniye geceleri yaptık. Hiç unutmam ilk pişmaniye gecemizin hazırlıklarını yapıyorduk. Gece de fotoğraf çekme işi de vardı. Daha önce fotoğrafları çekecek kişi bir yöneticiye elli lira verir işi alırmış. Fotoğrafları da özel gece olduğu için istediği fiyattan satarmış. Arkadaşımız Eyüp Esen fotoğrafçı, bu işleri yapıyor. Bir şartname hazırladık, fotoğraf çekme işini ihaleye çıkardık. Açık arttırmada Eyüp Esen'e mutlaka sen alacaksın dedim ve o da arttıra arttıra 150 liraya çıktı. Ancak fotoğrafları bizim belirlediğimiz fiyattan satmak zorunda kalınca biraz kızmıştı. Ama derneğe de biraz para kalmıştı.

Ekiden dernekten burs almış, okulu bitirerek hayata atılmış avukat, mühendis, vb olmuş bir çok üyemize burs borçlarını ödemeleri için yazı yazdık ama birkaç kişi dışında kimse tınlamadı ve bize kızdılar ama biz kararlıydık ve derneğin temelini oluşturan bu sistemin yürümesini istiyorduk. Avukat Necla Yeldan abla-mızla icraya koyulduk, tabii yine kıyamet koptu ama herkes borcunu ödemeye başladı.

Burs kurulu kurduk, başvuruları bu kurul inceliyor gerekçe ve belgeleriyle başvuranlardan kimin ne kadar bursa ihtiyacı varsa son kez yönetim kurulunda görüşülerek miktar ve süresi kararlaştırılıyordu. Başkanlık yaptığım ikinci dönemde 40 - 50 kişiye burs veriyorduk. Para durumunu biraz düzeltince derneğin daha etkin ve saygın bir duruma gelmesi konusunu konuştuk ama bu bir iş hanının üçüncü katında kimsenin bilmediği bir tek odada olmazdı. Onun için dernek merkezi olabilecek yeni bir yer aradık. Lisenin karşısında birinci katta bir daire bulduk. Ancak mal sahibi bayan bizi tanımadığı için kefil bulmamızı istedi. Lise Müdürümüz Cevdet Göktürk ve kent büyüğümüz Nazmi Oğuz beye rica ettim. Kabul ettiler ve mukaveleyi yaptık. Gücümüz oranında tefriş ettik, bir odayı lokal olarak ayırdık. Dışarıya büyükçe bir tabela astık. Liseye yakın olmak önemliydi çünkü İzmir'te tek bir lise vardı ve bu derneğin kan damarı bu lisenin öğrencileriydi. Hepimiz o liseden geliyorduk. Lise öğrencisi daha mezun olmadan derneği tanımalı ve bağ kurmalıydık. Bu amacı gerçekleştirmek için son sınıf öğrencileri ile sınıfta tanışır, irtibat içinde olurduk. Üniversite giriş imtihanları öncesi onları dernekte toplar, fakülteler ve imtihanlar hakkında bilgi verir hatta sınavlar için özel otobüs kiralar, bir gün öncesinden İstanbul'da otellere yerleştirir. Her grubun başında yönetim kurulundan bir arkadaş onlara yol gösterir, sabah imtihana götürür, bekler ve akşam otobüslerle İzmir'e geri getirirdik.

95 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmir 2007, s. 42-44

Yaz aylarında dernekte kurslar düzenler, ilgili bölümlerde okuyan arkadaşlarımıza kendi branşlarında öğretmenlik yaptırır bizden sonrakilere yardımcı olurduk. Bu liseli gençler derneğinin her türlü çalışmasında bizlere yardımcı olurlardı. Daha sonraki yurt yaptırma kampanyasında 18 bin mektubun 18 bin haneye dağıtılıp geri toplanmasında da bu gençlerin büyük katkısı olmuştur. Pratikte pişen bu gençlerin birçoğu sonraki yıllarda başkanlık ve yönetim kurulu üyelikleri üstlenmişlerdir.

27 Mayıs 1963 Anayasa ve Hürriyet Bayramı resmi geçit töreni. Tribünde ayakta Kocaeli Valisi Muhlis Babaoğlu, 15. Kolordu Komutanı Tümgeneral Zeki İlter, İl Milli Eğitim Müdürü Ziya Bursalıoğlu yanında KYÖD Başkanı Seçkin Badoğlu.

Badoğlu, Pişmaniye Geceleri'ni ve başına gelen ilginç bir olayı şöyle anlatıyor: *Gecenin en güzel gösterisi sahnenin ortasına kurulan pişmaniye sinisi idi. Burada imalatçılar, istekliler ve gecenin sanatçıları ile birlikte halka halinde sinin etrafında toplanıp pişmaniye hamurunu çeke çeke açarlardı. İkincisi ise eski tabir ile geceyi tescil eden ve herkesin bıyık altı gülümsemeye beklediği Pişmaniye Dergisi idi. Kentin az çok bilinenleri üzerine espriler, anılar, dedikodular, şakalar içeren derginin ilk nüshası gecenin sanatçısının anonsu ile baloda açık arttırma ile satılırdı. Varlıklı konukların adları bu sanatçıya tüyolanıp arttırma davetleri yapılır, kışkırtmalar - gülüşmeler olur, neşe içinde en yüksek bedeli verene ilk nüsha kırmızı kurdeleli olarak sunulur, geliri derneğe katkı olurdu. Basın Yayın Yasası gereği derginin bir sorumlusu olurdu, bu da kimse üzerine almamışsa dernek başkanı olurdu. Dergide kimi zaman şaka sınırları aşılmış olurdu, esprilere kızan olmuşsa bunu kim yazmış diye aranır bulamazsa dernek başkanının başının etini yer ama sonra sakinleşir ve iş tatlıya bağlanmış olurdu. Ancak 1964 Pişmaniye Dergisi'nde öyle olmadı. Çingar çıkartıp ismini daha da reklam etmek isteyen İzmit'in tanınmış ailelerinden birinin kızı, dergideki bir yazıda isim belirtilmemiş olsa da kendisi olduğu, elle çizilmiş resminde yine kendisi olduğu iddiası ile mahkemeye başvurdu. Kocaeli Toplu Basın Mahkemesi'nde hakkımda sorumlu müdür olmam nedeniyle yazının yazarını gizliyor diye dava açtılar. Kim yazmıştı? Ben de bilmiyordum, mahkeme başkanı hakim yazanı araştırıp bildirmem aksi takdirde yasa gereği üzerime kalacağını söyledi. Hukuk Fakültesi öğrencisiydim, ceza alırsam gelecekteki haklarım yanabilirdi. Aradım bulamadım. Babama durumu söyleyemiyordum. Sonunda fakültedeki hocalarımız yardımı ile Çağaloğlu'nda Avukat Mahmut Hulagu'yu buldum. Sen mert bir gence benziyorsun, durumuna üzüldüm. Yazanı öğrenirsen bile daha sonra söyleriz, zaman aşımına uğrasın, seni kurtaracağım ücret istemem yol masrafını karşıla yeter dedi. Mahkemenin ilerleyen safhalarında yazanın Mehmet Sargınalp olduğu ortaya çıktı ama onun hakkında dava açma süresi zaman aşımına uğradığından benim hakkımda karar verildi. Yazıdaki kişinin müşteki olduğu belirtilerek hakkımda verilen para cezasının hafifletici nedenlerle ertelenmesine karar verildi. Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisiydim, adalet duygum on şiddetinde depremle yıkılmıştı. Yaralı bir basın gazisiydim artık. Yeni Şiir'in öncüsü Orhan Veli Kanık, Yol Türküleri adlı şiirin ilk üç kıtasında şöyle diyordu:*

Hereke'den çıktım yola,
Selâm verdim sağa sola,
Haydi, benim bu dünyaya garip gelmiş şairim,
Yolun açık ola!”
İzmit sokakları yaprak içindeydi;
Başımda, unutamadığım şehrin havası;
Dilimde hep oraların şarkıları;
Ellerim ceplerimde,
Bir aşağı, bir yukarı.
Sonbahar;
İzmit sokakları yaprak içindeydi.

“İzmit'in köprüsü betondur beton,
Nasıl kadrin bilmez yanında yatan,
Sensin gece gündüz gözümde tüten.
Yüreğim yanıktır, ciğerim delik,
Of of, kemirir bağırimi of, ince hastalık.”

Dönemin bir başka yönetim kurulu üyesi Feridun Baruksal da “Dernek, Emlak Bankası üstünde küçük bir odadaydı. Yetersiz geldiği için 1963 yılında İzmit Lisesi'ne yakın Hoşgör pastahanesi civarında bir yere geçildi. Burada toplantı salonu, kütüphane ve kurs odası vardı” sözleri ile taşınma hikayesini anlatıyordu.⁹⁶

1963 Yılı Ağustos ayı Akmeşe Şenlikleri için Tiyatro kolu Atilla İlhan'ın “Aykırı” adlı oyununu hazırlamıştı. Akmeşe köyünden yüksek öğrenime gelen gençler aracılığı ile köyle ilişkiye geçilerek Akmeşe Bölge Yatılı Okulu'nun sıralarından bir sahne kuruldu. Köy kahvesinde Akmeşelilerle sohbet edilerek ne ekip biçtikleri, yaşamlarından konuşuldu. Akşam olunca birlikte yürüyerek okul bahçesine gidildi. Ancak arzu eden bilet alacaktı. Oyunu sahneleyen KYÖD'lü gençler ise kendi paralarını kendi ceplerinden ödediler. Muhtarın belirlediği kişilerce toplanan para ise sayılarak köy bütçesine aktarıldı. Sonradan öğrenildiği üzere Halk Eğitim Merkezi Müdürü araştırma yaparak durumu soruşturmuş ve aynen anlatarak köy halkının gençleri ne kadar sevdiğini valiliğe rapor etmişti.

1964-66 Başkanı Saim Anıçok

Bu yıllarda Kıbrıs olayları patlak vermiş, Kocaeli'de tüm sivil toplum örgütlerinin katıldığı toplantı ve mitingler düzenlenmişti. TMTF - Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun katıldığı miting de bunlardan birisiydi.⁹⁷ Dernek 2 Eylül 1964 Çarşamba günü de İzmit'te Öğretmenler Derneği Türk Kadınlar Birliği, İşçi Sendikaları, çeşitli kurumlar, dernekler ve on binlerce İzmit'linin katıldığı bir miting düzenlemişti. Dernek merkezinden Demiryolu Caddesi'ne çıkan öğrenciler ellerinde “Bağımsız politika istiyoruz, Türkiye müstemleke değildir, Kıbrıs bizim canımızdır, Türk Milleti Yalnız Gençliğine ve Orduna Güven, Türk Ordusu ikinci 30 Ağustos'u Kıbrıs'ta Yaratacaktır” yazılı pankartlar taşımışlardır. Mitingde Dernek Başkanı Saim Anıçok, Öğretmenler Derneği Başkanı Güneş Selen konuşmalar yapmışlar, şiirler okunmuş, sloganlar atılmış, marşlar söylendikten sonra mitinge katılanlar topluca İstanbul (İnönü) caddesi'ni takip ederek 15. Kolordu Karargahı önüne gelmişler ve sakin bir şekilde dağılmışlardı.⁹⁸

96 KYÖD 50 Yıl Dergisi, İzmit 1947, s. 26

97 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 43

98 Cumhuriyet, 3 Eylül 1964; Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığı'nda İzmit'te Kültürel Yaşam (Seka Postası, 15 Eylül 1964, Sayı 190), Kocaeli 2013, s. 187

Abant gezisi soldan Saim Anıçok, avukat Tamer, Solmaz Duysak, Ali Osman, ?, Seçil, Kaptan Sezai. Otobüsün camından görünenler, Ayşe Duysak, Güler Turgay, çocuk da Cem Turgay. (Aktaran Ahmet Duysak)

KYÖD Başkanı Saim Anıçok ve yönetim kurulu üyeleri Ali Osman Akyüz, Feridun Baruksal, Solmaz Duysak Seçil - Ahmet Duysak arşivi.

Ankara Şubesi Yeniden Kuruluyor

1964 Yılı'nda derneğin Ankara'da bir şubesi kurulmuş olup şube Genel Merkeze bağlı çalışmaktaydı. Ankara'da şube açılmasının amacı başkentte yüksek tahsile devam edenlere yardım etmek ve oradaki İzmitlileri bir araya getirecek sosyal faaliyetlerde bulunmaktı.⁹⁹

Kent Bayramlarında KYÖD

O yıllarda milli bayram ve kurtuluş günü kutlama programları vilayette yapılırken KYÖD bu toplantılara mutlaka katılırdı. Bir "28 Haziran İzmit'in Kurtuluşu" programında KYÖD'ün de konuşma yapması kararlaştırılmıştı. Ancak Başkan Anıçok'tan konuşma metnini tertip komitesi başkanına vermesi istenince, vermemiş ve konuşmasını yapmıştı. Metinde şu ifadeler vardı: "Bir ülkede ekonomik bağımsızlık yoksa tam bağımsızlıktan söz edilemez". Konuşma sonrası derneğin başı vilayetle epey derde girmişti ancak Başkan, KYÖD'ün Türkiye'nin laik ve Atatürk ilkelerine bağlı demokratik sistem için her dönem üzerine düşeni yaptığını düşünüyordu.

⁹⁹ KYÖD 50. Yıl Dergisi, İzmit 1997, s. 26

Hedef Yurt Yapmak

Anıçok anılarına şöyle devam ediyordu: İkinci kez KYÖD başkanlığına seçilince daha önemli sorunlarla uğraşmak gerektiğini düşündüm. Bunların başında yurt problemi geliyordu. İzmit'in nüfusu artarken bizim de üye sayımız artıyordu. İstanbul'da bir çok ilin yurdu vardı hatta bir gün Arapgir Yurdu tabelasını görünce içim burkuldu. Yakın arkadaşlarıma Kocaeli Yurdu yapmalıyız düşüncemi açınca bu bizi aşar diye tepki aldım. Büyük para lazım, arsa bulmak, almak ve inşaat yapmak lazım. Boyumuzu aşardı ama ben başlamak bitirmek diye düşünüyordum. Bütün arkadaşlar kısa zamanda ikna oldular ve bu çalışmada olağanüstü çaba gösterdiler. O zamanki Vali Yardımcısı Münir Raif Güney son derece bize yakın bir kişiydi. Önce ona sonra Leyla Atakan ablamıza anlattım. Her ikisi de beni coşkuyla karşıladı. Hemen bir program yaptık. Yapılacak işleri detaylı olarak planladık. Önce spor salonunda İzmit'teki tüm dernekler, sendikalar, devletin belirli kurum ve yöneticileri, fabrikalar, muhtarlar gibi çok katılımlı toplantılar düzenledik. 1964 Yılında Yurt Yapma Kampanyasını gerekleriyle birlikte anlattık sonra çalışmalarını yürütmek için bir komite kurduk. Bu komitede Saim Anıçok, Münir Raif Güney, Leyla Atakan, Av. Nuran Kortel, Nuriye Oğultürk, Cengiz Kınay, Naci Başkal, Turan Takmaz, Enver Atafırat, İzmit Ticaret ve Sanayi Odası temsilcisi Ahmet Çöl, İzmit Belediyesi temsilcisi Özkul Bey, İTO temsilcisi İhsan Sanal, Yılmaz Kanbak, Lise Beden Öğretmeni Nuri Başolve isimlerini hatırlayamadığım 20 - 25 kişi vardı. Komitenin yaptığı ilk toplantıda alınan karar göre a)Belediyeden b)Çeşitli fabrika ve ticari kuruluşlardan c)Halktan para toplanacaktı. Belediye Başkanı Enver Atafırat ile yaptığım görüşmede konuyu Ankara'ya götürmeye karar verdik. Başbakan Süleyman Demirel, Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem idi. Belediye başkanımız Demirel ile görüşüp yardım alabileceğine çok emindi. Ankara'da bir hafta kaldık, başbakanla görüşme imkanımız olmadı. Milli Eğitim Bakanı ile görüşüp derdimizi anlattık ama ondan da yardım alamayınca İzmit'e döndük.¹⁰⁰

Ben belediye bütçesinden 35 - 40 bin lira talep etti. Atafırat kendi yetkisi ile 20 bin lira verebileceğini daha fazlası için belediye meclis kararı gerekir dedi ve bana meclis üyelerini birer birer projeye inandırmam gerektiğini belirtti. Ben de tüm üyelerle tek tek görüşüp söz aldım. Ancak belediye encümeninde Adalet Partili Tahsin Marmara'nın sözü geçiyordu. Kendisiyle 2 -3 kez görüştüm, en son Belediye Meclisi'nin toplanacağı saatte tekrar görüştüm. Sağ elini omzuma koyarak "Yeğenim sen 40 bin lirayı cebinde bil, üstü için diğer arkadaşlarla konuş" dedi. Çok seviniştim. Hemen salona girdik, ben ve arkadaşlarım dinleyici olarak arka sıralara oturduk. Zafer kazanmış komutanlar gibiydik. Oturum açıldı, gündem KYÖD'e gelince sanki bir başka Tahsin Marmara konuşmaya başlamıştı. Efendim KYÖD ne demektir, yurt ne demektir, yurt açıp yeni komünistler mi yetiştirecektik, olan komünistler yetmiyor muydu gibi dernekteki yöneticiliğim süresince kimseden duymadığım sözleri dinledik, tabii şoke olduk.

Ertesi gün Belediye Başkanı arayarak çok üzgün olduğunu söyledi ve taahhüt ettiği 20 bin lirayı verdi. Ayrıca İstanbul Belediyesini arayarak belediyenin elindeki birçok arsayı görmemizi sağladı. 19 Mayıs 1965 günü valilikçe yurt için bir kampanya açılmasına izin verildi. O günlerde fabrika ve ticari kuruluşlardan çok büyük destek gördük. Bunların başında Seka, GoodYear ve Pirelli'yi sayabilirim. Daha birçok kuruluş değişik oranlarda kampanyaya katılmıştır. Ama bizim için asıl önemli kaynak Kocaeli halkı idi çünkü onların çocukları yurttan kalacaklar, eğitimlerini sürdürecektik. KYÖD böylece ilk kez Kocaeli halkı ile doğrudan ilişkiye geçiyor, bütünleşiyordu. Bu bizim için çok önemliydi. İzmit nüfusu o günlerde 70 - 80 bindi, bu da 18 bin hane demektir. Oturup her haneye mektup yazıp her haneden 1 lira istedik. Teksir makinasında çoğaltmamız saatler sürdü. Arkadaşlarımız sabahlara kadar çalıştılar. Mektupları imzalayıp zarflara koyduk. Bir süre sonra zarfların geri toplanacağını yazmayı da ihmal etmedik. Bu çalışmalarda tüm üyelerimiz yanı sıra lise son sınıf öğrencileri de inanılmaz bir özveri gösterdiler. Şimdi aklıma gelen arkadaşlarım Feridun Baruksal, Gürkan Nigiz, Ali Osman Akyüz, Yavuz Aktuğlu, Muzaffer Doğru, Yılmaz Kanbak, Mümtaz Tulukçu, Rahmi Önen, Hasan Ömer Gültekin, Erten Okançay, İsmet Üçüncüoğlu, Sıtkı Ayyıldız, Kemal Ünal, Beytullah uslu ve kardeşi, Halil ve kardeşi Osman Demiral, Mühittin Bakan, Adnan Filiz, Ümit Erişik, Mustafa Aksoy, Nezih Danyal, Hüseyin Arda, Ferit Eskin, Feridun Eskin, Gürkan Akdil, Zekai Tuncay, Mehmet Karal. Bu isimlere Mustafa Çınar ve Necdet Güler'i de eklemek mümkün.¹⁰¹

Beyazıt Soğanağa Yurdu

Kimi arkadaşlarımız evlerden kovuldu, kimi çok iyi karşılandı, kimini köpek ısırıldı ama kampanya amacına ulaştı. KYÖD artık Kocaeli'nin malı olmuştu. Yaklaşık 55 - 60 bin lira toplandı. Elbette bu miktar bir yurt yapımını karşılamaktan çok uzaktı. Daha sonra 1965 yılında Beyazıt Soğanağa cami bitişğinde yaklaşık 36,000 TL'ye kiralanarak tefriş edilen beş katlı, 55 kişilik binada ilk kez Yılmaz Kanbak döneminde 1966-67 eğitim yılında Kocaeli Yüksek Öğrenim Yurdu adı ile açılmış oldu.¹⁰²Kayıt yaptırmak isteyenler bir gün önceden kapıda

100 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 44

101 Cenk Hoşcan, Bir Zamanlar Bizim Yurdumuzdu, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 224

102 KYÖD 50. Yıl Dergisi, İzmit 1997, s. 31; Cenk Hoşcan, Bir Zamanlar Bizim Yurdumuzdu, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 225

bekliyorlardı.¹⁰³ Yurdun öğrencileri arasında Cemal Badem, Ömer Türkçakal, Hasan Ömer Gültekin, Zafer Yiş ve Ömer Yalçın gibi önemli simalar vardı. Yurdun ilk müdürlüğünü bir KYÖD'li Ali Osman Akyüz ardından da Bedri Aytaç yapmışlardı.¹⁰⁴

7 Mart 1964 Karaçetin Düğün Salonu, Pişmaniye Balosu. Genç Başkan Seçkin Badoğlu Erkan Yolaç ile.

İki dönem başkanlık görevini yürüten Anıçok döneminde geleneksel Pişmaniye Gecesi 7 Mart 1964 Cumartesi akşamı Karaçetin Salonları'nda yapılırken¹⁰⁵1965 Yılı Pişmaniye Gecesi 6 Mart Cumartesi günü saat 21.30'da Seka Salonları'nda yapılmıştır. Seçkin konukların katıldığı gece saat 04.30'a kadar sürmüş, gençlerin çıkardığı Pişmaniye Mecmuası açık artırma ile satılmış, geceye katılanlar nefis pişmaniyenin tadına bakmışlardı.¹⁰⁶

1966 Başkanı Feridun Baruksal

Babası Kemal Baruksal bir hakimdi. Siverek halkevi başkanlığı yapmıştı. 19 Ekim 1954 tarihinde Türkyolu Gazetesinde yazdığı bir yazıda o günlerde müzesi olmayan İzmit'te Vilayet ile Tapu ve Özel İdare Muhasebe Müdürlükleri tarafından kullanılan Hünkar Kasrı'nın müze olarak kullanılması fikrine destek vermişti. Yine aynı gazetede 5 Nisan 1960'da Esad Demirsoy'un vefatı nedeniyle yazdığı bir yazı görülmekteydi.

1972 Nisan ayında Pişmaniye Şenlikleri çerçevesinde sahnelenen Sokrates Savunuyor oyununun sonunda kulise ilk koşarak kutlayacak¹⁰⁷ derecede duygusal yönü güçlü olan Feridun Baruksal, İzmit'in ünlü müteahhitlerinden biriydi. İstiklal caddesi üzerinde, Fethiye caddesi ile kesiştiği noktaya yakın Vakıf İşhanı karşısında soyadını taşıyan iş hanı vardı. Eylül 2006'da vefat etti

1967 Başkanı Yılmaz Kanbak

KYÖD üyeliği Saim Anıçok aracılığı ile başlamış, Feridun Baruksal'ın yönetim kurulunda iki dönem yönetim kurulu üyeliğinin ardından başkanlığı üstlenmişti. Grup olarak birbirlerine destek olur, başkanlığa hazırlarlardı. Nitekim kendisinden sonraki başkan da aynı arkadaş grubundan Yavuz Aktuğlu olacaktı. Ancak yönetim kurulunu derneğe sık gelenlerden değil de pek uğramayanlardan oluşturduğu için biraz tepki de almıştı.

1945 İzmit doğumlu. İzmit Lisesi mezunu. Tüpraş, Parsons, Seka, GoodYear, Kordsa ve yönetim kurulu üyeliği yaptığı Enerjisa firmaları yanı sıra 12 yıl Kocaeli Sanayi Odası başkanlığı, TOBB Yüksek Disiplin Kurulu Üyeliği ve bir çok kurumda yönetim kurulu üyeliği yaptı. Meral Hanım'la evli, Umut adlı bir oğlu var.

¹⁰³ KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 48-49

¹⁰⁴ Cenk Hoşcan, Bir Zamanlar Bizim Yurdumuzdu, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 225

¹⁰⁵ Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Şubat 1964, Sayı 199), Kocaeli 2013, s. 128

¹⁰⁶ Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Mart 1965, Sayı 202), Kocaeli 2013, s. 128

¹⁰⁷ Mustafa Küpçü, Baruksal'ın Ardından, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 47

Kısıtlı zaman ve olanaklara rağmen iyi şeyler yapmaya çalışmışlardı. Amerika'dan gelmiş ve Türkiye'de hiç sahneye çıkmamış rock sanatçısı Erkut Taçkın'ı getirmişlerdi. Biletler bitince kartvizitin arkasını bile bilet yerine kullanmışlardı. Müthiş bir kalabalık toplanmış ancak gece yarısı çıkan bir kavgayla sonlanamamış bir organizasyon olmuştu.¹⁰⁸

1967-68 Başkanı Yavuz Aktuğlu

Babası Binbaşı Ethem Bey'in Antep - Urfâ'yı işgal eden Fransızlara karşı savaştığı topraklarda, Suriye sınırındaki Küçük Kargamış Bucağı'nda Barak Köyü'nden getirilen ebe sayesinde doğdu. İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yoksunluk yıllarında bir çok hastalığa yakalandı. Hatta geçirdiği boğmaca esnasında öldü sanılarak yüzü örtülü bırakıldı ama hayata sarıldı. İzmit Ulugazi ve İzmit Lisesi Ortaokul bölümünü başarıyla okudu ama lise son sınıfta oldukça haylaz bir öğrenci idi. Bütünleme sınavlarını veremediği için kazanmış olduğu ODTÜ Mimarlık Bölümü'ne giremedi. Daha sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni kazandı ancak bir yıl eğitim gördüğü bu bölümü sevmeyerek ayrıldı. Ertesi yıl Özel Kimya Mühendisliği Yüksek Okulu'na kayıt oldu.

Öğrencilik hayatının sonuna doğru bir süredir yönetim kurulunda üyelik yaptığı KYÖD başkanlığına aday oldu ve kazanarak 1967-1968 döneminde başkanlık yaptı.

108 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 48-49

Üniversite mezunlarının artması, ordunun yedek subay gereksiniminin azalması yüzünden askerlik sırasını 4 aylık kısa dönem olarak yaptı. Kimya Mühendisi olarak ilk görevine 1972 yılında İzmit Belediyesi Sağlık Müdürlüğü'nde başladı. Bir süre sonra can çekişmekte olan İzmit Körfezi'ni kurtarmak için belediye bünyesinde kurulan Büyük Yatırımlar Dairesi'nde görev aldı. İsveç'in teknik yardımları ile yürütülecek bu proje nedense hayata geçmedi ve Yıldırım AktuğluPetkim'e geçerek İşletme Mühendisi olarak çalışmaya başladı. 2001 Yılında Genel Müdürlüğe kadar yükseldi. Şirketin 2005 yılında özelleştirme kapsamına alınması ile emekliye ayrılarak İzmit'e döndü.

1976 Yılında Kimya Mühendisi Nevin hanımla evlendi. 1977'de oğlu Evren, 1980'de kızı Sercan oldu. 23 Şubat 2006'da emeklilik günleri için yaptırdığı Maşukiye'deki evinde bir kalp krizi sonrası hayata veda etti. Ertesi gün Bağçeşme Mezarlığı'na defnedildi.¹⁰⁹

1968-69 Başkanı Cemal Badem

KYÖD'le İzmit Lisesi 2. sınıfındayken 1965'te Serdar Mahallesinde Yurt Açma Kampanyası için zarf dağıtmakla tanıştı. Diğer lise öğrencileri gibi görevi gönüllü almıştı. Liseyi bitirip 1966'da İÜHF'ye kaydını yaptırdığı gün üye oldu. O günden sonra KYÖD evi, yuvası olmuştu.

1968'de özellikle Yurt arkadaşlarının ısrarlı talebi ile Genel Başkan oldum. Genç, heyecanlı, donanımlı bir yönetim oluşturmuşlardı. Yönetim Kurulu Üye Ömer Türkçakal, Veznedar Feridun Eskin, Üye Osman İleri, Üye Zeki Ertuğ, sayman Fikret İsaoglu, H. Avni Durmuşoğlu ve Genel Sekreter Hasan Şükrü Suloğlu'ndan oluşuyordu.

Derhal "Tercihli Talebi" ile derneğe ilk defa telefon bağlattılar. Böylece Foto Eyüp Esen ağabeylerinin gönüllü üstlendiği iletişim görevi hafiflerken Ankara şubesi ve İstanbul Beyazıt yurdu ile iletişim hızlanmıştı.

Derneğin 1968 Yılındaki faaliyetlerine baktığımızda orta öğrenim öğrencileri ile birlikte düzenlenen geziler, kültür yarışmalarında derece alan öğrencilere verilen armağanların yanı sıra, ulusal ve yerel bayramlarda gençliğin toplumsal olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerinin tarafsız şekilde fakat cesaretle ortaya konduğu görülmüştü. Dernek, ayrıca orta öğrenim öğrencileri için yaz aylarında kurslar düzenlemiş, fırsat buldukça köylülerin arasına girerek, devrimci ve Atatürkçü gençliğin üzerine düşen görevi yerine getirerek köy halkına eğitici ve öğretici filmler gösterilmesini sağlamıştı. Kullar Köyü'nde de bir okuma odası açmış ve okula bir Atatürk büstü hediye etmişti.¹¹⁰

Kurulan Tiyatro Kolu kentte ve hatta köylülere uzun süreli oyunlar oynuyordu. Bu çalışmalarda özellikle Nazmi Tirben, Feyzullah Toros ve Zekai Büyükkada'nın çok emekleri geçmişti. Merkez Orta Okulu Müdürü Ruhi Kanık'ın cesur davranışları ile Kocaeli'de, ilk defa açılan tüm öğrenciler için ücretsiz üniversite hazırlık kursları, Geleneksel Pilav Günü, öğrenci arkadaşların ihtiyacına cevap veren dernek kitaplığı, boş kalmayan lokal, dilere destan 6 otobüslük Uludağ/Bursa gezisi dönemin unutulmaz etkinliklerindendi. Bir önceki dönem 6.000 TL olan bütçe, bir yılda 40.000 TL'ye çıkmıştı.

KYÖD'lüleri korkutmak üzere asılan ölü yılan

1993 Yılı sonlarına doğru KOÜ Öğretim Üyelerinden bir grubun KYÖD'de düzenlediği ve KYÖD Başkanı Cemal Badem ve eşinin de bulunduğu bir yemekte, daha sonra işçileri bakanı olacak ancak o zamanlar üniversitede öğretim üyesi olan Meral Akşener, doğduğu İzmit Gündoğdu köyünde 1968 yılında KYÖD'lü gençlerin yaptığı etkinlikler ve köy gençleri için açılan okuma odası kapısına göz dağı vermek için asılan yılan ölüsünü hatırladığını belirtmişti.¹¹¹

Findıkzade Yurdu Gerçekleşiyor

Fakat en önemlisi 1968 yılı içinde toplanan yönetim kurulu Cemal Badem, Ömer Türkçakal, Feridun Eskin'e İstanbul'da açılması arzu edilen öğrenci yurdu için görev veriyordu. Yurt yaptırılması yönündeki dernek çabalarına Vali Hüseyin Meydanoğlu, İl Genel Meclisi Üyeleri ve Milletvekili Sedat Akay da destek olmuş ve bu nedenle İl Genel Meclisi'nce İstanbul'da alınacak arsa bedeli 694 bin liranın Özel İdare tarafından ödenmesi için kesin karar alınmıştı. KYÖD'ün arsayı tesbiti ve talebi ile İl Genel Meclisi'nin 23.12.1968 tarih ve 5 sayılı kararı ile Kocaeli'deki liselerden mezun olan İstanbul'daki öğrencilerin yararlanabilmesi için yurt yapılması karar verilmişti. İstanbul Vakıflar Müdürlüğü'ne ait 1700 ada, L parsel, 694 metre karelik arsanın Kocaelili öğrencilere yurt yapılması için satın alınması ve kullanım hakkının KYÖD'e verilmesi hakkındaki yazı kısa zamanda Kocaeli Valisi Hüseyin Meydanoğlu'na iletilmişti. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun bu arsa üzerinde yapılmasına engel yoktur kararından sonra satın alma gerçekleştirilip inşaat için kentte büyük bir yardım kampanyası

¹⁰⁹ Yavuz Aktuğlu (Ağabeyi), KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 50-51

¹¹⁰ Sesim Dergisi, 20 Mart 1969'dan aktaran KYÖD 50. Yıl Dergisi, İzmit 1997, s. 26

¹¹¹ Cemal Badem, Bir Sevgidir Yaşamak, KYÖD 60. Yıl Özel Dergisi, İzmit 2007, s. 80-82

yası açıldı.¹¹² Hatta Kızılay’dan edinilen kumbaralarla Fethiye Caddesi’nde bile bağış toplandı. Tarihi Anıtlar Yüksek Kurulu’ndan arsanın köşesindeki Fındıkzade’nin mezarının bulunduğu alan ayrılarak inşaat izninin alındığı müjdesi Pilav Gecesi bir müjde olarak geldi. Beş katlı binanın zemin katına yapılacak yemek salonuna ilaveten altı adet dükkan da yurdun bakımına katkı sağlayacaktı. Tarihi Mısır Çarşısı’nda Malatya Pazarı diye bilinen kuruyemişçi Çetin Bey hem Soğanağa’daki yurdun hem de Fındıkzade’deki arsanın sahibi idi. Tabii Fındıkzade Yurdu daha büyük olduğu için maliyet daha yüksekti.

8 Mart 1969 günü Otel Asya’da yapılan Pişmaniye Gecesi’ne Vali Hüseyin Meydanoğlu, Belediye Başkanı Leyla Atakan da katılmışlardı. 20 Mart 1969 tarihli Sesim Dergisi’ndeki makaleye göre yönetim kurulu dernekten burs alıp geri ödeme taahhütlerine rağmen ödemeyenlerden dert yanarken dernek tüzüğünde yer alan amaçları şu şekilde özetlenebilirdi:¹¹³

- Yüksek Öğrenim Gençliğini her konuda temsil etmek
- Üyelerinin Yüksek Öğrenimle ilgili her türlü güçlüklerinin çözümlenmesine yardım etmek
- Gerekli yerlerde yurt yaptırmak ve açmak
- Üyeler arasında danışma kurmak ve onu korumak
- İzmit’te bir lokal kurmak ve üyelerini bir çatı altında toplamak
- Yüksek Öğrenime özendirmek ve Yüksek Öğrenim Yollarını aydınlatmak
- Orta öğrenim yapanlar için yetiştirme kursu açmak
- Atatürk ilkelerini köyde ve kentte yaymak, yurt sorunlarını izlemek
- Açık oturum, münazara, anket, ulusal ve kültürel günler düzenlemek
- Toplumun kültürel kalkınmasına çalışmak, yayın, tiyatro ve spor çalışmaları yapmak

1968-69 Ankara Şube Başkanı Ertuğrul Bozdemir

Eğlenmeyi ve dostlarıyla paylaşmayı severdi. Daha sonraları 1972 Yılında, Kemal Ünal’ın başkan olduğu dönemde oldukça iddialı Pişmaniye Şenlikleri düzenlenmişti. Programda Kapalı Spor Salonu’nda “Halk Gecesi” vardı. Mustafa Küpçü bu geceye Erol Büyükburç’u getirmek için kendisi de bir İzmit Lisesi mezunu olan Yener Süsoy aracılığı ile Etiler’deki evine gitmişti. Daha sohbet başlar başlamaz Büyükburç, Ertuğrul Bozdemir’i sormuş, sonra İzmit’e geldiğinde yakın dost oldukları belli olmuştu.

Herkesle barışık bir yaşamı vardı. Yüksek sesle konuşması, espirileri ve özgüveni ile insanları etkilerdi. Ankara Şube Başkanı iken 26 Ocak 1968 günü Kulüp X’de düzenlediği Pişmaniye Gecesi dillere destan olmuştu. TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyle, Kocaeli Milletvekili Nihat Erim birlikte pişmaniye çekmişlerdi. İpek Pişmaniye’nin kurucusu Lütfi Canigeniş, onun hatırına Ankara’ya kadar giderek pişmaniye açmıştı. Ona hayır demek pek kolay değildi. Ölümünden sonra da organlarını bağışlamış, ölümsüzleşmişti.¹¹⁴

1969-71 Başkanı Av. Ömer Türkçakal

Cemal Badem’in yönetim kurulunda yer almakta iken 5 Nisan 1969’da Sesim Dergisi’nde yazmaya başladığı “Gençlik Ne İstiyor” başlıklı üç sayı süren yazısını 5 Mayıs 1969’da bitirdiğinde artık dernek başkanı olmuş ve son yazısını Genel Başkan ünvanı ile tamamlamıştı. Yazısına önce Dünya Gençliği’ne özellikle de 1968 gençlik hareketlerine göz atarak başlamış ve Türkiye’deki gençlik hareketlerinin Sosyalistler (Fikir Kulüpleri Federasyonu), MTTB bünyesinde yer alan Milliyetçi - Toplumcular ile kapitalizmin ve sosyalizmin iyi taraflarını alan Sosyal Demokratlar olarak teşkilatlandıklarını belirterek gençlerin hangi gruptan olurlarsa olsunlar mevcut düzenden memnun olmadıkları ve diğer ülke gençleri gibi kendi özelemleri doğrultusunda yeni bir düzen arzularadıklarını belirterek yazısını bitirmekteydi.

Taşköprü Beldesi İshakçılar Köyü 1943 Doğumlu. 1956 yılında İzmit Ortaokulu’na girdi. İzmit Lisesi ve İÜ Hukuk Fakültesi mezunuydu. Kiralık ilk KYÖD Yurdu’nun öğrencilerindendi. 6 Nisan 1969’da İzmit Lisesi salonlarında yapılan hareketli bir seçim sonrası, aday olmayan bir önceki başkan Cemal Badem’in de desteğini alan Ömer Türkçakal çekişmeli bir seçim sonrası yaklaşık 160 üyeli KYÖD’ün Başkanı oldu. Yönetim kurulunda görev dağılımı şu şekilde yapılmıştı: Kemal Ünal (Genel Sekreter), Erdinç Okçular (Veznedar), Reşat Keçeci (Sayman), Tarık Tiner, Bora Gülerman (Şube Denetleyicileri), Zeki Akarsu, Osman Uğurlu (Üye).¹¹⁵

112 Sesim Dergisi, 20 Mart 1996’dan aktaran KYÖD 50. Yıl Dergisi, İzmit 1997, s. 26

113 KYÖD 50. Yıl Dergisi, İzmit 1997, s. 26

114 Mustafa Küpçü, Ertuğrul Bozdemir Yaşıyor, KYÖD Dergisi, Sayı 6, İzmit 1998, s. 60

115 Sesim Dergisi, 20 Nisan 1969, s. 5

Tiyatro faaliyetleri, geziler, üniversite hazırlık kursları, liselerarası bilgi yarışmaları, okul onarımları, Birinci Pişmaniye Şenliği gibi etkinliklerin yanı sıra 1968 - 1969 yıllarında Vali Ertuğrul Ünlüer ve daha sonra İzmit Belediye Başkanı olacak İl Genel Meclis Üyesi Erol Köse'nin de katkıları ile Fındıkzade Kocaeli Yurdu'nun arsasının temininde ve temel atımında rol aldı. Yurt yapımına katkı sağlamak için Kızılay'dan ödünç aldıkları kumbaralarla Fethiye caddesinin üst tarafından Demiryolu'na inene kadar kumbaralar parayla dolmuştu.¹¹⁶

26 Mayıs 1969 KYÖD Dondurma Gecesi, Seka Lokali. Cemal Badem, Mustafa Küpçü, Akın Alagaş.

Birinci Pişmaniye Şenliği Hazırlıkları. Soldan Reşat Deniz, Cevat Çetin, Hasan Ömer Gültekin, Ömer Türkçakal, Erdinç Okçular, Kemal Ünal.

26 Mayıs 1969 tarihinde yapılan "Dondurma Gecesi"nden sonra bu kez "Pilav Günü" adıyla bir başka etkinlik 18 Ocak 1970 Pazar günü Otel Asya salonunda yapılmıştı. Bu kez misafirler arasında Kdz. Ereğli Yüksek Öğrenim Derneği'nden yedi kişi bulunmaktaydı. Bir başka sürpriz de Vali Yardımcısı Hüseyin Aydemir'in müjdesiydi. Aydemir, mikrofondan gençlere hitap ederken yıllardan beri yılan hikayesine dönen İstanbul'daki yurt binası inşaatına en geç iki ay içinde başlanacağını haber verdi.¹¹⁷30 Nisan 1971'de Vali Ertuğrul Ünlüer döneminde KYÖD'lü öğrenciler, Kocaeli Protokolü, Basın Mensuplarının katıldıkları törenle

116 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 52 -53

117 Sesim Dergisi, 2 Şubat 1970, s. 18

Fındıkzade yurdunun temeli atıldı.

Birinci Pişmaniye Şenlikleri'nin son aktivitesi 4 Nisan günü yapılan geleneksel “Pişmaniye Gecesi” idi. Ancak Sesim Dergisi'nin yorumunda fiyatların yüksekliğinden ya da programın yetersizliğinden olabileceğinden bahisle geçen yıllara göre daha sönük geçtiği belirtiliyordu. Otel Asya'da yapılan toplantıya Vali Hüseyin Meydanoğlu katılmamış, Seka Genel Müdürü Aziz Gümüş de çiçek göndererek gençlerin gönlünü almıştı.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Sevim – Halil Atmaca çiftinin kızları ve damatlarına taş çıkartırcasına dans etmeleri ve Sevim Hanım'ın Nalan Nil adlı şantöze güzel sesi ile eşlik edişi anılara kazındı. Selahattin Umurdağ ve eşi, derneğin kurucularından Aydoğan Demirsoy, Yetkin Saner, Kolordu Komutanı Kazım Güney, Noter Orhan Evin, İbrahim Küçükörs, Alaettin Nemutlu, Kemal Öztoprak, Şükrü Cesur, çocuklarıyla birlikte savcı Zeki Gökberk, Refik Başeğmez, Fevzi Sun, Emniyet Müdürü İbrahim Ayrılmaz, Akbank Müdürü İlhan Bey, Kocaeli Bankası Müdürü Selçuk Bey, Eskişehir Bankası Müdürü Cavit Bey, Nazif Döken, yeni evli Ersan Ardalı, Nejat Esen, kardeşi Nevzat Esen, Yusuf Karaçetin, Cemil Çakar gecenin önde gelen simaları idi.¹¹⁸

Türkçakal, Hukuk Fakültesi'nden mezun olmasının ardından 1971'de politikaya atılarak aynı yıl CHP İzmit İlçe Gençlik Kolu ve 1972'de de İl Gençlik Kolu Başkanlığı yaptı. Avukatlık stajı süresinde İzmit Belediyesi Emlak İstimlak Bürosunda görev yaptı. Askerlik dönüşü bağımsız avukatlığı tercih etti.

Kenan Akman başkanlığındaki 1974 - 1975 dönemi CHP İl Yönetim Kurulu'na girdi. 1977'de Kocaeli İl Genel Meclisi üyeliği yaptı. 6 Haziran 1983'de kurulan SODEP'te Kurucu Üye oldu. 1983'de SODEP'ten İzmit Belediyesi Meclis Üyesi, 26 Eylül 1985'de SODEP ve HP'nin birleşmesi sonrası 1986'da SHP Kocaeli İl Başkanı, 1987 SHP (18. dönem) Kocaeli Milletvekili seçildi. Milletvekilliği sonrası 1992'de tekrar SHP İl Başkanı oldu. 18 Şubat 1995 SHP - CHP Birleşmesi Kurultay Başkanlığı görevini yürüttü. Birleşme sonrası tekrar İl Başkanı olurken, o yıl bir kez daha parlamentoya girdi. Anayasa, Adalet, Sağlık ve Sosyal İşler, Çevre Araştırma Komisyonları üyeliklerinde bulundu. Parti Meclis Üyeliği yaptı. 1999 DSP Büyükşehir Belediye Başkan Aday adayı oldu ancak aday gösterilmedi.

KYÖD (üçüncü kuruluş - 1993), Kocaeli Üniversitesi Vakfı ve İzlider(İzmit Lisesi Mezunları) kurucu üyelerinden. Taşköprülüler ve Kocaeli Kandıralılar Derneği Üyesi idi. Özgür Kocaeli Gazetesi'nde “Sosyal Demokrat Pencereden” başlıklı haftalık yazılar yazdı. Ömer ve Sabriye Türkçakal çifti, Zuhul Mandacı ile Av.Meral Özkürkçügil adlı iki kızı sahipti.

Türkçakal, Kocaeli siyasetinde herkesin önemseydiği, güvendiği, insanları kırmamaya özen gösteren, siyaseti kendisinin ve yakın çevresinin çıkarları için hiç kullanmayan ender isimlerden biriydi. 26 Mart 2009 günü vefatının ardından 18 Haziran tarihli Büyükşehir Belediye Meclisi'nin oy birliği ile aldığı kararla, Eski Gölcük Yolu'nun adı “Ömer Türkçakal Bulvarı” olarak değiştirildi.

1969-70 Ankara Şube Başkanı Nazmi Tirben

Babaannesi Hatice hanımdı. Büyükbabası Zerzavatçı İzzet Efendi, Kapanönü'nde manavlık yaparken babası Kemal Bey, bugünkü Hoşgör Pastahanesi'ne yakın bir noktada bakkallık yapardı. Turşucu Habil Yasal'dan sonra en güzel turşular onda bulunurdu. Evleri Çamlık mevkiinde, Eski Çiçek Sineması karşısında bahçe içinde üç katlı kagir bir binaydı.

1966-67 Eğitim yılında lise öğrencilerinin Seka Sineması'nda sergiledikleri Göç adlı oyunda kapıcı (Ali Osman Yaramış) yeğenini oynayan Tirben profesyonel oyuncular aratmayan performans sergilemişti. 1968'de Halk Oyuncuları'nı kuran Kadronun içinde Nazmi Tirben, Mustafa Küpçü, Bora Gülerman, Feyzullah Toros, İrfan Nircan, Hüseyin Hündür, Ali Osman Yaramış, Birgül Gürsoy, İsmet Cambazlar, Atilla Öztunç, Aygen Yalçın vardı. Tirben zaman zaman yönetmenlik yapardı ama dekorlar mutlaka onun usta ellerinden geçirdi. Aynı zamanda iyi ressamdı.

ODTÜ'de okurken Ankara Siyasal Bilgiler'de okuyan Mustafa Küpçü ve Ali Osman Yaramış'la birlikte Sosyal Demokrasi Dernekleri federasyonu'nda yine bir eski KYÖD'lü Feyzullah Toros'un yazdığı Hacı oyununu sahnelemeye hazırlanırken 12 Mart 1971 muhtırasının verilmesiyle sahneye konulma olanağı kalmadı.

Dönemin Belediye Başkanı Erol Köse, Türkiye'nin ilk toplu konut projesinde çalışmak üzere gençleri alıyor, onları destekliyordu. Bunlardan biri Mustafa Küpçü iken bir diğeri de henüz okulu bitirmemiş de olsa Nazmi Tirben'di. Daha sonra birlikte Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği'nde çalıştılar. 12 Eylül sonrası birsüre Borusan'da çalıştıktan sonra Hassas Boru'yu kurdu. 1993 Yılında KYÖD'ün yeniden kurulma sürecinde her şeyiyle katkı verenlerdendi. Mimar Oya Uludağ ile birlikte lokalin tasarımını da yapmışlardı.¹¹⁹

118 Sesim Dergisi, 20 Nisan 1970, s. 16 - 18

119 Mustafa Küpçü, Becerikli Bir Yönetmen İyi Bir İnsan, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 66 - 67

1971-72 Başkanı Kemal Ünal

Kemal Ünal ve Nadir Birok döneminde yapımı tamamlanan Çapa Tıp Fakültesi yakınındaki 300 öğrenci kapasiteli Fındıkzade Kocaeli Yurdu Fatih Tapu Müdürlüğüne 4670 yevmiye no ile tapu siciline kaydedilmiş ve 28 Mart 1972 tarihinde teslim edilerek, teşrifin tamamlanmasıyla Cumhuriyet Bayramı'nda öğrenci kabulüne başladı. Aslında yurdun inşa edildiği arsa cami arsasından yurt binasına dönüştürülmüş ve metrekaresi bin liradan beş yılda ödenmek kaydıyla toplam beş bin liraya satın alınmıştı. Yurdun parası belediye ve valiliğin açtığı yardım kampanyası ile halktan ve çeşitli kurumlardan toplanmıştı. 68 Ruhunu temsil eden KYÖD başarılı bir şekilde bu organizasyonda öncü rol üstlenmişti. Fındıkzade Yurdu'nun tamamlanması ile birlikte Soğanağa'daki yurt boşlatılmıştı. Önceleri KYÖD'ün de fikriolarak atanan Yurtmüdürlüğünü yıllarca yürütenlerden biride Cemal Kırşenoğlu idi. Ama mülkiyet ve işletme her zaman Özel İdare'deydi.

Yıllar içinde yurdun havasını soluyanlardan bazıları Rahmi Önen, Mehmet Toker, Fikret Toker, Yalçın Kaya- lı, Numan Gülşah, Nezih Danyel (Haşlak), Burhan Çallıoğlu, Yavuz Yücel, Mustafa Levent Ersoy, Sadun Çetin, Erman Yazıcı, Cemil Dönmez, Cahit Güniçen, Zeki Güven, Feridun Uygun, Hulusi Kırılı, Mesut Sezen, Mümtaz Sezen, Mesut Sezen, Beyazıt Güniçen, Süleyman Baykal, Barbaros Tantan, Zafer Yiş, Yalçın Arslan'dı.

1972 Başkanı Nadir Birok

1972 Yılında dernek tiyatro kolunun sahneye koyduğu Cevat Fehmi Başku'tun Harput'ta Bir Amerikalı adlı oyun, amatör bir tavırla ancak başarıyla oynanmıştı. Naci Girginsoy oyunun seçimi, dekorlar, kostümler, oyunun yorumu ve sahneye koyuluşunu başarılı bulmuştu.¹²⁰Aynı yıl Nisan ayında "II. Pişmaniye Şenliği" bünyesinde yine üyelerce A. Turan Oflazoğlu'nun Sokrates Savunuyor isimli oyununu Seka Salonu'nda başarıyla sahnelemişlerdi. Sonrasında Seka 1 No'lu lokalinde Pişmaniye Balosu yapılmıştır.¹²¹Şenlik çerçevesinde yapılan bir başka aktivite ise Bilgi Yarışması olup Liselerarası yarışmayı İzmit Lisesi, Meslekokulları arasındaki yarışmayı ise İzmit Sanat Enstitüsü kazanmıştır.¹²²

Fındıkzade Yurdu'nun kantininin KYÖD Tarafından işletilmesi talebini ısrarla belirten Nadir Birok'un yönetim kurulu Rahmi Önen, Mehmet Karal, Faik Bilge, Cengiz Gürel, Turan dede, Ali Keka, Ragıp Erdem, Neşe Can Süner ve İlhan Eroğlu'ndan oluşuyordu.

Başkan Birok, 1972 yılında İzmit Orduevi'nde düzenlenen Pilav Günü ve 30 Ağustos 1972 konuşmalarında şöyle sesleniyordu. "*Derneğimiz Atatürk İlke ve İnkılaplarını, laikliği sonuna kadar savunan, Cumhuriyet ve Demokrasi'ye yürekte bağlı gençlerden oluşmakta olup partiler üstü bir konuma sahiptir.*" Fakat bu konuşma ile KYÖD'ün yurdu doğrudan işletme talebi gadük edilerek, politik baskılarında etkisi ile bir oldubitti sonucu KYÖD Vali Ertuğrul Ünlüer tarafından 15 Eylül 1972 günü kapatıldı.

O yılların gerçekten hemen hemen her anına damgasını vuran KYÖD üyeleri hiçbir antidemokratik eyleme geçit vermemiş ve yukarıda belirtildiği gibi ilk defa içinde panel, orkestralar geçidi, spor yarışmaları, tiyatro ve balo gibi etkinliklerin yer aldığı I. Pişmaniye Şenliği'ni gerçekleştirmişti. Derneğin kapatılması üzerine KYÖD Tiyatro kolu tarafından sahne malzemelerini korumak ve tiyatroya devam edebilmek için alelacele Genç Dostlar Tiyatro Topluluğu¹²³kuruldu ve 13 Aralık günü Kolordu Sineması'nda Kavuklu 72 adlı oyunu sundular. İki perdelik güldürüde Ali Demir, Nazmi Tirben ile diğer amatör oyuncular başarıyla yer aldılar.¹²⁴

Yurdun temelini atan Vali bu kez ironik şekilde KYÖD'ü kapatmıştı. Dernek yaklaşık bir buçuk yıl kapalı kalmış, bu esnada Başbakan Nihat Erim'e gidilerek durum aktarılmış ancak ülkedeki durum nedeniyle bir sonuç alınamamıştı. En sonunda önde gelen KYÖD Başkanlarının ve ileri gelenlerinin Vali Ertuğrul Ünlüer'e kararlı baskıları sonucu derneğin isminin Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği'nden Kocaeli Yüksek Öğrenimliler Derneği'ne dönüştürülmesi ve üyelerinin %50 öğrenci, %50 mezun olma kaydı ile 1974 yılının ilk yarısında Saim Anıçok ve arkadaşlarınınca açılmasına izin verilmişti.

1974 Başkanı Saim Anıçok

12 Mart 1972 muhturası sonrası kapatılan derneğin adında biraz değişiklik yaparak 1974 yılında ikinci kez kurmak Anıçok ve arkadaşlarına nasip oldu. Kurucu başkan olarak üçüncü kez başkanlığı üstlendiği bu dönemin yönetim kurulunda Ömer Türkkakal, İsmet Üçüncüoğlu, Emel Korucuoğlu, Neşe Hiçyılmaz, Rahmi Önen, Feridun Uygun vardı. Diğer kurucu üyeler arasında Hasan Ömer Gültekin, Mehmet Karal, Feridun Uygun ve Mustafa Küpçü de vardı. Kurucu görevlerini tamamladıktan sonra seçimle genç arkadaşlara devrettiler. Ara-

120 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 1 & 15 Şubat 1972, Sayı 367 & 368), Kocaeli 2013, s. 101

121 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Nisan 1972, Sayı 372), Kocaeli 2013, s. 102

122 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Nisan 1972, Sayı 372), Kocaeli 2013, s. 194

123 F. Yavuz Ulugün, Kocaeli Halk Bankası, İzmit 2018, s....

124 Mehmet Sarioğlu, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, (Seka Postası, 15 Aralık 1972, Sayı 388), Kocaeli 2013, s. 103

dan altı yıl geçip 12 Eylül 1980 askeri darbesi hemen öncesi sanırım 7 veya 8 Eylül’de Sıkıyönetim hepsini topladı. Sabah emniyete gittiklerinde ufak bir odada o zaman Gebze’de görev yapan ve daha önceden getirilmiş Rahmi Önen “Ben buradayım, gece beni paketleyip getirdiler” demişti. Getirildiğinden ziyade “paketlenmiş” olarak tanımlanmasına kızmıştı. Akşama kadar emniyette sorgulandılar. Akşamüstü coplu polislerin eşliğinde sıkıyönetim mahkemesine çıkarıldılar. Teslim olmadan önce Allah’tan mahkeme başkanına durumu anlatmışlardı yoksa herhalde KYÖD için bir süre istirahat etmek zorunda kalacaklardı.¹²⁵

1974-76 Başkanı Rahmi Önen

Rahmi Önen’in KYÖD’le tanışması 1964 yılının sonbahar aylarında üniversiteye hazırlandığı dönemde olur. Çalıştığı Türk Yolu – Bizim Şehir matbaasında dönemin başkanı Saim Anıçok ile tanışır ve dernekte çalışma teklifi alır. Verilen adrese gittiğinde doğduğu ve bir süre yaşadığı İzmit Lisesi önündeki eski ahşap evin hemen hemen karşısında olduğunu görür. Derneğin hemen karşısında kentin tanınmış fotoğrafçılarından ve derneğe kendi işi ile ilgili olarak her zaman yardımcı olan Eyüp Esen’in stüdyosu bulunmaktaydı. Derneğin altındaki dükkanlardan biri ileri de kentin en meşhur tatlıcılarında olacak İsmail Kalkan-delen’in Hoşgör adlı küçük dükkanı idi. Yaptıkları yorucu çalışmalar sonrası akşam geç saatlerde derneğe uğrar nefeslenirlerdi. Pazar günü hariç haftanın her günü belirlenen saatlerde derneğin ve kütüphanenin açık tutulması, Başkan Saim Anıçok’un önderliğinde yönetim kurulunun örgütlediği İstanbul’da Kocaelili öğrencilerin barınacağı bir yurdun yapımı için gerçekleştirilecek kampanyada yer alacak mali komitenin toplantısında karar defterinin tutulması henüz lise son sınıf öğrencisi Önen’in görevleri arasındaydı. Bu komitede Başkan Saim Anıçok, Yavuz Aktuğlu, Adnan Filiz, Feridun Baruksal, ismet Üçüncüoğlu gibi yönetim kurulu üyeleri dışında daha sonra bakanlık yapacak olan Kocaeli Vali Yardımcısı Münir Raif Güney ve yine daha sonra İzmit Belediye Başkanı olacak Verem savaş Derneği Başkanı Leyla Atakan, Pirelli Fabrika Müdürü ile STK temsilcileri bulunuyordu.¹²⁶1965 Yılında Yıldız Üniversitesi’ne girince KYÖD üyesi oldu. Türkçakal, Ünal ve Birok dönemlerinde yönetim kurulu üyeliği yaptı. Ünal’ın başkanlık döneminde sadece pişmaniyeyi tanıtma amaçlı baloların artık yetersiz kaldığına hükmederek şenlik haline dönüştürülmesine karar verildi. 1972 Nisan ayı başında Kocaelispor, Galatasaray, Fenerbahçe, İstanbul PTT basketbol takımları arasında turnuvanın yanı sıra Kocaelispor ve ODTÜkız basketbol takımları arasında dostluk maçı düzenlendi. Liselerarası bilgi yarışması ve orkestralar geçidi düzenlendi. Dernek binasında Marmara Üniversitesi ve Devlet Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Öğr. Üyesi heykeltıraş ve seramikçi Prof. Dr. Tankut Öktem’in desteği ile kendisinin ve aynı okulda öğr. Üyesi Mustafa Aslier’in eserlerinden oluşan bir sergi açıldı. Ayrıca öğrencilerinden biri o seneki Pişmaniye Dergisi’nin kapak sayfasını düzenledi. Şenliğin düzenlenmesinde Oktay Uçmak, Mehmet Karal, Hasan Ömer Gültekin, Nadir Birok, Zeynel Başlak ve Ertan Okançay son derece özverili çaba göstermişlerdi.¹²⁷

Kocaeli Yurduna Saldırı

Kocaeli Yurdu Rahmi Önen döneminde, anarşinin kol gezdiği o zor yıllarda 1976 Ocak ayında bir gece ansızın bazı gruplar tarafından saldırıya uğradı. Doğal olarak sadece kendilerini korumaya çalışan yurt öğrencileri zarar görmelerine rağmen tutuklandılar.¹²⁸Yerel gazetelerde haber şu şekilde yer almıştı: “Kocaeli Yüksek Öğrenci Yurdu’nda meydana gelen baskın ilimizde büyük üzüntüye yol açmıştır. Olayda yararlanan ve yurtta kalan öğrencilerin velileri endişelerini dile getirmişlerdir. Kardeşin kardeşi vurmasına karşı çıktığını belirten gazete okurları nereden gelirse gelsin olayları kınamışlar, ideolojik çekişmelere karşı çıkmışlardır. Yaralanan Mehmet Ali Kaya’nın durumu iyi olurken, baskınla ilgili olarak Kocaeli Milletvekili İbrahim Akdoğan, CHP İl Gençlik Kolu Başkanı Ferhan Şensoy verdikleri demeçte saldırıyı önceden hazırlanmış bir tertip olarak nitelendirmişlerdir. Saldırganların yakalanmasını istiyerek hükümetin acz içinde olduğunu belirtmişlerdir. Kocaeli Belediyeler Birliği toplantısında da yurdun silahlı zorbarlarca basıldığı belirtilerek olay ittifakla kınanmıştır. Diğer taraftan Genel-İş, Petkim-İş, Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş, Petrokimya-İş ve Beysen-İş sendikalarının Kocaeli temsilcileri de ortak açıklama yaparak saldırı olayını kınamışlardır.¹²⁹

Saldırıya uğrayarak kapanan İstanbul’daki Kocaeli Öğrenci Yurdu’nun yeniden açılması sonrası dokuz öğrencinin yurttan çıkarılmasına karar verilmesi üzerine Devrimci Kocaeli Yurdu Öğrencileri imzası ile gazetelere gönderilen basın bülteninde Yurt Müdürü Halil Yüceses’in bu tutumu sert bir dille kınanarak, “Müdür Bey olay sırasında yurtta olmadığı, girişimleri bilmediği halde sağdan soldan duyduğu asılsız sözlerle kendi basit düşüncelerini de ekleyerek bizleri itham ediyor. Dokuz devrimci arkadaşı yurttan atıyor. Bu faşist uygulamayı Kocaeli Yurdu öğrencileri olarak kınıyor ve bu yanlış kararın en kısa zamanda valilik tarafından

125 KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 45

126 Rahmi Önen, Tarihin Perspektifinde 1964-2007, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 56-57

127 Rahmi Önen, Tarihin Perspektifinde 1964-2007, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 57

128 Cenk Hoşcan, Bir Zamanlar Bizim Yurdumuzdu, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 227

129 Kocaeli Gazetesi, 21 Ocak 1976

düzeltilmesini istiyoruz. Baskına uğrayan, yaralanan, maddi ve manevi büyük kayıplara uğrayan bizlerin kiş ortasında ve sınav döneminde sokakta bırakılmasını haklı gösterebilecek hiçbir neden olamaz. Bu antide-mokratik uygulamayı kamuoyuna duyuruyoruz”¹³⁰

Bildirinin bir benzeri daha sonra Cumhuriyet Gazetesi’nde tekrarlanmıştı.¹³¹ *Kocaeli yurdunda baskılar ar-tıyor. Bir süre önce faşist komandoların kanlı baskınına sahne olan Kocaeli Öğrenci Yurdunda şimdi yeni-den faşist oyunlar tezgahlanmaktadır. Yurt müdürü, faşist saldırıya karşı koydukları gerekçesi ile dokuz öğrenciyi yurttan atmış, bir yurt müdürüne yakışmayacak şekilde hareket ederek öğrencilere tehditler sa-vurmaya ve de yurdu terk etmeleri için zorlamaya başlamıştır. Yurt yönetmeliğine göre görevinde bulun-ması gereken müdür saldırı anında gözükmemiş ve saldırıdan saatler sonra yurda geldiğinde öğrencilere “Evet yurdu ben bastırttım, istersem yine yaptırırım” şeklinde konuşmuştur. Yurdu basan kişileri tanıdığı ve bazı ipuçları bıraktıkları halde bunları polise teslim etmemiştir. Sadece, yurt saldırıdan sonra üç defa bazı komando öğrencilerle birlikte polise arattırmıştır Yurttaki bütün sosyal ihtiyaçlara (telefon, asansör, banyo, kantin, kitaplık, yemekhane ve ziyaretçi salonları) son verilmiş, disiplin maddelerine bakılmaksızın faşist uygulamalara geçilerek öğrenci temsilcisi yurttan atılmıştır. Eskiden hapisanede görev yapan yurt müdürü, yurdu adeta hapisane haline getirmiştir. Ekonomik sıkıntılar içinde bulunan öğrenci gençlik yurt bulamıyorken Kocaeli Yurdu faşistlerce adeta işgal edilmiş, 300 kişilik yurt 50 kişiye teslim edilmiş-tir. Yurt müdürü çevredeki faşist komandoları barındıran yurtlarla ilişki kurup, onları yurda davet etmiş ve kayıtları yapmaya başlamıştır Yurt Kocaelili öğrencilerin olmasına rağmen yabancılar tarafından doldurulmuştur. Yurt ücretleri artırılarak, sudan sebeplerle yeni kayıt yaptırmak için gelen öğrencilere zorluklar çıkarılmaktadır. Müdür her saat başı öğrencilerin odalarını açıp, onları tahrik ederek, yurttan her zaman anarşiyortamı hazırlama çabalarına girişmektedir. Biz Kocaelili öğrenciler olarak yurdun güvenliği açısından yurt müdürünün görevden alınmasını istemekteyiz, bu konuda bütün öğrenci velilerini de uya-rırız. Kocaelili Yüksek Öğretim Gençleri.*

Dernek ülkedeki üzücü olayların ve kamplara ayırıştırma çabalarının üyelerini etkilememesi için var gücüyle çalıştı. Bu üzücü olaylar sonrası öğrencilerin kalmalarına izin verilmeyerek yurt tümüyle boşaltıldı ve yıllarca kullanılmadı. 12 Eylül 1980 döneminde bir süre Toplum Polisi’ne tahsis edildi. Özel yurtların yeniden açılma-sına izin verildiğinde ise KYÖD kapalı olduğu için yönetim tümüyle Özel İdare’de idi. 22 Kasım 1982’de ise Vali Hikmet Gülsen tarafından yönetim %5’lik kontenjanın Kocaelili öğrenciler lehine kullanılmak kaydı ile Kredi Yurtlar Kurumu’na kiralandı. Ancak 348 kapasiteli yurda ranza sistemi ile daha çok öğrenci alınıyor, yine de Kocaelili öğrenciler yararlanamıyorlardı.

Dernek her dönem mali sorunlarla boğuşuyordu. Bunları aşmak adına kurban derisi toplama, tiyatro oyunları düzenleme, geziler tertipleniyordu. Hatta 1976 başında Yurt ihtiyacını karşılamak ve parasal des-tek sağlamak üzere dönemin Valisi Vecdi Gönül’ün de desteğini alarak Kocaeli Yüksek Öğrenim Vakfını kurmak istemişler ancak başarılı olamamışlardı.¹³²

1976 - 1977 Başkanı Dt. Erten Okançay

1946 İzmit doğumlu. İlköğretimini Yukarıpazar ve Yenituran ilkokullarında, orta öğrenimini İzmit Or-taokulu ve Kuleli Askeri Lisesi’nde tamamladıktan sonra 1970 yılında İ.Ü. Diş Hekimliği Fakültesi’nden mezun oldu.

Askerliğini Kayseri Havadan İndirme Tugayında yaptıktan sonra 1974 yılında muayenehanesini İzmit’te açtı. Öğrencilik yıllarında üye olduğu ve 1976 yılı Haziran ayının son günlerinde başkanlığı-nı üstlendiği KYÖD’de değerli hizmetler üretti. Kırsal kesim çalışmalarına katıldı, köy okulunun onarım görevlerinde bulundu. Köylüler ve öğrencilerin dış sağlığı ile ilgilendi. 1960’lı yılların sonunda Kartepe eteklerinde yapılan Gençlik Kampına öncülük etti.¹³³ 1977 yılında KYÖD Başkanlığı, İzmit Bisiklet Ajanlığı, Fahri Beslenme ve Sporcu Sağlığı görevlerini yaptı. KYÖD Başkanlığı döneminde Kurbanlık derilerinin toplanması organizasyonuna ve KYÖD’ün kapatılmasına karşı mitinge öncülük etti.¹³⁴

Eşi Gülsevrim Hanım’la olan evliliğinden Ela ve Eda adlı iki kızı dünyaya geldi. 20 Haziran 1986’da se-çildiği İzmit Verem Savaş Derneği Yön. Krl. Üyesi ve İkinci Başkanı iken 1992’de Dernek Başkanlığı’na getirildi. 10 Aralık 1996 Dünya İnsan Hakları Günü’nde vefatına kadar bu görevi aralıksız olarak başarıyla yürüttü.

¹³⁰ Türkiye Bizimşehir, 4 Mart 1976, s. 1-2

¹³¹ Cumhuriyet, 10 Mayıs 1976

¹³² Rahmi Önen, Tarih’in Perspektifinde 1964-2007, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit 2007, s. 58

¹³³ Ömer Türkçakal, Okançay’ın Ardından, KYÖD Pışmaniye Dergisi, İzmit 1998, s. 61

¹³⁴ Semahat Gün - Cemal Badem, KYÖD 50. Yıl Dergisi, İzmit 1997, s. 61

Hukuk ve tarihe meraklıydı. Doğayı ve insanları çok sevmesi yanı sıra özellikle kırsal kesim insanına ve yardıma muhtaç kişilere özel ilgi duyan, topluma karşı sorumluluğunun bilincinde olarak bu tavrını sosyal-demokrat çizgideki siyasal yaşamında da ortaya koyan değerli Okançay uzun yıllar Özgür Kocaeli Gazetesi’nde her hafta sonu yazdığı köşe yazıları ile aydınlatıcı olmaya devam etti. İzmit’te bilmediği köy, çıkmadığı yayla yoktu. Kendisini 10 Aralık 1996 günü kaybettik. Adına KYÖD, Kocaeli Dış Hekimleri Odası ve CHP’nin ortaklaşa gerçekleştirdiği etkinlikle on yıl boyunca dış hekimliği öğrencilerine eğitim bursu verildi. Ayrıca Kocaeli Kafkas Kültür Derneği’nin aktif bir üyesi idi. Anısı, adını taşıyan Zabitan mahallesindeki sokak ve park ile yaşatılmaktadır.

1977 Başkanı Sinan Odabaş

1959 Artvin Borçka doğumlu. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi mezunu. Öğrencilik yıllarının başında çok genç yaşta dernek yöneticiliği yaptı. 1977 Yılında Dev-Genç anlayışındaki gençlerin örgütlü olduğu Halkçı Devrimci Gençlik Derneği’nin salonunda yapılan olağanüstü kongrede tek liste ve üyelerin mutabakatı ile yönetime geldiler. Bu seçimin bir diğer anlamı da o günkü değerlerde karma KYÖD yönetiminin Dev-Genç çizgisine devri anlamına geliyordu. Genel olarak öğrenci ve kent kamuoyunda akademik ve demokratik mücadeleyi yükseltecekleri inancındaydılar. Gençliğin verdiği heyecan ve hatalar içinde Karamürsel’den Yukarı Hereke’ye, Gebze’den Akmeşe’ye, Diliskelesindeki gemi işçisinden Köseköy’deki deri işçisine, Nasaş’tan Petkim’e, Şirinsulhiye’nin su sorunundan ucuz ama nitelikli halk gecelerine görev almaktan bugün hale onur duyuyor ancak çoğulculuğa izin vermemiş oldukları ve bazı süreçleri iyi yönetememiş oldukları hususunda özeleştiri de yapıyorlar. Dönemin yönetiminde Hakan Yeşil, Süleyman Alkan, Adnan Çetin, Erdal Satı, Rıdvan Alkan akla gelen simalar.¹³⁵

1979-80 Başkanı Hakan Yeşil

12.07.1959 Şebinkarahisar doğumlu. Bir memur çocuğu olarak lise öğrenimini tamamlayınca kadar Anadolu’nun çeşitli kentlerinde eğitim gördü. On altı yaşına geldiğinde yükseköğrenim yaşına geldiğinde aile İzmit’e yerleşmeyi seçti. 1976’da Kocaeli Meslek Okulu’nda okumaya başladığında anlamaya ve tercihlerini yapmaya başlamıştı. Dönemin bir gereği olarak belli bir yaşa gelen genç sosyal ve siyasal olaylar içinde yoğunlaşmaya mecburdu. 1970’lerin ikinci yarısında genç kuşak olarak ülkenin aydınlık geleceği için kah sokakta, kah okul kantininde, kah öğrenci derneklerinde ideallerinin peşinde koşuyorlardı.

KYÖD onlardan önceki otuz yıl içinde farklı bir çizgide olsa da ideallerinden taviz vermeksizin aydınlığa yürümeye devam etmişti. Onlar ise değişen dünya koşullarında hayata uyum sağlamaya ve değişim gerekleri ilişkileri yaşamaya çalışıyorlardı. Ta ki 11 Eylül 1980 gecesine kadar. Ertesi gün tüm ilişkiler ve yaşananlar donmuştu.

1980 Başkanı Hasan Köse

1960 Gümüşhane doğumlu. İlk ve orta öğrenimini Bursa, lise öğrenimini Nazilli’de tamamladı. 1976-82 Kocaeli Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi Elektrik bölümünde okudu. Askerliğini yedek subay olarak Sarıkamış’ta yaptı. 1985 Yılında İskenderun Demir Çelik Fabrikası’nda çalışmaya başladı.

1978 Yılı başlarında yaşı ancak tuttuğu için iki ay önce üyesi olduğu derneğin genel kurulunda arkadaşlarının desteği ve Divan Başkanı Necdet Akar’ın hızlı profesyonel yöntemiyle seçimler hızla tamamlanmıştı. Yönetim kurulunda Kocaeli Eğitim Enstitüsü öğrencisi yazman Ersin, Kocaeli DMMA Makine bölümü öğrencisi sayman Rıdvan Alkan, Kocaeli Eğitim Enstitüsü öğrencisi üye Mahir Baltacı, Kocaeli DMMA Elektrik bölümü öğrencisi üye Ali Ekber Köz vardı.

Ülkenin içinden geçtiği çalkantılı dönem nedeniyle sosyal ve kültürel çalışmalarda bulunamadılar. İzmit’te bir öğrenci yurdu açılması için çalıştılar ancak çeşitli nedenlerle başarılı olmadılar.

12 Eylül 1980, KYÖD On üç yıl boyunca sessizliğe gömülüyor

12 Eylül 1980 Darbesinin antidemokratik yasaları bütün sivil toplum kuruluşları gibi KYÖD’e de hayat hakkı tanımadı, fakat yıkmak ve yıkılmak yoktu, mutlaka olacaktı. Aradan 13 yıl geçtikten sonra eski başkanlardan Cemal Badem ve arkadaşları telefonlara sarılarak ve bulabildikleri herkesi KYÖD’ün yeniden hayata geçirilmesi için göreve davet ettiler. Çalışmalara artık bazı arkadaşlar eşleriyle, bazıları torunlarıyla katıldılar. SEKA İzmit salonları ve Sapanca tesislerinde ve daha birçok yerde yapılan pikniklerde çalışmalar pekiştirildi.

¹³⁵ Sinan Odabaş, Demokrasi Mücadelesinde, KYÖD 60. Yıl Dergisi, İzmit1997, s. 60-61

1993-94 Üçüncü Dönem Kurucu Başkanı Cemal Badem

Cemal Badem, 1946 Ankara doğumlu. Eskişehir Merkez Cumhuriyet İlkokulu, İzmit Merkez Ortaokulu ve İzmit Lisesi 1966 mezunudur. 1967'de girdiği İÜ Hukuk Fakültesi'nde bir yıl eğitim gördükten sonra ekonomik nedenlerle ayrılarak Edebiyat Fakültesi'ne geçti. Bu arada Arifiye İlk Öğretmen Okulunu dışarıdan bitirerek İzmit'te öğretmenliğe başladı. Beş yıl Akçakoca İlkokulu'nda öğretmenlik yaptı. Bu arada İzmit'te aralıksız 23 yıl öğretmenlik yapacak olan ve en son Seka İlkokulu'nda çalışan Nevzat Hanım'la evlendi. Edebiyat Fakültesi son sınıfta iken askerlik görevi nedeniyle iki yıl İzmit Çınarlı Köyü ilkokulunda öğretmenlik yaptı. Daha sonra eşiyile birlikte Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi'nin öğretmenler için özel açtığı eğitim programlarından mezun oldu. İzmit doğumlu olduklarını gururla söylediği üç çocuk sahibi. 1976 Yılında Tüpraş'ta çalışmaya başladı ve buradan emekli oldu.

Yıllar KYÖD'süz gelip geçerken 1992 Yılında TÖBANK Sirkeci Şube Müdürü Oktay Uçmak, Edebiyat Öğretmeni Şenol Çetin, Muhasebeci Rifki Bilgin İstanbul'dan hareketle Bursa'dan eski KYÖD'lü Diş Hekimi Muharrem Kuş'u da davetle hep birlikte Tüpraş'a Cemal Badem'i ziyarete gelmişlerdi. Söz hep eski KYÖD etrafında süren Muharrem Kuş, hekim olmasında KYÖD'ün büyük rolünden söz ediyordu. Saatler süren toplantı sonucu KYÖD'ün mutlaka tekrar kurulmasının gereği idi. Ayrılrken sakın unutulmasını diyorlardı.

1992 Yılına geldiğimizde sanki bir kıvılcımın yakılması bekleniyordu. Cumhuriyet'in 70. Yaşında KYÖD'ü yeniden yaşama getirmek için 57 kurucu üye yola koyuldu. Daha sonra Sapanca Özkum Tesisleri ve Seka Kampı'nda düzenlenen aile pikniklerinde süren tartışmalar sonucunda kentte KYÖD rüzgarları esmeye başlamıştı. Yerel basında sayfalar dolusu haberler çıkıyordu. Günün valisi Kemal Nehrozoğlu'nun sözü ile "Kent Senatosu" hızla oluşuyordu. KYÖD RüzgarıKocaeli'de yeniden esmeye başlamıştı. Yeniden yapılanmak kolay değildi ancak KYÖD'ün onurlu geçmişi, kapıları ardına kadar açıyordu. Basınımızın KYÖD'ü yaşamış üst düzey yöneticileri kurucuları destekliyor, bu güçlü oluşum için katkılarını esirgemiyordu. Yeniden kuruluş aşamasında kurucuların yanında olan Sn. Vali Nehrozoğlu'na ve yabancı paralarla (belediye) mülklerini kiralamak isteyenlerin bulunduğu bir dönemde KYÖD'e burası yakışır diyerek 49 yıllığına tahsis ettiğini belirten (öyle olmamıştır) Büyükşehir Belediyesi Başkanı Sn. Sefa Sirmen'e ve meclis üyelerine kurucular olması gerektiği gibi sonsuz şükran içindeydiler.¹³⁶

KYÖD'ün yeniden kuruluş çalışmaları esnasında Özgür Kocaeli sahiplerinden Cevat Çetin, yıllar önce Birinci Pişmaniye Şenliği'nde olduğu gibi yine yanlarındaydı ve 22 Ocak 1993 günü gazetesindeki baş makale köşesinde şunları yazıyordu:

Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği

Benim ve benden daha büyük yaşta olanlar hatırlar.

Bir Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği vardı.

Ne Kümes Hayvanlarını Sevenler,

Ne de Çınarlardaki Kargalardan Korunma Derneği'ne benzerdi bu dernek.

Hatırlıyorum.

Lise'de okuyan her genç için bir özellikti mezun olup derneğe girmek.

Haklıydı.

Neden?

Çünkü Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği hep gurur verici işler yapmıştı.

O'nun düzenlediği Pişmaniye Balosu olaydı Kocaeli'de.

Merakla beklenir, bayanlar aylar önce giyecekleri kıyafetin hazırlığını yaparlardı.

Pişmaniye Mecmuası ayrı bir renk katardı baloya.

Pişmaniye'ye malzeme olmak.

Gırgıra alınmak, gurur verirdi Kocaeli'liye.

Hiçbir zaman politikaya bulaşmadı Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği.

Kişiliğinden, çizgisinden hiç taviz vermeden.

Koymuştu görüşünü.

¹³⁶ Cemal Badem, Yeniden Oluşan KYÖD, KYÖD 50. Yıl Özel Dergisi, İzmit 1998, s. 28

Sapına kadar Atatürkçüydü derneğin yöneticileri.
Kurulduğu günden, kapatıldığı güne kadar.
Hiç yön değiştirmeden, kuyruk sallamadan, kent menfaatlerini, ülke menfaatlerini savundular.
Şimdi gibi hatırlıyorum.
Köye Atatürk büstü yapmak için elde kazma kürek çalıştılar.
Köy köy dolaşıp, tiyatrolar oynadılar.
Oynadıkları oyuna kendi paraları ile girip elde edilen hasılatı köy kasasına bıraktılar.
Hepsinden önemlisi Kocaeli Yüksek Öğrenim Gençliği için İstanbul’da bir yurt yaptırdılar.
Ellerinde küplerle esnafı dolaştılar.
E-5’den geçen otobüsleri durdurup yardım topladılar.
Her zaman küpe ilk parayı, harçlıklarından onlar attılar.
Türk Hava Kurumu’na yardım için deri topladılar.
Kurban Bayramı’nda kapı kapı dolaştılar.
Sırtlarında koyun derisi, dana derisi taşıdılar.
Günlerce kurban eti koktular.
Maddi güçlük çeken arkadaşlarına burs,
Liseli öğrencilere ücretsiz kurs verdiler.
Kimin matematiği kuvvetli, o matematik kursunda öğretmenlik yaptı.
Filoloji’de okuyan lisan dersi verdi.
Beş kuruş almadılar.
Hep olumlu, hep çağdaş şeylere harcadılar.
Her demokratik kuruluş gibi,
Her ihtilalde kapatıldılar.
Hem de hiçbir suçlamayla karşılaşmadan,
En ufak bir olaya karışmadan.
1980 İhtilalinin o günkü yöneticileri,
Daha önce yönetimde bulunanlar şimdi torun torbaya karıştılar.
Ama içlerindeki demokrasi aşkı, hazmedemedi asker tayınını,
Hazmedemediler suçsuz yere kapatılmayı.
Şimdi Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği yeniden doğuyor.
Geliyor eski dostlar,
Eski arkadaşlar.
Hala kurban derisi kokuyorlar.
O günün heyecanını yaşıyorlar.
Bence koyun derisi kokan, şimdi mühendis, doktor, şimdi ne olduysa bu derneğe katılmalı.
Gençler, genç mühendisler, genç doktorlar derneklerine sahip çıkmalı.
Şart değil bu derneğe üye olmak için İzmit’te doğmak.
Yetiyor İzmit’te okumak, Kocaeli’yi solumak.
Yetiyor ben Kocaeli’liyim, buranın ekmeğini yiyorum, buranın suyunu içiyorum demek.
Bakın göreceksiniz.
Bu dernek Kocaeli’ye çok şey kazandıracaktır.
Bakın göreceksiniz İzmit’in sosyal ve kültürel yaşamı nasıl renklenecek.
Bu derneğe omuz vermek herkesin görevidir.
Özellikle yüksek öğrenim yapan gençler.

Ağabeylerinizin üçüncü kez kurduğu bu derneğe sahip çıkın.

Onlar bunu sizler için kuruyorlar.

Onların çizdiği bu yolu izlerseniz hem kentinize hem kendinize hizmet etmiş veirsiniz.

Kutluyorum kurucuları.

Kutluyorum omuz verenleri...

Böylece 13 Ocak 1993 tarihinde KYÖD üçüncü defa ancak bu kez mezunlar derneği olarak tekrar küllerinden doğmuş ve kurucu başkanlığa Sayın Cemal Badem getirilmişti. Kuruluş esnasında Vali Kemal Nehrozoğlu ve Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Sefa Sirmen'in büyük katkıları unutulamaz.

Metropol İş Merkezi dördüncü katta belediyeye ait yaklaşık 700 metre karelik bir daire dernek merkezi ve lokal olarak kullanılmak üzere Belediye Başkanı Sefa Sirmen ve duyarlı Belediye Meclis Üyeleri'nin katkıları ile kiralandı. Kurucu Yönetim Kurulu 13 Haziran 1993'de ilk seçimleri yapmayı planlarken her dönem KYÖD'e destek vermiş gazeteci Cevat Çetin, Belediye Başkanı Sefa Sirmen ve Vali Kemal Nehrozoğlu derneğin ilk onursal üyeleri olarak seçilmişlerdi. 53 Kişiden oluşan kurucu üyeler şu kişilerden oluşuyordu.

Yönetim Kurulu: Cemal Badem (Başkan), Mustafa Küpçü (Sekreter), Ali Değer (Sayman), Saim Anıçok, Ömer Türkçakal, Kemal Ünal, Reşat Keçeci, Nadir Birok, Bahri Şanlı. Denetim Kurulu: Cihat Uçar, Turan Savcı, İbrahim Dinçel. Disiplin Kurulu: Ali Yazıcı, Ertuğrul Yurteri, Selami Çetin, Faruk Ertunç, İbrahim Sait Başoğlu. Üyeler: Ayten Gül, Zeki Ertuğ, Rahmi Önen, Mümtaz Tulukçu, H. Hakan Ekener, Yılmaz Kanbak, Engin Gençoğulları, Güner Durak, Savaş Ayberk, Sermet Atay, N. Arif Aşık, Muharrem Kuş, Şerif Ünan, Hasan Okumuş, Mehmet Karal, Bora Gülerman, Sami Ateş, Reha Çetik, Rafet Yıldızlı, Muharrem Kurt, Hasan Özpınar, Hasan Ömer Gültekin, Özer Altan, M. Reha Yardım, Zeynel Abidin Başlak, İhsan Eroğlu, Murat Çetik, Bektaş Mehmet Tokar, Adnan Saroğlu, Yavuz Yüce, Cemil Çetin, Ufuk Topaloğlu, M. Sabri Yalım, Gürkan Akdil, Cengiz Sarıbay, Erdinç Okçular.¹³⁷

Dernek açılışının ardından Kocaeli Gazeteciler Cemiyeti ile birlikte Uğur Mumcu'ya Saygı Yürüyüşü gerçekleştirildi. Yüksek katılım ses getirdi. Kocaelililere yakışan muhteşem bir gün yaşandı. 1993 Yılı Pışmaniye Balosu ise Fuar İçi Çağlayan Restoran'da yapıldı.¹³⁸

Sosyal Tesisler de 29 Ekim 1993'de açılarak her türlü sosyal ve kültürel faaliyetler yapılmaya başlandı (Korolar, resim kursları, dans kursları, paneller, seminerler, sergiler, şiir dinletileri, imza günleri). Artık sadece mezunların asil üye olabildikleri dernek öğrenciler ile de bağlarını koparmak istememiş ve bu nedenle oluşturduğu aday üyelik statüsündeki Genç KYÖD'lüler de geleceğe bu sosyal tesislerde hazırlanmaya başladılar.¹³⁹

1995-96 Başkanı Şerif Ünan

Seçimin için ilan edilen birinci tarih olan 19 Kasım 1994 günü oldukça yüksek bir katılımı yapılan seçimler sonrası başkanlığını Şerif Ünan'ın yaptığı yönetim kurulunun diğer üyeleri Nazmi Tirben (Başkan Yard.), Cihat Uçar (Sayman), Mehmet Bektaş Tokar (Sekreter) ve üyeler Yalçın Aslan, Atakan Sonugelen, Recep Gürdal, Hayrettin Bilgisu, Arif Aşık idi. Denetim Kurulu Sevim Deren, Erdinç Okçular, İhsan Eroğlu oluştururken Disiplin Kurulu Veysi Yavuz, Cengiz Sarıbay, Kazım Özok, Ümit Akdoğan, Gürkan Akdil'den meydana geliyordu.

Üçüncü kuruluşuyla birlikte kendi öz varlıklarına ve tesislerine kavuşma politikasına yönelik olarak bu dönemde de büyük çabalar sarf edilmiştir. Bu amaçla 24.06.1995 tarihinde 120 KYÖD üyesinin katılımıyla 97.5 FM frekansından yayın yapan Radyo KYÖD, 74 KYÖD'lünün 3.700.000.000.-TL bağışlarıyla da KYÖV - Kocaeli Yüksek Öğrenim Vakfı kuruldu. 5 Eylül 1995 günü Kocaeli 2. Asliye Hukuk Yargıçlığı'na başvurularak KYÖV'ün tüzel kişilik kazanması sağlandı. Bu arada üye sayısı 800'ü aştı.

Başkanlığını Ö. Uğur Batgün'ün yaptığı Genç KYÖD'lülerin organize ettiği Çanakkale - Gelibolu Ağaç Dikme Gezisine katılanlar arasında yön. Krl. üyesi Yalçın Arslan başkanlığında oluşturulan bir heyet 11 Mart 1995 Cumartesi günü Çanakkale Vali Yardımcısı Ali Haydar Sinan ve Belediye Başkanı İsmail Özyay'ı ziyaret ettiler. Derneği tanıtıcı bilgiler verdiler. Aynı gün öğleden sonra Truva ve Assos'un ertesi gün ise Eceabat kaymakamı Mustafa Kaslıoğlu gözetimi ve Tarihi Gelibolu Yarımadası Milli Parkı Müdürü Orman Mühendisi Muhterem Avcı eşliğinde Çanakkale Destanı'nın yazıldığı bölgeyi karış karış gezdiler. Diğer Genç KYÖD Yönetim Kurulu üyeleri ise H. Ali Sağbil, S. Murat Köksal, Engin Deniz ve Doğan Bilgisu idi.

Üye sayısı 200'e yaklaşan Genç KYÖD'lülerin gerçekleştirdiği diğer aktiviteler şunlardı. 18 Eylül 1994 Sapanca Atatürk Ormanı'nda piknik düzenlediler. 22 Ekim 1994 Tanışma yemeği yaptılar. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'na Genç KYÖD pankartı ile katıldılar. Vali Kemal Nehrozoğlu'nu ziyaret ettiler. Kurban Bayramı'nda

¹³⁷ Kocaeli Gazetesi, 13 Ocak 1993

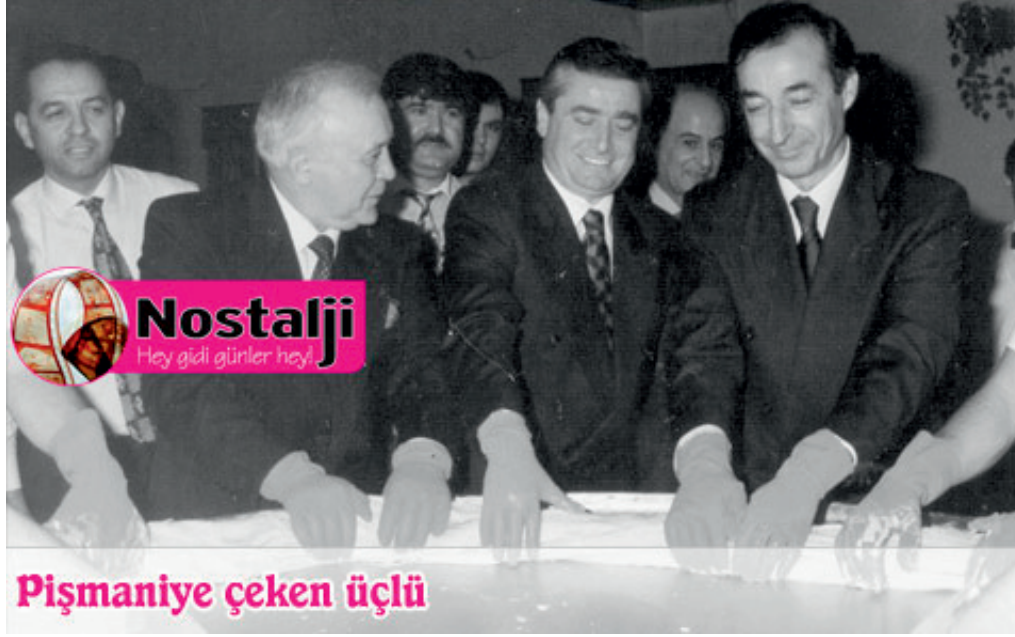
¹³⁸ Cemal Badem, KYÖD Barış ve Kardeşliği 25 Yıl Önce Yakalamıştı, KYÖD 60. Yıl Özel Dergisi, İzmit 2007, s. 76-78

¹³⁹ Cemal Badem, Bir Sevğidir Yaşamak, KYÖD 60. Yıl Özel Dergisi, İzmit 2007, s. 80-82

THK'a kurban derisi toplanmasına yardım ettiler. 5 Haziran Çevre Gününü anlatan broşür dağıttılar. 15 Temmuz'da yeni üyelerini daha iyi tanımak için yemek organize ettiler. Ağaç Dikme Kampanyasına parasal destek sağlamak için Eskişehir Tiyatro Kumpanyası'nın oynadığı Rumuz Goncagül adlı oyun sahnelendi. KYÖD Ormanı kampanyasına katıldı. Demokrasi Şehitleri anma haftası ve KYÖD'ün tüm çalışmalarına katkı verdiler.¹⁴⁰

Üyelerin oluşturdukları çalışma grupları ise Yerel Hizmetler, İşletmeler, Gençlik Hizmetleri, Uluslararası İlişkiler, Sağlık ve Çevre Sorunları, Sağlık, Pişmaniye, Teknik Hizmetler, Eğitim, Kültür ve Sanat, Üye İlişkileri Çalışma Gruplarından ve KYÖD Korosu'ndan oluşmaktaydı.

1995 Pişmaniye Balosu. Soldan Donanma Komutanı Amiral Salim Derviş, Belediye Başkanı Sefa Sirmen, Vali Kemal Nehrozoğlu. En solda geri planda daha sonra Donanma ve Deniz Kuvvetleri Komutanı olacak Amiral Özden Örnek.

1996-1998 Başkanı F. Yavuz Ulugün

1965 yılında İzmit'te doğdu, ilköğrenimini Ulugazi İlkokulu'nda, orta ve lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. Çocukluk ve gençlik dönemlerini İzmit ve İstanbul'da geçirdi. Daha sonra Yüksek Denizcilik Okulu (bugün İTÜ Denizcilik Fakültesi) Güverte Bölümünden 1981 yılında Uzak Yol Güverte Zabiti olarak mezun oldu. 1976 yılında TMGT'de rehber olarak göreve başladı. Sırasıyla TMGT Acente Teknik Müdürü ve Sorumlu Müdürü oldu. 1980 IntraSeyhat acentesi kuruluşunda (gayriresmi) ortak olarak yer aldı. 1981-1996 Yerli ve yabancı gemilerde kaptanlık ve kılavuz kaptanlık yaptı. 1990 Nicomedia Seyahat Acentesi, 1991 Melody Yat İşletmeciliği ve Gemi Acenteliği'ni kurdu. 1992 Melody Gemi Acenteliği Ltd kurucuları arasında yer aldı. Bu güne değin bu şirketin Genel Müdürlüğü'nü yürütmektedir. Hacer Hanım'la evli olup Ezgi ve Bora adlı iki çocukları bulunmaktadır. Bunun dışında KYÖD'deki Habitat çalışmalarında incelemeye başladığı Kocaeli bölge tarihi üzerine 15 kitabı ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

1996 Yazı'nda bir yurtdışı gezisi esnasında Venedik'e geçmek için Anvers hava alanında beklerken çalan cep telefonum ile KYÖD başkanlık maceram başlamış oluyordu. Arayan KYÖD dönem başkanı Şerif Ünan'dı, diyor Yavuz Ulugün.

Özetle yaklaşan seçimler için kendi içlerinden bir aday çıkmadığını ancak tartışmalar sonucu adımın öne çıktığını söyleyerek, düşünüp düşünmeyeceğimi sordu. Onur duyduğumu ancak birkaç gün izin istediğimi belirttim ve derhal fikirlerini almak üzere kendime yakın gördüğüm KYÖD'lü arkadaşlarımı aradım. Onların da onayını aldıktan sonra (daha sonra bazı arkadaşlarımın başkanlığı kendilerine yakıştırdıklarını ve bu yüzden bana kırgın hatta kızgın olduklarını ilginç olaylar sonucu öğrendim) dönüşümde aklımdaki projeler çerçevesinde yönetim kurulunda kimlerle birlikte olabilirim konusunu araştırmaya başladım.

Çok kişiyle konuştum ama ben olmazsam olmaz diyenlerden uzak durdum. Projelere uygun olduğunu düşündüğüm kişilere öneri götürdüm. Bu şekilde oluşan yönetim kurulu üyeleri çok önceden yüklenecikleri proje ve görevleri biliyorlardı. Daha önceleri birbirini neredeyse hiç tanımayan bir yönetim kurulu oluşturmuştum. Büyük

140 KYÖD Pişmaniye Dergisi, İzmit 1995, s. 46-48

risk diye düşünülebilir ancak kısa sürede o denli sıkı bir dostluk oluşmuştu ki 9 kişilik yönetim kuruluna 10 kişi önermek zorunda kalmış ve ciddi bir handicap olmasına rağmen bir arkadaşımıza "sen çekil" diyememiştik.

Çok büyük farkla kazanmıştık. Çarşaf liste ile yapılan seçim sonucu Yönetim Kurulu'na diğer başkan adayları Sn. Ömer Türkçakal ve Sn. Mustafa Küpçü ancak girebilmişti. Üç başkan adayı aynı yönetimde çalışabildik.

Mustafa Küpçü, karşılıklı aday olduğumuz o günleri şöyle aktarıyordu: Benim aday listemden yalnızca ben yönetime girince diğer arkadaşlarım kalmamı istediler çünkü KYÖD bir klikler birlikteliği değildir. Kaldı ki Yavuz Ulugün benim bir kardeşten öteye sevdiğim, aydın kimliğine çok güvendiğim bir kişidir. Çevresinde de çok yetkin insanlar vardı, bir parçası olmak istedim. Yavuz Ulugün yönetiminde çalışmayı bir onur bildim. Dostluğumuz hala sürüyor çünkü bu grup çok güzel işler yaptı.

Seçim kent kamuoyunun çok ilgisini çekmişti. Üyemiz olmayan kişiler bile seçim sonrası kutladılar, hatta bizim adımıza kulis yapan birçok kişiyi sonradan öğrendim. Başlangıçta birbirini iyi tanımayan yönetim kurulu üyeleri idik. Seçim sonrası ilk işimiz birlikteliğimizi pekiştirmek üzere eski KYÖD başkanlarını ve kanaat önderlerini bir araya getirmektir. Sanırım çok başarılı olduk. Cemal Badem başkanın "Aferin bu çocuğa" sözü-nü hiç unutmuyacağım.

İşi gücü bırakıp mesaimin nerdeyse tümünü KYÖD'e harcadım. Gerek yerel, gerek ulusal sorunlarla ilgili basın açıklamalarımız ve ciddi uyarılarımız oldu.

Dönemin KOÜ Rektörü Atıf Ural'ın vesile olmasının ardından Arslanbey'de Saffet Güneş'in destekleri ile işletmesini üstlendiğimiz yurdumuz ne yazık ki 99 depreminde yıkıldı. Kız bölümünü ise ÇYDD İzmit Şubesi üstlenmişti. Gülşen Müstecaplıoğlu'nun ÇYDD başkanlığı yaptığı bu dönemde onlara da yurdun tefrişi konusunda ciddi yardımcı olmuştuk.

Girişte düzenlediğimiz Atatürk köşemiz ve D-100 karayoluna doğru bina cephesinde devasa Atatürk panomuz büyük beğeni toplamıştı. Ertuğrul Bahan sorumluluğunda Toplam Kalite çalışmalarımız bir dernek bünyesinde yapılan ilk deneysel çalışmalardandı.

Bülent Mutlu sorumluluğunda burs vermektense öteye taşıdığımız öğrenci ilişkilerimiz. Hatta bir kızımızı çok kısa bir süre içinde engelleri aşarak apar topar nasıl ABD'ye yüksek lisans için gönderdiğimizizi unutmam. BU yönde üyelerimizin katkıları çok büyüktü. Kimi aradıysam mutlaka bir köşesinden tutmuştu ama en duygusal olanı biz hiçbir çağrı yapmamamıza rağmen emekli üyelerimizin kendi aralarında birleşerek birkaç öğrenci bursunu üstlenmeleri idi.

Bir başka unutulmaz ise Nalan Hanım ve Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu üyelerinin katkıları sonucu kentte yankılar uyandıran, İstanbul Fransız Konsolosluluğundan ve çevredeki Fransız firmalarından temsilcileri ağırladığımız unutulmaz "Fransız Gecemiz". Atilla Demircioğlu'nun gitarı eşliğinde Fransız şarkıları ve ünlü gurme ve aşçıbaşı Osman Serim'in gerek yemek gerekse sunumu yıllar sonra bile gözümde hala çok canlı.

Sivil Toplum Örgütleri ile ilişkiyi Metin Pamukçu üstlenmişti. Dönemimiz yönetim kurulunun Kocaeli Demokratik yaşamına katkılarının, diğer sivil toplum örgütleri ile ortak projelerimizin önemli olduğunu düşünüyorum. Her hafta yüze yakın STK bir araya gelip kent ve ülke sorunlarını tartışıyorduk. Hakikaten bir kent senatosu gibi gayret gösteriyorduk. Ne yazık ki bu birlikte proje üretmek, tavir almak konusu sonralarda zayıfladı.

Rabak'tan işçi çıkarma ve Seka Fidanlığı'nın kent dinamiklerinin ciddi muhalefetine rağmen bir otomotiv fabrikasına devredilmesine karşı çıkmamız ülke düzeyinde ses getirmişti. Bir çok sivil toplum kurumunun katkısı ile protesto için Fethiye caddesinde soyunacağız şeklinde duyurumuz sonrası çok iyi tanıştığımız Dernekler Masasından Komiser Eyüp Deveci ve memurları ile kovalamaca oynamamızı sanırım hiç unutamayacağım. Sonunda Çocuk Parkı'nda gömleklerimizi çıkarıp altında "Biz sizler gibi utanmaz değiliz" yazılı tişörtlerimiz çıkınca ülke düzeyinde yaygın medyada haber olacağımızı sanırken tıs çıkmaması hayal kırıklığı yaratmıştı. Neyse ki Otomobil İmalatçıları Derneği Başkanı Ali İhsan İlkbahar bizi ziyaret etmiş ve vatansız çocuklar olarak tanımlamıştı da içimize su serpilmişti. Bir başka muhalefetimiz de KOÜ Rektörü Atıf Ural'ın sanırım kamuoyunun dikkatini çekmek için üniversitenin bahçe düzenlemesini Ülkü Ocakları'na vereceği beyanına sert çıkışımızdı. Sanırım bu rektörlük koltuğunu bırakmasının sebeplerinden biri olmuştu.

Balolarımız özellikle de Donanma Komutanlığı Barbaros Lokali'nde yaptığımız 50. Yıl Balosu Vali, Belediye Başkanı, Komutanlar'ın katılımı ile bir çok resmi kurumun yaptıklarından öteye ses getirmişti. Ücretsiz dağıtılan aylık "KYÖD Haber" gazetemiz bayağı kabul görmüş sonraki sayısı sorulur hale gelmişti. KYÖD Haziran 1996 da Habitat II toplantılarıyla uluslararası ilişkilere de yönelmişti. Ardından KYÖD, İzmit Kent Kurultayı'nın oluşumunda kurucu rol oynamıştır.

Dernekte oluşturulan 10 çalışma grubu ve Genç KYÖD'lülerle yaptıkları çalışmalar ile yönetime yol gösterici projeler üretmektedirler. Uluslar arası Gençlik Kampları organize ettik, öğrencilerimizi yurt dışındaki kamplara gönderdik. Her yönetim kurulu üyesi bir çalışma grubundan sorumlu idi, aynı zamanda çalışmalarına katılırdı. Çalışma Grupları'nı ürettikleri projelerin sponsorlarını da bulmaya yönlendirerek projelerini sahiplenmelerine ve proje sayısının ciddi olarak artmasını vesile olduk. Eski Başkanlarımızdan Ertan Okançay adına, ilintili olduğu diğer kurumların da işbirliği yapılan bir dinleti ile on yıl boyunca dış hekimi öğrencilerine burs verdik. KYÖD Korosu da kendi verdiği konserle Üniversite'ye bir piyano hediye etme keyfini yaşamıştı.

Donanma (Tersane) Komutanlığı katkısı ile okullara Atatürk büstü hediye etme gibi projelerimizi gerçekleştirdik. Tüzük Değişikliği Kurultayı'nı gerçekleştirdik. Üye Kataloğunu kitap olarak yayınladık.

Radyo KYÖD'ün de Yönetim Kurulu'nu üstlendik. KYÖV bünyesinde şahsen kurduğum Gemilerden Çöp Toplama Servisi ile önemli bir finans kaynağı sağlanırken, benim de bulunduğu Saraybahçe Belediye Meclis üyesi KYÖD'lülerin ancak özellikle İmar Komisyonu'nda Yalçın Kayalı'nın katkısı ile ODTÜ-KYÖD Okulu'nun arsasının alınması sağlandı.

Vali İhsan Dede döneminde 1986 yılında satışa çıkarılmış olan İstanbul'daki Fındıkzade Yurdunun KYÖD geri verilmesi için Şerif Ünan döneminde Valilik nezdinde girişimde bulunulmuştu. Ancak benim dönemimde Kredi Yurtlar Kurumuna karşı yasal süreç devam ederken tarafımızca hazine avukatlarına verilen yurdun geçmişi hakkında raporlar ve mükemmel şekilde hazırlanmış yurdun neden Kocaeli'ye geri verilmesi gerektiğini açıklayan rapor sonrası Kocaeli Valisi Memduh Oğuz döneminde I. Sulh Hukuk mahkemesinden tahliye edilme kararı çıktı. Ancak mahkemenin safhaları devam etti.¹⁴¹

Üyelerimiz ve yönetim kurulunun katkıları ile başarılı bir dönem geçirdik. Geçen yirmi yıla rağmen döneminizin başkalarınca hala en unutulmaz dönem diye nitelendirilmesi KYÖD için gurur, bizler için kıvanç vericidir. Başarılarımız ekip çalışmasından ve ekip üyesi KYÖD'lülerin kalitesinden geliyordu.

Sözleri ile kendi dönemini özetleyen 1996-98 Başkanı F. Yavuz Ulugün, KYÖD'ün 50 yıllık tarihçesini irdeleyen bu çalışmamızın son kısmı idi. Daha sonra yapılacak çalışmalarda daha sonraki dönemlerin de ele alınarak bu çalışmanın genişletilmesini dileriz.

Sonuç

Yukarıda incelenen elli yıllık dönem sonrası 17 Ağustos depreminden kendisine sorumluluk çıkaran KYÖD, Arama-Kurtarma ekibini kurarak Kocaeli Sivil Savunma Müdürlüğü ile işbirliğine girişmiştir. Ekip bünyesindeki tıbbi personelin çokluğu ile SDC (İsviçre Kalkınma ve İşbirliği Dairesi)'nin dikkatini çekmiş çalışmalarını medikal alana yönlendirmiştir. Böylece Marmara depremi sonrası gönüllülük esasına göre kurulan arama kurtarma ekibi, sivil toplum örgütleri arasında Avrupa ve Türkiye'de ilk olarak medikal kurtarma unvanı alan ve taşıyan ekiptir. Dünya standartlarındaki yapılması, ulusal ve uluslararası afetlerde görev alarak, amaç ve bu çalışma şekli ile T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından model alınmış ve ASOP (Afetlerde Sağlık Organizasyonu Projesi) kapsamında Türkiye'nin tüm illerinde ve KKTC'de kurulan UMKE (Ulusal medikal kurtarma ekipleri)'ne öncülük etmiş ve eğitimlerine katkı sağlamıştır.

KYÖV'ün çalışmaları sonuç vermiş 17 Ağustos depremine rağmen 1999 - 2000 eğitim döneminde KYÖD İlköğretim Okulu Arızlı mevkiinde 30 dönüm arazi üzerinde yapılan tesisleriyle öğrenim yılına ODTÜ'nün işletmeciliğinde başlamıştır. Günümüzde ilkokul ve ortaokul olarak il ölçeğinde bir çok birincilikler almış olup bu yıl da lise bölümü hizmete açılacaktır.

Genç sporculara yönelik faaliyet gösteren KYÖD Spor özellikle futbol alt yapısı üzerine uzmanlaşmış, kendi kategorisinde çok sayıda şampiyonluklar kazanmıştır.

Sonuç olarak KYÖD daha da detaylı incelenmesi gerekli örnek bir oluşumdur. KYÖD çalışma Gruplarıyla projeler üretirken, daha sonra mali zorluklar nedeniyle kapanmış olsa da çağdaş ve aydınlık sesi Radyo KYÖD ile halka sesini ve mesajını duyurarak, KYÖD İlköğretim Okulu ile aydınlık ve çağdaş nesiller yetiştirerek 2000'li yıllarda sürekli kendini aşarak Atatürk'ün gösterdiği çağdaş yolda ilerlemeye devam etmiş olup enerjisi ile yeni hedeflere koşmaya devam etmektedir.

141 KYÖD, 60. Yıl Dergisi, s. 227-228

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Sarıoğlu, Mehmet, Seka Postası'nın Işığında İzmit'te Kültürel Yaşam, Kocaeli 2013

Oray, Cengiz, Müzik Yaşamım ve Anılarım, İzmit 2013

Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan, s. 12, Ankara 2000

Yılmaz, Tanzer Sülker, Türkiye'de Gençlik Hareketleri, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997

Ulugün, F. Yavuz, Kocaeli Halk Bankası, İzmit 2018

Tezler:

Kaya, Asil, Türk Siyasi Tarihi'nde CHP'nin Gençlik Kolları, Dokuz Eylül Üniv. SBE Tarih ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010

Makaleler:

Özveri, Murat, Adaletin İş Yüzü, Sınıfsal Bakış Açısı Yitirilirse, Evrensel Gazetesi, 29 Haziran 2016

Dergiler:

İktisadi Uyanış Dergisi, Şubat 1951

KYÖD 50. Yıl Özel Dergisi, İzmit 1997

KYÖD Dergi, İzmit 2004

KYÖD 60. Yıl Özel Dergisi, İzmit 2007

Sesim Dergisi, 20 Nisan 1969

Sesim Dergisi, 02 Şubat 1970

Sesim Dergisi, 20 Nisan 1972

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, C. 7, 18.11.1959

Gazeteler:

Anadolu, 3 Haziran 1960

Ada Postası, 4 Haziran 1960

Azim, 23 Ağustos 1953

Azim, 20 Eylül 1954

Azim, 25 Ocak 1955

Azim, 5 Şubat 1955

Azim, 16 Şubat 1955

Azim, 13 Eylül 1955

Azim, 22 Ocak 1956

Azim, 4 Temmuz 1956

Azim, 8 Mart 1957

Azim, 3 Haziran 1960

Bizim Şehir, 21 Şubat 1953

Bizim Şehir, 1 Mayıs 1953
Bizim Şehir, 5 Şubat 1954
Bizim Şehir, 9 Mart 1954
Bizim Şehir, 20 Temmuz 1954
Bizim Şehir, 7 Ağustos 1954
Bizim Şehir, 7 Aralık 1954
Bizim Şehir, 25 Ocak 1955
Bizim Şehir, 10 Şubat 1955
Cumhuriyet, 3 Eylül 1964
Cumhuriyet, 10 Mayıs 1976
Demokrat Kocaeli, 31 Mayıs 1960
Hürsöz, 12 Şubat 1951
Hürsöz, 27 Ocak 1955
Hürsöz, 2 Mart 1959.
Hürsöz, 6 Mart 1959.
Kocaeli, 21 Ocak 1976
Kocaeli, 13 Ocak 1993
Kocaeli, 20 Şubat 2018
Milliyet, 18.08.1955
Türk Yolu, 25 Ocak 1950
Türk Yolu, 18 Şubat 1950
Türk Yolu, 17 Ocak 1950
Türk Yolu, 21 Şubat 1950
Türkyolu, 9 Ekim 1951
Türkyolu, 2 Eylül 1953
Türkyolu, 16 Ağustos 1953
Türkyolu, 1 Ağustos 1953
Türkyolu, 18 Temmuz 1954
Türk Yolu, 10 Eylül 1954.
Türk Yolu, 14 Eylül 1954
Türk Yolu, 21 Eylül 1954
Türkyolu, 28 Ekim 1954
Türk Yolu, 22 Şubat 1955
Türk Yolu, 24 Şubat 1955
TürkyoluBizimşehir, 4 Mart 1976

Sözlü Kaynaklar:

Çetinkaya Hayrettin, d. İzmit 11 Mart 1941
Hazar Metin, d. Adapazarı 24 Mayıs 1951

Elektronik Kaynaklar:

-Sözen Nurettin, TBMM, Gen. Krl. Tutanağı, 08 Haziran 2006, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutana_g_birlesim_baslangic?P4=17065&P5=B&page1=55&page2=55

-Avcioğlu Doğan, http://mk-mk.facebook.com/note.php?note_id=71303704374 , 20 Nisan 2009 Pazartesi, 23:57

-Mercan Faruk, Aksiyon Dergisi, Sayı 625, 27.11.2006, <http://www.aksyon.biz/detay.php?id=26010>
<http://www.belediyeis.org.tr/bilgi.php?fid=a4&mlzid=3&lang=tr>

-Azak Ayhan, Rahmetli TurcelKurtiz ile Adapazarı'nda yaşadıklarımız, Mavi Nota Gazetesi, S. 1558, 23.10.2013, <http://www.mavi-nota.com/index.php?link=yazi&no=5284> , 08.12.2017

15-16 Haziran 1970 İşçi Eylemlerinde Kocaeli'deki Gelişmeler

Yusuf Ziya KESKİN *

Giriş

Osmanlı Devleti'nin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısal özellikleri, işçi sınıfı oluşumunu önemli derecede sınırlandırmıştır. Devlet sanayileşmeye geç girmiş ve işçiler genellikle saraya ait fabrikalarda istihdam edilmiştir. Bu durum işçilerin sınıf bilincinin önündeki en önemli engel olmuştur. Dolayısıyla bu alanda Osmanlı'dan yeni kurulan devlete cılız bir mirasın devrettiği söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, ilk yıllarında devletçi politikalar temelinde bir sanayileşme süreci yaşanmıştır. Bu süreçte sanayileşmenin zayıflığı, işçi örgütlenmelerinin kalkınma için tehlikeli ve milli birliği bozucu bir unsur olarak görülmesi, kitlesel bir işçi sınıfı hareketine imkân vermemiştir¹. Çok partili döneme geçişle birlikte 1952'de "Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonu" kurulmuş ancak 1960 yılına kadar anlamlı bir başarı elde edememiştir².

Türkiye'de, kapitalizmin gelişiminin hızlanması, 1960'lı yıllarla birlikte işçi sınıfını da sayısal bakımdan hızla arttırmış ve modern işçi sınıfının gelişmesinin koşullarını da ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de 1962'de sanayi sektöründe çalışan işçi sayısı 1.300.000'e ulaşmış, 1960'lı yılların ortasında, Türkiye'de artık, nispeten gelişmiş bir işçi sınıfının varlığı tartışılmaz hale gelmiştir³. Bu dönemde sendikalar hem sosyolojik açıdan toplumsal hareketliliğin en önemli unsurlarından birisi haline gelmiş, hem de siyasal bir baskı grubu olma özelliği göstermiştir. Sendika sayısı ve üyelerinin hızla arttığı bu dönemde sendikalar, siyasal ve ekonomik iktidarlar karşısında sahip oldukları gücü etkin şekilde kullanarak önemli haklar kazanmışlardır⁴.

1961 Anayasasının çalışma hayatına getirdiği yeni ilkeler ışığında, 274 sayılı Sendikalar Kanunu 24.07.1963 tarihinde, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ise 15.07.1963 tarihinde kabul edilmiştir. 274 sayılı Sendikalar Kanununun temel amacı, işçi işveren niteliği ile faaliyet gösterenlere serbestçe örgütlenme hakkı vermek, sendika özgürlüğünün uluslararası normlarına göre serbestçe faaliyet gösterebilmelerini sağlamak ve sendikaların kısa sürede güçlenebilmesi için gerekli yasal dayanakları hazırlamak olarak belirtilebilir⁵.

1961 Anayasası'nın bir gereği olarak 1963'te çıkarılan yeni Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasetle uğraşması noktasında, eski kanuna göre daha özgürlükçü bir anlayış getirmiştir. Sendikaların siyasi partilerle mali ve organik ilişkilerini yasaklayan 16. Maddeye rağmen, mevzuatın çeşitli siyasal eylem biçimlerine imkân tanıdığı söylenebilir. 1961 Anayasasının 46. Maddesinde sendika hakkı tanınırken bu yönden herhangi bir sınırlandırmaya gidilmemiş olması bunun en açık göstergesidir⁶. Bu gelişmede, 27 Mayıs sonrası askerlerin, mevcut düzene destek sağlama noktasında, DP'nin etkinliğini sürdürdüğü kırsaldan başlayamayacakları gerçeği ile karşı karşıya kalmaları önemli bir etkidir. Darbeci askerler açısından, göç dalgasıyla kentlerde kalabalıklaşan işçi sınıfının ve onların bağlı buldukları sendikaların desteği, göz ardı edilebilecek bir husus değildir⁷.

27 Mayıs sonrası sendikalar açısından yaşanan en önemli gelişmelerden birisi Türkiye İşçi Partisinin (TİP) kuruluşu olmuştur. 1946 yılından itibaren etkin kılınmaya çalışılan "siyaset dışı sendikacılık" anlayışına karşı TİP, Avrupa'da sendikaların etkin olduğu İngiliz İşçi Partisi gibi örneklerin verdiği esinle kurulmuştur. Partiyi, Türk-İş tabanına oturtmayı ve yönetiminden destek bulmayı uman kurucular, işçilerin haklarını savunmada sendikaların yanı sıra bir de siyasal partiye sahip olmalarının ellerini kuvvetlendireceğini

* Dr. Öğrt. Üyesi, Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, yzkeskin@erzincan.edu.tr.

1 Hande Çelik Şahin, "Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7, 2010, s.29.

2 Emre Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s.627.

3 Dimitir Şişmanov, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketin Kısa Tarihi 1908-1965, Belge Yayınları, İstanbul 1990, s. 193.

4 Ensar Yılmaz, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreci İçinde Değerlendirilmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1), 2010, s.197.

5 Öner Eyrenci, Sendikalar Hukuku, Banksis Yayınları, Yayın No:3, İstanbul 1984, s.33.

6 Alparslan Işık, Sendikacılık ve Siyaset, C. 2, Öteki Yayınları, Ankara 1995 s. 175.

7 Alparslan Işık, Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 225.

inanmışlardır. 27 Mayıs sonrası askeri yönetimin yeni anayasayı hazırlayacak Temsilciler Meclisine işçileri temsilen 6 sendikacıyı alması, sendikacıların siyasal yaşama katılmaları konusunda cesaretlenmelerine vesile olmuştur⁸.

27 Mayıs Sonrası Önemli İşçi Olayları

1961 Anayasasında işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı tanınmasına karşın, bu haklara ilişkin yasalar henüz çıkarılmamıştı. Bu durumun yarattığı huzursuzluk sebebiyle İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) yönetim kurulu, sözü edilen hakların bir an önce yasalaşmasını sağlamak amacı ile bir miting düzenlenmesine karar vermişti. Miting, Türkiye'nin dört bir yanından gelen işçilerin yüz bin kişiyi aşan katılımıyla 31 Aralık 1961 tarihinde Saraçhane'de gerçekleştirilmiştir. Saraçhane Mitingi, o güne kadar sınırlı bir güce sahip olan sendikaların, etkili bir güç olarak siyaset sahnesine çıkmasında önemli bir başlangıç olmuştur⁹. 28 Ocak 1963 tarihinde İstanbul İstinye'deki Kavel kablo fabrikasında Türk-İş'e bağlı Maden-İş sendikasına üye 170 işçi ilk eylemi başlatmıştır. Fazla mesai ve kıdem esasına göre verilen yıllık ikramiyelerinin tam olarak ödenmemesini, sendikalarından ayrılmaları için yapılan baskıları ve bu sorunları işveren ile görüşmek üzere seçtikleri temsilcilerinin ve şube başkanlarının işten atılmalarını protesto etmek için iş bırakarak, tezgâh başında oturma eylemi başlatmıştır. Sürdürülen görüşmelerin sonunda taraflar anlaşmaya varmış ve işçiler işbaşı yapmıştır. Direnişin sona ermesinin ardından 12 işçi tutuklanarak işçiler hakkında pek çok konuda davalar açılmıştır. Ancak 24 Temmuz 1963'te yürürlüğe giren 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanununda yer alan bir madde ile yasanın çıkışından önce grev nedeniyle haklarında takibat yapılan işçilerin davaları düşürülmüş, yasadaki bu madde daha sonra "Kavel maddesi" diye anılmaya başlanmıştır¹⁰. Ortaya konulan mücadele ile işçi haklarında sağlanan bu gelişme, işçilerin güçlerinin farkına varmasında etkili olmuş, bundan sonraki işçi eylemlerinin de önünü açmıştır. Sendikaların toplu sözleşme yapabilen kuruluşlar haline gelmeleri, işçilerin yoğun ilgisiyle karşılanmış ve yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, sendikali işçi sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Sendikalar Kanununun yürürlüğe girmesinden önce, ülkede toplam sendikali işçi sayısı 295.710 iken yasanın yürürlüğe girmesinden sonra bu sayı hızla artmış ve 1970 yılında 2.088.219'a ulaşmıştır. Öte yandan memur olarak çalışanların sendika hakkını düzenleyen yasanın 1965 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, memurlar arasında da sendikalaşma eğilimi artmış ve bu dönemdeki sosyal ve siyasal gelişmelerde önemli roller oynayan memur sendikaları da ortaya çıkmıştır¹¹.

1963 tarihli İş Kanunu'na grev hakkının girmesinin ardından Türkiye'nin pek çok yerinde grevler başlamıştır. Bunların içerisinde en önemlilerinden birisi 31 Ocak 1966'da Paşabahçe işçilerinin başlattığı grev olmuştur. Kristal-İş Sendikası'nın işyeri seviyesinde yeni bir toplu sözleşme yapılması talebinin işveren tarafından reddilmesi üzerine, 2200 işçi greve çıkmıştır. İşverenin kanunsuz ilan ettiği greve katılan işçiler, 5 Şubat günü Paşabahçe İskele Meydanında bir protesto mitingi düzenlemiş, Türk-İş'e bağlı bütün sendika yöneticileri mitinge katılmıştır. 13 Şubat'ta TİSK üyesi 12 işveren sendikası bir gazete ilanıyla "maddeten ve manen" grevin karşısında olduklarını ilan etmişlerdir. Grevin sürdürülmesini üstlendiğini açıklayan Türk-İş İcra Kurulu, 21 Mart'ta, işten atılan işçilerin akıbetini işverenin takdirine bırakan ve grevin başlangıcından itibaren geçen süre için işçilere ücret verilmesi talebini içermeyen bir protokolü TİSK başkanı ile imzalayınca, işçiler bu protokolü tanımadıklarını ilan ederek işgal eylemi başlatmışlardır. Grev sürerken Türk-İş Genel Merkezi 28 Mart'ta yayınladığı bir bildiri ile işçilerin greve son verip, işbaşı yapmasını istemiştir. 6 Nisanda grevi sona erdirmeye kararına karşı çıkan Petrol-İş, Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş ve Tez Büro-İş sendikaları, "Paşabahçe Grevini Destekleme Komitesi"ni kurmuşlardır. Bu komite Temmuz 1966'da kurulan ve DİSK'in çekirdeğini oluşturan Sendikalar Dayanışma Konseyinin ilk adımı olmuştur. Paşabahçe grevinin ardından Türk-İş Yönetim Kurulu tarafından onur kuruluna sevk edilen sendikalardan Petrol-İş 15 ay, Kristal-İş 15 ay, Maden-İş 6 ay ve İstanbul Basın-İş 3 ay süreyle geçici olarak ihraç edilmişlerdir¹².

Türkiye'nin en eski konfederasyonu olan Türk-İş, genel olarak "partiler üstü politika" anlayışını ve uygulamaları savunmuştur. Partiler üstü politika ile her partiye mensup işçilerin ve sendika yöneticilerinin Konfederasyon bünyesine girebilmesi, bu yolla da Türk-İş'in en büyük işçi kuruluşu olarak kalması hedeflenmiştir. Türk-İş, belirli bir partiyi açıkça desteklemeyerek partiler üstü politika izlediği takdirde, iktidara gelen her parti ile iyi ilişkiler kurabileceğine ve işçilere daha ileri haklar elde edebileceğine inanmıştır. Partiler üstü politika anlayışının ortaya çıkmasında, kuşkusuz devletin en büyük işveren olma özelliği önemli bir etken olmuştur¹³. Türk-İş'e

8 Selim Fuat, DİSK Tarihi ve Militan Sendikacılığı, Temmuz 2008, http://marksist.net/selim_fuat/disk_tarihi_ve_militan_sinif_sendikaciligi.htm

9 DİSK, 7. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul 1980, s.129.

10 Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu DİSK'in Kuruluşundan Bugüne Etkinlikleri, <http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>, s.2.

11 Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Hil Yayınları, İstanbul 1996, s.263.

12 Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu, DİSK'in Kuruluşundan Bugüne Etkinlikleri, s.2.

13 Türk-İş'in partiler üstü politika prensibini benimsemesinde, kuruluşunda ve 1960 sonrası dönemde Konfederasyonun üzerinde etkisi bulunan Amerikan sendikacılığın üst örgütü AFL-CIO'nun telkinleri etkili olmuştur. Türk-İş'in 1960'ların ilk yıllarında sendika-siyaset-siyasi parti ilişkileri konusunda yaşadığı bocalama eğiliminden uzaklaştığı ve "tarafsızlık" siyasetine yöneldiği görülmektedir. AFL-CIO, Türk-İş'e "tarafsızlık" konusunda açık telkinlerde bulunmuştur. (Bkz: Aziz Çelik, "ABD Diplomatik Yazışmalarında Türkiye Sendikal Hareketi (1973-1976)", Çalışma ve Toplum, 2012/2, s.54.)

bağlı sendikalar ve yöneticiler arasında Paşabahçe Grevi sırasında giderek artan tutum farklılıkları ve sendikal örgütlerdeki bu gerilim, daha aktif bir sendikacılığı savunan sendikaların, Türk-İş'ten geçici ihraçları ile başlayan süreçte DİSK'i kurmaları ile sonuçlanmıştır. Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları, 12 Şubat 1967'de yaptıkları olağanüstü kongrede, Türk-İş'ten ayrılma ve konfederasyonlaşma kararı almış, 13 Şubat 1967'de, Bağımsız Gıda-İş ve merkezi Zonguldak'ta bulunan Türk Maden-İş'in de katılımı ile DİSK kurulmuştur¹⁴. DİSK'in ilk genel başkanı Kemal Türkler olmuştur. Türkiye'de sosyalist fikirlerin ilk kez kitleselleşmeye başladığı bu dönemin hemen öncesinde, 1965 yılında, TİP'in parlamentoya 15 milletvekili ile girmesi, işçi sınıfı ile arasında organik ilişkiler kurmayı sağlayacak güçlü araçlar ortaya çıkarmıştır¹⁵. DİSK'in kuruluşundan 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar geçen süre işçi sınıfının mücadele biçimleri ve örgütsel deneyimleri açısından yeni bir evre olarak nitelenebilir. Bu dönemde DİSK'in de etkisiyle işçi hareketinde daha radikal eylemler yapılmaya başlanmış, sendikali işçi sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir¹⁶. 27 Mayıs sonrası işçi haklarında ve sendikal faaliyetlerde elde edilen kazanımlar da batıda görüldüğü gibi gerçekleştirilen mücadelelerden ziyade devlet tarafından verilen bazı sendikal haklarla, özellikle toplumsal sözleşme hakkıyla ortaya çıkmıştır. Batı dünyasından diğer önemli farkı ise, Türkiye'de işçi hareketinin sayısal ağırlığı ve mücadele gücü ile orantılı olmayan boyutta bir sendikal örgütlenmenin ortaya çıkmasıdır¹⁷.

1960–70 Arası Ekonomik Gelişmelerin Olayların Gelişimi Üzerindeki Etkileri

Milli Birlik Komitesi, DP dönemindeki liberal politikaların, yalnız büyük burjuvazinin çıkarlarını savunur bir hale dönüştürülmesinden yola çıkarak, devletçilik politikasına sahip çıkmıştır. Dolayısıyla önceki dönemden devralınan ayrıcalıklı sınıflara hizmet eden bir devlet görüntüsünü kırmak amacıyla; halkçı devlet, sosyal devlet kimlikleri ile devletçiliği bu dönemde yeniden ön plana çıkarmıştır. Sosyal devlet politikası ile yakından ilişkili olarak, sosyal adalet içinde kalkınma stratejisi hedeflenmiştir. Bununla birlikte, ekonominin daha önce yaşanan keyfi uygulamalardan kurtulması için, Devlet Planlama Teşkilatı kurularak mutlak planlı bir ekonomi hedeflenmiştir. Ancak bu kurumun bürokratik yapısı ile hükümetler arasındaki uyumsuzluk uzun süre varlığını korumuştur. 1965 sonrası AP hükümetleri döneminde DPT'nin ekonomi üzerindeki belirleyiciliği daha da sınırlandırılmıştır. 1968 yılında yürürlüğe giren II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın devlet kesimi için bağlayıcı, özel sektör için işaret edici olduğu belirtilmiştir¹⁸.

1960-1970 yılları arasında uygulanan ithal ikameci sanayileşmeyle, daha önce ithal edilen tüketim mallarını yurt içinde imal edilmesi amaçlanmıştır. 1950 yıllarında başlayan, 60'lı ve 70'li yıllarda artarak devam eden Türkiye'nin ithal ikameci kalkınma modeli, iç pazarı dış etkilerden olabildiğince uzak tutmaya çalışan, sabit döviz kuru politikası, düşük faiz oranları veyoğun olarak devlet destekli bir sanayileşme politikasının temeli üzerine inşa edilmiştir¹⁹. Temelleri 1930'lu yıllardaki devletçilik uygulamalarına dayanan bu politikanın amacı, yüksek gümrük duvarları ile korunan pazarlarda sanayiye geliştirmektir. İthal ikameci sanayileşme modeli bir taraftan tüketim mallarının ithalatının azalması sağlanırken, diğer taraftan da teknoloji transferleri yolu ile yatırım malları ithalatının artması sonucunu doğurmuştur. Bu gelişme, karşılığını, özellikle kent ve ticaret burjuvazisine dayanan AP'nin iktidarı döneminde bulmuştur²⁰.

Bu dönemde devletin çeşitli tarım ürünlerine uyguladığı taban fiyat politikalarıyla kırsal kesimin gelir düzeyi korunmuş ve bu yolla tüketimin devamlılığı sağlanarak, sanayicinin pazarı büyütülmeye çalışılmıştır. Bunda ekonomik ferahlamanın önemli payı vardır. Çünkü 1965'ten itibaren gayri safi milli hâsıla ortalama %7 oranında artmıştır. Eşit bir bölüşüm olmasa da, bu durum halk arasında iktidara desteği arttırmıştır²¹.

14 İşikli, Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, s.239.

15 Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, s.627

16 1967-Antidemokratik İş Kanunu'nu protesto etmek için 24 Haziran'da Ankara'da bir miting düzenlenmiştir. İstanbul'da Gevriyelolu Mensucat fabrikasında çalışan Tekstil üyesi işçiler uyuşmazlık üzerine greve çıkmıştır. SingerFabrikası satış mağazaları ve Anadolu şubelerinde çalışan işçiler sendikal çalışmaları nedeniyle işten çıkarılan arkadaşları ile dayanışma amacıyla 31 Temmuz'da direnişe geçmiştir. 1968-Kozlu ve Üzülmüz 'de maden ocaklarında yirmi beş bin işçi direnişe geçmiş, DİSK/Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas, işçiyi hırsız gibi gören zihniyetle mücadele amacıyla 15 Temmuz'da "Üstünü Aratma" kampanyasını başlatmıştır.

1969-ABD 6. filosunu protesto için DİSK ve üniversite öğrencilerinin birlikte Taksim'de miting düzenlemiştir. Singer Fabrikasında çalışan 520 DİSK/T. Maden-İş üyesi işçi, sendika seçme özgürlüğünü savunmak, işten çıkarılmaları protesto etmek ve haftalık çalışma süresinin 48 saate indirilmesi için 11 Ocak'ta işyerini işgal etmiştir. Türkiye'de ilk kez bir sinemada grev ilan edilmiş, Çorum, Alpagut linyit işletmesinde çalışan maden işçileri, ücretlerini alamadıkları için 13 Haziran'da direnişe geçerek ocakların işletilmesine el koymuştur. Türk Demir Döküm fabrikasında çalışan 2300 T. Maden-İş üyesi işçi, toplu sözleşme görüşmelerinin sürüncemede bırakılması nedeniyle 1 Ağustos'ta fabrikayı işgal etmiştir. Gamak Elektrik fabrikasındaki bir aydır ücretlerini alamayan ve işten çıkarılan 124 kişinin işe dönmelerini isteyen 300 işçi, 29 Aralık'ta fabrikaya girmeye çalışmıştır. 1970-DİSK'e geçmek isteyen Sungurlar işçilerinin seçme özgürlüğü kısıtlanmak istenmesi ve işverenin sendika aidatını Çelik-İş'e vermesi üzerine 9 Nisan'da fabrika işgal edilmiştir. (Bkz:DİSK'in Kuruluşundan Bugüne Etkinlikleri, s.3)

17 Yılmaz, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", s.205.

18 Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, 33. Baskı, İstanbul 2016, s.382.

19 Mustafa Sönmez, Kriz, IMF ve Sermaye Birikiminde Tıkanma-Bizim İçin Ağlama, IMF,(Derleyen: Masis Kürkcügil), (I. Basım), Everest Yayınları, İstanbul 2002, s.103.

20 Muzaffer Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yayınları, İstanbul 1974, s.270.

21 William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996, s.154.

Bu dönemde yüksek bir büyüme temposunun sürdürülebilmesinin temel nedeni, ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak desteğinin sağlanabilmesidir²². Bununla birlikte İthal ikameci sanayileşme modeli dış bağımlılığı azaltacağına arttırmış, aynı zamanda yatırıma yönelik kaynak yaratma sorununa da çözüm üretememiştir. 1960'ların başından beri kullanılan dış kredi ve yardımlar, atmışların ikinci yarısında dış borç sorunu olarak geri dönünce, 1969 yılında ekonomik kriz kaçınılmaz olmuştur. Kaynak bulmakta zorlanan Demirel başkanlığındaki AP hükümeti, IMF'ye daha fazla direnemeyerek 10 Ağustos 1970'te dış ticaret rejiminde liberalleşme ve ücretlerin bastırılması gibi önlemler içeren bir ekonomik paketi uygulamaya sokmak zorunda kalmıştır²³.

10 Ağustos paketi, dış ticaret rejiminde liberalleşme ve ücretlerin bastırılması yanında bir doları 9 TL'den 15 TL'ye yükselten bir kur ayarlaması ve tarım fiyatlarının düşürülüp bu sektörde vergi oranlarının arttırılması gibi uygulamalar da içermektedir. Böylece ihracatı arttırmayı ve tarımdan sanayiye kaynak aktarmayı amaçlayan hükümet, aynı zamanda sınıflar arası ilişkilere de müdahale etmiştir²⁴. Bunların yanında DP'nin liberal politikaları aracılığıyla, devletin yalnız büyük burjuvazinin çıkarlarını savunur bir hale dönüştürülmesine karşı devreye sokmaya çalıştığı sosyal politikalar, büyük sermaye sahiplerinin, siyasiler üzerindeki etkileri sonunda beklenen başarıyı yakalayamamıştır²⁵.

Toplumsal Dönüşümün Olayların Gelişimi Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de 1960-1980 arası yaşanan ekonomik değişim, beraberinde önemli toplumsal değişimleri de getirmiştir. Kırdan kente doğru olan göçün artarak devam etmesi, gecekondulaşma ve sanayideki gelişmelere paralel olarak işçi sınıfının önemli bir toplumsal etken olarak ortaya çıkması, bu sürecin temel dinamikleridir. 1960 yılından sonra işçi sınıfı, güçlü ve örgütlü bir toplumsal kesim olarak Türkiye'nin toplumsal değişim dinamiklerini etkileyen en önemli kesimlerden biri haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası tüm dünya da olduğu gibi Türkiye'de de yaşanan hızlı nüfus artışı²⁶ ve ekonomik politikaların değişmesi, toplumsal değişimin temel sebepleridir. 1960 yılında toplam nüfusun % 31,92'si kentlerde yaşarken bu oran 1970 yılında % 38,45'e yükselmiştir. On yıllık dönemde kentli nüfustaki toplam %7'ye varan bu artış, ekonomik ve toplumsal dengeler açısından önemli bir değişimi ifade etmektedir²⁷.

Kentsel nüfus artışı, sanayileşmeye bağlı olarak Türkiye'nin batısında yoğunlaşan sanayi bölgelerini ortaya çıkarmıştır. Kırsaldan şehirlere daha iyi bir yaşam beklentisiyle akın eden kitleler, batı toplumlarının sanayi devrimi başında yaşadığı problemlerle çok benzer problemler yaşamıştır. Ancak bu sancılı süreci daha da sarsıcı kılan unsur, toplumsal dönüşüm, siyasal dönüşüm ve dünyadaki dönüşümün çok kısa bir süreye sıkışmasıdır. Büyük ümitlerle şehirlere akın eden insanlar bu şehirlerin kenarlarında oluşan varoşlarda gecekondu gerçeği ile tanışmıştır. 1950'li yıllarda olduğu gibi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda da gecekondulaşma olgusu yasal olmayan yollardan kamu arazisi üzerine konut inşa etme şeklinde devam etmiştir. Kamu arazisi üzerine kaçak olarak yapılan gecekondu kırdan kente göç eden insanların ilk durağı ve barınma merkezi haline gelmiştir²⁸. İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi şehirlerin hızla büyüyen gecekondu mahalleleri, alt yapılarını sağlıklı oluşturamamış, bu alanların merkez ile bağları son derece sınırlı kalmıştır. Bu dönemde gecekonduya tapu ve sürekli güvence sağlanması yaklaşımı, bir seçim propagandası olmaktan çıkıp bir devlet politikası haline gelmiştir. Sosyal adalet ilkesini yaşama geçirmeye çalışan devlet, elindeki hazine arazilerinin işgaline göz yummuş; diğer konutlar için istenen standartlar, vergiler ve harçlardan bu konutları muaf tutarak, gecekondulaşmayı dolaylı da olsa desteklemiştir. Bu yaklaşım gecekondu giderek temel barınak ve bir yatırım aracı haline dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Hükümetler, gecekondu yerleşmelerine alt yapı götürerek bu yerleşim yerlerini sağlıklı kılmak istemişlerdir. Bu düşünceye uygun olarak başlatılan çalışmalar, gecekondu alanları düzenli mahallere dönüştürmeye başlamıştır²⁹. Seçim döneminde belediyeler, gecekondu sahiplerine; elektrik, su kanalizasyon, yol sağlamak gibi uygulamalarla oy avcılığına çıkmışlardır. Bu durum ilk kuşak gecekonduların kat adetlerinin artmasına ve yeni gecekonduların yapılmasına yol açmıştır³⁰.

22 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:2, Toplantı:1, 38. Birleşim, 02.02.1970, s.630.

23 Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), Gerçek Yayınları, İstanbul 1998, s.99.

24 Haldun Gülalp, Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları, Ankara 1987, s.57.

25 İsmet Akça, Ekonomide Askerin Vartığı- Askeri Sermaye-Oyak, Sena Ofset, İstanbul Ağustos 2010, ss.158-161.

26 1942 yılında 18.143.000 nüfusa sahip olan Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı 10.59 iken, 1947 yılı nüfusu 19.493.000, nüfus artış hızı 21.73, 1952 nüfusu 21.952, nüfus artış hızı 27.75, 1957 nüfusu 25.250.000, nüfus artış hızı 28.53'e ulaşmıştır. Savaş sonrası on beş yılda nüfus ortalama % 40 artmıştır.(Bkz: İstatistik Göstergeler 1923-2007, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara 2008, s.45)

27 TOBB, İktisadi Rapor, 1978, s.10.

28 Zeynep Gökçe Akgür, Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.80.

29 II. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak gecekonduların sayıları hızlı bir artış göstermiştir. 1948'de büyük kentlerde 25-30 bin olan gecekondu sayısı 1953'te 80 bine, 1960'da 240 bine, 1983'te 1,5 milyona yükselmiştir. (Bkz: Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, (8.Baskı), İmge Kitabevi, Ankara 2004, ss.560-561.)

30 Üstün Alsaç, Türk Kent Düzenleri ve Konut Mimarlığı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.145.

Toplumun yaşadığı bu toplumsal değişim ve dönüşüm Türkiye'nin siyasi anlayış ve pratiğini de etkilemiştir. Şehir merkezlerinin gelişmiş semtlerinin sakinleri olan burjuvalar, haklarını koruyup geliştirecek sağ anlayışlı partilere yanaşırken, toplumsal dönüşümün mağduru durumundaki varoş sakinleri, daha çok sol anlayıştaki partilere yanaşmıştır. Bunların yanında zaman zaman da tapu, alt yapı hizmeti gibi talepleri dolayısıyla popülist söylemlerin arkasından sürüklenmişlerdir. Ancak bunların içerisinde en fazla sesini duyuran grup, adaletsiz gelir dağılımından en çok etkilenen varoşların eğitilmiş gençleri olmuştur. 1960'ların üçüncü dönemi olan 1968-71 dönemi, hem ekonomik krizin yarattığı zorluklar, hem de hâkim unsurların solun yükselişine karşı yürüttüğü kampanyanın etkisiyle, şiddetlenen sınıflar mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadelede, sol unsurlar, Anayasa'nın sağladığı demokratik hakları giderek daha etkin bir şekilde kullanarak Türk siyasal hayatında bir direnç oluşturmuşlardır.³¹ 1963 yılında toplu sözleşme ve grev hakkı alan işçilerin siyasal yaşamındaki etkileri de artmıştır. Sendikal mücadelenin etkisiyle sanayi alanında çalışan işçilerin reel ücretleri yaklaşık yüzde elli artmıştır.³²

Parlamento Dışı Muhalefetin Yükselişi ve Olayların Gelişimine Etkileri

Türkiye'de ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler, belli bir noktadan sonra keskinleşen cephelerin oluşmasına, her biri ülkeyi kurtarmak adına diğerini ortadan kaldırmayı hak sayan, vatanseverlik anlayışına dönüşmüştür. Özellikle 1965 seçimlerinden sonra TİP'in meclise girişi, sağ kesimde büyük endişe yaratmıştır. Bununla birlikte legal siyasetin bekleneni veremeyeceğine inanan sol geçlik örgütlenmeleri, silahlanma ve çatışma sürecini başlatmıştır. Bu sürecin hızlanmasında; önce Fransa da başlayıp, oradan tüm dünyaya yayılan "68 Öğrenci Olayları" oldukça etkili olmuştur. Türkiye'de yaşanan 68 Olayları, tüm dünya da esen özgürlük akımından ve savaş karşıtlığından etkilenen, sol görüşlü 60 gençliğinin oluşturduğu bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde TİP'e bağlı öğrenciler tarafından kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (DEV-GENÇ) oldukça geniş öğrenci kesiminin siyasallaşmasında etkili olmuştur.³³ İlk ortaya çıktığında, yetersiz eğitim sistemine tepki olarak gelişen ve özellikle ana muhalefet partisi (CHP) tarafından hoşgörü ile karşılanan öğrenci olayları, iç ve dış siyasal gelişmelerin etkisiyle boyut değiştirmiştir. Gelişmeler, üniversite ve eğitim alanı dışında Türkiye'nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi söylemleri de içine alarak daha geniş alana yayılan bir mücadele sürecine dönüşmüştür.³⁴ DİSK'in kurulmasından sonra FKF'li öğrenciler sendikalarla ilişkilerini geliştirmeye başlatmıştır. Türk-İş yöneticilerinin gençlerin eylemlerine belirli mesafe ile yaklaşan ve işçi sınıfı ile ilgili tüm girişimlerin kendi kontrolleri altında olmasını isteyen dışlayıcı tavrına karşı, DİSK yöneticileri, TİP vasıtasıyla tanıdıkları ve kendileri ile aynı örgüte bağlı olan gençlere sendikaların kapılarını açmıştır. FKF ve Dev-Genç'liler, TİP toplantılarında DİSK ve bağlı sendikalarda örgütlü olan işçilerle bir araya gelerek, onlarla ilişkilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Bu süreçte sendika ve örgütlü işçilerle doğrudan bir ilişki imkanı bulan bu yapılar, işçilerin eylemlerine verdikleri destekle bağlarını güçlendirmiştir.³⁵

TİP'i daha en başından beri parlamentoculuk yapmakla eleştiren (on milyon civarındaki seçmen içinde, 1965 seçimlerinde 276.101, 1969 seçimlerinde 248.631 kişi³⁶) ve sosyalist kanatta farklı çizgileri benimseyen gruplar öne çıkarak, parlamento dışı muhalefet düşüncesini ön plana çıkarmışlardır. 1970'e geldiğinde genelde öğrenci hareketinin, özde sosyalist eylemin ideolojik ve fiili önderliği, devrim için silahlı eylem birlikleri şeklinde örgütlenmek isteyen ve silahlı mücadeleyi savunan Marxist-Leninist grupların denetimine geçmiştir.³⁷

1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamın Türkiye siyasetini çeşitlendirmesi, buna bağlı olarak sol düşüncenin giderek söylem ve etkinliğini arttırmasıyla sonuçlanmıştır. Aynı dönemde uluslararası etkenlerinde bu sürece katkı sağlaması, gelişmelerin rejime karşı önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca var olan siyaset geleneğinin çatışma kültüründen beslenmesi, siyasal yapıların biz ve diğerleri ikilemini aşamaması önemli bir sorun olmuştur. Legal siyasetin sorunlara etkin ve ivedi çözümler üretememesi ve siyaset sahnesini daraltması, bu tür muhalif unsurların yer altına inerek, silahlı çatışma sürecine girmesinde etkili olmuştur.

31 Faruk Ataay, 12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti., Ankara 2007, s.51.

32 Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s.392.

33 Selahattin Gürel, "Türkiye'de Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 1 (2016), s.24.

34 Hikmet Özdemir, Siyasal Tarih (1950-1960), Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi:4, (Derleyen: Sina Akşin), (4.Basım), Cem Yayınevi, İstanbul Ekim 1995, ss.226.

35 Ceren Kalfa Ataay, Türkiye'de Sosyalist Düşünce ve Hareketlerin İşçi Sınıfı ile İlişkisi (1968-71) Fabrika İşgal Eylemleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2008, s.203-208.

36 Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye, s.169.

37 Özdemir, Siyasal Tarih (1950-1960),s.226.

274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununda Değişiklik Çalışmaları

Türkiye’de işçi hareketlerinin gelişiminde 1961 Anayasası’nın evrensel boyutta ele aldığı hak ve özgürlükler önemli rol oynamıştır³⁸. Anayasasının –görece- liberal karakteri nedeniyle sosyal hareketlerde bir canlanma meydana gelmiş, işçi örgütlenmeleri ve sendikal faaliyetler de bu canlanmadan etkilenmiştir. Anayasa; çalışma, çocuk, genç ve kadınların korunması, dinlenme, adil ücret, sosyal güvenlik, tüm ücretlilere verdiği sendika hakkıyla birlikte, toplu sözleşme ve grev hakkını da tanımıştır³⁹. Ortaya çıkan bu yeni siyasal atmosfer, özellikle sol düşüncenin ve buna bağlı olarak işçi hareketlerinin hızla gelişimine ve etkinliğini arttırmasına vesile olmuştur. Bu süreç bir yandan siyasal çeşitlenmeye katkı sağlarken, diğer yandan da işçi sınıfı içerisinde yeni anlayışların ve buna bağlı olarak bölünmelerin önünü açmıştır. Bu döneme kadar tek işçi sendikaları konfederasyonu olan TÜRK-İş’in “sarı sendikacılık” ya da “partiler üstü sendikacılık” anlayışına karşılık DİSK’in kurulması, işçi eylemlerine yeni bir boyut kazandırmıştır⁴⁰. DİSK pasif ve iktidar ile uyumlu sendikacılık anlayışına karşı, işçinin bilinçlenmesini hedefleyen sendikacılık anlayışını uygulamaya çalışmıştır⁴¹.

DİSK’in üye sayısı başlangıçta kırk bin iken, etkinliğini arttırıp, iktidarla daha uyumlu bir politika izleyen Türk-İş’in aleyhine büyüyerek, 1970 yılına gelindiğinde yüz bin üyeye ulaşmıştır. DİSK’in işçi sınıfı adına ekonomik ve siyasal mücadele vermeyi politika edinen, iktidarla, işverenle ve rakip sendikalarla çatışmaktan kaçınmayan bir yaklaşım göstermesi, Milli Güvenlik Kurulu’nda ve Hükümet içinde bu gelişmelerin, asayişsizlik ve milli güvenlik riski olarak görülmesine yol açmıştır⁴². Aslında sol söylemlerden duyulan rahatsızlığa ilk tepki 1969 seçimleri öncesinde milli bakiye sisteminin değiştirilerek küçük partilerin meclise girmesini zorlaştıran Barajsız D’Hondt sisteminin uygulanmasıdır. Benzer endişeler gerekçesiyle Demirel Hükümeti, sendikal örgütlenme ve grev hakkının kullanımını zorlaştırmak üzere, 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanununda değişiklik yapmak istemiştir. CHP ve AP’li milletvekilleri 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Grev ve Lokavt Kanununda değişiklik yapılması için ayrı ayrı taslak hazırlamıştır. Bu taslaklar 30 Nisan 1970 tarihinde komisyonda birleştirilip tek taslak haline getirilerek meclise sevk edilmiştir. Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk, tasarıyı, “ideolojik akımların aleti haline gelmiş sendikalarla tabela sendikaları bu kanun çıkar çıkmaz kendiliğinden infisah edecektir” diye savunmuştu⁴³. Gündeme “Güçlü sendikacılık yaratılması” iddiasıyla gelen değişikliğin asıl amacı, sendikal örgütlenmenin ve grev hakkının kısıtlanmasıydı⁴⁴. Tasarıyla 274 sayılı Sendikalar Kanununda hedeflenen değişiklikler şunlardı:

* Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için o işkolundaki toplam işçi sayısının en az üçte birini üye olarak temsil etmesi, (Madde:9)

* İşçi federasyonlarının faaliyette bulunabilmesi için kendi işkollarındaki toplam işçi sayısının en az üçte birini üye olarak temsil etmeleri, (Madde:9)

* İşçi konfederasyonlarının kurulabilmesi için iş kollarında en az üçte bir üyeye sahip sendika ve federasyonların en az üçte birini ve sendikal işçi sayısının en az üçte birini üye olarak temsil etmeleri gerekmektedir. (Madde:9)

* Sendika üyeliğinden ayrılmak için ‘münferiden’ noter karşısına çıkılması ve imzasının onaylanması. (Madde:6)

* Sendika genel kurullarının iki yıl yerine üç yılda bir yapılması. (Madde: 25)

* Sendika kurucusu olabilmek için, sendikanın kurulacağı işkolunda en az üç yıldan beri fiilen çalışır olunması. (Madde: 11)

* Türkiye’de en çok işçiyi temsil eden işçi konfederasyonu veya konfederasyona bağlı sendikaların uluslararası mesleki teşekkül kurabilmeleri⁴⁵. (Madde: 11)

38 Necmettin Özerkmen, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43 (1), 2003, s. 254.

39 Betül Urhan, Seydi Çelik, “Türkiye’de Sistemin “Milli Güvenlik” Algısı”, Çalışma ve Toplum, 2010/2, s.122

40 DİSK kurulmadan önce 1966 yılında kamu kesiminde 7, özel sektörde 37 grev yaşanmışken, DİSK’in kurulduğu 1967 yılında kamu sektöründeki grev sayısı 52’ye, özel sektördeki grev sayısı da 50’ye yükselmiştir. (Bkz: Kemal Sülker, Türkiye’yi Sarsan İki Uzun Gün, V Yayınları, Ankara 1987, s. 24)

41 Ataay, Türkiye’de Sosyalist Düşünce ve Hareketlerin İşçi Sınıfı ile İlişkisi..., s. 275

42 Betül Urhan, Seydi Çelik, “Türkiye’de Sistemin “Milli Güvenlik” Algısı”..., s.123

43 Milliyet, 15 Mayıs 1970, s. 1

44 Enternasyonal Komünist Akım, 15-16 Haziran 1970 İşçi Ayaklanması, <https://www.evrensel.net/haber/115298/buyuk-isci-direnisi-15-16-haziran>

45 Kamil Ateşoğulları, 15-16 Haziran İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul 2003, s.28.

Bu gelişmeler karşısında DİSK Yönetim Kurulu 12 Haziran'da bir bildiri yayınlayarak, tasarıyla ilgili çinkelerini ortaya koymuştur:

- * Memleketimizde faşist sendikacılığı getirmenin temelleri atılmaktadır.
- * Türk-İş'e tanınan sendika diktatörlüğü, çalışma hayatına baskı, terör ve ızdırıp getirecektir.
- * *Örnek olarak gösterilen memleketlerin hiçbirinde, kanun zoruyla sendika sayısı azaltılmamıştır.*
- * Hükümet ve işbirlikçisi Türk-İş ve diğer sömürücü güçler, referanduma yanaşmamaktadırlar. Onların demokrasiye olan bağlılıkları da bu kadardır.
- * DİSK, bu meselenin anayasa çizgisi içine sokulması mücadelesini verecektir.

DİSK'in bu açıklaması daha sonra radikal sol kesimler tarafından; kendi varoluşu pahasına dahi olsa, işçi sınıfı mücadelesini akla getirmekten uzak bir halde, anayasal ve demokratik zemine bağlılığını korumakla, eleştirilmiştir⁴⁶.

Tasarı, TBMM Genel Kurulu'nda 11, 12 Haziran 1970, 101 ve 102. Birleşimlerinde öncelik ve ivedilikle görüşülerek 230 evet oyuna karşı 4 ret oyuyla kabul edilmiş⁴⁷ ve 14.07.1970 tarihinde de Cumhuriyet Senatosu'nda, 13, 14, 15, 18, 27 ve 29. maddelerde değişiklik yapılarak 92. birleşiminde kabul edilmiştir⁴⁸. 6 Ağustos'ta cumhurbaşkanı tarafından yasa onaylanmıştır.

Yasa'nın Millet Meclisi'nden çıkması üzerine Eylem Komitesi toplanarak bir program yapmış, 14 Haziran 1970 Pazar günü Kemal Türkler başkanlığında DİSK Genişletilmiş Başkanlar Kurulu, Eylem Komitesi'nin hazırladığı programı uygun bulmuştur. Programda; bu yasanın geri alınması, senatodan çıkmaması için eylem önerilerek, Temsilciler Kurulu'nda alınacak kararların fabrikalarda tartışılması, 17 Haziran'da Taksim Meydanı'ndabüyük bir miting düzenlenmesi ve bu yürüyüşe çevre illerden gelen işçilerin de katılmaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca DİSK siyasileri gelişmeler karşısında uyararak için, Başbakan Süleyman Demirel'e bir mektup göndermiş, Ankara'ya giden uyarı heyeti Mecliste görüşmeler yapmış ve Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir. Bu görüşmeler sürerken, alınan karar gereğince DİSK yönetimi 17 Haziran'da miting yapmak için İstanbul Valiliği'ne müracaat etmiş ancak İstanbul Valiliği mitinge izin vermemiştir⁴⁹.

Bu gelişmeler sonrasında 15 Haziran'da 113 iş yerinden yaklaşık 70 bin işçi, fabrikalarına girmelerine rağmen iş başı yapmamış, daha sonra da fabrika dışına çıkarak yürüyüşe geçmişlerdir. Genellikle DİSK'e üye sendikalara bağlı işçiler çoğunluğu oluştursa da, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların üyesi olan işçiler de direnişe katılmıştır. Ankara asfaltı üzerinde bulunan fabrikaların işçileri, Kartal'a doğru, Eyüp bölgesindeki işçiler Topkapı'ya doğru Levent bölgesindeki işçiler de Şişli-Taksim yönüne yürüyüşe geçerken, Bakırköy'deki fabrikalarda çalışanlar Londra Asfaltını trafiğe kapatmıştır. İstanbullu işçiler eylemler sırasında gözaltına alınan iki arkadaşlarını da protestolarla serbest bıraktırmıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in kardeşi Şevket Demirel'in ortağı olduğu Haymak fabrikasının işgal edilmesi üzerine, Kartal Maltepe'deki 2. Zırlı Tugay'a ait birlikler fabrikayı kuşatmıştır. Tuzla-Çayırova fabrikalarından çıkan işçiler de yolu keserek Gebze'ye doğru yürüyüşe geçmiştir⁵⁰.

Olayların Kocaeli'de Yansımaları

Sanayileşme serüveni Cumhuriyet öncesi dönemlere uzanan Kocaeli'nin en eski sanayi yapıları, 1843 ve 1844'de işletmeye açılan Hereke Fabrika-i Hümayun ve İzmit Çuha Fabrikası'dır. 1890'da Karamürsel Mensucat Fabrikası, 1910'da Darıca'da kurulan Aslan Çimento ve 1911'de Gebze'de kurulan Eskihisar Çimento Fabrikaları I. Dünya Savaşı öncesinde bölgede yapılan önemli sanayi yatırımlarıdır⁵¹. Bölgenin ekonomik alanda gelişmesinde, şehrin İstanbul-Ankara arasında yer alması, limana yakınlığı, karayolu ve demiryolu hattının kıyıya paralel uzanması, arazinin yapılaşma için uygunluğu, yeterli iş gücüne sahip olması ile pazara yakınlığı etkili olmuştur. Cumhuriyet döneminde sanayi yatırımları, 1934 yılında SEKA'nın kurulmasıyla başlamış, 1950'li yıllardan sonra yeni fabrikaların açılmasıyla hızlanmıştır. Bu süreçte Mannesmann Sümerbank Boru Endüstrisi T.A.Ş., Türk Pirelli Lastikleri A. Ş., Goodyear Lastikleri T. A. Ş., Çelik Halat ve Tel Sanayi A.Ş., Kordsa Global Endüstriyel İplik ve Kord Bezi San. ve Tic. A.Ş., BRISA Bridgestone Sabancı Lastik

46 Enternasyonal Komünist Akım, 15-16 Haziran 1970 İşçi Ayaklanması.

47 TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:6, 12.06.1970, s.387.

48 Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:69, Toplantı:9, 14.07.1970, s.256.

49 Ateşgöğülleri, s.31-32.

50 *Anırır, Turgan-Sırrı Öztürk. İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15/16 Haziran, Olaylar-Nedenleri Davalar-Belgeler-Anılar-Yorumlar, Sorun Yayınları, İstanbul 1976, s.87-88*

51 Ebubekir Ayan, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sanayinin Tarihi Gelişimi ve Osmanlı'da Sanayileşme Çabalarının Analizi", İnsan&İnsan, Yıl/Year 3, Sayı/Issue 9, Yaz/Summer 2016, s.31.

San. ve Tic. A. Ş. gibi büyük sanayi tesisleri kurulmuştur⁵². Bu dönemde Dilovası'ndaki sanayi yatırımları artmıştır. 1967 yılında Koç Topluluğu'na ait İzocam A.Ş., kurulmuş, aynı yıl içinde, 1954 yılında Topkapı'da kurulan Marshall Boya ve Vernik A.Ş., İstanbul'da bulunan tesislerini "lojistik ve hammadde tedarikinin daha kolay sağlanması" amacıyla Dilovası'na taşımıştır. Sabancı Holding'in İngiliz ortağı ile kurduğu Olmuksa Mukavva Sanayi ve Ticaret A.Ş. 1969 yılının Şubat ayında Dilovası'nda faaliyetlerine başlamış, yine aynı yıl içinde İstanbul-Karaköy'de üretim yapan Çolakoğlu Demir Çelik fabrikası, İstanbul'dan Dilovası'nda taşınarak çelikhane üretimine başlamıştır⁵³.

Bölgede petrole bağlı sanayi kollarının gelişiminde 1961 yılında İPRAŞ adıyla kurulan rafineri önemli rol oynamış ve İzmit'in batı yönündeki genişlemesini de kısmen etkilemiştir. Pirelli Lastik Sanayi ve Goodyear fabrikalarını izleyen yatırımlar, Yarımca'daki petro-kimya tesisinin de etkisiyle İzmit'in doğusundaki sanayi gelişimini ve mekânsal dönüşümü hızlandırmıştır⁵⁴. 1960 sonrasında ithal ikameci sanayi modelinin benimsenmesi Kocaeli'ndeki sanayi yatırımlarının buna bağlı olarak nüfusun ve işçi sayısının hızla artmasında önemli rol oynamıştır. 1965 genel nüfus sayımında Kocaeli ili toplam nüfusu 177.915'i erkek, 157.603'ü kadın olmak üzere toplam 335. 518 kişi iken, 1970 genel nüfus sayımında 204.040'ı erkek, 181.368'i kadın olmak üzere toplam nüfus 385.408 kişiye ulaşmıştır⁵⁵. Bu artış beş yıllık dönemde yaklaşık %15 gibi yüksek bir orana denk gelmektedir ki, bu artışın ortaya çıkmasında Kocaeli sanayi yatırımlarının ihtiyaç duyduğu işçi talebine bağlı iç göç hareketleri önemli rol oynamıştır.

1970 yılında sanayi tesisi ve işçi sayısı açısından Türkiye'nin en önemli merkezlerinden birisi olan Kocaeli'de, 15 Haziran günü işçiler Ankara asfaltı üzerinden iki yönde harekete geçmiştir. Birinci yürüyüş kolu, İzmit'in doğusundaki Köseköy yöresindeki işçilerden oluşmuş, bu grup yolları üzerinde bulunan çoğunluğu DİSK'e bağlı Lastik-İş sendikasına üye işçilerin çalıştığı Pirelli ve Goodyear fabrikalarındaki işçileri de eyleme katabilmek için fabrikaların önünde tezahürat yapmıştır. TÜRK-İŞ'e bağlı sendika yöneticileri ve fabrika yönetimleri, işçilerin yürüyüşe katılmasını engellemeye çalışmış ancak başarılı olamamışlardır. İkinci yürüyüş kolu; Kocaeli'nin batısından Yarımca yönünden şehre doğru yönelmiştir. Başlangıçta Gazal, Aygaz, Anadolu Döküm vb. küçük ölçekli işyerlerinin işçilerinden oluşan grup, Türk Kablo Fabrikası önünde, yönetimin tüm engelleme çabalarına rağmen, yaptığı tezahüratla bu fabrika işçilerinin de gruba katılmasını sağlamıştır. Şehre iki yönden giren işçiler, Çocuk Parkı'nda işçi temsilcilerinin konuşmaları ve protesto gösterileri sonrasında ertesi gün toplanmak üzere dağılmışlardır. 15 Haziran günü başlayan yürüyüş ve gösterilerin ilk gününde İstanbul ve Kocaeli'de birkaç küçük olay dışında polis yürüyüşe genellikle engel olmamış, yine birkaç küçük olay dışında yaralama ve tahrip olaylarına da rastlanmamıştır⁵⁶.

16 Haziran günü Kocaeli'de gösteriler olaylı geçmiştir. Maden-İş Sendikası Bölge Temsilciliği önünde toplanan işçiler, Pirelli ve Goodyear fabrikalarına doğru yürüyüşe geçmiştir. İlk günkü gösterilere engellendikleri için katılamayan kimi Pirelli fabrikası işçileri, göstericiler fabrika önüne geldiğinde, iş bırakarak yürüyüşe katılmışlardır. Goodyear fabrikasına doğru yürüyüş devam ederken, göstericileri durdurmak için kurulan iki barikadı da aşan yürüyüş kolu, buradaki işçilerin de direnişe katılmalarını sağlamıştır. Buradan şehre yönelen işçiler, Kocaeli'de bulunan İşçileri Bakanı'nın işçilerin şehre girmemesi için verdiği emirle oluşturulan iki barikadı da aşarak, Demiryolu caddesindeki Atatürk anıtına ulaşmışlardır. Burada yapılan konuşmalardan sonra Kolordu Komutanlığı önünde ordu lehine tezahüratlar yapılmış, oradan Çocuk Parkı önüne gelen işçiler, ertesi gün Maden-İş Sendikası önünde buluşmak üzere dağılmışlardır⁵⁷.

İstanbul ve Kocaeli ağırlıklı olmakla birlikte Türkiye genelinde olaylar giderek tırmanmış ve İstanbul-Kadıköy'de çıkan çatışmada üç işçi, bir polis ve bir esnaf hayatını kaybetmiştir⁵⁸. Bu gelişmeler üzerine, DİSK Yürütme Kurulu 1. Ordu Komutanlığı'na çağırılmıştır. Heyetin İstanbul Valiliği'nde İç İşleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu ile yaptığı görüşme sonrasında DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler radyo aracılığı ile işçileri sükûnete davet etmiştir⁵⁹. Bakanlar Kurulu öğleden sonra toplanarak, 16 Haziran 1970 tarih ve 7/810 sayılı kararı ile İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetim ilan etmiş⁶⁰, Sıkıyönetim Komutanlığı'na da 1. Ordu Komutanı Kemal Atalay atanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlığınca yayınlanan bildirimlerle, grev ve toplu sözleşme hakları, siyasi partiler ile derneklerin ve sendikaların faaliyetleri kısıtlanmış, basına

52 Selin Yıldız, İzmit Şehrinin Mekânsal Gelişim Süreci, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmit 2016, s.95-110.

53 Aysegül Kanbak, "İstanbul Sanayisinin Kocaeli İline Mekânsal Etkileri", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2013, Cilt:13, Yıl:13, Sayı:2, s.286.

54 Ayşe Nur Albayrak, "Kocaeli'de Sanayinin Gelişimi ve Sanayide Mekânsal Değişim", akitera.com,

55 Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Verileri, <http://rapory.tuik.gov.tr/18-02-2018-23:00:41-19176275915569427411105677326.html>

56 Annir, Turgan-Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15/16 Haziran...*, s.88

57 Annir, Turgan-Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15/16 Haziran...*, s.91-92.

58 Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980, Cilt:3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s.235.

59 "İşçi kardeşlerim! İşçi sınıfının bilinçli temsilcileri! Sizlere sesleniyorum. Beni iyi dinleyiniz. Anayasal haklarınız için direndiniz. Direniyorsunuz. Anayasamız, her türlü toplantı ve yürüyüşlerin silahsız ve saldırısız olacağını emreder. Bizler Anayasa'ya sınıksız bağlı işçiler olduğumuzdan, hiçbir hareketimiz Anayasa'ya aykırı olamaz. Ne var ki, bizim aramıza çeşitli maksatlar güden kişiler çeşitli kılıklara bürünerek girebilirler. Hatta, kötüsü gözbebeğimiz şerefli Türk ordusunun bir mensubuna kötü maksatla taş atabilir, tahrikler yapabilir. DİSK Genel Başkanı olarak sizi uyarıyorum." (A-teşeoğulları, 15-16 Haziran..., s.35-36.)

60 Anayasasının 124 ncu maddesi gereğince İstanbul ili ile Kocaeli merkez ve Gebze ilçelerinde 16. 6.1970 günü saat 21.00 den itibaren bir ay süre ile sıkıyönetim ilanı Bakanlar Kurulunca 16.6.1970 tarihinde kararlaştırılmıştır. Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onanmasına sunulmasını arz ederim. Süleyman Demirel, Başbakan (Bkz: TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:1, Toplantı:9, 14. Birleşim, 17.06.2018, s.209)

sansür konulmuş, nişan ve toplantılar dahi izne bağlanmıştır⁶¹. Sıkıyönetimin ilanıyla yüz otuz kadar işçi İstanbul'da, elli işçi ise Kocaeli'de gözaltına alınmış, bunlardan İstanbul'da kırk dört, Kocaeli'de yirmi üç kişi tutuklanmıştır⁶².

Bakanlar Kurulunca alınan kararın TBMM birleşik toplantısında görüşülmesi sırasında İç İşleri bakanı Haldun Mentеше, olayların bir tertip ve bir tahrikin mahsulü olduğunu belirterek, sorumlunun da DİSK olduğunu ifade etmiştir. Bu teşekkülün, yakın yıllar içinde kanunsuzluğu ve gayrimeşruluğu teşvik ve tahrik ederek birtakım eylemlerde bulunduğu, 1968 ve 1969 yıllarında altışar, 1970 yılında ise dokuz fabrika işgalinin DİSK'in teşvik ve tahriki ile gerçekleştiğini belirtmiştir. Güven Partisi adına söz alan Turhan Feyzioğlu da DİSK'i Marksçı, Leninci, komünist bir örgüt olarak tanımlayarak, sorumlunun bu konfederasyon olduğunu söylemiştir. CHP adına söz alan İsmet İnönü ise olaylara daha serinkanlı yaklaşmış, olayların iyi tahlil edilmesini isteyerek, sıkıyönetimin 15 güne indirilmesinin çok daha isabetli olacağını belirtmiştir. Milli Birlik Grubu adına Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız'ın konuşması sırasında genel kurulda gerilim artmıştır. Hükümetin uygulamalarına karşı çıkan Yıldız'ın konuşması AP milletvekilleri tarafından tepki görmüştür. Sıkıyönetimin rejim için hayırlı olmayacağını ifade eden Yıldız, bunalımı yok edecek gevşek tedbirler yerine, iktidarın olağandışı tedbirlere başvurmasının çok sakıncalı olduğunu, ortada sıkıyönetimi gerektiren bir durumun olmadığını ve gerçekte bir hükümet aczi olduğunu savunmuştur. Son olarak konuşan Başbakan Süleyman Demirel sıkıyönetimi savunmuş, Rıza Kuas ile Tabii Senatörleri suçlamış ve bu konuşma üzerine CHP'liler ile Milli Birlik Grubu üyeleri salonu terk etmişlerdir. Bakanlar Kurulu'nun sıkıyönetimin ilanına ilişkin kararı AP ve GP'lilerin oyları ile mecliste onaylanmıştır⁶³.

Sıkıyönetimin ilanı sonrasında birçok işçi bölgesi sıkıyönetim güçlerince askeri denetim altına alınmıştır. 17 Haziran'da İstanbul'daki Türk Demirdöküm, Derby, Çelik Endüstrisi, Elektrometal, Silaharağa Elektrik Santraliyle, Kocaeli'ndeki Seka, Arçelik ve Adapazarı'ndaki Lastik-İş sendikasının örgütlü olduğu Uniroyal Lastik Fabrikası gibi işyerleri askeri birliklerce kordon altına alınmıştır⁶⁴. Sıkıyönetimin ilan edilmesinden hemen sonra 1 ve 2 numaralı Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri kurulmuştur. Olaylar nedeniyle çoğunluğu işçilerden ve öğrencilerden oluşan toplam 260 kişi hakkında 69 dava açılmış, bu davalardan 38'i sıkıyönetim döneminde Askeri Mahkemelerce karara bağlanmıştır. Bu davalarda iki sanığa beraat, 55 sanığa da çeşitli hapis cezaları verilmiştir ki cezaların en ağırı 1 yıl hapse mahkûmiyettir. 106 dosya sıkıyönetimin sona erdiği 17 Eylül 1970 tarihinde İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na devredilmiştir. Bu dosyalar İstanbul, Eyüp, Kadıköy, Kartal, Kocaeli ve Gebze mahkemelerine gönderilmiş ve davalara bu mahkemelerde devam edilmiştir. Aynı şekilde sıkıyönetim sona erdiğinde Kartal Maltepe 2. Zırlı Tugay Askeri Cezaevinde tutuklu olarak bulunan aralarında DİSK yöneticilerin de bulunduğu 29 kişi, Paşakapısı Cezaevi'ne sevk edilmiştir. DİSK yöneticileri ile ilgili dosya İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'nca İstanbul 4. Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmiş, mahkeme duruşma yapmaya bile gerek görmeden 26 Eylül 1970 tarihinde tutuklu 20 kişinin salıverilmesine karar vermiştir.

Kocaeli, İzmit Olayları davasında, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hürriyeti Kanununa" muhalefet etmekten yargılananların sayısı başlangıçta onbir kişi iken, daha sonra davaya bir kişinin eklenmesiyle sayı onikiye çıkmıştır. 12 Eylül sonrasında 147 DİSK'li sendikacı hakkında hazırlanan iddianame de; "15-16 Haziran 1970 tarihinde Kocaeli ve İstanbul'da yaratılan ve sıkıyönetim ilanına sebep olan, 3 kişinin ölümü, yüzlerce kişinin yaralanması, birçok iş yerinin ve resmi binaların tahribi ile neticelenen ve yandaşlarınca 'Türkiye'yi sarsan iki sıcak gün' şeklinde vasıflandırılan büyük çaptaki şiddet olaylarının DİSK'in mevcut düzeni yıkmak ve Proleter Devrimi gerçekleştirmek için işçi sınıfını eğitip, biçimlendirmek, kendi tabiri ile işçi sınıfının mücadele azmini bileyerek, dayanışma ve bütünlüğünü dinamik bir halde ayakta tutabilmek için giriştikleri kitlesel eylemler cümlesinden olduğu ve bu olayların da DİSK'ce düzenlendiği..." ifade edilmiştir⁶⁵. Dava dosyası "Cumhuriyetin 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında 1803 sayılı Kanun⁶⁶" ile genel af çıktığı için düşmüştür.

1317 sayılı yasa TBMM'de kabul edilmesine ve Resmi Gazete'de yayınlanmasına rağmen uygulama olanağı bulamamıştır. 13.8.1970'te TİP, daha sonra da yasanın çıkması sürecinde olumlu bir tavır takınan CHP, işçi olayları ve tepkiler sonucu tavrını değiştirerek yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi 8/9 Şubat 1972 gün ve E.1970/48, K.1972/3 sayılı kararında, yasayı sendikaların serbestçe kurulması özgürlüğünü tanıyan anayasanın 46. maddesine aykırı bularak iptaline karar vermiştir⁶⁷. Bununla birlikte olaylar sonrasında yaklaşık beş bin işçi işten atılmıştır.

61 Arınır, Turgan-Sırrı Öztürk. *İşçi Sınıfı-Sendikalar ve 15/16 Haziran...*, s.102.

62 Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze*, (4. Baskı), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2008, s.73.

63 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt1, Toplantı:9, 14. Birleşim, 17.06.2018, s.220-228.

64 Ateşoğulları, İki Uzun Gün..., s.37.

65 Ateşoğulları, İki Uzun Gün..., s.41-44.

66 T.C. Resmi Gazete, Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun, Sayı:14890, 18 Mayıs 1974.

67 Ateşoğulları, İki Uzun Gün..., s.45-48.

Sonuç

1960'lı yıllarda uluslararası siyasi ve ideolojik ortam, ülkelerin iç politikalarını oldukça etkilemiştir. Soğuk savaş ortamında ülkelerin siyasal tercihleri, ülke içerisindeki her türlü toplumsal hareketin sınırlarını çizmiş ve insanların düşüncelerini şekillendirmiştir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrası yerini batı bloğunda alan Türkiye, batının siyasal ve sosyal değerleriyle paralel bir süreç izlemiştir. Bu dönemde batının en önemli düşman olarak gördüğü sol içerikli olay ve olgular, Türkiye açısından da en büyük tehdit olarak görülmüş, dolayısı ile ülke içerisinde herhangi bir sol filizlenmeyi sürekli kontrol altında tutma ihtiyacı hissetmiştir. Sol üzerindeki kontrol, kendisini en açık ifadeyle sendikalar üzerinde göstermiş, sendikal hareketlerin komünist tehlike barındırma olasılığına karşı, siyasi iktidarlar sendikaları kontrol altında tutmak istemişlerdir. Bununla birlikte siyasi iktidarlar, kendi görüşlerini savunan sendikaları desteklemekten de geri durmamıştır. Bu tutum, siyasetçiler açısından sendikalarla olan ilişkilerini daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu süreçte siyasi iktidarlar açısından sendika olmalıdır, çünkü onların kitlesel kazanımı kolaylaşır, yine siyasi iktidarlar açısından sendikalar olmamalıdır, çünkü sendikalar komünizm propagandası yapmaktadır. Ancak burada resmi ideoloji ve siyasetçiyi haklı çıkaran unsur ise kimi sendikaların sendikacılıktan ziyade, rejim muhalifi direniş örgütü hüviyetine bürünmesidir. Bütün bu yaşananlara rağmen 1960 sonrasında Türkiye'de sendikal faaliyetlerin güç kazanması, Türk siyasi hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. O güne kadar oy tabanı olarak, şehirlî ve köylü algılamasına alışan siyasiler, sosyal ve ekonomik dönüşüm sonrasında yeni bir aktör olan işçi sınıfını ve taleplerini de dikkate almak zorunda kalmışlardır.

Altmışlı yıllardaki sendikal faaliyetler 12 Marta giden süreçte önemli rol oynamıştır. Sendikalar Kanunu, sendikaların siyasal partilerle organik ve mali ilişkiler kurmalarını yasaklamışsa da, sendikaların siyasal alanda önemli bir baskı grubu olmasını engelleyememiştir. Demokratik düzende en etkin örgütlü baskı grupları olan sendikalar, sadece ekonomik hayat üzerinde değil, siyasal hayat üzerinde de üyelerinin çıkarları doğrultusunda iktidarlar üzerinde yoğun baskı kurmalarına sebep olmuştur. 1960'lı yılların başlarından itibaren su yüzüne çıkmaya başlayan işçi sınıfının grevleri ve toplumsal muhalefet, gençliğin düzene karşı radikalleşen hoşnutsuzluğunu harekete geçirerek yükselmiş ve mevcut sistemi sarsmıştır. Bu konuda işçi ve memur sendikaları arasında izlenecek temel stratejiler konusunda temel görüş ayrılıkları da yaşanmıştır. Siyaset üstü sendikacılık anlayışını paylaşmayanların ayrılmaları ile kurulan DİSK, işçi sınıfının menfaatleri için demokratik hayatta mümkün olduğu kadar aktif rol oynamayı benimsemiştir. Kurulduğu 1967'den itibaren siyasal hayatta kendini gösteren parlamento dışı muhalefette ve kitle hareketlerinde, DİSK sol hareketlere ve eylemlere verdiği destekle siyasal mücadelede etkin olmuştur. Bu çizgideki sendikalar üyelerinin menfaatlerini korumak için sendikal mücadele yürütmenin ötesinde, işçi sınıfının muhtemel iktidarını kurmanın mücadelesini de yürütmüştür. Böyle bir mücadele kaçınılmaz olarak rejim değişikliğini ve sınıf temelli iktidar anlayışını gündeme getirmiş, buda mevcut rejime karşı önemli bir tehdit oluşturmuştur. DİSK öncesi var olan siyaset üstü sendikacılık anlayışı ne kadar yanlış ise, DİSK ile başlayan ve gün geçtikçe hızını arttıran politik sendikacılık da o kadar tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Sendikaların aşırı politize olması, işçilerin sosyal ve ekonomik haklarına yönelik taleplerinin üstünde, ideolojik taleplerle meydanlara inmelerine sebep olmuş ve kitlesel desteği zayıflatmıştır. Bunun yanında devletin yanında yer almak adına iktidarlara yanaşan sendikalar, işçi haklarının gaspına beklenen tepkiyi verememiştir. Ayrıca sosyal ve ekonomik amaçlı ortaya çıkması gereken sendikaların sağ-sol ayrışmasında yer alması, tabandaki ideolojik ayrımı körükleyen bir sonuç doğurmuştur.

Türkiye tarihinde o güne kadar yaşanan en büyük işçi eylemlerinden birisi olan 15-16 Haziran Olayları, işçilerin ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda ne kadar etkili bir güç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hükümetin siyasal endişelerinin yanında, ekonomik alanda da yaşanan kriz ortamı, sendikal faaliyetler ve işçi taleplerini kontrol altında tutma noktasında iktidarı zorlamıştır. İthal ikameci sanayi uygulamasının ilk döneminde, gümrük duvarlarıyla koruma altına alınan sanayi sektörünün rekabet problemi olmamıştır. Dolayısıyla işçi talepleri ürün fiyatlarına yansıtılmış ve kriz yaşanmamıştır. 1970 yılı itibarı ile ortaya çıkan ekonomik kriz bu alanda daha sert politikaları zorunlu kılmıştır. Bunun yanında sol hareketlerin kitleselleşmesinde önemli bir katkı sağlayan sendikal faaliyetlerin, milli güvenliği tehdit eder hale gelmesi de, sendikalar kanununun radikal değişimini gündeme getirmiştir. Başlangıçta TİP dışındaki tüm partilerin destek verdiği bu süreç, işçi olaylarının büyümesi sonrasında CHP'nin TİP ile birlikte Anayasa Mahkemesi'ne başvurması ve kanunun iptali ile sonuçlanmıştır. Ancak bu süreçte yine en büyük bedeli ödeyen işçiler olmuştur. Üç kişinin hayatını kaybettiği, yüzlercesinin yaralandığı olaylarda, binlerce işçide işten atılmış, ekmeğinden olmuştur. Kocaeli ve çevresinde yaşanan olaylar şehrin sosyal ve ekonomik hayatını olumsuz yönde etkilemiş, bir sanayi bölgesi olarak ileride yaşanması muhtemel olayların da ipucunu vermiştir. Tüm bu süreç- kimi kesimlerce- olaylar karşısında yürütmenin zayıflığının bir göstergesi olarak görülmüş, 12 Mart Muhtırası ve sonrasında anayasa değişikliklerinin de temel gerekçelerinden birisi olmuştur.

Kaynakça

Ahmad Feroz, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Hil Yayınları, İstanbul 1996.

Akça, İsmet, Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, Oyak, Sena Ofset, İstanbul Ağustos 2010.

Akgür, Zeynep Gökçe, Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Albayrak, Ayşe Nur, "Kocaeli'de Sanayinin Gelişimi ve Sanayide Mekânsal Değişim", akitera.com, Erişim Tarihi: 11.02.2018.

Alsaç, Üstün, Türk Kent Düzenleri ve Konut Mimarlığı, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Arınır, Turgan-Öztürk Sırrı, **İşçi Sınıfı**-Sendikalar ve 15/16 Haziran, Olaylar-Nedenleri Davalar-Belgeler-Anılar-Yorumlar, Sorun Yayınları, İstanbul 1976.

Ataay, Ceren Kalfa, Türkiye'de Sosyalist Düşünce ve Hareketlerin İşçi Sınıfı ile İlişkisi (1968-71) Fabrika İşgal Eylemleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Ana-bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2008.

Ataay, Faruk, 12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti, De Ki Basım Yayım Ltd. Şti., Ankara 2007.

Ateşoğulları, Kamil, 15-16 Haziran İki Uzun Gün ve Bir Uzun Yürüyüş, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul 2003.

Ayan, Ebubekir, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sanayinin Tarihi Gelişimi ve Osmanlı'da Sanayileşme Çabalarının Analizi", İnsan&İnsan, Yıl/Year 3, Sayı/Issue 9, Yaz/Summer 2016, ss.5-35.

Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985), Gerçek Yayınları, İstanbul 1998.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980, Cilt:3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:69, Toplantı:9, 14.07.1970.

Çelik, Aziz, "ABD Diplomatik Yazışmalarında Türkiye Sendikal Hareketi (1973-1976)", Çalışma ve Toplum, 2012/2, ss.49-74.

Çavdar, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze, (4. Baskı), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2008.

DİSK, 7. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul 1980.

15-16 Haziran 1970 İşçi Ayaklanması, Enternasyonal Komünist Akım, <https://www.evrensel.net/haber/115298/buyuk-isci-direnisi-15-16-haziran>, Erişim Tarihi: 15.02.2018.

Eyrenci, Öner, Sendikalar Hukuku, Banksis Yayınları, Yayın No:3, İstanbul 1984.

Fuat, Selim, DİSK Tarihi ve Militan Sendikacılığı, Temmuz 2008, http://marksist.net/selim_fuat/disk_tarihi_ve_militan_sinif_sendikaciligi.htm, Erişim Tarihi: 12.02.2018

Gülalp, Haldun, Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları, Ankara 1987.

Gürel, Selahattin, "Türkiye'de Terör Örgütlerinin Finans Kaynakları", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 1 (2016), s.20-45.

Hale, William, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, (Çeviren: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1996.

İşıklı, Alparslan, Sendikacılık ve Siyaset, C. 2, Öteki Yayınları, Ankara 1995.

İşıklı, Alpaslan, Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

İstatistik Göstergeler 1923-2007, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara Aralık 2008.

Kanbak, Ayşegül, "İstanbul Sanayisinin Kocaeli İline Mekânsal Etkileri", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2013, Cilt:13, Yıl:13, Sayı:2, ss.275-300.

Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, (8.Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2004

Kongar, Emre, 21. Yüzyılda Türkiye, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.

Milliyet, 15 Mayıs 1970.

Özdemir, Hikmet, Siyasal Tarih (1950-1960), Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi:4, (Derleyen: Sina Akşin), (4.Basım), Cem Yayınevi, İstanbul Ekim 1995.

Özarkın, Necmettin "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 43 (1), 2003, ss.239-257.

Sencer, Muzaffer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yayınları, İstanbul 1974.

Sönmez, Mustafa, Kriz, IMF ve Sermaye Birikiminde Tıkanma-Bizim İçin Ağlama, IMF,(Derleyen: MasisKürkçügil), (1. Basım), Everest Yayınları, İstanbul 2002.

Sülker, Kemal, Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün, V Yayınları, Ankara 1987.

Şahin, Hande Çelik, "Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7, 2010, ss. 21-30.

Şişmanov, Dimitir, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketin Kısa Tarih 1908-1965, Belge Yayınları, İstanbul 1990.

T.C. Resmi Gazete, Cumhuriyetin 50 nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun, Sayı:14890, 18 Mayıs 1974.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:6, Toplantı: 1, 102. Birleşim, 12.06.1970.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt:2, Toplantı: 1, 38. Birleşim, 02.02.1970.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:1, Toplantı:9, 14. Birleşim, 17.06.1970

TOBB, İktisadi Rapor, 1978.

Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu DİSK'in Kuruluşundan Bugüne Etkinliklerini, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=28>, s.2.

Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiki Veriler,

<http://rapory.tuik.gov.tr/19176275915569427411105677326.html?>, Erişim Tarihi: 18.02.2018

Urhan, Betül ve,Seydi ÇELİK, "Türkiye'de Sistemin "Milli Güvenlik" Algısı", Çalışma ve Toplum, 2010/2, ss.109-139.

Yıldız, Selin, İzmit Şehrinin Mekânsal Gelişim Süreci, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmit 2016.

Yılmaz, Ensar, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(1), 2010, ss.195-207.

Zürcher, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, 33. Baskı, İstanbul 2016.

Kocaeli Kırım Diasporasından Vatan Kırım'a Ulaşan Köprü (Kocaeli Kırımtatar Kültür ve Dayanışma Derneği)

Nuri KAVAK *

Giriş

Rus Çarlığı 1783 yılında Kırım Hanlığı'nı ilhak ettikten sonrasistemli olarak uyguladıkları baskı politikası neticesinde ilk olarak Nogaylar ve ardından da Kırım Tatarları daha güvenli topraklara sığınmak amacıyla göç etmeye başladılar¹ İlk zamanlarda perakende olarak devam eden göç 1860 yılından itibaren kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Rusya, Kırım Tatarlarını Kırım Yarımadası'ndan uzaklaştırarak kendisine yakın insanları yerleştirmek amacıyla yoğun bir yıldırma siyaseti izlemekteydi. Nitekim bölgedeki faciayı iyi gören Osmanlı Devleti, akraba ve aynı dinden olan bu muhacirlere ülkesinin kapılarını açarak onları Balkanlar'a ve Anadolu'nun her bir köşesine sevk ederek iskan etmiştir. Bugün Hakkari haricinde kalan bütün illerde az veya çok Kırım Tatarı yaşam sürmektedir².

Yaşanan bu trajik göç esnasında yaklaşık 1.800.000 insan vatanlarını terk etmiş ve bunlardan bir kısmı da Kocaeli vilayetine kalıcı olarak yerleştirilmişlerdir³. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtları üzerinde yaptığımız araştırmalar sonucunda Kocaeli vilayetine önemli miktarda göçmenin geldiği görülmektedir. Çünkü Kocaeli vilayetinin İstanbul'dan Anadolu'ya geçişte bir yol güzergahı üzerinde olması gelenlerin ve gelip-gidenlerin uğramasını mecburi hale getirmiştir⁴. Kısacası Kocaeli merkez olmak üzere, İhsaniye, Kubuzcu, Meccekik, Özge, Kullar, Sarımeşe (Selimiye), Servetiyecami, Değirmendere, Nusretiye, Gölcük, Darıca ve Derince olmak üzere birçok yerleşim yerinde Kırım Tatarları ya direkt veyahut ta başka bir merkezden bölgeye gelerek iskan edilmişlerdir⁵.

1.Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği'nin Kuruluşu ve Yapısı

Günümüzde Kocaeli vilayetinde 50. 000'i aşan bir Kırım Tatar Türk'ünün yaşadığı tahmin edilmektedir. O nedenle dayanışmanın sağlanması, kültürün ve tarihin yaşatılması amacıyla etkin bir Kırım Tatar Derneği'ne ihtiyaç olduğu, camianın ileri gelenleri tarafından ifade edilerek derneğin kurulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Vefa İbrahim Aracı önderliğinde bir grup Kırım Tatarı, 06.05.2006 tarihinde Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği'ni gerekli resmi işlemleri tamamlayarak hayata geçirmişlerdir.

06.05.2006 tarihinde kurulan dernek kısa süre zarfında güçlenerek özellikle Marmara Bölgesi'ndeki diğer bazı derneklerin istek ve ısrarları ile 27 Nisan 2013 tarihinde Kırım Dernekleri Federasyonu çatısı altında toplanılmasına kararı verildi. Bu cümleden olarak Vefa İbrahim ARACI'nın başkanlığında oluşturulan federasyona Tekirdağ-Emiryakup, Çorlu, Gebze, Körfez, Sakarya, Çanakkale, Bursa, Eskişehir (EKHAD) ve Etimesgut dernekleri katılmışlardır. Bugün Federasyon çalışmaları Sakarya Kırımlı Türkler, Gebze Kırım-Romanya Tatarları, Çorlu Kırım Tatarları, Körfez Kırım Tatarları, Tekirdağ-Emiryakup Kırımlılar ve Kocaeli Kırım Tatarları Derneğinin birliktelikleri ile devam etmektedir.

* Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir/ TÜRKİYE nkavak1453@hotmail.com

1 Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2010, s. 163'de 1783-1922 yılları arasında göç edenlerin toplam sayısının 1.800.000 olduğu şeklindedir.

2 Hakan Kırımlı, Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri, Ankara 2012, s. 28-32.

3 Kırım Tatarları'nın bir kısmı Karadeniz kıyılarında Karadeniz iklimini yaşadıklarından ötürü Kocaeli'nin deniz kıyısında olması bir tercih nedeni olmuştur. Özellikle balıkçılıkla uğraşan bazı aileler Kocaeli'ye yerleşmişlerdir. Bkz; Hakan Kırımlı, "Kocaeli'de Kırım Tatar Yerleşmesi", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu, C. III, Kocaeli 2015, s. 1361-1362.

4 F. Yavuz Ulugün, "Kocaeli'de Tarihsel Göçler", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu, C. III, Kocaeli 2015, s.1305'de 1850 yılında İzmir çevresine yerleştirilen göçmenler uyum sağlayamayınca Derince ve Yarımcı'ya yerleştirildiler.

5 Nuri Kavak, "Kırım Tatarları'nın Kocaeli Vilayetine Yerleşmeleri ve Günümüzde Örgütlenme Sorunları", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, 3-5 Nisan 2015, Kocaeli.

Türkiye’de Kırım Tatarları tarafından kurulan yaklaşık iki federasyon çatısı altında 45 dernek ve bir vakıf aktif olarak faaliyet göstermektedir. Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği bunlardan bir tanesidir. Tüzüğüne göre 13 yönetim kurulu üyesi ile yönetilmektedir. Yönetim kurulu toplantıları haftada bir kez pazartesi günleri yapılmaktadır. Yönetim kurulu toplantılarına arzu eden üyeler de katkı sağlayabilmektedir. Bu nedenle toplantılar hariçten katılımlarla ortalama 25 üye katılımcı ile gerçekleşmektedir. Toplantı kararları demokratik bir şekilde oy birliğiyle alınmakta ve uygulanmaktadır.

Toplantılarda derneğin çalışmaları dışında Kırım Tatarlarının kültürü, tarihi ve dili de dahil olmak üzere her türlü konu konuşulmaktadır. Bunun dışında Kocaeli vilayetinin de sorunları tartışılmaktadır. Bu yönüyle dernek toplantıları üye ve katılımcılar tarafından fikir alış-verişinin yapıldığı bir okul olarak algılanmaktadır.

2. Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği’nin Amacı

Öncelikle Kocaeli ilinin merkez ve taşrasında yaşayan Kırım Tatarlarının dernek çatısı altında toplanarak bir dayanışma içinde bir araya gelmeleri hedeflenmiştir. Çünkü birbirinden kopuk veya habersiz, ağır şehir hayatının yükü altında dağılmış soydaşların birbirlerini tanıyamaması gibi en temel sorunların çözümlenmesi gayesiyle atılacak ilk adım olarak derneğin kurulması düşünülmüştür. Nitekim kökenleri Kırım olan insanların bir araya gelmesi, Türkiye sınırları içinde yaşayanlar kadar Vatan Kırım’a yani yurt dışına ulaşan önemli faaliyetlerin ortaya çıkmasını temin etmiştir.

Ayrıca dernek üyeleri arasında unutulmaya yüz tutmuş Kırım Tatar kültürünü, dilini ve tarihini yeniden canlı tutabilmek amacıyla bir takım etkinlikler yapmak ve mümkün olduğunca yaygınlaştırmaktır. Bu hedefi gerçekleştirebilmek gayesiyle özellikle Kırım Tatar kültürünün kaynağı Kırım’dan sanatçı, yazar, gazeteci ve öğretimi üyelerini getirmek ve soydaşların istifadesine sunmaktır.

İlk yıllarda Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Kocaeli il sınırları içinde ağırlıklı olarak faaliyet göstermesine karşın sonraki yıllarda Vatan Kırım’ın birçok acil meseleleri olduğu fikriyle ve bu meselelerin üzerine diasporanın yeteri kadar destek olamadığı kanaatiyle çalışmalarının odağını giderek Vatan Kırımı kaydırmıştır. Zira aşağıda değişik konu ve başlıklar altında topladığımız etkinlikler icra edilen çalışmaların sadece bir kısmını içermektedir. Buna rağmen gerek maddi boyutunu gerekse de harcanan emeğin boyutunu izah edebilmek neredeyse mümkün değildir.

3. Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği’nin Faaliyetleri

3.1. Anavatan Kırım’a Yardım

3.1.1. Evlendirme ve Çeyiz Yardımı

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Anavatan Kırım’da maddi sebeplerden ötürü evlenmekte zorlanan gençlerin, geleneklere göre aile kurmalarını temin etmek amacıyla destek olmuştur. Hal-i hazırda yaklaşık 45 çiftin evlenmesi sağlandığı gibi genç çiftlerin ihtiyaç duyabilecekleri çeyiz eşyaları da alınmıştır. Kırım’da yaşayan soydaşların hem göç etmelerinin önüne geçilmesine hem de çoğalarak birlik ve beraberliklerine güç katılmasına gerçekleştirilen bu evlilikler bir nebze de olsa katkı vermiştir. Hatta düğünlerde tüm Kırım Tatar örf ve adetleri yerine getirilmiş ve evlenen çiftlerden bazılarında da Türkiye’de Balayı Tatili yapma imkanı dahi sağlanmıştır.

3.1.2. Hastaların Tedavisi

Vatan Kırım'da sağlık hizmetlerinin yetersiz olması ve özellikle Çernobil faciasından sonra artan kanser vakaları soydaşlarımızın ciddi sağlık problemleri yaşamalarına neden olmuştur. Bu cümleden olarak başta çocukların ve diğer acil hastaların tedavisi için Sağlık Bakanlığı ile Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği ortak proje yaparak bu hastaların İstanbul ve Kocaeli'deki üniversitelerin Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde gereken her türlü destek verilmiştir. Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği sayısı 50'yi aşan bu hastaların hastane dışındaki tüm ihtiyaçlarının da karşılanmasında her türlü yardımı yapmıştır.

3.1.3.Kurban

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği'nin diğer bir önemli etkinliği de Kurban Bayramlarında üyelerinin kurbanlık koyunlarının Vatan Kırım'da kesilmesini organize etmesidir. Nitekim 10 yıl süresince 2800'den fazla koyun kurban edilerek etleri Vatan Kırım'ın farklı köy ve kasabalarında yaşamlarını sürdüren soydaşlara dağıtılmıştır. Hem dini hem de maddi mana da kurban kesme faaliyeti birlik ve beraberliği artırmıştır.

3.1.4.Sünnet Törenleri

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği maddi gücü yetersiz ailelerin çocuklarını sünnet ettirmek için geliştirdiği projeyi hayata geçirmiş ve bu kapsamda yaklaşık 10 yıl içinde farklı köy ve kasabalardan 2200 çocuk Kezlev ve Bahçesaray'da tüm örf ve adetler yerine getirilerek sünnet düğünleri yapılmıştır.

3.1.5. Yaşlılara Ziyaret ve Yardım

Anavatan Kırım'da bulunan Merhamet Evi ziyaret edilerek yaşlılara hem moral hem de ihtiyaç duydukları malzemeler konusunda yardım edilmiştir.

Reşat Ametov

Rus işgalini protesto eden ve sonrasında şehit olan Reşat Ametov'un mezarının baştaşı dernek tarafından yerine yaptırılmıştır. Ayrıca ailesine de önemli maddi desteklerde bulunulmuştur.

Aynı ilgi ve destek Rus zulmüne karşı kendini yakarak öldüren Musa Mahmut'un ailesine de gösterilmiştir.

Sabri Arıkan

Kırım Tatar camiasının önemli simalarından Sabri Arıkan ziyaret edilmiştir.

Gazi Yakup Satar

Kurtuluş Savaşımızın son gazisi 113 yaşında vefat eden Gazi Yakup Satar Eskişehir'deki evinde dernek yönetimi tarafından ziyaret edilmiştir.

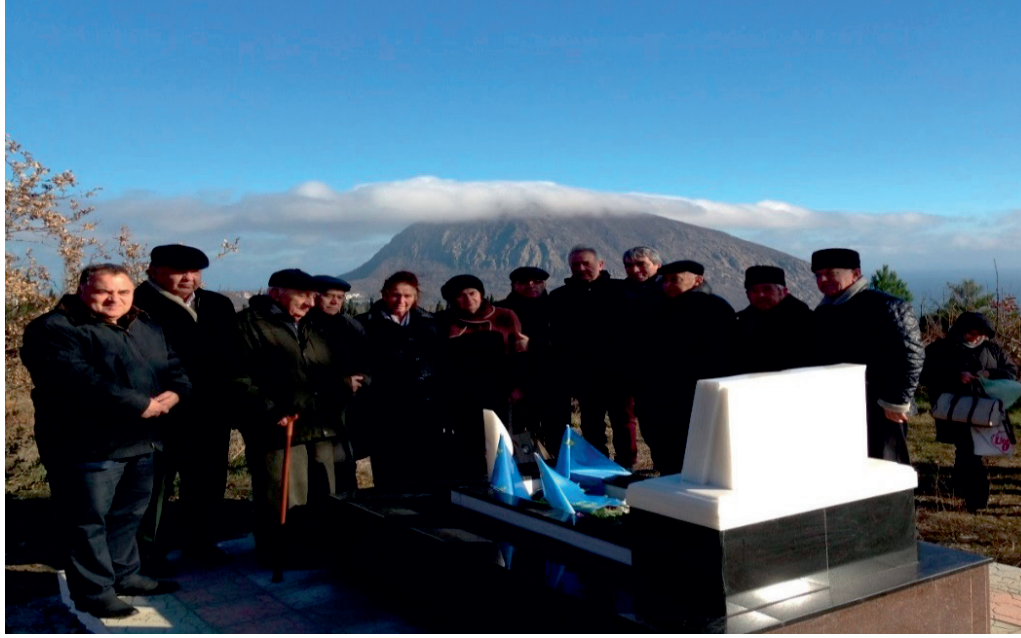

3.1.6. Diğer Ziyaretler

Öte taraftan dernek temsilcileri, Türkiye ve Vatan Kırım dışında Romanya, Polonya, Litvanya ve Bulgaristan gibi diğer ülkelerde yaşayan soydaşları ziyaret ederek yakın ilişki içinde olmuşlardır.

Cengiz Dağcı

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Vefa İbrahim ARACI'nın gayreti ve desteği ile Cengiz DAĞCI'nın Rus işgali altındaki Kızıltaş köyündeki mezarı Aralık 2014 yılında 15 gün gibi kısa bir sürede gizlilik içinde yaptırılmıştır.

3.1.7. Diğer Çeşitli Burs ve Malzeme Yardımları

Kırım ve Türkiye'de üniversitelerde eğitim gören çok sayıda öğrenciye burs, araç ve gereç desteği sağlanmıştır.

3.2. Kültürel Faaliyetler

3.2.1. Tepreş Etkinlikleri

Kocaeli İli içinde Kırım Tatar kültürünü bütün yönleriyle tanıtmakta olan “Tepreş” etkinlikleri en yüksek düzeyde gerçekleştirilmiştir. Bütün bu faaliyetlerin yanında dernek üyeleri arasında sosyal dayanışmayı sağlayacak “Kırım Geceleri” ve “Tatar Günleri” gibi etkinlikler de gerçekleştirmiştir.

3.2.2. Satranç Etkinliği

İsmail Gaspıralı adına her yıl geleneksel olarak Satranç Turnuvası düzenlenmektedir. 2018 yılında altıncı Satranç Turnuvası gerçekleştirilmiştir.

3.2.3. Resim- Müzik – Dans Etkinlikleri

Kırım Tatar camiasının büyük sanatçısı Cemile Osmanova'nın yönetiminde 4 okul ve dernek binasında olmak üzere 5 yerde Kırım Tatar Halk Dansları grubu kurulmuştur. Nitekim Uluslararası Halk Oyunları Festivali'nde yetişen folklor ekibi katılarak gösterini sunmuştur.

3.3. Panel ve Konferanslar

Çalışma konularında uzman olmuş önemli kişiler derneğe davet edilerek alanlarında konferanslar vermiştir.

Prof. Dr. Ahat Andican Konferansı

Prof. Dr. Yücel Öztürk Konferansı

Ayrıca Kırım'daki Kırım Tatar Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi'nin öğretim üyelerine yurt dışındaki toplantı, konferans ve sempozyumlara katılabilmeleri için finansal destek verilmiştir.

3.4. Yayınlar

3.4.1. Kitaplar

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği dernek yayınları adı altında 3 adet kitabın basılmasını sağlamıştır.

1. Dobruca'dan Derince'ye Kırım Tatarları,
2. Kırım-Dobruca-Kocaeli Ekseninde Kırım Tatarları,
3. 5. Yılda Dilde, İşte, Fikirde Birlik

3.4.2. Dergi

"KORANTA" adlı derginin çıkarılmasına devam edilmektedir.

3.5. İşgal Protestoları

3.5.1. 18 Mayıs

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği önemli Kırım Tatar şahsiyetlerimizin anma günlerini de gerçekleştirmenin yanı sıra 18 Mayıs Sürgün Anma ve milli günlerimizin kutlanması etkinliklerine de katılım sağlamaktadır.

3.5.2. Rusya'nın Anavatan Kırım'ı İşgalini Protesto

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği 27 Şubat 2014 günü Rusya Federasyonunun Vatan Kırım'ı işgali üzerine Türkiye'de işgale karşı yürüyüş ve mitingler düzenlemiştir. Bu etkinlik kapsamında 16.000 imza toplanmış ve başta Rus Konsoloslukları'na beraberinde de T. C. Cumhurbaşkanlığı'na, T.C. Başbakanlık'a ve T.C. Dışişleri Bakanlığı'na iletilmiştir. Daha sonrasında da İzmit'te 7000, Tekirdağ'da 3000 ve Çanakkale'de 4000 kişinin katılımıyla işgal protesto edilmiştir.

3.6. Diğer Kültürel Faaliyetler

Ayşe Seyitmuradova ve Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu üyesi rahmetli Felsefe Öğretmeni Bayram Cürgen adına hatıra ormanları tesis edilmiştir.

Kocaeli'nde tertip edilen yöresel kültürler fuarına katılarak Kırım Tatar Kültürü tanıtılmıştır.

Her yıl geliri Kırım için harcanmak üzere Apakaylar Kolu çeşitli kültür gezileri ve kermes etkinlikleri gerçekleştirmiştir.

Sonuç

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği yaklaşık 11 yıl gibi kısa sürede başka derneklerin de katılımıyla federasyon olarak yapılanmış ve genişleyerek faaliyetlerini ve hedeflerini büyütüştür. Ülkemizde aktif olan derneklerden en önemli farkı sadece Türkiye sınırları içinde değil ülke dışında da sorumluluklar üstlenmiş olmasıdır. Kırım gibi zor bir coğrafyada tüm baskılara rağmen projeler yürütülmesi derneğin başarısını ortaya koymaya yetmektedir.

Kocaeli Kırım Tatarları Kültür ve Dayanışma Derneği Kırım Tatarları'nın kültürünü, örf ve adetlerini yaşatma konusunda taviz vermeksizin çaba göstermesi başta Kocaeli Vilayeti'nde ardından da Kırım'da büyük kazanımlar sağlamıştır. Özellikle evlilik, sünnet ve kurban kesim törenleri dini ve kültürel manada ritüellerine uygun gerçekleştirilmesi büyük takdir görmüştür. Çünkü uzun yıllar süren Rus asimilasyonuna karşı kaybedilen değerlerin yeniden yerine konması çok zor bir meseledir. Kırım'da konuşulan dilden tutun da kültürün, dinin ve örf adetlerin nerdeyse tamamı büyük bir tahribat görmüştür. Ayrıca bahsedilen etkinliklerin maddi boyutu ise hesaplanamayacak kadar büyüktür. Dernek gerek kendi imkanları gerekse de çevrede yaşayanlar ile ilgili devlet kurumlarını harekete geçirerek büyük bir mali yükü omuzlamıştır.

KAYNAKÇA

Karpat, Kemal. Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2010.

Kavak, Nuri. "Kırım Tatarları'nın Kocaeli Vilayetine Yerleşmeleri ve Günümüzde Örgütlenme Sorunları", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, 3-5 Nisan 2015.

Kırımlı, Hakan. Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri, Ankara 2012.

Kırımlı, Hakan. "Kocaeli'de Kırım Tatar Yerleşmesi", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu, C. III, Kocaeli 2015.

Ulugün, F. Yavuz. "Kocaeli'de Tarihsel Göçler", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu, C. III, Kocaeli 2015.

Kocaeli’de İç Göç (1830-1840)

Nedim İPEK *

1337’de Osmanlı hâkimiyetine giren Kocaeli 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu eyaleti dahilinde iken bu tarihten sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti’ne bağlandı. Tanzimat döneminde Kastamonu ve Hüdavendigâr vilayetine bağlı olan Kocaeli 1888’de müstakil mutasarrıflığa, Cumhuriyet döneminde vilayete dönüştürüldü. Sınırları Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde birçok kez değiştirildi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan *yabancı nüfus defterleri* iç göç hareketlerini tespit açısından oldukça detaylı bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bildiriye Kocaeli’ne ait 589, 590 ve 592 numaralı yabancı nüfus defterlerine istinaden bölgede gerçekleşen iç göç hareketleri tespit edilip değerlendirilecektir. Söz konusu defterler İzmit, Geyve, Akhisar, Sarıçayır, İzmit, Yalakabad, Pazarköy, Karamürsel, Kaymas kazaları ile Gençlik, Bahçecik, Ağaçlı, Akabad nahiyelerindeki yabancı nüfusu ihtiva etmektedir.

Kocaeli bölgesine ait nüfus yapısı ile ilgili elimizdeki ilk veriler 1523 yılına aittir. Bu kayıtlara göre İzmit kazasının nüfusu 7.397’dir. Bunun %33.79’u (2.337 müslim, 163 gayrimüslim) şehir merkezinde arta kalanı 23 çiftlik ve 53 köyde ikamet etmekteydi. Kandıra kazası dahilindeki 9 çiftlik ve 108 köyde toplam 12.736 kişi yaşamaktaydı¹. Kocaeli sancağında yaşayanlar 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında çok buhranlı günler geçirdiler. Kendi çiftliklerini kurmak isteyenler başka yerlerden getirdikleri hizmetkarları vasıtasıyla köylülere korkutarak topraklarını terk etmeye zorlamış ve mülkiyetlerindeki arazilerini genişletmeye çalışmışlardır. Resmî makamlardan izin almaksızın İzmit ve Sapanca ormanlarına konuşlanan Rumelili baltacılar geçimlerini yoldan geçenleri soyarak sağlamaktaydılar. Yerel üreticiyi korumaya çalışan ve büyük çiftliklerin kurulmasını istemeyen merkezî idare “*ev göçü*”nü kontrol altına almaya, hatta önlemeye çalışır. Çoğu Arnavut, Rum ve Bulgarlardan oluşan gayrimüslim ırgat ve leventlerin Anadolu’ya geçmeleri yasaklanır. Asayişsizlik kır nüfusunun İstanbul ve İzmit gibi şehirlere yönelmesine vesile oldu. 16. Yüzyılın ortalarından itibaren iticiliği sebebiyle Kocaeli’nin köylerinden şehirlere yönelik göçler yaşanırken sancak dışındaki topraksız köylüler de çözümünü bunların tahliye ettiği arazilere göç etmekte bulacaktır².

1567 depremi, Celali hadiseleri, 1592 veba salgını bölge nüfusunun hareketlenmesine sebebiyet verdi. 18. yüzyılda İzmit’te pek çok deprem oldu. 1719 depreminde Yalova- Düzce arasında en az 4 bin kişi öldü. Keza 1754, 1766 depremleri de oldukça etkili oldu. Öte yandan Osmanlı’ya iltica eden ecnebî devlet adamları burada ikamete tabi tutulabilişti. İstanbul’da yaptıkları uygunsuzluklar dolayısıyla sürgün cezasına çarptırılanların gönderildiği yerlerden birisi de İzmit şehri idi³. İstanbul ve mücavir sahadaki yerleşmelerde ikamet etmekte iken yangın sonucu evsiz kalanlar da geçici olarak İzmit’e göç edebilmişlerdi⁴.

İş bulup çalışmak amacıyla şehirlere yönelik gurbetçi göçü söz konusuydu. İzmit gurbetçi göçünde göç güzergahı üzerinde yer almaktaydı. Özellikle 18. Yüzyılda Anadolu’dan İstanbul’a yönelik göçlerde şehre girişlerin doğu istikametindeki ilk kontrol noktalarından olan İzmit’in bir kademe merkezi işlevi gördüğü ve İstanbul’a ulaşmayı başaramayan göçmenlerin ikinci bir fırsatı denemek üzere bir süre burada ikamet ettikleri anlaşılmaktadır. İstanbul’a gitmeye çalışanlar arasında Kocaeli sancağına kayıtlı olanlar da vardı⁵. Bunlar zamanla yakınlarını da yanlarına alabilmişlerdir.

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: nipek@omu.edu.tr

1 Mehmet Kaya, “XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaeli) Sancağı’nın Demografik Durumu ve İskân Siyaseti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/41, Ankara 2007, s. 64.

2 Meral Akşener, İzmit Şerhiyye Sicili, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992. S. 21, 64, 66, 69, 146.

3 Kemal Daşçioğlu, Osmanlıda Sürgün, İstanbul 2007, s. 113, 116, 156, 166.

4 Cengiz Şeker, İstanbul Ahkâm ve Atik Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul’a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 73.

5 Cengiz Şeker, s. 42, 82.

Bu göçler şehrin nüfus yapısındaki mevcut dengeleri değiştirmiş ve bekâr nüfusun %96.8 oranında artmasına vesile olmuştur. Kır nüfusu ise bu dönemde % 14 artarken bekâr nüfus %13.7 azalmıştır. 17. yüzyılda ise nüfus şehirlerde %62.5 düşmüş, kırlarda %63.1 artmıştır⁶. Sancak genel nüfusu %ise 1.5 oranında azalmıştır⁷. İç göçlerin 18. Yüzyıldaki etkilerini ortaya koyacak elimizde herhangi bir istatistikî veri bulunmamaktadır.

II. Mahmud döneminde yapılan sayıma göre İzmit, Karamürsel ve Kandıra kazalarının toplam nüfusu kadın erkek nüfusun eşit olduğu düşünüldüğünde 35.148 idi. Bunda Müslüman nüfusun payı % 57.50 (20.212), gayrimüslim nüfusun payı ise % 42.50 (14.936) idi⁸.

Klasik dönemde kamu görevlileri Müslüman kimliğine sahipti. Kocaeli sancağı ve havalisinde istihdam edilen kamu görevlileri sancak dahilinde nüfus hareketlerine sebebiyet vermiştir. İzmit'e yerleşenlerin bir kısmı kamu görevlisidir. Örneğin yeni tayin edilen naip kendisine tabi dört hizmetkârı ve bir aşçısı ile birlikte İzmit kasabasına yerleşmiştir. Belirtmek gerekirse hizmetkârlarından birisi mühtedi idi. İzmit'e gelen bir diğer kamu görevlisi Ankara mubayaacısıdır. Bu kişinin İstanbul'da gayrimenkulleri mevcuttu. Beraberinde aile efradı ve çalışanları olduğu halde İzmit'e gelip Hacı Hasan mahallesine yerleşmiştir⁹.

İzmit kasabasında meskun olan ve belirli bir süre burada hizmet veren kamu görevlileri azledildikten veya görevi sona erdikten sonra çalışanlarıyla birlikte başka bir yerleşmeye göç etmişlerdir. Yüksek rütbeli kamu görevlileri daha ziyade İstanbul'a yerleşmeyi, ast rütbe ve makam sahipleri memleketlerine dönmeyi tercih etmişlerdir. Örneğin İzmit'in sabık naibi beraberinde kayını, hizmetkârı ve Bolulu aşçısı olduğu halde İstanbul'a taşınmıştır. Azil sonrası İzmit'te gelip yerleşenler de olmuştur. Örneğin Gençli Voyvodası azil sonrası çocukları ve çalışanları ile birlikte Ömer Ağa mahallesinde kiraladığı meskene yerleşmiştir. Nüfus defterinden anlaşıldığı kadarıyla kamu görevlilerinin bir kısmı görev mahallinde aile efradıyla, diğer kısmı da bekâr olarak bulunmuştur. Naip, mütesellim gibi idarecilerin yanında istihdam edilenler, makam değişikliğinde daireden ayrılmaktaydılar. Bunların bir kısmı memleketlerine giderken diğer kısmı da İzmit kasabasına yerleşmeyi tercih edebilmiştir. Kamu görevlisi İzmit'i terk ederken çocuklarından evlenip İzmit'e yerleşenler olmuştur. Örneğin, İzmit'in sabık muhtesibi azledildiği için İstanbul'a giderken oğlu İzmit'te evlenmiş ve Hacıhızır mahallesine yerleşmiştir¹⁰. İzmitliler arasında kamu görevlisi olarak başka yerlere gönderilenler olmuştur. Bunların bir kısmı görevlerini tamamladıktan sonra ocaklarına geri dönmüştür.

Nüfus kaydı ve emlakı İstanbul'da olan bazı kişiler aile efradıyla veya bekâr olarak İzmit kasabasının Karabaş, Hamza Fakiye mahallelerinde kiraladıkları meskenlere yerleşebilmişlerdir. Aynı şekilde taşradan bekâr olarak gurbete çıkıp kardeşinin evine yerleşen, bir yerli ailenin yanına hizmetçi olarak giren veya kömürücü gibi bir esnafın yanında istihdam edilenler de mevcuttur. İzmit'e tahsil için gelenler de olmuştur. Örneğin Geyve kazası Sari köyünden eğitim maksadıyla gelip Hızır mahallesinde bakkal Mehmet'in meskenine yerleşen bir kişiye nüfus kayıtlarında tesadüf edilmektedir. Kasabaya gelen bekâr gurbetçiler han veya kahveleri kendilerine mekan tutmuşlardı¹¹.

İzmit ve Kereste tersanesi gurbetçilerin istihdam edildiği alanlardan birisidir. Buralarda bekçi, ısıdaki gibi işlerde istihdam edilmişlerdir. İskelede ekmekçilik, kahvecilik yapmak suretiyle serbest çalışanlar da vardı. Bazı gurbetçiler de İzmit menzihanesinde sürücülük yapmaktaydı¹². Belki de kasabada istihdam edilenlerin çoğu hamaldı. Osmanlı kenti araba trafiğine pek elverişli değildi. Bu nedenle özellikle liman ve iskeleye sahip kentlerde taşımacılık hamal vasıtasıyla gerçekleştirilmekteydi. Bu da kentte istihdam edilen hamal sayısının artmasına vesile olmaktadır. 589 numaralı defterde bekâr hamal olarak 31 kişi kayıtlıdır. Tahrir sonrası ise Gerede'den İzmit'e gelen 28 ila 48 yaşları arasındaki 11 kişi de hamal esnafına dahil olmuştur. İzmit'te pazarcı nüfus da mevcuttu. Örneğin nüfus defterlerindeki kayıtlara göre Konya'dan İzmit kasabasına 12 pazarcı gelmiştir. Birisinin yanında damadı ve çırağı vardı. Pazarcıların sürekli veya geçici statüde gelip gelmediklerine dair her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Temettuat kayıtlarına göre kasabada meskun olan gurbetçiler hancı, keresteci, tellal, mutaf kalfası, gemici, arabacı, bargirci, bakkal, kahveci gibi esnaflıkla geçimlerini temin ediyorlardı¹³. Gurbetçilerin memleketlerinde veya çalıştığı kasaba ve köylerde dükkan, arazi gibi gayrimenkulleri mevcuttu. Örneğin Süleyman Ağa'nın Sapanca'da emlak ve bahçesi, İzmit'te ise ekmekçi fırını ve kadayıfçı dükkanı vardı¹⁴. Benzer nüfus hareketini çevre kasabalarda da gözlemlemek imkan dahilindedir. Örneğin: Bursa'dan İznik'e gelen gurbetçiler bulunmaktaydı. Bunlar memleketlerinde gayrimenkulleri mevcut olsa da İznik'te evlenebilmiş ve oraya yerleşebilmişlerdir. Keza

6 Ahmet Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

7 Ahmed Güneş, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Ankara 1994.

8 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s. 106; Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830- 1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, s.154.

9 BOA, Nfs. d. No. 589.

10 BOA, Nfs. d. No. 589.

11 Hamal Halil kahvesi, Hamal Halil Hanı'nda ikamet eden Viranşehirli, Çerkeşli gurbetçiler.

12 Viranşehirli, Bolulu, Harputlu

13 Tuğba Okuyan, *İzmit Temettuat Defterleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2004.

14 Tuğba Okuyan, *İzmit Temettuat Defterleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2004.

emlakini terk ile çoluk çocuk İznik'e gelenler de olmuştur. Çoluk çocuk Bursa'dan ayrılıp İznik'e yerleşen Hıristiyan din adamları da vardı.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelerek İznit'in köylerine yerleşenler zamanla buralardan ilişkilerini keserek İstanbul'a veya çevre kazaların köylerine gidebilmişler, hatta buralarda evlenebilmişlerdir. Örneğin Arnavut asıllı bir kişi Değirmendere'den İstanbul'a giderken, Saraylı köyündeki Ankaralı bir kişi İznik'e tabi bir köye gitmiş ve orada evlenmiştir. Yine Saraylı köyünde bulunan bir kişi de memleketi Van'a dönmüştür¹⁵.

Tablo.1: İznit'e Yönelik İç Göç

Meslek	Yerleşilen Yer	Terk edilen yer	Açıklama
Naip	İzmit	İstanbul	Oğlu, Hizmetkarı (5), Aşçısı
	Ahmetcik mah.	Gerede	Gerede ÇalçaKöyü'nde arazisi var.
Mütesellim ve Kereste Nazırı	İzmit		
Ahmed	"		Gulam Rum asıllı Ahmed
	"	Hendek	Melandireli
	"	İstanbul	Kemahlı
	"	Yozgat	Yozgatlı
	"	İstanbul	Kemah
	"	Eğir	Eğirli
	"	İstanbul	Sivaslı
Gümrük hademesi	"		Eğirli
Gümrük nazırı	"		Milanlı
	"	Ahyolu	Nevşehirli
Tersane bekçisi	"		Kangırlı
	"	İstanbul	Divriğli
	"	Karahisar	Hacı Hasan mahallesinde kirada
Sabık İstanbul kadısı	"	İstanbul	Hizmetkarı :Nevşehirli, İstanbullu
	Hacı Sırım mah.	Akhisar kazası / Çardak karyesi	Evlendi ve yerleşti
Koltukçu	"		Evlendi ve yerleşti.
	Karabaş mah.	Kıbrıs	15 sene önce adadan çıkmış diyar-ı aharda dolaşmış ve Karabaş mahallesinde evlendi ve yerleşti.
Demirci	Hamza Fakiye mah.	Gerede	Pederi Oranbaşı köyünde
	Çarşı-yı Müslim mah.		Adalı. Adapazarı, Ayangölüdivanı Karaabdallar köyünde emlak ve arazileri olup birkaç seneden beri taşrada keşti-güzar olup İznit'te evlendi.
Kutucu	Hacı Hızır mah.		Kastamonu Akkaya kazası Bakırlı divanında arazileri olup İznit'te evlendi ve buraya yerleşti.
			Ereğlilili. Karamürsel Kazası Ereğli köyünde emlak ve arazisi olup Ömer Ağa mahallesinde evlendi. Hacı Hızır mahallesinde sakin.
	Hacı Hasan mah.		Üsküdar Kadıasker mahallesinde emlak ve kaydı olup İznit'e geldi, evlendi ve yerleşti.
Çırak			Tophane-i Amire'de Arabacı Ocağı'nda çırak. Ailesiyle geldi iskan etti. İznitli
Kirişçi Çırağı	Hacı Sırım mah		Hendekli.
	Hacı Hasan mah		Katip Ali Efendi'ye intisap etti..
Çukurbağmah.			Sırasıyla Camiîşerif ve Debbâğhane mahallerinde ikamet etti. Adalı.

15 BOA, Nfs. d. No. 589.

Osmanlı ceza hukukuna göre kamu kurallarını ihlal edenler başka yerleşmelere sürgün ediliyorlardı. İzmit'e de sürgün yapılmıştır. Örneğin sabık mukataat nazırı Karahisar'dan İzmit'e sürgün edilmiştir. Söz konusu kişi ailesi ve çalışanlarıyla birlikte İzmit'te Hacı Hasan mahallesinde kiraladığı evde yaşamaktaydı. İstanbul, Bor, Kastamonu, Balıkesir, Karahisar, Kemah, Nevşehir, Viranşehir ve Bolu nüfusuna kayıtlı çalışanları İmam, başçukadar, kahveci, aşçıdır. Bir de kölesi vardı. Af edilince ailesi ve çalışanlarıyla birlikte İstanbul'a gidip yerleşecektir¹⁶.

Tablo. 2: İzmit'ten Dışa göç¹⁷

Meslek	Terk edilen Yer	Göç edilen Yer	Açıklama
Naip	İzmit	İstanbul	Kaynı, Hizmetkârı, Aşçısı
Mültezim	Ömer Ağa mah.	Safranbolu	Hizmetkârı
	Hacı Hasan mah.	İstanbul	İstanbulu, Eşi, çocukları
	Hacı Sarım mah.	İstanbul	Eşi, Oğlu, Kölesi
Katip	İzmit	İstanbul	İstanbulu
	Çukurbağ mah.	Pazarköy	Rum asıllı, eşi, çocukları
Macuncu	Tepecik mah.	Çarşığı Müslim mah	
Mühürdar	İzmit	İstanbul	İstanbulu, Kardeş, zenci kölesi
	İzmit	İstanbul	İstanbulu
	İzmit	İstanbul	İstanbulu
Mahkeme vekilharc	Hacı Hızır mah.	Ömer Ağa mah.	İstanbulu, Eşi, oğlu
	Hacı Hızır mah.	İstanbul	İstanbulu, Eşi, oğlu
Ayan hizmetkârı			İstanbulu
Mustafa Ağa hizmetinde	Ömer Ağa mah.	Geyve	Eğimli
Mubassırın maiyetinde	Ömer Ağa mah.	Safranbolu	Vilayetine gitti.
Kahveci yanında	Çukurbağ mah.		Annesiyle sakin.
Sabık Karasu ayanı	Çukurbağ mah.		İkiz Hasan kahvesinde iki oğlu ile sakin.
	Ömer Ağa mah.	Gemlik	İstanbulu, eşi ve evladiyla Gemlik'e gitti.
	Tepecik		İstanbulu
Bekir Paşa'nın sabık kethüdası	Hacı Hasan mah.	Alaşehir	
	Debbağhane mah.	Sivas	İstanbulu
	İzmit	Nevşehir	Nevşehirli
Hattat	İzmit	İstanbul	İstanbulu
	İzmit	Anadolu	
	İzmit	Bursa	Voyvodanın kayını
	İzmit	Ömerağa mah.	
	İzmit	Ömerağa mah.	Kölesi (2), Kiralık evde
Haracci	İzmit	İstanbul	Eşi, Evladı, Çalışanı
		Eğim	Eğimli
		Gemlik	İstanbulu, Eşi, Evladı
		İstanbul	Bergoslu
		Kayseri	
		Hoy	Hoylu

¹⁶ BOA, Nfs. d. No. 589.

¹⁷ Bu tablo 589 numaralı nüfus defterine göre tanzim edilmiştir. Tablodaki mahalleler İzmit kasabasına aittir.

		Varna	Varnalı
	İzmit	Mesuriye	Mesuriyeli
Muhtesip	İzmit	İstanbul	Oğlu, Hizmetkarı, Hizmetkarının oğlu ve damadı, Bolulu aşçı (2)
Gümrük hademesi	İzmit	İslimye	İslimyeli
	Karabaş mah.	Adapazarı	Geyveli, Eşi, Evladı
	İzmit	Hisarcık Köyü	
Niyabentlik	Çukurbağ mah.	Ankara	Ankaralı.
	Hacı Hızır mah.	İstanbul	Askere gitti.
	Hamza Fakiye mah.	Kastamonu	Ailesiyle Kastamonu'ya gitti.

Anadolu ve Rumeli'nin kırsalından İzmit kasabasına ve kırsalına gelip yerleşen gayrimüslim gurbetçiler vardı¹⁸. İzmit'e gelen gayrimüslim gurbetçiler Yenicuma, Salhane, Buğday meydanı, Çarşıbaşı, Balıkpazarı, Dikiciler, Akçacami, Yukarıçarşı, Derziler, Gümrükönü, Hanlarbaşı mevkilerinde kürekçi kalfası, han odabaşıcısı, çorbacı hizmetkarı, bozacı, saraç hizmetkarı, bakkal, terzi, tahmisci, abacı, simitçi, ekmekçi, francalacı, debbağ, çömlükçi, bakkal, değirmenci veya çırağı olarak istihdam edilmişlerdir. Yerli ailelerin yanına hizmetkâr girenler de bulunmaktaydı. Şehir ve kasabalardaki inşaat sektörü de oldukça fazla sayıda emek gücüne ihtiyaç duymuştur. Henüz resmî daire kavramının olmaması bu sektörde işverenin siviller olmasına sebebiyet veriyordu. Bununla beraber şehirlerde vakıfların inşaat sektörünü kontrol ettiğini ifade edebiliriz. Zira cami, külliye, han, bedesten ve kapalıçarşı gibi mekanlar vakıf mülkiyetindeydi. Öte yandan II. Mahmud döneminden itibaren kilise tamirinin serbest bırakılması mevcut kiliselerin tamir işinin yoğunlaşmasına vesile olmuştur. Örneğin sancak dahilinde tamir olunan bir kilisede gurbetçi amele, rençber, taşçı, sıvacı ve dülger istihdam edilmiştir¹⁹.

Gurbetçilerin bir kısmı bekâr iken bir kısmının yanında ortağı, çırağı, arkadaşı ve oğlu bulunmaktaydı. Bekâr olanlar kahvehane veya hanlar da ikamet etmekteydiler. İsmen tespit ettiğimiz hanlar Boyacı ve Hacı Davit hanlarıdır. Bekâr gurbetçilerin bir kısmının memleketinde emlaki olduğu gibi evli olanlar da bulunmaktaydı. Bekâr gurbetçiler arasında yerli kadınlarla evlenip İzmit'e tamamen yerleşenler de mevcuttu. Çoluk çocuğu ile gelip İzmit kasabasına yerleşen ve ticaret ile geçimini temin edenler mevcuttur. Bu gibiler yerli ahaliden kiradıkları meskenlerde ikamet etmekteydiler²⁰. Köylere gidenler çobanlık, dülgerlik veya pazarcılık yapmaktaydılar²¹. Köylere aileleriyle yerleşen gurbetçiler de vardı. Örneğin memleketlerinde gayrimenkulleri olan üç aile Akhisar kazasının bir köyüne göç edip yerleşebilmiştir²².

Aşağıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Anadolu'nun değişik yerleşmelerinden gelen gurbetçiler İzmit kasabasının yanı sıra çevredeki köylere de yerleşebilmişlerdir. Bunların bir kısmı bekâr olup yerleştiği yerde evlenmiştir. Gurbetçiler memleketleriyle ilişkilerini tamamen kesmemişlerdir. Memleketlerindeki arazilerini de ekip biçmeye devam etmişlerdir. Bunların bir kısmı zamanla memleketine gidip gelebilmiştir. Gurbetçilerden bir kısmı da evli iken eşini ve çocuklarını memleketinde bırakıp İzmit'te bir daha evlenebilmiştir. Yerleştikleri köy ve çiftliklerde meyvecilik, hizmetkarlık, bıçkıcılık, terzilik, kalaycılık ve imamlık gibi farklı iş kollarında istihdam edilmişlerdir.

Tablo 3: Kocaeli Sancağına Tabi Köy ve Çiftliklere Yerleşenler

Yerleşilen Yer	Geldiği Yer	Yerleşilen Yer	Geldiği Yer	Açıklama
Çınarlı Köyü	Taşköprü	Çepni Köyü Bıçkısı	Çağa Kazası	Yedi kişi
Hatip Köyü	Gümüşmadeni	"	Gökçesu kazası	İki kişi
Çepni Köyü	Bafralı	"	Sazan Kazası	İki kişi
Sığırlık Çiftliği	Sivas	Kavakkelli köyü	Gerede	İmam. Oğlu ve pederi ile geldi
"	Hacıköymadeni	Hacı Mehmed Çiftliği	Safranbolu	Memleketine gitti.
Bodurlu köyü	Akçaşehir	Uzunbey Çiftliği	Bolu	İmam

18 Konya, Van, Erzurum, Filibe, Kayseri, Yanya, Kemah, Adapazarı, Ada, Geyve, Rumeli, Yalakabad, Muşlu Bk. Nfs. d. No. 590.

19 BOA, Nfs. d. No. 592.

20 BOA, Nfs. d. 592: Kocaeli Sancağının Havi Olduğu Kazalarda Mütemekkin Yabancı Reaya Defteri.

21 BOA, Nfs. d. No. 590.

22 BOA, Nfs. d. No. 592.

İzmit	Safranbolu	Emin Kethüda Çiftliği	Tokat	Meyveci
Değirmenköy	Isafı	Değirmenköy	Isafı	Memleketine gitti.
		Köseköy	Akabad kazası	Memleketine gitti.
		...Oğlu köyü		Molla Osmanoğlu Mehmed'in yanına giti.
		Boduroğlu Köyü	Akçaşehir	Hizmetkâr

Bölgedeki nüfus hareketleri ile ilgili temettuat kayıtlarından da bazı tespitler yapmak imkan dahilindedir. Temettuat kayıtlarına göre sancak dışından gelenlerin çoğunluğunu Kocaeli hinterlandı ile Batı Karadeniz bölgesindeki kasaba ve köylerden gelenler oluşturmaktadır. Daha az sayıda olmakla birlikte Rumeli yakasından, orta Anadolu'dan, hatta Musul'dan gelenlere bile tesadüf edilmektedir²³. İzmit temettuat kayıtlarına göre köylerde çiftçilik ve hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Hayvancılıkla uğraşanlar özellikle çoban istihdam etmişlerdir. Çoban ağılda, otlakta hayvan sürülerinin bütün sorumluluğunu taşıyan kişidir. İzmit temettuat defterlerinde çobanlık, buza, koyun ve sığır çobanı şeklinde tasnif edilmiştir. Yerli çobanlar olmakla birlikte bu işi daha ziyade gurbetçiler üstlenmişti. Belki de bu nedenle temettuat defterlerinde çobanlarla ilgili kayıt çok fazla değildir. İzmit temettuat defterlerine göre 6 köyde 23 çoban vardı. Kocaeli sancağında yabancı reayanın kaydedildiği nüfus defterinde çeşitli yerlerde kayıtlı çobanlar mevcuttur. Kızderbendi, Kule Çiftliği, Pazarköy, Tekke mahallesi, Nedim Mahmud Çiftliği, Ömer Ağa Çiftliği, Boyar çiftliği, Ahmed Ağa çiftliğinde Filibe, Vidin, Mihaliç, Tirnova, Sofya, Şile, Yeniköy ve İzmitli çobanlar istihdam edilmekteydi. Sürü sahipleri çoğunlukla Müslüman idi. Sürü sahipleri kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla ağa ve voyvoda unvanlarına sahipti. Bunların birden fazla çobanı mevcuttu. Örneğin: Bahçecik'te Hüseyinbey'in 6 çobanı mevcuttu. Ağaçalı kazasında İbrahim Ağa'nın 9 Filibeli ve 2 Sofyalı çobanı vardı. Çepni köyünde Elhac Emin Ağazade Halil Bey'in 8 çobanı vardı. Hepsisi de Filibeli idi. Sürü sahiplerinden birisi de gayrimüslimdir. Çobanların hemen hemen tamamı gayrimüslimdi. Bunların da çoğu Filibeliydi. Nüfus defterlerinde bazı çobanların memleketlerinde ailesi, gayrimenkulü olduğuna dair kayıtlar vardır. Örneğin bir Filibeli çobanın memlekette babası yaşıyordu. Kendisi ise beş yıldır İzmit havalisinde çobanlık yaparak geçimini temin ediyordu. Bu işi 20 yıl süreyle yapana da tesadüf edilmekteydi. Çobanların çoğunluğu bekâr olarak gurbete çıkarken bir kısmı da kardeşi ve evladıyla birlikte gelmişti.

Gurbetçilerin Kocaeli kırsalında istihdam alanı bulduğu bir diğer kurum çiftliklerdir. Çiftlikte istihdam edilenlerin meslek dökümü yapılmamıştır. Ancak defterden anlaşıldığı kadarıyla ırgatlık, bahçivanlık, hizmetkarlık, çobanlık yapmaktaydılar. Daha az sayıda olmakla beraber köylerde abacılık yapan gurbetçiler de vardı. Aba, deve yününden dokunan ve elbise üzerine giyilen bol bir giysidir. Aba, biçim olarak kürkü andırmaktadır. Erkek ve kadınlar için ayrı modellerde imal edilirdi. Köylerde gurbetçi dülgerler de bulunmaktaydı. Dülgerler yapıların kaba inşaatından sorumluydu. 19. Yüzyılda özellikle orman sahası bulunan kırsalda binalar ahşap veya bağdadi tarzda olurdu. Dolayısıyla bu işler dülgerler tarafından gerçekleştirilirdi. 592 numaralı nüfus defterinde kayıtlı olan dülgerlerin çoğunluğunu Manastırlı gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Köylerde eskici, hatap, kiremitçi, bıçkıcı, terzi, abacı, bıçakçı ve kalaycılık yapanlar mevcuttu. Kalaycılar, Gümüşhane, Erzincan ve Trabzonludur. Çoğunluğunu Gümüşhaneliler oluşturmaktaydı. Muhtemelen söz konusu zanaatkarlar elindeki işi bitirinceye kadar köyde ikamet etmekte ve daha sonra bir diğer yerleşmeye gitmekteydi. Bunlar arasında çırak çalıştıranlar da vardı. Pazarıcı olup köylerde bulunanların alıp sattıkları ticari emtia ile ilgili elimizde herhangi bir materyal bulunmamaktadır.

Sancak dahilindeki kasaba, liman, iskele ve çiftliklerin yanı sıra kömür ocakları da gurbetçiyi cezbeden çekim merkezleridir. Çınarcık kömür madeni Boğdan, Selanik, Manastır, Ordu, Perşembe, Çarşamba, Ayvacık, Şebinkarahisar ve İzmit kırsalında yaşayanlar için geçim kapısı olmuştur. Buralardan Çınarcık'a gurbete gelenler kömür ocağında çalışmışlar veya bargircilik, ekmeçilik gibi zanaatkarlık ve esnafılık yapmışlardır. Çınarcık'ta kiraladığı değirmeni işleten veya ileri gelen şahısların malikanesinde hizmetkarlık yapanlar da vardı.

Akhisar kazası Yenicuma mahallesinde bir kişi boyacılık ile geçimini temin ediyordu. Akhisar kazası Yeniköy'de tüccar, ekmeççi, ırgat, hizmetkarlık, pazarcılık ve kalaycılık yapan Tiflis, Filibe, Yanya, Manastır, Gümüşmadeni, Muş ve Erzurumlular bulunmaktaydı. Bunların çoğunluğu bekâr idi. Kardeşi ve oğlu ile birlikte çalışanlar da vardı. Kasaba ve köylerin yanı sıra çiftliklerde de gurbetçiler istihdam imkânı bulmuşlardır. Örneğin Haseki Ağa çiftliğinde beş kişi istihdam edilmiştir. Öte yandan Konya'dan gelen 12 pazarıcı İzmit'te ticaret yapmaktaydı. Birisinin yanında damadı ve çırağı mevcuttu²⁴.

23 Ahıska, Arnavut, Bosna, Musul, Karaman, Mora, Rumeli, Erzincan, Beypazarı, İstanbul, Boyabat, Düzce, Ada, Bartın, Kandıra, Göynük, Eşme, Adapazarı, Geyve, Gebze, Çayırköy, Hendek, Sapanca, Taraklı, Bolu, Tosya, Taşköprü, Ereğli, Yeniköy, Tuğba Okuyan, İzmit Temettuat Defterleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2004.

24 BOA, Nfs. D. No. 592.

KAYNAKÇA

AKŞENER, Meral, İzmit Şerhiyye Sicili, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri, No. 589, 590, 592.

DAŞÇIOĞLU, Kemal, *Osmanlıda Sürgün*, İstanbul 2007.

GÜNEŞ, Ahmet, *Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830- 1914)*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003.

KAYA, Mehmet, "XIX. Yüzyılda İzmit (Kocaili) Sancağı'nın Demografik Durumu ve İskân Siyaseti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/41, Ankara 2007, S. 59- 80.

OKUYAN, Tuğba, İzmit Temettuat Defterleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adapazarı 2004.

ŞEKER, Cengiz, İstanbul Ahkâm ve Atik Şikâyet Defterlerine Göre 18. Yüzyılda İstanbul'a Yönelik Göçlerin Tasvir ve Tahlili, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Nogayların Kocaeli Sancağı'na Göçleri

Recep YAŞA* - Gülcan MEMİŞ**

Giriş

Nogaylar¹, Kazakistan'dan Balkanlara kadar oldukça geniş bir coğrafyada dağınık bir şekilde yaşamaktadır. Bugün en yaygın olarak yaşadıkları ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bununla birlikte Türkiye'de en az tanınan Türk topluluklarından biri Nogaylardır. Belki de bunun sebebi yaşadıkları sürgünlerden sonra gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet döneminde yurt edindikleri yerlerde kendilerini o devletin bir parçası olarak saymalarındır. Zira aynı dili konuşan, aynı dini ve kültürü paylaşan, aynı soydan gelen bir Türk topluluğu olarak yaşamış Nogaylar, hâkimiyeti altında bulunduğu otoriteye büyük bir özveriyle bağlı kalmışlardır.² Nogayların Osmanlı İmparatorluğu'na ilk göçü 1774-1853 tarihleri arasında, ikinci göçleri ise Kırım Savaşı sonrasında Rusya yönetiminden rahatsızlık duyulması sonucunda gerçekleşmiştir. Osmanlı topraklarına üçüncü Nogay göçü, 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrasında yaşanmıştır.³ İşte biz bu bildirimizde çok farklı sebeplerden dolayı yaşadıkları ata topraklarından sürgün edilerek Kocaeli Sancağına yerleştirilen Nogayları anlatmaya çalışacağız.

Nogayların Anadolu'ya İlk Göçleri ve "Kocaeli Sancağı"

Nogayların tarihini incelediğimizde göç olgusunun onların geçmişinde derin izler bıraktığı görülmektedir. Göç hareketlerinin doğuşunda göçmenler ile göç gönderen devlet arasındaki etkileşim önemli bir yere sahiptir. Nogayların, Kırım ve Kafkasya'dan Anadolu topraklarına yaptıkları göçlerde de yüzyıllardır devam eden Rus baskı ve denetimi etkili olmuştur. Bundan dolayı Osmanlı Devletine yapılan bu göçlerde çekici etkenlerden çok itici etkenlerin önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.⁴ Nitekim Nogaylar, XV. yüzyılda Kırım ve çevresinde bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Moskova yönetimi, gerektiğinde Kırım Hanedanlığı içindeki Nogay beylerini siyasi amaçlarına ulaşmada önemli bir unsur olarak görmüştür.⁵ Bununla birlikte Nogaylar, Ruslar için daima bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Öyle ki Rus - Nogay çatışması, XVI. yüzyılın ikinci yarısında oldukça şiddetlenmiştir. Ruslar, 1580'de Nogayların başkenti Saraycık'ı yakıp yıkmışlardır. Rusya içindeki diğer Türk boyları gibi Nogaylar da Rus devletinin sınırlarının genişletilmesi üzerine çeşitli siyasi ve idari baskılara maruz kalmışlardır.⁶ Nogay Ordası, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan iç çekişmeler sonucunda Küçük ve Büyük Nogay Ordaları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Nogaylar yinede Ruslar için büyük tehdit olarak görülmekteydi. XVII. yüzyılda yaşanan Kalmuk İstilasası sırasında Nogaylar, Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Kırım'a göç etmek zorunda kalmıştır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Nogayların parçalanma süreci hız kazanmıştır.⁷ Bu yüzyılda Nogaylar, Çerkezlerle birlikte Doğu Karadeniz sahilinde Azak Denizi ile Kuban Nehri havzasında yaşamaktaydı. Rusya'nın Nogaylara yönelik siyasetinin en önemli amacı Kırım Hanlığı'nın Nogay gücünü ortadan kaldırmaktı. Böylece Rusya, XVIII. yüzyılda Karadeniz havzasındaki hâkimiyetini daha fazla güçlendirip Kafkaslarda etkin rol oynayacaktı. Kırım nedeniyle yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında Rusya, Kırım Hanlığı'nın Nogay gücünü bertaraf etmek için 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca ve 10 Mart 1779 Aynalıkavak Tenkîhnâmesinde alınan kararlar doğrultusunda Osmanlıya karşı Nogaylardan faydalanma

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: ryasa@sakarya.edu.tr

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, e-mail: gulcan.memis@hotmail.com

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Prof. Dr. Mehmet Alpargu, *Nogaylar*, Sakarya, 2007; Mehmet Alpargu, "Nogaylar", *DİA*, C.33, İstanbul, 2007, s. 202-204.

2 Nesrin Güllüdağ, "Nogay Türkleri", *Türkler*, C. 20, Ankara, 2002, s. 557-561; Nogayların tek bayrak etrafında toplandıkları bir vatani olmamakla birlikte dünya genelinde 1.000.000 civarında Nogay yaşamaktadır. Saadettin Yağmur Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, 5. Baskı, Ankara, 2015, s. 467.

3 Alpargu, *Nogaylar*, s.132-133.

4 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara, 1997, s.63.

5 Andrea Schmitz, *Bir Kahramanlık Geleneğinin İçeriği, Oluşumu ve Etkileri*, Çev. Can Bulut, İzmir, 2004, s. 169.

6 Sami Nogay, "Tarih ve Arkeoloji: Nogaylar", *tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2016/01/Nogaylar.html*.

7 Alpargu, "Nogaylar", s. 203. ; XVIII. yüzyılda Kırım'da Nogaylara mensup Canboyluk/Cemboyluk, Yedisan, Bucak, Kuban kabileleri yaşamaktaydı.

isteğinde bulunmuştur.⁸Ancak Rusya, bu isteğe ret cevabı alınca şiddete başvurmuştur. Bu baskılardan yılmayan Nogaylar, Ruslara karşı ayaklanmışlar ve isyanlar çıkarmışlardır. Milli benliklerine sadık Nogayların bu direnişleri ile karşılaşan Ruslar, onları çeşitli yerlere dağıtmışlar hatta sınır dışı etmişlerdir.⁹

Nogaylara yönelik baskı, II. Yekaterina'nın 8 Nisan 1783 tarihli "Yüce Manifestosu" doğrultusunda alınan karar ile Kırımın Rus kontrolüne geçmesiyle artmıştır.¹⁰Kırımın ilhakıyla birlikte Çariçe Katerina'nın bölgede uyguladığı Ruslaştırma Politikasından dolayı halkacımasız baskılar uygulanıyordu. Çariçenin destek aldığı Rusya'nın Kırım Ordu Generali Potemkin yönetimine göre, Kırım ancak Türklerin buradan göç etmesiyle "Rus Yurdu" olabilirdi. Rus yönetimi, Nogaylarında geniş yaşam alanı olan Kırım'da halkın elinden ekonomik özgürlüklerine el koymuştur. Toprakların hazineye devredilmesiyle halk vergi veren "hazine köylüsü" adıyla köleştirilmeye çalışılmıştır. Bu baskılara dayanamayan halk için göç kaçınılmaz olmuştur.¹¹Yaşanan tüm bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devletinde huzuru bulacağına inanan Nogaylar, Çerkezlerle birlikte yaşadıkları toprakları büyük kitleler halinde terk edip "Ak Topraklar" olarak adlandırdıkları Osmanlı Devletine göç etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, bu durum karşısında göçü destekleyici bir tutum izlemekteydi.¹²Bu göç süreci içerisinde Nogayların Anadolu'da yerleştikleri yerlerden biri de Kocaeli Sancağıdır.Bununla birlikte Kocaeli (İzmit) Sancağı, 1783'te Kırım'dan İstanbul'a yapılacak göçlerin önlenmesinde kilit noktalardan biri olmuştur.Çünkü XVIII. yüzyılda Kırım ve Kefe'den İstanbul'a göçler olduğu gibi Anadolu'nun farklı şehirlerinden ekonomik beklentilerle iç göçler de gerçekleşiyordu. Ağustos 1783'te Osmanlı yönetimi, Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı İsmail Paşa ile İzmit, Gebze, Kaymaz, Hendek, Sabanca kadıllıklarına Kırım ve Kefe'den göç geleceğini bildirmiştir.Osmanlı yönetimi, Kırım ve çevresinden gelen göçlere yönelik farklı tedbirler almıştı. Göç edenlerin kimlikleri tespit edildikten sonra uygun yerlere yerleştirileceklerdi. Bu kaza kadıllıklarından Kırım ve Kefe'den gelen muhacirlerin birer ikişer hane olarak yerleşime uygun köylere yerleştirilmeleri istenmiştir. Ayrıca muhacirlerin beşer onar haneler olarak bir mahalde toplanmaması, İstanbul'a göçlerin önlenmesi kadıllardan istenen bir diğer husustur.¹³

1 Ekim 1783 yılında gerçekleşen Suvorov Katliamı Nogayların ata yurtlarından koparak İzmit gibi Anadolu'nun farklı şehirlerine göç etmelerinin haklılığını ortaya koymuştur. Nitekim 1 Ekim 1783'te gerçekleşen Nogay-Rus savaşında Rus General Suvorov,savaş esnasında Nogayların durdurulmalarını ya da esir alınmalarını değil de tamamen ortadan kaldırılmalarını emretmiştir. Kuban boylarında Rus General Suvorov'un emriyle kadın, çocuk, ihtiyar demeden binlerce Nogay Türkü şehit edilmiştir.¹⁴Bu kanlı olay sonrasında Suvarov, Nogay Kasabı olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁵

Kırım Savaşı Sonrası Nogayların Kocaeli Sancağı'na Göçleri

Kırım Savaşı (1853-1856) sonrasında Çarlık Rusya, Balkanlara doğru genişleme politikasını geçici olarak terk edip Kırım ve Kafkasya Bölgesinde yaşayan topluluklara yönelik baskı ve şiddeti arttırmıştır.¹⁶ Rusların,Nogayların yaşadığı Kuban boyları ile Kafkas Dağlarına kadar olan bölgeyi de ele geçirmesi Nogayların göçünü kaçınılmaz kılmıştır.¹⁷ Bu bağlamda Rusların baskısına boyun eğmeyen Nogaylar, bütün mal varlıklarını yaşadıkları topraklarda bırakarak Osmanlı topraklarına göç etmeye başlamışlardır.¹⁸ Rus arşiv verilerine göre göç edenlerin 101.605'i kadın, 126.022'si erkek olmak üzere toplam 227.627 kişiydi. Göç esnasında 60.000 kişi ise Osmanlı topraklarına varamadan hayatını kaybetmişti.¹⁹ Bu göç sırasında Rus memurlara verdikleri yüksek pasaport ücreti onları daha fazla ekonomik sıkıntıya düşürmekteydi.Bu sebepleOsmanlı yönetimiKırım'dan deniz yoluyla Osmanlı topraklarına göç edecek Nogayların vapur ücretlerini dahi karşılamıştı.²⁰Kırım Savaşı sonrasındaAnadolu'ya gelenKafkas göçmelerin ilk varış yeri İstanbul İskelesiydi.Göçlerin artması ile birlikte Trabzon ve Samsun dağırış yapılan yerlerden biri olmuştur.²¹ Bununla birlikte İstanbul'adoğrudan ulaşamayan Nogayların kendi çabalarıyla ulaşabildikleri yerlerden birisi de Sinop, İzmit gibi şehirlerdir.²² İzmit,

8 Sevinç Aliyeva, Ali Asker, "Nogay Kiyımı: Rusya İmparatorluğunun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, ed. Ömer Engin Lütem, Ankara, 2013, s. 40,42,44.

9 Nogay, "Tarih ve Arkeoloji...", tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr

10 Aliyeva, Asker, "Nogay Kiyımı: Rusya...", s. 46.

11 Saydam, *Kırım Ve Kafkas...*,s.64-65. ; Kemal Yakut, "Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlıİmparatorluğuna Göçleri (1783-1922)", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Derleyen : M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul, 2015, s. 121.

12 Yakut, "Kırım Tatarları ve Nogayların...", s. 122-123. ;Jülide Akyüz, " Göç Yollarında, Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *bilig*,S.46,yaz 2008, s. 39.

13 İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak "İç Göçler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.36, İstanbul, 2000, s. 175-176, 186, 192-194, 203.

14 Aliyeva, Asker, "Nogay Kiyımı: Rusya...", s. 48-50.

15 Nogay, "Tarih ve Arkeoloji...", tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr ; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk -Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara, 2011, s. 37.

16 Akyüz, "Göç Yollarında...", s. 38.

17 Bedri Habiçoğlu, *KafkasyadanAnadoluya Göçler*, İstanbul, 1993, s. 87. *Kırım Savaşı sonrası Osmanlı topraklarına göç eden Nogaylar, Kuban boylarında yaşayanlardı. Anadolu'ya gelen Nogayların büyük çoğunluğunu Canboyluk, Yedisan ve Beşno Kabileleri oluşturmaktaydı.*

18 Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009,s.153.

19 Yakut, "Kırım Tatarları ve Nogayların...", s.125.

20 Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ...*,s.153.

21 Habiçoğlu, *Kafkasyadan Anadolu'ya...*, s.123.

22 Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ...*,s.153.

Nogayların Anadolu'ya dağıtım noktalarından biri de olmuştur.²³ Dolayısıyla da Nogaylar Adana, Konya, Ankara, Kayseri, Eskişehir gibi kalıcı iskân yerlerine İzmit'ten nakledilmiştir.²⁴

İzmit, Nogayların göçlerinde bir nevi Anadolu'ya açılan bir kapı olmuştur. Nitekim İstanbul'a gelen Yenam Nogayları ile Çerkes Hatukay Kabilesinin 13 Eylül 1859 (15 Safer 1859) tarihinde Ankara Eyaletine bağlı Sivas'a yerleşmeleri uygun görülmüştü. İstanbul'dan yola çıkan bu Nogay ve Çerkes Kabileleri, İzmit üzerinden Samsun'a gönderilip oradan da iskan yerlerine ulaşacaklardı. İstanbul'dan İzmit'e gelen Nogaylar ile Çerkezlerin yolculuk sırasında zorluklarla karşılaşmamaları için ikigruba bölünüp vapur ya da kayıklarla yola çıkmaları uygun görülmüştü. İzmit'e gelecek Nogay Yenam ile Çerkes Hatukay Kabileleri içerisinde bey ve ulemaların dışında çok sayıda kadın, çocuk, hasta ve yürümekte zorlanan kişiler bulunmaktaydı. Hasta ve yürümekte zorlananlar için eşyalarının taşınmasına kolaylıklar sağlanacaktı. İskân yerlerine varıncaya kadar her kafileye birer memur tahsis edilecekti. Nogay ve Çerkezlerin, yolculukları sırasında iyi yerlerde konaklatılması gibi ihtiyaçları ise Emval Sandığı tarafından karşılanacaktı.²⁵

Nogayların, büyük topluluklar halinde Kocaeli Sancağına göçleri ise 1860 yılına rastlamaktadır. 8 Mart 1860 tarihli Arz Tezkeresi Kocaeli Sancağına yapılan Nogay göçünün sebebinin açıklanmasıdır. Bu Arz Tezkeresine göre, İstanbul'da yoğun nüfus yığılması önemli sorunlara yol açmaktaydı. Öyle ki 6 Aralık 1858'de İstanbul'a ulaşan Çerkesler ile Nogayların sayısı 1060 iken 1860'ta bu sayı 14.000'e yükselmisti. İstanbul'da önemli yoğunluk oluşturan bu muhacirler arasında tifüs hastalığı hızla yayılıyordu. Hastalığın salgına dönüşmesini önlemek için Nogaylardan Adana, Kütahya ve Çorlu'ya yerleşmek isteyenlerin hemen sevk olunmasına; Ankara ve Konya'ya gidecek olanların İzmit, Bursa ve Eskişehir civarındaki köylere geçici olarak yerleştirilmesine karar verilmişti.²⁶ 1860'tan itibaren İzmit'in Kandıra ve Kaymaz gibi kazaları da geçici iskân yerlerinden olmuştur.²⁷ Kocaeli Sancağına gelen Nogayların sayısını kesin olarak tespit etmek zordur. Çünkü bazı kayıtlarda sadece Nogay ifadesi kullanılırken bazı kayıtlarda ise Çerkes ve Nogay, Kırım muhacirleri gibi genel ifadelerle rastlanılmaktadır. Bu durum gelen muhacirlerin kimliklerinin tespit edilmesinde gerekli özenin verilmediğini göstermektedir.

Osmanlı yönetimi tarafından İzmit'e geçici olarak gönderilen Nogaylar ile Çerkezlerin mağdur olmamaları için gerekli özen gösterilmekteydi. Bu sebeple İzmit'e gelen Nogaylar ile Çerkezler, hükümetçe kendilerine gösterilen han, hane ve dükkânlarla yerleştirilmisti. Ancak İzmit Meclisi'nde, Nogay ve Çerkezlerin yerleştikleri bu mekânların kira bedelinin mülk sahiplerine nasıl ödeneceği gündeme gelmişti. İzmit Meclisi bu konuyla ilgili bir yazıyı 3 Mart 1860'ta Meclisi Tanzimat'a iletmiştir. 15 Mart 1860 tarihinde Meclisi Tanzimat'ta alınan karar doğrultusunda kira bedelinin mülk sahiplerine Emval Sandığı tarafından ödenmesi uygun bulunmuştur.²⁸

Kocaeli Sancağına 1860'tan itibaren kalabalık Nogay kabileleri gelmekteydi. Bunlardan biri de Yedisân²⁹ Kabilesiydi. İstanbul'da bulunan Nogay Yedisân Kabilesi, iki yüz hane olup sekiz yüz altmış yedi nüfusa sahipti. Oldukça kalabalık nüfusa sahip olan Yedisân Kabilesinin Ankara Eyaleti içinde yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak mevsim şartları göç etmeleri için uygun değildi. Bu nedenle Yedisân Kabilesinin Ankara Eyaleti yerine geçici olarak Kocaeli ve Bolu Sancaklarına gönderilmesi uygun görülmüştü. Alınan bu karar doğrultusunda 7 Mart 1860 (14 Şaban 1276) tarihinde Yedisân Kabilesinin önemli bölümü Kocaeli Sancağı'nın Taraklı, Geyve ve Akhisar (Pamukova) Kazalarına; geriye kalan bölümü ise Bolu Sancağına tâbi Torbalı Kazasına gönderilecekti. Bu geçici iskân sürecinde asayiş tedbirleri alınarak Nogaylar uygun han, hane ve köylere yerleştirilecekti. Ayrıca maddi olarak zorluk yaşamamaları için Ankara Eyaletine göç edecekleri tarihe kadar on beş yaşından büyük olanlara günlük ikişer kuruş, on beş yaş altı olanlara ise birer kuruş yemeklik bedeli ödenmesi uygun bulunmuştu.³⁰

Nogayların Ankara, Adana gibi asıl iskân yerleri yerine Kocaeli Sancağına yerleştirilmelerinde maddi durumlarındaki yetersizlikler de etkili olmaktadır. Muhacir Komisyonu'na yazılan 22 Temmuz 1860 (3 Muharrem 1277) tarihli dilekçeye göre yirmi iki hane Nogay Muhacirinin maddi durumu oldukça kötü olduğundan Adana ya da Konya'ya değil de İzmit'e yerleştirilmelerine karar verilmişti. Ancak yerleşmeleri için gösterilen Koruluk alan taş ve çalılıklardan temizlenmediği için Nogaylar buraya yerleşemedikleri için çok zor duruma düşmüşlerdir. Bundan dolayı Muhacir Komisyonuna bir dilekçe vererek akrabalarının bulunduğu Adana veya Konya'ya iskân etmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu memnuniyetsizliğin giderilmesi için Osmanlı yönetimi tarafından 28 Temmuz 1860 (9 Muharrem 1277) tarihinde, Nogayların İzmit'te iskân ettirilmeleri hususunda İzmit Kaymakamlığından üzerlerine düşen görevi yapması istenmiştir.³¹ Bununla birlikte 30 Temmuz 1860

23 Nedim İpek, "Kocaeli'de Göç ve İskân", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli, 2015, s.1258. ; Akyüz, "Göç Yollarında...", s. 43-44.

24 Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri* ..., s. 333.

25 Akyüz, "Göç Yollarında...", s. 43-44.

26 Saydam, *Kırım Ve Kafkas...*, s.87,127.

27 Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri* ..., s. 333.

28 BOA, A.MKT.MHM.,179/76. ; BOA, İ. DH.,543/29979.

29 Yedisân Nogayları, Kırım çevresinde varlıkları bilinen Nogay Kabilelerindendi. Yedisân Nogaylarını Şırın, Arın, Kıpçak, Argun, Alçın, Katay ve Mangıtlar oluşturmaktaydı. Mangıtların daha sonra Aşağı idil boyuna yerleştiği bilinmektedir. ; S. Y. Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri* ..., s. 468.

30 BOA, A.MKT.UM.,399/58. ; A. MKT. MHM.,178/88.

31 BOA, A-MKT-NZD,319 /65.

(11 Muharrem 1277) tarihli bir belgeye göre, İzmit'e yerleşmek için gönderilen Nogayların iskân yerlerini verimli bulmayıp başka şehirlere yerleşmek için müracaatta buldukları da görülmektedir. Bu sebeple İzmit Kaymakamlığı tarafından Nogayların yerleşim yeri ile ilgili memnuniyetsizliklerin acilen giderilerek verimli arazilere yerleştirilmeleri öngörülmüştür.³²

Diğer taraftan Nogayların bir kısmı Kocaeli Sancak merkezi yerine çeşitli kazalara dağıtılmaktaydı. Nitekim 1860 tarihinde Nogayların Altı Kesen (?) Kabilesi ile Çerkezlerin Han Kabilesinin İzmit Sancağına bağlı Hendek Kazasıyla Adapazarı'na bağlı Sapanca Kasabasına arazi-i maliye emriyle iskân edilmeleri uygun görülmüştü. Ancak muhacirlerin bu arazilerde konaklayabilecekleri evleri henüz inşa edilmemişti. Bu sebeple evlerin inşası için gerekli kereste cinsleri ile kiremit gibi inşaat malzemelerinin miktarı tespit edilerek, bunların toplam bedeli Muhacir Komisyonuna mazbata ile bildirilecekti. Evlerin yapılacağı yerlerde gerekli tespitlerin yapılması için İzmit Mimar Kalfası Esvador görevlendirilmişti. Esvador, Nogay ve Çerkezler için inşa edilecek evlerin planını çizmiştir. Bu plana göre evlerin ikişer odası, bir sofası ve altında ahır olup yüksekliği ise 7 zira³³ yani yaklaşık 5,25 metre ile 6,30 metre olacaktı. Ayrıca pencerelerde kanat sistemi kullanılacaktı. Buevlerin her birinin toplam maliyeti ise seksen dört buçuk kuruş tutmaktaydı. Bu tespit doğrultusunda Mimar Esvador ile geçici kontrat yapılmıştır. Esvador ile yapılan ikinci bir görüşme sonrasında evlerin maliyeti altmışaltı buçuk kuruşa düşürülmüştür. Yine de Esvador'un evler için verdiği toplam maliyet oldukça yüksek bulunmaktaydı. Bundan dolayı 22 Haziran 1860 tarihli Meclis Komisyonuna gönderilen mazbataya göre evlerin daha ucuza yapılması için İstanbul'dan birkaç müteahhit kalfa gönderilmesi istenmiştir. Çünkü İzmit'te evlerin inşası için teknik bilgiye sahip başka mimar bulunmamaktaydı.

Osmanlı yönetimi, İzmit Sancağından Hendek ve Sapanca'ya gelen Nogay ve Çerkezlerin sayısı ile onlara ne kadar yardım edildiği konusunda kesin bilgilere sahibi olmak istemiştir. Bu amaçla Osmanlı yönetimi tarafından taşraya yerleşen muhacirlerle ilgili bir defter hazırlanmaktaydı. Bu defter sayesinde taşraya ne kadar nüfus geldiği, gelenler için kaç hane yapıldığı, ne kadar hane gerektiği, kaç hanenin misafir edilmeye devam edildiği, ne kadar tohumluk verildiği gibi bilgiler yer alacaktı. Ancak İzmit, Hendek ve Sapanca için gerekli bilgileri zamanında iletememiştir. 26 Haziran 1860 tarihinde Muhacir komisyonu tarafından İstanbul'a gönderilen mazbatada bunun gerekçesi olarak evlerin inşa edilememesi gösterilmiştir. Hazırlanan bu defterdeki bilgiler 25 Temmuz 1860 tarihinde tamamlanarak Bab-ı Âli ve Maliye Nezaretine iletilmiştir. Muhacir Komisyonunun 6 Ağustos 1860 tarihli mazbatasına göre Hendek ve Sapanca'daki arazilerde tarım devam ettiğinden evlerin henüz yapılmadığı, Nogay ve Çerkezlere günlük yevmiyelerinin verildiği anlaşılmaktadır. Meclisi Tanzimat inşa edilecek evler konusunu çözüme götürecek kararlar almıştır. Bu karara göre evler muhacirlerin ihtiyaçlarına cevap verecek özellikte olup çok ayrıntılı olmayacaktı. Evlerin masrafı için sekiz yüz ya da bin kuruş verilecekti. Bu ödenecek paranın içerisinde Nogay ve Çerkezlerin öküz, tohum gibi ihtiyaçlarının bedeli de bulunacaktı. Gerektiğinde evlerin yapımında muhacirlerin desteğine de başvurulacaktı. 10 Ekim 1860'ta Meclisi Tanzimat'ın İzmit Kaymakamlığına verdiği bu görev doğrultusunda evler kış mevsimi gelmeden tamamlanacaktı.³⁴

Nogayların Kocaeli Sancağında iskân ettikleri yerlerden biri de Kandıra Kazasıydı. Kandıra'ya yerleşen Nogayların neredeyse tamamı Canboyluk Kabilesindendi. Nogayların Canboyluk Kabilesinden Hoca Ramazan Efendi takımından onbeş hane seksen iki kişilik nüfus 20 Aralık 1860 (6 Cemaziyelahir 1277) tarihinde Kandıra Kazasına yerleşmek istemiştir.³⁵ Yine Canboyluk Kabilesinden iki hane on iki kişilik nüfus 23 Aralık 1860'da Kandıra Kazasında iskân isteğinde bulunmuştu.³⁶ Bu istekleri olumlu karşılanan Nogaylar, köy ve kasabalara yerleşim kurallarına uygun olarak yerleştirilmişlerdir. Yanlarında fukara pusulası bulunanlara iskânlarına kadar günlük yarımşar okka ekme verilmesi ya da hesaplanan bedelin nakit olarak ödenmesi hususunda İzmit Kaymakamlığının üzerine düşen görevi yapması istenmiştir.³⁷

Kandıra'ya gönüllü olarak yerleşen Nogayların yanı sıra olumsuz hava şartları nedeniyle geçici olarak yerleşenler de bulunmaktaydı. Nogay Canboyluk Kabilesinden dört hane yirmi bir kişilik bir grup İstanbul'a giderken hava koşullarının kötü olması üzerine Kandıra'ya yerleştirilmiştir. Kalıcı yerleşim yerlerine gitmek için gerekli koşullar sağlandığında ise akrabalarının bulunduğu Konya Eyaletine gitmek için Muhacir Komisyonuna bir dilekçe verdikleri görülmektedir.³⁰ Nisan 1861 tarihinde bu istekleri kabul edilen Nogay ailelerinin Konya Eyaletine yerleşmeleri konusunda gereken işlemlerin yapılması öngörülmüştür.³⁸ Yine Nogayların Canboyluk Kabilesi ile İslam Mirza takımından otuz üç hane yüz elli altı kişilik bir grup olumsuz hava şartları nedeniyle Kandıra Kazasında iskân etmek zorunda kalmışlardır. Bir süre Kandıra'da iskân eden bu Nogaylar, Muhacir Komisyonu aracılığı ile akraba ve yakın çevrelerinin bulunduğu Konya Eyaletinin Kırşehir Kazasına göç etmek

32 BOA, A-MKT-MHM, 189/79.

33 Zira, dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsüdür. 75-90 santim arasında değişmektedir.; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1999, s.1188.

34 BOA, A-MKT-NZD, 327/1.; Akyüz, "Göç Yollarında.", s. 42-43.

35 BOA, A-MKT-NZD, 335/94.

36 BOA, A-MKT-NZD, 336/24.

37 BOA, A-MKT-NZD, 335/94.; BOA, A-MKT-NZD, 336/24.

38 BOA, A-MKT-MHM, 216/92.

istemişlerdir. Kandıra'dan Kırşehir'e yapılacak bu göçte İzmit Kaymakamlığı ile Konya Valiliğine Nogayların iskân yerlerine ulaştırılmasında sorumluluklar verilmiştir. 16 Mayıs 1861'de (6 Zilkade 1277) İzmit Kaymakamlığından fukaradan olduğunu belirten pusulabulunanlara gerekli yardımlar yapılacaktır.³⁹Kandıra'ya kötü hava şartları nedeniyle yerleştirilen bir diğer Nogay kabilesi,Canboyluk Kabilesinden doksan altı kişilik Abdülmelik Efendi takımındır. 19 Mayıs 1861 'de Abdülmelik Efendi Kabilesi de Kırşehir'de bulunan akrabalarının yanlarına göç etmek istemiştir.⁴⁰

İzmit'in Kaymaz Kazası da kötü hava şartları nedeniyle Nogayların yerleşmek zorunda kaldıkları yerleşim yerlerinden biriydi. Canboyluk Kabilesinden Hoca İdris takımından yetmiş kişilik aile kazazede olarak Kaymaz'a yerleşmişti. 25 Nisan - 10 Mayıs 1861 arasındaki farklı tarihlerdeki yazışmalardan Hoca İdris takımının akrabalarının bulunduğu Kırşehir'e gitmek istedikleri anlaşılmaktadır.⁴¹

Ayrıca İzmit'te Nogay Canboyluk Kabilesinden Hoca Kasım Giray takımı yerleştirilmişti.Bu Nogay kabilesi on sekiz hane seksen nüfusa sahipti.20 Mayıs 1861'de (10 Zilkade 1277) Muhacir Komisyonu tarafından İzmit Kaymakamı Mustafa Arif Efendi ile Konya Valisi Ragıp Paşa'ya Hoca Kasım Giray takımının Konya Eyaletine yerleşmek istediği bildirilmiştir. Konya'ya yerleşmeleri kabul edilen Nogayların iskân sürecinin düzgün gerçekleşebilmesi için bir memur görevlendirilmiştir. İzmit Kaymakamlığı, yanlarında fukara pusulası bulunan Nogaylaragünlük yarımşar ekme dağıtmak ya da ekme bedelini peşin olarak ödemekle yükümlü tutulmuştur.⁴²

Bahar mevsiminin gelmesiyle İzmit Sancağına yerleştirilen Nogay Canboyluk Kabilesinde olduğu gibi Nogay Yedisana Kabilesinden de asıl iskân yerlerine gitmek için müracaatta bulunanlar olmuştur. İzmit Sancağına yerleştirilen Yedisana Kabilesinden Hoca Hüseyin Efendi takımından on dokuz hane yetmiş dört kişilik nüfusun Nallı Kazasına iskân edilmeleri uygun görülmüştü. Bu karar üzerine Hoca Hüseyin Efendi,Muhacir Komisyonuna Tekfur Dağındaki (Tekirdağ) akrabalarının yanına yerleşmek istediğini belirten bir dilekçe vermiştir. Komisyon tarafından 28 Mayıs 1861'de dilekçeye verilen cevapta, Tekfur Dağına daha önce yerleşenlerin bir kısmının başka yerlere iskân ettiğiindenHoca Hüseyin Efendi takımının buraya yerleşme isteklerinde bir sıkınca bulunmadığı belirtilmiştir.⁴³

Muhacir Komisyonu, Nogaylara ait önemli olayları üst makamlara bildirmekle yükümlüydü. 1861 tarihli bir dava konusu da Kandıra'da yaşayan Değirmenci Avram ile iki Nogay muhaciri arasında gerçekleşmişti. Değirmenci Avram Nogay Muhacirlerinden birini öldürüp diğerini yaralamıştı.Osmanlı yönetimi, Muhacir Komisyonuna intikal eden bu olayı adil bir şekilde çözümlenmeye çalışmıştır.⁴⁴

1862'de İzmit'i dolaşan Kubinyi, Henszlmann , İpolyi adlı seyyahlar halkın boş Macar Köyü (Kavaklı) olarak adlandırdığı yere yerleşen Nogay göçmenlerinden bahseder. Seyyahların edindikleri bilgilere göre Nogaylar, bu köye 1861 yazında yerleşmiştir.⁴⁵

Nogayların Kocaeli Sancağında yerleşim yerlerinden biri de Seferiye Kazası'dır. 14 Temmuz 1861'de Adana Eyaletine bağlı Tarsus'ta yerleşmiş Nogay muhacirlerinden Hacı Timur Bey ve ailesi hava koşullarına uyum sağlayamadıklarını belirterek akrabalarının yaşadığı Seferiye'ye göç etmek istemiştir. Bu isteği kabul edilen Hacı Timur Bey ise beş kişilik ailesinin yanı sıra kabilesinden kırk bir kişinin Seferiye'ye yerleşmek istediğini belirtmiştir.Adana Mutasarrıfı Ahmed Paşa'ya bu Nogay ailesinin Seferiye'ye göçleri sırasında gidiş masraflarının karşılaması bildirilmiştir. İzmit Kaymakamı Mustafa Arif Efendi'den ise iskân konusunda gerekli özenin gösterilmesi istenmiştir.⁴⁶

Bu arada Kocaeli Sancağına kalıcı olarak yerleşen Nogay kabile başkanlarının olumsuz tavırları başka şehirlerle göç etmelerine yol açabiliyordu. Bu liderlerden biri de Berkay Beydi. Berkay Bey, kendini Rus zabitanından biri olarak tanıtır elçilik vasıtasıyla Anadolu'da Kocaeli Sancağının yanı sıra Çorum ve Amasya'da ikamet etmekteydi. Ancak Berkay Bey kendisine tanınan bu hakları göz ardı edip muhacirleri kışkırtmaya çalışmıştır. Bu davranışlarından dolayı İzmit'te hapsedilmiştir. Osmanlı yönetimi, Berkay Bey'in akrabalarından ileri gelen kişilerin aracılığı sayesinde Rusya'ya geri dönme isteğine izin vermiştir. Osmanlı yönetiminin aldığı karara göre Berkay Bey, Rusya'ya giderken yanında akrabalarını da götürecekti. Akrabalarından yüz kadar kişi dilekçe vererek Rusya'ya gitmek istemediklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi Berkay Bey'in İzmit'te bulunan akrabalarının Amasya'ya gönderilmesini istemiştir. Çünkü Berkay Bey'in olumsuz düşüncelerinden etkilenen akrabalarının buldukları yerde isyan edeceğine inanılıyordu.⁴⁷

39 BOA, A- MKT-MHM, 219/55.

40 BOA, A- MKT NZD, 353-21.

41 Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay ...*, s.318.

42 BOA, A- MKT-MHM,222/57.

43 BOA,A.MKT.NZD.,314/59.

44 BOA, A- MKT-UM.,560/98.

45 F. Yavuz Ulugün, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmit, 2008,s.213.

46 BOA,A- MKT-UM,484/3.

47 BOA,A- MKT-MHM,247/13.

Osmanlı yönetimi, Sultan Abdülhamit Han ile Sultan Abdülaziz Han zamanında gelen göçleri tespit etmek için 1863'te bir defter tanzim etmekteydi. Bu tespit çalışmasıyla Kocaeli Sancağı da gelen göçlerle ilgili resmi sonuçları İstanbul'a bildirecekti. Fakat Kocaeli Sancağı, yaklaşan büyük bir Osmanlı- Rus Harbi öncesinde Nogaylarında dahil olduğu geçici iskan sürecini tamamıyla bitirememişti. Bu sebeple göçlerle ilgili kesin sonuç bu çalışmada yer alamıyordu.⁴⁸

Osmanlı Devleti, Nogayların da yer aldığı ikinci büyük göç dalgasının etkilerini gidermeye çalışırken 1877-1878 tarihinde yaşanan Osmanlı- Rus Harbi sonrasında Balkanlardan yeni bir Nogay göçüne kapılarını açmak zorunda kalmıştır.⁴⁹Nogaylar,1859- 1860 tarihli göç dalgasında Balkanlarda Dobruca, Varna ve çevresine de yerleştirilmişti. 1881 tarihli muhacir nüfus tespitine göre 93 Harbi ile birlikte Anadolu'ya 5565 Nogay- Tatar gelmiştir. Gelenlerden 377 Nogay ve Tatar İzmit'e yerleştirilmiştir.⁵⁰93 Harbi sonrasında İzmit'e gelen Nogay göçü hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Kocaeli Sancağına en yoğun Nogay göçünün 1859-1861 tarihleri arasında yaşandığı görülmektedir. İzmit, XIX. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyıl sonrasında da Nogayların göçüne ev sahipliği yapmıştır. Öyle ki 1924 nüfus mübadelesinin sonucu olarak 1935'te Romanya Dobruca'dan Nogayların da içinde bulunduğu göçmenler Köstence Limanından Tuzla'ya gönderilmiştir. Tuzla'da bir süre kalan Nogaylar, Derince'ye gönderilmiştir. Buraya gelen Nogay göçmenler İzmit'in Sarımeşe (Selimiye) Beldesi ile Adapazarı'nın Fındıklı (Ayazmalı), Kalaycı köylerine yerleştirilmiştir. Günümüzde de Nogayların Kocaeli ve Sakarya çevresinde varlıkları bilinmektedir.⁵¹

Sonuç

Nogaylar, Rusların baskıcı politikalarına boyun eğmeyerek yaşadıkları Kırım ve Kafkasya Bölgesinden büyük kitleler halinde Anadolu'ya göç etmişlerdir. Anadolu'daki bu yerlerden birisi de Kocaeli Sancağı olmuştur. Ancak Kocaeli Sancağı sadece Nogayların yerleşim yeri olmayıp aynı zamanda geçici toplanma ve barınma merkezlerinden biri olmuştur.Kocaeli Sancağına en yoğun Nogay göçü ise Kırım Harbi sonrasında yani 1859-1861 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.Bu ikinci göç dalgası ileKocaeli Sancağına gelen Nogaylardanbüyük bir bölümünün Kocaeli Sancağında iskân edildiği görülmektedir. Hatta mübadele sonucu Romanya Dobruca'dan getirilen Nogayların bile yurt edinmek istedikleri Kocaeli ve çevresine yerleştirildikleri görülmektedir.

48 *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, s.117-118.

49 Alparğu, *Nogaylar*, s. 132-133.

50 Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78)93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *HistoryStudies*, S. 5, Mart, 2013, s. 356,370,371.

51 Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, İstanbul, 2012, s. 482,557,559.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi;

A.MKT.MHM. (Sadaret MektubiMühimme Kalemi Evrakı) , 179/76. ; 178/88. ; 189/79. ; 216/92. ; 247/13. ;222/57. ;219/55.

A.MKT.UM.(Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı), 399/58. ; 560/98. ; 484/3.

A-MKT-NZD (Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı), 319 /65. ; 327/1. ; 335/94. ; 336/24. ; 314/59. ; 353-0021

İ. DH (İrade Dahiliye) , 543/29979.

Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, Haz. Kemal Gurulkan, Ali Osman Çınar, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2012.

Kitaplar

Alpargu, Mehmet, *Nogaylar*, Değişim Yayınları, Sakarya, 2007.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 16. Basım, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.

Gömeç, Saadetin Yağmur, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, 5. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

Habiçoğlu, Bedri, *KafkasyadanAnadoluya Göçler*, İstanbul, 1993.

Kırımlı, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk -Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Schmitz, Andrea, *Bir Kahramanlık Geleneğinin İçeriği, Oluşumu ve Etkileri*, Çev. Can Bulut, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2004.

Ulugün, F. Yavuz, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmit, 2008.

Makaleler

Akyüz, Jülide, " Göç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Hareketleri", *bilig*, S.46, yaz 2008, ss. 37-54.

Aliyeva, Sevinç, Asker, Ali, "Nogay Kıyımı: Rusya İmparatorluğunun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, ed. Ömer Engin Lütem, Ankara, 2013, ss. 39-57.

Alpargu, Mehmet, "Nogaylar", *DİA*, C.33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 202-204.

Derin Paşaoğlu, Derya, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78)93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı", *HistoryStudies*, S. 5, Mart, 2013,ss. 347-387.

Güler, İbrahim, "XVIII. Yüzyılda OsmanlıDevleti'nde Nüfus Hareketleri Olarak "İç Göçler"", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.36, İstanbul, 2000, ss.155-211.

Güllüdağ, Nesrin, "Nogay Türkleri", *Türkler*, C. 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 556-564.

İpek, Nedim, "Kocaeli'de Göç ve İskân", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Kocaeli, 2015, ss.1255-1267.

Nogay, Sami, "Tarih ve Arkeoloji: Nogaylar", tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2016/01/Nogaylar.html.

Kemal Yakut, "Kırım Tatarları ve Nogayların Osmanlı İmparatorluğuna Göçleri (1783-1922)", *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Derleyen : M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul, 2015, ss.121-132.

Tezler

Derin Paşaoğlu, Derya, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Nursal KUMAŞ *

Giriş

İzmit; Bithynia, Roma ve Bizans uygarlığının egemenliğinden sonra, 1337 yılında Osmanlı hâkimi-yeti altına girdi. Osmanlı Dönemi'nde şehrin adı; İznikmid-İznikümîd-İznikümed-İznikümîd vb. isimler aldı. 19.yüzyılda İzmîd kullanımı yaygınlık kazanmaya başladı. Bununla birlikte, İzmîd şehrinin isminin yazılırken ve okunurken İznik veya İzmîr şehirlerinin isimleriyle karıştırılması birçok soruna yol açmaktaydı. Bu nedenle İzmîd sancağı mutasarrıflığı şehrin isminin Kocaeli olarak anılması talebini Osmanlı yönetimine ilettili. Merkezi yönetim bu talebi 1883 yılında kabul ederek, sancağın ismini Kocaeli yaptı. İzmîd şehri de bu sancağın merkezi ilan edildi¹. Cumhuriyet Dönemi'yle beraber (1924 yılında) İzmît, Kocaeli vilâyetinin merkezi konumuna getirildi². 1924-1954 döneminde Kocaeli vilâyeti, Sakarya kazasını da içine alan geniş bir coğrafya üzerinde bulunmaktaydı. Bu nedenle vilâyetin yüzölçümü ve toplam nüfusu oldukça fazlaydı. 1954 yılında Kocaeli vilâyetine bağlı Sakarya'nın ayrı bir vilâyet statüsüne getirilmesiyle birlikte, Kocaeli'nin yüzölçümü ve nüfusu büyük oranda azaldı. 1927-1950 döneminde Kocaeli vilâyetinin merkez kazası konumunda olan İzmît, vilâyetin büyüklüğüyle ters orantılı olarak oldukça mütevazı denilecek bir nüfusa sahipti.

Bu çalışmada, 1935-1950 döneminde Kocaeli vilâyetinin idari ve demografik yapısı üzerinde duruldu. Türkiye'nin ilk düzenli ve ayrıntılı nüfus sayımı kabul edildiği için çalışmanın başlangıç tarihi 1935 yılı olarak belirlendi. Türkiye'de yeni bir dönemin başladığı dikkate alınarak çalışma 1950 yılıyla sınırlandırıldı. Bu araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri değerlendirilerek; Kocaeli vilâyetine ait çeşitli nüfus verileri ve idari taksimat ortaya konulmaya çalışıldı. 1935 yılında TÜİK'in şehir bazında ayrıntılı olarak hazırlanmış olduğu veriler; Kocaeli vilâyetine ve İzmît şehrine ait; cinsiyet, medeni durum, dil, din, eğitim, meslek-iş durumu, sağlık vb. alanlar, tablolar³ vasıtasıyla metne aktarıldı.

1927-1950 döneminde hazırlanan nüfus istatistiklerinin standart bir şablon etrafında oluşturulmamış olması, verilerin yıl bazındaki seyrinin izlenmesine imkân vermemiştir. 1950 yılında nüfus verilerine ait tüm parametrelerin kadın ve erkek nüfusu ayrımı yapılmadan toplam nüfus üzerinden verilmiş olması, nüfus verilerinin belirli şablonlar halinde standartlaştırılması gerekliliği düşüncesinin haklılığını ortaya çıkarmaktadır. Yıllar içinde toplumsal yapıda ve kurumlarda ortaya çıkan değişim elbette ki nüfus formlarına yansıtılmalıdır. Bununla birlikte, nüfus formları hazırlanırken bir yıl önceki formlarla paralellik göstermesi, verilerin sağlıklı olarak takibini ve değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

* Öğr. Gör. Dr. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü E-mail: kumasnursal16@gmail.com; nkumas@uludag.edu.tr
1 Oğuz Polatel, "Nikomedia'dan İzmît'e Bir Kent Adının Dönüşümü", *History Studies*, c.4, Özel Sayı-Prof.Dr. Enver Konukçu Armağanı, DOI Number: 10.9737/hist_514, 2012, ss.280-283, 285-286, 288-289, (Osmanlı yönetimi 25 Haziran 1910 tarihinde aldığı bir kararla İzmîd olarak yazılan şehrin isminin İzmît olarak yazılmasına karar verdi s.290). Bu çalışmada söz konusu tarihten sonraki ifadelerde "İzmît" kullanımı tercih edilmiştir.
2 Zübeyir Bütüner, "Alman Seyyah Andreas David Mordtmann'ın İznikmid-İznik-İzmît (Kocaeli) İzlenimleri", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri Kitabı*, Editör: Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. M. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal, c.1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No:35, ISBN: 978-605-5116-28-6, Kocaeli, 2016, s.534.
3 Metin içinde kullanılan 40 tablonun tamamı TÜİK verilerinden elde edilmiş olup alıntı yapılan sayfa numaraları kaynakça bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) Verilerine Göre Kocaeli Vilâyetinin 1935-1950 Dönemi Demografik Yapısı

Kocaeli Vilâyetinin Yıl Bazında Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiği

Tablo No:1
Toplam Nüfusa Göre Kocaeli Vilâyetinin 1935-1950 Döneminde Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiği ve Merkez Kaza Nüfusuyla Karşılaştırılması

YIL	KOCAELİ İLİ GENELİ			KOCAELİ MERKEZ KAZA		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1927	141.366	145.234	286.600	28.886	26.999	55.885
1935	168.655	166.637	335.292	38.454	33.312	71.766
1940	191.901	183.629	375.530	44.240	35.553	79.793
1945	216.318	199.740	416.058	44.157	39.407	83.564
1950	-	-	474.644	-	-	98.507

Tablo No:2
Toplam Nüfusa Göre Kocaeli Vilâyetinin 1935-1950 Döneminde Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiğinin Kazalarıyla Karşılaştırılması

KAZA	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1927			1935			
MERKEZ	28.886	26.999	55.885	38.454	33.312	71.766
ADAPAZARI	40.550	42.543	83.093	47.625	47.594	95.219
GEBZE	13.965	12.036	26.001	13.869	12.356	26.225
GEYVE	14.420	16.226	30.646	17.347	18.950	36.297
HENDEK	11.965	12.608	24.573	11.866	12.174	24.040
KANDIRA	19.196	21.887	41.083	21.376	23.357	44.733
KARAMÜRSEL	12.384	12.935	25.319	9475	9950	19.425
KARASU	-	-	-	8643	8944	17.587
KOCAELİ TOP.	141.366	145.234	286.600	168.655	166.637	335.292
1940			1945			
MERKEZ	44.240	35.553	79.793	44.157	39.407	83.564
ADAPAZARI	48.551	51.359	99.910	43.814	40.959	84.773
AKYAZI	-	-	-	16.379	16.637	33.016
GEBZE	14.105	10.452	24.557	14.306	10.875	25.181
GEYVE	18.829	20.316	39.145	20.204	20.908	41.112
GÖLCÜK	9507	6615	16.122	12.312	7288	19.600
HENDEK	12.104	13.005	25.109	14.110	14.144	28.254
KANDIRA	25.387	25.179	50.566	28.741	26.311	55.052
KARAMÜRSEL	9428	10.546	19.974	10.539	11.267	21.806
KARASU	9750	10.604	20.354	11.756	11.944	23.700
KOCAELİ TOP.	191.901	183.629	375.530	216.318	199.740	416.058

1923-1927 döneminde, Kocaeli vilâyetine 27.687 göçmen geldi ve şehre bağlı çeşitli idari birimlerde iskân tabii tutuldu⁴. Göçmenler şehrin nüfusunun artmasında önemli bir etken oldu. Tablo No:1'deki verilere göre; Türkiye'nin diğer birçok şehrinde olduğu gibi Kocaeli genelinde de 1927 yılı nüfus sayımında kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu görülmektedir. Sonraki sayımlarda erkek nüfusun kadın nüfustan daha fazla olma-

⁴ Necat Çetin, "Tasfiye Talepnamelerine Göre Kocaeli İline İskân Edilen Mübadillerin Memleketleri ve İskân Edildikleri İdari Birimler", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, c.1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No:30, Kocaeli, 2015, s.1378.

sı, erkek bebek doğum oranının yüksekliğiyle açıklanacak bir durum olarak gözükmemektedir. Özellikle İzmit şehir merkezinde erkek lehine oranın bariz derecede artmış olması, Anadolu'nun birçok yerinden çalışmak için Kocaeli'ne gelmiş olan erkek nüfusla açıklanabilir. Nüfus sayımının da ekim ayı içinde yapılmış olması bu tezi destekler niteliktedir. Üstelik 6 Kasım 1936, 1944 ve 1954 tarihlerinde İzmit şehirde kâğıt fabrikalarının açılması⁵, yetişkin erkeklerin çalışmak amacıyla bu bölgeye akın etmesine neden olmuştur. Bu durum erkek nüfustaki artışın nedenini büyük oranda açıklamaktadır. Bu artışa rağmen, 1945 yılında erkek sayısında artış yaşanmamış aksine çok az da olsa geçici bir azalma olmuş ve kadın nüfus erkek nüfusu yeniden geçmiştir. Erkek nüfusta yaşanan bu kısmi azalmanın nedeni; yetişkin erkeklerin bir savaş olasılığına karşı silahaltına alınmış olunmasıdır⁶.

Tablo No:2'e göre; 1927 yılında Merkez ve Gebze; 1935 yılında Merkez, Gebze, Adapazarı; 1940 yılında Merkez, Gebze, Gölcük, Kandıra ve 1945 yılında Merkez, Gebze, Adapazarı, Gölcük, Kandıra kazalarında erkek nüfusun kadın nüfustan fazla olduğu anlaşılmaktadır. Erkek nüfusun fazla olduğu yerleşim yerlerinin sayısının yıl bazında artmış olduğu görülmektedir. İzmit, Gebze, Adapazarı ve Gölcük'te erkek nüfusun fazla olması; bu kazalarda yeni açılan fabrikalarla birlikte iş olanaklarının arttığını ve çevre vilâyetlerden göç alınmaya başlandığını göstermektedir. Erkekler, yeni açılan bu fabrikalarda kışın çalışmakta ve yazları da köylerine dönüp bağ-bahçe işleriyle uğraşmaktadır. Bundan dolayı bu bölgenin başlangıçta bir erkek göçüne maruz kaldığı ifade edilebilir.

Kocaeli Vilâyetinin Yıl Bazında Kapladığı Alan ve Nüfus Yoğunluğu

Tablo No: 3
1935-1950 Dönemi Verilerine Göre Kocaeli Kazalarının Kapladığı Alan ve Toplam Nüfusuna Göre Nüfus Yoğunluğu Açısından Değerlendirilmesi

ADI	1927 Yılı		1935 Yılı	
	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU
MERKEZ	1220	45,8	1220	59
ADAPAZARI	1260	65,9	1000	95
GEBZE	740	48,6	740	35
GEYVE	1240	24,7	1240	29
HENDEK	690	35,6	690	35
KANDIRA	2290	17,9	2290	20
KARAMÜRSEL	1010	25	924	21
KARASU	-	-	260	68
KOCAELİ TOP.	8450	33,9	8364	40
ADI	1940 Yılı		1945 Yılı	
	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU
MERKEZ	1198	67	1314	63
ADAPAZARI	1000	100	791	107
AKYAZI	-	-	558	59
GEBZE	740	38	1036	24
GEYVE	1240	32	1195	34
GÖLCÜK	176	92	160	122
HENDEK	690	36	478	59
KANDIRA	2290	22	1514	36
KARAMÜRSEL	770	26	478	46
KARASU	260	78	912	26
KOCAELİ TOP.	8364	45	8436	49

5 Oya Şenyurt, "1923-1960 Yılları Arasında İzmit'te İnşa Edilen Yapılar ve Kentin Gelişimine Katkıları", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Prof.Dr. Haluk Selvi, Doç.Dr. M.Bilal Çelik, Kocaeli, 2015, s.1672.

6 Selin Yıldız, Mehmet Fatih Döker, "İzmit Şehrinin Nüfus Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Ed. Yrd. Doç.Dr. Tolga Görüm, Yrd. Doç.Dr. Selma Akay Ertürk, sayı:32, İstanbul, 2016, s.40. ss.33-47.

Tablo No:3'e göre; Kocaeli'nin kapladığı alan yıllar içinde değişikliklere uğramıştır. Vilâyet sınırlarında küçük oynamalar olmuştur. Vilâyet genelinde sadece Merkez, Gebze ve Karasu'nun yüzölçümlerinde bir artış yaşanmıştır. Özellikle Karasu'nun yüzölçümü (260 kilometrekareden 912 kilometrekareye çıkararak) kendini yaklaşık dörde katlamıştır. Yüzölçümlerindeki artışın doğal bir yansıması olarak Gebze (48,6'dan 24'e) ve Karasu'nun (68'den 26'ya) nüfus yoğunluğu değerleri oldukça düşmüştür. Bununla birlikte, Merkez'in nüfus yoğunluğu değeri 45,8'den 63'e çıkmıştır. Bu durum İzmit merkezinin bu dönemde dışardan yoğun miktarda nüfus aldığını göstermektedir.

Kocaeli Vilâyetinin Kır-Kent Nüfusu Verileri Açısından Değerlendirilmesi

Tablo No: 4
Kocaeli Vilâyetinin 1935-1950 Dönemi Verilerine Göre Şehir ve Kır Nüfusunun Dağılımı

ŞEHİRDE			NAHİYE VE KÖYLERDE			TOPLAM		
ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1935 YILI								
32.188	29.372	61.560	136.467	137.265	273.732	168.655	166.637	335.292
% 52,3	% 47,7	% 100	% 49,9	% 50,1	% 100	% 50,3	% 49,7	% 100
1940 YILI								
46.208	33.122	79.330	145.693	150.507	296.200	191.901	183.629	375.530
% 58,2	% 41,8	%100	% 49,2	% 50,8	% 100	% 51,1	% 48,9	% 100
1945 YILI								
54.562	39.052	93.614	161.756	160.688	322.444	216.318	199.740	416.058
% 58,3	% 41,7	% 100	% 50,2	% 49,8	% 100	% 52	% 48	% 100
1950 YILI								
-	-	103.773	-	-	370.871	-	-	474.644

Tablo No:4; 1935-1950 döneminde kırsal ve kentsel nüfusun arttığını göstermektedir. Bu zaman zarfında kentsel nüfus yaklaşık % 68,6 oranında artış gösterirken kırsal nüfus da yaklaşık % 35,5 oranında artmıştır. Şehirsel nüfusun kırsal nüfusa oranla yaklaşık bir buçuk kat daha artmış olması köyden kente göçün bu dönemde gerçekleşmeye başladığının bir kanıtıdır.

Kocaeli Vilâyetine Yıl Bazında Bağlı Olan Köyler ve Nüfus Verileri

Tablo No: 5
Kocaeli İlinin 1935-1950 Dönemi Verilerine Göre Kocaeli Vilâyetine Bağlı İlçelerin Toplam Köy Sayıları

KAZALAR	1935		1940		1945	
	TOPLAM KÖY SAYILARI	ORTALAMA NÜFUS	TOPLAM KÖY SAYILARI	ORTALAMA NÜFUS	TOPLAM KÖY SAYILARI	ORTALAMA NÜFUS
MERKEZ	98	542	89	569	90	613
ADAPAZARI	174	404	175	424	121	462
AKYAZI	-	-	-	-	59	512
GEBZE	42	551	31	682	31	676
GEYVE	118	285	118	314	117	331
GÖLCÜK	-	-	24	459	23	468
HENDEK	54	354	54	374	54	418
KANDIRA	102	414	101	462	101	1808
KARAMÜRSEL	46	363	45	388	45	423
KARASU	39	397	39	460	39	533
KOCAELİ TOP.	673	407	676	438	680	474

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Tablo No:5'e göre; vilâyetin toplam köy sayılarında çok önemli bir değişiklik söz konusu değildir. 1935 yılında 673 olan köy sayısı 1945 yılında 684 olmuş ve yalnızca 11 yeni köy eklenmiştir. Köylerin ortalama nüfus miktarları sürekli artış göstermiş ve 407'den 540'a çıkmıştır. Yaklaşık % 33 oranında bir artış söz konusudur.

Tablo No: 5 (Devamı)

KAZALAR	1950	
	TOPLAM KÖY SAYILARI	ORTALAMA NÜFUS
MERKEZ	91	686
ADAPAZARI	117	514
AKYAZI	60	601
GEBZE	31	720
GEYVE	116	361
GÖLCÜK (DEĞİRMENDERE)	24	769
HENDEK	57	463
KANDIRA	102	524
KARAMÜRSEL	45	471
KARASU	41	641
KOCAELİ TOPLAM	684	540

Tablo No: 6
1935 ve 1950 Yıllarına Göre Kocaeli Merkez Kazaya Bağlı
Nahiyeler ve Köylerin Cinsiyete Dayalı Nüfus Verileri

KÖY ADI	1935			1950
	MERKEZ KAZA (İZMİT)			TOPLAM
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	
MERKEZ NAHİYESİ				
ALİ HOICALAR	-	-	-	747
ARSLANBEY	451	498	949	1298
ARIZLI DİVANI	373	425	798	969
BAYRAKTAR	269	264	533	-
BELEN	-	-	-	335
BELENÖREN	165	180	345	512
BÖĞÜRGEN DİVAN (BÜYÜRGEN)	91	104	195	247
CÜMA	-	-	-	563
ÇAVUŞLU DİVAN	-	-	-	742
ÇAYIRKÖY DİVANI (ÇAYIR)	255	283	538	684
ÇINARLI	796	292	1088	2690
ÇUBUKLU (ÇUBUKLU BALÂ)	86	88	174	223
ÇUBUKLU OSMANİYE	121	139	260	374
DAĞ KÖYÜ	-	-	-	227
DEREDİVANI	-	-	-	183
DERETEPE DİVANI	113	111	224	330
DURHASAN DİVANI	302	318	620	891
EMİR BAYRAKLAR	-	-	-	666

EMİRHAN DİVANI	180	196	376	535
ESENLER DİVANI (ESENLER DİL)	-	-	-	398
GEREDELİ DİVANI	319	332	651	692
GÖKÇEVİRAN DİVANI	234	216	450	576
GÜNDOĞDU	362	373	735	963
HACI İBRAHİMÇİFTLİĞİ	190	192	382	526
HACI MEHMET	164	173	337	-
HAKANİYE	82	78	160	180
HİMMETLİ DİVANI	-	-	-	451
KABAOĞLU DİVANI	218	205	423	526
KARAÖLLÜ DİVANI (KARAGÖLLÜ)	-	-	-	689
KARATEPE	418	436	854	1243
KARAYAKUPLU DİVANI	-	-	-	315
KAŞIKÇI DİVANI	-	-	-	561
KAYNARCA DİVANI	166	176	342	381
KÖSEKÖY	209	185	394	681
KULLA (KULLAR)	363	360	723	1161
NEBİHOCA DİVANI	168	163	331	412
ORHANIYE	145	138	283	402
OSMANLI DİVANI	-	-	-	188
RAHMİYE (KARAÇALI)	185	202	387	450
SİPAHİLER	-	-	-	596
SUADIYE (ÇEPNİ)	943	928	1871	2450
ŞEFKATİYE	194	185	379	576
TAHTALI DİVANI	442	435	877	1062
UZUNBEY	185	148	333	585
YARIMCA	354	372	726	1581
YASSIBAĞ DİVANI	187	208	395	559
YOL AMELESİ (Yol yapımında çalışan geçici işçiler)	22	-	22	-
TOPLAM	8752	8403	17.155	30.420
AKMEŞE NAHİYESİ				
AKMEŞE	629	631	1260	2746
ALANDÜZÜ	316	284	600	853
ANBARCI DİVANI	247	272	519	620
CEDİT	374	358	732	-
HASANCIKLAR	82	98	180	-
HAYIRABAT (GÂVURKIRMA)	133	128	261	300
İNAMIYE (BEŞEVLER)	169	145	314	490
KADRİYE (GÜLBAHÇE)	101	106	207	192
KARA ABDÜLBAKİ (KARAABAT)	119	132	251	342
KAYNARCIK (GAYNARCIK)	-	-	-	456

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

KIZILCIKLI	130	136	266	347
KURTDERE DİVANI	221	252	473	642
MECİDİYE	141	131	272	302
ORTABURUN	170	188	358	647
RESULLİ DİVANI	448	490	938	906
RUÇKAN (ROÇKAN DİVANI) (RUÇKANDİVANI)	212	254	466	558
SAPAKPINAR (PAZARLI)	111	128	239	242
SULTANİYE (KERVANSARAY)	86	75	161	213
SÜLEYMANİYE (KABAEİ)	126	140	266	376
TOPLAM	3815	3948	7763	10.232
BAHÇECİK NAHİYESİ				
BAĞÇECİK	758	768	1526	2190
AKSIĞIN (AKSIĞIR)	213	215	428	461
DÖNGEL	281	282	563	955
FERHADIYE	125	129	254	-
KAZANDERE (KOZANDERE)	118	130	248	233
NÜZHETİYE	410	380	790	-
SERİNLİK (SERİNDERE)	253	237	490	692
SERVETİYE CAMİ	385	446	831	-
SERVETİYE KARŞI	513	533	1046	1110
TEPECİK	138	133	271	298
YAZLIK	-	-	-	321
YENİKÖY	525	496	1021	1078
YUVACIK	902	839	1741	2682
TOPLAM	4621	4588	9209	10.020
DERBENT NAHİYESİ				
HİKMETİYE (N.M.)	351	325	676	858
ACISU (ALCISU)	115	104	219	336
BALABAN	161	155	316	409
EŞKİEŞME	277	300	577	709
EŞME AHMEDİYE	179	178	357	392
GEDİKLİ DİVANI	132	129	261	316
HAVLIBURUN	338	341	679	777
İBRİKDERE (SELİMİYE)	-	-	-	121
KETENCİLER	268	290	558	646
MAŞUKİYE	450	454	904	1447
NUSRATİYE	123	151	274	342
SELİMİYE	71	72	143	-
SULTANİYE	-	-	-	815
SÜNBÜLE MAHMUDİYE (SARIMEŞE)	233	240	473	888
ŞİRİN SULHİYE	221	232	453	562
TEPETARLA (RAMİYE)	99	84	183	276

UZUNTARLA	256	280	536	820
YENİEŞME	245	242	487	696
ZEYTİNBURNU DİVANI	141	125	266	319
TOPLAM	3660	3702	7362	10.729
İHSANİYE NAHİYESİ				
İHSANİYE	2301	919	3220	
AYVAZPINAR	98	109	207	
BORÇKA (HAMİDİYE)	446	450	896	
DEĞİRMENDERE	919	781	1700	
HASİNEYİN	336	315	651	
HISARIN	286	275	561	
İCADIYE	109	100	209	
İRŞADIYE	253	222	475	
LÜTFİYE	134	144	278	
MAMURİYE	185	142	327	
MESRURİYE	119	110	229	
NİMETİYE	134	138	272	
ÖRCÜN	273	216	489	
SARAYLI	354	344	698	
SELİMİYE	120	134	254	
SİRETİYE	145	162	307	
SOFULAR	94	96	190	
ŞEFKATİYE	86	73	159	
ÜMNIYE	134	135	269	
YOL AMELESİ	193	-	193	
TOPLAM	6719	4865	11.584	
NAHİYE VE KÖYLER TOPLAM	27.567	25.506	53.073	

Tablo No:6 da yer alan 1935 yılı verilerine göre; 98 köyden 54'ünde kadın nüfus erkek nüfustan fazladır. İhsaniye Nahiyesi'ne bağlı İhsaniye köyünde erkek nüfusun (2301) kadın nüfustan (919) oldukça fazla olması dikkat çekicidir. Göçler sonucunda bu bölgeye gelenlerin, geldikleri bölgelerin isimlerini kendi köylerine verdikleri (Borçka) görülmektedir. Tabloda, bölgede yol yapımı işinde çalışan 193 erkek işçinin kaydına dair bir bilgi de bulunmaktadır. Köy isimlerine "divan" kelimesinin eklenmiş olması dikkat çekicidir.

Dr. Yusuf Çam'ın yaptığı araştırmaya göre; Merkeze bağlı köylerden; Selimiye (1888), Nusretiye (1886), Yeni köy (1886), Uzuntarla (1879), Mesruriye (1888), Mahmuriye (1889), Ahmediye (1889), Hamidiye (1888), Şevketiye (1888), Seyirtepe (1888), İcadiye (1888), Servetiye (1888), Haseniye (1888), Yenimahalle (1888), Nüzhetiye (1885), Safiye (1888), Emiye (1888), Osmaniye (1888), Çubuklu (1888), Karapeyker (1889), Katrancılar (1889), Acısu-Teşvikiye (1888), Ramiye (1887), Şevketiye (1886) Aferiye (1886), Çebni (1886), Nusretiye (1887), Hikmetiye (1887), Salahiye (1886) köyleri Kafkasya'dan göç eden göçmenler tarafından kuruldu⁷.

7 Yusuf Çam, "Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler ve Kocaeli Yöresine İskânlar", İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, sayı:1, 2002, ss.277-278.

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Tablo No:7
1935-1940 Yılı Verilerine Göre Kocaeli'ne Bağlı Kaza ve Nahiyeler ile Nüfusları⁸

KAZA	NAHİYELERİ	NAHİYE NÜFUSU (1935)	NAHİYE NÜFUSU (1940)	NAHİYE NÜFUSU (1950)
MERKEZ KAZA	MERKEZ	17.155	24.579	30.709
	AKMEŞE	7763	8313	10.232
	BAHÇECİK	9209	9291	10.800
	DERBENT	7362	8490	10.729
	İHSANİYE	11.584	-	-
ADAPAZARI	MERKEZ	24.472	25.736	34.176
	AKYAZI	19.313	19.943	26.854
	KARABÜRCEK	6089	6744	9207
	KÂZIMPAŞA	3640	3886	5020
	SAPANCA	9650	10.117	13.405
	SÖĞÜTLÜ	7216	7691	9811
GEBZE	MERKEZ	9865	4948	6015
	DARICA	3243	2859	2966
	MOLLAFENERİ	2920	4973	5725
	TAŞKÖPRÜ	7104	-	-
	TAVŞANCIL	-	8360	7622
GEYVE	MERKEZ	12.608	14.457	16.939
	AKHİSAR	9324	-	-
	DOĞANÇAY	5018	5412	6011
	PAMUKOVA	-	10.228	11.375
	TARAKLI	6632	6918	7506
GÖLCÜK	MERKEZ	-	11.007	18.455
HENDEK	MERKEZ	15.157	15.879	20.245
	KARADERE	3951	4305	6124
KANDIRA	MERKEZ	14.920	15.875	18.472
	AKÇAOVA	10.295	12.339	12.064
	KAYMAZ	5359	5793	6625
	ŞEYHLER	11.690	12.646	16.290
KARAMÜRSEL	MERKEZ	10.512	10.940	13.145
	YALAKDERE	6181	6523	8052
KARASU	MERKEZ	15.500	17.948	26.297

Tablo No:7'e göre; Vilâyet genelinde sadece Gebze kazasına bağlı; Merkez, Darıca ve Tavşancıl nahiyelerinin nüfusunda yaşanan azalma dikkat çekicidir. Bu azalmanın tam olarak nedenin ne olduğunun tespit edilememesine karşın, kazanın idari teşkilatlanmasında meydana gelen oynamaların bu sonuca yol açmış olduğu sonucuna varılabilir.

8 Nahiyelerin bağlı olduğu kazaların şehir nüfusları dâhil edilmemiştir.

1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehri ve Kocaeli Vilâyetinin Geneline Ait Birtakım İstatistikî Veriler: Medeni Durum

Tablo No:8
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusu'nun Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı⁹

MEDENİ DURUM	ERKEK	%	KADIN	%	TOPLAM	%
Bekâr	5586	51,3	3394	43,5	8980	48,0
Evli	5071	46,6	3215	41,2	8286	44,3
Dul	186	1,7	1105	14,2	1291	6,9
Boşanmış	38	0,3	64	0,8	102	0,6
Bilinmeyen	6	0,1	28	0,3	34	0,2
TOPLAM	10.887	100,0	7806	100,0	18.693	100,0

Tablo No:9
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusu'nun Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

MEDENİ DURUM	ERKEK	%	KADIN	%	TOPLAM	%
Bekâr	96.932	% 57,5	77.592	% 46,6	174.524	% 52
Evli	68.337	% 40,5	67.707	% 40,6	136.044	% 40,6
Dul	2946	% 1,7	20.470	% 12,3	23.416	% 7
Boşanmış	315	% 0,2	665	% 0,4	980	% 0,3
Bilinmeyen	125	% 0,1	203	% 0,1	328	% 0,1
TOPLAM	168.655	100,0	166.637	100,0	335.292	100,0

Tablo No: 8 ve 9'a göre; bekâr erkek ve kızların sayıları evli olanlara oranla daha yüksektir. Erkeklerdeki bekâr oranı da kızlardan daha fazladır. Buna karşılık, kadınlarda dul yüzdesi erkeklerden oldukça yüksek gözükmektedir. Evlilik yüzdesinin İzmit şehrinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Boşanma oranları genel yüzde açısından oldukça düşük rakamlarda olmasına karşın, boşanan kadın sayısının erkeklere oranla her iki tabloda da yüksek olması oldukça dikkat çekicidir.

Tablo No:10'a göre; İzmit şehri erkek nüfusunun bekar yaş grubuna bakıldığında en yüksek rakamın 20-24 aralığında olduğu görülmektedir.45-49 aralığından sonra bekâr oranı doğal olarak büyük bir azalma göstermiştir. Aynı tabloda evli yaş grubunun en yüksek 25-29 aralığında olduğu anlaşılmaktadır. 15-19 yaş aralığında bulunan 711 gencin sadece 50'inin evli olması, küçük yaşta evliliklerin dönemsel şartlara göre oldukça düşük seviyede olduğunu (%7) göstermektedir. Toplam 186 dul erkeğin 112'sinin (% 60) 50 yaşın üstünde olması, bu erkeklerin eşlerinin yaşlılığa bağlı hastalıklardan ölmüş olma olasılığını artırmaktadır. Boşanma oranları da oldukça düşük rakamlarda seyretmektedir. Boşanan çiftler içinde genç nüfusun (25-29 aralığı) yüzdesinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo No:11'e göre; Kocaeli nüfusu genelinde erkek nüfus dikkate alındığında, 15-24 yaş aralığında bekâr nüfusun doğal olarak fazla olduğu görülmektedir. Evli olanların 25-34 aralığında yüksek çıkmış olması da beklenen bir durumdur. Dul erkek nüfusunun 50 yaşın üstünde % 62,2 oranında olması, ölümlerin bir önceki tabloya göre yine yaşlılığa bağlı hastalıklardan olma ihtimalini güçlendirmektedir. Boşanma oranları yine genç erkeklerde çoğunluktadır. Buna karşın, 50 yaşın üstündeki erkeklerde de (65 kişi % 20,6) dikkate değer bir sayıdadır.

Tablo No:12'e göre; İzmit şehrinde, kadın nüfus içinde ve 15-19 yaş aralığında, 121 evliliğin olması (%20,1) dikkat çekicidir. Bu bilgiye göre; 15-19 yaş aralığındaki her beş kızdan biri evlendirilmiştir. Tablo No:10 ile karşılaştırıldığında toplam dul erkek sayısı 186 iken bu sayı kadınlarda 1105'dir. Kadınların dul oranı, erkeklerin altı katıdır. Boşanma oranlarında da yine kadınların sayısı erkeklere göre yüksektir (E:38-K:64). 70-74 yaş aralığında eşinden boşanmış bir kadının olması da dönem açısından değerlendirildiğinde dikkat çekici gözükmektedir. Tablo No:13'de Kocaeli genel nüfusunda da dul kadınların sayısı, dul erkeklerin sayısının yaklaşık on katıdır. Kadınlarda boşanma oranı da erkeklerden yaklaşık iki kat fazladır.

⁹ 1935 yılında Kocaeli Vilâyeti: 335.292, İzmit Şehri: 18.693, Merkez Kaza: 71.766 ve Merkez Kaza'nın Merkez Nahiyesi: 17.155 nüfusa sahipti. Tablo No:8-40 bu veriler ışığında değerlendirilmelidir.

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Tablo No:10
1935 Nüfus Sayımına Göre İzmit Şehri Erkek Nüfusunun
Yaş Grupları ve Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

ERKEKLER						
Yaş Grupları	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	Toplam
0-4	835	-	-	-		835
5-9	985	-	-	-		985
10-14	879	-	-	-		879
15-19	661	50	-	-		711
20-24	1275	959	9	7	3	2253
25-29	660	1080	15	11	-	1766
30-34	147	652	13	6	1	819
35-39	60	593	15	5	-	673
40-44	24	429	12	3	1	469
45-49	28	336	10	3	-	377
50-54	9	339	20	1	1	370
55-59	8	229	19	1	-	257
60-64	5	188	20	-	-	213
65-69	3	100	18	-	-	121
70-74	3	70	17	1	-	91
75-79	-	27	10	-	-	37
80-84	-	10	3	-	-	13
85-89	2	6	3	-	-	11
90-94	-	2	1	-	-	3
95+	-	1	1	-	-	2
Meçhul	2	-	-	-	-	2
TOPLAM	5586	5071	186	38	6	10.887

Tablo No: 11
1935 Nüfus Sayımına Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Erkek Nüfusunun
Yaş Grupları ve Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

ERKEKLER						
Yaş Grupları	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	Toplam
0-4	26.184	-	-	-	-	26.184
5-9	25.152	-	-	-	-	25.152
10-14	19.296	-	-	-	-	19.296
15-19	11.144	1310	9	4	9	12.476
20-24	8926	8234	122	40	29	17.351
25-29	3433	10.603	208	60	16	14.320
30-34	1211	11.697	224	51	8	13.191
35-39	508	9554	228	42	12	10.344
40-44	196	6392	183	28	5	6804
45-49	168	4982	159	25	7	5341
50-54	113	4292	192	18	6	4621

55-59	92	3208	174	9	6	3489
60-64	126	3279	309	20	7	3741
65-69	73	2119	326	9	3	2530
70-74	94	1387	309	3	-	1793
75-79	49	651	204	2	4	910
80-84	50	398	168	2	2	620
85-89	18	104	62	-	-	184
90-94	16	68	37	1	1	123
95+	7	42	29	-	1	79
Meçhul	76	17	3	1	9	106
TOPLAM	96.932	68.337	2946	315	125	168.655

Tablo No: 12
1935 Nüfus Sayımına Göre İzmit Şehri Kadın Nüfusunun
Yaş Grupları ve Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

KADINLAR						
Yaş Grupları	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	Toplam
0-4	772	-	-	-	-	772
5-9	961	-	-	-	-	961
10-14	890	-	-	-	-	890
15-19	481	121	-	-	-	602
20-24	174	557	7	6	1	745
25-29	52	622	22	10	2	708
30-34	18	518	41	11	-	588
35-39	8	438	63	12	2	523
40-44	7	349	81	12	-	449
45-49	9	237	127	7	1	381
50-54	7	177	143	3	1	331
55-59	4	103	119	2	-	228
60-64	6	58	205	-	-	269
65-69	3	24	102	-	-	129
70-74	1	7	107	1	-	116
75-79	1	2	39	-	-	42
80-84	-	1	35	-	-	36
85-89	-	-	6	-	-	6
90-94	-	-	3	-	-	3
95+	-	1	5	-	-	6
Meçhul	-	-	-	-	21	21
TOPLAM	3394	3215	1105	64	28	7806

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Tablo No: 13
1935 Nüfus Sayımına Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Kadın Nüfusunun Yaş Grupları ve Medeni Hal İtibarıyla Ayrılışı

KADINLAR						
Yaş Grupları	Bekâr	Evli	Dul	Boşanmış	Bilinmiyor	Toplam
0-4	24.689	-	-	-	-	24.689
5-9	23.818	-	-	-	-	23.818
10-14	16.969	-	-	-	-	16.969
15-19	7954	2884	43	25	8	10.914
20-24	2039	11.839	184	86	27	14.175
25-29	538	12.978	323	78	23	13.940
30-34	242	10.905	530	104	25	11.806
35-39	187	9486	869	89	14	10.645
40-44	188	6530	1783	91	7	8599
45-49	146	4460	2318	74	7	7005
50-54	195	3466	3121	44	29	6855
55-59	103	1971	2295	22	6	4397
60-64	176	1708	3370	27	7	5288
65-69	74	735	1703	12	8	2532
70-74	96	439	1860	6	2	2403
75-79	32	149	793	3	3	980
80-84	34	82	796	2	7	921
85-89	10	14	201	1	-	226
90-94	10	22	175	1	-	208
95+	5	9	101	-	-	115
Meçhul	87	30	5	-	30	152
TOPLAM	77.592	67.707	20.470	665	203	166.637

Okuma-Yazma

Tablo No: 14
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunun Okuma Yazma Durumu İtibarıyla Ayrılışı

TAHSİL DURUMU	ERKEK	%	KADIN	%	TOPLAM	%
Okuma ve Yazma Bilen	6192	56,9	2933	37,6	9125	48,8
Yalnız Okuma Bilen	52	0,5	70	0,9	122	0,7
Okuma ve Yazma Bilmeyen	4643	42,6	4803	61,5	9446	50,5
TOPLAM	10.887	100,0	7806	100,0	18.693	100,0

Tablo No: 15
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Okuma Yazma Durumu İtibarıyla Ayrılışı

TAHSİL DURUMU	ERKEK	%	KADIN	%	TOPLAM	%
Okuma ve Yazma Bilen	53.458	31,7	19.612	11,8	73.070	21,8
Yalnız Okuma Bilen	547	0,3	386	0,2	933	0,2
Okuma ve Yazma Bilmeyen	114.650	68	146.639	88	261.289	78
TOPLAM	168.655	100,0	166.637	100,0	335.292	100,0

Tablo No:16
1935 Yılı Verilerine Göre
İzmit Şehir Nüfusunun Yaş Grupları Dikkate Alınarak Okuma-Yazma Durumuna Göre Ayrılması

Yaş Grupları	ERKEKLER				KADINLAR			
	Okuma-Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	TOP.	Okuma-Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	TOP.
0-4	-	-	835	835	-	-	772	772
5	-	-	209	209	-	-	234	234
6	-	-	165	165	-	-	168	168
7	82	-	132	214	72	-	136	208
8	128	1	68	197	106	-	92	198
9	159	-	41	200	109	-	44	153
10	134	-	30	164	142	-	55	197
11	128	-	20	148	113	-	47	160
12	176	-	39	215	132	-	61	193
13	160	-	38	198	139	-	46	185
14	116	-	38	154	110	1	44	155
15	129	-	32	161	118	1	33	152
16	105	-	29	134	86	-	26	112
17	91	-	25	116	76	-	26	102
18	119	1	47	167	106	-	34	140
19	91	-	42	133	71	1	24	96
20-24	1521	6	726	2253	444	3	298	745
25-29	1206	6	554	1766	374	13	321	708
30-34	522	7	290	819	285	12	291	588
35-39	420	5	248	673	220	15	288	523
40-44	296	8	165	469	119	7	323	449
45-49	212	2	163	377	60	7	314	381
50-54	188	2	180	370	26	6	299	331
55-59	98	6	153	257	10	1	217	228
60-64	61	2	150	213	8	2	259	269
65-69	29	3	89	121	7	1	121	129
70-74	12	2	77	91	-	-	116	116
75-79	4	-	33	37	-	-	42	42
80-84	-	-	13	13	-	-	36	36
85-89	3	1	7	11	-	-	6	6
90-94	1	-	2	3	-	-	3	3
95+	-	-	2	2	-	-	6	6
Meçhul	1	-	1	2	-	-	21	21
TOPLAM	6192	52	4643	10.887	2933	70	4803	7806

Tablo No:14 ve 15'e göre; İzmit şehrinde okuma-yazma oranı % 48,8 iken, bu sayı Kocaeli genelinde % 21,8'e düşmüştür. Erkek nüfusta (% 56,9-% 31,7) ve kadın nüfusta (% 37,6-11,8) da benzer durumun yaşandığı gözlemlenmektedir. Tablo No:16'ya göre; İzmit şehrinde okuma-yazma bilen erkeklerin ve kadınların en çok 20-24 aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Erkek nüfusun 20-29 yaş aralığında okuma-yazma bilmemesi dikkat çekicidir. Genç erkek nüfusun okuma yazma bilme ve bilmeme oranlarının yüksek çıkması, genç erkek nüfusun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo No:17 deki veriler dikkate alındığında benzer durum Kocaeli geneli için de söylenebilir.

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Tablo No: 17
1935 Yılı Verilerine Göre
Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Yaş Grupları Dikkate Alınarak Okuma-Yazma Durumuna Göre Ayrılması

Yaş Grupları	ERKEKLER				KADINLAR			
	Okuma-Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	TOPLAM	Okuma-Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmeyen	TOP.
0-4	-	-	26.184	26.184	-	-	24.689	24.689
5	-	-	5428	5428	-	-	5162	5162
6	-	-	5150	5150	-	-	4871	4871
7	722	10	4298	5030	513	3	4350	4866
8	1463	10	4272	5745	1046	12	4498	5556
9	1458	6	2335	3799	1036	6	2321	3363
10	2004	8	3208	5220	1320	6	3511	4837
11	1648	9	1401	3058	1003	7	1771	2781
12	2250	13	2464	4727	1274	5	2660	3939
13	1674	7	1587	3268	966	8	1864	2838
14	1563	7	1453	3023	912	4	1658	2574
15	1627	10	1656	3293	855	7	1967	2829
16	1241	6	1109	2356	691	7	1298	1996
17	932	3	840	1775	563	5	959	1527
18	1537	9	1510	3056	812	7	2264	3083
19	1098	8	890	1996	437	5	1037	1479
20-24	9690	63	7598	17.351	3092	42	11.041	14.175
25-29	8427	56	5837	14.320	1914	54	11.972	13.940
30-34	5904	70	7217	13.191	1341	58	10.407	11.806
35-39	3959	64	6321	10.344	931	52	9662	10.645
40-44	2315	45	4444	6804	467	32	8100	8599
45-49	1525	34	3782	5341	207	25	6773	7005
50-54	1055	30	3536	4621	107	24	6724	6855
55-59	567	29	2893	3489	45	6	4346	4397
60-64	440	24	3277	3741	33	6	5249	5288
65-69	195	12	2323	2530	20	2	2510	2532
70-74	90	7	1696	1793	5	1	2397	2403
75-79	27	6	877	910	-	2	978	980
80-84	9	-	611	620	7	-	914	921
85-89	12	1	171	184	-	-	226	226
90-94	5	-	118	123	1	-	207	208
95+	6	-	73	79	1	-	114	115
Meçhul	15	-	91	106	13	-	139	152
TOPLAM	53.458	547	114.650	168.655	19.612	386	146.639	166.637

Dini Yapı

Tablo No:18 ve 19 dikkate alındığında; İzmit şehrinde ve Kocaeli genelinde gayrimüslim nüfusun % 1'in altında olduğu görülmektedir. İzmit şehrinde gayrimüslim nüfus içinde ağırlığı Museviler oluştururken, vilâyet genelinde Protestanlar (E-47; K-7) çoğunluktadır. Protestan nüfus içinde erkek nüfusun oldukça fazla olması dikkat çekicidir. Protestan erkeklerin çoğunluğunun evli olmadığı ve şehirde iş veya başka amaçlarla bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo No: 18
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunun Dinler İtibarıyla Ayrılışı

DİN	ERKEK	%	KADIN	%	TOPLAM	%
İslam	10.853	99,7	7799	99,9	18.652	99,8
Protestan	27	0,3	4	0,1	31	0,2
Katolik	5	0,0	3	0,0	8	0,0
Musevi	1	0,0	-	-	1	0,0
Ermeni	1	0,0	-	0,0	1	0,0
G.Müslim Top.	34	0,3	7	0,1	41	0,2
TOPLAM	10.887	100,0	7806	100,0	18.693	100,0

Tablo No: 19
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Dinler İtibarıyla Ayrılışı

DİN	ERKEK	%	KADIN	%	TOPLAM	%
İslam	168.573	99,9	166.617	99,9	335.190	99,9
Protestan	47	0,0	7	0,0	54	0,0
Katolik	16	0,0	5	0,0	21	0,0
Ortodoks	9	0,0	4	0,0	13	0,0
Musevi	9	0,0	4	0,0	13	0,0
Ermeni	1	0,0	-	0,0	1	0,0
G.Müslim Top.	82	0,1	20	0,1	102	0,1
TOPLAM	168.655	100,0	166.637	100,0	335.292	100,0

Ana Lisan

Tablo No: 20
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunun Ana Lisanları İtibarıyla Ayrılışı

Ana Lisanlar	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkçe	10.432	95,8	7615	97,5	18.047	96,6
Boşnakça	77	0,7	49	0,6	126	0,7
Kiptice	55	0,5	52	0,7	107	0,6
Kürtçe	62	0,6	-	-	62	0,3
Çerkezce	56	0,5	6	0,1	62	0,3
Gürcüce	39	0,4	14	0,2	53	0,3
Arnavutça	31	0,3	13	0,2	44	0,2
Tatarca	25	0,2	15	0,2	40	0,2
Almanca	30	0,3	7	0,1	37	0,2
Lazca	29	0,3	6	0,1	35	0,2
Pomakça	12	0,1	5	0,1	17	0,1
Bulgarca	9	0,1	7	0,1	16	0,1
Rumca	9	0,1	2	0,0	11	0,1
Hırvatça	3	0,0	7	0,1	10	0,1

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Rusça	4	0,0	4	0,0	8	0,0
Abazaca	6	0,1	-	-	6	0,0
Arapça	3	0,0	1	0,0	4	0,0
Çekoslovakça	-	-	1	0,0	1	0,0
Fransızca	1	0,0	-	0,0	1	0,0
İsveççe	1	0,0	-	-	1	0,0
İtalyanca	-	-	1	0,0	1	0,0
Lehçe	1	0,0	-	-	1	0,0
Macarca	1	0,0	-	-	1	0,0
Sırpça	1	0,0	-	-	1	0,0
Diğer	-	-	1	0,0	1	0,0
TOPLAM	10.887	100,0	7806	100,0	18.693	100,0

Tablo No: 21
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Ana Lisanları İtibarıyla Ayrılışı

Ana Lisanlar	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	145.277	143.801	289.078
Gürcüce	7232	7330	14.562
Boşnakça	3871	3679	7550
Abazaca	3332	3241	6573
Çerkezce	3006	2932	5938
Lazca	2638	2804	5442
Kürtçe	954	698	1652
Arnavutça	691	545	1236
Bulgarca	403	456	859
Pomakça	283	266	549
Kiptice	264	262	526
Sırpça	195	188	383
Tatarca	194	186	380
Ermenice	166	170	336
Rumca	47	39	86
Almanca	46	9	55
Filamanca	19	3	22
Rusça	7	7	14
Arapça	9	2	11
Hırvatça	3	8	11
Yahudice	6	2	8
İngilizce	2	3	5
Macarca	3	1	4
Acemce	2	1	3
Fransızca	2	1	3
İtalyanca	1	1	2
İsveççe	1	-	1
Lehçe	1	-	1
Çekoslovakça	-	1	1
Diğer	-	1	1
TOPLAM	168.655	166.637	335.292

Tablo No:20 ve 21 dikkate alındığında İzmit şehri ve Kocaeli genelinde Türkçe'nin hâkim dil olduğu görülmektedir. İzmit şehrinde Türkçe'yi sırasıyla; Boşnakça, Kıptice, Çerkezce, Gürcüce ve Kürtçe takip etmektedir. Diğer dillerin konuşma oranı 50 kişinin altındadır. Kocaeli genelinde de Türkçe'den sonra sırasıyla; Gürcüce, Boşnakça, Çerkezce, Abazaca, Lazca, Kürtçe ve Arnavutça gelmektedir. Diğer diller 1000 kişinin altında olduğu için dikkate alınmayabilir. Konuşulan dillerden anlaşıldığı kadarıyla Kocaeli vilâyeti, Kafkaslardan ve Balkanlardan önemli ölçüde göç almıştır.

Tablo No:22'de; gayrimüslimler içinde çoğunluğu teşkil eden Protestanların, Almanca konuştukları görülmektedir.

Tablo No:22
1935 Nüfus Sayımına Göre Kocaeli Vilâyeti Erkek Nüfusunun Ana Lisanları ve Dinler İtibarıyla Ayrılışı¹⁰

Ana Lisanları	İslâm	Katolik	Ortodoks	Protes-tan	Ermeni	Musevi	TOP.
Türkçe	145.271	1	2	-	1	2	145.277
Gürcüce	7232	-	-	-	-	-	7232
Boşnakça	3871	-	-	-	-	-	3871
Abazanca	3332	-	-	-	-	-	3332
Çerkezce	3006	-	-	-	-	-	3006
Lâzca	2638	-	-	-	-	-	2638
Kürtçe	954	-	-	-	-	-	954
Arnavutça	690	-	-	1	-	-	691
Bulgarca	402	-	1	-	-	-	403
Pomakça	283	-	-	-	-	-	283
Kıptice	264	-	-	-	-	-	264
Sırpça	193	-	2	-	-	-	195
Tatarca	194	-	-	-	-	-	194
Ermenice	166	-	-	-	-	-	166
Rumca	44	1	2	-	-	-	47
Almanca	3	10	-	32	-	1	46
Filamanca	8	-	-	11	-	-	19
Arapça	9	-	-	-	-	-	9
Rusça	6	-	1	-	-	-	7
Yahudice	-	-	-	-	-	6	6
Hırvatça	3	-	-	-	-	-	3
Macarca	-	3	-	-	-	-	3
Fransızca	-	-	1	1	-	-	2
Acemce	2	-	-	-	-	-	2
İngilizce	1	-	-	1	-	-	2
İsveççe	-	-	-	1	-	-	1
İtalyanca	1	-	-	-	-	-	1
Lehçe	-	1	-	-	-	-	1
TOPLAM	168.573	16	9	47	1	9	168.655

10 Kocaeli vilâyeti kadın nüfusu (166.637 kişi) içinde; ana dili Türkçe olanlardan 2 kişi Musevi; ana dili Almanca olanlardan 2'si Katolik ve 6'sı Protestan; ana dili Bulgarca olanlardan 1'i Katolik; ana dili İtalyanca olanlardan 1'i Katolik; ana dili Macarca olan 1 kişi Katolik; ana dili Rumca olanlardan 1'i Ortodoks, 1'i Protestan; ana dili Rusça olanlardan 1'i Ortodoks; ana dili Sırpça olanlardan 2'i Ortodoks ve ana dili Yahudice olanlardan 2'si Musevi'dir. Bunun dışında ana dili fark etmeksizin tüm kadın nüfus İslâm dinine mensuptur.

Tabiiyet

Tablo No:23
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunun Tabiiyetlere Göre Ayrılışı

Tabiiyetler	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkiye	10.852	99,7	7797	99,9	18.649	99,8
Almanya	25	0,2	5	0,1	30	0,2
Avusturya	4	0,1	2	0,0	6	0,0
Fransa	1	0,0	1	0,0	2	0,0
Polonya	1	0,0	-	-	1	0,0
Macaristan	1	0,0	-	-	1	0,0
Romanya	1	0,0	-	-	1	0,0
Yugoslavya	1	0,0	1	0,0	2	0,0
Diğer	1	0,0	-	-	1	0,0
Yabancı Toplam	35	0,3	9	0,1	44	0,2
Genel Toplam	10.887	100,0	7806	100,0	18.693	100,0

Tablo No:24
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Tabiiyetlere Göre Ayrılışı

Tabiiyetler	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye	168.578	166.619	335.197
Almanya	35	7	42
Hollanda	11	-	11
Avusturya	6	2	8
Bulgaristan	4	3	7
Yugoslavya	5	2	7
Macaristan	3	1	4
Çekoslovakya	3	-	3
Fransa	2	1	3
Romanya	1	1	2
İngiltere	2	-	2
Yunanistan	2	-	2
Polonya	1	-	1
Rusya	1	-	1
Diğer	1	1	2
Yabancı Toplam	77	18	95
Genel Toplam	168.655	166.637	335.292

Tablo No: 25
1935 Yılı İzmit Şehir Nüfusunun Yaş Grupları ve Tabiiyetler İtibarıyla Ayrılışı

Tabiiyetler	Yaş Grupları											Top.
	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90+	Meçhul	
Türkiye	1819	1590	4015	1474	842	619	334	128	24	5	2	10.852
Almanya	-	-	3	14	3	5	-	-	-	-	-	25
Avusturya	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	4
Fransa	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Polonya	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Macaristan	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Romanya	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Yugoslavya	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Diğer	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Ecnebi Toplam	1	-	4	18	4	8	-	-	-	-	-	35
Genel Top.	1820	1590	4019	1492	846	627	334	128	24	5	2	10.887
KADINLAR												
Türkiye	1733	1492	1449	1107	830	559	398	157	42	9	21	7797
Almanya	-	-	2	3	-	-	-	-	-	-	-	5
Avusturya	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Fransa	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Yugoslavya	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Ecnebi Toplam	-	-	4	4	-	-	-	1	-	-	-	9
Genel Top.	1733	1492	1453	1111	830	559	398	158	42	9	21	7806

Tablo No:23 ve 24 dikkate alındığında, yabancı tabiiyetliler içinde Almanların, İzmit şehrinde % 68 ve Kocaeli genelinde %44 olmak üzere ağırlığı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Alman erkeklerin 30-39 yaş grubuna dâhil oldukları Tablo No:25 ve 26' da görülmektedir.

Tablo No: 26
1935 Yılı Kocaeli Vilâyetinin Genel Nüfusunun Yaş Grupları ve Tabiiyetler İtibarıyla Ayrılışı

Tabiiyetler	ERKEKLER											Top.
	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90+	Meçhul	
Türkiye	51.333	31.770	31.657	23.505	12.133	8094	6271	2703	804	202	106	168.578
Almanya	1	1	3	18	5	7	-	-	-	-	-	35
Avusturya	1	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	6
Bulgaristan	1	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	4
Çekoslovakya	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	3
Fransa	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2
Hollanda	-	-	5	4	2	-	-	-	-	-	-	11
İngiltere	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Polonya	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Macaristan	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	3
Romanya	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Rusya	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Yugoslavya	-	1	1	-	1	2	-	-	-	-	-	5

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Yunanistan	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Diğer	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Ecnebi Toplam	3	2	14	30	12	16	-	-	-	-	-	77
Genel Toplam	51.336	31.772	31.671	23.535	12.145	8110	6271	2703	804	202	106	168.655
KADINLAR												
Türkiye	48.506	27.883	28.109	22.446	15.599	11.252	7820	3382	1147	323	152	166.619
Almanya	-	-	2	4	1	-	-	-	-	-	-	7
Avusturya	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Bulgaristan	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Fransa	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Macaristan	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Romanya	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Yugoslavya	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2
Diğer	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Ecnebi Toplam	1	-	6	5	5	-	-	1	-	-	-	18
Genel Toplam	48.507	27.883	28.115	22.451	15.604	11.252	7820	3383	1147	323	152	166.637

Nüfusun Doğum Yerlerine Göre Tespiti

Tablo No: 27
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Ayrılışı

Tabiiyetler	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkiye'de Doğanlar	8751	80,4	5981	76,6	14.732	78,8
Yabancı Ülkelerde Doğanlar	2136	19,6	1825	23,4	3961	21,2
Toplam	10.887	100,0	7806	100,0	18.693	100,0

Tablo No: 28
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Doğum Yerlerine Göre Ayrılışı

Tabiiyetler	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Türkiye'de Doğanlar	146.094	86,6	145.076	87	291.170	86,8
Yabancı Ülkelerde Doğanlar	22.561	13,4	21.561	13	44.122	13,2
Toplam	168.655	100,0	166.637	100,0	335.292	100,0

Tablo No:27 ve 28'e göre; yabancı ülkelerde doğanların nüfusu İzmit şehrinde % 21,1 iken vilâyet genelinde bu oran % 13,1 dir. İzmit şehrinde yabancı ülkelerde doğan nüfus içinde, erkek nüfusun belirgin bir şekilde fazla olduğu görülmektedir.

Türkiye'de Doğan Nüfusun Tasnifi

Tablo No: 29
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunda Türkiye'de Doğanlar

Doğum Yeri	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Aynı Kazada Doğanlar	2949	33,7	3478	58,2	6427	43,6
Aynı Vilâyetin Başka Kazasında Doğanlar	1262	14,4	416	6,9	1678	11,4
Başka Vilâyette Doğanlar	4540	51,9	2087	34,9	6627	45
Toplam	8751	100,0	5981	100,0	14.732	100,0

Tablo No: 30
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunda Türkiye'de Doğanlar

Doğum Yeri	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Aynı Kazada Doğanlar	119.641	81,9	125.341	86,4	244.982	84,1
Aynı Vilâyetin Başka Kazasın- da Doğanlar	5468	3,7	5481	3,8	10.949	3,8
Başka Vilâyette Doğanlar	20.985	14,4	14.254	9,8	35.239	12,1
Toplam	146.094	100,0	145.076	100,0	291.170	100,0

Tablo No: 29 ve 30'a göre; başka vilâyette doğup İzmit şehrinde oturanların yüzdesi, burada veya vilâyetin diğer kazalarında doğmuş olanların yüzdesinden daha fazla gözükmektedir (% 44,5). Bu durum İzmit'in ekonomik ve kültürel yönden önemli bir cazibe merkezi haline geldiğini göstermektedir. İzmit şehri nüfusunun % 43,6'sının kazada doğmuş olduğu göz önüne alındığında; İzmit şehrinin çoğunluğunu, vilâyet dışından gelenlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Başka vilâyette doğmuş olanların da çoğunlukla erkek olması, İzmit'e iş amaçlı göçün yaşandığı gerçeğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Kocaeli genel nüfusunda bu durum değişmekte ve vilâyet dışında doğmuş olanların nüfus oranının % 12,1 oranında kaldığı görülmektedir. Bu iki tablodan çıkarılacak sonuç; İzmit şehrinin iş sahası olarak görülüp tercih edilmesidir. Vilâyet dışından gelen nüfusun yerli nüfus içinde erimiş olduğu da bu iki tablodan anlaşılmaktadır.

Yabancı Ülkelerde Doğan Nüfusun Tasnifi

Tablo No:31
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunda Yabancı Ülkelerde Doğanlar

Ülke	Erkek	%	Kadın	%	Toplam
Yunanistan	996	46,7	862	47,2	1858
Yugoslavya	436	20,5	349	19,1	785
Bulgaristan	356	16,7	317	17,4	673
Romanya	138	6,5	132	7,2	270
Rusya	80	3,8	58	3,2	138
Arnavutluk	44	2,1	21	1,2	65
Suriye	11	0,5	26	1,4	37
Almanya	26	1,2	10	0,5	36
İngiltere	9	0,4	3	0,2	12
İtalya	7	0,3	3	0,2	10
Irak	4	0,2	6	0,3	10
İran	4	0,2	3	0,2	7
Avusturya	2	0,1	2	0,1	4
Hicaz	1	0,0	2	0,1	3
Fransa	1	0,0	-	0,0	1
İsviçre	1	0,0	-	0,0	1
Polonya	1	0,0	-	0,0	1
Macaristan	1	0,0	-	0,0	1
Filistin	1	0,0	-	0,0	1
Mısır	1	0,0	-	0,0	1
Diğer	4	0,2	16	0,9	20
Bilinmeyen	12	0,6	15	0,8	27
TOPLAM	2136	100,0	1825	100,0	3961

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Tablo No:32
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Genel Nüfus İçinde Yabancı Ülkelerde Doğulanlar

Ülke	Erkek	Kadın	Toplam
Almanya	36	13	49
Arnavutluk	242	94	336
Avusturya	42	43	85
Bulgaristan	7000	6836	13.836
Çekoslovakya	10	2	12
Fransa	35	24	59
Hollanda	10	-	10
İngiltere	27	5	32
İsviçre	1	-	1
İtalya	49	36	85
Polonya	1	-	1
Macaristan	4	1	5
Romanya	836	778	1614
Rusya	1769	1716	3485
Yugoslavya	4631	4149	8780
Yunanistan	7505	7486	14.991
Filistin	9	11	20
Hicaz	6	21	27
İran	59	20	79
Irak	17	14	31
Suriye	60	69	129
Mısır	6	4	10
Diğer	11	24	35
Bilinmeyen	195	215	410
TOPLAM	22.561	21.561	44.122

Tablo No:31'de İzmit şehrinde, yabancı ülkelerde doğmuş olan nüfusun tasnifi verilmiştir. Sayısal ağırlıkları sırasıyla; Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve Rusya oluşturmaktadır. Tablo No:32'de vilâyet genelindeki sıralama da şu şekildedir: Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Rusya ve Romanya. Diğer ülkelerde doğanların nüfusları az olduğu için dikkate alınmamıştır. Yunan nüfusun, 1926 ve 1930 yıllarında Yunanistan'la imzalanmış olan mübadele antlaşması gereği şehre geldikleri anlaşılmaktadır.

Meslek Grupları

Tablo No: 33
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunun Meslek Gruplarına Göre Ayrılışı

MESLEKLER	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Umumi İdare ve Hizmetler, Serbest Meslekler	2089	89	2178
Sanayi ve Küçük Sanatlar	1856	256	2112
Toprak Mahsulleri	959	362	1321
Ticaret	805	26	831
Nakliye ve Ulaşım	678	1	679
Ev Ekonomisi, Şahsi Hizmetler	42	63	105
Mesleksiz, Mesleği Bilinmeyen	4458	7009	11.467
TOPLAM	10.887	7806	18.693

Tablo No: 34
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Meslek Gruplarına Göre Ayrılışı

MESLEKLER	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Toprak Mahsulleri	79.390	77.390	156.780
Sanayi ve Küçük Sanatlar	9517	1356	10.873
Umumi İdare ve Hizmetler, Serbest Meslekler	8800	312	9112
Ticaret	3731	158	3889
Nakliye ve Ulaşım	2112	14	2126
Ev Ekonomisi, Şahsi Hizmetler	170	199	369
Mesleksiz, Mesleği Bilinmeyen	64.935	87.208	152.143
TOPLAM	168.655	166.637	335.292

Sanayi ve Küçük Sanat Alanının Dağılımı

Tablo No: 35
1935 Yılı Verilerine Göre İzmit Şehir Nüfusunda Sanayi ve Küçük Sanatların Dağılımı

Gıda, içki ve tütün sanayi	540 (376 Erkek-164 Kadın)
Uzmanlık alanı belli olmayan sanayi işçisi	369 (354 Erkek-15 Kadın)
İnşaat, bina ve mobilya sanayi	294 (Erkek)
Elbise Sanayi	243 (188 Erkek-55 Kadın)
Ağaç işleme sanayi	220 (218 Erkek-2 Kadın)
Demir Sanayi	152 (Erkek)
Makine, cihaz ve alet imalatı sanayi	134 (Erkek)
Taş ve Toprak Sanayi	47 (46 Erkek-1 Kadın)
Deri, Kösele, Kauçuk, Seloit, Kemik, Boynuz, Kehribar Eşya Sanayi	29 (Erkek)
Sanayi Müesseseleri Fen ve İdare Memurları	24 (17 Erkek-7 Kadın)
Dokuma Sanayi	20 (8 Erkek-12 Kadın)
Kâğıt ve Tabı Sanayi	19 (Erkek)
Elektrik, Gaz ve Su İstihsal ve Tevzii	11 (Erkek)
Maden Ocakları, Memlehaler, Taşocakları (Çıkarma ve İşletme)	9 (Erkek)
Kimya Sanayi	1 (Erkek)
TOPLAM	2112 (1856 Erkek-256 Kadın)

Tablo No: 36
1935 Yılı Verilerine Göre Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunda Sanayi ve Küçük Sanatların Dağılımı

	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Ağaç işleme sanayi	1870	216	2086
Elbise Sanayi	1436	344	1780
Gıda, İçki ve Tütün Sanayi	1339	200	1539

1935-1950 Dönemi Nüfus Verilerine Göre Kocaeli'nin İdari Ve Demografik Yapısı

Demir Sanayi	1506	6	1512
Uzmanlık Alanı Belli Olmayan Sanayi İşçisi	801	334	1135
İnşaat, bina ve mobilya sanayi	1057	-	1057
Makine, cihaz ve alet imalatı sanayi	503	-	503
Dokuma Sanayi	248	240	488
Taş ve Toprak Sanayi	279	6	285
Deri, Kösele, Kauçuk, Seloit, Kemik, Boynuz, Kehribar Eşya Sanayi	178	-	178
Sanayi Müesseseleri Fen ve İdare Memurları	136	10	146
Maden Ocakları, Taşocakları	70	-	70
Kâğıt ve Tabı Sanayi	58	-	58
Elektrik, Gaz ve Su İstihsal ve Tevzii	20	-	20
Kimya Sanayi	11	-	11
Çeşitli Sanayi Alanları	5	-	5
TOPLAM	9517	1356	10.873

Tablo No: 33 ve 34'de İzmit şehri ve vilâyet genelinde çalışan nüfusun hangi sektörlerde çalıştığına dair bir veri sunumu yapılmıştır. İzmit şehrinde toplam nüfusun % 61,3'ünün işsiz olduğu veya hangi işi yaptığı bilinmemektedir. Geriye kalan nüfusun çoğunluğu serbest meslek sahibi olup, arkasından sanayi ve küçük sanatlar ve toprak mahsulleri alanında çalışan mesleki gruplar gelmektedir. Vilâyet genelinde ağırlık toprak mahsulleri üzerinde olmakla birlikte, işsiz veya işi belli olmayanların nüfusu % 45 oranıyla önemli bir yer teşkil etmektedir. Vilâyet genelinde tarımsal sektör hâkimdir ve onu sırasıyla sanayi ve küçük sanatlarla, serbest meslek sahipleri takip etmektedir (Tablo No:35). Sanayi sektöründe ağırlığı İzmit şehrinde gıda, içki ve tütün sanayisi alırken, vilâyet genelinde ağaç işleme sanayi ön plandadır (Tablo No: 36). Bu tablolardan çıkan sonuç; vilâyet genelinde tarıma ve orman ürünlerine dayalı bir ekonominin hâkim olduğu fakat İzmit şehrinde sanayi alanının gelişmeye başladığıdır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra bölgenin bir sanayi merkezi haline gelmesinin ilk sinyallerinin 1935 yılında verilmiş olduğu görülmektedir.

Mesleklerin Dağılımı

Tablo No:37
1935 Yılı İzmit Şehir Nüfusunun Meslek Zümreleri ve Dinler İtibarıyla Ayrılışı

Dinler	ERKEKLER							Toplam
	Toprak Mahsulleri	Sanayi ve Küçük Sanatlar	Ticaret	Nakliye ve Ulaşım	Umumi İdare ve Hizmetler	Ev Ekonomisi ve Şahsi Hizmetler	Mesleksiz Veya Mesleği Belli Olmayan	
İslâm	959	1827	804	678	2086	42	4457	10.853
Hristiyan	-	28	1	-	3	-	1	33
Musevi	-	1	-	-	-	-	-	1
TOPLAM	959	1856	805	678	2089	42	4458	10.887
KADINLAR								
İslâm	362	256	26	1	89	63	7002	7799
Hristiyan	-	-	-	-	-	-	7	7
TOPLAM	362	256	26	1	89	63	7009	7806

Tablo No: 38
1935 Yılı Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Meslek Zümreleri ve Dinler İtibarıyla Ayrılışı

Dinler	ERKEKLER							Toplam
	Toprak Mahsulleri	Sanayi ve Küçük Sanatlar	Ticaret	Nakliye ve Ulaşım	Umumi İdare ve Hizmetler	Ev Eko-nomisi ve Şahsi Hizmetler	Mesleksiz Veya Mesleği Belli Olmayan	
İslâm	79.387	9477	3727	2108	8778	170	64.926	168.573
Hristiyan	2	37	3	4	22	-	5	73
Musevi	1	3	1	-	-	-	4	9
TOPLAM	79.390	9517	3731	2112	8800	170	64.935	168.655
KADINLAR								
İslâm	77.390	1356	158	14	311	199	87.189	166.617
Hristiyan	-	-	-	-	1	-	15	16
Musevi	-	-	-	-	-	-	4	4
TOPLAM	77.390	1356	158	14	312	199	87.208	166.637

Tablo No:37 ve 38'e göre; İzmit şehrinde ve vilâyet genelinde gayrimüslim nüfus ağırlıklı olarak sanayi ve küçük sanatlar alanında çalışmaktadır.

Engelli Nüfusu

Tablo No:39
İzmit Şehir Nüfusunun Engelli Durumlarına Göre Ayrılışı

SAKATLIKLAR	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Bir Ayağı Topal	59	36	95
Bir Kolu Çolak	35	6	41
Sağır-Dilsiz	14	15	29
Kör	13	11	24
Kambur	5	10	15
İki Ayağı Topal	6	6	12
Kötürüm	3	8	11
İki Kolu Çolak	4	5	9
Müteaddit	2	2	4
Çeşitli Sakatlıklar	-	-	-
TOPLAM	141	99	240

Tablo No:39 ve 40'ta verilen engelli nüfus verilerine göre; İzmit şehrinde ve vilâyet genelinde bir ayağı topal olanların sayısı ilk sırada gelmektedir. Bu engel durumunda, erkeklerin sayısı kadınlardan fazladır. Erkeklerin askerde veya savaşta yaralanmaları sonucunda bu durumun ortaya çıkmış olma ihtimali yüksek gözükmektedir. Bu engel durumunu; bir kolu çolak olanlarla, sağır-dilsiz engelli nüfus takip etmektedir.

Tablo No:40
Kocaeli Vilâyeti Genel Nüfusunun Engelli Durumlarına Göre Ayrılışı

SAKATLIKLAR	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Bir Ayağı Topal	1547	815	2362
Bir Kolu Çolak	942	185	1127
Sağır-Dilsiz	370	262	632
Kör	287	249	536
Kambur	115	170	285

Kötürüm	113	158	271
İki Ayağı Topal	167	96	263
İki Kolu Çolak	71	37	108
Müteaddit	26	9	35
Çeşitli Sakatlıklar	36	25	61
TOPLAM	3674	2006	5680

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bazı bulgular şunlardır:

İzmit Şehri:

- *Toplam nüfus 1927-1950 döneminde düzenli bir artış göstermiştir.
- *1927-1945 döneminde erkek nüfus miktarı, kadın nüfus miktarından daima fazla olmuştur.
- *1945 yılında erkek nüfusta az da olsa bir azalma yaşanmıştır. Bunun nedeni, II. Dünya Savaşı nedeniyle erkek nüfusun silahaltına alınmış olmasıdır.
- *1936, 1944 ve 1954 yıllarında İzmit şehrinde SEKA tarafından kâğıt fabrikalarının açılması, İzmit'e vilâyet dışından özellikle erkek nüfusu çekmiş ve bölgenin sanayileşmesindeki ilk adımın atılmasını sağlamıştır.
- *Bu dönemde Kocaeli Merkez kazasının nüfusu, Adapazarı'nın nüfusundan daima az seyretmiştir.
- *Kapladığı yüzölçümün yıl bazında değişiklik göstermesinden anlaşıldığı kadarıyla idari teşkilatlanmasında sürekli bir hareketlilik yaşanmıştır.
- *1935 yılında toplam köy sayısı 98 iken bu sayı 1950 yılında 91'e düşmüştür. Bu durumda 7 köyün diğer kazalara bağlandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.
- *1935 yılında Kocaeli'nin, Merkez Kaza'ya bağlı; Merkez, Akmeşe, Bahçecik, Derbent ve İhsaniye ismiyle beş tane nahiyesi bulunmasına karşın, sonraki yıllarda İhsaniye ile ilgili bir veri girişi yapılmamıştır.
- *1935 yılında bekâr erkek nüfus evli nüfusa oranla daha fazladır. Bu durum şehre çalışmak için gelen genç erkeklerin varlığına işaret etmektedir.
- *İzmit şehrinde okuma-yazma oranı vilâyet geneline oranla (% 48) iki kat daha fazladır. Bu durum okuma-yazma seferberliğinin kırsal alanlarda yeteri derecede etkili olmadığını göstermektedir.

Kocaeli Vilâyet Geneli:

- *1927 yılında kadın lehine olan nüfus, 1935 yılından itibaren kadın nüfusu geçmiş ve bu tarihten sonra erkekler lehine sürekli bir artış göstermiştir.
- *1954 yılında Sakarya'ya ayrı bir vilâyet statüsü verilinceye kadar, Kocaeli vilâyeti sınırlarında çok önemli bir değişiklik olmamıştır.
- *1935-1950 döneminde kır nüfusunda artış yaklaşık % 74 iken, şehir nüfusunda bu oran yine yaklaşık % 59 oranında gerçekleşmiştir.
- *1935 yılında, kadınlarda boşanma oranının erkeklere oranla iki kat fazla olması, 1926 yılında kadınlara medeni kanun aracılığıyla verilen boşanma hakkının, kadınlar tarafından kullanıldığını göstermektedir. Kadınların bilinçlendiği ve kazanımlarına sahip çıktığı da söylenebilir.
- *Ülkede başlatılan okuma-yazma seferberliği sonucunda okuma-yazma oranı vilâyet genelinde % 22'ye çıkmıştır.
- *Vilâyet genelinde gayrimüslim nüfus ağırlıklı olarak sanayi ve küçük sanatlar alanında çalışmaktadır.
- *Engelli nüfus açısından bakıldığında; bir ayağı topal olanların sayısının ilk sırada geldiği görülmektedir. Özellikle erkek nüfusta bu durumun görülüyor olması, askerlik veya savaş sırasında bu duruma maruz kaldıkları yönündeki ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bununla beraber, kadınlarda da bu durumun görülüyor olması; doğum sırasında veya çocukluk döneminde geçirilen kalça çıkığı rahatsızlığının zamanında çözülmemiş olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu) Verileri

28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahli-
li, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara, 1929, s.11,16, 18, 21-23, 25-26, 28, 33, 36, 43, 51, 57, 62, 66, 78,
124-125.

20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Kocaeli Vilâyeti Kati ve Mufassal Neticeler, Türkiye Cumhuriyeti Baş-
bakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, c.36, Neşriyat Sayısı:75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937, s.5-18,
20-45, 110-143.

20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Kat'i Tasnif Neticeleri, c.60, Neşriyat Sayısı:75, Türkiye
Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara, 1937, s.7,16,22, 26-
29, 33, 38, 44-45, 67, 74-75, 82-83, 86-87, 90-91, 94-95, 98, 105, 108-109, 117, 124-125, 138-139, 142-143,
145-146, 178-179, 182-183, 187, 193, 196-197, 209, 211, 214-215, 338-339, 342-343, 372-373, 376-378.

20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarile Nüfus ve Yüzey Ölçü,
T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi No: 1285, s.V, IX, 400-412.

21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, c.65, Yayın no:286, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel
Müdürlüğü, Ankara, Aralık 1950, s.9, 11, 22, 43.

22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahije ve Köyler İtibariyle Nüfus, Neşriyat No:359, Türkiye
Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 30 Mart 1951, s.18, 36, 249-255.

Tetkik Eserler

BÜTÜNER, Zübeyir, "Alman Seyyah Andreas David Mordtmann'ın İznikmid-İznik-İzmit (Kocaeli) İzlenimleri",
Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri Kitabı, Editör: Prof. Dr. Haluk Selvi,
Doç. Dr. M. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal, c.1, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Yayınları No:35, ISBN: 978-605-5116-28-6, Kocaeli, 2016, ss.529-541.

ÇAM, Yusuf, "Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler ve Kocaeli Yöresine İskânlar", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*,
sayı:1, 2002, ss.265-282.

ÇETİN, Necat, "Tasfiye Talepnamelerine Göre Kocaeli İline İskân edilen Mübadillerin Memleketleri ve İskân
Edildikleri İdari Birimler", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, c.1, Kocaeli
Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No:30, Kocaeli, 2015, ss.1377-1414.

POLATEL, Oğuz, "Nikomedia'dan İzmit'e Bir Kent Adının Dönüşümü", *History Studies*, c.4, Özel Sayı-Prof.Dr.
Enver Konukçu Armağanı, DOI Number: 10.9737/hist_514, 2012, ss.279-295.

ŞENYURT, Oya, "1923-1960 Yılları Arasında İzmit'te İnşa Edilen Yapılar ve Kentin Gelişimine Katkıları", *Ulusla-
rarası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Prof.Dr. Haluk Selvi, Doç.Dr. M.Bilal Çelik,
Kocaeli, 2015, ss.1667-1683.

YILDIZ, Selin, DÖKER, Mehmet Fatih, "İzmit Şehrinin Nüfus Gelişimi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Ed. Yrd. Doç.Dr. Tolga Görüm, Yrd. Doç.Dr. Selma Akay Ertürk, sayı:32, İstanbul,
2016, ss.33-47.

1950-1951 Bulgaristan Göçü ve Kocaeli Vilayeti

Önder DUMAN *

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye yönelik iskân siyasetinin bir bakiyesi olan Bulgaristan Türklerinin¹ tarihini "upuzun bir göç tarihi" olarak da tanımlamak mümkündür. Tarihsel süreçte yaşadıkları coğrafyayı bir vatan olarak kabullenmiş olan Bulgaristan Türklüğü, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Balkanlara inen Rusya'nın 93 Harbi'nde Osmanlı Devleti'ni yenmesi ve savaşı bir soykırıma dönüştürmesi üzerine Anadolu merkezli ilk büyük kitlesel göç eylemini gerçekleştirdi². Savaş döneminde ve hemen sonrasında Rus destekli Bulgar idaresinin baskı ve yıldırma politikası³ neticesinde bir milyonu aşkın Türk ve Müslüman Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı⁴. 1879'dan sonra küçük gruplar halinde devam eden Bulgaristan göçleri 1912-1913 Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti'nin Makedonya ve Batı Trakya'yı kaybetmesiyle tekrar kitlesel nitelik kazandı. Bu dönemde 400 binin üzerinde Türk Anadolu'ya sığındı⁵.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise gerek nüfusa olan ihtiyaç⁶ ve gerekse Bulgaristan'da Haziran 1923'te iktidara gelen yeni yönetimin azınlık haklarının kullanımı hususundaki olumsuz söylemleri⁷ karşısında Türkiye Bulgaristan Türklerini serbest göçmen⁸ statüsünde kabul etti⁹. 18 Ekim 1925'te "Türkiye-Bulgaristan Dostluk Andlaşması" ile birlikte imzalanan "Oturma Sözleşmesi" kapsamında 1923-1933 arasındaki on yıllık dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye¹⁰ 1.507 kişi göç etmiştir¹¹. Bu şekilde yıllık ortalama on binler civarında seyreden Bulgaristan göçleri 1933 sonrasında yeniden kitlesel boyut kazandı. Bu durum esas itibarıyla 1929 ekonomik bunalımı sonrasında diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da ekonomik ve siyasî anlamda faşist hareketlerin güçlenmeye başlaması ile yakından ilgiliydi¹². 1930'ların başında Bulgaristan'da ırkçı Rodna Zahtita (Yurt Koruması) ve Trakya komitelerinin¹³ kuruluşu, ardından Mayıs 1934'te askerî bir darbe sonrasında iktidara faşist bir hükümetin gelmesi¹⁴ Bulgaristan Türklüğü açısından hayatı ciddi biçimde zorlaştırmıştır. Bu dönemde pek çok Türk okulunun kapatılması¹⁵ ve asimilasyon sürecinin had safhaya ulaşması, Türklerin ödediği vergilerin 8-10 kat daha ağırlaştırılması¹⁶ ve nihayetinde Türklere yönelik sistematik tedhiş ve terör

* Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

1 Abdulhalük Çay, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Kültürü*, S: 262 (Şubat 1985), s. 67.; Faruk Kocacık, "Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni", *Türk Kültürü*, S: 263 (Mart 1985), s. 156-157.; Hüseyin Memişoğlu, "Pomak Türkleri", *Türk Kültürü*, S: 365 (Eylül 1993), s. 541-543.

2 Kâmuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, İstanbul 1986, s. 29.; Yavuz Ercan, "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Belleten*, LIX/209 (Nisan 1990), s. 301-304.

3 Bu politikanın ayrıntıları için bkz. Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler (7 Haziran 1985)*, *Türk Tarih Kurumu Yayını*, Ankara 1992, s. 48-50.; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, s. 68-93.

4 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, *Türk Tarih Kurumu Yayını*, Ankara 1994, s. 40.

5 Ahmet Akgündüz, "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler (1783-1922)", *Toplum ve Bilim*, S: 80 (Bahar 1999), s. 147.; Tevfik Biyıklıoğlu bu rakamı 440.000 olarak ifade etmektedir. *Tevfik Biyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını*, Ankara 1992, s. 92.

6 Türkiye'nin bu nüfusa duyduğu gereksinim daha Ocak 1923'de bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından dile getirilmişti. Bu hususta bkz. Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, *Türk Tarih Kurumu Yayını*, Ankara 1982, s. 53-54.

7 Hikmet Öksüz, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk Dönemindeki Balkan Politikası (1923-1938)*, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul 1996, s. 96.

8 Serbest göçmen, hükümetten yardım talep etmemek şartıyla, istediği yere yerleşme salâhiyeti verilen kimseler için kullanılan kanunî bir tabirdir.

9 Filiz Doğanay, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını*, Ankara 1997, s. 197.

10 12 maddeden oluşan sözleşme esas itibarıyla iki ülke arasındaki göç meselesini ele almaktaydı. Nitekim sözleşmeye göre, taraflardan her birinin uyrukları öteki taraf ülkesinde serbestçe oturma ve yerleşme hakkına sahip olacak, bu hususta herhangi bir engelle karşılaşmayacaktı. Göçmenler taşınır mallarını ve hayvanlarını götürebilecekler, taşınmazlarını ise satıp, satışlardan elde edilen parayı serbestçe dışarı çıkarabileceklerdi. Sözleşme ayrıca gayrimenkullerini elden çıkaramayanlara, göç gününden itibaren iki yıllık bir mühlet vermekteydi. Bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını*, Ankara 1989, s. 263.; Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç...", s. 53.

11 Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını*, Ankara 1962, s. 11.

12 Öksüz, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin...*, s. 80.

13 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç...", s. 53.

14 Mert Gönül, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1930-1990)*, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi)*, Ankara 2001, s. 39.

15 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 390.

16 Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929)", *Belleten*, LIX/209 (Nisan 1990), s. 311.

eylemlerinin başlaması¹⁷ üzerine Bulgaristan Türklüğü yine çareyi Türkiye'ye sığınmakta buldu. 1934-1938 döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 80 bine yakın göçmen gelmiş¹⁸ ve bu göçmenlerin çoğu iskânli¹⁹ statüde işlem görmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında yavaşlayan göçler²⁰ 1950 yılından itibaren yine kitlesel nitelik kazandı. Mevcut bildiriye sağanak halindeki bu göç hareketinin Kocaeli Vilayetine olan izdüşümü ele alınmaktadır. Ancak öncesinde bu göç hareketinin nedenlerine ve sürece temas etmekte fayda vardır.

A. Göçü Hazırlayan Etkenler

II. Dünya Savaşının son demlerinde Eylül 1944'te Rus orduları Dobruca'dan Bulgaristan'a girdiler ve böylelikle Bulgaristan'daki faşist idare devrildi. Hemen ardından Zveno Partisinden Kimon Georgiev başkanlığında "*Vatan Cephesi*" adını taşıyan bir hükümet kuruldu. Hükümetin en önemli iki bakanlığı, Adalet ve İçişleri bakanlıkları komünistlere verilirken, diğer bakanlıklara da komünizme yakınlık duyan kişiler getirildi. Dolayısıyla 9 Eylül'de Bulgaristan'da fiilî olarak komünizm rejimi tesis edildi²¹. 28 Ekim 1944'te Moskova ile Sofya arasında yapılan müzakereler sonrasında yapılan bir protokol ile de Bulgaristan'da Marksist-Leninist ideoloji resmîyet kazandı²².

Bulgaristan'daki rejim değişikliği sonrası yeni yönetim de Türklere yönelikasimilasyon sürecini devam ettirdi. İlk olarak 1946'da özel okul statüsündeki Türk okullarını devletleştirilen komünist idare²³, bu okullardaki Türkçe derslerini azaltırken, Bulgarcaya yönelik ders saatlerini arttırdı²⁴. İkinci aşamada Türklerin işlettiği topraklardaki tüm faaliyetler izne tabi tutuldu²⁵ ve bu uygulamanın hemen ardından da Türklerin üzerindeki vergi yükü önemli oranlarda arttırıldı²⁶.

Yeni yönetim bu ilk uygulamaların ardından iktisadî işbirliği adı altında Türklerin kapalı cemaat yapısını kırmaya ve onları Bulgarlarla kaynaştırmaya çalıştı. Bu kapsamda Türk azınlığa köylerde ve şehirlerde kurulan kooperatiflere üyelik mecburiyeti getirildi. Beklenti Türklerin buralarda Bulgarlarla etkileşime girmesi ve de asimilasyon sürecinin hızlanmasıydı²⁷. Bu sürecin hızlanması için yine ayrıca, Türk toplumunun kanaat önderi olduğu düşünülen öğretmenler, din adamları, esnaf ve sanatkarlar ile öğrenciler sistematik olarak toplantılara çağırılıyor, muhtelif kurslardan geçiriliyorlardı. Toplantı ve kurslarda çoğunlukla komünist doktrini aşılama, etnik ve dinî bilinci yok etmeye yönelik programlar tatbik ediliyordu²⁸.

Tüm bu gelişmeler Türkler arasında korku ve endişe ile birlikte Türkiye'ye göç etme isteği de uyandırmaya başladı. 1949 yılına gelindiğinde Türk azınlığa yönelik baskılar daha da arttı. Baskılar özellikle asimilasyonun önündeki en önemli engel olarak görülen öğretmenler ile nüfuzlu ailelerin üzerinde yoğunlaştırıldı. Pek çok öğretmen görevden alınma tehdidi ile karşı karşıya kaldı²⁹. Bulgar idaresi bu tür tehditlerle yıldırmadığı kişilere karşı çoğu kez sürgün politikası uyguladı. Tren vagonlarına doldurulan insanlar ev ve ailelerinden kopararak, ülkenin ücra köşelerine sürüldüler³⁰.

Bulgar komünist idaresinin uygulamış olduğu bu baskı ve yıldırma politikası iki amaca yönelikti. Bu sürecin sonunda Türkler ya asimile olacaklar, ya da Türkiye'ye göç etmek zorunda kalacaklardı. Dolayısıyla her iki durumda da "*Balkanlardaki Osmanlı artıkları*" temizlenecek, "*tek milletli Büyük Bulgaristan*" hedefine yönelik önemli bir engel ortadan kaldırılmış olacaktı³¹.

Bulgaristan'daki Türk kitlenin Türkiye'ye göç zorlanması hususunda Sovyet Rusya'nın da oldukça istekli davrandığı tespit edilmektedir. Nitekim 1947'de Truman Doktrini ile birlikte Türkiye'nin Marshall yardım programına dahil olması ve ardından ABD ile ittifak halinde hareket ederek Kore'ye asker göndermesi Sovyetleri oldukça rahatsız etmişti. İşte tam bu noktada Sovyetler, Bulgaristan'daki Türk kitlenin göç zorlanarak, Türkiye'nin baskı altına alınması politikasına yöneldi. Sovyetlerin öngörüsü Türk ekonomisinin bu göçleri finanse edemeyeceği ve çöküşe geçeceği yönündeydi³².

17 BCA, 30.10/240.624.5.

18 Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye...*, Ek tablo 3.

19 İskânli göçmen, Hükümet yardımıyla iskân edilen ve gösterilen iskân mıntkasında belli bir süre oturmak şartını kabul eden kimseler için kullanılan kanunî bir tabirdir.

20 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, s. 212.

21 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 167.

22 Aydhan Nevrezova, *Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 9.

23 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 185-187.

24 Halil Şimşek, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1999*, s. 109.

25 1941 doğumlu Bulgaristan göçmeni Mehmet Kırçalı ile Samsun/Bafra'da 29.05.2008 tarihinde yapılan mülakat; 1936 doğumlu Bulgaristan göçmeni Recep Öztürk ile Samsun'da 30.05.2008 tarihinde yapılan mülakat.

26 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 213-214.

27 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", s. 1073.

28 Filiz Çolak, "Bulgaristan Türklerinin Anavatana Göç Hareketi (1950-1951)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S: 145 (Ağustos 2003), s. 5.

29 Ali Öztürk, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıratım*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Öcal, İstanbul 2004, s. 42-43.

30 Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", s. 1073.

31 İbrahim Kâmil, *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, İstanbul, Basım Yılı Yok, s. 46-47.

32 Ulus, 26 Eylül 1950, s. 4.; Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*, Ankara 1969, s. 71.; Ahmet Cebeci, "Bulgaristan'daki Son Gelişmeler ve Türklere Karşı Uygulanan Politika", *Türk Kültürü*, S: 89 (Mart 1970), s. 343.

B. Göç ve İskân Süreci

Bulgaristan Hükümetinin 1949 yılı sonlarına doğru Türkiye'ye göç etmek isteyenlere görece de olsa bazı kolaylıklar getirmesi ile Bulgaristan Türkleri adeta konsolosluklara hücum ettiler. Ancak bu dönemde Türk konsoloslukları bu kitlesel başvuruyu kaldırabilecek nitelikte düzenlenmediği için ciddi yığılmalar yaşandı. Normal zamanlarda mevcut kadrosuyla ayda sadece 1.500 kişiye vize verebilen konsolosluklar yoğun bir çalışma temposu ile Ağustos 1950 başına kadar, on bir aylık bir zaman dilimi içinde 26.788 kişiye Türkiye'ye giriş vizesi verdi. Aynı tarihte daha 46.000 kişi vize almak için sıra bekliyordu³³.

Bulgaristan'dan kitlesel bir göçün geleceğini gören Türkiye ise eş zamanlı olarak izlenecek göç ve iskân politikasının esaslarını belirlemeye çalışıyordu. Bu kapsamda Tarım, İçişleri ve Dışişleri bakanlıkları arasında yapılan görüşmeler sonrasında Bulgaristan'daki Türklerin bir plan ve program dahilinde Türkiye'ye alınmalarına, göçmen kabulünün yıllara yayılmasına ve ilk yıl için bu rakamın 25-30 bin dolayında olmasına karar verildi³⁴.

Tüm bu plan ve programların yapıldığı bir sırada Bulgaristan Hükümeti 10 Ağustos 1950'de Türkiye'ye bir nota verdi. 14 Ağustos'ta Ankara'ya ulaşan³⁵ nota diplomatik nezaketten yoksun, adeta Türkiye'nin göç ile ilgili yapıcı planlarını sabote etmek isteyen bir üslup ve içeriğe sahipti. Söz konusu notada 10 Ağustos 1950 tarihinden başlamak üzere 3 ay içerisinde 250.000 Bulgaristan Türkü'nün Türkiye'ye kabulü istenmekte ve bu istek oldukça sert bir üslupla dile getirilmekteydi³⁶. Bulgaristan bu notayı verdikten hemen sonra binlerce Türk'ü sınıra yığmaya başladı. Dolayısıyla Bulgaristan Türklüğü "ihtiyar" bir göçle değil, tam anlamıyla bir "tehcir" hareketiyle karşı karşıyaydı³⁷.

Türkiye'nin Bulgar notasına cevabı gecikmedi. 28 Ağustos 1950 tarihli cevabî notada Türkiye, Bulgaristan'ın yıllardır başta mülkiyet olmak üzere pek çok temel hak ve hürriyetlerin yanı sıra anlaşmalarla garanti altına alınmış olan Türk azınlık haklarını çiğnediğini ifade etmekteydi. Türkiye'ye göre Bulgaristan göç hususunda yeterince samimi değildi, eğer Bulgaristan bu konuda samimiyetini göstermek istiyorsa Türk göçmenler hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın, mallarını satabilmeli ve paralarını serbestçe ülke dışına çıkarabilmelilerdi³⁸. Türkiye'nin bu notasına Bulgarlar 22 Eylül'de karşılık verdi³⁹. 16 Ekim'de ise Türkiye Bulgaristan'a ikinci bir nota ile buna ekli uzun bir muhtıra sundu⁴⁰. Dolayısıyla bu süreçte iki ülke arasında karşılıklı notalar gidip geldi. Doğal olarak bu durum ülkelerin birbirine olan güvenini de derinden sarstı⁴¹.

Böyle bir ortamda Türkiye konuyu uluslararası siyasetin gündemine taşımak için bazı girişimlerde bulundu. İlk olarak konu Ekim 1950 başında Birleşmiş Milletler Özel Siyasi Komisyonunda gündeme getirildi. Komisyon Bulgaristan'ın azınlık haklarını hiçe sayarak Türkleri "tehcir"e zorladığını tespit etti⁴². Kasım ayı başında ise yine aynı konu Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin gündemine taşındı ve buradan Bulgaristan'ın "tehcir siyasetini" protesto mahiyetinde bir kararın çıkması sağlandı⁴³.

Türkiye'nin söz konusu diplomatik çabalarına rağmen, Bulgaristan'daki Türkler hükümetin de baskılarıyla yoğun bir göç telaşı içine girmişlerdi. Göç süreci Türkler açısından oldukça meşakkatliydi. Çünkü Bulgar Hükümeti Türklere 15 günlük bir hazırlanma süresi vermiş ve bu süre içerisinde mal ve mülklerini tasfiye etmelerini istemişti⁴⁴. Ancak bu süre oldukça yetersizdi. Buna rağmen Türkler taşınmaz mallarını apar topar elden çıkarmaya başladılar. Aynı anda pek çok kişi gayrimenkulünü satmaya kalkışınca fiyatlar oldukça düştü. Zaten Bulgarlar da Türklerin bu acelesini görünce satın alım hususunda istekli davranmıyorlar, malları daha da ucuza kapatmanın hesabını yapıyorlardı. Dolayısıyla Türkler mallarını yok pahasına da olsa ellerinden çıkarmak zorunda kaldılar⁴⁵. Bu tasfiye aşamasından sonra Türklerin pasaport almaları gerekiyordu. Esasında bu, Türkiye'ye verilen notada belirtilenlerin aksine, oldukça zorlu bir süreçti. Yerine getirilmesi gereken pek çok prosedür vardı. Nihayet tüm bunları tamamlayan Türkler pasaport alım aşamasında "Kore Komünistlerine Yardım", "Joliot-Curie'nin Komünist Gençlik Teşkilatına Yardım" ve "Rusti Pamentlik Dairesine Yardım" adı altında yüksek meblağlarda paralar ödemek zorundaydılar. Örneğin sadece "Kore Komünistlerine Yardım" için 2.500 leva isteniyordu⁴⁶. Pasaport işlemleri sırasında ayrıca Türklerden bir sonraki yılın vergileri de tahsil

33 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 217-218.

34 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 218-219.

35 "Bulgar Notası Bakanlığa Geldi", *Ulus*, 15 Ağustos 1950, s. 3.

36 "Bulgaristan'ın Verdiği Notanın Metni", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1950, s. 1, 3.

37 Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)", İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 14 (Ekim 1952 - Temmuz 1953), s. 131.

38 "Bulgarlara Cevabımız", *Ulus*, 31 Ağustos 1950, s. 1-5.

39 "Bulgarlar Dün Cevabî Notamıza Karşılık Yeni Bir Nota Verdiler", *Milliyet*, 23 Eylül 1950, s. 1; "Sofya Mugalata Yolu İle Suçtan Kurtulmak İstiyor", *Ulus*, 23 Eylül 1950, s. 1-3.

40 Bilâl N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler (I) 1950 Yılı Türk Bulgar Nota Düellosu", *Türk Kültürü*, S. 272 (Aralık 1985), s. 507-514.

41 Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 222.

42 *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1950, s. 1; *Ulus*, 6 Ekim 1950, s. 3.

43 *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1950, s. 1; *Ulus*, 10 Kasım 1950, s. 3.

44 "İrkdaşlarımıza Bulgar Zulmü", *Ulus*, 8 Ocak 1951, s. 1-3.

45 *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1950, s. 3.

46 *Ulus*, 17 Mart 1951, s. 3; *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1951, s. 6.

ediliyordu⁴⁷. Baskı ve zulümden kurtularak bir an önce Türkiye'ye kavuşmak isteyen Türkler ise çaresiz bir biçimde istenilen meblağı vermek zorunda kalıyorlardı. Dolayısıyla göç için gerekli hazırlıkları tamamlamış ve pasaportunu temin etmiş bir kişinin elinde maddî anlamda pek bir şey kalmamış oluyordu. Bulgar makamlarının talep ettiği paraları ödeyemeyen Türkler ise çaresiz biçimde legal olmayan yollardan Türkiye'ye kaçmaya çalışıyorlardı. Bulgarlar Türkiye sınırını tümüyle mayınladıkları için⁴⁸ bu kişiler genellikle Yunanistan üzerinden Türkiye'ye iltica etmekteydiler⁴⁹.

Bulgar resmî makamlarından pasaportlarını temin eden Türkler, vize için Türk konsolosluklarına müracaat ediyorlardı. Buradaki işlemlerini tamamlayanlar Bulgar resmî makamlarınca apar topar sınıra en yakın tren istasyonuna sevk ediliyorlardı. Günde ancak 800 civarında göçmen Türkiye'ye gönderilebilirken, Bulgarların bu aceleciliği yüzünden kısa bir süre sonra istasyonlarda büyük kalabalıklar oluşmaya başladı. Küçük ve sıhhi bakımdan hiç de korunaklı olmayan bu istasyonlarda uzun süre beklemek zorunda kalan göçmenler, büyük sıkıntılar çektiler. Özellikle Aralık 1950 - Ocak 1951 döneminde Türkiye sınırına yakın Svilengrad ve Mustafapaşa istasyonlarında göçmenler soğuk ve hastalıkla mücadele etmek zorunda kaldılar. Gazetelere yansıyan haberlere göre sadece Svilengrad'da 15.000 Türk hiç de sıhhi olmayan koşullarda sevk edileceği günü bekliyordu⁵⁰.

Bu kadar kötü ve gayri insanî şartlarda uzun süre tren istasyonlarında bekleyen Türk göçmenler bu zorlu sürecin nihayetinde trenlere bindirilerek, Edirne'ye sevk ediliyorlardı. Tüm bu sevkiyat işleri esnasında Bulgar idaresinin, Türk konsolosluklarının vize vermediği bazı unsurları da Türk göçmenler arasında Türkiye'ye göndermeye çalıştığı tespit edilmektedir. Türk yetkililer bu olaylar üzerine Bulgar resmî makamları nezdinde girişimde bulunarak, bu tür kişilerin Türkiye'ye gönderilmemesini, gönderilenlerin de bir an önce tekrar Bulgaristan'a kabulünü talep ettiler⁵¹. Ancak geçen zaman zarfında Bulgaristan söz konusu meselenin çözümü ile alakalı herhangi bir işlem yapmadı. Nitekim bunun üzerine Türkiye Hükümeti, 7 Ekim 1950 tarihi itibarıyla "hududun kapatıldığını" ilân etti⁵². Bu kararla birlikte sınır iki ay süreyle kapalı kaldı. Kasım 1950 sonlarında Bulgaristan Hükümeti sınırın açılması hususunda Türk Hükümetine çağrıda bulundu ve konu ile ilgili görüşmeler başladı. Bulgar makamlarının Türk göçmenlerin düzenli bir biçimde sevk edileceğine ve Türkiye'ye giriş vizesi olmayanların sınırdan geçirilmeyeceğine dair garanti vermesi üzerine, 2 Aralık 1950 akşamı itibarıyla sınır açıldı⁵³.

Bu şartlar altında göçler devam ederken, eş zamanlı olarak Türkiye tarafında da göçmenleri karşılama hususunda yoğun bir mesai sarf ediliyordu. Göçmenler ilk olarak Edirne Karaağaç tren istasyonunda yetkililerce karşılanıyor ve hemen göçmen misafirhanesine sevk ediliyorlardı. İlk zamanlarda misafirhane 1000 kişilik iken⁵⁴, göçmen sayısının artması üzerine, kapasite 2000'e çıkarıldı⁵⁵. İlerleyen dönemde mevcut misafirhane yeterli gelmeyince Edirne'deki askerî kıışlalar da misafirhane olarak hizmete sokuldu⁵⁶ ve böylece Edirne'deki misafirhanelerin toplam kapasitesi 12 bine yükseltildi. Bu dönemde ayrıca Tekirdağ, İstanbul ve İzmir'de de misafirhaneler hizmete açıldı⁵⁷.

Göçmenler misafirhanelerde pasaport ve vizelerini ibraz ettikten sonra bir tabiiyet beyannamesi doldurmakta ve buna karşılık bir göçmen vesikası almaktaydılar⁵⁸. Misafirhanelerde kayıt ve tescil işlemleri tamamlandıktan sonra göçmenler sağlık kontrolünden geçiriliyorlardı⁵⁹. Yaklaşık bir hafta kadar misafirhanelerde kalan göçmenlere günde üç öğün yemek verilmekteydi⁶⁰. Misafirhanelerde ayrıca Tarım Bakanlığı tarafından görevlendirilen memurlar tarafından ileride iskân planlarında kullanılmak üzere göçmenlerin medeni hal, sanat ve meslekleri ile ilgili anketler uygulanıyor ve bunlar peyderpey Ankara'ya gönderiliyordu⁶¹. Misafirhanelerde gerekli işlemleri tamamlanan ve sağlık kontrolleri yapılan göçmenler, iskân bölgelerine doğru yola çıkarılıyorlardı.

Türkiye göçmen kabul ve sevk işini, mevcut imkân ve kapasitenin üstünde bir performansla yürütmeye çalıştı. 1951 yılı yaz aylarına gelindiğinde göçmen sayısındaki azalma ile birlikte göç işi daha da düzene girdi⁶². Ancak tam bu dönemlerde Bulgaristan vermiş olduğu garantiyi bir tarafa bırakarak, yine sahte vizelerle Türk konsolosluklarının vize vermediği kişileri Türkiye'ye sokmaya başladı. Türkiye ise doğal olarak bu insanları iade için

47 Ulus, 28 Mart 1951, s. 2.

48 "Hudutta Bulgarlar", Samsun, 22 Kasım 1950, s. 1.

49 "Yunanistan'da İlticalar Başladı", Cumhuriyet, 15 Ekim 1950, s. 3.

50 Cumhuriyet, 29 Aralık 1950, s. 1.; Cumhuriyet, 2 Ocak 1951, s. 1.

51 Ulus, 11 Eylül 1950, s. 1.

52 Cumhuriyet, 8 Ekim 1950, s. 3.

53 Ulus, 3 Aralık 1950, s. 1-4.

54 Cumhuriyet, 1 Eylül 1950, s. 1.

55 Milliyet, 3 Eylül 1950, s. 1.

56 Cumhuriyet, 6 Ekim 1950, s. 4.

57 Toprak-İskân Çalışmaları..., s. 63.

58 Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin...", s. 146.

59 Ulus, 21 Eylül 1950, s. 1.; Cumhuriyet, 21 Eylül 1950, s. 3.

60 Milliyet, 3 Eylül 1950.

61 Cumhuriyet, 16 Ocak 1951, s. 1-3.

62 Şimşir, Bulgaristan Türkleri..., s. 226.

muhtelif girişimlerde bulundu⁶³. Ancak bu girişimler Bulgar makamlarında gerekli karşılığı bulmadı, hatta mevcut sorun görmezden gelindi. Bu durumda Türkiye 8 Kasım 1951 sabahı itibarıyla sınırın kapatıldığını ilan etti⁶⁴. Konu iki ülke arasında müzakere edilirken Bulgaristan 30 Kasım 1951'de bir beyanname yayınlamakla, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçün kesin olarak durdurulduğunu ilân etti⁶⁵. Böylelikle Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göç süreci resmen sona erdi.

Ağustos 1950 itibarı ile 250 bin kişilik muhtemel bir kitlesel göç ve iskân sorunu ile yüz yüze kalınması çiçeği burnunda Demokrat Parti Hükümetinde ani bir şok ve telaşın yaşanmasına sebebiyet verdi. Çünkü Türkiye'nin henüz daha bir "muhacir iskânı ve iç kolonizasyon" planı mevcut değildi⁶⁶. Bu yüzden ilk günlerde gelen göçmenler misafirhanelerde işlemleri tamamlandıktan sonra iskân bölgesi olması muhtemel vilayetlere gönderilmeye başlandı⁶⁷. İskân bölgesi olması muhtemel vilayetlerin sayısı toplam 41 olup, bunlar Samsun - Hatay hattının batısında yer alıyordu⁶⁸.

Göçmen kabul ve sevkiyat işleriyle eş zamanlı olarak bir "esas iskân planı" hazırlamak üzere Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü tarafından çalışmalara başlandı. Vilayetlere Ağustos 1950'de birer yazı gönderilerek, vilayet dahilindeki hazine arazisi miktarı ile yerli halktan toprağa muhtaç bulunanların sayısı hakkında bir istatistik hazırlamaları ve Ankara'ya göndermeleri istendi. Toplam 40 ilden gelen bilgilere göre sadece 9 il göçmen yerleşimine uygun arazi varlığı bildirdi. Bunun üzerine Genel Müdürlük 1951 yılı başında tekrar söz konusu vilayetlere müracaatla "ilin alabileceği göçmen ailesi miktarının hakiki olarak tetkik ve tespiti" talep etti. Gelen cevaplara göre, yerleştirilebilecek göçmen sayısı 6.653'ü çiftçi ve 927'si de sanatkâr olmak üzere toplam 7.620 aileden ibaretti⁶⁹. Oysa bu rakam iskânı öngörülen 32 bin göçmen ailesinin ¼'ünü dahi karşılamamaktaydı. Bu durumda vilayetlerden gelen veriler biryana bırakılarak, söz konusu 40 il arazi ve yol durumu, nüfus miktar ve yoğunluğu, ekonomik imkânlar ve diğer bir takım nitelikler göz önüne alınarak 4 gruba ayrılmış ve iskâna en az uygun görülen birinci gruptakilerin köy sayısının yarısı, ikinci gruptakilerin 1, üçüncü gruptakilerin 2 ve dördüncü gruptakilerin de 3 katı oranında göçmen ailesini bünyesine alabileceği hesaplanmıştır. Nitekim bu hesaplama için veriler ile iskân bölgeleri ve kontenjanlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁷⁰.

İl	Yüzölçümü	1950 Sayımına Göre Nüfusu	Nüfus Yoğunluğu	Köy sayısı	Grup Oranı	Orana Göre Yerleştirilecek Aile Sayısı
Afyon	13.555	372.566	27	483	1	483
Amasya	4685	163.494	33	283	1	283
Ankara	29.684	818.271	28	1139	3	3417
Antalya	20.127	312.102	16	594	2	1188
Aydın	7.642	337.977	44	451	2	902
Balıkesir	15.493	563.100	36	909	2	1818
Bilecik	5.258	136.844	26	265	1	265
Bolu	11.482	302.805	26	745	1/2	372
Burdur	7.450	136.359	18	201	1/2	100
Bursa	9.959	541.987	54	762	1	762
Çanakkale	9.441	208.813	31	552	1	552
Çankırı	9.083	218.289	24	477	1/2	238
Çorum	10.995	342.390	31	641	2	1.282
Denizli	10.991	340.010	31	428	2	856
Edirne	5.803	221.125	38	263	1	263
Erzincan	10.583	197.460	19	511	1/2	255

63 Hürriyet, 9 Kasım 1951, s. 1.

64 Ulus, 10 Kasım 1951, s. 2; Hürriyet, 10 Kasım 1951, s. 1.

65 Cumhuriyet, 2 Aralık 1951, s. 1-5; Şimşir, Bulgaristan Türkleri..., s. 226.

66 Ömer Lütfü Barkan, "Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasından Ayrı Basım, C: X, No: 1-4, İstanbul 1951, s. 8.

67 Tanoğlu, "Bulgaristan Göçmenlerinin...", s. 151.

68 Barkan, "Türkiye'de Muhacir İskânı...", s. 8-9.

69 SBİMA, 1950-1951 İdari İskân Dosyası, Lef: 17; Ali Tanoğlu makalesinde bu toplam rakamı 8323 aile olarak vermektedir. Tanoğlu, "Bulgaristan Göçmenlerinin...", s. 152.

70 SBİMA, 1950-1951 İdari İskân Dosyası, Lef: 8-9; Tanoğlu, "Bulgaristan Göçmenlerinin...", s. 153.

Eskişehir	13.583	274.571	20	366	2	572
İçel	15.697	317.853	20	502	2	1004
Isparta	8.311	186.152	22	205	1	205
İstanbul	53.900	1.179.666	219	255	1	255
İzmir	12.825	767.374	60	638	1	638
Kastamonu	14.221	411.576	29	1.130	1/2	565
Kayseri	15.772	404.650	26	498	2	996
Kırklareli	6.732	192.333	29	189	2	378
Kırşehir	8.422	182.141	22	315	3	945
Kocaeli	8.636	474.716	56	705	1/2	352
Konya	48.681	740.595	15	893	3	2.679
Kütahya	15.253	419.100	27	921	1/2	460
Manisa	14.342	519.319	36	901	1	901
Maras	15.092	288.631	19	454	1	454
Muğla	12.735	240.704	19	345	2	690
Niğde	15.257	331.061	22	378	3	1.134
Samsun	9.392	475.953	51	747	1/2	373
Seyhan	17.256	509.600	30	695	2	1.390
Sinop	6.094	205.427	37	433	1/2	216
Sivas	28.941	540.412	19	1.237	2	2.471
Tekirdağ	6.094	222.916	37	271	2	542
Tokat	11.193	387.456	35	705	1/2	352
Yozgat	13.074	323.506	24	658	2	1.316
Zonguldak	7.449	425.974	57	720	1/2	360
<i>Toplam</i>	<i>513.260</i>	<i>15.792.178</i>		<i>22.765</i>		<i>32.464</i>

Tablodan da anlaşılacağı üzere Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Samsun, Erzincan, Sivas, Maras ve Seyhan hattının batısında kalan vilayetlerde iskânı öngörülmekteydi. Nitekim yapılan planlamaya göre Kuzey Bulgaristan'dan gelenler Orta Anadolu'da, Bulgaristan'ın diğer yerlerinden gelenler ise Marmara, Ege ve Orta Karadeniz (Samsun Hinterlandı) bölgelerine yerleştirilecekti⁷¹. Göçmenlerin iskânı vilayetlerin imkânlarına göre "müstakil köy kurmak" veya "mevcut köylere ekleme yapmak" suretiyle gerçekleştirilecekti. Nitekim yapılan araştırmalara göre Ankara, Konya, Kırşehir, Niğde, Yozgat, Sivas ve Muğla'da göçmenler için 30 kadar müstakil köy kurulabilecekti⁷².

Planlamalar bu şekilde yapılmış olmakla birlikte göç süreci ilerledikçe vilayetler bünyesinde iskân edilecek göçmen miktarlarında değişiklikler yapıldı. Afyon, Amasya, Bolu, Zonguldak gibi bazı vilayetlerde aile miktarında kısıntıya gidilirken, Kocaeli ve Samsun bazı vilayetlere bir miktar daha göçmen ailesi gönderildi. Örneğin yukarıdaki tablodaki rakamlara ilaveten Kocaeli'ne 100, Samsun'a 129 aile daha ilave edildi⁷³.

Göçmenlere arazi verilmesinde mümkün olduğu kadar boş devlet topraklarından istifade edilecek, yerli halkın elindeki arazilere dokunulmayacaktı. Arazi temini hususunda ayrıca köy, kasaba ve şehirlerin ortak malı olan meraların hayvancılık ihtiyacı dışında kalan kısımlarından ve devlet üretme çiftlikleriyle, hara ve inekhane gibi diğer devlet müesseselerinin fazla arazilerinden yararlanılacaktı. Çiftçi göçmenlerin topraklandırılması, toprak komisyonlarının bulunduğu illerde bu teşekküllerce, bulunmayan yerlerde ise iskân yapılacak her ilçede teşkil edilecek "mahalli iskân komisyonlarınınca" sağlanacaktı⁷⁴. Arazi temininin hemen ardından göçmenlerin barınma problemleri çözülecek, bu kapsamda çiftçi göçmenlere bir oda, bir ahır, sanatkâr göçmenlere de bir oda ve bir dükkândan oluşan yapılar inşa edilecekti. Söz konusu inşaatlar tamamen mahalli şartlara

71 SBİMA, 1950-1951 İdari İskân Dosyası, Lef: 4.

72 SBİMA, 1950-1951 İdari İskân Dosyası, Lef: 5. İskân planında 30 köyün kurulacağı ifade edilse de toplam kurulan müstakil köy adedi 14'tür. Oğuz Arı, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı, Rekor Matbaası, Ankara 1960, s. 11.*

73 Bkz. Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin...", s. 155.

74 SBİMA, 1950-1951 İdari İskân Dosyası, Lef: 5, 20.

ve tiplere uygun bir biçimde, yerine göre çatılı veya damlı olacaktı. İnşaatta göçmenler bizzat çalıştırılacak ve mümkün oldukça da yerli halkın yardımlarından istifade edilecekti. Müstakil köylerin inşaatı müteahhitlere ihale edilecek, ekleme suretiyle yerleştirilecekler ise para ve malzeme alarak, evlerini kendileri yapacaktı. Çatılı evler göçmen çalıştırıldığında 1.100, çalıştırılmadığında 1.400, damlı evler göçmen çalıştırıldığında 809, çalıştırılmadığında 1.052 liraya mal olacaktı⁷⁵.

C. Bulgaristan Göçmenleri ve Kocaeli

I. Göçmenlerin Miktarı ve İskân Süreci

Yukarıda da ifade edildiği üzere Kocaeli vilayeti Bulgaristan göçmenlerinin iskânı için düşünülen yerlerin başında geliyordu. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek Kafkaslar ve gerekse Balkanlardan gelen pek çok göçmene ev sahipliği yapmakta olan Kocaeli esasında 1950 yılı itibarıyla mevcut göçmenlerin iskân sorununu tam olarak çözebilmiş değildi. Anadolu'nun diğer pek çok yerinde olduğu gibi Kocaeli'de de bil-hassa Cumhuriyetin ilk yıllarında gelen mübadillerin ve göçmenlerin iskânından kaynaklı sorunlar devam ediyordu. Göçmenler çoğunlukla kendilerine verilen arazilerin yetersizliği veya verimsizliği konusunda şikâyet etmekteydiler. Nitekim bu noktada Hürsöz gazetesinin 2 Mart 1950 tarihli nüshasındaki "Geyve Göçmenlerinin Şikâyetleri" başlıklı haber dikkat çekicidir. Daha Bulgaristan göçmenlerinin mevzu bahis olmadığı bir dönemde çıkan bu habere göre yıllar önce Geyve'nin Ali Fuat Paşa bölgesine yerleştirilmiş olan göçmenler iskânında kendilerine "çalıklardan ibaret arazilerin" verildiği ve bu yüzden "perişan" olduklarını ifade etmekte olup, yaklaşık on yıldır bu hususta yaptıkları tüm müracaatlardan bir sonuç alamadıklarını belirtmekteydiler⁷⁶.

İşte bu şekilde geçmiş yıllardan kalma iskân sorunları ile uğraşılan bir dönemde Kocaeli Bulgaristan'dan gelecek göçmenlere ev sahipliği yapmak durumunda kaldı. Yukarıda da ifade edildiği üzere Bulgaristan'dan gelecek göçmenleri iskân için yapılan planlama çalışmaları sonrası Kocaeli vilayetine 352 göçmen ailesinin yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Nitekim bu planlama çalışmalarının devam ettiği dönemde göçmen kabileleri de Kocaeli vilayetine gelmeye başladı. İlk göçmen kafilesi 19 Aralık 1950'de İzmit'e gelirken, söz konusu kabile kayıt tescil işlemleri tamamlandıktan hemen sonra Çubuklu Osmaniye, Çubuklu İhsaniye, Çubuklu Balâ, Kaynarca, Arpalık İhsaniye ve Hakaniye köylerine serpiştirme usulüyle geçici olarak iskân edildiler⁷⁷. Bu ilk kabileyi sonraki günlerde yenileri izledi. Örneğin Ocak ayının ilk günlerinde 16 nüfuslu bir grup gelirken, bunlar Hendek ilçesine yönlendirildiler⁷⁸. 17-18 Ocak'ta vilayete bu kez 157 göçmen sevk edildi ve bunlar Kandıra ilçesine yerleştirildiler⁷⁹. 20 Ocak'ta gelen göçmen adedi 200'ü bulurken, bunlar da yine ilçelere yönlendirildiler⁸⁰. Ocak ayında bu şekilde yoğunlaşan göçmen sevkıyatı Mart ayının ortalarına kadar ivme kaybetmeksizin devam etti. Mart ayı başı itibarıyla Kocaeli vilayetine gelen göçmen adedi 355 hane ve 1693 nüfusu buldu⁸¹. Mart ayı ortalarından itibaren Kocaeli vilayetine gelen göçmen adedi nispeten azalmaya başladı. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mart ayı sonunda Gölcük'e yerleştirilmek üzere 14 hanede 56⁸² ve Nisan ayı başında Karasu'ya iskân edilmek üzere 9 hanede 38 göçmen daha geldi⁸³. Sonraki aylarda da yine bu türden küçük gruplar halinde vilayete göçmen sevkıyatı devam ederken, 1950-1951 Bulgaristan göçü süreci sonunda Kocaeli vilayetine 452 ailede toplam 2.142 nüfus iskân edilmiş oldu. Bunlardan 391 ailede 1900 nüfus çiftçi iken, 61 ailede 242 nüfus esnaf ve sanatkâr idi⁸⁴. Dolayısıyla Kocaeli vilayetine göçün başında yapılan iskân planlamasının çok üzerinde, 100 aile daha fazla göçmen yerleştirildi.

Göç ve iskân sürecinde göçmenler için Kocaeli valiliği Aralık 1950 başlarından itibaren yoğun bir mesaiye girişmiş olup, bir yandan kaymakamlıklara gerekli tedbirleri almaları hususunda talimatlar verirken, bir yandan da İzmit merkezde bir misafirhane ve yanında bir "aşhane" yaptırmak için çalışmalar yapmıştır⁸⁵. Ancak göçmenlerin gelmesine yakın bir zamanda yeni binalar inşa etmenin zaman alacağı düşüncesi ile Göçmenlere Yardım Komitesi aracılığıyla emniyet dairesinin yanındaki kagir bina sahibi ile anlaşarak kiralanmıştır⁸⁶. Kısa sürede göçmenlerin kalabileceği şekilde düzenlenen misafirhane 19 Aralık'ta ilk gelen göçmen kafilesine ev sahipliği yapmıştır. İzmit merkeze gelen göçmen kabileleri öncelikle bu misafirhaneye alınmışlar ve burada kayıt ve tescil işlemleri yapılmıştır. Göçmenlere burada en az iki öğün sıcak yemek verilmekte olup⁸⁷, yemek-

75 SBİMA, 1950-1951 İdari İskân Dosyası, Lef. 11.

76 Hürsöz, 2 Mart 1950, s.1.

77 Türkiye, 20 Aralık 1950, s. 1.

78 Türkiye, 13 Ocak 1951, s.1.

79 Türkiye, 20 Ocak 1951, s.1.

80 Türkiye, 21 Ocak 1951, s.1.

81 Türkiye, 3 Mart 1951, s.1.

82 Türkiye, 27 Mart 1951, s.1.

83 Türkiye, 8 Nisan 1951, s.1.

84 Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin...", s. 20.

85 Türkiye, 5 Aralık 1950, s.1.

86 Türkiye, 8 Aralık 1950, s.1.

87 Türkiye, 2 Ocak 1951, s.1; Türkiye, 26 Ocak 1951, s.1.

lerin hazırlanması veya gerekli gıda maddelerinin temini hususunda hamiyetperver vatandaşlardan yardım alınmıştır⁸⁸. Misafirhanede ayrıca sağlık sorunu olan göçmenler için bir doktor görevlendirilmiş bulunuyordu⁸⁹. Valilik İzmit'in dışında Adapazarı'nda da 30 yataklı bir otelkiralayarak burayı da göçmen misafirhanesi olarak kullanmıştır⁹⁰.

Göçmenler bu misafirhanelerde genellikle birkaç gün barındırılmakta ve ardından otobüslerle iskân edilecekleri ilçe ve köylere gönderilmekteydiler⁹¹. Yapılan planlamaya göre köylere serpiştirme usulüyle dağıtılan göçmenlerin arazi ve konut sahibi olana kadarki bu geçici iskân sürecinde ya boş evlere ya da durumu uygun ailelerin yanına yerleşmeleri sağlanıyordu. Bu dönemde göçmenlere ihtiyaçlarını temin etmeleri için günlük 5 lira verilirken, köy muhtarları göçmenlerin tüm ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu tutulmuşlardı⁹².

Bu şekilde geçici olarak iskân edilen göçmenlerin bir an önce kendi arazilerine kavuşmaları, konut sahibi olmaları ve üretici konuma geçmeleri gerekiyordu. Bunun için tüm ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli'nde de "mahalli iskân komisyonları"nın oluşturulması sağlandı. Göçmen sevk edilen her ilçede kurulan bu komisyonlar mahallin en yüksek mülki amirinin başkanlığında üç üyeden oluşmaktaydı⁹³. Mart 1951'den itibaren kurularak çalışmalarına başlayan iskân komisyonları Mayıs ayının sonlarına gelindiğinde göçmenlere toprak dağıtımını çalışmalarına başladılar. Bu noktada ilk göçmen kabilelerinin iskân edildiği Hendek'teki çalışmaların diğer yerlerden daha önce tamamlandığını söylemek mümkündür⁹⁴.

Bu şekilde göçmenlere arazi temini edilmeye çalışılırken, eş zamanlı olarak ekilecek arazi için tohumluk, alet edevat ve çift hayvanı temini için çaba gösterilmekteydi. Bu noktada Ziraat Bankası kredilerine müracaat edilmiştir⁹⁵. Nitekim Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nün Ziraat Bankası ile yaptığı bir anlaşmaya göre çiftçi göçmenlere tohumluk için bir yıl vadeli çevirme kredisi, toprağın işlenmesini sağlayacak her nevi canlı ve cansız demirbaşın temini için de beş yıla kadar vadeli donatım kredileri herhangi bir maddi teminat aranmaksızın müteselsil (zincirleme) kefalet suretiyle verilmiştir⁹⁶. Bu dönemde ayrıca yoğun bir biçimde göçmen konutlarının inşası için çaba sarf ediliyordu⁹⁷.

1951 yılı sonuna gelindiğinde vilayet dahilinde göçmenlerin önemli bir kısmına arazi verildiği, evlerinin inşaatının tamamlandığı ve bunların tapularının teslim edildiği, üretici konuma geçmeleri için gerekli imkânların oluşturulduğu söylenebilir. Nitekim Hürsöz gazetesinin 6 Aralık 1951 tarihli bir haberine göre Derince'de 60 hanelik göçmen evlerinin tamamlanmak üzereydi⁹⁸. Yine Adapazarı Akşam Haberleri gazetesindeki bir habere göre ise Aralık 1951 başı itibarıyla ilçede iskan edilen 61 göçmen ailesine 1.418 dönüm tarla ve 93 dönüm ev arsası verilmiş, göçmenlerin üretici konuma geçebilmeleri için 21.270 kilo tohumluk buğday, 15.250 lira çevirme kredisi ve 74.250 lira donatım kredisi sağlanmıştı⁹⁹.

2. Göçmenlere Yönelik Yardım Faaliyetleri

Eylül-Ekim 1950 itibarı ile Bulgaristan'dan kitlesel bir göçün artık kaçınılmaz olduğunun anlaşılması ile ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli vilayetinde de göçmenlere yardım etmek üzere komite, dernek vb. oluşumlar için çalışmalara başlandı. Vali Burhanettin Teker'in öncülüğünde yürütülen çalışmalar neticesinde¹⁰⁰ 3 Kasım 1950 günü belediyede yapılan son bir toplantı neticesinde "Göçmenlere Yardım Komitesi" teşkil edildi. Çoğunlukla belediyeden ve mülki idareden kişilerin kurucu olduğu komite sonraki günlerde halktan kimselerle takviye edildi. Aralık 1950 sonunda adı geçen komite çoğunlukla şehrin önde gelen kişilerinden oluşuyordu. Müteahhit Sefer Göksel'in başkanlığını yaptığı komitede İş Bankası Müdürü İbrahim Göktaay muhasiplik, Mehmet Yüce sekreterlik, Manifaturacı İlyas Uygun, Avukat Naime Tokgöz, Nalburiye Tüccarı Ahmet Gül ve Hukuk Müşaviri Ömer Tahaoğlu üyelik görevinde yer alıyorlardı¹⁰¹. Yardım komitesi sadece il merkezinde bulunmuyordu. Göçmen sevk edilen her ilçede kaymakamların öncülüğünde olmak üzere

88 Bu noktada Türkyolu gazetesinin 25 Ocak 1951 tarihli haberi dikkat çekicidir. "Göçmen ve Mültecilere İyi Bakılıyor" başlıklı haberde göçmenlere aynı gıda yardımıyla bulunan vatandaşlar anlatılmaktaydı. Habere göre Göçmenlere Yardım Komitesi aracılığıyla misafirhanedeki göçmenler için Helvacı İsmail Durak 6 kilo helva, Salim Patır 4 kilo helva, Müteahhid Mustafa Urgancı 10 kilo sadeyağ, 1 çuval soğan, 1 çuval patates, 1 çuval nohut, Sefer Göksel bir çuvalda 120 kilo nohut temin ederken, Müteahhit Hüsnü Efe de her ay 100 kilo et vermeyi taahhüt etmişti. *Türkyolu*, 25 Ocak 1951, s.1.

89 Hürsöz, 19 Ocak 1951, s.1.

90 Türkyolu, 14 Ocak 1951, s.1.

91 Türkyolu, 22 Aralık 1950, s.1.

92 Türkyolu, 24 Ocak 1951, s.1.

93 Türkyolu, 18 Şubat 1951, s.1.

94 Türkyolu, 31 Mayıs 1951, s.1.

95 Türkyolu, 19 Ekim 1951, s.1.

96 Naci Kökdemir, *Eski ve Yeni Toprak, İskânHükümleri ve Uygulama Klavuzu*, Ankara 1952, s. 328-329

97 Türkyolu, 19 Ekim 1951, s.1.

98 Hürsöz, 6 Aralık 1951, s.1.

99 Adapazarı Akşam Haberleri, 6 Aralık 1951, s.1.

100 Hürsöz, 30 Ekim 1950, s.1.

101 Türkyolu, 28 Aralık 1950, s.1.

yardım komiteleri kurulmuştu¹⁰². Söz konusu yardım komitelerinin kurulduktan kısa bir süre sonra bünyelerinde kadın kolları teşkil ettikleri ve yardım faaliyetlerini ayrıca kadınlar üzerinden de organize etmeye çalıştıkları dikkati çekmektedir¹⁰³.

Tüm bu komite ve kollar kuruldukları andan itibaren buldukları bölgelerde göçmenlere ayni ve nakdi yardım toplamak üzere ciddi mesai sarf etmişlerdir. Nakit para ve ev eşyası toplama en sık başvurulan yardım toplama faaliyeti olmuştur¹⁰⁴. Bunun yanı sıra komitelerin konser, balo, temsil, spor müsabakası gibi göçmenler yararına etkinlikler de düzenledikleri tespit edilmektedir. 1950 sonunda göçmenler yararına takvim bastırılması¹⁰⁵, 4 Aralık 1950'de İzmit Halkevi salonunda Türk Musiki Derneği tarafından konser verilmesi¹⁰⁶, Ocak 1951 sonlarında sinemaların bir günlük hasılatının göçmenlere tahsis edilmesi¹⁰⁷, 24 Şubat 1951'de kâğıt fabrikasında ses sanatçısı Mustafa Şatır ve arkadaşları tarafından konser verilmesi¹⁰⁸, Mart 1951 başında voleybol turnuvası düzenlenmesi¹⁰⁹, Ekim ve Kasım 1951'de Halkevi salonunda konserler düzenlenmesi¹¹⁰ bu noktada zikre değer örneklerdir.

Yukarıda ifade edildiği üzere komiteler kuruldukları andan itibaren yardım toplama faaliyetlerine girişmiş olup, bilhassa toplanan nakdi yardımlar gün be gün Türkyolugazetesinde yayınlanmıştır. Göçmenlere yardım konusunu kamuoyu gündeminde sıcak tutma ve yardımları bir nevi yarışa dönüştürme amacına yönelik olduğu açık olan bu yayınlarda nakdi yardımı yapan kişi/kişiler ve yardım miktarı belirtilmekteydi. İlk sayfada "Göçmenlere yardım" başlığı altındaki listelerde 4-6 yardımseverin ismi hemen her gün yayınlanmaktaydı. Aralık 1950 sonuna kadar Türkyolu'nda yayınlanan listelere bakıldığında milletvekillerinden, vali ve kaymakamlara, müteahhitlere, esnafa, okullara ve öğrencilere kadara toplumun hemen her kesiminin bu nakdi yardım toplama faaliyetine katılım gösterdiği tespit edilmektedir. Daha sonra devam ettiği muhakkak olan bu yardım toplama faaliyeti 28 Aralık 1950 tarihi itibarıyla 7.232 lira 15 kuruşa ulaşmış bulunuyordu¹¹¹. Dolayısıyla bu şekilde yaklaşık bir asırdır göç ve iskân birimi olma özelliği gösteren Kocaeli'nde halkın geçmişte yaşanan iskân süreçlerindeki zorlukları hatırlayarak ve bilerek Bulgaristan göçmenleri için kendilerinden beklenen hamiyetperverliği gösterdikleri rahatlıkla söylenebilir.

102 Türkyolu, 10 Ocak 1951, s.1.; Türkyolu, 17 Ocak 1951, s.1.; Türkyolu, 16 Şubat 1951, s.1.

103 Türkyolu, 11 Şubat 1951, s.1.; Türkyolu, 16 Şubat 1951, s.1.

104 Türkyolu, 28 Kasım 1950, s.3.; Türkyolu, 30 Aralık 1950, s.1.; Türkyolu, 4 Ocak 1951, s.1.; Türkyolu, 6 Ocak 1951, s.1.; Türkyolu, 18 Şubat 1951, s.1.; Türkyolu, 10 Mayıs 1951, s.1.

105 Türkyolu, 26 Aralık 1950, s.1,2.

106 Türkyolu, 3 Aralık 1950, s.3.

107 Türkyolu, 20 Ocak 1951, s.1,2.

108 Türkyolu, 24 Şubat 1951, s.1.

109 Türkyolu, 6 Mart 1951, s.1.

110 Türkyolu, 21 Ekim 1951, s.1.; Türkyolu, 13 Kasım 1951, s.1. Türkyolu,

111 Türkyolu, 28 Aralık 1950, s.1.

Kaynakça

A. Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Samsun Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü Arşivi

B. Süreli Yayınlar

Adapazarı Akşam Haberleri
Cumhuriyet
Hürriyet
Hürsöz
Milliyet
Türkyolu
Ulus

C. Hatıra, Tetkik Eser ve Makaleler

- Akgündüz Ahmet, "Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Göçler (1783-1922)", *Toplum ve Bilim*, S: 80 (Bahar 1999).
- Arı Oğuz, *Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı*, Rekor Matbaası, Ankara 1960.
- Barkan Ömer Lütfü, "Türkiye'de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Plânına Olan İhtiyaç", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasından Ayrı Basım, C: X, No: 1-4, İstanbul 1951.
- Bıyıklıoğlu Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele I*. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992.
- Çay Abdulhalûk, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Kültürü*, S: 262 (Şubat 1985).
- Çolak Filiz, "Bulgaristan Türklerinin Anavatana Göç Hareketi (1950-1951)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S: 145 (Ağustos 2003).
- Doğanay Filiz, "Türkiye'ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi", *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Toplum ve Göç*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 1997.
- Ercan Yavuz, "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Bellekten*, LIX/209 (Nisan 1990).
- Geray Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, Ankara 1962.
- Gönül Mert, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1930-1990)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), Ankara 2001.
- İnan Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1982.
- İpek Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1994.
- Kocacık Faruk, "Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni", *Türk Kültürü*, S: 263 (Mart 1985).
- Kökdemir Naci, *Eski ve Yeni Toprak, İskân Hükümleri ve Uygulama Klavuzu*, Ankara 1952.
- McCarthy Justin, Ölüm ve Sürgün, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.
- Memişoğlu Hüseyin, "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929)", *Bellekten*, LIX/209 (Nisan 1990).
- Memişoğlu Hüseyin, "Pomak Türkleri", *Türk Kültürü*, S: 365 (Eylül 1993).
- NevrezovaAydhan, *Bulgar Yönetiminde Azınlıklar (1878-2004)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Özbir Kâmuran, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, İstanbul 1986.

Öztürk Ali, *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıratım*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Öcal, İstanbul 2004.

Soysal İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, I. Cilt , Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989.

Şimşek Halil, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1999.

Şimşir Bilâl N., "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler (I) 1950 Yılı Türk Bulgar Nota Düellosu", *Türk Kültürü*, S: 272 (Aralık 1985).

Şimşir Bilâl, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler (7 Haziran 1985)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1992.

Göçün ve Belleğin İzsürümü: Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Bir Pomak Ailesinin Sözlü Tarihi

Sinan VARDAR *

“Sılaya dönmesi olur velakin
Ne sılamız belli, ne gurbetimiz”
- Gülten Akın, “Kadın Olanın Türküsü”

“Gözlerden uzaklaşınca dünyâ
Bin bir geceden birinde gûyâ
Başlar rü'yâ içinde rü'yâ.”
- Yahya Kemal, “Akşam Mûsikîsi”

Giriş: Balkan Kimliği Tartışmaları Arasında Pomak Kimliği ve Tarihini Düşünmek

Eski Kıta'nın güneydoğu ucunda, Karadeniz'in batı kıyılarından Adriyatik Denizi'ne dek uzanan topraklar, üzerinde var olduğumuz dünyanın diğer birçok köşesi kadar kıyım ve yıkım görmüş ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında umumî kullanıma giren “balkanlaşma” tabirinin yansımalarını içerecek biçimde bölünme, yıkım, kan ve gözyaşı¹ ile diğer coğrafyalara kıyasla çok daha fazla anılır olmuştur. Üstelik bu manipülatif argüman, salt bir siyasal kuram olmakla kalmamış, yine aynı siyasal kullanımı minvalinde Balkan insanının kimliğine de isnat edilmiştir. “Balkan” düşüncesi bizzat kendi sakinlerinin kendi kimliklerini yaratma (self-identification) sürecinde *cesaret*, *onur*, özgürlüğe düşkünlük ve *misafirperverlik* gibi çağrışımlar uyandırabiliyorken; dışarıdan yöneltilen değerlendirmelerde birbirine oldukça yakın birtakım duygu ve edimleri refere eder: Zulüm, pislik, yoksulluk, barbarlık, geri kalmışlık, hoşgörüsüzlük ve kadercilik.² Bu iki farklı kimliklendirme işi, Andrej Grubačić'in değerlendirmesine göre, yine iki ayrı kısımda değerlendirilebilecek mahiyettedir. Birinci kısım olan “Yukarıdan Balkanizasyon (Balkanization from above)” kimi kesimlerde “Üç B” olarak da anılan “Balkanizasyon”, “barbarlık” ve “bombalar” ile kimliklendirilerek doğrudan siyasal ve buyurgan bir isnata maruz kalır. Bu yöndeki balkanizasyona karşılık, Grubačić'in “Aşağıdan Balkanizasyon (Balkanization from below)” kategorizasyonu dahilindeki temel mesele ise sosyal ve kültürel yakınlık iddiasının yanı sıra, etnik zümreler arası karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kavrayışında ve bu kavrayışla bütünleşen “federalizm” fikrinde yatmaktadır. Bu noktada “Balkan federasyonu” fikri, Aşağıdan Balkanizasyon'un ideal siyasal sistemine tekabül etmektedir.³

Avrupa kıtasının güneydoğu kısmındaki bir bölge olarak “Balkan” topraklarının içerisinde bulunduğu tartışmanın böylesine karmaşık yapısı, bu topraklarda yaşayan halklar söz konusu olduğunda daha da çetrefilleşir. Ulusal yönetimlerin kültürel egemenlik kaygıları, olası otonomi taleplerine yönelik çekinceler ve siyasal nüfuz temelli arayışlar, ulusal tarih tezlerinden üretilen argümanlara dayandırılmış/dayandırılmaktadır. Tüm bu halklar arasında Pomakların durumu ise tarihsel tartışmalara dayalı oldukça özgül bir sorunsala tekabül etmektedir.

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. E-posta: vardarsinan@outlook.com - ORCID: 0000-0001-5192-5677.

1 Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 77-85.

2 Milena Dragičević Šešić, Ljiljana Rogač Mijatović, “Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism”, *American Journal of Tourism Management*, 3/1B (2014), s. 13.

3 Andrej Grubačić, “Balkanization of Politics, Politics of Balkanization”, *Globalizations*, 9/3 (2012), s. 441-447.

Çalışmamız dahilinde, sözlü görüşmelere ve bu görüşmeler esnasında alınan ses kayıtlarının deşifrelerine dayanan anlatılar öncesinde, dile getirilenlerin bilinen tarihsel zeminisunulmaya çalışılmış; fakat bu tarihsel sunu, disiplinler anlatıların sözlü-olana karışmasını ya da sözlü anlatıyı araçsallaştırarak onu sözlü aktarım nosyonunun temel bağlamından koparmasını -bir nebze dahi olsa- azaltabilmek adına, farklı bir bölümde ele alınmıştır. Çalışmamızda, Pomak kimliği ve tarihi üzerine yürütülecek anlatıların ardından, yapılan görüşmeler incelenecek ve nihayetinde bütün bir anlatı ve ilgili bağlamları tartışılmaya çalışılacaktır.

a.) Pomak Kimliğinin Kökenleri Üzerine Tartışmalar

Balkanlar'ın etnik dağılım haritası dahilinde, Pomaklar, ikamet ettikleri coğrafi konum ve icra etmekte oldukları iktisadî faaliyetler bağlamında farklı çehreler barındıran özgül bir zümre olarak öne çıkarlar. Bulgaristan ile Yunanistan coğrafi bölgelerinde Bulgarca'ya çok yakın bir Slavik lehçe olan Pomakça ile iletişim kuran ve kendilerini *Pomak* olarak isimlendiren etnik toplulukların yanı sıra; Sırbistan coğrafyasında ikamet etmekte olup melez bir dil olan Sırbo-Hırvatça/Sırp-Hırvatça konuşan ve kendilerini Pomak yerine *Türk* olarak kimliklendiren topluluklar da söz konusudur. Bulgaristan'dan Arnavutluk'a dek uzanan coğrafi bir sahada yaşayan bu topluluklar genel olarak *Pomak* ismini almakla birlikte, Rodop bölgesinin bazı bölümlerinde yaşayanların *Ahriyan*, Makedonya'da yaşayanların *Torbeş* ve kimi zaman da *Potur* ya da *Kurki*, Kosova ve Arnavutluk'ta yaşayanların ise *Goran* olarak isimlendirildikleri görülebilmektedir. Etnolojik bir terim olarak ilk kez Ami Boué'nin 1839'da Selvi ve Lofça yerleşimlerine yaptığı seyahatleri esnasında karşılaştığı zümreleri isimlendirmek için kullandığı "Pomak" ifadesi, 1889'da yayınladığı "*Die europäische Türkei*" başlıklı eseri ile bilim dünyasında da kullanılmaya başlanmıştır.⁴

Çoğunluğu teşkil eden bölümünün Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'de yerleşik bulunduğu Pomaklar, bu sınırlar içerisindeki sistemlerin ulus devlet politikalarının etkisiyle farklı tarihsel kavrayışların nesnesi edilmişlerdir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, 1908'de bağımsızlığını ilân eden Bulgar yönetiminin, ilerleyen dönemlerine de sirayet edecek olan asimilasyon politikaları dahilinde, Müslüman Pomakları Ortodoks Hıristiyanlık'a geçirmek adına faydalandığı iki motivasyon kaynağından bahsedebilmek mümkündür: (I) Bölgede yerleşik bulunan Pomaklar ile yönetim erkini elinde bulunduran Bulgar çoğunluk arasındaki dil ortaklığı ve (II) asimilasyonun, yeni kontrol altına alınan topluluklar -özellikle de Pomaklar- arasında yaratılan Bulgar-Hıristiyan ulus bilincinin nüfuz etmesine yardımcı bir politika olarak benimsenmesi. Pomak kültürü üzerinde, şiddet eylemlerini de içeren, bir baskı rejiminin oluşturulması, "Pokrastvane" olarak isimlendirilen asimilasyon politikasının temel dinamiklerini oluşturmuştur.⁵

Yunanistan topraklarında ikamet eden Pomaklar üzerine geliştirilen "kimliklendirme" politikaları ise Bulgar ulus-devlet anlayışı dahilinde sunulan politik argümanların tarihsel çizgisini antik dönemlere dek götüren bir içerikte hazırlanmıştır. Slavik bir dille konuşan Pomakların Yunan kültürüne uyumsuzluğu sorunsalı, başlarda Yunan resmî makamları için durumu paradoksal kılmıştır. XIX. yüzyılda eğitimci Vlasios Skordelis, Pomakların "dağlı yarı-barbarlar" olduğunu iddia etmiş; bir Yunan edebiyat derneğinin de kurucusu olan Iroklis Vasiadis de Bulgar yazar Stefan Verković tarafından yayınlanan bir çalışmaya dair kaleme aldığı inceleme yazısında Pomakları "Bulgaro-Pomak (*Voulgaropomakoi*)" ve "Slavo-Pomak (*Slavopomakoi*)" ifadeleri ile anmış, Pomakların Traklara ya da Yunanlara dayandırılabilir bir etnik kökene sahip bulunmadıklarını savunmuştur. XX. yüzyıl içerisinde, Yunanistan'da, 1920'de yapılan ilk nüfus sayımında Pomakların dili "Bulgarca" olarak kaydedilmiş ve o dönemde çıkan yayınlarda Pomaklar "Bulgar Muhammedân" sıfatı ile anılmışlardır. Diğer yandan, *Papachristodoulou Trak Çalışmaları Birliği* üyesi öğretim görevlileri ve aktivistlerin, Pomakların "Müslümanlaştırılmış Traklar" olduklarına dair tezleri de söz konusudur.⁶

Son olarak Türk tezinde ise Pomaklar'ın kökenleri XI. yüzyılda bölgeye akınlar düzenlemiş Kıpçak ve Kuman Türk boylarına dayandırılmıştır. Bu tezde, Pomaklar, IV. yüzyıldan XIV. yüzyıla dek Avrupa (Attila) Hunları, Avarlar, Ogurlar, Macarlar, Kumanlar, Uzlar ve Osmanlılar eliyle sürdürülmüş kolonizasyon faaliyetlerinin bir neticesi olarak meydana getirilmiş etnik havuzda varlık göstermiş bir zümre olarak anılmaktadır. Özellikle Kuman kökenlerine sahip olduğu savunulan Pomaklar aslen Türk bir zümre olarak ele alınmıştır.⁷ Hatta Pomakların, XIV. yüzyılda görülen Türk akınları esnasında, akıncı kuvvetlere destek veren Müslümanlaşmış Kuman bakiyesinden olmalarından ötürü, bölgedeki Slavlar tarafından -Balkanlar'da konuşu-

4 Ömer Turan, "Pomaks, Their Past and Present", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 19/1 (1999), s.69-70.

5 Fatme Myuhtar-May, "Pomak Christianization (Pokrastvane) in Bulgaria during the Balkan Wars of 1912-1913", *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, İsa Blumi, Utah: The University of Utah Press, 2013, s. 316-321

6 Tchavdar Marinov, "Ancient Thrace in the Modern Imagination: Ideological Aspects of the Construction of Thracian Studies in Southeast Europe (Romania, Greece, Bulgaria)", *Entangled Histories of the Balkans - Volume Three: Shared Pasts, Disputed Legacies*, ed. Roumen Daskalov, Alexander Vezenkov, Leiden: Brill, 2013, s. 71-72.

7 İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008, s. 8-24; Argyris Mamarelis, "The Pomak Question, 1945-1947", *Religion and the Cold War: A Global Perspective*, ed. Philip Emil Muehlenbeck, Nashville: Vanderbilt University Press, 2012, s. 3.

lan Slavik lehçelerde- "yardımcı" anlamına gelen "pomagaç/pomagaç" biçiminde isimlendirildikleri hipotezi de bahsi geçen teze için bir diğer anekdottur.⁸

XIX. yüzyıldan başlamak suretiyle, Avrupa yazınına bakıldığında ise farklı yaklaşımlar görebilmek de mümkündür. Bu ilgili yazın ürünlerine önemli bir örnek olarak, İngiliz Yarbay Reginald Rankin, 1914'te yayınlanan *The Inner History of the Balkan War* isimli eserinde, Pomakların, Bulgarlar ve Türkler ile aynı Turanid soya mensup bir zümre olup "Bulgarların kendilerinden dahi daha saf bir Bulgar kanı taşıdıklarını" savunmuştur. Nitekim, yazara göre; Bulgarlar, tarihsel süreçler içerisinde dillerini devşirdikleri Slavların istilası ile Slavlaşmış, ardından dinlerini kabul ettikleri Türklerin istilası sonucu bölgeye yerleşen Türk nüfusu ile evlilik bağları üzerinden ilişki kurmuş ve böylece melez bir köken oluşturmuştur. Rankin, buna karşılık Pomakların İslâm'a geçerek "eşlerini Osmanlı istilacılarından koruduklarını" ve böylece taşıdıkları kanın saf kalmasını başardıklarını yazmıştır. Bu tartışmanın yanı sıra, Pomakların, mensubu oldukları İslâm dininin dinî bayramlarının yanı sıra eski Hıristiyan kutlamalarına da iştirak ettiklerini belirten Rankin, "Bayram" günü bekâr Pomak kızlarının *khoro* (veya *hora*) isimli bir Bulgar dansını sergilerken, bekâr Pomak erkeklerinin dans etmeden belirli bir uzaklıktan bu dansı izleyerek müstakbel eşlerini seçtiklerini kaydetmiştir.⁹

Konuya ilişkin tartışmalar, XIX. yüzyılın ilk yarısından günümüze dek devam etmekte olan bir süreç doğrultusunda birden farklı birçok tezi barındırmaktadır. Sunmaya çalıştığımız değerlendirmenin özeti minvalinde, diyebiliriz ki, Pomakların kimliği ve tarihsel kökenleri üzerine oluşturulmuş olan bu tezler, özellikle Bulgar, Yunan ve Türk ulus-devlet anlayışlarını besleyen ulusal tarih tezlerinin oldukça önemli argümanları olarak kabul görmüştür. Pomak kültürünün Türk, Bulgar ve Yunan kültürleri ile biçim kazanmış melez bir kültür olabileceği ve bununla birlikte kendi özgül yapısını oluşturabileceği düşüncesi ise bu ulusal perspektiflerin dışında bırakılmıştır. Konu ile ilgili kapsamlı etnolojik ve antropolojik çalışmaların niceliksel azlığı da yine aynı sorunsalın çözüme ulaştırılması noktasında dikkate alınması gereken noktalar arasındadır.

b.) Rodop Pomakları'nın Kısa Tarihi: İlk Müslüman Yerleşimlerinden Yunan İç Savaşı Sonuna Kadar

Bölgede ilk kez XIII. yüzyılda heterodoks unsurların kolonizasyon faaliyetlerinin etkisiyle görülmeye başlanan Müslüman varlığının ardından¹⁰ XIV. yüzyıl başlarında Süleyman Paşave Hacı Evrenos komutasındaki Türk kuvvetlerinin "Rumeli" ismini verdikleri topraklara yaptıkları akınlar ile bölgenin demografik yapısında ciddi bir dönüşüm başlamış, I. Murad döneminde (1362-1389) "Rumeli Beylerbeyliği" oluşturulmuş, XV. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Balkanlar'daki Türk iskânı Arnavutluk'tan Batı Karadeniz kıyılarına varan geniş bir sahada yayılım imkânına kavuşmuştur. XVIII. yüzyılda Mora, Rumeli Eyaleti'nden ayrılarak ayrı bir eyalet hâline getirilmiş, XIX. yüzyılın ikinci yarısına yaklaşırken ise Üsküp, Bosna, Yanya ve Selanik eyaletleri kurularak Rumeli Eyaleti sınırları yeniden belirlenmiştir.¹¹ Yine aynı yüzyılda Hıristiyan etnik zümreler arasında yükselişe geçen millî hareketlerin ve -bölge bağlamında- özellikle Çarlık Rusyası'na karşı alınan mağlubiyetlerin neticesinde bozulan asayiş ortamında başgösteren köylü isyanlarının da etkisiyle, XX. yüzyıla girilirken Yunanistan (1821), Sırbistan(1878), Romanya (1878) ve Karadağ'ın (1878) tam bağımsız, Bulgaristan'ın (1878)¹² ise özerk yapılar olarak Balkanlar'ın siyasal haritasında yer almaya başlaması¹³ ve Osmanlı'nın bölgeden ricatı, geride kalan farklı milliyetlerden Müslüman zümreler için yaşama ve barınma sorunlarını üst boyutlara taşımıştır. Böylesi bir ortamda, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası evrede yaklaşık bir milyondan fazla Müslüman Balkanlar'ı terk etmiş, göç eden Müslümanların yerlerine Hıristiyan toplulukların yerleştirilmeleri ile XX. yüzyıl öncesi Balkanların demografik yapısı yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında artan karşılıklı (Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den Anadolu'ya) göç hareketleri döneminde ise yaklaşık iki buçuk milyon insanı kapsayan bir demografik hacme ulaşmıştır.¹⁴

8 Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, Cilt 34, s. 320-322.

9 Reginald Rankin, *The Inner History of the Balkan War*, Londra: Constable and Company Ltd., 1914, s. 33-34; Will S. Monroe, *Bulgaria and Her People: With an Account of the Balkan Wars, Macedonia, and the Macedonian Bulgars*, Boston: The Page Company, 1914, s. 31-32.

10 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Üçüncü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s. 31-37.

11 Halil İnalçık, "Rumeli: Genel Bir Bakış", *Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, s. 112-119; Heath W. Lowry, "The 'Soup Muslim' of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", *The Journal of Ottoman Studies: Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies (A Tribute to Rifā'at Abou-El-Haj)*, 36 (2010), s. 117.

12 Hıristiyan Bulgarların 1876'da, Vratsa, Veliko Tarnovo, Sliven, Plovdiv ve Sofya'da yoğunluklu olarak başlattıkları *Nisan Ayaklanması'nın* Osmanlı askerî birimlerince bastırılmasında, bölgedeki Pomak unsurların etkisi söz konusudur. Ayaklanan -çoğunluğunu esnaf, zanaatkar, öğrenci ve öğretmenlerin oluşturduğu- isyanlar, isyanın ilk safhasında bölgedeki Müslüman köylerinde katliamlara girişmişler; buna karşılık Osmanlı Devleti adına bölgeye intikal eden *başbozuk* ve Çerkes birliklerinin kanlı müdahaleleri neticesinde sayıları binleri bulan insan kayıplarına uğramışlardır. Bkz.: James Minahan, "Pomaks", *Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the World (Vol. III)*, Westport: Greenwood Press, 2002, s. 1518; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunali, Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 377-378.

13 Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, s. 359-410.

14 Todorova, *Balkanlar...*, s. 352.

Balkanlar'da bağımsızlıklarını ilân etmiş yeni devletler ile Osmanlı Devleti arasında kalan son ihtilafli topraklarda, Rodop bölgesinde kurulmuş olan "Pomak Timraş/Tamraş Cumhuriyeti" (Ekler: Harita I; Ekler: Görsel I - Görsel I-a) 1878 dönemecinin pek anılmayan fakat Rodop Pomaklarının siyasal tarihi açısından önemli bir parametre olması hasebi ile üzerinde ciddiyetle durmaya değerdir. Osmanlı için Balkan coğrafyasında büyük kayıplar getiren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda, Doğu Rumeli Vilayeti'ne vergi vermeyi reddeden, *Ahmed Ağa (Timirski)* isimli bir soylunun liderliğinde ve yerel Pomak ağalarının biraraya gelmeleri ile kurulmuş ve farklı kaynaklarda *cumhuriyet* olarak tanımlanan bu feodal birlik, diplomatik bir yapıdan ziyade bir özyönetim denemesi olarak varlık göstermiştir. Kurulduğu yıldan 1885'e dek çarpışarak varlığını sürdürmüş olan Pomak Timraş Cumhuriyeti, 5 Kasım 1885'te İstanbul'da gerçekleştirilen ve 5 Nisan 1986'da sonlanan konferans kararlarının ve bu kararlar dahilinde yer alan -Timraş Cumhuriyeti'nin yasal olarak bağlı bulunduğu- Rumeli-i Şarkî Vilayeti'nin Bulgar Prensiği'ne bağlanması, "Kırcaali ahali-sinin ve Rodop'lardaki bazı Pomak köylerinin" ise Osmanlı Devleti'ne verilmesi koşulunun taraflarca kabul edilmesi¹⁵ neticesinde siyasal yaşamının sonuna gelmiştir.¹⁶

Osmanlı'daki siyasal devrimi (II. Meşrutiyet, 1908) takip eden süreçte, Bulgaristan'ın da tam bağımsızlığını ilân etmesinin ardından¹⁷ Osmanlı'nın XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana artarak devam eden Balkan kayıplarını katlayan I. Balkan Savaşı'nın (1912) başlaması ile diğer Müslüman zümreler gibi Müslüman Pomaklar da Hıristiyan unsurların şiddet eylemlerine maruz kalmışlar ve yurtlarını terk etmek ihtiyacı duymuşlardır. Büyüyen bu şiddet ortamı -tahmini rakamlarla- 640 bin kadar Müslüman-Türk nüfusun yerlerini terk etmesine sebep olmuştur.¹⁸ Hatta, Leon (Lev) Troçki'nin aynı yıl -Rusya'da basılan- *Kievskaya Mysl* gazetesi adına cephelerde yürüttüğü savaş muhabirliği görevi minvalinde tuttuğu kayıtlar ve Bulgar şair Petko Todorov ile yazışmaları esnasında kaleme aldığı 27 Kasım 1912 tarihli mektubunda (bu mektup 12 Aralık 1912 tarihli Kievskaya Mysl gazetesinin 334. sayısında yayınlanmıştır) sunduğu anekdotlar, savaşın özellikle bölgedeki siviller üzerindeki etkilerini sarsıcı ifadelerle ortaya koymaktadır:

"Belki de Bay Todorov, neden bahsettiğim hakkında hiçbir fikriniz yoktur? Savaşın ta en başında, Rodop mıntikasındaki kuvvetlerinizin top ateşine tutarak bir Pomak köyünü, o köyde bulunan herkesi, her şeyi -evleri, çiftlikleri; insanları, hayvanları; kadınları, çocukları- yokettiklerini belki de bilmiyorsunuzdur? Bana, bu vahşi hareketin, düşman safında yer almayı seçen Müslüman Bulgarlar'a karşı askerlerin duyduğu infial ile açıklanabileceğini söylemeyin. Ben de bu açıklamayı sizin kadar iyi biliyorum. Ama Pomaklar'a karşı ortaçağı andıran bu misilleme hareketine ilişkin bir haberi, sizin askerî sansür kurulunuzun tamamıyla sansür ederek yollanmasına izin vermediği gerçeği; o zaman, daha bu suç herkesin kafasında tazeliğini, etkisini korurken, yeterince sert bir şekilde kınanıp gerekli uyarıların yapılmadığı gerçeği olduğu yerde duruyor - işte bu gerçek de, askerlerinizi ve subaylarınızı, kaçınılmaz olarak, her türlü kendini dizginleme, sınırlama düşüncesinden yoksun bırakmış, ahlakî açıdan hiçbir sorumluluk altında olmadıkları hissine kapılmalarına yol açmıştır."¹⁹

"Balkan Savaşları" olarak isimlendirilen sürecin başlaması ile, Osmanlı ricatı süresince, Balkan ulusları tarafından Müslüman nüfusa yönelik gerçekleştirilen katliamların doruğa ulaşmasının yanında, Bulgaristan özeğinde Pomaklara karşı asimilasyon politikalarının başlangıcı da söz konusu olmuştur. Bulgaristan'da özellikle 1913'te gelen II. Balkan Savaşı yenilgisinin ardından güç kazanan bu asimilasyon politikaları -günümüzde hâlen devam ettiği saptanabilecek ölçüde- "Pomakların Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılarak Bulgar-Hıristiyan kökenli kültürel kimliklerini kaybettikleri" şeklindeki tarih tezine dayandırılmıştır.²⁰

Osmanlı için 1913 yılı, kuzeybatı sınırlarının Edirne'yi de dışarıda bırakacak ölçüde geriye çekilmesi kararının alındığı 30 Mayıs'da imzalanan Londra Antlaşması ile büyük bir kayıp yılı olmuştur. Buna karşılık, kaybedilen Batı Trakya topraklarının yeniden Osmanlı'ya intikali amacıyla istihbarat subayları ve seçme erlerden oluşan bir grup askerinin gerçekleştirdiği *Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi* ve ardından *Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi* girişimi, etkileri Kurtuluş Savaşı'na dek ulaşacak etkili bir deney olması bakımından da önem arz etmektedir. Osmanlı hükümetinin geri dönme çağrısı yaptığı kurucu grup bu emre karşılık Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nin bağımsızlığını ilân ederek Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi'ni (Ekler: Harita III) kurduğunu ilân etmiş, hükümetin reisi Salih Hoca olmuş, Süleyman Askeri Garbî Trakya Kuva-i Milliye kumandanlığını, Kuşçubaşı Eşref de Kuva-i Milliye Müfettişliği görevini üstlenmiştir. Resmî bir bayrağı

- 15 Emine Şam, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhakı", *History Studies*, 3/1 (2011), s. 248-249.
16 Hermenegild Wagner, *With the Victorious Bulgarians*, Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1913, s. 84-87; Monroe, *Bulgaria and...*, s. 30-32; Kevin Featherstone, Dimitris Papadimitriou, Argyris Mamarelis, Georgios Niarchos, *The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece, 1940-1949*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 25-27; Olga Demetriou, *Capricious Borders: Minority, Population, and Counter-Conduct Between Greece and Turkey*, New York: Berghahn Books, 2013, s. 92; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, İstanbul: Der Yayınları, 2008, s. 401.
17 Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 38-41.
18 İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, 50 (1990), s. 49-60.
19 Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: ARBA Yayınları, 1995, s. 328-329.
20 Kemal H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985, s. 49; Myuhtar-May, "Pomak Christianization (Pokrastvane)...", s. 316-321.

(Görsel II), resmî marşı²¹, resmî bir ajansı, pasaportu, resmî bir gazetesi de bulunan ve yoğunluklu olarak Pomakların yaşadığı İskeçe'den, doğuda Enez ile kuzeyde Kırcaali'ye dek uzanan ve bu bağımsız cumhuriyet, 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'nın maddelerinin uygulanması doğrultusundaki Osmanlı hükümetinin baskısı neticesinde, 25 Ekim 1913'te kendini feshetmek zorunda kalmıştır.²²

Balkan Savaşları'ndan bir yıl sonra, 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı, bölgede yerleşik zümreler arasında Pomakları da derinden etkilemiştir. Balkan Savaşları boyunca görülen göç hareketleri, özellikle Bulgar askerî birimlerinden görülen eziyet, üst boyutlara ulaşan kayıplar ve zorla Hıristiyanlaştırma doğrultusundaki kaba asimilasyon politikaları,²³ I. Dünya Savaşı sürecinde yapılan Bulgar-Osmanlı-Alman ittifakı gereğince sonlandırılan saldırılar sayesinde durmuş²⁴ fakat savaşın 1918'de sona ermesinin hemen ardından, 1919'da gerçekleştirilen Paris Barış Konferansı sırasında Bulgar delegasyonunun Trakya'nın etnik tablosuna ilişkin sunduğu raporda da göze çarptığı üzere yeniden diriltirmiştir. Bulgar delegasyonu, Yunan makamlarının ifadelerine dayandığını belirttiği raporunda, Pomaklar üzerine çalışan tüm araştırmacıların "Pomakların Bulgar milliyetinden olduğu" konusunda görüş birliğine varmış oldukları, hatta *Dictionnaire universel encyclopédique Larousse*'da da "Pomakların İslâm dinine mensup Bulgarlar oldukları" anekdotunun geçtiği, Rodop bölgesinde yaşayan Pomakların bu dine ekseriyetle XVII. yüzyılda geçmiş buldukları iddialarına yer vermiştir.²⁵

I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan süreçte, Yunanistan'ın siyasal sınırları Rodop Dağları'na dek uzanmış, diğer İttifak devletleri ile birlikte yenik tarafta yer alan Bulgaristan bölgeden çekilmek durumunda kalmıştır. Bölgenin yeni hâkimi Yunanistan'ın Ekim 1923'te sonlanan Kurtuluş Savaşı'nda yenik düşmesi²⁶ ve aynı ay başarısız bir darbe girişimini atlatması sonrası bozulan siyasal iklim, etkileri 1950'li yıllara dek sürecek bir karışıklık döneminin de habercisi olmuştur. Kasım 1923'de yapılan seçimlerin Kralcılar tarafından boykot edilmesine karşılık Devrimci Komite'nin Kral George'u ülkeye terk etmeye zorlaması, Mayıs 1924'te Yunanistan'ın -1935 yılına dek sürecek- cumhuriyet rejimine geçmesini sağlamıştır. Kasım 1935'te gerçekleştirilen referandum ile sona eren cumhuriyet rejiminin ardından ise monarşi yeniden kurulmuş, 13 Ekim 1936'da ise savaş bakanlığı görevinde bulunan General John Metaxas'ın, Başbakan Demertzis'in ani ölümü üzerine koltuğu devralması sonrasında parlamentoyu fesh etmesi ile yükselen totalitarizm ve kamplaşma II. Dünya Savaşı sonrasına dek sürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, savaş boyunca Alman ve İtalyan işgal kuvvetlerine karşı mücadeleyi bırakmamış olan *ELAS*'ın (*Ellinikós Laikós Apeleftherotikós Stratós/Yunan Halk Kurtuluş Ordusu*) 1944 yılı sonlarında gelen zaferin ardından elindeki silahları yeni kurulan Atina hükümetine teslim etmeyerek ayaklanma başlatması ise Yunanistan'ı yeni bir savaşın eşiğine getirmiştir.²⁷ Savaşın ardından Kral'ın geri dönmesi ile çatışmalar artmış ve Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'un da dahil olacağı bu iç savaş, -1950'de hâlâ yer yer ufak çatışmalar görülse de- komünist cephenin nihayetinde yenilgiye uğrayacağı 1949 yılına dek sürmüştür. Yaklaşık altı yıl süren Yunan İç Savaşı'nın felakete varan sonuçları ülkenin diğer birçok yerinde yaşayanları etkilediği gibi²⁸ Rodop yöresinde yaşayan Pomak nüfusu da fazlasıyla etkilemiştir. Rodop ve Batı Trakya'nın bu Müslüman sakinleri, yoğun can ve mal kayıplarının yanında, göç olgusuyla da yeniden yüzleşmek zorunda kalmıştır.²⁹

Genel çerçevede irdelenecek olursak; XIII. yüzyılda görülmeye başlanan Müslüman Türk kolonizasyon faaliyetleri neticesinde Müslümanlaşmaya başlayan Rodop Bölgesi sakinleri, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin uğradığı yenilgiler ve bunların ardından gelen toprak kayıpları söz konusu olana dek yaşamlarına devam etmiş, fakat Bulgar Prenslüğü'nin bölgede siyasal bir güç merkezi teşkil ederek egemenlik kurma arayışları baş gösterdiğinde savaş ve göç akıbetleri ile karşı karşıya kalmışlardır. XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında ise Balkan Savaşları sürecinden başlamak üzere I. Dünya Savaşı'nın sona ereceği 1918 yılına dek tartışmalar kültürel kökenlere dayalı argümanlar üzerinden bölgede ulusal çoğunluğu teşkil etme amacı etrafında sürdürülmüştür.

21 İlgili marşın sesli kaydına ulaşabilmek için: "Batı Trakya Bağımsız Hükümeti Milli Marşı-National Anthem of Provisional Government of Western Thrace", <https://youtu.be/A5qtidk337c>, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

22 Haz. Turgut Güreler, *Komitacı: BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, İstanbul: Güreler Yayınları, 2008, s. 40-45; Nevzat Gündoğ, *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 139; Ahmet Aydın, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 51-71; İbrahim Şirin, "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi'ne", *History Studies*, 6/2 (2014), s. 127-129.

23 Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sürecinde Pomakların Zorla Tanımsız Edilmesi (1912-1913)", *OTAM*, 33 (2013), s. 160-180.

24 Alp, *Pomak Türklüğü...*, s. 54.

25 The Bulgarian Delegation, "The Ethnic Character of Western Thrace According to Greek Official Testimonies", *Peace Conference*, Paris, 1919, s. 8.

26 Anadolu'daki Yunan işgalinin, Yunanistan'daki ve Yunan kuvvetleri arasındaki algılanımına ilişkin olarak daha detaylı bir okuma için, bkz.: Alexander Anastasiou Pallas, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997; Foti Benlisoy, *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler: Trakya ve Anadolu'daki Yunan Ordusunda Propaganda, Grev ve İsyan (1919-1922)*, İstanbul: İstos Yayınları, 2014; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2006; Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2017.

27 Haris Vlavianos, *Greece, 1941-49: From Resistance to Civil War*, New York: Palgrave Macmillan, 1992, s. 13-54.

28 Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, s. 326-335.

29 Rahmi Ali, Tevfik Hüseyinoğlu, *Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türk Azınlığı (1946-1949)*, Gümlüncine: Paratiritis Matbaası, 2009, s. xiii-xiv.

İlgili dönemin temel sorunsallarından bir diğeri de göç hareketleri olmuştur. Osmanlı döneminde Pomak göçmenler Balıkesir³⁰, Çorlu (Tekirdağ)³¹, Amasya³², Gönen (Balıkesir)³³, Edirne³⁴ ve Kocaeli'nde³⁵; Türkiye Cumhuriyeti döneminde de ekseriyetle Çanakkale³⁶, Bursa, Edirne gibi Marmara vilayetlerinde iskân edilmişlerdir. Özellikle iskânın aksamadan sürmesi adına, Trakya yöresinde, Çorlu'ya iskân noktasında toprakları iskâna açılan toprak sahiplerinin itirazları doğrultusunda -eski topraklarından çok uzakta olmamak kaydıyla- yeni topraklar verildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.³⁷İlgili dönem, Anadolu topraklarının demografik dönüşümü için önemli bir eşik anlamı taşımaktadır. Bununla birlikte, Anadolu'da iskân ettirilen Müslümanlar arasında görülen, bölgede yerleşik Hıristiyan unsurlara yönelik şiddet eylemleri de demografinin dönüşüm sürecindeki sancılar hususunda dikkate değer anekdotlar sunmaktadır.³⁸

I. Dünya Savaşı-sonrası süreçte, Rodop bölgesinde yerleşik kalan Pomak nüfus, 1923'te Anadolu direnişinin başarıya ulaşmasının ardından Yunanistan'da patlak veren ekonomik ve siyasal krizlerin etkileri ile önce II. Dünya Savaşı'ndaki Bulgar saldırıları döneminde, ardından Yunan İç Savaşı döneminde karşı karşıya gelmiştir. Yunan İç Savaşı'nın sona ereceği 1949 yılına dek bölge sakinleri çok sayıda can ve mal kaybına uğramış ve bu sakinlerin önemli bir bölümü de şiddet ortamından uzaklaşmak adına bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır.³⁹

Çavuşoğlu Ailesi'nin sözlü anlatımına zemin oluşturan ve bu anlatıyı anlamlı kılan tarihsel dökümün sunulmasının ardından doğrudan tanıklıklara dayalı aktarımlara geçilecektir.

Göçün ve Belleğin İzsürümü: Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Bir Pomak Ailesinin Sözlü Tarihi

a.) Çalışma Yöntemi

Gerçekleştirmiş olduğumuz bu sözlü tarih çalışması Kocaeli'nin İzmit ilçesinde yerleşik bulunmakta olan Çavuşoğlu Ailesi'nin fertlerinden Bedriye Çavuşoğlu, İsmail Çavuşoğlu ve İlhan Çavuşoğlu ile 20.01.2018-16.02.2018 tarihleri arasında yapılmış muhtelif görüşmelere ve sahiplerinden onay alınarak paylaşımına sunulmuş muhtelif görsel materyallerine dayanmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı yardımıyla kayıt altına alınmış, kaydedilen görüşmelerin çalışmaya dahil edilebilmesi adına gerekli izinler temin edildikten sonra, deşifreleri çıkarılan ses kayıtları kataloglandırılarak koruma altına alınmış ve süreç tamamlanmıştır.

b.) Çavuşoğlu Ailesinin Kısa Tarihi

Kökenleri -günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunan- İskeçe'nin Elmalı ve Ilıca köylerindeki Pomak yerleşimlerine dayanan Çavuşoğlu Ailesi, Balkan Savaşları'nın (1912-1913), Mihver Kuvvetleri'nin II. Dünya Savaşı'ndaki Yunanistan işgalinin (1941-1944), Yunan İç Savaşı'nın (1946-1949) ve bölgedeki komünist gerillalarının (*andart*) cinayet, köy basma, yağma ve soygun eylemlerinin getirdiği kayıplar neticesinde, 1960'ta Türkiye'ye göç etmiştir.

c.) Batı Trakya'dan Kocaeli'ne Göçünde Çavuşoğlu Ailesi'nin Sözlü Tarihi (1912-1965)

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde keskinleşen siyasal sınırları ile Balkan coğrafyası, Müslüman kitleler için geride bırakılması zorunlu hale gelmiş bir toprak parçası anlamı taşıdığı gibi, tüm yaşayanlara rağmen ikamet mekân sağlayan bir yurt olmaya da devam etmiştir. Bahsi geçen zaman diliminde diğer Müslüman aileler gibi topraklarını terk etmemiş olan Çavuşoğlu Ailesi -tüm anıları ve anlatıları ile- çalışmamızın merkezini oluşturacaktır.

30 BOA, Dahiliye, Mektubi Kalemi, 1717 - 74, (Hicri) 22.08.1307.

31 BOA, İrade, Defter-i Hâkânî, 3 - 27, (Hicri) 27.07.1312.

32 BOA, Dahiliye, Mektubi Kalemi, 1652 - 21, (Hicri) 01.01.1307.

33 BOA, Sadaret, Mühimme Kalemi Evrakı, 520 - 4, (Hicri) 21.08.1310.

34 BOA, Yıldız, Umumi, 1 - 91, (Hicri) 20.04.1297.

35 H. Yıldırım Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihî: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001, s. 403; Nedim İpek, "Kocaeli'de Göç ve İskân", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015, Cilt III, s. 1264-1265.

36 BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 58 - 154 - 12, (Milâdi) 20.03.1928; BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 60 - 167 - 5, (Milâdi) 22.07.1928. (1913)

37 BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası, 561 - 42068, (Hicri) 02.08.1312.

38 Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 250.

39 Ali, Hüseyinoğlu, *Yunan İç Savaşı'nda...*, s. ii-xiv.

Çavuşoğlu Ailesi fertleri ile gerçekleştirilen mülakatlar ışığında varılabilen en uzak tarihsel menzile Balkan Savaşları parametresi olarak belirlenmiştir. Aile fertlerinin hatıralarında ve anlatılarında bir söz başlangıcı anlamı taşıyan bu anılar, Balkan Savaşları'nın Müslüman kitlelere olduğu kadar aileye de getirdiği yıkımın izlerini barındırmaktadır. Rodop Bölgesinde, -günümüzde Yunanistan sınırlarında bulunan- İskeçe vilayetinin Ilıca köyüne ait, XX. yüzyıl başlarına dayanan anlatılar, ailenin aktardığı en yaşlı birey olan *Ragıp Dede/Ragıp Çavuşoğlu* ile başlamaktadır.

Çavuşoğlu Ailesi'nin hatıralar üzerinden aktarılabilen en eski hikayesi, günümüzde Bulgaristan ile Yunanistan'ı ayıran siyasal sınırların geçtiği topraklarda, Rodop dağ yöresinde başlar. Köy ekonomisine göre yaşayan ailenin yaşam tarzı da buna göre biçim kazanmıştır. Bir çiftlik içerisinde sürdürülen yaşam, kır yerleşimi karakteristiğinin birçok ögesini içinde barındırdığı gibi, belirli ölçüde bir maddî birikimin de varlığını haber vermektedir. Görüşmecilerden Bedriye Çavuşoğlu, yetiştirdiği çiftlikteki yaşamlarına dair şunları kaydetmiştir:

"Yunanistan'da çiftlik... çiftçilik... Tarlalarda, bahçelerde... Tütün de ekerdik, patates, mısır, her şey... Hayvan vardı ama anarşitler aldı or'da (Gülüyor)..."⁴⁰

İlhan Çavuşoğlu ise gündelik yaşam ve onunla bütünleşmiş üretim biçimini şu ifadelerle aktarmıştır:

"Bulgaristan sınırında dağlar var, çiftlik dediğimiz yer o dağın sırtında, sırtın alt tarafında. Ben Yunanistan'a gittiğimde şu andaki yerleşim biraz daha alt tarafta. 'İskipliü' dedikleri mezravari bir yer. Ama çiftlik dedikleri İskipliü'nün üst tarafında camisi olan, okulu olan ve evleri olan, hâlâ belli duvarları duruyor orada. (...) Tabii bin tane küçükbaş hayvan olunca ona göre yoğun tarlaları... Babam anlatırdı, 'Dedem (Hüseyin) Selimkâhya (İlhan Çavuşoğlu'nun babasının babası) (Ekler: Fotoğraf I) sabah kalkardı, erkek çocuk da bol. İşte, Bayram sen bugün buğday ekeceksin, Mehmet sen bugün mısır ekeceksin, Hüseyin sen bugün hayvanlarla gideceksin yanına Ali'yi de al siz hayvanlarla gidin. Herkesi görevlendiriyordu' diyor, sülale hep beraber çalışıyorlar, ürünün ortak topluyorlar ve ortak paylaşıyorlar. Babam diyordu ki 'Biz yemek yiyeceğimiz zaman bir koyun keserdik, oturur yerdik.'"⁴²

Rodoplar'ın diğer sakinlerinin bu nezih yaşamı, aslında bölgede süregiden siyasal ayrışmaların ve çatışmaların gölgesinde sürdürülmektedir o yıllarda. Osmanlı'nın Balkan kayıpları sonrasında bölgede kurulmaya başlayan ve siyasal egemenlik alanlarını genişletmek mücadelesine girişen yeni yönetimler için Pomak nüfusun çoğunlukta olduğu bu bölge de bir mücadele sahası anlamına gelmektedir. Yeniden kapıda görünen savaş, ailenin hatıralarında önemli bir yer edinmiş olan Ragıp Çavuşoğlu'nu yurt toprağından koparacaktır.

I. Balkan Savaşı sırasında yetiştirdiği topraklardan ayrılan Ragıp Çavuşoğlu, anlatıya göre, yurdundan uzakta kaldığı uzunca bir süre boyunca evine geri dönebilmenin yollarını arar. Nihayetinde bu imkâna kavuşmasının ardından, köyüne ve ailesine geri dönmek üzere yola çıkacağı vakit ailesinin yaşadığı topraklardan gelen hemşerileri ile karşılaşır ve onlardan köyünün durumunu anlatmalarını ister, fakat anlatılanlar onu geri dönüşten vazgeçirecektir. Konu ile ilgili olarak Bedriye Çavuşoğlu şu anekdotu sunmuştur:

"(Babasının babası) Ragıp Dede o gelmişti Balkan Harbi'nde buraya, ama çok küçük gelmişlerdi mesela ve sağ bırakmışlar onu. Ötekiler öldürmüşler Balkan Harbi ve Büyük Harp olmuş. Bu sefer bur'da kalmış sağ, ama ötekiler ölmüşler. Kimisi geri gelmiş, söylemiş, dedem sağ kalmış bur'da."⁴³

Savaş esnasında köyünün talan edildiğini öğrenmesi, Ragıp Çavuşoğlu'na yurda dönüşün yersiz olacağını düşündürür. Ona göre yapılması gereken geriye dönmeksizin başka diyarlara göç etmekten ibarettir. Ragıp Çavuşoğlu'nun yolculuğu ve meşum akıbeti konusunda görüşmecilerden İlhan Çavuşoğlu şunları kaydetmiştir:

"Yunanistan'dan dedemden sonra gelenlere dedem sormuş 'Bizim köylerde ne var, ne yok?' (...) Bulgar çeteler yakmışlar. O süreçler içerisinde 'Köy tamamen yandı, köyde hiçbir insan kalmadı' sözüne inanarak, dedemin babası, buraya (Ilıca'ya) geri dönmeyi düşünmemiş. Demiş ki 'Nasıl olsa köyü yaktılar, orada hiçbir şey kalmadığı için Yunanistan'a yani Ilıca'ya geri dönmeye gerek yok.' Kendine İzmir'de yeni bir hayat bulmuş ama bir türlü ulaşamadı. (...) Çanakale üzerinden İzmir'e geçmiş, İzmir-Bergama'da anlatılanlar, söylenenler, orada kaldığı söyleniyor. Ama kesinlikle iletişim kurulamadı. Dedemin yeğenleri, annemin halasının çocukları birkaç sefer hamle yaptılar İzmir-Bergama tarafını araştırmaya, ama hiçbir sağlıklı veri, netice elde edemeyince şey yapamadılar. (...) Başka bir vatandaş babasını sağ olarak bulmuş ama..."⁴⁴

40 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 20.01.2018.

41 "Akışı bozduğu ya da konu dışında kaldığı için yer verilmeyen metin içeriğindeki ifadeler ve ünlemler yerine, aradaki boşluğu simgelemek adına "(...)" işaretleri kullanılmıştır.

42 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

43 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

44 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Ragıp Çavuşoğlu'nun habersiz kaldığı ailesi ise Rodop Bölgesi'nde yaşamaya devam etmektedir. Ragıp Çavuşoğlu'nun oğlu Hasan Çavuşoğlu (Ekler: Fotoğraf II), yıkım dolu bir çatışma sürecinin ardından ailesi ile birlikte yaşamını devam ettirebilmek adına mücadele eden sakinlerden biridir artık.

Bölge halkı için görece daha sakin geçen I. Dünya Savaşı-sonrası dönemin sonunda, 1939'da patlak veren II. Dünya Savaşı ve savaşın getirdiği sıkıntılar, anlatıların bir diğer önemli temasını oluşturmaktadır. Mihver kuvvetlerinin 1941'de sağladıkları başarı neticesinde, Balkanlar'ın diğer bölümlerinde olduğu gibi, Yunanistan'ı da işgal etmeleri sonrası yaşanan katliamlar ve kıtlıklar⁴⁵aile fertlerini de etkisi altına almıştır. Bahsi edilen dönemde, ülke ekonomisinde yaşanan devalüasyonun boyutlarını Batı Trakya üzerinden anlayabilmek adına İlhan Çavuşoğlu'nun sunduğu anekdotlar oldukça aydınlatıcıdır:

"Bizimkisi dağ köyü. Yani İskeçe'nin dağ köyü. İskeçe'den belli bir kilometre sonrasına tabiri caizse karakol kurmuş Yunanlar. Oradan yukarı özel izni olmayan, bizim köyde yaşayanların hepsini, özel izni vardı, kimlikleri vardı beyaz 'taftato' dedikleri, 'beyaz kimlik kağıdı' dedikleri, onu olmayanlar zaten bizim bölgeye dahi giremiyorlar. Dolayısıyla o bölgenin aşağısı yani İskeçe ve diğer Yunan kasaba ve köyleri çok daha kötü. Yani dedemler anlatırdı, bir çuval buğday ya da mısır almak için insanlar bir teneke altın teklif ediyorlarmış. Hatta soruyormuş annem, yani kıtlık o kadar aç safhada ki diyorlarmış 'Ya bir teneke buğdaya ya da mısıra, bir teneke altın verilir mi?' Cevap olarak da diyorlarmış ki Rumlar: 'Altın yenmiyor ki...'⁴⁶

Yunan direniş kuvvetlerinin 1944 sonlarında Alman ve İtalyan işgal kuvvetlerini ülkeden çıkarmalarının ardından, bu kez yönetim biçimi temelli sorunlar yeniden gündeme gelmiştir. Kurtuluş mücadelesinde başı çeken silahlı siyasal zümreler, aralıksız süren siyasal buhranların ardından, 1946 yılı itibarı ile yeni bir çatışma ortamının aktörleri haline gelmişlerdir. Hatıralarda önemli bir hatırlama eşiği olarak geçen bu tarih, Hasan Çavuşoğlu'nun anlatılarda en çok ismi anılan aile ferdi olarak öne çıkmasının da hazırlayıcısı olmuştur.

Kendi ailesini kurduktan sonra çalışmaya devam eden Hasan Çavuşoğlu, sosyal ilişkileri ile olduğu kadar siyasî faaliyetleri ile de bölge halkı içerisinde zamanla tanınmış bir sima hâline gelecektir. Yunanistan'da bir iç savaşın patlak verdiği 1946 yılı ve sonrasında yaşananlar çalışmamız dahilinde oldukça geniş bir anlatıya konu olmuştur. Hasan Çavuşoğlu'nun siyasî bir kimlik edinmesi de yine bu döneme ait önemli bir parametre olarak dikkat çekicidir. İç savaş ortamının tırmanması ile özellikle Rodop Bölgesi'nde görülmeye başlanan gerilla kuvvetleri -ya da yerel halkın tabiri ile *andartlar*- anlatılarda etkileri bağlamında fazlasıyla anılmıştır. Bölgede konuşlanmış bu gerilla kuvvetleri, işe sorununu çözebilmek adına bölge sakinlerini zorla çalışmaya ve onlar için üretmeye sevk etmiştir. Bedriye Çavuşoğlu iç savaş zamanları ile ilgili olarak şu aktarımda bulunmuştur:

"Sınır çiftlikte, biz aşağıda, küydeyiz (köydeyiz). Sonra Almalı'ya (Elmalı/Melivoia) gittik. Almalı'dan hiç Şahin'e gitmedik. (...) Ama geliyorlar geziyorlardı şey gibi. Rahat geliyorlardı. Bu sefer yaktılar kimisi Şahin'e (Ehinos) gitti, bizim bakkal dükkan vardı, başka neylen geçineceğiz. Tarlalara bir şey ekerdik. (...) Orada (Elmalı'da) üç sene kaldık, ondan sonra gittik köye, biraz temizlendik. (...) Gaz yok, sabun (sabun) yok, tuz yok... (...) Yediyorlardı onlara, mendeburlara (andartlara/gerillalara). (...) Üç sene onları besledik. Ya ekmek pişireceğim ben bugün, ya hayvan vereceğim. Yarın (örneğin) İlhan, öbür gün bir başkası. (...) Biz onun içindeyiz. Metin eniştenin babasını nasıl alıp götürdüler. Hem kaç kişi... (...) Mehmet amica kaçmış, hayvanları getiriyormuş, kaçmış. (...) Geldiler ilk önce topladılar hayvanları, adamları getirdiler Bulgaristan'a. İkinciye geldiler, askeriye biraz şey oldu, pek giremediler. Üçüncüye teyzemin kocasını nöbet yapıyordu, vurdular. Kaç kişi, kaç kişi... (...) Sonra biz nöbetçilik yaptık Almalı'da. Geldiler üçüncüye yarısı köyün yaktılar, toz böyle, serptiler, ahşapa hemen bir kibrit, yallah. (...) Bu sefer geldiler yaktılar. Kimin dükkan varsa yağma yaptılar. İnsan getirdiler. Amucamı (amcamı) taa Demircik'e (Dimaryon) kadar getirdiler. Aşağıya doğru bakmış, yukarıya doğru bakmış, eşya getirsinler Bulgaristan'a. Kaçmış. Taşlara, 'balkanlara (bakımsız, sahihsiz yerlere)' öyle kaçmış amucam. Arkasından silah atıyorlar ondan sonra. (...) Üç sene diyelim mesela, esir bıraktılar bizi. Ne Bulgaristan'a gidebiliyoruz ne Yunanistan'a gidebiliyoruz. Tuz, gaz, sabun (sabun) yok. Yağ (zeytinyağı)..."⁴⁷

45 Ali, Hüseyinoğlu, *Yunan İç Savaşı'nda...*, s. 14.

46 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

47 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Süreç ile ilgili olarak İlhan Çavuşoğlu ise şunları kaydetmiştir:

"II. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla beraber... Zaten Almanların da bölgeye, Yunanistan'a doğru bir istilası var. Bunun yanında komünist rejimin Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a ihraç edilmesi münasebetiyle oluşturulmuş olan komünist çetelerin Yunanistan sınırına onların, yerli halkın "andart" dediği ifadeyle komünist çetelerin köy baskınları yapıp köylülerin elinden hayvanlarını ve el koyabilecekleri tüm varlıkları alıp tekrar Bulgaristan'a kaçtıkları, hatta yanlarında insan götürdükleri, kendileri için savaşmak, kendi ideolojilerini uygulamak için insan da götürdüklerini anlatırdı dedem ve annem ile babam. Bunun yanında (...) kendi ideolojilerine yakın bir anlayışla halk mahkemeleri kurup hemen orada katlettikleri insanlar da oldu. Hatta kimi insanları babamın babası olan Hüseyin dedemlerin sınır boyundaki güçleri münasebetiyle izin vermemeleriyle hem Bulgar çeteciler bu karara uymak durumunda kalıyorlarmış hem de Yunan tarafındaki subaylar bu karara uymak durumunda kalıyorlarmış; çünkü sınır boyunda güçlü bir yapı oluşturmuşlar. En azından silahlı olmamalarına rağmen sayısal ve maddi olarak güçlü olduğu için, onlar izin vermeden geçmeleri mümkün olmadığı için onlara itaat edip onların istedikleri kişileri serbest bırakma durumunda kaldıklarını annemler anlatırdı. Ama o çete olayları, bizim köyü yaktıkları için, bizim köyden yaklaşık 5 km. veya 10 km. diyebileceğimiz başka köylere gitmek durumunda kalmışlar ve orada bunu birkaç seferde gerçekleştirmişler."⁴⁸

Konu ile ilgili olarak sunulan anlatılar, bunalımın merkezinde salt işe sorununun bulunmadığını, zorla savuşturmak olarak nitelendirilebilecek yaptırımlar ile gerilla kuvvetlerinin bölge halkından azamî ölçüde faydalanma yoluna gittiğini göstermektedir. Aile fertlerinden İsmail Çavuşoğlu, ifadelerinde, ilgili soruna ilişkin olarak genel bir tablo çizmiştir:

"Silah veriyorlar bunlara, diyelim belirli bir nokta belirliyorlar. 'Burada nöbet bekleyeceksin.' Eğer bir dakika geç git, hemen bodruma kapatıyorlarmış, bir sürü sıkıntı veriyorlarmış. (...) Recep dedemin abisi, o kaçıyor. Yani hayvanları topladıkları zaman insanları da alıyorlar yanlarına, o hayvanlarla beraber onları götürsünler diye. Kaçabilen kaçıyor karanlıkta vs. Ama kaçamayan gidiyor, bir daha kayboluyor zaten."⁴⁹

Yunan İç Savaşı'nın sonlarına doğru, aile işkeç'nin bir diğer bölge köyü olan Ilıca'ya göç eder. Burada âtil durumda ya da yerel sakinlerin tabiri ile "balkan" olan tarlalarda yeşertilmeye çalışılan yaşam, Hasan Çavuşoğlu'nun burada belediye başkanı seçilmesi ile farklı bir yöne girer. Bedriye Çavuşoğlu, babasının belediye başkanı seçilmesi sürecini şöyle ifade etmektedir:

"Öndan sonra gittik Ilıca'ya. Tarpalar 'balkan (taşlık, âtil, bakımsız)' olmuş. Gittik oraya, orada bubam müdür oldu, bubam. Orada rey attılar. Bubam kazandı, bubam şimdi belediye başkanı."⁵⁰

Hasan Çavuşoğlu'nun belediye başkanı seçilmesinin ardından başlayan süreç, sözlü aktarımlar değerlendirildiğinde, öncül zamanlara dair anlatılarda görüldüğü kadar travmatik belirtiler barındırmamaktadır. Yaşamın görece daha iyi bir hâle geldiğinin anlaşıldığı bu dönemde, görüşmecilerin ifadelerine göre "içişleri bakanının"⁵¹ direktifi ile gerçekleştirilen belediye başkanları toplantısı ilginç anekdotlara konu olmuştur. Konu ile ilgili olarak Bedriye Çavuşoğlu şunları aktarmaktadır:

"Bir haber geldi. İçişleri bakanı gelecek Şahin'e. 'Kime ne lazımsa kağıt yazsın.' (...) Pak (işte) o adam (görevli bakan) daha önce bubam küçük imiş. Askeriye gelmiş, subay bizim evde kalmış. Orada (babası ile subayın oğlu) tanışmışlar, oynamışlar, büyümüşler. (Subayın oğlu) İçişleri bakanı olmuş. Yazmış bubam bir kehat (kağıt), yazmış. Bu sefer sin (evladım) bubam gitti Şahin'e. İ (sonra) herkes veriyormuş (veriyormuş) mehtüpçenu (mektubu), zarfçeye (zarfa) koymuş. Babam vermiş mehtüpü (mektubu) şey bakmış, adı soyadı var. Tanımış bubamı. Vermiş yardımıcıya, odasına getirmiş. İ (sonra) bubam 'Vay! Ne oldu acaba? Ne ben yanlışlık yaptım?'"⁵²

48 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

49 İsmail Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

50 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

51 Anlatımlarda "içişleri bakanı" olarak geçmesine rağmen, ilgili bürokratin, 1915'te doğmuş ve uzun yıllar askerlik mesleğini sürdürdükten sonra 1955 ve 1956 yıllarında Kuzey Yunanistan Bakanlığı'nda görevli genel sekreter *Nikolaos Martis* olması kuvvetle muhtemeldir. İlgili bakanlığa ilişkin kullanılan "Kuzey Yunanistan" ibaresi yerine, kimi kaynaklarda "Batı Trakya" ibaresi de kullanılmıştır. Görüşmecilerin anekdotlarında da geçen "Niko" ismi de bu bağlamda değerlendirildiğinde, Nikolaos Martis'e ilişkin tahminler kuvvet kazanmaktadır. Nikolaos Martis'in yaşamöyküsü için, bkz.: "Nikolaos K. Martis", http://www.greece.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=62:nikolaos-k-martis&catid=48:heprojects&Itemid=85, Erişim Tarihi: 20.02.2018; <http://www.patrides.com/dec06/enlett1.htm>, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

52 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Bakanın çağrısına uyarak İskeçe'nin Şahin köyüne gelen belediye başkanları arasında, Hasan Çavuşoğlu, kişisel ilişkileri minvalinde ayrı bir yere sahip olmuştur. Çok küçük yaşlarda edindiği bir "eski dost" ilerleyen yaşlarında belediye başkanlığını yürütmekte olduğu yerleşim için oldukça önemli hizmetlerin getirilmesine ön ayak olacaktır. Konuya dair İlhan Çavuşoğlu şunu kaydetmiştir:

"İçişleri bakanı yaverini gönderiyor, diyor ki 'Gidin o adamı bana çağırın' diyor. (...) İçişleri bakanı dedeme söylüyor, 'Ben seni tanıyorum' diyor, 'Senin adın Hasan, soyadın Çavuşoğlu' diyor. (...) 'Sen Hasan Çavuşoğlu'sun' diyor içişleri bakanı, dedem şaşırıyor 'Eyvah!' diyor 'Bir hata mı yaptım?' O da diyor ki 'Hatırlıyor musun' diyor, 'altı yaşında Rum bir arkadaşın vardı?' diyor, (...) 'Niko'yu hatırladın mı?' diyor. O zaman kafa dank ediyor dedemin, 'O Niko' diyor, 'büyümüş, adam olmuş, içişleri bakanı olmuş!' diyor. Dedeme de diyor ki 'Ne istiyorsun sen bizden, ne yapalım senin için?' O da üç şey istiyor: 'Köye yol, köye cami, köye okul.' (...) Bu sefer içişleri bakanı hesap uzmanlarını çağırıyor, fiyatlandırma çıkartmalarını istiyor (...) 70 bin drahmi maliyet tutacağını söylüyorlar. İçişleri bakanı diyor ki, 'Direkt' diyor, 'Hasan Çavuşoğlu'nun adına...' Diğerlerini bankaya devlet adına yatırıyor, dedemin ise 'Direkt kendi adına, Hasan Çavuşoğlu adına yatırın' diyor, 'O adam bir kuruşuna dokunmaz, ben bunun çocukluğunu biliyorum' diyor. Dedem 70 bin drahmi ile annemin söylediği şeyleri (yol, cami, okul) yaptırıyor ama tamamen o parayla malzeme alıyor, işçiliği imece usulüyle, köydeki insanlar hep beraber... (...) Oradan bir sürü müdür gelmiş geçmiş, ama hâlâ dedemin hizmetlerini ısrarla ifade ederler, anarlar."⁵³

Bu yaşananlardan bir süre sonra, aile Türkiye'ye göç hazırlıklarına başlar. O sıralarda belediye başkanlığı yürütmekte olan Hasan Çavuşoğlu'nun yol yaptırmak adına bölge sakinlerinin tarlalarından muhtelif eksiltmelere gitmesi üzerine tarla sahiplerinin ölüm tehditlerine varan saldırıları ve Türkiye'de artık "kendi toprağının tapulu sahibi" olmak gayesi doğrultusunda, 1946'dan itibaren Yunanistan'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne gerçekleştirilen Müslüman göçleri sürecinde⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin 1957 yılında serbest göçmen vizesini de kaldırması üzerine⁵⁵, nihayet 1960'da Türkiye'ye göç edilir. Yıllar sonra, Hasan Çavuşoğlu, geride bıraktığı topraklarında kalan gayrimenkullere ilişkin bir meseleyi çözüme ulaştırabilmek adına akrabalarına yazdığı tarihsiz bir mektubun girizgâhında, göçlerini şu ifadelerle anacaktır:

"Biz Türkiye'ye gelirken kaçak gelmedik. Serbest göçmen geldik. Adnan Menderes Başbakanı ve Yunanistan Başbakanıyla anlaşma yaptılar. Herkes mal ve mülkünü serbest satabilsin diye bizde öyle geldik." (sic)⁵⁶

Göç esnasında -görüşmecilerden- Bedriye Çavuşoğlu evli ve bir çocuk annesidir. Eşi Hasan Çavuşoğlu (E)⁵⁷, iki yaşındaki kızı, annesi ve babası ile yola çıkar. Trenlerle yapılan göç sürecinde bir sorun yaşanmamış olsa da yerleşilecek topraklarda yeni bir hayat kurmak gerekliliği, beraberinde halledilmesi zorunlu yeni sorunları da göstermektedir. Göç ve yerleşme sürecini İlhan Çavuşoğlu şu ifadeleri ile özetlemektedir:

"Buraya gelirken annem evli, ablam var. (...) (Ablası) 2 yaşındayken, buraya geliyorlar. Burada ister istemez daha önce gelmiş olan dedemin üvey kardeşleriyle beraber kalıyorlar. (...) 1950'lerde, '55'lerde, '58'lerde gelmiş olanların, gelip de burada ev yapmış olanların evlerinde... Mesela üç odalı bir ev, her aile bir odada kalıyorlar. Tabii buradan hareketle de hemen süratle arsa alıp hızlı bir şekilde gecekondular yapıp kendi evlerine geçme ihtiyacı hissediyorlar. O yüzden Pomaklarda evi olmayan biraz zor çıkar yani. Pomaklar önce ev yaparlar, çünkü o sıkıntıyı babaları yaşamış."⁵⁸

Konut sıkıntısının bir nebze dahi olsa çözüme kavuşturulmasının ardından çalışma/iş bulma sorunu başgösterir. Yerleşilen bu yeni topraklarda hayatın idame ettirilmesi, ancak bir iş edinme ile mümkün olacaktır, fakat 1960'lı yıllar Türkiye şartlarında iş bulabilmek oldukça zordur. Geride bıraktığı topraklarda yerel siyasette önemli yer edinmiş olan Hasan Çavuşoğlu, yeni yurdundaki sıkıntıların çözümü için de yine siyasi yollara başvurur. İlgili süreci Bedriye Çavuşoğlu şu ifadeler ile aktarmaktadır:

"Buraya geldik, bubam (babam) tuttu, yazdırmış Cemal Gürsel cumhurbaşkanı idi, ona gön-derdi, ama herkesenin (herkesin) imza var, kırk kişi. Birden geldiler trenyola (trenyoluna),

53 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

54 Featherstone, Papadimitriou, Mamarelis, Niarchos, *The Last Ottomans...*, s. 259-264.

55 Ümit Kurtuluş, *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*, Ankara: Sincan Matbaası, 1979, s. 138.

56 Bedriye Çavuşoğlu'nun babası Hasan Çavuşoğlu'nun göç sonrası geride bıraktığı köyündeki gayrimenkul ilişkilerin çözümüne adına köy muhtarına yazdığı -tarihsiz- mektup. Bkz.: Ekler: Belge I.

57 İlgili bölümde geçen "Hasan Çavuşoğlu" ismi ile Bedriye Çavuşoğlu'nun aynı isim ve soyisime sahip babası Hasan Çavuşoğlu birbirine karıştırılmamalıdır. Bedriye Çavuşoğlu'nun evlendiği eşi, başlayan göç sürecinde, Bedriye Çavuşoğlu'nun babasının nüfusuna geçmiş, onun soyismini almıştır. Eşinin babasının isminin de Hasan olması ve aynı soyismi paylaşmış olmaları sebebiyle metin içerisinde ortaya çıkabilecek karışıklıkların önüne geçebilmek için; Bedriye Çavuşoğlu'nun eşi "Hasan Çavuşoğlu (E)" ibaresi ile gösterilmiştir.

58 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

ama bubam tuttu gönderdi Cemal Gürsel'e, Cemal Gürsel'den üç mektup geldi: Karakola, (...) İş Bulma Kurumu, SEKA (Kâğıt Fabrikası). (...) Gitmiş İş Bulma Kurumu, açacaksın kadro 40 kişiye. 'Bir kişiye kadro yok' demiş ve demiş 'Ama ben okuyacam biliyon mu kimden? Cemal Gürsel'den.' 'Cumhurbaşkanı? Sen? Cumhurbaşkanı?' (Gülüyor) Ondan sonra okumuş, demiş 'O adam alsın o insanlara, gelsin', trenyola koymuşlar ihtiyarlara (ihtiyarları), gençlere SEKA'ya açmış kadro, almış. (...) Bu yolu kim yaptı? Bubam."⁵⁹

İş bulabilmek adına bulunulan girişim Cumhurbaşkanlığı nezdinde karşılık bulabildiği gibi, beklentilerin de üstünde imkânlar sunar. Bu sayede aile fertleri hayatlarını sürdürebilecekleri bir maddî gelire ulaşırlar. Hasan Çavuşoğlu'nun yazdığı mektup nihayetinde olumlu sonuç verir; hatta konut edindikleri mevkiye ulaşımın sağlanması adına mahalle sakinlerinden topladığı imzalara dayandırarak yazdığı dilekçe (Ekler: Belge II) -Bedriye Çavuşoğlu'nun da belirttiği üzere- belediyenin bu husustaki imar faaliyetlerine vesile olur.

Maddî yönden ulaşılan imkânlara karşılık, dil konusunda yaşanan sıkıntılar devam etmektedir. Öyle ki, "bir bardak suyun" dahi istenmesine engel teşkil etmiş olan bu sorun, ailenin uyum sürecinin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Meseleye ilişkin olarak İlhan Çavuşoğlu şunları aktarmaktadır:

"Dil bilmiyorlar hiç, hiç bilmiyorlar. Anneannem kanser olduğunda devlet hastanesinde tedavi görüyor. Tabii bir yandan inşaat bir yandan fabrikada çalışıyorlar. Gidiyor amcam, Faik amcam ziyaretine. Tabii kadıncağıza bir iki gün kimse gidememiş ziyarete. Kadın su istiyor, ama Pomakça su istediği için hemşireler de anlamıyor. Amcam gittiğinde anneannemi ziyarete, diyor 'Faik bir bardak su ver, iki gündür su içmedim, yandı içim susuzluktan. Ben diyorum su verin ama vermiyorlar bana su' diyor, Pomakça söylediği için hastanedekiler de anlamıyor. Kadıncağız bir bardak suya hasret kalmış, amcam veriyor. (...) Özellikle yaşlı kesim, yani dille fazla haşır neşir olmayan... Dedem biliyormuş, ama dil bilmeyince çok sıkıntı çekmişler."⁶⁰

Kent sakinleri ile iletişim kurmaya engel olan dil farklılıkları, kimi zaman ise bulunan alternatif yollar sayesinde görece daha kabullenilebilir bir seviyeye getirilir. İsmail Çavuşoğlu iletişim sorunları üzerine şu ifadelerde bulunmuştur:

"Bizimkiler çok uyumlu insanlar. Buraya geliyorlar, burada mahallemizde daha önceden yerleşmiş olan hemen evimizin yan tarafındaki Gürcü bir aile oturuyor. Amcamızın annesi (...) oraya gidiyor onlara, alıyor örgüsünü, gidiyor oraya. Tabii bekliyorlar bekliyorlar, akşam oluyor, akşama geliyor eve. Akşama kadar yok. Diyorlar 'Hayırdır, sen nereye gittin?' 'Oraya gittim.' 'Peki, Türkçe konuşabiliyor musun?' 'Hayır.' 'Peki onlar sana bir şey sormadı mı?' 'Hayır.' 'Nasıl oldu?' diyor; 'Gittim' diyor, 'Çaldım kapıyı, selamünaleyküm aleyküm selam. Buyur, dediler, ben de oturdum. Ne verdilerse yedim, ne şey yaptılarsa içtim. Onlar konuşuyorlardı, bir şeyler söylüyorlardı ama ben bir şey yapmadım. Hatta baktım başları açık. Başını açmışlar kapıyı çaldıklarında kapatmışlar, 'Baktım' diyor 'Başı açık, ben de başımı açtım, peliklerimle beraber öyle. Ondan sonra baktım hava kararıyor, hadi hayırlı akşamlar, hayırlı akşamlar, geldim' diyor. Yani öyle bir uyum sağlıyorlar."⁶¹

Kültürel sorunların zaman gerektiren çözümü sancılı olsa dahi nihayetinde istenen düzeye ulaşılır. Aile fertleri, edindikleri iş imkânlarının maddî getirileri ve eski topraklarından getirebildikleri ölçüsünce belirli bir hayat standardı oluşturmayı başarırlar. Aile yeni yurduna uyum sağlama gayretinde bulunurken, çatışmalar, kayıplar ve ömürlük yolculuklar artık hatıralardaki yerini almaya başlamıştır. Göç edilen bu topraklarda yeni bir hayat kurulmaya çalışılıyorsa da travmalara zemin hazırlamış kayıplar, korkular ve üzüntüler diriliğini korumaktadır hâlâ. Görüşmelerin gerçekleştirildiği 2018 yılı içerisinde artık bir iç savaş ortamı barındırmıyor olsa da eski topraklar aile büyükleri için korkutucu çehresinden bir şey kaybetmemiştir. Aradan geçen yaklaşık yetmiş yıl, Bedriye Çavuşoğlu'nun ifadelerinde gayet belirgin surette görülmekte olan korkuları silmeye yetmemiştir:

["Tekrar köyüne gitmek istiyor musun?"] sorusuna cevaben: ["Hayır! Anarşitler (andartlar)... O kadar çektik ki bi' sefer çekip gittim, küçük görümce vefat edince dedeylen beraber gittik, bir ay kaldık. Çünkü çok çektik. Şimdi de gitmek istemeyorum (istemiyorum)."⁶²

59 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

60 İlhan Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

61 İsmail Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

62 Bedriye Çavuşoğlu ile Kocaeli'nde yapılan mülakat, 16.02.2018.

Sonuç Yerine: Bir Göç Anlatısı Olarak Çavuşoğlu Ailesi Örneğinde Hafıza, Hatıra ve Hatırlayanın Konuşabilme Yetisini Tartışmak

İnsanlık tarihinin belki de en eski olgusu olarak göç, en anlaşılabilir tanımı çerçevesinde, terk edilen topraklarda karşılaşılan ekonomik, politik ya da dini çalkantı neticesinde gerçekleşen toplu yer değiştirme eylemi olarak nitelendirilebilir. Genel anlamda fırsattan yoksunluk, zulüm, doğal afetler ve macera haznının tetiklediği göç eylemleri, varış noktasına dek -çıkış motivasyonuna bağlı olarak- rahat ve yasal bir rotada gerçekleşebileceği gibi; tam tersi yönde kayıtsız/yasa dışı ve travmatik yolculuklara da kapı açabilmektedir. Bu yelpaze işçiler, girişimciler ve uzmanlardan müteşekkil *gönüllü göçmenlerin* eylemlerinden; sosyoekonomik adaletsizlik ya da bunun da ötesinde etnik temizlik politikalarına maruz bırakılmış zümrelerin dahil olduğu *gönülsüz göçmenlerin* sancılı ve travmatik mücadelelerine dek özgül ve çeşitli suretler barındırır.⁶³ Kimi zaman ise siyasal sınırlardan taşan dini, etnik, kültürel ve tarihsel bağlara dayalı birliktelikler teması söz konusu olabilir. Sınırın iki ayrı tarafında kalan aynı kültüre mensup zümrelerin birbirlerine yönelik hareketleri de böyle bir temaya dayalı olarak biçim kazanabilmektedir.⁶⁴

Göçün kuramsal bağlamı, göç eden öznenin bir hatırlayan olarak varlığı düşünüldüğünde ister istemez aşkın bir anlatı hâline gelir. Göçün bir yer değiştirme hareketi olarak içeriği ne denli “düşünme” ve “tartışma” edimine dayanıyorsa, göç edenin dünyası da o denli “hatırlama” ve “imgeleme” ile ilgilidir. Göçü gerçekleştirenin tanıklığı da bu noktada anlatıya dahil olur. İlgili anlatı ise -çalışmamız çerçevesinde- sözlü tarihçilik üzerinden tartışılacak uyarlama bir yapı oluşturur. Bu yöndeki çözümleme girişimlerinde bulunmadan önce, sözlü tarihçiliğin tarihsel seyrini düşünmek, kanaatimizce tartışmanın dayandırılacağı sütunların doğrultulması adına faydalı bir girişim olacaktır.

Modern dönemdeki en ünlü miladını Jules Michelet’in tanıklıklar ile sözlü anlatılara başvurarak ve bunları dönemin resmî belgeleri ile karşılaştırarak 1847-1853 yılları arasında kaleme aldığı *L’Histoire de la Révolution française (Fransız Devrimi)*⁶⁵ eseri ile yaşamış olan sözlü tarihçiliğin özellikle XX. yüzyıldaki gelişimi ilgili disiplin bağlamında önemlidir. Uzun süreli çatışmaların ve yaşanan kıyımların ardından 1945 yılında sona eren II. Dünya Savaşı sonrasında, tarihyazım çevrelerinde görülmeye başlanan yeni yaklaşımların ve gelişen teknolojinin getirdiği ses kayıt imkânlarının sayesinde, sözlü tarihçilik, *halkın tarihi* ismini alan sosyal yaklaşımın metodolojisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Başlayan çalışmalar 1970’li yıllarda *hafıza* ve *sübjektivizm* kavramlarına yönelik çalışmalarda görülen gelişme, 1980’lerden itibaren sözlü tarihçilerin mülakatçı ve analizci yönlerine getirilen vurgular ile yaşanan bir dönüşümü de içermiş ve 1990’ların sonları ile 2000’li yılların başlarında yaşanan dijital devrimin katkılarıyla güçlü bir ivme kazanmıştır.⁶⁶ Britanya’da 1950’lerden başlayarak 2000’li yıllara dek devam eden çeşitli radyo programları, ses kayıtlarına dayalı mülakatlar ve ses arşivliği boyunca toplumun farklı kesimlerinden yüzlerce kişiden alınan sözlü anlatımlar⁶⁷ II. Dünya Savaşı sonrası dönemde halkın tarihini yazmak motivasyonu ile başlatılan bu hareketin bu alanda edindiği yeri ve tanıklığın dayandığı hafızanın kullanım metodlarını düşündürmesi bakımından önemlidir.

Tanıklığın dayandığı hafızanın kullanımı ise, Paul Ricoeur’un işaret ettiği üzere, bireysel ve kolektif tahriflere açık mahiyettedir. Hafızanın patolojik varlığı, onun patolojik kategorilerinin tarihsel düzleme aktarılması noktasında kolektif-olanın biçimlendiriciliğinin etkileri minvalinde değerlendirilmesini elzem kılar. Ricoeur, “engellenen hafıza” kapsamında iki ayrı kategoriye yer verir: “Aşırı hafıza” ve “yetersiz hafıza.” Travmatik hadiseler bahis konusu olduğunda, aşırı hafıza modeli “tekrara zorlamayı” tetikler, cenaze törenleri -ve böylesi hatırlama etkinlikleri- aşırı hafıza için bir tekrarlama deneyidir; yetersiz hafıza ise geçmişteki anının şimdi ile yer değiştireceği keskin bir manevradan ziyade “vicdan azabı ile kaçışı” üretir, fakat bu eylem de diğeri gibi “hafıza-hatırlamayı” içerir ve yine diğeri modelle aynı biçimde eleştiriye direnir. Tüm bu travmalara yönelik yaklaşımlar ise konusu ister toprak isterse iktidar ya da halk ile ilgili olsun tek bir nedene dayalıdır: Kayıp. Kaybedilmiş nesneye yönelik yaklaşımlar, Ricoeur’e göre, böylesi bir yapı arz eder.⁶⁸

Bu noktada, sözlü tarihçilik, halihazırda patolojik mahiyetteki hafızaya dışarıdan bir müdahalede bulunarak, tıpkı Aristoteles’in öğrenme ile hatırlama arası gerilimden bahsederken tam anlamı ile bir hatırlama eyleminden bahsedebilmek için hatırlayanın doğrudan -herhangi bir dış müdahaleye uğramaksızın- kendisinin

63 *Gönüllü göçmenler* olarak isimlendirilen göçmen sınıfını kavramlaştıran Alejandro Portes ve Rubén G. Rumbaut, değerlendirmelerini Amerika Birleşik Devletleri’ne yapılan göçler üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu değerlendirmeye göre, Amerika Birleşik Devletleri’ne göç etmiş Kübalı göçmenlerin, hatırı sayılır bir Kübalı nüfusunu barındırması sebebiyle Güney Florida’ya göçleri, bu türden bir göçe verilebilecek önemli bir örnektir. Bu örnekte *gönüllü göçmenlik* kavramının ana hatları belirginlik kazanmaktadır. Alejandro Portes, Rubén G. Rumbaut, *Immigrant America: A Portrait*, California: University of California Press, 2014, s. 96; Uma A. Segal, Nazneen S. Mayadas, Doreen Elliot, “The Immigration Process”, *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, s. 3-10.

64 Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, “Immigration Worldwide: Themes and Issues”, *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, s. 452.

65 Paul Thompson, Joanna Bornat, *The Voice of the Past: Oral History*, New York: Oxford University Press, 2017, s. 23.

66 Alistair Thomson, “Four Paradigm Transformations in Oral History”, *The Oral History Review*, 34/1 (2006), s. 50.

67 Thompson, Bornat, *The Voice...*, s. 10-13.

68 Paul Ricoeur, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 88-99.

hatırlaması gerektiği⁶⁹ ifadesinde bahsettiği türden, soru-cevap yönlendirmeleri ve simge gösterimleri yoluyla gerçekleştirilmeye, hatta hızlandırmaya çalışır. Kolektif bir kaybin travmasını barındıran bir madun modeli görüşülecek kişi olarak belirlendiğinde ise hatırlatma ve buna bağlı olarak "konuşurma" işi bir üst perde de karmaşıklaşır. Gayatri Chakravorty Spivak'ın artık klasikleşmiş makalesi "Can the Subaltern Speak? (Madun Konuşabilir mi?)" bu meselenin deşilmesi işlemini gerçekleştirir. Spivak, Gramsci'den aktararak yeniden ele aldığı *madun* kavramının kolektif ve sosyal hareketlilik yapısının engellenmiş sureti üzerinde dururken, böylesi madun grupların temsili sorunsalının asıl olarak bir özne sorunsalı olduğunun altını çizer. Ötekinin temsiliyeti ya da konuşurulması meselesini bir özne sorunu olarak kabul eder ve bir özne olarak sömürgecinin karşısındaki *sesi çıkmayan donmuş bir anlatı nesnesine* dönüştürecek anlatı ihtimallerinin, sömürgecinin epistemik şiddetinin bir parçası olacağını vurgular. Vakayı metne dönüştüren bir tarihçinin sağladığı imkân ile, Batı'nın ideolojik etki alanı içerisinde biçim kazanmış postkolonyal entelektüelin madunu anlatma çabası, Spivak'a göre, başlıbaşına bir "entelektüel paradigması" hâline gelecektir.⁷⁰

Hatırlamaya zorladığı özneyi, onun hatırlama nesnelere ile ilişkiye sokan, üstelik bunu dış müdahalenin tüm kendine özgü zorlamaları ile gerçekleştiren sözlü tarihçinin, görüşmecisini konuşturabilmesi, psikanalitik bir sürecin de ötesinde, görüşülen-özne ile görüşmeci-tarihçi arasındaki ideolojik farklılık engelini takılır. Görüşülen-öznenen alınan görüşme kaydının deşifresi, görüşmeci-tarihçinin zihninde ve kaleminin ucunda yorumlanırken gitgide özünden farklı bir nitelik kazanmaya başlar. Hatalı ya da hatasız, eksik ya da tam, sözlü tarihçinin kaydettiği anlatım örgüsü bir metne dönüştüğünde ve sözlü tarihçinin eksiltme, düzeltme, açıklama gibi beklenen müdahaleleri gerçekleştirdiğinde, anlatı artık anlatan/görüşülen-öznenin anlatısı olmaktan çıkarak "metnin parçası" hâline gelir. Sözlü tarihçiliğin "resmî" olanın katılığı karşısındaki heterodoks tavrı ise böylesi bir noktada tartışma konusudur artık. Sözlü tarihçinin ellerinde, hatıra nesnesi, historiografik bir malzemeye dönüştüğünde, konuşturulan-özne, disiplin historiografinin nezareti altında ifade veren bir tanık hâline gelir. Sözlü anlatı-disipliner anlatı dengesini sağlayarak görüşülen/konuşturulan-öznenin bağımsızlığı koruyabilmek ise -bu minvalde düşünüldüğünde- gittikçe zorlaşır ve karmaşıklaşır.

Sözlü tarihçilik metodolojisi çerçevesinde değer kazanabilecek bu sorunu -naçizane isimlendirmemiz ile- "Sözlü Anlatı-Disipliner Anlatı İlişkisi/Paradoksu" olarak anabilmemiz mümkündür. Spivak'ın yıllar önce sorduğu soru, sözlü tarihçilik adına dönüştürülerek "Sözlü tarihçi konuşturabilir mi?" biçiminde sorulduğunda, belirli bir ideolojik kalıp içerisinde biçim kazanmış sözlü tarihçi ile konuşturmaya çalıştığı hatırlayan-özne arasındaki ilişkinin iyimser neticeler alamayacak olması kanaatimizce mümkündür. Seçilmiş sorular, konuşma anında müdahale, söze girme, konuşmayı bölme, aniden hatırlatma ve -belki her şeyden de öte- tam ortada çalışır duran ses kayıt cihazı, böylesi bir algoritmada, sözlü tarihçinin "kendi değerlendirmesini" sunabileceği işlevsel malzemeleri anlamı taşır.

Çalışmamız dahilinde görüşmeler yaptığımız görüşmecilere göç süreçlerini anlatmalarını istediğimizde, ham anlatı ile işlemden geçirilmiş metin arasındaki gerilim, bizi Grek mitolojisinde geçen ve *Prokrotes*⁷¹ adı ile de bilinen Damastes konumuna getirir: Canlandırılan bir anlatıyı, "özne anlatisinin kendisi" biçiminde sunarken aslında donmuş ve standardize edilmiş bir *eser* hâline getirmek, böylesi bir yanılığ yaratırken aynı yanılığa kapılmayı ya da diğer bir tabir ile ünlü Atina kralı Theseus'un eline düşerek aynı standardizasyon tezgahına yatırılmayı, böylece "standart-olanın yeniden üretimi" işinden öteye gidememeyi ve konuşturamamayı beraberinde getirecektir. Böyle olmadığı takdirde dahi varılabilecek en yakın menzile, kanaatimizce, yeniden-imgelelenmiş bir -hatırlama olarak- imgelemin yazınsal bataklığından pek de uzakta olamayacaktır.

Ve bütün bu çalışma, göçün sosyal temsillerine ilişkin -acizâne- gerçekleştirdiğimiz bir tartışmayı bize esinleyen Çavuşoğlu Ailesi'nin ve yakın zaman önce aramızdan ayrılan, kendisi de bir Bulgaristan göçmeni olan değerli hocamız *Erol Çetin*'in aziz hatıralarına ithaf edilmiştir...

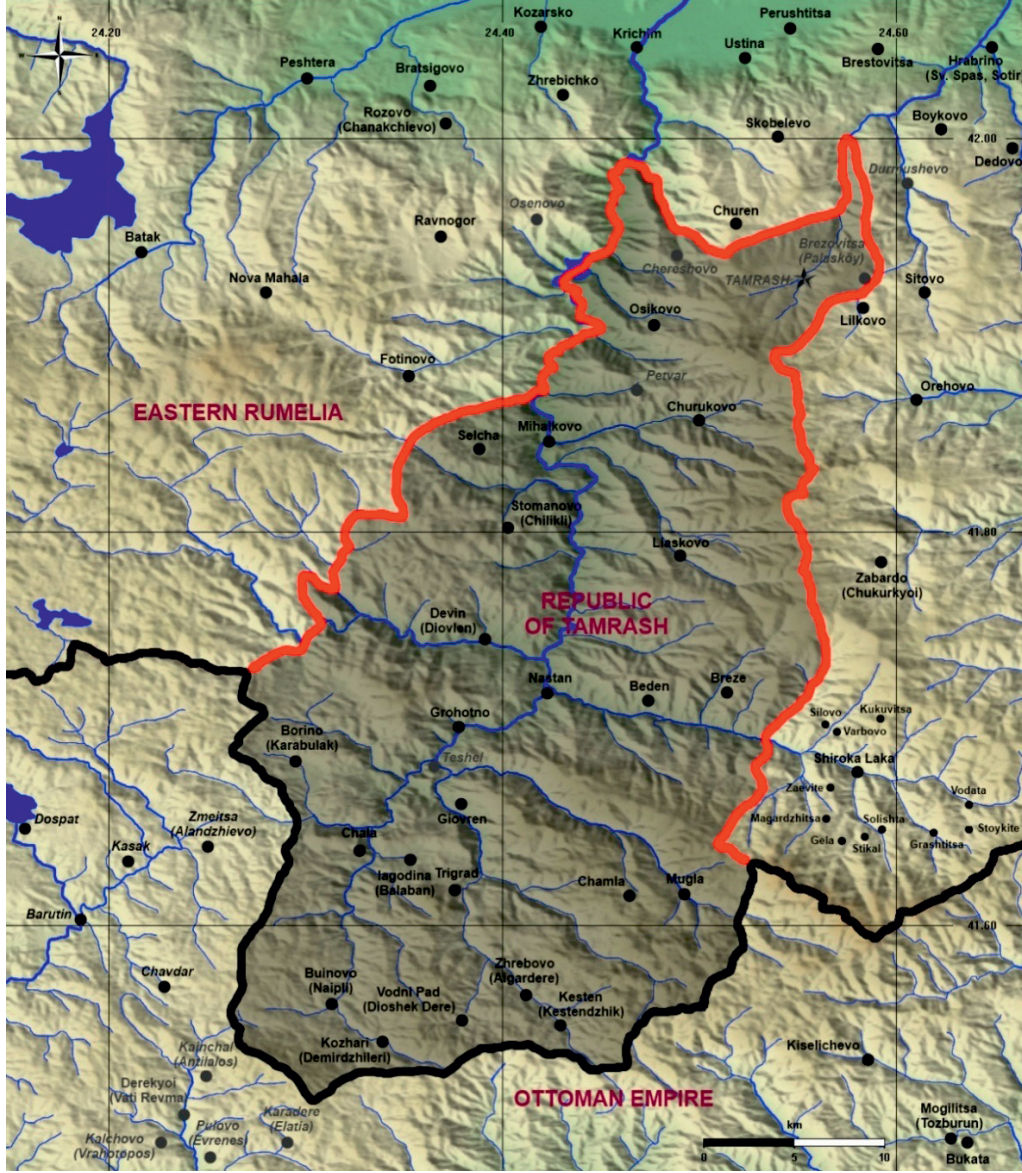
69 Aristoteles, *Doğa Bilimleri Üzerine (Parva Naturalia)*, çev. Elif Günçe, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004, s. 79 [452a].

70 Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir mi?*, çev. Dilek Hattatoglu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016, s. 56.

71 Plutark'ın aktardığı hikâyeye göre; Troezen (Trizina) kralı Pittheus'un kızı Aithra ile Olympos tanrılarında Poseidon'un oğlu olan Theseus, bir gün, Attika'dan Eleusis'den Atina'ya giden yol üzerinde evine misafir ettiği yolcuları yatağına bağlayıp onların uzuvlarının yatağın dışına taşan kısımlarını kesen ya da kısa gelen uzuvları da mengene ile gererek uzatan -"Prokrotes" lakabı ile nam salmış- haydut Damastes ile karşılaşır. Theseus, Prokrotes'in evsahipliğinde ağırlandırken tuzağın farkına varır ve bu kez kendisi Prokrotes'i yatağına bağlayıp başını keser. İlgili hikâyeye, çalışmamız dahilinde, belirli bir standarda ulaşmak adına sarf edilen tartışmalı çabayı örnekleyebilmek adına aktarılmıştır. Plutark, *Yaşamlar: Theseus ve Romulus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınları, 2011, s. 17.

Ekler

a.) Haritalar

Harita I: 1879-1886 yılları arasında Rodop Bölgesi'nde varlık göstermiş olan Pomak Tamraş/Timraş Cumhuriyeti. Kuruluş döneminde Trigrad başkent olarak belirlenmiş olsa da devletin sürekli bir başkentinden bahsedebilmek mümkün değildir.⁷²

⁷² "Republic of Tamrash", <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Republic-of-Tamrash&uid=1575>, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

Harita III: Batı Trakya'da, 31 Ağustos 1913-25 Ekim 1913 tarihleri arasında varlık göstermiş Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi (Batı Trakya Bağımsız Hükümeti) haritası.⁷³

b.) Görseller

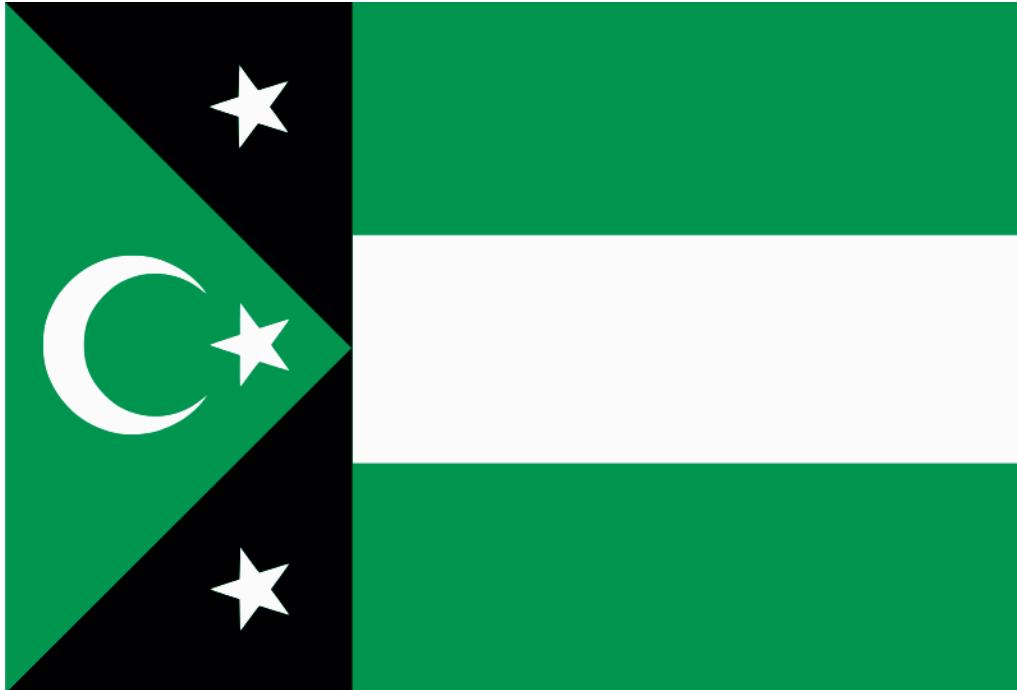
Görsel I: Temsilî bir Pomak Timraş/Tamraş Cumhuriyeti bayrağı.⁷⁴

73 "Provisional Government of Western Thrace", https://ipfs.io/ipfs/QmXoyvizw3WknFjJnKlwHCnL72vedxQkDDP1mXWo6uco/wiki/Provisional_Government_of_Western_Thrace.html, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

74 "Pomak Nation (Bulgaria)", <https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg-pomak1.gif>, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

Görsel I-a: Bir diğer Pomak Timraş Cumhuriyeti -temsili- bayrağı varyantı.⁷⁵

Görsel II: Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi (Batı Trakya Bağımsız Hükümeti) bayrağı. Bayraktaki hilal ve yıldız "Türklüğü", siyah renkli kısım "Balkan Müslümanlarına yapılan zulümü", yeşil renkli kısımlar "İslâm'ı", beyaz şerit ise "bağımsızlığı" temsil etmektedir.⁷⁶

75 Minahan, "Pomaks", s. 1516; "Pomak Nation (Bulgaria)", https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg_pomak2.gif, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

76 "Bayrağımız", <https://www.batitrakya.org/wp-content/uploads/2011/12/bati-trakya-turkleri-728x410.jpg>, Erişim Tarihi: 21.02.2018; "Republic of Gumuljina (Greece, 1913)", <https://www.crwflags.com/fotw/images/gr-gr-gumul.gif>, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

c.) Belgeler

Biz Türkiyeye gelirken kaçak gelmedik. Serbest göçmen geldik.
Adnan Menderes Başbakanı ve Yunanistan Başbakanıyla anlaşma yaptılar. Herkes mal ve mülkünü serbest satabilsin diye bizde öyle geldik.
Şimdi siz 4 kişiye çok rica ediyorum. Bu 4 kişi [redacted] oğlu ve [redacted] oğlu beraber gideceksiniz. Benim eve çünkü O iş sizin vazifeniz sizin dediğiniz geçerli olur. Sizler Oyla seçildiniz sizin kararlarınız geçerli olur.
Sizler benim eve gideceksiniz [redacted] neler yapmış kendisinin haremimi benim haremimden bölmüş güzel ama benim haremimden [redacted] kapıları çıkarmış, kapının kasalarını ve üstününün ağaçlarının hepsini kesmiş. Siz Muhtar ve Azalar gidip bakın ve [redacted] bir dilekçe yapsın O mühendise, siz de O dilekçeyi imzalayın. Mühendis pencereleri açsın haremimden de 3 metre yer var Mühendis O pencereleri açınca herkes bu evin şikedyesini kim çizmiş diye sorar.
[redacted] dolan kapanırken ağaçtan köprü vardı ve O köprüden taş duvar ta bıçakçının duvarına kadardı onu O bilir ve görmüştü.
[redacted] çimento atarken O bahçe benimdi. ve 1932 de halamla anlaşma yaptık. Bu bahçeye karşı ona yani halama Alıvıyen çayırı verdim. Yarısı benimdi yarısı [redacted] 'e verdim. Bu bahçeye karşılık.
1932 de ben evin önünde tütün iskelesi için istele yaparken [redacted] benim ağaçları kesti. Her türlü düşündüm ne yapayım diye ancak Alıvıyen çayırı [redacted] e verdim. Halamda O zaman bu bahçeye karşı seve seve razı oldu. 1932 de bende O Bahçeyi düzelttim. kahak rahat tütün kuruttum.
[redacted] nın evi 3 tarafıda pencereseydi O Mühendis deden O tarafa pencere koymamış onun pencere koymasına kim mani olmuş kime ne zararı var bilelim.
Siz haklısınız çünkü annenim mal fakat bizim gene bubamın malı biz de haklıyız.
Paki Selâmlar Maci Hasan Çavuşoğlu

Belge I: Bedriye Çavuşoğlu'nun babası Hasan Çavuşoğlu'nun göç sonrası geride bıraktığı köyündeki gayrimenkule ilişkin sorunun çözümünü adına köy muhtarına yazdığı -tarihsiz- mektup. (Mektupta yer alan kişi isimleri şahsın gizliliği prensibi uyarınca metinden çıkarılmıştır.)⁷⁷

77 İlgili belge Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

BELEDİYE BAŞKANLIĞINA

İZMİR

Aşağıda imzaları bulunan bizler İzmir'in [REDACTED] Mahallesi [REDACTED] sakinleriyiz.

[REDACTED], [REDACTED] yolu ile [REDACTED] Caddesi [REDACTED] bağlantılı bir yoldur. Ancak; [REDACTED] Caddesine ve alt kısımdan merdivenle bağlandığı için yalnız yayalar için faydalı olup hiç bir vasıtanın çalışmadığı yerdir.

[REDACTED] yoluna giren bir vasıtanın alt taraftan geri dönmesi de mümkün olmadığı için hele bu edun taşıma mevsiminde 40 metre kadar uzaklara ve bayıra edun taşımak mecburiyetinde kalmaktayız. Ayrıca günlük yükümüzü de bu şekilde taşımak mecburiyetinde kalmaktayız.

Belediyenin ilk vazifelerinden biride su kanal ve yol hizmeti olduğuna göre, [REDACTED] yolunun alt kısmından [REDACTED] Caddesine vasıta işliyecek şekilde ihtiyacımıza binaen yıllarca defalarca yaptığımız müracaatlar neticesiz kalmıştır.

Siz sayın Reisliğiniz zamanında yaptığımız son müracaat üzerine bazı girişimlerde bulunularak yolun bağlantı yeri tespit edilmiş ve bazı istinlaklar yapılmıştır. Ne yazık ki bir iki istinlaktan sonra yine işler durmuş ve bizleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Oysa Belediyenizden çok şeyler beklerken ve seçimlerde sizleri tüm mahalleli olarak ve bilhasse gençlerimiz desteklemiş iken yine mağdur edilmemiz bizleri derinden üzmüştür. Fakat ümidimizi kaybetmiş değiliz. Bu yolun yapılması sizleri başarıya ulaştıracağı gibi mahalleimizin ızdırabını dindirecektir. Bileğimiz bu işe yeniden eğilinmesi ve sonuca varılmasıdır.

Bizler bu Belediyenin halkı olarak isteklerimizi size sunmak yapılmasını da sizlerden beklemektir. Yangın bakımından, İmdati Sıhhiye bakımından, Yük taşınacılığı bakımından bu yolun yapılmasını samimi bir inançla sizlerden beklemekteyiz.

İlgilerinize sunar gereğini arz ederiz.

Saygılarımızla

ADRES
[REDACTED] Mahalle sakinleri
[REDACTED] İzmir

Hasan Çavuşoğlu

Belge II: Hasan Çavuşoğlu'nun ikamet ettikleri mahalhenin yolunun yapılmasını talep etmek adına belediyenin ilgili birimine gönderdiği -tarihsiz- dilekçenin örneği. (İlgili örnekte görülen sayfadan hariç olarak, Hasan Çavuşoğlu'nun mahalle sakinlerinden topladığı imzaların bulunduğu sayfalar da mevcuttur, fakat şahsın gizliliği prensibi uyarınca bu sayfalara çalışmamızda yer verilmemiş ve yine aynı prensip gereği Hasan Çavuşoğlu ismi haricindeki tüm özel isimler ve yer adları çıkarılmıştır.)⁹

d.) Fotoğraflar

Fotoğraf I: Hüseyin Selimkâhya'ya (ortada) ait -tarihsiz- bir fotoğraf.⁷⁹

79 İlgili fotoğraf Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

Fotoğraf II: Görüşmecilerden Bedriye Çavuşoğlu'nun babası Hasan Çavuşoğlu'na ait -tarihsiz- bir fotoğraf.⁸⁰

⁸⁰ İlgili fotoğraf Çavuşoğlu Ailesi fertlerinden temin edilmiştir, Erişim Tarihi: 16.02.2018.

KAYNAKÇA

I. Görüşülen Aile Fertleri

Bedriye Çavuşoğlu, Kocaeli, 20.01.2018-16.02.2018.

İsmail Çavuşoğlu, Kocaeli, 16.02.2018

İlhan Çavuşoğlu, Kocaeli, 16.02.2018.

II. Arşiv Belgeleri

a.) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Yıldız, Umumî, 1 - 91, (Hicrî) 20.04.1297.

BOA, Dahiliye, Mektubî Kalemi, 1652 - 21, (Hicrî) 01.01.1307.

BOA, Dahiliye, Mektubî Kalemi, 1717 - 74, (Hicrî) 22.08.1307.

BOA, Sadaret, Mühimme Kalemi Evrâkı, 520 - 4, (Hicrî) 21.08.1310.

BOA, İrade, Defter-i Hâkânî, 3 - 27, (Hicrî) 27.07.1312.

BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası, 561 - 42068, (Hicrî) 02.08.1312.

b.) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 58 - 154 - 12, (Milâdî) 20.03.1928.

BCA, Toprak İskân Genel Müdürlüğü Muhacirin Fonu, 60 - 167 - 5, (Milâdî) 22.07.1928.

III.Kitaplar

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

Ali, Rahmi; Hüseyinoğlu, Tevfik, *Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türk Azınlığı (1946-1949)*, Gümülcine: Paratiritis Matbaası, 2009.

Alp, İlker, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2008.

Aristoteles, *Doğa Bilimleri Üzerine (Parva Naturalia)*, çev. Elif Günçe, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2004.

Aydınlı, Ahmet, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, 2011.

Benlisoy, Foti, *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler: Trakya ve Anadolu'daki Yunan Ordusunda Propaganda, Grev ve İsyan (1919-1922)*, İstanbul: İstos Yayınları, 2014.

Demetriou, Olga, *Capricious Borders: Minority, Population, and Counter-Conduct Between Greece and Turkey*, New York: Berghahn Books, 2013.

Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Erdem, Nilüfer, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2017.

Featherstone, Kevin; Papadimitriou, Dimitris; Mamarelis, Argyris; Niarchos, Georgios, *The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece, 1940-1949*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Gündağ, Nevzat, *1913 Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Gürer, Turgut (Haz.), *Komitacı: BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, İstanbul: Gürer Yayınları, 2008.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, çev. Zehra Savan, Hatice Uğur, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

- Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985.
- Kurtuluş, Ümit, *Batı Trakya'nın Dünü Bugünü*, Ankara: Sincan Matbaası, 1979.
- Monroe, Will S., *Bulgaria and Her People: With an Account of the Balkan Wars, Macedonia, and the Macedonian Bulgars*, Boston: The Page Company, 1914.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2006.
- Pallis, Alexander Anastasius, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, çev. Orhan Azizoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- Plutark, *Yaşamlar: Theseus ve Romulus*, çev. Meriç Mete, İstanbul: İdea Yayınları, 2011.
- Portes, Alejandro; Rumbaut, Rubén G., *Immigrant America: A Portrait*, California: University of California Press, 2014, s. 96.
- Rankin, Reginald, *The Inner History of the Balkan War*, Londra: Constable and Company Ltd., 1914.
- Ricoeur, Paul, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, çev. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, *Madun Konuşabilir mi?*, çev. Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2016.
- Thompson, Paul; Bornat, Joanna, *The Voice of the Past: Oral History*, New York: Oxford University Press, 2017.
- Todorova, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Troçki, Leon, *Balkan Savaşları*, çev. Tansel Güney, İstanbul: ARBA Yayınları, 1995.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, İstanbul: Der Yayınları, 2008.
- Vlavianos, Haris, *Greece, 1941-49: From Resistance to Civil War*, New York: Palgrave Macmillan, 1992.
- Wagner, Hermenegild, *With the Victorious Bulgarians*, Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1913.

IV.Kitap Bölümleri, Dergi Makaleleri, Sempozyum Bildirileri ve Ansiklopedi Maddeleri

- Grubačić, Andrej, "Balkanization of Politics, Politics of Balkanization", *Globalizations*, 9/3 (2012), ss. 439-449.
- İnalçık, Halil, "Rumeli: Genel Bir Bakış", *Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008, ss. 111-120.
- İpek, Nedim, "Kocaeli'de Göç ve İskân", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2015, Cilt III, ss. 1255-1267.
- Koyuncu, Aşkın, "Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)", *OTAM*, 33 (2013), ss. 139-196.
- Lowry, Heath W., "The 'Soup Muslim' of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?", *The Journal of Ottoman Studies: Beyond Dominant Paradigms in Ottoman and Middle Eastern/North African Studies (A Tribute to Rifa'at Abou-El-Haj)*, 36 (2010), ss. 97-133.
- Mamarelis, Argyris, "The Pomak Question, 1945-1947", *Religion and the Cold War: A Global Perspective*, ed. Philip Emil Muehlenbeck, Nashville: Vanderbilt University Press, 2012, ss. 1-17.
- Marinov, Tchavdar, "Ancient Thrace in the Modern Imagination: Ideological Aspects of the Construction of Thracian Studies in Southeast Europe (Romania, Greece, Bulgaria)", *Entagled Histories of the Balkans - Volume Three: Shared Pasts, Disputed Legacies*, ed. Roumen Daskalov, Alexander Vezekov, Leiden: Brill, 2013, ss. 10-117.
- Memişoğlu, Hüseyin, "Pomaklar", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, Cilt 34, ss. 320-322.
- Minahan, James, "Pomaks", *Encyclopedia of the Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the*

World (Vol. III), Westport: Greenwood Press, 2002, ss. 1516-1522.

Myuhtar-May, Fatme, "Pomak Christianization (Pokrastvane) in Bulgaria during the Balkan Wars of 1912-1913", *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, Utah: The University of Utah Press, 2013, ss. 316-360.

Segal, Uma A.;Elliot, Doreen;Mayadas, Nazneen S., "Immigration Worldwide: Themes and Issues", *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, ss. 451-464.

Segal, Uma A.;Mayadas, Nazneen S.;Elliot, Doreen, "The Immigration Process", *Immigration Worldwide: Policies, Practices, and Trends*, ed. Uma A. Segal, Doreen Elliot, Nazneen S. Mayadas, New York: Oxford University Press, 2010, ss. 3-16.

Šešić, Milena Dragičević;Mijatović,Ljiljana Rogač, "Balkan Dissonant Heritage Narratives (and Their Attractiveness) for Tourism", *American Journal of Tourism Management*, 3/1B (2014), ss. 10-19.

Şam, Emine, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies*, 3/1 (2011), ss. 235-251.

Şirin, İbrahim, "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-î Milliyesi'ne", *History Studies*, 6/2 (2014), ss. 125-142.

Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim*, 50 (1990),ss. 49-71.

The Bulgarian Delegation, "The Ethnic Character of Western Thrace According to Greek Official Testimonies", *Peace Conference*, Paris, 1919, ss. 1-9.

Thompson, Alistair, "Four Paradigm Transformations in Oral History", *The Oral History Review*, 34/1 (2006),ss. 49-70.

Turan, Ömer, "Pomaks, Their Past and Present", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 19/1 (1999), ss.69-83.

V. Elektronik Kaynaklar

[Başlık yok] <http://www.patrides.com/dec06/enlett1.htm>, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

"Batı Trakya Bağımsız Hükümeti Milli Marşı-National Anthem of Provisional Government of Western Thrace", <https://youtu.be/A5qtidk337c>, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

"Bayrağımız", <https://www.batitrakya.org/wp-content/uploads/2011/12/bati-trakya-turkleri-728x410.jpg>, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Nikolaos K. Martis", http://www.greece.org/main/index.php?option=com_content&view=article&id=62:nikolaos-k-martis&catid=48:hecprojects&Itemid=85, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

"Pomak Nation (Bulgaria)", <https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg-pomak1.gif>, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Pomak Nation (Bulgaria)", https://www.crwflags.com/fotw/images/b/bg_pomak2.gif, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Provisional Government of Western Thrace", https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjw3WknFiJnKLwHCnL72vedx-jQkDDPImXWo6uco/wiki/Provisional_Government_of_Western_Thrace.html, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Republic of Gumuljina (Greece, 1913)", <https://www.crwflags.com/fotw/images/g/gr-gumul.gif>, Erişim Tarihi: 21.02.2018.

"Republic of Tamrash", <https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Republic+of+Tamrash&uid=1575>, Erişim Tarihi: 20.02.2018.

Kocaeli Bölgesine Yapılan Göçlerin Kocaeli Müziğine Yansıması

Feyzan Göher VURAL* - Merve SOYCAN**

Giriş

Anadolu toprakları, tarih boyunca pek çok göç dalgasına sahne olmuştur. Asya'nın Avrupa'ya bağlandığı köprüye geçiş noktası olan Kocaeli de farklı dönemlerde toplu ya da küçük çapta göçlerden etkilenmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması sonrası bölgeye yapılan Boşnak göçlerini takiben, Osmanlı - Rus Savaşları ve Balkan Savaşları'ndan etkilenen küçük çaplı göç dalgaları gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise Türkiye'nin yaşadığı en büyük göçlerden birisi 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesidir. 1923-1927 yılları arasında, 456.720 mübadilin Türkiye'de 60 farklı ile iskân edildiği bu dönemde, Kocaeli de dışardan göç almıştır. Aşağıda görüldüğü üzere Kocaeli, Nüfus Mübadelesi döneminde, en fazla göç alan 8. il konumundadır.

Tablo 1. 1923-27 Yılları Arasında Balkanlardan En Fazla Göç Alan İlk 10 İl

1. Edirne	49441	6. Kırklareli	33119
2. Balıkesir	37174	7. İzmir	31502
3. İstanbul	36487	8. Kocaeli	27687
4. Bursa	34543	9. Samsun	22668
5. Tekirdağ	33728	10. Niğde	15702

Kocaeli, sanayileşme süreci içinde öne çıkan bir il olması sebebiyle, sonraki dönemlerde iç göç dalgalarına da maruz kalmıştır.

Göç olgusu, hem göç edenler, hem de göç ettikleri bölgeler açısından kimi değişimlerin yaşanmasına neden olabilir. Ekonomik etmenlerin yanı sıra asıl kalıcı değişim, kültürel öğelerde görülür. Kültürel pek çok unsurla birlikte, müzik kültürü de değişim yaşanan nitelikler arasında yer alır.

Müzik, toplumdaki hareket ve yönelimleri en hızlı şekilde yansıtan sanat dalıdır². Çeşitli sosyal hareketler, olay ve durumlar, müzik türlerinde ve müzikal eserlerin konularında kendisini gösterir³. Toplulukların kültürel kimliğinin inşasında ve pekiştirilmesinde önemli simgesel bir rol oynayan müzik⁴, salt artistik ve estetik yargılarla değil, zaman ve mekâna bağlı olarak, toplumun çeşitli ihtiyaçlarına göre de şekillenir⁵. Müziğin şekillenmesinde ve çeşitlenmesinde diğer pek çok sosyal olay gibi göç faktörü de son derece önemlidir. Göç olgusu, pek çok bilim dalı açısından irdelenebileceği gibi, müzikolojik bakış açısına da ihtiyaç duyar.

Betimsel karakterli bu çalışmada, Kocaeli müziği ve folkloru dört farklı kategoride inceleme altına alınmıştır. Çalışmanın ilk aşaması Kocaeli ve yakın illerin türkülerinin analizine dayanmaktadır. Kocaeli'ye bağlı TRT repertuarına kayıtlı türkülerin az olması nedeniyle, Kocaeli ile kültürel ve coğrafi açıdan yakınlık gösteren Bilecik, Sakarya türkülerinin sözleri, ritmik, melodik yapıları bakımından ele alınmış; göçe ilişkin motifler, sözlerde, melodik yapıda ve ritmik özelliklerde aranmıştır.

Türkülerini yapan kişilerin zikrettikleri şehir isimleri, gidilip gelinen ya da özlenen mekânlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Kimi zamanda göç edilen yerlerin isimleri türkülerde geçebilmektedir. Dolayısıyla incelenen

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müzikoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Müzikolog ve Tarih Bilimci. E-posta: feyzan_goher@yahoo.com

** Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi ABD.

1 Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, 1996, s. 63.

2 Christopher Small, *Music, Society, Education*, Amerika, 1996, s.89.

3 Ron Eyerman, Andrew Jamison, *Music and Social Movements - Mobilizing Traditions*, Cambridge, 2000, s.7

4 Ayhan Erol, *Popüler Müziği Anlamak - Kültürel Kimlik Bağlamında Popüler Müzikte Anlam*, Ankara, 2005, s. 228.

5 M. Demet Ulusoy, *Sanatın Sosyal Sınırları*, Ankara, 2005, s. 13.

toplam 60 Kocaeli, Bilecik ve Sakarya türküsünde yer alan şehir ve bölge isimleri incelenmiştir. Her türküde geçen il ya da bölge isimleri birer kez sayılmak koşulu ile sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Türkülerde Şehir ve Bölge İsimleri

Şehir Adı	Kullanım Sıklığı (f)	Şehir Adı	Kullanım Sıklığı (f)
Bilecik	3	Geyve	1
Karasu	2	Göldağı	1
Aksille	1	İstanbul	1
Akmeşe	1	Karadeniz	1
Ankara (Engürü)	1	Kendirli	1
Bandırma	1	Lefke	1
Bursa	1	Üsküdar	1
Edirne	1	Yemen	1

Tablo 2'de görüldüğü üzere, bölge türkülerinde genellikle coğrafi açıdan kendi etraflarındaki il ve ilçeler zikredilmiştir. Bununla birlikte Anadolu'nun pek çok yerinde görülen Yemen konulu türkülerde, incelenen eserler arasında da rastlanmıştır. Yemen'e giden askerlerin ardından kalan kişilerin çektiği sıkıntı ve üzüntülerin dile getirildiği türkü, ordunun savaş amaçlı geçici göç edişini vurgulamakta; bu dönemde çekilen sıkıntıları anlatmaktadır. Trakya Bölgesi'nden Edirne, İç Anadolu'dan Ankara ve Karadeniz'in adları türkülerde yer almış; türkü yakan kişilerin buraya göç gelişleri veyahut gidenler ardından özlemleri dile gelmiştir. Coğrafi yakınlık nedeniyle İstanbul, Bursa gibi şehirlerin isimleri de Kocaeli, Bilecik ve Sakarya türkülerinde yer almıştır.

Bir bölgede kullanılan kıyafet ve aksesuarlar, kültürel özellikler hakkında ipuçları barındırabilir. Bu doğrultuda 60 türküde yer alan kıyafet ve aksesuarlar, her türküde birer kez sayılmak koşulu ile aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. Türkülerde Kıyafet ve Aksesuar İsimleri

Kıyafet ve Aksesuar	f	Kıyafet ve Aksesuar	f
Yazma (Mavi 2) (Allı 1)	4	Kalem (Kaşa çekilen)	1
Ceket	2	Küpe	1
Şalvar (Benek benek 1)	2	Nalın (Altın)	1
Yüzük	2	Sürme	1
Ayakkabı	1	Şemsiye	1
Baston	1	Yalvar (Çuha)	1
Elbise	1	Yaşmak	1
Fistan	1	Yelek (Allı)	1
Gömlük (Siyah)	1	Yelpaze (Altın)	1

Tabloda kıyafet ve aksesuar isimleri, varsa niteleyen sıfat ya da tamlayan ile birlikte sunulmuştur. Buna göre en fazla yazma kelimesinin tekrar edildiği görülmektedir. 3 türküde yer alan yazma, tüm Anadolu türkülerinde sıkça işlenen bir aksesuardır. Tablo genel türkü külliyatı ile paralellik göstermekle birlikte baston, şemsiye ve yelpaze aksesuarları, farklılık arz etmektedir. Kadife ceket, altın yelpaze gibi kıyafet ve aksesuarlar, Türkiye'nin diğer bölgelerinde pek az görülen ya da hiç görülmemeyen unsurlardır. Bu durum, incelenen illerin, İstanbul'a yakın olması ile ilişkilendirilebilir.

Kocaeli, Bilecik ve Sakarya türkülerinin sözleri incelendiğinde, büyük göçlere yönelik herhangi bir tespitten bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, savaş nedeniyle yaşanan ayrılıklar, Yemen konulu Bilecik türküsü ile "Kur'a Kağıtları Allı Yeşilli" başlıklı Kocaeli türküsünde işlenmiştir. Sevgiliden ayrılma konusu, genel türkü külliyatı ile paraleldir. Bununla birlikte evlenerek göçmek bölge türkülerinde yer alır. Gelin giden kızın annesine, babasına, kardeşine duyduğu özlem örneklem dâhilindeki 60 türküde tespit edilmiştir:

"Babamın bacası eğrice tüter

Annemin ekmeği burnuma kokar" (Bilecik)

"Atma annem atma beni dağlar ardına

Kimsenin yoktur annem yansım derdime" (Sakarya)

dizeleri bu özlemi dile getirmektedir.

Kocaeli, Sakarya, Bilecik türkülerinde köken belirten tek kelime "Tatar" olarak saptanmıştır.

Çalışmanın Giriş kısmında da söz edildiği üzere, Kocaeli ve yöresi Balkanlardan göç alan noktalardan birisi olmuştur. 1699 Karlofça Antlaşması sonrasında yaşanan Boşnak göçleri, Balkan Savaşları'ndan etkilenen küçük çaplı göç dalgaları ve 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi sonrasında yaşanan büyük çaplı nüfus hareketi, Kocaeli ve civar illeri etkilemiştir. Sözü edilen göçlerin müziğe nasıl yansıdığını görebilmek amacıyla örneklem dâhilindeki 60 türküyü incelenmiştir. 60 türkünün 54'ünün notasına ulaşılmıştır. Bu türkülerin ölçü anahtarları aşağıda görülmektedir:

Tablo 3. Türkülerde Ölçü Anahtarları

Ölçü Anahtarı	Kullanım Sıklığı (f)	Ölçü Anahtarı	Kullanım Sıklığı (f)	Ölçü Anahtarı	Kullanım Sıklığı (f)	Ölçü Anahtarı	Kullanım Sıklığı (f)
Dokuz Zamanlı		İki ve Dört Zamanlı		Yedi Zamanlı		Diğer	
9/8	21	4/4 ve C	23	7/8	2	3/4	1
9/4	1	2/4	3	7/4	1	12/8	1
Toplam	22	Toplam	26	Toplam	3	18/8	1

Tabloda görüldüğü üzere en fazla iki ve dört zamanlı türküler saptanmıştır. Ancak dokuz zamanlı türküler, genel türkü külliyatına oranla çok yüksektir. Bu durum, Rumeli ve Balkanlarla olan ilişkileri net şekilde gözler önüne sermektedir. Türkiye'de dokuz zamanlı usuller, daha çok Ege ve Marmara'da yer alır. Zeybek kültürünün ağırlıklı olduğu Ege'de 9/4'lük ya da ağır karakterli 9/8'lik usuller varken; Marmara ve bilhassa Marmara'nın Trakya bölümünde 9/8'lik, hızlı karakterli türküler sıktır. İncelenen türkülerde hem Ege hem de Trakya'nın karakterine uygun eserler tespit edilmiştir. Bu durum, araştırılan bölgenin bir geçiş noktasında olmasına vurgu yapmaktadır.

İncelenen 9/8'lik ölçü ile yazılmış türkülerin hemen hepsinde üçleme, ölçünün sonunda yer almıştır (2+2+2+3) ki bu da Balkanlar ve Trakya'da da en sık görülen durumdur. Bununla birlikte 3+2+2 düzümlü de görülür. Zeybek kültürünün görüldüğü Bilecik ve Sakarya'da ikinci tür düzümüne rastlanmaktadır.

Tablo 3'te görüldüğü üzere, üçüncü kullanım sıklığına sahip olan ölçü anahtarı yedi zamanlıdır. Yedi zamanlı usuller en fazla Karadeniz yöresinde görülür. Bilecik, Kocaeli ve Sakarya türkülerinde Kerem, Garip, Hüseyini ayakları/makamları sık kullanılmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında, Kocaeli müziğinde öne çıkan çalgılar, yine bölgenin göç yolu olması münasebetiyle incelenmiştir.

Bu noktada Kocaeli ve Sakarya çalgılarının Bilecik'ten farklılık gösterdiğini belirtmek yerinde olacaktır. Bilecik'te türküler genellikle bağlama ailesi (cura, divan sazı, bağlama), tef, kaşık zil, zurna, davul ve darbuka eşliğinde söylenmektedir. Klarnet de 19. yüzyıldan sonra tüm Anadolu'da olduğu gibi Bilecik'te de yaygınlaşmıştır. Kocaeli ve Sakarya'da ise aynı çalgılar görülmekle birlikte, daha farklı bir yapılanma yaygındır.

Kocaeli'de klarnet, keman, cümbüş ve darbukadan oluşan ince saz takımı görülmektedir. Benzer bir durum Sakarya ilinde de vardır. Cümbüş, klarnet, davul, darbuka, keman ve ud, Sakarya türküsü ve şarkılarına eşlik ederken kullanılır. Klarnet, cümbüş, keman ve ritim saz (davul veya darbuka) ana sazlardır. Halk oyunları veya müzikli eğlencelerde her zaman keman yer almamaktadır. Kemanın da yer aldığı dörtlü takıma yörede "İnce Takım" denmektedir. 21 Nisan 1982 tarihinde Geyve Halk Eğitimi Merkezi yöre müziğinde kullanılan klarnet, cümbüş, keman ve ritim saz (davul veya darbuka) için Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tescil başvurusu yapılmış; yapılan araştırma ve incelemelerden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı'nın 12 Mayıs 1983 tarih ve 380.1/983 sayılı yazı ile yörede kullanılan çalgılar/müzik aletleri resmen tescil edilmiştir (Kocaeli Kültür ve Turizm Müdürlüğü - kocaelikulturturizm.gov.tr; Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü - <http://www.sakaryakulturturizm.gov.tr>).

İnce saz olarak adlandırılan grup, Niğde’de yaptığımız bir çalışmada da saptanmıştır. Bu gelenek, bilhassa mübadil köylerde yaygındır. Niğde’ye Yunanistan’dan göç eden mübadillerin taşıdığını tahmin ettiğimiz ve Niğde’de “dörtlü takım” ya da “tam takım” olarak adlandırılan klarnet, darbuka, keman, cümbüş dörtlüsünün bir benzerinin, aynı yol vasıtasıyla Kocaeli ve Sakarya’ya da gelmiş olduğu tahmin edilebilir.

Bölgedeki halk oyunları incelendiğinde yine Bilecik ile Kocaeli ve Sakarya’yı birbirinden ayırmak gerekmektedir.

Bilecik erkek oyunlarında Ege Bölgesi efelerinin mağrur duruşu görülür. Bilecik Zeybeği, Söğüt Zeybeği, Yerele Zeybeği gibi oyunlarda Ege ile benzerlikler görülür.

Kocaeli ve Sakarya oyunlarında ise iç ve dış göç etkileri çok yoğun şekilde hissedilir. Kocaeli’de Balkanlardan, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi’nden gelen topluluklar ve Çerkezler bulunmaktadır. Kimi köylerde horon, hora ve karşılamalar, kasap oyunları, zeybekler ve Çerkez oyunları oynanmaktadır. İlin ilk yerlileri olan Manavlar, Kandıra ve Karamürsel’de eski Kocaeli oyunlarını oynamaktadırlar. Doğu Karadeniz Bölgesi’nden Kocaeli’ye göç etmiş olan kişilerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim birimlerinde, kemençe veya davul-zurna eşliğinde horon türü oyunlar oynanır. Balkan Türklerinin önemli bir bölümü, yöresel özgünlüklerini kaybetmişler ve modernize olan kent yaşamına uyum sağlamışlardır. Kafkas göçmenlerinden Çerkezler ve Abazalar daha çok İzmit ve çevresinde birkaç köy ve beldeye özgün yapılarını koruyabilmiştir. Buralarda akordeon veya garmon eşliğinde Kafkas oyunları oynanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan gelenler ise davul-zurna eşliğinde halay türü oyunlar oynamaktadır. (Kocaeli Kültür ve Turizm Müdürlüğü - kocaelikulturturizm.gov.tr)

Sakarya, özellikle 1864 (Rus-Kafkas Savaşları), 1877-1878 (93 Harbi), 1890-1894, 1912-1914, 1923-1924 (Büyük Mübadele), 1928-1930, 1950-1954 ve 1989 yıllarında sekiz kez dışarıdan göçle gelenlere yerleşim alanlarını açmış bir ildir. Ayrıca 1950’den sonra başlayan kentleşme sürecinde en fazla Karadeniz illerinden göç alan bir il olmuştur. Bu çoklu yapı, gelenek ve görenekler çeşitliliği de beraberinde getirmektedir. Halk oyunları da bu yapıdan etkilenmiştir (Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü - sakaryakulturturizm.gov.tr). Yörede oynanan halk oyunlarını iki ana grupta incelemek mümkündür. Bunlar, Sakarya Yöresi Halk Oyunları ve Göçmen Halk Oyunlarıdır. Sakarya yöresi halk oyunları içinde zeybek türü oyunlar, kasap havası, Türkmen alayı, karşılamalar sayılabilir. Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, göçmen oyunlarını şöyle sınıflamaktadır: a. Karadeniz oyunları (Trabzon, Artvin yöreleri ağırlıklı), b. Kafkas Oyunları ve Dansları (Gürcü ve Çerkez oyunları), c. Balkan ve Rumeli Oyunları ile Dansları (Üsküp ve Trakya ağırlıklı), ç. Doğu Anadolu Oyunları (Erzurum ve Sivas ağırlıklı).

Bunların yanı sıra üç ilde de kaşıklı ve kaşiksız oyunlar vardır. Kadınlar, kendi aralarında yaptıkları eğlencelerde, def benzeri çalgılar çalmaktadırlar.

Yörede kullanılan çalgılar ve halk oyunları, bilhassa Kocaeli ve Sakarya bölgelerine yapılan göç hareketlerini net şekilde ortaya koymaktadır. Bu illere Balkanlardan, Karadeniz’den, Doğu Anadolu’dan ve Kafkaslardan yapılan göçler, müzik ve halk oyunlarına net şekilde yansımış; bu illerin zengin bir kültürel mozaığe sahip olmasına neden olmuştur.

Çalışmada son olarak, günümüzdeki müzik beğenisi ve yönelimlerini tespit edebilmek amacıyla, ilde en fazla dinlenen yerel radyo kanallarının yayınları hakkında bilgiler sunulmuştur.

20 gün süreyle, Kocaeli ilinde yayın yapan Radyo Tutku, Radyo Karamürsel, Gebze FM ve Raks FM dinlenmiştir. Radyo Tutku arabesk müzik yayını yapmaktadır. Radyo Karamürsel Türkçe sözlü pop müzik yayınlamaktadır. Gebze FM ise daha karma bir yayın akışına sahiptir. Genellikle Arabesk ve Fantezi müzik yayınlamakla birlikte, zaman zaman Mehter müziği, özgün müzik, türkü ve Türk Sanat Müziği de sunabilmektedir. Bu radyoda çalınan türküler, genellikle Karadeniz yöresine aittir. Bunlarla birlikte Raks FM sürekli Karadeniz müzikleri çalan bir radyodur. Sürekli Karadeniz müzikleri çalan yerel bir radyonun varlığı ile yoğun şekilde yerleşmiş olan Karadenizli topluluğu akıllara getirmektedir. Nitekim bazı türkülerin ritmik karakteri, kemençenin varlığı ve horon özelliği gösteren halk oyunları da Karadeniz kültürünü vurgulamaktadır.

Sonuç

Kocaeli ve civarına yapılan göçlerin, Kocaeli müziğine olan etkisini araştırmak amacıyla yapılan bu çalışma dört ana başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak Kocaeli, Sakarya ve Bilecik’ten toplam 60 türkü sözel olarak analiz edilmiş; türkülerde büyük çoğunlukla civar il ve ilçelerin adlarının anıldığı saptanmıştır. Ayrıca, savaş gidenlerin ardından yakılan türkülerde, gidilen yerlerin anıldığı da görülür. Evlenme sonucu ailesinden ayrılan kızların özlemleri türkülere yansımıştır. Ancak göç hareketinden söz eden türkü sözlerine rastlanmamıştır. Türkülerin ritmik yapıları ise Balkan göçlerine vurgu yapmaktadır. Bölgede görülen Zeybek oyunları

ve Balkan melodileri, dokuz zamanlı ölçü anahtarlarının çok sık görülmesine neden olmuştur. Ayrıca yedi zamanlı türküler, Karadeniz karakterini taşıyabilmektedir.

Bölgede kullanılan çalgılar incelendiğinde, Kocaeli ve Sakarya'nın Bilecik'ten farklılık arz ettiği görülür. Bilecik'te Anadolu'da yaygın görülen bağlama ailesi, davul, zurna gibi çalgılar ağırlıkta iken Kocaeli ve Sakarya'da "ince saz" olarak adlandırılan klarnet, cümbüş, keman, darbuka çalgı gurubu öne çıkmaktadır. Niğde ilinde yaptığımız araştırmalar sonucunda da tespit ettiğimiz bu grup, Balkanlardan göç eden Türklerin getirdikleri bir gelenek olmalıdır. Bunlarla birlikte Karadeniz'den göç etmiş kişiler, kemençe çalmaktadırlar.

Halk oyunlarında iç göçleri net şekilde tespit etmek mümkündür. Zeybek oyunları, karşılama ve kasap oyunları bölgenin yerel oyunları sayılmakla birlikte, yapılan göçler Kocaeli'de karma bir halk oyunu kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Kocaeli ve Sakarya'da Trabzon, Artvin ağırlıklı Karadeniz oyunları, Gürcü ve Çerkez oyunları, Üsküp ve Trakya ağırlıklı Rumeli oyunları ile Erzurum ve Sivas ağırlıklı Doğu Anadolu oyunları, bölgeye yapılan iç göçleri gözler önüne sermektedir.

Kocaeli'de yayın yerel radyoların incelenmesi sonucunda "göç" teması altında dikkat çekebilecek sonuç, Karadeniz müziği yayını yapan yerel radyonun varlığı ve diğer radyolarda da sık sık Karadeniz türkülerine yer verilmesidir.

Çalışmada incelenen 60 türkünün ritmik yapıları, bölgede kullanılan çalgılar, halk oyunu türleri ve dinlenen radyolar, Kocaeli bölgesine yapılan iç ve dış göçlerin, müzik ve folklor yaşamına son derece etkili şekilde nüfus ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Behar, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996.

Erol, Ayhan, *Popüler Müziği Anlamak - Kültürel Kimlik Bağlamında Popüler Müzikte Anlam*, Bağlam Yay. Ankara, 2005.

Eyerman, Ron; Andrew Jamison, *Music and Social Movements - Mobilizing Traditions*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Small Christopher, *Music, Society, Education*, Wesleyan University Press, Amerika, 1996.

Türk Halk Müziğinden Seçmeler I, TRT Yayınları, Ankara, 2009.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, C.I. TRT Yayınları, Ankara, 2009.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, C.II. TRT Yayınları, Ankara, 2009.

Türkü Sitesi, <http://www.turkuler.com>, Erişim Tarihi: Aralık 2017

Ulusoy M. Demet, *Sanatın Sosyal Sınırları*, Ütopya Yay., Ankara, 2005.

Bedrifelek Başkadınefendi'nin Bir İhya-kerdesi: Körük Çeşmesi

Recep KANKAL *

Giriş

Osmanlı dönemine ait birçok hayır eserleri şehirlerimizde insanlığın hayrı için gerek padişahlar gerekse padişah eşleri yada annelerince inşa veya ihya edilmiştir. Bu eserlerin kimisi günümüze kadar varlığını sürdürmüş kimisi ise bakımsızlık nedeniyle tahrip olmuştur. Kocaeli bölgesinin bazı mahallerinde, bu tarz hayır maksadı ile inşa edilen vakıflar veya çeşmeler şehir merkezlerinde yahut köylerde mevcuttur. Bu eserlerin biri de Kocaeli ilinin batısındaki Gebze ilçesinin sınırlarında bulunan Körük Çeşmesi'dir. Çeşmenin isminin nereden geldiği ya da ne zaman yapıldığına dair bir bilgi halen dahi mevcut değildir. Ancak Gebze sınırları içerisinde tespit edilen 25 tarihi çeşme arasında Körük Çeşmesi adlı bir çeşmenin var olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda yalnızca çeşmenin isminden ve iki adet resminden söz edilmektedir. 1900 senesinde Gebze'ye gelen ressam Hoca Ali Rıza Efendi, çeşmeye dair karakalemle iki resim çizmiştir. Çizimin üzerine Osmanlı Türkçesi ile "Gekbuze'de Bedrifelek Başkadınefendi hazretlerinin ihya buyurduğu körük çeşme-i ranasıdır" notu ile birlikte 19 Ağustos 1900 (6 Ağustos sene 1316-Pazar) tarihi yer almaktadır.¹ Buradaki ipucu bilgiler çeşmenin kitabesinin ve konunun tespitinde önemli rol oynamıştır.

Bedrifelek Başkadınefendi

Osmanlı padişahlarının eşleri imparatorluk sınırları içerisinde bir çok önemli noktada hayır işlerinde bulunmuştur. Bu anlamda cami, türbe ve çeşmeler gibi pek çok yapının tamiri ve inşası sürecinde maddi olarak yardımlarda bulunmuşlardır. Böyle bir hayra öncü olup, Gebze'deki Körük Çeşmesi'nin tamirine muvaffak olan Bedrifelek hanımın yaşantısı ve hayratları hakkında kaynaklarda detaylı bilgi yer almamaktadır. Bedrifelek'in hareme dâhili Sultan II. Abdülhamid'in şehzadelik dönemine denk gelmektedir. II. Abdülhamid 1876 senesinde tahta çıktığında Bedrifelek, ikinci kadınefendi² olmuştur. Sultanın diğer eşi Nazikeda'nın 7 Şubat 1895'te vefatının ardından 16 Eylül 1895'te Bedrifelek, başkadınefendi unvanını almıştır. Bedrifelek, II. Abdülhamid'in ilk oğlu Şehzade Mehmet Selim Efendi'nin annesidir.³ II. Abdülhamid, tahttan indirilip Selanik'e sürgüne gönderildiğinde Bedrifelek, sultanın yanında gidenler arasında yer almamıştır. II. Abdülhamid sürgünden sonra Beylerbeyi Sarayı'na nakledilmişti. Sarayda ikamet ettiği bu sıralarda, 1912 senesi kurban bayramı ziyaretine gelenler arasında kızları, torunları ve kadınlarıyla birlikte Bedrifelek de var idi. Bedrifelek, 1924'te Osmanlı hanedanının sürgünü sırasında İstanbul'da kalanlar arasındaydı. Büyük oğlu Mehmet Selim Efendi'ye ait olan Yıldız yakınlarındaki bir tütün şirketinin depo olarak kullandığı ahşap bir konakta, 1930 senesinde vefat ettiği bilinmektedir.⁴

Padişahın diğer kadınlarına nispeten uysallığı ile tanınan Bedrifelek tekke, türbe ve çeşitli kuruluşlara yardımda bulunmuştu. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne nakdi olarak bağış yapanlardan biri de o idi.⁵ Cerrahi tekkesinin 17. postnişini Şeyh Mehmed Rızaeddin Yaşar Efendi'ye mensup olan Bedrifelek, Osmanlı döneminin sonlarında bazı onarımlar da gören Nureddin Cerrahi Tekkesi'nin 1909 senesinde tevhidhane bölümünün bazı tamirlerini üstlenmiş ve tekkenin zeminini keçe ile kaplattırıştır. Bununla beraber tekkenin

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. recep.kankal@hotmail.com.

1 Ahmed Nezih Galitekin, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, Kocaeli, 2006, s. 343.

2 XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı padişah hanımlarına kadınefendi unvanı verilmiştir. Kadınefendiler kademlerine göre birinci, ikinci, üçüncü kadınefendi şeklinde sıralanmış olup, birinciye başkadınefendi de denmiştir. Bkz. Ali Akyıldız, "Kadınefendi", *TDVİA*, İstanbul, 2001, cilt 24, s. 94-95.

3 Cevriye Uru, *Sultan II. Abdülhamid'in kızı Zekiye Sultan'ın hayatı: (1872-1950)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 3.

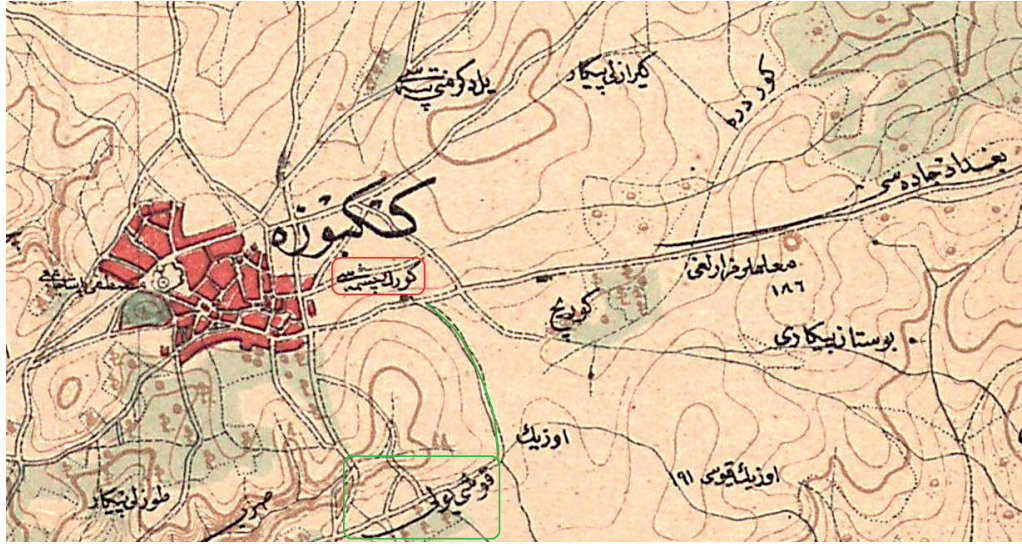
4 Harun Açıba, *Bedrifelek Başkadınefendi'nin 8 Şubat 1930 Cumartesi günü Serencebey yokuşundaki oğlunun konağında öldüğünü ve İstanbul'un Beşiktaş semtinde bulunan Yahya Efendi Mezarlığı'na defnedildiğini yazmaktadır. (Son Dönem Osmanlı Padişah Eşleri Kadın Efendiler*, İstanbul, 2007, s. 125-126).

5 Uru, *Sultan II. Abdülhamid'in kızı Zekiye...*, s. 4.

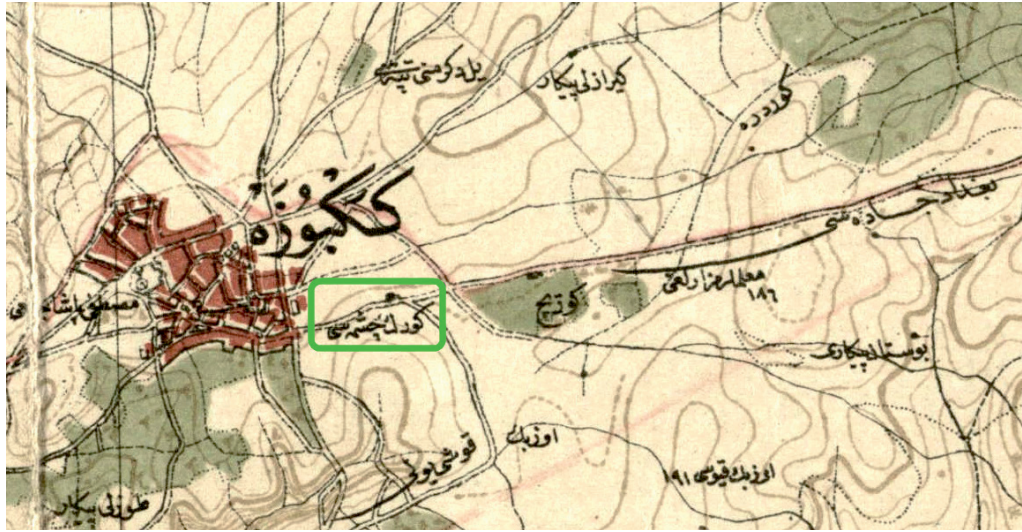
müdevimi olan dervişlere de Bayezid İmaretî'nden olmak üzere günde sekiz çift fodla tahsis edilmesini sağlamıştır.⁶ Gebze'de yer alan Körük Çeşmesi'nin tamiri ise 1900 (Hicri 1318) senesindedir. Çeşmenin bulunduğu konum, Osmanlı döneminde bir hac yolu güzergâhı olan Bağdat Caddesi üzerinde yer almaktadır. Muhtemeldir ki Bedrifelek hanım hem buradan geçen hacıların hem de bölge halkının istifadesine medar olacak Körük adlı çeşmeyi tekrardan tamir ettirmek istemiştir.

Körük Çeşmesi'nin Konumu

Kitabesinde yazdığı üzere çeşme Bedrifelek Başkadınefendi tarafından 1900 senesinde tamir ettirilmiştir. Bu tarihe atfen çeşmenin bu seneden önce de burada var olduğu söylenebilir. 1900 senesine ait Resim 4 ve 5'teki çizimlere bakıldığında çeşmenin kare planlı, çatısı olan, iki katlı bir binayı anımsatan bir görünüşü mevcuttur. Yine bu çizimlerde çeşmenin ön kısmında servi ağaçları ve yolun alt kısmında olduğu görülmektedir. 1915/1916 (Rumi 1331) ve 1922 senesine ait Gebze haritalarında, Körük Çeşmesi olarak söylenen yer nokta ile belirtilmiştir. Bu iki haritada; Bağdat Caddesi olarak belirtilen İstanbul-İzmit güzergâhının Gebze girişindeki Koşuyolu Caddesi ile birleştiği kavşak noktanın karşısında Körük Çeşmesi yazdığı görülmektedir.

Harita 1: 1915/1916 (Rumi 1331) senesine ait Gebze haritasında Körük Çeşmesi⁷

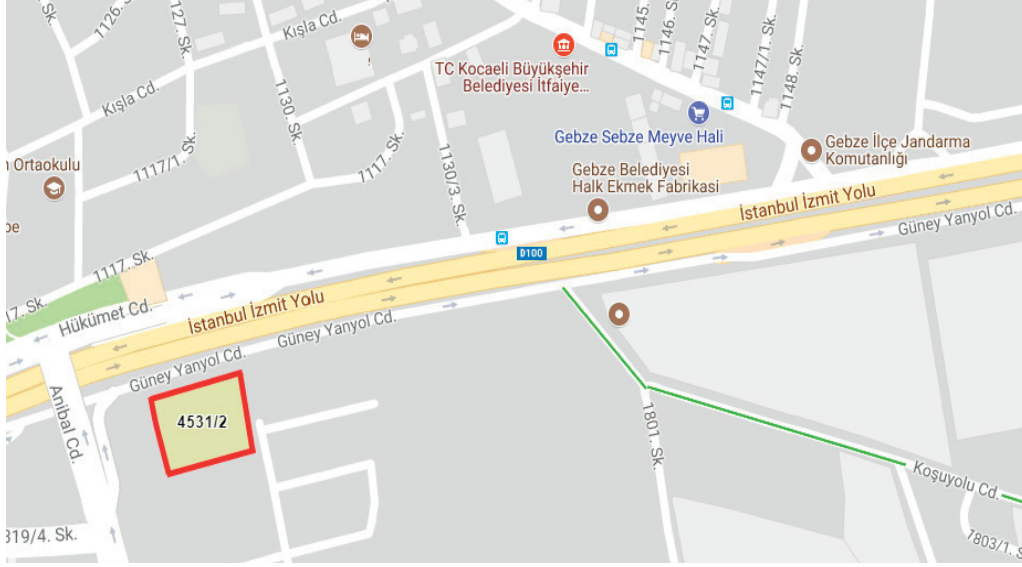
Harita 2: 1922 (Rumi 1338) senesine ait Gebze haritasında Körük Çeşmesi⁸

6 İlhan Tekeli (Hazırlayan), "Nureddin Cerrahi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, Ankara, 1994, cilt 6, s. 97.

7 SALT Araştırma Online Dijital Arşivi, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Kütahya şubesine ait 1331 Rumi tarihli Gebze haritasının bir bölümü, (www.archives.saltresearch.org).

8 Deniz Müzesi Komutanlığı Tarihi Deniz Arşivi, 1338 Rumi tarihli Gebze haritasından bir bölüm, Harita Numarası: 106-2407 (Lef: 2).

Harita 3: Körük Çeşmesi Mevkii olarak belirtilen alan (4531/2).⁹

Öz nitelik Bilgisi	
Taşınmaz Kimlik No	34552068
İl	Kocaeli
İlçe	Gebze
Mahalle/Köy	Sultanorhan
Ada	4531
Parsel	2
Tapu Alanı	4.357,00 m ²
Nitelik	İçinde kargir trafo binası olan bahçeli dört katlı kargir bina
Mevkii	Körük çeşmesi
Pafta	G22b24b2b

Resim 1: Körük Çeşmesi olarak adlandırılan mevkie ait öz nitelik bilgisi¹⁰

Güncel olan 3 numaralı haritada ve Resim 1'de 4531 parselde 2 numaralı ada Körük Çeşmesi Mevkii olarak kaydedilmiştir. Bu harita üzerinde işaretli belirtilen parselin bulunduğu konumun etrafında Koşuyolu caddesine kadar Bayer İlaç Sanayi ile AREVA-Eltem adlı fabrikalar yer almaktadır.

Civar halkı tarafından da Körük Çeşmesi olarak bilinen bu yapının 1960lardan sonra tahribata uğradığı ifade edilmektedir. Bölgede esnafılık yapan Ömer Öner(1961), gençlik yıllarında burada yer alan AEG-ETİ fabrikasının karşısında yıkık, sadece tek katı ve üzerinde tahta parçası olan bir çeşme olduğunu belirtmektedir. 1970lerde çeşmenin civarında bir kereste deposu bulunduğunu ve konum olarak Gebze'nin doğu kısmında, eskiden AEG-ETİ olarak bilinen şimdiki AREVA adlı fabrikanın karşısında olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o dönemlerde Ankara asfaltı olarak bilinen E-5 karayolunun alt kısmında çeşmenin yer aldığını, sonraları ise yol çalışmaları sırasında tamamının toprak altında kaldığını söylemektedir. Öner, suyu tatlı olduğu için Çoban Mustafa Paşa Camii civarındaki Gölcüönü mevkiinden bu çeşmeye gelerek testlerle su taşındığına ve çeşmenin arkasında çeşmeye su toplayan bir deponun var olduğuna da şahittir. Çeşmenin harabe halde zamanlarında suyunun yerden bir metre kadar aşağıya doğru aktığını, ön kısmında patika bir yol bulunduğunu, sonraları ise bu kısmın İstanbul-Ankara yoluna dâhil edildiğini ifade etmektedir.

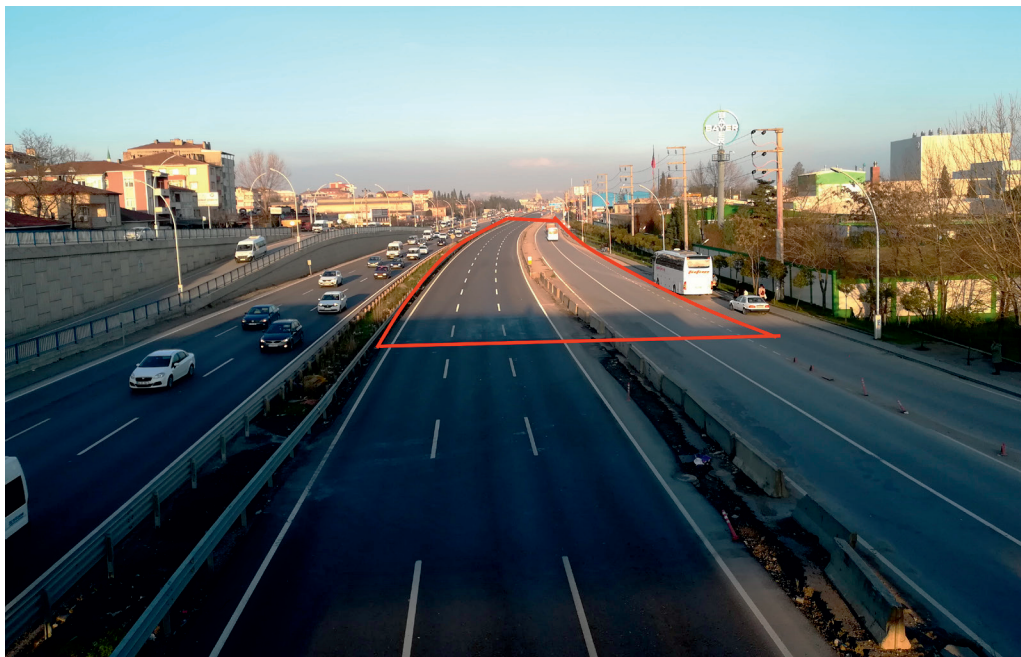
⁹ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması, (<https://goo.gl/L46kt7>).

¹⁰ Tapu ve Kadastro..., (<https://goo.gl/L46kt7>).

Resim 2: Körük Çeşmesi-15.09.1978 (Ömer Öner Arşivi).

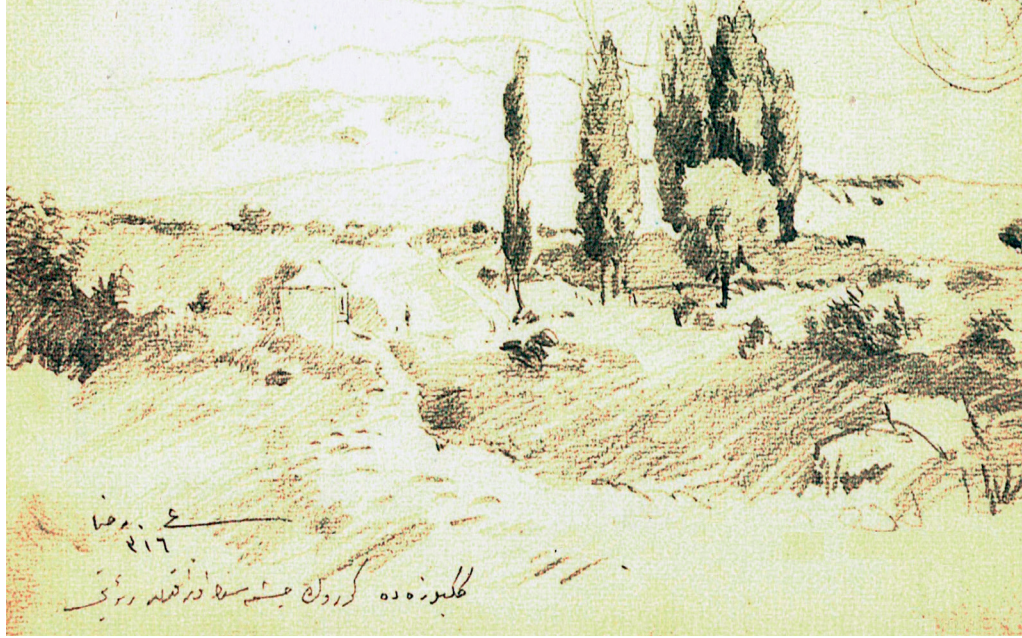
Yine bölge sakinlerinden Ayhan Tekdurmaz (1947), Körük Çeşmesi denen bu yapının Ankara istikametinde Gebze'nin çıkışında, bugünkü Gebze İlçe Jandarma Komutanlığı mevki olarak bilinen alay binasının yakınında olduğunu söylemektedir. Ayrıca civardaki halk tarafından burası için Körük Çeşmesi denildiğini ve üzerinde genişçe bir kitabenin de yer aldığını, E-5 (D-100) karayolunun çift şerit gidiş geliş olarak kullanıldığı zamanlarda ve 1960larda asfalt çalışması yapılırken çeşmenin burada olduğunu ifade etmektedir. Sonraki senelerde yol yapım çalışmaları sırasında çeşmenin tahrip edildiğini ve bu sırada üzerindeki kitabenin korunması için yetkililerle görüştüğünü, ancak yol genişletme işlemleri sonrasında kitabenin ahvalinden habersiz olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 1960ların sonlarında işletmeye açıldığını söylediği AEG-ETİ fabrikasında çalışırken, fabrikanın resmi yazışmalarında adres bilgisi olarak "Ankara Asfaltı Körük Çeşme Mevkii" tabirinin kullanıldığını da şahittir. 2 numaralı resimde de görüldüğü üzere çeşmenin üst kısmının tahribata uğradığı, orta kısmında bir çıkıntının varlığı ve yola bakan cephe kısmında ise bir kitabenin olduğu görülmektedir. Ayrıca resimde yer alan Gebze tabelası ve çeşmenin konumuna bakıldığında mevkiin Gebze'nin girişinde ve sınırları dahilinde olduğunu göstermektedir. 1990lara gelindiğinde bu civarda çeşmeye ait bir kalıntının varlığı bilinmediğine göre muhtemelen 1980lerin sonuna gelmeden çeşmenin tamamen yıkıldığı tahmin edilmektedir.

Resim 3: D-100 karayolu Gebze girişi ve Körük Çeşmesi Mevkii -09.03.2018.

Resim 4: Hoca Ali Rıza Efendi tarafından çizilen Körük Çeşmesi-19.10.1900.¹¹

Resim 5: Hoca Ali Rıza Efendi tarafından çizilen Körük Çeşmesi'nin uzaktan görünüşü.¹²

Körük Çeşmesi'nin Kitabesi

Yapılış tarihinin ne zaman olduğu bilinmeyen ve Körük Çeşmesi diye adlandırılan bu çeşme yol genişletme işlemleri sırasında tahrip edilerek toprak altında kalmıştır. Ancak o dönemlerde de varlığı bilinen kitabesi günümüze kadar tahribata uğramadan gelebilmiştir. Bu kitabenin Körük Çeşmesi'ne ait olduğunu 1900 senesinde Gebze'ye gelen Ressam Hoca Ali Rıza Efendi'nin Körük Çeşmesi'nin bulunduğu konumu ve yapısı çizmesiyle teyit edebilmekteyiz. 4 numaralı resmin sol üst köşesinde ressamın kendi el yazısı ile "Gebze'de Bedrifelek Başkadınefendi hazretlerinin ihya buyurduğu Körük çeşme-i ranaşıdır" diye belirttiği ifadeye göre çeşmeyi ihya edenin yani tekrardan tamir ettirenin Bedrifelek Başkadınefendi ve isminin de Körük Çeşmesi olduğunu anlamaktayız. Buradaki çizimler ve özellikle ressamın ifadesinden hareketle Kocaeli kültür envanteri listesinde yer almayan çeşmenin kitabesi Gebze Merkez Mezarlığı'nda tarafınca yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir. Kitabe bugün koruma maksadıyla bu mezarlığın girişinde tarihi

¹¹ Galitekin, *Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in Defter ve Dosyalarında İzmit - Gebze, Kocaeli*, 2010, s. 304.

¹² Galitekin, *Süheyl Ünver'in defter...*, s. 270.

mezar taşları ile birlikte sergilenmektedir. Burada yer alan tarihi kalıntılar, mezarlığa nakledilmeden evvel yine Gebze’de yer alan Çoban Mustafa Paşa Külliyesi’nin avlusunda muhafaza edilmekte idi. Muhtemelen kitabe de çeşme yıkıldıktan sonra külliyenin avlusuna getirilmiş ve sonrasında diğer tarihi kalıntılarla beraber mezarlığa nakledilmiştir.

Resim 6: Körük Çeşmesi’ne ait kitabe

Kitabe mermerden yapılmış olup, 110 x 70 cm ebatlarında ve 10 cm kalınlığındadır. Talik hat kullanılarak yazılan kitabenin ilk kısmı İnsan suresi yirmibirinci ayeti (Rableri onlara tertemiz bir içecek içirmiştir) ile başlanmaktadır. Toplamda beş satır olan kitabenin ilk iki satırında çeşmeyi tamir ettirenin kim olduğu bilgisi verilmiştir. Bu satırlarda II. Abdülhamid’in eşlerinden olan Bedrifelek tarafından çeşmenin yeniden tamir ettirildiği ve üzerine tarih düşüldüğü yazılıdır. Sonraki üç satırda ise 15’li aruz kalıbı (fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilun) kullanılarak, üç ayrı beyit yazılmıştır. Kitabenin okunuşu şöyledir:

Esta’izubillâh / ve sekâhum rabbuhum şerâben tahrâ

Es-Sultânü'l-Gâzî Abdülhamîd Hân-ı Sâni efendimiz hazretlerinin kadınlarından devletlü ismetlü Bedrifelek başkadinefendi hazretlerinin taraf-ı devletlerinden bu kerre müceddeden inşa ve ihyâ buyurulan çeşme-yi ra'nânın manzûme-yi târihiyesidir

Kâse-yi en'âmının bây ü gedâ dil-teşnesi

Bâde-yi ihsânının ins ü melek mestânesi

Cüyibâr-ı şefkatinin mâh u felek müştâkıdır

Tâ zemân-ı haşre dek ola revân hem çeşmesi

Ömrün efvân eyle Yâ Rab et dü âlemde azîz

Bedrin eflâk ü zemin üzre olur feyziyyesi

Sene 1318

Sonuç

Bir hayır eseri olarak inşa ve ihya edilen yapılardan biri olan Körük Çeşmesi, bulunduğu konum olarak öneme sahiptir. Anadolu’dan İstanbul’a gelişi güzergahında Gebze’nin şehir merkezine girişindeki ilk çeşme olması ve işlek bir güzergahta olduğu ihtimallerine binaen Bedrifelek’in bu çeşmeyi onardığı söylenebilir. Hoca Ali Rıza’nın 1900 senesinde bölgeyi ziyaretinde çizdiği iki resim ile çeşme hakkındaki bilgiler, günümüze kadar gelebilen kitabedeki bilgileri teyit etmektedir. Bölgede ikamet edenlerin tarifiyle ve haritalardaki bilgilerle konumunu tespit ettiğimiz çeşmenin 1900 senesinden 1978’e kadar mevcut olduğu sonrasında ise bakımsız kaldığı anlaşılmaktadır. Gerek o döneme ait çizimler gerekse kitabenin varlığı çeşmenin tekrardan ihyası için önemli birer veridir. Çeşmenin o dönemki konumunun anayola dahil edilmesinden dolayı tekrardan burada inşa edilmesi ve hizmet vermesi zorluğa neden olacaktır. Ama bu konumun civarındaki müsait bir alanda çeşmenin inşasıyla beraber kitabesinin de üzerine yerleştirilerek tekrardan halkın istifadesine açılması sağlanabilir. Böylelikle tarihi bir öneme haiz olan bu çeşmenin kültür envanteri listesine dahil edilmesine vesile olunacaktır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Deniz Müzesi Komutanlığı Tarihi Deniz Arşivi, Harita Koleksiyonu, Gebze Haritası, Belge Numarası: 106-2407 (Lef:2).

Ömer Öner şahsi fotoğraf arşivi.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Açba, Harun, *Son Dönem Osmanlı Padişah Eşleri Kadın Efendiler*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Akyıldız, Ali, "Kadınefendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

Galitekin, Ahmed Nezih, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İSU Genel Müdürlüğü Yayınları, Kocaeli, 2006.

_____, *Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in Defter ve Dosyalarında İzmit - Gebze*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2010.

Tekeli, İlhan (Hazırlayan), "Nureddin Cerrahi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları; Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Uru, Cevriye, *Sultan II. Abdülhamid'in kızı Zekiye Sultan'ın hayatı : (1872-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

3. İnternet Kaynakları

SALT Araştırma Online Dijital Arşivi, (www.archives.saltresearch.org), Erişim Tarihi: 20 Eylül 2017.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgulama Uygulaması, (<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr>) ve (<https://goo.gl/L46kt7>), Erişim Tarihi: 24 Şubat 2018.

‘Sultan Baba’ Menkıbelerinin Vladimir Propp’un “Masalın Biçimbilimi” Eserinden Yola Çıkılarak Yapısal Olarak Çözülmesi

Hüseyin ŞEN * - Faruk Emre ÖZÜNLÜ **

Giriş

Sözlükte “övünülecek güzel iş, hareket” mânasına gelen menkıbe kelimesi, tasavvufun III. (IX.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte sûfilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmış, V. (XI.) yüzyıldan itibaren Kâdiriyye ve Rifâiyye gibi ilk büyük tarikatlerin teşekkül etmesiyle birlikte menkıbenin muhtevasına “kerâmet” kavramı da eklenmiştir. Böylece bir tasavvufî tür olarak menâkıb metinleri (menâkıbnâme) ve menâkıb yazma geleneği ortaya çıkmıştır¹.

Muhteva itibarıyla keramet ve onu gösteren velilerin yüceltilmesi için yazılan menâkıb kitapları zamanla tarikat içinde önemli yere sahip şeyhleri, tarikatın silsilesi içinde yer alan diğer sufileri kapsayacak bir hüviyet kazanmıştır. Osmanlı devrinde ise daha farklı bir seyir takip etmiş, padişah, sadrazam, vezirlerin hayatlarına ve kahramanlıkları için yazılan eserler için de “menâkıb” adı kullanılmıştır. Ancak bu gibi eserler yukarıda açıklanan türü ifade etmemektedir².

Burada bir hususu ifade etmekte yarar vardır: Evliya menkıbeleri masal, efsane ve destan gibi olağan üstü olayların anlatıldığı edebî türler içinde değerlendirilmekle birlikte konularının gerçek ve kutsal kişiler (velîler) olması, bunların yaşadıkları zaman ve mekânın bilinmesi, anlatılan olayın gerçek olduğuna inanılması, sade bir üslûpla yazılmış olmaları itibarıyla diğer türlerden ayrılır³.

Masal ise; genellikle anonim bir anlatıya dayanan, bütünüyle hayal ürünü olan, kültürel mirasın aktarılması yoluyla günümüze kadar ulaşan, anlatıklarının inandırıcı olmasına ihtiyaç duymayan, içeriğinde bir öğüt ve ders veren ve bunu yaparken anlattıklarını olağanüstü durumlar ve kahramanlara bağlayan, bilinmeyen bir zamanda geçen halk hikâyelerine denir. Vefik Paşa masal için destan, menkıbe ve hikâye anlamlarına da geldiğine değinmiştir⁴.

Genel olarak bakıldığında, masal ve menkıbe halk hikâyeleri başlığı altında yer alan iki türdür. Her iki türün benzeşen yerleri olmakla birlikte ayrıldıkları özellikler de vardır: Masal hayal ürünüdür, gerçekle organik bir bağı yoktur. Oysa menkıbelerde konularının gerçek ve kutsal kişiler (velîler) olması, bunların yaşadıkları zaman ve mekânın bilinmesi, anlatılan olayın gerçek olduğuna inanılması söz konusudur⁵.

Masal, yarattığı dünyayı inandırıcı kılma gibi bir çaba içinde değildir. Oysa menkıbe tam tersini yapmaya çalışır.

Masallar, sözlü gelenekte anlatan kişiye aitken, kulaktan kulağa aktarıldıkça ve yaygınlaştıkça anonimleşir ve halkın o dönemdeki ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterebilir. Masallar bu anlamda anonim bir türdür. Menkıbeler de hem sözlü hem de yazılı olarak kuşaktan kuşağa geçer, ama menkıbeler yazılı hale geçince anonim olmaktan çıkar.

Masallarda iyi-kötü, adalet-haksızlık, tevazu-kibir gibi zıtlıkların temsil ettiği kişilerin mücadeleleri anlatılır ve aşırı olan davranışlar dinleyen insanlarda törpülenmeye çalışılır. Menkıbede hikayesi anlatılan velilerin de hoşgörü, adalet, fedakarlık gibi konularda örnek teşkil edecek davranışları öne çıkarılarak topluma öğretici olmaları sağlanır.

Her iki türde de anlatım kısa ve yoğundur.

* Araş.Gör. Selçuk Üniversitesi

** Senarist-Yazar-Editör

1 Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, DİA, C. 29, s. 112.

2 H. Şahin, a.g.m., s.112.

3 Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 34.; Bu hususta ayrıca bkz. H. Şahin, a.g.m., s.112.

4 Naki Tezel, *Türk Masalları*, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1985, s.3.

5 A. Y. Ocak, a.g.e., s.34.

Masallarda her kesimden kahramanlar yer alır; sadece insanlar değil, hayvanlar, cinler, periler, devler de masalın konusu içinde yer alır. Menkıbeler ise belli özellikleri olan velileri ya da devlet adamlarını anlatır.

Her iki türde de bir eğitim amacı saklıdır; bu yönüyle öğretici bir nitelik taşır; anlatılanlarda ibret içeren ve öğüt veren, insanları iyiliğe, doğruluğa yöneltmeye çalışan didaktik bir anlatım ön plandadır.

Her iki türde de olağanüstülükler anlatımın bir parçası olabilmektedir. Masalların doğası itibarıyla zaten olmayan mekânlarda olmayan zamanlarda geçer ve kahramanların olağanüstü güçleri anlatılır. Menkıbelerde de, bazı velilerin hayatlarında gösterdikleri kerametler bu anlamda olağanüstülükler taşır. Bunlar da toplum yaşantısını düzenleyen etkenlerden biridir. Halk, evliyaların fevkalade kuvvet ve kudretle donatılmış olup herhangi bir konuda sağ veya ölü iken yardımının dokunacağına inanır ve bunun için türlü yollara başvurur. Asırlar boyunca evliyalar ile ilgili sayısız kerametler ağızdan ağıza nakledilmiş ve bunlar hakkında birçok menakibnâme yazılmıştır.⁶

Çalışmanın bu aşamasında Sultan Baba menkıbelerinin Vladimir Propp'un "Masalın Biçim Bilimi" adlı eserine göre yapısal çözümlemesine geçmeden önce genel hatlarıyla Vladimir Propp ve Sultan Baba hakkında bilgi vermek de yarar vardır.

Vladimir Propp

1895 yılında Petersburg'da doğan Propp; göstergebilim, etnoloji, folklor (Halkbilim) ve anlatı çözümlemesi alanlarında önde gelen bilim insanlarından biridir, ama her şeyden önce Propp bir halkbilim uzmanıdır. Önce Rus masallarından yola çıkan Propp, masalların çok renkli ve çeşitliliğinin altında yatan tekbiçimlilik'ten etkilenmiş ve diğer halk masallarına da yönelmiştir, bundaki amacı ise; masallardaki çeşitlilik altında, yüzlerce masala ortak olabilecek işlevsel birimleri bulup ortaya çıkarmak ve halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirlemektir⁷.

Propp çözümleme konusunda kendi belirlediği yöntemine göre, ilk olarak işlevleri saptamıştır. V. Propp'a göre işlev; kişilerin ya da masallardaki kahramanların eylemleridir ve bu eylemler masalların temel bölümlerini oluşturur. Propp buna göre 31 işlev saptamıştır, bunlar sırasıyla şu şekildedir; *uzaklaşma, yasaklama, yasağı çiğneme, soruşturma, bilgi toplama, aldatma, suça katılma, kötülük (eksiklik), aracılık (geçiş anı), karşıt eylemin başlangıcı, gidiş, bağışçının ilk işlevi, kahramanın tepkisi, büyülü nesnenin alınması, iki krallık arasında yolculuk (Bir kılavuz eşliğinde yolculuk), çatışma, özel işaret, zafer, giderme, geri dönüş, izleme, yardım, kimliğini gizleyerek gelme, asılsız savlar, güç iş, güç işi yerine getirme, tanı(n)ma, ortaya çıkarma, biçim değiştirme, cezalandırma, evlenme (ödül)*⁸.

Bütün masallarda yukarıda sayılan bütün bu işlevlere rastlanmaz elbette, arada bazı işlevler eksik görülebilir, bazı işlevler de kısaltılıp atlanabilir masalın olay örgüsü içinde, ancak işlevlerin bu sırası asla değişmez. Masallarda kahramanların da değişik özellikleri vardır, ama bunlar da kahramanların eylemlerini değiştirmez, kahramanların masallarda yaptıkları eylemler, yukarıda sayılan işlevlerle benzerlik gösterir mutlaka. Bu işlevler masalların tümünde görülen öğelerdir. Kahramanların özellikleri, yetenekleri ne olursa olsun, masal anlatımı içinde bu işlevlere rastlanır ve masal anlatısı bu işlevler üzerinden devam eder⁹.

Sultan Baba

Aıl adı İbrahim Edhem olan ve 'Derviş Baba' olarak da bilinen Sultan Baba, Sinop'ludur. Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid zamanında yaşadığı bilinmekle birlikte doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Sinoplu olduğu göz önüne alındığında Halveti tarikatına mensup olması muhtemeldir. Sultan Baba'nın Sinop'tan Kocaeli Örcün köyüne gelmesinin üzerine de çeşitli rivayetler vardır, ama bunlara en yakın olanı; Fatih Sultan Mehmet'in Sinop'u fethettikten sonra, o yörede kerametleri ile tanınmış Sultan Baba'yı Gölcük yöresindeki zaviye ihtiyacını gidermesi için göndermiş olabileceğidir¹⁰.

Burada bir parantez açıp zaviye ve tekkenin toplum içindeki yerine değinmekte fayda var: Bu tür yerler bir manevi eğitim ve ibadet yerleri olduğu gibi yolculara yatak ve yiyecek temin ederek onları 3 gün ağırlayan misafirhane görevi de görmekteydi. Bunların yanında ücra köşelerde bulunan zaviyeler yolcuların güvenliğini de temin ederlerdi. Aynı zamanda çiftlik, hayvancılık ve zirai merkezler olarak da üretimde bulunarak ülke ekonomisine katkı sağlardı. Bunların yanında bu zaviyelerde edip, şair, hattat, tezhip ve ebrû üstatları gibi sayısız sanatkar yetişmekteydi¹¹.

6 A. N. Galitekin. a.g.e., s. 107.

7 Vladimir Propp, *Masalın Biçimbilimi*, (Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat) Türkiye İş Bankası yayı., İstanbul 2011, s. XI.

8 V. Propp. a.g.e., s. XI.

9 V. Propp, a.g.e., s. XII.

10 Ahmet Nezih Galitekin, *Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zaviyesi*, Gölcük Belediyesi Kültür yay., Kocaeli 1998, s.65.

11 A. N. Galitekin. a.g.e., s. 58.

Sultan Baba'nın kerametleri;

Belgelere göre Sultan II. Bayezid tahta çıktıktan sonra zaviyenin kurulduğu araziye Sultan Baba'ya temlik etmiş ve burası Baba Sultan zaviyesi adıyla kayıtlara geçmiştir. Bu zaviyeye Sultan Baba Zaviyesi denilmesinin sebebinin şu rivayete dayandığı ileri sürülebilir: "Padişahın kızı hastalanır, gidilmedik doktor, aranmadık çare kalmaz. Ancak tedavisi mümkün olmaz. Nihayet Derviş Baba'ya gitmesi salık verilir. Bunun üzerine Örcün'e gelen Sultan, Derviş Baba tarafından tedavi edilir. Sağlığına kavuşan Sultan Derviş Baba'ya "Baba Sultan'ım" diye hitap edince, Derviş Baba "Sultan sizsiniz, ben nasıl bir sultanın babası olabilirim?" demiş. Bunun üzerine Sultan "Siz de maneviyat ikliminin bir sultanısınız." demiş. Bu andan sonra Derviş Baba Sultan Baba olarak anılmaya başlanmıştır. Yine rivayete göre Sultan daha sonra tekrar maiyeti ve hediye olarak getirdiği bir köç sürüsüyle ziyaretine gelmiştir. Sultan Derviş Baba'ya bir isteği olup olmadığını sorunca, Derviş Baba da bir şey istemediğini söylemiş. Sultan ısrar edince, eliyle doğu kısmında bulunan bir araziye işaret ederek "Şuralar zaviyemizin vakfı olsun." demiş. İşaret ettiği yerlerdeki ağaçların tamamının yeşil yaprakları bir anda sararmış. Başka bir anlatıya göre de bu topraktaki kuru ağaçlar yeşermiştir. Bu arazi II. Bayezid tarafından temlik edildiğine göre, her halde tedavi olan Sultan da, bu padişahın 17 kızından biri olsa gerektir¹².

Sultan Baba'nın yaşadığı dönemde hakkında anlatılan bir diğer rivayet şu şekildedir; Sultan Baba küçük bir kazan etli pilav hazırlatır ve köy halkını davet eder. Ziyafette eşraftan birinin dişi ağrıdığı için pilavı yiyemez. Bunu gören Sultan Baba bismillah der ve parmağını ağrıyan dişin üzerine kor. Ağrı o anda kesilir. Bazı gençler de kazandaki pilavın tükenmesi ve böylece Sultan Baba'yı mahcup etmek için bol bol yerler ancak pilav bitmediği gibi kalan pilav köyde bulunan ve ziyafete gelemeyen diğer insanlara gönderilir ancak yine de tükenmez¹³.

Bu kerametler Sultan Baba'nın yaşadığı dönemde anlatılan menkıbelerdir. Sultan Baba'nın ölümünden sonra da hakkında sayısız kerametleri anlatılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri, 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin merkez üssü olan Gölcük'te, çok büyük kayıplar verilirken; Gölcük'ün köyü Örcün'de hiç bir kaybın olmamasını halk, Sultan Baba'ya ve onun, "felaketlere mâruz kalanlara çok uzaklardan müdahale ile kurtarma" kerâmetine bağlamaktadır. Sultan Baba, depremde türbesinden çıkararak denizden gelen dev dalgaları eliyle durdurmuş ve denizin Gölcük'ü tümünden yutmasını engellemiştir. Deprem gecesi Sultan Baba ve Türbenin mezarlığındaki bütün evliyalar ayağa kalkarak dua etmiş, topluca namaz kılmışlardır. Halk, bu mübareklerin yüzü suyu hürmetine kurtuldukları ve bu yüzden büyük felaketlerin engellendiği inancını taşımaktadır¹⁴.

Sultan Baba'nın Hayatı ve Kerametlerinin Propp'un Masalın Biçimbilimi'ne Göre İncelenmesi

Propp'un yöntemine göre Sultan Baba'nın hayatını ve kerametlerini incelediğimizde, onun incelediği masallarla benzerlik gösterdiğini görürüz. Propp'un, incelediği masalarda her şey genellikle bir kötülükle başlar ve bu durum olayın yaşandığı yerde bir eksikliğe neden olur, bu bir çocuğun kaçırılması olabileceği gibi bir hastalık, değerli bir şeyin çalınması olabilir. Bunun üzerine bir kahraman bu eksikliği gidermek ve kötülüğü ortadan kaldırmak üzere görevlendirilir. Kahramana eyleminde birileri yardım ederken birileri de karşı çıkar. Kahraman bir çok sinamadan geçerek sorunu çözmeye çalışır ve görevi başarıncı ödüllendirilir¹⁵. Propp'un eserinde belirttiği 31 işlevin genel hikayesi bu şekildedir. Bu yapıyı Sultan Baba'nın gösterdiği keramete göre uygulanacak olursak;

1. Evden uzaklaşma (Uzaklaşma)

Propp'un oluşturduğu biçimbilimin ilk işlevi olarak karşımıza çıkar. Evden ayrılış, çalışmaya gitme, yolculuğa çıkmak zorunda kalma, mal alıp satmaya, savaşa gitme gibi nedenler içerir. Bunun yanında yakın birinin ölümü ya da bir emir gibi evden ayrılış bir zorlama yoluyla da olabilir.

Elimizdeki kısıtlı verilerle de olsa, Sultan Baba'nın hikayesine baktığımızda, onun Sinop'un fethinden sonra padişahın emriyle Gölcük'ün Örcün köyüne gitmesi bir zorunluluk oluşturur.

2. Kahraman bir yasakla karşılaşır (Yasaklama)

3. Yasak çiğnenir (Yasağı çiğneme)

4. Saldırğan bilgi edinmeye çalışır. (Soruşturma)

12 A. N. Galitekin, a.g.e. s. 66

13 A. N. Galitekin, a.g.e. s. 66

14 Işıl Altun, "Kocaeli'de Türbelerle İlgili İnanış ve Uygulamalara Örnek: Sultan Baba", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.37 (Erzurum 2008), s. 177

15 V. Propp, a.g.e., s. XII

5. Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar. (Bilgi toplama)

6. Saldırgan kurbanının ya da servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener. (Aldatma)

7. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur. (Suça katılma)

8. Kahramanın kötülüğü ya da kurbanda hissedilen eksiklik. (Kötülük - Eksiklik)

Bu işlevde eksikliğin çok çeşitli tanımları vardır. Masallarda büyüdü bir nesneye ihtiyaç duyulur, bekâr olan prensin tahta oturmak için evlenmeye gereksinimi vardır. Para yoksunluğu da bu eksiklik kapsamına girer. Sağlığın yitirilmesi de bu eksikler arasında sayılabilir.

Bu işleve dayanarak, Sultan Baba'nın ilk kerameti ve ödül olarak ismini alma hikayesine bakacak olursak; Sultan Baba Örcün köyüne gelmiş, zaviyesini kurmuş ve yerleşmiştir. Bu sırada İstanbul'da padişahın kızı hastalanır. Gidilmedik doktor, aranmadık çare kalmaz. Ancak tedavisi mümkün olmaz.

9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır. Bir dilek ya da buyrukla Kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir. (Aracılık - Geçiş anı)

Bu işlevde kahramana başvurulur. Kahramandan istenen yardıma göre kahraman ya yolculuğa çıkar ya da zor bir göreve hazırlanır. Bunun için kralın buyruğu ve sorunu yayması gerekir.

Bu işleve dayanarak, dönemin padişahı II. Bayezid'in kızı ve maiyetiyle birlikte hastalığına çare ararken, padişahın kızına Örcün köyüne gitmesi ve oradaki Derviş Baba'yı görmesi salık verilir. Padişahın kızı denileni yapar ve Derviş Bana'nın huzuruna çıkar, hastalığıyla ilgili ona başvurur.

10. Kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da karar verir. (Karşıt eylemin başlangıcı)

Bu işlevde kahramana başvurulmuştur, kahraman artık harekete geçecektir.

Bu işleve dayanarak, Derviş Baba, kendisinden yardım isteyen padişahın kızının tedavisine başlar.

11. Kahraman evinden ayrılır. (Gidiş)

12. Kahraman büyüdü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır. (Bağışçının ilk işlevi)

13. Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir. (Kahramanın tepkisi)

14. Büyüdü nesne kahramana verilir. (Büyüdü nesnenin alınması)

15. Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir. (İki krallık arasında yolculuk - Bir kılavuz eşliğinde yolculuk)

16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir. (Çatışma)

Bu işlevde kahraman mücadele etmesi gereken sorunla çatışmaya girmiştir, bu mücadeleden zaferle ya da yenilgiyle çıkacaktır.

Bu işleve dayanarak Derviş Baba, padişahın kızı Sultan'ın hastalığı ile mücadele içindedir.

17. Kahraman özel bir işaret edinir. (Özel işaret)

18. Saldırgan yenik düşer. (Zafer)

Bu işlevde kahraman zafere ulaşır, mücadele ettiği düşman, eksiklik ya da hastalık yenilgiye uğrar.

Bu işleve dayanarak, Derviş baba Sultan'ın hastalığını yener.

19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır. (Giderme)

Bu işlevde masalın başındaki eksiklik giderilir.

Bu işleve dayanarak, Derviş Baba'dan hastalığı için yardım isteyen Sultan sağlığına kavuşmuştur. Sağlığına kavuşan Sultan Derviş Baba'ya "Baba Sultan'ım" diye hitap edince, Derviş Baba "Sultan sizsiniz, ben nasıl bir sultanın babası olabilirim?" der. Bunun üzerine Sultan "Siz de maneviyat ikliminin bir sultanısınız." der. Bu andan sonra Derviş Baba Sultan Baba olarak anılmaya başlanmıştır. Sultan Baba yaptığı hizmetin karşılığında ödül olarak ismini ve zaviyesi için belirli toprakları almıştır.

20. Kahraman geri döner. (Geri dönüş)

21. Kahraman izlenir (İzleme)

22. Kahramanın yardımına koşulur. (Yardım)

23. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi evine döner ya da bir başka ülkeye gider. (Kimliğini gizleyerek gelme)

24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer (Asılsız savlar)

25. Kahramana güç bir iş önerilir. (Güç iş)

Bu işlevde yeme-içme sınaması, ateş sınaması, bilmece vb. sınaması gibi kahramanın başarması gereken değişik sınavlar bulunur.

Bu işleve dayanarak, Sultan Baba küçük bir kazan etli pilav hazırlatır ve köy halkını davet eder. Ziyafette eşraf-tan birinin dişi ağrıdığı için pilavı yiyemez. Bunu gören Sultan Baba bismillah der ve parmağını ağrıyan dişin üzerine kor. Ağrı o anda kesilir. Sultan Baba'nın bu geçtiği birinci sınamadır. İkinci sınamada ise; bazı gençler de kazandaki pilavın tükenmesi ve böylece Sultan Baba'yı mahcup etmek için bol bol yerler, amaçları pilavı bitirip Sultan Baba'yı herkesin önünde rezil etmektir.

26. Güç iş yerine getirilir. (Güç işi yerine getirme)

Bu işlevde bazı güç işler, ya verilmeden önce ya da bu işleri veren kişi onların gerçekleşmesini istemeden önce yerine getirilir¹⁶.

Bu işleve dayanarak, Sultan Baba'nın kerameti sayesinde pişirdiği pilav bitmediği gibi kalan pilav köyde bulunan ve ziyafete gelemeyen diğer insanlara gönderilir ancak yine de tükenmez. Bu bereketi kimse Sultan Baba'dan beklememektedir, ancak o bu güç sınamadan da başarıyla çıkar.

27. Kahraman tanınır. (Tanı(n)ma)

Bu işlevde kahraman özel bir işaret, bir iz ya da kendisine verilmiş özelliği olan bir nesne aracılığıyla tanınır. Kahraman aynı zamanda güç bir işi yerine getirmiş olması nedeniyle de tanınır¹⁷.

Bu işleve dayanarak, Sultan Baba'nın Sinop'ta bir ünü vardı, bu ünü sayesinde padişah tarafından Örcün'e gönderilmişti. Sultan Baba buraya her şeyini sıfırlayarak gelmişti, burada da gösterdiği kerametler neticesinde artık tanınmaya ve ünü yayılmaya başlamıştır. Öyle ki artık Sultan Baba Hakka yürüdüktan sonra dahi, hakkında anlatılan kerametleri bitmemiştir. Türbesini ziyarete gelip dua edenlerin isteklerinin gerçekleşmesine vesile olmuş ya da buna inanılmıştır. O kadar ki, o yörede yaşayan halkın da inançları doğrultusunda, 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin merkez üssü olan Gölcük'te, çok büyük kayıplar verilirken; Gölcük'ün köyü Örcün'de hiç bir kaybın olmamasını halk, Sultan Baba'ya ve onun, "felaketlere maruz kalanlara çok uzaklardan müdahale ile kurtarma" kerametine bağlamaktadır. Rivayete göre, Sultan Baba, depremde türbesinden çıkarak denizden gelen dev dalgaları eliyle durdurmuş ve denizin Gölcük'ü tümünden yutmasını engellemiştir. Deprem gecesi Sultan Baba ve Türbenin mezarlığındaki bütün evliyalar ayağa kalkarak dua etmiş, topluca namaz kılmışlardır¹⁸.

28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar. (Ortaya çıkarma)

29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır. (Biçim değiştirme)

30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır. (Cezalandırma)

31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar. (Evlenme - Ödül)

Bu işlevde kahraman mücadelesinden başarıyla çıkmıştır, bunun karşılığında evlilik, makam gibi şeylerle ödüllendirilir.

Bu işleve dayanarak, Sultan Baba da özellikle padişahın kızını iyileştirmesinden sonra zaviyesi için toprak ve adını kazanmıştır. En büyük ödül ise vefatından sonra bile türbesine sürekli ziyaretçilerin gitmesi, dualar etmesidir.

Sonuç

'Masal' ve 'Menkıbe' pek çok ortak özelliğe sahip olmakla birlikte, birbirinden farklı iki halk anlatısı türüdür. Bu çalışmada, birbirine yakın ancak farklı bu iki tür; sahip oldukları ortak noktalar sebebiyle 'aynı' analiz yöntemiyle ele alınmışlardır. Zira her iki tür de bir toplumsal bir görevi yerine getirmektedirler. Her ikisi de toplum tarafından duyulan bir ihtiyaca cevap verirler. Saim Sakaoğlu, masala duyulan gereksinimi şu şekilde saptar:

¹⁶ V. Propp, a.g.e., s. 62.

¹⁷ V. Propp, a.g.e., s. 62.

¹⁸ I. Altun, a.g.m., s. 177.

“Masalın esas yaratılma sebepleri ‘Üstün fikri idealin hiç değilse hayal aleminde gerçekleşmesini sağlamak; güçsüzlüğümüz sebebiyle, doğru olduğunu bildiğimiz halde gerçekleştiremediğimiz bazı ideal fikirlerin tahakkukuna yardım etmek”. (Sakaoğlu 1999: 159-160)

Menkıbeler de masallar gibi, bir gereksinme sonucu ortaya çıkmışlardır. Din olgusunun hedeflediği; dürüst, kendisine ve içinde yaşadığı topluma yararlı kişilerin başından geçen doğaüstü deneyimler aracılığıyla, ‘samimi’ olmayı diğer inananlara da özendirmeyi ve cazip kılmayı hedeflerler. Bu benzeyişten yola çıkarak, bu çalışmada, bir yerel bilgenin menkıbeleri, Propp’un masal üzerine yaptığı analizler üzerinden ele alındı. Ve eldeki sınırlı veriye karşın görüldü ki; menkıbeler, Propp’un saptamalarına büyük ölçüde uymaktadır.

Sonuç olarak masalların da menkıbelerin de toplumun adalet, iyilik, merhamet gibi ihtiyaçlarından doğduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

Galitekin, Ahmet Nezir, *Gölcük Örcün Köyü ve Baba Sultan Zaviyesi*, Gölcük Belediyesi Kültür yay., Kocaeli 1998.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

Propp, Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, (Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat) Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2011.

Şahin, Haşim, "Menâkıbnâme", *DİA*, C. 29, s. 112.

Tezel, Naki, *Türk Masalları*, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1985.

Altun, Işıl, "Kocaeli'de Türbelerle İlgili İnanış ve Uygulamalara Örnek: Sultan Baba", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.37 (Erzurum 2008), s. 173-185.

Bizi Birleştiren Halka Simit

Kevser AYDOĞDU *

Özellikle yemek söz konusu olduğunda orijinalinin nerede(n) olduğuna dair çokça bilgiye ulaşma şansımız var, mesnetli ya da mesnetsiz. Zaman zaman bunun ülkeler, bölgeler, iller arası tatlı atışmalara sebep olduğuna da şahit oluruz.

Konumuz olan simit de bunlardan biri. Dünya üzerinde simide benzeyen pek çok örnek sayabiliriz: Avusturya kökenli *pretzel*, Polonya kökenli *bagel*, Ortadoğu kökenli *ka'ak*. Görüntü ve yapılış teknikleri olarak birbirine benzemekle birlikte her biri nevi şahsına münhasır yiyeceklerdir.

Halka biçiminde, has undan yapılmış yuvarlak bir çeşit ekmek türü anlamında simide, o dönemlerde kullanılan "halka simid" ya da simid-i halka tanımıyla ilk kez 1593 tarihli Üsküdar Şerhi Sicilinde rastlanıyor.(no:29 s.127 belge no 1297) 1 akçe ve 135 dirhem yani 432 gr geliyor.¹ Bu tanımlamaya bakarak bunun simitten çok bugün Adapazarı ve İzmit'te özellikle ramazanda ekmek fırınlarında çıkan halkaya benzediğini görüyoruz. Karamürsel'de simit dolması, Adapazarı ve köylerinde halka dolması olarak tüketilen bir yiyecek. İç kısıma ya da peynirle doldurulan yumurtaya batırılarak kızartılan bir hamur işi çeşidi.

Günümüz simidini en çok çağrıştıran ürün ise 25 dirhemlik (80 gr) "simid halka" ise 17. yüzyılın ortalarına ait. *Osmanlı'da Fırıncılık-17. Yüzyıl*'ın yazarı Mehmet Demirtaş 1651 tarihli mutfak defterinde dönemin padişahı 4. Mehmet'e sunulan günlük unlu mamuller arasında 95 adet simid halka bulunduğundan söz ediyor.

İlk kez 18. yüzyıl kaynaklarında halka-ı simid yerine sadece simid kullanımına rastlanıyor. Hasan Paşazade Mehmed Said Efendi'nin İstanbul kadılığı Sicilliğinde bulunan narh defterlerinde simit için uygun görülen fiyat ve gramaj 1 akçe ve 25 dirhem.²

İzmit'e gelince ilk rastlanan kayıt 1812 Seyyid Halil Paşa Vakfı'nda görülüyor. Nerede olduğuna dair bilgi yok sadece zikredilen meslekler arasında simitçi olarak adı var.

Yine aynı kaynakta, 1844 - 1845 yıllarında tahrir (vergi sayım) defterlerine dayanarak Hacı Hasan mahallesinde bir ekmekçi, Akça Mescid'de bir börekçi, Tepecik'de bir tatlıcı, Hacı Hürrem ve Tepecik'de ikişer olmak üzere dört fırından söz ediliyor.³ Ekmekçi, tatlıcı ve börekçiden ayrı olarak bahsedildiğine göre bu dört fırının simitçi olacağını düşünebiliriz.

Bunlardan sonra simitle ilgili rastladığımız ilk bilgi, Kel Ağa'ya (Ahmet Gül) ait bir simit fırını. 1904 Safranbolu doğumlu. 10 yaşında İstanbul'a gidiyor ve 1918 yılına kadar fırınlarda çalışıyor, kafasında taşıdığı tepsilerde ekmek satıyor.

1918 yılında İzmit'e geliyor ve fırincılık yapmak üzere İstiklal caddesinde bir dükkan kir alıyor (günümüzde Arrow ayakkabı mağazasının olduğu yer). 1936 yılına kadar önce ekmek, daha sonraki yıllarda yufka ve kadayıf nihayet 1936 senesinde ikinci dükkanda simit. Bu simit fırını İnönü caddesi 52 numarada. Cumhuriyet dönemi İzmit'te ilk simit fırını.⁴ Röpörtajlarımız sırasında Kel Ağa'dan Ali Ülker'de bahsediyor.

1900'lü yılların başı, Adapazarı'nda durum şu, Sapanca'dan 10 çocuğuyla birlikte Adapazarı'na bir aile geliyor, İsmail Urgup (soyadı kanunuyla aile Ürgüplü soyadını alıyor), geliş sebebi Sapanca'nın o dönemde karışık

* Öğretim görevlisi, Beykent Üniversitesi, kevserayd@hotmail.com

1 Artun Ünsal, *Susamlı Halkın Tilsimi: İstanbul'da Kara Fırından Simit Saraylarına Simit, Peynir ve Çayın Türküsü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 45.

2 Artun Ünsal, *Susamlı Halkın Tilsimi: İstanbul'da Kara Fırından Simit Saraylarına Simit, Peynir ve Çayın Türküsü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 49.

3 İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, ed: Hüseyin Erol ve F. Yavuz Ulugün, Hakan Atmaca, Kocaeli: İzmit Rotary Kulübü, 2013, ss. 34-35.

4 İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, ss. 61-62.

olması ve ailesinin can güvenliği. Sakarya caddesi üzerinde Rumlardan bir fırın devralıyor, simit fırını. Gerçek Adapazarı, gerekse İzmit'e usta yetiştirecek fırın burası, Ürgüplü ailesinin ve Adapazarı'nın ilk simit fırını. İsmail Urgup'un çocuklarının bir kısmı Adapazarı'nda kalırken işi öğrenen diğer kısmı ise İzmit ve Gölcük'e gelerek simit işini burada yapmaya başlıyor.

Aşağıda yer vereceğimiz röportaj özetlerinden de anlaşılacağı üzere, İzmit simidinde iki ekol var, Ankara ve Adapazarı. Özellikle Sıtkı Akşener bu iki ekolu harmanlayarak İzmit simidinin bugünkü haline gelmesine ön ayak olan kişi.

Sıtkı Akşener'in simit fırını hakkında oğlu Tuncer Akşener ile görüşmemizde şu konulardan söz etti:

Dedesi Basri Akşener 1918 yılında Rize'den İzmit'e geliyor. Önce Çocuk Parkı'nın oradaki simit fırınında hamurkar olarak çalışıyor. Bu dönemde orada sonradan İzmit'in meşhur tatlıcısı olarak anılacak olan Mehmet Yılmaz'da hamurkar (Fırıncı Kel Ağa'nın simit fırını). Sonra 1933 yılında Rumlardan bir ekmek fırını devralıyor. Baç, Çınarlı Camii karşısında, İnönü caddesi no 314'te. Alt katı taş ve tuğla, üst katı ahşap olan iki katlı bir bina. Tuncer Bey burayı 3 metre çapında çok da büyük olmayan ama o günkü İzmit nüfusu için büyük sayılacak bir fırın olarak tanımlıyor. Basri Akşener burada uzun yıllar ekmek yapıyor. 50'li yılların başında tava simidi, halka ve galeta işine başlıyor.

60'lı yılların başında Adapazarı'ndan önce Rafet Ürgüplü'nün kardeşi Reşat sonrasında Cafer Gümüşdal (bu ismi, Sıtkı Akşener'in fırınında çalışmış olan Ali Ülker'de doğruluyor) Erkenap Cevat ve Halit Dalkılıç Sıtkı Akşener'in fırınına geliyor. (Tuncer Akşener Adapazarı'ndan usta geldiğini doğruluyor. İsimleri Adapazarı'nda halen simit fırını bulunan 1948 doğumlu Nail Kurt'tan alıyoruz.)

Sıtkı bey 62 yılında radikal bir kararla akşam simidi çıkarmaya başlıyor. O zamana kadar İzmit'te böyle bir alışkanlık yok, toplumun alışması altı aydan fazla sürdü diyor Tuncer Bey. Niçin böyle bir karar aldı sorumuza ise şöyle yanıt veriyor:

“Ha bu yenecek bir şey niye akşam yenmesin? Bu bir inovasyon yani. O zamanlarda modernleşmeye başlıyor İzmit. Akşam çayı filan yaygınlaşıyor. Bisküvi de yok o zaman. Dikkat ederseniz bisküvi fabrikaları da o zamandan sonra yaygınlaşıyor. Pastaneler böyle yaygın değil, bisküvi yaygın değil. İnsanların tek ikram edeceği şey simit. Ve babam akşam simidine başladığı zaman, ilk önce insanlar yadırgıyor. Ama sonra çok ciddi bir tutulma oldu. Yani gerçekten; ben hatırlıyorum sonraki dönemlerini. Eee, satıcı buradan çıkardı. Aşağılar da yeni yapıyor, demiryolu caddesi. Zaten bir apartmana gidiyor 70-80 simit satıyor. Yani öyle tutuldu ki ekmek fırını kadar iş yapıyorduk biz, gece 3'te 4'te başladık. Zaten burdaki kuyruk taa yolun başına kadar. Yani öyle satıcılık. Ben 66-67'yi hatırlıyorum, tezgâhta duruyordum. Babam yalnız, ilkokul 4'teydim. Simitleri ben sayıyordum. Ben sadece sabah deftere 90 kişi yazdığımı hatırlıyorum. Muhasebe defterleri vardır, kasa defterleri... Üç sıra yazardım ben. 33 tane bir sıra. Zaten 2,5 sıra bir kere her sabah olur. Bir de sırayla alıyordu insanlar. O kadar çok simit satılırdı. Sonra saat 9:30-10:00 a kadar sabah simidi olur. 9:30'dan 12:00ye kadar ara (yazın söylüyorum, kışın sürekli devam eder günler kısa olduğu için). Saat 13:00'de bir daha kürek girer. Yazın açık sinemalar vardı, açık sinemalarda simit verirdik biz. Akşam saat 7:00'ye kadar simit çıkardı bizde.”

Simit dışında çeşit olarak yaptıkları mamülleri şöyle sıralıyor, açma, peynirli poğaçaya, pandispanya, ramazanda normal pide bazen de içli pide. Fırının kapasitesi büyük olmadığı için içli pide yapmanın zor olduğunu belirtiyor.

Tuncer Akşener eski simit fırınlarından Çocuk Parkı'nın oradaki fırını, Balık Pazarı'ndaki Yalı Fırını ve Ciğerciler'in oradaki eski adı Ankara şimdiki adı Fethiye olan fırını hatırlıyor. Ankara fırınının da Rumlardan kaldığını Hüseyin Dalkıran tarafından açıldığını, Hüseyin ustanın Sıtkı Akşener'in fırınında usta ve kürekçi olarak çalıştığını belirtiyor.

Sıtkı Akşener ile birlikte tava değil taban simidi yapılmaya başlanıyor İzmit'te. Tava simidi genellikle Kastamonu ve Safranbolulu ustaların tercih ettiği yöntem. O dönem Adapazarı sadece taban simidi yapıyor. Büyük ihtimal Adapazarı'ndan ustaların gelmesiyle bu yönteme geçilmiş olabilir.

“Tava simidinde pişmeye hazır simitler fırın tepsisine dizilir ve tepsiyle birlikte taş fırına verilir. Taban simidinde ise simit önce küreğe sıralanır sonra direk olarak taş fırın tabanına bırakılarak pişirilir, daha ince işçilik ve ustalık ister.” diye belirtiyor Tuncer Akşener.

Ankaralı ustaların gelişinin Ali Usta'yla başladığını belirtiyor. Ali Altun pidecilikten gelme 70'li yılların başında Sıtkı Akşener'in fırınında çalışmaya başlıyor, işe alan Tuncer Akşener.

Simidin en önemli iki ögesinden biri olan susam için Tuncer bey şunları anlatıyor:

“Şimdi, susam o dönemler çok pahalı bir şey. Her sene fiyatları, şimdiki fındık fiyatları gibi. Türkiye’de üretiliyor dışarıdan gelmiyor. Yani iki katına çıkar. 4,5 liralık alsan 9 lira olur. Kıymadan pahalı. Afyon bölgesi tabii ama bizim yerli susamımız çok güzel bir susamdır. Şimdi hepsi ithal geliyor yerli susam yok. O zaman da susam işini Rumlar yapıyordu. Anargünos Gülcüoğlu, Stefanos Gülcüoğlu diye. Onlardan alırdık biz susamı. 100 kiloluk çuvallarla gelirdi susam. Ambara gelirdi. Susam işlenmiş simitte kullanmaya hazır gelirdi. Ama bazen tutarsızlıklar oluyordu. Onu yine pekmezle, babam fırında tavlardı. İşlerdi. Ama bu zaman zaman olan bir şeydi. Onu alırdılar, pekmezle tavaya yedirirdiler, fırında dinlendirirdiler. Zaman zaman, susamda sorun varsa. Ama genelde biz düz susam kullandık. Dönem dönem tavlama işlemini yaptıklarını hatırlıyorum. Ondan sonra Ali Abi’yle birlikte 70’li yıllarda Ankaralı ustalar gelmeye başladı. Muzaffer’de (Muzaffer Önal Pişkin simit fırınına kurucusu) o dönemden. Avşar vardı, zannedersem Avşar’ı aldı. Ankaralı ustaların gelmesi, o zaman aslında simit böyle büyük değildi. Simitler o zaman 50-60 gramdı. Ama simit 20 kuruştı. Ve kanaatkârdılar. 15 kuruşa simit satardık biz. 20 kuruşa da satıcı satardı. Ve kanaatkâr bir karla yapılırdı. Babam da orada 2 kuruş 3 kuruş ya kazanır ya kazanmazdı. Çok dar bir kar marjıyla üretilen sürümü olan bir şeydi. Sonra bu kâr artmaya başladı. Hatırlıyorum, 25 kuruş yapmadı mesela babam onu. İpe dizerlerdi 5 tane bir liraya satarlardı. 15 kuruşa alırlardı. Fazlalık verme usulü yoktu. Yani 100 simit alana 100 simit verilirdi.”

Ankaralı ustaların gelmesiyle o dönem tek bağ ve 50/60 gr simit yapılmış ama kısa süre sonra tekrar çift bağ (fıtıl) dediğimiz bugünkü modele geri dönülmüş. Tek bağa dönüşün sebebi biraz da ekonomik. Susam fiyatları artınca tek bağ ve tava simidinde daha az susam kullanılması tercih sebebi olmuş. 70 kiloluk çuvala 20 kg susam harcarken bu yöntem için 10 kg susam yeterli oluyormuş. Bu konuya da şöyle değiniyor Tuncer Akşener:

“Simit ufaldıkça susam kullanımı artıyor. Simit büyüdüğü zaman, bir daire düşünün simidin çevresini. 120 gram olduğu zaman siz ona 100 kilodan, diyelim ki 1000 simit çıkardıysanız; harcadığınız susam oranı azalır. Aslında susam-hamur oranı küçük simitte daha yüksektir. Ve daha lezzetlidir. Mesela bizim fırınımız küçüktü. Küçük fırın olunca zaten simidi atmakla çıkarmak bir oluyordu. Ve çıtır oluyordu. Ve de hafif yanık oluyordu. Bizim simidin özelliği zaten o, yanık oluşu. Bizim eski İzmitliler simidi biraz yanık sever. Oradan gelir. Şimdi fırınlar, matadorlarda böyle bir şansınız yok. Daha gevrek, gramaj da küçüktür çıtır olur. Fakat burada pazarlamada bir problem oldu. Şimdi ilk başlarda biz bu fırını yaptığımızda tüketim çok hızlı. Adam alıyor, yarım saat sürmez satması. Sonra tüketim yavaşlamaya başlayınca; tabii ufak simit çabuk bayatlayan bir şey; biraz da o simidi, hem susam oranı hem de çabuk bayatlamayı geciktirme amacıyla. Simitler önce 80 grama çıktı sonra 90 grama çıktı. Sonra 100. Ben bıraktığımda 120 grama kadar çıkmıştı.”

Yüksek gramaja çıkılmasının bir sebebi olarak da şunları anlatıyor:

“Şimdi millet de çok şekilli simit istiyor. Biraz da ticari şeyler de bunu bu hale getirdi. Çünkü kürekle zayıf fazladır. Kürek simidi küçüktür, küçük simitte işlerken, mesela 1 ağızda 5-6 tane zayıf verirsin. Kırarsın yani kürekle toplarken. Simit büyüdüğü zaman kuvvetleniyor, kuvvetlendiği için o zayıflar azalıyor. Birim başı maliyetler düşüyor. Aslında keşke o 50 gram, 48-50 bakın. O kadar hassas keserdik ki. 48’i bile keserdik. 48 gram kesilirdi terazi de vardı. Böyle ustaların eli alıştı. Benim de o zaman alıştı. 50-60, birer gram farkla şu elle kesilirdi. Mesela çift fıtıl kesersin, o zaman 35 gram kesersin mesela. 70 gram ederdi.”

Taş fırında odun olarak aromasından dolayı muhakkak gürgen kullandıklarını özellikle belirtiyor, küçük ve kubbeli bir fırın olmasının da lezzete ayrıca etki ettiğini söylüyor. Akşam simidinde fırını kapatmadan önce son bir parti simidi şu şekilde pişirdiklerini söylüyor.

“Yani odun fırınının kapağını kapat, 15 dakikada pişer o. Ateş yok, közüyle. Kapağını kaparsın, 125 tanelik kapağı kapat, kapağı aç. Ben çok bilirim, caddeden insanların gelip simit aldığı.”

Simit fırınında kurulduğundan itibaren hamur yoğurmak için makine kullandıklarını söylüyor ve bunu şöyle anlatıyor:

“Bizde bir makine vardı, rulmanlı makine değildi. Rulmanlı motor değildi mesela. Kayar, bronz yataktı; motoru vardı yani. Bu sektöre dedemin zamanında makine girmiş. Elde yapanlar küçük işletme. Siz nereye yapacaksınız; burada elektrik kesilir anan ağlar. Çok zor iştir o.”

Un olarak tam böreklik Piyale un kullandıklarını, haziran ayında taze un geldiğinde büyük problem yaşadıklarını anlatıyor. Çünkü bununla simit hamuru hazırlamak zahmetli olurmuş, tuz ve su oranlarının iyi ayarlanması gerekiymiş.

“Akşaaaammmsimidii!” söyleminin Sıtkı Akşener tarafından başlatıldığını o dönemde yetmiş bin nüfuslu İzmit’te on bin simit satıldığını mutlulukla hatırlayarak söylüyor.

Bunun dışında simit satılırken en çok söylenen tekerlemenin:

“Eskişehir unundan
Yeni çıktı fırından
Çene suyundan”

olduğunu belirtiyor.

Ali Ülker 1948 Tekirdağ doğumlu 14 yaşında annesi ve 6 kardeşiyle İzmit'e göçüyor. Bir iki yıl Çınarlı kahve semtinde bulunan Sıtkı Akşener'in fırınından simit alarak satmaya başlıyor (günde ortalama 350 simit satıyor; 17,5 kuruşa alıp 25 kuruşa satılıyor). Simit satmaya zaruretten başladık diyor, yapacak iş yok çünkü.

Kalabalık bir çocuk grubuyla satış yapıyorlar. Sıra beklerken arka tarafa geçip simit yapılışını da izlemeye başlıyor.

İki senenin sonunda Adapazarlı Cafer ustanın teşvikiyle simit yapımını öğrenmeye başlıyor. Bunu şu şekilde anlatıyor: “Sıtkı abey karşı çıktı önce Cafer Usta'na, sen benim en çok simit satışı yapan elemanımı nasıl ayartısın, diye ama ustam güvendi bana ve kısa sürede öğrendim.” Anlatırken sık sık duygulu anlar yaşıyoruz gözleri doluyor Ali Bey'in.

(Adapazarlı simitçi Nail Kurt da Cafer ustanın adını vermişti Cafer Gümüştal, Halit Dalkılıç, Erkenap Cevat)

Kastamonu'dan da ustalar vardı, Namık usta, Bardakçı Memet. Orduevi civarında ikamet eden bir aile idi.

Hemen yanı başında Kemal'in fırını, (100/ 150 mt) Çocuk parkının orada Nihat ustanın fırını, Eski otobüs garajı, şimdiki balık pazarı Yalı Simit Fırını (Süleyman Abi) Ciğerciler içerisinde, Ankara Simit Fırını, (şimdiki adı Fethiye simit fırını)üç ortak, Muzaffer Önal, Hüseyin Dalkıran, Vahit Dalkıran (Kandıralı)

Mehmet Ali paşa'nın az yukarısında kanal boyunda Mustafa Taşçı'nın fırını da var.

Ali Ülker, 16 yaşına kadar Sıtkı Akşener'in fırınında çalışmış. Arada kısa süreliğine Ankara simit fırınına gitmiş fazla yevmiye verdikleri için 2 hafta sonra tekrar kardeşi Emin'de aynı fırında çalıştığı için geri dönmüş.

Pişkin Fırın'ın temellerini Çamur İzzet atıyor 1966 yılında Ankara simit fırını ortaklarından Geredeli Muzaffer Önal burayı simit fırınına dönüştürüyor ve Ali Ülker bu kez oraya geçiyor, askere gidene kadar orada çalışıyor. Asker dönüşü yine aynı yerde çalışmaya devam ediyor. Bir yıl sonra Yarımca'daki eski bir fırını alıyor oradaki esnafın isteği ve desteğiyle simit fırını açıyor. 75 senesinde *Dodge Pikap* alıyor ve simit servisine başlıyor. Okul gibi, fırının etrafına yeni binalar yapılıncaya kadar kalıyor, yeni yer arayışıyla 77 senesinde Tütünçiftlik'te sahibi Akyazılı olan kapalı duran bir fırını açıyor. (Ağadere) 94/95 yılına kadar devam ediyorlar.

Simit fırınında açma, üzümlü kek, paskalya çöreği, halka ve börek de yaptıklarını hüzünle karışık bir mutlulukla anlatıyor.

Akşenerlerin fırınından daha eski olarak İzmit ve Gazi liselerin oradaki Kel Ağa'nın fırınına zikrediyor.

Yakup Katkay 1967 Kars doğumlu 8-10 yaşlarında ailesiyle birlikte İzmit'e geliyor. Tüm simitçiler gibi önce simit satarak çalışmaya başlıyor. Eski adı Ankara şimdiki adı Fethiye olan simit fırınında satıcılıktan sonra askere gidene kadar usta olarak çalışıyor.

Asker dönüşü Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nde çalışmaya başlıyor simit işini bırakıyor.

Ankara simit fırınında üç ortak olduğunu hatırlıyor. Hüseyin-Vahit Dalkıran (Kandıralı)ve Muzaffer Önal. 80'li yıllarda bu fırını Hakkarili İbiş İlanlı devralıyor. Bu süreç içerisinde Yakup Usta emekli olunca tekrar bu fırında çalışmaya başlıyor ve halen devam ediyor.

Simit almaya gelen eski İzmitlilerden buranın çok eski bir fırın olduğunu duyduğunu belirtiyor (150 yıllık olabileceğini ve Rumlardan kaldığını) Balık pazarındaki Yalı fırınına hatırlıyor.

Yakup Usta da diğerleri gibi 70/80 gramlık simidin daha çıtır ve lezzetli olduğunu üzerine basarak vuruyor ama ticari sebep ve insanların istekleri doğrultusunda (çünkü insanlar para verdikleri şey gözüne gelsin istiyor diye anlatıyor) gramajın zaman içerisinde 120/130 grama ulaştığını belirtiyor.

İzmit'te geçmiş dönemde Ankara ve Safranbolu'dan gelenler fırıncılık işini tercih ederken yakın dönemde Kars ve Hakkarililerin bu işi yapmaya başladığını söylüyor. Kan davası ve yapılacak iş olmaması göçte en büyük etken. Simitçiliği/ fırıncılığı tercih etme sebepleri ağır işlerde çalışmaya yatkın olmaları ve günlük sıcak para temini.

Yakup Katkayhelen İstiklal caddesi No 29 Fethiye simit fırınında (eski adı Ankara simit fırını) çalışmaya devam ediyor.

Ahmet Çağlın 1963 Kars doğumlu. 1970'ten beri İzmit'te yaşıyor. Kan davası sebebiyle göçtüklerini ve herkes gibi simit satarak işe başladığını söylüyor. İlkokul yıllarında eski cumartesi pazarında Hüseyin Özdemir'in fırınından simit alıp satmaya başlamış. Dokuz kardeş oldukları için babaları simit fırını açmak yerine hep simit satarak ailesini geçimini temin etmiş.

18 yaşında Ali Altun'un yanına çırak olarak girmiş. Eski cumartesi pazarının orada Saray simit fırını. Ali Altun'un oğulları ilerleyen yıllarda bu fırını kapayıp Kardeşler simit fırını açıyor.

"Muzaffer Amcam (Önal) ve Sıtkı Abim (Akşener) bu işin iki duayeniydi İzmit'te." diyerek onlara olan özlemini ve minnetini sık sık dile getiriyor.

Ahmet Çağlın da Muzaffer Usta'nın Ankara'dan Sıtkı Akşener'in Adapazarı'ndan ustalar getirdiğini ve İzmit simidine bu iki ekolün damga vurduğunu belirtiyor.

Muzaffer Usta'nın Ankara tarzı simit yaptığını bunu bir müddet İzmit'te devam ettiğini sonra Sıtkı Akşener'in fırını ve Ankara (şimdiki adı Fethiye) simit fırınının ilk sahibi Hüseyin Dalkıran ve Gölcük'te simitçilik yapan abisi Vahit Dalkıran ile şimdiki tarz olan çift fitil soğuk pekmezleme yöntemine geçtiklerini söylüyor.

Gölcük ve Karamürsel'de daha çok pastane şimdi yapıldığını o yüzden kendilerinin buraya simit götürdüğünü, yurtdışından gelen İzmitlilerin de muhakkak kendilerinden simit alarak döndüğünü anlatıyor.

Şu anda oğluyla birlikte bu işe devam ettiklerini, torununun da devam edeceğini ve simitçilik geleneğini aile boyu devam ettireceklerini önemle vurguluyor.

Karabaş Mah. Leyla Atakan Cad. 13'de Çıtır simit fırını olarak mesleğe devam ediyorlar.

Çetin Altun, Ali Altun'un oğlu kardeşiyle birlikte baba mesleğini Kardeşler Simit Fırını adıyla (Perşembe pazarı Anıt Park'ın arkası) devam ettiriyor. Babaları 2000 yılında vefat etmiş.

Babasının 60'lı yıllarda Ankara'dan İzmit'e geldiğini, gelmeden önce de orada simitçilik yaptığını söylüyor. Ankara simidinin tek bağ ve sıcak pekmezleme yöntemiyle yapıldığını ama babasının İzmit'e geldiğinden itibaren bugünkü tarzda simit yaptığını vurguluyor.

Simitte yerli susamın, ustalığın, odun fırınının, gramajın, düzgün bağlamanın kaliteyi %50 artırdığını küçük bir fırın olarak odun fırınında devam edeceklerini vurguluyor.

Yapılan görüşmeler neticesinde simit Türkiye'de kültürel belleği tetikleyen mühim bir yiyecek. Kolay ulaşılır olması, ucuzluğu, her vakit yenilmesi ve her yaşa hitab etmesi en büyük sebeplerden.

Simitle ilgili en önemli ayrıntı kent soylu bir yiyecek olmasına rağmen çalışmak için tercih edenler daima göçmenler. Kent soylu olmasının sebebi, yerleşiklik ve düzenek gerektirmesi. Fırın, susam, pekmez bunların en önemlisi. Göçmenlerin çalışma sebebine gelince yatacak yer imkânı sunması ve sıcak olması.

Tıpkı ekmek de olduğu gibi simitte de endüstriyel maya kullanımı, ehil olmayan, işi tam anlamıyla öğrenmeden yapanların sayısının çoğalması kalite ve lezzete olumsuz etki ediyor. Bunun için bazı ustalar bir simit okulu projesine sıcak bakabileceklerini, en azından bir standardın olmasının kaliteyi belli düzeyde tutacağını öngörüyorlar.

Deprem sonrası Adapazarı ve İzmit'te durum iki farklı şekilde gelişiyor. AB şartlarına uyum çerçevesi içerisinde tablada satışın yasaklanması Adapazarı'nda taş fırın sayısında çoğalmaya İzmit'te ise Belediye onaylı seyyar araçlarla simit satımına sebep oluyor. Her iki ilde de deprem sonrası Doğu'dan göç sebebiyle bir şekilde simit satışının çoğalması.

Bunun yanı sıra İzmit'teki simit fırınlarında gözlenen bir durum da çoğunun Simit Sarayı benzeri yapılanmaya dönüşmesi, görüştüğümüz kişiler bunun halkın tercihinden ve sadece simit satarak yeterli ekonomik girdi sağlanamamasından kaynaklandığını belirtiyorlar.

Gastronomi turizminin son yıllarda yükselen bir değer olması simidi yeniden ve bu gözle değerlendirmemiz için bu bilgiler ışığında bir kapı aralayabilir. Bu noktada dikkat etmemiz gereken önemli bir husus var, simidi nasıl tanımlayacağımız. İşletme iktisadı profesörü ve aynı zamanda iyi bir gastronom olan simit sevdalısı rahmetli Arman Kırım'ın şöyle bir önerisi vardı:

Simit özel bir isim ve sadece bu coğrafyaya mahsus, ek tanımlamaya ihtiyacı yok. İngilizce çevirilerde sıklıkla rastladığımız *sesamebagel*, ya da *Turkishpretzel* gibi illa gerekiyorsa sadece *sesame ring* diyebiliriz ama o sadece simittir...

KAYNAKÇA

Ünsal, Artun, *Susamlı Halkanın Tarihi*, YKY. İstanbul, 2010

Ulugün, F. Yavuz, *İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi*, İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları. İzmit, 2012.

Sözlü Kaynaklar

Tuncer Akşener

Ali Ülker

Yakup Katkay

ÇetimAltun

Ali Çağlın

Nail Kurt

İstanbul Medreselerinde Kocaelili Bir Müderris: Huzur Dersi Hocası Gebzeli Hafız Abdullah Şerif Efendi

Arzu GÜLDÖŞÜREN *

İlmiye teşkilatında görev alan müderrisler arasında İstanbul dışından taşradan gelerek İstanbul medreselerinde görev alan ve medrese teşkilatında yükselen müderrisler de vardır. Medrese tahsili için farklı yerlerden İstanbul'a gelenler arasında Gebzeliler de bulunmaktadır.¹ Nitekim 1844 tarihli medrese talebe defterinde İstanbul medreselerinde eğitim alan Gebzeli dört talebe kayıtlıdır.² Onlardan yaklaşık yirmi yıl sonra 1864'lerde medrese eğitimi almak için İstanbul'a gelen Gebzeli talebelerden biri de Abdullah Şerif Efendi'dir. Gebze, İstanbul'a çok yakın bir yerde bulunduğu ve merkezle taşra arasında geçiş güzergâhı üzerinde yer aldığı için Abdullah Şerif Efendi, "merkeze en yakın taşralı" müderrisler arasındadır.³ Abdullah Şerif Efendi, İstanbul medreselerinde okuyan ve sonrasında da İstanbul medreselerinde görev alan sayıca az Gebzeli müderristen biridir. Gebze'nin merkeze çok yakın olması ve önemli medreselere sahip olması Gebzelilerin tahsil ve sonrasında da müderrislik için İstanbul'u daha az tercih etmelerinin sebeplerinden biri olabilir. İkinci bir sebep Gebzeli talebelerin İstanbul medreselerinde kendi aralarında bir network ilişkisi kuramamış olmaları ihtimalidir. Zira 1844 tarihli talebe defterinde Kastamonulu talebelerin aynı medrese hücrelerinde bir arada kaldıkları kayıtlıdır.⁴

Abdullah Şerif Efendi, Gebze kazasına bağlı Demirciler köyünde 16 Eylül 1267 (28 Eylül 1851)'de doğmuştur.⁵ Doğumundan yaklaşık 5-6 yıl önce 1845'lerde aşağı yukarı 88 haneye sahip olan Demirciler köyünde 440 kişi yaşamaktadır. Köy halkından mesleği tespit edilenler o dönemde geçimlerini ekseriyetle bağcılıkla sürdürmektedir.⁶ Abdullah Şerif Efendi, babasının mesleği hakkında herhangi bir bilgi vermemiş, sadece babasından "Şerifzâde Hacı Hüseyin Efendi" olarak bahsetmiştir. "Şerifzade" unvanı Hüseyin Efendi'nin köyün ileri gelen ailelerinden birine mensup olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira "zâde" ifadesi evlat manasına geldiği gibi asil yerinde de kullanılabilir bir tabir olduğundan⁷ Şerifzâdeler, ilmiyeye ya da yönetici sınıfına mensup Gebze'nin köklü ailelerinden biri olabilir. Babası için kullandığı "Hacı" ifadesi ise babasının hac ibadetini yerine getirdiğine işaret etmektedir. Abdullah Şerif Efendi'nin annesi Cemile Hanım'dır. Abdullah Şerif Efendi, Hatice Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten ikisi erkek ve ikisi kız dört çocuk dünyaya gelmiştir.⁸

Abdullah Şerif Efendi, kendisinden bahsederken "Hafız Şerif" unvanını kullanmaktadır. Bu ifade, İstanbul'a geldiği 1281 (1864-1865)'e kadar Gebze'de bulunduğu yıllarda hafızlık eğitimi tamamlamış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İstanbul'a gelmeden önce burada medrese eğitimi almış mıdır, yoksa sadece ilk tahsilini ve hafızlık eğitimi mi burada tamamlamıştır, bu konu hakkında kesin bir bilgi elde edilememiştir.

Gebze'de o yıllarda İstanbul ulemasının da zaman zaman müderrislik yaptığı 149 akçeli Musıla-i Süleymaniye derecesindeki Mustafa Paşa Medresesi⁹ gibi önemli medreseler bulunmasına rağmen Abdullah Şerif Efendi,

* Dr., Bilim ve Sanat Vakfı. E-posta: arzuguldosuren@gmail.com

1 Abdullah Şerif Efendi ile aşağı yukarı aynı dönemde yaşayan ve kaynaklarda zikredilen diğer Gebzeliler; Feyzullah Efendi, Hasan Sabri Efendi, Mehmed Efendi ve Mehmed Ali Efendi'dir. Hümeysra Zerdecî, *Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları*, Ankara, 2008, s. 432.

2 Aydın Bolat, Pelin İskender Kılıç, "1844 Tarihli 187 Nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu", *Studies Of The Ottoman Domain*, 7/13, 2017, s. 30.

3 Zira XVII. yy'da adli bakımdan Üsküdar'a bağlı olan Gebze'nin, yargı merkezi Üsküdar yönetim merkezi ise İzmit'tir. 1831 sayımı sonrası Gebze, İstanbul'dan alınarak Cezayir-i Bahr-ı Sefid eyaletinin merkezi Kocaeli'ye bağlanmıştır. 1844-1845'de hazırlanan Temettuat Defteri'ne göre ise Gebze, Bolu eyaletine bağlı Kocaeli sancağının bir kazası olarak kalmıştır. 1846'da yapılan düzenleme sonrası Kocaeli tekrar Kastamonu eyaletine bağlanmıştır. Gülfezzin Çelik, *Gebze (Sosyo-Ekonomik Bir İnceleme)* 16. 19. Yüzyıl, I, Kocaeli, 2003, s. 12-13.

4 Bolat, İskender, "187 Nolu Medrese Defteri", s. 35.

5 Abdullah Şerif Efendi'nin hayatı ile bundan sonra verilecek bilgiler için bkz. İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, Sicill-i Ahval Dosyası, nr. 3460. Ayrıca Ebülula Mardin, *Huzur Dersleri*, II, İstanbul, 1951, s. 261-262; 931.

6 Çelik, *Gebze 16. 19. Yüzyıl*, s. 124.

7 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul, 1993, s. 644.

8 Hatice Hanım (1266/1849-1850-25 Eylül 1927), Oğulları Mesut (1286/1869-1870-20 Şubat 1944) ve Mustafa Hulusi (1301/1883-1884-?) Konuk ile kızları Nadire (1297/1879-1880-5 Teşrinievvel 1331/18 Ekim 1915) ve Zeynep Hanım (1291/1874-1875-?)'dir.

9 Mustafa Paşa Medresesi'nde müderrislik yapanlar arasında Şeyhülislam Ebussuud Efendi'de vardır. 931/1524-1525'de bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir. Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, İstanbul, 2005, s. 385.

ilim tahsil etmek amacıyla 1281 (1864-1865)'de İstanbul'un Süleymaniye semtine gelmiştir. İstanbul'a geldiği yıllarda İstanbul medreseleri talebe sayısı bakımından en kalabalık dönemlerinden birini yaşamaktadır. Abdullah Şerif Efendi'nin gelişinden birkaç yıl sonrasına ait 1869 tarihli Şeyhülislamlığın verisine göre o dönemde İstanbul'da 177 medresede kayıtlı 5560 öğrenci bulunmaktadır. Bir süre sonra talebe sayısının fazlalığı medreselerin gerilemesinin sebepleri arasında gösterilmiş ve medreseler asker kaçakları için birer yuva olarak tarif edilmiştir. Abdullah Şerif Efendi, 14 yaşında daha çocuk denilebilecek bir yaşta olduğundan ailesi ile birlikte İstanbul'a gelmiş olması ihtimali daha kuvvetlidir. Nitekim sicil dosyasında babasının vefat tarihini Recep 1317 (Kasım Aralık 1899) olarak net bir şekilde zikretmesi Abdullah Şerif Efendi'nin babasıyla birlikte tahsil için İstanbul'a geldiği ve sonrasında babasının burada vefat ettiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Abdullah Şerif Efendi, Süleymaniye'de Dökmeci-i Sani Medresesi'nde eğitime başlamış,¹⁰ Süleymaniye dersiamlarından Ayaşlı Hafız Ahmed Recai Efendi'nin derslerine devam etmiştir. 15 senelik bir medrese tahsilinin ardından Cumadelula 1297 (Nisan-Mayıs 1880)'de Ahmed Recai Efendi'den icazetname almıştır. O dönemlerde medreselerdeki tahsil süresi aşağı yukarı 18 yıl olduğundan Abdullah Şerif Efendi biraz daha kısa bir sürede eğitimini tamamlamıştır. Zira aynı yıllarda Üsküdar'da Mihrimah Sultan Medresesi'nde tahsilini sürdüren Vildan Faik Efendi, medrese eğitimini 19 yılda tamamlamıştır.¹¹

Abdullah Şerif Efendi, medreseyi bitirdikten yaklaşık 1,5 yıl sonra Zilkade 1298 (Eylül Ekim 1881)'de girdiği imtihanda başarılı olmuş, ehliyetini ispat için bir sene sonra Şevval 1299 (Ağustos-Eylül 1882)'de Süleymaniye Camii'nde talebeye ders vermeye başlamıştır. Ders vermeye başladıktan yaklaşık olarak 13 yıl sonra Cumadelula 1313'de (Ekim-Kasım 1895)'de talebelerine icazet vermiştir. 18 Teşrinievvel 1298 (30 Ekim 1882)'den itibaren kendisine 100 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Süleymaniye Camii'nde talebeye ders vermeye başladıktan bir yıl sonra kendisine maaş bağlanmıştır.

Abdullah Şerif Efendi, Süleymaniye Camii'nde talebeye ders verdiği gibi 1304 (1886-1887)'de İstanbul ruusuna nail olduktan sonra İstanbul medreselerinde de müderrislik yapmaya başlamıştır. Medreselerdeki görevleri dolayısıyla müderrislik beratı verilmiş, fakat ruus beratlarından bazıları kaza sonucu yanmıştır. Abdullah Şerif Efendi, ilk olarak 7 Ş 1304 (1 Mayıs 1887)'de Dersiyye-i Hamidiye Medresesi'ne İbtida-i Haric müderrisi olarak tayin edilmiştir. Bu görevde 8 yıl kaldıktan sonra Gurre-i Zilhicce 1312 (26 Mayıs 1895)'de Mütercim Sinan Bey Medresesi'nde Hareket-i Haric müderrisi olarak görev almıştır. Bu vazifede yine 8 sene görev yaptıktan sonra 21 Rebiülevvel 1321 (17 Haziran 1903)'de Şeyh Yusuf Efendi Medresesi'ne İbtida-i Dahil müderrisi olmuştur.¹² Yaklaşık 4,5 yıl sonra 9 Zilkade 1325 (14 Aralık 1907)'de Sururi Bey Medresesi'ne Hareket-i Dahil müderrisi tayin edilmiştir.¹³ Abdullah Şerif Efendi'nin bundan sonraki görevleri hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi olmamakla beraber, maaş cetvelindeki verilerden hareketle Musıla-i Sahn müderrisliğine tayin edilmiş olması da muhtemeldir.

Abdullah Şerif Efendi'nin medreselerdeki görev süresini II. Mahmud döneminde görev alan İstanbul müderrisleriyle karşılaştığımızda çıkan sonuç bir medreseden diğer bir medreseye yükselme sırasında arada geçen bekleme süresinin oldukça uzun olduğudur. Zira II. Mahmud döneminde müderrislerin çoğunluğu İbtida-i Haric'den, Hareket-i Haric'e 1-2 en fazla 3-4 yıl gibi bir sürede, İbtida-i Haric'den, Hareket-i Haric'e yine 1-2 en fazla 3-7 yıl aralığında, İbtida-i Haric'den, Hareket-i Dahil'e 4-5 en fazla 6-10 yıl arasında yükseliyordu.¹⁴ Bu müderrislerin büyük çoğunluğu da taşralı müderrislerdi. Abdullah Şerif Efendi'nin medrese derecelerinde yükselmesi sırasında bu kadar uzun beklemesinin sebebi müderris sayısının artmış olmasıdır. Aynı yıllarda müderris olarak görev alan Vildan Faik Efendi de aşağı yukarı aynı sürelerde medrese basamakları arasında yükselmiştir.¹⁵ Abdullah Şerif Efendi örneğinde olduğu gibi İstanbul dışından gelen müderrisler İstanbul medreselerinde kendilerine yer bulabiliyordu. Hatta İbtida-i Haric derecesinden Sahn-ı Seman müderrisliğine kadar taşralı müderrisler, ulema aileleri mensuplarına ve İstanbullu müderrislere göre medreselerde sayıca daha fazla yer alıyordu. Sahn-ı Seman'dan yukarıda bulunan medreselere doğru çıkıldıkça durum taşralı müderrisler aleyhine değişmeye başlamaktadır. Abdullah Efendi'nin Hareket-i Dahil müderrisliği sonrasındaki görevleri hakkında bir bilgiye sahip olmadığımızdan Gebzeli bir müderris örneğinde durumun nasıl cereyan ettiği tespit edilememiştir.

Abdullah Şerif Efendi, Hareket-i Dahil müderrisi olduktan ve yaklaşık 10 yıl İstanbul medreselerinde görev aldıktan sonra Ramazan 1326 (Eylül-Ekim 1908)'de huzur derslerine muhatab olarak tayin edilmiş ve Ramazan 1341 (Nisan-Mayıs 1923)'e kadar bu görevi kesintisiz sürdürmüştür. Huzur derslerine tayininin hususi tarafı bu derslerde görev alan Gebzeli tek müderris olmasıdır. Huzur Derslerindeki görevi vesilesiyle kendisine dör-

10 1914 yılındaki kayıtlara göre bu medresede 20 kişi kalabiliyordu. Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara, 2000, s. 125.

11 Arzu Güldöşüren, 'Arnavutluk'tan İstanbul'a Bir Alim Portresi: Debreli Vildan Faik Efendi', *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, (2015), s. 118-119.

12 İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, *Tarik Defterleri (TD)*, nr. 23.

13 İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, *Tarik Defterleri (TD)*, nr. 24. İlmiye Salnamesi, Dârülhilâfeti'l-Âliyye, 1324, s. 113. İlmiye Salnamesi, haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmet Nezihi Galitekin, Cevdet Dadaş, İstanbul, 1998, s. 108.

14 Arzu Güldöşüren, *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Uleması*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 226-228.

15 Güldöşüren, "Vildan Faik Efendi", s. 119-120.

düncü rütbeden Mecidi ve Osmani nişanları verilmiştir. Sicil dosyasında nişanların henüz ihсан olunmadığını ifade etmiştir. Yaklaşık 15 yıl boyunca değişik meclislerde muhatap olarak görev alan Abdullah Şerif Efendi'nin huzur derslerindeki görevlerine gelince, Ramazan 1326 (Eylül-Ekim 1908),¹⁶ Ramazan 1327 (Eylül-Ekim 1909) ve¹⁷ Ramazan 1328 (Eylül-Ekim 1910)'da VIII. Ders muhatabı,¹⁸ Ramazan 1329 (Ağustos-Eylül 1911) ve¹⁹ Ramazan 1330 (Ağustos-Eylül 1912)'de VII. Ders muhatabı,²⁰ Ramazan 1331 (Ağustos-Eylül 1913)'de VI. Ders muhatabı,²¹ Ramazan 1332 (Temmuz-Ağustos 1914)'de V. Ders muhatabı,²² Ramazan 1333 (Temmuz-Ağustos 1915)'de III. Ders muhatabı,²³ Ramazan 1334 (Temmuz 1916) ve²⁴ Ramazan 1335 (Haziran-Temmuz 1917)'de II. Ders muhatabı,²⁵ Ramazan 1336 (Haziran-Temmuz 1918)'de III. Ders muhatabı,²⁶ Ramazan 1337 (Mayıs-Haziran 1919)'da IV. Ders muhatabı,²⁷ Ramazan 1338 (Mayıs-Haziran 1920),²⁸ Ramazan 1339 (Mayıs-Haziran 1921),²⁹ Ramazan 1340 (Nisan-Mayıs 1922) ve³⁰ Ramazan 1341 (Nisan-Mayıs 1923)'de I. Ders muhatabı³¹ olarak görev almıştır.

Abdullah Şerif Efendi, Ramazan 1326 (Eylül-Ekim 1908)'den Ramazan 1335 (Haziran-Temmuz 1917)'ye gelinceye kadar geçen sürede VIII. Ders muhatablığından II. Ders muhatablığına kadar yükselmiştir. Ramazan 1336 (Haziran-Temmuz 1918)'de III. Ders ve Ramazan 1337 (Mayıs-Haziran 1919)'da IV. Ders muhatablığına düşmüştür. Abdullah Şerif Efendi'nin muhatablık derecelerindeki düşüşün bir sebebi olmalıdır. Zira huzur derslerindeki mukarrilik derecesi düşürülen Vildan Faik Efendi, kendisi ile anlaşamayan Musa Kazım Efendi'nin bu duruma sebep olduğunu iddia etmiştir.³² Abdullah Şerif Efendi'nin muhataplığının düşürülmesinde de böyle bir sebep etkili olmuş olabilir. Huzur dersleri aynı zamanda müderrisleri sistemle bütünleştiren müderrisleri sultana dolayısıyla politik hayatın merkezine yakın haline getiren derslerdi.³³ Gebzeli bir müderris olan Abdullah Şerif Efendi de bu dersler dolayısıyla padişahla aynı ortamda bulunabilme imkanına sahip olan müderrislerden biri olmuştur. İlmiye teşkilatında müderris ve huzur dersi hocası olarak 40 seneden fazla hizmet ettikten sonra emekli olmuş, 4 Mart 1930'da ise vefat etmiştir.

16 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 550. İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi, *Huzur-ı Hümayun Müderrisleri Defteri (HHMD)*, nr. 45, 106.

17 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 554, (HHMD), nr. 45, 107.

18 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 557, (HHMD), nr. 45, 108.

19 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 560, (HHMD), nr. 45, 109.

20 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 564, (HHMD), nr. 45, 110.

21 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 567, (HHMD), nr. 45, 111.

22 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 579, (HHMD), nr. 45, 112.

23 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 574, (HHMD), nr. 45, 113.

24 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 577, (HHMD), nr. 45, 114.

25 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 580, (HHMD), nr. 45, 115.

26 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 584, (HHMD), nr. 45, 116.

27 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 588, (HHMD), nr. 45, 117.

28 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 591, (HHMD), nr. 45, 118.

29 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 595.

30 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 598.

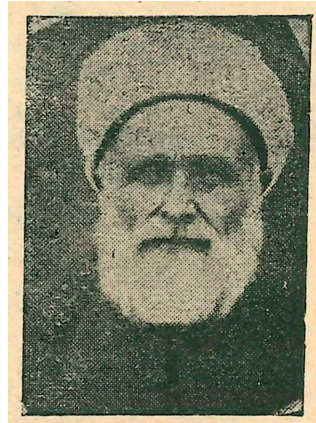
31 Mardin, *Huzur Dersleri*, I, s. 603.

32 Güldöşüren, "Vildan Faik Efendi", s. 123.

33 Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması*, Ankara, 2008, s. 242,245.

KAYNAKÇA

- İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Sicill-i Ahval Dosyası*, nr. 3460.
- İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Tarik Defterleri (TD)*, nr. 23-24.
- İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi, *Huzur-u Hümayun Müderrisleri Defteri (HHMD)*, nr. 45.
- Bolat, Aydın, Kılıç, Pelin İskender, "1844 Tarihli 187 Nolu Medrese Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu", *Studies of the Ottoman Domain*, 7/13, (2017), ss. 117-148.
- Baltacı Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, I, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çelik, Gülfettin, *Gebze (Sosyo-Ekonomik Bir İnceleme) 16. 19. Yüzyıl*, I, Kocaeli Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2003.
- Güldöşüren, Arzu, *II. Mahmud Dönemi Osmanlı Uleması*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013.
- Güldöşüren, Arzu, Arnavutluk'tan İstanbul'a Bir Alim Portresi: Debreli Vildan Faik Efendi, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, (2015), s. 117-148.
- İlmiye Salnamesi, Matbaa-i Âmire, Dârülhilâfeti'l-Âliyye, 1324.
- İlmiye Salnamesi, haz. Seyit Ali Kahraman, Ahmet Nezih Galitekin, Cevdet Dadaş, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK, Ankara, 2000.
- Mardin, Ebülula, *Huzur Dersleri*, I-II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1951.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB, İstanbul, 1993.
- Zerdeci, Hümevra, *Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.
- Zilfi, Madeline C., *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması*, Birleşik Yayınları, Ankara, 2008.

Gebzeli Hafız Abdullah Şerif Efendi
(1281/1864-1865-4 Mart 1930)

İzmit Âlimlerinden İbrahim Edhem Ve Kurban Ahkâmı İle İlgili Risalesi

Abdullah KAHRAMAN * - Salih ŞAHİN **

Giriş

İzmit tarihinde pek çok ilim ve fikir adamı yetiştirmiştir. Zaman içerisinde bunların bir kısmı isim olarak yaşatılıp hatıraları canlı tutulsa da bir kısmı tarihin tozlu sayfaları arasında kalarak unutulmaya yüz tutmuştur. Arkasında eser bırakmamış olanlar yakın tarihte de yaşasalar bir veya iki nesil sonra genelde unutulurken, eser sahiplerinin yeniden hatırlanma imkanı daha çoktur.

İzmit'in yetiştirip "İzmidî" nisbesini kullanan ve naiplik de yapan alimlerinden biri de İbrahim Edhem Efendi'dir. Hayaatı hakkında fazla malumat bulunmayan bu zat, Kandiye Naibidir. Kandiye Girit adasında bir şehirdir. Bugünkü adı Heraklion'dur. 1669 yılında Osmanlı tarafından fethedilmiştir. Naib: Taşradaki kadılara verilen isimdir. Biz onu, kurban ahkâmına dair yazmış olduğu bir risaleden tanımaktayız. Kitabü'z-zebaih'deki bilgilerden eserin 1316 yılında yazıldığı ifade edilmektedir. Bu tarih yazarın yaşadığı yılları tespiti imkanı vermektedir. Araştırmamızda İbrahim Edhem Giridi adıyla Makâlâtı Hikemiye diye bir esere ulaştık. Bu eser, Hz. Ali'den rivayet edilen hikmetli sözleri içermektedir. Bu sözler şerh ve tercüme edilmiştir. Bu şahsın da yukarıdaki şahıs olma ihtimali düşünülebilir.

Biz tebliğimizde İbrahim Edhem'in Kitabü'z-Zebaih ve'l-Udhiyye adlı eserini tanıtacağız.

Risalenin Müellifi:

Kitabın müellifi, Kandiye Naibi İbrahim Edhem'dir. Ancak hayatı hakkında şu ana kadar bir malumat edinemedik.

Risalenin Fiziki Özellikleri:

39 sayfadan ibaret olan risale, Meârif-i Nezâret-i Celîlesinin 15 Teşrin-i Evvel Sene 313 ve 543 Numaralı Ruhsat-ı Resmîyesiyle 1316 yılında DERSEÂDET'te Mahmud Bey matbaasında (Bab-ı âli civarında Ebu's-Suûd caddesinde numara 72) basılmıştır. Dili Osmanlıcadır. Ancak hemen her meselenin altında hükümlerin alındığı Arapça klasik kaynaklardan alınan ibareler Arapça olarak da verilmiştir. Bu Arapça ibareler büyük oranda müellifin Osmanlıca tercümesiyle uyuşmakla birlikte yer yer bazı kelime ve cümle farklılıkları da vardır.

Risalenin Muhtevası:

İçindekiler/Konular

1. Udhiye kelimesinin Aslı ve İ'lâli
2. Kurbanın tarifi
3. Kurban Kan Akıtmaktır
4. Kan Akıtma İmam-ı Azam'a Göre Vacip, İmameyne Göre Sünnettir.
5. Kurbanın Vacip Olmasının Şartları

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

** Öğr. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

6. Köleye Kurbanın Vacip Olmaması
7. Gayri Müslime Kurbanın Vacip Olmaması
8. Misafire Kurbanın Vacip Olmaması
9. Fakire Kurbanın Vacip Olmaması
10. Kurbanın Zengin Kendisine Vacip Olup, Küçük Çocuklarına Vacip Olmaması
11. Zenginliğin Şer'î Ölçüsü
12. Asli İhtiyaçların Tarifi
13. Sadaka-i Fıtır ve Kurbanda Nisabın Nâmî Olmasının Şart Olmaması
14. Yedi Tartının İzahı
15. Ödemeye Gücü Yeten Eşininin Zimmetinde Mehr-i Muaccel Alacağı Olan Kadının Zengin Olduğu
16. Zengin Küçüğün Malından Kurbanın Vacip Olmadığı
17. Ma'tûh ve Deli Küçük Hükmündedir
18. Kurbanın Vacip Olmasının Sebebi
19. Şehir ve Kasabalarda Kurban Kesmenin Zamanı
20. Köy ve Çiftliklerde Kurban Kesme Zamanı
21. İmamın Bayram Namazını Terk veya Tehir Etmesi Durumunda Kurban
22. Kurban Kesimini Erken Yapan Şehirli İçin Şer'î Çözüm
23. İmamın Bayram Namazını Abdestsiz Kıldırması Durumunda Kurban
24. Bayram Namazı Kılınp Kurbanlar Kesildikten Sonra O Günün Arefe Olduğunun Anlaşılması
25. Gece Kurban Kesmenin Mekruh Olması
26. Fakirlik Zenginlik Doğum Ölüm İçin Kurban Bayramı Günlerinin Sonunun Dikkate Alınması
27. Kurban Vaktinin Geçmesiyle Kan Akıtma Vücubunun Sadakaya İntikali
28. Vacip Olan Kurban Kesilmeden Kurban Bayramı Günlerinin Geçmesi
29. Zengin Olan Kişi Bayram Günlerinin Geçmesinden Sonra Fakirleşmesi
30. Kurbanlık Hayvanın Kaybolup Bayram Günlerinden Sonra Bulunması
31. Kaybolan Kurbanın Başka Bir Kurban Alındıktan Sonra Bulunması
32. Kesilmeden Önce Kurbanın Kusurlu Olması
33. Bir Fakirin Kurban İçin Aldığı Koyunun Doğurması
34. Kurbanın Rüknü
35. Koyun ve Keçi Bir Kişi İçin, Deve ve Sığır Yedi Kişiye Kadar Kurban Olur
36. Deve Sığır Kurban Kesecek Olan Ortaklardan Birinin Hissesinin Yedide Birden Az Olmaması
37. Ortak Devenin Kurban Edilmesinde Bütün Ortakların İbadet Maksatlarının Olması
38. Kurban İçin Alınan Deve ve Sığıra Başkalarını Ortak Etmek
39. Ortak Kurbanın Etinin Tartılarak Taksim Edilmesi
40. Deve ve Koyunun Hangisinin Faziletli Olduğu
41. Kurban İçin Belirlenmiş Yaş
42. Vahşi Hayvanın Kurban Edilmesi
43. Boynuzsuz Burulmuş Delirmiş Uyuzlu Hayvanın Kurban Olması
44. Kör, Tek Gözlü, Zayıf, Topal ve Hasta Hayvanın Kurban Edilmesi
45. Eli, Ayağı Kesik, Kulağının, Kuyruğunun ve Göz Nurunun Üçte Birinden Fazlası Gitmiş Olan Hayvanın Kurban Edilmesi

46. Kurbanlık Hayvanın Göz Nurunun Yok Olan Kısmının Ölçülmesi Şekli
47. Ağında Hiç Dişi Olmayan Hayvanın Kurban Edilmesi
48. Doğuştan Kulaksız, Kuyruksuz, Burnu Kesik, Memelerinin Ucu Kesilmiş veya Kurumuş Hayvanın Kurban Edilmesi
49. Hünsa Hayvanın Kurban Edilmesi
50. İnsan Pıslığı Yiyen Hayvanın Kurban Edilmesi
51. Kırık Boynuzlu Hayvanın Kurban Edilmesi
52. Kurbanın Kesim Esnasında Belirlenmesi
53. Üç Kişinin Kurbanının Sahiplerinin Ayıramayacağı Şekilde Karışması
54. Kurbanı Kesmek Dahi İbadettir
55. Kurbanı Ehl-i Kitaba Kestirmek
56. Kurbanın Etinin Üçte Biri Yemek, Üçte Biri Ziyafet ve Üçte Birinin de Sadaka İçin Olması
57. Zengin Kurbanının Etinden Hiç Sadaka Vermeden Hepsini Yemesinin Helal Olmaması
58. Fakirin Kurbanının Etinden Yemesinin Helal Olması
59. Zengin Küçük Oğlu İçin Kestiği Kurbanın Etindeki Tasarrufu
60. Küçüğün Malından Küçük İçin Babası veya Vasisi Kurban Kestiğinde Tazmin Gerekmemesi
61. Küçüğün Malından Kesilen Kurbanın Etinin Tasarruf Şekli
62. Nezir Kurbanının Etinden Nezredenin Yemesinin Caiz Olmadığı
63. Zenginlikte Orta Halli Olan Kişinin Kurbanının Etini Tasadduk Etmemesi
64. Kurban Kesilmeden Önce Yününden Faydalanmanın Mekruh Olması
65. Kurbanın Derisi Konusu
66. Kurbanın Eti ve Derisinin Satışının Caiz Olmaması
67. Kurbanın Parçalarından Kasap Ücretinin Verilemeyeceği
68. Kurbanın Çulunun ve Yularının Satışının Caiz Olmaması
69. İki Kişiden Birinin Diğerinin Koyununu Kurban Etmesi
70. Bir Kişinin Kurbanını Başka Biri Kendisi İçin Kesmesi
71. Bir Kişinin Başkasının Koyununu Gasbedip Kendisi İçin Kurban Etmesi
72. Emanet Olan Koyunun Kurban Edilmesi
73. Kurban İçin Satın Alınan Koyunu Emanetçinin Sahibi Adına Kurban Etmesi
74. Kurbanın Etinden Hibe Yoluyla Gayri Müslime Hibe Edilmesinin Caiz Olması
75. Bir Kişinin Kurban Günlerinden Önce Bir Koyun Kurban Edeceğim Diye Niyet Etmesi
76. Ödünç, Emanet ve Rehin Koyunun Kurban Edilmesi
77. Bir Kişinin Kendi Malından Ölü Bir Kişi İçin Kurban Etmesi
78. İbadet Niyetiyle Kesilen Kurbanın Hükümü
79. Hayvanı Boğazlamak
80. Kesim İki Şekildedir.
81. Kesim Aleti Hakkında
82. Hayvanı Yatırmadan Önce Bıçağı Bilemenin Mendup Olması
83. Mekruh Durumlar
84. Kuyuya Düşüp Canlı Olarak Çıkarılması Mümkün Olmayan Hayvanın Zorunlu Kesim İle Kesilmesi
85. Kesim Esnasında Besmelenin Terkedilmesi

86. Arapça, Türkçe, Kıptice ve Diğer Dillerle Çekilen Besmele İle Kesilen Hayvanın Etinin Helal Olması
87. Besmelede “vâv” Olmaksızın “Bismillahi Allahü Ekber” Demenin Müstehap Olması
88. Besmeleye Allah’tan Başkasının İsmi Atırsız Bitiştirmek
89. Besmeleye, Atıfla Başkasının İsmi Bitiştirmek
90. Besmelede Sırf Allah Adını Anmanın Şart Olması
91. Dua ve Diğer İfadelerin Allah’ın İsminden Şeklen ve Manen Ayrılması Durumu
92. Kurbanı Kesene Kişinin Besmele Kasdıyla “Elhamdülillah” veya “Sübhânellah” Demesi
93. Hayvanın Besmeleden Hemen Sonra Kesilmeyip Hakikaten veya Hükmen Meclisin Değişmemesi Şarttır.
94. Kesim İle Besmele Arasında Amel-i Kalil ve Amel-i Kesir
95. Bir Hayvan Üzerine Besmele Çekilip Başka Bir Hayvanın Kesilmesi
96. Amr Zeyd’in Emriyle Kurbanını Kesip Sonra “Kasten Besmeleyi Terkettim” Demesi
97. Kurbanın Sahibinin Kasapla Beraber Kurbanını Kesmesi Durumunda İkisine de Besmelenin Gerekmesi
98. Ehl-i Kitap’tan Ma’tûh ve Çocukların Kestikleri Helaldir
99. Devenin Nahri (Özel kesilme şekli) Koyun ve Keçinin İse Kesilmesi
100. Kesilmiş Hayvanın Yenmesi Mekruh Olan Kısımları
101. Köpeğin Keçiye Yaklaşması Sonucunda Doğan Yavrunun Hükümü
102. İleri Gelen Bir Kişinin Gelişi İçin Kesilen Kurbanın Hükümü
103. Misafire İkram İçin Kesilen Kurbanın Etinin Yenmesinin Hükümü
104. Teberrük Maksudıyla Çekilen Besmele İle Kesilen Kurbanın Hükümü
105. Hayvanın Karından Ölü Olarak Çıkan Ceninin Hükümü
106. Tüyünü Yolmak İçin Kaynar Suya Sokulan Tavuğun Hükümü
107. İslam Şehirlerinde Kesilmiş Bulunan Hayvan
108. Canlı Hayvandan Kopan Parça
109. Kesilmiş Hayvanın Canlılığı Kadar Canlılığı Olan Hayvanın Kesilmesi
110. Canlılığı Bilinmeyen Hayvanın Kesim Esnasında Hareket Etmesi veya Kendisinden Kan Çıkması
111. Canlılığı Bilinen Hayvandan Kan Çıkmasa Bile Helal Olması
112. Canlılığı Bilinmeyen Hayvandan Kan Çıkmayıp Ağzını Açması veya Kapaması

Risalenin Üslubu: Risale, kolay, sade ve öğretici bir üslupla kaleme alınmıştır. Hanefi Fıkıh kitaplarından kurbanla ilgili konular seçilip belli bir tertibe tabi tutulmuş ve “mevzu/konu” başlığı altında ele alınmıştır. Bazen terim açıklamalarına yer verilen risalede, meselelere dair ayrıntılara girildiği de olmaktadır. Yer yer delillerin de zikredildiği görülmektedir.¹ Aynı zamanda Hanefi imamları arasındaki tercihlere de yer verildiği görülmektedir.² Hemen her meselenin aktarıldığı fıkıh kaynağı da o meselenin altında zikredilmektedir. Bazen eserin adı bazen de sadece müellifine yer verilmektedir. Aynı zamanda risalede “ve aleyhi’l-fetvâ” denilerek fetvaya esas olan görüşe de işaret edilmektedir.

Risalenin Kaynakları: Eserin temel referansları meşhur Hanefi fıkıh ve fetva kitaplarıdır. Fetâvâ-i Kadîhân(Hâniyye), Ebû’l-Mehasin Fahrüddin Hasen b. Mansur b. Mahmud el-Özkendi el-Fergâni (ö. 592/1196); Mecmeu’l-enhur fi Şerhi Mülteka’l-Ebhur (Damad), Şeyhîzâde (ö. 1078/1667); Cevheratü’n-neyyira, Muhammed el-Haddâd ez-Zebîdî (ö. 800/1397); Reddu’l-muhtâr, İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer, (ö. 1252/1836); Behcetü’l-fetâvâ, Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi (ö. 1156/1743); Tebyînü’l-hakâik, Zeylaî(ö. 743/1343); Mülteka’l-ebhur, İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (ö. 956/1549); Dürrü’l-muhtar, Alâeddin Haskefî (ö. 1088/1677); Surratü’l-fetâvâ, Sâdık Mehmed b. Alî es-Sâkızî (ö.1099/1688); el-Bahrü’r-râik (Kenz şerhi), (İbn Nüceym) Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî (ö. 970/1563); Ahkâmu’s-sığâr, Muhammed b. Hüseyin el-Ustruşenî (ö.632/1235); ed-Dürrer, Molla Hüsrev (ö. 885/1480); Bedâ’i, Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191); el-Fetâvâ’l-Bezzâziyye, Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzi

1 Bk. s. 4-5.

2 Bk. s. 5.

(ö. 827/1424); Neticetü'l-fetâvâ, Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed el-Gedüsi (1143-1210/1730-1795 tarihleri arasında meşihat makamında bulunmuş şeyhülislamın verdiği fetvalar mecmuası); Şerhu siyeri'l-kebir, Şemsüleimme Muhammed es-Serahsî. (ö. 483/1090); Tatarhâniyye, Alim b. el-Ala el-Ensârî ed-Dihlevî (ö. 786/1384); el-Hidâye, Merginânî (ö. 593/1196); Feth'ül-Kadir (el-Hidâye şerhi), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) risalenin başvurduğu kaynaklardır.

Ele Aldığı Meselelerden Örnekler:

Örnek 1 - Asli İhtiyaç:

İnsandan helaki uzaklaştıran şeylere denir. Bu da iki kısımdır. Bir kısmı helaki gerçekten uzaklaştırır. Ev, nafa-ka, harp aletleri, sıcak ve soğuğu engellemek için kişinin muhtaç olduğu elbise gibi; diğer kısmı ise insandan manevi helaki uzaklaştırır. Borç, ev eşyası, meslek aletleri, binek hayvanları, ilim erbabı için kitaplar gibi. Bunlar asli ihtiyaçlardır.

“İbni Melek bu hususu şöyle açıklamıştır: Yani asli ihtiyacı ile meşgul, şöyle ki, asli ihtiyaç, nafaka, ev, savaş aletleri, sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseler gibi insanı gerçekten yok olmaktan koruyacak olan şeyler veya borç gibi manevi olarak helak edici şeydir. Çünkü borçlu ölüm gibi olan hapisten kendini kurtarmak için elindeki nisap ile borcunu ödemeye mecburdur. Yine meslek aletleri, ev eşyaları, binek hayvanları, ehli için ilim kitapları gibi. Çünkü cehalet ilim ehline göre ölüm gibidir. Kişinin bu ihtiyaçlarına ödemesi gereken dirhemleri olduğu zaman bu dirhemler yok gibi olur. Susuzluk için kullanılması gereken suyun yok sayılması ve budurumda teyemmümün caiz olması gibi.” (İbni Abidin)

Örnek 2 - Yedi Tartının İzahı:

Vezn-i sebâ' on dirhemi yedi miskal ağırlığında olan dirheme denir. Malum ola ki, Hz. Ömer (r.a.)'ın halifelîğinin son dönemlerine gelinceye kadar dirhemler çeşitliydi. Onlardan bazısının on dirhemi on miskal, bazısının on dirhemi altı ve bazısının on dirhemi beş miskaldi. Hz. Ömer, alışverişte halk arasında ihtilaf ve tartışma meydana gelmemesi gibi hayırlı bir maksatla bahsi geçen üç çeşit dirhemın miskallerini toplayıp, toplam yirmi bir miskalden üçte birini alarak on dirhemın yedi miskal ağırlığında olmasını uygun bulup hazırlamıştır. Böylece dirhemleri birleştirdiğinden dolayı bu dirheme vezn-i seb'a diye isim verilmiştir. Bu vezn nisapta da geçerlidir. Vezni seb'a ölçüsüne göre iki yüz dirhem yüz kırk miskal eder. Bir miskal yirmi kırat, bir dirhem on dört kırat, bir kırat beş arpadır.

1 miskal = 20 kırat, 1 kırat = 4 arpa ise 1 miskal = 20 x 4 = 80 arpa.

140 miskal x 80 = 11200 arpa = 200 dirhem

Örnek 3:

Köy ve çiftlikte fecrin doğuşundan sonra ve bayram namazından önce kurban kesmek caizdir. Ancak fecrin doğuşundan önce kesmek caiz değildir. Çünkü kesim vakti fecrin doğuşuyla girer.

“Köy halkının fecrin doğuşundan önce kurban kesmeleri vacip değildir. Çünkü kesim vakti ancak fecrin doğuşuyla girer.” (Cevheretü'n-Neyyira)

Örnek 4 - Kan Akıtma Vücubunun Sadakaya İntikali:

Kurbanın vacib olmasının sebebi olan vakit geçse vaciplik kan akıtmadan tasaddük etmeye intikal eder. Şöyle ki, zengin veya fakir bir kişi mülkiyetinde bulunan belirli bir koyunu Allah için Kurban Bayramı günü kurban edeceğim diye nezir ile kendine vacip kıldıktan sonra kesmeden bayram günleri geçse, o koyunu diri olarak tasaddük etmesi vacip olur. Yine kendisine kurban vacip olmayan bir fakir kurban günlerinde kurban niyetiyle bir koyun satın alıp o koyunu kesmeden kurban günleri geçse o koyunu diri olarak tasaddük etmesi vaciptir. Bu iki durumda vakti geçmiş kurbanı kesip etinden yemek sahibi için helal olmaz. Eğer kesip ve etinden yemiş olsa kalan etin aynını ve yediği etin değerini nakit olarak sadaka vermesinin dışında, kesilen kurbanın değeri canlı halindeki değerinden noksan olursa noksan değeri dahi sadaka olarak vermesi vacip olur.

Eğer kurbanı kesmeden kurban günleri geçse nezirde bulunan kişi kurban belirlendiği için onu diri olarak sadaka verir. Eğer nezreden kişi fakir olup da kurban günleri geçtikten sonra onu keserse etini sadaka verir. Eğer kesince değerinde bir azalma meydana gelirse azalan miktarı da sadaka verir.

Örnek 5 - Deve Sığır Kurban Kesecek Olan Ortaklardan Birinin Hissenin Yedide Birden Az Olmaması:

Deve, sığır ve camış kurban etmek isteyen iki, üç, dört, beş, altı veya yedi kişiden birinin hissesinin yedide birden az olmaması şarttır. Eğer birinin hissesi yedide birden az olursa o kişide kurbiyet vasfı yok olduğu için tamamının kurbanı caiz olmaz. Şöyleki; bir sığırın sekizde bir hissesine biri, yedi hissesine ise diğeri miras veya satın alma yoluyla sahip olan iki şahıs bu ortak sığırlarını kurban niyetiyle Kurban Bayramı günlerinde kesseler *sekizde bir hissede kurbiyet vasfı yok* olduğu için caiz olmadığı gibi yedi hissede de sahih olmaz.

Örnek 6 - Kurban İçin Alınan Deve ve Sığıra Başkalarını Ortak Etmek:

Yine üzerine kurban vacip olmayan fakir, *başkasını ortak etme niyeti olmaksızın*, kendisi adına kurban kesmek niyetiyle satın aldığı bir deve veya sığıra başkasını ortak edemez. Çünkü zenginin adaması, *fakirin ise satın alması sebebiyle kurbanlık teayyün eder*.

"Fakirin ise satın aldığı büyükbaş hayvana başkasını ortak etmesi caiz değildir. Çünkü fakir o hayvanı kurbanlık olarak satın almakla kendisine vacip kılmıştır. Vücup teayyün etmiştir (Bedâi' ve Gayet'ül-Beyan, İbni Abidin). Hâniye'de ise satın alma esnasında niyet etmeyip sonra başkalarını ortak ederse Ebu Hanife bunu mekruh görmüştür. Feth'ül-Kadir'de hedi konusunda şöyle anlattık; örneğin bir kişi muta' için bir büyükbaş hayvan satın alsa, onu kendisine özel olarak vacip kıldıktan sonra altı kişiyi ona ortak etse caiz değildir. Çünkü kendisine vacip kıldığı zaman tamamı vacip olmuştur. Bir kısmı şer'an vacip olmuştur, bir kısmı ise kendisinin vacip kılmasıyla vacip olmuştur. Eğer satın aldıktan sonra ortak ederse ortaklardan aldığı bedeli tasadduk etmesi vaciptir. Eğer satın alma esnasında altı kişiyi ona ortak etmeye niyet ederse caizdir. Çünkü o kişi satın almakla tamamını kendisine vacip kılmamıştır. Eğer satın alma esnasında niyeti olmayıp ve altı kişi kendisine ortak olsun diye vacip kılmamışsa caizdir. Faziletli olan hepsinin veya diğerlerinin emriyle ortaklardan birinin satın almasıdır. Böylece başlangıçta ortaklık sabit olmuş olur. Belki de bu husus fakire veya nezir ile kendisine vacip kılana hamledilir veya hedi ile kurbanı ayırmaktadır." (İbni Abidin).

Örnek 7 - Kurbanın Rükünü:

Kurbanın rükünü deve, sığır ve koyun cinsinden kesilmesi caiz olan hayvanı kesmektir. Bunların dışında tavuk ve horozu kurban günlerinde kurban niyetiyle kesmek tahrimen mekruhtur. Zira tavuk ve horozu kurban kesmek Mecüsilerin adetidir.

"Kurbanın rükünü deve ve koyun türü (أنعام) hayvanlardan kesilmesi caiz olanı kesmektir. Bunlardan başkası kesilmez. Tavuk ve horoz kesmek mekruhtur. Çünkü bunları kesmek mecüsilere benzemektir.(Bezzâziye, Dürr'ül-Muhtâr) "Tavuk kesmek mekruhtur sözü" kurban niyetiyle demektir. Gerekçenin de işaret ettiği gibi kerahet tahrimeştir. Bu durum kendisine kurban kesmenin vacip olmadığı kişi hakkındadır. Aksi halde durum açıktır." (İbni Abidin)

Örnek 8:

Yabani deve, sığır, koyun ve keçiden kurban caiz olmaz. Ancak yabani ile ehlî olandan doğanını eğer anası ehlî ise kurban edilmesi caiz, eğer anası ehlî değilse kurban edilmesi caiz değildir. Örneğin ehlî bir inek yabani bir öküzle çiftleşse veya ehlî koyun ve keçi kurt veya geyikle çiftleşse meydana gelen yavruyu kurban etmek caizdir. Çünkü ana tabiiyette asıldır.

"Kurbanda yabani hayvan caiz değildir. Eğer hayvan yabani ile ehlîden doğmuşsa ana tabiiyette asıl olduğu için anaya itibar edilir. Örneğin kurdun koyunla çiftleşmesinden doğan yavru kurban edilebilir. Yine ehlî bir sığır yabani bir öküzle çiftleşse doğan yavru kurban edilir. Eğer aksi olursa yavruyu kurban etmek caiz değildir." (Cevheretü'n-Neyyira)

Örnek 9:

Kesilen bir tavuk karnı yarılıp bağırsakları çıkarılmadan tüyünü yolmak için kaynar suya atılsa necis olur. Bu şekildeki tavuk yolunup karnı temizlendikten sonra üç defa temiz su ile yıkanırca temiz olur.

"Tüylerini yolmak için karnı yarılmadan kaynayan suya atılan (kesilmiş) bir tavuğun necis olup olmadığı sorulmuş, necis olduğu cevabı verilmiştir. Ancak bu tavuk su ile üç defa yıkandığında temiz olur." (İbni Nüceym.)

Sonuç

Tarihte ilim, kültür, irfan ve medeniyet beşiği olan şehirlerimizden biri olan İzmit pek çok alimin yetişmiş olduğu bir mekandır. Adları unutulmuş belki binlerce âlimden kütüphanelerde eseri bulunanların günyüzüne çıkarılması daha kolay olmaktadır. Ancak bazılarının eserleri vasıtasıyla adlarını öğrenmek mümkün olsa da, hayatları hakkında yeteri kadar bilgi bulunamamaktadır. Tebliğimizin konusu olan Edhem İzmitî de bunlardandır. Ancak yakın zamanda yaşamış olan bu zat hakkında belki tarihçilerin titiz çalışması sonucu malumat bulunabilir.

Hayatı hakkında yeteri kadar bilgiye henüz ulaşamamış olsak da, Edhem İzmitî bize önemli bir risale armağan ederek bu dünyadan ayrılmıştır. Onun bu risalesi ibadet hayatımızın en temel konularından biri olan Kurbanla ilgilidir. Bu özlü ancak faydalı risalesinde kurban konusuyla ilgili yer yer ayrıntı sayılabilecek hususlar da dahil olmak üzere, hemen hemen söylenmesi gereken bütün sözleri söylemiştir. Yerverdiği her görüşün mutlaka kaynağını Hanefi mezhebinin muteber kaynakları üzerinden göstermiş hatta Osmanlıca tercümesinin yanında Arapça orijinalini de vermeye ihmal etmemiştir.

Kolay ve öğretici bir üslupla kaleme alınan bu eser, bu sempozyum vesilesiyle Türk okuyucusunun istifadesine sunulurken müellifini rahmetle yad ediyoruz.

Şeyhzâde Muhyiddîn Mehmed Kocavî'nin Nesih Anlayışı *

Şükrü MADEN **

Giriş

Nesih, önceden belirlenen şer'î bir hükmün sonradan gelen başka bir şer'î hüküm ile yürürlükten kaldırılması anlamında tefsir, fıkıh ve hadis alanında önemli bir usul meselesidir.¹ Kadim dönemden beri müfessirler ve İslam hukukçuları nesih konusunda çok çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Nesih anlayışına karşı çıkanlar olduğu gibi hangi ayetlerin hükmünün kaldırıldığı konusunda farklı görüş beyan edenler de bulunmaktadır. Bununla birlikte İslam alimlerinin çoğunluğu Kur'an'ın bazı ayetlerinin diğer bazı ayetlerin hükümlerini kaldırdığını düşünürler.

Nesih kavramının içeriği konusunda halef ve selef alimleri ya da mezheplerin farklı görüşler ortaya koyduklarını ifade etmek gerekir. Özellikle ilk dönemlerde alimler nesih kavramına sonraki dönem usulcülere göre tahsis, takyid ve beyânı da kapsayacak şekilde daha geniş bir anlam yüklemişlerdir. Haliyle bu farklı nesih kabulleri mensûh ayetlerin sayısı ile ilgili çok farklı rakamların zikredilmesine yol açmıştır.²

Bu çalışmada nesih konusundaki görüşleri değerlendirilecek olan Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî (ö. 950/1543) Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil* adlı tefsirine yazdığı hâşiyede nesihle ilgili meselelere temas etmiştir. Neshi kabul ettiği anlaşılan Şeyhzâde, bazı ayetlerin nesh edildiğini belirttiği gibi nesh edildiği söylenen bazı ayetlerin de hükümlerinin devam ettiğini ifade etmiştir. Aşağıda önce Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî hakkında bilgi verilecek ardından da adı geçen eseri çerçevesinde onun nesih tanımını, mahiyetini, türleri, şartları, bedâ ve şeriatların neshiyle ilgili açıklamaları incelenecektir. Daha sonra ise Şeyhzâde Muhyiddin Efendi'nin kıblenin değişmesi, kocası ölen kadının mirası ve iddeti, müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmaması, haram ayda savaşmak, gece namazı, vasiyet, borçlanmada şahit, Allah'tan hakkıyla korkmak ve yenilmesi haram olan dört şey gibi konulara dair ayetlerin mensûh ya da muhkem olduğuna dair görüşleri tefsir literatürü çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî

Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed Kocavî, II. Bâyezid devri Nakşibendiyye meşâyihından Şeyh Muslihuddin Mustafa el-Kocavî'nin oğludur. Dedesinin adı Şemseddin'dir.³ Vakıf kayıtlarında Şeyhzâde'nin Müslime adlı hanımı ile Abdülkerim isminde bir oğlundan bahsedilmektedir.⁴

Şeyhzâde'nin doğum tarihi ve yeri konusunda sarıh bir bilgi bulunmamaktadır. Hocası İbn Efdaleddin'in vefat ettiği 908/1503'ten önceki dönem onun çocukluk ve yetişme dönemi olmalıdır. Nisbesinin Kocavî olması ailesinin Kocaeli-İzmit civarından olduğunu göstermektedir. Kaynaklar ise genellikle onun İstanbul'daki hayatından bahsederler.⁵

* Bu tebliğ hazırlanırken Tefsirde Hâşiyeye Geleneği ve Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde 'alâ Tefsiri'l-Kâdi el-Beyzâvî Örneği adlı doktora tezimizden (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013) yararlanılmıştır.

** Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, madensukru@gmail.com.

1 Nesih hakkında bkz. Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1408/1988, II, 33-52; Celâlüddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1422/2002, II, 700-723; Muhammed Abdülazim Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Matbaat ülsâ el-Bâbi el-Halebî, Kâhire, ts, II, 173-198; Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, Dâru'l-Adevî, Amman ts., s. 39-62.

2 Abdurrahman Çetin, "Nesih", *DİA*, TDV, 2006, XXXII, 580.

3 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1395/1975, s. 245; Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-Müfessirin min Sadri'l-İslâm Hatta'l-Asri'l-Hâdir*, Müessesetü Nüveyhizî's-Sekâfiyye, Beyrut, 1409/1988, II, 637; Ayvansarayî Hüseyin b. İsmail Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, (haz. Ali Satı), Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1281, I, 201; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 145.

4 *BOA*, TT.d., 251, s. 373, 463.

5 Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 245.

Şeyhzâde Muhyiddin Efendi ilim tahsilinin peşinden İstanbul'da Un Kapanı'ndaki Hoca Hayreddin Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Ancak bir müddet sonra müderrisliği bırakarak uzlete çekilmiştir. Kendisine emekli maaşı olarak bağlanan 15 dirhemi çok bulmuş, 10 dirhemini ihtiyacına yeteceğini söylemiştir. Bununla birlikte Hoca Hayreddin Mescidi'nde Kâdî Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl* isimli tefsirini okutmuştur. Tefsir derslerine şehir halkı ve talebeler büyük ilgi göstermiştir.⁶

Muhyiddin Mehmed Efendi, eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla müfessir ve fakih yönü ile öne çıkmakla birlikte tasavvufi yönüyle de tanınmaktadır. Ona "Şeyhzâde" (Şeyhoğlu/İbnü'ş-Şeyh) denilmesi babası sebebiyledir. Babası Muslihuddin Mustafa, Nakşibendiye şeyhidir. Şeyhzâde kendisi de Nakşibendî tarikatına bağlıdır. Babasının vefatından sonra Emîr Buhârî'ye (ö. 922/1516) ya da onun halifesine intisap etmiştir.⁷ Bununla birlikte tabakât yazarları öğrencisi Taşköprizâde de dahil onun şeyhliğinden bahsetmezler. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 251 numaralı Tapu Tahrîr defterinde onun vakıflarına "Vakfû'l-Merhûm Şeyh Muhyiddin b. Mustafa eş-Şehîr bi-Şeyhzâde el-Müfessir" ibaresiyle yer verilmektedir.⁸ Kaynaklarda tasavvufi bir hayat sürdüğü, dünyaya düşkün olmadığı, mütevazı olduğu, müderrisliği bırakınca ilim ve ibadetle meşgul olduğu anlatılır.⁹ Hatta bazı müellifler *Beyzâvî Tefsîri Hâşyesî*'nin ulemâ arasında revaç bulmasını onun zühdünün, verâsinin ve salih bir insan olmasının bereketine bağlarlar.¹⁰

Şeyhzâde Kocavî'nin vefat tarihine dair hicrî 950 ve 951 tarihleri zikredilmektedir. Aralarındaki yakın ilişki sebebiyle talebesi, Taşköprizâde'nin belirttiği 950/1543-1544 tarihinde vefat ettiği kabul edilebilir.¹¹ Cenâze namazı talebesi Şeyhülislâm Fenârîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 954/1548)¹² tarafından Fâtih Câmii musallâsında kıldırılmıştır.¹³ Yıllarca tefsirini okuttuğu Hoca Hayreddin Mescidi hazîresine defnedilmiştir.¹⁴ Bugün burası İstanbul Fatih İlçesi Akşemseddin mahallesinde Hırka-i Şerîf caddesinin Fevzi Paşa caddesiyle birleştiği kısımdaki binalar, yol ve kaldırımın bulunduğu alana tekabül etmektedir. Mâlesef ne mescid ne de Şeyhzâde'nin kabri günümüze ulaşmıştır.¹⁵

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 251 numaralı Tapu Tahrîr defterinde Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî'nin vakıfları kaydedilmiştir. İstanbul'daki vakıfları Sultan Mehmed Han (Fatih) Câmii Nâhiyesi'ndeki Hoca Hayreddin Mescidi mahallesi vakıfları dahilinde "Vakfû'l-Merhûm Şeyh Muhyiddin b. Mustafa eş-Şehîr bi-Şeyhzâde el-Müfessir" kaydı ile yer bulmuştur. Bu kayıt Şeyhzâde'nin hicrî 938 Muharrem'inin ortalarında gerçekleşmiş Mevlânâ Ebussuûd imzalı vakfiyesinden yazılmıştır. Muhyiddin Efendi 16 cildi kendi telifi olmak üzere 39 cilt kitap ile birkaç haneyi vakfetmiştir.¹⁶ Aynı defterin 462 ve 463. sayfalarında "Vakfû'l-Merhûm Şeyh Muhyiddin" diye başlayan, hicrî 942 Safer'inin ortalarında gerçekleşmiş Mevlânâ Yûsuf b. Hüseyin imzalı vakfiyeden yazılmış başka bir vakıf kaydı daha yer almaktadır. Vakfiyenin içeriğinde Şeyh Muhyiddin'in babasının ismi Muslihiddin, oğlunun da Abdülkerim olduğu belirtilmiştir. Ayrıca vakfedilen mallar da Kocaeli ve civarına aittir. Bu açıdan ilgili vakıf kaydı müellifimiz Şeyh Muhyiddin Kocavî'ye ait olabilir. Bununla beraber Şeyhzâde'nin kayınpederi yine Kocavî nisbeli, 885/1480'de vefat eden, Zeyniyye Şeyhi Muhyiddin Efendi'nin¹⁷ vakıfları olması daha kuvvetli bir ihtimal görünmektedir. Zira müfessirimiz Şeyhzâde Muhyiddin Efendi'nin bu kadar geniş bir mal varlığı olduğuna hiçbir kaynakta ima dahi bulunmamaktadır. Bu vakıf kaydında İzmit, Gebze, Kandıra ve Samandıra'daki mekteplere altı bin ve altmış bin akçe vakfedilmiştir. On bir bin akçe ile Uğraş kasabasında bir mektep yapılması ve üç bin akçe ile de bu mektebin masrafının karşılanması şart koşulmuştur.¹⁸

6 Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 245; Mehmed Mecdî Efendi, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye*, Muhammed Recâi, İstanbul, 1269, s. 408; Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-Sâire*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997, II, 58; Ebû'l-Felâh İbnü'l-İmâd Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, (thk. Abdülkadir Arnaût, MahmûdArnaût), Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1414/1993, X, 409; Müstakimzâde Süleyman Sa'dedin Efendi, *Meşâyihnâme-i İslâm*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1716/1, vr. 4b; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut, 2002, VII, 99; İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Dâru'lhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1951-1955, II, 238; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmir, İstanbul, 1333-1342, I, 334; Cevdet Bey, *Tefsir Tarihi*, Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti, İstanbul, 1927, s. 113; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemû'l-Müellifin: Terâcimü Musannifî'l-Kütübî'l-Arabîyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1414/1993, III, 721; Nüveyhiz, *Mu'cemû'l-Müfessirin*, II, 638; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi-Mehâsinî men Ba'dil-Karnî's-Sâbi'*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., II, 270; Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 4b; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008, II, 643; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İFAV, İstanbul, 2005, I, 476.

7 Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 4b; Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 145.

8 BOA, TT.d.251, s. 373.

9 Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 245; Mecdî, *Terceme-i Şekâik*, s. 408.

10 Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebi Hacı Halife, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübive'l-Fünûn*, Dâru'lhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts., I, 188; Ahmed b. Muhammed el-Dirnevi, *Tabakatü'l-Müfessirin*, (thk. Süleyman b. Sâlih el-Hazzî), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1417/1997, s. 382; Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 4b.

11 Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 245; Mecdî, *Terceme-i Şekâik*, s. 410; Yusuf Elyan Serkis, *Mu'cemû'l-Matbû'âtî'l-Arabîyye'l-Mu'arrebbe*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire, ts., II, 1166; Kehhâle, *Mu'cemû'l-Müellifin*, III, 721; Erdoğan Baş, "Şeyhzâde", *DİA*, TDV, 2010, XXXIX, s. 97.

12 Hakkında bkz. Mehmet İpsirli, "Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi", *DİA*, TDV, 1995, XII, s. 339-340.

13 Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 4b.

14 Müstakimzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, vr. 4b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 334; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, I, 101, 173; Osanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2011, II, 263.

15 Mevki için bkz. BOA, HRT, h. 668; 19. *Asırdan İstanbul Haritası*, (haz. Ekrem Hakkı Ayverdi), İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1958.

16 BOA, TT. d. 251, s. 373; *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târihi*, (nşr. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi), İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1970, s. 211-212.

17 Hakkında bkz. Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmî*, I, 173.

18 BOA, TT. d. 251, s. 462-463; *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri*, (nşr. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi), s. 260.

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî tefsir, fıkıh, hadis, kıraat ve Arab edebiyatı alanlarında eserler ortaya koymuştur. Bunlardan *Hâşiye alâ Envârî't-Tenzil*, Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil* isimli tefsiri üzerine yazılmış en meşhur hâşiyelerden biridir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde müellif hattı yazmaları mevcuttur (Fâtiḥ, nr. 536-541). Birçok kez basılmıştır (Bulak: Matbaa-i Âmire, 1263; İstanbul: Matbaatü's-Sultâniye/Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye, 1282-1283; İstanbul: Bosnalı Hacı Muharrem Matbaası, 1292-1303; İstanbul: Matbaatü'l-Osmaniye, 1305-1306; İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1306; Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1999).¹⁹

Fıkıh alanındaki eserlerinden *Şerhu Vikāyeti'r-Rivāye fî Mesâilil-Hidāye* Tâcüşşerîa'nın (ö. 709/1309) *el-Vikāye* isimli eserinin şerhidir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki cilt halinde müellif hattı nüshası mevcuttur.²⁰ *Ta'lik alâ Şerhi'l-Hidāye* adlı eseri ise Merginânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fıkıhıyla ilgili *el-Hidāye'sine* İbn Mektûm (ö. 749/1348) tarafından yazılan şerhin ta'likidir.²¹ *Şerhu Ferâizis-Sirâciyye* de Muhammed es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200'den sonra) Hanefî fıkıhına göre telif ettiği mirasla ilgili *Ferâizü's-Sirâciyye* isimli eser üzerine yazılmış bir şerhtir.²²

Şeyhzâde'nin hadis alanındaki eseri Radiyyüddin es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252) *Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye'sine* yazdığı *Şerhu Meşâriki'l-Envâr* isimli şerhtir.²³

Şeyhzâde Kocavî kıraatle ilgili olarak Kâsım b. Firrûh eş-Şâtibî'nin (ö. 590/1194) *eş-Şâtibiyye* de denilen *Hırzül-Emânî* adlı kasidesini şerh etmiştir.²⁴

Arap diline dair ise Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-Ulûm'u* üzerine *Şerhu Miftâhi'l-Ulûm*²⁵ ve Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) nahivle ilgili *el-Misbâh'ına Şerhu Misbâh (Mesâbih) li'l-Mutarrizî*²⁶ adlı şerhleri kaleme almıştır. Ayrıca Büsirî'nin (ö. 695/1296[?]) Hz. Peygamber için yazdığı meşhur *Kasidetü'l-Bürde'sine* de bir şerh yazmıştır. *Râhatü'l-Ervâh* ismiyle anılan bu şerhin çeşitli basımları yapılmıştır. (İstanbul 1298, 1306, 1309, 1320.)²⁷

Şeyhzâde'nin Nesih Anlayışı Nesih Tanımı ve Mahiyeti

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî, neshi "Şer'î bir hükmün, kendisinden sonra gelen şer'î bir yolla kaldırılmasıdır" diye tarif etmektedir.²⁸ Yine Şeyhzâde, temrîz sığasıyla "Nesih, şer'î bir hükmün sonradan gelen şer'î bir yolla sona erdiğini açıklamaktır" tanımını benimseyenlerden de bahsetmiştir.²⁹

Ona göre nâsîh ve mensûh ayetlerden her biri haklıdır ve kendi vakitlerinde doğrudur.³⁰ Ancak her ne kadar ilâhî kelâmın tamamı Allah katından indirilmiş olsa da nesih, meşrû olan hükmün süresinin bittiğini açıklamaktır. Artık bu andan itibaren hak olan nâsîh hükümdür.³¹ Bir doktorun hastayı iyileştirmek için bedeninin durumu ve zamanın değişmesine göre gerekli gıda ve ilaçları değiştirmesi gibi peygamberler de nefisleri islâh etmek için dinî amel ve hükümleri insanların yararına değiştirmişlerdir. Yani bir şey beden için bir zaman deva iken başka bir zaman hastalık olabilmektedir. Aynı şekilde ameller de bir vakit kul için faydalı iken başka bir vakit fesadına yol açabilir.³²

Ayrıca Şeyhzâde'ye göre Kur'an'ın parça parça indirilmiş olması nâsîh ve mensûh ayetleri bilmeyi sağlamıştır. Kur'an bir kerede bütün olarak indirilmiş olsaydı, hangisinin nâsîh hangisinin mensûh olduğu bilenezdi.³³

Neshin Türleri

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî'ye göre nesih üç kısımdır. Birincisi; tilâveti kaldırılmaksızın sadece hükmün nesihidir. Bu, Kur'an'da olan bir nesih olarak bilinir. Bu tür nesihde nâsîh ayetin de mensûh ayetin de tilâveti sa-

19 Bu eserin hâşiye tekniği ve tefsir anlayışı açısından incelenmesi için bkz. Şükrü Maden, *Tefsir'de Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzil Hâşiyesi*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015, s. 133-295.

20 Süleymaniye Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 615-616 (müellif hattı). Eserin diğer yazma nüshaları için bkz. Atif Efendi Ktp., Atif Efendi, nr. 954; Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 429, 430, Lâleli, nr. 1068, Şehid Ali Paşa, nr. 862, Nuruosmaniye, nr. 1690, 1691.

21 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2038; İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, II, 238.

22 Yazmaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Fâtiḥ, nr. 2520, Çelebi Abdullah, nr. 166/1, 167, Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 263.

23 Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim, nr. 362, vr. 1b-2a. Eserin diğer yazmaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 714, Bağdatlı Vehbi, nr. 435/3, Halet Efendi, nr. 92, Esad Efendi, nr. 379, Kılıç Ali Paşa, nr. 252.

24 *Câmi'ü's-Şürûh ve'l-Havâşî*, II, 814.

25 Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed, nr. 449, vr. 1b.

26 Bursalı, eserin ismini *Mesâbih* olarak zikretmektedir. Bkz. *Osmanlı Müellifleri*, I, 334.

27 Kaya, Mahmud, "Kasidetü'l-Bürde", *DİA*, TDV, 2001, XXIV, s. 569; Baş, "Şeyhzâde", s. 98.

28 Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed b. Mustafa el-Kocevî, *Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Kâdî el-Beyzâvî*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Şahin), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1999, II, 94.

29 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 94-95.

30 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, III, 74.

31 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 329.

32 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 220.

33 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, VI, 288.

bittir, ancak mensûh olan ayetle amel edilmez. Örneğin, kocası ölen kadının iddetinin 1 yıl olduğunu beyan eden *الحَوْلِ غَيْرِ الْحَرَجِ* "Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda vasiyet etsinler"³⁴ ayeti daha sonra bu iddetin 4 ay 10 gün olduğunu ifade eden *يَتَرْتَضْنَ بَأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ* "Kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler"³⁵ ayetiyle nesh edilmiştir. Yine savaşta sabır u sebat sahibi bir müslümanın on katı kâfire galip geleceğini bildiren *إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ* "Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler."³⁶ ayeti, sabır u sebat sahibi bir müslümanın iki katı kâfire galip geleceğini bildiren *إِنَّ فِيكُمْ صَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ* "Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) iki bin kişiye galip gelirler."³⁷ ayetiyle nesh edilmiştir. Bu türlü nesih, önceki hükümlerle yüklenen sorumluluğundan sonra bir ayetin nâzil olmasıyla sona erdiğinin açıklanması demektir.³⁸ Ona göre ayetin hükmünün nesh edilmesine rağmen metninin bâkî kalması, ilgili ayetin okunmasıyla sevap elde edilmesinin devam etmesi sebebiyledir.³⁹

İkincisi, hükmü kaldırılmaksızın sadece tilâvetin neshidir. Örneğin recim ayetinde durum böyledir. Rivayet edildiğine göre bu ayet Allah'ın kitabında "Evli erkek ile evli kadın zinâ ettiklerinde o ikisini muhakkak recmedin" diye okunuyordu. Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o, "Biz Ahzâb suresini Bakara suresine denk olacak kadar okuyorduk. Ondan bazı ayetler kaldırıldı. 'Evli erkek ile evli kadın zinâ ettiklerinde o ikisini Allah'tan bir cezâ olarak muhakkak recmedin. Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir' ayeti de bu kaldırılanlardandı" demiştir.⁴⁰ Yine nakledildiğine göre Hz. Ömer, "Babalarınızdan yüz çevirmeyiniz, çünkü o bir küfürdür" ifadesi Kur'an'da okunuyordu. Bu türlü nesih anlamı da bir ayetin tilâveti nesh olduğunda o ayetin okunması teklifinin sona erdiğinin beyan edilmesidir.⁴¹

Üçüncüsü ise hüküm ve tilâvetin beraberce nesh edilmesidir. Hz. Âişe bununla ilgili olarak "On emzirmenin haram hükmü doğurduğu, Allah'ın kitabında size okunan ayetlerdendi. Sonra bu, beş emzirme haramlık hükmü doğurur, ayeti ile nesh edildi"⁴² demiştir. Yine Enes'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Biz Tevbe suresine denk bir sure okuyorduk. Ondan sadece şu ayeti ezberledim: 'Ademoğlunun iki vadi dolu altını olsa üçüncü vadinin de kendisinin olmasını arzular. Üçüncü de onun olsa dördüncüyü ister. Ne var ki insan oğlunun ağzını ancak toprak doldurur. Yine de Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder.'" Bu tür nesih de bir ayet nesh edildiği anda onun kıraatinin ve ondan anlaşılan hükmün teklifinin bittiğinin açıklanması demektir.⁴³

Neshin Şartları

Şeyhzâde Muhyiddin Efendi, neshin gerçekleşmesi için bazı şartların var olması gerektiğini düşünmektedir. *Hâşiy'e*'de çeşitli vesilelerle bu şartlara dikkat çekmiştir. Öncelikle ona göre nesih ancak Şâri'in bildirmesiyle bilinebilir. Allah Teâlâ Peygamberine vahyetmediği sürece bir şeyin helal veya haram olduğunu bilmeye yol yoktur.⁴⁴

Ayrıca nesih, hüküm ifade eden ayetlerde geçerlidir. Örneğin *وَأَنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَمِمَّ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانَ مُمْبُوْصَةً فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ* "Yolculukta olur da yazacak kimse bulamazsanız (borca karşılık) alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir"⁴⁵ ayetinin borç meselesinde şahit tutma, borcu yazı ile kaydetme ve borca karşılık rehin almaya delalet eden önceki ayetleri neshettiği söylenmiştir. Halbuki çok açıktır ki; delilsiz bir şekilde ayette nesih olduğunu söylemek hatadır. Çünkü nesih emirlerin irşâd ve ihtiyata riayet anlamı taşıması gerekir. Oysa nâsîh olduğu ifade edilen bu ayet ruhsat ifade etmektedir. Nitekim İbn Abbâs da önceki Müdâyene ayetinin (Bakara 2/282) mensûh olmadığını söylemiştir.⁴⁶

Şeyhzâde'nin ifade ettiği üzere neshin gerçekleşmesi için nesh eden hükmün nesh edilen hükme muâriz ve

34 Bakara 2/240.

35 Bakara 2/234.

36 Enfâl 8/65.

37 Enfâl 8/66.

38 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, II, 218.

39 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, II, 218-219.

40 Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 132.

41 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, II, 218.

42 Bkz. Tirmizî, er-Radâ 3.

43 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, II, 218.

44 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, IV, 163.

45 Bakara 2/283.

46 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, II, 690.

aralarında her ikisiyle birden amel edilmeyecek şekilde çelişkinin var olması gerekir.⁴⁷ Nâsîh hüküm, nesh edilen hükümden sonra gelmiş olmalıdır.⁴⁸ Ayrıca nesh eden ayet, nesh edilen ayetten daha üstündür. Amel edilecek olan nâsîh ayet olup onun hükmü artık kullar için daha iyidir.⁴⁹

Bedâ

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî "bedâ" konusuna da açıklık getirmektedir. Nitekim yahudiler neshi bedâ ile eş tuttukları için dinlerin ve hükümlerin neshini kabul etmezler. Zira bedâ, Allah'a cehalet isnad etmek olup Allah için imkansızdır. Bu aynı bir bina yapıp sonra hatalarını görünce bunu yıkmaya benzer. Bundan dolayı yahudiler Allah'ın daha önce yükümlü olduğu bir hükmü daha sonra kaldırmasının imkansız olduğunu dile getirirler. Halbuki Şeyhzâde'ye göre yahudiler bilgisizce nesh ile bedâyı aynı şey zannetmişlerdir. Çünkü nesh hükmün konulduğu fayda bittiği için o hükmün belirli bir zamanda son bulması anlamına gelir. Yahudilerin anladığı gibi bedâ ile ilgisi yoktur.⁵⁰ Ne var ki yahudiler ve müslümanlardan küçük bir grup⁵¹ neshi, bedâ diyerek reddederler. Çünkü bedâyı işin sonu konusunda bilgisi olmayan, tekrar tekrar görüşlerini yenileyen kişiler yapar. Neshin bedâyı götürdüğünü söylemek Şeyhzâde'ye göre küfürdür. Zira bu şüphe nesh ile bedâ arasındaki farkı anlayamamaktan ileri gelmektedir.⁵² Çünkü nesh maslahatın değişmesi ve yenilenmesinden ibarettir. Bir hükmün neshi o hükmün hak olduğunu iptal etmez. O hükümle elde edilen fayda son bulduğu için hükmünün de son bulduğunu anlatır.⁵³

Şeriatlar Arasındaki Nesih

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî şeriatlar arasındaki nesih bağlamında İslâm'ın kendisinden önceki şeriatları nesh ettiğini belirtmektedir. Ona göre bir mü'min Hz. Peygamber'e indirilenlere hem genel olarak hem de bütün ayrıntılarıyla iman etmekle mükelleftir. Önceki şeriatlara ise bütün ayrıntısıyla değil, ancak genel anlamıyla iman etmekle sorumludur. Çünkü onlardaki ahkâmın bir kısmı bu din ile nesh edilmiştir.⁵⁴

Şeyhzâde, Râgıb İsfahânî'den iktibasla da peygamberlerin ibadetlerin esaslarına dair bildirdiği hususlar arasında bir çelişki olmadığını belirtir. Çünkü bütün peygamberler, tek bir peygamber gibidir. Hepsisi de tevhide ve dinin beş ibadet, helal-haram ve cezalardan oluşan üç rüknüne çağırırlar. Aralarındaki farklılıklar her milletin kendi maslahatına ve zamanına göre değişen cüz'î hükümlerden ibarettir. Bu nedenle her bir peygamber diğerinin getirdiklerini tasdik etmiştir. Şeriatlardaki külli esaslar aynı olup aralarındaki farklılıklar ise her birinin kendi zamanına göre yine haktır. Buna binaen Kur'an'daki bazı cüz'î hükümlerin önceki kitaplardakilere muhalif olması esasta değil, surettedir. Her birisi kendi dönemi açısından bir maslahat ve hikmete dayanmaktadır. Çünkü hikmet gereği nesh edilen hüküm, nesh edene hakikatte uygundur.⁵⁵

Bu bağlamda Şeyhzâde, *وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَا حِجْلًا لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَحِثُّكُمْ بِأَيْدِيهِمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا* "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin."⁵⁶ ayetine dair açıklamasında Hz. İsa'nın Tevrat'taki bazı haramları helâl kılması ile Tevrat'ı tasdik etmesi arasında bir çelişki bulunmadığını ifade etmektedir. Çünkü Tevrat'ı tasdik, ondaki şeylerin hak olduğunu ve Allah'ın onu nesh edecek şeriat gelinceye kadar hikmet gereği onunla hükmetmesinin doğruluğunu tasdik etmektir. Eğer Tevrat'ta, zikredilen bu hükümlerin ebedî olduğu bildirilmiş olsaydı, çelişki o zaman meydana gelirdi.⁵⁷

Ayrıca Şeyhzâde'ye göre şeriatlar arasındaki nesih, bir şeriatın kendi içindeki nesihte olduğu gibi sonra gelen hükmün önceki hükmü yürürlükten kaldırması şeklinde gerçekleşir. Bu sebeple Tevrat'taki bir hüküm Kur'an'daki bir hükmü iptal edemez.⁵⁸

47 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 441, III, 74.

48 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 436.

49 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, VII, 270.

50 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 343.

51 Şeyhzâde müslümanlardan kimlerin bedâ görüşünü benimsediklerini açıklamaktadır. Bununla birlikte Sebeyye gibi bazı Şii firkalar ilâhi bilgide eksiklik olabileceği anlamında bedâdan bahsetmişlerdir. Bkz. Avni İltan, "Bedâ", *DIA*, TDV, 1992, V, 290-291.

52 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 219-220.

53 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 360.

54 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 329.

55 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 15.

56 Âl-i İmrân 3/50.

57 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, III, 73-74.

58 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 435.

Nâsîh ve Mensûh Ayetlere Örnekler

Kiblenin Değişmesi

Şeyhzâde Muhyiddin Efendi, namazda Beyt-i Makdis'e yönelmenin Kâbe'ye yönelme emrini ifade eden *قَدْ تَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلْتُوَلِّبَنَّكَ قِبْلَةَ تَرْضَاهَا قَوْلَ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ* "Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."⁵⁹ ayeti ile nesh edildiğinin meşhur bir görüş olduğunu söylemektedir. Şeyhzâde'nin temrîz sığasıyla yer verdiği bir görüşe göre ise namazda Beyt-i Makdis'e yönelme, kible konusunda namaz kılanı muhayyer bırakan *وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُهُ اللَّهُ* "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zati) oradadır."⁶⁰ ayetiyle nesh edilmiş; bu ayet de Kâbe'ye yönelmeyi emreden *قَوْلَ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ*⁶¹ ayetiyle nesh edilmiştir. Bu görüşün delili İbn Abbâs'tan gelen "Kâbe'ye yönelme emri Kur'an'daki ilk nesihdir" rivayetidir. Şeyhzâde'ye göre ise Beyt-i Makdis'e yönelme emri Kur'an'da yer almamaktadır. Kur'an'da zikredilen, *فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُهُ اللَّهُ* "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zati) oradadır"⁶² ayetidir. Bu sebeple *قَوْلَ وَجْهِكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ* "Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir."⁶³ ayetinin bu ayeti nesh etmesi gerekir.⁶⁴

Bize göre de kiblenin Ka'be olduğunu ifade eden Bakara 142-145. ayetler önceki hükmü nesh etmiştir. Ancak bunun Kur'an'ın sünneti -tabi bu sünnet vahy-i gayr-i mevlüve dayalı da olabilir- neshi mi yoksa Kur'an içinde gerçekleşen bir nesih mi olduğu konusunda farklı ihtimaller olabilir.⁶⁵ Resûlullâh ve ashâbın önceleri Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kıldıkları bilinmektedir. İster şer'u men kablânâ ister sünnet hükmü şeklinde olsun bu Allah'ın izni dahilinde gerçekleşmiş şer'î bir uygulamadır. Bakara 142-145. ayetler artık kiblenin çevrilerek Mescid-i Haram olduğunu, bir daha Ehl-i Kitâb'ın kiblesine dönülmeyeceğini kesin bir dille beyan etmektedir. Buradan artık önceki hükmün yürürlükte olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aslında nâsîh hükmün "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zati) oradadır" buyrulan Bakara sûresi 115. ayet olduğu, Bakara 144. ayetin de bu ayeti nesh ettiği Şeyhzâde gibi bazı müfessirlerce⁶⁶ ifade edilmiştir. Eğer 115. ayetten muradın genel olarak bütün namazlarda kible konusunda Beyt-i Makdis'e yönelme zorunluluğunu kaldırdığı kabul edilirse bu yorum da kabul edilebilir. Lakin bu ayetin sebep-i nüzülüyle ilgili rivayetlere bakıldığında⁶⁷ ayetin kiblenin tayin edilemediği ya da binek üzerinde namaz kılındığı durumlarla ilgili olma ihtimali söz konusudur. Ayrıca 115. ayet ile 144. ayet arasında nesih yerine tahsis ilişkisi de kurulabilir. Çünkü ilk ayetteki muhayyerlikte ikinci ayetle bir daralma olmaktadır. Diğer taraftan 115. ayet kibleyi belirleyemeyen kişinin ne tarafa yönelerek namaz kılacağına bugün dahi delil olabileceğinden dolayı⁶⁸ ayetin hükmünü devam ettirdiği söylenebilir. Sonuç olarak Bakara 142-145. ayetler ile kiblenin tahvil edilmesi bir nesihdir. Bize göre bu, sünnetin ya da şer'u men kablânâyâ dayalı bir hükmün neshidir. Bu hükme göre kıyamete kadar Kâbe'den başka bir yöne yönelerek namaz kılınmaz.

Kocasî Ölen Kadının Mirasî ve İddet Süresi

Şeyhzâde Kocavî'nin kocası ölen kadınların evlerinden çıkarılmadan bir yıl iddet bekleyeceklerini anlatan Bakara suresinin "Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah azizdir, hakîmdir."⁶⁹ ayetinin aynı sürenin "Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir."⁷⁰ ayeti ile nesh edildiğini söyleyen Beyzâvî ile aynı fikirde olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhzâde'ye göre kocası vefat eden kadının iddeti İslâm'ın ilk yıllarında bir sene idi. Vârisin onu bir yıl tamamlanmadan önce evden çıkarması haram kılınmıştı. Bir sene boyunca onun geçiminin kocanın malından karşılanması gerekirdi. Kadına mirastan da bir pay verilmezdi. Eğer kadın, kocasının evinden çıkarsa bu nafakası düşerdi. Nafaka alabilmesi için de kocasının ona vasiyet etmesi gerekirdi. Miras ayetlerinin nâzil olmasıyla kadının bir yıllık nafakası, mirastan dörtte bir veya sekizde bir payı ile nesh

59 Bakara 2/144.

60 Bakara 2/115.

61 Bakara 2/144.

62 Bakara 2/115.

63 Bakara 2/144.

64 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*, II, 367.

65 Kiblenin tahvili hakkında bkz. Ahmet Özel, "Kible", *DIA, TDV*, 2002, XXV, 366.

66 Bkz. Fahrreddin er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahrî'r-Râzî: et-Tefsîru'l-Kebîr, Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut, Dâru'l-Fikr*, 1401/1981, IV, 121-123.

67 Bkz. Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türki v.dğr., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006, III, 325-326.

68 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu, *muraca Bekir Topaloğlu, Dâru'l-Mizân*, İstanbul, 2005, I, 215-216; Ömer Çelik, *Hakkın Daveti Kur'ân-ı Kerim Meâli ve Tefsîri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1434/2013, I, 182.

69 Bakara 2/240.

70 Bakara 2/234.

edilmiştir. “Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler.” ayetiyle de kadının bir yıl olan iddet süresi, dört ay on gün ile nesh edilmiş olmuştur.⁷¹

Bize göre ise 240. ayetteki vasiyet hükmü mensûh olmakla birlikte iddet süresi neshin dışında değerlendirilmelidir. Öncelikle kocanın öldüğünde eşinin bir yıl evde kalarak nafakasının malından karşılanması için vasiyet etmesi miras ayetleri⁷² ile kaldırılmıştır. Nitekim bugün de mezhepler vasiyetin şart olduğuna dair böyle bir hüküm öne sürmemektedirler. Kadının iddet süresinin 4 ay 10 gün olduğunu ifade eden 234. ayet iddet süresini beyan etmektedir. Bakara 240. ayet ise iddet müddeti değil nafaka vasiyeti içindir. Elmalılı'nın dediği gibi bu ayete göre vasiyet edilmese bile vasiyete hükmolunur. Nitekim ayette kadınlar bir seneyi tamamlamadan kendiliklerinden çıkarlarsa kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden onlara günah olmayacağı ifade edilerek daha önce de çıkılabilecekleri belirtilmektedir. Eğer bu bir yıllık süre iddet olsaydı, çıkmaları da günah olurdu. Bu sebeple iddet konusunda iki ayet arasında bir tearuz yoktur.⁷³ Tearuz görülsede iddet hükmü tamamen kaldırılmamaktadır. Sürede daralma olmuştur. Bu da nesih yerine tahsis olarak değerlendirilebilir.

Müşriklerin Mescid-i Harâm'a Yaklaşmaması

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî, bazı durumlarda da müfessirlerin nesih yaklaşımlarını nakletmiştir. Örneğin onun ifadesiyle müfessirlerin çoğunun görüşüne göre müşrikleri Mescid-i Haram'dan men etmeyi yasaklayan *وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا وَتَعَاوَنُوْا عَلٰى الْبِرِّ وَالْتَقَوٰى وَلَا تَعَاوَنُوْا عَلٰى الْاِيْمِ وَالْعَدْوَانِ وَاَتَقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدٌ الْعِقَابِ* “Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin! İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir.”⁷⁴ ayeti, *يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِنَّمَا الْمُشْرِكُوْنَ جُنْسٌ فَلَا يَقْرَبُوْا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ* “Ey iman edenler! Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.”⁷⁵ ayeti ile nesh edilmiştir. Hatta Şa'bî'ye göre Mâide suresinden sadece bu ayet mensûhtur.⁷⁶

Mâide suresi 2. ayette bahsedilen Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselerden kastın kim olduğu konusu önemlidir. Mü'minler ve müşrikler beraberce kastedilmiş olabileceği gibi ayetin devamındaki “Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin!” ifadesinin de iş'ar ettiği üzere sadece müşrikler kastedilmiş de olabilir. Bize göre ayetin sadece müşrikler hakkında nazil olduğunu kabul eder isek onların Mescid-i Haram'a girişlerini yasaklayan Tevbe süresinin 28. ayeti tarafından nesh edildiğini söyleyebiliriz. Müslümanlar ve müşrikler beraberce kastedildiğinde de yine müşriklerin artık bu ayetten sonra Mescid-i Haram'a girmeleri yasaktır. Bu durum ise kısmi nesih ya da tahsis olarak yorumlanabilir.

Haram Ayda Savaşmak

Şeyhzâde yine bu konuyla bağlantılı olarak aynı ayetteki haram aylarda savaşmanın haram olduğunu anlatan *لَا تُحِلُّوْا شَعَائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ* “Allah'ın şeâirine ve haram aya saygısızlık etmeyin”⁷⁷ ifadesinin de haram ayda savaşmayı yasaklayan *فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوْهُمْ وَجَدْتُمُوْهُمْ* “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün”⁷⁸ ayeti ile nesh edildiğini nakletmiştir.⁷⁹

Bize göre nâsîh olan ayet Şeyhzâde'nin belirttiği Tevbe 5. ayet olmasa gerektir. Çünkü bu ayetin baş kısmında “Haram aylar çıkınca” kaydı vardır. Bu sebeple hükmün Bakara süresindeki *حَيْثُ وَجَدْتُمُوْهُمْ* “Onları nerede yakalarsanız öldürün. Onları sizlerin çıkardıkları yerden çıkarın. Fitne öldürmekten daha fenadır.”⁸⁰ ayetiyle nesh edildiğini söylemek daha uygundur. Bununla birlikte Bakara süresi 217. âyetteki *يَسْتَأْذِنُكَ عَنِ الشُّهُرِ الْحَرَامِ بِمَا فِيْهِ فُلٌ يِّقَاتُ فِيْهِ كَيْبَرٌ* “Sana haram ayı, yani onda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir şeydir.” gibi ayetlere dayanılarak taarruz savaşına değil de zaruret gereği ancak savunma savaşına izin verildiğini söyleyen müfessirler olmuştur.⁸¹ Bununla birlikte ulemanın geneli bu hükmün mensûh olduğunu kabul eder.⁸²

71 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, II, 591.

72 Nisâ 4/12.

73 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili (Tıpkı Basım)*, İstanbul, DİB Yayınları, 2015, II, 249; Ayrıca bkz. Davut İltaş, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016, s. 272-278.

74 Mâide 5/2.

75 Tevbe 9/28.

76 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, III, 469.

77 Mâide 5/2.

78 Tevbe 9/5.

79 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvi*, III, 469.

80 Bakara 2/191.

81 İlgili görüşler için bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 10.

82 Muhammed Ali es-Sâbüni, *Ravaiul-Beyân Tefsiri Ayâti'l-Ahkâm*, Dimeşk, Mektebetü'l-Gazzâlî, 1980, I, 263-264.

Gece Namazı

Şeyhzâde Müzzemmil suresinin ilk ayetlerinin tefsirine dair yaptığı açıklamalarda İbn Abbâs'tan *"Geceleri kalk, namaz kıl"*⁸³ (كُلِّمَ اللَّيْلِ) ayeti sebebiyle gece namaz kılmak Resûlullâh'a (a.s.) farz oldu" naklini yapar. Şeyhzâde'ye göre ise ilgili ayet açık bir şekilde vüçûb ifade etmekte olup sonradan bu hüküm nesh edilmiştir. Ancak nesh edilme sebebi konusu ihtilafıdır. Bazılarına göre gece namazı beş vakit namaz emredilmeden önce farzdı, sonra nesh edildi. Bazılarına göre ise gece namazı Resûlullâh'a ve mü'minlere Müzzemmil suresinde belirtilen miktarlardan kişinin istediği kadar kılabilceği şekilde farz kılınmıştı. Nitekim bu surede gecenin yarısı, daha azı veya daha çoğunun namaz kılarak geçirilmesi emrediliyordu. Fakat ashab gecenin vaktini tam olarak tayin edemediği için ne kadar namaz kıldığını bilemiyordu, bundan dolayı da gerekli vakit kadar namaz kılmama korkusuyla ayakları şişinceye kadar gecenin tamamını namaz kılarak geçiriyordu. Allah Teala onlara acıyarak hükmünü hafifletti ve surenin devamındaki *فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ* "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"⁸⁴ ayeti ile gece namaz kılma emrini nesh etti. Gece namazının farz kılınması ile nesh edilmesi arasında tam bir sene geçmiştir. Yine iki sene olduğu da söylenmiştir.⁸⁵

Bize göre de gece namazı hükmü daha sonra kaldırılmıştır. Ancak burada beş vakit namaz emri ile mi yoksa *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"*⁸⁶ ayetiyle mi nesh edildiği konusu ihtilafıdır. Önce Müzzemmil sûresi 20. ayet ile onun da beş vakit namaz ile nesh edilmiş olması mümkündür. Ancak burada bâkî hükmün beş vakit namaz olduğunu ifade etmek gerekir.

Vasiyet

Beyzâvî, *"حُتِّبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ"* *"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur."*⁸⁷ ayetinin miras ayetleri⁸⁸ veya "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Vâris için vasiyete gerek yoktur" hadisi ile nesh edildiği görüşünü kabul etmez. Şeyhzâde'nin bu konuda Beyzâvî ile aynı fikirde olduğu görülmektedir. Nitekim buna göre neshin gerçekleşmesi için nâsih ve mensûh ayetler arasında bir tearuz olması gerekir. Oysa bu ayet ile miras ayetleri zıt değildir. Bu ayet sadece mutlak surette vasiyetin öne geçirilmesine delalet etmektedir. Diğer taraftan hadis de haber-i vahiddir. Ümmetin bu rivayeti delil kabul etmesi hadisi tevatür derecesine çıkarmaz. Şeyhzâde burada Hanefîlerin farklı düşüdüklerinden bahseder. Zira onlar meşhur rivayet ile neshi kabul ederler. Meşhur haber Ebû Yûsuf'a göre mütevatir haberin iki türünden biri olup onunla nesh câizdir. Bununla birlikte Şeyhzâde selef ve halef alimlerinin bu hadis hakkında ittifak etmediklerini ifade eder. Halef ulemasından Buhârî, Müslim ve Nesâî; seleften de Mâlik bu hadisi kitaplarında nakletmemişlerdir.⁸⁹

Bize göre ise miras bırakmak için ana babaya vasiyette bulunma zorunluluğunu anlatan bu ayet ile miras ayetleri arasında bir tezat vardır. Nitekim miras ayetinin nazil olmadığı düşünülecek olsa ana babaya miras bırakmak için vasiyette bulunmanın şart olduğu hükmü ortaya çıkar. Zira Bakara sûresi 180. ayette "kütibe" ibaresi ile vasiyetin vücubiyeti ifade edilmiştir. Ancak günümüzde fıkıhçılar ve mezhepler ana babaya miras bırakmak için vasiyeti şart koşmamaktadırlar. Bizce "Vâris için vasiyete gerek yoktur" hadisi de miras ayetleriyle ortaya çıkan durumu teyid ve tefsir etmektedir.

Borçlanmada Şahit, Yazı ve Rehin

Şeyhzâde Kocavî *وَأَنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمَرَ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ فَلَْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكُنُوا مِنَ الشَّاهِدَةِ* *"Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız (borca karşılık) alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir"*⁹⁰ ayeti ile müdâyene ayetindeki⁹¹ borçlanırken şahit tutma, borcu yazı ile kayıt altına alma veya alacaklıya rehin bırakma gibi hususların nesh edildiğini söyleyenlerin olduğundan bahsetmektedir. Ancak ona göre burada nesih yoktur. Zira bu ayet ruhsat ifade etmektedir. Nesihte emirler irşâd ve ihtiyata riayet anlamı taşımalıdır. İbn Abbâs'a göre de önceki ayet nesh edilmemiştir.⁹²

83 Müzzemmil 73/2.

84 Müzzemmil 73/20.

85 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, VIII, 375-376.

86 Müzzemmil 73/20.

87 Bakara 2/180.

88 Nisâ 4/11-12.

89 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 441.

90 Bakara 2/283.

91 Bakara 2/282.

92 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, II, 690.

Bize göre de bu ayetler arasında hem ayetler arasındaki tezatlık hem de nüzulde öncelik ve sonralık bakımından nasih-mensûh ilişkisi sabit değildir.

Allah'tan Hakkiyla Korkmak

Şeyhzâde'nin anlatımıyla bazı alimler *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأنتُمْ مُسْلِمُونَ* "Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin."⁹³ ayetinde nesih olduğunu iddia etmişlerdir. Onların delili İbn Abbas'tan gelen "Bu ayet nâzil olduğunda müslümanlara ağır geldi. Çünkü Allah'tan hakkiyla korkmak ona itaat edip göz açıp kapayıncaya kadar bile isyan etmemek, O'na şükredip nankörlük etmemek, O'nu zikredip unutmamaktır. Buna ise kulların takati yetmez. Bunun üzerine *فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَضَعْتُمْ* "Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun"⁹⁴ ayeti nâzil oldu. Bu ayetin ilk kısmını nesh etti." rivayetidir. Ancak Şeyhzâde cumhûr-ı muhakkikînin burada neshi kabul etmediğini belirtir. Çünkü onlara göre Allah'ın kullarına güç ve kudretlerini aşan bir şeyi emretmesi ihtimal dahilinde değildir. Şeyhzâde konuya başka bir izah daha getirmektedir. O, bu hususta Muâz'dan (r.a.) gelen bir rivayete dayanmaktadır. Nakledildiğine göre Resûlülâh Muâz'a "Allah'ın kulları üzerindeki, kulların da Allah'taki haklarını biliyor musun?" diye sormuştur. O da "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye karşılık verince Resûlülâh şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kullar üzerindeki hakkı ona kulluk etmeleri ve hiçbir varlığı ona ortak koşmamalarıdır. Kulların Allah'taki hakları ise ona kulluk edip ona hiçbir şeyi ortak koşmadıklarında onları cennetine girdirmesidir." Şeyhzâde'ye göre bu hadis ayeti açıklamaktadır. Allah'tan korkun demek, onu inkar etmeyin demektir. Bu durumda ise ayette iman etmenin emredilip küfrün yasaklanmış olduğu anlaşılır. Bunun neshi ise caiz değildir. Ayrıca ayette kulların takatlerini aşan bir şey emredilmemektedir. Aksine onlardan ellerinden geldiği ölçüde Allah'tan korkmaları, bu hususta gayret göstermeleri istenmektedir.⁹⁵

Biz de Şeyhzâde gibi burada nesih olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü teklif-hüküm ilişkisi bakımından ilk ayette Allah kullarından güçlerinin yetmeyeceği bir şey istemiş değildir. Diğer taraftan ayet, Şeyhzâde'nin Allah'ın kulları üzerindeki hakkının O'na şirk koşmamak anlamındaki izahına da hamledilebilir. Ayrıca bu ayetler ameli bir hüküm ifade etmemektedir.⁹⁶

Yenilmesi Haram Olan Dört Şey

Şeyhzâde Muhyiddin Kocavî, yenilmesi haram olan şeyleri dört maddeye indirgeyen *قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ* "De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum..."⁹⁷ ayetinin içki,⁹⁸ faiz,⁹⁹ boğulmuş hayvan,¹⁰⁰ pis ve necis şeylerin¹⁰¹ yenilip içilmesini yasaklayan Kur'an ayetleri ile nesh edildiği görüşüne de katılmamaktadır. Ona göre ayet muhkemdir. Zira bu ayetle diğer ayetler arasında nâsîh-mensûh değil, umum-husus ilişkisi vardır. Çünkü Allah sadece mekkî olan bu ayette değil; ölü hayvan, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın haram kılındığını bildirdiği yine mekkî olan Nahl suresi 115. ayet ve "size okunacaklar dışında kalan hayvanlar" diye işaret ettiği medenî olan Mâide suresi 1. ayet, "Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar"ın haram kılındığını ifade eden Mâide 3. ayet ve "leş, kan, domuz etin ve Allah'tan başkası adına kesilen"ın haram olduğunu anlatan Bakara suresi 173. ayetlerde nüzul sürecinin geneline yayılmış bir biçimde haram kılınan bu dört şeyden bahsetmiştir.¹⁰² Ayrıca "Peygamber pis şeyleri haram kılar"¹⁰³ ayeti yenilmesi haram dört şeyden bahseden bu ayeti ilga etmemektedir. Zira ayette domuzun pis olduğu bildirilerek domuz etinin haramlığının pis ve necis olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Aynı şekilde içkinin de şeytan işi bir pislik¹⁰⁴ olduğu ayette bildirilmektedir. Bu nedenle iki ayet arasında bir tearuz yoktur. Yine boğulmuş hayvanlar¹⁰⁵ da mensûh olduğu iddia edilen ayetteki leş kabilindedir. Faiz de bu ayeti nesh değil, tahsis etmektedir.¹⁰⁶

93 Â-i İmrân 3/102.

94 Tegâbün 64/16.

95 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, III, 133-134.

96 Ayrıca bkz. Matürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II, 376-377.

97 En'am 6/145.

98 Mâide 5/90.

99 Bakara 2/275-279.

100 Mâide 5/3.

101 A'râf 7/157.

102 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, IV, 162-164.

103 A'râf 7/157.

104 Mâide 5/90.

105 Mâide 5/3.

106 Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, IV, 164.

Sonuç

Önceden belirlenen şer'î bir hükmün sonradan gelen başka bir şer'î hüküm ile yürürlükten kaldırılması olan nesih İslam alimlerinin çoğunluğu tarafından kabul görmüş bir usul meselesidir. Müfessir, fakih ve mutasavvıf yönleriyle öne çıkan XVI. yüzyıl Osmanlı alimi Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed Kocavî de Kur'an'daki bazı ayetlerin nesh edildiğini *Beyzâvî Tefsîrî*'ne yazdığı hâşiyede ifade etmektedir. Bununla birlikte ona göre nâsîh ayetler de mensûh ayetler de esas itibarıyla haklıdır. Yürürlükte oldukları dönemde bir faydayı temin etmektedirler.

Şeyhzâde neshin yaygın kabuldeki üç türünden bahsetmiştir. Bunlar tilâveti kaldırılmaksızın hükmün neshi, hükmü kaldırılmaksızın tilâvetin neshi ve hüküm ile tilâvetin beraberce neshidir. Ona göre nesih, hüküm ifade eden ayetlerde geçerli olup Şâri'in bildirmesiyle bilinebilir. Neshin gerçekleşmesi için iki ayet arasında her ikisiyle birden amel edilmeyecek şekilde çelişki var olmalıdır.

Şeyhzâde neshin Yahudiler tarafından hata ile bedâ olarak anlaşıldığına değinmiştir. Halbuki nesih bedâdan farklıdır. Zira nesih Allah'ın cehaletini ifade etmez. Nesih maslahatın değişmesi ve yenilenmesinden ibarettir. İlk hükümle elde edilen fayda son bulduğu için hükmünün de son bulduğunu anlatır.

Şeyhzâde Kocavî şeriatlar arası nesihten de bahsederek sonra gelen bir şeriatın önceki şeriatı nesh ettiğini ifade etmiştir. Mü'min önceki şeriatlara bütün ayrıntısıyla değil, ancak genel anlamıyla iman etmekle sorumludur. Çünkü onlardaki ahkâmın bir kısmı İslam ile nesh edilmiştir.

Şeyhzâde'nin açıklamalarına göre kıblenin değişmesi, kocası ölen kadının bir yıl iddet beklemesi, müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmaları, haram ayda savaşmak ve gece namazı gibi konularda nesih gerçekleşmiştir. Şeyhzâde vasiyet, borçlanmada şahit, yazı ve rehin, Allah'tan korkmak ve yenilmesi haram olan dört şeyle ilgili nesih iddialarını ise kabul etmemiştir. Buralarda ya nesih değil tahsis olduğunu belirtmiş ya da ayetler arasını yorumlarıyla uzlaştırma yöntemini seçmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülkâhir Bağdâdî, Ebû Mansûr b. Tâhir b. Muhammed, *en-Nâsîhve'l-Mensûh*, Dâru'l-Adevî, Amman, ts.
- Ayvansarayî, Hüseyin b. İsmail Hüseyin, *Hadîkatü'l-Cevâmî'*, (haz. Ali Satı'), Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1281.
- Baltacı, Cahid, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İFAV, İstanbul, 2005.
- Baş, Erdoğan, "Şeyhzâde", *DİA*, TDV, 2010, XXXIX, s. 97-98.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirîn*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008.
- BOA, TT.d., 251.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333-1342.
- Cevdet Bey, *Tefsir Tarihi*, Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti, İstanbul, 1927.
- Çelik, Ömer, *Hakkın Dâveti Kur'ân-ı Kerîm Meâlî ve Tefsîri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1434/2013.
- Çetin, Abdurahman, "Nesih", *DİA*, TDV, 2006, XXXII, 579-581.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (thk. Süleyman b. Sâlih el-Hazzî), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1417/1997.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (Tıpkı Basım), İstanbul, DİB. Yayınları, 2015.
- Gazzî, Necmüddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-Sâire*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997.
- Hüseyin Vassâf, Osmanzâde, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul, 2011.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, (thk. Abdülkadir Arnaût, Mahmûd Arnaût), Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1414/1993.
- İlhan, Avni, "Bedâ", *DİA*, TDV, 1992, V, 290-291.
- İltaş, Davut, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016.
- İpşirli, Mehmet, "Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi", *DİA*, TDV, 1995, XII, s. 339-340.
- İsmâil Paşa, el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1951-1955.
- İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târihli*, (nşr. Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi), İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul, 1970.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh Hacı Halîfe, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütübive'l-Fünûn*, Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Kaya, Mahmud, "Kasidetü'l-Bürde", *DİA*, TDV, 2001, XXIV, s. 569.
- Kehhâle, Ömer Rizâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcimü Musannifî'l-Kütübî'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1414/1993.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî v.dğr., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Maden, Şükrü, *Tefsir'de Hâşiye Geleneği ve Şeyhzâde'nin Envârü't-Tenzil Hâşiyesi*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu, muracaa Bekir Topaloğlu, Dâru'l-Mizân, İstanbul, 2005.
- Mecdî, Mehmed Efendi, *Terceme-i Şekâik-i Nu'mâniyye*, Muhammed Recâî, İstanbul, 1269.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'dedin Efendi, *Meşâyihnâme-i İslâm*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1716/1.
- Nüveyhiz, Adil, *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm Hatta'l-Asri'l-Hâdir*, Müessesetü Nüveyhizi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1409/1988.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Özel, Ahmet, "Kible", *DİA*, TDV, 2002, XXV, 365-369.

Râzî, Fahreddin, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî: et-Tefsîru'l-Kebîr, Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

Sâbüni, Muhammed Ali, *Ravaiu'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, Dimeşk, Mektebetü'l-Gazzâlî, 1980.

Serkis, Yusuf Elyan, *Mu'cemü'l-Matbû'âtî'l-Arabiyye'l-Mu'arreb*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire, ts.

Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1422/2002.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Bedru't-Tâli' bi-Mehâsini men Ba'dî'l-Karnî's-Sâbi'*, Dâru'l-Ma'ri-fe, Beyrut, ts.

Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed b. Mustafa el-Kocevî, *Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde alâ Tefsîri'l-Kâdi el-Beyzâvi*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Şahin), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1419/1999.

Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye*, Dâru'l-Kütübî'l-A-rabî, Beyrut, 1395/1975.

Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, ts.

Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dâ-ru'l-Fikr, Beyrut, 1408/1988.

Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, Beyrut, 2002.

19. Asırda İstanbul Haritası, (haz. Ekrem Hakkı Ayverdi), İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1958.

Orhan Gazi'nin İlme ve Maneviyata Katkısı: Bazı Kocaelili Âlimlerin Eserlerinden Nakiller

Recep DİKİCİ *

Giriş:

Osman Gazi'nin vefatından sonra, oğlu Orhan Gazi, 1326 yılında Osmanlı tahtına geçti. Padişah olduğu zaman 38 yaşında bulunuyordu.

Orhan Gazi, 1288 tarihinde Söğüt kasabasında dünyaya geldi. Çocukluğu Söğüt'te, Karacahisar'da ve Bilecik'te geçti. Şehzade Orhan'ı okutan Hoca Şeyh Edebalı'dır. Bir Ahi olan bu şeyh, âlim ve fazıl bir adamdı. Ona zamanını bilgilerini öğretti. Orhan Gazi'nin ve devlet ricalinin şahsiyeti, babası Osman Gazi gibi Şeyh Edebalı Hazretlerinin manevî terbiyesi ile şekillenmiştir. Şeyh Edebalı, Ebül-Vefâ el-Bağdâdî'ye intisap etmiş ve onun Vefâiyye tarikatını benimsemiştir. Orhan Bey, delikanlı olduğu zaman, Rum Tekfurları ile savaşan Gazi akıncılar arasına karıştı. Cesur bir yiğitti. Birçok savaşlara katıldı.

Orhan Gazi, 1326'da Bursa'yı feth ettiği sırada ordunun içinde birçok tarikat pirleri vardı. Bunlar arasında Ahi Evran, Kumraldede, Abdal Murat, Geyikli Baba da bulunuyordu. Türk askerleri kaleden içeri girdiler Ahi Evran, burçların üzerine Türk bayrağını dikti. Orhan Bey de Bursa'ya girdi. Halka çok iyi muamele etti. Halkın hiçbir şeyine dokunmadı. Yalnız Tekfur'un servetini Gazilere dağıttı. Gaye, Allah'ın yüce ismini yaymaktı. Nitekim Orhan Bey'e atfedilen şu söz ne kadar büyük ve anlamlı: **"Osmanlıya iki kıta üzerinde hükmetmek yetmez, zira İ'la-yı Kelimetullah azmi iki kıtaya sığmayacak kadar büyük bir davadır. Selçuklunun varisi biz olduğumuz gibi, Roma'nın varisi de biziz."**²

Bu sırada ölüm döşeginde bulunan babası Osman Gazi, buna çok sevindi ve bir fermanla oğlunu yanına çağırtdı. Orhan Gazi de, babasının emrini alır almaz yanına koştu. Bir yanda hafızlar içli ve dokunaklı seslerle Kur'an-ı kerim okumakta, bir yanda Ahî Şemseddin, Ahî Hasan, Turgut Alp, Saltuk Alp ve diğer kumandanlar Osman Gazi'nin yanına diz çökmüş gözyaşları dökmekteydiler. Çocuklarına ve kumandanlara Orhan Gazi'ye itaat edip, O'na biat etmelerini emretti³.

Arap âlimi Fadullahî'l-Ömerî'nin verdiği bilgilere göre, 1332 senesinde, yani Bursa'nın fethinden 6 yıl sonra ve Orhan Bey'in büyük fetihlerinden önce, Osmanlı Beyliği'nin 40.000 atlı ve 50.000 kadar yaya, ceman 90.000 asker, az sonra bu devlete katılacak olan Karesi Beyliği'nin ise 25.000 kadar askere malik oldukları anlaşılıyor⁴.

Orhan Gâzi, gâzilerin yetişmesinde, yeni fethedilen yerlerin İslâm beldesi olmasında, fetih öncesi hazırlıkların yapılmasında, cihâd esnâsında askerin şevke getirilmesinde büyük emekleri geçen âlimler ve dervişlere de hürmet edip onların barınmaları ve hizmetlerini kolayca ifâ edebilmeleri için, tekke ve zâviyeler yaptırdı. Bu dervişlerden Geyikli Baba ve Derviş Murâd meşhurdur⁵.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, rdikici@selcuk.edu.tr.

1. Âşık Paşa Derviş Ahmed, Âşık Paşazâde Târîhi, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1332, s. 196; Mecdi Efendi, Şakâyık Tercümesi, İstanbul, 1269, s. 31; Şemseddin Sâmî, Kâmûsü'l-a'lâm, İstanbul, 1306, V, 3943; Abdurrahman Câmî, Nefehâtü'l-üns, Lucknow, 1893, s. 690.

2. Josef VonHammer, Devlet-i Osmâniye Târîhi, Mütercim: Mehmet Ata, Geteon Bedrasyan Matbaası, İstanbul, 1329, I, 161; Mustafa Nuri Paşa, Netâ-yicü'l-Vukû'ât: Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi, Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Bileşik Yayınevi, Ankara, 2008, s. 22-23; Ahmed Refik, Padişahlarımızda Din Gayreti, Dersaadet, 1332, s. 6-7; A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, İznik ve Bursa Tarihi, Vilayet Matbaası, Bursa, 1935, s. 78-79; Tekin Kılıç, Osmanlıdan Torunlarına Hayat Düstürları, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2011, s. 259.

3. Mustafa Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1960, I, 40; Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1945, s. 35; Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Editör: Erhan Afyoncu, Yaditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, II, 79; Der Beyân-ı Menâkıb-ı Âl-i Osmân rahimehu, s. 5-6; Ömer Altıntop, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, Mykitap, İstanbul, 2011, s. 35 v.d.

4. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, I, 129; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1983, II, 279; Komisyon, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İstanbul, Tarihsiz, X, 364-372.

5. Josef VonHammer, Devlet-i Osmâniye Târîhi, Mütercim: Mehmet Ata, Geteon Bedrasyan Matbaası, İstanbul, 1329, I, 129; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 160.

Bunun yanı sıra Orhan Gazi devrinde Adapazarı, Bilecik, Bolu, Filibe, Bursa, İzmit ve İznik vesaire birçok kasaba, nahiye ve köylerde ekserisi cami ve medrese olmak üzere, 126 adet mescid, türbe, hamam, imâret-zâviye, tekke, kümbet, kale, hisar, saray, köprü, aşhâne ve anbar yapılmıştır⁶. Bunlardan da Orhan Gazi devrinde, ilme, maneviyata, sosyal hayata ve imara ne denli önem verildiği görülmektedir.

Orhan Gazi'nin İlme ve Maneviyata Katkısı:

Osman Gâziden sonra pâdisâh olan Sultan Orhan Handan Vahideddîn Hana kadar bütün Osmanlı sultanları ilme hizmet edip, mesgul olan âlimlere hürmet göstererek onların teveccühünü kazanmışlardır. Memleketin her tarafı ilim yuvası müesseselerle donatılarak, ışık ve feyz kaynağı olmuştur.

Orhan Gazi, ilim adamlarını çok sever, onları hiç yanından ayırmazdı. O devrin en meşhur ulemâsı Dursun Fakih, Davudu Kayserî, Tacettin idi. Dursun Fakih'in İmâm-ı Ali gazalarına ait meşhur bir eseri vardır. Aynı devirde Yunus Emre, Şeyh Taptuk Emre, Âşık Paşa, Gülşehrî gibi büyük şâirler ve mutasavvıflar yetişmiştir. Orhan Gazi devrinde Bursa, Horasan erenleri ile dolmuştu. Osmanlı Devletinin kuruluşunda Ahilerin büyük rolü olmuştu. Doğulu Baba, Geyikli Baba da vardı. Karaca Ahmet Sultan ve Murad Abdal da bu devrin meşhurlarındandı. Nitekim bir ermiş olan Murad Abdal, Bursa fethinde bulunmuştur⁷.

Orhan Gazi'nin imamlarından İlyas Fakih'in oğlu Yahşi Fakih, Osmanlı vukuatını başta babasından naklen bu zat yazdı. Âşık Paşazâde, bundan rivâyet etmektedir. Bununla beraber nüshasına tesadüf olunamamıştır. Bu zat, Orhan Gazi zamanında şöhret sahibi olmuştur⁸. Bunun yanı sıra Anadolu Türklüğünün en eski mutasavvıf şâirlerinden olan Âşık Paşa, Orhan Gazi devrinde şöhret bulmuş ve 1332 (h.733) tarihinde Kırşehir'de vefât etmiştir⁹. Bu arada İlbet Hoca isminde bir âlimin de Orhan Gazi döneminde temayüz ettiği belirtilmektedir¹⁰.

Orta ve yüksek öğretimi gerçekleştiren Osmanlı medreseler ilk dönem Osmanlı ilim hayatı hakkında bilgi veren D'Ohsson'a göre Osmanlı Devleti'ndeki ilmi faaliyetler, daha Osman Gazi döneminde başlamıştı.

İznik, bir ilim merkezi olarak önemini XV. yüzyılda da korumuş ve bu yüzden şehre "âlimler yuvası" ünvanı verilmişti. İznik Medresesinin yetiştirdiği ünlü âlimlerden biri de Osmanlıların ilk Seyhülislâmı Molla Fenarî'dir. Osmanlıların, ilk birbuçuk asır içinde yaptırmış oldukları medreselerin derece ve sınıf itibarıyla en mühimleri İznik, Bursa ve Edirne'de idi. Devletin kuruluşu esnasında İznik Medresesi, beyliğin birinci sınıf medresesi idi. Bu medresede yapılan eğitim ve görülen öğretim derecesi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla beraber, müderrisliğine tayin edilmiş olan şahıslar, bunların hayatları ve eserleri, dolayısıyla ilmi kapasiteleri tedkik edilecek olursa, bu medresenin oldukça yüksek seviyede bir eğitim ve öğretim kurumu olduğu düşünülebilir. Gerçekten Kahire'de ihtisasını yapıp memleketine dönen ve orada birçok talebe yetiştiren Davud-i Kayserî (öl. H. 751/M. 1350)'nin¹¹ şöhretini duyan Orhan Gazi, onu Kayserî'den getirterek İznik'te yaptırdığı medreseye müderris olarak tayin eder. İznik medresesinin ilk müderrisi olan Davud-i Kayserî, Muhyiddin Arabî'nin üvey oğlu Sadreddin Konevî'nin halifelerinden tefsir sahibi ve Muhyiddin Arabî'nin "Füsûsü'l-Hikem" adlı eserini şerh eden Kemâleddin Abdurrezzak Kemâleddîn-i el-Kâşânî (öl. 1329)'nin halifesi olup yüksek tahsilini Mısır'da yapmıştı. Bu nokta göz önünde tutulursa, İznik Orhaniye medresesini yüksek seviyeli eğitim ve öğretim veren bir müessese olarak kabul etmek gerekir¹².

Bununla beraber bazı kaynaklarda ilk Osmanlı Medresesinin İznik'ten önce İzmit'te fethi müteakip yine Orhan Gazi tarafından kurulduğunu, ancak İzmit'in memleket merkezinin uzağında olması sebebiyle fazla şöhret bulmadığı belirtilmektedir. İznik'de ikinci medrese Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından kurulmuştur. Süleyman Paşa da medresesine İznik şehrinde bir bostan, kale içinde bir bağ ve kuyunun gelirini vakıf olarak tahsis etmişti. Orhan Gazi zamanında İznik'te kurulan bir başka medrese ise Mevlâna Alaaddin Medresesi'dir. İznik medreselerinden başka Osmanlılar diğer şehirlerde de medreseler vücuda getirmişlerdir. Nitekim Orhan Gazi Bursa'nın fethini müteakip burada bulunan şehrin en büyük manastırını medreseye çevirdiği gibi (Manastır Medresesi) ayrıca 1335 de şimdiki Orhan Camii'nin yanında iki medrese daha yaptırmış ve her iki medreseye de vakıflar tahsis etmişti. Öte yandan Bursa'da daha birçok medrese inşa edildiğini

6 Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402), Baha Matbaası, İstanbul, 1966, s. 18-20; 21-216.

7 Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmâni, İstanbul, 1306, IV, 354; Enver Behnan Şapolyo, Osmanlı Sultanları Tarihi, İstanbul, 1961, s. 31-33, 39.

8 Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınları, İstanbul, 1995, I, 48; III, 157.

9 İsmâil Hakkı Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961, I, 20.

10 Ahmed Refik, Padişahlarımızda Din Gayreti, Dersaadet, 1332, s. 6-7.

11 Davud-i Kayserî hakkında bk. Taşköprizâde Ahmed Efendi, eş-Şakâik en-Nu'mâniyye, Mısır, 1310, I, 70-71; Ömer RızaKahhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrut, 1957, IV, 142; Mecdi Efendi, Şekâik-i Nu'mâniyye tercümesi, s. 27; Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 266, 888, 1038, 1262, 1338, 1720, 1987; Şemseddin Sâmî, Kâmûsü'l-a'lâm, III, 2112; AbdüllatifUyan, Menkıbelerte İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İstanbul, 1983, I, 561; Mehmet Bayraktar, "Davud-i Kayserî", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, IX, 33; Carl Brockelmann, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Leiden, 1942, II, 231; Aynı müellif, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplementband, Leiden, 1937, II, 323; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetu'l-ârifin, İstanbul, 1955, I, 567; Cahit Baltacı, XV.-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri Teşkilatı Tarihi, İstanbul, 1976, s. 15.

12 İbrahim Hakkı, Küçük Osmanlı Tarihi, Karabet Matbaası, İstanbul, 1308, s. 20-22; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, s. 226-227; Muhammed Faruk, Osmanlı Tarihi; Enver Behnan Şapolyo, Osmanlı Sultanları Tarihi, s. 34; Yekta Demiralp, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999, s. 14.

görmekteyiz. Bunlardan Orhan Gazi'nin büyük kumandanlarından Lala Şahin Paşa tarafından, İznik fethinde görülen yararlılığına mükâfat olarak kendisine bağışlanan birçok ganimet malının tutarı ile Bursa'da kurduğu medresesidir¹³.

Şüphesiz İznik'teki medreseyle birlikte öğretim için gerekli olan bazı kitaplar da temin edilmişti. Fakat dönemin anlayışına göre bir kitap dolabından ya da kitap için ayrılmış bir odadan söz edebilmek için bir kayıt bulunmamaktadır. Bu devirde İznik'te kurulan diğer medreselerde ve Bursa medreselerinde de kütüphane olduğuna dair bilgi yoktur¹⁴.

“Şücâeddîn, İhtiyâreddîn, Seyfeddîn” lâkablarını kullanan Orhan Gâzi¹⁵, gâzilerin yetişmesinde, yeni fethedilen yerlerin İslâm beldesi olmasında, fetih öncesi hazırlıkların yapılmasında, cihâd esnâsında askerin şevke getirilmesinde büyük emekleri geçen âlimler ve dervişlere de hürmet edip onların barınmaları ve hizmetlerini kolayca ifâ edebilmeleri için, tekke ve zâviyeler yaptırdı. Bu dervişlerden Geyikli Baba ve Derviş Murâd meşhurdur.

Geyikli Baba Ve Orhan Gazi:

Orhan Gâzi ise Bursa'nın fethinde yardıma gelen evliyânın gönlünü almak, onların bereketli duâlarına kavuşmak için bir imâret yaptırdı. Onları Bursa'ya dâvet etti. Bu arada Bursa'nın fethinden sonra bir daha görmediği Geyikli Babanın da gelmesini istedi ve; “Eğer gelmezse, ben varıp elini öpeyim.” dedi. Geyikli Babayı arayıp buldular. Sultân in sözünü arz ettiler ve Bursa'ya dâvet ettiler. Geyikli Baba bu dâvete rızâ göstermedi. “Sakin Orhan da gelmesin. Dervişler gönül ehli olurlar, gözetirler. Öyle bir vakitte varırlar ki, vardıkları zamanda ettikleri duânın kabûl olmasını arzu ederler.” buyurdu. “Bâri Orhan Gâziye duâ et.” dediklerinde; “Biz onu hâtırımızdan çıkarmıyoruz. Her zaman devletine duâ ile meşgûlüz. Onun İslâmiyete hizmeti sebebiyle, sevgi ve muhabbeti kalbimizde taht kurmuştur.” diye haber gönderdi. Aradan zaman geçti. Geyikli Baba, dergâhının yanından bir ağaç dalı keserek omuzuna alıp yola revân oldu. Doğru Bursa Hisarına vardı. Pâdişâh sarayına girip, avlu kapısının iç tarafına, getirdiği dalı dikmeye başladı. Sultan Orhan Gâziye haber verdiler. “Bir derviş gelmiş, saray avlusuna ağaç diker.” dediler. Sultan çıkıp hâli gördü. Bu dervişin Geyikli Baba olduğunu bildi. Geyikli Baba, ağacı dikince doğruldu ve Orhan Gâziye; “Bu hatıramız burada kaldığı müddetçe, dervişlerin duâsi senin ve neslinin üzerindedir. Senin neslin ve devletin bu ağaç gibi kök salacak, dalları çok uzaklara ulaşacak, evlatların dîn-i İslâma çok hizmet edecekler.” deyip; “Kökü sâbit, dalları ise göktedir.” meâlindeki, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmesini okudu. Az sonra da geldiği gibi gitti. Diktiği ağaç ulu bir çınar oldu. O ağacın bugün Bursa'da hazret-i Üftâde'ye giden Kavaklı Cadedeki çınar ağacı olduğu söylenmektedir¹⁶.

Devletin İki Kanadı:

Orhan Gâzi, Geyikli Baba nâmıyla bilinen zâtın, Bursa'nın fethinde gösterdiği hizmetlerin den dolayı çok memnun olmuştur. Bu sebeple bir gün ziyaretine gelerek, minnettarlığını şöyle ifade eder:– Efendi Hazretleri, askerlerimizin arasında cihâda katılmakla bizi büyük bir zafere kavuşturdunuz. Gâzilerimiz ve biz, bu sebeple size minnettarız. Bu minnettarlığın bir ifadesi olarak da size İnegöl ve civarındaki yeşil yaylayı hediye etmek istiyoruz. Lütfen kabul buyurun ve şu andan itibaren üzerinize tapulu mülkünüz bilin. Geyikli Baba müteşekkîr ve mütebessim... Şu karşılığı verir:– İhsânınıza teşekkür ederim. Lâyık olmadığımız şeyleri teklif buyurmaktasınız. Halbuki, bizler savaştan askerlerimizin arasına girerken, sadece ilâ-yı kelimetullahı asıl maksat yapmıştık. Bunun dışında en küçük bir maksat, zihnimize hulûl etmemiştik. Şayet bu niyetimizde muvaffak olmuşsak ecrini almış, karşılığına kavuşmuşuz demektir. Başka bir mükâfata hakkımız yoktur. Eğer bu niyetimizde muvaffak olamamışsak, zâten ihsânınıza da lââyık değiliz demektir. Bununla beraber bize münâsîp gördüğünüz yeşil yaylayı, tebaanızın göçebe olarak yaşamaya devam eden erenlerine ihsân ederseniz, bize vermiş gibi olursunuz. Allah dostu, mâneviyat eri Geyikli Baba'nın bu kanaat ve ihlâsı, Orhan Gâzi'nin iyice hayranlığını celp eder. Artık Geyikli Baba'dan duâ almaya, nasîhat dinlemeye yönelir. Nitekim bir ziyaretinde, gittikçe genişleyen devletin yıkılmaması için duâ etmesi isteği gelir aklına ve dileğini şöyle ifade eder:– Efendi Hazretleri, devletimiz her geçen gün genişlemekte, fetihlere muvaffak olup ilerlemektedir. Duânızı talep ediyorum; fetih durmasın, zafer dinmesin! Geyikli Baba'nın cevabı şöyle olur:– Her devletin madde ve mânâ olmak üzere iki kanadı vardır. Bu iki kanat sağlam olursa fetih durmaz, zafer dinmez. Yoksa kanadın biri kırılmışsa fetih şöyle dursun, boşlukta duramaz, kanadı kırık kuş gibi düşmekten kurtulamazsınız¹⁷.

13 Mehmed Neşri, Kitâbu Cihannümâ Neşri Tarihi, Hazırlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949, I, 187; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1965, s. 1-2.

14 İsmail E. Erünsal, “Kütüphâne”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2003, XXVII, 23.

15 Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, II, 279.

16 Aşık Paşa, Aşık Paşazâde Tarihi, s. 46; Josef Von Hammer, Devlet-i Osmaniyeh Târîhi, I, 161; Mustafa Nuri Paşa, Netâyicü'l-Vukû'ât, I, 169-171; Ahmed Şimşirgil, Kayı-I, s. 58; Mustafa Kara, Tekkeler ve Zaviyeler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s. 166.

17 Aşık Paşa, Aşık Paşazâde Tarihi, s. 46-47; www.ehlisunnetbuyukleri/osmanlihiyakeleri.

Orhan Gazi ve Alaeddin Esved Hazretleri:

Sultan Orhan Gâzi, âlimleri, evliyâyı görüp gözeten bir büyük bey idi. O mübârek kimse, bir gün Alâüddîn-i Esved hazretlerini ziyârete gitti. Bu sırada Alâüddîn-i Esved hazretleri nâfile namaz kılmakta idi. Orhan Gâzi, avluda bekledi. Bu sırada farz namaz vakti geldi. Orhan Gâzi ve orada bulunan Alâüddîn-i Esved'in talebeleri namaz için hazırlandılar. Namazın sünnetini kıldılar. İkâmet okununca, talebeler arasında bulunan Kara Halil imâmete geçti. Hazır olan cemâate namaz kıldırdı. Alâüddîn-i Esved de odasından çıkıp geldi. Bir müddet sohbet ettiler. Orhan Gâzi edeple dinledikten sonra başını kaldırıp; "Seferde ve hazerde, ahâli arasında vâki olacak hâdiselerde hükmedip, hak ile bâtili ayırmak, şer'i, dînî hükümleri beyân etmek için bir hoca efendi, âlim lâzımdır. Talebelerden birini benimle sefere gitmek için tâyin etseniz." deyip, arzu ve isteğini arzetti. Alâüddîn-i Esved hazretleri Orhan Gâzi'nin bu arzusunu kabûl ettikten sonra, talebelerine baktı. Her birinin; "Ne olur beni göndermel!" diye yalvarır bir hâli vardı. Çünkü onlar, sultanla berâber olan ulemâyı, dünyâyâ düşkün biliyorlardı. Sultanın kötülüklerine ulemânın ilimlerini âlet etmelerinden korkuyorlardı. Ancak Sultan Orhan, öyle bir kimse değildi. Yanına ulemâyı emretmek için değil, Allahü teâlânın emirlerini onun ağzından dinlemek için, kendisini Allahü teâlânın yasaklarına kaydırmaktan sakındırması için istiyordu. Kendisine kul değil, başına sultan arıyordu. Devlet sultansız, sultan ulemâsız olmuyordu. Devletin bekâsı için sultana, sultanın yanlış yola sapmaması için ulemâyâ ihtiyaç vardı. Alâüddîn-i Esved namı Kara Hocanın talebelerinden birinin de bu işi yapması lâzımdı. İş başa düşmüştü. Kara Hoca da en gözde talebesi Çandarlı Kara Halil'i, Sultan Orhan Gâziye verdi. Kara Halil de; "Memur mâzurdur." hükmünce, hocasının emrine tâbi olup, Orhan Gâzi ile birlikte gitti. Seferde ve hazerde, sultana müşâvirlik, anlaşmazlıklarda hâkimlik yaptı. Yanlış yola sapanları terbiye edip, dîn-i İslâmın emir ve yasaklarının tatbîkine, Devlet-i aliyye-i Osmâniye içerisinde Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği şekilde icrâsına, yapılmasına gayret eyledi. Her işini Allahü teâlânın rızası için yapar, her sözünü O'nun emrine uygun söylerdi¹⁸.

Meşhur 15. asır Osmanlı tarihçisi Neşrî merhûmun Tevârih-i Âl-i Osmân'ından kısmen sâdeleştirerek: "Bu Osmanoğulları doğru bir soydu: Nâ-meşrû hareket etmezlerdi. Âlimlerin 'yasakdır' dediklerinden kaçınırlardı. Osman ve Orhan Bey zamanındaki âlimler, tezvîrlik ve fesatlardan âri idiler

Osman Gâzi'nin, oğlu Orhan Gâzi'ye: "İstanbul'u al, güzâr yap" diye vasiyet ettiği de rivayet edilir¹⁹.

Maneviyata Katkısı:

Osmanlı'nın, temellerindeki en sağlam harçların başında, "Peygamber Sevgisi" gelmiştir. Osmanlı, Peygamber Efendimiz'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ve O'nun kutsal beldesine karşı, derin muhabbet, hürmet ve sadâkâtini büyük bir hassasiyetle muhafaza etmiş ve devletinin en muhkem kâidelerinden biri hâline getirmiştir. Bu ruh, yedi iklim üç kıta demeden, asırlar boyunca Osmanlı'yı arkasından sürüklemiştir. İla-yı Kelimetullah dâvâsı uğrunda fütuhatta bulunurken; Osmanlı'nın baş hedefleri arasında hiç kuşkusuz rızâyı bâriyi kazanmak kadar Peygamberimizin hoşnutluğuna mazhar olmak da vardı. Osmanlı Sultanları, hayatları boyunca gazâ meydanlarında hep bu ulvî gâyeyi gözetmiş ve bunun efsunuyla hârikalar sergilemişlerdir.

Evlîya Çelebi, Fatih'e gelinceye kadar Osmanlı hükümdarlarının sadece "Bey" diye anıldığını beyan ederse de, bu tamamen doğru değildir. Gerçi ilk Osmanlı hükümdarları, tâ Yıldırım Bayezit devrine kadar halk arasında sadece "bey" diye anılmışlarsa da, kitâbe ve paralarda sultan tâbiri Orhan Gâzi'den itibaren kullanılmıştır. Meselâ Bursa'da, Orhan Gâzi'ye ait bir cami kitabesinde: "Emîrül-kebîri'l-muazzami'l-mücâhid Sultânül-guzât bahâdır-ı zaman Gâzi Orhan b. Osmân" satırlarını okumak mümkündür²⁰.

Hemen cenk duası okusun:

Osmanlı devletinin kuruluş seneleri, Orhan Gâzi zamanı. Türkmen atlıları, İzmit önlerine kadar gelmişlerdi. Hedef, İstanbul. Fakat oraya gitmek için alınacak birçok kale var. Bunlardan en muhkem olanı, Hereke kalesi. Daha önce akıncılar, iki defa bu kaleyi zorladılar, fakat zaptedemediler. Orhan Gâzi Ali Ağa ismiyle meşhur akıncı beyini çağırıp ve :-Baka Ali Ağa, dedi, Hereke çetin bir kaledir. Tekfuru da yaman bir silahşör. Ve ille bu kale bize gerektir. Bunu senden isterim! Ali Ağa duraksamadan:-İstedğin kale olsun beyim, biner gider, yırtar alırız evelallah! dedi. Orhan Gâzi; "Hemen cenk duası okusun" emrini verdi. Ali Ağa, kollarını ileri uzattı ve yüreklerine dokunan gür sesiyle Cenk duasını okudu. Hep birden "amin" diyen 100 yiğit, Ali Ağanın ardından hemen yola düştüler²¹.

İznik'in Türkler eline geçtiği ilk yıllarda burasını ziyaret eden ve şehirde kırk gün kalan Arap seyyahı İbni Batuta, o zaman İznik'in surlarının sapa sağlam olduğunu, yıkık ve harap tarafının bulunmadığını belirtiyor; fakat

18 Ömer Altıntop, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, s.44 vd.; www.osmanlilar.gen.tr.

19 www.ehlisunnetbuyukleri.com/osmanlihikeyeleri.

20 Komisyon, Mufassal Osmanlı Tarihi, İskit Yayınevi, İstanbul, 1957, s. 73.

21 Der Beyân-ı Menâkib-ı Âli Osmân rahimehu, s. 7-8; Ömer Altıntop, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, s. 42; Yavuz Bahadıroğlu, Orhan Gâzi, İstanbul, 1987, s. 36-37; www.ehlisunnet buyukleri.com/Osmanli hikayeleri.

şehrin tenha ve nüfusunun da az olduğunu söylüyor. Tarihçi Gibbons, İbni Batuta'nın bu kaydına ve şehrin tahripkâr bir muharebe ile zaptedilmediğine bakarak, İznik halkının çoğunun İslâmiyeti kabul suretiyle Türklerle mukadderat birliği yapmış olabileceklerini izaha çalışıyor. Mamafih, Hoca Sadettin'in Tâcüt-Tevârih'inin birinci cildinde; İznik'te dul kalan **Rum kadınlarının Türklerle evlenmek isteğinde bulunmalarına karşılık, Orhan Bey'in müsaadekâr davranmasıyla** bu kadınların Türk askerleri ile evlenerek İznik'te oturduklarına dair verdiği malûmat Gibbons'un yukarıdaki neticeyi çıkarmasına yardımcı olmuştur²².

İznik'in fethinden sonra Orhan Gâzi, ahâlden arzu edenlerin eşyâlarıyla birlikte gitmesine müsaade etti. Ayrıca Osmanlı Devletinin tebaası olarak kalıp, yalnız cizye vermek şartıyla, âdet ve ananelerini muhâfaza edebileceklerini de ilân etti. Halkın büyük çoğunluğu Osmanlı idâresini tercih etti. Muhârebe ve kuşatmada eşleri ölen kadınlar, Orhan Gâziye mürâcaat edip, sâhipsiz kaldıklarını, Müslüman olup, Osmanlılardan isteyenlerle evlenebileceklerini bildirdiler. Orhan Gâzi, İznik'in yerli kadınlarının arzularını ilân edip, isteyenlerin bunlarla evlenebileceklerini ve bunlarla evlenenlerin İznik muhâfazasında vazîfelendirileceğini açıkladı. Ayrıca halktan İznik'te kalıp Müslüman olmayanlara, **İslâmiyetin gayri müslimlere olan hukûku tatbik edilip, vergilendirildi**. Osmanlı Devletinin merkezi, geçici olarak İznik'e taşındı. Şehir imâr edilip, İslâmî eserlerle süslendi. Orhan Gâzi, İznik'in en büyük kilisesini câmiye çevirtip burada Cumâ namazını kıldı. Manastırını da medreseye çevirtti. İmâret yaptırdı. Orhan Gâzinin hayırsever hanımı Nilüfer Hâtun, imâret; oğlu Süleymân Paşa medrese ve diğer hayır sâhipleri de şehirde pek çok sosyal tesis kurdular²³.

Orhan Gazi, feth ettiği ülkelerde tebasına tatbik ettiği siyasete çok dikkat etmiş, imparatorluğun temellerini adalet üzerine kurmuştur. 1335'te kurduğu Bursa Medresesi, zamanla İznik Medresesi'ni gölgede bırakmış ve bir yüksek tahsil müessesesi olmuştur. Değerli adamları takdir ve temyiz etmekte mahirdi. Bilginlere hürmet-karâne davranırdı. İlk zamanlarda kendisini İznik'te ziyaret etmiş olan büyük Arap seyyahı İbni Batûta, Orhan Gazi için: "Türkmen meliklerinin (krallarının) büyüğüdür.." demek suretiyle açıkça Anadolu beylerinin en büyüğü olduğunu zikretmiş ve "yüze yakın kalesi vardır" demiştir²⁴.

Orhan Gazi'nin şöhreti Üngürüs (yani Macaristan) diyarına kadar varmıştı. Daima kafirleri ortadan kaldırıp Müslümanları bir araya toplamayı düşünürdü. Bir gün aklına geldi ve kalbine şöyle bir sevda düştü ki, ne olaydı karşı yakaya geçip **İslâmî yayaydı**? Bunu düşünürken tesadüfen büyük oğlu Süleyman Paşa çıkageldi. Bu fikrini ona söyleyince, Süleyman Paşa dedi ki: "Eğer ben kuluna buyurursan, Allahü teâlâ'nın inayetiyle ve Peygamberin mucizeleriyle ve senin devletinle geçeyim. O diyardan küfür zulmetini giderip, İslâm nuriyle nurlandırırım." Orhan Gazi, onun reyindeki isabetine, aklına ve kiyasetine inandığı için izin verdi. O da asker toplayıp Karesi'ye gitti. Neticede muvaffakiyet hâsıl oldu²⁵.

Osmanlı sultanlarının çoğu herhangi bir şeyhe intisap etmiştir, devlet adamlarının hemen hemen tamamı tasavvuf ve tarikat erbabına karşı hüsnü kabul göstermişlerdir²⁶.

Orhan Bey'in bir özelliği de, yüz kadar kaleye hâkim olması ve çoğu zamanını bunları dolaşmakla geçirmesidir. Bir seyyahın dediğine göre hiçbir şehirde bir aydan fazla durmazmış. **Salı ve Perşembe günleri oruç tutar, Mevlana hazretlerine** hürmeten başına sikke giyer ve üstüne de bir beyaz sarık sarard²⁷. Nitekim Orhan Gazi'nin oğlu Rumeli Fatih Süleyman Paşa da, bir rivâyete göre Mevlevî Şeyhlerinden birinin müridi olup, başına mevlevî külâhı giyerdi²⁸.

Orhan Bey, zararlı ve bâtil tarikat mensuplarının kontrol ve takibini emretmiş ve suçluları cezalandırmıştır²⁹. Orhan Bey döneminde tasavvufa büyük önem verilmekteydi. Orhan Bey, zamanında kurulan ilk medreseye tayin edilen müderrisin şahsiyet ve düşüncesi de, bu açıdan mühimdir. Vahdet-i vücuda bağlı ve Ekberîyye tarikatının temsilcisi olarak bilinen, devrinin büyük âlimi Fusûs'l-Hikem şârihi Davud-ı Kayserî, tasavvuf kültürünün hayata mal olduğu bir dönemde Osmanlı medresesinin başına geçmiştir³⁰.

Osmanlıda ilk sikke para Orhan Bey zamanında 1327'de basılmış, bir tarafında **Kelime-i Şehâdet ile dört büyük halifenin isimleri** vardır. Diğer tarafta ise, Orhan b. Osman yazısı ile baskı tarihi ve Osmanlıların mensup oldukları Kayı boyunun damgası vardır³¹.

22 İbn-i Batûta, Rihlet-i İbn-i Batûta, Beyrut, 1960, s. 308; Âşık Paşa Derviş Ahmed, Âşık Paşazâde Târîhi, s. 41-42; Komisyon, Mufassal Osmanlı Tarihi, s. 71-72.

23 Reşad Ekrem Koçu, Âşık ve Şâir Padişahlar, Saka Yayınevi, İstanbul, 1950, s. 5 vd.; Ömer Altıntop, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, s. 38 vd.; Komisyon, Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.

24 Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, s. 38; Komisyon, Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1997, XXV, 481-482.

25 Komisyon, Mufassal Osmanlı Tarihi, s. 85; Ömer Altıntop, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, s.55 vd.; Ali Nüzhet, Yeni Küçük Osmanlı Tarihi, Dersaadet, 1325, s. 8-10.

26 Hamid Vehbi, Meşâhirü'l-İslâm, İstanbul, 1301, I, 72; Necdet Yılmaz, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul, 2007, s. 25.

27 www.dunyabulteni.net.

28 Ahmed Ağırakça, Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi, Akdem Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 119; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Sahaifü'l-Ahbâr fi Vekâyü'l-a'sâr, çeviren: İsmail Erünsal, İstanbul, 2000, I, 89.

29 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1972, I, 521.

30 Adnan Adivar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1970, s. 12; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Sahaifü'l-Ahbâr fi Vekâyü'l-a'sâr, çeviren: İsmail Erünsal, I, 91; Mustafa Kara, Tekkeler ve Zaviyeler, s. 162.

31 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 124-125; A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, İznik ve Bursa Tarihi, s. 78; Ahmed Şimşirgil, Kayı-I, KTB Yayınları, İstanbul, 2013, s. 57; Müneccimbaşı Ahmed Dede, Sahaifü'l-Ahbâr fi Vekâyü'l-a'sâr, çeviren: İsmail Erünsal, I, 88.

Orhan Gazi'nin göze çarpan üç vasfı, tarihte büyük işler gören insanları temyiz eden vasıflardır: Maksatta vahdet, yorulmaz cevâliyet ve ferî işlerde hudutsuz bir iktidar. Hayatının gayesi, sikkeleri üzerinde bulunduğu şu düsturda icmal edilmiştir: **“Allah Osman oğlu Orhan'ın mülkünü daim eylesin.”**³². Yüksek vasıfları arasında askerî kahramanlık birinci derecede gelmekle beraber, memleketi imar etmeyi, halka faydalı işler yapmayı da çok severdi. Zamanında camiler, medreseler, imaretler, yollar ve çeşmeler yapılmıştır. Babası kadar sade ve kanaatkar bir ömür sürmemekle beraber hayat faaliyetlerinde muvazeneli alçak gönüllü ve aynı zamanda otoriterdi³³.

Silsile-i Sâdât-ı Nakşibendiyye'den Hâce Muhammed Bâbâ Semâsi (k.s.) Hazretleri, Şeyh Edebali, Hacı Bektaş-ı Veli bu devrin büyüklerinden olup, Orhan Gazi zamanında vefat etmişlerdir. Nitekim bazı tarihlerin rivâyetlerine göre, Orhan Bey, yeni asker teşkilatından sonra bunlardan birkaçını alarak o zamanlar Amasya tarafında bulunan meşhur Şeyh Hacı Bektaş Veli'ye gitmiş ve bütün asker hakkında duada bulunmasını istemiş. Şeyh de elini erlerden birinin başına koyarak: **“Bunların adı Yeniçeri olsun. Allah yüzlerini ak, kılıçlarını keskin, kendilerini daima galip etsin!”** diye dua etmiş. Bu rivâyetin de yukarıda gördüğümüz destanlar gibi sonradan meydana geldiğinde şüphe yoktur³⁴.

Süleymân Paşa, 1359 senesinde bir avı tākibi sırasında düşerek kırk üç yaşında vefât etti. Rumeli fethine Gâzi Murâd Bey devam etti. Oğlunun vefâtına ziyâdesiyle üzülen Orhan Gâzi rahatsızlandı. Velihtlığa getirdiği Murâd Bey'e şu nasihatlar bulundu:

“Oğul, saltanatına mağrûr olma. Unutma ki, dünyâ, hazret-i Süleymân'a kalmamıştır. Unutma ki, dünyâ saltanatı geçicidir, lâkin büyük bir fırsattır. Allah yolunda hizmet ve Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) şefâatine mazhariyet için, bu fırsatı iyi değerlendir. Dünyâya âhîret ölçüsüyle bakarsan ebedî saâdeti fedâ etmeye değmediğini göreceksin. Oğul! Rumeli Hristiyanları rahat durmayacaktır, sen o cânibe yürü. Rumeli fethini tamamlama. Kostantiniye'yi ya fethet, yâhut fethetme hazırla, civardaki Türk beyleriyle mesele çıkarmamaya çalış. Ahâli her ne kadar bizi istese de başlarında bulunan beyler, beyliklerinden geçme taraftarı gözükmüyor. Daha bir zaman idâre edecekler, lâkin sonunda olmuş meyve gibi avucuna düşecekler. Anadolu'da gâile çıkmazsa Rumeli işini rahat halledersin. Bu yüzden Anadolu'nun sessizliğini bozmamaya gayret et. Cennetmekân babam Osman Gâzi Han, Söğüt ve Domaniç'ten ibâret bir avuç toprağı beylik yaptı. Biz Allah'ın izniyle beyliği hanlığa çevirip sultanlığı ikmal ettik. Sen daha da büyüğünü yapacaksın. Osmanlıya iki kıta üstünde hükmetmek yetmez. Zîrâ 'lâ-yı kelimetullah azmi dünyâya sığmayacak kadar yüce bir azimdir. Selçuklunun vârisi biz olduğumuz gibi Roma'nın vârisi de biziz. Oğul, Kur'ân-ı kerîm'in hükmünden ayrılmama. Adâletle hükmet. Gâzileri gözet. Dîne hizmet edenlere hizmeti şeref say. Fakirleri doyur. Zâlimleri ise cezâlandırmakta tereddüt gösterme. En kötü adâlet, geç tecellî eden adâlettir. Sonunda hüküm isâbetli dahi olsa, geciken adâlet zulümdür. Oğul, biz yolun sonuna geldik, sen daha başındasın. Cenâb-ı Mevlâ saltanatını mübârek kılsın.”

1360'ta rahatsızlığı artarak vefât etti. Bursa'daki Gümüşlü Kümbet'e defnedildi.

Şahsiyeti nesillere örnek mâhiyette olan Orhan Gâzi, halîm selîm olup, son derece merhametliydi. Kolay kızmaz, kızınca da belli etmezdi. Askerlerini ve tebeasını kendisinden fazla korurdu. Muhârebelerde zâyîât durumuna dikkat ederdi. Zâyîât sebep olacak yerlerin fethini kuşatmayla kolaylaştırıp, teslimini beklerdi. Çok âdildi. Dîni bütün bir Müslüman olup, ülkede İslâm hukûkunu tereddütsüz tatbik ettirirdi. Orhan Gâzinin İslâm ahlâkına hayrân olup adâletine gıpta eden Hristiyanlar, kendi soyundan ve dîninden hânedânların yerine, Osmanlı idâresini tercih ederlerdi. İyi bir teşkilâtçı, cesur bir kumandan olduğu gibi mükemmel bir idâreciydi. İlme, âlimlere ve gönül sultanı mânevî şahsiyetlere hürmetkârdı. Âlimlerin sohbetinde bulunup, onlarla istişâre ederdi. İmâr ve iskân siyâsetine önem verip, devrinde fethedilen beldelelere Türk-İslâm nüfûsu yerleştirdi³⁵.

Konağının yakınına kurduğu aşevinde her gün bizzat kendisi fakirlere yemek dağıtır, dervişlere, hocalara, şeyhlere çok önem verir, daima hayır dualarını alırdı. Mevlâna'yı ve Yunus Emre'yi çok takdir ederdi. Mevlâna Sinan, Şeyh Edebâli, Dursun Fakih, Davud Kayserî, Taptuk Emre, Ahi Evran, Ahî Şemseddin, Dağlı Baba, Ge-yikli Baba, Orhan Gazi'nin çok sevip saydığı din ulularıydı.

Orhan Gazi düzenli bir askerî teşkilât kurdu, Osmanlı Devletinin ilk parasını bastırđı, fethettiğı yerlere, adalet ve idarî işler için kadılar, askerî işler için subaşlar tayin etti. Şehir, kasaba ve hattâ köylerde camiler, mescitler, hamamlar, hanlar, medreseler kurdu. Zamanında Osmanlı Beyliği halkı o kadar varlıklı ve rahattı ki, tarihçiler, **“Zekat verecek fakir kalmamıştır.”** diye yazarlar. Ve bir Rum tarihçisi olan Halkkondil, Orhan Bey'i şöyle anlatır: **“Gâzilere, sanatkârlara, fakirlere cömert; âlimlere, kahramanlara hürmetkâr; dindar, âdil ve Hristiyanlara nazik idi.”**³⁶

32 Komisyon, Mufassal Osmanlı Tarihi, s. 96.

33 Vasfî Mahir Kocatürk, Osmanlı Padişahları, Buluş Yayınevi, Ankara, 1957, s. 37-38.

34 Şemseddin Sâmî, Kâmûsu'l-Âlâm, İstanbul, II, 1072; Vasfî Mahir Kocatürk, Osmanlı Padişahları, s. 35.

35 İbrahim Hakki, Küçük Osmanlı Tarihi, s. 23-24; Ömer Altıntop, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, s. 59; Komisyon, Yeni Rehber Ansiklopedisi.

36 Yavuz Bahadıroğlu, Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi, İstanbul, 1986, s. 36-37.

Bazı Kocaelili Âlimlerin Eserlerinden Nakiller

Karamürsel Nâibi Abdullah Cevdet, Ahlâk-ı Dînî (Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1328) adlı eserinde (s. 360-368) güncel bir konu olan hayvan hakları hakkında şöyle bildiriyor:

İnsanların hayvanlara karşı vazifeleri:

İslâm dini, hayvan haklarına son derece önem vermektedir. Nitekim Peygamber efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: "Ya Rabbi, sen, cihanın yaratıcısı ve âlemi rızıklandıransın. Hayvanların rızıklarına insanların vasıta olması itibarıyla, benim üzerime götüremeyeceğim yükü yüklemeyecek, aç ve susuz bırakmayacak sâdik bir sâhip nasip eyle!" diye duâ eder buyurmaktadır.

Diğer bir hadis-i şerifte de, "Şüphesiz Allahü teâla hazretleri rıfk ve yumuşaklığı sever, rıfk ve yumuşaklıkla muamele edenlere tardı eder. Zayıf ve güçsüz bir bineğe bindiğiniz zaman, uygun bir yerde inerek kuvvet kazanması için yediriniz ve içiriniz. Eğer konakladığınız yer suyu ve otu kıt bir yer ise, suyu ve otu bol münasip bir yer arayınız. Eğer otu ve suyu bol bir yerde iseniz derhal inip, hayvanı yediriniz ve içiriniz."

Bir hadis-i şerifte, "Hayvanın sahibi üzerinde hakları vardır ki, bir menzile indiği zaman kendi ihtiyaçlarından önce hayvanın yeminden başlamak, su yanından geçerken hayvana su vermek, hayvan da yaratıcısına hamd ve tesbihte bulunduğundan dolayı yüzüne vurmamak, Allah yolunda cihad müstesna olmak üzere hayvanın üstünde durmamak, takatının üstünde yük yüklememek, gücünden fazla yürümesi ve koşması için zorlamak, hayvanın sahibi üzerindeki haklarındandır." buyurulmaktadır.

Başka bir hadis-i şerifte, "Hayvan binicisinin altında iken ayağı kayıp da düştüğü vakit binicisi hayvana hitaben düştün derse, hayvan lisan-ı hâl ile bütün kâinatı yaratan Cenâb-ı Allah hazretlerine karşı azalarım secde ediyor, seni rencide etmek için düşmedim, beni mazur gör diye cevap verir." buyurmaktadır.

Hazret-i Ali (radiyallahu anh), "Hayvanın yüzüne vurmayınız, hayvana lanet, vurma, kötü söz ve hakaret etme gibi kaba ve çirkin hareketlerde bulunmayınız. Zira Allahü Teâlâ hazretleri hayvana lanet edenlere lanet eder. Yani rahmetine kavuşmaktan uzaklaştırarak cezalandırır demektir.

Hazret-i Ali'nin oğlu Hüseyin'den torunu Ali (Allah hepsinden razı olsun), deveye binerek kırk defa hacca gitmiştir. Hiçbir defa kamçı, deynek ve başka bir şeyle vurmamı, fena bir söz söylememiştir.

Cenâb-ı Risâletpenâh Efendimiz, atın alnına dâğ vurmamı, yelesini ve kuyruğunu kesmeyi yasaklamıştır. Çünkü hayır atın alnında olup, yelesi ise libâsı (giysisi), kuyruğu yelpazesidir. Hayvan bir yere gitmek istemez, bir şeyden ürker ve kaçır ise, kesinlikle döğmeyiniz. Zira hayvan sizin görmediğiniz eşyayı ve latîf cisimleri görür buyurmuştur.

Bu fakir, bir seferde kervanın yavaş gitmesinden sıkılarak, yol arkadaşlarımdan ayrılıp tek başıma epeyce ilerlemiştim. Güzergâhımda bulunan bir dağın eteğine gelince senelerden beri asla görülmediği halde binicisi olduğum atın ansızın sebepsiz yere huylanıp ileri gitmek istemediği ve dağın zirvesine bakıp korkarak geri kaçmaya çalıştığı cihetle, yoluna devam etmesi için sarf edilen çabalar bir fayda vermediğinden zorla gemine sarılıp ve idaresini sağlayıp orada kalmaya mecbur kalmışım. Vaktaki kervanın yaklaştığını his eden at derhal ihtiyatla yürüyerek yola devam etmeye başlar, fakat bazan ileriye bazan geriye bakarak dikkat etmesi, kesiksiz kişnemesi ve alışılmışın dışında hareket etmesi bir hiss-i kablel-vukû ile bir hadisenin vukubılacağını bilmekte ise de, ne faide ki ortada bu hali gerektirecek ve tehlikeyi bildirecek hiçbir eser ve hiçbir sebep görülemediği. Kervanın gereği gibi yaklaştığı vakit fakir, dağın zirvesine çıkıp diğer tarafına inmekte iken taşın arkasından silahlı iki kişi önüme çıktığı, atın telaşlı hareketlerine karşı iki şahsın yaklaşamayıp hayret içinde dağın zirvesine çıkan kervanı görmeleriyle hemen vadiye kaçtılar. At da hemen sakinleşti.

Şu vaka, bu fakir için iki ibretlik ders teşkil etmektedir ki, birisi yol arkadaşından ayrılmamak ve birisi de hadis-i şerifte buyurulduğu üzere hayvana eziyet etmemek ve zorlamamaktır.

Dinî delillerle insanın hayvan yaratıklara karşı olan vazifelerini tayin, hayvanların yiyeceklerine ve istirahatlarına dikkat ve özen gösterilerek, vurma, kötü söz ve hakaret etme gibi muamelelerin yasaklanmış olduğu bildirilmektedir. Çünkü zikredilen hadis-i şeriflerin bazısı doğrudan doğruya ve bazısı haber tarzında emir olup, ümmetim siz hayvanlara böyle muamele ediniz demekten ibaret bulunmuştur.

Şu halde açlığa, susuzluğa, hastalığa maruz bulunan ve fakat ihtiyacını lisanen ifade edemeyen biçare hayvanlara rıfk ve yumuşaklıkla muamele etmeyerek, tehammülünün üstünde yük yüklemek, koşturmak, dövmek, sövmek, lanet etmek, yelesini ve kuyruğunu kesmek, alnına ve sair yerlerine dâğ vurup, eziyet etmek, zamanında yiyeceğine, içeceği ve istirahatine dikkat etmemek, katli caiz olan pire, yılan, akrep, fare, çekirge gibi eziyet ve zarar veren hayvanlardan başka sebepsiz yere bir karıncayı, bir kuşu, bir sineği öldürmek ve

insaf ölçüsüne uygun olmayan hareket ve muamelelerle zorlama ve ezada bulunmak yasaklanmıştır.Çünkü aslında yaratılış bakımından insanla hayvan arasında bir fark olmayıp, yalnız insanoğlu şeref, akıl ve zeka bakımından hayvanlardan ve bitkilerden daha üstün ve şerefli olmakla beraber, hayvanların idaresini ve kullanımını elinde bulunduran insanlar, dünyada hayvanlara davranışlarına göre âhirette mükafat veya ceza şeklinde karşılık bulacaklardır.

Peygamber efendimiz üzerindeki yüküyle bir ağaca bağlı bir deve görünce, bunun sahibi nerededir? Buna (deveye), insafsızlık ve mürüvetsizliktir. Mizan gününde bu deveyi böyle yük altında bıraktığı için muhâsamaya (veya hesaplaşmaya) hazır olsun, buyurmuştur.

Büyük evliyadan birisine bu yüksek dereceye hangi iyi amellerle ulaştın diye sorulduğunda, ben vaktiyle bir çiftçinin hizmetkârı idim. Öküzleri fevkalâde sever ve istirahatlerini temine son derece çalışırdım ki, öküzlerin yatacağı yeri temizlemek ve kuru gübre ile tefriş ederek evvela kendim yatıp trcrübe ederek, öküzlerin rahat edemeyeceğine kanaat getirmedikçe öküzleri yerlerine bağlamazdım. Bunun için şu mükafata nail oldum, demiştim.

Hayvanlar da kâinatı yaratan Cenâb-ı Hak hazretlerinin mahlukâtı olup, işler ve zorluklarda insanoğlunun refîkı ve yardımcısıdır. En ağır işlere tahammül eder. İnsan, hayvanlara yalnız sert ve kaba davranmamakla değil, onlara güzel bakmak ve insafli muamele etmekle sorumludur.

Gerçi hayvanların et, süt, deri ve yününden istifade etmeye insanların hakkı varsa da, onlara eziyet etmeye ve sert davranmaya hakları yoktur.

“Rahman ve Rahîm olan Allahü teâlâ'nın rahmet ve mağfireti, acıyan ve merhamet gösteren insanlardır.” meâlindeki hadis-i şerifi,bütün yaratıklara karşı muamelelerimde esas edinmeli, hayvanları da Allah yarattığı için, hiç birisinin yaratılışını, suretini ve sîretini (yaşamını) abes görmemelidir. Zira Cenâb-ı Hakkın mahlukatında asla ve kesinlikle abes yoktur. Hayvanların faydasız zannedilenlerinin ne kadar faydalı olduklarını, ancak Allah bilir.

Şöyle rivâyet edilir: Nuh (aleyhisselâm) dört gözlü gayet biçimsiz bir köpek görüp, ayıpladığı bir zamanda, köpek Allah'ın yardımıyla dile gelip, “Yâ Gaffâr olan Allah'ın kulu! Nakşı mı yahut Nakkâşımı ayıplıyorsun? Eğer nakşı ayıplıyorsan, böyle dört gözlü olmak benim gücüm dahilinde değildir. Eğer irade elimde olsaydı, dünyaya değil dört gözlü esasen köpek olarak gelmezdim. Eğer Nakkâşı ayıplıyorsan, senin ayıplamandan Nakkâşa bir çeşit ayıp hasıl olmaz. Zira Allahü teâlâ, dilediğini yapar ve istediğine hükmeder.” Dediğinde, Nuh (aleyhisselâm) hatasını takdir ederek, uzun müddet hatasına istiğfâr için ağlamış ve çok ağlamasından sonra asıl ism-i şerifleri “Abdel-Gaffâr” iken, bundan sonra “Nûh” ismini almıştır.

Allahü Teâlâ hikmet ve fayda gereği her şeyi en güzel şekilde yaratmıştır. Nitekim kuşların ve dört ayaklı hayvanların ayak ve boyunlarını uzun yaratmıştır. Taki bunlar kuvvet bularak zarurî ihtiyaçlarını elde etmekten mahrum kalmassınlar. Eğer kuşların ve dört ayaklı hayvanların boyunlarıyla ayakları uzun farklı olarak boyunları kısa olsaydı, maişetlerini temin edemezlerdi. Zira yatmayıp da ayakta buldukları zaman yerden ağzıyla bir şey alamazdı. Yatsa yakınında bir şey bulamayıp, maişetini temin edemezdi. Böyle ayakları kısa olsaydı, kendileri için yaratılan faydalar hasıl olmazdı. İnsanoğlunun bütün azası ise, yaratılış icabı kendisiyle maişet temin etmeye elverişli ve uygundur. Yani bütün azası bir lüzum üzere yaratılmıştır. Ne fazlası ne de noksanı vardır. Şu halde her ne kadar şekilde çeşitli, daha güzel ve güzel olmakta farklı olsalar bile, bütün mahlukât yaratılış itibarıyla güzeldir. Bu da, “Ben insanları en güzel şekilde yarattım” nazm-ı celîli ile delillidir. Bakî hazretleri (rahmetullah aleyh), “Mahlukâtın çirkin olan imtihan için çirkin ve fakat Rahmân'ın emrinden suduru itibarıyla güzeldir. Zira güzeller çirkinler mukabilinde güzel olduğundan güzel behemhal bir çirkin muhtaçtır. Taki çirkin mukabilinde güzelin güzelliği zâhir olsun (görünsün).” demiştir.

Demek oluyor ki, âlemi yaratanın her bir yaptığı ve işi güzel olmasıyla beraber, hayır ve şer ile güzel ve çirkinin yaratıcısı olduğundan çirkin ve zararlı cisimler ile takyîd ve tahsis ile maymunların, domuzların, yılanların ve akreplerin yaratıcı diye tavsif etmek uygun olmayı, belki “Herşeyin yaratıcısı” diye tavsif olunur.

Her ne kadar çirkinlik çirkin ise de, çirkinin çirkinliği güzele nisbetle çirkin olup, yoksa zâtında, yaratılış ve icâdında asla ve kat'a çirkinlik yoktur.

Cenâb-ı Hak, eşeği lisân-ı istidâdıyla istediği suret üzerine mütenasip bir şekilde yarattığı gibi köpekler, domuzlar, yılanlar, akrepler de lisân-ı istidâdlarıyla istedikleri suret üzerine mahluktur. Hayvanlardan bazılarınin zehir ve balı, bazılarınin yumurtası, sütü, eti, yünü, derisi ve kemiği olması gibi fayda ve zararlara haiz olmaları, köpek ve fare gibi bazı hayvanların etinin yenmesinin necis (pis) olmaları zât ve tabiatlarının icaplarındandır.

Bütün mahlukatın anâsır âleminde suret ve sıfatı kendi mertebesinde tam suret ve tam sıfattır. Eğer mevcut mahlukâta itidâdları gereğince olduğu suret ve sıfat üzerine anâsır âlemine gelme idi, kemâl tarifinden çıkıp

çirkin ve noksan olurdu. Halbuki ruhları yaratan Alahü teâlâ'nın yarattıkları ve yaptıklarında çirkin tasavvur olunamaz³⁷.

Karamürsel Nâibi Abdullah Şevket, Necâtu'l-Mükellefin (İstanbul, 1317) adlı eserinde (s. 75-82) şöyle nakilde bulunuyor:

Kötü İnsanlarla Bir arada Bulunmamaya Çalışmak:

Bunun haramlığı, kitap ve sünnetle sabittir. Nitekim bir âyet-i kerimede, "Allah'ın kitabı,şânı aziz olan Cenâb-ı Hakkın azabından sakınınız, sâdik (dürüst) kimselerle beraber olunuz." buyurulmaktadır. Ka'bu'l-Ahbâr'ın rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte ise, "Cenâb-ı Allah hazretleri, kudret kalemiyle iki kelime yazıp Arş-ı Rahmân'ın altına koymuştur. Zikredilen iki kelimedenden evvelkisi, bir kimse sâlih amel işleyip de bununla beraber fâsiklarla dost olsa (onlarla sohbet etse) iyiliklerini kötülöklere dönüştürürve kendisini fâsiklarla haşr ederim. Bir kimse fâsikların ameliyle amel edip sonra tevbe ederek sâlihlerle dost olsa, günahlarını iyiliklere dönüştürür ve kendisini de iyilerle haşr ederim.", demek istenmektedir. Zira Allahü Teâlâ ve tekaddes hazretlerine muhabbeti olan ve kalbinde Allah korkusu bulunan kimse Allah'ın düşmanlarına muhabbet etmez ve meclislerine gitmez. Zira "Bir kişiyi sorma, arkadaşına bak!" veciz söze göre kişi arkadaşından anlaşılır.

Yalan Söylemek ve Yalan Şahitlik Yapmak:

İkincisi yalan olduğunu bilerek yemin etmek, üçüncüsü yalan şahitlik yapmak, dördüncüsü Peygamber (aley-hissalatu vesselâm) efendimiz hazretlerine yalan isnadda bulunmak, bunlar da haramdır.

Yalan yere şahitlik yapmak, "Yalan sözden kaçınınız!" âyet-i celîlesi ile yasaklanmıştır. Yalan söylemek ise, "Dikkat ediniz, Allah'ın laneti yalancılar üzerinedir." ve "Onlar için yalan söylemelerinden dolayı acıklı bir azap vardır." âyet-i celîleleri ile haramdır. Çünkü vaîd ile açıklama ancak haram üzerine olur. Hazret-i Ömer'n rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte, "Yalan ve mizahı, haklı olsa bile mücadeleyi terk etmedikçe, imânın hakikat ve kemâline ulaşamaz." Yani mü'min olan bunlardan kaçınsın, demektir.

Ebû Berze (radiyallahu anh)'nin rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte, "Yalan her iki dünyada da yüzü karartır, nemi-me ise kabir azabıdır." buyurulmuştur. Zira yalanın izleri kıyamet gününde ("yüzlerin beyazlaşacağı ve yüzlerin kararacağı gün" nazm-ı celîlinin sırrı ortaya çıktığı vakitte) yalancının yüzünde belirir.

Yine İbn Ömer (radiyallahu anh)'den rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz, "Kul mesela göz, dil ve sair azalarıyla olanı olmadı ve olmayanı oldu demek gibi bir yalanı ihtiyar ve irtikap ettiği vakitte yalancı kulun çirkin kokusundan dolayı hafaza melekleri kendisinden üç fersah uzaklaşır." buyurmuştur.

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte ise, "Beş şeyin kefareti yoktur ki, birisi Allah'a şirk koşmak, birisi haksız yere adam öldürmek, birisi mü'mine böhlan, birisi zihaftan kaçmak, birisi de bir Müslümanın malını almak için yalan yemindir. Böhlanın en şiddetlisi, yalan yere yemin etmek, Allah ve Resûlüne iftirada bulunmaktır.

Allahü teâlâ, bir âyet-i kerimesinde, "Allahü Azîmü's-şân'a ifytira eden kimse cüretin şiddeti ve cürmün kuvveti cihetiyle her iki dünyada murad ve maksuduna vâsil ve azab-ı elîmden kurtuluş hâsil olmaz." buyurur.

Muğîre b.Şu'be (radiyallahu anh)'den rivâyet edilmiştir ki, Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: "Bana yalan isnad etmek, birine yalan isnad etmek gibi değildir. Kim bana yalan isnad ederse, cehennemde yerini hazırlasın." Peygamberimize yalan isnad etmek, yalanların en büyüğüdür. Çünkü bu yalan, dinin kâidelerini yıkmayı kasdeder.

İlimsiz şu helaldir, şu haramdır diyerek fetva vermek, Allahü teâlâ hazretlerine iftira etmektir.

"İlimsiz bir kimse bir şeye fetva verirse o şeyin günahı, o müftüye aittir." meâlindeki hadis-i şerif, Ebû Hüreyre'den rivâyet edilmiştir.

İlimsiz bir hadis rivâyet etmek de, Peygamber efendimize iftiradır.

Böhlanın tevbesi üç şey ile hâsil olabilir ki, birisi bir daha iftira etmemeye niyet ve azimet, birisi iftira ettiği kimse yaşıyorsa mümkün olduğu halde helalleşmek, yaşamıyorsa veya helalleşmek mümkün değilse Allahü Teâlâ hazretlerine tazarru ve niyâz ile istiğfar etmek, o iftirayı işitenlerin nezdinde kendisini tekzip etmektir.

Bir kimse babasının başkası olduğunu bilerek bir kimseye nesep iddia etse, o kimseye cennet haram olur.

Görmediği bir rüyayı hikâye etmek, bir ruh sahibini tasvir etmek ve vadinde durmamak, iftiradan olup, bu durumlarda ciddiyetle şaka aynıdır.

37 Karamürsel Nâibi Abdullah Cevdet, Ahlâk-ı Dîni, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1328, s. 360-368.

Esmâ bint Yezîd (radiyallahu anh)'den rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz şöyle buyuruyor: "Yalan helal olmaz. Ancak üç yerde mubahtır. Birisi bir kimse zevcesini razı etmek ve susturmak için vad ve vaid zeminindeki yalanı, birisi harp hile olduğundan harp zamanında galebe ve zafer hakkındaki yalan ve birisi de Müslümanların arasını düzeltmek için ihtiyar edilen yalandır."

Bir çocuğu okula teşvik için yalan vad ve vaidde yalan mübah olduğu gibi, başkasının sırrını ve kendi masiyetini inkar etme yalanı mubahtır.

Böyle bir kimse hakkında vukû bulan cürmünü o kimsenin hatırını hoş tutmak için inkar etmek yalanı mubahtır.

Tatarhâniye adlı kitapta yazıldığı üzere, yalandan çıkışın yolu dört olup, inşallah, maşallah, lealle (belki), asâ (umulurki) ile sözü kaydetmek olduğu hakkında hadis-i şerif rivâyet olunmuştur.

Kızbin (yalan)ın zıddı sıklık olup, sıklık ise bir şeyi olduğu gibi haber vermektir.

Büyük İslâm âlimlerini büyük günahlara ilave ettikleri ve her birinin haramlığını ikna edici birçok delil ile ispat ettikleri günahları topluca açıklama uygun görüldü:

1. Başkasının malını gasp, 2. Ramazan gündüzünde kasden yemek, 3. Sılay-ı rahmi (akraba ziyaretini) kesmek, 4. Tartı ve ölçüde hıyânet, 5. Namazı geciktirmek ve erkene almak, 6. Haksız yere bir Müslümanı dövmek, 7. Eshâb-ı Güzîn hazretlerine sövmek ve kötü söz söylemek, 8. Özürsüz şehâdeti gizlemek, 9. Rüşvet almak, 10. Hâkimin haktan yüz çevirmesi, 11. Zekatı men, 12. Emr-i marufu ve nehyi anil-münkeri terk, 13. Kur'ân'ı unutmak, 14. Hayvan yakmak, 15. Zevcenin kocasından kaçınması, 16. Allah'ın mekrinden emin olmak, 17. Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmak, 18. Hamle-i Kur'ân'a ihânet, 19. Domuz eti yemek, 20. Kumar oynamak, 21. Yeme ve içmede israf etmek, 22. Mal ve dinde fesada çalışmak, 23. Günahkâra yardım etmek, 24. Avret yerini açmak, 25. Vâcibin edasında cimrilik yapmak, 26. Farz haccı tehir etmek, 27. Hazret-i Ali (radiyallahu anh)'yi, Hazret-i Ebubekir ve Hazret-i Ömer (radiyallahu anhuma)'e üstün tutmak, 28. Bevlettikten sonra istibrâyı terk etmek, 29. Sadaka verirken eza etmek, 30. Kaza ve kaderi inkar etmek, 31. Kâhin ve müneccimi tasdik etmek, 32. Dalâlete (sapıklığa) duâ etmek, 33. Mücâdele, 34. Küfrân-ı nimet, 35. Afyon yemek ve esrar kullanmak, 36. İslâma kâfir diye hitap etmek, 37. Zevceler arasında adaletsizlik, 38. Yemeği ayıplamak, 39. Dünya muhabbeti, 40. Başkasının evinin içine bakmak, 41. Deyyusluk, 42. Zulüm, 43. Kibir, 44. Ucb, 45. Hased, 46. Allah'tan başkasına secde etmek, 47. Ecnebî ile halvet, 48. Su-i zan, 49. İlmiyle amel etmemek.

Küçük günahlar ise, bunlardan başkalarıdır. Küçüğe ısrar ile büyüğe, büyüğe istiğfar ile mağfiret olacağı cihetle, küçük olsun büyük olsun günahattan kaçınmakla beraber insanlık hali bir günah sadır olur olmaz "Günahına tevbe eden, günah işlememiş gibidir." Hadis-i şerifle müjdelenmiş ilahî afv ve mağfirete mazhar olmak üzere istiğfara yönelmek ve nefsi ameli salih ile donatmak ve hayvanî ahlâktan çekinmeye ihtimam göstermelidir. Yani Bir kusur işleyip de bir daha işlememek üzere nefesine emin olamadığından dolayı tevbe etmemek de nefsin ve şeytanın yoldan çıkartması olmakla bir kusur günde yetmiş kere tekrar eder ise tevbe de o nisbette tekerrür etmeli, fakat tevbe nasûh olmalıdır.

Zira İbn Abbâs (radiyallahu anhuma)'ın rivâyeti üzere Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) "Gecikenler helak oldu." buyurmuştur ki, yakında tevbe edeceğim diyerek tevbe ve rücûu tehir edenler helak olur, demektir.

İzmitli âlimlerden Ahmed Hilmi Efendi, Muhibbu'l-Fıkh li Hıfzı'd-Dîn (İstanbul, 1328) adlı eserinde (s. 37-38) şöyle kaydediyor:

Ey Mümin Kardeşim ! Peygamber (aleyhisselâm) müslümanı şöyle tarif buyurmuştur: "Müslüman, elinden ve dilinden müslümanların emin olduğu kimsedir." Eliyle, lisanıyla kimseye kötülük ve zulüm etmeyecektir. Hâlbuki sen müslüman olduğun halde komşuna alışverişte bin türlü eza, zarar ve ziyan ediyorsun. Şer'an; bir mal sattığın vakitte, üç günden sonra alışverişi feshetme hakkın yoktur. Sen bir mü'min kardeşine mal veya tarla satarsın. O para ile işlerini halledersin. O komşun sana güvenir, parasını verir. Tarla benim oldu diye çalışır. Birkaç sene geçer, tarlanın kıymeti artar. Bunu görünce "ben sana sattım demedim" deyip hükümeti meşgul ederek, mü'min kardeşini zulme duçar edip, büsbütün zarara ve masrafa uğratarak tarlayı geri alırsın. O adamın parasını alıp, kendisini mahvolma derecesine getirirsin. Zannedersin kâr ettim. Hâlbuki dünya ve âhirette zararda oldun.

Peygamber (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Münafiğin alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder."

Artık sen tefekkür et, bu ahlâk var mı, yok mu? Böyle bir şeyi satıp sonra geri almak, ya dolandırıcılık ya da münafık ahlâkıdır. Böyle vaad edip, pazarlık edip sonra döndüğümüz için felah bulmayız. Avrupa tüccarlarına bak! Ahd ve mukavelelerine hiç halel getirmezler. Sözlerinden dönmezler, yalan yoktur. Aralarında bir mukavele ile milyonlar alıp verirler. Komşularına ve hemcinslerine kötülük ve zulüm etmezler. Onun için zengin oluyorlar. Bu ahlak müminde olacak! Zira kitabımız, adalet ve hakkaniyet ile emrediyor. İslâm dini,

“doğru olun” diye haber veriyor. Bunun sebebi cehalet ve dine dikkat etmeyip, İslâmi vazifenin ne olduğunu öğrenmemek, hemen dünyada bir geçinme olsun da, âhiret ne olursa olsun demektir.

Hâlbuki dünya kimsenin mülkiyeti olmaz.

Sonra soyar, toprağın altına koyar.

Toprağı gözlerine doldurur.

Vücudunu dünyadan kaldırır.

Ne makam kalır, ne mal,

Ne evlâd-u iyâl, hepsi olur hayal.

Hüdâî (Kaddesallahu Esrarehu) Hazretleri buyurdu ki:

Bu âlem uykudaki hayale benzer,

İçinde insanın ömrü suya benzer.

Sakın şimdi hayallere inanma,

Tesiriyle akarsuya dayanma!

İmân ve İslâm birdir ki, Hazret-i Muhammed (aleyhisselam)'ın Allahü teâlâ hazretleri tarafından getirdiği şeyleri, kalp ile tasdik, dil ile ikrar etmeye derler. Din ve millet diye, Peygamberimiz Hazretleri'nin Bârî teâlâ tarafından inanmaya yönelik getirdiği şeylere derler.

İzmitli âlim İsmâil Hakkı Efendi, Tenbîhü'l-Mü'minîn (çev. Recep Dikici, Konya, 2015) adlı eserinde (s. 36-37) şöyle kaydediyor:

Tenbîh (11)

Avâm-ı nâsdan pek çok kimselerin dillerinde dolaştırır ki, şarabın damlası haramdır. Rakı ve diğerlerinin yalnız sarhoşluğu haramdır. Artık bu söz cahillikten sarfedilmiştir, şer-i şerîfe muhaliftir. Bu sözden rücû etmek lâzımdır. Zira hepsinin dindeki hükmü birdir.

Fetevâ-yı şerîfe (12)

Rakının damlası haram mıdır? Yoksa sarhoşluğu mu haramdır? El-Cevâb: Ebu's-Su'ûd Efendi'ye (Allahü Teâlâ, ebediyyen Cennetine soksun) göre, damlası haramdır.

Diğer fetevâ-yı şerîfe (13)

Zeyd hâşâ rakının sarhoşluğu haramdır, damlası haram değildir dese, ne lâzım olur? El-Cevâb: Ebu's-Su'ûd Efendi'ye (aleyhi rahmetu rabbihi'l-vedûd) göre, tecdîd-i imân ve nikâh lâzım olur.

Mesele-i şerîfe (14)

Bir müslüman sehven küfr kelimesi söylese, yani dilinden sehven küfür kelimesi sâdır olsa, kâfir olmaz.

Fetevâ-yı şerîfe (15)

Zeyd sehven küfür konuşsa, dînen kâfir olur mu? El-Cevâb : Olmaz. (Fetavâ-yı Radaviyye'den).

Mesele-i şerîfe (16)

Bir mü'min mescidde kendine bir mekan ayırsa ve namazını dâima orada kılsa, dînen mekruh olur, yani böyle yapmakta kerâhet vardır. (Mu'înu'l-Müftî'den ve Mîzânu'l-Amel'den).

Mesele-i şerîfe (17)

Bir adam ben eğer fulan işi işlersem Nebî aleyhisselâm'ın şefaâtından mahrum olayım deyip, sonra o işi yine yapsa adama dînen tevbe-i sâdika ve çok istiğfâr lazımdır. Zira böyle söz söylemek, gayet hatalıdır. Böyle sözlerden sakınılmalıdır (Mîzânu'l-Amel'den).

Tenbîh (18)

Bütün fukahâ ve ulemâ (rahmetullahi aleyhim ilâ yevmi'l-kiyâme)'ya göre müslümanın Müslümanı gıybet etmesi ve kötülemesi dînen haramdır. Zira haramlığı kesin delille sabittir. Allahü teâlâ bizi bundan korusun.

Fâide-i mühimme (19)

Mevlânâ Celâleddîn es-Suyûtî (aleyhi rahmetu rabbihi'l-kaviyyi) hazretleri buyurdular ki, kötü sonu gerektiren şeyler dördtür; namazı tehâvün etmek yani namazı hakîr görmek ve hafif tutmak, birisi içki içmek yani şarap ve rakı gibi şeyleri içmek, birisi anne-babaya âsi olmak ve birisi imân ve İslâm ehline eziyet ve cefâ etmektir. Şimdi bu zikir olunan dört nesne gibi zararlı günah yoktur. Bunların zararları pek kuvvetlidir ki, imânsız gitmeye sebep olur. Neûzu billahi Teâlâ (min Câmii'l-Ezhâr li Şârihi't-Tarîkatî'l-Muhammediyye Recep Efendi (Kuddise sirruh).

Sultân Orhân Gâzî Yahud Bir Kahraman

Olunca Hazret-i Osmân Gâzî
Selâtîn-i cihânın serfirâzı
Münevver kıldı taht-ı izzu şânı
Cihângîr oldu, feth etti cihânı
Teammüm eyledi Osmânlı nâmı
Yazıldı arşa nâm-ı ihtişâmı
Çoğaldı kahramânân-ı aşiret
Ne heybetli, ne şanlı bir hükûmet!
Gelince şevke Gâzî abd-i Rahmân
Gazâ sahrâsını eylerdi rahşân
Edip **Akçakoca** dünyayı tehdîd
Kıladı darbe-i şimşiri teşdîd
Temâşâ eyle bir heybetli şîri
Cihan oldu **Konuralp**'in esîri
Görürdü **Turgutalp**'i her gün asker
Bülende bir kılıç, destinde hançer
Olurdu galibi her kahramânın
Birâderzâdesi Osmân Hân'ın
Düşün ulviyyetini ol şehriyârın³⁸

Azîmet Eyledi Osman (s.14-28)

Yine bir başka fırka bir(ber), bür) boğazı
Tutup bekler idi ol ser firâzı
Hisâra girdi ki anda hazîne
Göründü tîgi Osmân hasm-ı dîne
Bıçaklar çekdi ol er oğlu erler
Duyuldu nağme-i Allahu Ekber
Muhafızlar firar etti mezara
Ne şanlı şîrlere doldu hisara

38 Mehmed Celal, Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1308, s. 3-4.

Hisârı ettiler bu mülke ilhâk
Dikildi burcuna bir kanlı sancâk
Livâyı şân idi dünyaya karşı
Temevvüc eyledi a'dâya karşı
Boğazda saf tutân asker içinde
İzzi harp hûn âver içinde
O gün Osmânın oğlu Mîr Orhân
Kumandandı, İderdi emr u fermân
Henüz açmıştı ol şevket şîârı
Hayatın on ikinci nev bahârı
Giderdi, iş açardı hasma târi
Nasıl gördün mü ol şîr oğlu şîri
Hücum etti bu hâli gördü a'dâ
Çekip şimşirini ol satvet efzâ
Ederdi âlemî lertzân yerinden
Savâik yağdırırdı hançerinden
Gelip imdadına Sultan Osmân
Kalan düşmanları etti perişân
Fakat Orhân'daki efâli seyret
Elinde tîğî lertzân pür mehâbet
Tecüssüm eylemiş güyâ şecaat
Kaçardı sınıf-ı a'dâ heybetinden
Cihân titrerdi berk-i dehşetinden
Cihânkîr olmak isterdi cihângîr
Hücûm eyler idi mânende-i şîr³⁹
Mehâlikten yokdu ihtirâzı
Serifrâz cihân, bir şanlı Gâzî
Şehîşâh-ı cihân ol hâli gördü
Önünde gürleyen ikbâli gördü
Belâdan etmek isterdi sıyânet
Fakat etmezdi ol arslan itâat
Dem-i hîcâ-yı hûn efşân görürdü

Demâdem askeri oldukça makhûr
Belâyı inkirâdı gördü Tekfûr
Alıp Nilüferî meydâna çıkdı
Fakat zan eyleme merdâne çıkdı
Dedi akrânına: "Ey kahramanlar
Fedâ olsun benim uğrumda cânlar!
Husûsiyle nişanlımdır bu duhter

39 Bilecik Tekfûru.

Sizin de ırzınızdır, dikkat ister
Sakın a'dâya karşı etmeyin arz
Siânet etmektir en büyük farz!"
Bu hâli bir bakışta gördü Orhân
Hücum etmek için oldu şetâbân
Uçardı sanki rahşî süratten
Güneş söndü gubârın zulmetinden
Onu bir kahraman takip ederdi
İki sayyâd süratle giderdi
Olurken kalb-i Nilüfer pür efgân
Göründü karşıdan didâr Orhân
Enînî, hayretî, havfî bıraktı
Cemâl-i Orhân'a baktı
Onu hıfz etmek isterken adüvler
Uzattı kolların ol şanlı dilber
Düşüp diz üstüne geldi niyaza
Bu şîri söyledi ol ser firâza:
Bir sâhib-i hüsn ve Ender Orhân
Bir bârika-i cihandır Orhân
Bir sâikden nişandır Orhân
Bir dağ gibi kahramandır Orhân
Şâhinşeh-i mülk-i cândır Orhân

Orhân gibi ben de nevcivânım
Didârına karşı bî tûvânım
Mahv oldu muhabbetiyle cânım
Kim der ona karşı kahramanım
Bir sâhib u izzu şândır Orhân

Şimşîri nasıl da şu'le efsân
Mânend-i hilâl olur dırahşân
Var m o kadar şefkatte elvân
Handân yüzü, tîğî ağıladır kân
Yahşî görünür, yamândır Orhân

Ol sūrûr zümre-i e'âzım
Feth eyledi kalbim oldu hâkim
Sînemde de olsa âh kâim
Ol tîğ ile hâkim-i avâlim
Ol hüsn ile dilistândır Orhân

O renk-i dilim serîri olsun
Nilüfer onun esîri olsun
Sevdâlıların şehîri olsun
Cân yurdu nişân tîri olsun
Alsın beni, nevcivândır Orhân

İştitti nâlesî Orhân Gâzî
Kabule gördü şayân ol niyâzî
Meyânından tutup kaldırdı aldı
Muhafızlar bu hâle şaştı kaldı
Görüp Nilüferi haşyette ol ân
Bu sözle teselliyet-i bahş oldu Orhân:
Günahdır yakılır mı ganâim-i düşmân
Senin helâkine kâil olur muyum hiç ben
Bana düşer mi seni eylemek kder-i efken
Sararma; titreme hiç olma muhteriz benden
Nasılsa pençeme girdin esirim oldun sen

Bırak şu havfı, edersen babamdan istimdâd
Onun mürüvveti çoktur eder seni dilşâd
Eğer müsâde eylerse eylerim âzâd
Sararma, titreme hiç olma muhteriz benden
Nasılsa pençeme girdin esirim oldun sen.

Yüzün niçin müteessir, gözün niçin mu'ber
Çocukluk eyleme artık! Biraz ferah göster
Neden budâme tutuldun zavallı Nilüfer
Sararma, titreme hiç olma muhteriz benden
Nasılsa pençeme girdin esirim oldun sen.

Senin nişanlını tutmaktı maksadım ammâ
Seni çıkardı bu gün rehgüzârıma Mevlâ
Hazîn hazîn, müteessir, garîb bakma bana
Sararma, titreme hiç olma muhteriz benden
Nasılsa pençeme girdin esirim oldun sen.

Göründü karşıda arâmkâh-ı sultânî
Temevvüc eylemede bâk livâ-ı Osmânî
Senî helâk edecek sanma gayrı Orhân
Sararma, titreme hiç olma muhteriz benden
Nasılsa pençeme girdin esirim oldun sen.

Refik-i Hazret-i Orhân Gâzî
Yiğitler, kahramanlar ser ferâzî
Yiğitlikte o da Orhân'a döndü
Elinde bir kesilmiş baş göründü⁴⁰.

Huzûra çıktı Orhân kan içinde
Likâsı ihtişâm ve şân içinde
Getirdi hâmî-i dîn-i mübîne
Ganâyimden değerli bir hazîne
Refik-i Hazret-i Orhân da girdi
Ganâyimden o da bir baş getirdi
Görüp Nilüfer'i havf içre Sultân
Bu sözle başladı taltife evvel ân:

Sultân Osmân

Tevahhuş etme yavrum! Eyle rahat
Seni herkes eder bunda sıyânet

Nilüfer

Benim kimdir cihânda destekîrim
Niçin havf eyleyim? Zâten esîrim

Sultân Osmân

Hayır, hürriyetin vardır ferîh ol
Baban ister seni, git müsterih ol

Nilüfer

Babam isterse mümkün mü azîmet
Efendim bir esîr oldum nihâyet

Sultân Osmân

Mükedder durma, ol mesrur ve dilşâd
Esîr olduksa ettim ben de âzâd.

Nilüfer

Beni etti esîri Mîr Orhân
O da Tahlisimi eyler mi fermân.

Sultân Orhân

Benim oğlumdur ol merd-i dilâver
O da tahlisini elbette ister.

---

40 Bilecik Tekfûr'unun yani Nilüfer'in nişanlısının başı.

Nilüfer

Esîr etti beni, ben de tutuldum
Nasıl arz eyleyem? Mağlûbu oldum.

Sultân Osmân

Ona emr eyleyem de etsin âzâd

Nilüfer

Hayır, ey padişâh-ı kişver dâd
Gönül isterdi bir tatlı esâret
Muvaffak oldu şimdi kıl mürüvvet
Esîr etti beni bak şu bahâdır
Ona bir C3ariye olsam sezadır
Bilendi meyli ol nûr-ı safânın
Peyâmı geldi takdir-i Hüdânın
Esîrfi aşk olanın şanlı ferîştah
Nişanlandı o gün Orhân'a işte.
Geçip birkaç sene cemiyet oldu
Düğün kâşânesi erlerle doldu
O er kim Hazret-i Osmân Hân'a
Getirdi kanlı bir baş gâlibâne
Olup mahzûz o Gâzî-i ser efrâz
Onu bir âferînle kıldı mümtâz
Sevindi nâil oldu âferîne
Evet bir âferîndir bir hazîne!
O dem ki irtihâl etmişti Osmân
Serîr-i devlete geçmişti Orhân
Zamanında nice yerler alındı
Sezâdır dense bin kişver alındı

Cenâb-ı fâtihin hurşîd şâni
Serâpâ nura gark etti cihâni
Ne hacet şimdi tatvîl-i makâle
Onun için de yazıldı bir risâle⁴¹.

41 Mehmet Celâl, Sultan Orhan Gazi Yahut Bir Kahraman, s. 14-28; Âşık Paşa Dervîş Ahmed, Âşık Paşazâde Târîhi, s. 17.

Orhan Gazi'nin Berati:

Dr. Friedrich von Kraelitz'in târih Osmânî Encümenî Mecmuası (Beşinci sene Numara: 28, Teşrinievvel 1330, s. 243-244)'de yayınladığı "İlk Osmanlı Padişahlarının Çıkarılmış Oldukları Bazı Beratlar" adlı eski harfli makâlesinden Orhan Gazi'nin berati eski harfli olarak (bu makâlede dört berat olup, tek yazma halinde Berlin Kraliyet Kütüphânesi'nde bulunduğunu belirtir) aşığdadır.

عاجز لری محررات مذکورہ دن بعضلرینی بورادہ نشر ایدیورم .
 مآل و لساندن آکلاشیله جنی اوزره بوتلر دولت علیه نك ایلک تاریخه
 متعلق اولوب اوزمان ترکیه سنک شیوه سنی واضح صورتده کوستر .
 ارباب تبیعہ معلومدر که بو کی محررات قدیمه پک آز بولسور .
 برلین شهرنده کائن کتبخانه قرالیده بر آل یازیسی موجوددر که
 مختلف قانونلردن باشقه دورت دانه اسکی برات صورتلرینی احتوا
 ایدر [۱] . برنجیسی یعنی الئاسکیسی سلطان اورخان حضرتلری طرفندن
 ۷۵۹ سنه هجریه سنده و ایکنجیسی سلطان مراد خان اول حضرتلرینک
 عهد سلطنته حائذ اوله رق ۷۸۷ سنه هجریه سنده ادرنه شهرنده اصدار
 اولمشدر . اوچنجیسی سلطان مراد خان اولک ۷۸۸ سنه هجریه سنده
 اورنوس بکه ویردیکی بر برات و دوردنجیسی دنخی فاتح سلطان محمدخان
 غازی طرفندن ۸۶۵ سنه هجریه سنده ویرلمش بر معاقنامه در . بوسالف -
 الذکر براتلری مذکور آل یازیسنده مستعمل اولان عین لسان و املا
 ایله ارباب تاریخه عرض ایتمکه مجاسرت ایلم شویله که :

— ۱ —

اورخان بن عثمان [۲]

بو بی [۲] حکمی اولدرکم بی کتورن شیخ محمده یعقوب جهی ومسی [۴]

[۱] مراجعت اولنه : Pertsch, W. Verzeichnis der türk. Hand. schriften der Kgl. Bibliothek zu Berlin, Berlin 1889, p. 283, 4 (No 260).

[۲] آل یازیسنده یا کلش اوله رق « عثمان بن اورخان » یازمشدر .

[۳] قدیم ترکیه ده امرنامه، فرمان معناسنه در .

[۴] موسی .

تاریخ عثمانی انجمنی مجموعه سی

۲۴۴

جهی داودجهی شیخ طردی خضری شیخ مراد کوسه ابراهیم حاجی
 محمود ایلردا [۱] وقف ایتمشدر . بزدهنخی مقرر دتق [۲] هیچ آفریده
 کائنا من کان اول و قفلره مدخل آتمسون قشلاسنه و یا بلاسنه مانع اولسونلر
 بی کورنلر بی اوزره اعتماد قلسونلر بو بی حقیقت بلسونلر کتب
 نی اواخر شهر ربیع الاخر تاریخ سنه تسع و خمین و سبعمائه .

Sonuç:

Osman Gâziden sonra pâdisâh olan Sultan Orhan Handan Vahideddîn Hana kadar bütün Osmanlı sultanları ilme hizmet edip, mesgul olan âlimlere hürmet göstererek onların teveccühünü kazanmışlardı. Memleketin her tarafı ilim yuvası müesseselerle donatılarak, ışık ve feyz kaynağı olmuştur.

Orhan Gazi, ilim adamlarını çok sever, onları hiç yanından ayırmazdı. O devrin en meşhur ulemâsı Dursun Fakih, Davudu Kayserî, Tacettin idi. Dursun Fakih'in İmâm-ı Ali gazalarına ait meşhur bir eseri vardır. Aynı devirde Yunus Emre, Şeyh Taptuk Emre, Âşık Paşa, Gülşehrî gibi büyük şâirler ve mutasavvıflar yetişmişti. Orhan Gazi devrinde Bursa, Horasan erenleri ile dolmuştu. Osmanlı Devletinin kuruluşunda Ahilerin büyük rolü olmuştu. Doğulu Baba, Geyikli Baba da vardı. Karaca Ahmet Sultan da bu devrin meşhurlarındandı.

“Şücâeddîn, İhtiyâreddîn, Seyfeddîn” lâkablarını kullanan Orhan Gâzi, gâzilerin yetişmesinde, yeni fethedilen yerlerin İslâm beldesi olmasında, fetih öncesi hazırlıkların yapılmasında, cihâd esnâsında askerlerin şevke getirilmesinde büyük emekleri geçen âlimler ve dervişlere de hürmet edip onların barınmaları ve hizmetlerini kolayca îfâ edebilmeleri için, tekke ve zâviyeler yaptırdı.

Kaynakça:

- Adivar, Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1970.
- Ağırakça, Ahmed, Osmanlı Devletinin Kuruluş Tarihi, Akdem Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Altıntop, Ömer, Osmanlı Padişahlarının Kerâmetleri, Mykitap, İstanbul, 2011.
- Âşık Paşa, Âşık Paşazâde târihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1332.
- Atalay, Besim, "Türk Büyükleri", Türk Yurdu, 6 Kanuni evvel, (1333), Cilt: 13, Sayı: 149, s. 118-123.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402), Baha Matbaası, İstanbul, 1966.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, Hediyyetu'l-ârifin, Mihran Matbaası, İstanbul, 1955.
- Bahadıroğlu, Yavuz, Orhan Gazi, İstanbul, 1987.
- _____, Osmanlı Padişahları Ansiklopedisi, İstanbul, 1986.
- Baltacı, Cahit, XV.-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri Teşkilatı Tarihi, İstanbul, 1976.
- Bayraktar, Mehmet, "Dâvûd-ı Kayserî", Diyânet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1994.
- Brockelmann, Carl, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Leiden, 1942.
- _____, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplementband, Leiden, 1937.
- Bursalı, Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınları, İstanbul, 1995.
- Câmî, Abdurrahmanj, Nefehâtü'l-üns, Lucknow, 1893.
- Celal, Mehmed Orhangazi yahut Bir Kahraman, Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1308.
- Cevdet, Karamürsel Nâibi Abdullah, Ahlâk-ı Dînî, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1328.
- _____, Necâtu'l-Mükellefîn, İstanbul, 1317.
- Cezar, Mustafa, Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1960.
- Çelebi, Kâtip, Keşfü'z-zünûn, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- Danişmend, İsmâil Hakkı, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961.
- Demiralp, Yekta, Erken Dönem Osmanlı Medreseleri, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999.
- Der Beyân-ı Menâkıb-ı Âl-i Osmân rahimehu.
- Erünsal, İsmail E. "Kütüphâne", Diyânet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2003.
- Faruk, Muhammed, Osmanlı Tarihi.
- Hakkı, İbrahim, Küçük Osmanlı Tarihi, Karabet Matbaası, İstanbul, 1308.
- Hakkı, İsmâil Efendi, Tenbîhü'l-Mü'minîn, çev. Recep Dikici, Dünya Kitabevi, Konya, 2015.
- Hammer, Josef Von, Devlet-i Osmâniye Târihi, Mütercim: Mehmet Ata, Geteon Bedrasyan Matbaası, İstanbul, 1329.
- Hilmi, Ahmed Efendi, Muhibbu'l-Fıkh li Hıfzı'd-Dîn, İstanbul, 1328.
- Kahhâle, Ömer Rıza, Mucemu'l-Müellifin, Beyrut, 1957.
- Kara, Mustafa, Tekkeler ve Zaviyeler, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.
- Kılıç, Tekin, Osmanlıdan Torunlarına Hayat Düstûrları, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, Osmanlı Padişahları, Buluş Yayınevi, Ankara, 1957.
- Koçu, Reşad Ekrem, Âşık ve Şâir Padişahlar, Saka Yayınevi, İstanbul, 1950.
- Komisyon, İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İstanbul, Tarihsiz.
- Komisyon, Mufassal Osmanlı Tarihi, İskit Yayınevi, İstanbul, 1937.
- Komisyon, Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1997.

Komisyon, Yeni Rehber Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.

Kraelitz, Friedrich Von, "İlk Osmanlı Padişahlarının Çıkarmış Oldukları Bazı Beratlar", Tarih Osmânî Encümeni Mecmuası (Teşrinievvel 1330), Beşinci sene Numara: 28.

Mecdî Efendi, Şekâik-i Nu'mâniyye tercümesi, İstanbul, 1269.

Müneccimbaşı, Ahmed Dede, Sahâifü'l-Ahbâr fi Vekâyiü'l-a'sâr, çeviren: İsmail Erünsal, İstanbul, 2000.

Neşrî, Mehmed, Kitâbu Cihan-nümâ Neşrî Tarihi, Hazırlayanlar: Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1949.

Nuri, Mustafa Paşa, Netâyicü'l-Vukû'ât : Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi, Hazırlayan: Yılmaz Kurt, Bileşik Yayınevi, Ankara, 2008.

Nüzhet, Ali, Yeni Küçük Osmanlı Tarihi, Dersaadet, 1325.

Öztuna, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1983.

Refik, Ahmed, Padişahlarımızda Din Gayreti, Dersaadet, 1332.

Sâmî, Şemseddîn, Kâmûsü'l-a'lâm, Mihran Matbaası, İstanbul, 1955.

Süreyyâ, Mehmet, Sicill-i Osmânî, İstanbul, 1306.

Şapolyo, Enver Behnan, Osmanlı Sultanları Tarihi, İstanbul, 1961.

Şimşirgil, Ahmed, Kayı-I, KTB Yayınları, İstanbul, 2013.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi, eş-Şakâik en-Nu'mâniyye, Mısır, 1310.

Turgut, A.Memduh, Koyunluoğlu, İznik ve Bursa Tarihi, Vilayet Matbaası, Bursa, 1935.

Uyan, Abdüllatif, Menkıbelerle İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, İstanbul, 1983.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1965.

_____, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

Vehbî, Hamîd, Meşâhirü'l-İslâm, İstanbul, 1301.

Wilhelm, Johann, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Editör: Erhan Afyoncu, Yaditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

Yılmaz, Necdet, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul, 2007.

Yüce, Rifat, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1945.

www.dunyabulteni.net

www.ehlisunnetbuyukleri.com/osmanlihikayeleri

www.osmanlilar.gen.tr

Arslanbey Köyünden Agop Zakaryan'ın Hikâyesi

Ali BİRİNCİ*

Osmanlı Devleti'nde ziraat hayatının bir müesseseleşme, mektepleşme ve kitaplaşma devresine girdiği bir zamanda bu çalışmalara gerek resmî mesaisiyle ve gerekse yazdığı risâleleri ve kitaplarıyla kıymetli katkılarda bulunmuş olan isimlerden biri ve belki de birincisi İzmit'in merkezine bağlı Arslanbey Köyü'nden Agop Zakaryan Efendi'dir¹.

Tarihe geçmiş bu çalışmalarına rağmen Agop Zakaryan hakkında bilinenler neredeyse bir hiç derecesindedir. Diğer taraftan hakkında yazılanların yanlışları ise doğrularından daha çoktur. Bu meyanda yazılanlara nispetle kendisinin hayatı hakkında ortaya konulabilecek olan bilgiler ise küçümsenemeyecek bir mertebededir.

1. Ailesi, Doğumu, Evliliği, Çocukları ve Ölümü

Agop Zakaryan'ın hayatının ilk devreleri ve ailesi hakkında henüz bir bilgi elde edilememiştir. 13 Aralık 1883 tarihinde, Fransa'daki bir tahsil hayatından sonra başlamış olduğu dikkate alınırsa 1860-1863 senelerinden birinde doğmuş olması ihtimâli hatıra gelmektedir.

Hayatı hakkında sadece İzmit'in Arslanbey Köyü'nden olduğu bilgisi de veran etmektedir. Bu meyanda Harb-i Umumî esnasında Ermeni ihtilâl hareketleri dikkati çektiği zaman bu vesilesiyle resmî vesikalarda ifade edildiğine göre "İzmit'e tâbi Arslanbey, Döngel, Yuvacık², Bahçecik karyeleri kâmilen Ermeni ile meskûn olub bunlarda külliyetli mekdarda silâh ve cebhane bulunduğu, İzmit'te Şimendifer Caddesinde kâin Fransız Frerler Mektebi'nde 21 Teşrin-i evvel sene 330 Salı günü Frerler tarafından İngiliz ve Fransız sefaini tarafından sekiz milden bombardıman edildiği talebeye haber verilmekle mektebde telsiz-telgraf cihazı bulunması muhtel idüğü, yine İzmit'de Müftizade dâmâdı Sarıklı Aziz Efendi isminde birinin Ermenilerle düşüb kalkarak gerek Müslümanlar ve gerek Ermeniler arasında hükümet aleyhinde bî-mehâba tenkidât ve isnadât tefevvühâtda bulunduğu bazı hususât için İzmit'e gönderilen memurun cümle-i tahkikâtından" olduğu (25 Teşrin-i evvel sene 330) ifade edilmişti. Ancak mutasarrıfın umumî bir silâh taraması için birkaç tabur askere ihtiyaç olduğu yolundaki mütalâası üzerine bu aramadan vazgeçilmişti.³

Agop Zakaryan'ın doğduğu Arslanbey veya eski ismiyle İşkara Köyü'nün nüfusu 1894 senesindeki tespitlere göre 2800 idi ve tamamen Ermenilerden ibaretti⁴. Esasen bu köylerin kalabalık nüfusa ve dikkati çeken bir zenginliğe sahip olduğuna bu vesile ile işaret etmek gerekiyor⁵.

Agop Zakaryan'ın 1908 baharında ölmüştür. Çünkü hizmet cedvelinde Aydın Vilâyeti Ziraat Müfettişliği vazifesinin son günü veya nihayetlendiği tarih 29 Mart 1324 (11 Nisan 1908)'dür. Bu vazifede iken hayata veda ettiği bilinmektedir. Vefatı üzerine *Hizmet* gazetesinde (30 Mart 1324)⁶ yazılan haber ise hizmetlerle geçen kıymetli ve hatırlanmaya değer bir ömrün tescili gibidir:

* Prof. Dr. Polis Akademisi Emekli Öğretim Üyesi

1 Kongreye davet ederek bu yazıyı yazmamıza vesile olan Prof. Dr. İbrahim Şirin'e, bazı kitapları temin eden sahaf dostum Nebi Akgüngör'e ve bil-hassa Agop Zakaryan'ın ölüm haberini bularak gönderen dostum Dr. Nejed Bilgi'ye, babası Ömer Şevket hakkında bilgileri veren oğlu Hüsnü Erdal Tunçok'a müteşekkirim. Merchines Ziraat Ameliyat Mektebi hakkındaki bilgiyi ise kıymetli dostum François Georgeon'a borçluyum.

2 Bu köyün ismi bu ve diğer bazı vesikalarda yanlışlıkla Ovacık şeklinde yazılmıştır.

3 7 Kasım 1914 tarihli bu arz ve aynı mevzuda dikkate değer diğer bilgiler için: BOA. DHEUM. 2. Şube, Nu. 00002.00067.A.001.3, 5. Bu köyler hep İzmit körfezinin Şarkî ucuna yakındır. Bu vesikalarda isim zikredilen Ermiş veya şimdiki ismiyle Akmeşe körfezinin şimalinde bulunmaktadır. İzmit'teki Ermeni köylerindeki İstiklâl Harbi esnasındaki faaliyetleri için: Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele*, İstanbul, 1987, s. 216; Adnan Sofuoğlu, *Millî Mücadele Döneminde Kocaeli*, Ankara, 2006, s. 228.

4 4 Aralık 1886 tarihinde geçirdiği bir yangın hakkında yazılan bir yazıda bu köy hakkında geniş bilgi verilmiştir: Oğuz Polatel, "1886 Arslanbey Köyü Yangını ve Yapılan Yardımlar," *Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl-Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan*, Ankara, 2017, s. 651-671

5 İzmit'in Ermeni nüfusu nahiye ve köyleri hakkında Vital Cuinet geniş ölçüde bilgi veriyor ve bu köylerin ismine, yine Ermeniler ile meskûn Armaş veya günümüz ismiyle Akmeşe'yi de eklemiştir: *La Turquie d'Asie*, Paris, 1894, s. 303-368. Kitabın bu bölümü çevrilmiş ama kitabı tercüme eden Armaş'ın günümüzdeki ismini merak etmemiştir: İzmit Mutasarrıflığı (Çev. Pelin Koç), İstanbul, s. 42-43

6 *Hizmet*, Aded. 3569 (30 Mart 1324), s. 2. İzmir hakkında yapılmış olan araştırmaların hiçbirinde bir İzmir gazetesinde basılmış olan bu vefeyât yazısına işaret edilmemiştir.

“Vilâyet-i celile ziraat müfettişi Agop Zakaryan Efendi üç aydan beri giriftar olduğu *seraat-ı mide hastalığı*-ndan reha-yâb olamıyarak dün sabah vefat eylemiştir.”

“Müteveffa, Avrupa’da ikmâl-i tahsil etmiş olub sinîn-i vaifreden berivilâyet ziraat müfettişliğinde bulunmuş, terakki-i ziraate büyük hizmetler, yararlıklar göstermiştir. İhata-i fenniye ve tecarüb-i medîdesi sayesinde vilâyetimizin istidâd-ı arazisine harikülâde vukuf kesb ile mukteziyât-ı iklimi göre hiraset ve filâhat ve bil-hassa bahçeciliğin terakkiyât-ı hâzıra-ı fenniye tevfikinde yorulmak bilmez bir sa’y ü ikdam ile çalışmış, gazetemizde neşr-i makalât ile rürra-ı ahaliye teşvik ve terğibden geri kalmamıştır. Hizmetinden, vesaya-yı fenniyesinden, âlem-i ziraatimizin büyük büyük istifadeler göstermiş olduğu böyle vazife-perver, mütefennin, kadîm ve mukdim bir memurun vefatı kendisini tanıyanlarca bâdi-i teessür olmuştur.”

“Müteveffa hidemâtına mükâten sâniye sınıf-ı sâni rütbesini ihraz etmiştir. Cenaze merasimi bu gün alaf-ranga saat ikide icra kılınacaktır.”

Bunun üzerine ailesinin her birine 80 kuruş, yekûn itibarıyla 400 kuruş tekaüd maaşı bağlanmıştı (1 Şubat 1909). Eşi Bister’e, annesi Mannik’i, iki kızı Mannik’i ve Lorler Serpuhi ile oğlu Onnik Sirok’a maaş bağlanması için hakkındaki resmî kayıtlar yeniden tespit edilmiş ve bu esnada memuriyet cedveli de yeniden tanzim edilmişti. Oğlu yirmi yaşını ikmâl edinceye, annesi, zevcesi ve iki kızı ise evleninceye kadar bu maaşlarını alabileceklerdi⁷.

2. Tahsil Hayatı

Agop Zakaryan’ın tahsil hayatı hakkında da hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sadece kendisinin Mersin Ziraat Okulu’ndan⁸ mezun olduğu kaydı verilmektedir.

Herşeyden önce ilk tahsiline doğduğu Arslanbey köyünde başladığı⁹ ve İstanbul’da da devam ettiği ihtimâli bulunmaktadır. Mezun olduğu bilinen tek mektep ise gönderildiği Fransa’da Lorraine’de Meuse yakınlarındaki Lisle-en Barrois belediyesi hudutları dahilinde Merchines Ziraat Ameliyat Mektebi idi. Bu mektebin ilk defa ziraat tatbikat mektebi olarak tecrübesi 30 Haziran 1873 tarihinde olmuş ve daha sonra 29 Ocak 1876 tarihinde resmen açılmıştı ve Fransa’daki ilk defa bir çiftlikte faaliyete geçen, iki sene tahsil müddetli, bir tatbikat mektebiydi. İlk mektep veya kolej mezunları talebe olabiliyordu.¹⁰

3. Meslek Hayatı

Agop Zakaryan’ın bilinen meslek hayatına dair bilgiler vefatı üzerine ortaya çıkarılmıştı¹¹. Arşiv’deki Sicill-i Osmanî defterlerinde olması gereken kaydına ulaşamamıştır. Memuriyet hayatı da bazı inkatalara uğramış ve üç defa ayrılmış ve dört defa memuriyete yeniden başlamıştı.

A- Halkalı Çiftliği’nde 13 Aralık 1883 tarihinde, 700 kuruş maaşla, başladı. Bu memuriyeti çok kısa sürdü ve 12 Mart 1884 tarihinde ayrılarak Hazine-i Hassa’da Emlâk-i Hümâyün Ziraat Memurluğuna (14 Mart- 2 Ekim1884), 750 kuruş maaşla, terfi etti.

Agop Zakaryan’ın çalışkanlığı bir bakıma 1500 kuruşluk maaşla, İzmir Çiftlikât-ı Hümâyün Memurluğu vazifesi ile tescil edilmişti. 4 Ekim 1884 tarihinde başladığı bu yeni vazifesinden 9 Aralık 1884 tarihinde, bilinmeyen bir sebeple, ayrılmıştı.

Kısa bir müddet (10 Aralık 1884-12 Mart 1885) boşta kalan Zakaryan yeniden İstanbul’da vazife aldı. Yeni memuriyeti Dersaadet Koru-yı Hümâyün Müdür Muaviniği (13 Mart - 26 Mayıs 1885) olmuştu. Bu memuriyetini takiben terfi etti ve Dersaadet Emlâk-i Hümâyün Memurluğunda da yine iki seneye yakın bir müddet (27 Mayıs 1885- 8 Mart 1887) bulundu. Buradaki vazifesi Altıncı Şube Memurluğu idi ve bu sıfatla “ Civar-ı Rumeli

7 Ailesi fertlerine verilecek maaşlar için: BOA.ŞD.01087.00084.002

8 Agop Zakaryan hakkında yazılan tek metin şudur: “ İzmir’in köylerinden Arslanbey’te doğan Zakaryan Mersin Tarım İşleri Okulu’ndan mezun olur. Tarım ve bağ bilimci olan Zakaryan bir süre Halkalı Toprak İşleri Okulu’nda tavukçuluk ve yetiştirilmesi üzerine ders de verir. Daha sonra Halkalı Çiftliği’nin müdürlüğünü yapar. Alemdağ Baltacı çiftlikleri müdürlüğü de yapan Zakaryan, daha sonra İzmir Tarım müfettişliği görevinde iken hayatını kaybeder.” *Sürp Pirgiç Ermeni Hastanesi Yıllığı’ndan* (1931,s. 137) bu bilgiyi aktaran ve Agop Zakaryan’ın resmini de basan Arsen Yarman bu mektebin nerede bulunduğu hakkında bir merak göstermeksizin ve araştırma yapmaksızın geçmiş ve mektep ve memuriyet isimlerini de yanlış vermiştir. *Osmanlı Sağlık Hizmetinde Ermeniler ve Sürp Pirgiç Ermeni Hastanesi Tarihi*, İstanbul, 2001, s. 322. Bu derekede bir merak ile nasıl araştırma yapılabilir, şaşmamak imkânsızdır. Bu kifayetsiz satırları aktaran başka bir kitap için: *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* (Haz. E. İhsanoğlu-R. Şeşen- M. S. Bekar-G. Gündüz- V. Bulut), İstanbul, 2006, C. I, s. 383-387. Başka bir yazıda da aynı satırlar nakledilmiştir: Volkan Çeşme, “ Halkalı Ziraat Mektebi: Eğitimi, Eğitimci Kadrosu, Örnek Çiftliği ve Yayınları,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.XVI, Sayı. 1 (2014), s. 80

9 Agop Zakaryan’ın İzmir’de basılan kitaplarının bir listesine veren bir araştırmacının mesnetsiz bir şekilde yazdıkları tamamen yanlıştır: “ *Hayatı hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Belki de o İzmir’de Ermeni toplumu arasında yetişmiş, fakat Türk okullarında okumuş birisiydi. Sonradan vilâyet ziraat müfettişliğine tayin edildiğine bakılırsa, belki de İstanbul’da Halkalı Ziraat Mektebi’nde tahsiline devam etmişti.*” Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, (1850-1950), Ankara, 2000, s. 26-28

10 Fransa’daki ziraat mektepleri ve bu mektep hakkında (S. 52) geniş bilgi için: Th. Charmasson-M. Duvigneau- A-M. Lelorrain-Henri Le Naou, *L’Enseignement Agricole- 150 ans d’histoire*, Dijon, 1999, 251 s. Bu mektep için: Age, s. 49-52

11 Memuriyet hizmet cedveli için: BOA.ŞD.01087.00084.001

Çiftlikât-ı Hümâyûnu" müfettişliğini kesif bir mesai ile yapmıştı. Bu mesaisi (29 Ocak 1886- 20 Şubat 1887) esnasında Çiftlikât-ı Hümâyûn'un hemen hemen bütün işleri ile meşgûl olmuştu. Çiftliklere her türlü hayvan ve tohumluk temini, bazı topraklarının icarı ve varidâtının tahsil edilerek bütçeye teslim edilmesi, 1293 muharcilerinin çiftliklere iskânı gibi çok çeşitli ve yorucu bir mesaisi dikkati çekiyordu¹².

İkinci defa memuriyetten ayrıldığında 1500 kuruş gibi dolgun bir maaş almaktaydı.

Bu memuriyetinde çok kesif ve yorucu bir mesaide bulunduğu zamanımıza kadar gelen kayıtlardan açıkça görülmektedir.

Agop Zakaryan, üçüncü defa memuriyet hayatına İzmir'de başladı. Yeni vazifesi Filoksera Komisyonu Ziraat Fen Memurluğu (10 Temmuz 1888- 9 Ekim 1889) olmuştu. Bu vazifesi maaşlı değil, ücretli idi.10 Ekim 1889'da bu vazifesinden de ayrılan Zakaryan 30 Ekim'e kadar yirmi gün memuriyetten uzak kaldıktan sonra 1 Kasım 1889'da 1500 kuruş maaşla Aydın Ziraat Müfettişi¹³ ve aynı zamanda Halkalı Mektebi muallimliği vazifesine başladı. 13 Ekim 1892 tarihinde ise bu defa memuriyet unvanı Halkalı Mektebi muallimi ve Aydın Ziraat Müfettişi oldu¹⁴. Bu esnada İstanbul'da basılan biricik kitabı Çiftlik İdaresi (1309, 3+7+232+3 s.A. Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası) başlıklı kitabında ise imzası " Halkalı Ziraat ve Baytar Mektepleri Ameliyat Muallimi, Baytar sınıfları Ziraat-ı Umumiye Muallimi ve Mektep Numune Çiftliği Nâzırı Agop Zakaryan" şeklinde olmuştu. *Sal-nâme*'ye göre ise sadece Ameliyat ve Ziraat-ı Umumiye dersini uhdesinde bulunduruyordu.¹⁵ Maaşı iki bin kuruşa yükseldi.

Zakaryan'ın son memuriyeti bu defa sadece Aydın Vilâyeti Ziraat Müfettişliği (7 Ağustos 1903) olmuş ve maaşı da iki bin iki yüz kuruşa yükseltilmişti¹⁶. Bu memuriyeti esnasında İzmir İdadisi'nde önce fahri ve daha sonra da ücretli olarak malûmat-ı ziraiye ve sıhhiye muallimliği de yapmıştı¹⁷.

Bu kendisinin son vazifesi olmuştur. 29 Mart 1324 tarihi memuriyet hayatının son günü olarak kayda geçmiş ve bu tarihte (11 Nisan 1908) vefat etmişti. 23 Nisan 1323 tarihinde (6 Mayıs 1907) basılan yazısında kendisinin yazdığı memuriyet unvanı Aydın Vilâyeti Ziraat Müfettişi imzası bulunuyordu.

Kendisinden sonra¹⁸ bir müddet bu vazife çok geçmeden için bir vekil tayin edilmişti. "*Vilayet-i celile ziraat müfettişi Zakaryan Efendi'nin vukuu vefatına mebni münhal kalan yerine diğerinin tayinine değün Ziraat Müfettişliği umur-ı vezaifinin Karşuyaka ve Seydiköy fidanlıkları ve Bağ Aşı Ameliyat Mektebi müdiri refetlü Hüseyin Avni Bey tarafından vekâleten ifası Orman, Maadin ve Ziraat Nezaret-i Celilesi'nden işar buyurulmuşdur.*" Bir müddet sonra ise hemşehrisi olan başka bir Ermeni ziraatçı Onnik İhsan (Okan) bu vazifeye asaleten tayin edildi¹⁹ ve 1914 seçimlerinde İzmir mebusu seçilinceye bu vazifede kaldı²⁰.

Bütün vazifelerindeki hizmetlerinin yekûnu yirmi üç sene olmuş ve ailesine maaş bağlanması gerektiğine Mülkiye Mütেকaidin ve Mâzûlin Sandıkları Nezareti tarafından karar (2 Şubat 1909) verilmişti²¹.

4. Yazı Hayatı

Agop Zakaryan'ın yazı hayatı tamamen mesleği çerçevesinde ama çok verimli bir şekilde cereyan etmişti. İstanbul'da basılan mecmualarda herhangi bir yazısına rastlanmamıştır. Ancak Aydın vilâyet gazetesi *Aydın*'da ve İzmir gazetelerinde ve bilhassa *Ahenk* gazetesinde önce tefrikalar hâlinde basılan yazılarını daha sonra yine Aydın Vilâyet Matbaası'nda kitaplar ve risâleler hâlinde bastırmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla son yazısı *Osmanlı Ziraat ve Ticareti* başlığıyla İzmir'de neşriyata başlayan ve daha sonra İstanbul'da devam eden kıymetli mecmuanın birinci sayısında " Aydın Vilâyeti bağları" (Nu.1, 23 Nisan 1323, s. 9-12) hakkındaki yazısıdır²².

12 Bu mesaisini ihtiva eden defterin müstakilen tedkik edilmesi gerekmektedir. BOA.HHd. Nu 3744

13 Agop Zakaryan'ın bu memuriyetini umumî sal-nâmelerde takip etmek mümkündür. *Sal-nâme*- 1307, s. 564

14 Ziraat müfettişliği memuriyeti için: *Sal-nâme*-1313, s. 674; 1314, s.686; 1315, s. 430; 1316, s. 502; 1317, s.484; 1318, s. 530; 1319, s. 580; 1320, s. 600; 1321, s. 652; 1322, s. 666; 1323, s. 736; 1324, s. 800; 1325, s. 796; 1326, s. 800. Zakaryan'dan önce başka bir Ermeni ziraatçı ve sonradan Halkalı Ziraat Mektebi muallimi Bekyan Efendi (*Sal-nâme*-1312, s. 644) bu vazifeyi deruhte etmişti.

15 Bu dersin ismi için: *Sal-nâme*-1312, s. 380

16 *Sal-nâme-i Vilâyet-i Aydın*-1317, s.36

17 *Sal-nâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*-1321, s. 352

18 Bu haber için: *Ahenk*,Aded.3571(2 Nisan 1324-15 Nisan 1908), s. 2.)

19 *Sal-nâme*-1326 Mâli, s. 547

20 Onnik İhsan Okan'ın ziraat tarihimizin mühim isimlerinden biri olduğu ve sadece icraatı ile değil aynı zamanda eski ve yeni harfli kitaplarıyla da büyük hizmetlerde bulunmuştur. 1899'da Halkalı Ziraat Mektebi'nden mezun olmuştu. Hakkında kısa bilgi için: Y. Çark, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler 1453-1953*, İstanbul, 1953, s. 271-272; Hadiye Tuncer, *Kırk Yıllık Meslektaşlarımız*, Ankara, 1958, s. 147; *120 Yıllık Eğitim Çınarı Halkalı Ziraat Mektebi-i Âlisi* (Haz. Hasan Soydan) Ankara,2011, s. 385. Son zamanlarda basılan bir doktora tezinde hemen hemen hiçbir bilgi verilmeksizin sadece Meclis-i Mebusan'daki çalışmaları anlatılmıştır. Meclis çalışmaları ve eski harfli kitapları için: Serhan Kemal Saygı, *Meclis-i Mebusan'da İzmir Mebusları* (1908-1018), İstanbul, 2014, s. 191-195

21 Memuriyet hizmet cedveli için: BOA.ŞD.01087.00084.003. Zakaryan hakkındaki tahminlerine devam eden Ö. F. Huyugüzel (age, s. 27) " *Ancak yazının II. Meşrutiyet devri İzmir gazete ve dergilerinde adına rastlamıyoruz. Bu devrede İstanbul'a giderek yazı ve meslek hayatına orada devam etmiş olması ihtimâl dahilindedir*" diye yazmaktadır.

22 Ö. F. Huyugüzel'in (age, s. 27) "bu dergide zirai makaleler kaleme aldığı" hükmü doğru değildir.

Kitapları:

Agop Zakaryan'ın, biri hariç, bütün kitapları İzmir'de vilâyet matbaasında basılmıştır. Bunlardan sadece Çiftlik İdaresi isimli kitabı İstanbul'da basılmıştır. Bunun yanı sıra ilk baskısı İzmir'de yapılan Gül ve Mahsûlâtı isimli eserinin, ismini taşımayan ikinci baskısı da İstanbul'da şapoğraf usûlüyle yapılmıştı.

Kitapları ve risâleleri, baskı tarihlerine göre, şöyle sıralanabilir:

- 1- *Bağların Böcek ve Hastalıkları*. Bağ Biti yahud Zijen. Birinci Tarifnâme, İzmir, 1313, 16 s. Aydın Vilâyet Matbaası .
- 2- *Bağların Böcek ve Hastalıkları*. Gece Kurdu. İkinci Tarifnâme , İzmir, 1313, 16 s. Aydın Vilâyet Matbaası, 16 s.
- 3-- *Bağların Böcek ve Hastalıkları*. Kırmızı Böceği ve Kızıl Ballık. Üçüncü Tarifnâme , İzmir 1313, 16 16 s. Aydın Vilâyet Matbaası.
- 4- *Bağların Böcek ve Hastalıkları*. Dördüncü Tarifnâme. Yaprak Kurdu yahud Piral , İzmir, 1313, 16 s. Aydın Vilâyet Matbaası, 16 s.
- 5-*Bağların Böcek ve Hastalıkları*. Üzüm Kurdu. Beşinci Tarifnâme, İzmir, 1313, 20 s. Vilâyet Matbaası, Resimli.
- 6-*Bağların Böcek ve Hastalıkları*. Filoksera (Filoksera ve İstatriks), İzmir ,1313, 52 s. Aydın Vilâyet Matbaası, Ziraat-i Ameliye Kütübhanesi.
- 7- *Çiftlik İdaresi*, İstanbul 1309, 3+7+232+3 s.A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 2 Planş, 10 Levha.
- 8- *Gül ve Mahsûlâtı*, İzmir 1311, 172 s. İzmir Vilâyet Matbaası. MİL - ÖZEGE; 6363
- 9- Tenbekü Ziraati Tarifnâmesi, Aydın 1313, 28 s. Aydın Vilâyet Matbaası, Ziraat-i Ameliye Kütübhanesi.
- 10- *Zeozer yahud Zeytin Ağacı Kurdu Tarifnâmesi*, İzmir 1313, 24 s. Aydın Vilâyet Matbaası, Resimli.

Agop Zakaryan'ın bu kitaplarının hemen hepsi de sahasında yazılmış ilk neşriyat olarak dikkati çekiyor. Bu bakımdan ziraate kitaplarıyla en çok katkıda bulunan ilk meslek mensubu olarak dikkati çekiyor.

Çiftlik İdaresi başlıklı kitabı eserlerinin en hacimlisidir ve bu sahanın ilk kitabıdır. Bu kitabı dolayısıyla kendisine dördüncü rütbeden Mecidi nişanı verildiğinde (20 Mart 1893) vazifesi "Halkalı Ziraat ve Baytar Mektepleri ameliyat ve Numune Mektebi Nâzırlığı" şeklinde ifade edilmişti²³.

Bu kitaplardan biri, *Gül ve Mahsûlâtı* vefatından dört sene sonra, bir müddet muallimlik de yaptığı "Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi ikinci sınıf talebesi tarafından tab' edilmişti" kaydı ile ve ikinci defa şapoğraf usûlüyle de basılmış ancak Zakaryan'ın ismi eserinin herhangi bir sayfasına kaydedilmemiştir. *Gülcülük* (1327-1328,117 s) başlığı altında basılan bu kitabına zaman zaman küçük metinler ve son sayfalarında birkaç sayfa eklenmiştir²⁴. Kitabın hattatı 1914 mezunlarından Ömer Şevket (Tunçok, Gebze, 1891- İstanbul, 10 Kasım 1972) ve ressamı ise bu devrenin birincisi Mehmet Ekrem (Üzümeri, Serez, 6 Mart 1894- 2 Kasım 1981) idi. Bu kitabın basılması işini gerçekleştiren ise Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Talebe İktisad Şirketi isimli talebe kooperatifi idi²⁵.

Netice itibarıyla:

Türk ziraatinin kitaplaşmış veya bilhassa Garptan nakledilmiş bilgiye dayandırılarak ıslahı ve geliştirilmesi hareketinde kitapları ile büyük katkısı görülen ilk ziraatçi olarak dikkati çekiyor. Bu bakımdan listesi defalarca verilen kitaplarının müellifi olarak hayat hikâyesi ilk defa imkânlar nispetinde ifade edilmektedir²⁶.

Agop Zakaryan'ın bu topraklarda, İzmir'in merkez köylerinden Arslanbey'de 1860'lı senelerin ilk yarısında dünyaya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Köyünde başladığı tahsil hayatına Fransa'da ziraat tahsili ile devam etti. Osmanlı Devleti'nin hizmetinde ziraat müfettişi olarak yirmi beş sene çalıştı ve üç aylık bir hastalık devresini takiben 11 Nisan 1908 tarihinde, genç denecek bir çağda, elli yaşına bile ermeden, memuriyet hayatının büyük bir kısmını geçirdiği İzmir'de hayatı vedâ etti ve ertesi gün saat 14'de ebedî istirahat-gâhına tevdi edildi²⁷.

Şimdi mezarı bile görünmez ve bilinmez olan, ancak sadece mesaisiyle değil, kalemıyla de Türk ziraatine büyük hizmette bulunduğu tarih tarafından tescil edilmiş bulunan ilk ziraat müfettişi Arslanbey köylü Agop Zakaryan'ın hâtırası, kitapları ve hizmetleri sayesinde, daima yaşayacaktır ümidindeyim.

23 B0A.I.TAL.00017.00001.001

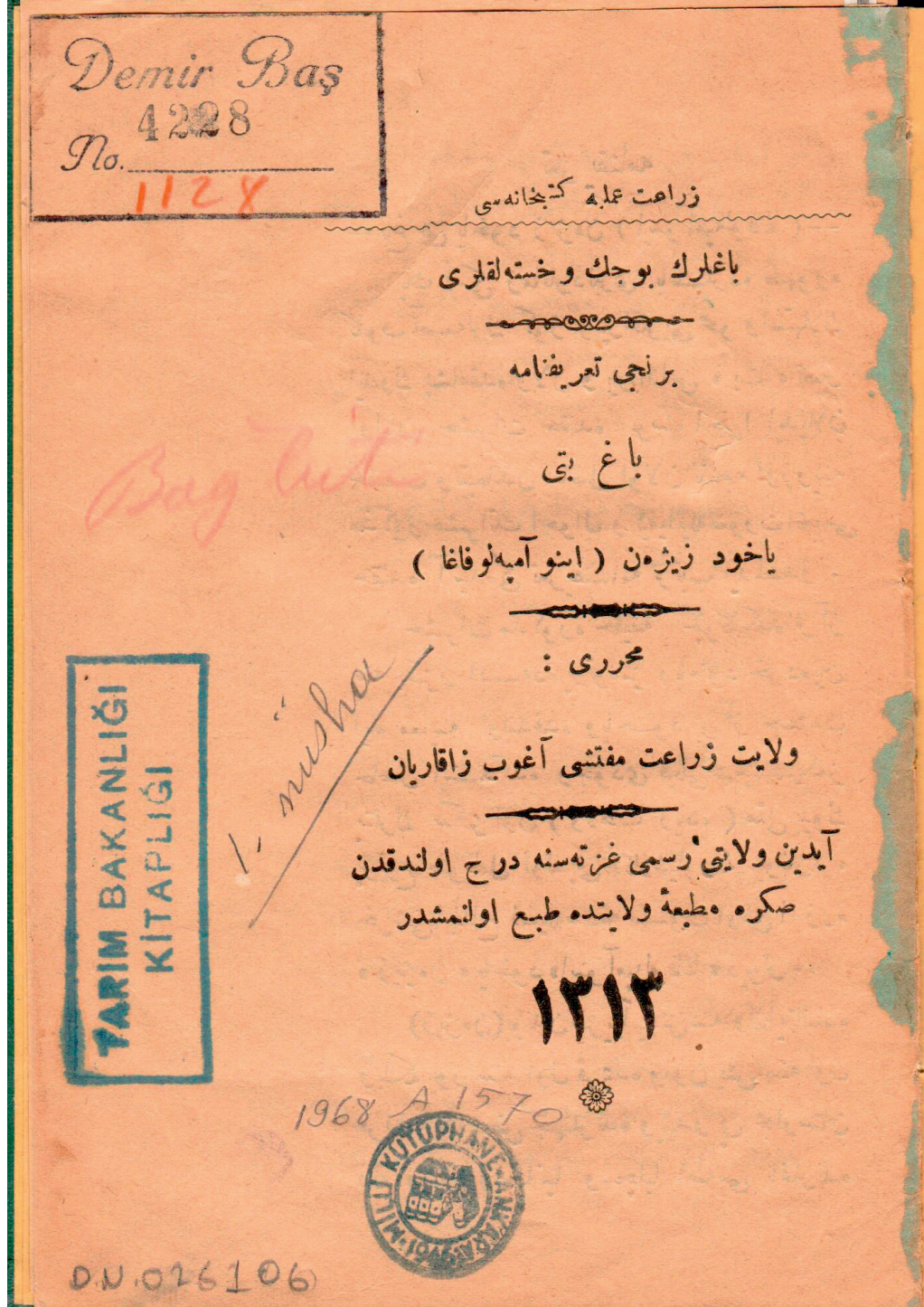
24 Bu kitabı Selma Günaydin tarafından, ilk baskısıyla karşılaştırmış ve çeviri yazı baskı için hazırlanmıştır.

25 Bu kooperatifin damgası mektebin ders kitaplarından talebeler tarafından Fransızca'dan tercüme edilmiş İlm-i Emraz-i Umumiye-i Nebat (İstanbul, 1329, 436+12 s. Matbaa-i Hukukiye) isimli kitaba basılmıştır.

26 Kitaplarının listesi için: Ömer Faruk Huyugüzel, *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, İzmir, 1996, s. 43; Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık 1839-1928*, İzmir, 1996, s. 110, 114-115, 156; Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, s. 27-28; *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, C. 383-387

27 *Hizmet*, Aded.3569 (30 Mart 1324), s. 2

EKLER

Bağların Böcek Hastalıkları - Birinci Tarif-name

زراعت عملیه کتبخانه سی

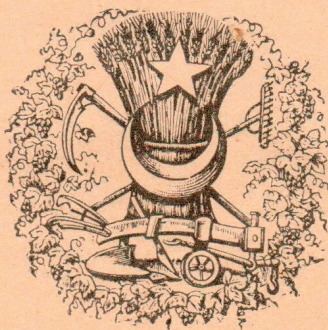
چفتلىك اماره سي

زراعت سرمايه سي، زراعت دقتلرندن استقراض، اداره اراضى، چفت سورمك، تخم
صاچق، اوراق، خرمن عملياتى، زراعت آلات وادواتى، ميوه آناچلرى بودامق، آشى
عملياتلرى، ميوه لرك محافظه سي، باغچىلىق، فيلوتسرا و باغ لرك سائر خسته لقلرى -
حيوانات اهليه اداره سي، خسته لقلرى، سوتجىلىك طاقچىلىق - دستور و مجله ده مندوج
زراعت متعلق نظامات - چفتلىك ايتيه سي - مأمورين و مستخدمين - اصول
دقترى زراعت و بونلره متفرع برخىلى معلومات نافع و مهمه يي حاويدر.

محررى

حلقه لى زراعت و بيطر مکتبلىرى عمليات معلى، بيطر صنغفرى زراعت
عموميه معلى و مکتب نمونه چفتلىكى ناظرى

اغوب ذقاریان

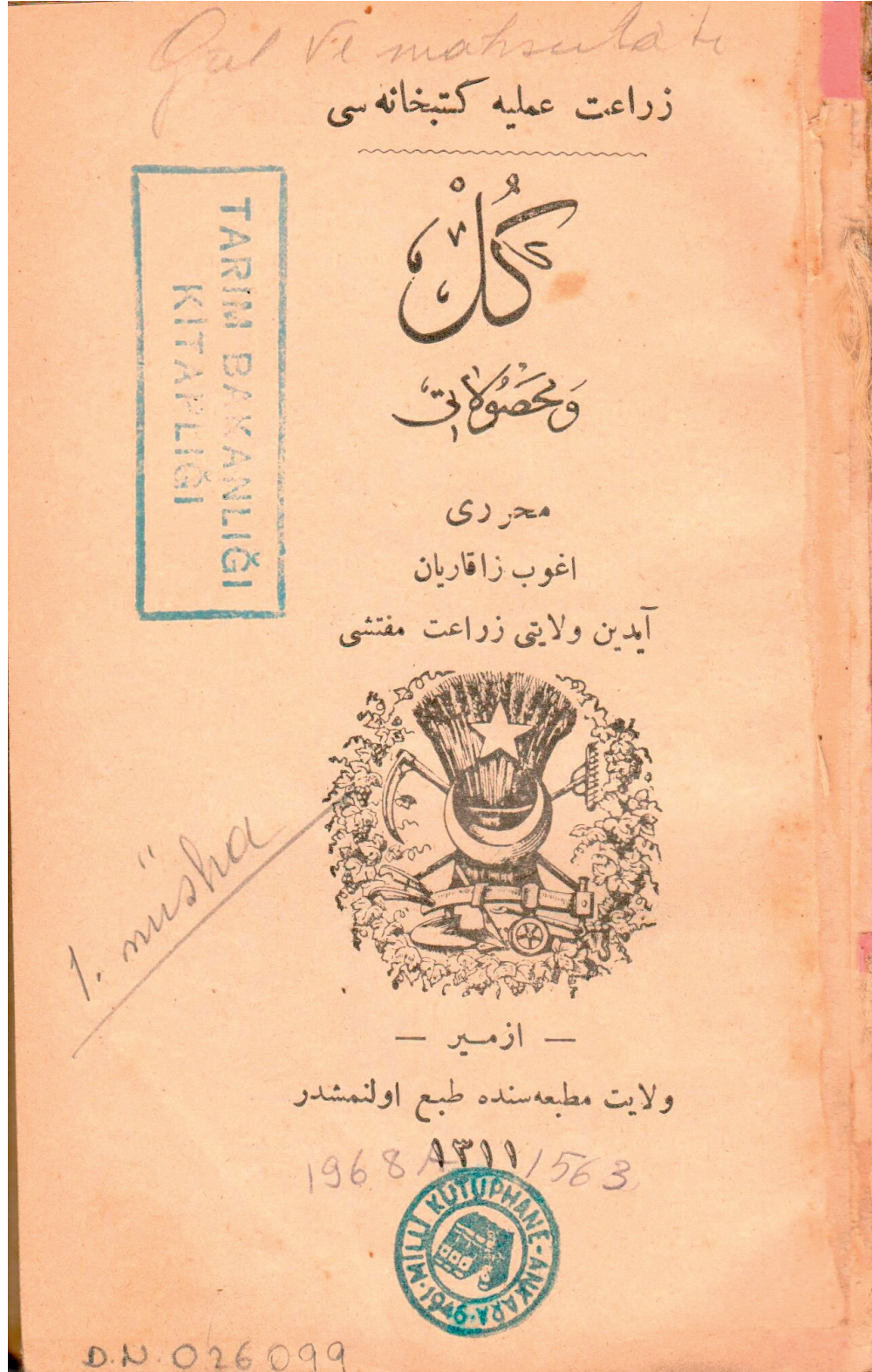
محررينه عائددر

هر حقوقى

معارف نظارت جلیله سنك رخصتیه طبع اولمشدر

(آ. آمادوریان) شرکت مرتبه مطبعه سی - استانبولده باب عالی جاده سنده نومرو ۵۲

۱۳۰۹

Gül ve Mahsulâtı

"Gül ve Mahsulâtı" kitabının "Gülcülük" ismiyle ikinci baskısı.

یازدهم بیست و یکم ماهی صبح اولو...
استو سفینه و تاجیه کلاری و هانازک اولوب قیله شنه نفا و منا ابده نزار

صیبه کای

نفا کای

وصفونه مملکتده کیزی آرزو اید لکه ده کله نه قیله مد اول بر ایله بر ایله
بود ایوب صیبه کای لوره اول قیله و بوز و بزی نه نفا ایلک چهار نه صیبه کای
نازه نفا و دیر صیبه کای نور . صیبه کلاری نه صیبه کای طایفه و نه نفا صیبه کای
رنگاری کوزه چایه صیبه کای قیله و بوز . کلاری و نفا بو نفا و بوز
اولوب غایه او نفا و کلاری و بوز .

اوچن صف - بیدی و برده قاری
 سوز صف ار فدا بید کیز یاز قبسه کنگر طغیور و از آینه سه و کیندر
 سوز سوز کوی بیدی و برده کای

شاهری اولو -
 صیقلی بیامه
 باغور بنه طی بیامه
 تکر طغیور باغور
 طوبی طوب اولو
 سبک طوبی به قدر
 آبور لر و انزیا
 دیوار کیندر نده

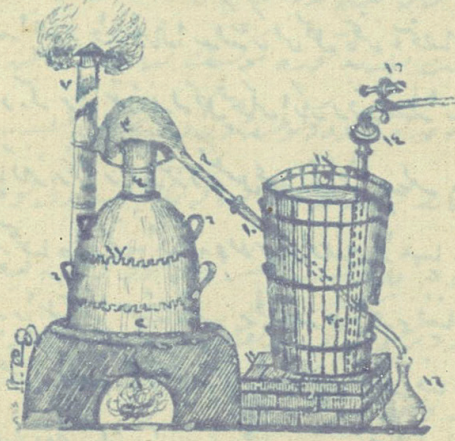
خانه اوکلنده و کیند کونک لکر نشین ایدر لر و از عایشی قایلدر
 بیدی و برده قاری و نسانه گل قرزی و بجه کیندر لر عیالجه آچار ، بار قاری
 باغلی کبی کور و نوز و آت قرزی و کیندر اولو . ابر ایتمه کرب لر و کوره
 بیدی و برده کونک لر ایچی قرزی اولوب باغ عیضار منه دخی الیولیلی اولیغی
 سوز کینه د - -

Gülcülük, s. 20.

- ۸۶ -

دائماً ایچدی قلوبی وایک اوچ یار جلی باقورده مودولوب دایه طرفه
ایک تقطیره ایقیسر قوبلی وارو . مذکور قزغانه اعمالنه اتمانه اولانه
باقرتخس زیاده ایچ اولدین حاله مویطیرین یا قریلیکین قالیبه
اولدین تقطیره صناعه فالور . زیاده اوردورده هر فایده و قانیام
طایین ساینر .

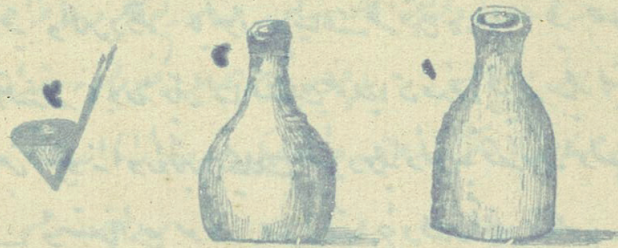
ایچدی قس قزغانه قیاعنده عبارت اولوب بوده اعلیه و آتنده قیای شیکله

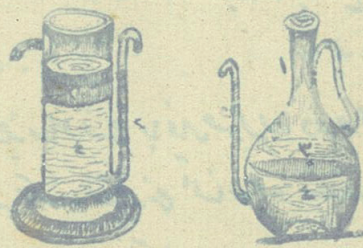
اوچ کلیمه کی اولدین تقطیره ایچدی قس قزغانه

۱ - اوچ کلیمه قزغانه ۲ - کلاه ۳ - کلیمه ۴ - قوب ۵ - باجا ۶ - اچکلیمه
آغزی ۷ - کلاه بورد ۸ - بورد ۹ - ایلورنجه ۱۰ - قوی ۱۱ - صیاده صو
بورد ۱۲ - صوفه صوبورد ۱۳ - صوفه صوبورد ۱۴ - یلا شینه ۱۵ - ایلورنجه

۹۷۷- کل باقی صوره فنیفا در فنیفا استای تقطیر و صوبه بوزینه جیفانه

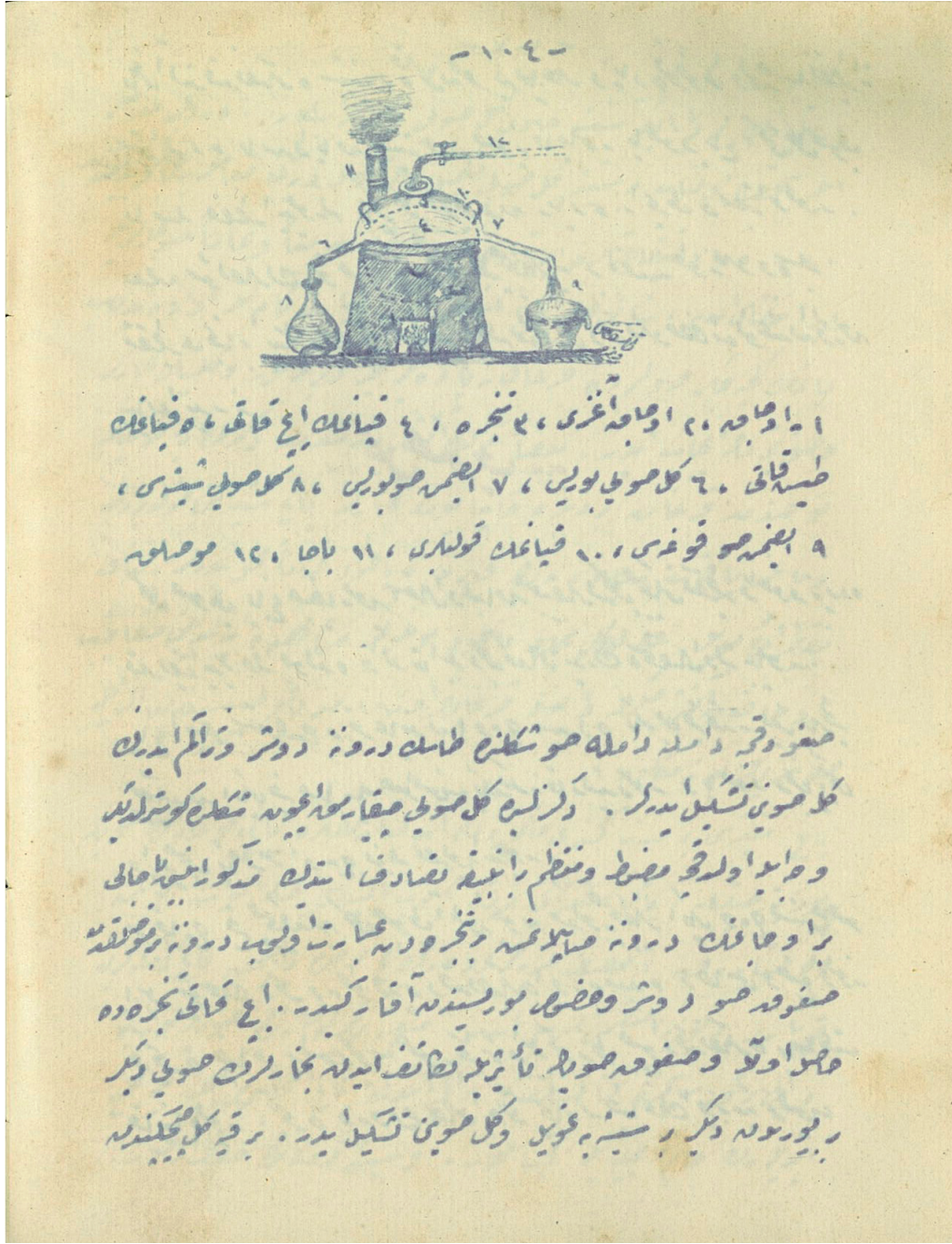

مقدار سهولت در برنج و نمونه بخوبی بعضاً متکلیف کوشش در یکا اوزاره باغ

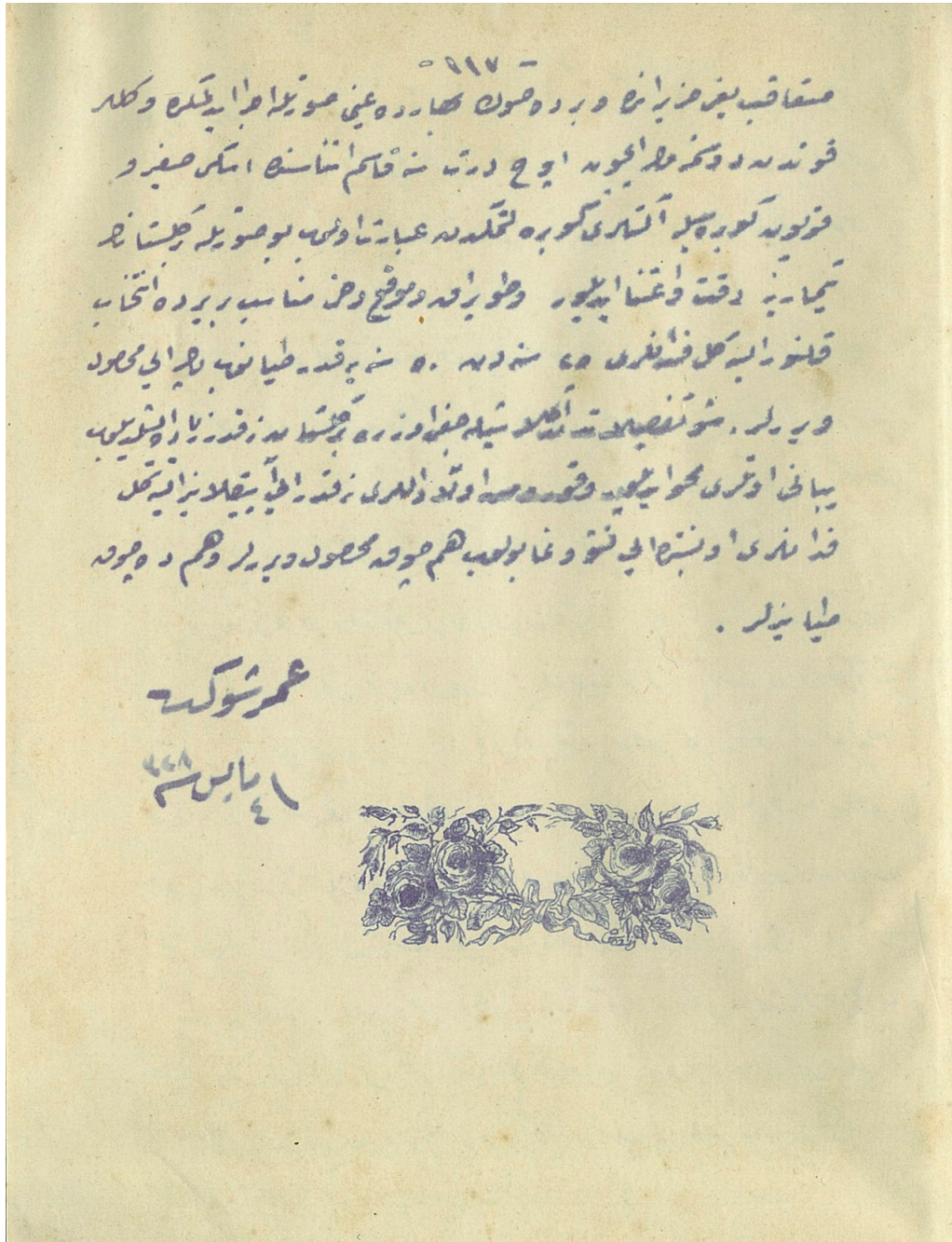

۱- باغ ابریکه شیشه ، یا بد بودگی ، باغ طبقمی ، صوطقمی

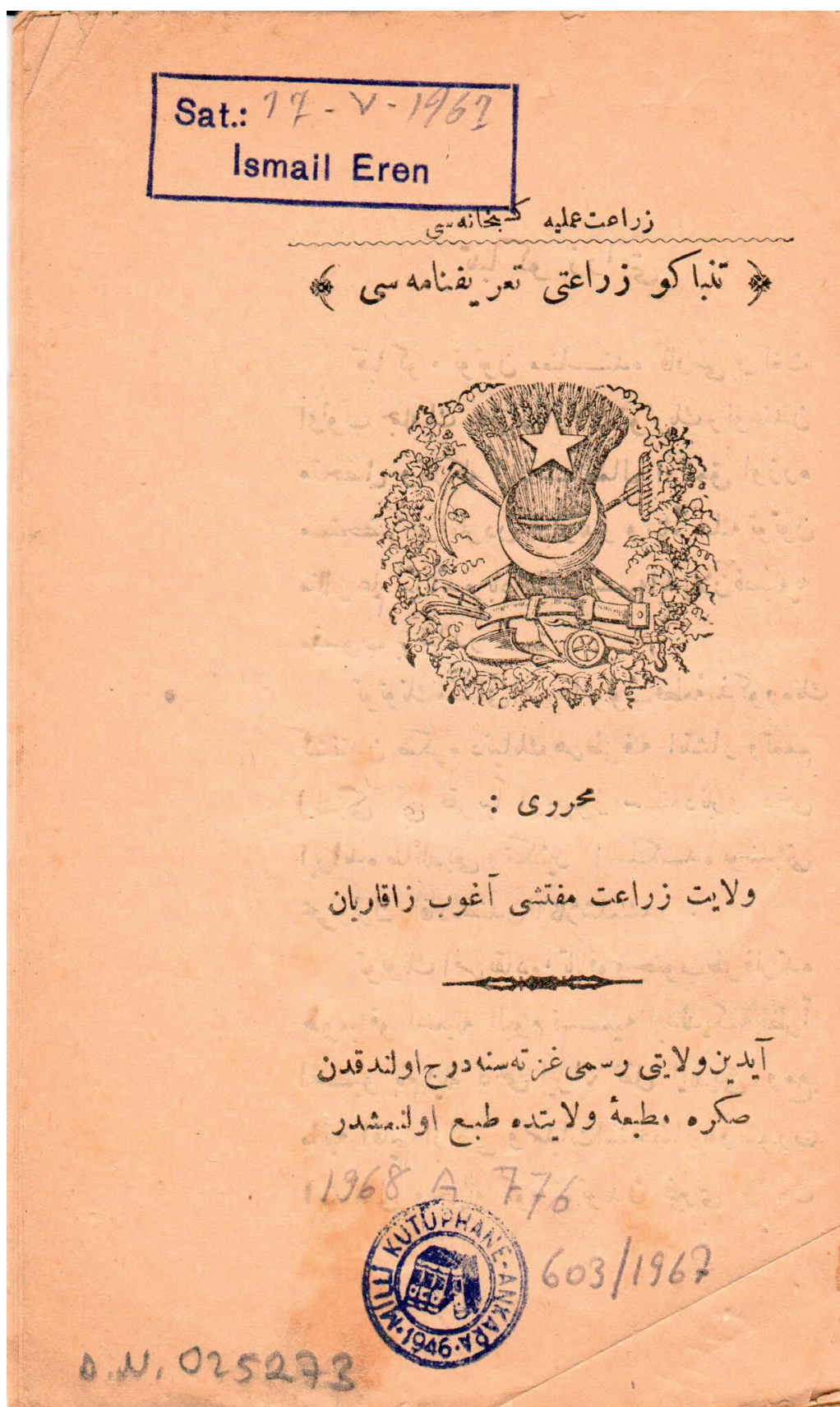
شیشه ای ترتیب اولی در برنج فنیفا ابریکه یا بد بودگی و در برنج فنیفا
همینکه در سائر برنجیه آفتاب فنیفا و فنیفا

Gülcülük, s. 104.

Gülcülük kitabının son sayfası (s. 117). Ömer Şevket (Tunçok) 4 Mayıs sene 328 (16 Mayıs 1912).

Tönbekü Ziraati Tarif-nâmesi

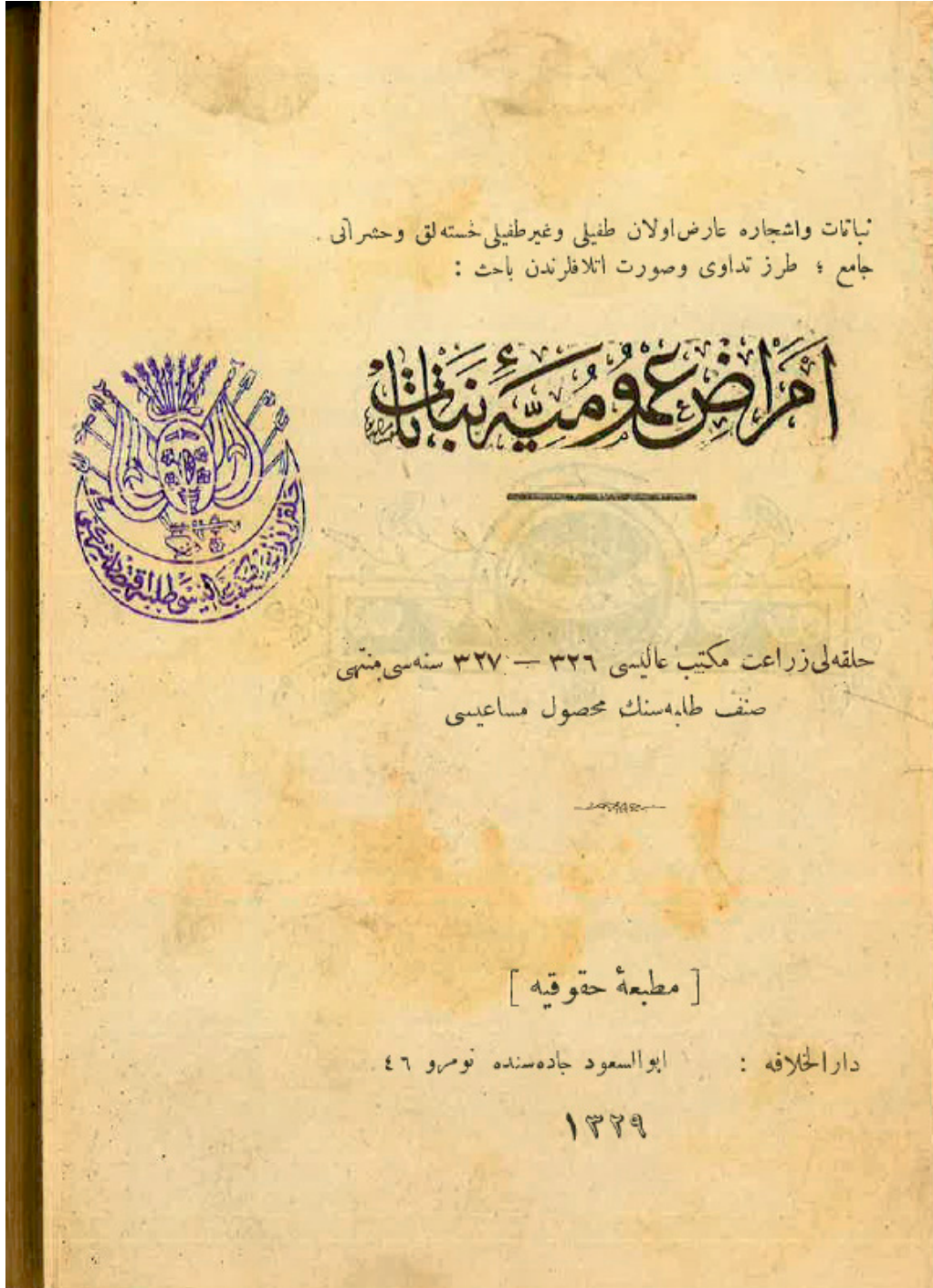

Tönbekü Ziraatı (İç Kapak)

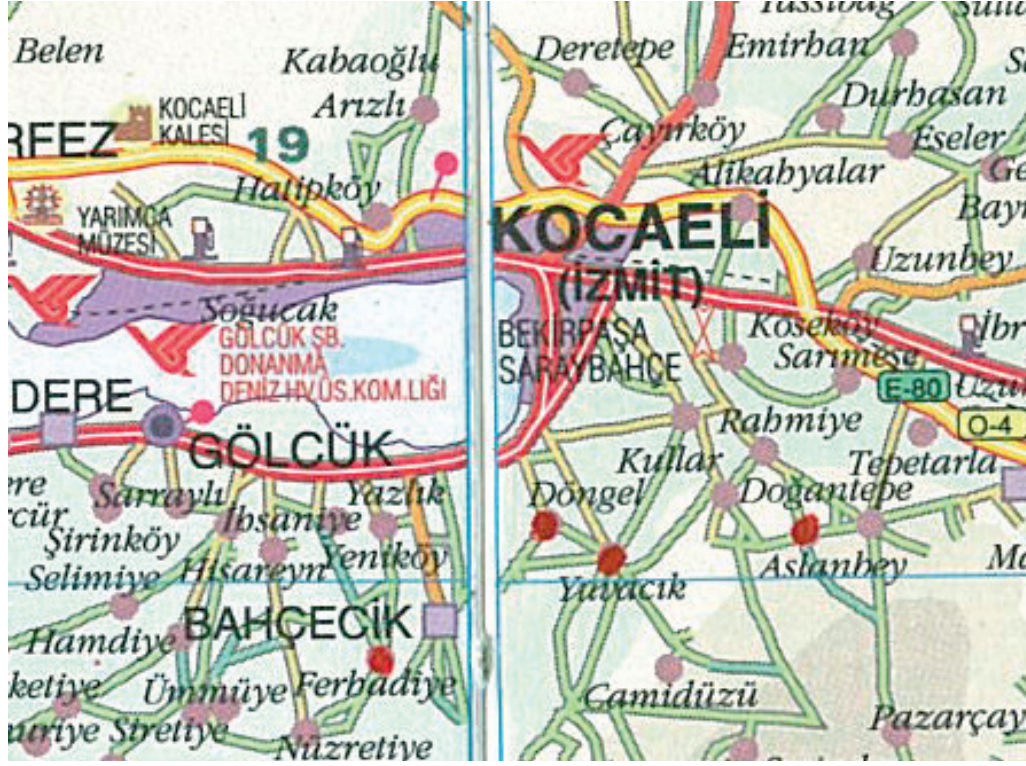

Zeozer yahud Zeyton Ağacı Kurdu Tarif-nâmesi

Gül ve Mahsulâtı kitabını bazı küçük eklerle basan Talebe Kooperatifinin mührü: Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Talebe İktisat Şirketi

Arslanbey ve komşu köyler.

İzmitli Ak Ali Efendi'nin Fezâil Adlı Eserinin Fezâil Literatüründeki Yeri

Mehmet AYHAN *

Giriş

Herhangi bir hususun üstünlüğünü ifade etmek için kullanılan *Fezâil* kelimesi hadis edebiyatında önemli bir türün adını oluşturmaktadır. Bu cümleden olarak hadis kaynaklarında genellikle *Fezâil* bab başlıkları altında amellerin, zaman, mekan ve şahısların faziletlerine dair çok sayıda rivâyete yer verilmektedir. Hadis kitaplarında muhtelif bab başlıkları altında yer alan bu rivâyetler müstakil çalışmalara da konu olmuştur. Hadis literatüründe *fezâil'e* ait pek çok eserin telif edildiğini görmekteyiz.

Çalışmamızda öncelikle söz konusu fezâil literatürü zikredecek ardından Ak Ali Efendi'nin *Fezâil* adlı eserini hadisleri bakımından bir değerlendirmeye tabi tutacağız.

Fezâil Literatürü

Fezâil literatürü olarak zikredeceğimiz eserler -çalışmanın sınırları gereği -belirli bir zaman dilimini kapsayacaktır. Burada hicri ilk yedi asırda telif edilmiş olan eserleri müellifleriyle birlikte kaydedeceğiz. Fezâil literatürünü oluştururken temel kaynağımız Zekeriya Güler'in *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*¹ adlı eseridir. Zekeriya Güler'in adı geçen kitabının *Belli Konulara Tahsis Edilmiş Risâleler/Kitaplar* bölümünden konumuzla ilgili olanlar ve Güler'in zikretmeyip bizim ayrıca tesbit ettiğimiz kitaplar ilave edilerek aşağıdaki liste oluşturulmuştur:

Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî el-Mekkî el-Mısırî (204/819) *Fedâilu'l-Kur'ân*² konusunda telif edilen ilk eserdir.³

Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (204/819) *Fedâilu'l-ensâr*,

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî eş-Şâfiî (224/838) *Fedâilu'l-Kur'ân*,

Ebû Ali el-Hasen b. Mahbûb b. Vehb (224/838) *Fedâilu'l-Kur'ân*,

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe İbrâhim b. Osmân el-Kûfî el-Absî (235/849) *Fedâilu'l-Kur'ân*,

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî el-Bağdâdî (241/855) *K. Fedâil: Fedâilu's-sahâbe*,

Ebu'l-Velîd Hişâm b. Ammâr es-Sülemî (245/859) *Fedâilu'l-Kur'ân*,

Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled el-Ezdî İbn Zencûye en-Nesâî (248/862) *Fedâilu'l-a'mâl*⁴,

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî en-Nisâbüri (258/871) *Fedâilu Ali b. Ebî Tâlib*,

Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888) *Fedâilu'l-Ensâr*,

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî'd-dünyâ el-Bağdâdî (280-281/893-894) *Fadlu Ramadân*

-*K. Fadli'l-ihvân*⁵,

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı

1 Zekeriya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya, 2002, s. 107-165.

2 Arapçası لئاحضفلا olan kelime Türkçemizde fezâil olarak kullanılmakta olup kelimenin orijinali fedâil'dir. Zekeriya Güler'in tercihi de bu şekildedir. Bu yüzden kitapta nakledildiği şekilde vermeyi uygun bulduk. Krş. için bkz. Güler, *İlk Yedi Asır*, s.113 vd.

3 Eserin isminin *Menâfi'ul-Kur'ân* olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Bkz. Abdullah Aydemir, "Fezâilu'l-Kur'ân", *DİA*, XII, 533.

4 M. Yaşar Kandemir'e göre *Fedâilu'l-a'mâl* konusunda günümüze ulaşan ilk eserin İbnü's-Sinnî'ye (364/974) ait olduğu sanılmaktadır. Ancak İbn Zencûye'nin eserini göz önüne aldığımızda bu tarih bir hayli öne gelmektedir. Krş. için bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 82; Güler, *İlk Yedi Asır*, s. 120; M. Yaşar Kandemir, "Fezâil", *DİA*, 1995, XII, 530.

5 Bu eseri Kettânî zikretmektedir. Bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 65.

- Ebû İshâk İsmâil b. İshâk el-Kâdî el-Ezdî el-Basrî el-Bağdâdî el-Mâlikî (282/895) *Fadlu's-salât ale'n-Nebî*,
- Ebû Bekr Ahmed b. Amr eş-Şeybânî el-Basrî ez-Zâhirî İbn Ebî Âsım (287/900) *Fedâilu's-sahâbe*,
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyûb b. Yahyâ İbnü'd-Dureys er-Râzî (294/906) *Fedâilu'l-Kur'ân*,
- Ebû Bekr Ahmed b. Mervân b. Muhammed ed-Dîneverî el-Mısırî el-Mâlikî (298/91) *Fedâilu'l-Mâlik*,
- Ebû Bekr Câfer b. Muhammed b. el-Hasen el-Firyâbî (301/913) *Fedâilu'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve mâ câe fihî mi-ne'l-fadl ve fî kem yukrau ve's-sünnetü fî zâlike*,
- Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî (303/915) *-Fedâilu's-sahâbe*
-Fedâilu'l-Kur'ân,
- Ebû Saîd el-Mufaddal b. Muhammed el-Cenedî eş-Şa'bî (308/920) *Fedâilu Mekke*
-Fedâilu Medîne,
- Ebû Bekr Abdullah b. İbni Ebî Dâvûd Süleymân el-Ezdî es-Sicistânî (316/928) *Fedâilu'l-Kur'ân*,
- Sâbit b. Zeyd b. Yahyâ el-Kurtubî (318/930) *K. fî fadli'l-cihâd*,
- Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Ebî's-Selc el-Bağdâdî (325/936) *K. Fedâilu's-sahâbe*,
- Ebu'l-Arab Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Mağribî el-İfrikî (333/944) *Fedâilu Mâlik*,
- Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mısırî el-Bağdâdî (338/949) *Fadlu'l-fakr ale'l-ğınâ*,
- Ebu'l-Hasen Hayseme b. Süleymân el-Kuraşî et-Tarablûsî (343/954) *K. el-Âhâd ve'l-mesânî fî fedâili's-sahâbe*,
- Ebû Abdillâh Muhammed et-Tüsterî (345/956) *Kitab fî fedâili'l-Medîne ve'l-hucce lehâ*,
- Ebû Ali Ahmed b. Ammâr el-Kûfî eş-Şîî (346/957) *Fadlu'l-Kur'ân*,
- Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Kindî (350/961) *Fedâilu Mısır el-mansûra*
-Fedâilu Mısır,
- Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî eş-Şafîî (360/970) *K. fî fadli'r-ramyi ve ta'limih*,
- Ebû Ahmed Muhammed b. Ali el-Kassâb (360/970) *Sevâbu'l-a'mâl*⁶,
- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî İbnü's-Sinnî (363-364/973-974) *Fedâilu'l-a'mâl*⁷,
- Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer İbn Hayyân el-İsfehânî Ebu's-Şeyh (369/979) *Sevâbu'l-a'mâl*,
- Ebu'l-Huseyn Muhammed b. el-Muzaffer el-Bezzâz (379/989) *K. fî fedâili'l-Abbâs*,
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn İbn Bâbeveyh el-Kummî eş-Şîî (381/991) *Fedâilu'l-Haseneyn*
-Fadlu'l-ulûm,
- Ebû Hafı Ömer b. Ahmed İbn Şâhîn el-Bağdâdî (385/995) *et-Terğîb fî fedâili'l-a'mâl ve sevâbu zâlik*,
- el-Hüseyn b. Ahmed b. Abdillâh b. Bukeyr (388/998) *Fedâilu't-tesmiye bi Ahmed ve Muhammed*,
- Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ İbn Fâris er-Râzî (390/999) *Fadlu's-salât ale'n-Nebî*,
- Ebu'l-Mutarrif Abdurrahman İbn Futays el-Kurtubî (402/1011) *Fedâilu's-sahâbe*
-Fedâilu't-tâbiîn,
- Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî (405/1014) *Fedâilu Fâtımâ ez-Zehrâ*,
- Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhim es-Serahsî el-Herevî İbnü'l-Karrâb (429/1037) *Fedâilu'r-ramy fî sebîlillâh*,
- Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfehânî (430/1038) *Fedâilu's-sahâbe*
-Fedlu'l-âlim el-afîf
-Fadlu'l-ilm,
- Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. el-Hâris el-Mevhibî'nin (?) *Fadlu'l-ilm*⁸

6 Bu kitapta muhtevâ olarak fedâil türü olduğu için listeye eklenmiştir.

7 Güler'in zikretmediği bu eser için bkz. Kandemir, *DJA*, XII, 530.

8 Kettânî, zikrettiği bu eserin müellifi el-Mevhibî'nin vefat tarihini tesbit edemediğini belirtmiştir. Bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 79-80.

- Ebû'l-Abbâs Câ'fer b. Muhammed el-Müstağfirî en-Nesefî el-Hanefî (432/1040) *Fedâilu'l-Kur'ân*,
- Ebû Zerr Abd b. Ahmed el-Herevî el-Mâlikî (434/1042) *Fedâilu'l-Kur'ân*,
- Ebû Talib Muhammed b. Ali el-Uşârî (441/1049) *Fedâilu Ebî Bekr es-Siddîk*,
- Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed er-Rabaî el-Mâlikî (444/1052) *Fedâilu's-Şâm ve Dimaşk*,
- Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhakî eş-Şafîî (458/1065) *Fedâilu'l-evkât*,
- Ebû Ömer Yusuf İbn Abdilberr en-Nemerî el-Kurtubî el-Mâlikî (463/1070) *Câmiu beyânî'l-ilm ve fadlih ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlih*,
- Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed el-Bağdâdî (471/1078) *Fadlu't-tehlîl ve sevâbuhû el-cezîl*,
- Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî İbnü'l-Kayserânî ez-Zahirî (507/1113) *Mes'eletu'l-uluvvi ve'n-nuzûl fî'l-hadîs maa mukaddimetin fî fadli ashâbi'l-hadîs*,
- Ebû'l-Ğanâim Muhammed b. Ali b. Meymun el-Kûfî el-Mulakkab bi Übeyy (510/1116) *Sevâbu kadâi havâici'l-ihvân ve mâ câe fi iğâseti'l-lehfân*,
- Ebû Saîd Abdulkarîm b. Muhammed es-Sem'ânî el-Mervezî eş-Şafîî (562/1166) *Fedâilu's-Şâm -Fadlu salâti't-tesbîh*,
- Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dimaşkî (571/1175) *Sevâbu'l-musâb bi'l-veled*,
- Ebû'l-Azîz Abdulmuğîs b. Züheyr el-Harbî el-Bağdâdî (583/1187) *Kitâb fî fedâili Yezîd b. Muâviye*,
- Ebû'l-Mevâhib el-Hasen İbn Sasarî et-Tağlebî ed-Dimaşkî (586/1190) *Fedâilu's-sahâbe -Fedâilu Beyti'l-Makdis*,
- Ebû Bekr veya Ebû'l-Feth Muhammed b. Ahmed el-Vâsitî (?) *Fedâilu Beyti'l-Makdis⁹*,
- Ebû Muhammed Bahâeddin Kâsım b. Ali İbn Asâkir ed-Dimaşkî (600/1203) *Fedâilu'l-Harem -Fedâilu'l-Medîne -Fedâilu'l-Mescidi'l-Aksâ¹⁰*,
- Ebû Câ'fer Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed ez-Zehbî (641/1204) *Husnu'l-ibâre fî fadli'l-hilâfe ve'l-imâre*,
- Ebû Abdillâh Muhammed İbn Ebî's-Sayf el-Yemenî el-Mekkî eş-Şafîî (606/1209) *el-Meymûn fî fedâil ehli'l-Yemen Fadlu şa'bân*,
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrâhmân et-Tûcibî (610/1213) *Fedâilu'l-eşhur es-selâse receb ve şa'bân ve ramazân*,
- Ebû'l-Kâsım Muhammed el-Ğafikî el-Ğirnatî el-Mellâhî (619/1222) *Lemehâtu'l-envâr ve nefehâtu'l-ezhâr fî fedâilî'l-Kur'ân*,
- Şemseddin Ahmed b. Abdulvâhid el-Makdisî el-Buhârî (623/1226) *Fadlu'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*,
- Ebû'l-Hattâb Ömer b. el-Hasen İbn Dihye el-Kelbî el-Endelüsî ez-Zahirî (633/1235) *el-Amelu'l-meşhûr fî fedâilî'l-eyyâm ve's-şuhûr*,
- Ebû Abdillâh Muhibbuddîn İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî (643/1245) *ed-Dürretü's-semîne fî fadli'l-Medîne*,
- Ebû Abdillâh Ziyâeddin Muhammed el-Makdisî ed-Dimaşkî el-Hanbelî (643/1245) *el-Ezher fî zikri âl-i Câ'fer ve fedâilihim -Fedâilu'l-a'mâl¹¹ -Fedâilu beyti'l-Makdis¹²*,
- Ebû Muhammed İzzüddin Abdulaziz İbn Abdisselâm es-Sülemî eş-Şafîî (660/1261) *Bidâyetü's-sûl fî tafdîli'r-Rasûl*,
- Ebû'l-Yemen Abdussamed b. Abdilvehhâb b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dimaşkî eş-Şafîî (686/1287) *Fadlu Ramazân*

9 Kettânî'nin naklettiği eserin müellifinin vefat tarihi bilinmemektedir. Bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 89.

10 Bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 89.

11 Bu alanda yazılmış en güzel eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bilgi için bkz. Kandemir, "Fezâil", XII, 530.

12 Mekke, Medîne ve Kudûs harici beldelerin faziletleriyle ilgili bazı eserler için bkz. Bkz. Kettânî, *Hadis Literatürü*, 119. dipnot, s. 89-90

-*Fedâilu Ümmi'l-mü'minîn Hadîce,*

Ebu'l-Abbâs Muhibbuddin Ahmed et-Taberî el-Mekkî eş-Şâfîî (694/1294) *Er-Riyâdu'n-nadrâ fî fedâilî'l-aşera,*

Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. Abdillâh el-Kıftî (697/1297) *el-Enbâu'l-mustahabe fî fedâilî's-sahâbe ve'l-karâbe.*

Ak Ali Efendi Ve Fezâil Adlı Eseri

Ak Ali Efendi hakkında kaynaklarda fazla bir malumat bulunmamaktadır. Hakkında bilgi veren yegane kaynak Bursalı Mehmet Tâhir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri* adlı eseridir. Bu esere göre ahali arasında Akbaba olarak tanınan Kocaelili Ak Ali Efendi yahut Ak Ali Efendi İzmidî Gazi Evranos Bey Camiinde imamlık yapmış ve Gevgili kazasının¹³ Novatya nahiyesinde medfundur. H. 1168/1754¹⁴ yılında *Fezâil* ismiyle kısmen akaid ve kısmen mev'izeden bahseden üç bab halinde tertip edilmiş Türkçe bir eser kaleme almıştır. Ayrıca eserinin bir nüshasının Yahya Efendi kütüphanesinde mevcut olduğu kaydedilmiştir.¹⁵

Ak Ali Efendi *Fezâil* adlı eserinde ilmin, âlimlerin, namazın ve namaz rükünlerinin, zekat ve sadakanın faziletlerinden bahsetmiştir. Müellif eserinin başında *Sebeb-i Telif-i Kitâb*¹⁶ diyerek kitabı yazma gerekçesini anlatır. Kendisinin sürekli olarak âlimler, namaz, zekat ve sadaka hakkında bir kitap yazma isteğinin bulunduğu ama muvaffak olamadığını belirtir. Ancak bir gün büyük şeyhlerin hizmetinde bulunmuş marifet sahibi bir arkadaşının kendisine dünyada bir hatıra olarak âlimler, namaz, zekat ve sadaka hakkında bir kitap yazmasını ister. Kendisi de irfan sahibi olarak bahsettiği bu dostunun tesiriyle eserini yazmaya başladığını ifade eder. Kitabı yazarken tefsir kaynaklarından, hadis şerhlerinden ve fıkıh kitaplarından yararlanır. Eseri telif amacı müminlerin okuyup gönüllerine tesir etmesi ve kendisine hayır dua etmeleridir. Görüldüğü gibi Ak Ali Efendi kitabı halisane niyetlerle yazdığını belirtmektedir.

Fezâil'in farklı kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. *Fezâil*'in bilinen nüshalarından bir kısmı ve özellikleri şunlardır¹⁷:

- 21 Hk 842 Diyarkakır İl Halk Kütüphanesi 112 yk, 19 st.
- 60 Zile 268 Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi 108 yk, 15 st.
- 37 Hk 1650 Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 133 yk, 15 st.
- 37 Hk 3886 Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 97 yk, 15 st.
- 37 Hk 337/7 Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 27 yk, 21 st.
- 37 Hk 532 Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 126 yk, 13 st.
- 06 Hk 1650 Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 133 yk, 15 st.
- 06 Hk 4676 Milli Kütüphane 139 yk, 13 st.
- 45 Hk 1740/1 Milli Kütüphane 150 yk, 13 st.
- 06 Hk 4852 Milli Kütüphane 128 yk,
- 06 Hk 4200 Milli Kütüphane 42 yk, 15 st.
- 06 Mil Yz A 8591 (*Fezâ'il-nâme*) Milli Kütüphane 170 yk, 15 st.
- 06 Mil Yz A 8015 Milli Kütüphane 141 yk, 13 st.
- 06 Mil Yz A 8483 (*Fezâ'il-i İlm ve'l-ulemâ*) Milli Kütüphane 67 yk, 15 st.
- 06 Mil Yz A 1070 Milli Kütüphane 88 yk, 16 st.
- 06 Mil Yz A 7530 Milli Kütüphane 73 yk, 15 st.
- 06 Mil Yz A 6031/2 Milli Kütüphane 106 yk, 19 st.
- H. 333 Topkayı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları 115 yk, 13 st.
- 34 Ae Şeriyeye 403 Millet Kütüphanesi 144 yk, 13 st.

¹³ Günümüzde Gjevgjili, Gevgelija şeklinde bilinmekte olup Makedonya'nın güneyinde Yunanistan sınırına yakın bir mevkide ve Selanik'in yetmiş km kuzeyinde yer alır. Bkz. MACHIEL KIEL, "GEVGİLİ", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gevgili> (19.03.2018).

¹⁴ Bu tarihler yaklaşık olarak I. Mahmut'la (1730-1754) III. Osman'ın (1754-1757) padişahlık dönemine denk gelmektedir.

¹⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., İstanbul, 1972, I, s. 242-243. Ak Ali Efendi'den bahsedenler bu kaynağa başvurmak zorundadır. Misal için bkz. Recep Dikici, "Osmanlı Döneminde Kocaelili (İzmitli) Âlim ve Edipler", *Uluslararası Akçakoca Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli 2017, s. 1443,

¹⁶ 3a/7

¹⁷ Listeyi Muhittin Eliaçık'ın *Kocaelili Ak Ali ve Fezâil Adlı Nasihat Kitabı* adlı çalışmasından aktarıyoruz. Bkz. Eliaçık, "Kocaelili Ak Ali ve Fezâil Adlı Nasihat Kitabı", *Uluslararası Karamürsel Alp Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II Bildirileri*, Kocaeli 2016, s. 1934.

1006 İstanbul BB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Türkçe Yazmaları 58 yk, 25 st.

07 El 2560/1 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (Elmalı) 150 yk, 17 st.

07 El 139 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (Elmalı) 125 yk, 13 st.

07 El 2487/5 (*Fezâilu'l-müslimîn*) Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Kütüphanesi (Elmalı) 10 yk, 25 st.

22 Sel 6376 Edirne Selimiye Yazma Eserler Kütüphanesi 90 yk, 13 st.

3515 Bosna-Hersek Gazi Hüseyin Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 75 yk

1888 Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 137 yk, 17 st¹⁸.

Çalışmamıza esas aldığımız *Fezâil* nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 1888 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Ak Ali Efendi'nin *Fezâil*'yle ilgili birisi kitap olmak üzere iki çalışma yapılmıştır. Ahmet Demirtaş tarafından yapılan çalışma eserin dil özellikleri bakımından ayrıntılı olup *Kocaelili Ak Ali Efendi Fezâil (İnceleme-Çevriyazı-Dizin-Tıpkıbasım)* ismiyle 2012 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Diğer çalışma ise geleneksel hale gelmiş bulunan Uluslararası Kocaeli sempozyumunda sunulmuş 2016'da yayımlanmış Muhittin Eliaçık'ın eserle ilgili genel bir değerlendirme yaptığı *Kocaelili Ak Ali ve Fezâil Adlı Nasihat Kitabı* adlı bir tebliğdir.

Çalışmamız ise diğerlerinden farklı olarak *Fezâil*'i hadis rivâyetleri açısından ele alacak ve eserin genel bir değerlendirmesini yapacaktır.

Ak Ali Efendi'nin Fezâil Adlı Eserinin Hadis Usûlü Açısından Durumu

Bu bölümde öncelikle *Fezâil*'de hadis ve haber kullanımıyla ilgili tesbitler yapılacak ardından hadislerin sıhhat değerlendirmesiyle ilgili bilgilere yer verilecektir. Bu çalışmada sıhhat değerlendirmesi yapacağımız hadisler merfû olanlardır. Mevkuf ve maktu hadisler değerlendirmemiz dışındadır.

Hadis Kullanımı

Eserde hadis ve haberler aktarılırken hangi usullere riâyet edildiğini maddeler halinde sıralayalım. İlgili başlıklar altında hadisleri naklederken metindeki haliyle vermeye gayret ettik. Şâyet rivâyet uzunsa baş kısmını yahut muhtevasını zikrederek kaydettik. Buradaki amaç *Fezâil*'de hadislerin nasıl kullanıldığını ortaya çıkarmaktır. Hadislerin sıhhat durumu ile ilgili genel bir değerlendirme ise *Eserdeki Rivâyetlerin Sıhhat Durumu* başlığı altında yapılacaktır.

Kaynaklara İşaret

Aşağıda Ak Ali Efendi'nin kaynaklarını belirterek zikrettiği hadislere misaller verilmiştir.

Tefsîr-i Kâdî'de Resul Hazretlerinden rivâyet olunur ki "*Essalâtu imâdu'd-dîn*"¹⁹ "*ve'z-zekâtu kantaratu'l-İslâm*".²⁰ Yani namâz dînun direğîdür ve zekat İslâmın köprisüdür.²¹

Kâdî Beydâvî Tefsîrinde rivâyet eyler ki²² "*Ulemâi ümmetî keenbiyâi benî isrâîl*"²³

Nitekim *Mesâbîh*'te²⁴ Ebû Hureyre Resûl hazretinden rivâyet kılur ki "*es-Sadakatu tutfiu'l-hatîete kemâ tutfiu'l-mâu en-nâre*" yani sadaka günahları söyündürür demek olur.

Hülâsatu'l-Hâif'de²⁵ eydür Resûlullâh aleyhisselâm hazretinden rivâyet olunur ki "*el-cehlü ekribâun ile'l-küfri min beyâzi'l-ayni ilâ sevâdihî*"²⁶ yani cehil küfre yakındur gözün karanusundan ağından demek olur.

İmam (Gazzâlî) Rasûl hazretinden aleyhisselâm rivâyet eyler ki²⁷ "*İttala'tu leylete'l-mî'râci alâ ehlî'n-nâri fe raeeytü ekserü ehlihâ elfukarâ... Rasûl aleyhisselâm eyitti yok mal cihetinden degüllerür bil ki ilim cihetinden fakirlerdir*".²⁸

18 *Fezâil* yazmalarının durumu hakkında bilgi için bkz. Ahmet Demirtaş, Kocaelili Ak Ali Efendi Fezâil (İnceleme-Çevriyazı-Dizin-Tıpkıbasım), Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012, s. 4-8.

19 Beyhâkî, *Şuabu'l-îmân*, 3, 39.

20 Taberânî, *M. Evsat*, 8, 380. Burada namaz ve zekat cemedilerek nakledilen rivâyet kaynaklarda müstakim olarak nakledilmiştir.

21 115a/3

22 14a/2, 1b/7

23 Muhaddisilere göre aslı yoktur.

24 116a/10

25 11b/5

26 Aslı bulunmamaktadır.

27 12b/2

28 Hadis sahih değildir.

İbrâhim b. Alkame Hadîsi Erbaîn'de²⁹ *Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den rivâyet eder ki bir kişi din ilminde bir kişiye bir bab öğretse dini maslahatı için dünyada altı bin yıl ibadet itmekden efdaldır, didi.*³⁰

"Abdullah b. Mübârek³¹ Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem hazretinden rivâyet olunur ki..."

Sahâbî/Diğer Râvisini Belirterek Rivâyet

Fezâil'de hadisler genellikle sahabî râvisi zikredilerek nakledilmiştir. Aşağıda bunlara misaller verilecektir:

İbn Abbas radiyallahu anh rivâyet kılır³², *Hak Teâlâ Süleymân peygamberi (a.s.) ilimle milikde ve sultanlıkta muhayyer kıldı...*

İbn Abbâs radiyallahu anh Rasûl hazretinden aleyhisselam rivâyet eyler ki³³ "ma halakallâhu şey'en efdale mine'l-fıkhı"³⁴ yani Hakk Taâlâ dinden efdal nesne yaratmadı.

Abdullah bin Ömer radiyallahu anhü Rasûl hazretinden s.a.s. rivâyet eder ki "Mâ abadallâhi Teâlâ efdale min fıkhin."³⁵ Yani Allah Teâlâ'ya ibadet olunmaz fıkıh olmadan.³⁶

Ali hazretinden³⁷ rivâyet (radiyallahu anh) rivâyet olunur ki.

Enes b. Mâlik Rasûl hazretinden aleyhisselam eydur³⁸ "Utlubu'l-ilm velev bi's-Sîni"³⁹

Câbir b. Abdullah'dan⁴⁰ rivâyet olunur ki

İsnadını Vererek Rivâyet

Ak Ali Efendi *Fezâil'de* hadisleri isnadını hafzederek nakleder. Çoğunlukla da râvi olarak sadece sahâbeyi zikreder. Eserde nadiren de olsan tâbiîn halkasının zikredildiği olmuştur. Aşağıdaki rivâyet buna misaldir.

Mücâhid radiyallahu anh rivâyet ider⁴¹ Âişe'den radiyallâhu anhâ Âişe Rasulden sallallâhu aleyhi ve sellem hazreti eydur ki "Cebrâil'den sordum âlimlerin Allah katında sevabı ne kadardır? Cebrâil aleyhisselam didi ki ya Muhammed Hak Teâlâ bir şehir yaratmışdır arş altında."⁴²

Hadis/Haber Olduğunu Belirterek Rivâyet

Fezâil'de hadisler nakledilirken çoğunlukla hadis yahut haber olduğu belirtilmiştir. Bunların bir kısmı aşağıda zikredilecektir:

Bir hadiste: "Namaz Allah'a ulaşmaktır, bir kişi namaza devam etse gerçekten o kişi Allah'a ulaşır ve bir kişi namazı terk etse o kişi Allah'tan ayrılır." buyurulmuştur.

Bir hadiste dahi buyurur ki⁴³: "Sââtün min âlimin yetekâdu alâ firâşihî yenzuru fî ilmihî hayrun min ibâdeti'l-âbidi seb'îne âmen."⁴⁴

Resûl hazreti aleyhisselam buyurur ki⁴⁵ "li külli şey'in imâdun ve imâdu'd-dîni el-fıkhı"⁴⁶

Resûl aleyhisselâm buyurur⁴⁷ "Kalîlu'l-ameli ma'a'l-ilmî kesîrun ve kesîru'l-ameli ma'al-cehli kalîlün"⁴⁸

Resûl hazreti aleyhisselam buyurur ki⁴⁹ "ene medînetu'l-ilmî ve ebû bekrin esâsuhâ"⁵⁰

29 27a/10. Ak Ali Efendi'nin buradaki ifadesinden eserin İbrâhim b. Alkame'ye (?) ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İbrâhim b. Alkame'nin kim olduğu yahut böyle bir eserin bulunduğu tesbit edilememiştir.

30 Hadis sahih değildir.

31 19b/15

32 8a/8

33 8b/11

34 Bu metinle bir hadis bulunmamaktadır.

35 Bu hadisin aslı yoktur.

36 13a/8

37 15b/8

38 13a/13

39 Hadisin zayıf olduğu söylenmiştir. Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 1, 154.

40 16a/17

41 31a/17

42 Hadis mevzudur.

43 14b/5

44 Sahih değildir.

45 8b/15

46 Hadis sahih değildir.

47 9a/5

48 Böyle bir hadis bulunmamaktadır.

49 9a/11

50 Hadis zayıftır. Bkz. Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene* s.170, Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 1, 204.

Resûl hazreti aleyhisselam buyurur ki⁵¹: "men seleke tarikan yeltemisu fihi ulamâe sehhelallâhu tarikan ile'l-cennet"⁵²

Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem buyurur⁵³: "Men mâte fî talebi'l ilmi baasallahu melekâni yuallimâni fi kabrihi yuallimâni ilâ yevmi'l-kiyâmet"⁵⁴

Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem buyurur ki⁵⁵: "Utlubu'l-ilm mine'l-mehdi ile'l-lahd."

Rivâyet olunur ki "bu hadis Rasûlullah'dan sallallâhu aleyhi ve sellem sadır olıcak mümin olanlar kabul kıldılar amma kafirler ve münafıklar ve Yahûdiler hadisi işidicek Ali hazretlerine ve sair sahâbeye hased idup biraraya gelüp ittîfak kılıp eyitdiler... Biz dahi Benî İsrâil kavminin âlimleriyiz deyüp içlerinden ve âlimlerinden on kişi üründilendi varalum Ali'ye onumuz da her birimiz ayrı ayrı bir mesele soralım soralım... Eğer onumuza dahi on dürlü cevap virürse malumdur ki Ali bizden ilimde efdaldür ve Muhammed sözinde gerçektür, didiler..."

Eserde bu şekilde kaynaksız birçok hikayenin yer aldığını görmekteyiz.

Resûlumuz buyurmuşlar ki⁵⁶ "es-Sadakatu teruddu'l-belâe ve tezîdu'l-umre"⁵⁷ yani sadaka belaları reddidici ve ömri ziyâde kılıcıdır demek olur.

Haberde gelmişdür ilim üç hardür ayn, lâm ve mimdür.⁵⁸

İsrâilî Rivâyetler

Eserde zaman zaman İsrâilî rivâyetlere yer verilmiştir. Bunların kısmı veya muhtevası aşağıda zikredilmiştir:

"Hikâyet olunur ki Süleyman peygamber zamanında bir kuş geldi Süleyman hazretine şikâyet eyledi..."⁵⁹ (Kuşun yavrularını alan adamı Süleyman peygambere şikâyeti Süleyman peygamberin de o kuş için bir bekçi görevlendirmesi hikâyesi.)

Dâvûd Aleyhisseâmla ilgili bir rivâyet⁶⁰

"İsâ aleyhisselam giderken bir kabir üzerine uğradı..."⁶¹

"Vehb b. Münebbih rivâyet ider Dâvûd Aleyhisselâm halkdan..."⁶²

"Kârun Benî İsrâil kavminden..."⁶³

İnsanın yaratılışıyla ilgili uzunca bir hikâye⁶⁴

Sahih Hadisler

Fezâil'de bir çok sahih hadis zikredilmiştir. Misal olarak bunlardan bazısını nakledelim:

"Talebu'l-ilm⁶⁵ ferîdatun ala külli müslimin..."⁶⁶

"İnne'l-melâikete⁶⁷ le tadau ecnihatahâ li tâlibi'l-ilmi..."⁶⁸

Dâim Rasûl aleyhisselâm "Allahümme zidnî ilmen"⁶⁹ dir idi.

"Men fâtethu⁷⁰ salât'il-asri fekennema tereke ehlehü ve mâlehü"⁷¹

51 14b/1

52 Benzer lafızlarla geçen hadis için bkz. Tirmizî, İlim 19.

53 14a/14

54 Hadis sahih değildir.

55 14b/14

56 133a

57 Heysemî, Mecmau'z-zevâid, III, 63.

58 Aslı bulunamamıştır.

59 115b/1

60 4b/12

61 17a/12

62 18b/15

63 120a/1, 121b/6

64 6a/8 vd.

65 11b/12

66 İbn Mâce, Sünnet, 17.

67 18b/2

68 Tirmizî, İlim, 19.

69 Tirmizî, Deavât, 128.

70 79b/1

71 Buhârî, Mevâkit, 15.

Zayıf ve Asılsız/Mevzu Rivâyetler

Fezâil'de çok miktarda zayıf ve asılsız rivâyet yer almaktadır. Bunlardan bir kısmının mevzu olduğu tespit edilmişken bir çoğunun kaynağı bulunamamıştır. Kaynaklarını bulamadığımız rivâyetleri "asılsız", "aslı bulunmamaktadır", "aslına ulaşamadık" gibi kayıtlarla dipnotta belirttik.

"İzâ celese⁷² müteallimen beyne yedey müteallimin fetahallahu aleyhi sebîne baben mine'r-rahmeti."⁷³

"Aleyküm bi'sem'i⁷⁴ ve'tâati in kâne habîsen"⁷⁵

Abdullah b. Mübârek⁷⁶ Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem hazretinden rivâyet olunur ki "Üktübu'l-ilme fe inne lillâhi teâlâ melâiketen fi's-semâi's-sâbiati yestağfirüne li'l-fukahâi."⁷⁷

"Levlâke⁷⁸ mâ halaktu'l-eflâke"⁷⁹

"Küntü⁸⁰ kenzen mahfiyyen"⁸¹

Resûl hazreti aleyhisselâm buyurur ki⁸² "Ben ilmin şehriyim Ebû Bekir onun direğidir..."⁸³

Resûl hazreti aleyhisselâm buyurur ki⁸⁴ "li külli şey'in imâdun ve imâdu'd-dîni el-fıkhü"⁸⁵

Haberde gelmişdür ilim üç harfdür ayn, lâm ve mimdür.⁸⁶

Resûl aleyhisselâm buyurur⁸⁷ "Kalîlu'l-ameli ma'a'l-ilmi kesîrun ve kesîru'l-ameli ma'al-cehli kalîlün"⁸⁸

İbn Abbâs radiyallahu anh Rasûl hazretinden aleyhisselâm rivâyet eyler ki⁸⁹ "ma halakallâhu şey'en efdale mine'l-fıkhü"⁹⁰ yani Hakk Taâlâ dinden efdal nesne yaratmadı.

İmam (Gazzâlî) Rasûl hazretinden aleyhisselâm rivâyet eyler ki⁹¹ "İttala'tu leylete'l-mirâci alâ ehli'n-nâri fe raeeytü ekserü ehlihâ elfukarâ... Rasûl aleyhisselâm eyitti yok mal cihetinden degüllerür bil ki ilim cihetinden fakirlerdir."⁹²

Resûl hazretinden rivâyet olunur ki⁹³ "Men kâne fi talebi'l-ilmi sümmiye fi's-semâi's-sâbiati âlimen..."⁹⁴

Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem buyurur⁹⁵: "Men mâte fi talebi'l ilmi baasallahu melekâni yuallimâni fi kabrihi yuallimâni ilâ yevmi'l-kiyâmeti"⁹⁶

Bir hadiste dahi buyurur ki⁹⁷: "Sââtün min âlimin yetekâdu alâ firâşihî yenzuru fi ilmihî hayrun min ibâdeti'l-âbidi sebîne âmen."⁹⁸

"Bir kişi siddîkî⁹⁹ ve ihlas lâ ilâhe illallah Muhammedun Rasûlullah dise ol kişinin nefesinden bir kuş yaradur anun azameti yetmiş dünyaca ola...yedi kat gök ferîştehleri onun kanadı üninden mütehayyir olalar..."¹⁰⁰

İbrâhîm b. Alkame Hadîsi Erbâin'de¹⁰¹ Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem'den rivâyet eder ki bir kişi din ilminde bir kişiye bir bab öğretse dini maslahatı için dünyada altı bin yıl ibadet itmekden efdaldır, didi."¹⁰²

72 17b/13

73 Aslı bulunmamaktadır.

74 18a/15

75 Aslı bulunamamıştır.

76 19b/15

77 Aslı bulunmamaktadır.

78 2b/16

79 Mevzûdur. Bkz. Aclûni, *Keşfu'l-hafâ*, I, 214.

80 4b/8

81 Aslı yoktur. Bkz. İbn Arrâk, *Tenzihü's-şeni'âti'l-merfû'a 'ani'l-ahbari's-şeni'âti'l-mevzû'a*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Siddik, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1981/1401, I, 148.

82 9a/11

83 Hadis zayıftır. Bkz. Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene* s.170, Aclûni, *Keşfu'l-hafâ*, I, 204.

84 8b/15

85 Hadisin aslı bulunamamıştır.

86 Aslı bulunamamıştır.

87 9a/5

88 Aslı bulunmamaktadır.

89 8b/11

90 Aslı bulunmamaktadır.

91 12b/2

92 Bu ifadelerle sahih bir hadis bulunmamaktadır. Aksine "Cennet ehlinin çoğunun fakirler" olduğuna dair rivâyetler için bkz. Buhârî, Rikâk 51; Müslim, Zikir 93.

93 13b/3

94 Bu lafızlarla sahih bir hadis bulunmamaktadır.

95 13a/14

96 Hadisin aslı bulunamamıştır.

97 14b/5

98 Hadisin aslı bulunamamıştır

99 39b/8

100 Rivâyetin aslı yoktur.

101 27a/10

102 Rivâyetin aslı bulunamamıştır.

Abdullah bin Ömer radiyallahu anhü Rasûl hazretinden s.a.s. rivâyet eder ki “*Mâ abadallâhi Teâlâ efdale min fikhin.*”¹⁰³ Yani Allah Teâlâ'ya ibadet olunmaz fıkıh olmadan.¹⁰⁴

“Câbir b. Abdullah'dan¹⁰⁵ rivâyet olunur ki...” diye devam eden kişinin ailesine Kur'ân ve ilim öğretmesinin faziletinden bahseden uzunca bir rivâyet.¹⁰⁶

“*Men alleme*¹⁰⁷ *veledehû âyeten mine'l-Kur'ân-i hayrun lehû min elfi senetin...*”¹⁰⁸

Mücâhid radiyallahu anh rivâyet ider¹⁰⁹ Âişe'den radiyallahu anhâ Âişe Rasulden sallallahu aleyhi ve sellem hazreti eydur ki “*Cebrâil'den sordum âlimlerin Allah katında sevabı ne kadardır? Cebrâil aleyhisselam didi ki ya Muhammed Hak Teâlâ bir şehir yaratmışdır arş altında.*”¹¹⁰

*Hülâsatu'l-Hâif*¹¹¹ eydür Resûlullah aleyhisselam hazretinden rivâyet olunur ki “*el-cehlü ekribâun ile'l-küfri min beyâzi'l-ayni ilâ sevâdihî*”¹¹² yani cehil küfre yakındır gözün karanusundan ağından demek olur.

Enes b. Mâlik Rasûl hazretinden aleyhisselam eydur¹¹³ “*Utlubu'l-ilme velev bi's-Sîni*”¹¹⁴

Kaynak Değerlendirmesi

Ak Ali Efendi *Sebeb-i Telif-i Kitâb*¹¹⁵ kısmında tefsir kitaplarından, fıkıh kitaplarından ve hadis şerhlerinden derleyerek bir kitap oluşturdu diyerek *Fezâil*'in kaynaklarını zikreder.

Çalışmamız da müellifin bu beyanını destekler mahiyettedir. *Fezâil*'i kaynakları bakımından değerlendirdiğimizde en çok müracaat ettiği kaynakların tefsir, fıkıh, fetvâ, ahlak, tasavvuf ve nasihat kitapları olduğu görülmektedir. Daha sonra ise hadis kitapları gelmektedir.

Fezâil'in kaynakları arasında *Kâdî Beydâvî Tefsîri*, *Keşşâf Tefsîri*, *Hülâsatu'l-Hâif*, *Minhâcu'l-Âbidîn*, *Hadîsi Erbaîn*, *Hülâsatu'l-hakâyık*, *Zinetu'l-muftî* ve *Kenzu'l-ahbâr* gibi eserleri zikredebiliriz.

Hadis kitaplarından ise en çok Radiyyuddîn es-Sağâni'nin (650/1252) *Meşâriku'l-envârî'n-Nebeviyye*'sinden istifade etmiştir. Begavî'nin (516/1122) *Mesâbihü's-Sünne*'si de bir iki defa da olsa kullandığı kaynaklarından- dır. Doğrudan temel hadis kaynaklarını nadiren kullanmıştır. Bizim tesbitimize göre *Sahîh-i Buhârî*'yi sadece iki defa kaynak olarak kullanmıştır.

Çok fazla hadis rivâyetine yer verilen bir eserde temel hadis kaynaklarına yeterince başvurulmaması sıhhat problemini beraberinde getirmiştir. Hadislerin çoğunlukla tâli kaynaklardan alınması *Fezâil*'de çok sayıda zayıf ve mevzu rivâyetin bulunmasına sebep olmuştur.

Muhteva Değerlendirmesi

Ak Ali Efendi eserinde bölümler halinde ilmin, âlimlerin, namazın ve namaz rükünlerinin faziletlerini, zekat ve sadakanın faziletlerini anlatmıştır. İzmitli Ak Ali Efendi'nin eserini söz konusu bahislere hasretmesi bu konuları önemli gördüğünden olabileceği gibi aynı zamanda onun toplumda bu konularda gördüğü eksikliklerden de kaynaklanmış olabilir.

Müellif konuları işlerken öncelikle varsa ilgili âyeti sonra hadisi şerifi ardından konuyla ilgili kıssaları zikretmiştir.¹¹⁶ Eserin muhtevasını âyet, hadis, sahâbe, tâbiîn ve sonraki dönem âlim ve salihlerin söz ve uygulamaları oluşturmaktadır. Eser yer yer bir ilmihal kitabı tarzındadır. İbadetlerin ahkamı ile ilgili meselelerde mezheplerin görüşlerine yer vermekte zaman zaman mezhepler arası değerlendirmeler yapmaktadır.

Muhtevayı işlerken samimi bir anlatımın hakim olduğu eserde konuyla ilgili çoğunlukla tefsir kitaplarından peygamber kıssaları aktarılmaktadır. Bu nakillerde İsrâilî rivâyetlere de rastlamak mümkündür.

Müellif ayrıca *hikâyet* başlığı altında çeşitli ibretli olaylar anlatarak eserine bir derinlik ve çeşitlik kazandırmaktadır. Eserinde sayıca fazla olmasa da şiire de yer vermektedir.

103 Bu hadisin aslı yoktur.

104 13a/8

105 16a/17

106 Aslı bulunmamaktadır.

107 17a/2

108 Aslı bulunmamaktadır.

109 31a/16

110 Aslı bulunmamaktadır.

111 11b/5

112 Aslı bulunmamaktadır.

113 13a/13

114 Hadisin zayıf olduğu söylenmiştir. Bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, 1, 154.

115 3a/7

116 Misal olarak bkz. 34a/4. Faslu'n Fi Beyâni'l-ulemâi ve tahfîihim.

Müellifin muhataplarını bıktırmadan hem ders almaları hem de konuyu daha iyi anlamaları için birçok materyali birlikte kullandığı görülmektedir. Onun bu çeşitliliği sağlamasında imamlık vazifesinin önemli bir rolü olduğu kanaatindeyiz. Görevi gereği halkla temas edip onların nabzını tutmasını bilmiştir. Eserinde bu canlı anlatımının izleri görülmektedir.

Eserdeki Rivâyetlerin Sıhhat Durumu

Tesbitimize göre *Fezâil*'de 91'i sahih, 49'u zayıf ve 97'si aslı kaynaklarda bulunamayan ve mevzu olmak üzere toplam 237 hadis bulunmaktadır. Kudsî hadis sayısı ise birisi mevzû olmak üzere toplam dört tanedir.

Yukarıdaki rakamlardan da açıkça anlaşılacağı gibi eserde epeyce miktarda aslını bulamadığımız, mevzu ve zayıf rivâyet bulunmaktadır. *Fezâil*'in muhtevası gereği zayıf rivâyete bir dereceye kadar müsamaha edilse¹⁷ bile mevzu rivâyetler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kitapta nakledilen rivâyetlerin yarıya yakınına aslı tespit edilemeyen ve mevzû rivâyetler oluşturmaktadır.

Fezâil hadis rivâyetleri açısından oldukça sıkıntılı bir durumdadır. Eserde bu kadar büyük ölçüde mevzû rivâyete yer verilmesinin nedeni ne olabilir?

Kanaatimize göre bunun temel nedeni *Fezâil*'in temel hadis kaynaklarına dayanmamasıdır. Kaynakları bölümünde belirttiğimiz gibi doğrudan hadis kaynağı olan eser sayısı bir elin parmakları kadar bile değildir. Söz konusu rivâyetlerin kaynağı genellikle tefsir, fetvâ, ahlak ve nasihat kitaplarıdır. Hal böyle olunca müellif bu kaynaklara itimat ederek oradaki rivâyetleri herhangi bir değerlendirme yapmadan olduğu gibi kendi eserine almıştır.

Sonuç

Osmanlı Dönemi Fezâil literatürünün önemli eserlerinden biri olan *fezâil*'in müellifi İzmitli Ak Ali Efendi'dir. Ak Ali Efendi ilmin, âlimlerin, namazın ve namaz rükünlerinin, zekat ve sadakanın faziletlerini anlattığı *Fezâil*'in muhtevasını âyet, hadis, sahâbe, tâbiîn ve sonraki dönem âlim ve salihlerin söz ve uygulamaları oluşturmaktadır.

Fezâil'in en önemli kaynaklarını ise tefsir, fıkıh, fetvâ, ahlak, tasavvuf ve nasihat kitapları oluşturmaktadır. Daha sonra ise hadis kitapları gelmektedir. Kitapta temel hadis kaynakları nadiren kullanılmıştır.

237 adet hadis rivâyetine yer verilen bir eserde temel hadis kaynaklarına yeterince başvurulmaması sıhhat problemini doğurmuştur. Hadislerin tâli kaynaklardan alınması *Fezâil*'de çok sayıda aslı bulunamayan, zayıf ve mevzu rivâyetin bulunmasına neden olmuştur.

Söz konusu rivâyetlerin kaynağı genellikle tefsir, fetvâ, ahlak ve nasihat kitaplarıdır. Ak Ali Efendi bu kaynaklara itimat ederek oradaki rivâyetleri herhangi bir değerlendirme yapmadan kendi kitabına almıştır.

Ak Ali Efendi'nin *Fezâil* adlı eseri Osmanlı döneminde yaygın ve önemli bir nasihat kitabı olmakla birlikte ondan istifade edebilmek için eserin özellikle hadis rivâyetleri açısından yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Eser hadislerin tahriri yapıp mevzu rivâyetler çıkarıldıktan sonra istifadeye sunulmalıdır.

117 Fezâil konusunda zayıf hadislerle amel hususunda bilgi için bkz. MEHMET EMİN ÖZAFŞAR, MAHMUT DEMİR, "ZAYIF", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zayif> (01.03.2018).

KAYNAKÇA

Abdullah Aydemir, "Fezâilu'l-Kur'ân, *DİA*, İstanbul, 1995.

Aclûnî, Ebû'l-Fida İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve müzilü'l-ilbas amma iştehere mine'l-ehâdis ala elsineti'n-nas*, Ta'lik Ahmed el-Kalâş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul, 1972.

İbn Arrâk, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali Kinanî (963/1556), *Tenzihü's-Şeriatil-merfua anil-ahbari's-şeniati'l-mevzua*, thk. Abdülvehab Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Siddik, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-II, Beyrut, 1981/1401.

Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs Hasenî Kettânî (1345/1927), *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

M. Yaşar Kandemir, "Fezâil", *DİA*, İstanbul, 1995.

Machiel Kiel, "Gevgili", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gevgili> (19.03.2018).

Mehmet Emin Özafşar, Mahmut Demir, "Zayıf", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zayif> (01.03.2018).

Muhittin Eliaçık, "Kocaelili Ak Ali ve Fezâil Adlı Nasihat Kitabı", Editörler: Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. M. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II Bildirileri*, Kocaeli 2016.

Recep Dikici, "Osmanlı Döneminde Kocaelili (İzmitli) Âlim ve Edipler", *Uluslararası Akçakoca Sempozyumu Bildirileri*, Kocaeli 2017.

Zekeriya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Adal Ofset, Konya, 2002.

Eski Türkçe Kelimelerin İzmit'in Taşköprü, Ova ve Balören Ağızlarındaki Görünümünün Kültür Dil Bilimsel Çözümlemesi

Ertan BESLİ *

Giriş

Bu bildiride İzmit'in Taşköprü, Ova ve Balören ağzlarında tespit ettiğimiz kültür kelimeleri ile anlamları Eski Türkçede ve söz konusu ağzılarda incelenmiştir. Tespit edilen kelimelerin söz konusu ağzılardaki görünümleri, anlamları ve örnekleri verilerek sıralanmıştır. Böylece Eski Türkçeden Taşköprü, Ova ve Balören ağzlarına ulaşmış kelimelerde meydana gelmiş bazı anlamsal benzerlikler ve değişimler tespit edilmiştir. Kelimelerin yansıttığı leksikolojik gelişmeler art zamanlı ayrımsal-karşılaştırmalı yöntem ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bir halkın dünya görüşünü ortaya koyan kültür kelimeleri dil ve kültür etkileşimini araştıran kültür dil bilimsel çözümleme ile incelenmiş ve bu kelimelere yüklenen kültürel anlamlar da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Konsept insanın düşünce dünyasındaki kültürün temel hücreci; bir milli kültürün temel unsuru olup gerçek ya da ideal dünyanın nesnesini yansıtan ve milli hafızada söze dökülmüş bir şekilde saklanılan toplumsal bilincin devingen içerikli biçimidir. Konsept bir kelime vasıtasıyla dile getirilmektedir. Bu durumda bu oluşum konsept kelimesi olarak tanımlanabilir. Konsept kelimeleri halkın maddi ve manevi kültür olgularını tanımlayabilir ve o halkın dünya görüşünü dilde yansıtabilir¹

Araştırmamızda bir halkın dünya görüşünü, dünyaya bakış açılarını, çeşitli durumlar karşısında aldığı benzer tutumları açığa çıkaran ve halkın kültürünü de yansıtan kelimeleri *kültür kelimesi* olarak adlandırmayı Türk dili için daha doğru bulduğumuzdan teklif ediyoruz.

Çalışmamızda Eski Türkçe döneminden İzmit'in Taşköprü, Ova ve Balören ağzlarına kadar ulaşan kültür dil bilim açısından değer taşıyan kültür kelimeleri tespit edilip söz konusu ağzılardaki Eski Türk kültürü yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

gâvur (Far. gebr)

Araştırılan Kelimenin Eski Türkçedeki Tanım ve Kullanımları

Araştırılan kültür kelimesi *gâvur* ET'de *tat* ve *yât* göstergeleri ile yer almıştır. Söz konusu göstergelerin ET'de anlamları şu şekildedir:

tat 'İranlı' anlamına gelir (EUTS [149]).² G. Clauson bu kelimenin temel anlamının *ya:t* 'yabancı' gibi gözüktüğünü söyler (EDT: [449]). DLT'de bütün Türklerin nezdinde Fars, Yağma ve Tohsıların nezdinde Uygur kâfirleri (DLT [317]).

1) On ok oğlıña tatiña tegi bonı köri biliñ...

"On ok oğullarına, *yabancılarına* varıncaya kadar bunu görüp anlayın (METY: KT G 12 [80,92], BK K 15 [122,136])".

2) Keldi maña tat

"Bana bir kâfir Uygur geldi." (DLT [16,17]).

3) Çomak *tat* boynın çapdı.

"Uygur lehçesinde, Müslüman kâfirin boynunu vurdu" (DLT [233]).

* Doç.Dr., Sinop Üniversitesi. E-posta: ertanbesli@hotmail.com.tr

1 T. G. Sergeeva, (Editör: Olena Kazan, Çev. Hakan Saraç, *Kültür Dilbilimde Temel Birimlerin Tanımlanması Üzerine*, Ankara, 2014, s. 51, 52.

2 Parantez içinde ayrıca yazılan sayfa numarasıdır. Ayracın önünde numara olduğunda satır, paragraf ya da bölümü gösterir.

4) *Tatig* közre tikenig tüpre.

“Fars’ı gözden vur; dikenî kökten sök” (DLT [318]).

Birinci örnekte *yabancı* anlamı *tat* göstergesi ile gösterilirken, ikinci ve üçüncü örneklerde İslam dininden olmayanların *kâfir* olduğu, anlatılmıştır. Dördüncü örnekte ise diken, nasıl ki kökünden sökülme hak etmiştir; Uygur da gözünden vurulmayı hak etmiştir. Bu atasözünde Türk olmayan Farslar ve İslam dininden olmayan Uygurlar kastedilmiştir (DLT [318]).

tat göstergesi ile Göktürkçede daha çok başka milletten olanlar kastedilirken Türklerin İslamiyeti kabulü ile anlam genişlemesi sonucu bu sefer başka dinden olan anlamı ile *kâfir* anlam birimi ifade edilmeye başlanmıştır. Yabancıların ve de başka din mensuplarının kötü ve acımasız olduğu onlara amansız bir şekilde davranmak gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak *tat* göstergesi ile *yabancı*, *kâfir*, *kötü* ve *acımasız* anlamları belirtilmiştir.

yât göstergesi ET’de “yabancı, ecnebi” anlamlarını gösterir (EDT [882], DLT [958]).

5) *Yat* kişi...

“*Yabancı* adam” (ETY II: Toy. 23 [58]).

6) Saqlangıl. *Yat* kişilertin yağı bar.

“Dikkat et. *Yabancı*lardan düşmanlık gelir” (TT I 31214, 215 [254]).

7) Tegme kişi öz bolmas *yât* yaguk tüz bolmas.

“Herkes senin kendin gibi olmaz ki ona güvenip sırrını veresin. *Yabancı* ile yakın da eşit olmaz” (DLT [187]).

5., 6., ve 7., örneklerde *yât* göstergesi ile *yabancı* başka milletlerden olan kişiler ve bunlara güvenilemeyeceği, bu kişilerin *düşmanlık* yapabileceği ifade edilmektedir.

Araştırılan Kelimenin Türkiye Türkçesindeki Tanımı ve İzmit Ağızlarındaki Kullanımları

gâvur kültür kelimesi TT’de şu anlamlardadır:

1. Dinsiz kimse. 2. din b. Müslüman olmayan kimse: *Onca yıl gurbetin kahrını, gâvurun ağzının kokusunu çekmiştik*. 3. sf. mec. Merhametsiz, acımasız: *Gâvur bana bir at parası vermeden kalkıp gidecek mi?* -M. Ş. Esendal. 4. sf. İnatçı (TDK)

8) “*gâvur* bu, *gâvur*. Eşkiyâmiş *gâvur*, Nefter isminde.” (İTOBA: T1 b [66])

9) “*gâvır* alî’n çetesi dérlâ:di burada” (İTOBA: T6 b, T7 a [102])

10) bizim ordu, düşman gélcék üzerine. Ondan sora saracék filan derken né *gâvır* géliyo né bişé amma... (İTOBA: T10 a [109])

Eşkiyalık, çetecilik ve benzeri kötü işler yapana Taşköprü ve Ova ağzlarında *gâvur* ya da *gâvır* da denilebilir. Onuncu örnekte araştırılan kelime Eski Eşme’de temel anlamı çerçevesinde Yunan askerleri için kullanılmıştır. Bu kültür kelimesinin TT’deki ilk anlamı dinsiz kimsedir. İkinci anlamıysa Müslüman olmayan kimsedir. Çok kötü işler yapanlar bu kullanıma göre dinle ilgisi olmayan dinsiz kişilerdir. Söz konusu *gâvur* göstergesinin üçüncü tanımında mecaz anlam söz konusudur. Araştırılan kültür kelimesi ET’de önce *tat* göstergesi ile *yabancı* ve *kâfir* kişi, sonra da *yât* göstergesi ile *yabancı* anlamlarında kullanılmıştır. ET’de bu kişilerden her türlü düşmanlık beklenebilir ve bunlara karşı dikkatli olunmalıdır gibi bir algı söz konusudur. Eşkiyaların ve çetecilerin Taşköprü ve Ova ağzlarında söz konusu anlamlara gelen *gâvur*, *gâvır* şekilleri ile adlandırılması gösterir ki kötü işler ve davranışlar daha çok *kâfir*lerden beklenir. Bölge kültüründe dinin önemli ve saygın bir yeri vardır. Sosyal hayatta ağırlığını her aşamada hissettirebilir.

baba

Araştırılan Kelimenin Eski Türkçedeki Tanım ve Kullanımları

ET döneminden beri *baba* anlamında *kañ* ve *ata* kelimeleri kullanılır. *kañ* ET’de bu anlamda kullanılan ilk kelimedir. Daha sonra *ata* şekli ile EUT döneminde budist metinlerde yer değiştirmiştir (EDT [40, 630]).

1) Kuğu kuş kanatına urup anın kalıyo barıpan ögiñe *kañıña* tegürmiş. Ögi *kañı* ögirer sebinür tir (IB 35 [22]).

“Kuğu kuş kanatlarına vurup onunla uçmuş ve anasına *babasına* erişirmiş. Anası *babası* sevinç içinde, der” (IB 35 [22]).

2) Oğlu öğinte *kañinta* öbkelepen tezipe barmış. Yana sakınmış, kelmiş. Öğüm ötin alayın, *kañım* sabın tıñlayın, tip kelmiş tir (IB 58 [25]).

“(Evin) oğlu *babasına* anasına öfkelenerek kaçıp gitmiş. (Sonra) yine düşünmüş (geri) gelmiş. Ananın öğüdü-nü alayım, *babamın* sözlerini dinleyeyim diye geri gelmiş, der” (IB 58 [33]).

3) könlümin yaratıglı *kañım*

“zihnimi aydınlatan *babam*” (M III 8, 9 [24]).

4) Tay atatsa at tınur ogul eredse *ata* tınur.

“Tay at olunca, at, üzerine binilmekten kurtulduğu için dinlenir; oğul erkekten sayılınca *baba* dinlenir; çünkü o, *babasının* zenginliğini artırır” (DLT [100]).

Hemen yukarıdaki ilk örnekte anası babası evlatlarına kavuşmuş ve bu yüzden sevinmişler. Ananın ve babanın evlatlarına karşı sevgileri bu örnekte gözükmemektedir. İkinci örnekteyse evden kaçan oğulun ana babaya düşkünlüğü ve duyduğu sevgi ve saygı anlatılmaktadır. Üçüncü örnekte babanın eğitici ve yol gösterici rolü belirtilmektedir. Dördüncü örnekte babanın aileyi koruyucu ve çocuğun yetişkin olması için onu büyütmedeki, yetiştirmedeki görevleri belirtilmektedir.

Araştırılan Kelimenin Türkiye Türkçesindeki Tanımı ve İzmit Ağızlarındaki Kullanımları

Bu kelimenin TT'deki anlamları şu şekildedir:

1. Çocuğu olan erkek, peder. 2. Çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek: *Türk babanın ve Türk ananın çocuğu Türk'tür.* -Anayasa. 3. Kazılarda çıkarılan toprağın miktarını hesaplayabilmek için yer yer bırakılan toprak dikme. 4. Çatı mertegi. 5. Bir ülkeye veya bir topluluğa yararlı olmuş kimse: *Atatürk Türk milletinin babasıdır.* 6. *mec.* Anlayışlı, iyi huylu erkek. 7. *mec.* Silah kaçakçılığı, kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti vb. kirlili ve gizli işler yapan çetenin başı. 8. *mec.* Koruyucu, babalık duyguları ile dolu kimse. 9. *mec.* Ata: *Asya'daki babalarımızdan miras kalan millî şiirimizin manzum şekillerinde...* -Y. K. Beyatlı. 10. *sf. argo* Çok kaliteli, üstün nitelikli. 11. *esk.* Tarikatların bazısında tekke büyüğü: *Bektaşî babası.* 12. *esk.* Bu gibi kimselere verilen unvan: *Gül Baba. Nur Baba. Baba İlyas.* 13. *den.* Gemi veya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı iri demir, ağaç veya beton dikme. 14. *mim.* Bir merdivende, tırabzanın sahanlıkla birleştiği yerde bulunan dikey öge (TDK).

5) “zeñginneden alıp fakirlere davidırımıştı . fakir *babasımışdi* de.” (İTOBA: TI b [66]).

Hemen yukarıdaki kullanımda söz konusu kişinin zengininin malını, parasını fakirlere verdiğini söyledikten sonra fakirin *babasıymış* biçiminde *baba* kelimesine kültür kelimesi işlevi yüklenmiştir. Bu kelimenin ilk anlamı “çocuğu olan erkektir”. ET döneminde de kelimenin temel anlamı “çocuğu olan erkek”tir. Söz konusu dönemde yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere *baba* ailesine, evlatlarına sahip çıkan onları koruyan, gözetilen, yol gösteren ve yetiştiren kişiyi ifade eder. Türkiyede'de *baba* ailesini korur ve onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. İzmit yöresinde de *baba* kültür kelimesi ET ile aynı temel anlama sahip olup kültürel kod olarak da yakındır. Taşköprü ağzında *baba* kültür kelimesi için “fakirin babası” kullanımı (fakire sahip çıkan ve gözetilen kişi) ile kelimeye yüklenen anlamdan bölgede ailenin önemi ve ailedeki baba rolüne verilen değer ortaya çıkmaktadır. Ayrıca “fakir babası” kullanımında da fakirin de babası olabileceği belirtildiğinden fakirin aile gibi kolanması gözetilmesi gerektiği anlamı derin planda vardır. *Baba* kültür kelimesi koruyucu, gözetici anlamlarında kullanılmaktadır. Bölge kültüründe fakirlere önem verildiği ve onların kolanması ve gözetilmesi gerektiği buradan çıkmaktadır.

yastık

Eski Türkçedeki Tanım ve Kullanımları

yastuk 'yastık' (EDT [974], DLT [367])

6) Ol añar *yastuk* yastadı.

“O, onun arkasına *yastık* koydu” (DLT [474])

Araştırılan kelime *yastuk* 'yastık' şeklinde ET'de kullanılmıştır.

Araştırılan Kelimenin Türkiye Türkçesindeki Tanımı ve İzmit Ağızlarındaki Kullanımları

TT'de yastık göstergesinin anlamları şu şekildedir:

1. Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb.yle doldurulmuş küçük minder: *Isınmayı umarak başımı yastiğe gömüyorum.* -A. Ümit. 2. Bu biçimde yapılmış ve türlü işlerde kullanılan şey: *İğne yastiği. Ütü yastiği.* 3. Fide yetiştirmek için ince toprak ve gübreden hazırlanmış yüksekçe yer. 4. Yapılarda, makinelerde bazı bölümlerin üzerine dayandığı parça (TDK).

7) "hadi Allah bi yastıkta yıpratsıy sizi diyo..." (İTOBA: T1 b [68])

Türkçede "*bir yastiğe baş koymak deyim*" 'evli bulunmak' anlamındadır (TDK). Görüldüğü gibi Taşköprü ağzında da hemen yukarıdaki kullanımda *yastık* şekli kültür kelimesi olarak kullanılmıştır. Yöre kültüründe "*bir yastıkta yıpranmak*" iki kişinin evli olması ve hayatı iyisiyle ve kötüsüyle ölene kadar paylaşması anlamına gelmektedir. Bu kullanımda *yastık* kültür kelimesi iki kişinin hayatın tüm yönlerini paylaşmasını ve birbirine destek olmalarını ifade eder. Söz konusu kelime '*birlik, hayat, ömür* anlam çağrışımlarını içerir.

ğazan

Araştırılan Kelimenin Eski Türkçedeki Tanımı

ğazğan 'çöküntü, çukur' (DLT: [7])

Araştırılan Kelimenin Türkiye Türkçesindeki Tanımı ve İzmit Ağızlarındaki Kullanımları

Söz konusu kelimenin TT'deki anlamı şu şekildedir:

1. Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap: Koca bir kazan patates kaynattık. -A. Gündüz. 2. Buhar makinelerinde, kalorifer tesisatında, suyun kaynatıldığı büyük derin kap: *Kazan patladı.* (TDK).

8) "olum bu dünya kırık kulplu bi ğazandır demiş, bi ğulpundan sen de tut ta, sen de ğazan." (İTOBA: T7 b [88])

9) çıkâris bayram yerine, bayram yerinde ğazannarla, meydanda (İTOBA: T6 a [120]).

ET'de bu kelime *ğazğan* şekli ile çöküntü, çukur anlamındadır. çöküntü ve çukur anlam birimleri içine çeşitli nesnelere alabilir. Daha sonra söz konusu kelime içine çokça miktarda yemek alabilen nesne anlamına genişlemiştir. Taşköprü ve Balören ağzlarında incelenen kelime şu şekildedir: 19. örnekte ğazan kelime şekli hemen yukarıda verilen ilk anlamında yani temel anlamında kullanılmıştır. 18. örnekteki kullanımda ise incelenen ğazan şekli konsept kelimedir "*dünya dört (kırk) kulplu bir kazan, bir kulpundan tut da kazan*" atasözü, herkes için bu dünyada bir kazanç yolu vardır. Ancak bu yollardan birini seçerek izleyip ve seçilen yolda yürümeyi bilmek gerekir anlamındadır (ATA). Kazanda çokça yemek pişirmek mümkündür. Hemen yukarıda yer alan atasözünde *kazan* kültür kelimesi olarak "hayatını kazanmak, ekme parası kazanmak" anlamlarını işaret eder. Çünkü Türk kültüründe ve İslam dininde insanın yaşaması için zorunlu olan besinler değerlidir, nimettirler. Bu yüzden yemek pişen kazan, tencere gibi araç ve gereçler ve bunların temizliği de önem arz eder. Yöre insanı da besinleri nimet olarak kabul eder ve bu yüzden besinlerin hazırlanmasında kullanılan araç ve gereçler ile yemeklerin hazırlandığı ve kap kapağın konduğu mutfak gibi yerlerin temizliğine de yöre kültüründe ayrı bir ihtimam gösterilir.

Sonuç

Kültür, dil ilişkisini açıklayan kültür dil bilimle bir milletin dilini inceleyerek o milletin kültürü hakkında bilgi sahibi olunabilir. Dillerde bulunan kültür kelimeleri tespit edilerek bir milletin ya da toplumun dünyaya bakışını, kültürünü, çeşitli olaylar ve durumlar karşısındaki algı ve tutumlarını ortaya çıkarmak mümkündür. Söz konusu kültür kelimeleri kültür dil biliminin yaptığı gibi farklı dillerdeki aynı kültür kelimelerini karşılaştırarak milletlerin çeşitli durumlar ve olaylardaki algı ve tutumlarının benzer ve farklı olan yönlerini tespit edebilir.

Kültür kelimelerinin karşılaştırılması kültür dil biliminde bir dilin içinde de yapılabilir. Bu çalışmada araştırılan ağzılarda tespit ettiğimiz bazı kültür kelimeleri Eski Türkçedeki karşılıklarına bakılarak incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Böylece söz konusu yörenin dünyaya bakış açısı, değerleri, algıları ve tutumlarıyla ilgili bazı veriler elde edilmiştir. Yöntem olarak Türk dilinin tarihi lehçelerini, çağdaş şive ve lehçelerinde yer alan kültür kelimelerini karşılaştırmak Türk dilindeki kelimelerde bulunan Türk kültürünün çeşitli yönlerinin açığa çıkmasını sağlayacaktır. Bu veriler başta sosyal bilimler olmak üzere çeşitli bilim dallarında işlenecektir. Böylece ülkenin gelecekle ilgili planlamaları için önemli temel veriler olacaktır.

Çalışmamızda ilk incelenen kültür kelimesi ğavur ET'de *tat, yat* göstergeleriyle, incelenen ağızlarda ise ğavur, ğavır göstergeleriyle tespit edilmiştir. Söz konusu kültür kelimesi ET'de 'yabancı, kâfir' gibi anlamlar taşıırken ET'de bu kişilerden her türlü düşmanlık beklenebilir duygusu ve düşüncesi vardır. Bu kültür kelimesi söz konusu ağızlarda temel kullanımını eski Türklenden alarak anlam genişlemesiyle çeşitli kötü işler ya da kötülükler yapanlar için kullanılabilir. Buradan çıkan sonuçlar şu şekildedir:

Bölge insanı ülkesine ve yurttaşlarına bağlıdır. Araştırılan ağız çevrelerinde ve dolayısıyla İzmit'te din önemlidir ve saygı duyulur. Toplumsal yaşamın çeşitli tabakalarında önemli bir konumu vardır. Bölge insanının bakış açısına göre eşkiyalık, çetecilik vb. kötü işler yapanlar onlardan olmamalıdır. Bu yüzden ğavur göstergesiyle bu anlam karşılanmıştır.

Bu araştırmada incelenen diğer kültür kelimesi *baba*'dır. Bu kelimenin karşılığı ET döneminde *baba* anlamında *kañ* ve *ata* göstergeleridir. ET, TT ve İzmit yöresinde söz konusu kelimenin kullanımlarına baktığımızda *baba* evlatların yetiştirilmesinde ve büyütülmesinde ailede önemli bir görev üstlenir. Ayrıca evlatlarını ve ailesini koruyarak onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Araştırılan İzmit ağzlarında da ET'deki kullanım temelinde olan *baba* göstergesinin temel anlamı "evlatlarını, ailesini koruyan erkek" anlamındadır. Söz konusu gösterge "fakirlerin, mazlumların vb. haklarını koruyan" anlamında kültür kelimesi olarak İzmit ağzlarında daha sonra kullanılmıştır. Bu kültür kelimesinin dilin kullanım düzleminde karşıladığı kavramlardan bölgede aileye, eve, toprağa dolayısıyla memlekete verilen değer, sevgi ve bağlılık çağrışımları ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda mazlumlar ezilmemeli, onlara yardım edilmelidir. Buradan da toplumsal birlik ve dayanışmanın dar anlamda bölge kültüründe, geniş anlamda ülke kültüründeki yeri ortaya çıkar.

ET ve TT'de *yastık* göstergesi başın ya da sırtın arkasına konan içi yumuşak tüy vb. şeylerle doldurulmuş nesne anlamındadır. Yöre kültüründe söz konusu gösterge kültür kelimesi olarak kullanılmıştır. Bu incelenen kelime yörede aile birlikteliğinin kurulması için yapılan düğün, ve evliliğe verilen önemi işaret eder. Öncelikle evli olan çift, sonrasında da aileyi oluşturan diğer bireyler hayatı iyisiyle, kötüsüyle tüm yönleriyle paylaşmalı ve birbirine destek olmalıdır. Yörede aile kavramından beklenen budur. Toplumun bu nitelikleri taşıyan ailelerden meydana gelmesi beklenir.

ET'de *kazgan* göstergesi çöküntü, çukur anlamındadır. çöküntü ve çukur içine çeşitli nesnelere alabilen yerlerdir. TT'de ise söz konusu göstergenin temel anlamı çokça yemek pişirilen derin kaptır. İncelenen İzmit ağzlarında bu kelimenin TT'deki temel anlamıyla ve kültür kelimesi olarak kullanıldığını tespit ettik. Araştırılan kültür kelimesi ğazan yörede kullanım düzleminde "hayat, kazanç, dünya" gibi anlam çağrışımlarına işaret etmektedir. Yörede yemek pişirmeye ve konmaya yarayan kazan, kültür kelimesi olarak ifade ettiği hemen yukarıdaki anlam çağrışımlarıyla yöre insanının kültürü hakkında şu verileri ortaya koyar: Çeşitli yiyecekler nimet olduğundan temiz hazırlanmalı ve saklanmalıdır. Nimetin hazırlandığı yerler de bu şekilde olmalıdır. Temiz bir şekilde hakka girmeden insan geçimini sağlamalıdır. Çalışmak toplum için önemlidir. Çalışan insan için geçimini sağlayacak temiz bir iş ve kazanç vardır.

KAYNAKÇA

- Acar, Kenan, "İzmit'in Taşköprü, Ova ve Balören Ağızları", *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara, 1998.
- Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Clauson, Gerhard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, The Clarendon Press, Oxford, 1972.
- Kâşgarlı, Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, Haz. Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, 2. baskı, TDK Yay., Ankara, 2015.
- Kazan, Olena (Editör), *Kültür Dilbilimde Temel Kavramlar ve Sorunlar*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.
- Le Coq, Albert von, *Türkische Manichaica aus Chotscho III*, Berlin, 1922.
- Ölmez, Mehmet, *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*, Bilgesu Yay., Ankara, 2012.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları I, II, III*, TDK, Ankara, 2011.
- Tekin, Talat, *İrk Bitig*, TDK, Ankara, 2013.
- www.atasozlerideyimler.com
- www.tdk.com

Kocaeli “Dil İskelesi” Menkıbesindeki Olağanüstü Motifler: Türk Dünyası Anlatılarıyla Mukayeseli Bir Araştırma

Abduselam ARVAS *

Giriş

Bilimsel bir konu hakkında araştırma yaparken evvela o konuya dair bazı başat kavramları açıklamak ve aynı zamanda izlenen metodolojiden bahsetmek konunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda bildirimizde açıklanması gereken en önemli kavramın “motif” olduğu söylenebilir. Çünkü “motif” edebiyat ve halk edebiyatı disiplinleri başta olmak üzere sosyal bilimlerle güzel sanatların bütün alanlarında kullanılan bir terimdir. Buna karşın mezkûr alanlardaki kullanımı birbirinden farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla “motif” teriminin çalışmamızdaki anlamının net ortaya konulması için en azından edebiyat ve halk edebiyatı ürünlerindeki çerçevesini açıklamak gerekmektedir. Bildirimizde izah edilmesi gereken bir başka kavram ise “menkıbe”dir zira çalışmanın ana malzemesini bir “menkıbe” oluşturmaktadır. Bu iki kavramın haricinde araştırmada yer alan efsane, mit vs. gibi terimler ise hem genel olarak “anlatı” kavramıyla eşdeğer kullanıldığı hem de çalışmanın mihenk noktasını oluşturmadığı için bunların izahına lüzum görülmemiştir.

Buna mukabil söz konusu iki kavramı açıklamadan evvel çalışmanın metodundan kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Buna göre; araştırmamızın temel malzemesini Kocaeli ilimize ait “Dil İskelesi” adlı bir “menkıbe” oluşturmaktadır. Yine Ordu ilimizde kaydedilen “Şeyh Süleyman Dede” efsanesi, adı geçen menkıbeyle benzerlik taşıdığı için çalışmamızda kullanılacak başka bir metindir. Türkiye sahasında örneklem olarak kullanılan bu iki anlatı dışında biri Özbekistan diğeri Kazakistan’da kaydedilen iki efsane ise onlarla mukayese edilmek üzere araştırmada ayrıca kullanılacaktır. Keza Müslüman olan bu Türk halkları haricinde hâlâ Şamanî inançları devam ettiren Hakas ve Altaylara ait birer anlatı da mukayese edilmek suretiyle bildirimizde ele alınacaktır. Kısaca çalışmamızda Kocaeli’ye ait “Dil İskelesi” menkıbesi Türk dünyasından beş anlatı ile “motif” temelinde karşılaştırılacak ve ayrıca “Dil İskelesi” menkıbesinin Türk menâkıbnâmeleri arasındaki yeri belirlenecektir. Bu kapsamda araştırmamızda “motif” temel kavram olduğu için önce ona ilişkin teorik bilgilere göz atmak ve çalışmadaki çerçevesini belirlemek yararlı olacaktır.

“Motif” edebiyat disiplininde bir edebî eserin en küçük ögesi olarak tanımlanmıştır. Yine motifin, “*aynı eser içinde yer alan diğerlerinden biçim ya da anlam gibi özelliklerden biriyle başkalık arz ettiği*” de ifade edilmiştir¹ Turan Karataş’ın edebî eserde yer alan “motif”e yönelik düşünceleri ise şöyledir: “*Edebi eserlerdeki bir ses, bir söz ya da bağımsız bir ibare bazen bir motif olmaya yeter. Motiflerin belli bir düzen dâhilindeki bileşkesinden edebî eser oluşur*”². Aslında T. Karataş’ın motife yönelik düşünceleri, *Türkçe Sözlük*’te açıklanan “*Bir sanat eserinde sık sık tekrarlanarak ona özellik kazandıran motif, laytmotif*”³ anlamına uymaktadır.

Halk edebiyatında da terimin anlam çerçevesi değişik bilim adamları tarafından dile getirilmiştir. Mesela Ali B. Alptekin, halk nesrinde bir ibarenin motif olabilmesi için olağanüstülüğün olması gerektiğini ve bu olağanüstülüğün kahramanda, olayda, zamanda, mekânda olabileceğini⁴ dile getirir. Max Lüthi, motifin kendisini gelenekte muhafaza etme gücüne sahip olan, hikâyeye etmenin en küçük unsuru olduğunu⁵ söyler. Arthur Christensen, motifin canlılıkları ile kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidai fikir silsilelerinden yeni terkiplerine girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlar⁶ olduğunu belirtmiştir. Stith Thompson ise masal türü temelinde motifin bir anlatıdaki en küçük unsur

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: aarvas@karatekin.edu.tr.

1 Turan Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 2004, s. 326.

2 Karataş, *Edebiyat Terimleri*, s. 326.

3 Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 1409.

4 Ali Berat Alptekin, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara 2002, s. 287.

5 Saim Sakaoğlu, *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara, 1980, s. 24.

6 Ali B. Alptekin, *Taşeli Masalları*, Ankara, 2002, s. 113.

olduğunu, bu unsurun gelenekte sürekli bir varoluş gücü taşıdığını, bu güce sahip olabilmek için bu unsurun görülmemiş ve çarpıcı bir özellik barındırmak zorunda olduğunu⁷ dile getirmiştir.

S. Thompson bir masaldaki her şeyin motif terimi ile ifade edilemeyeceğini, bir unsurun motif olabilmesi için bazı özellikler taşıması gerektiğini söyler: “*Motif terimi çok esnek bir şekilde bir masaldaki herhangi bir unsur için kullanıldığında kesinlikle unutulmamalıdır ki, geleneğin bir parçası olabilmek için bir unsur insanların onu hatırlayacağı ve tekrar edeceği geleneğe has bir özelliğe sahip olmak zorundadır. Sahip olunan bu özellik sıradan ve bayağı bir özellik değil, farklılığı gösteren bir özelliktir. Masalda bir anne olmak motif değildir. Hain üvey anne ise bir motif olabilir, çünkü o en azından görülmemiş bir şey olarak düşünülmüştür. Hayatın gelişigüzel olayları motif değildir. ‘John giyindi ve kasabaya doğru yürüdü’ demek hatırlamaya değer bir tek motif bile ihtiva etmez, fakat ‘kahraman kendisini görünmez yapan şapkasını giydi; büyülü, uçan halısına oturdu ve güneşin doğusundaki, ayın batısındaki ülkeye gitti’ demek dört motifi, yani şapka, halı, şahane ülke ve büyülü hava yolcuğundan oluşan motifleri ihtiva eder*”⁸.

Peki, motif neden önemlidir? A. Berat Alptekin’e göre Tarihî-Coğrafi metotta bir anlatının motifleri bulduktan sonra üzerinde durulan masalın, dünya masalları arasındaki yeri bulunmakta, bu sayede bir metindeki motiflerin benzerlerinin diğer anlatımlarda olup olmadığı tespit edilebilmektedir.⁹ Elbette motifin önemi ve işlevi bununla sınırlı değildir. Motif, bu tespitlerin dışında başka özelliklere de sahiptir. Nitekim bir araştırmacı onun en önemli özelliğinin epitetler gibi bir kapsülün içine sıkıştırılmış epizot veya kalıplar oluşturması ve böylece anlatıların temel temasını hatırlatması olduğunu ifade etmiştir.¹⁰ Bu yüzden S. Thompson motifleri ana başlıklara ayırmış, bazen tiple aynı anlamda kullanmıştır. Esas itibarıyla motif, kalıp, formül vs. gibi metni yapısal açıdan değerlendiren birimler, sözlü gelenek ürünlerini hatırlatmaya ve anlatı kurgusunu yaratmaya yardımcı olmaları yönünden önemlidir. Böylece, anlatıcı aylarca ya da günlerce sürebilen bir anlatı metnini ezberlemek yerine, anlatının belli başlı temel unsurlarını hafızasında tutarak büyük bir yükten¹¹ kurtulmaktadır. Kısaca motifler sayesinde anlatıcı hikâyesini her anlatışta yeniden kurgulayabilmekte ve yeniden üretebilmektedir. Onun için de bir anlatıya ait motifler çeşitlilik ya da farklılık göstermektedir.

“Dil İskelesi” Menkıbesinin Konusu ve Ondaki Olağanüstü Motifler

Araştırmanın ana malzemesini “Dil İskelesi” menkıbesi oluşturduğu için sanırım bu kavramı burada açıklamak ve çerçevesini belirlemek daha anlaşılır olacaktır. Bundan sonra ise menkıbesinin konusundan bahsetmek ve ondaki olağanüstü motifleri sıralamak daha sistematik bir yöntem olacaktır. Buna göre övülecek iş, hareket ve meziyetler anlamına gelen menkıbe kelimesinin kavram manası ise din büyüklerinin izhar ettikleri kerametleri anlatan küçük hikâyelerdir.¹² Menkıbe veya menakıb şeklinde de telaffuz edilen bu kavram tasavvuf tarihinde sufilerin izhar ettikleri harikulade olayları nakleden hikâyeler¹³ olarak da tanımlanmıştır. Bu tanımlardan hareketle “Dil İskelesi” menkıbesinin olağanüstü hadiseler gerçekleştirebilen bir derviş konu edindiği söylenebilir.

Menkıbeye göre Anadolu’nun her tarafını gezen bu derviş Orhan Gazi devrinde yaşamıştır. “Dil İskelesi”nin şu an bulunduğu yere gelen derviş, gemicilerden kendisini karşı kıyıya geçirmelerini ister ancak gemicilerden hiçbiri onu dikkate almaz. Bunun üzerine derviş eteğine toprak doldurup bu toprağı denize serpe serpe karşı kıyıya geçmeye başlar. Böylece olağanüstü kişiliği vasıtasıyla kerametini izhar etmiş olur. İşte tam bu esnada gemiciler dervişin sıradan bir adam olmadığını anlayıp onu karşı tarafa geçirmek isterler. Zira gemiciler aynı zamanda balık tutmak suretiyle bu suların ekmeke parası kazanmaktadır. Eğer koy, denizden koparsa onlar balık tutamayacak ve evlerinin geçimini sağlayamayacaktır. Onun için gemiciler yaptığına pişman olup özür dilerler. Derviş de insafa gelip onları kırmaz ve gemilerine biner. Böylece toprak serptiği yere kadar “Dil İskelesi” meydana gelmiş olur¹⁴. Konusu kısaca bu şekilde olan menkıbesinin olağanüstü motiflerini ise şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Kutsal kişiliğe sahip olan kişi,
- b) Su üzerinde yürüyen kişi,
- c) Avucundaki toprağı denize serpmek suretiyle denizde yol oluşturma.

7 M. Ekici, “Araştırma Yöntemleri”, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, 2005, s. 94.

8 Ekici, *Türk Halk Edebiyatı*, 2005, s. 95.

9 Alptekin, *Taşeli Masalları*, Ankara, 2002, s. 196.

10 Abdulselem Arvas, *Kitab-ı Dedem Korkut ve Kıpçak Sahası Epik Destan Geleneği*, Ankara, 2012, s. 60.

11 Arvas, *Kitab-ı Dedem Korkut*, s. 60.

12 Abdurrahman Güzel, *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, 2015, s. 715.

13 Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara, 1997, s. 27.

14 <http://dunbuguninsan.blogspot.com.tr/2008/02/izmit-dil-iskelesi.html>, Erişim Tarihi: 26.11.2017.

Motif Açısından “Dil İskelesi”nin Türk Menkıbeleri Arasındaki Yeri

Türk menkıbeleri üzerine önemli araştırmalar yapan Ahmet Yaşar Ocak “Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler” adlı eserinde¹⁵ menkıbelerdeki motiflerin İslam öncesi eski Türk inançları başta olmak üzere (Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm, Mazdeizm) Kuran’dan, Kitab-ı Mukaddes’ten, muhtelif mitolojik ürünlerden kaynaklı olduğunu dile getirmiştir. Bu menşelerden hareketle de menkıbeleri sekiz ana başlık altında tasnif etmiş, onları ise başka alt başlıklara ayırmıştır¹⁶. Bu bağlamda “Dil İskelesi” menkıbesine ilişkin olarak yukarıda sıraladığımız üç motif Kuran menşeli olan “ırmak veya denizi yarma”, “tabiat kuvvetlerine hükmetme”¹⁷ motiflerine benzemektedir. Yine bunları Kitab-ı Mukaddes menşeli “ırmak veya denizi yarma”, “su üstünde yürüme”, “tabiat kuvvetlerine hükmetme”¹⁸ motifleriyle de ilişkilendirmek mümkündür.

Kuran-ı Kerim ve İncil ilahi menşeli kitaplar olduğu için bunlardaki motifler de büyük ölçüde benzerlik taşıyabilir. Menkıbedeki motiflerin Türk destanî ürünlerinde yer alan “eşyaya biçim değiştirme”, “tabiat kuvvetlerine hükmetme”, “su üstünde yürüme”¹⁹ motifleriyle uyduğu da görülmektedir. Dolayısıyla Türklerin Müslüman olduğu ilk dönem destanî ürünlerinin de İslam’dan etkilendiği düşünüldüğünde motiflerin burada da benzer olması şaşırtıcı değildir. Ancak bu motiflerde başka unsurlar da vardır. Mesela bu motifler İslam öncesi Türk inançlarında yer alan “dağ ve tepe kültü” ile “tabiat kuvvetlerine hâkimiyet”²⁰ motifleriyle benzerlik açısından da dikkat çekmektedir. Aslında bu da çok eskiden beri var olan kültürel sürekliliğin biçim değiştirerek devam ettiği yönünde bize kuvvetli işaretler sunmaktadır. Buna göre “Dil İskelesi” menkıbesindeki motifler A. Yaşar Ocak’ın yaptığı tasnifte şu başlıklar altında ayrı ayrı değerlendirilebilir:

B) Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri

2. Maddelerin mahiyetini ve niteliklerini değiştirme

a. Suyu ve diğer içkileri yağ, bal veya başka bir maddeye çevirme

3. Maddelerin biçimlerini değiştirme, büyütüp küçültme, uzatıp kısaltma

10. Irmak, göl veya deniz üstünde yürüme

11. Irmak, göl veya denizi yarıp karşıya geçme

H) Veliliğini kabul etmeyenlere yönelik keramet motifleri

3. Hasımlarına korku ve dehşet verecek durum ve kılıklarda görünme²¹.

Menkıbedeki Motiflerin Türk Dünyasındaki Bazı Anlatılarla Mukayesesi

Ahmet Y. Ocak’ın ortaya koyduğu tasnifle yapılan mukayese neticesinde “Dil İskelesi” menkıbesinin Türk menâkıbnâmeleri ile büyük ölçüde benzeştiği ve kaynaklarının da aynı olduğu anlaşılmaktadır. “Dil İskelesi” menkıbesinde yer alan benzeri motifler Anadolu sahası Türk efsanelerinde çok yaygındır. Biz bunlar içerisinde birkaç örnekten kısaca bahsetmek istiyoruz. Mesela “Şeyh Süleyman Dede” efsanesinde Süleyman Dede su üzerinde yürüyerek askerlere yiyecek götürür²²; kendisine yiyecek vermeyen köy, ihtiyarın bedduasıyla suya batar²³; kendine yiyecek vermeyen köy, Hızır’ın bedduasıyla suya batar ve insanlar ise balığa dönüşür²⁴. Bu anlatılar mukayese edildiğinde farklı görünse de temelde motifler açısından aynıdır. Nitekim bu motiflerin temeli genelde evliyanın (olağanüstü kişilik) kerametlerine ve onun tabiat üzerindeki tasarrufuna dayanmaktadır.

Anadolu dışındaki Türk boyları efsanelerine bakınca da benzer menkıbe ve hikâyelerin anlatıldığı görülmektedir. Mesela bu motiflerin bir çeşitlemesi olan Özbeklere ait “Ferhat Dağı ve Şirin Irmağı” efsanesinde Hisrov, Şirin’i almak için şu hileye başvurur: Şirin kendisiyle evlenecek kişiye Seyhun veya Akderya’yı çevirip çöle akıtma şartını ileri sürer. Bunun üzerine Hisrov geceleyin çöle bol miktarda kamış serip burayı göle çevirdiği görüntüsünü verir böylece Şirin onunla evlenmeyi kabul eder. Ancak daha sonra hileyi fark eden Şirin gözyaşını akıta akıta nehre dönüşür²⁵. Keza Kazakların “Baykal ile Angara” efsanesinin sonunda da Angara kederinden

15 Ocak, *Menâkıbnâmeler...*, s. 70-73.

16 Ocak, *Menâkıbnâmeler...*, s. 88-91.

17 Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 75.

18 Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 77.

19 Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 81.

20 Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 71.

21 Ocak, *Menâkıbnâmeler*, s. 89-92.

22 Komisyon, *81 İilde Kültür ve Şehir: Ordu*, İstanbul, 2012, s. 182.

23 Metin Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Ankara, 1997, s. 363.

24 Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde...*, s. 372.

25 Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde...*, s. 539.

ötürü göle dönmüştür²⁶. Bunların temeli dönüşüm motiflerine dayanmaktadır. Bu bağlamda “Dil İskelesi” menkıbesindeki hadise de temelde bir dönüşümden ibarettir. Diğer anlatılarda kahramanlar bizzat dönüşüme uğrarken “Dil İskelesi” menkıbesinde aktif rol alan derviş sıvı nesneyi katı nesneye dönüştürmektedir. Yani dönüşümdeki farklılık dönüşen varlık üzerinde gerçekleşmiştir.

Ancak çok ilginçtir ki bu tür motifler sadece Müslüman olmuş Türk boylarında değil gayrimüslim Türk boylarında da yaşamaktadır. Bu bağlamda “Dil İskelesi Menkıbesi”ne çok benzeyen bir efsane ise Hakaslar arasında mevcuttur. Hakaslara ait “Kadın Taş” adlı efsane kısaca şöyledir: Bir kadın ile kocası Kim Nehri ile Ağban Nehri’ni dağıtma hususunda bahse girerler. Ancak koca, Kim Nehri’ni tamamen dağıttığı için eşi ona kızar ve beddua eder. Bedduadan sonra oradan ayrılan kadın Ağban Nehri üzerinde yürür ve bastığı yerler bir toprak yola dönüşür. Kadının yürüdüğü bu yol bugün de oradadır²⁷. Bu efsane ile “Dil İskelesi” menkıbesindeki tek fark ise erkek yerine kadının aktif rol alması ve bastığı su yüzeyinin toprak olmasıdır. O hâlde bu efsanede olağanüstü kişilik kimliğini bir kadın üstlenmiştir. Bunun dışında “Dil İskelesi”, bu efsaneyle tamamen benzeşmektedir.

“Dil İskelesi” menkıbesine çok benzeyen Altayların bir mitinin ilgili kısmını da kısaca aktarmak faydalı olacaktır. Bu mite göre yeryüzü uçsuz bucaksız bir su ile kaplıdır ve Tanrı (Kuday/Kayrakan) ile Kişi (Erlık/Körmös) kaz şeklinde bu suyun üzerinden uçmaktadır. Tanrı yeri yaratmak ister ve Kişi’yi suyun altından toprak getirmesi için gönderir. Tanrı, Kişi’nin sualtından getirdiği bir avuç toprağı suyun yüzeyine serpince yeryüzü meydana gelmiş olur.²⁸ Dikkat edilirse Altayların “Yaratılış” mitinde Tanrı (Kuday) getirilen toprakla yeri yaratırken toprağı serpmekte ve böylece yeryüzü meydana gelmektedir. “Dil İskelesi” menkıbesinde derviş de tıpkı Tanrı’nın yaptığı gibi avucundaki toprağı suyun üzerine serpmekte ve böylece yeryüzünün bir parçasının oluşmasını sağlamaktadır. Demek ki menkıbedeki dervişin tabiat kuvvetleri üzerindeki tasarrufu o kadar fazla ki bir avuç toprakla denizi karaya dönüştürebilmektedir. Bu özellik Hakaslara ait efsanenin başrolündeki kadında da mevcuttur.

Kısaca bu anlatılar arasında yaptığımız mukayeseler neticesinde benzer olan motiflerin dönüşüme dayandığı ve bunların da temelde yer isimlerinin oluşumunu açıkladığı görülmektedir. Bu bağlamda incelediğimiz anlatılarda geçen motifler şöyle tasnif edilebilir:

Dil İskelesi Menkıbesi (Kocaeli-Türkiye): Su üzerinde yürüme ve yol oluşturma

Şeyh Süleyman Dede Efsanesi (Ordu-Türkiye): Su üzerinde yürüme

Ferhat Dağı ve Şirin Irmağı (Özbekistan): Nehre dönüşme

Baykal ve Angara (Kazakistan): Nehre dönüşme

Kadın Taş (Hakasya): Su üzerinde yürüme ve yol oluşturma

Yaratılış Miti (Altaylar): Su üzerinde yeryüzü ve şekillerini oluşturma.

İşte bütün bu veriler bir araya getirildiğinde burada şu sorular akla gelmektedir: Acaba İslam öncesi Türk kültüründe tabiata hükmeden Göktanrı’nın kudreti daha sonradan olağanüstü güçleri olan şahıslara (şaman, ata, bahşı vb.) mı geçti? İslam öncesi Türk kültüründe şaman gibi olağanüstü güçleri olan kişilerin (şaman, ata, baksı vb.) rolü yeni din ve medeniyet çevresinde yetişen dervişlere mi tevarüs etti? Ayrıca bu anlatılarda genelde yer-suların nasıl oluştuğu anlatıldığına göre bu anlatıların kaynağı aynı mı? Ele aldığımız anlatı örnekleri dikkatli bir şekilde incelenince onların çok eski bir kökeninin olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik Türkler, eski efsane veya mitlerini bu anlatılar yani menkıbeler vasıtasıyla kabullendikleri son din İslamiyet’e de adapte etmiş görünmektedir. Onun için de eski mit veya efsaneler yeni kültür ve medeniyet çevresinde yeni bir kimliğe kavuşmuş kişiler vasıtasıyla yeni bir terimle ifade edilmiştir, denebilir.

Sonuç

Netice itibarıyla menşe (köken) mitleri ya da efsaneleri çok eski dönemlerden insanlığa miras kalan geleneksel anlatılardır ve genelde de yeryüzüne ait coğrafi şekillerin nasıl oluştuğunu açıklama amacı gütmekte ve temelde pagan inanışlara dayanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki etiyolojik mitler tüm kadim kültürlerde var olan bir türdür. Örneğin Türklerin daha Anadolu’ya gelmediği ve Anadolu’nun İslamlaşmadığı Yunanlılar döneminde çocuklarının öldürülmesine dayanamayan Niobe’nin taşa dönüştüğünü ve onun bulunduğu mekâna da “Spylos kayalıkları”²⁹ dendiğini biliyoruz.

26 Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde...*, s. 618.

27 Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde...*, s. 739.

28 Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 39.

29 Komisyon, *Marka Şehir Manisa*, s. 172.

Bu bağlamda Türk kültürü de köken mitleri açısından çok zengin olup İslam öncesi dönemde ortaya koyduğu ürünleri İslamiyet sonrasında da taşımış ancak bunu yeni kültür ve medeniyet çerçevesine uyarlayarak yaşatmıştır. Bu adaptasyon sürecinde ise kültürün eski kodlarını bazı temel motifler aracılığıyla devam ettirmiştir. Buna göre, “Dil İskelesi” menkıbesindeki bir etiyolojik (menşe) efsane dönüşüm motifi temelinde yeniden oluşturulmuş görünmektedir. Böylelikle İslam öncesi kutsal varlık veya şahıs İslam sonrası dönemde yine kutsal kişiliğe sahip dervişe yerini bırakmış ancak coğrafi isimlerin oluşumunda aynı metot takip edilmiştir. Bu tür efsanelerin tüm Türk dünyasında yaygın olduğunu ve benzer motifleri taşıdığını da söylemek gerekir. Başka araştırmalarla bunlara benzeyen pek çok anlatının da ortaya çıkacağı âşikardır. Onun için “Dil İskelesi” menkıbesinin Türk dünyası köken anlatıları içerisinde önemli bir yer tuttuğu ve Türk kültürü için dikkat çekici bir örnek oluşturduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- Alptekin, Ali Berat, *Taşeli Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.
- Arvas, Abdulsalam, *Kıpçak Sahası Epik Destan Geleneği ve Kitab-ı Dedem Korkut*, Hâkim Yayınları, Ankara, 2012.
- Ekici, Metin, "Araştırma Yöntemleri", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2005.
- Ergun, Metin, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.
- Güzel, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara, 2015.
- <http://dunbuguninsan.blogspot.com.tr/2008/02/izmit-dil-iskelesi.html>, Erişim Tarihi: 26.11.2017.
- Karataş, Turan, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Komisyon, *81 İlde Kültür ve Şehir: Ordu* (ed. Metin Eriş), Ordu Valiliği Yayınları, İstanbul, 2012.
- Komisyon, *Marka Şehir Manisa* (ed. E. Karaköse vd.), Manisa Valiliği Yayınları, İzmir, 2013.
- Komisyon, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- Sakaoğlu, Saim, *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.
- Seyidoğlu, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

EKLER

Ek 1: “Dil İskelesi” Menkıbesinin Metni

Orhan Gazi devrinde karış karış Anadolu’yu gezen ermişlerden bir derviş, buraya gelir, gemicilere:

- Oğullar, beni karşıya geçiriverin, diye rica eder. Kimse aldırılmaz. Bunun üzerine derviş:

- Siz geçirmezsenez, Allah’ın izniyle biz geçeriz, diyerek, eteğine toprak doldurur, denize yürür.

Toprağı denize döktükçe deniz kara olur. Böylece bir süre ilerler. Gemiciler bu durumu görünce telaşlanır. Peşinden koşarlar:

- Aman Pir’im. Etme, gitme. Biz ettik, sen eyleme. Körfez kapanırsa nic’ olur halimiz. Kısmetimiz kapanır, kırılır dalımız. Gel bizimle gemiye, geçirelim karşıya, diye yalvarırlar.

Derviş yalvarmalarına dayanamaz. Yolun yarısında gemiye biner, karşıya geçer. Denizde dil gibi uzanan bu kara parçasına, bundan sonra Dil iskelesi derler.³⁰

30 <http://dunbuguninsan.blogspot.com.tr/2008/02/izmit-dil-iskelesi.html>, Erişim Tarihi: 26.11.2017

Kocaeli Halk İnançlarında Ağaç Bağlamında Totemizm

Ali Osman ABDURREZZAK * - Yaşar KALAFAT **

Giriş

Ağaçlar, hikmet dolu yaratıklardır. Dünyada 20.000 çeşit ağaç türü vardır. Yaşlanarak ölen ağaç yoktur. Ağaçları mikroplar, böcekler, insanlar, yangınlar ve doğal afetler öldürür. Yaprakları hayvanlar ya da böcekler tarafından yenilmeye başlanan ağaçlar sinyal göndererek diğer ağaçları tehlikeye karşı uyarır. Uyarılan ağaçlar salgıladıkları kimyasallarla sindirimi çok zor, lezzetsiz yapraklı ağaçlara dönüşür. Tek bir ağaç bir arabanın 4 bin kilometre kat ederek oluşturduğu karbon kirliliğini yok edebilme kapasitesindedir. Ağaçlarla ilgili bizim anlatmaya çalışacağımız husus onlar etrafında oluşan inançların varsa Totem inancı boyutudur.

Bu münasebetle, çalışmamızda dinler ve inanç sistemlerinde totem ve totemizm hakkında bazı tanım içerikli bazı zaruri açıklamalar yapılmaktadır.

Eski İnanç Sistemi Gök Tanrı/Ulu Tanrı İnancı anahatları ile anlatılıp varsa Totemizm bağlantısı konusunda alanın uzmanlarının görüşleri açıklanmaktadır.

Ağaç/orman/bitki iyelerinin inanç sisteminde yerleri totemizm bağlantısı itibarıyla irdelenmektedir.

Günümüz halk inançlarında yaşamakta olan ağaç içerikli tespitlerde İslamiyet'in izlerine de işaret edebilme adına İslamiyet ve Cahiliye Döneme taşınmış ağaç içerikli inançlara yer verilmiştir.

Bir kısım ağaçlar etrafında oluşan inançlar sonucu bu mekânlar ziyaret yerleri olmuşlardır. Bu noktadan hareketle Ziyaret yerleri fenomenine dair gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Totem-ağaç konusunun incelenmesini Çınar ağacı öncelikli farklı ağaçlar etrafında oluşan inançlar ve inançların totem bağlantısı; evliya, tekke, kurban, saç, nazarlık, büyü, ak iyeler-ağaç ve kara iyeler-ağaç gibi alt başlıklarda incelenmektedir.

Totem İçerikli Çalışmalardan Genel Kesitler;

Kızıldirililere göre bu 'Ruh' hayvan şekline girmiş ruhî bir yaratık olarak görülmektedir. O çevredeki kimi kabileler tek ya da toplum halinde hayvanlar, bitkiler ya da kuşlarla akraba olduklarına inanmaktadırlar.¹ **Totemik inanç**, Afrika ve Avusturalya klanları arasında görülmüştür. Bu toplumlarda totem adı verilen hayvan bitki ya da eşyayı **kutlu, mübarek** sayarlar eşyada bile hayat tasavvur eder, kendileriyle bu totemler arasında bir hisimlik bulur ve aynı atadan geldiklerine inanır, totemlere son derece hürmet eder, ona dokunmaktan çekinirler.²

Totemizm bir din teorisi olarak neredeyse tamamen reddeden görüşler de oluşmuştur. Totemizmin ne bir kurum ne de bir din değil de bir düşünce biçimi olduğu ileri sürülmüştür. Onlara göre totemizm, toplumsal kategoriler ve ilişkilerle dünyaya ilişkin kavramlaştırmalarımız arasında aracılık eden bir **sınıflayıcı cihazdır**.³ Bize göre ise o, bir din olmayıp, inanç sistemlerinde yer almış kavramlaştırma aracı olma konumundadır.

Jean Poul Roux Totem konusunu da kapsayan açıklamasını yaparken antik ve ortaçağa ait **ongunlar**la modern ongunların tamamen benzeşmediği gerçeğine değindikten sonra, "O zamanların ongunlarının modern zamanın ongunlarına benzeştiği iddiasını desteklemez. Dönemin "putları" için değişik kavramları göz önünde bulundurmamak zorunda kalınacağı kanaatindeyiz.

* Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. E-posta: ali-37@hotmail.com

** Halkbilimi Araştırma Merkezi. E-posta: yasarkalafat@gmail.com

1 Haz. Akhenaton, İlkel İnanışlarda Totem ve Tabu <http://77gizlilikler.tr.gg/%26%23351%3Balarda-Totem-ve-Tabu.htm> Hikmet Tanyu

2 Haz. Akhenaton a.g.e. Mehmet.Talas.

3 Haz. Akhenaton , a.g.e

Raşid-ad-Din ise, her boya ait sınırlarının ve her boyun bir armasının olduğu açıklamasını yapar, bu ayırt edici armaların **tamga** olduğunu belirtir. Ayrıca, Oğuzların kutsanmış olduklarına inandıkları hayvanlar olduğu açıklamasını da ekler. Ayrıca belli bir boyun ongunu olan herhangi bir hayvan o boyun üyelerince avlanmaz, hayvana zarar verilemez ve eti yenilemez. Herkes kendi ongununu tanıdığını belirtir. Verilen bilgide o hayvanın o boyun atası olup olmadığını belirtmektedir. Bu ongunlar resim ve nesnelere tasvir edilmekte ve boylar arasında özel bir ilişki olduğu açıklaması yapılmaktadır.

J.P Roux "Başkurtların 12 -Tanrı'sının ve Kutadgu Bilig ya da tarihçi al-Mada'ini tarafından Türk beylerine ait erdemler konusunda örnek resim olarak tasvir edilen hayvanların diğer boy birliklerinde avcı kuşlara, yani Oğuzların ongutlarına karşılık geldikleri yolundaki"⁴ teşhisini doğruladığını belirtmektedir.

Kızıldere'lilere göre bu '**Ruh**' hayvan şekline girmiş ruhî bir yaratık olarak görülmektedir. O çevredeki kimi kabileler tek ya da toplum halinde hayvanlar, bitkiler ya da kuşlarla akraba olduklarına inanmaktadırlar.⁵

İslamiyet'te kutu veren de alan da Allah'tır. Gök Tengri İnanç Sisteminde ise kut **Gök Tengri** tarafından veriliyor ve alıyordu. Eski Türk İnanç Sisteminde var olan her şeyin bir iyisi, sahibi vardı.

Levi-Strauss tarafından Totemizm bir din teorisi olarak neredeyse tamamen reddedilmiştir. Totemizmin ne bir kurum ne de bir din değil de bir düşünce biçimi olduğu ileri sürülmüştür. Ona göre totemizm, toplumsal kategoriler ve ilişkilerle dünyaya ilişkin kavramlaştırmalarımız arasında aracılık eden bir sınıflayıcı cihazdır.⁶ Bize göre ise o, bir din olmayıp, inanç sistemlerinde yer almış kavramlaştırma aracı olma konumundadır.

Jean Poul Roux Totem konusunu da kapsayan açıklamasını yaparken antik ve ortaçağa ait **ongun**larla modern ongunların tamamen benzeşmediği gerçeğine değindikten sonra, "O zamanların ongunlarının modern zamanın ongunlarına benzeştiği iddiasını desteklemez. Dönemin "**put**ları" için değişik kavramları göz önünde bulundurmamak zorunda kalırdık, Kaynak, Oğuz birliğinde her yirmi dört boy için simgeleri olan kuşların yiyeceklerinin adını verdiğini açıklar." Demektedir. Vamberi ise bu kuşların avcı kuşlar olduklarını Raşid-ad-Din ise, her boya ait sınırlarının ve her boyun bir armasının olduğu açıklamasını yapar, bu ayırt edici armaların **tamga** olduğunu belirtir. Ayrıca, Oğuzların **kutsanmış** olduklarına inandıkları hayvanlar olduğu açıklamasını da ekler. Ayrıca belli bir boyun ongunu olan herhangi bir hayvan o boyun üyelerince avlanmaz, hayvana zarar verilemez ve eti yenilemez. Herkes kendi ongununu tanıdığını belirtir. Verilen bilgide o hayvanın o boyun atası olup olmadığını belirtmektedir. Bu ongunlar resim ve nesnelere tasvir edilmekte ve boylar arasında özel bir ilişki olduğu açıklaması yapılmaktadır. J.P Roux "Başkurtların 12 -Tanrı'sının ve Kutadgu Bilig ya da tarihçi al-Mada'ini tarafından Türk beylerine ait erdemler konusunda örnek resim olarak tasvir edilen hayvanların diğer boy birliklerinde avcı kuşlara, yani Oğuzların ongutlarına karşılık geldikleri yolundaki"⁷ teşhisini doğruladığını belirtmektedir. Türk İnançlarına Genel Bakış:

Türk kültürü unsurları arasında, hayatımız ve yaşayışımız üzerinde tarih boyunca dinî inançlar ve bunlara dayalı uygulamalar etkili olmuştur ve hâlen de olmaktadır. Dinî inançların insan hayatı ve yaşayışı üzerindeki müessiriyeti, bütün cemiyetler için söz konusudur ve sadece Türklere mahsus bir hâl değildir. Eski dinlerin ve inançların tesiri ve kısmî de olsa hayatiyeti, semavî dinler içindeki her cemiyette devam etmiştir.⁸

İslâmiyet öncesi Türk hayatı üzerinde araştırma yapan bilim adamları, Türk inançları ve dinleri üzerinde de durmuşlardır.⁹ Tarihî kaynaklardan, etnografik malzemeden gelen bilgilerin ışığı altında yapılan değerlendirmelerde, Türklerin, hayat tarzlarına bağlı olarak tarihî süreç boyunca muhtelif dinî inançlar içinde yaşayışlarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.¹⁰ Farklı zamanlarda oluşan ve hayata karışan bu inançları, yaşadıkları ve hayata geçirildikleri biçimleriyle ifade etmek, yazıya alınmamış olmalarından dolayı, mümkün değildir. Bundan dolayı, biz onları, ancak elimize geçen bilgiler çerçevesinde, sadece tarif ve tasvir etmeye çalışabiliriz. Semavî dinlerden önceki devreye ait Türk inançlarını, bugünkü görüntülerine bakarak, biz, bir "inanç yumağı" şeklinde ifade etmek istiyoruz. Farklı zamanların farklı inançlarından

4 Haz. Akhenaton, a.g.e.

5 Haz. Akhenaton, ilkel inanışlarda Totem ve Tabu <http://77gizlilikler.tr.gg/%26%23351%3Balarda-Totem-ve-Tabu.htm> Hikmet Tanyu.

6 Haz. Akhenaton, a.g.e.

7 Haz. Akhenaton, a.g.e.

8 Ş . Mardin, *Din ve İdeoloji*, Ankara, 1969; İ.A. Çubukçu, *Mezhepler ve İslâm Felsefesi*, Ankara, 1964; W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1940; Godfrey, R. Lienhardt, "Religion, Man", *Culture and Society*, (Ed. Harry L. Shapiro), New York, Galox Books, 1960; Reuben Levy, *The Social Structure of Islam*, Cambridge University Press, 1962; Charles Leslie, *Anthropology of Folk Religion*, New York, Vintage Books, 1960; G. Grinebaum, E. Van, *Modern İslam, The Search for Cultural Identity*, Los Angeles University of California Press, 1963; E. Gerhard Lenski, *The Religious Factor, A Sociological Study of Religion's İnspaction Politics, Economics, and Family Life*, Garden City, New York, Doubleday, 1963; H.A.R. Gibb, *Muhammedanism*, New York, Books, 1962; A. Adivar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1982; Hans Freyer, *Din Sosyolojisi* (Çev.T.Kalpsuz), Ankara, 1964; E.Fromm, *Psiko-Analiz ve Din* (Çev.Y. Salman), İstanbul, 1982; A. Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, 1985; *Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri*, İstanbul, 1990; Ekrem Sankioğlu *Başlangıçtan Günümüze, Dinler Tarihi*, İstanbul, 1983; G.Tümer, A.Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993.

9 H. Tanyu, *Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul, 1978; *Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler*, İstanbul, 1976; İslâmlıktan Önce Türklere Tek Tanrı İnancı, İstanbul, 1986; "Eski Türklerin Dinî Totemcilik ve Şamanlık Değildir", V. *Millî Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 1985.

10 Türklerin bugün yeryüzünde, çoğunluğu İslama mensuptur. Ancak, bunun dışında Hristiyan, Musevî, .Budist, Lamaist ve Kamlık inançlarına bağlı olarak yaşayan Türkler de mevcuttur. Geniş bilgi için bkz., Ü Günay, H. Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Ankara, 1997.

oluşan bu inanç yumağı, tarihin bilinmeyen devrelerinden itibaren Orta Asya Türklerinin, atalarımızın, hayatında örülmeye, oluşmaya başlamıştır. Bu inançların kimi öylesine güçlü ve dinamik bir karaktere sahip olmalıdır ki, günümüze kadar ve günümüzde, semavî dinlere rağmen, varlıklarını korumaktadırlar.

Türk Dünyasının bütününe baktığımız zaman, semavî dinler içinde çoğunluğun İslâm dinine intisap ettiğini görürüz.¹¹ Ancak, tarihî seyri içinde Musevilîğe ve Hıristiyanlığa intisap eden ve bugün de hayatlarını bu dinlere bağlı olarak sürdüren Türk toplulukları mevcuttur.¹² Yine semavî olmayan dinler arasında Budizm'e, Lamaizm'e intisap etmiş Türk kitleleri mevcut olmuştur.¹³ Ancak, günümüzde, bu dinlere mensup Türkler, çok küçük grupları oluşturmaktadır. Ayrıca, Türk inançlarını günümüze ulaşan biçimleri ile devam ettiren ve yaşayan Orta-Asya ve Sibiry Türk kavimlerine çağımız taniktir.¹⁴ Şüphesiz, bu inançların çeşitli faktörlere rağmen kendilerini korumaları, ancak, yeni dinlerin inanç sistemiyle imtizaç etmiş olmaları ve bu yeni hayat içinde kendilerine yaşama alanı bulmalarıyla açıklanabilir. Bu yüzden, aslî vasıflarını korusalar bile, değişikliklere uğradıklarını da kabul etmemiz gerekir.¹⁵

Orta Asya ve Sibiry Türkleri arasında tespit edilen ve kısmen tarihî kaynaklarla desteklenen Türk dinî inançlarını, Batılı araştırmacılar onları bu topluluklar içinde temsil eden din adamlarına nispetle ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Avrupalı etnograflar, Tunguz kavimlerinde benzer inançları temsil eden Şaman'ı dikkate alarak, Türk inançlarını da bu ad altında incelemeyi âdet hâline getirmişlerdir.¹⁶ Ve bu kavram, Shamanizm biçimine dönüştürülerek, sadece Orta Asya ve Sibiry Türklerinin semavî dinlere gelinceye kadarki dinî inançlarını değil, yeryüzünde görülen benzerlerini de ifâde eden umûmî bir muhteva kazanmıştır. Türkler ise, kendi dinî inançlarını temsil eden tipleri Kam, Baksı, Ozan, Oyun gibi adlarla çağırıştır.¹⁷ Dolayısıyla, eski Türk inançlarını Şamanizm adı altında toplayıp incelemenin doğru olmayacağı düşüncesindeyiz.

Dinleri kendi sistematiği içerisinde inceleyenler, tek tanrılı dinlerdeki sistematiğin tepesinde tek ve her bakımdan güçlü olan, hâkim bir kuvvetin varlığını görürler. Türklerin, geniş anlamda Anadolu'da girdikleri¹⁸ Musevilik ve İsevilik'te Tanrı kavramı büyük ölçüde İslâmiyet'teki Allah inancına tekabül ederken, Gök Tanrı inancındaki **Tengri** de birçok vasfı itibarıyla Allah'ı düşündürmektedir.

Totemizm ve Eski Türk İnanç Sistemi:

Halk İnançları tanımı yapılırken; Toplumların kültürel yapısını gösteren ve 'Toplumsal kabullenme ve benimseme' demek" olarak yapılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in inanç kavramını iman olarak açıkladığı belirtilmektedir. İnançların Telkin yolu ile ortaya çıkanlar, Tebliğ yolu ile ortaya çıkanlar ve Anonim olarak ortaya çıkanlar şeklinde tasnifi yapılabilmektedir¹⁹.

Gök Tanrı Dinî'nin, inanç sistemleri içerisinde yeri çok tartışılmıştır.²⁰ Lazslo Rasonyi,²¹ Özkan İzgi,²² Nihat Nirun,²³ Osman Turan,²⁴ M. Altay Köymen,²⁵ S. Hayri Bolay,²⁶ Ziya Gökalp konuyu incelemişlerken; O. Turan, Nihat Nirun, L. Rasonyi, S.H. Bolay, Ö. İzgi, Türklerde totemciliğin varlığını ileri sürmüşlerdir.

O. Turan, M.A. Köymen ve başlangıçta A. İnan²⁷ eski Türk dininin Şamanizm olduğunu belirtmiştir. Ziya Gökalp, Şamanizm'in din değil büyücülük olduğunu belirtirken; H. Tanyu, İ. Kafesoğlu, B. Ögel, M. Eröz, D. Yıldırım,

11 E. Esin, İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, İstanbul, 1978, s. 143-167; Z. Kitapçı, *Türkistan'da Müslüman Olan İlk Türk Hükümdarı*, İstanbul, 1988; *Yeni İslâm Tarihi ve Türkistan*, Cilt I, Elazığ 1985; N. Devlet, "İslâmiyeti Resmen Kabul Eden İlk Türk Devleti", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 32, Ağustos 1989, s. 42-46.

12 Hristiyan dinine mensup Türkler; Gagavuzlar, Çuvaşlar, Yakutlar (bir kısmı), Volga-İdil Türkleri. Kazan Türkleri (bir kısmı), Kıımanların bakiyyesi Polovestler. Musevi Türkler; Karaylar (Polonya ve SSCB), Taraflar (İdil-Yayık ve Kazan).

13 Kansu yöresi Türkleri Budisttir, Sarı Uygurlar Lamaisttir.

14 Başlangıçtaki Türk inançlarını devam ettiren Türkler arasında Yakut Türkleri, Sibiry ve Altay Türkleri görülmektedir.

15 M.C. Özönder, "Türk ve Kore Halk İnançları Arasındaki Benzerlikler", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bildiriler)*, Ankara, 1987, Cilt IV, s. 241-256; A. Kelemen, "Macar Şamanizminin Psikolojik Araştırmaları Hakkında", *XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi*, Ankara, 1979, s.183-193; M.A. Kaşgarlı, "Uygur Nasturî Hıristiyanlığı Hakkında", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, Aralık 1988, Cilt 5, Sayı 20, s. 43-46; A. İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1954, Sayı 4, s.19,30. B. Noyan, "Bekdaşilikte Dokunulmayan Hayvanlar", *Türk Folkloru*, Sayı 274, Ekim 1972, s. 6437; U.Tavkul, "Karaçay Balkar Kültüründe Şamanizmin İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Prof.Dr. B.Ögel'e Armağan*, Sayı 65, Nisan 1990, s. 303-310; A. Doruk, "Eski Türk Dinî Şamanizm mi idi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1988, Sayı 15, s. 7-12. Ali Öztürk, "Türk Efsanelerinde Şamanizmin İzleri", *I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi*, 1988. Konya.

16 M. Eliade, *Shamanism*, Princeton, 1974, s. 3-5; *Traite'd Histoire des Religions*, Editions Gallimard, 1971.

17 M.F. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 1966, s. 57, 58.

18 Yaşar Kalafat, "Doğuanadolu Çevresinde Karaim, Hazar Türklerinin Dinî İzleri", *Anadolu'da Türk Mührü Ahlat*, Ankara, 1983, s. 67-125; Yaşar Kalafat, "Doğu Anadolu Çevresinde Gregoryen Türklerin Dinî İzleri", *GAP ve DAP Projeleri Çerçevesinde Van Gölü Havzasının Yeri Sempozyumu*, Ahlat, s. 91-110. Aleksandr Dubmski, "Karay(Karaim) Türklerinin Halk İnançları Hakkında", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi*, 7 Eylül 1989, Ankara.

19 Ali Çelik, İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları, Beyan Yayınları, İstanbul, 2013. 2. Baskı, s. 20-25

20 Turgut Akpınar, "Eski Türklerin Dinî Tek Tanrı İnancı mıydı?", *Tarih ve Toplum*, Mart 1986, Sayı 27, s. 17-21; Necdet Sevinç, "Türklerin İslâmiyete Geçişlerini Kolaylaştıran Sebepler", *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, Sayı 4, s. 5-30.

21 L. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s. 22.

22 Özkan İzgi, "İslâmiyetten Önce Orta Asya Türk Kültürü.", *Millî Kültür Dergisi*, Şubat 1977, Sayı 2.

23 Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, İstanbul, 1981, s. 31-48.

24 Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1969, s. 318-319.

25 M. Altay Köymen, *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963, s. 6.

26 S. Hayri Bolay - O. Karmış, *Din Bilgisi Lise I*, Ankara, 1976, s. 14.

27 A. İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1954. Sayı 4, s. 19,30.

İ.H. Danişmend gibi araştırmacılar,²⁸ eski Türk dininin tek tanrılı olduğunu açıklamıştır. V. Ecer²⁹ bu konudaki iddiaları karşılamış; Osman Turan daha sonra tamamen H. Tanyu'nun fikirleri doğrultusunda Türklerin semavi bir dinlerinin olduğunu açıklamıştır.³⁰ E. Kaydu ise teşhisini "Eski Türk dini Monoteizm değil, Henoteizm idi. Ulu ve Ezeli Tanrı'nın kendi dışında pek çok tanrılar yarattığına, kısmen ulûhiyet cevheri taşıyan tanrısallıkların mevcudiyetine inanırdı"³¹ şeklinde koymaktadır. Biz eski Türk dininin tek tanrılı olduğu kanaatini taşıyoruz ve E. Kaydu'ya katılıyoruz.

Şamanizm meselesi konusunda, İ. Kafesoğlu "... Türklerin kendi düşünce mahsûlü olmayıp çeşitli dinlerden gelen tesirlerin birbirine karışmasından meydana çıkmış bir tasavvurlar örgüsüdür. (...) dinden ziyâde bir sihir karakteri ortaya koyan ve esasen bir Bozkır-Türk inanç sistemi olmayan Samanlığın tarihi Türk topluluklarındaki Tanrı ve Yer-Su inançları ile de bir ilgisi mevcut değildir"³² demektedir.

Şüphesiz, incelediğimiz bölgede Gök Tanrı inancının olduğu gibi Şamanizm'in de izleri vardır. Karakocan kazası Çan nahiyesinde bir köyün isminin Şaman oluşu manidardır.

Geniş alanlara yayılmış olmasına ve Türkler arasında ortam bulabilmiş olmasına rağmen, Şamanizm'in bir din olmadığı kesinlik kazanmıştır. Saha Türklerinin "Kut Sür" olarak isimlendirdiği ve Türkçe edebiyatta Gök Tanrı Dini olarak geçen inancın sistematiğini Saha Türkleri bölgesinde Şamanizm'in bozmadığını görüyoruz. Gök Tanrı Dini'ni ve Şamanizm'i ayrı ayrı hâllerde yaşatmakta olan Saha Türklerinin birçok dinî tören ve âdetlerinde Şaman'a iş düşmemektedir. Şamanizm Tanrı öğretisinin gücünü istismar edip, bütün ruh âlemini belirli bir kudro (oyun ve udagan) almayı başararak âdeta bir din sağlamlığını kazanmıştır.³³

Kök Türk inanç sisteminde yaratıcı, kılıcı, kut, küçük, ülük ve bilik verici yüce varlık **Tengri**, her şeyin üstündedir. **Kök** (gökyüzü, yahut mavi gök) ve **yağız yir** (kara yer veya toprak, yahut yeraltı), **yir-sub** (yer ve sular, yani yeryüzü) Tengri tarafından kılındığı/yaratıldığı için iduk kabul edilir ve kutsaldır.

Kaşgarlı Mahmud'u esas alarak XI. yüzyılda Türk Dünyasına dair bilgi verirken Reşat Genç, bu Dünya'daki İslâmî sınırları da belirtmektedir. Müslüman Türklerin Allah'a Tengri; bazıları, her şeye gücü yeten ve kadir anlamında Ugan sıfatı ile birlikte Ugan Tengri; Argular ise Bayat diyorlardı. Peygambere savcı ve Hakanlı Türklerinin de yalavaç dediklerini açıklıyor. Nom, din demektir. Tengri nomu; Allah'ın dini, şeriatı anlamında idi. Mukaddes kitapların her birine biti diyorlardı. Diğer taraftan Allah'a Efendi anlamında izi, Allah'ın emrine de izi yarlığı denildiği ifade edilmektedir. İbadet, tapınmak ve yinçgelenmek kelimeleri ile karşılanıyordu. Kırtginmek ve bütmeç deyimleri Kelime-i Şahadet anlamında idi. Dua karşılığında ise alkış kullanılıyordu. Yükünç, namaz kılmak abdest almak, yunmak, cennet, uçmak ve cehennem tamu kelimesi ile karşılanıyordu.³⁴ Bu tabirler incelediğimiz bölgede, çeşitli dinî ifade kalıplarında geçmektedirler.

İslâmiyet'e girmeden evvel de Türklerde Tanrı; Kadim (Bayat), Baki (Mengül), Vahit (Bir) kendi kendine mevcut ve sıkıntılardan uzak (Müngsuz), Hayy (Diri), iradesi (erk) ve kudreti (ogan) olan, Halik (Törütgen) ve yarattıklarına hitap eden (Deyici), Vâcibü'l-Vucûd bir varlık idi.³⁵

Ağaç/ Orman/ Bitki İyesi

Eski Türk inancında ağaç ve orman, insan hayatı üzerinde tesiri olan mukaddes varlıklardır.³⁶ İnsanların onların iyelerini memnun ettikçe, daha mesut olacaklarına, bolluk ve berekete ulaşip daha huzurlu yaşayacaklarına inanılırdı. Türklerin bu inancı Göktürk Çağı kitabelerinde kazanmıştır. Bu kitabelerde, Türkler'in **Ötüken Yiş'** dan uzaklaşmaları halinde, başlarına türlü belaların geldiğine ve geleceğine, burada yaşarlarsa, huzur içinde ömür süreceklerine, sıkıntıya düşmeyeceklerine işaret edilir.³⁷

Tatar Türklerinde ruhlarla ilgili inançlardan biri de "**Yurt Anası**" veya "**Ev Anası**" inancıdır. Gençler evlerini kurup yuvadan ayrılınca ev halkı "Yurt Anası bugün evden falanı uğurluyoruz" der inanca göre Ev Anası evden ayrılan fertle birlikte yeni evi/ocağı da koruması altına alır. Yurt Anası yeni eve ocak demiri ile göçer inancı vardır.³⁸ Tatar Türk halk inançlarında mitolojik güçlerin arasında Ak İyeler **Sihri Zatlar** ve kara İyeler de **Tü-**

28 Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, s. 116; Hikmet Tanyu, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*; İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini*, Ankara, 1980; Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi, Cilt I*, s. 115; Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul, 1992; Dursun Yıldırım, "Kök Türk Çağında Tanrı mı, Tanrılar mı vardı?", *IV. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Antalya, 1991, Cilt 2, s. 351-363. İ. Hami Danişmend, *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu*, Konya, 1978; *Tarihî Hakikatlar*, İstanbul, 1979.

29 Vehbi Ecer, "Türklerin Eski Dini Hakkında Söylenenler", *Töre, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Aralık 1982, Sayı 139, s. 33-36.

30 O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, 1978.

31 E. Kaydu, "Türklerde Kutsal Hükümdarlık", *Prof. Dr. Tayyib Okıç Armağanı*, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayını, 1978, s. 97-103.

32 İ. Kafesoğlu, *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara, 1987, s. 85, 89-90.

33 Jelobtov F. Fedotoviç, "Saha Yeri ve Saha Türkleri", (Çev. S. Gömeç), *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 356, Aralık 1992, s. 742, 752.

34 Reşat Genç, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara, 1977, s. 125-128.

35 Sait Başer, *Esmâü'l-Hüsna'ya göre Eski Türk Dinindeki Tanrı'nın Vasıfları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Mezu-niyet Tezi, İstanbul, 1982; *Gök Tanrı'nın Sıfatlarına Esmâü'l-Hüsna Açısından Bakış*, İstanbul, 1991.

36 M. Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1970 s. 65.

37 S. Buluç, "Şamanizm" *Türk Amacı* s. 129.

38 Yaşar Kalafat, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV*, Berikan 2006 Ankara, s. 17-189

ban Ruhlar olarak bilinirler. Bunların bir kısmı dişidirler. Bunlar, **Vampir Ubır** olarak bilinirken **Ubırlı Karak**, Dişi Vampir olarak da bilinirler. **Yalmavız**, **Ubırlı Karcık**'ın 7 başlı 1 gözlü kız kardeşidir. **Meckey** Ormanın ruhu iken, **Mıstan/Mutsan Eskey**'in kız kardeşi olan bir dişi ruhtur. Ayrıca dişi orman ruhlarının bir hocası vardır ve **Piçen** olarak bilinir. **Yuha**, güzel kız yüzlü bir yılan görünümündedir. **Balk**, çok başlı, at gözlü, kanatlı bir ruh olup insan kılıfına girebilen insan ve insan çalabilen bir ruhtur. Güzel kız donuna girerek gençleri kendisine âşık ettiği olur.

İslami Katman-Ağaç:

Evvelce hayvanlar âlemi ve genel hayvan kültü için yapmış olduğumuz bir değerlendirmeği bitkiler âlemi ve bu arada ağaç kültü için uyarlayarak yapmak istiyoruz.

İslamiyet evveli Türk kültüründe ağaç kültü büyük ölçüde sanata yansımaları ile izlenebilen Türk kültürünün tezahür türlerinden birisi belki de bilinen ilklerindedir. Şüphesiz mif bağlantısı vardır ve doğaldır. İzlerini, maddi kültür verilerinin yanısıra, yaşanan halk inançları içerisinde aramak da o derece doğaldır. Hal bu olunca bu izleri bazen bir takım inanç kültürleri içerisinde, bazen dağınık halk inançları verileri ve bazen de ayıklanmaları zor da olsa sözlü kültür verileri içerisinde bulmak mümkün olabiliyordu.

Halk inançları çalışmaları çeşitli vasatlarda ve farklı vasıtalarla irdeleyerek mitler bağlantısını kurmaya çalışırken, araştırma gündemimizde tasavvuf boyutu da giderek kendini göstermeye başladı. Bu boyut, halk inançlarının az çok sofistik özellik de içeren boyutu idi. Dinler zincirinin halkaları arasındaki devamlılık Eski Türk İnanç Sistemi ile İslamiyet arasında gözlenebilen ve esasta var olan ortaklığı, halk sofizmi-tasavvuf bağlantısındaki devamlılıkta da az çok gözleylebilir iken bu sezgiyi ağaç kültünde de takip mümkün olmaktadır.

Tarih öncesi dönemlerin bulgularından hareketle konulabilen bu teşhis, adeta ilahi çevre dengenin yansımaları idi. Halk inanmalarında varlığını haklaştırmak, helalleşmek olarak da karşımıza çıkan var olanlar veya yaratılmışlar arasındaki ölçüsüzlüğe ölçü koyan, sorumlu tutan, sorumlu arayan bu denge çevreyle ilgili sünnet gibi bir şeydi.

Çevre; insanlar, hayvanlar, bitkiler ve cansız bilinenlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için birlikte paylaşmak durumunda oldukları alanın adıdır. Bunlar, varlıklarını sürdürebilmeleri adına ilişki halinde ve medeniyet kurma durumunda olmuşlardır. Bütün varlıklar bilhassa canlı olarak bilinenler kendilerine ait olan alanı bir şekilde işaretlerler. Kökü kayalık bir tabakaya rastlayan bir takım bitkiler köklerinin birtakım salgıları ile engeli giderir, kökleri için yeni alanlar yaratırlar. Kayaların, yosunlara yaşama alanı oluşturması bile, cansız bilinenlerle nebatat arasında bir mücadele sürecini gerektirir. Bu dört unsurdan insanoğlu/insanlık diğer üçüne karşı daha müdahalecidir.

Bu ara özetlemelerden sonra ilgili ayetlere bakılıp çıkarılacak sonuçlar arasında ilişkilendirme aranabilir. Bu yapılırken nebatat âlemini insanlar, cansız bilinenler ve hayvanlar gibi diğer âlemlerden farklı zeminde ele almayacağız.

Tahlilin bu boyutu ile sanatın sanat için, sanatın toplum için olduğu gibi sanatın ilahi aşkı yansıtmak için olabileceği gerçeğinden yola çıkmaya çalışacağız. Dayanağımız, sadece insanların değil, âlemlerin aşk içerisinde olduğu, İlahi aşkın sadece ve muhakkak vahi dinleri diye sınıflandırılan dinlerin mensuplarına ait olmadığı gerçeğini de göz ardı etmeyeceğiz.

Kâinata bakarak insanın Allah'ın varlığına ve birliğine şahit olması, onun manevi gıdasıdır.³⁹

“Rüzgârları aşılacağı olarak gönderdik...”⁴⁰ “...Allah bulutları sürer, sonra onları bir araya getirip üst üste yığar. (...) Gökten içi dolu bulunan dağlar gibi bulutlar indirir, dilediğini ona uğratar dilediğini ondan uzak tutar.(...)”⁴¹ “Yeryüzünde rengârenk şeyleri sizin için yaratmıştır. Bunda öğüt alan kimseler için dersler vardır.”⁴²

“Yedi gök ve yerler ve onlarda bulunanlar Allah'ı tespih ederler. O'nu hamt ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. (...)”⁴³, “Gövdesiz bitkiler ve (necm) ve ağaçlar da Allah'a secde ederler.”⁴⁴ “Gökte ve yerde olanların, güneş ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musunuz?”⁴⁵ “Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler, büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler.”⁴⁶

Bütün bu ayetler Hz. Muhammed'in (s.a.v.) in birçok hadisi mümin çevre ilişkilerinin metafizik arka planını gösterir.

39 Mehmet Bayraktar, İslam ve Ekoloji, Diyanet İşleri Başkanlığı Halk Kitapları 88, Ankara, 1992, s. 35

40 Hicr: 22

41 N' r: 43, Râ'd: 12-13

42 Nahl 13

43 İsra 44

44 Rahman 6

45 18Hacc

46 Nahl 49

Yeryüzü ve gökyüzündeki canlı ve cansız bilinen her varlığın fiziki kıymetinin ötesinde manevi bir değeri vardır. İslam mutasavvıflarına göre cansız diye bir şey yoktur. "Herşey Allah'ın işareti, O'nu heran zikreden, O'na daimi surette ibadet eden 'tabii mü'minler'dir."⁴⁷

Varlıkların bu anlamda kutsallıkları söz konusudur. Yaratılıştan kutsal görme anlayışı onları şuursuzca imha etmeyi kutsala isyan anlamı taşır. Onlara karşı yapılan kötülük Allah'a karşı yapılmış bir kötülük olarak anlaşılır.

"Kur'an, doğayı Allah'ı hem keşfeden hem de gizleyen nihâî bir tecellisi olarak tasvir eder. Bunun için de Kur'an, yalnızca kadın ve erkeklere değil; fakat aynı zamanda bütün evrene seslenir. Bir anlamda doğa, Kur'an vahyine katılmaktadır. Kur'an'ın âyetleri, insanlara olduğu kadar doğa varlıklarına da seslenir. Allah bitkileri, hayvanları, güneşi, ayı ve yıldızları bazı âyetlerde şahit tutar. Kur'an ne doğa ile doğaüstü arasında ne de insanlar ile doğa âlemi arasında kesin bir sınır çizmektedir."⁴⁸

"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'a aittir ve Allah herşeyi kuşatan (muhit) dir."⁴⁹ "gerçekten de insan ilahi bir çevreye (muhit) gark olmuştur. (...) o halde içinde yaşadığımız ve bizi etkileyen herşey ve bu çevrede kutsal olduğuna göre, çevreyi tahrip etmek de çağdaş insanı ilahi çevreden, yani yaratıcıdan koparmış olur."⁵⁰

İnsanoğlu başlangıçtan beri, yani geçmişini toplayıcılıkla ve avcılıkla sürdürdüğü dönemden beri çevreyle bütünleşmiştir⁵¹ Bize göre, başka bir ifade ile yaratılmışların aralarındaki ilişki, çevre kapsamına giren yaratılmışların ilişkisi olup yaratılıştan kozmostan itibaren başlar

Kâinata her varlık, konumları ve fonksiyonları ile Allah'ın varlığını gösteren birer delil ve bütün kâinatın insanın emrine verilmiş olması kâinatın manevi bir anlam yüklenmiş olduğunu göstermektedir, Her varlığın inanan insan gibi Allah'a ibadet içerisinde olduğunu, varlıkları ile Allah'ın daima ilişkisi içerisinde olduğu da keza kâinatın manevi bir yapısı olduğunu göstermektedir.⁵²

Kur'an, kâinata bulunan her şeyin Allah'ı tespih ettiğini bildirmektedir. Bu şu demektir: Varlık âlemindeki bulunan her şey, yaratıldığı amaca uygun olarak hareket edip tespihini sürdürmektedir. Sürdürülen bu hareketi engelleyici, tahrip edici, bir davranışa girmek veya bunlara karşı duyarsız kalmak caiz değildir Bunun içindir ki, insanlığa durmadan zarar veren çevreye zarara vermek zulümdür. (...) Allah Teâla dünyayı tüm insanlar ve canlılar yararlınsın diye yaratmıştır."⁵³ Bunun hikmetini ve değerini bilmemek Allah'a karşı gelmek sonra da insanların, bitkilerin, hayvanların hatta bize göre cansız bilinenlerin hakkına tecavüz etmek demektir.

Ara sonuç olarak denilebilir ki; Hayvanların, insanların oluşturdukları âlemler gibi bitkilerin de bu arada çeşitli ağaçların, üzerlik gibi, süpürge otu gibi, diken gibi çeşitli bitkilerinde ortak âlemleri vardır. Bu âlemlere cansız bilinenlerin âlemleri de dâhildi. Âlemlerim âlem içi ilişkilerinin âlemler arası boyutu da vardı. Bu iç ve dış ilişkiler sorumsuz, sınırsız ve hukuksuz değildi. Sınırlamayı koyan ve kontrol eden âlemler üstü bir güç bir makam bir düzenleyici vardı.

Âlemlerin mensuplarının düzenleyiciye karşı vecibeleri vardı ve bu onların ilişkilerini düzenlerken belirleyici olan ayrıca onların zikri idi. Nitekim mükâfat ve caza alabiliyorlardı. Bazı âlemlerin mensuplarının özel donanımları ve onların donatıcıya karşı farklı sorumlulukları vardı.

Âlemler arası ilişkinin metafizik boyutu dönemin sanatına da yansımıştı, hayat ağacı bunlardandı. Sanat eseri tasvirlerinde anlatılan sadece bir canlının fiziki ölümü ile oluşan fosilin diğer canlıya besin oluşturması ile sınırlı değildi. Ötügen'in kutsallığı yer-sub inancının yere ve suya yüklediği mistik anlamın mahiyeti muhtemelen buradan geliyordu. Ağaç kültürü Türk inanç sisteminden soyutlamak ve onun dışında farklı ve bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Bu sezisi sergileyen bulgulara, halk inançlarında, bazı sözlü kültür verilerinde, bir kısım etnograf malzemelerinde rastlanabilmektedir. Bunlar, yukarıda belirtildiği gibi bizim ağaç kültüründe aradığımız vasat ve vasitalardır.

Tasavvuf ehlinin menkıbelerinde de bu türden tespitler yapılabilmektedir. Bunlar zikir halindeki bir bitkinin koparılmaması gerektiği veya ehli dilin çiçeklerden bir çiçek ile konuşabilmesi, Berat Gecesi gibi

47 Mehmet Bayraktar, a.g.e. s. 37-38

48 Nasr, S.Hüseyin, İslam ve Çevre Bunalımı, İslami Araştır. Ter. M. Uyanık, Temmuz 1990 C.4. S.3 s. 157; zikreden, Kemal Atik, *Kur'an ve Çevre*, Erciyes Üniversitesi Yayını No 33 Kayser, 1992, s. 1-2

49 Nisa; 5/126

50 Kemal Atik, *Kur'an ve Çevre*, Erciyes Üniversitesi Yayını No 33 Kayser, 1992, s. 2

51 Kemal Atik s.3

52 Mehmet Bayraktar, a.g. e36

53 Kemal Atik s. 8

gecelerde bütün yaratılmışlarla birlikte ağaçların da secde edebilmeleri gibi hususlardır. Bunların ayet ve hadislerdeki yerlerine de örneklemelerde olduğu gibi işaret edilebilmektedir.

Adeta, Türk kültür tarihindeki ağaç kültürünü, onun günümüze ulaşan izleri ile takip edilebilecek en tekâmül etmiş halini, semavi dinler döneminde İslamiyet'te, görmek mümkündür.

Bu noktada bu ilişkilendirme; halk inançları-mit- tasavvuf arasında değil de kozmos- kozmogoni-kozmoloji-halk inançları-tasavvuf-semavi dinler arasında yapmak gerekebilecektir.

Ağaç/Orman/Bitki İyesi:

Eski Türklerin inancına göre; orman iyelerini memnun ettikçe saadet, mutluluk ve bolluğun geleceğine inanılır. Kitabelerde Gök Türklerin Ötüken Ormanı'ndan uzaklaştıkları zaman başlarına felaket geleceğinden bahsedilir.

Yaratılış mitlerinde de ağaca birçok vasıf yüklenir. Kудay, kişioğlunu bir ağacın dokuz dalından yaratmıştır. Kişioğlu o ağacın meyveleriyle yaşamına devam etmiştir.

Sivas çevresinde döl tutmayan kadınların başvurduğu, yağmur duasına çıktığı zaman yardım beklenen ağaçlar vardır. Bu yörede eski Türk inanç sisteminin izlerinin daha çok bulunduğu Alevi-Bektaşî kültürünün olduğunu söylemek gerekir.

Diğer Bitkiler ve ilgili varlıklar:

Bunlar orman ve meşelerde görülen veya orman ürünleri ile korunulan varlıklardır.

Geribelg:

Hasenanlı aşiretinde **garibelg** (gari, mantar ve belg ise yaprak demektir) diye bilinen bir pancar veya mantar türü vardır. Bunun kırdan toplanılıp dışarıda yenilmesinde sakınca görülmez ve fakat evin eşliğinden içeri sokulması sakıncalı bulunur, kaçınılır. Bu yasaklama eşik iyisi ile ilgili olabilir mi? İnanca göre bu bitki **cinlerin bostan bitkisidir**. Bu bilgiden hareketle halk inanmalarına göre cinlerin bostanları vardır. Kendilerince ziraat yapabilmektedirler.

Gök Vurması- Ceviz Ağacı

Acara'da Türklerin bir inanca göre **ceviz ağacının** altında yatılmaz. Bu inanç Nahcivan'da da vardır. Ağaçlarla ilgili bu tür inançlar bilinir. İnanca göre cevizin altında yatanı yağmur yağınca "**Gök vurur**" Göğün vurması **yıldırım** düşmesine yol açar ancak bu ismin verilmesi bize çok ilginç geldi. Keza **kavak ağacının** altında da yatılmaz. O'nun solunumunun insanı boğabileceği inancı vardır.

Yıldırım'ın vurması sonucu hayatını kaybeden canlılar için bazı yörelerde Tanrının lanetine uğradı, denir Tunceli yöresinde ise yıldırım vurması sonucu yanan ağaçlar ziyaret olarak bilinirler. Bunların kütüklerine yatır işlemi yapılır.

Isiak Bayramı-Ak Ağaç-Saçı:

Saha Türklerinin Isiaxh Bayramı'nda tören alanına yarım ay şeklinde genç **Ak Ağaçlar** dikilir Alanda ateşler yakılır ve bu ateşler tören bitinceye kadar söndürülmez. Akşamdan yere **kırmızı** serpilerek saç yapılır, yakılan ateşle geçmiş yılın kötülüklerinin yok edildiği, gelecek yılın güzellikleri müjdelenmiş olduğuna inanılır. Altay, Tuva ve Saha gibi Tanrıçılık inancının hala yaşamakta olduğu Türk kültür bölgelerinden Nevruz örnekleri almak mitolojik döneme yapılacak yolculuğa ışık tutabilir diye bu örneklemelere yer verilmektedir.

Meşe Adamı/Germekoçi:

Yarı kurt veya ayı, belden yukarısı yarı insandırlar. Olağanüstü **taklit gücü** vardır. Çok çeviktir. Daha ziyade avcılar ve karşılaştıkları diğer insanlar için zararlı olabilen bir kara iyedir. Ormanlık yerleri yurt tutarlar.

Arçora/Orman Cini: Akçora: İyi ruh, iyi cin; **Karaçora:** Kötü ruh, kötü cin; **Biçora:** Kiler cini; olarak bilinirlerken, **Arçora:** Orman cini ve Çertegri de şeytan demektir.⁵⁴

54 Sinan Kahyaoglu, "Tor İle Çor Arasında" www.yasarkalafat.info

Obur/Hortlak-Pelit-Sarımsak, Soğan;

Rize’de kötü insanların ölünce hortlağın çıkacağına inanılır ve bu Obur olarak bilinirdi. Obur çıktığı zaman beyaz kefeni sırtında olur. O, mezarından çıkar evin karşısına gelir gürültü yapar, tereklerdeki **soğan**ları yere dökermiş. Böyle hallerde “obur yerine git, yerine git” denilmesi halinde yerine gideceğine inanılır. Oburdan kurtulmak için onun mezarına **pelit kazığı** ile bir **sepet** çakılmış. Soğanın da **sarımsak** hatta **turp** gibi bazı kara iyeler karşısında koruyucu niteliğe sahip olduğuna inanılır.

Soğan, sarımsak kabukları yakılmaz yakılır ise şeytanın parası çoğalır. Gece soğan, sarımsak sabun **tuz** ne alınır ne de verilir. Alınır verilir ise acı habere işaret eder inancı vardır.

Obur/Ubırlı/Hortlak/Dişi Vampir:

Obur, Hemsin’de **Ubır** olarak bilinir. Hayatta iken kötülükler yapmış yaşlı kadınları, onlar öldüklerinde toprağın onları kabul etmeyeceği, definlerinden kısa bir süre mezarlarından çıkıp eski muhitlerinde çılgınlık atarak dolaştıklarına inanılır. Hortlak veya Ubur’un ceza olması için Allah tarafından ayaklarının altına **ateş** konulduğuna inanılır Ubur veya hortlağa silah işlemediği inancı da vardır Kendisini görenler veya sesini duyanların 3 defa “Urum eline” diye tekrarlamaları halinde güneş doğmadan mezarına gitmiş olacağı inancı yaygındır. Ubır, Tatar ve Kıpçak Türk kültür coğrafyasında **Vampir** ve **Ubırlı Kazak** da **dişi vampir** olarak bilinir. Daha ziyade ormanlık bölgelerde görüldüğü söylenir. Kara iyelerin güneş doğduktan sonra sabah ezanı okunduktan sonra gözden kayboldukları, yerlerine gittiklerine inanılır.

Kırmızı Biber-Nazar:

Acara Müslüman Türklerinde ambar ve evlere nazar değmesin “zararlılar” girmesin diye kapı başına **keçi-boynuzu** gerilir, çakılır. **Nazar boncuğunun** yanı sıra **kırmızıbiber** asılır **kırmızı/al** dikkati çeker nazarı kırar inancı vardır.

Nazarlık –Ağaç:

Daun ağacı, bu ağaç da mistik muhtevalı bir ağaçtır. Büyük gövdeli küçük meyveli bu ağacın dallarından kesilen parçalar, **nazarlık** olarak kullanılır, beşiklere, boyunlara ve bileklere takılır.⁵⁵ Batı Türklüğü halk inanmalarında **daun** diye bilinen ve hastalıklara yol açan bir kara iye vardır.

Daun ağacının nazara iyi geldiğine, nazar koruyucusu olduğuna inanılır. Bu ağacın dalından kesilen bir parça nazarlık yapılır, bebeklerin, çocukların koltuk altlarına boncukla birlikte dikilir.

Daun ağacı ile ilgili bir anlatıda; çok güçlü bir kadın boyunduruğa koşulur ve öküzlerden güçlü olduğunu iddia eder. Kaybeden taraf kazananın zevası/boyunduruğunda daun ağacı olduğu söylenir.

Güleybani ve Erdo: Kenger Dikeni:

Ahtacılar da halkın inancına göre Güleybani, Erdo gibi cinler geceleri erkek ve kadınlar evden çıkıp bir yere gidince onlara zarar verebilirler. Bunların zararlarından korunmak için insanların yakalarına iğne türünden şeyler takılır.

Ahtacılar’daki Güleybani inancı Anadolu Türklerindeki Gülyabani olmalı. İğne türünden batıcı ucu sivri cisimler nazarlıklar ve kara iyelerin yakalanmalarında, onların esir edebilmede de kullanılmaktadır. Diğer tarafta nazarlıklarda kullanılan hayvan kafaları, çok kere boynuzlu iken, **Kenger Dikeni** gibi koruyucu otlar da çok kere dikenlidirler.

Kara-Kura, Diken-Süpürge:

Uyuyan insanları ve bilhassa kadınları ağırlığı ile basan bunaltıp rahatsız eden cin türünden bir varlık olduğu kabul edilir. Kars’ın Dikme köyünde kara-kura basmasından korunmak için, kara-kuradan mustarip olan kadınların yastığının altına bıçak, özel bir **diken** veya süpürge otu konur.

Al Basması-Süpürge:

Hakkâri’de, Al basmasını diye, yorgana **iğne** batırılır. Ayrıca, loğusa yatağının yanına, kırkı çıkıncaya kadar **süpürge**, süpürme işi bırakılır. Böyle yapılırsa, o kişiyi **Alkarısı**’nın basmayacağına inanılır. Anadilleri Kürtçe

55 Kaynak Kişi: İbrahim Atasoy.

olan Pinyaniş ve Ertuşü Türk aşiretlerinde anneyi al basmasını diye, onun başucuna üzerine iğne batırılmış **soğan** konur. Annenin yanına **makas** bırakıldığı olur. Bebeğin başucuna ise **Kur'an-ı Kerim** veya **Yasin suresi** koyulur. Türk kültürlü halklarda süpürge sıradan bir bitki olmayıp, Onun etrafında soğan ve **sarımsakta** da olduğu gibi bazı inançlar oluşmuştur.

“**Süpürge** dik konmaz, süpürgein etrafındaki su etrafa saçılmaz saçılırsa” şeytanın çocukları çoğalır”, “akşam ev süpürmek iyi sayılmaz. Ev süpüren kişinin kısmetini dışarı attığına” inanılır. Süpürge etrafında bir kod oluşturacak kadar inanç birikmiştir. Hayatın bütün safhalarında süpürge ile ilgili inançlar vardır. Süpürge geleceği tahminde, kara iyelere karşı korunmada, bereketi celp etme ve benzeri hallerde inançla ilişkilendirilmiştir.

Merzifon'daki Bektaşî babası olan Piri Baba'nın türbesinde, **Geyik boynuzları** vardır. Buraya şifa için gelenlerin **efsunlama** yoluyla şifa bulduklarına inanılmaktadır. Buradan alınan **cöher/toprak** niyete göre şifa vasıtası olmaktadır. Merdivenle çıkılan türbenin girişinde sol taraftaki makatımsı yere yürüyemeyen çocuklar yatırılmakta ve şifa niyetine çocuğun üzeri **süpürge** ile süpürülmektedir.⁵⁶ Süpürülürken “Bizim elimiz değil **Fatima Anamızın** elidir” veya “Bizim elimiz değil **Hatice Anamızın** eli olsun” deniliyor. Süpürgeyi türbede bulunan yaşlı bir kadın veya çocuğu getiren hanım kullanılmaktadır. Burada adak olarak **mum** yakılmaz. Adak olarak **koç** veya **horoz** adanır. Ziyaretçiler türbenin belirli bir yerine **niyet taşı** yapıştırmaktadırlar. Geçmişte **niyet çaputu** da bağlanmakta ve niyetlerin **niyet dilekçesi** şeklinde yazılı bırakıldığı da olmaktadır.⁵⁷ Bu uygulamanın daha yüzeysel bir şekli de Ali Semerkandi Hz. lerinin türbesinde yapılmaktadır.

Sıraç Türkmenlerinin al-yeşil olan gelin bayrağı gönderinin tepesine bir **soğan** konur. Bu toplumda üzerlik, sadece tütsü inancı ile değil, aynı zamanda ağaç-bitki kültü ile de ilgilidir.⁵⁸

Üzerlik inanç ve uygulamaları birçok yerde olduğu gibi Aksu Salurlarında da vardır. Ağustos ayının birinde, güneş doğmadan üzerliğin toplanmasının gerektiğine inanılır.

Yozgat-Topal Ali Türkmenlerindeki bir inanç ve uygulamaya göre, Bu yörede her gün bir üzerlik tohumu yutan kimsenin bu üzerliğin kalp damar hastalıklarına iyi geleceğine kanı temizleyeceğine inanılır.⁵⁹ Ayrıca **sarımsağı** limon suyunda eritip bir şişeye koyulması ve şişe kapatılmadan ağzının bez ile örtülüp kapatılması ve bu karışımı çalkalayıp her gün bir miktar içilmesinin metabolizmayı yenileyeceğine de inanılır.⁶⁰

Al Karısı/Hamam Karısı/Ağaç Karısı:

Şahseven Türkleri iyeler için “özümüzden eyler” derken, Azerbaycan Türkü “bizden yeğler” der. Anadolu'da bu tanımlama “bizden iyiler” şeklinde yapılır.⁶¹ **Al karısı**, **Hamam karısı**, **Ağaç karısı** bu tür kara iyelerdir.

Kızılbaş Türk inancında Hamam karısı emcekleri/memeleri anormalden büyük olan bir dişi kara iyi olarak tasavvur edilir.⁶² Bu arada emcek ata, genelde dişi ecdadı anlatmış olur.⁶³

Ağaç Büyü-Bağlama/Düğüm Atma:

Ağaca İp Bağlama Düğüm Atma şeklindeki uygulama “Yolculuğa çıkan birinin bir **ağaca ip** bağlayıp, o yolculukta iken bu ip çözülürse hanımının kendisine ihanet ettiği inancı da Cahiliye Araplarının yaygın inançları arasındaydı. Ağaca bağlanan bu ipe “**Retm**” denirdi. İbn Arabi bu konuda, şöyle der; Bir adam yolculuğa çıkmak istediği zaman hanımına şöyle tavsiyede bulunur. “Sakin ha şöyle şöyle yapma. Zira ben senin için şu ağaca ip bağladım. Eğer yanlış bir iş yaparsan o ip kendiliğinden çözülür” Bir Arap şairi bu konuda şöyle der, Kadın kötü yolu düşünürse, sen ne kadar vasiyet etsen de ağaca düğüm bağlasan da o günde fayda verir mi?”⁶⁴

Evliya-Ağaç-Ovo Tekke-Adak Bezi Bağlama/Kıyra:

Amasya Sıraç Türkmenleri halk inanmalarında **nazarlama** diye bilinen bir uygulama ve inanç vardır. Bir evliye olduğuna inanılan kimse, kırdan-bayırda, seyahat boyunca bir yerde oturur ise orası “nazarlama”

56 Kaynak Kişi: Ali Eyüp Aşık (Merzifon'da mukim, 55 yaşlarında, emekli, Alevi-Müslüman inançlı bir kimse.)

57 Yaşar Kalafat, “Amasya halk İnanmaları ve Bazı Monografilerden Mitolojik Veriler” www.yasarkalafat.info

58 Yaşar Kalafat, “Bahçelievler Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnanç ve Uygulamalar”, *Kodlar ve Kültür-1: Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 55-77.

59 Kaynak Kişi: Sadettin Çınar, alınan köyden Ankara'da yaşamakta olan emekli 70 yaşlarında bir kimse

60 Yaşar Kalafat, *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info

61 Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri*, Ankara 1999, 3. Bsk. Ankara

62 Yaşar Kalafat, “Bağdatlı Şahseven Kızılbaşlarda Halk İnançları”, *Türk Kültürlü Halklarda Orta Asya'dan Orta Dağı'ya İnanç Göçü*, Berikan, Ankara 2011, s.179-217

63 Yaşar Kalafat, *Nuh Kültür Coğrafyasında Mitolojik Sözlük Denemesi* www.yasarkalafat.info

64 Ali Çelik İslam'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları, Beyan yayınları, İstanbul, 1995 2. baskı. s.182

olarak bilinir ve ziyaret mekânı işlemi görür. Buralara **adak** adanır, **dilek bezleri** bağlanır, çeşitli dilekler için buralar ziyaret edilir. Bazı muhitlerde bu yerlere “**döşek**” veya “**döşsek**” denir. Buralara dedelerin **nazar** eylediği kabul edilir.⁶⁵

Büyük şamanlar öldüklerinde yol geçmez sapa ve uzak yerlerde gömülüyorlar veya ağaç dallarının üzerine bırakabiliyordu.

Altay Türkleri kendi topraklarını kutsal sayıp doğaya inanırlar. Altay’ın **eesi/sahibi** olarak beyaz giysili **Ak Sakallı ihtiyarı** bilirler. Altaylılar tanrıların/kutsal ruhlarının taş, ağaç ve Altay’ın doğası olduğuna inanırlar. Dağlarda ve pınar başlarında bulunan ağaçlara Ak Sakallı ihtiyardan dilek dileyerek **ak kurdele** bağlarlar. Ak kurdele, aksakallı ihtiyardan dilek dileme simgesidir. Altaylar buna **kıyra** derler. Ak Kurdele dilek tutularak kutsal saydıkları ağaca ya da **oobo taş’a** /taş yığına bağlarlar. Ayrıca taşların arasına ağaç budakları saplanır ve ona da ak kurdele bağlanır. Bu uygulama yapılırken temiz olunmalı ve aileden bir yıl içinde vefat eden kimse olmamalı. Yaslı olanlar için ayrı kurdeleler vardır Kıyra kurdelesi yeni olmalı ve genişliği 4-5 santim uzunluğu ise 1 metreyi geçmemelidir Bir kimse birisi kendisi diğeri akrabası için 2 kurdele bağlamalıdır. Kıyra her ağaca bağlanmaz sadece doğa yaratıldığında ilk yaratıldığı düşünülen ardıç, kayın gibi ağaçlara bağlanır. Özellikle ağacın budaklarının tam ortasına bağlanması gerekir. Bu onlara göre yer gökyüzü ve uzayın tam arası olarak bilinir. Kurdeleler güneşin doğuşu ve batışına göre yani saat yönüne doğru kısa kısmı yukarı, uzun kısmı aşağıya doğru bırakılacak şekilde tek düğümle dilek tutularak bağlanır.

Kıyra geleneğinde kurdelelerin rengi özel anlamlar taşır. Renkler sadece beyaz, mavi, sarı, kırmızı, yeşil olmalıdır. Beyaz renk saflığın temizliğin rengi olup Tanrı’dan iyi niyet dilemek için bağlanır. **Mavi** gökyüzünün, **kırmızı** ateşin, **yeşil** ise Altay dağlarının rengidir. **Sarı** renk, güneşin simgesi olup genelde okumuş, aydın insanlar bu rengi bağlarlar. Kutsal ağaçlara hiçbir zaman koyu ve siyah renk bağlanmaz. Koyu renkler karanlığı temsil edip kötü niyet anlamına gelir. Kutsal yerlerde yüksek sesle konuşulmaz⁶⁶.

Hatay-Samandağı-Vakıflı Gregoryenlerinin inancında. Ağaçlara veya benzeri yerlere **adak bezi** bağlama inanç ve uygulaması yoktur.⁶⁷. Karabağ Ermenilerinin, kesilen hayvanın kafatasının ayaklarının ağaca asıldığı bilinmektedir⁶⁸.

Tekke-Ağaç-Adak-Kurban-Saçı:

Sıraç mistisizminde ziyaret yeri olarak kabul gören mekânlardan birisi de **Ardıç Tekkesi**’dir. Büyük bir ardıç ağacından ibaret olan tekke, **adak yeri** olarak da bilinir. Niyet tutan halk buraya **adak çaputu** bağlar. Tekkedeki yükünmelerde “ey gözüne kurban olduğum kara taş, hak desen hak olur, benim şu hacetimi gider” der.⁶⁹

Didiğin Tekke: Lâdik Salur köyündedir. Burası geçmişte toplu bir şekilde ölen çocukların defnedildiği bir ağacın bulunduğu yerdir. Mistik muhtevası buradan gelmektedir.

Erikli Evliya ile ilgili efsaneleşmiş bir anlatıya göre, bir hasta çeşitli doktorlara götürülür, ama şifa bulunmaz. Görülen bir **rüyada** hastalarına şifa arayan ailenin reisi Erikli Tekke’ye **kurban** göndermiş eşi ile birlikte kurban pilavı yemektirler. Bu rüyadan evliyanın kurban istediği hükmü çıkarılır. Bu rüya üzerine, kurban kesilir ve rahatsızlık giderilmiş, hasta tedavi görmüş olur. Burada olduğu gibi diğer evliyalarda da ziyaret uygulaması aynıdır.⁷⁰

Orta Anadolu’da düğün zamanı komşular arasında **odun yarışı** yapılır. Bu yarışla düğün sahibi aileye bir-iki aylık kışlık odunu getirilir. Oduna davul zurna eşliğinde gidilir. Birinci olan yarışçının beline düğün sahibi 1-2 metrelik bir kumaş parçası bağlayarak onu ödüllendirmiş olur.⁷¹

Ağaç-Şifa Dileği: Edremit-Kazdağı Tahtacılarında sancılanan çocuk şifa bulsun diye **ulu ağaçlara**, **ulu** çaylara götürülür ve falanın oğlu filan diye kimlik belirtilerek şifa dilenilir.⁷².

Kimlik belirtme, **muska** yapılırken, **fala** bakılırken, **büyü** yapılırken de önem kazanır.

65 Yaşar Kalafat, “Amasya Halk İnançları ve bazı Monografilerden Mitolojik Veriler” www.yasar Kalafat.info

66 Shurubu Kayhan, *Beşikten Mezara Türk Dünyası Gelenekleri*, Dört Mevsim, İstanbul, 2017. S. 48-49

67 Kaynak kişi: Kubar Kartun, 53 yaşında, Lise mezunu, Vakıflı köyü Gregoryen Ermenilerinden Ev hanımı

68 Yaşar Kalafat, “Karşılaştırmalı Musa Dağı Gregoryen Ermenileri Halk İnançları”, *Anadolu Türk Kültür Coğrafyasında Gregoryen Halk İnançları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, s.25

69 Kaynak Kişi: İbrahim Atasoy.

70 Kaynak Kişi: İbrahim Atasoy.

71 Kaynak Kişi: Bilal Uğur.

72 Kaynak Kişi: Sinan Kahyaoğlu, Tahtakışlar köyü Tahtacılarından Yüksek tahsilli, 50-55 yaşlarında, araştırmacı-yazar, dede

Ağaç-Niyaz:

Edremit-Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinde **ağaca niyaz** yoktur. Yaşlı ağaçlar kutsal kabul edilir onlara dokunulmaz⁷³.

Bir varlığa ağaç örneğinde olduğu gibi niyaz edilmiyor ise Totem olduğu olabileceği düşünülemez.

Edremit-Kazdağı yöresinde Tahtacı ağacı kesmeye başlamadan evvel, "Ya ağaç, ben seni rızıkım için kesiyorum beni affet" dedikten sonra, "ya **Habib Naccar**, sen yetiş, sen beni koru ve kolla" ve ayrıca hayvanlara odun veya kereste yüklenirken de "Ya Habib Neccar, sen yetiş sen bizi koru kolla" denirdi⁷⁴.

Bu bulgudaki ağaca seslenme, bize göre ondan dilekte, talepte bulunma şekli değil, onunla haklaşmak onunla helalleşmek şeklindedir. Halk inançlarında kişiöğlü kendi organlarından da helallik ister.

Ağaç kültü, ağacın bir iyisi olacağı veya ağaçlardan bir ağaç türünün belirli bir toplumun ongunu olabileceği inanç esaslandırmasından yola çıkılınca, sistemde iye inancı döneminden sonra gelişen pir kültü, iyeye veya iyelere hükmedebilir sonucunu doğurmaktadır. Bu izahı, pirlere genel fonksiyonları düşünülünce, diğer ak ve kara iye alanlarında da çok sayıda örnek bulmak zor olmamaktadır.

Şaman-Pir sürekliliğinden yola çıkılınca da, şaman da icraatının hemen her döneminde ve her türünde bir takım iyelerle işbirliği halindedir. Ayin kostümündeki hayvan ve bitki aksamları, çıkardığı hayvan ve tabiat sesleri onların ruhiyatından yararlandığını göstermektedir. Halk inançlarındaki **Ağaç Pir**'ler ile pirlere ağacının olması hali ortak noktalarına rağmen farklı hususlardır.

Marangozların piri olarak bilinen **Neccar**'in mezarı Antalya'da olup Hz. Muhammet'in peygamber olarak geleceğini ilk haber verenlerden olduğuna inanılır.⁷⁵

Ağaç Dolunay-zaman:

Kazdağı Tahtacılarında Ayın diğer adı, **gece güneşidir**. Ekin, **Dolun Ay**'da ekilir. Ağaç dolun ayda kesilir. Karanlıkta kesilen ağacın kurt yapacağına çürüyeceğine inanılır. Dolun ayda kesilen ağaç ise özdür, kurtlanmaz, inancı vardır. Tahtacılar sürüm olsun diye dolun olmayan ayda ve kendileri için dolun ayda odun keserler⁷⁶.

Ağaç şifa-zaman:

Sancılanan **atların** tedavisinde **yılğın çubuğu** kullanılır. Bunun için bu çubukla hayvanın 3 defa sağından ve 3 defa da solundan vurularak sancısının geçeceğine inanılır⁷⁷.

Kars'ta 2 sala arasında Bayram ve Cuma salası bir güne rastlarsa ki bu **kırk yılda** bir olurmuş, 20-30 cm boyunda bir çubuk camiye getirilir. Bu sopaya imam ilgili ayetleri camide okur bu sopa sancılanan hayvanların sancılanan kısımlarına sürülür ise sancısının kesileceğine inanılır.

Bu tespitte bayram ve cumanın aynı güne gelmiş olmaları gibi kutlu bir zaman, camide okunmuş olmak gibi kutlu bir mekân ve Allah'ın kelamının okunmuş olması gibi ilahî kutlu bir kelam bir araya gelmiştir. Uygulamaya konulan ağacı seçilmiş bir ağaç değil bir ağaç dalı oluşu, dala kutu verenin Allah olduğunun görülmesi bakımından tipik bir örnektir.

Ağaç-Kut-Kutsal Zaman:

Kayın Tanrının ağacıdır. Kayın ak ve kara iyelerin yeryüzüne inne yoludur. Kayın ağacının yurt tuttuğu yerlerde Tanrı kutu solunur. Bunun için olmalı Camilerin temeli ile birlikte bahçelerine kayın dikilir. Hükümdar sarayları mezarlıklar da yanlarına ekilen kayın ağaçları ile yaşattırlar. Kayın kutu insana merhamet ve iyi niyet verir⁷⁸.

Balıkesir'de arife günü **yaş ağaç** kesilmez. Denizli'de Ramazan ve Kurban Bayramları ile arife günü kabir ziyaretlerinde "**Mersin dalı**" dikilir. Artvin'de arife günü evine odun getirenin evine **yılan** gireceğine inanılır.⁷⁹ Kırım ve Karaim Türkleri meşe ağacını uğurlu sayarlar, **Çift Kale Mezarlığı**'ndaki ağaçları kutsal kabul ederler.

73 Kaynak Kişi: Mehmet Mercanoğlu

74 Sinan Kahyaoğlu, *Kazdağından Esintiler*, İstanbul, 2013 Çakıroğlu Grup

75 Sinan Kahyaoğlu, *Kazdağından Esintiler*, İstanbul, 2013 Çakıroğlu Grup s. 186

76 Kaynak Kişi: Mehmet Mercanoğlu

77 Kaynak Kişi: Bilal Uğur.

78 Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004

79 Y. Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara, 1996, s. 196-197

Kırım Karaylarında, kaledeki Karay Mezarlığında “Balta Tıymez” adı ile bilinen kutsal ulu ağaçlara halk elleyerek, alnını sürerek dua eder. Karaylar; güneş doğarken ağaçlar aydınlanırken, güneşin doğduğu yerlere yüzlerini sürerek özel şarkılı dualar okurlar. Bu ayinlerde daire çizecek tarzda hareket ederler.

Ağaç-Su:

Aslantaş köyünde de **pelüt ağacı**’nın dibinden çıkmakta olan **su** ile ilgili inançta da; göz hastalıklarına iyi geldiği için, bu su ile **3** defa yüzün yıkanması gerektiği inancı vardır.⁸⁰

Kuzey Irak’taki kutsal su muhtevalı inançlar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki benzerlerinden farklıdır. **Süleymaniye**’deki **Şeyh İsa-Musa Suyu**, çocuğu olmayan ailelerin, suyundan içtikleri kutsal bir mezardır. Bu mezarın önündeki büyük ağaçlara Kırmınc ve Türkmenler kutsiyet atfetmektedirler. Dalları dahi korunan bu ağaçların dallarına **çaput** bağlanmakta dileklerde bulunmaktadır. Suyu kutsal kabul edilen Kerkük’deki **Baba Gulgul** mezarında Türkmen ve Kırmıncılar daha ziyade cilt hastalıkları için şifa ararlar. Bu tür ziyaretlerde dallarına dahi dokunulmayan kutsal ağaçların “**sahipli**” olduğuna inanılır. Bu ağaçların dallarına bağlanan çaputlar ise, ziyarete yapılmış birer “**saçı**” dırlar.Nahçıvan’da da ağaç kültü ve Azerbaycan’ın diğer kesimlerinde olduğu gibi aynı özelliklerle yaşamaktadır.⁸¹

Hayatın Safhaları-Ağaç:

Afganistan Türklerinde **sünnetin parçası** ağaç dibine gömülmektedir.⁸²Anadolu’da cenazenin son banyo suyu, şeyhin abdest suyu, kırkı dökülen anne ve bebeğin suyu gibi sular gelişi güzel yerlere dökülmez tercihen ağaç dibine serpilirler.

Ağaç Evlilik:

Gül Ağacı-Kismet Açma: Marmara Ereğlisi’nde genç kızların kismetlerinin açılması için ağaçlara **gelin teli** ve çaput bağlanır. Denizli’de çeşitli dilekler ve özellikle genç kızların kismetini açılması için **Gül Ağacı**na para bağlanır.⁸³

Yozgat-Sıraç düğünlerinde Türk bayrağı olur. Ayrıca bir de **düğün bayrağı** hazırlanır. Bunun için 3-4 çatallı bir çam dalı alınır, dallardan her birinin ucuna bir **elma**, elmalara püskül ve püsküllerin alt kısımlarına **al** ve **yeşil** yazma bağlanır. Bunların ortasında **ayna** olur.⁸⁴

Karaim Türkeri’nde gelin oğlan evine gelmeden evvel damadın evinin eşğine bir **meşe ağacı** dalı konulur. Azerbaycan Türkleri zifaktan evvel yedi veya dokuz dallı bir ağacı şeker ve meyvelerle süslerler. Buna **Bey Şahi** denir.⁸⁵

Yozgat Salurlarında, Damat bayrağı damadın evinin önüne dikilir, bunun için bir çatallı Çam Ağacı alınır, onun çatallarından birinin ucuna **yeşil** diğerin ucuna **al cuval/horoz teleği** veya bez bağlanır her ikisinin ortasına bir çivi ile elma tutturulur. Bayrak direğinin temeline **bıçak** gömülür. Bayrak indirilince; bayrağı, elmayı cuvalı/horoz teleğini damada götürebilen ondan bir hediye alır. Düğünlerde **elma**, **Hz. Ali**’yi simgeler. Hz Ali’ye elma gelmiştir. Şimdilerde Düğün Bayrağı olarak Türk Bayrağı düğünlerde yer almaktadır.⁸⁶

Ağaç-Ölüm:

Ceviz Ağacı diken kimsenin ömrü kısa olur, inancı vardır. Ceviz ağacı ve ölüm ilişkili halk inancı oldukça çoktur. Nahçıvan’da ceviz ağacı dibinde uyuyanın öleceğine inanılır. Ceviz yaprağının **güvelere** karşı koruyucu gücüne inanılır. Ceviz ağacının gündüz karbondioksit verdiği inancı yaygındır.

Sıraçlarda evliyaların mekânlarından alınan **topraklar** şifa niyetine sulandırılıp hastaya içirilir. **Evliya** olarak bilinen ağaçların yaprağından veya dalından alınması halinde, alanın cezalandırılmasına yol açabilir. Bu mekânlarda yakılacak ocağın odunu bile, hususi olarak gelinen yerden getirilir, burada mekâna ait yerli odunlar kullanılmaz.⁸⁷ Bu incelikte **sahiplilik** inancının izleri aranabilir.

80 Kaynak Kişi: Seyit Ahmet Uzun.

81 Ebülfey Kulu Amanoğlu, “Nahçıvan’da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü) *Milli Folklor*, Yaz, 1998, s.38 s. 36-43.

82 Kaynak Kişi Habib Süleymanlı,

83 Yaşar Kalafat, “Güney Kafkasya’da Ortak Halk İnançları Damat/Güvey Bağı”, www.yasarkalafat.info

84 Yaşar Kalafat, Halk kültürüne meraklı, bölge halkından, her yıl yapılan Mahzenli Ali Efendi etkinliklerinin organizatörü *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info

85 Yaşar Kalafat, Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı, Berikan, Ankara, 2012

86 Yaşar Kalafat, *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info

87 Kaynak Kişi: İbrahim Atasoy.

Sıraçlarda **Daum Ağacı**, mistik muhtevalı bir ağaçtır. Büyük gövdeli küçük meyveli bu ağacın dallarından kesilen parçalar, insanlar ve çiftlik hayvanları için **nazarlık** olarak kullanılır, beşiklere, boyunlara ve bileklere takılır.⁸⁸ Batı Türklüğü halk inanmalarında **daun** diye bilinen ve hastalıklara yol açan bir kara iye vardır.

Yatırların bulunduğu tepelerden ağaç kesmek inanç itibarıyla yasaklanmıştır. Buralardan ağaç kesenin bu ulu zatlar tarafından cezalandırılacağına inanılır. Sehven ağaç kesip evine getirenin kestiği ağacı gündüz gözü geri götürmesi önerilir. İnkaza uymayanın evinde yangın çıkabileceğine, ceza göreceğine inanılır.⁸⁹ Ağacın iade edilmesi için gündüzün seçilmiş olması kara iyelerin geceleri aktif olmaları inancı ile ilgili olabilir. Bu bulgu bu türden ağaçların **tabu** oluşturduğunu gösterebilir.

Daun ağacının nazara iyi geldiğine, **nazar** koruyucusu olduğuna inanılır. Bu ağacın dalından kesilen bir parça nazarlık yapılır, bebeklerin, çocukların koltuk altlarına boncukla birlikte dikilir. Daun ağacı ile ilgili bir anlatıda; çok güçlü bir kadın boyunduruğa koşular ve öküzlerden güçlü olduğunu iddia eder. Kaybeden taraf kazananın zevası/boyunduruğunda daun ağacı olduğu söylenir.

Yarımlık Tekke/Fıtık Tekkesi-Ocak: Samsun Salur köyü için dört tarafı türbe denir. Bunlardan **Yarımlık Tekke/Fıtık Tekkesi**'nde fıtık tedavisi için hasta ağaçtan geçirilir. Bunun için ağaç dikine yarılar hasta olan büyük veya küçük kimse oradan geçirilir. Sonra yarılan ağaç bezle bağlanır, yarık tutarsa hastanın şifa bulacağına inanılır. Yarımlık olarak tanımlanan rahatsızlık çocuklardaki doğumdan itibaren olan fıtıktır. Bu tedavi **ocaklı** kimse tarafından yapılmaktadır.⁹⁰

Fıtık Tekkesine hasta çocuk getirildiğinde hasta sahibi, "**Hüseyin Dede** yüzü suyu hürmetine çocuğun yarıklığı geçsin" denir. Şifayı verenin Allah olduğuna inanılır. Hasta tedavi olduğunda tekrar tekkeye getirilip Tekkedeki yetkili ve vergili kimse tarafından 3 defa okunmalı ve evliyanın etrafında sağdan başlanılarak döndürülmelidir. Tedavisi bitmiş kimse varsa adağı onu keser. Bu **tavaf**ta çocuklar anne veya babasının kucağında dolandırılırlar. Ailede 4-5 **Ocaklı** vardır, hâlen ocakta hastalara Seyyit Ahmet Uzun bakmaktadır.⁹¹

Didiğin Tekke: Burası geçmişte ölen çocukların defnedildiği bir ağacın bulunduğu yermiş. Zamanla o ağaç kesilmiştir.⁹²

Ortak bir ağaç kültüründen ziyade, ağaçların farklı fonksiyonları oldukları şeklinde bir inanç taşımaktayız. Her boyun bir kutsal ağacı, kutsal dağı olduğu esaslandırmasından hareketle, her ağaç türünün farklı bir etkinliğinin olduğunu düşünüyoruz. Bu konuda ağaç pirlere, pirlere kutlu ağaçları fikrinin de ayrı ayrı irdelenmesinin yararına inanıyoruz

Ayrıca yöredeki Aslantaş köyünde; **Aslantaş Tekkesi** ile **Siğil Tekkesi**, vardır.⁹³

Tekkelerden ağaç kesilmez, keseni tekkenin gücü cezalandırır. Tekkeden yıkılmış ağaçları getiren kimsenin gördüğü **rüya** ile uyarılması üzerine hatayı yapan tövbekâr olur.⁹⁴

Bir Şaman olan Timur Davletov'a göre insanlar hayvanlar ve bitkiler âlemi sıralamasında insanlar öncelikli konumda değillerdir.. Âlemler, aralarında ilişkili bir zincirin halkaları gibidirler. Hayvanlar ve bitkiler âleminin yok olması insanların ölmesi demektir. Ancak insanlar âleminin devreden çıkması diğer âlemleri olumsuz etkilemez. Şamanın davulunun ağaçtan yapılmış olmasından dolayı ağaç şaman için davulu kadar önemlidir. Şamanın davulu bozulunca veya şaman ölünce tekrar ormanda bir ağaç dalı oluşur. Canlılar âleminde bir kan akrabalığı vardır şaman ile ağaç arasında da bir kan akrabalığı vardır. Her şamanın bir **kutsal ağacı** ve bir **kutsal hayvanı** vardır.⁹⁵

Kutlu yerler, bir evliyanın, gerçekte yaşamış olan veya yaşadığına inanılan bir kişinin makamı olmadığı halde türlü hacetler için başvuru yerleridir. Kayalar, ağaçlar, pınarlar, ılıcalar gibi yerlerdir.⁹⁶

"Türk hükümdarı, kendini gökte doğmuş kabul ederek, Tanrı'ya biraz daha yakınlaştığını O'nun iradesiyle şahsına lütfedilmiş olunan karizmatik durumu meşrulaştırdığını sanıyordu. Bu yüzden Tanrı'nın gönderdiği İlahi özellikleri olduğuna inanılan hakanın, bu durumda doğumundan itibaren birtakım farklılıkları ve üstünlükleri söz konusudur ki, onun doğumunda aracı rolü oynayan hayvanlar, ışık, su, ağaç, vs. varlıklar ön plana çıkarlar. Bunlar hem yazılı belgelerde, hem de Türk destanlarında sıkça rastlanan hususlardır."⁹⁷

88 Kaynak Kişi: İbrahim Atasoy.

89 Kaynak Kişi: Ahmet Çilli.

90 Kaynak Kişi: Osman Aksoy.

91 Kaynak Kişi: Seyit Ahmet Uzun.

92 Kaynak Kişi: Osman Aksoy.

93 Kaynak Kişi: Osman Aksoy.

94 Kaynak Kişi: Osman Aksoy.

95 Timur Davletov, "Şaman kültürünü yeniden okuyabilmek: Timur Davletov at TEDxReset 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=bln8-P9N9pw/> Erişim Tarihi: 05.02.2017

96 Erman Artun, *Ansiklopedik Halkbilimi/ Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karaman Yayınevi, Adana, 2014, s. 328

97 Sadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, 3. Baskı, Berikan Yayınevi, 2014, s.69

Vahide, Yarattılmışlar İtibariyle Tespihat/Zikir-Kut Bağlantısı'nda; "Yedi gök ve yerler ve onlarda bulunanlar Allah'ı tespih ederler. O'nu hamt ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. (...)"⁹⁸, "Gövdesiz bitkiler ve (necm) ve ağaçlar da Allah'a secde ederler."⁹⁹ "Gökte ve yerde olanların, güneş ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musunuz?"¹⁰⁰ "Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler, büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler."¹⁰¹, "Göklerde ve yerde olan kimselerin, sıra sıra uçan kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmez misin? Her biri kendi niyaz ve tesbihini bilir."¹⁰²

Bingöl'ün Alevi ve Şafii Zazaları. **Heser Baba, Şeker Baba, Kara Baba**, Şehidi Desti / Kara Şehit, Karer Baba Alevi Zaza halkın ziyaret yerleridirler. Bunların mekânından getirilen **taş** ve **ağaç** parçaları teberrüktür. Bunlar **Cuma akşamları** eve getirilirler ve bunların buldukları yerlerde sabaha kadar ışık yakılır. Bu teberrükler özel bir torbanın içerisinde evde bir köşede bulundurulurlar. Burası evin güneşe bakan yönüdür. Bunların ışıklandırılmaları mum yakılarak veya elektrik ışığı ile yapılır. Hasta olan kimsenin başucuna şifa olması için asılırlar, bunların sularının içirildiği de olur". Bunları dinlerken Hakasya'da çadırın güneydoğuya bakan üst köşesine asılan, kötülükleri defeden, iyilikleri celbeden resimlediğimiz farklı isimlerle anılan içerisinde ağaç dalı, kuş teleği, hayvan postu gibi nesnelerin bulunduğu tılsımları hatırladım¹⁰³.

Şeyh Ahmet'in türbesinin yakınında bir kısmı eski olan bir hayli mezar var. Bunlardan bir kadına ait olan mezardaki **meşe ağacı**na geçmişte çaput bağlanırmış; sonradan bu ağaç kesilmiş. Biz gidince kapalı olan türbe, Perşembe günleri açık oluyor ve **adak** adanıyor. Türbenin yanındaki odada hastalar birkaç saat yatıp şifa buluyorlar. Bu bölge **Şeyh Ahmet Deresi** olarak biliniyor¹⁰⁴.

Bingöl de her Alevi köyünün bir tepede, köyünde bir ziyareti vardır. Kışın gidilemeyeceği için köylerde de **dede ziyaretleri** bulunur. Bu mekânların ağaçları kesilmez, buralarda hayvan otlatılmaz, buralar dua etme mekânlarıdır.¹⁰⁵

Bingöl Alevi Zazalarında. "Cuma günleri kesinlikle **ağaç** kesilmez, çoğu yerlerde bu günde çalışılmaz ve tatil olarak kabul edilir."¹⁰⁶

Bingöl'de evlenmemiş kız ve erkeğin kısmetini açmak için ziyaretlere gidilir, dua edilir, ip bağlanır, kurban kesilir, rüya görmeğe çalışılır, görülen rüyaya göre kısmetini açılacağına inanılır. Ziyaretten alınan **taş** veya **ağaç** parçası evleninceye kadar saklanır. İp bağlama yöntemi çok yaygındır.¹⁰⁷

Rüyada **yeşil ağaç** gören kişinin iyilikle karşılaşacağına, **kuru ağaç** gören kişinin ise kötülükle karşılaşacağına inanılır¹⁰⁸. Rüyada **yeşil** olumlu mesaj olarak bilinir.¹⁰⁹ Yıkık yer, sökkük giysi, yanık nesne görülmüş rüya halk inançları kültüründe pek makbul rüya olarak algılanmaz.

Kırşehir Kızık Türkmenlerinde mezarlıktan **ağaç** kesilmez. Eğer kesilirse ağacı kesen kişiyi ölenlerin ruhlarının rahat bırakmayacağına inanılır¹¹⁰. Mezarlıktaki her şeyin **sahipli** olduğu sahiplerinin orada yatan mevtaların olduğuna inanılır. Bu nedenle mezarlıktan hiçbir götürülmez¹¹¹.

Yanlışlıkla kesilen üzüm bağındaki çubuğun kesene **beddua** edeceğine inanılır¹¹². Ağaçlar için "yaş kesen baş keser diye bir söz vardır. Canlı kabul edilen hiçbir şey zamansız ve usulsüz kesilmez.

Dabak Satma İnanç ve Uygulaması:

Posof yöresinde *şap* hastalığına *da bakardı* verilmektedir. Yaylada veya köyde *dabak* hastalığı hayvanlara bulaştığı zaman, saygınlığı olan sözü dinlenir bir yaşlı kadın seçilir. Ağaç parçalarından bir bebek yapılarak, üzerine kumaş parçalarından elbise giydirilir. Bu yaşlı kadın buluş çağına girmemiş çocukları da yanına alarak, bu **ağaçtan bebeği** kapı kapı dolaştırarak çocuklar şu sözleri söylerler:

98 İsra 44

99 Rahman 6

100 Hacc, 18

101 Nahl 49

102 Nûr 41

103 Yaşar Kalafat / Sinan Ogan "Abakan Sempozyumu ve Hakasya Seyahat Notları", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, Mart 2003 S. 195, s. 46-54

104 Kaynak kişi: Abdurrahman Ensari, Bingöllü, profesör.

105 Kaynak kişi: Mustafa Kurban Dede.

106 Doğan Karasu, *Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam*, İstanbul, 2004, s.62-65

107 Doğan Karasu, *Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam*, İstanbul, 2004, a.g.y. Yaşar Kalafat, "Karir Zaza Türk Halk İnançları" www.yasarkalafat.info

108 Meltem Yılmaz, a.g.e s 41

109 Yaşar Kalafat, *Türk Halk İnançlarında Renkler*, Berikan Yayınevi Ankara, 2012

110 Meltem Yılmaz, a.g.e s. 43

111 Yaşar Kalafat, "Kocaeli halk inançlarında yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram: Sahiplilik", *Uluslararası Gazi Akçakoca ve tarihi Sempozyumu Bildirileri (02-4 Mayıs 2014 Kocaeli) Cilt III*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yayınları Kocaeli 2015 s. 1743-1752

112 Yaşar Kalafat, "Karşılaştırmalı Kırşehir-Karaman-Kızılıöz/Kızılközü Halk İnançları", www.yasarkalafat.info

"Dabak geldin, dabak git Akşam geldin, sabah git

Yorgaya geldin, zongula git

Nereden geldiysen, oraya git.

-Amiinnn..."

Bunu söyleyerek kapı kapı dolaşan çocuklara, her evden yağ, un, kaymak gibi yiyecekler verilir. Köy kadınları toplanan bu yiyeceklerle hamur işi yaparlar. Yemekler hazırlanmaya devam edilirken, diğer köylülerle birlikte yaşlı kadın ve çocuklar köye veya yaylaya uzak yere giderek o bebeği toprağa gömerler. Gömerken "bu hastalıkta burada gömülsün, bu yok oldukça, hastalıkta bitsin" denilir. Daha sonra dua yapılarak, hazırlanan yemekler hep birlikte yenilir.¹¹³ Bu uygulamada ki çocukların yemeleri sağlanan yiyecekler saç olarak algılanabilir. Böylece çocuklar sevindirilerek dabak hastalığına yol açan kara iyeye saç verilmiş olunur. Toprağa gömülen yapma bebek de saç kapsamında hasta hayvanların hastalıkları karşılığında vermiş olarak algılanabilir.

Dindar insan için bu türden kutsal mekânlar; olağanüstü gizemli varlıkların ve manevi güçlerin tecelli ettiği yerlerdir. Bu yerlerin ilahi güçle temasından dolayı insanlara huzur, güven ve koruma sağladığına inanılır. Ülkemizde kutsallık atfedilerek ziyaret edilen mekânlar daha ziyade kendilerine evliya, veli, Allah dostu, eren, alperen, şeyh, gazi, şehit, mübarek, pir, dede ve baba gibi isim ve sıfatlarla anılan kişilere ait mezar veya yatır alanlarıdır. Bunun yanı sıra kutsal kabul edilen dağ, taş, ağaç, göl ve su kaynakları da bu türden ziyaret yerleri arasında kabul edilmektedir.

Ziyaret fenomeni daha ziyade yatır, türbe, dede/baba mezarı, tekke ve farklı isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, alperen, âlim, şeyh, gazi, pir, dede ya da baba gibi çeşitli isim ve sıfatlar verilerek manevi güç ve keramet sahibi olduklarına inanılan zatların yattıkları kabul edilen yerlere, belli dilek, istek ve beklentilerle yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşan inanç ve uygulamalardır. Bunun yanı sıra kültürümüzde kutsal bilinen veya kutsallık atfedilen bazı taş, ağaç, su kaynakları, göl, dağ ve kayalar da ziyaret yeri kategorisinde değerlendirilmektedir.¹¹⁴ Bir de çok yakın zamanlarda yaşamış, sağlıklarında gösterdikleri olağanüstü hallerine insanları inandırmış ermişleri de hatırlamak gerekir.¹¹⁵

Ziyaret fenomenini toplumsal bir olgu olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü ziyaret yerlerini insanlardan bağımsız bir şekilde düşünmek pek mümkün değildir. Zira ziyarete konu olan Erenlerin ve Allah dostu velilerin sağlıklarında gösterdikleri kerametler, öldükten sonra da mezarlarında yahut kendilerinden arta kalan eşyalarda devam ettiğine inanılmaktadır. Hatta çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, dağlara, tepelere bile sirayet edebilmektedir. Kerametler artıp yaygınlaştıkça halkın onlara olan rağbeti de artmakta ve uygulamalar çeşitlenmektedir.¹¹⁶ Bu bağlamda kutsiyet atfedilen ziyaret yerleri asırlardan beri hem cezbedici, hem de ürkütücü yönüyle insanların dikkatini çekmektedir.¹¹⁷ Netice itibarıyla bu türden mekânları korkuyla karışık hürmet ve saygı duyulan yerler olarak değerlendirmek mümkündür.

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ziyaret ve ziyaret fenomeni konusunda yapılan çalışmaların pek çoğunda, ziyaret yerleri morfolojik açıdan değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Bu çerçevede **mezar, ağaç, taş, su** kaynakları gibi yerlerde kutsalın tezahürüne rastlandığı ve bu açıdan değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir¹¹⁸.

Anadolu'da yalnızca kişiler ve onların mezarları değil bazı ağaçlar da kutsal kabul edilerek ziyarete konu olur.¹¹⁹ Nitekim Kazan ve çevresinde kutsal kabul edilerek çeşitli gayelerle ziyaret edilen, çaput ve bez bağlanan, dilekler tutulan ve bunların gerçekleşmesi için dualar edilen, ardıç, alıç, kara ağaç, çam, iğde, ahlat, kuşburnu, çalı, meşe, kayın ve kavak ağaçları vardır. Bunların önemli bir kısmı ziyarete konu edilen mezar motifi ile birleşip kaynaşmıştır. Bununla birlikte bu durum genel bir kural değildir¹²⁰.

Ziyaret yeri olan mezarlardan, türbelerden, yatırlardan ya da mezarlıklardan bağımsız olarak, bizzat ağaç unsurunun kutsal bilinip ziyaret edildiği örnekler de vardır. Çırpan köyü yakınlarında bulunan ve **Dede Doruğu** olarak bilinen mevkideki ağaçların kutsal olduğu, odunlarının **yeşil** renkte yandığı rivayetler arasındaki yerini almıştır. Bunlar tek bir çalı ya da ağaç olabildikleri gibi üç, beş, yedi, kırk şeklindeki birtakım kutsal sayılarda toplanan kümeler halinde de tezahür edebilir¹²¹.

113 Yaşar Kalafat-Kaan Gündodu "Karşılaştırmalı Posof Halk İnançları" www.yasarkalafat.info

114 Anık 2000: 229 zikreden Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

115 Boratav 1984: 40-41 zikreden Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

116 Oymak 2002: 11-15 zikreden Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

117 Yavuz 2016: 200 zikreden Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

118 Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

119 Tanyu 1976: 133 zikreden Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

120 Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

121 Hüsamettin Karataş, "Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar" (.....).

Karalar köyü yakınlarında bulunan ve sayılarının kırk kadar olduğu kabul edilen “**Dede Çamlarıdır**”. Halka-vun köyünde yaşayan bir yeni gelin, kadir gecesinin sabahına doğru su almak için köyün yakınında bulunan dereye gider. Bu derenin kenarında bulunan ve oldukça uzun olan **kavak ağaçlarının secde** ettiklerine şahit olur. Başındaki çarı (yazma, tülbent) çıkarıp kavak ağaçlarından birinin en üst dalına bağlar. Ağaçların **kadir gecesine** hürmeten secde ettiklerine inanılır.¹²² Bu anlatıyı, Amasya, Yozgat ve Rize halk inançlarından da doğrulayabiliyoruz.

Bazı durumlarda türbe veya yatır yerinden kaldırıldığı halde, orada kalan ağacın kutsallığının devam ettiği, bazen de söz konusu ağaç ya da ağaçların söküldüğü halde onlara hürmeten o mevkiinin kutsallığının devam ettiği vakidir. Yukarıda bahsi geçen Meşe ağaçlarının bulunduğu yerde dede mezarlarının olduğu, bu yüzden o ağaçlara dokunmanın felakete sebep olabileceğine inanılmaktadır. Bu türden yerlere ziyaretler devam edebilmekte ve adak adanabilmektedir. Ayrıca bu ağaç ya da ağaçlarla ilgili olarak ifade etmemiz gereken bir diğer husus ise **kutsallık** atfedilen ağaçlarla ilgili bazı yasakları da beraberinde getirdiğidir¹²³.

Konya Karapınar Salur köyünde çocuğu olmayan kadınların Karacadağ'daki **Arap Dede** adını verdikleri yatıra götürülür. Orada **kurban** kesilir. Orada bulunan ağaçlara **salıncak** kurulur, bez bağlanır, para atılır ve dua edilir. Arap Dede'nin kim olduğuna dair bilgiler rivayetler şeklindedir.¹²⁴

Yukarıda da değindiğimiz gibi Ağaç pir olabilir, su veya kaya hatta mağara pir olabilirler. Şahıs da pir olabilir. Çok kere pir veya yatır tanımlaması ile kişiöğlü insan anlaşılır. Ancak kutsal mekân, kutsal varlık, muhakkak insanın yattığı yer anlamında değildir. Bu noktada Kişioğlü pir olabilirken onun ağacının kutsallığı o pirden gelir. Diğer taraftan ağacın bizzat kendisinde kutsiyetin arandığı, olduğuna inanılan haller vardır.

Çepnilerde, Kırkı çıkmamış bebeğin odasına ışsız girilmez, üzerinde **silah** olan kimse, bu odaya sokulmaz. Bu tedbirler onun odasına **cin**, **peri** türü varlıkların girmesini önlemek içindir. Ayrıca çocuğun basılmaması için bulunduğu evin üst tarafına **su** ve **aş (yaş ağaç dalı)** konur.¹²⁵ Su cemaattandır, onun durgun olanında şer güçlerin akar halde olanında hayır hak güçlerin olduğuna inanılır. Keza ağaç nebatattır. Yaş ağaç dalı henüz gövdeden ayrılmış ağaçtır. Bu tespitteki **al karısı** tanımlaması cin ile peri ile aynılaştırılmıştır.¹²⁶

Cansız bilinenler, hayvanlar, insanlar ve bitkiler âlemlerinde, kaya, su, dağ, vb cematat; at, kurt, geyik, ayı vb hayvanat; Hızır, dilenci, genç kız, genç erkek, padişah vb İnsanat; ot, çiçek, ağaç, vb. nebatat âlemlerinde donuna girilenler olarak bilinmektedir.

Hızır - İlyas, Hızır -Ellez ile ilgili inançlar Türk dünyasının her yerinde yaşamaktadır. Darda kalana koşan, baharı müjdeleyen Hızır -Hızır Nebi çok anılan bir ulu kişidir. Anadolu'nun hemen hemen bütün il ve ilçelerinde “**Hıdırlık**” lar vardır. Bunlar çok kere yüksek yerler ve ağaçlıklı alanlardır. Buralarda da çoğunlukla türbeler bulunur.

Bünyan ve çevresinde, çocuk istemi için hocaya gidilir, **muska** yazdırılır kutsal bilinen **ağaç**lara ve türbelere çaput/adak bezi bağlanır, dilekler istekler Allah'tan istenir¹²⁷.

Geçmişte köylerde **toplü sünnet** olurdu, varlıklı birisi sünnet münasebetiyle davetli halka yemek verirdi. **Sünnet bayrağı**, **Al** ve diğer renklerden tülbentlerden oluşurdu. **Kirvelik** bir kurum olarak bu toplumda yoktur. Çocuğu **dayısı** ve **amcası** tutar, sünnetçi sünnet eder. **Sünnetin parçasını ağaç dibine**, **mezara** veya **toprağa** gömerler böylece çocuğun uzun ömürlü olacağına inanılır. **Sünnet parçasını tuzluğa** koyanlar da olur. Sünnet olacak çocukların evlerinin bacalarına ayrı ayrı renkli tülbentlerden oluşan **bayraklar** dikilir. Bazı hallerde sünnet bayrağı niyetine Türk bayrağı dikildiği de olur.¹²⁸

Orta Anadolu'da bölge halkının ziyaret ettikleri Çılgıldaklı Kaya diye bilinen bir de **delikli kaya** vardır. Kayanın deliği tepesinden başlayıp aşağıya doğru devam etmektedir. Rahatsızlığı olan kimseler kayanın tepesinden sallanıp aşağı kısmından çıkmakta, böylece şifa bulduklarına inanılmaktadır. Kaya halen yerinde durmakta ve fakat bu uygulama giderek terk edilmektedir. Geçmişte ve halen kayanın etrafındaki çalılara çaput/adak bezi bağlanmaktadır. İfade edildiğine göre geçmişte bu kaya ile bağlantılı yer altından devam eden bir yol varmış¹²⁹.

Tokat ve çevresinde yatır veya kutsal ağaçların bulunduğu yörelerde bilhassa halk Alevi inançlı Müslüman kesimden ise ağaçlara saçı yapılarak icazet alınmadan herhangi bir şekilde işe başlanmaz. Kutsal ağaçlardan amaçlarının dışında yararlanmak inanç itibarıyla yasak olduğu gibi yörenin diğer bitki örtüsüne de kutsal işlemi yapılır, kutsal gibi davranılır.

122 Hüsametdin Karataş, “Kazan ve Çevresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar” ....

123 Hüsametdin Karataş a.g.e.

124 Muhammet Avşar, “Konya Karapınar Salur Köyü Halk Kültürü ve İnançları”

125 Ali Çelikiç, a.g.e

126 Yaşar Kalafat, “Mitoloji Tasavvuf Kavşağında Gein Toyu Eğlenceleri” www.yasarkalafat.info ; “Mezbahalar ve Kırklama-Kırk Basması” www.yasarkalafat.info

127 Kaynak Kişi: Mehmet Bünyan, yöre kızıklarından 1954 doğumlu, ilkokul mezunu

128 Kaynak Kişi: Muammer Erol, Muhtar, ilkokul mezunu, 50 yaşında

129 Kaynak Kişi: Hanım Köker, Köy halkından, 87 yaşında, ilkokul mezunu

Ağaç-kut: Anahin, Bay Kayın ile ilgili şu bilgiyi vermektedir. “Bu mübarek Kayın, Ebem Kuşağının altına kadar uzanıyordu. Önceleri herhalde Tanrı ile bir imiş ki bunun için Tanrı’dan ayrılan kayın adı verilir.”¹³⁰

Ulu zatin pir olarak bilinmesi ile ulu bir ağacın veya suyun pir bilinmeleri bazı hallerde farklı yapısal içerikler arz edebilirler. İnsanattan bir pirin mezar müştemilatında bir ağaç, kaya veya suyun bulunması ve pirin ruhiyatının bunlara yansımış olacağı inancından hareketle, bunlarda da hikmet aranması inancı ile bir ağacın bir kayanın veya suyun bizzat kendisinin de pir olduğuna inanılması farklıdır. Bunlardan Birinci tespitte kutlu olan ulu zattır. Müştemilatı onun kutundan nasiplenmiştir. İkinci tespitte ise kut; ağaç, kaya veya suya Kut kaynağı olan Allah’tan verilmiş onlara aittir. Her iki bulguda da totemizmin izleri yoktur.

Ulu bir zatin ruhiyatının bir tepeye yansımış olacağından hareketle, o bölgede hiçbir ağacın kesilmemesi, o bölgede avcılığın yapılmaması ile pir bilinen bir ağaç, kaya veya suya yükünülmesi pirin, iyenin, sahibin tespiti noktasında farklı konumdadırlar. Zira mesela dağın iyesi/sahibi ile dağdaki ağacın iyesi farklı olabilirler.¹³¹

Ağaç-Türeme: Uygur Türeyiş Destanı’ndaki ağaçtan türeme motifinde de ağacın kovuğu ana rahmine benzetilmiştir Ağaçtan türeme ve ağacın ana formu olarak tanınması Türklerde çok eski bir inançtır. **Kayın Ana, Kayın Ata** Türk sözlü anlatı geleneğindeki ana motiflerden birisidir. Ana rahminin¹³² Ağaç Kovuğunun ana rahmine benzetilmiş olması, delikli taş ve ondan geçilerek yeniden dünyaya gelme inancıyla bize göre bağlantılıdır hatta yarım daire şeklindeki **Gök Kuşağı** ve onun altından geçilmesiyle cinsiyet değiştirilebileceği inancı ilişkisi bile araştırılabilir¹³³. Bu noktada Türk Kültüründeki mağara kültü, Türk kozmogoni ve kozmolojisi ile bağlantılıdır.¹³⁴

Az-çok değişiklikler arz etmiş olsa da Halk kültüründe emmi/amca kız ve erkek çocuklarının da karşılıklı hakları vardır. Erkek kardeşi olamayan gelin adayının gelinlik kuşağını emmioğlu da bağlayabilir. Keza erkek kardeşi olmayan kıza emmioğlu kayınlık yapabilir, ona oğlan evi, o kayın bilader, kayın ata, kayın baba da olduğu gibi kayın konumunda olduğu için at ve silah getirmelidir. Emmi kızı ere verilecek ise ilkin emmioğlunun kanaati sorulur ve istemesi halinde onun, emmioğlunun evlenmede öncelik hakkı vardır. Teyze anne yarısı olduğu gibi amca da baba yarısıdır. Kayın, Divanü Lügatt’i-Türk’te kadın şekliyle geçmektedir. Daha sonraki kaynaklarda kayın olarak geçmeye başlamıştır.

Kuzey Altay’da Çelkanlar arasından derlenen materyallerde, uzun örgülü saçları ve beyaz elbiseleriyle “**Korkunç Bay**’dan kaçtığı anlatılır Zor durumdan kurtulmak için Tanrıya yalvarır ve Tanrı da onu **kayın ağacına** çevirir.”¹³⁵

Bu tespite göre, Kayın Tanrının güven veren güvenli olan yaratıklarındandır. Bir anlamda kutlu ağaçtır. Tanrı tarafından kutlanmış yaratıklarındandır.

*Kırım Karay Türklerinin inançlarında çok önemli bir tutan **Palta Diğmez** Kutsal Ormanı’ndaki **Eben Ağacı**, Türk inanç kültüründe kod oluştur kültürden ağaç kültü bakımından tipik bir örnektir. Onun etrafında saygısız davranmak büyük günah sayılır. Onun bulunduğu mezarlığa defnedilmek kutlu bir mekâna defnedilmek anlamını taşıyor Kafkasya Karaçay’larında ağaç kültü **terek kültü** olarak geçmekte ve tereklere bu iki toplumda da **adak bezi** bağlanmaktadır.¹³⁶*

*Orta Karadeniz Kızık Türkmenlerinde kismetini kapalı kızların kismetlerini açmak için **adak ağacına adak bezi** bağlanırdı. Bu bez bağlanırken dilek Allah’tan yapılır, **Fatiha** okunur, “Allah’ım kızımın kismetini ver” denirdi.¹³⁷Keza ulu zatlar hacet amaçlı ziyaret edildiklerinde de dilek orada yatan ve ulu olduğuna inanılan zattan değil Allah’tan dilenilir. Bazı önermeler de o şahsın adının da zikredilmesi üzerinde durulur. Ulu zatin ziyaretinde şirke düşmüş olabileme hali ile ulu olduğuna inanılan bir ağacın ziyaretinde aynı hatayı yapma arasında fark yoktur. Ulu çayları, ulu dağları, ulu ağaçları ulu insanları ulu yapan onlara ululuk kut veren Allah’tır.*

Totemizmde aynı toteme tabi olanların totemin akrabaları olduğu ve bu tabilerin de kardeş oldukları inancı vardır.

*Bu tespiti tekrarladıktan sonra bazı Türk toplumlarında evlilik için çiftler arasında **yedi göbek akrabalık bağının olmaması şartı** aranır. Yakın akrabalık yasaklanmıştır. Bu hal, Totemizmdeki aynı atadan gelmiş olanların kardeş kabul edilmeleri esaslandırması ile ilişkilendirilebilir mi? Böylesi bir ilişkilendirme ne derece sağlıklı olur?*

130 Pervin Ergun, a.g.e. s.197

131 Yaşar Kalafat, “Pir Kültü İtibariyle Ahilik Kurumu”, Uluslararası III. Ahi Evran Sempozyumu, 05-07 Ekim 2017 Kırşehir’de Ahi Evran Üniversitesi

132 Bilgehan Atsız Gökdağ & Kemal Üçüncü, *Başlangıcından günümüze Türk Destanları*, Akçağ yayınları, Ankara, 2007 s. 70

133 Yaşar Kalafat -Nagihan Çetin, “Bodrum Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Gök Kuşağı İnançının Mitolojik Boyutu” www.yasarkalafat.info

134 Bahaeddin Ögel, a.g.e., s. 28

135 Yeketarina Kandarakova, *Legendı Severnogo Altaya*, Gorno-Altaysk 1994 s. 76 Zikreden P. Ergun a.g.e. s.206

136 Yaşar Kalafat, “Ortak Halk Kültürü Kodları İtibariyle Kafkasya- (Kırım ve Kuzey ve Güney Kafkasya) Anadolu”, *Yeni Türkiye Dergisi Kafkaslar Özel Sayısı*,

137 Kaynak Kişi: Kevser Dane, Yörenin Kızıklarından 28 yaşında Lise mezunu, devlet memuru

Nogaylar, Karaçaylar, Balkarlar Türk kesimlerinde de doğal olarak gelinin de damadın da uğurlu olması istenir de, ancak, sadece gelinin ayağının yeni evinde uğurlu olması için evin eşliğinden girerken bazı pratikler yapılır. Damat zaten o hanenin eski sakinidir. Birlikte yaşanılan büyük aile tiplerinde her kişinin kut muhtevalı farklı statüsü vardır. Ailede taraflardan er tarafı daha itibarlıdır. Bu özelliği Türk kültürlü halkların hepsinde gözlemek mümkündür. Bu izler Nogaylar, Karaçaylar, Balkarlar, gibi Türk toplumlarında daha canlıdır. Biz açıklamamız için Nogay Türkleri aile fertlerinden yola çıkacağız.

“Nogaylar anneye anne, babaya baba demezler. Çünkü büyük anneleri ve büyükbabaları yaşadıkları müddetçe anneye anne, babaya baba demek ayıp sayılır. Onlar ölene kadar anneye **aba**, babaya **abi**, **amca**, **şoka** derler. Onlar öldükten sonra anneye anne, babaya baba demeye başlarlar. Anneye **ana**, babaya **aka** denir. Annenin annesine **ayye**, babasına **ata** denir. Babanın annesine **kartaba**, babasına **ata** denir. Yine yaşlı teyzelere **ayye**, **karaba**, yaşlı amcalara **ata** denir. Yengeye **cenakam**, kuzene **böle**, **sevlakam**, **sevlem**, **soytakam** denir. Enişteye **cezde** denir. Geline **keyşek**, damada **kiyev** denir. Kayınvalideye kaynana, kayınbabaya **kaynata**, denir. Baldıza **kayınbike** denir. Kayınbiraderlere gelinler adıyla hitap edemedikleri için lâkap koyarak, o lakapla kayınbiraderlerine seslenirler. Yengeye **cege** denir. Kadın kocasına **bay** adam da eşine **bike** der. Evlenen kadınlara **bike**, evlenen erkeklere **kişi** denir.”¹³⁸

Halk inançlarında Eski Türk Halk İnançlarının bakiyelerinden birisi de kişioglunun da bir iyesinin olduğu hususudur. Cin çarpmış kimseye; “ona bir hal olmuş”, “Bir şeye uğramış”, “Çarpılmış”, “Sahiplenilmiş” gibi sözler de söylenir. Sahiplenilmiş kimsedir. Hiçbir şeyin sahipsiz olmadığı, bilhassa, ruhu yapısı özel hassasiyet gösteren kimseler, çocuklar, erginlik yaşlarında gençler sahiplenilebilirler. Kişinin sahiplenilmemeye karşı korunma yöntemlerinde rol olan unsurlardan birisi de addir. “Adı batsın” kargışı ve “Adıyla yaşasın” alkışında saklı olan husus bize göre budur. Çirkin ad vermekle kara iyelere karşı korunma sağlandığı hatırlanmalıdır. İsim alma ile adlanma ad kazanma farklı idiler. Ad alan adsız, bir kan dökerek, bir zafer kazanmış olmalıydı. Kan dökebilme, bir bedel ödemek, kişinin kendisini sahiplenmesi mi idi?

Aile içerisinde kazanılmış statü adı korunmalıydı. Ailenin hayatta olan fertlerinin beyin veya eşinin akrabaları olmalarından ileri gelen manevi konumları da aldıkları isimlerin değerine üstünlük kazandırabiliyordu. Bu isimlerin asıl şekilleri ile değil de kodlanarak söylenmesi aile fertlerinde açıklanan nedenlerle farklı kut almış olmaları inancından geliyordu. Halk inançlarında ismin kutsallığına inanılır ve ismi ve statüyü kodlamak buradan geliyor olabilir.

Nogaylar, Karaçaylar, Balkarlar Türklerinde mit içerikli bu tutumun izlerini Anadolu Türklerinde de bir hayli sili de olsa görmek mümkündür. Bu izlerin Anadolu Türklerinden Orta Karadeniz Kızık Türkmenlerinde daha bariz görmek mümkündür. Eşlere, kişi, bay, herif, gelin, hanım denildiği bilinmektedir.

Evliliklerde yakın akrabayla evlenilmemesi geçmişten gelen ailenin ocağın ortak özel bir iyesinin sahibin oluşu ile izah edilebilir mi?

Azerbaycan ve Anadolu Türklerinde ölen babanın bilhassa dedenin isminin yaşaması için o isim ilk dünyaya gelen çocuğa verilir. Böyle haller için isim aranırken “ismi ile geldi” denir. İsmi ailede saygın olan dedenin ismini taşımada zorluk çekebileceğinden hareketle ona “Dede” veya “Baba” isimleri ad olarak verilir. Hz. Ali’ye Ağa, ismi verilmesi, Hz. Muhammet ismi Mehmet olarak verilmesi yukarıda da değinildiği gibi bu nedendir. İsmi Hüseyin olan kimseye hitap edilirken ismi söylenilmeden evvel “adına kurban” denilir. Keza Aliyar, Mihrali, Alican gibi isimler Hz. Ali’ye duyulan saygı ve bu münasebetle onun kutundan nasiplenme inancından verilirler. İsmi Binali olan çocukların baba isimleri Ali olduğu için bu ismi almazlar. Allah ismi insan ismi olarak verilmez ve fakat farklı bir vesileyle de açıklandığı gibi Allahverdi. Hakverdi, Hudaverdi, Hudaveren isimleri veya Seyfullah, Fethullah isimleri verilir¹³⁹

Ardıç Ağacı-Er-Sahiplilik:

Dirmil’de **Baba Ali türbesinin** etrafı üç, beş veya yedi defa **tavaf** edilir. Çocuğu olmayan kadınlar türbenin duvarlarına belli bir süreliğine bağlanırlar.¹⁴⁰ Türbeye bağlanmış olmak türbedeki güce sığınmak, koruması altına girmiş olmak anlamına gelir. Ancak türbeye de varsa o bir gücü, Ona o gücü kutu veren bir gücün olmadığı anlamına gelmez.

Burayı ziyarete gelenler yeme-içme ile beraber gelirler.¹⁴¹ Topluca yemek yendikten sonra türbe yanındaki çalılığa **adak bezleri** bağlanırlar.¹⁴² Türbenin biraz ilerisinde “**Er**” adı verilen **ardıç ağaçları** vardır.¹⁴³ Bu ağaçların dalları-

138 Dilek Arslan, *Türkiye Nogayları’nda Yaşam*, TİKA, Ankara, 2015, s.75-76

139 Yaşar Kalafat, “Dedem Korkut Kültür Ellerinde Adlanma”, *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s.213--253

140 Kaynak Kişi: Teslime Şimşek (1914-2014), Dirmil-Çörtten köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

141 Kaynak Kişi: Teslime Erkan (1931), Dirmil köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

142 Kaynak Kişi: Hamide Göçer (1913-1989), Dirmil köyünden, ev hanımı, ilkokul mezunu, kendisinden nakleden oğlu Cahit Göçer (1945), Dirmil köyünden, emekli yüksek mühendis

143 Kaynak Kişi: Murat Erdem (1969), Dirmil-Çörtten köyünden, memur, yükseköğretim mezunu

na da **dua** edilerek içine **madenî para** konulmuş **adak bezleri** asılır. Hiç kimse bu bezleri çözerek paraları almaz. Paralar yıllarca orada dururlar. Eğer dilekleri kabul olursa o parayı gelip alırlar ve bir fakire verirler. Bir kimse oraya gidip paraları almaya kalkarsa başına felaketler gelir. Çünkü paranın sahibi artık, **Er** olmuştur.¹⁴⁴

Bu dua edilirken dilek, talep sedir ağaçlarından istenir ise kutun gerçek sahibi konumuna onlar konulmuş olur. İslam'da bu şirktir. Zira kutun kaynağı İslam'da Mutlak olandır, Allah'tır. Kutlu olduğu inanılan mekâna o kutu verenin de Allah olduğunu inanç ve imanı ile dilek talep Allah'tan istenir ise düşüncüyü, Allah'ın canlı cansız, insan veya hayvan veya bitki olanlara kut verebileceği anlayışına götürür.

Dirmil yöresinde "**Ulu Küğner**" ismi verilen yaşlı ve heybetli **sedir** ağaçları vardır. Bu ağaçlar belli mevkilerde ve bir tek ağaç olarak yer alır. Etraflarında başkaca sedir yoktur. Onun için de ürkütücü bir görüntüleri vardır. Yine ilginç bir durum olarak bu sedirlerden hangisinin yanından bakarsanız bakın diğer sedirlerin görülebilmesidir. Yılda bir kere bu ağaçların birbirlerine urgan atarak boy ölçüştükleri ve hangi sedir kazanmışsa o sedirden davul-zurna çalarak ağacın sahibi olan erlerin diğer ağaca gittiklerine inanılır.¹⁴⁵

Bu ağaçların bir tek çalısı çırpısı dahi eve getirilip yakılmaz. Geçmişte bu ağaca saygısızlık eden ve dallarından birkaç parça yakan kişilerinin sabaha kadar evlerinin görünmeyen varlıklar tarafından taşlandığına, evlerinin sebepsiz yere yandığına şahit olunmuştur.¹⁴⁶ Onun için bu ağaçlar **sahiplidir** inancı vardır. Çocuğu olmayan kadınları bu ağaçlara götürerek birkaç saat bunlara ipe bağlarlar, orada olan bütün kadınlar ağacın etrafında tek sayılarla olmak üzere dönerler ve yanlarında getirdikleri yeme-içme ile orada adak yemeği yerler, üzerlerinde bulunan **al-yeşil-sarı-mor** ve **pembe** renkli çaputlardan birer şerit kopararak ağaçların gövdelerinde çakılı olan çivilere bağlarlar. Dileği kabul olanlar daha sonra o çaputları gelerek çözerler ve ağacın yanında kestikleri kurbanın **kanını** ağaca sürerler.¹⁴⁷

Kesilen kurbanın kanı çok kere kurban kimin veya neyin adına kesilmiş ise ona sürülür. Mesela gelinin ayağına kesilen kurban gelinin anlına, yeni araba için kesilen kurban arabanın tekerine, yeni bina için kurban kesilecek ise de temeline kurbanın kanı akıtılır. Dirmil örneğinde bir farklılıkla karşılaşılmaktadır.

Sedirlerle ilgili yapılan bu tespitler kanaatimizce bu alandaki çalılar yeni bulgular katmıştır. Halk kültüründe cemadattan dağlar arasında duygusal ilişkilerin olduğuna dair tespitlerin olduğuna bilinmektedir. Ulu dağlar yarışılır, atışılır, aralarında aşk yaşarlar kiskanırlar. Nebatattan ağaçların arasında da insanata mensup duyguların olduğu bulgusu ile ilk defa karşılaşılmaktadır.

Nebatat, insanat, hayvanat ve cemadat arasında adı konulmamış olmalı bir denge gözetmesi vardır. "**kurdu** **kuşun hakkı**" denilerek ağaçların en tepesinde kalan meyveler toplanmaz ve hayvanlara bırakılır. Toprağa tohum saçılırken "**Taşa, kuşa, toprağa**" denilerek saçılır.¹⁴⁸

Halk inançlarında ağacın bizzat kendisi pir olabildiği gibi pirin de ayrıca kutsal bir ağacının olabileceği inancı da vardır. **Ulu Küğner** örneğinde sedirler bir pirin kutsal ağaçları olmayıp bizzat pir konumundadırlar. Ağaca kadını bağlayarak ağaçtan şifa ummak ile ulu bilinen kabirlere hasta bağlamak şeklindeki uygulama arasında içerik bakımından hiçbir fark yoktur.

Sedirlerin birbirlerini görecektir şekilde konuşlanmış oluşları, adeta buldukları tepelere ismini veren bu âlemde göçmüş üç kardeşler, beşkardeşler yedi kardeşler gibi ulu zatların, buldukları yerlerin sahipleri oluşlarını hatırlatıyor. Sahipli olmak, sahiplenilmiş olmak halk sofizm- mit bağlantılı bir inanç yapılanmasıdır. Böylesi yerlerin bütün tasarrufu sahibine aittir. Sahipten izin alınmadan tespitte de belirtildiği gibi hiçbir şeye dokunulmaz. İzin almak çok kere kurban vermekle olur. Bağlanılan renkli çaputlar birer saç, cansız kurbandırlar. Sedirin etrafında dönme şeklinde uygulama sedire yükünmek olarak görülmeli midir? İslam'da insanoğlu eşrefi mahlûkat yaratılmışların en şerefliisidir. Keza ağaca yükünmek de şirktir. Varsa ağaçta bir hikmet onu ona veren de Allah'tır.

Büyük şamanlar öldüklerinde yol geçmez sapa ve uzak yerlerde gömülüyorlar veya ağaç dallarının üzerine bırakabiliyordu.

Yozgat-Mahsenli'de çocuğu olmayan veya yaşamayan kimseler "**Kütük**" diye bilinen bir ziyaret yerine giderler. Burada bir kütük vardır. Ziyaretçiler kütüğün etrafında dönerler ve dünyaya gelen çocuğa Kütük ismi verilir. Bu bir **Ardıç Ağacı** kütüğüdür. Ardıç kesilmiş burada kütüğü kalmıştır. Çocuk olunca adanan adağın kanı kütüğün dibine akıtılır. Adak sahibi adağı keser ve etini orada bırakıp gider Çevrede çok sayıda Kütük isimli şahsa rastlamak mümkündür. Yozgat'ta başka "Kütük" ziyaretleri de vardır.¹⁴⁹

144 Kaynak Kişi: Burhan Karakaya (1933), Dirmil-Çörten köyünden, emekli, ilkokul mezunu

145 Kaynak Kişi: Teslime Erkan (1931), Dirmil köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

146 Kaynak Kişi: Keziban Öz (1910-2011), Dirmil köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

147 Kaynak Kişi: Yusuf Yurtsiper (1932), Dirmil köyünden, eski avcı, okuma-yazması yok

148 Kaynak Kişi: Yusuf Yurtsiper (1932), Dirmil köyünden, eski avcı, okuma-yazması yok

149 Yaşar Kalafat, *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info

Yozgat-Kırık Soku Köyündeki Ali Baba ziyaret yerine gelen Abdallar Köydeki bu yatıra adak adar **mum** yakar niyetleri gerçekleşince de gelip burada adak kurbanı keserler. Adak kurbanının eti bu toplumda da yenilmez. Burası etrafı duvarlarla çevrili 15-20 metre karelik tek katlı bir odadan oluşmuştur. Odanın içerisinde mezar yoktur. Yükünülen sadece bir **kütük**tür. Kütükten bir dal kesen kimse çok geçmeden ayağına keseri vurur ve ayağı kan kıran olur. Ufak bahçesindeki **mazi çamının** yaprakları ile uğraşan kimde kaşını hastalığına tutulur. Buranın eşliğinin önündeki kırık soku'nun başında geçmişte her yıl muayyen zamanlarda ünlü zurnacılar zurna taksimi yaparlardı. Yakın zamana kadar bu mekân açık havadaki bir kütükten oluşmuş iken yurt dışında çalışan bir Abdal binayı yaptırarak kütüğü binanın içine almış oldu.¹⁵⁰

Yükünülen kütük tespiti şüphesiz ilk değildir. Tahtacılar ve Tunceli Alevileri arasında da ziyaret olarak işlem gören kütükler vardır. Bu kutlu kütük konusu işlenirken ağaç kültü ile ilişkilendirilmesi kadarı ile yetinilmiştir. Bize göre ağaç bir dönemin Ongunlarından ise ki mevcut verilere göre öyle görünmektedir. Yanılmıyor isek bütün boyların ortak bir ongun ağacı yoktu. Boylara göre cinsleri farklılaşabilen ongun ağaçlar vardır. Bu teşhis bitki örtüsünde yoğunluk arz eden ağaç türleri ile de ilgili değildi. Bazı yörelerde birçok ağaç türü var iken nadir bir ağaç türü ve bazen de çoğunlukta olan ağaç türü kutsallar arasında yer alabiliyordu. Bazen de farklı ağaç türlerinin mistik izlerini aynı bölgede görebilmek mümkün olmaktadır. Bu değerlendirmemiz sağlıklı ise, kutsiyet atfedilen ağaçların cinsiyetinin bilinmesi ve kutsalı hangi anlamda temsil ettiğinin de tespiti gerekecektir. Siğiller için **söğüt dalı**, nazarlıklar için **kara ağaç**, Hıdrellezde dibine mesaj koymak için **gül ağacı**, **akça ağaç**, çınar ağacı, dut ağacı.... Örneklerini çoğaltmak mümkündür. Kütük konusuna ayrıca döneceğiz.¹⁵¹

Kutsal-Orman-Ağaç

Kırım Türklerinin bu ormanları "**Balta Tıymez**" kabul edip kutsal saymaları, Kırım'da **ulu çınarlara** yükünmenin XIX.y.y'a kadar devam etmiş olması, uzun süren kuraklık dönemlerinde yağmur duası için ulu ağaçların altının seçilmiş olması, ayrıca **Ishak Sangari** ve eşinin mezarının Kırım'da saygı toplaması bize Karaim Türklerinde; Ağaç, Ata, Yağmur ve ölümlle ilgili inançların Eski Türk İnanç Sistemi'nin izleri olarak yaşadıklarını göstermektedir. Bu tür pratiklere incelediğimiz bölgede de rastlamaktayız.

Nakşi Şafilere halk inançlarında ziyaret edilen türbelerden **taş**, **toprak**, **ağaç yaprağı**, **su** gibi şeylerin şifa veya bereket adına alma, getirme türünden uygulamalar yoktur¹⁵².

Alevi Zazalarda olduğu gibi Sünni Zazalarda **yaş ağaç** kesilmediği gibi **yeşil ot** da biçilmez.¹⁵³

Ağaç-Tedavi:

Çorum'da ellerinde **sihil** (**siğil**) olan kimseler **Sihil** (**siğil**) **Ağacı**'ndan siğil sayısı kadar dal keserler. Bu dala ve siğillere ilgili kimse okuyarak belirli bir süre sonra siğillerin dökülmesini sağlar.

Yozgat-Delice/Addallar köyünde **siğil** tedavisinde bu işten anlayan kimseler taze bir söğüt dalını kullanırlardı 15-20 Cm lik bir söğüt dalı alınır ilgili kimse belirli sureleri okur siğile üfler ve her keresinde dala bir çeltik atar ve bunu **9** çeltik atıncaya kadar sürdürür. Sonra bu halin el-ayak değmeyecek bir yere konulması istenir. Dal kuruyunca siğillerin döküleceğine inanılır.¹⁵⁴

Yozgat-Tayyip köyündeki **Höyük** diye bilinen türbeye ziyaret için her kesimden Alevi gelir Avrupa'dan çeşitli hacetler için gelip Höyük ziyareti için adanan adaklar tavuk dahi olsa yerine getirilir. Yılda ortalama 50-60 adak kesilir ve adak etleri götürülmez orada tüketilir. Burada bir mezar ve kutsal addedilen Çınar Ağacı vardır. Ziyaretçiler Abdallar da olduğu gibi 1 Fatiha 3 İhlâs okurlar. Burayı ziyaret için civar köylerden de gelinir. Burada farklı bir adak adama şekli vardır. **Boruk** olarak bilinen ot, koparılmadan iki yerinden kırılır ve fakat parçalara ayrılmaz yerinde bırakılır. Siğilli kimse, siğilini ona sürer. Doruk kuruyuncaya kadar siğilin geçeceğine inanılır. Bura haftanın her günü ve günün her saatinde ziyaret edilir. Uygulanan bu halk hekimliği tarzı, eski ismi Abdallar olan Yozgat merkezin Eyice köyü **siğil** tedavisindeki taze **Söğüt** dalına çeltik atılmasını andırmaktadır. Höyük Ziyaretine mum da adanır. Ağacıdan bir yaprak dahi alınmasına izin vermeyen Kırık-soku'daki Ali Baba'da olduğu gibi Höyük Ziyareti de en ufak bir taş parçası dahi alınmasına izin vermez, alan kimsenin başına bir felaket geleceği inancı burada da vardır¹⁵⁵.

150 Kaynak Kişi; Haydar Aslan, 49 yaşında Kırıksofu köyünde çiftçilik yapan ilkokul mezunu bir Abdal

151 *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info

152 Yaşar Kalafat, "Şafii Mezhepli Nakşi Bendi Tarihli Zazalarda Halk İnançları" www.yasarkalafat.info

153 Yaşar Kalafat, a.g.m.

154 Yaşar Kalafat, "Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular" (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler) www.yasarkalafat.info

155 Yaşar Kalafat, "Halk kültürüne meraklı, bölge halkından, Her yıl yapılan Mahzenli Ali Efendi etkinliklerinin organizatörü Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)", www.yasarkalafat.info

Yarım kırılan ve parçalara ayrılmayan boruk ile ilgili inanç bize Karaçay'dan derlediğimiz bir inancı hatırlattı. Karaçaylarda toplu yenilen yemekte kemikler bıçaksız sıyrılmış kürek kemiği ortasından kırılır ve fakat iki parçaya ayrılmaz. Bu uygulama izah edilirken Hz. Muhammed'in atının üzengisinin bu kemiğe takıldığı bu şekilde kırıldığı halde ikiye ayrılmadığı açıklanmaktadır¹⁵⁶.

Ağaç-Nazarlık:

Ankara-Kızılcahamam'da **Karaağaç** dalı dört köşe kesilir, bununla hayvanların ve çocukların boynuna **nazarlık** yapılır.

Nazar değmesin diye çocukların omzuna **ığde ağacı**ndan bir parça ve mavi boncuk dikilir. İğde dalından nazarlıklarda yararlanmak Doğu Karadeniz'de de yaygındır.

Yozgat Salur halk inanmalarında **Nazar**'a karşı alınmış tedbirler de vardır. İnsanların ve hayvanların canlı cansız birçok varlığın nazar alabileceğine inanılır. Nazar için Nazar Duası okutulur, taşınır saklanılır. Bu toplumun nazar inancında **mavi** olan nazar boncuğunun yanı sıra ayrıca **ak** olan **Tazı Boncuğu** vardır. Nazar koruyucu olarak hazırlanan muskalarda **Kara Ağaç** ve İğde Ağacı dalı kullanılır.¹⁵⁷

Ağaç-İbadet:

Gregoryen Türklerde "Sos" (Gümüşlü Kavak) diye adlandırılan ağacın dallarının hareketinden, yapraklarının hisirtisinden geleceğe yönelik hayr ve şer içerikli anlamlar çıkarmaktadırlar. Armavir'de **Sos Ağacı** ile ilgili bir kült oluşmuştur. Gök Tanrı İnanç sisteminde Ağaç kültü önemli bir yer tutmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu ile İç Anadolu'da yılın muayyen zamanlarında belirli kutsal gecelerde bütün tabiatın ibadet ettiği bu arada gövdeleri ile yere eğilen ağaçların da **secde** ettiği inanılır.

Ağaçların secde ettiği içeriğini içeren bir inanç anlayışında ağacın totem olarak algılandığı inancına yer olamaz.

Ağaç-Bereket:

Denizli'de yağmur duasına çıkanlar **Asma Dalı**'na **41 Yasin** okurlar. Zarda **mezar tahtası** veya **mezar ağacı** suya atılır ise yağmurun yağacağına inanılır. Azerbaycan Türkleri yedi taşı ipe bağlayıp suya atarlar ve bu yedi taşın ipini sahildeki **karaağaç** veya **fındık ağacına** bağlarlar.

Mezar taşına, asma, fındık ve karaağaca kut veren onlara okunan Yasin'deki kuttur.

Ağaç-Âlem Değişme:

Kuzey Altay'da Çelkanlar arasından derlenen materyallerde, uzun örgülü saçları ve beyaz elbiseleriyle "Korkunç Bay'dan kaçtığı anlatılır Zor durumdan kurtulmak için Tanrıya yalvarır ve Tanrı da onu kayın ağacına çevirir.¹⁵⁸

Yarattıklarına âlem değiştirme hüküm ve idaresi Mutlak olanın Allah'ın takdirindedir. Buna insanat da nebatat da dâhildir.

Ağaç Çoğalma-Üreme:

"Batı Buryatlarda yer tanrıçası, yerin ruhu İtugeye ya da **Etugene**'ye döllemeyle ilgili istek ve dua edilir bu istek **Kuş Kirazı (Yaban Kirazı)** süslemekle başlayıp Etugene'den çocuk dileme duasıyla biter."¹⁵⁹

Türkmenistan Türkmenlerinde İğde, nar ve **fıstık**, **karanfil** tohumu kokularının **nazardan** koruduğuna, kadınların çocuk sahibi olmalarında etkili olduklarına inanılır.

İğde, nar, **fıstık** ve **karanfil**'i bu özellikleri ile donatarak yaratan Allah'tır.

Bu toplumda gümüşün çıkardığı seslerin kötü ruhları kovduğuna, **alaca renkli** iplerle bağlanmış içinde **tuz** bulunan **tumar/muskaların** koruyuculuğuna inanılır.¹⁶⁰

156 Yaşar Kalafat, Kırım - Kuzey Kafkasya / Sosyal Antropoloji Araştırmaları (Kırım - Dağıstan-Kuzey Kafkasya Gezi Notları ve Türk Halk İnançları), Ankara, 1999.

157 Yaşar Kalafat., Halk kültürüne meraklı, bölge halkından, Her yıl yapılan Mahzenli Ali Efendi etkinliklerinin organizatörü *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info

158 Yekatarina Kandarakova, *Legendi Severnogo Altaya*, Gorno-Altaysk 1994 s. 76 Zikreden P. Ergun a.g.e. s.206

159 Shurubu Kayhan, *Beşikten Mezara Türk Dünyası Gelenekleri*, Dört Mevsim, İstanbul, 2017 s.19

160 Shurubu Kayhan, *Beşikten Mezara Türk Dünyası Gelenekleri*, Dört Mevsim, İstanbul, 2017.

Kuzey Irak Türkmen ve Kırmancıları arasında eski Türk İnanç Sistemi Gök Tanrı dininin, kültlerinden olan ağaç kültürünün de izlerini görüyoruz. Selahattin kazası ile Saklaun arasında dağlık bölgede bir ağaç vardır. **Sere Süvare** adı ile bilinen bu ağaç yöreye de adını vermiştir. Ağacın içinde bir **delik** vardır. Ağacın içinden geçen ve çocuğu olmayanların çocuğunun olacağına inanılır. Çocuğu olanlar bu **ağaca yeşil bir çaput** bağlarlar ve kurban keserler. Şere Süvare'nin suyu şifa için içilir ve suyunda yıkanılır. **Ağaç kovuğundan** çıkmanın Türk mitolojisindeki yeri bilinirken, Doğu Anadolu'da da bu tür ağaç ve taşların varlığı tespit edilmiştir. Bitlis Hizan'daki **niyet taşı** bunlardan biridir. Ağaç kovuğunun bir yanından diğer yanına geçme ile **Delikli Taş**'in bir yanından diğer yanına geçme inancı arasındaki aynılığı biz Kırgızistan'dan da tespit etmiştik.

Sonuç

Totemizmin tanımı ile ilgili yapılmış açıklamalara yer verilerek, totemizmin müstakil bir din olmadığı, ilk toplumların dinlerinde yer alabilmiş bir inanç kesiti olduğu açıklamasına da yer verilmiştir.

Çalışma metninde, Türklerin dini tarihinde totemizmin olup olmadığı konusundaki ilgili uzmanların da görüşlerine yer verilmiş Türklerin totemizm inançlı bir süreç geçirmedikleri gerçeği açıklanmıştır.

Türk halk inançlarında yaşamakta olan ağaç ile ilgili inançlar, Türklerin Eski Türk İnanç Sistemi ve İslamiyet itibarıyla incelenen bu çalışmada, inceleme yönteminde ilgili çeşitli bitkiler ağaçlar öncelikli ele alınmıştır. İnceleme yönteminde bazen iliği ağaç ve ağaç türü bitkiler kara ve ak iyelerle birlikte ele alınmış, bazen de fonksiyonları merkeze alınarak inceleme interaktif bir uygulama ile sürdürülmüştür.

Yaşamın doğum evlilik ve ölüm gibi safhaları ile açıklamalar yapılırken bazen ağacın veya üzerlik, süpürmek bitkiler merkeze alınarak ve bazen de fonksiyonuna öncelik verilerek totem bağlantısı üzerinde durulmuştur.

Yaşayan halk inançları-bilinen mif içerikli bilgilerle karşılaştırılırken Türk inanç kültüründe kült oluşturmuş; bağlanma-bağlama, sahiplenme-sahiplenilme, satma- satılma gibi inanç içerikli kodlardan da yararlanılmıştır. Büyü, nazar ve benzeri inanç kavramlarına yer yer değinilmiştir.

Kullanılan halk inançları verileri büyük ölçüde alan çalışması sonucu sağlanan bilgilerden oluşmuştur.

Varılan sonuçta, Türklerin dini tarihinde Türklerin totemizm inancı mensupları olmadıkları gerçeği, Ağaçla ilgili inançlardan hareketle de doğrulanabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adivar, A., *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1982.
- Akhenaton, İlkel İnanışlarda Totem ve Tabu <http://77gizlilikler.tr.gg/%26%23351%3Balarda-Akpınar,Turgut,%20Eski%20Türklerin%20Dini%20Tek%20Tanrı%20İnanıcı%20mıydı%3F>, *Tarih ve Toplum*, 27 (1986), ss. 17-21.
- Amanoğlu, Ebülfey Kulu, "Nahçıvan'da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü)", *Milli Folklor*, 1998. Angeles University of California Presss.
- Arslan, Dilek, *Türkiye Nogayları'nda Yaşam*, TİKA, Ankara, 2015.
- Artun, Erman, *Ansiklopedik Halkbilimi/ Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karaman Yayınevi, Adana, 2014.
- Atik, Kemal, *Kur'an ve Çevre*, Erciyes Üniversitesi Yayını No 33 Kayseri, 1992.
- Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1940.
- Başer, Sait, "Esmâ'ül-Hüsna'ya göre Eski Türk Dinindeki Tanrının Vasıfları", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1982.
- Başer, Sait, *Gök Tanrının Sıfatlarına Esmâ'ül-Hüsna Açısından Bakış*, İstanbul, 1991.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam ve Ekoloji*, Diyanet İşleri Başkanlığı Halk Kitapları 88, Ankara, 1992.
- Bilgiseven, A. Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, 1985.
- Bilgiseven, A. Kurtkan, *Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri*, İstanbul, 1990.
- Bolay, S. Hayri; Karmış, O., *Din Bilgisi Lise I*, Ankara, 1976.
- Çelik, Ali, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, Beyan yayınları, İstanbul, 1995.
- Çelik, Ali, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Çubukçu, İ.A., *Mezhepler ve İslâm Felsefesi*, Ankara, 1964.
- Danişmend, İ. Hami, *Tarihî Hakikatlar*, İstanbul, 1979.
- Danişmend, İ. Hami, *Türk Irkı Niçin Müslüman Oldu*, Konya, 1978.
- Davletov, Timur, "Şaman kültürünü yeniden okuyabilmek: Timur Davletov at
- Devlet, N., "İslâmiyeti Resmen Kabul Eden İlk Türk Devleti", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 32 (1989), ss. 42-46.
- Doruk, A., "Eski Türk Dini Şamanizm mi idi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 15 (1988), ss. 7-12.
- Dubmski, Aleksandr, "Karay(Karaim) Türklerinin Halk İnançları Hakkında", *Uluslararası Osmanlı öncesi Türk Kültürü Kongresi, 7 Eylül 1989*, Ankara, 1989.
- Dursun Yıldırım, "Kök Türk Çağında Tanrı mı, Tanrılar mı vardı?", *IV. Uluslararası Türk*
- Ecer, Vehbi, "Türklerin Eski Dini Hakkında Söylenenler", *Töre; Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, 139 (1982).
- Ekrem Sankioğlu, *Başlangıçtan Günümüze, Dinler Tarihi*, İstanbul, 1993.
- Eliade, M., *Shamanism*, Princeton Uni. Press, 1971.
- Ergin, M., *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İstanbul, 1970.
- Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004.
- Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşilik*, İstanbul, 1992.
- Esin, E., *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul, 1978.
- etkinliklerinin organizatörü *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler)*, www.yasarkalafat.info (E.T: 01.09.2017)
- Fedotoviç, Jelobtsov F., "Saha Yeri ve Saha Türkleri", (Çev. S.Gömeç), *Türk Kültürü Dergisi*, 356 (1992). *Folklor Kongresi Bildirileri*, Antalya, Cilt 2, 1991.

- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, (Çev. T.Kalpsuz), Ankara, 1964.
- Fromm E., *Psiko-Analiz ve Din*, (Çev. Y. Salman), İstanbul, 1982.
- G. Grinebaum, E. Van, *Modern İslam, The Search for Cultural Identity*, 1963.
- G.Tümer, A.Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993.
- Genç, Reşat, *Kaşgarlı Mahmut'a Göre XI.Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara, 1977.
- Gibb, H.A.R., *Muhammedanism*, New York, Books, 1962.
- Godfrey, R. Lienhardt, "Religion, Man", *Culture and Society*, (Ed. Harry L. Shapiro), New York, Galox Books, 1960.
- Gökalp, Ziya, *Türk Medeniyet Tarihi*
- Gökdağ, Bilgehan Atsız; Üçüncü, Kemal, *Başlangıcından günümüze Türk Destanları*, Akçağ yayınları, Ankara, 2007.
- Gömeç, Sadettin, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, 3. Baskı, Berikan Yayınevi, 2014.
- İnan, A., "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 4 (1954).
- İnan, A., "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 4 (1954).
- Kafesoğlu, İ., *Türk Bozkır Kültürü*, Ankara, 1987.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Eski Türk Dini*, Ankara, 1980.
- Kahyaoğlu, Sinan, *Kazdağından Esintiler*, Çakıroğlu Grup, İstanbul, 2013.
- Kalafat, Yaşar "Amasya Halk İnançları ve bazı Monografilerden Mitolojik Veriler", www.yasar.kalafat.info (E.T: 15.10.2017)
- Kalafat, Yaşar "Karşılaştırmalı Kırşehir-Karaman-Kızılözü/Kızıközü Halk İnançları", www.yasarkalafat.info
- Kalafat, Yaşar "Mitoloji Tasavvuf Kavşağında Gein Toyu Eğlenceleri", www.yasarkalafat.info
- Kalafat, Yaşar *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmeler)*, www.yasarkalafat.info (E.T: 10.09.2017).
- Kalafat, Yaşar, "Amasya halk İnanmaları ve Bazı Monografilerden Mitolojik Veriler" www.yasarkalafat.info (E.T: 02.10.2017)
- Kalafat, Yaşar, "Bağdatlı Şahseven Kızılbaşlarda Halk İnançları", *Türk Kültürlü Halklarda Orta Asya'dan Orta Doğu'ya İnanç Göçü*, Berikan, Ankara, 2011.
- Kalafat, Yaşar, "Bahçelievler Örnekleri İle Türk Kültürlü Halklarda Üzerlik İnanç ve Uygulamalar", *Kodlar ve Kültler-1: Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.
- Kalafat, Yaşar, "Dedem Korkut Kültür Elleri Adlanma", *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- Kalafat, Yaşar, "Doğu Anadolu Çevresinde Gregoryen Türklerin Dinî İzleri", *GAP ve DAP Projeleri Çerçevesinde Van Gölü Havzasının Yeri Sempozyumu*, Ahlat, 1989.
- Kalafat, Yaşar, "Doğuanadolu Çevresinde Karaim, Hazar Türklerinin Dinî İzleri", *Anadolu'da Türk Mührü Ahlat*, Ankara, 1983.
- Kalafat, Yaşar, "Güney Kafkasya'da Ortak Halk İnançları Damat/Güvey Bağı", www.yasarkalafat.info (E.T: 20.11.2017).
- Kalafat, Yaşar, "Karir Zaza Türk Halk İnançları" www.yasarkalafat.info
- Kalafat, Yaşar, "Karşılaştırmalı Musa Dağı Gregoryen Ermenileri Halk İnançları", *Anadolu Türk Kültür Coğrafyasında Gregoryen Halk İnançları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.
- Kalafat, Yaşar, "Kocaeli halk inançlarında yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram: Sahiplilik",
- Kalafat, Yaşar, "Mezbahalar ve Kırklama-Kırk Basması", www.yasarkalafat.info
- Kalafat, Yaşar, "Nuh Kültür Coğrafyasında Mitolojik Sözlük Denemesi", www.yasarkalafat.info (E.T: 10.10.2017)
- Kalafat, Yaşar, "Pir Kültü İtibariyle Ahilik Kurumu", *Uluslararası III. Ahi Evran Sempozyumu, 05-07 Ekim 2017*, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, 2017.

- Kalafat, Yaşar, "Şafî Mezhepli Nakşi Bendi Tarikatlı Zazalarda Halk İnançları", *www.yasarkalafat.info*, (E.T: 07.09.2017).
- Kalafat, Yaşar, *Azerbaycan-İran-Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı*, Berikan, Ankara, 2012.
- Kalafat, Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları III-IV*, Berikan, Ankara, 2006.
- Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları İzleri*, Ankara, 3. Bsk. Ankara, 1999.
- Kalafat, Yaşar, Gündoğdu, Kaan, "Karşılaştırmalı Posof Halk İnançları", *www.yasarkalafat.info*.
- Kalafat, Yaşar, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Ankara, 1996.
- Kalafat, Yaşar, *Türk Halk İnançlarında Renkler*, Berikan Yayınevi Ankara, 2012.
- Kalafat, Yaşar, *Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-*
- Kalafat, Yaşar; Çetin, Nagihan, "Bodrum Çevresi Örnekleri İle Halk İnançlarında Gök Kuşağı İnançının Mitolojik Boyutu", *www.yasarkalafat.info* (E.T: 03.11.2017).
- Kalafat, Yaşar; Ogan, Sinan, "Abakan Sempozyumu ve Hakasya Seyahat Notları", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 195 (2003).
- Karasu, Doğan, *Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam*, İstanbul, 2004.
- Karasu, Doğan, *Bingöl'de Sosyal ve Kültürel Yaşam*, İstanbul, 2004.
- Kaşgarlı, M.A., "Uygur Nasturî Hıristiyanlığı Hakkında", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, 5/20 (1988).
- Kaydu, E., "Türklerde Kutsal Hükümdarlık", *Prof. Dr. Tayyib Okıç Armağanı*, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayını, 1978.
- Kayhan, Shurubu, *Beşikten Mezara Türk Dünyası Gelenekleri*, Dört Mevsim, İstanbul, 2017.
- Kelemen, A., "Macar Şamanizminin Psikolojik Araştırmaları Hakkında", *XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi*, Ankara, 1979, ss. 183-193.
- Kitapçı, Z., *Türkistan'da Müslüman Olan İlk Türk Hükümdarı*, İstanbul, 1988.
- Kitapçı, Z., *Yeni İslâm Tarihi ve Türkistan*, Cilt I, Elazığ, 1985.
- Köprülü, M.F., *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 1966.
- Köymen, M. Altay, *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1963.
- Lenski, E. Gerhard, *The Religious Factor, A Sociological Study of Religion's Inpacton Politics, Economics, and Family Life*, Garden City, New York, Doubleday, 1963.
- Leslie, Charles, *Anthropology of Folk Religion*, New York, Vintage Books, 1960.
- Levry, Reuben, *The Social Structure of İslam*, Cambridge University Press, 1962.
- Nasr, S.Hüseyin, "İslam ve Çevre Bunalımı", *İslami Araştır.*, (Çev. M. Uyanık), 4/3 (1990).
- Nirun, Nihat, *Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, İstanbul, 1981.
- Noyan, B., "Bekdaşilikte Dokunulmayan Hayvanlar", *Türk Folkloru*, 274 (1972).
- Ögel, Bahaddin, *Türk Mitolojisi, Cilt I*, TDK yayınları, Ankara.
- Özkan, İzgi, "İslamiyet'ten Önce Orta Asya Türk Kültürü", *Millî Kültür Dergisi*, 2 (1977).
- Özönder, M.C., "Türk ve Kore Halk İnançları Arasındaki Benzerlikler", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi (Bildiriler)*, Ankara, Cilt IV, 1987, s. 241-256;
- Öztürk, Ali, "Türk Efsanelerinde Şamanizmin İzleri", *I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi*, Konya, 1988.
- Rasonyi, L., *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk Kültürü araştırmaları Enstitüsü, 1993.
- Sevinç, Necdet; "Türklerin İslâmiyete Geçişlerini Kolaylaştıran Sebepler", *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, Sayı 4.
- Tanyu, Hikmet, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*
- Tavkul, U., "Karaçay Balkar Kültüründe Şamanizmin İzleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Prof. Dr. B. Ögel'e Armağan*, 65 (1990), ss. 303-310.

TEDxReset", <https://www.youtube.com/watch?v=bln8-P9N9pw>, (E.T: 05.02.2017).

Turan, O., *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, 1978.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1969.

Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler, www.yasarkalafat.info

Uluslararası Gazi Akçakoca ve tarihi Sempozyumu Bildirileri (02-4 Mayıs 2014 Kocaeli) Cilt III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi yayınları, Kocaeli 2015 ss. 1743-1752

Kalafat, Yaşar Halk kültürüne meraklı, bölge halkından, Her yıl yapılan Mahzenli Ali Efendi

etkinliklerinin organizatörü Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler), www.yasarkalafat.info

Mardin, Şerif (1969). *Din ve İdeoloji*, Ankara.

Tanyu, H. (1976). *Tarih Boyunca Türkler ve Yahudiler*, İstanbul.

Tanyu, H. (1978). *Türklerin Dini Tarihçesi*, İstanbul.

Tanyu, H. (1985). "Eski Türklerin Dini Totemcilik ve Şamancılık Değildir", V. Millî

Tanyu, H. (1986). *İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, İstanbul. Totem-ve-Tabu.htm Hikmet Tanyu. Türkoloji Kongresi, İstanbul. 143-167:

Sözlü Kaynaklar

Ali Eyüp Aşık (Merzifon'da mukim, 55 yaşlarında, emekli, Alevi-Müslüman inançlı bir kimse.)

Burhan Karakaya (1933), Dirmil-Çörten köyünden, emekli, ilkokul mezunu

Hamide Göçer (1913-1989), Dirmil köyünden, ev hanımı, ilkokul mezunu, kendisinden nakleden oğlu Cahit Göçer (1945), Dirmil köyünden, emekli yüksek mühendis

Hanım Köker, Köy halkından, 87 yaşında, ilkokul mezunu

Haydar Aslan, 49 yaşında Kırıksöf köyünde çiftçilik yapan ilkokul mezunu bir Abdal.

Kalafat, Yaşar Yozgat Yöresi Halk İnanmalarında Mitolojik Bulgular, (Salurlar-Tülekler-Abdallar-Sıraçlar-Diğer Türkmenler), www.yasarkalafat.info E.T: 16.10.2017.

Kevser Dane, Yörenin kızıklarından 28 yaşında Lise mezunu, devlet memuru

Keziban Öz (1910-2011), Dirmil köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

Kuhar Kartun, 53 yaşında, Lise mezunu, Vakıflı köyü Gregoryen Ermenilerinden Ev hanımı

Mehmet Bünyan, yöre kızıklarından 1954 doğumlu, ilkokul mezunu

Muammer Erol, Muhtar, İlkokul mezunu, 50 yaşında

Murat Erdem (1969), Dirmil-Çörten köyünden, memur, yüksekokul mezunu

Sadettin Çınar, alınan köyden Ankara'da yaşamakta olan emekli 70 yaşlarında bir kimse.

Sinan Kahyaoğlu, Tahtakuşlar köyü Tahtacılarından Yüksek tahsilli, 50-55 yaşlarında, araştırmacı-yazar, dede

Teslime Erkan (1931), Dirmil köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

Teslime Erkan (1931), Dirmil köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

Teslime Şimşek (1914-2014), Dirmil-Çörten köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

Teslime Şimşek (1914-2014), Dirmil-Çörten köyünden, ev hanımı, okuma-yazması yok

Yusuf Yurtsiper (1932), Dirmil köyünden, eski avcı, okuma-yazması yok

Yusuf Yurtsiper (1932), Dirmil köyünden, eski avcı, okuma-yazması yok.

Kocaeli İli Manav Kültüründe İğne Oyalı Başörtüsü Geleneği - Krep ve Yemeni Oyaları

Mine CAN *

Giriş

Geleneksel yaşamda her kuşak kendinden önceki kuşağı izleyerek giyim-kuşam anlayışını ve süslenme geleneğini günümüze aktarır. Ancak giyim-kuşam anlayışında hiçbir değişimin olmadığını söylemek de mümkün değildir. Özellikle göç veya diğer sebeplerle yerel kimliğin hızla kaybolduğu Kocaeli gibi şehirlerde başörtüsü geleneğinin yaşam koşullarına göre farklı biçimler aldığı gözlemlenmiştir.

Günümüzde endüstrileşme ve modern toplum yaşantısının yaygınlaşmasıyla yöresel kıyafet geleneği eski anlam ve önemini yitirmiştir. Ancak geleneklerine bağlı topluluklarda minimal düzeyde de olsa geleneksel kıyafetlerin kullanıldığı görülmektedir¹. Bu nedenle sanayileşme ve göçün kötü etkilerini bünyesinde barındıran ve kent kültürünü kaybetme tehlikesi yaşayan Kocaeli İlinin yerel ve kültürel değerlerini belgelemek ve günümüze ulaşan el sanatı örneklerini tespit etmek amacı ile bir araştırma yapma gereği duyulmuştur. Sınırlı da olsa Kocaeli İlinde devam eden giyim-kuşam ve süslenme geleneğinin incelenmesi, belgelenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından çalışma önem arz etmektedir.

Araştırmanın evrenini Kocaeli yarımadası üzerinde, İzmit Körfezi'nin kuzeyinde kalan Gebze ilçesi ile Tavşanlı beldesinde yaşayan ve etnik kökeni manav olan bireylerin ellerinde bulundurdukları iğne oyalı başörtüleri ile krep ve yemeni örnekleri oluşturmaktadır. Örneklem grubuna yapım tarihi günümüzden 50 yıl ve daha öncesi olan, özgün niteliklere sahip 10 adet iğne oyalı başörtüsü, 7 adet krep ve 7 adet yemeni olmak üzere toplam 24 adet ürün alınmıştır.

Yöntem

Araştırma yöresi olan Gebze ilçesi ile Tavşanlı beldesinde başörtüsü geleneği ile ilgili olarak kaynak kişilerle karşılıklı görüşme, gözlem ve incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan yüz yüze görüşmelerde başörtüsünün yörede eski ve yeni kullanım alanları, uygulanan gelenekler, üretimlerinde kullanılan malzemelerin özelliklerini belirlemeye yönelik bilgiler elde edilmiştir. İncelenen başörtüsü, krep ve yemenilere ait süsleme tekniği, renk, motif ve kompozisyon özellikleri gibi teknik ve estetik özellikler bilgi formlarına kaydedilerek tespit edilmiş, ürünlerin genel ve detay fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca çalışmaya destek olması için Türk kültür tarihi içerisinde kadın giyim-kuşamı ve süslenme geleneği ile ilgili literatürden elde edilen bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma bulguları ve tartışma

a. İğne oyalı başörtüleri

Türk el sanatları arasında çok özel bir yere sahip olan iğne oyalı, halk kültürüne ait adetleri, felsefesi ve köklü bir sanat geleneğini ifade etmekle birlikte, halkın sosyal yapısını yansıtmaya bakımından da büyük önem taşır. Özellikle oyalı baş süslemeleri ve başlıklar, Türk kültüründe kadın giyim-kuşam ve süslenme geleneğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Tarih boyunca Türk kadını her zaman ve her yerde güzel görünmek için en iyi şekilde giyinmiş ve süslenmiştir. Selçuklu dönemi ve öncesine yönelik yapılan araştırmalarda, giyim şekilleri iklim şartlarının etkisi altında

* Dr. Öğrt. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Değirmendere Ali Özbay MYO, mine_can82@hotmail.com.

1 Melda Özdemir, "Bolu İlinde Geleneksel Kadın Başlıkları", Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 4 (2009), s. 3.

olsa da, Türk kadınlarının baş süsüne özel bir önem verdikleri vurgulanmaktadır². Orta Asya ve Anadolu tarihi içerisinde kadın başlıklarının sosyo-ekonomik ve kültürel düzeye göre farklılıklar gösterdiği ve her statüden kadının, giyim ve kuşamını tamamlayan vazgeçilmez unsurlar arasında yer aldığı belirtilmiştir³.

Türk giyim-kuşam tarihi içerisinde başörtüsü geleneği oldukça eskidir. Eski Türkler ve Selçuklularda erkek ve kadın giyim tarzı birbirine benzemekle birlikte, Selçuklu kıyafetlerinde kadını erkekten ayıran en önemli unsurun baş süslemeleri olduğu belirtilmektedir. Aynı kaynakta kadınların başörtüsü olarak bürümcük ve yaşmak kullandıkları aktarılan bilgiler arasındadır⁴.

Osmanlı Dönemi kadın giyiminde entari, şalvar-gömlek ve ceket-etek olmak üzere üç tip kıyafet kullanıldığı, sokağa çıkan kadınların kıyafetlerini ferace veya çarşafıla tamamladıkları, yüzlerini ise yaşmak denilen bir örtü ile örttükleri bilgisi verilmektedir. 19. Yüzyılın sonunda Avrupa etkisiyle ferace ve yaşmağın zamanla kaybolduğu ve II. Abdülhamit döneminde (1876-1909) feracenin yerini peçe ve çarşafın aldığı vurgulanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa tarafından Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu için düzenlenen talimatnamede kadın işçilerin şalvar, ceket ve başörtüsü taşımalarına ek olarak yeldirme tarzında uzun bir elbise giymelerini şart koşmuştur⁵. Ayrıca 17. Yüzyıla ait minyatürlerde yaşmağa rastlandığı ancak yaşmak ve feracenin birçok kez şekil değiştiği belirtilmektedir⁶.

Fotoğraf 1: Tavşanlı Çatalçeşme'de elmalıkdan dönerken çekilmiş Osman Babacan'a ait bir fotoğraf⁷.

Araştırma yöresi olan Kocaeli yarımadası üzerinde, İzmit Körfezi'nin kuzeyinde kalan Gebze ilçesi ile Tavşanlı beldesinde yaşayan ve etnik kökeni manav olan kadınların sokağa çıkarken kısa ağılı, geniş basma veya pazenden hazırlanan şalvar üzerine yeldirme giydikleri tespit edilmiştir. Yeldirmenin üzerine beyaz renk başörtüsü bağlanmakta ve başörtüsünün etekleri ya serbest bırakılmakta ya da yeldirmenin içine gizlenerek boynu kapatılmaktadır (Fot. 1). Yöreyle ait eski örneklerde dikdörtgen formlu başörtüsünün uzun kenarlarından birisi üzerine, 60-65 cm. uzunluğunda enli bir iğne oyası ortaya gelecek şekilde kumaşa oyularak dikilmektedir (Fot. 2). Oyalı kısım dikdörtgen şeklindeki başörtüsünün uzun kenarlarından biri üzerinde ortada yer almakta ve örtüldüğünde oylar yüzü tamamen çevrelemektedir.

Yeldirme, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; kadınların çarşaf yerine kullandıkları başörtüsü ile birlikte giyilen hafif üstlük, bir çeşit astarsız manto, önlük olarak tanımlanmaktadır⁸. Şemseddin Sami'nin Osmanlıca sözlüğünden aktarıldığına göre yeldirme, kadınların başlarına bir başörtüsü (yemeni, namaz bezi, dülbend) olarak, serbest gezmek için ferace ve çarşaf yerine giyilen hafif giysidir. Adını telaş içinde koşturmak, uçurmak anlamına gelen yeldirmek kökünden aldığı belirtilmektedir. Başa bir örtü atılıp hemen sırtta geçirilerek sokağa çıkılabilen, çoğunlukla halk tabakasından kadınların giydiği bir üstlük şeklinde açıklanmaktadır⁹.

19. Yüzyıl sonlarında feracenin yerini alan yeldirme, günümüzde Gebze'ye bağlı bazı köylerde halen yöre kadınının sokak giyiminin bir parçasını oluşturmaktadır. Siyah, renk kumaştan hazırlanan yakasız, uzun kollu ve dizlerin hemen aşağısına uzanan yeldirmenin üzerine yöre kadınları iğne oyalı beyaz renk başörtüsü

2 Mehmet Önder, "Selçuklu Devri Kadın Başlıkları", Türk Etnografya Dergisi, 13 (1973), s. 1.

3 Özdemir, Bolu İlinde Geleneksel Kadın Başlıkları, s. 4.

4 Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt: V, Ankara, 1985, s. 9.

5 Mehmet, Özel, Folklorik Türk Kıyafetleri, Ankara, 1992, s. 14-15.

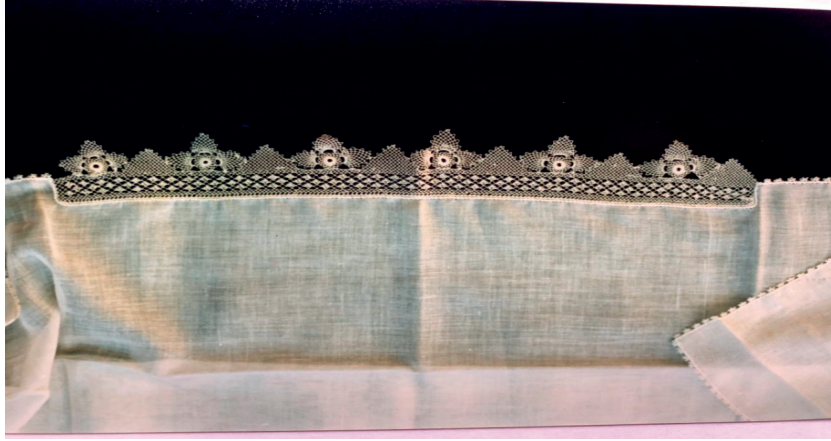
6 Lale, Özder, İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları, 1999, s.37.

7 Nefes Gazetesi, 21 Eylül 2016.

8 Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 15.01.2018.

9 Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, 1969, s. 241.

örtmektedir. Geleneksel giyim tarzının yavaş yavaş terk edilmesi ile birlikte, yeldirme ve başörtüsü kullanımının giderek azaldığı ve başörtülerinin çoğunlukla mevlitlerde veya namaz kılariken kullanıldığı, yörede yüz yüze yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler arasındadır.

Fotoğraf 2: İğne oyalı başörtüsü / Tavşancıl.
Büyük çilek oyası (Kaynak kişi: Gönül Kocabaş).

Yörede incelenen başörtülerinde iğne oyalılarının zincir veya trabzan üzerine başlanarak çalışıldığı tespit edilmiştir. İğne oyası yapımında temel yapım tekniklerinden olan üçgen ve kare ilmek kullanılmıştır. Kullanılan iplik çeşitleri incelendiğinde yakın geçmişte ait oyalarda yoğun olarak dantel ipliği veya naylon iplik, daha eski örneklerde ise ipek iplik kullanıldığı tespit edilmiştir.

İğne oyalılarında kullanılan motif kaynakları incelendiğinde, yoğun olarak bitkisel kaynaklı motiflerin tercih edildiği görülmüştür. Geometrik ve sembolik kaynaklı motifler ise bu grubu yakın değerlerle takip etmektedir. Yörede incelemeye alınan ürünlerde hayvansal kaynaklı motifler sembolik olarak uygulanmakta ve oyaya konu oluşturan hayvanların ibik, kuyruk, kanat gibi karakteristik özellikleri seçilerek işlenmektedir. Nesnel motifler ise daha az kullanılmaktadır.

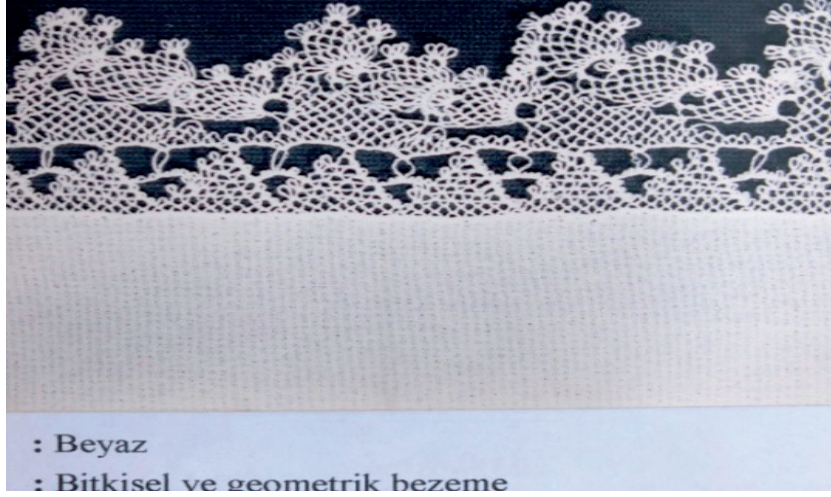
İğne oyası yörede yaşı ileri olan bireylerce halen uygulanan bir el sanatı olarak varlığını sürdürmektedir. Kaynak kişilerden elde edilen bilgilere göre yöre kadını iğne oyalılarına benzetmeler yoluyla isim vermektedir. Bitkisel kaynaklı motiflerden selvili, çilek, badem, menekşe, karanfil, yan üzüm, pıtırak, üzümlü, enginar kafası, dut, sembolik kaynaklı motiflerden yuva, kaburga, taraklı guguk, yıldız, çark, tavus kuşu, sinekli yörede en fazla bilinen oya motifleridir (Fotoğraf 3, 4, 5, 6, 7, 8). Ancak oyalıların yöresel özellikler çerçevesinde özgün motifler ve anlamlar taşıdığı bilinmekle birlikte, aynı motifin farklı yörelerde farklı isimlerle anıldığı da görülmektedir¹⁰.

İncelenen iğne oyalılarında ulama adı verilen kompozisyon türü kullanılmıştır. Ulamalar, motiflerin aralarında boşluk bırakılmadan birbirine bitişik bir sıra izleyerek, ya doğrudan oyanın süsleyeceği örtü veya dokuma üzerine başlandığı ya da ayrı bir zincir üzerinde hazırlanıp sonradan uygulanacağı yere dikilen kompozisyonlardır.

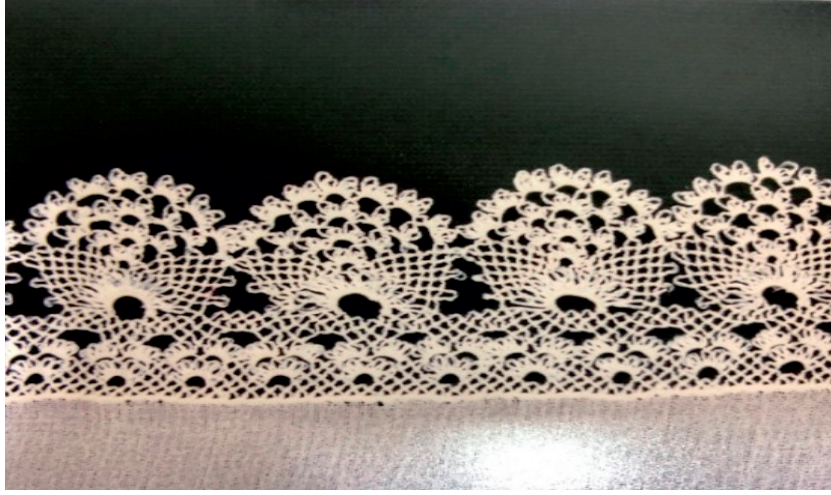

Fotoğraf 3: Taç

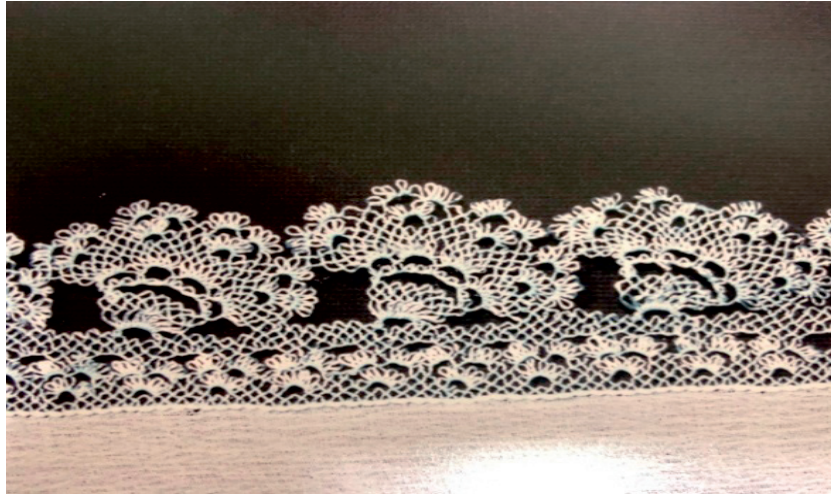
10 Hülya, Köklü ve diğerleri., "Gerede İğne Oyalı", Atatürk Ün. Güzel Sanatlar Ens. Dergisi, 20 (2008), s. 84.

Fotoğraf 4: Yan karanfil

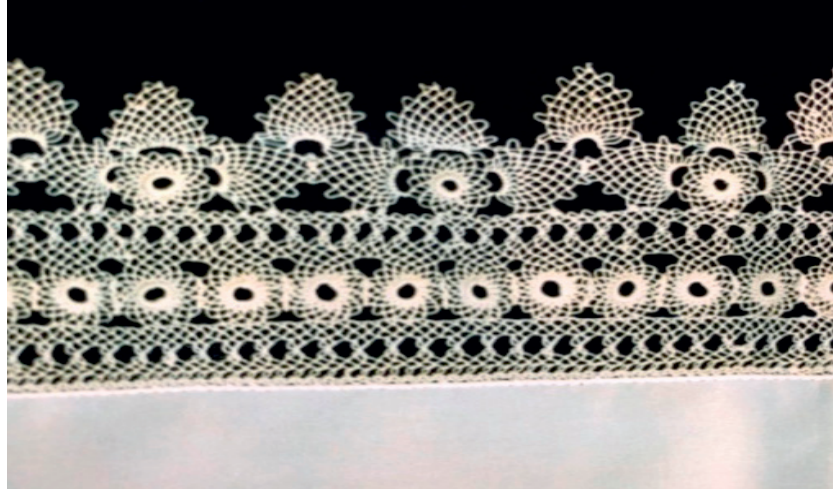

Fotoğraf 5: Çilek

Fotoğraf 6: Karanfil

Fotoğraf 7: Çilek

Fotoğraf 8: İncili

b. Yemeniler

Yaşlı bireylerden elde edilen bilgilere göre, eskiden yörede ön tarafı oyalı tepelik ve fes giyilerek eşarpla başa bağlanmakta, onun üzerinde kuşak hizasına kadar inen uçları oyalı atkı örtülmekteydi. Fes üzerine çok ince bükümlü ipek iplikten dokunmuş “krep” adı verilen 40 veya 45 c.m. ebatlarında dörtkenarlı oyalı küçük eşarplar ya da oyalı yemenilerin örtülmesi de bu geleneğin bir parçasıydı. Değişen koşullar nedeniyle zamanla fes kaldırılmış ve yörede krep ve yemeniler salma ya da kundak tarzında bağlanır hale gelmiştir.

Kadın baş yemenisi, bağlama tarzına göre kundak yemeni ve salma yemeni olarak adlandırılmaktadır. Salma tarzı bağlamada saçlar taranır ve örülür. Örgülerden bir veya birkaç tanesi sırt üzerine serbest bırakılır. Kare formulu yemeni ortadan katlanarak üçgen şekline getirilir. Yemeninin üçgen kısmı alın üstüne gelecek şekilde yerleştirildikten sonra serbest kalan uçlar enseden çapraz dolaştırılarak alın üstündeki kısmın hemen üstünden bağlanır. Kundak tarzında ise saçlar başın üstünde ve arka tarafından yemeni içinde sınıksız toplanır¹¹.

11 Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s. 201.

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Araştırma yöresine ait iğne oyalı yemeni örnekleri (Kaynak kişi: Melek Turgut / Fotoğraf 9-10)

Yörede incelemeye alınan kare formundaki yemenilerin dörtkenarı oyalarla süslenmiştir. İğne oyalı beş adet yemenin kenarları zürefa ile temizlendikten sonra oyaların bu zürefa üzerine çalışılmış olduğu tespit edilmiştir. Diğer iki yemeni örneğinde ise tığ oyası kullanılmıştır. İğne oyalı yemenilerin tamamının oyasında ipek iplik kullanılmıştır. Tığ oyası ile süslenmiş diğer iki yemenide ise pamuk ipliğinin yanı sıra süsleyici gereç olarak çikolata yaldızı kullanıldığı görülmüştür.

Yemenilerin zemin renkleri incelendiğinde sabun yeşili, safran sarısı, açık ve koyu petrol mavisi, bordo ve bej rengi olduğu belirlenmiştir. Yemenilerin baskılarında ise bordo, siyah, pastel mor, fıstık yeşili, somon rengi, yaprak yeşili, açık pembe, açık mavi renklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. İğne oyalarında ise safran sarısı, lacivert, fıstık yeşili, krem rengi, pembe, sabun yeşili, güvez rengi, koyu yaprak yeşili, somon rengi kullanılmıştır. Yemenilerin kenar temizlemelerinde uygulanan zürefa yapımında yeşil rengin seçilmesi dikkat çekicidir. Tığ oyalarında ise sarı, petrol mavisi ve krem rengi kullanıldığı görülmüştür. İncelemelerde oya yapımında kullanılan ipliklerin renk seçiminde, yemenilerin zemin rengi ve üzerinde bulunan baskı renkleri ile uyumlu renklerin tercih edildiği anlaşılmıştır.

İncelenen yemenilerin üzerinde yer alan baskıların tamamında bitkisel kaynaklı motiflerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Yemenilerin oya konusu incelendiğinde de büyük çoğunluğunda bitkisel kaynaklı motiflerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bitkisel bezemeli motifler içerisinde çeşitli çiçek ve yaprak motiflerinin bulunduğu belirlenmiştir. Sadece bir iğne oyası yemeni üzerinde kaya adı ile bilinen geometrik formlu bir motife rastlanmıştır. Tığ oyası ile süslenmiş bir yemenide de çikolata yaldızı ile oluşturulmuş daire formlu süsleyici gereçlerin zincir üzerine tutturulduğu tespit edilmiştir. İnci gibi görünen küçük yaldız topları 2-2,5 cm. çapında olup elle sıkıştırılarak yuvarlanmıştır.

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Araştırma yöresine ait iğne oyalı yemeni örnekleri (Kaynak kişi: Nihade Kocabaş / Fotoğraf 11-12)

Yemeni oyalalarının kompozisyonları incelendiğinde, ana motiflerin kenar boyunca düzgün sıralamalarla tekrar ettiği görülmüştür. Ana motiflerin aralarında yardımcı motif kullanılmamış olup, oyalar birbirine oldukça sık yerleştirilmiştir. Yemenilerde kullanılan iğne oyaları kalite açısından incelendiğinde, oya gözlerinin neredeyse görülmeyecek derecede küçük olduğu tespit edilmiştir. Tığ oyalarında da aynı sıklık ve işçilik kalitesi gözden kaçmamaktadır. Ayrıca bazı oyalaların kola işleminden geçirildiği anlaşılmıştır.

Kaynak kişiler yemenileri hatıra niteliğinde sakladıkları için oya motiflerinin yöresel adları veya anlamları konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi yöre kadınlarının doğada gördükleri varlıklardan esinlenerek oyaya konu oluşturduklarını düşünmek mümkündür¹².

Fotoğraf 13

12 Hülya, Köklü ve diğerleri., "Gerede İğne Oyaları", s. 87.

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

Araştırma yoresine ait yemeni ve yemeni oyalarından gorseller (Kaynak kişi: Mübeccel Turgut / Fotoğraf 14-15)

c. Krepler

Halk dilinde “grep” olarak da bilinen krep, kaynaklarda hem bir kumaş türü, hem de bir tür başörtüsü olarak tanımlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, çok bükümlü iplikle dokunmuş bir tür ince kumaştır.¹³ Kenarları iğne oyali, değişik şekillerde başa bağlanan ipek örtüdür.¹⁴

Araştırma yöresinde kaynak kişilerle yapılan yüz yüze görüşmelerde yemeni kullanımının geleneksel olarak devam ettiği, ancak krep kullanımının tamamen yok olduğu belirtilmiştir. Geleneksel kullanımın son bulması ile birlikte saf ipek kumaşlardan hazırlanan kreplere bugün oldukça nadir rastlanmaktadır. Kreplerin yakın bir geleceğe kadar geleneksel sünnet yataklarında süsleme amaçlı olarak kullanıldığı elde edilen diğer bilgiler arasındadır.

Fotoğraf 16

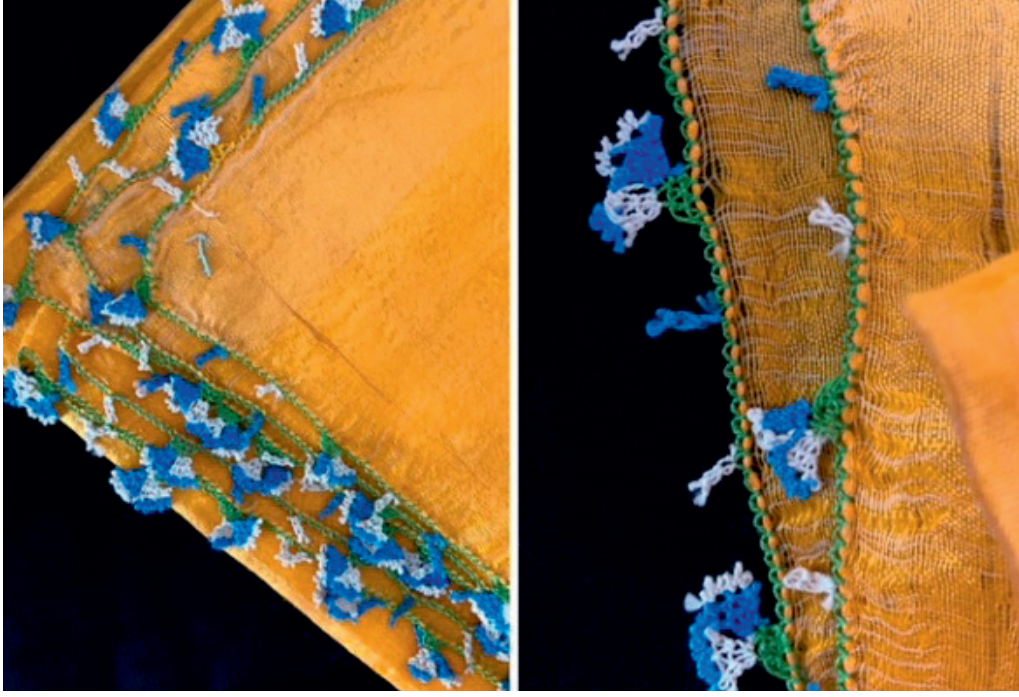
Fotoğraf 17

Yöreye ait firkete oyali krep örnekleri (Mine Can koleksiyonu / Fotoğraf 16-17)

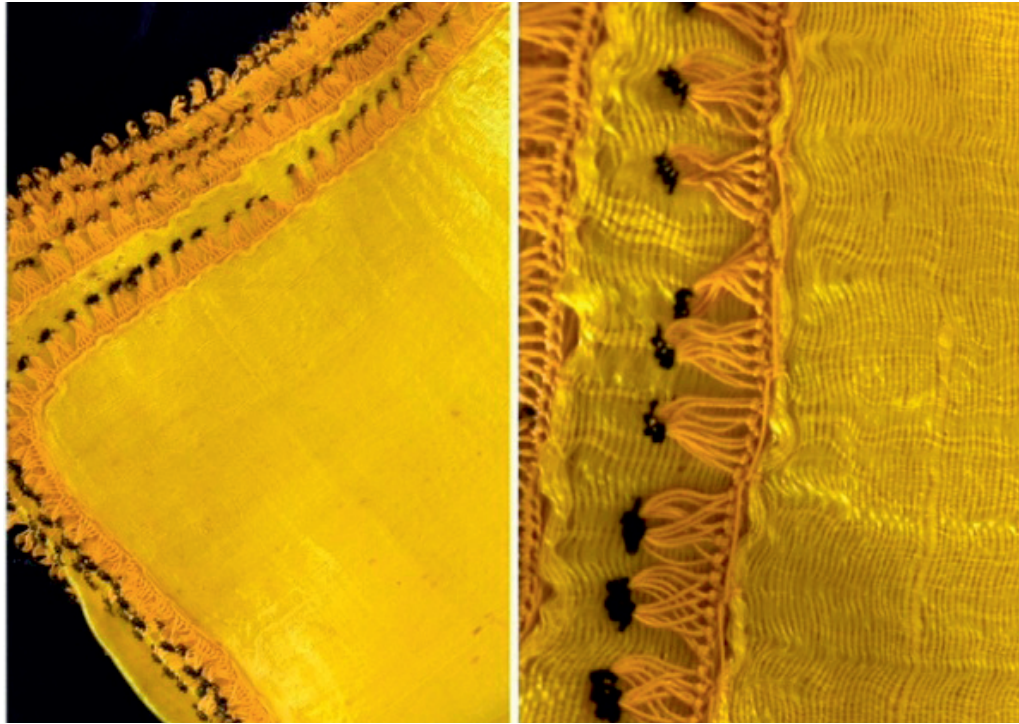
13 Türk Dil Kurumu ..., Erişim tarihi: 22.01.2018.

14 H. Fatma, Şener, "Eskişehir Yöresi Geleneksel Kadın Giysileri", Gazi Ün. Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi, 1 (2006), s. 236.

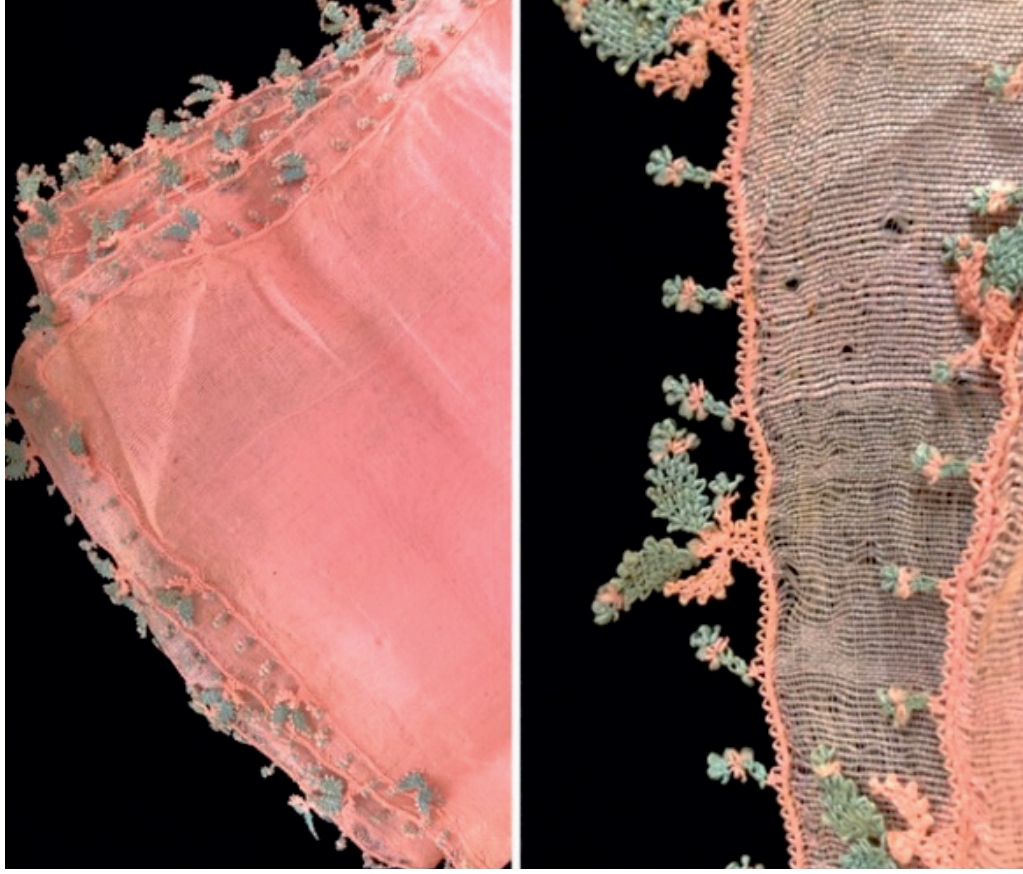
Araştırma kapsamında incelenen krepler zeminde kullanılan kumaş özellikleri ve renk bakımından yemenilerden tamamen ayrılmaktadır. Canlı renklerde saf ipek kumaşlardan hazırlanan kreplerin yemenilere oranla daha küçük ebatlarda oldukları anlaşılmıştır. Kare formundaki kreplerin de aynı yemeniler gibi dörtkenarı oyalarla süslenmiştir. İncelenen dört örnekte iğne oyası, üç örnekte ise firkete oyası kullanılmıştır. İğne oyalı kreplerin kenarları aynı yemenilerde olduğu gibi zürefa ile temizlendikten sonra oyaların zürefa üzerine çalışılmış olduğu tespit edilmiştir. İğne oyalı kreplerin üçünün oyasında ipek iplik kullanılmıştır. Naylon iplik kullanılan krep örneğinin diğerlerine göre daha geç dönem örnekleri arasında olduğunu söylemek mümkündür. Firkete oyası ile süslenmiş krep örneklerinde ise tamamının kenar temizliği çırpma dikişi ile yapılmıştır. Bu üç adet krepin firkete oyasında; birinde ipek iplik, diğerinde pamuklu iplik, bir diğerinde ise naylon iplik kullanılmıştır.

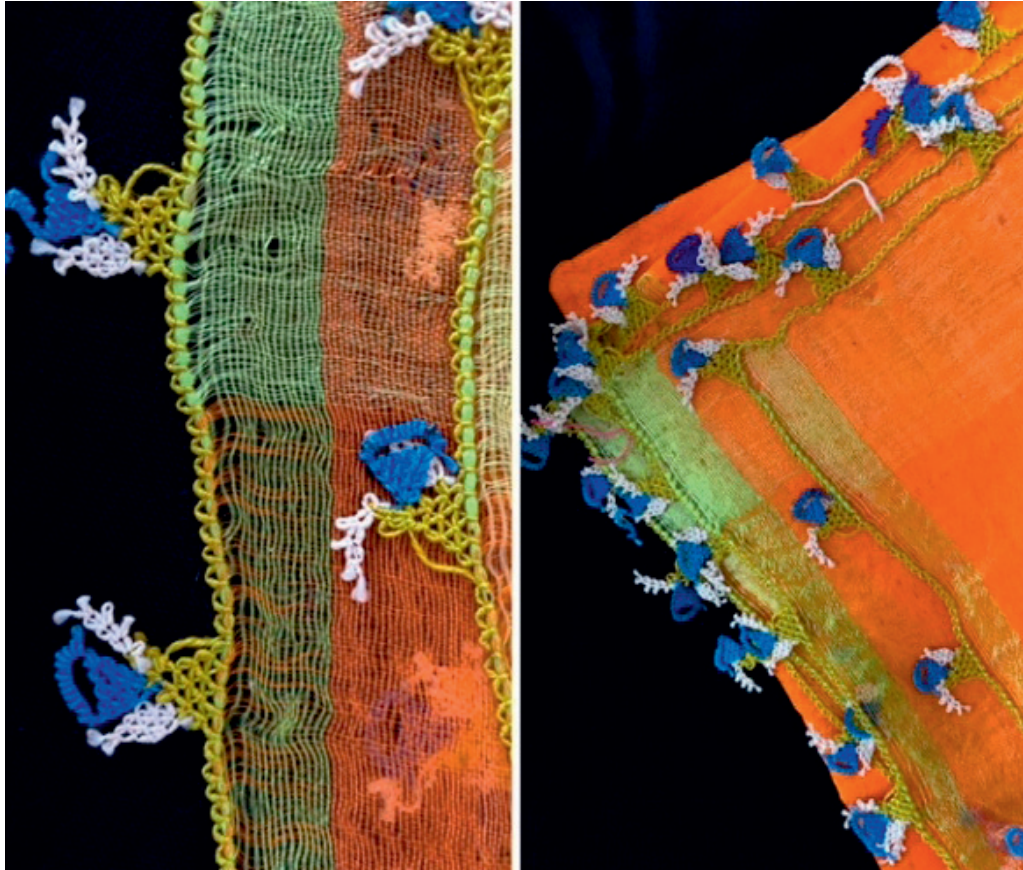
Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

Yöreye ait krep örnekleri (Mine Can koleksiyonu / Fotoğraf18-19-20-21)

Kreplerin zemin renkleri açık ve koyu sarı, turuncu, fıstık yeşili, şeker pembesi, toz pembe ve çağla yeşili olduğu tespit edilmiştir. İğne oyalarda kullanılan renkler arasında toz pembe, sabun yeşili, krem rengi, petrol mavisi, fıstık yeşili ve siyah bulunmaktadır. Firkete oyalarda ise sarı, beyaz, siyah ve ebruli (pembe-mavi-açık yeşil) kullanılmıştır. Kreplerin oyalarda özellikle zıt ve çarpıcı duracak renklerin seçildiği gözlenmiştir.

İncelenen kreplerin tamamına yakınında bitkisel kaynaklı motiflerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bitkisel bezemeli motifler içerisinde yemenilerde olduğu gibi çeşitli çiçek ve yaprak motiflerinin bulunduğu belirlenmiştir. Sadece bir iğne oyası krep üzerinde kaya adı ile bilinen geometrik formlu bir motife rastlanmıştır. Krep oyalının kompozisyonları incelendiğinde, ana motiflerin kenar boyunca düzgün sıralamalarla tekrar ettiği görülmüştür. İki örnekte ana motiflerin aralarında küçük yardımcı motiflerin kullanıldığı saptanmıştır. Oyalarda birbirine oldukça sık yerleştirilmiştir. İğne oyalı kalitesi açısından incelendiğinde, aynı yemenilerdeki gibi oya gözlerinin neredeyse görülmeyecek derecede küçük olduğu tespit edilmiştir. Firkete oyalarda da aynı sıklık ve işçilik kalitesi gözlenmiştir.

Fotoğraf 22

Araştırma yöresine ait iğne oyalı krep (Kaynak kişiler: Mübeccel Turgut)

Sonuç ve Öneriler

Bugün Kocaeli’de hızlı kentleşme ve modern toplum hayatının hızla yaygınlaşmasına rağmen yerel halkın yaşantısı, giyim-kuşam kültürüne yönelik geçmiş gelenek ve göreneklere sınırlı olsa devam etmektedir. Ancak yörede yapılan incelemelerde bir zamanlar günlük hayatın vazgeçilmez uğraşları arasında olan iğne oyası yapımının genç neslin ilgisizliği nedeniyle yok olmaya yüz tuttuğu anlaşılmıştır. Günümüzde iğne oyalı başörtüleri çoğunlukla mevlitlerde kullanılmakta, krep ve yemeniler ise hatıra olarak saklanmaktadır. Yakın bir gelecekte muhtemelen tamamen yok olacak yöresel kültür öğelerinin incelenmesi ve belgelenmesi bu sebeple önem taşımaktadır. Bu temel amaç çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmanın Kocaeli İlinin yerel kültürel değerlerinin kayıt altına alınması ve bundan sonra yapılacak araştırmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Koçu, Ekrem Reşat, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Yayınları, 1969.

Köklü, Hülya, Özdemir, Melda ve Yetim, Fatma, "Gerede İğne Oyaları", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 20 (2008), s. 83-90.

Nefes Gazetesi, 21 Eylül 2016.

<http://www.nefesgazetesi.com/kultur/gecmis-zaman-olur-ki-h3840.html> (Erişim tarihi: 09.02.2018)

Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, Cilt: V, Ankara, 1985.

Önder, Mehmet, "Selçuklu Devri Kadın Başlıkları", Türk Etnografya Dergisi, 13 (1973), s. 1-8.

http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/turk_etnografya/13.turk.etnografya.pdf (Erişim tarihi: 26.12.2017)

Özdemir, Melda, "Bolu İlinde Geleneksel Kadın Başlıkları", Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 4 (2009), s. 1-15.

Özder, Lale, İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Özel, Mehmet, Folklorik Türk Kıyafetleri, Türkiye Güzel Sanatları Geliştirme Vakfı, Ankara, 1992.

Şener, H. Fatma, "Eskişehir Yöresi Geleneksel Kadın Giysileri", Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi, 1 (2006), s. 229-237.

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 15.01.2018 - 22.01.2018.

Tarihsel Süreçte Kocaeli’nde Manav Kültürü: Misafirperverlik

Resül NARİN *

Giriş

Anadolu’nun fethi ile Türklerin eline geçen Kocaeli ve çevresi Türkmen boylarının iskanına açılmıştır. Kendilerine yeni bir yurt arayan bu boylar için coğrafi ve iklim koşullarının elverişli olduğu Kocaeli bölgesi, konar-göçerliği bırakıp yerleşik bir yaşam sürmeye oldukça elverişli idi. Kitleler halinde gelen bu Türkmenler Kocaeli’nin pek çok yerinde yeni yerleşim birimleri oluşturmuşlardır.

Selçuklulardan itibaren Türkleşen Kocaeli bölgesi yüzyıllarca Manavlara vatan olmuştur. Bu önemli coğrafyada yüzyıllardır yaşayan Manavlar bölgenin tarihine ve kültürüne çok şey katmışlardır.

Ülkemizde önemli bir Manav yerleşim yeri olan Kocaeli vilayeti, Selçuklulardan Osmanlılara ve en nihayetinde de Türkiye Cumhuriyetine yüzyıllarca bu coğrafyada kardeşliğin, hoşgörünün ve ortak paydada buluşabilmenin merkezi olmuştur.

Manav kelimesi 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte, içerisinde Kocaeli’nin de bulunduğu bölgelerde kullanılan bir kelimedir. Manav, bu bölgelerde yaşayan gayrimüslimler ile özellikle devlet toprak kaybettikçe Balkanlar ve Kafkaslardan gelen muhacirlerin yörede yerleşik olarak yaşayan, Müslüman, yerli Türkmen ahalie verdikleri isimdir.

Manav Kelimesi Üzerine

Son 20 yıldır Manavlar üzerine yapılan çalışmalar artmaktadır. Bölgemiz Manavları üzerine ilk ciddi araştırmayı 1999 ve 2005 yıllarında iki makale hazırlayan Recep Yaşa yapmıştır. Yaşa, Manav kelimesini şöyle açıklamaktadır: “Çağatay Türkçesinde manap “asilzade, asalet, beyzadelik”, Kırgız Türkçesinde “feodal kabilelik üst tabakasının mümessili” veya “Kırgız Liderinin unvanı”, Kazak Türkçesinde “ağa, bey” ve Yakut Türkçesinde ise Manağ “koruyucu, güdücü, bakıcı” anlamlarına gelmektedir... Manav’ın Manap veya Manağ’dan geldiğini ve Osmanlı devletinin beşiği olan Aşağı Sakarya kesiminde yaşayan yerli halkı ifade etmek için kullanıldığını söyleyebiliriz.”¹

Halk Bilimci Işıl Altun Manav tanımını şöyle yapmıştır: “Orta Asya’dan, Batı Anadolu’ya gelen Türk, Türkmen, Yörük. Oturursa Manav, gezerse Yörük” demiştir.² Fahri Tuna ise: “Önceleri “Yörük” olarak (Yörük yürüyen / göçen Türklerin ortak adıdır) kışın kışlaklarda, yazları da yaylalarda yaşayan atalarımız, bir süre sonra bereketli toprakları işlemek üzere yerleşik hayata geçmişler, çevredeki Gayrimüslimlerce de “Manav” (çiftçi) olarak tanımlanmışlardır.”³ demektedir. Ali Aktaş ise: “Manav; “Batı Anadolu’ya dışarıdan gelen (göçmen/muhacir) ve göçebelikten yerleşmiş (Yörük) nüfus dışında eskiden yerleşmiş köylere/köylülere” verilen ad veya “Yerli Halk”, “Yerleşik Türk/Türkmen Topluluğu”⁴ demektedir.

Türkdoğan Manav kelimesinin anlamını şöyle verir: “umumiyetle, “manav” yerli halktır. Bir yere sonradan gelenleri, yerleşik olanlardan ayırmak için kullanılan bir terimdir manav”⁵ Öçalın’a göre: “Manav kelimesi bir etnik alt kimlik ifade etmez. Marmara bölgesinin değişik illerine dağılan ve kendilerini yörenin en eski

* Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi, e-mail: resulnarin@gmail.com

1 Recep Yaşa, “Adapazarı ve Çevresindeki Manavlar” I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Adapazarı, 1999, s.289-290; Recep Yaşa, “Sakarya Yöresinde Türkmenler”, Sakarya İli Tarihi, Cilt:1, Sakarya, 2005, s.213-214

2 Işıl Altun, Kocaeli- Kandıra Türkmenlerinde(Manavlar)Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2003, s.32

3 Fahri Tuna, Aynalıkavak Yazıları, Değişim Yay. Sakarya, 2011, s.38

4 Ali Aktaş, İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı, Cinius Yay., İstanbul, 2016, s.58

5 Orhan Türkdoğan, Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, 437

yerleşik Türkleri olarak tanımlayan Manavlar için en öz ifade, bir yörügün ağzından derlediğimiz “yörügün yürümeyenine manav denir” cümlesi sayılmalıdır.⁶

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı Türkçe Sözlük'te: Manav kelimesinin anlamı: “1. Balkanlardan göç etmiş, genellikle Marmara bölgesinde yaşayan bir topluluk. 2. Yerli halk”⁷

Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere Manav kelimesi bölgemizde yüzyıllardır yaşayan Yerli-Müslüman-Türkmen Halk olarak anlandırılabilir. Osmanlı arşiv kayıtları incelendiğinde, Osmanlı'nın son dönemleri öncesinde, Manav kelimesi “sebze meyve satıcısı” anlamından başka bir anlamda kullanılmıyordu. Ancak bölgemize göçlerin başlaması ile birlikte yerlilere verilen ad olarak günümüze kadar gelmiştir.

Manavların Kocaeli'ne Gelişleri

Türklerin Anadolu kapılarını açması ile birlikte gelen Türkmenler Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleşmişlerdir. Yayılım alanı içerisinde Kocaeli coğrafyası da yer almakta idi. Selçuklular zamanında, Kocaeli Manavları atalarının bir bölümü de bölgeye yerleşmişlerdir.

İlk Selçuklu birlikleri Marmara kıyılarına ulaştığında, Kocaeli ve çevresini kendilerinin ve onların arkasından gelen Türkmenlerin yerleşecekleri bir saha yaptılar.⁸

Süleyman Şah önderliğinde Türkler, 1075 yılında Bizans başkenti İstanbul'un hemen yanında, büyük ve tarihi bir kent olan, sağlam surlara sahip bulunan İznik'i ve ona bağlı yerleri de fethedip burayı Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmak suretiyle, devletlerini kurdular. Bu durum, Bizans'a karşı Anadolu sınırları içinde yeni bir gücün ortaya çıkmasına sebep oldu.

Büyük Selçuklulara nazaran Türkiye Selçuklu Devleti mütevazı bir uç beyliğinden ibaretti. Bu uç gazileri devleti iktisadî ve medenî bakımdan tam bir sukut içine girmiş bir ülkede ve takriben bir asır süren savaşlarla da harap olmuş bir memlekette kurmuştu.⁹ Selçuklular İslam ve Türk tarihinde eşine az rastlanır bir başarı ile on yıl gibi bir sürede Anadolu'nun Türkiye olması sürecinin yolunu açmışlardır.

İzmit, Selçukluların batı ucundaki stratejik bir geçit bölgesi ve kontrol noktası olarak ilgilendikleri ve ele geçirip kaybettikleri bir sınır şehri olmuştur. Selçukluların Bizans'a karşı batıdaki yürüyüşlerinin ilk zamanlarından itibaren Türkmen akınları bölgeye ulaşmış ve daha sonra 1081 antlaşmasıyla taçlanacak bir sürece kadar devam etmiştir. İzmit ve bölgesinin ele geçirilmesi Süleyman Şah'ı bir sultan konumuna getirdiği gibi Selçuklu-Türk varlığının dolayısıyla İslam'ın buradaki hâkimiyetinin tasdiki sonucunu doğurmuştur.

Halil İnalcık, XIII. yüzyıl boyunca Anadolu'ya gerçekleşen göçün bir milyondan fazla olduğunu söylemektedir. Çadır hesabına göre Ladik'e 200.000, Kastamonu çevresine 100.000, Bolu bölgesine 30.000 çadırılık Türkmen göç etmiştir.¹⁰ Yani Selçukluların son dönemleri ve Osmanlıların ilk dönemlerinde Kocaeli'nin de içerisinde yer aldığı coğrafyaya çok büyük bir Türkmen/Manav yerleşimi sağlanmıştır. Bu göç hareketi ve yerleşim, Kocaeli Manavlarının bu coğrafyadaki temellerini oluşturmaktadırlar.

Anadolu'dan Kocaeli'ne geçişi sağlayan, Sakarya'nın denize döküldüğü ova, Osmanlılar için Geyve Boğazı'nı geçmedikçe kapalı bir bölgeydi. Osmanlılar, Geyve'den başlayarak Adapazarı'na kadar uzanan dağ geçidini 1305'te ele geçirdiler. Onların Geyve Boğazı'nı fetihleriyle ilk defa Osmanlı kuvvetleri Adapazarı Ovası'na indiler. Bundan sonra ikinci aşama, Beşköprü'de ovaya iniş faaliyetidir. Ovadadan iki istikâmette akınlar başlar. Birisi Akyazı üzerinden Bolu tarafına, öteki Sapanca'nın kuzeyinden İzmit'e doğruydu. Bu akınların birinde, Gazi Akça Koca Kandıra'ya yerleşti. Kocaeli yarımadasında ilk gaza akın merkezi Kandıra'dır. Gazi Akça Koca orada ölmüştür, mezarı o bölgede Babadağ denilen mevkidedir.

Tarihimizde İstanbul'un fethi gibi bir dönüm noktası olan Palekanon Savaşı, Osmanlılara Kocaeli'yi kazandıran yaşamsal bir savaştır. Pelekanon Kalesi Gebze'ye yakın, Eskihisar geçidinde sahilde bir kaledir. Bu savaşta Orhan Gazi galip gelir. Gebze düşer ve Osmanlılar bundan sonra Pendik'ten Üsküdar'a kadar bütün sahil boyunca ellerine geçirir. Hereke, Pendik, Üsküdar ilk kez bu tarihte, 1329'da alınır. İzmit'in fethi çok sonra, 1337'de gerçekleşmiştir.¹¹ Fetihten sonra Orhan Gazi bölgenin yönetimini oğlu Gazi Süleyman Paşa'ya bırakmış ve Bursa'ya dönmüştür. Gelen Türkmenler bölgeye yerleşerek yeni yeni köyler kurulmuş ve Kocaeli bölgesi tamamen bir Osmanlı yurdu haline gelmeye başlamıştır.

6 Muharrem Öçalın, *Sakarya İli Ağızları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2004, 34

7 Şükrü Haluk Akalın-Recep Toparlı Vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 2011, s.1618

8 Recep Yaşa, “Osmanlı Arka Planında Kocaeli ve Çevresinde Selçuklu Yerleşimi”, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Cilt:1, Kocaeli, 2016, s.111.

9 Osman Turan, “Süleyman Şah”, İA., c. 11, İstanbul 1979, s. 218-219.

10 Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2014, s.6

11 Halil İnalcık, “Koca-Eli Yöresinin Fethi” *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Cilt:1, Kocaeli, 2016, s.147-148

Kocaeli'nde Gayrimüslimler ve Manavlar

Kocaeli ve çevresi, Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi, değişik din ve etnik yapıya mensup olan topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Türklerin özellikle 14. yüzyıla birlikte bölgede çoğunluk olmasıyla, diğer azınlıkların hakları korunmuş ve bölge dinamikleri içerisinde bu azınlıklar hayatlarına devam etmişlerdir. Türklerin bölgeye gelişinden itibaren bölgede var olan Rum halk ile ilişkiler vatandaşlık çerçevesi içerisinde süregelmiştir. Ermeniler ise bölgeye çok sonraları gelmişlerdi. Bölgenin yerlisi haline gelen Manavlar hem Rum hem de Ermenilerle dostane ilişkiler kurmuşlardır.

16. yüzyıla ait tahrir kayıtları incelendiğinde Kocaeli sancağı içerisinde bölgenin mahalle ve köylerinin gayrimüslim nüfusunu Rumlar oluşturmaktaydı.¹² Marmara Denizi çevresi, Türklerin bölgeye gelip yerleşmelerinden sonra Ermenilerin iskânına açılmıştır. İzmit sancağındaki Ermeniler, Şah Abbas (1588-1629) ve Nadir Şah (1736-1747) devirlerinde yaşadıkları bölgelerin işgalinden sonra İran'dan ayrılarak bir rahip gözetiminde Anadolu'ya gelmişler ve Kocaeli coğrafyasının farklı yerlerine yerleşmişlerdir.¹³ Şah zulmü ve Celali isyanları onların göçünün en büyük nedeni idi. Kocaeli ve çevresine gelen Ermeniler kurtuluşu payitahta yakın alanlara yerleşmekte bulmuşlardır.¹⁴ Pek çok Ermeni aile bu dönemde Akmeşe, Arslanbey, Adapazarı, Bahçecik, Kurtbelen ve Ovacık gibi merkezlere yerleşmişlerdi.¹⁵ Kocaeli Manavları devletin isteği doğrultusunda büyük bir misafirperverlik örneği göstererek biçare durumda bulunan bu Ermenileri dinlerine ve dillerine bakmaksızın misafir etmişler ve onlara bu bölgeyi yüzyıllarca yurt edindirmişlerdir.

Ermeniler, İzmit ve çevresinde yoğun olarak Akmeşe ve Bahçecik'te bulunuyordu. Akmeşe Köyü'nde bir ruhban okulu vardı. Bölgede yaşayan Katolik Hıristiyanlar bu okula gidip dini eğitim alabiliyorlardı.¹⁶ Bununla birlikte her yıl Ermeni ziyaretçiler Anadolu'nun her yerinden buraya gelirlerdi. Her yıl ziyaret mevsiminde hükümet bölgede sıkı güvenlik tedbirleri alırdı. Akmeşe Hıristiyan dünyasında önemli bir hac merkezi olarak kabul edilmişti. Burası Her yıl 25.000 insan tarafından ziyaret ediliyordu.¹⁷ XIX. yüzyılda Akmeşe kutsal bir makam olma özelliğini devam ettiriyordu. Panayır teşkili ile birçok Ermeni Akmeşe'ye gelmiştir. Gerek Kocaeli sancağı ve gerekse Adapazarı kaymakamı, bu zamanlarda tebaa-ı şahaneden olan Ermenilere bütün kolaylıkları göstermişlerdir. Demiryolları da panayır ve hac sırasında, İzmit ve Adapazarı İstasyonlarına kadar Ermeni yolculara indirim gibi kolaylıklar sağlamışlardır.¹⁸

Osmanlı Devleti'nde Osman Bey zamanında bile gayrimüslimlerin hak ve hukukları koruma altındaydı. Bir cuma günü Germiyan Türk Beyi Alişir'in tebaasından bir Müslüman ile Bilecik Rum liderine bağlı bir Hıristiyan arasında vuku bulan anlaşmazlıkta Osman Bey Hıristiyan lehine hüküm vermişti. Daha sonraki tarihler için de buna benzer yüzlerce örnek bulmak mümkündür. Günümüze kadar intikal eden Şer'îye Sicilleri ve diğer arşiv kaynakları buna şahadet etmektedir. Hiç bir gayrimüslim dini yüzünden haksızlığa uğramamış, kanun önünde eşitlik statüsü korunmuştur. İdarecilerin de gayrimüslim tebaaya yönelik haksızlıkları ilgili merciler tarafından anında bertaraf edilmiştir. Semt pazarlarının günü bile bu kesimin dini günlerine denk gelmemesine çalışılarak mağdur olmaları önlenmiştir. Bilecik'te semt pazarının günü mahalli idare tarafından pazartesi pazar gününe alındığında dini günlerine rast geldiğinden gayrimüslimlerin şikâyeti üzerine tekrar merkezi idare tarafından pazartesi gününe alınmıştır.¹⁹

Benzer bir hadise 1817'de Kocaeli sancağına bağlı olan Adapazarı kazasında vuku bulmuştur. Kurulan semt pazarı reayanın tatil ve dini günü olan pazar gününe geldiğinden bunun cumartesi gününe alınması için merkezi hükümet mahalli idarecilere talimat gönderiyordu. Konuyla ilgili 23 Şubat 1817 tarihinde Kocaeli ve Hüdavendigar mutasarrıflarına ve Adapazarı naibine bir hüküm yazılmıştı.²⁰ Bu konuda ilerleyen tarihlerde de yazışmalar olmaktadır.²¹ Benzer bir durum 1831 yılında da vuku bulmuştu. 31 Mart 1831 tarihinde Adapazarı'nda yaşayan Rumlar; pazar günleri Adapazarı'nda kurulmakta olan pazarın kendilerinin ayinlerinin tatil gününe denk geldiğinden alışveriş edemediklerini beyan etmişler ve kurulmakta olan pazarın cumartesi günü kurulmasına müsaade edilmesini istemişlerdi.²² Pazarlar Manavlar ile Muhacir ve Gayrimüslimlerin bir araya geldikleri önemli yerlerden biriydi.

12 Oğuz Polatel, "İzmit Kazası'nın Ermeni Yerleşiminin Başlangıcı ve Ermeni Yerleşim Yerleri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, Cilt:6, TTK yay., Ankara, 2014, s. 30

13 Resül Narin, "Amerikan Board'un Kadın Misyonerleri ve Adapazarı Ermeni Kız Okulu", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, s.257

14 Resül Narin-Enver Konukçu, *Serdivan Tarihi*, İstanbul, 2013, s.114

15 Vital Cuinet, İzmit Mutasarrıflığı, Çev. Pelin Koç, Demkar yay., İstanbul, 2012, s.6, 42; Resül Narin, "Amerikan Board'ın Osmanlı Ermenileri Üzerine Etkisi Kocaeli Örneği", *Yeni Türkiye*, Sayı:61, Eylül-Aralık 2014, *Ermeni Meselesi Özel Sayısı 2*, s.1509.

16 BOA. ŞD. 1565/5.

17 F. Yavuz Uluğün, *Kocaeli Tarihi Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Döneminde Kocaeli*, Kocaeli, 2002, s.49

18 Narin-Konukçu, a.g.e., s.114

19 Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", *Yeni Türkiye*, Yıl: 6, Sayı: 32, Ankara, 2000, s.396.

20 BOA. C. BLD. 32/1592

21 Adapazarı'nda kurulmakta olan pazar ile ilgili 31 Ağustos 1820 (22 Zilhicce 1235) tarihli bir belgede; "Kocaeli Sancağındaki Adapazarı Kasabasında Pazar günleri kurulmakta olan pazarın cumartesi günleri kurulması.." bildirilmiştir. BOA. C. BLD. 114/5683

22 BOA. C. İKTS. 29/1432

19. yüzyılın başına ait Şer'îye Sicillerinde, İzmit'te 24 mahalle ismi geçmektedir. Bu mahallelerin 20'sinde Müslümanlar, 3'ünde Hıristiyanlar, 1'inde de Museviler yoğun olarak yaşamaktaydılar.²³

Kocaeli'nde önemli bir nüfusa sahip olan Ermenilerin bölgeye sosyal, kültürel ve ekonomik çok şeyler kattığı aşîkârdır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin verdiği imtiyazlardan da yararlanan batılı devletler, Osmanlı topraklarındaki Gayrimüslimlerin hamiliğine soyunmuşlardı. Kimi zaman bir seyyah kimi zaman bir tüccar olarak bölgeye gelmişler ve diğer Osmanlı topraklarında olduğu gibi Kocaeli'nde de kışkırtıcı girişimlerde bulunmuşlardır.²⁴ XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanacak olan büyük çatışmaların tohumları XIX. yüzyılda atılmıştı.

1846 yılı Kocaeli sancağındaki misyonerlik faaliyetleri açısından oldukça hareketli geçmişti. Özellikle Kocaeli'ndeki Ermeni vatandaşlar üzerinde faaliyetlerini sürdürmek isteyen Board misyonerleri Ermenilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde faaliyetlerde bulunuyorlardı. Misyonerlere sıcak bakmayan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları devlet yetkililerine şikâyetlerde bulunuyorlardı. İzmit Ermenileri kendilerini "Devleti Âliyye ebedî'ül devamin sadık ve has reayası" olarak gördüklerinden böyle bir şikâyetle bulunmak istediklerini belirtmişlerdi. Ancak onlar da gelen bu Amerikalıların ardının kesilmeyeceğinin ve ileride önü alınmaz zararlar getireceğinin farkına varmışlardı.²⁵

Osmanlı Devleti yönetiminde Manavlar ile Ermeniler uzunca bir süre gayet dostane bir şekilde yaşamışlar ve toplumsal yaşayışın doğal bir sonucu olarak kültürel etkileşime girmişlerdir. Bu dönem içerisinde Ermeniler, Osmanlı yönetimi tarafından "millet-i sadıka" veya "tebaa-ı sadıka" sıfatlarıyla tavsif edilmişlerdir.²⁶ XX. yüzyıla beraber artan ayrılıkçı hareketlerde Ermenilerin tamamı hıyanet etmiştir demek yanlış olur. I. Dünya Savaşının başladığı ilk dönemlerde, 9 Kasım 1914 tarihinde İzmit'te yapılan mitingde aralarında Ermenilerin de yer aldığı binlerce bölge halkı canıyla ve malıyla devletin yanında olduklarını beyan ediyorlardı.²⁷

Kocaeli'ne Göçler ve Manavlar

Kaybedilen topraklardan gelen, kendilerini Osmanlı-Müslüman camiasının bir parçası olarak gören ve farklı dil gruplarına ayrılmış göçmenler, Müslümanların halifesi olan Osmanlı sultanının ülkesinde mutlu bir yaşamın kendilerini bekledikleri inancındaydılar.²⁸ Bu nedenle de bırakmak zorunda kaldıkları topraklardan Osmanlı coğrafyasına yönelmişlerdi.

Göçlerin Anadolu'ya sevkinde Kocaeli sancağı ulaşım imkanlarının elverişli olması sebebiyle adeta Başkent İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı durumundaydı. İstanbul'a yakın olması sebebiyle kısa bir süre içerisinde Kocaeli coğrafyası Balkanlardan ve Kafkas coğrafyasından önemli sayılarda göç almıştır. Gelen göçmenlerin boş olan arazilere yerleştirilmesi sonucunda Kocaeli'nde Manav köylerinin yanında yeni göçmen köyleri oluşuyordu. İstanbul'a yerleştiremeyen göçmenlerin ilk gönderildiği merkezlerden biri Kocaeli idi. Burada özel memur ve komisyonlar tarafından yerleştirilen göçmenlere tapu verilmesi için de yine özel memurlar görevlendirilmişti.²⁹

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde hem nüfus hem de şehirleşme oranının arttığı bir dönem olmuştur. 19. yüzyılda nüfus artışının iki kaynağı vardır. Bunlardan birincisi, küçükte olsa nüfus artış hızındaki çoğalmadır. İkincisi ise, devletin sürekli toprak kaybederek küçülmesi ve kaybettiği topraklardan sürekli olarak büyük sayılarda göç almasıdır. Hem kaybedilen toprakların Müslüman olmayan nüfus oranının yüksek olduğu yöreler olması, hem de gelen göçmenlerin Müslüman olması, imparatorluğun nüfus kompozisyonu içinde Müslüman nüfusunun sürekli olarak artmasına neden olmuştur.

Kocaeli sancağı konumu itibarıyla Marmara denizinin Anadolu içerisine uzanan en uç noktasındaki limanlara, kuzey sınırını oluşturan Karadeniz sahillerine ve İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan kara ve 1873 yılından itibaren de demiryoluna sahip olması özellikle İzmit kentini önemli bir kavşak konumuna getirmişti. Bu nedenle 19. yüzyıl boyunca yaşanan göç hadislerinde Kocaeli sancağı iskan merkezi olmasının yanı sıra Anadolu'ya hatta Suriye'ye göçmenlerin sevkinde önemli bir geçiş bölgesi olmuştu.³⁰

Osmanlı Devlet yöneticileri gelen muhacirlerin yerleştikleri yerlerde sıkıntı çekmemeleri için ellerindeki imkânları seferber etmişlerdi. Bu imkânlar tabii olarak Kocaeli ve çevresine yerleştirilen göçmenler için de sunulmuştu.³¹

23 Meral Akşener, *İzmit Şer'îye Sicili (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 67-68.

24 BOA. A. MKT. 48/66

25 Resül Narin, "Amerikan Board'ın Osmanlı Ermenileri Üzerine Etkisi Kocaeli Örneği", *Yeni Türkiye*, Sayı.61, Eylül-Aralık 2014, Ermeni Meselesi Özel Sayısı 2, s.1514

26 Resül Narin, "XIX. Yüzyılda Adapazarı'nda Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, Cilt: 6, TTK Yay., Ankara, 2014, s.72

27 BOA. DH. EUM. VRK. 13/80

28 Oğuz Polatel, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kocaeli Sancağına Göçler ve Göçmenlerin İskanı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016, s. 52

29 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri(1877-1890)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s.199-200

30 Polatel, a.g.t., s.68

31 Resül Narin, *Ada'dan Pazar'a Sakarya*, SATSO Yay., Sakarya, 2014, s.80-81

Sevk edilmek üzere gemilerle Kocaeli sancağına gelen muhacirler İzmit'e geldiklerinde burada geçici olarak konaklamalarını gerektiren durumlar oluyordu. Devletin genel tutumu sevk edilecek göçmenlerin vakit kaybetmeksizin nakil vasıtalarının temin edilerek gönderilmesi, iskan edileceklerin ise evleri inşa edilene kadar kasaba ve köylerde halkın evlerinde misafir edilmeleri idi. Hava koşullarının ulaşımı imkânsızlaştırdığı zamanlarda sevk edilecek veya Kocaeli sancağında iskan edilecek göçmenlerin iskan mahallerine gitmeleri mümkün olamıyor ve bu durum İzmit'te han ve kahvehanelerde muhacirlerin yığılmasına neden oluyordu. 1859 yılında Padişah iradesi gereği İzmit'te bulunan Çerkez muhacirleri münasip han ve hanelerde misafir olarak yerleştirilmesi gerektiğinden bunlar için 70 adet han odası, 5 adet müstakil han ve 3 adet kahvehane temin edilmişti. Bu durum han, oda ve kahve sahipleri kazançlarını sekteye uğratacağından İzmit kaymakamı esnafın sıkıntı çekmemesi için muhacirlerin kaldıkları günler için münasip bir ücretin verilmesinin gerektiğini Sadarete bildirmişti.

1859 yılı Kasım ayı sonlarına doğru Çerkez muhacirlerinden İstanbul'a gelmiş olan 93 hanede 572 nüfus Anaçok, Han ve Besni kabileleri ile 34 hane 317 nüfus Altıkeseke kabilesi, İzmit tarafında iskânları planlanmıştı. Bu konuda İzmit mutasarrıflığının görüşü sorulduğunda Absafi, Sarıçayır ve Hendek kazaları civarında bu muhacirlerin iskânına uygun miri boş arazi bulunduğu bildirilmişti.³²

1860 yılının Kırım-Bahçesaray'dan gelen İsmail, Kemal, Abdürrahim ve 48 handen oluşan muhacirler bu bölgede Manav köylerinde misafir edilmişlerdi. Kendilerine yerleşecekleri bölge konusunda bir sene boyunca haber gelmeyince İzmit kaymakamı Arif Efendi'ye bir dilekçe yazmışlar ve iskan edilmeyi beklediklerini söylemişlerdi.³³

İzmit'in Sapanca kazasına bağlı Kırkpınar köyüne yerleştirilen 60 hanelik Çerkez muhacirleri köylerini su basması nedeniyle, 28 Eylül 1872 tarihinde vekilleri Seyid vasıtasıyla, başka bir yere nakledilmelerini istiyorlardı.³⁴

93 Harb'inden sonra, 1878 yılında Suriye ve Yemen taraflarına iskân edilmek üzere gönderilen ve oralarda kısa bir süre kalan 300 hanelik Çerkez göçmeni, bölgenin havasına ve suyuna alışamadıklarını belirterek Muhacirin Komisyonu Riyasetine müracaat etmiş ve İzmit sancağına gönderilmelerini talep etmişlerdi.³⁵

19. yüzyılda Osmanlı Devleti çeşitli bölgelerde toprak kaybettiğçe özellikle Anadolu'ya göçler yaşanmıştır. Osmanlı topraklarına iskân edilen Kırım, Kafkas ve Rumeli muhacirleri yeni yaşam alanlarında anavatanlarındaki âdetleri, gelenekleri, dili, aile yapısı, geleneksel hukuk kuralları ve inanç sistemleri ile birlikte toplumsal yapının bir parçası haline geliyorlardı. Her ne kadar Müslümanlık farklı kimliklerin yerel halkla kaynaşmasında önemli bir birleştirici olsa da binlerce yıllık kültürlerin ve yaşam tarzlarının yansımaları Manavlar ile farklı göçmen gurupları arasında anlaşmazlıklara neden olabiliyordu.

Göçmenler, iskân işleri aksayınca veya zaruri ihtiyaçları karşılanmayınca asayiş bozucu hareketlere girişebiliyorlardı. Kocaeli bölgesinde bu durumdan rahatsız olan bir kısım Hristiyan ahali temsilcileri asayişin bozulduğu gerekçesiyle İngiliz elçisi Layard'a müracaat etmişlerdi.³⁶

Kocaeli bölgesine yerleşen göçmenler ile Manavlar arasında zaman zaman sorunlar da yaşanmaktaydı. 08 Temmuz 1860 tarihinde İzmit sancağına bağlı Hendek'e yerleştirilen Çerkez muhacirlerine karşı yerli halkı tahrik ederek huzursuz eden kişiler vardı. Devlet bu gibi kişilere mani olunmasını istiyordu.³⁷ 18 Mart 1891 tarihinde Adapazarı kazasına tabi Hendek nahiyesinde sakin Manavlar ile Batum ve Çerkez muhacirlerinin hayvanlarını o civardaki bazı muhacirlerin çaldığı halde failleri hakkında mahalli hükümetçe kanuni muamele yapılmadığı şikayet olunmuştu.³⁸

10 Haziran 1891 tarihinde Manavların muhacirlerin kendi arazilerine müdahale şikayetlerine karşın muhacirlerinde aynı şekilde Manavlardan şikayetleri söz konusu olmuştur. Adapazarı kazasına tabi İcbariye ve Kurudil adlı muhacir köylerine ait arazinin bir kısmı için çevre köylerin halkından bazıları tarafından tasarruf iddiasında bulunulmuştu.³⁹

İzmit mutasarrıflığına gelen bir dilekçede Kandıra kazasına bağlı Şeyhler nahiyesinde sakin bazı muhacirlerin çevre köylerde bulunan Manavların hayvanlarıyla ziraata mahsus alet ve edevatını çaldığını belirtilmekteydi. Mutasarrıflık bu hırsızlık olaylarının tamamen ortadan kaldırılması için görüş bildirmişti. Buna göre bizzat hırsızlık olayına cesaret edenlerin ve bu gibi şahısları himaye eden ve onlarla iş birliği yapanların uzak mahallere sürülmesi gerekmektedir. Ahalinin huzur ve güvenliğinin sağlanması mahalli hükümetin

32 Polatel, a.g.t., s.91-92

33 BOA. A. MKT. MKM. 331/98

34 BOA. ZB. 5/31

35 BOA. DH. MKT. 1325/23

36 Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt: II, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1970, s.328*

37 BOA. A. MKT. NZD. 317/27

38 BOA. DH. MKT. 1819/93

39 BOA. DH. MKT. 1840/125

asıl vazifesinden olduğundan bu muhacirler içinde gerçekten hırsızlık olayına cesaret edenler olursa onların tutuklanarak kanunlar dairesinde cezalandırılması gerektiği bildirilmişti.⁴⁰

Denizyolu göçmenlerin nakillerinde kullanılan önemli bir ulaşım biçimiydi. Gemilerle İzmit Limanına gelen göçmenler buradan at arabalarıyla belirlenen yerlere naklediliyorlardı. Bu nakiller sırasında sorunlar da yaşanabiliyordu. Çerkez muhacirleri arabalarla Adapazarı'ndan Geyve'ye geçerken Karakulak Reşit Ağa'nın sahibi olduğu çiftliğin ekili ürünlerine zarar vermişler hizmetçilerini de dövmüşlerdi. Yapılan şikayet üzerine İzmit kaymakamlığına durumun soruşturulması emri verilmişti.⁴¹

Kocaeli bölgesine iskân edilmek üzere gönderilen göçmenlerin barınması konusu öncelikli olarak halledilmesi gereken bir durumdu. Gelenler için arazi tahsis edilmesi, bu arazide evlerin inşa edilmesi gerekiyordu. Arazi tahsisi bazen göçmenler gelmeden önce temsilcileri tarafından bölge genelinde inceleme yapılarak tespit ediliyor. Bazen göçmenler İzmit ve çevresine geldikten sonra bölge yöneticilerinin de yardımıyla arazi tahsisine çalışılıyordu. Bu süreçte göçmenler Manavların evlerine misafir olarak yerleştiriliyordu. Merkezden gönderilen talimatlar ve emirlerde yerel yöneticilere göçmenler için her türlü yardımın yapılması ve bir an önce iskan edilip üretici konuma geçirilmesi bildiriliyordu.

Örneklerini de verdiğimiz olaylardan da görüleceği üzere Manavlar ile muhacirler arasında yaşanan anlaşmazlıkların büyük oranda arazi paylaşımından kaynaklanmaktaydı. Göçmenlerin ilk geldiği yıllarda arazi ve yerleşilecek mekân konusunda sorunlar yaşanmaz iken zamanla yer konusu büyük problem oluşturmaya başlıyordu.

Devlet, Adapazarı civarında on beş bin dönüm arazinin kurutulması için gerekli düzenlemeleri yapmış kurtulan arazileri muhacirlerin ve iskândan dolayı sıkıntı çeken Manavların da kullanımına açmıştır.⁴²

İzmit'e iskân için gönderilen 40 hanelik bir muhacir grubu, hükümete ilettikleri bir şikayet dilekçesinde, iskan edildikleri bölgede kendilerine hiçbir arsa, zirai alet verilmediğini, günlük yiyeceklerinin dahi Manavlar tarafından karşıladığını belirterek en kısa zamanda uygun mahallere iskan edilmek istediklerini belirtiyorlardı.⁴³

Kocaeli'nin bazı bölgelerinde Manavlar zaten kendilerini idareden aciz iken birde muhacirlere yardım etmekten, dermansız düşerek misafirperverliğin gereğini yapamıyorlardı. Muhacirler ise ne kendi beylerinden, ne idarecilerinden yardım görmekteler üstelik bir de komşuların sürekli hakaretlerine maruz kalmaktaydılar.⁴⁴ Adapazarı'nda Samiye ve Çerkes Lütfiye Köyleri arasında husumetten dolayı çıkan bir kavgada çeşitli yaralanmalar meydana gelmiş, ölüme meydan vermeden zaptiye süvarilerinin müdahalesiyle sükûnet sağlanmıştı.⁴⁵

Kendi bölgelerine muhacir iskân edileceğini duyan bölge Manavları devlete dilekçelerle başvurarak muhacirlere verilecek arazilerin kendilerine verilmesinin talep ediyorlardı. Muhacirlere verilen araziler ve diğer yardımların yerli halk tarafından kıskanılması, yerli halkın muhacirlere karşı gösterdiği sosyal psikolojinin anlaşılmasında da en iyi delildir. Örneğin Adapazarı'nda Kozludil, Akarca, Burhaniye ve Türkbeylikışla köy muhtarlarının Dâhiliye Nezaretine yazdıkları bir arzuhalde muhacirlerin kendi bölgelerine yerleşmelerinden dolayı sıkıntı çektiklerini kendi ailelerine dahi bakamadıklarından şikâyetle muhacirlere yapılan yardımlar gibi kendilerine yardımların yapılmasını hiç olmazsa boş arazilerin tahsis edilmesini istemektedirler.⁴⁶

Osmanlı Devletinin zor zamanlarında Kocaeli Manavları devletine ve milletine sahip çıkmış ve kaybedilen topraklardan gelmek zorunda kalan soydaşlarına büyük misafirperverlik yapmıştır. Pek çok değerini geride bırakan muhacirler Kocaeli coğrafyasına geldiklerinde Manavlar onlara kucak açmışlar ve pek çok sıkıntılarını gidererek devletin yanında durarak soydaşlarına sahip çıkmışlardır.

Hem 16. yüzyılda gelen Ermenilere ve hem de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan büyük göçler sonucunda gelen muhacirlere Kocaeli Manavları misafirperverlik gösterdiler.

Sonuç

Manav kelimesini pek çok yazar yorumlamış ve bu kelimenin anlamı üzerine değişik tanımlamalar yapılmıştır. Kelimenin Manap veya Manağ'dan geldiği söylene de bu gerçekçi görünmemektedir. Manav kelimesi bölgemizde yüzyıllardır yaşayan Yerli-Müslüman-Türkmen Halk olarak anlamlandırmak daha doğru bir tanımlamadır.

40 BOA. DH. MKT. 1523/9

41 BOA. A. MKT. UM. 370-55

42 BOA. Y. A. RES. 108/87

43 BOA. A. MKT. UM. 467/57

44 Abdullah Şaydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s.141

45 BOA. Y. PRK. ASK. 39/68

46 BOA. DH. İ. UM. E-30/76

Manavlar nasıl misafirperver bir topluluk olduklarını Kocaeli coğrafyasında çok iyi göstermişlerdir. 16. yüzyılda Şah zulmü ve Celali isyanlarından kaçan Ermeniler güveni ve huzuru Kocaeli bölgesinde aramışlardır. Payitahta yakın olması, verimli toprakları ve iklimi gibi pek çok çekici özelliği içerisinde barındıran bölge, zor durumdaki bazı Ermeni ailelerini buraya çekmiştir. Dil, din ve kültür farklılıkları olan Ermeni göçmenler ile yerli Manavlar ilk zamanlar sorunlar da yaşamışlardır. Ama bölgemizde en büyük misafirperverlik örneğinin ilk safhasını oluşturan bu dönemde Manavlar farklılıklara rağmen Ermenilerle yüzyıllarca kardeşçe yaşamışlardır.

Kocaeli sancağında 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte pek çok köy kurulmuştur. Büyük çoğunluğunu Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen muhacirlerin oluşturdukları bu köyler Manav köyleri ile ayrı özelliklere sahip olabilmekteydiler. Başka coğrafyalardan gelen insanlar, geldikleri coğrafyalara kendi kültürlerini ve yaşayış tarzlarını da büyük oranda getirdiler. Bu durum zaman zaman bölgesel olarak sorun da olmuştur. Yeni gelen bazı muhacirlerin kültürlerindeki farklılıklar Manavlara garip gelmiş, bu durum çeşitli dilekçelere de konu olmuştur.

Kocaeli Manavları 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında bölgelerine gelen muhacirlere büyük bir misafirperverlik göstererek onların bu zor zamanlarında yanlarında olmuşlardır. Bu tarihi süreç günümüze kadar devam etmiştir.

KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler

- Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- Ali Aktaş, İzmit Sancağında Manavların Etnik ve Kültürel Yapısı, Cinius yay., İstanbul, 2016.
- Bilal N. Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt: II, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1970.
- F. Yavuz Ulugün, Kocaeli Tarihi Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Döneminde Kocaeli, Kocaeli, 2002.
- Fahri Tuna, Aynalıkavak Yazıları, Değişim yay. Sakarya, 2011.
- Halil İnalçık, "Koca-Eli Yöresinin Fethi" Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Cilt:1, Kocaeli, 2016, ss.147-152
- Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2014.
- Işıl Altın, Kocaeli- Kandıra Türkmenlerinde(Manavlar)Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2003.
- Meral Akşener, İzmit Şer'iyye Sicili (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.
- Meral Akşener, İzmit Şer'iyye Sicili (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.
- Muharrem Öçalın, Sakarya İli Ağızları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2004.
- Nedim İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri(1877-1890), TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- Oğuz Polatel, "İzmit Kazası'nın Ermeni Yerleşiminin Başlangıcı ve Ermeni Yerleşim Yerleri", Tarihte Türkler ve Ermeniler, Cilt:6, TTK yay., Ankara, 2014, ss.27-50
- Oğuz Polatel, 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Kocaeli Sancağına Göçler ve Göçmenlerin İskanı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016.
- Orhan Türkdöğün, Etnik Sosyoloji, Timaş yay., İstanbul, 1999.
- Osman Turan, " Süleyman Şah ", İ.A., c. 11, İstanbul 1979.
- Recep Yaşa, "Adapazarı ve Çevresindeki Manavlar" I. Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Ed. Mehmet Alpargu-Enis Şahin, Adapazarı, 1999, ss.288-293
- Recep Yaşa, "Osmanlı Arka Planında Kocaeli ve Çevresinde Selçuklu Yerleşimi", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Cilt:1, Kocaeli, 2016, ss.111-118.
- Recep Yaşa, "Sakarya Yöresinde Türkmenler", Sakarya İli Tarihi, Cilt: 1, Sakarya, 2005, ss.
- Resül Narin, "XIX. Yüzyılda Adapazarı'nda Ermeniler", Tarihte Türkler ve Ermeniler, Cilt: 6, TTK Yay., Ankara, 2014, ss.51-74.
- Resül Narin, Ada'dan Pazar'a Sakarya, SATSO Yay., Sakarya, 2014.
- Resül Narin, Amerikan Board'ın Osmanlı Ermenileri Üzerine Etkisi Kocaeli Örneği, Yeni Türkiye, Sayı:61, Eylül-Aralık 2014, Ermeni Meselesi Özel Sayısı 2, ss.1503-1518
- Resül Narin-Enver Konukçu, Serdivan Tarihi, Serdivan Belediyesi Yay., İstanbul, 2013.
- Şükrü Haluk Akalın-Recep Toparlı Vd., Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu yay., Ankara, 2011.
- Vital Cuiet, İzmit Mutasarrıflığı, Çev. Pelin Koç, Demkar yay., İstanbul, 2012.
- Yavuz Ercan, "Osmanlı Devleti'nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", Yeni Türkiye, Yıl: 6, Sayı: 32, Ankara, 2000.

Arşiv Vesikaları

- BOA. A. MKT. 48/66
BOA. A. MKT. MKM. 331/98
BOA. A. MKT. NZD. 317/27
BOA. A. MKT. UM. 370-55
BOA. A. MKT. UM. 467/57
BOA. C. BLD. 114/5683
BOA. C. BLD. 32/1592
BOA. C. İKTS. 29/1432
BOA. DH. EUM. VRK. 13/80
BOA. DH. İ. UM. E-30/76
BOA. DH. MKT. 1325/23
BOA. DH. MKT. 1523/9
BOA. DH. MKT. 1819/93
BOA. DH. MKT. 1840/125
BOA. ŞD. 1565/5.
BOA. Y. A. RES. 108/87
BOA. Y. PRK. ASK. 39/68
BOA. ZB. 5/31
Servet-i Fünun, no: 1126, 20 Kânunuevvel 1328

EKLER

1887 tarihli İzmit mutasarrıflığı haritası (kırmızı yazılar tarafımızca resme eklenmiştir.)

2 Ocak 1913'te Adapazarı çarşısında yerleştirilmeyi bekleyen muhacirler⁴⁷

47 Servet-i Fünun, no 1126, 20 Kânunuevvel 1328, s.177

1897 yılında Karamürsel

1914 yılında Karasu'da Manav kızları

1903 yılı, İzmit İstanbul Caddesi'nde Ermeni çocuklar

1903 yılı, İzmit'te Ermeni çocuklar

Demirciler Konağı Kalemişleri Üzerine Bir İnceleme

Yıldırım KARADENİZ *

Kalemişi Tezyînâtının Tarihi Gelişimi

Binaların el değmeyecek kadar yükseklikteki kısımlarını bezemek için siva üzerine doğal boyalarla yapılan süslemeye denir. Araştırma kaynaklarına göre kökeni Orta Asya'ya dayandığı ve 8-9. yüzyıl Türk Uygur sanatı ile başlayıp, Türklerin göçleri ile Anadolu topraklarına taşındığı ifade edilir. 8. ve 9. yüzyıla ait olan ve Turfan bölgesinde Kızıl, Sangım Ağız, Sorcug, Kara Hoça ve Bezeklik gibi Uygur merkezlerinden günümüze gelmiş ve bugün Almanya Berlin müzesinde sergilenen Türk resim sanatının örnekleri incelendiğinde, (Fotoğraf-1-2) Uygur resim sanatını primitif, arkaik ve klasik evre olmak üzere üç döneme ayırmıştır¹. Türk resim sanatının gelişmesinde Budizm, Maniheizm, İslami etkilerin yoğun olduğu düşünülmektedir².

Fotoğraf 1- Yazı Yazan Rahipler

* Öğr.Gör., Kocaeli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, yıldırım.karadeniz@kocaeli.edu.tr

1 Yunuz Berkli, "Uygur Resim Sanatının Üslup Özellikleri", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 45, (2010), s.157.

2 Berkli, "Uygur Resim....", s.157.

Fotoğraf 2- Vakıf Yapan Prensler

Uygur resimlerde görülen çiçekler, kıvrık dallar süslemeler, Türk Sanatının motif dağarcığının merkezi olmuş, daha sonra Türklerin İslam dinini kabulü ile stilize motif ve kompozisyonların İslam sanatı ile olan birebir örtüşmesi, bu tarz desen ve uygulamaların gelişmesini sağlamıştır. İslam'ın kabulü ile gelişen klasik sanatlar ve bu sanatların merkez kollarından biri olan kalemişi sanatı, Büyük Selçuklu, Selçuklu, Beylikler Dönemi, Erken Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Dönem, Eklektik (Barok, Rokoko, Ampir sentezi) Dönem, Cumhuriyet sonrası ve günümüze kadar gelen tarihsel bir süreci yaşamıştır.

Türk veya Hun devirlerine ait olduğu düşünülen kaya resimleri Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde keşfedilmiş olup³, Türk topluluklarına mal edilecek kaya resimlerinin üslûplarında, milattan önceki devirlerden Göktürk devri sonuna kadar, teknik ve estetik bakımdan fazla bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır⁴. Türklere ait olduğu ifade edilen kaya resimlerini o dönem ilk kalem işleri olarak kabullenebiliriz. Bu örneklerde, daha çok av kültürü, süvari tasvirleri, çeşitli hayvan tasvirleri (kurt, dağ keçisi, geyik v.b.), dinî inançlara ve günlük hayata işaret edebilecek sahneler, çeşitli mitolojik ve sembolik anlamlara sahip hayvanlar gibi pek çok unsur yer almıştır⁵. En eski kaya resim örnekleri, Özbekistan'ın güneyinde Zaraut-Kamar mağarasında bulunmuştur⁶. Kırmızı oker ile sarp kaya üzerinde yapılmış tasvirlerde, av sahneleri işlenmiştir⁷.

M.S. VII. ve IX. yüzyıllar arası, Maniheizm'i ve daha sonraları Budizm'i benimseyen Uygurlar, tapınaklarının duvarlarını, din konuları ve ölen kişinin hatıralarıyla ilgili resimlerle bezemişler ve resmin dîni bir hüviyet kazanmasını sağlamışlardır⁸. Uygur tapınaklarındaki duvar resimleri, koridorlarda ve iç mekânlarda uygulanmıştır. Bu resimlerde figürlere, çiçek ve hayvan tasvirlerine rastlanılmıştır.

3 Y. Çoruhlu, "Hun Sanatı", Türkler, IV, Ankara, 2002, s. 73.

4 Yasar Çoruhlu, Erken Devir Türk Sanatının ABC'si, İstanbul, 1998, s. 66.

5 Çoruhlu, Türk Dünyası..., s. 211, Hun Sanatı..., s. 73.

6 G. Puğaçenkova, Orta Asya'nın Şaheserleri Resim ve Minyatür, (çev., Dr. T. Partak- Dr. B. Kurbanov), Ankara, 2006, s.13.

7 Puğaçenkova, Orta Asya..., s. 13.

8 O. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, 1980, s. 393.

Yapılarda görülen siva üstü ve ahşap zemine uygulanan kalemişi tekniklerinden biraz bahsetmek gerekirse, Türk sanatında mimari ya da taşınabilir malzeme üzerine, ince kıllı kalem fırçalar ile tezhip sanatına benzer şekilde yapılan bezemeye “kalemişi”, “nakış” ya da “kalemkari”denir. Bu sanatı icra eden sanatçıya da “kalemkâr” ya da “nakkaş”adı verilir⁹. Klasik süsleme sanatlarımızda önemli bir yer tutan kalemişi süslemeler uygulama farklılıklarına göre; siva üstü, ahşap üstü, mermer ve taş üstü, malakari, kumaş ve deri üstü teknikleri adı altında mimari yapılarda uygulanmıştır. Demirciler konağındaki kalemişi uygulamalarında bu tekniklerden sadece siva üstü ve ahşap üstü tekniklerinin uygulandığı görülmektedir. Yapıda uygulanan bu tekniklerden kısaca bahsedelim;

Siva Üstü Kalemişleri

Yapıları süsleyen kalemkâri bezemeler siva üzerine iki farklı biçimde uygulanmaktadır. Birincisinde desenler özel kalıplara çizildikten sonra kalıp üzerindeki desenler iğneleme işleminin ardından siva üzerine silme yapılarak ardından motifler renklendirilerek etraflarına tahrir çekilir¹⁰. İkincisinde ise kalıp kullanılmadan siva üzerine ince uçlu fırça ile desenler işlenir. Günümüzde bu alanda farklı teknikler kullanılmakta olup kalıplar üzerinden tamponla veya püskürtme yöntemiyle de bezeme yapılmaktadır¹¹.

Mimari eserlerde en çok uygulanan bir tekniktir. Bu teknikte kalem işinin uygulanacağı zemin önce kireçle badana edilir. Daha sonra, uygulanacak yere göre kâğıt üzerine hazırlanmış olan desenler, sık aralıklı olarak iğnelenerek kalıplar oluşturulur. Bu kalıplar desenin tatbik edileceği yere konularak üzerlerinden kömür tozu bir bez kesecik içerisinde olmak üzere desenlerin üzerinde gezdirilerek desenlerin iğne deliklerinden zemine geçmesi sağlanır. Daha sonrada bu desenler, uzun fırça ve boyalarla renklendirilir. Geçmişte tutucu ve kalıcı olması bakımından, toprak boya tutkal ile karıştırılarak kullanılırken, günümüzde duvar üstü kalem işlerinde daha pratik olan plastik ve benzeri boyalar kullanılmaktadır. Bu da kalemişi süslemenin ömrünün daha kısa olmasına neden olmaktadır. Renklendirilmeden sonra ince uçlu bir fırça ile motifleri belli edici ve sınırlayıcı olan tahrir ya da kontür adı verilen işlem yapılarak kalemişi tamamlanmış olur. Beylikler ve Selçuklu dönemlerindeki tavan ahşap üstü süslemeye karşılık, Osmanlı dönemi eserlerinde kubbe içlerinde bolca kullanılmıştır.

Ahşap Üstü Kalemişleri

Ahşap üzerine uygulanan, üzeri lake ile kaplanmış edirnekârî bezemeler kalem işi tezyinatın diğer bir yönünü oluşturmaktadır. Malzemenin cinsine uygun şekilde nakışlar yağlı boya ya da tutkallı boya ile uygulanır¹². Ahşap üzerine yapılan kalem işleri, siva üstünden sonra çokça uygulanmış bir süsleme çeşididir. Daha ziyade kubbelerde ya da mahfil tavanlarında ve sıkça da evlerin ahşap bölümlerinde görülür. Bu süslemelerde erken dönemlerde bulut, rumi ve hatayi motiflerinin yanında geometrik motiflerde kullanılmıştır. Sonraki geç dönemlerde ise Barok ve Rokoko üslupları kendisini gösterir.

19. ve 20. yy. Osmanlı Dönem konaklarında görülmekle birlikte, örneğin Kılıç Ali Paşa, Manisa Muradiye, Bursa türbeleri ile Topkapı Takkeci İbrahim Ağa Cami, Üsküdar Atik Valide Sultan Camii müezzin mahfillerinde de klasik dönem desen özellikleri görülür. Desenlerin uygulanması ve boyama tekniği, siva üstü ile hemen hemen aynıdır. Ahşabın dayanıklılığını sağlamak ve düz bir satih elde etmek için önce bir macun çekilir ondan sonra desen yine iğneleme metodu ile bu zemine geçirilirdi. Osmanlı döneminde Edirne evlerinde görülen süslemelerle, ahşap küçük sandıklar, dolap kapakları ve tavanlardaki üzeri lakeli süsleme tarzı, aynı zamanda edirnekârî olarak adlandırılmıştır. Konakların en belirgin özelliği olan tavanlarda XIX. yüzyıldan itibaren rokoko üslubu hakim olmuş ve bitkisel motiflere geniş yer verilmiştir¹³. Kocaeli’nde bu üslupta yapılmış eski yapıyı bulmak çok güçtür; Fakat Demirciler konağı başta olmak üzere bu üslupta Kocaeli’nde birçok yapı bulunmaktadır.

Demirciler Konağı ve Kalemişi Süslemeleri

Dilovası’na bağlı Demirciler Köyü’nde bulunan Demirciler Konağı, Süleymaniye Müderrisi, Abdullah Şerif Ağa tarafından 1825 yılında inşa ettirildiği, süslemelerinin saray nakkaşbaşısı tarafından yapıldığı belirtilmektedir¹⁴.

Yapının dış cephesinde yer alan siva üstü kalemişleri saçakların altı ile pencere üstleri arasında kalan kısımda görülmektedir. Ayrıca yapının dış cephesinde basit kemerli pencerelerin arasında bulunan

9 Servet Çayan, Geleneksel Antep Evlerinde Kalem İş Bezemeleri, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012, s.18.

10 Doğanay, “Tezyinat”, s.81.

11 Doğanay, “Tezyinat”, s.81.

12 Aziz Doğanay, “Tezyinat”, DİA, c.41, s.80.

13 Erdem Yücel, “Edirnekârî”, DİA, c.10, s.450.

14 Esra Çelik- İnci Kuyulu Ersoy, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, 2014, s.1652

oval şeklin içine kupa veya kase formuna benzetilerek yazılmış olan siva üstü yazı Ali Rıza Özcan'ın 2012 yılında Demirciler konağı kalemışleri raporunda belirttiği üzere "Müsenna" olarak da adlandırılan simetrik, "Maşallah kâne" ibaresinin alt kısmında Hicri 1241 tarihi görülmektedir. Bu tarihin Milâdi karşılığı olan 1825 yılı büyük bir ihtimalle konağın yapım yılı veya yapının süslemelerinin yapıldığı tarihi bize vermektedir(Fotoğraf 3). Ayrıca raporda dış cephede okunan bu tarihin, sofa üzerinde yer alan Âl-i İmrânsüresi 37. ayetten bir bölüm olan "Külle mâ dehala aleyhâ Zekerîyye'l-mihrâb", ibaresi üzerinde de bulunduğu bahsedilmektedir(Fotoğraf 4). Yazının sonundaki "be" harfinin içine dış cephede de yer alan 1241/1825 tarihi yazılmıştır. Buradan da hem yapının yapılış tarihi hem de süsleme programının aynı zaman içinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yazı etrafı dış cephenin süslemesinde de gördüğümüz "S" ve "C" kıvrımlı Barok Rokoko gibi kıvrık dal üslubu ile yapılan kompozisyon siva üzerine gri-beyaz renklerle boyanarak uygulanmıştır. 19. yy. dönemi batılı etkisiyle yapılan süslemelerde genellikle renkler donuk ve pastel tonlarda olup ön plana çıkarılmak istenen unsurlar kırmızı, kahverengi ve tonları kullanılarak uygulandığı görülmektedir.

Fotoğraf 3- Demirciler Konağı, Kitabenin Bulunduğu Cepheden Görünüm.

Fotoğraf 4-Sofa Üzerindeki Âl-i İmrân Süresi 37. Ayetten Bir Bölüm.

19. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen yapının dışında ve içinde yer alan sıva üstü kalemışı örneklerinin yine aynı dönem batı tarzı süsleme özelliklerini taşıdığı gözlenmektedir. 19. yy. dan itibaren Osmanlı sanatına yerleşen batı tarzı süsleme anlayışı Türk Barok-Rokoko üslubu adı altındanitelenirilmekte olup şekil, desen ve plan yönünden Avrupa süslemesinden farklı olarak Türk sanatına özgü olan şukufe yani çiçek buketleri ve manzaraların da yer aldığı görülür. Klasik üsluptan farklı olarak kullanılan bu motifler; hurma dal ve yaprakları, akant ve enginar yaprakları, kurdeleler, gül demetleri, vazolar, şukufeler (çiçek buketleri) ve meyve tabakları ile manzara resimleri birlikte uygulanmıştır. Ayrıca klasik bezeme kompozisyonlarında çok sık kullanılan çift iplik ve tek iplikten oluşan desenler bu yapının tavan bordürlerinde Barok-Rokoko motifleriyle çok zevkli bir tarzda uygulanmıştır.

Türk sanatlarında 18 yy' a kadar kuvvetli ve kontrastlı renkler kullanılmış olup bu renk anlayışımimaride ve kitap sanatlarında çok fazla etkilidir. Özellikle kubbe ve göbek kısımlarına çoğu zaman kontrastlı renkleri ortaya çıkaran lacivert ve altın yaldızlı boyama yapılmıştır. 18. Yüzyıla birlikte renkler pastelleşmiş ve desenlerde çiçek tasvirlerinin çok sık kullanıldığı görülür. Ayrıca 18. Yüzyılda Avrupa akımlarının etkisiyle süslemede görülmeye başlayan bir kurdeleyle bağlanıp buket şeklinde yapılmış ve vazo içine konulan "S" ve "C" kıvrımlı çiçek dalları ve meyve resimleri yapılmıştır¹⁵.

İç mekan süslemeleri yapının üçüncü katında, sofa duvarları ile başodada toplanmıştır. Süslemelerde natüremortlar, perde motifleri ve bitkisel motiflerle oluşturulmuş çeşitli kompozisyonlar ile bir manzara tasviri işlenmiştir¹⁶. Demirciler konağının başoda kuzeybatı duvarı üzerinde bulunan 2 adet pencere kartuşu içinde bükümlü perde motifleri ve pencere tabanında vazo içinde çiçek buketi motifleri de konağın yapıldığı dönemin özelliklerini yansıması bakımından önemlidir. Pencere alınlıkları üzerinde akant yapraklı çiçek motifleri "S" ve "C" kıvrımlı yapraklarla birlikte düzenlenmiştir. Avrupa'dan bezeme sanatlarımıza katıldığı söylenen ve perde motifi olarak adlandırılan süslemenin aslında ilk örnekleri VII. ve IX. yüzyıla ait olan Uygur resimlerinde görülen ve Turfan bölgesindeki Hoço ve Bezeklik gibi Uygur merkezlerinden günümüze geldiğini söyleyebiliriz (Fotoğraf 5-6). Perde motifi olarak bilinen bezeme unsurunun asıl çıkış noktası çadırların girişindeki örtünün sağ veya sol tarafa açılarak bağlanması sonucu ortaya çıkan bir görüntü olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Demirciler konağı başoda kuzeybatı duvarı üzerindeki perde motifinde dönemin renkleri olan kırmızı, kahverengi ve siyah renklerle birlikte uygulanmıştır. Konakla ilgili incelenen raporda kullanılan boyaların toprak boya olduğundan bahsedilmekte ise de yüzyıl itibarıyla düşünüldüğünde Avrupa menşeli boyalarda kullanılacak olması muhtemeldir.

15 S. Gülcin Bozkurt, "Journal of the Faculty of Forestry", Istanbul University 2013, s.50

16 Çelik- Ersoy, Uluslararası Gazi Akça.....s.1653

Fotoğraf 5 - Başoda kuzeybatı duvarı

Fotoğraf 6 - Uygur duvar freskleri

Başoda güneybatı duvarı üzerinde bulunan daire planlı niş içerisindeki hayali İstanbul manzarası olduğu anlaşılan resim üzeri basit kemerli olup kemer üzerinde çift iplikli helezoni dallar, yaprak ve gül motiflerinin oluşturduğu bir desenkemerli süslemektedir. Kemerli alanın iç kısmında bükümlü perde motifi açık yeşil ve kırmızı renkte boyanarak ortasında bulunan İstanbul manzaralı resmin etrafını süslemektedir. Kemer kısmın her iki yanında akant yaprakları ile yapılmış çadır görünümünde olan ve kubbe kısmında çiçek buketlerinin olduğu bir kompozisyon görülmektedir(Fotoğraf 7).Bu bölüm konağın kalemişlerinin en yoğun olduğu alan olmasının yanısıra dönemin süsleme özelliklerinin tamamını yansıtmaları bakımından önemlidir. Nişin altında sehpa üzerinde vazoda hurma yaprakları ve her iki yanında kıvrımlı akant yapraklı helezonlar bulunmaktadır. Nişin her iki yanında üç adet şerbetlik nişi bulunmaktadır. Şerbetlik nişleri içi kırmızı aşı boyası üzerine

koyu mavi ve şerbetlik motifi görölmektedir. şerbetlik raflarının etrafını gene kıvrık dallarla üzerine yapılmış yaprak ve gül motifleri süslemektedir. şerbetlik nişinin etrafı dendanlarla hareketlendirilmiştir. Bu alanda yapılan siva üstü süsleme siva zeminine sürölen kireç üzerine yapılan tekniktir. Kullanılan malzemeler toprak ve bitkisel kökenli toz boyalar, arap zamkı ve yumurta akıdır. Bugün ise plastik boya nispeten doğal olan toz boyalar ve beyaz tutkal kullanılmaktadır. Ayrıca zaman zaman zemine alçı ve macun çekilerek yağlı boyalarla dakalemişi yapılmaktadır. Siva üstü kalemişlerine örnek olarak, Üsküdar Atık valide camii, Eminönü Yeni camii, Üsküdar Aziz Mahmut Hüdayi camii ve türbesi vb. gösterebiliriz.

Foto.7- Başoda Güneybatı duvarı üzerindeki süslemeler

Manzara resminin olduğu basit kemerli nişin sol tarafında başka bir odaya girişi sağlayan kapı sağ tarafında ise dolap bulunmaktadır. Dolap karşılıklı açılan iki kapaklı olup kapaklar üzerine dört adet dikdörtgen form yapılmıştır. Bu dikdörtgen formların zemini altın yıldız olup etrafına mavi, altın yıldız ve kırmızı renkte cetvel çekilerek dikdörtgen şekil sonlandırılmıştır. Zemini altın yıldızla boyanmış alanlar üzerine beyaz ve yeşil renklerle çiçek buketleri yapılarak çiçek buketleri beyaz kurdele ile bağlanmıştır. Dikdörtgen formların dışında kalan kısımlar açık maviye boyanmış olup bu mavi alanın etrafı ise kırmızı renge boyanarak sade bir bordürle dolap kapakları sonlandırılmıştır.

Osmanlı dönemindeki yapıların süslemelerinde kullanılan çiçek buketleri vazgeçilemez bir bezeme unsuru haline gelmiştir. Osmanlı halkı için çiçek çok önemli olmuştur. III. Ahmed'in oğulları için yaptırdığı sünnet düğünündeki esnaf alayında, öküzlerin çektiği arabadaki atölyesinde çalışan cilt ustasının yanbaşı duran içi çiçek dolu vazo bile çiçeğin Osmanlı halkının yaşamına girdiğinin bir göstergesidir¹⁷(Fotoğraf8). Ayrıca Topkapı sarayında bulunan, Edirneli saatçi İbrahim'in 1725 yılı civarında sultan III. Ahmed için yaptığı üzeri gül, lale ve çeşitli çiçek motifleri ile süslenmiş saat, çiçeğin Osmanlı için ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir¹⁸(Fotoğraf9).

Fotoğraf 8- Sünnet Düğünü Alayında Cilt Ustası ve Yanındaki Çiçeği, III. Ahmed Surnamesi (Hasbahçe)

Fotoğraf 9- Çiçeklerle Süslü Saat (Nurhan Atasoy, Hasbahçe)

17 Nurhan Atasoy, Hasbahçe, İstanbul, 2011, s.170.

18 Atasoy, Hasbahçe, s.170.

III. Ahmed zamanında eser vermiş olan Ali Üsküdari natüralist çiçek üslubuyla son derece güzel eserler vermiştir. Çiçeklerinde hafif gölgelendirmeler yapmış olup tek tek çiçek tasvirlerinin yanında buket halinde de çiçekler yaparak bunları bir kurdele ile bağlanmış biçimde tasvir etmiştir¹⁹. En güzel örnekleri Topkapı Sarayı III. Ahmed'in yemiş odası aynı zamanda sultanların yemek odası olduğu da düşünülen oda da görülmektedir. Edirnekâri çiçek ve meyve kompozisyonları ile bezenmiş olup minyatür üslubundaki bu bezemelerde Batı resminin etkisiyle ortaya çıkan gölgeli boyamalar yeni bir üsluba işaret etmektedir (Fotoğraf 10). Demirciler konağının başoda Güneybatı duvarındaki dolap kapakları üzerinde dikdörtgen formlar içinde, dolap ve kapının tavanla birleştiği duvar kısımlarında ile tavandagörülen çiçek buketlerinin dönemin üslubuyla benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Foto.10-Topkapı Sarayı III. Ahmed'in Yemiş Odası

19. yüzyıl Abdülmecid zamanında yapılmış rokoko süslemeli bir amme cüzünün baş sayfasındaki tezhipte yer alan gül motifleri perdelerle çevrelenmiş oval bir pencerenin ortasında sepet içindeki sümbüle benzer çiçekler ve başka çiçekler arasındaki güller artık tekrar kalıplaşmaya başlamış olup perde motifi ile beraber bir kompozisyon içinde kullanılmıştır²⁰ (Fotoğraf-11). Perde motifinin üzerini küçük gül veya lale çiçekleri süslemekte olup dönemin üslubunu yansıtmaması bakımından önemlidir. Kitap süslemelerinde daha süslü ve gösterişli olarak yapılan perde motifi mimaride sade ve genellikle kırmızı renge boyanmıştır. Emme cüzünün cildinin iç kapağında ise barok üslupta mavi renk bir vazo içinde çiçek buketleri görülmektedir. Bu iki örnekte görülen çiçek buketleri ve süslemeler muhtemelen farklı sanatçılar tarafından yapıldığı için renk tonları ve işçilik bakımından küçük farklılıklar olsa da üslup bakımından aynıdır. Başodanın tavanındaki kalem işi bezemeler, konağın en yoğun bezemelerinin olduğu alanlardır. Etrafı çeşitli bordürlerle kuşatılmış yoğun süslemeli tavan yüzeyi kare bölümlere ayrılarak her birinin ortasına birer katmerli gül ve gonca motifi yapılmıştır (Fotoğraf 12).

19 Atasoy, Hasbahçe, s.170.

20 Atasoy, Hasbahçe, s.200.

Fotoğraf 11- Sepette Çiçekler, Emme Cüzü ve Cüzün Cildinin İçi

Başoda tavanı hem ahşap üzeri hem alçı sıva üzeri kalemişi tekniklerini içermektedir. Tavan kısmı ahşap kaplama olup kare şeklinde ince ahşap silmelerle 6 parçaya bölünerek bu parçaların birleşme noktaları muhtemelen 6 dilimli penç motifi ile birleştirilmiştir. Kare alanların kenar kısımları kırmızı üzerine beyaz renk cetveller yapılmış olup bu alanların zemini ise açık mavi olarak boyanmıştır. Kare alanların içine tek dal üzerine beyaz renkte yapılan gül buketi, yapraklar ve küçük çiçeklerle sonlandırılmıştır. Bu alandan sonra üzeri koyu sarı boyalı geniş bir bordüre geçilerek bordür üzerine kırmızı ve açık mavi renk tek iplik kurdele helezonlar dolanmakta olup helezonlar üzerine beyaz renkte çiçek buketleri yapılarak tavanın etrafını dolaşmaktadır. Ahşap koltukaltı silmesinden sonra tekrar zemini alçı sıvalı olan diğer bir kalın bordür görülmektedir. Bu alan üzerinde de başoda Güneybatı duvarı üzerinde gördüğümüz "S" ve "C" kıvrımlı kompozisyonun farklı bir uygulaması bizi karşılamaktadır. ¼ kompozisyon planlı bordür alanın kenarlarında bulunan dört adet vazodan çıkan çiçek demetinden tek iplikli helezonla kıvrımlı yapraklarla köşelerde kavuşmaktadır. Helezonlar arasında daha küçük gül demetleri bulunmaktadır. Motiflerde beyaz gül, zambak ve kırmızı karanfil gibi çiçek motifleri tercih edilmiştir.

Fotoğraf 12- Başoda Tavanı Kalemişi Süslemeleri

Sonuç ve Değerlendirme

19. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Demirciler konağı dışında ve içinde yer alan sıva üstü kalemişi örneklerinin dönemin süsleme özellikleri olan ve o dönemdeki bütün süsleme sanatlarında gördüğümüz barok ve rokoko üslubunun özelliklerini taşıdığı gözlenmektedir. Konağın bezemeleri diğer örneklerle karşılaştırıldığında bu açık bir şekilde görülmüştür.Yapıdaki bezemelerin klasik dönemden izler taşıyan Türk barok ve rokoko üslubunda görülen Türk zevkini yansıması bakımından önemlidir. Batı tarzı süsleme örneklerinin güzel bir işçilikle uygulandığı Konak'ta ayrıca Batı tarzı bir duvar resmi örneği de mevcuttur. Yapıda görülen kalemişlerinin döneminde Kocaeli'nde yapılan birçok konağın bezemesinden kompozisyon ve işçilik bakımından çok daha iyi olduğu görülmüştür.

Araştırmamızda konağın bezemelerini kimin yaptığıyla ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır. Fakat aynı dönemde yapılmış olanKocaeli İzmit merkez ilçesinde bulunan Sırrı Paşa konağının bezemelerini Topkapı Sarayında yetişen ustaların yaptığı kaynaklarda geçmektedir. Demirciler konağı bezemeleri ile Sırrı Paşa konağı bezemelerinde uygulanan kompozisyon, renk, motif ve işçilik yönünden görülenbenzer özellikler bu yapıdaki süslemelerin de muhtemelen sarayda yetişen ustalar tarafından yapıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir.

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyon çalışmaları devam eden yapının kalemişlerinin aslına uygun olarak yapılıp korunması hem sanat tarihimize bir katkı sağlayacak hem de bölge için önemli bir kimlik olacaktır.

KAYNAKÇA

Atasoy, Nurhan, Hasbahçe, İstanbul, 2011.

Bozkurt,S. Gülçin, "Journal of theFaculty of Forestry", İstanbulUniversity 2013.

Çoruhlu, Yaşar, "Hun Sanatı", Türkler, IV, Ankara, 2002.

Çoruhlu, Erken Devir Türk Sanatının ABC'si, İstanbul, 1998.

Çayan, Servet, Geleneksel Antep Evlerinde Kalem İşi Bezeme Ve Duvar Resimleri, Basılmış, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2012.

Çelik, Esra - Ersoy, İnci Kuyulu, "Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu", Kocaeli, 2014, s.1652

Doğanay, Aziz, "Tezyinat", DİA, c.41.

Pugaçenkova,G., Orta Asya'nın Saheserleri Resim ve Minyatür, (çev., Dr. T. Parlak- Dr. B.Kurbanov), Ankara, 2006.

Turan,O., Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul, 1980.

Yücel, Erdem, "Edirnekâri", DİA, c.10.

Kocaeli/Gölcük'te Kent Kimliğini Simgeleyen Mimari Proje Önerisi

Nevnihal ERDOĞAN* - Zehra Türkiz ÖZBURSALI** - Hikmet Temel AKARSU***

I. Giriş

Gölcük, Kocaeli il sınırları içinde, Marmara Denizi kıyısında, İzmit Körfezi'nin güney bölgesinde kurulu çok önemli bir ilçemizdir Kocaeli ilinin ilçesi Gölcük, Cumhuriyet döneminde donanma kenti özelliği taşımaktadır. 1926 yılında askeri tersanenin kurulmasıyla ve deniz kuvvetlerinin gelişmesine paralel olarak günümüzde de Gölcük, Türk donanmasına ve tersanesine evsahipliği yapmaktadır. Ülkemizin en kapsamlı tersanesine sahip "Gölcük Tersane Komutanlığı" ilçenin sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda gelişmesine de etki yapmaktadır. Deprem sonrası kimliksiz kentleşme, Gölcük'ün mimari, kentsel ve estetik sorunlarından birisidir. Bu çalışmanın amacı; donanma kenti Gölcük'ün kent kimliğine katkı sağlayacak Gözleme tepesi öneri projesini mimarlık ve şehircilik açısından incelemektir. Bu hedef doğrultusunda Gölcük Belediyesi önerisi ile ele aldığımız "Gözleme tepesi Bölge Parkı Projesi" ile "kent simgesi" temasından yola çıkarak çağdaş mimari, peyzaj ve rekreasyonu ön plana alan bir düzenleme hazırladık. Projede "Kent kimliğine, simgesel yapı ve çevre düzenlemesi ile nasıl katkı yapılır?" bakış açısını ortaya koymak gayesi güdülmüştür.

Bildiride Gölcük özelinde ele alınan bu nevi mimari, yönetsel ve simgesel tasarımların benzeri tarihsel hususiyetler taşıyan kentler ve bölgeler için kurgulandığında göz önüne alınması gereken ilkeler ve unsurlar tartışılarak paradigma oluşturma gayesi güdülmüş ve anıtsal mimariye rekreasyonu da ekleyen yeni bir kentsel-tarihsel kimlik vurgusu aramanın esasları araştırılmıştır.

Gölcük Belediyesi Gözleme tepesi Parkı Projesi

Gölcük'ün önemi coğrafi özelliklerinden dolayı donanma limanı olmaya son derecede elverişli bir bölgede yer almasından kaynaklanmaktadır. Küçük bir iç deniz olan Marmara da aynı saiklerden dolayı ülkenin savunma planlamasında hemen göze çaracak doğal bir sığınak, doğal bir donanma merkezi adayı özellikleri gösterir. İşbu nedenselliklerden dolayı Gölcük, Türk Donanması'nın merkezi olarak değerlendirilmiş ve bu özellikleri dolayısı ile de Türkiye'nin gözbebeği diyebileceğimiz ilçelerden biri olarak önem kazanmıştır. Buna karşın Gölcük'ün 1999 depreminde ağır bir yıkım yediği ve yeniden yapılacak mimari planlamalarda son derecede dikkatli ve derinlikli analizler yapılması gerektiği de bu hususların yanı sıra ortaya çıkmıştır.

Gölcük'ün Türk donanmasına verdiklerinden çok daha fazlasını donanma Gölcük'e vermiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca Gölcük askeri sofistike faaliyetlerin odağındaki bir ilçe olarak daima canlı, güçlü ve atak bir ekonomiye sahip olmuş, ülkenin entelektüel merkezlerinden biri olarak değer kazanmış, iyi eğitilmiş ordu mensuplarının yaydığı aydınlanmadan geniş oranda faydalanmış ve gelişen ilçelerimiz arasında daima ön planda olmuştur.

Kuşkusuz bu bildirinin amacı, donanmanın Gölcük'te yer almasının nedensellikleri ve bu nedenselliklere bağlı stratejik analizler değildir. Bu tür analizler kuşkusuz alanın uzmanları tarafından geniş şekilde yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak, donanma gibi bir ülkenin varoluşunda, kimliğinde, harsında, aidiyet ve bekasında, tarihsel, kültürel, askeri ve yönetsel anlamda büyük önem taşıyan bir merkezde yapılacak kentsel, çevresel, monumental ve rekreatif düzenlemelerin taşınması gereken özellikler ve fonksiyonların tartışılması ve oluşturulması için mimari bakış açıları geliştirmek bu bildirinin asıl gayesini teşkil etmektedir.

Bu hususları tartışmak ve fikir önerileri geliştirmek için karşımıza fırsatlar çıkmıştır. Gölcük Belediyesi ve Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nin "üniversite-yerel yönetim işbirliği" çabaları esnasında, üniversitede dekanlık görevini yürütmekte olan, bu bildirinin hazırlayıcılarından Prof. Dr. Nevnihal Erdoğan'ın

* Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi e-mail: nevnihal.erdogan@kocaeli.edu.tr

** Yüksek Mimar-Şehir Plancısı e-mail: zturkiz@gmail.com

*** Yazar-Mimar e-mail: htakarsu@gmail.com

önerisi ve Belediye yetkililerinin talebiyle Gözlemtepe mevkiinde kentin kimliğine yaraşır bir Telekom kulesi, döner restaurant, sosyal tesisler ve rekreasyon alanları düzenlemesi projesi hazırlanmıştır.

Proje realize edilememiş olsa da Gölcük gibi sembolik değerleri çok yüksek, kurumsal kimlik özellikleri baskın ve ülkenin imge ve imajında büyük önemi olan bir ilçede yapılabilecek sivil mimari çalışmalarda dikkat edilmesi gereken unsurlar bu proje hazırlanırken uzun uzun analiz edilmiştir.

Projeye Dair

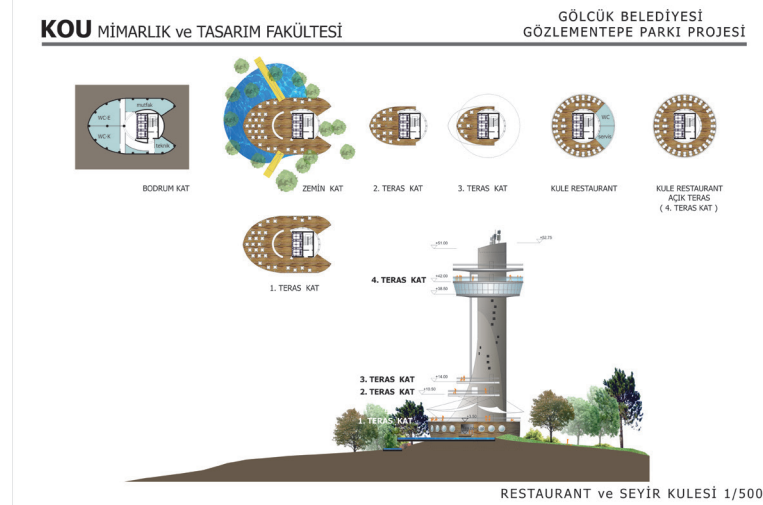
Hazırlanan mimari projede; Gölcük Belediyesi'nin "Gözlemtepe Bölge Parkı Projesi" -Şekil 1'deki vaziyet planında görüldüğü üzere - mimari programının ana hatları: 53 metre yüksekliğinde seyir kulesi ve kulede yer alan restoran-kafeterya, park alanı düzenlemesi, yeşil alan içinde oturma grupları, piknik ve pişirme yerleri, çocuk oyun alanları, basketbol potaları, savaş hatıraları anı platformu, mescit ve wc'ler, otopark alanları tasarlanmıştır.

Tüm bu mimari tasarım süreci ortalama bir kent ya da ilçede yapılabilecek rekreasyon düzenlemesinin ötesinde, farklı bir anlayışla ele alınarak kentin tarihsel, yönetsel, simgesel, anıtsal ve imajiner özelliklerinin işbu proje ile geliştirilmesi ve vurgulanması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda donanmanın gücünü ve caydırıcılığını, tarihteki namını ve başarılarını, devlet katındaki önemli işlevselliğini simgeselleştirecek bir Telekom kulesi anıtsallığı içerisinde gemi sahanlığına benzeyen bir teras katları ve denizcilik imge ve imajlarını taşıyan semboller ve göndermeler kullanılmıştır. Benzeri ekipman ve yapı elemanları projenin diğer alanlarına da taşınmaya çalışılmıştır.

Şekil 1. Vaziyet Planı

İlçeye dair analizlerden yola çıkarak, hazırlanmış proje üzerinde Gölcük'ün üst kimliğini yansıtan, askeri, tarihi, imgesel ve temsili değerlere vurgu yapan bir sivil mimari anlayışın ne olması gerektiğine dair ilkeler uygulamalı olarak ortaya çıkarılmıştır. Kuşkusuz bu ilkeler daha uzun uzun tartışılmaya ve zenginleştirilmeye muhtaçtır. Ancak hazırlanmış olduğumuz proje üzerinden giderek yapılacak uygulamalı bir düşünme süreci bizi nitelikli görüşlerin kristalize olduğu tartışmalara götürecektir.

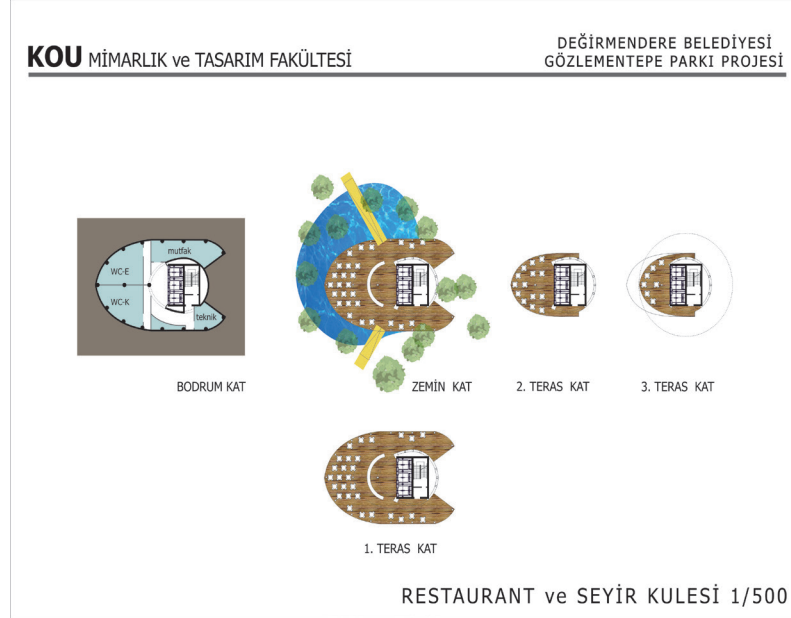

Şekil 2. Kat Planları ve Kesit

3. İşbu keyfiyet değerlendirilerek - Şekil 2'deki Kat Planları ve Kesit'te de görüldüğü gibi- donanmanın simgesi olabilecek bir gemi tasarımı üzerinde yükselen ve ileri teknolojinin bütün unsurlarını üzerinde bulunduran bir telekom kulesi, seyirterası ve prestijli restoranlar planlanmıştır.

4. Bu planlama yapılırken ulusal ve uluslararası alanda inşaa edilmiş telekom kuleleri incelenerek, çeşitli örnekler üzerinde çalışılmış ve bu örnek telekom kuleleri ve seyirteraslarından yola çıkılarak Gölcük'ü en iyi sembolize edecek şekilde kat planları bir gemi sahanlığı formunda restoran tasarlanmış, kulenin alt bölümlerinde de yelkenli gemilerde olabilecek türden, serenler, bayrak direkleri, yelkeni hatıra getiren objeler ve muhtelif türde gemici halatları ile semboller yerleştirilmiştir. Bu anlayış ve mimari kurgunun benzeri prestij projelerinde de uygulandığını; örneğin dünyanın en büyük havalimanlarından biri olan Üçüncü İstanbul Hava Limanı projesinde yer alan gözetleme kulesinin lale formunda tasarlandığını; bunun da İstanbul'a ayrı bir üstkimlik edası kattığı varittir. Bizim projemizde bu algıya benzer şekilde Gölcük için gemi güvertesi, serendirekleri, yelkenler ve donanmaya ait diğer semboller öne çıkarılmıştır.

5. Şekil 3'teki daha büyük ölçekli kat planlarında görüldüğü gibi iç planlamada sivil kullanım için özgür bir yaşamsal alan tasarlanırken, birden fazla restoran katı planlanmış. Ancak mücbir durumlarda bu katlardan en üsttekinin boşaltılarak ileri teknoloji gerektiren bölümlere tahsis edilmesine olanak sağlayacak şekilde mekan serbest nizamda bırakılmıştır. Üçüncü teras kat restoran işlevinden alınarak güncel ileri teknolojinin gereği olan tüm teknik ekipman için organize edilebilecek bir kullanıma her an dönüştürülebilir. (Seyir merteryalleri, amatör teleskoplar, antenler, vericiler, gözlem ve dinleme cihazları vs. vs.)

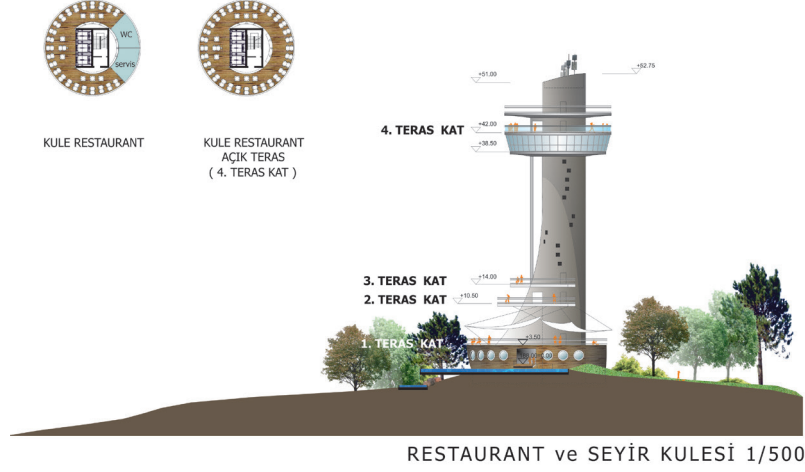

Şekil 3. Kat Planları

6. Telekom kulesi ve seyir terasları monumental bir tarzla, muhkem bir mevkiye yerleştirilmişken çevresine sivil yaşamsal dokuyu taşıyacak, piknik sahaları, pişirme alanları, çocuk oyun alanları, otoparklar, spor alanları ve mescit gibi rekreasyon sırasında gerekli mimari unsurlar ferah ve doğayla barışık bir şekilde yerleştirilmiştir.

7. Bir kentin sembolü olan bir olgunun; -bizim örneğimizde donanma; -simgesel ve monumental bir şekilde bir tepeye yerleştirilmesi kuşkusuz ilk elde akla gelebilecek uygulamadır ve dünyadaki pek çok kentte bunun benzeri uygulamalar vardır. Bizim örneğimizde uygulamaya çalıştığımız ilkelerin farkları ve mimari uygulamalarımız vasıtası ile varmak istediğimiz sonuçlar; kısacası tezlerimiz ve tartışmaya açmak istediğimiz hususlar şunlardır:

- Donanmanın üstkimliğini vurgulamak, caydırıcılığını sergilemek ve ülkenin prestij unsuru kuruluşu verilen ehemmiyeti mimari tasarım yoluyla göstermek.
- Bunu gerçekleştirebilmek için donanma ve denizcilik imge ve sembollerini mimari unsurlar olarak tasarlamak. Denizcilik ve donanma imgeleri, sembolleri ve göndermeleri taşıyan bir mimari kurgu yapmak. (Bkz. Şekil 4. Kesit)
- Tüm bu uygulamaları en sofistike ve yüksek estetik ve mimari duyarlılıkla sağlayarak prestij unsuruna vurgu yapmak.

Şekil 4.Kesit

d. Bu uygulama yapılırken, ileri teknoloji, idari erk ve sivil yaşantıyı uyum, ahenk, *co-existence* (birlikte yaşama) ve aidiyet hisleri ile birbirine bağlamak için mimariyi bir katalizör olarak kullanmak.

e. İleri teknoloji, mahremiyet, devlet olgusu ve askeri unsurlarla sivil halkın bütünleşmesi ve bir arada var olması ve karşılıklı empati yapmasının mümkün olduğu bir mimari tasarımın mümkün olduğunu göstermek.

f. İdare ile halkın yabancılaşmasını önleyecek bir mimari kurgunun nasıl olabileceğini mimari planlama ile göstermek.

g. Kentin en güzel manzaraya sahip bölümünü sivil-asker işbirliğinde kullanıma açarak halkın rekreasyon ihtiyacını en uygar ve en saygın bir biçimde gidermesini sağlamanın mimarlık vasıtası ile mümkün olabileceğini kanıtlamak.

Sonuç ve Değerlendirme

Tasarım öngörülerimizdeki fikir ve bulgularımızı ayrıntılı bir şekilde icra ettiğimiz mimari projemizde görüleceği üzere; donanma gibi bir ülkenin variyetinde ve yaşamsallığında büyük ehemmiyet taşıyan bir kuruluşun yerleşik olduğu bir kentte yapılacak mimari uygulamalar diğer kenttekilere göre farklı; sembol, imge, ifade ve anıtsallık açısından yüksek değerleri haiz olmalıdır. Böylesi bir tasarım kurgusu başarılı uygulandığı takdirde sözkonusu kentsel yerleşmeye kuvvetli bir aidiyet duygusu, nitelikli tarih bilinci, rekreatif yaşam alanı ve kalite yaşam imkanları sağlayabilir. Yukarıda sıraladığımız görüş ve değerlendirmeler göz önüne alınarak, akademik etütler doğrultusunda tasarlanan işbu tür projeler farklı aralarda kuşkusuz farklı şekilde uygulanmalıdır; ancak ortaya çıkardığı ilkeler donanma gibi sembol değerler taşıyan büyük kuruluşların yerleşik olduğu kentlerde yapılacak mimari planlamalarda göz önünde bulundurulmalıdır.

Mahalle Seçiminde Komşuluğun Rolünün İzmit'in Geleneksel ve Modern Konut Yerleşmelerinde Kıyaslanması

Nevnihal ERDOĞAN *

1. Giriş

Türkiye'deki hızlı kentleşme ve günümüzdeki küreselleşme sorunları; konut alanlarında sosyal, ekonomik ve kültürel yapılanmayı etkilemiştir. Bu değişimler komşuluğun ve mahallenin anlamının değişimine yol açmıştır. Eski kentler ve mahallelerdeki konut kavramını (Ghaffari, 2015) onların karakteri ile açıklar. Komşuluğun Türk kültüründeki ve toplumsal yapısındaki yerine, önemine, işlevine ve yazılı kaynaklarda ele alınış biçimine tarihsel perspektif içinde de açıklamıştır (Gündüz, M., Yıldız, M.C., 2008). Mahalle kavramının dönüşümünü, İstanbul özelinde ve tarihsel perspektif içinde ele alan ve kentsel dönüşüm sürecinde sosyal ve mekansal hareketliliği mahalle kavramı bağlamında inceleyen (Eren, İ.Ö., 2012) değişen komşuluk kavramı üzerindeki örnek çalışma yapmıştır. Geleneksel komşuluğun anlamının değişimi bağlamda geleneksel ve modern mahallelerdeki komşuluğun rolünün irdelenmesi bu bildirinin kapsamını oluşturmaktadır.

Bildiride, İzmit/Kocaeli'nin modern komşuluklarından Yahyakaptan ve geleneksel mahallelerden Akçakoca mahallesi saha çalışması seçildi. Çalışmada konut alanlarında oturanların kendi mahallelerini tercihlerinde komşuluğun nasıl bir rol oynadığı anlamaya çalışılacaktır. Bu rolün geleneksel ve modern mahalleler arasında komşuluk ilişkisi ve komşuluğun sosyal etkileşimindeki farklılıkları ve bezirlikleri karşılaştırılacaktır.

Bu çalışmada önce *Bağçeşme/Akçakoca ve Yahyakaptan Mahallesi*'nde yaşayan ailelerin sosyo-ekonomik yapısı, ailenin sosyal özellikleri ve sosyal etkileşimi, yerleşmenin sosyal durumu ve konut özelliklerini soruşturan geniş alan çalışması yapılmıştır. Fakat bildirimizde sayfa sınırlandırılmasından dolayı bu alan araştırmasının; ailenin sosyal etkileşimi ve yerleşmenin sosyal durumu kısmının verileri kısmını kullanılabilirliği.

Alan araştırması, Bağçeşme/Akçakoca'daki; Alacamescit sok., Hacı Hürrem Yokuşu sok., Çukur Çeşme sok., Gümüşlü Bayır sok., Orhan Caddesi, Hasan Elbey sok., Düz sok., Sırrı Paşa Cad., Tabakhane Cad., Topçu çeşme sokaklarında yapıldı. Bu cadde ve sokaklarda yaşayan ailelere rastgele yöntemle seçilen 104 aileye anket uygulandı ve yüz yüze görüşmeler yapıldı. Yahyakaptan'da ise farklı bloklardan 84 aileye aynı yöntem uygulandı.

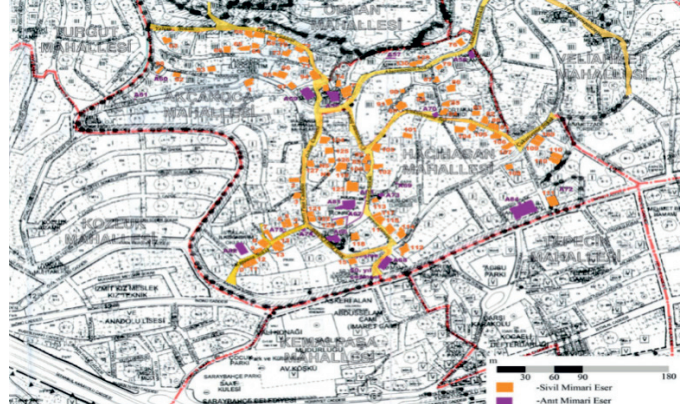
Görüşmede a) Mahalleye nereden taşınıldığı b) Mahalleyi tercih nedenleri c) ailenin komşuları kimlerdir ve komşularla görüşme sıklığı d) mahallede komşularla sosyal etkileşime ilişkin veriler toplandı. Anket ve yüz yüze görüşmeden elde edilen veriler basit istatistik metotlarla analiz edildi. Mahallerin ölçekli kısmi vaziyet planları gösterildi, elde edilen sokak ve binaların fotoğrafları değerlendirildi.

2. Alan Çalışması

Geleneksel mahalle: Bağçeşme/Akçakoca

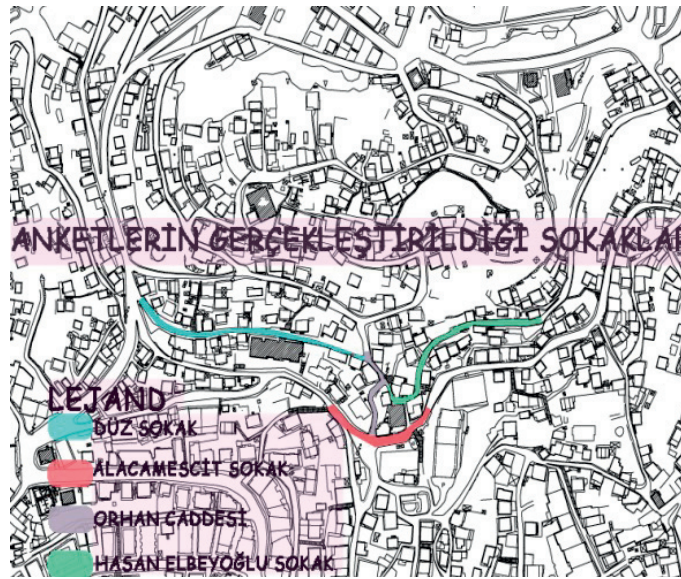
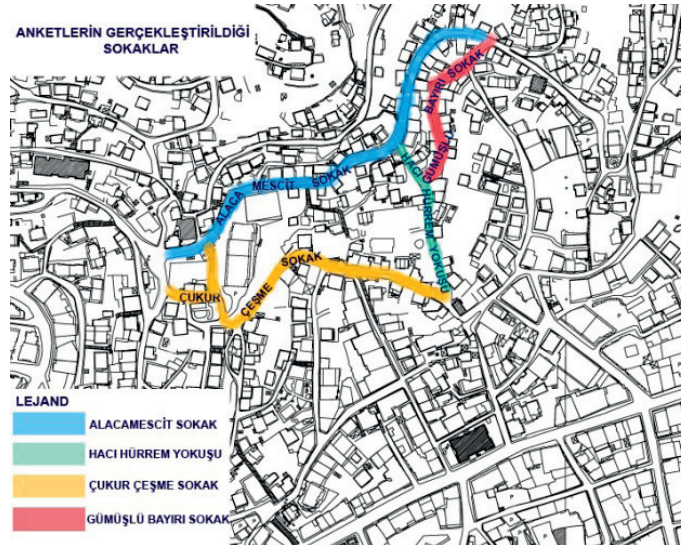
Akçakoca mahallesi, İzmit/Kocaeli'nin Kentsel ve Arkeolojik Koruma alanındaki Bağçeşme semti içindedir. Konumu; batısında Kozluk ve Turgut mahalleleri, Kuzeyinde Orhan mahallesi, Doğusunda Veliahmet, Güneyinde ise Hacıhasan mahallesi ile çevrilidir (Erdoğan ve diğerleri, 2011). (Şekil 1.)

* Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye, e-mail: nevnihal.erdogan@kocaeli.edu.tr

Şekil 1. İzmit'in Kentsel ve Arkeolojik Koruma Alanı (Erdoğan ve diğerleri, 2011)

Bu tarihi mahalle 1927 yılında 200 hane 800 kişiden oluşan Akçamescit mahallesi ile 150 hane 600 kişiden oluşan Hacı Hürrem mahallesi "Akçakoca Mahallesi" olarak birleştirilmiştir. (İzmit Analitik Etütleri, 1970). Bünyesinde 53 sivil mimarlık ve 11 anıt eser barındırmaktadır. Bu eserlerden günümüze kadar kalanlar şunlardır; Osmanlı öncesi Eski kilise ve İzmit sarnıcıdır. Osmanlı döneminde; Kapanca sokakta Zeliha çeşmesi (1783-1784), Topçu çeşmesi (18.yy), Serin Sokak çeşmesi, Süleyman Paşa (Yukarı Pazar-Dere) hamamı,(1331), Akçakoca (Dere) Cami(1310), Hacı Ayvaz mescidi (19.yy.sonları) ve Portakal mescidi(19.yy).

Şekil 2. Akçakoca mahallesi yerleşimi ve sokaklarının kısmi vaziyet planı

Mahalle Seçiminde Komşuluğun Rolünün İzmit'in Geleneksel ve Modern Konut Yerleşmelerinde Kıyaslanması

Akçakoca mahallesi, İzmit'in sokak sınırı, manzara, malzeme, oran, doluluk-boşluk, yapılaşmış alanlar gibi geleneksel sokak dokusu karakterini kısmen de olsa koruyabilmiş tarihi sokakları içeren bir doku göstermektedir (Şekil 2). Bunlar arasında korunacak sokaklar listesinde bulunan "Kapanca Sokak" yer almaktadır. İzmit Tarihi Koridor projesi kapsamında Belediyesi tarafından işlev değişiklikleri, rölöve ve restorasyon çalışmaları yapılarak bu sokak canlandırıldı. Dar ve dik bir yokuş üzerindeki sokağın sınırı, topoğrafyaya uygun gelişen bina sınırları ile bahçe duvarları tarafından belirlenmiştir. Dar ve dik sokakları olan mahallenin geneli 2 ve 3 katlı konutlu az yoğun yerleşim karakteri gösterir (Resim 1). Akçakoca mahallesinin komşuluk ilişkileri ve sosyal etkileşimleri tablolarda gösterilip bulguları değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Aileler Akçakoca mahallesine nereden taşındılar

Aileler Akçakoca mahallesine nereden taşındılar	%
İzmit'in yerli aileleri	71.15
İzmit'in dışından gelenler	28.85

Tablo 2. Oturan ailelerin mahalleyi tercih nedenleri

	%
Merkeze yakınlık ve ev kiralama/satın almanın ekonomik olması	16.35
Mahallede akrabalarım, hisımlarım oturuyor	17.30
Ailem (annem-babam, kardeşim) oturuyor	46.15
İş yerime yakın	20.20

Tablo 3. Ailenin komşuları kimlerdir ve komşularla görüşme sıklığı

	%
a) Oturdukları evin civarında akrabaları, hisımları oturuyor mu?	
-oturuyor	58.65
-oturmuyor	41.35
b) sokağındaki yada apartmanındaki en yakın komşusu kimdir?	
-karşı ve yan komşular	49.05
-üst kat, alt kat ve yakın komşular	14.42
-üst kat ve yan komşular	17.30
Alt kat ve yan komşular	19.23
c) komşularla görüşme sıklığı nedir?	
-hergün/günaşırı	62.51
-haftada bir	29.80
-ayda bir	7.69
d) İzmit'in diğer semtlerinde oturanlarla görüşme sıklığı nedir?	
-haftada bir	28.85
-ayda bir	44.24
-yılda bir	8.65
-hiç	18.26

Tablo 4. Mahalledeki komşularla ailenin sosyal etkileşim

	%
a) mahallenize taşınırken yakın akraba/ komşulardan yardım aldınız mı?	
- komşularım yardım etti	83.65
-komşularım yardım etmedi	16.35
b) mahallenize başka semtlerden yada şehir dışından taşınanlara yardım ettiniz mi?	
-yardım ettim	72.11
-yardım etmedim	27.89
c) mahallenizdeki komşular arasındaki bağlılık ve birlik durumu nasıldır?	
-mahallede eskiden bu yana bağlılık vardı	94.24
-mahallede bağlılık yoktu	5.76
-komşularım ile birlik içindeyim	89.42
-komşularım ile birlik içinde değilim	10.58
d) mahallenizden memnun musunuz?	
-mahallemden memnunum	95.19
-mahallemden memnun değilim	4.81
e) mahallenizden taşınmak ister misin	
-taşınmak istemem, mahallemi seviyorum	79.81
-taşınmak isterim	20.19

Resim 1. Tabakhane Caddesi ve Topçu Çeşmesi sokak

Akçakoca mahallesi sakinlerinin büyük çoğunluğu İzmit'in yerli halkıdır. Kentin dışından taşınıp burada oturan aile sayısı üçte birdir. Bu mahalleyi tercih nedenlerinden en önceliklisi ailesinin (anne, baba, kardeş vb.), hisimların ve tanıdıkları bu mahallede oturanlardır. Diğer nedenler arasında mahallenin İzmit merkezine yakınlığı, kiraların ekonomik olması ve evlerin işyerlerine yakınlığı şeklinde sıralandı (Tablo 1 ve Tablo 2).

Akçakoca mahallesinde oturanların büyük çoğunluğunun yakın civarda akraba, hisim ve tanıdıkları oturmaktadır. Sokağındaki yada binasındaki en yakın komşu olarak "karşı ve yan komşu" kabul edilmesi en yaygındır. Diğerleri ise alt kat ve yan komşular, üst kat ve yan komşu, üst kat, alt kat ve yakın komşuluk şeklinde sıralanmıştır. Komşular ile görüşme sıklığındaki yoğunluğu "hergün/günaşırı"dır. Oysa İzmit'in diğer semtlerindeki tanıdıklarıyla görüşme sıklığı çoğunlukla ayda birdir (Tablo 3).

Mahalleye taşınırken akraba yada komşulardan yardım alan ve taşınanlara yardım edenlerin oranı yüksektir. Komşular arası birlik ve beraberlik, mahalleye aidiyet hissi, mahalleden memnuniyet oranı yüzde doksanın üzerindedir. Başka semte taşınma isteği ise düşüktür (Tablo 4).

Modern Mahalle: Yahyakaptan

İzmit'in doğusunda yer alan ve ilk toplu konut alanı olan mahalle 1985 yılı sonrası emlak Bankası ve Toplu Konut İdaresi ortaklığı ile inşaata başlanmış 1995 yılında tamamlanmıştır (Şekil 3). Türkiye'nin ilk ve önemli toplu konut uygulamalarından biridir ve her türlü alt ve üst yapı gereksinimleri düşünülerek planlanmıştır. Bu konutlar 2 ve 3 odalı farklı plan tipinde apartman tipi yatay ve düşey bloklar şeklinde (Resim 2). bataklık bir alanın ıslah edilmesi suretiyle inşa edilmiştir (Demirarslan, 1997; Demirarslan, 2016). İzmit'deki nüfus artışıyla (Yıldız, S., Döker, M.F., 2016). beraber Mahallenin nüfusu 2014 yılı verilerine göre 20.584 dir (URL 1). 1999 depreminde sonra çevresinde 9-10 katlı bloklar yerine az katlı blok ve az katlı site biçiminde yerleşmeler yaygınlaşmıştır.

Şekil 3. Yahyakaptan mahallesi vaziyet planı

Tablo 5. Aileler Yahyakaptan mahallesine nereden taşındılar

	%
Mahalleye kent dışından göç edenler	55.95
İzmit'in yerlisi	31.15
Yahyakaptan kurulduğundan itibaren	11.90

Tablo 6. Oturan ailelerin mahalleyi tercih nedenleri

	%
Sosyo-kültürel, ekonomik, eğitim seviyeme uygun	55.95
Depreme dayanıklı bina stoğunun varlığı	11.90
Merkeze yakınlık, ulaşım kolaylığı	8.35
Sakin-sessiz, yeşil ve düzenli yerleşim özelliği	22.61
Evlilik nedeniyle	1.19

Mahalle Seçiminde Komşuluğun Rolünün İzmit'in Geleneksel ve Modern Konut Yerleşmelerinde Kıyaslanması

Tablo 7. Ailenin komşuları kimlerdir ve komşularla görüşme sıklığı

	%
a) Oturdıkları blok apartmanın civarında akrabaları, hısımları oturuyor mu?	
-oturuyor	34.52
-oturmuyor	65.48
b) blok apartmanındaki en yakın komşusu kimdir?	
-karşı komşu	55.95
-üst kat	9.55
-karşı ve üst kat	2.40
-karşı ve alt kat	6.70
-alt kat	8.50
-karşı ve yan	6.70
-yan	10.20
c) komşularla görüşme sıklığı nedir?	
-hergün/günaşırı	29.76
-haftada bir	27.39
-ayda bir	17.85
-yılda bir	4.76
-hiç görüşmem	20.24
d) İzmit'in diğer semtlerinde oturanlarla görüşme sıklığı nedir?	
-haftada bir	45.24
-ayda bir	35.72
-yılda bir	3.57
-hiç görüşmem	15.47

Tablo 8. Mahalledeki komşularla sosyal etkileşim

	%
a) mahallenize taşınırken yakın akraba/ komşulardan yardım aldınız mı?	
- komşularım yardım etti	42.86
-komşularım yardım etmedi	57.14
b) mahallenize başka semtlerden yada şehir dışından taşınanlara yardım ettiniz mi	
-yardım ettim	34.52
-yardım etmedim	65.48
c) mahallenizde komşular arasındaki bağlılık ve birlik durumu nasıl?	
-mahallede eskiden bu yana bağlılık vardı	58.33
-mahallede bağlılık yoktu	35.72
-bilmiyorum	5.95
-komşularıyla birlik içindeyim	44.05
-komşularıyla birlik içinde değilim	55.95
d) mahallenizden memnunsunuz?	
-mahallemden memnunum	91.66
-mahallemden memnun değilim	8.34
e) mahallenizden taşınmak ister misin ?	55.95
-taşınmak istemem, mahallemi seviyorum	44.05
-taşınmak isterim	

Resim 2. Yahyakaptan mahallesinden genel görünüm ve apartman bloğu

Yahyakaptan mahallesinde oturanların çoğunluğu kent dışından göçeden sakinleridir. Tercih nedenleri arasındaki birinci önceliği sosyal ve kültürel, ekonomik ve eğitim yapılarının komşularla benzer olmasıdır. Diğer nedenler ise merkeze yakınlık ve ulaşım kolaylığı, depreme dayanıklı konut stokunun varlığı sıralanmaktadır (Tablo 5 ve Tablo 6).

Mahallede oturan ailelerden Yahyakaptan civarında akraba, hısım ve tanıdık oturanları üçte birdir. En yakın komşu kimdir sorusunu çoğunlukla "karşı komşu" olarak kabul edilmiştir. Komşularla görüşme sıklığı iki seçenekte "her gün/gün aşırı" ve "haftada bir" de yoğunlaşmıştır. Hiç görüşmem seçeneği dörtte bir oranı ile dikkat çekicidir. İzmit'in diğer semtlerindeki tanıdıklarıyla görüşme sıklığı haftada cevabı yarıya yakın orandır. Ayda bir görüşme ise üçte bir oranındadır (Tablo 7).

Mahalleye taşınırken yardım alan ve yardım etmeyenleri oranı yarıdan biraz fazladır. Komşular ile birlik ve beraberlik içinde olmadığını söyleyenlerin oranı yarıdan biraz azdır. Fakat mahalleye bağlılığı az bulanların oranı üçte birdir. Buna rağmen mahalleden memnuniyet yüksektir. Taşınma isteği ise yarıya yakındır (Tablo 8).

3. Sonuç ve Değerlendirme

Gelenekseliği sürdüren Bağçeşme/Akçakoca mahallesinde İzmit'in yerli aileleri oturuyor. Yerli halk uzun yıllar aynı mahallede yaşadıklarından komşuluk ilişkileri çok güçlüdür. Bunu da besleyen her gün ve sık görüşme en önemli faktördür. Burada; geleneksel komşuluk ilişkilerinden dayanışma, birlik ve beraberlik, mahalle aidiyeti, yoğun sosyal etkileşim gibi geleneksel sosyal değerlerin devam ettiğini söylenebilir. Modern ve yeni konut yerleşmelerinden Yahyakaptan'da ise çoğunlukla kent dışından gelenlerdir. Akçakoca'ya göre burada dayanışma, birlik ve beraberlik, aidiyet ve yoğun sosyal etkileşim daha zayıf olduğudur.

Yahyakaptan sakinleri sosyal ilişki ve etkileşimi semt dışındaki oturanlarla daha kuvvetlidir. Fakat mahalleden çoğunlukla memnuniyetin nedeni Yahyakaptan yerleşmesinin fiziksel niteliğinin yüksek olmasıdır. Oysa Akçakoca'da memnuniyetin nedeni komşuluk ilişkilerinin güçlü bağlardan olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu araştırma, konut yerleşimlerin planlanması, tasarımı ve yenilenmesi çalışmalarında "komşuluğun rolü" dikkate alınması gereken en önemli tasarım verisi olduğuna bir kez daha dikkat çekmekte fayda vardır. Yerleşmelerde istenen komşuluk ilişkilerinin korunması ve geliştirilmesinde uygun tasarım yaklaşımları; ortak aidiyet, benzer ve farklı sosyal-kültüre-ekonomik yapıların değerlerinin harmanlanması olabilir. Bu tasarım ilkeleri; komşuluk yerleşmesi, komşuluk grubu ve komşuluk ünitesi gibi ölçeklerde mimari uygulamalarla yaygınlaştırılarak "komşuluğun rolü" fiziksel çevrede de hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Demirarslan, Deniz, *Endüstri Şehirlerinde Orta Gelir Grubundaki İnsanların İhtiyacı Olan Toplu Konutların İç Mekân Kullanım Alanları Standartlarına İlişkin Sistem Önerilerinin Geliştirilmesi ve Ülkemizden İzmit Örneği*, Doktora Tezi, İstanbul, 1997.

Demirarslan, K., Demirarslan, Deniz, " Kentlerde Yeni Yerleşim Alanlarının Gelişimi ve Katı Atık Sorunu: İzmit- Yahya Kaptan Mahallesi Örneği", *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, Cilt:2 · Sayı:2 (2016), s.108-120.

Erdoğan Nevnihal, Ayyıldız Sonay, Özbayraktar Mehtap, *Tarihi İzmit Kent Merkezi / Mahalleler. Sokaklar. Mimari Eserler*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 20, İstanbul, 2011.

Eren İmre Özbek, 2012. "Last Castles of the Transforming Cities in Turkey; "Mahalle" as an Urban Structure Since The Ottoman Period", *International Journal Human Science*, vol.9, issues.2 (2012), pp.1548-1568.

Ghaffari Seyedali, "Design Neighborhood Center Relying on the Concept of Neighborhood and Its Constituent Elements (Neighborhood Market, Yasuj, Iran)", *American Journal of Sustainable Cities and Society*, issue.4, vol.1, pp.13-23, 2015.

Gündüz Mustafa, Yıldız, M. Cengiz, "Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.7, - sayı.25, sf.123-138, 2008.

İzmit Analitik Etütleri, İller Bankası Genel Müdürlüğü Matbaası Döner Sermaye, Ankara, 1970.

Yıldız Selin, Döker Mehmet Fatih, "İzmit Şehrinin Nüfus Gelişimi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Coğrafya Dergisi*, sayı:32, sf.33-47, 2016.

URL1: http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu, [Erişim 12 Ocak 2017].

URL2: www.google.com.tr/search?g=Yahya+kaptan, [Erişim 12 Ocak 2017].

Kocaeli Gastronomi Potansiyelinin Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Değerlendirilmesi

Ömür ALYAKUT * - Saim KÜÇÜKKÖMÜRLER **

Giriş

Dünya'nın önemli yollarının kavşak noktası durumunda olan İzmit ve civarında yaklaşık olarak M.Ö. 3000'den itibaren insanların yaşamakta olduğu yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar devamlı iskân edilmiş olan İzmit'e ait, ilk deliller M.Ö.12.yy' a kadar dayanmaktadır. Bu tarihlerde Frigler bölgeyi ellerinde tutmuş, ardından Yunanistan'ın Megara şehriden kendilerine yeni bir yer aramak için çıkan göçmen bir grup, şimdiki Başiskele mevkiinde ASTAKOZ adını verdikleri şehir kurmuşlardır. Trakia kralı Lysimakhos'un ASTAKOZ'u tahrip ettirmesiyle bugünkü İzmit'in üzerinde bulunduğu yamaçlara NIKOMEDIA adında yeni bir şehir kurulur.

M.Ö.262 yılında şehri inşa ettiren Büyük İskender'in Anadolu'yu zaptetmekle görevli kralı Nikomedes, şehre eşinin ismini vermiştir. Giderek yükselen Bitinya Krallığı'nın merkezi Nikomedia büyük Helenistik şehir olur. M.Ö.91-94 yıllarında Romalılara bağışlanır. M.S. 284 yılında imparator Diokletionus, Nikomedia'yı yeniden başkent yapar. Onun zamanında Nikomedia; Roma, Antakya, İskenderiye'den sonra dünyanın dördüncü büyük şehridir. 11.yy.'in son çeyreğinde Nikomedia Selçuklular tarafından fethedilir. I.Haçlı Seferi'nde geri alınan Nikomedia bir süre Latinlerin işgalinde kaldıktan sonra tekrar Selçuklular'a geçer.

Orhan Gazi zamanında, Adapazarı ve Hendek yörelerinin Valisi Akçakoca, kenti alınca şehir Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girer. Başlangıçta İznik'in yan komşusu anlamında İznikmid olan bu şehrin adı, zamanla İzmit'e dönüşmüştür. 1888 yılına kadar İstanbul'a bağlı kalan İzmit bu tarihten sonra ayrı bir kent olur. İstiklal Harbi öncesi İngiliz ve Yunanlı kuvvetlerin işgalinde kalan şehir 28 Haziran 1921'de kurtarılmış, Cumhuriyetin İlanından sonra da Kocaeli Vilayetinin merkezi olmuştur (Kocaeli Valiliği, 2018).

Cumhuriyet döneminde bölgeye yapılan sanayi yatırımları ile sanayi alt yapısı tamamıyla şekillenir, hem devlet hem de özel girişimler artar. Bugün ileri düzeyde sanayi ve endüstri kenti olan Kocaeli; çevresi ile demiryolu ve en gelişmiş karayolu ağına sahiptir. Bunun yanı sıra Derince Limanıyla da dünyanın dört bir yanına deniz yolu bağlantısı kurulmuştur. Yüzölçümü açısından küçük bir il olan Kocaeli, gerek sanayi sektöründeki üretim ve katma değer, gerekse bu sektörde çalışan insan açısından sadece Türkiye için değil dünya için de ilginç bir örnektir. Doğal güzellikleri, plajları, yaylaları, Kartepe kayak merkezi ve tarihi eserlerinin yanında Karadeniz ve Marmara Denizi'ne olan kıyıları ile Kocaeli İli ticaret, kültür ve turizm açısından da ayrı bir önem taşımaktadır (Kocaeli Valiliği, 2018).

Nikomedia 1327 yılında Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra İznikmid/İznikümid ve İzmid adlarını almıştır. Şehir, 15-19. yüzyıl Osmanlı kronikleri ve bürokrasisinde genellikle İznikmid adıyla kaydedilmiştir. Şehrin adı yazı dilinde İznikmid ve İzmid olarak geçmesine rağmen 17. yüzyılda yazılmış bazı yabancı kaynaklara ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre, halkın henüz o dönemde dahi şehrin adını 'İzmit' olarak telaffuz ettiği anlaşılmaktadır (Ayan, 2016: s. 6).

Kocaeli, kuzeyde Karadeniz, güneyde Bursa, batı ve kuzeybatıda İstanbul, doğuda Sakarya illeriyle çevrilidir. Dağlar Kocaeli ili topraklarının yüzde 18,8'ini kaplar. İlin kuzey kesiminde tek tek kütleler halinde tepeler, güney kesiminde ise Samanlı Dağları yer alır. Kocaeli sınırları içinde bulunan tek önemli göl, Sapanca'dır. Ancak Sapanca Gölünün büyük bölümü Sakarya ili sınırları içinde kalır. Samanlı Dağları ile Karadeniz kıyısı arasındaki alanlar sık ve nemcil ormanlarla kaplıdır. Eskiden körfezin kuzey kıyılarında yaygın olan zeytinlikler kent ve sanayi alanı elde edilmesi amacıyla yok edilmiş durumdadır. Bir peplen olan Kocaeli Yarımadası'nın il sınırları içinde kalan bölümü dalgalı düzlüklerden oluşur (TÜİK, 2013).

* Öğr.Gör.,M.Sc., Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm MYO., oalyakut@kocaeli.edu.tr

** Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, saimek@gazi.edu.tr

Kocaeli ve çevresi, coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle, tarih boyunca Anadolu'nun önemli yerleşim merkezlerinden birisi olmuştur. İstanbul'a yakınlığı, Marmara denizinin mevcudiyeti ve doğu-batı anayol güzergâhındaki Bağdat caddesini Anadolu'ya bağlayan ilk ve en önemli merkez durumunda olması, Kocaeli Yarımadası'nın en dikkate değer konum avantajlarındandır. Avantajlı konumunun kendisine kazandırmış olduğu siyasî ve iktisadî katkıların da etkisiyle, bu önemli bölge, en eski dönemlerden itibaren olduğu gibi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte de önemini hep artırarak sürdürmüştür (Şahin ve Demirağ, 2016: s. 563). Şekil 1'de Kocaeli ve ilçelerini gösteren haritaverilmiştir.

Şekil 1: Kocaeli Haritası (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2018).

Kocaeli ili demografik yapısı incelendiğinde, yaşayan halkın Çerkezler, Gürcüler, Abhazlar gibi Kafkas halklarından, Boşnaklar, Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan, Makedonya vb. Balkan halklarına ve hatta ülkemizin Karadeniz, Doğu Anadolu halklarından, Kocaeli ili yerlisi sayılan Manavlara kadar zengin bir kültürel mozaige sahiptir (Üzümcü vd., 2017: s. 133).

Kocaeli'nin klasik Türk mutfağının yanı sıra tarihi İpek yolu ve Baharat yolu üzerinde bulunması, çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapması, halen farklı kültürlerin birlikte yaşaması nedeniyle önemli bir lezzet birikimine sahiptir. Ancak yıllar boyunca sanayisiyle ön plana çıkan Kocaeli'nde bu zengin yemek kültürü sınırları aşmamış, Kandıra yoğurdu ve mancarlı pide dışında Kocaeli'nde bile hakkıyla bilinmemektedir (www.kocaeli.bel.tr, 2018).

Tüm bu bilgiler ışığında Kocaeli ili; tarihsel geçmişi, doğası, iklim yapısı ve yaşayan kültürleri ile Yaratıcı Şehirler Ağı'nakatılabilecek potansiyele sahip olarak düşünülmüştür. Buradan hareketle çalışmada, Kocaeli Gastronomisini Yaratıcı Şehirler Ağı potansiyeline uygunluğu açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Diğer bir amaç ise, kamu kurum ve kuruluşların, yerel yönetimlerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin konuya dikkatini çekmek ve Kocaeli ilinin "Dünya Gastronomi Şehri" olabilmesine katkı sağlamaktır. Çalışmada literatür taraması yapılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile açıklanmıştır.

2. Gastronomi ve Gastronomi Turizmi

"Gastronomi" terimi, Yunanca gaster (mide) ve nomas (yasa) sözcüklerinden meydana gelmiştir. Bu terimlerden hareketle gastronominin yeme içme ile ilgili tüm kural ve normları ifade ettiği söylenebilmektedir. Gastronominin ilgi alanını, nerede, ne zaman, nasıl, ne kadar, ne şekilde ve neyle birlikte ne yenip ne içileceğine dair tavsiye ve rehberlik olarak genişletmek mümkündür (Bucak ve Ateş, 2014: 316).

Gastronomi, 19. yüzyılın ilk yarısında bir çalışma alanı olarak yemek salonlarının - gastronomik zevkin olumsuz yargılarına karşı gelen bir çağdaş mutfak geleneği - ve gastronomi üzerine yazan gazetecilerin ve yemek ustalarının teknik mutfak bilgisini yazılı hale getirmesi sonucunda bir mutfak söyleminin yükselişi ile ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu mutfak bilgisi zamanla ülkelerin mutfaklarını şekillendirmiştir. Daha sonra, 20. yüzyıldaki gelişimi ile bir bilgi bütünü oluşturulmuş, meslek kuruluşlarının bu alanda örgütlenmesi ve bir profesyonel seçkin sınıfın bu alanda işbirliği yapması ile profesyonel bir proje olarak gelişme göstermiştir (Yalçın, 2015: s. 589).

Mutfak, bir bölge ve halkla özdeşleşmiş olan yemeğin hazırlanışında kullanılan malzemeler, pişirme, sunma ve yeme yöntemlerinin bileşimidir. Mutfak denildiğinde sadece bir ulusun mutfağına ait yiyecek ve içecekler değil aynı zamanda bu yiyecek ve içeceklerin temin edilmesi, hazırlanması ve servis edilmesine ilişkin yöntemler, servisinde kullanılan araç ve gereçler, mutfakın konumu ve mimarisi, yemek törenleri ve benzeri faaliyetler de anlatılmak istenmektedir. Hangi konuda olursa olsun geçmişi, yaşanan zamana ve geleceğe yansıyan bir kültür birikimi, köklü toplumların varlığına işaret etmektedir. Yemek Kültürü de, köklü geleneksel öğretileri kurallaşmış ve aktarılmakta olan kültürün elemanı olarak, toplumların sahip olduğu temel değerlerdendir (Aydoğdu vd., 2016: s. 122).

Son yıllarda dünyada, Avrupa'da ve hatta ülkemizde kültürel değerlere verilen önem artmıştır. Bu değerlerin başında da gastronomi ürünleri gelmektedir. İnsanlar için yöresel mutfak kültürüyle tanışmak ve değişik lezzetlere ulaşmak önemli sosyal güdülerden biri olarak görülebilmektedir. Bu çerçevede, yeme-içme faaliyeti sürecinde, bir bölgenin yerel mutfak kültürünü farklı insanlara tanıtmak ve farklı bölgelerden insanlarla etkileşim halinde olmak günümüzde alternatif turizm türlerinden biri olarak görülen gastronomi turizmi ile mümkün olabilmektedir (Kodaş ve Dikici, 2012: 55).

Destinasyonun çekicilik unsuru olarak "gastronomi"nin kullanılması ve gastronominin kültürel miras olması dolayısıyla kuvvetli bir araç olduğu bilinmektedir. Bu noktada gastronomi, destinasyona farkındalık yaratmak, destinasyonun diğer destinasyonlarla rekabet edebilmesini sağlamak adına önemli bir unsurdur. Bu kapsamda turistlerin destinasyonla ilgili beklentileri sıralamasında gastronomi ilk sırada yer almaktadır. Destinasyonların artan rekabetle baş edebilmeleri ve kendilerine farklı ve taklit edilemeyen bir yer yaratmalarında gastronomi kimliğin rolü büyüktür. Gastronomi kimliği, içinde bulunulan kültürel, coğrafi, ekolojik, ekonomik yapıya ve tarihsel sürece göre farklılık göstermektedir. Yöreyle ait olan bu özellikler sadece bu yöreye özgüdür (Şahin ve Ünver, 2015: s. 64,66).

Etkinlik turizmi kapsamında değerlendirebileceğimiz gastronomi etkinlikleri, çeşitli ülkeler için niş pazar (çok dar bir tüketici gurubunun gereksinimini karşılayabilecek) niteliği taşımaktadır. Sahip olunan mutfak kültürüne ilişkin zenginlikler, yiyecek- içecek faaliyetlerinde bölgeye has üstünlükler, destinasyonların pazarlanmasında aktif olarak kullanılmakta ve her geçen gün turistlerin istek ve beklentilerine dayalı olarak çeşitlendirilmektedir. Son yıllarda, pek çok turistin seyahat nedenleri arasında, destinasyonların sahip olduğu mutfak kültürünü keşif seyahatlerin ana amaçları arasında yer almaktadır. Pek çok destinasyon da sahip oldukları mutfağı, turist çekim gücü olarak kullanmakta ve bu alanla ilgili niş pazar olarak faaliyet göstermektedirler. Bu sebeple mutfak turizmi, bölgesel açıdan turizm pazarını temsil etmekte ve bölgelere rekabetçi üstünlük sağlamaktadır (Bucak ve Aracı, 2013: s. 206).

Gastronomi turizmi, destinasyonların pazarlanmasında önemli bir pazarlama aracıdır çünkü gastronomi turizmi yılın 12 ayı gerçekleştirilebilen bir turizm çeşididir. Dolayısı ile destinasyon, turizmin sağladığı ekonomik, sosyo-kültürel, alt yapı vb. avantajlardan on iki ay boyunca faydalanabilmektedir. TÜRSAB Gastronomi Raporuna göre (2014), dünyada turist sayısı 1 milyar kişiyi aşarken, bu turistlerin %88,2'sinin 'destinasyon tercihinde yemek çok önemli' dediği belirtilmektedir. Böyle olunca dünyada seyahatlerini lezzet duraklarına göre yapanların sayısının hızla arttığı görülmektedir (TÜRSAB, 2014).

Gastronomi turları İtalya, İspanya, Fransa üzerinde yoğunlaşırken her ülke kendi mutfağını ön plana çıkarma ve yenileme savaşı vermektedir (Foodvacation, 2010). Uluslararası bağlamda gastronomi turizmi; Provence (Fransa), Piyemonte, Sicilya, Toskana, Venedik (İtalya) veya Malaga (İspanya) gibi tanınmış destinasyonlardaki yemek okullarını ziyaret, yerel lokantaları ziyaret, gıda pazarları ile yerel üreticileri ziyaret şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte Fransa, İtalya gibi ülkelerde peynir tatmak, Belçika ve İsviçre'de çikolata tatmak, Sri Lanka ve Japonya'da çay tatmak, Kosta Rika, Brezilya, Panama ve Etiyopya'da kahve tatmak şeklinde gerçekleştirilmektedir (Yalçın, 2015: s. 589).

Destinasyonlar, tüketicilere bir bütünleşik deneyim sunan turistik ürünlerin bileşimi olarak değerlendirilmektedir. Turistler, destinasyonu arz edenler ve hizmet sağlayıcıları kapsayan bir marka gibi algılarlar. Seyahat etmeden önce destinasyonlar hakkında önceki tecrübelerine, ağızdan ağıza söylentilere, basın raporlarına, reklama ve ortak inançlara dayalı bir imge geliştirirler. Tüketici tarafında küresel rekabet ile beraber yeni, deneyimli, talepkâr ve entelektüel turistler destinasyonların yeniden konumlandırılması yönünde zorlayıcı bir etki yapmıştır. Turistler artan bir şekilde seyahatleriyle ilgili özel ilgi alanları ile rekreasyonel ve eğitim deneyimlerini takip etmektedirler. Bu yüzden destinasyon temaları ve bunların canlandırılması daha önemli bir hale gelmiştir (Yalçın, 2015: s. 589).

2.1. Kocaeli Mutfağına Kısa Bakış

Yöredeki kültürel çeşitlilik ve kozmopolit yapı beslenme biçimlerinde de çeşitlilik yaratmaktadır. Tarımda çağdaş yöntemlerin kullanımı, ülke genelinin üstündedir. Bu, sebze üretiminde yoğunlaşmaktadır. Anadolu'da beslenme temel olarak buğday ununa dayanırken, Kocaeli'nde sebze-meyve tüketimi öne çıkmaktadır. Karadeniz'den göçlerle, karalahananın da yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak kurutma, turşu ve komposto gibi ev konserveciliği giderek azalmaktadır. Yarımca kirazi, Değirmendere fındığı, Kandıra yoğurdu, hindi dolması ev peyniri, İzmit pışmaniyesi bu yörelerin adıyla özdeşleşmiştir (Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018). Şekil 2'de Kocaeli iline ait bazı yemek çeşitleri verilmiştir.

Şekil 2: Kocaeli Yöresine Ait Bazı Yemek Çeşitleri

Yöremizin yerlileri olan Manavlar'ın köylerinde yöresel yemekler varlığını sürdürmektedir. Bu yemeklerden bazıları; Çorbalar: Tarhana, Umaç, Bulamaç, - Et Yemekleri: Yahni, Kavurma, Tavuklu Keşkek, Çiğceli Kavurma - Sebze Yemekleri: Mantar Yemeği, Ebe Gümece, Mancar Yemeği (Çiçekli Mancar)vb.

Hamur İşleri: Ev Makarnası, Gözleme, Cizleme (Akıtma), Lokum, Mantar Böreği, ÇiğceliYumurta, Cevizli Börek vb.

Tatlılar: Höşmerim (Peynir Tatlısı), Kuru Helva, Nazlı (Otur Fatma Tatlısı), İrmik Helvası, Kübe Tatlısı ve çeşitli Sarma ve Dolmalar vb.

Pişmaniye: Pişmaniye kente özgü bir tatlı türü olarak ün kazanmıştır. Yolculuklarda İzmit'ten geçenleri önce Pişmaniye satıcıları karşılar. Kutular içinde ak pamuk görünümü veren bu tatlı ilin simgesi gibidir. Tüm yöresel şenliklerin, şölenlerin de vazgeçilmez yiyeceklerindedir. Un ve şekerden yapılan tatlının anavatanıysa "Eski Acemistan" olarak biliniyor. Oradaki adı "Peşmek"tir. Kocaeli'nde Pişmaniye'nin bilinen ilk ustasının Kandıralı Hayri Usta olduğu söylenmektedir. Pazara yönelik üretimi de, yapımını Hayri Usta'dan öğrenen Hacı Agop adlı bir Ermeni şekerçi başlatmıştır. Bir süre sonra tüm Ermeni şekerçiler Pişmaniye yapımına yönelmiş, Cumhuriyet sonrasında mahkeme başkatiplerinden İbrahim Çınar pişmaniye'nin İzmit'te tanıtımını sağlamıştır.

Hacı Agop'un oğluna Türkçe dersleri vermek için sık sık dükkana gidip gelirken pişmaniye yapımını da öğrenen İbrahim Çınar emekli olunca tümüyle pişmaniyecilik yapmıştır. Özgün bir tatlı çeşidi olması, hafifliği, pişmaniye'nin il dışında da aranmasını, ilgi görmesini sağlamıştır. Kavrulmuş una kaynamış şekerin yedirilmesi ilk bakışta kolay gibi görülmektedir. Ancak küçük bir yanlılıkla tüm emek ve harcamalar boşa gidebilir. Çevrede pişmaniye adının buradan kaynaklandığı öne sürülür: "Yapan bin pişman, yapmayan bir pişman". Satıcılar aynı tekerlemeyi yolculara yöneltmektedir: "Alan bir pişman, almayan bin pişman! Pişmaniye (Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018).

2.2. Yaratıcı Şehirler Ağı Kavramı ve Özellikleri

Yaratıcı Şehirler Ağı (Creative Cities Network) 2004 yılında kurulmuş bir UNESCO Programıdır. Yürütme Kurulunun 170. Oturumunda alınan kararla ilk çerçevesi çizilmiş 33. Genel Konferansta alınan kararla dış kaynaklar aracılığıyla fonlanan bir inisiyatif olarak, "UNESCO Kültürel Çeşitlilik Küresel İttifakı" kapsamında kurulmuştur. Bu yıl itibarıyla toplamda 69 üyesi bulunmaktadır (UNESCO, 2017).

2004 yılında başlatılan Ağa dâhil olan dünya genelinde 116 şehir bulunmaktadır. Ağın hedefi, kentsel kalkınma, sosyal kapsayıcılık ve kültürel etkileşim için öncü olarak yaratıcılığa yatırım yapan şehirler içinde ve arasında uluslararası işbirliğini güçlendirmektir. Genel Direktör, "UNESCO'nun 2015 yılında Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nin 10. yılını kutlarken; UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı sürdürülebilir kalkınmanın sağlayıcısı olarak kültürün rolünü savunmak için bir potansiyel oluşturduğunu belirterek Ağı çeşitlilikleri ile zenginleştirecek pek çok yeni şehir ve ülkeyi tanımak istediğini ifade etmiştir.

2015 yılı Eylül ayında uluslararası toplum tarafından benimsenen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi sürdürülebilir kentsel kalkınmanın anahtar unsuru olarak kültür ve yaratıcılığı vurgulamaktadır. Ağ bu uluslararası gündemin uygulaması ve başarısına katkı sağlamak için önemli bir platformdur. Şehirler ağına katılarak yaratıcılık ve kültürel endüstrileri geliştirmek, en iyi uygulamaları paylaşmak, kültürel yaşama katılımları güçlendirmek ve ekonomik ve sosyal kalkınma strateji ve planlarına kültürü entegre etmek amacıyla işbirliklerini geliştirmeyi ve ortak çalışmayı taahhüt eder (UNESCO, 2018). Şekil 3'te dünyada Yaratıcı Şehirler Ağı'nın Bölgesel Dağılımı verilmiştir.

Yaratıcı şehirler Ağı'nın misyonu şöyle özetlenebilir: Yaratıcılığı sürdürülebilir kalkınmanın stratejik bir faktörü olarak belirlemiş şehirler arasında uluslararası işbirliğini, dünyanın tüm bölgelerinde kamu ve özel sektör, meslek örgütleri, topluluklar, sivil toplum ve kültür kurumlarının dâhil olduğu ortaklıklar çerçevesinde geliştirmeyi hedeflemektedir. Buna göre, Yaratıcı Şehirler Ağı, kaynaklarının ortak bir amaç için birleştirmeye hazır şehirlerden oluşmaktadır. Paydaşlar arasındaki bu durum, yerel yaratıcı endüstrilerin teşvik edilmesi ve sürdürülebilir kentsel kalkınmanın dünya çapında geliştirilmesinin bir aracı olarak, deneyim, bilgi ve kaynakların üye şehirler arasında paylaşımını kolaylaştırır.

Şekil 3: Yaratıcı Şehirler Ağı Bölgesel Dağılımı (<http://unesco.org.tr>, 2018)

Yaratıcı Şehirlerin hedefleri, aşağıda sayılan alanlarda işbirlikleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (UNESCO, 2017):

- *Pilot Projeler*: yaratıcılığın kalkınmanın anahtarı olduğunu yansıtan projeler
- *İyi Uygulama Örneklerinin Desteklenmesi*: verimlilik ve etkililiğini ispat etmiş proje ve önlemler hakkında bilgi alışverişi
- *Çalışmalar*: yaratıcı şehirler deneyimi hakkında araştırma, analiz ve değerlendirme
- *Toplantılar*: istişareler, buluşmalar ve sanal konferanslar
- *İşbirliği Programları*: ihtiyaç duyan üye şehirleri desteklemek için Kuzey- Güney, Güney-Güney, Kuzey- Güney- Güney girişimler
- *Eğitim ve Kapasite Geliştirme*: stajyer, çırak ve eğitim modüllerinin mübadelesi
- *Politika önlemleri*: yerel ve/veya ulusal kalkınma planları ile bağlantılı girişimler

2.3. Yaratıcı Şehirler Ağı'nda Temaya Göre Şehirlerin Dağılımı

Yaratıcı Şehirler Ağı, şehirler tarafından kendi yetenek ve enerjilerini yönlendirecekleri yaratıcı endüstri sektörü tercihlerine göre seçilebilecek yedi tema etrafında şekillendirilmiştir. Bu temalar edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, gastronomi ve medya sanatları olarak belirlenmiştir. Hâlihazırda, Yaratıcı Şehirler Ağı'nın 72 ülkeden 180 üyesi bulunmaktadır (www.unesco.org.tr).

Yaratıcı Şehirler Ağı kapsamında oluşturulan temalar ve şu anki şehir adedi şöyledir: Edebiyat (11) Sinema/Film (5) Müzik (9) Zanaat ve Halk Sanatları (12) Tasarım (16) Medya Sanatları (8) Gastronomi (8).

- *Edebiyat Şehirleri* • Edinburgh (Birleşik Krallık) • Melbourne (Avustralya) • Norwich (Birleşik Krallık) • Dublin (İrlanda) • Reykjavik (İzlanda) • Iowa (A.B.D) • Krakov (Polonya) • Dunedin (Yeni Zelanda) • Granada (İspanya) • Heidelberg (Almanya) • Prag (Çek Cumhuriyeti).
- *Medya Sanatları Şehirleri* • Lyon (Fransa) • Enghien - les - Bains (Fransa) • Sapporo (Japonya) • Dakar (Senegal) • Gwangju (Kore) • Linz (Avusturya) • Tel Aviv- Yafo (İsrail) • York (Birleşik Krallık).
- *Müzik Şehirleri* • Sevilla (İspanya) • Bolonya (İtalya) • Glasgow (Birleşik Krallık) • Gent (Belçika) • Bogota (Kolombiya) • Brazzaville (Kongo Cumhuriyeti) • Hamamatsu (Japonya) • Hannover (Almanya) • Mannheim (Almanya).
- *Sinema/Film Şehirleri* • Bradford (Birleşik Krallık) • Sidney (Avustralya) • Busan (Kore) • Galway (İrlanda) • Sofya (Bulgaristan).
- *Tasarım Şehirleri* • Buenos Aires (Arjantin) • Berlin (Almanya) • Montereal (Kanada) • Nagoya (Japonya) • Kobe (Japonya) • Shenzhen (Çin) • Şanghay (Çin) • Seul (Kore) • Saint-Étienne (Fransa) • Graz (Avusturya) • Beijing (Çin) • Bilbao (İspanya) • Curitiba (Brezilya) • Dundee (Birleşik Krallık) • Helsinki (Finlandiya) • Torino (İtalya).
- *Zanaat ve Halk Sanatları Şehirleri* • Santa Fe (A.B.D) • Asvan (Mısır) • Kanazawa (Japonya) • Icheon (Kore) • Hangzhou (Çin) • Fabriano (İtalya) • Paducah (A.B.D) • Jacmel (Haiti) • Jingdezhen (Çin) • Nassau (Bahamalar) • Pekalongan (Endonezya) • Suzhou (Çin).
- *Gastronomi Şehirleri* • Popayán (Kolombiya) • Chengdu (Çin) • Östersund (İsveç) • Jeonju (Güney Kore) • Zahle (Lübnan) • Florianopolis (Brezilya) • Shunde (Çin) • Tsuruoka (Japonya).

2.4. Başvuru Süreci İlgili alanın ve özelliklerin belirlenmesi

Yaratıcı Şehirler Ağı'na başvuru süreci kapsamında izlenecek yol UNESCO tarafından şöyle sıralanmıştır (UNESCO, 2017):

- Yaratıcı Şehir adaylık komitesinin kurulması
- İlgili geçmiş araştırmasının yürütülmesi
- Mevcut üyelere danışılması
- Yaratıcı değerler ve programların denetlenmesi ve gözden geçirilmesi
- İlgili alanın ve özelliklerinin belirlenmesi
- Şehrin ağa katkısının formüle edilmesi
- Belediye Başkanının resmi tasdikinin edinilmesi
- Ulusal Meslek Kuruluşlarının resmi onayının alınması
- Milli komisyonunun resmi tasdikinin alınması
- Ağın üyesi şehirlerin resmi onayının alınması
- Başvurunun yapılması

2.5. Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Türkiye'de Durum

Kültürel mirası korumak, yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak tüm ulusların görevidir. Türkiye, kültürel miras açısından zengin bir ülkedir. Özellikle Türkiye'de birçokşehir farklı kültürel zenginlikleriyle öne çıkmaktadır. Türkiye'den dört şehir 2017 yılı itibarı ile Yaratıcı Şehirler Ağı'na dahil edilmiştir. Bu şehirler ve temaları şöyle özetlenebilir:

Gaziantep, gastronomi dalında, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) "Yaratıcı Şehirler Ağına" girerek,2015 yılında "Dünya Gastronomi Şehri" unvanının almıştır. Eşsiz lezzetlerden oluşan bu zengin mutfakta yaklaşık 500 çeşit yemek türü yer almaktadır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, 2018, www.milliyet.com.tr).

Hatay mutfağı, iki yıllık bir çalışma sonucunda UNESCO tarafından tescillenmiş ve Ekim 2017 yılında "Gastronomi Şehri" unvanını almıştır. Böylece Hatay mutfağı bir dünya mirası olarak yaşayan kültür mirasına dönüşmüş, binlerce yıllık tarihi geçmişinin yanı sıra tarihi geçmişi çok eski olan yemek kültürü ile de şehrin kalkınmasına, gelişmesine, tanınır olmasına katkı sağlanmıştır (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018).

Kütahya ili de dünyadaki 37 zanaat ve halk sanatı şehriden biri olarak Ekim 2017'de tescil edilmiştir. Kütahya böylelikle, zanaat ve halk sanatlarıyla büyüyen ve gelişen, sanat ve zanaatı ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel sürdürülebilir kalkınmanın temel etkeni olarak benimseyen dünyadaki sayılı kentlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Başvuru süreci yaklaşık 2 yıl sürmüştür(www.sondakika.com).

İstanbul, Tasarım Şehri adaylığı için çeşitli çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda İstanbul'da önde gelen kurum, kuruluş, sivil toplum, akademi temsilcileri ve bağımsız tasarımcılardan oluşan Çalışma Grupları ve Adaylık Komitesi oluşturulmuştur. İstanbul'un UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na Tasarım Şehri üyesi olarak kabul edilmesiyle birlikte oluşturulacak olan İstanbul Yaratıcı Kent Platformu (ICCP) yönetiminde ilk dört yıl içinde üç program hayata geçirilecektir. Bunlar: "Usta & Tasarımcı", "Dokümantasyon" ve "İstanbul Design andInnovation Center"ın (IDIC) Kuruluşu" olarak belirlenmiştir (İstanbul Valiliği, 2017). Tüm bu çalışmalar sonucunda 2017 yılında,İstanbul tasarım dalında Dünya Başkentlerinden biri olarak tescillenmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

3. Araştırmanın Önemi- Amacı ve Yöntemi

Turizm çekim merkezleri arasındaki rekabet gittikçe artmaktadır. Rekabette öne çıkmak isteyen şehirler yerel öğeleri geliştirerek onları tüketicilere satın almayı isteyecekleri bir değer olarak sunmak istemektedirler. Bu değerlerin kabul görebilmesi, değişime konu olabilmesi için tescil edilmesi, etiketlenmesi, markalanması gerekmektedir.

Buradan hareketle planlanan bu çalışmada, Kocaeli ilinin zengin yemek kültürünü, Yaratıcı Şehirle Ağı kapsamında değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Kocaeli ilinin, gastronomi potansiyelinin belirlenmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve betimsel analiz yöntemi birlikte kullanılmıştır.

Doküman incelemesi ile şehrin gastronomi envanteri oluşturulmaya çalışılmış, betimsel analiz yöntemi ile gastronomi envanterinin temaları ortaya çıkarılmıştır. Yaratıcı Şehirler Ağı'nın Gastronomi Şehri özellikleri

doğrultusunda;Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Milli Eğitim İl Müdürlüğüve Kocaeli Üniversitesi'nden konu ile ilgili dokümanlar elde edilmiş ve ayrıntılı olarak incelenmiştir.Ayrıca kurum ve kuruluşların da web sitelerinden bilgi elde edilmiştir.

İnceleme sonucu elde edilen mevcut durum betimsel analiz yöntemi gereği oluşturulan temalar altında değerlendirilmiştir.Doküman elde edilme sırasında Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürü Adnan ZANBURKAN, Şube Müdürü Hülya ÖZER ve Folklor Araştırmacısı Ali AKTAŞ ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve Kocaeli'nin gastronomi potansiyeline yönelik görüşleri alınmıştır. Ali AKTAŞ ile görüşme sonucu elde edilen bilgiler aynen sunulmuştur. Ayrıca Kocaeli ili gastronomisinin SWOT analizi çıkarılarak, şehrin güçlü yönleri, fırsatları, zayıf yönleri ve tehditleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Bulguları

Gastronomi; UNESCO şehirler ağı içerisinde yer alan; edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, medya sanatları ile birlikte belirlenen yedi yaratıcı endüstri alanından biridir. Üyeler; yerel yönetim sistemleri olarak şehirler ve onların çok sayıdaki kamusal / özel sektör, profesyonel örgütler, sivil topluluklar, kültürel kuruluşlar vb. kurumlardan oluşmuş olan ortak topluluklarıdır. UNESCO, gastronomi şehri olarak bu ağa katılmak isteyen şehirlere rehberlik edecek kistasları ve istenen özellikleri şu şekilde belirlemiştir:

- Çok sayıda geleneksel restoran ve/veya şefi bünyesinde barındıran canlı bir gastronomi topluluğunun bulunması.
- Geleneksel mutfakta kullanılan iç kaynaklı malzemeye sahip olması.
- Endüstriyel/teknolojik gelişmeler karşısında ayakta kalabilmiş yerel bilgi, geleneksel mutfak uygulamaları ve metotlarının günümüz de devam ediyor olması.
- Geleneksel gıda marketleri ve geleneksel gıda endüstrisine sahip olması.
- Gastronomi festivaller, ödüller, yarışmalar ve diğer geniş kapsamlı tanınırlık faaliyetlerine ev sahipliği yapma geleneği.
- Doğaya saygı ve sürdürülebilir yerel ürünlerin teşvik edilmesi.
- Kamuoyunun takdirine çalışmak, eğitim kuruluşlarında beslenmenin teşvik edilmesi, biyoçeşitliliği koruma programlarının açılış okulları müfredatına dahil edilmesi (UNESCO, 2017).

Kriterlerden de anlaşıldığı üzere, bir şehrin yalnızca gastronomi şehri olarak tanınması onun bu unvanı ebediyetle taşıyacağı manasını içermemektedir. Nitekim UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı tarafından yaratıcı şehir olarak seçilmiş her kentin, dört yılda bir üyelik izleme raporu hazırlaması da bunun bir sonucudur.

Esasen, gastronomi şehri olarak ilan edilen yaratıcı şehirler, gastronomi hakkındaki bilgi ve becerilerini daha da arttırmak için sağlık koşullarının iyileştirilmesine ve insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesine olan derin bağlılığı benimseyen ve ekonomik açıdan, tarım, turizm, lojistik, gıda sektörü gibi sektörlerle de geniş bağlantılı bir kalkınma aracı olarak gastronominin rolünü önemseyen kentlerdir (Akın ve Bostancı, 2017: s. 114).

Bu çalışmada, Yaratıcı Şehirler Ağı'nın Gastronomi şehri özellikleri kapsamında yedi tema oluşturulmuştur. Elde edilen verilerin envanteri bu temalar dahilinde değerlendirilmiştir. Oluşturulan temalar şunlardır:

Tema 1: Kocaeli'de bulunan Gastronomi Dernekleri/kulüpleri ve toplulukları.

Tema 2: Geleneksel mutfaklarda kullanılan iç kaynaklı malzemeler (hammadde, ekipman).

Tema 3: Geleneksel bilgi ve mutfak uygulamaları (üretim, pişirme veservis yöntemi).

Tema 4: Kocaeli Turizm İşletme Tesisleri Kapasitesi ve Yöresel Yiyecek- İçecek İşletmeleri.

Tema 5: Gastronomi festivalleri, yarışmaları.

Tema 6: Sürdürülebilir mutfak uygulamalarına destek ve teşvik.

Tema 7: Gastronomi eğitim veren okullar

Şehirlerin gastronomi ağına üyeliklerinin işleyişiyle ilgili kurallar belirlenmiştir. Şehirler süresiz olarak ağa katılabilirler. UNESCO'yu bilgilendirmek suretiyle de istedikleri zaman ağdan ayrılabilirler. Seçilen şehirler UNESCO'nun isim ve logosunu belirlenen koşullar çerçevesinde kullanabilirler. Şehirler, politika ve faaliyetlerin uygulanması sürecinde hem yerel hem uluslararası hem de diğer şehirlerle ilişkilerinde UNESCO'yu her sene bilgilendirmek zorundadır. İki yazılı hatırlatma sonrası şehir bilgilendirme yapmaz ve taahhütlerini yerine getirmede görülürse UNESCO şehrin ağdan ayrılmasını isteyebilir. Şehirler ağdan ayrıldıktan sonra UNESCO isim ve logosuyla şehrin üyeliği ile ilgili ifadeleri iletişim araçlarında kullanamaz (www.unesco.org).

Tema 1: Kocaeli’de Bulunan Gastronomi Dernekleri/Kulüpleri Ve Toplulukları

Kocaeli’de kurulan dernek /kulüp ve toplulukların ortak amacı, Kocaeli ilinde aşçılık ve pastacılık sanatının, aşçısının ve pastacısının, gelişmesine katkı sağlamak, unutulmuş yemekleri gün yüzüne **çıkarmak**, yöresel yemekleri tanıtmak,ülke mutfağımıza ve yöresel mutfaklarımıza ait değerleri günümüz yaşam standartlarına uygun bir hale getirip koruma altına almak, Türkiye’deki aşçılar ve pastacılar ile Kocaeli’nde meslek hayatına devam eden aşçılar ve pastacılar arasında mesleki ve sosyal dayanışmayı artırmak, hizmet konuları doğrultusunda çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlarla iş birliği yapmak ve destek olmaktır.

Ayrıca yiyecek-içecek sektöründeki kişi ve kuruluşları bünyesinde bulundurarak mutfak kültürümüzü geliştirip tanıtmak ve Türk turizminin içine alternatif turizm konusu olarak gastronomi turizminin de girmesine yardımcı olmak için çalışılmaktadır. Bu kapsamda Kocaeli ilinde şu dernek /kulüp ve topluluklar faaliyet göstermektedir.Adi geçen dernek/kulüp ve topluluklara ait ayrıntılı bilgi Ek 1’de verilmiştir.

Türkiye Aşçılar ve Şefler Federasyonu’na (TAŞFED) (2006) üye Kocaeli’de resmi olarak faaliyet gösteren üç (3)dernek bulunmaktadır.

-Bu dernekler Kocaeli Akademik ve Profesyonel Aşçılar Derneği, Gastronomi ve Yemek Kültürü Derneği, Genç Aşçılar Yetiştirme Derneğidir (TAŞFED, 2018).

-*Kocaeli Profesyonel Aşçılar Derneği (KOPAŞDER-2015), Kocaeli Profesyonel Aşçılar Derneği, Tüm Aşçılar ve Pastacılar Konfederasyonu’na (TAŞPAKON) bağlı, Marmara Aşçılar ve Pastacılar Federasyonu (MARAPAFED) üyesidir (KOPAŞDER, 2018).*

-*Turizm İşletmeleri Ve Gastronomi Yöneticileri Derneği(TGYD(TGYD, 2018).*

-*Kocaeli Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksekokulu Gastronomi Kulübü.*

Ayrıca Kocaeli Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğine bağlı olarak faaliyet gösteren dört (4) topluluk bulunmaktadır (Kocaeli Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği, 2018).

Tema 2: Geleneksel mutfaklarda kullanılan iç kaynaklı malzemeler (hammadde, ekipman).

Kocaeli ili beslenmesine bakıldığında, her ilçe halkının kökenine uygun yemek kültürü olduğu görülmektedir. Kandıra ilçesi Kocaeli’nin yerlisi de denen Manav halkından oluştuğundan,Manav mutfağı karbonhidrat ağırlıklı beslenme sisteminden oluşmaktadır. Buğday başta olmak üzere tahıl maddeleri ana öğedir.Türklerde çok eski ve yaygın bir çeşit olan gözleme manavlarda da vazgeçilmezdir. Yine bu çeşide yakın bazlama ve cizleme de örnek olarak verilebilir. Bazlama biraz kalındır ve ekmek işlevi görmektedir. Cizleme ise taşmış ve yumuşak hamurun daha ince pişirilmiş versiyonudur (<http://kandiralilar.org>). Ayrıca yörede “Manda Yoğurdu ve “Kandıra Hindisi” ün yapmış gastronomik ürünlerdir ve hala yörenin bazı köylerinde yetiştirilmektedir(<http://manavoglu41.tr.gg>). Ana hatları ile belirtilen manav mutfağı; her yöre mutfağında olduğu gibi yeniden keşfedilmeyi bekleyen lezzetlerin sahibidir.

Kartepe ilçesi kozmopolit bir yapıya sahiptir. İlçede Gürcü, Abaza, Çerkez, Laz halkları bulunduğundan burada daha çok Karadeniz mutfağı hakimdir. Kartepe yöresi iklim ve doğa koşulları nedeniyle çok çeşitli sebzenin yetiştiği bir bölgedir. Bu nedenle Kartepe mutfağında sebze yemekleri önemli bir yer tutmaktadır. Fasulye, karalahana, mancar, kaldirek, melevcen, kazayağı, ısırgan otu vb. otlar zeytinyağı, etli, yumurtalı olarak pişirildiği gibi çorba, hamur iç malzemesi, salata ve meze yapımında yaygın olarak kullanılmaktadır (Alyakut ve Küçükkömürler, 2017). Kocaeli’nin kıyı ilçeleri olan Değirmendere, Gölcük, Karamürsel’de balık ve deniz ürünleri başta olmak üzere Karadeniz beslenme kültürü görülmektedir.

Muhacirlerin yoğun olduğu ilçelerde ise sebze özellikle pırasa ve yöresel otlar yetiştirilmekte ve hamur işi yiyecekler yapılmaktadır.Genel olarak değerlendirildiğinde, her ilçe beslenmesine uygun geleneksel hammadde üretimi (sebze - meyve ve hayvan yetiştiriciliği) yapmakta ve bu besinleri geleneksel ekipmanlar (kuzine, yayık, köy fırını vb.) kullanarak hazırlamaktadır (Alyakut ve Küçükkömürler, 2017; Alyakut ve Üzümcü, 2017). Dolayısıyla geleneksel kültür yaşatılmaya devam edilmektedir.

Tema 3: Geleneksel bilgi ve mutfak uygulamaları (üretim yöntemi, pişirme yöntemi, servis yöntemi)

Anadolu farklı topoğrafik yapısıyla farklı iklimlere sahiptir. Ayrıca uzun süreçte birçok farklı yerli ve dışarıdan göçle gelen toplulukların birbirleriyle etkileşimiyle Anadolu Mutfak Kültürü çeşitlenmeye ve zenginleşmeye devam etmiştir. Anadolu'da bu süreçte küçük veya büyük, bölgesel ya da geniş alana yayılmış çok sayıda topluluk ve devlet yaşamıştır. Bu süreçte sırasıyla yaşamış toplumlar şu şekildedir: Hattiler (M.Ö. 2500-630), Hititler (M.Ö. 2000-1200), Persler (M.Ö. 2000- M.S. 651), Firigyalılar (M.Ö. 1200- M.Ö. 7.yüzyıl), Urartular (M.Ö. 900-600), Lidyalılar (M.Ö. 700-547), Romalılar (M.Ö. I. yüzyıl - M.S. 476), Bizanslılar (M.S. 395-1453) (Gültekin vd., 2015, s. 41).

Mutfak kültürleri içinde en eski kültür olarak iddia edilebilecek ve dünyanın en büyük mutfaklarından birisi olan Türk mutfak kültürünün tarihsel süreci; tarih öncesi, Orta Asya, Selçuklu ve Beylikler, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet dönemleri olarak tasnif edilebilir.

Bu bölümde kısaca bazı Türk devletlerinin beslenme kültüründen bahsedilerek Kocaeli mutfağının oluşmasına zemin oluşturan etmenlerin daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür.

Arkeologların yaptıkları kazılar sonucunda buğday, arpa ve darı tarımının temelini Anadolu'da atıldığı bulunmuştur. İlk tarımsal yerleşmeler Anadolu'da M.Ö. 8300'lerde meydana geldiği düşünülmektedir. Hitit tarımında buğday ve arpanın birlikte olduğu un ve ekmeğe imal edildiği, bunun dışında bira imalatının da olduğu, dini ayinlerde en önemli ikram olduğu bulunan ziyafet resminden anlaşılmıştır (Ersoy, 2003). Hititlerin zengin bir besin ve gıda çeşitleri vardı. Özellikle ekmeğe, böreğe, çörek gibi un mamulleri çoktur. Hititçe metinlerde 180'e yakın un mamullerinin adı geçmektedir. Besledikleri hayvan sütlerinden peynir, çökelek, tereyağı yapıyorlardı. Hititler döneminde tarla ve bahçe bitkilerinden, buğday, arpa, fasulye, bezelye çeşitleri, mercimek, nohut, burçak, soğan, salatalık, pırasa, lahana, sarımsak, kimyon, susam, üzüm, elma, kayısı, alıç, antepfıstığı, hurma, kiraz, nar, zeytin yetiştirilmiştir. Hititler'de yağın ve balın çok özel bir yeri vardı. Anadolu tıpkı şarapçılıkta olduğu gibi arıcılık ve bal üretiminde de Mezopotamya'ya öncülük etmiştir (Gültekin vd., 2015, s. 41).

Türkler Cıvalı Taş Devri'nde Orta Asya'ya gelip yerleştikten sonra, Ural dağları ile Altay dağları arasındaki Bozkır bölgesini ana yurt olarak seçmişlerdir. At ve koyun sürülerine sahip Türklerin gıdaları buğday unu ile yoğrulmuş yağlı hamur işleri, süt ve süttten yapılan yiyecekler, at ve koyun eti ile yapılan yemekler, içecek olarak ise kısırak sütünden yapılan kımızdan oluşuyordu. Bu dönemde yaptıkları yemekler ve adları günümüzde Urallarda, Orta Asya ve Anadolu'da yaşamaktadır. Göçebe Türklerin hayvan yetiştiren bir toplum olması nedeniyle yemek kültürünün basit hayvanî ürünlerden geldiği ve Anadolu'ya hayvancılığın Türklerle birlikte geldiği söylenebilir (Ersoy, 2003).

Türk Mutfak kültürü içinde Selçuklular yemek çeşitleri, yemek pişirme ve muhafaza teknikleri ile kendilerine has bir mutfak kültürü oluşturmuşlardır. Selçuklularda kuşluk ve akşam (zevale) yemeği adı verilen iki öğün bulunmaktadır. Kuşluk, sabahla öğlen arasında yapılmaktadır. Tok tutan yemekler tercih edilmektedir. Akşam yemeğinde ise çeşit boldur ve hava kararmadan yenmektedir. Selçuklular döneminde et, un ve yağ yemek alışkanlığının simgesi olarak görülmektedir. Kuzu, erkeç, keçi, at ve tavuk en çok eti yenen hayvandır. Bunlara kuşlar ve balıklar ilave edilebilir. Kesilen hayvanın sakatatının çok tüketildiği Selçuklularda, sebze yemekleri pek tercih edilmemiştir.

İslamiyet, Türk Mutfak kültüründe yemek konusunda pek çok uygulama ve gelenekler yaratmıştır. Yemek yedikten sonra sofranın yapılması çok yaygın bir gelenektir. Türklerin, İslamiyeti seçmelerinden sonra yiyecek içecek kültürlerinde dinin etkisi oldukça görülmektedir. Örneğin, Kuran-ı Kerimde yasak olan domuz eti Türk Mutfak kültüründe hiç yer almamıştır. Eşek, at, katır gibi tek tırnaklı hayvanların eti ve sütü de yine dinin etkisiyle mutfağımıza hiç girmemiştir. Günümüzde de Türk Mutfak kültüründe bu tür hayvanlar hala yer almamaktadır. İslam dininin etkisiyle Arap mutfağının varlığı Türk Mutfak kültüründe daha çok hissedilmeye başlamıştır. Özellikle Güneydoğu bölgesi yemeklerinde Arap mutfak kültürünün etkisi fazladır. Baharatın fazla kullanılması, örneğin acı biberin kullanımı bu etkinin örneklerindedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi, Türk Mutfak kültürüne de yansımıştır. 15. y.y. da yemekler çeşit olarak az ve sade; 16. y.y.'da ise en görkemli yıllarını yaşamıştır. 17. ve 18. y.y.'da da bu görkemli dönem devam etmiş ancak 19. y.y.'da Osmanlı İmparatorluğu'nun fakirleşme sürecine girmesi Türk Mutfak kültürünü de etkilemiştir. Türk Mutfak kültürünün Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelişmesinin diğer bir nedeni de, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok geniş coğrafi alana hakim olması ve bunun sonucunda çok farklı kültürlerle tanışması ve etkilenmesidir. Osmanlılarda Mutfak, saray yaşamının önemli bir parçasıdır. Padişah ve erkanı ile soylular bir sofraya etrafında toplanmayı bir sosyal aktivite olarak görmüş bu yüzden de Saray mutfağı daima yenilikler arayan, lezzetli ve zengin türler meydana getiren bir yer olmuştur. Padişah erkanının hoşuna giden yemekleri üretmek ve verilen ziyafetleri daha gösterişli yapabilmek için aşçılar birbirleriyle yarışarak Türk Mutfak kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır (Güler, 2010: s. 25).

Cumhuriyet dönemi mutfağı İstanbul'da saray, konak ve aşçılar üçgeniyle gelişen ve İstanbul'da artık sadece evlerde yaşayan İstanbul mutfağı da denilebilen "Klasik Türk Mutfağı" ve Anadolu'da bütün canlılığıyla yaşayan "Türk Halk Mutfağı" olarak iki bölüme ayrılmıştır. Lokantalarda ve otellerde batı mutfağından karışan yemeklerle uygulanan karma bir mutfakta söz konusudur. Türk Halk mutfağı olarak ayrılan bölüm incelendiğinde daha önce de bahsedildiği gibi gelenek ve göreneklere bütünleşmiş yemek anlayışı ve kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu halkının beslenme biçiminin genel özellikleri şu şekildedir: Yemek çeşidi çok fazla olup, içlerinde hamurlu yiyecekler çoğunluktadır. Saf et sadece muhafaza için kavrulduğunda rastlanmaktadır. Et yemeklerinin içinde daima hamur, dövülmüş buğday, bulgur, pirinç gibi ürünler bulunmaktadır. Bütün sebze çeşitleri kullanılmaktadır. Dağlarda, kırlarda kendi kendine yetişen mantar, ot ve köklerden faydalanılmakta, bunların birçoğu çiğ olarak tüketilirken bazılarının yemeği de yapılmaktadır.

Sütten elde edilen yağlarla, hayvanın iç yağları ve kuyruk yağı, Anadolu'nun hemen her yerinde kullanılırken, zeytinyağı çoğunlukla Batı Anadolu mutfağında yer almaktadır. Zeytinyağlı soğuk yenen sebze yemeklerine Orta ve Doğu Anadolu'da yaygın olarak rastlanmamaktadır. Haşlamalar dışındaki sebze yemekleri ve çorbalarda bulgur yaygın kullanılmakta, Karadeniz Bölgesi yemeklerinde bulgurun yerini mısır unu almaktadır. Yemeklerin meyve veya meyve kurusu ile tatlandırılmasına sık rastlanmaktadır. Çoğu kez bu meyveler yağla pişirilip, yemek olarak da tüketilmektedir. Şeker ihtiyacı geniş ölçüde meyveler ve baldan karşılanmaktadır. Tercih edilen yemekler konusunda tercihe neden olabilecek lezzet, besin değeri, yemeğin yapıldığı malzemenin bol olup olmaması ve bunların elde edilme kolaylığı gibi faktörler arasında denge bulunmaktadır.

Klasik Türk mutfağında yer alan özellikler Oğuzlardan günümüze kadar Anadolu'da yaşanan süreler sonunda ortaya çıkmıştır. Bugünkü mutfak kültürümüz o dönemlerden gelmektedir. Mutfak kültürünü oluşturan yiyecek ve içeceklerin kimisi unutulmuş, kiminin adı değişmiş, kimisi bazı bölgelerde halen uygulanır durumdadır. Cumhuriyet döneminde yayınlanan eserlerde klasik Türk mutfağına ait yemek çeşitleri ve tatlılarına yer verilmiştir. Klasik Türk mutfağı, halk mutfağı ve günümüzde varlığını devam ettiren karma mutfak kültürünün temelini oluşturan faktörler (Ersoy, 2003):

- Tarihsel birikim ve çeşitlilik,
- Coğrafyanın zenginliği ve değişkenliği,
- Denizlerin çeşitliliği ve ürünleridir.
- Sosyal yapı ve ekonomik düzey,
- Gelenek, görenek ve dinsel etki faktörü,
- Özel gün ve törenler,

Kısaca belirtmek gerekirse; Orta Asya ve Anadolu topraklarının sunduğu ürünlerdeki çeşitlilik, uzun bir tarihsel süreç boyunca birbirinden farklı birçok kültürle yaşanan etkileşim, Selçuklu ve Osmanlı gibi imparatorlukların saraylarında gelişen yeni tatlar Türk mutfak kültürünün yeni yapısını kazanmasında rol oynamıştır. Genel olarak tahıl, et, çeşitli sebze ve bir miktar etle sulu olarak hazırlanan yemek türleri, çorbalar, zeytinyağlılar, hamur işleri, içecekler, tatlılar ve otlarla hazırlanan yemeklerden oluşan Türk mutfağı; pekmez, yoğurt, tarhana, bulgur gibi kendine özgü sağlıklı yiyecek türlerini de ortaya çıkarmıştır. Yöreden yöreye farklılaşan lezzetleri barındıran yemek yeme ve içme biçimleri, özel gün, kutlama ve törenleriyle de ayrı bir anlam hatta kutsallık taşır. Türk mutfağı, çeşit zenginliği ve damak tadına uygunluk yönünden olduğu kadar birçok yemek ve yiyecek türü ile sağlıklı ve dengeli beslenmeye ve vejetaryen mutfağına kaynaklık edebilecek örnekleri barındırmaktadır (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2008: s. 1291-1292).

Türklerin yeme içme alışkanlıklarına bakıldığında, tarımsal yapının ve göçebe kültürünün etkisinin oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Türklerin temel gıda maddeleri arasında koyun eti ve süt ürünleri gelmektedir. Eski Türklerde göç edilen yerlerdeki bitkilerin kullanımı pek yoktur. Türk yiyeceklerinin çoğunu hububatlar oluşturmaktadır. Kuru fasulye, nohut, bulgur pilavı, soğan Türk yiyeceğinin simgesi olmuştur. Kırsal kesimde özellikle çok fazla tercih edildiği görülmektedir. Sebzelerin ve hububatların çoğu, kıymalı, kuşbaşı etli, salçalı ve sulu olarak pişirilmektedir. Bu nedenle çorba çeşitleri oldukça fazladır. Günümüzde hala kahvaltıda bile çorba içimi yaygındır. Besin değeri yüksek olan tarhanadan yapılan tarhana çorbası, yoğurtlu çorba, un çorbası, mercimek ve pirinç çorbaları en çok tercih edilen ve içilen çorbalarıdır. Sulu yemek ya da çorba çok tüketildiği için, ekmekte çok tüketilmektedir. "Ekmeksiz bir sofrada karın doymaz" inancı ülkemizde çok yaygındır. Türklerin, eskiden beri beslenmeleri için kullandıkları temel besin grupları arasında tahıllar önemli bir yer tutmaktadır. En çok üretilen ve tüketilen tahıl türü buğdaydır. Buğday genellikle una çevrilerek tüketilmektedir. Buğday unu, Türk Mutfak kültüründe ekmeğin yapımında çok kullanılmaktadır. Erişte, makarna ve çorba olarak yapılan hamur işleri arasında yer almaktadır. Sebzeli, etli, peynirli ve patatesli yapılan börek yine çok sevilen bir hamur türüdür. Hamurdan tatlı yapılması geleneği çok uzun yıllardan beri devam etmektedir. Baklava cevizli, fıstıklı, ve kaymaklı olarak yapılmakta ve dünyaca tanınmaktadır (Güler, 2010: s. 27).

Kocaeli'ye göçlerle gelen halkların yemek kültürüyle, Türk Mutfak kültürü zamanla eklemlenmiş ve şehirde zengin bir mutfak kültürünün oluşmasına zemin oluşturmuştur. Özellikle Kocaeli mutfak kültürünün oluşmasında, binlerce yıllık bu kültür birikiminin katkısı vardır. Bölgede uygun tarım arazileri nedeniyle yöresel otlar yetiştirilmekte ve bu otlarla çeşitli öğünlerde tüketilmek üzere çorbalardan ana yemeklere, mezelerden hamur işlerine kadar bir çok geleneksel yiyecek yapılmaya devam etmektedir.

Yöresel otların yanı sıra hamur işi yiyecekler en fazla tüketilen yiyecek gruplarındandır. Buğday unu başta olmak üzere, mısır unu ve daha az oranda diğer un çeşitleri kullanılarak ekmeğe çeşitlerinden, tatlılara kadar birçok geleneksel gıdalar üretilmektedir. Bu gıdaların üretilmesinde suda pişirme (haşlama) ve kuru ısıda pişirme (bahçe fırınları) yöntemleri en çok uygulanan geleneksel pişirme yöntemleridir. Kocaeli yöresinin kırsal bölümlerinde hala yer sofraları kurulmaktadır. Tüm yiyecekler sofranın ortasına konulmakta ve evin hanımı aile üyelerinin tabaklarına servis yaparak yemekler yenilmektedir. Kocaeli merkeze gelindikçe yer sofraları yerini masaya bırakmaktadır.

Kocaeli yöresi köklü tarihinin, zengin kültürel yapısının, bitki ve hayvan çeşitliliğinin avantajını kullanarak yemek çeşitliliğini geleneksel olarak hala yaşatan şehirlerden biridir. Üstelik sanayi kenti olmasına rağmen geleneksellik, yaşamın her alanında kendini göstermeye devam etmektedir. Alyakut ve Küçükkömürler'in (2017) ve Alyakut ve Üzümcü'nün (2017), Kocaeli ili Kartepe ve Kandıra İlçelerinde yaptığı iki ayrı gastronomi araştırmasında, iki küçük ilçe de dahi geleneksel yollarla üretilen birçok yöresel yiyecek ve içecek çeşitlerini tespit etmiş ve beslenme alışkanlıklarının envanterini çıkarmıştır. Dolayısıyla Kocaeli genelinde yapılacak bir çalışma ile bir çok çeşitli geleneksel yiyecek ve içecek ürününe rastlamak ve bunları arşivleyerek gelecek kuşaklara aktarmak mümkün olabilecektir.

Tema 4: Kocaeli Turizm İşletme Tesisleri ve Yöresel Yiyecek- İçecek Tesisleri Listesi

Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Adnan ZANBURKAN'la yapılan görüşmeler ve verdiği resmi belgelere göre 2017 yılı itibarı ile; Kocaeli ilinde A grubu 93 adet, C grubu 11 adet toplam 104 adet Seyahat Acentası bulunmaktadır.

Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerine ait kapasite bilgileri ise Ek 2, Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'e göre Kocaeli genelinde toplam 48 tesis, 3442 oda sayısı ve 6874 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Yatırım Belgeli tesisler ise, 12 adet olup 997 oda sayısı ve 2025 yatak kapasitesi ile hizmet vermektedir.

Kocaeli ilinde Turizm İşletme Belgeli ve Turizm Yatırım Belgeli Lokanta, Özel Belgeli Tesis, Müstakil Eğlence Yeri Ve Yat Çekkek yeri listesine ait bilgiler Ek 2, Tablo 2'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Tablo 2'ye göre; 9 adet Turizm İşletme Belgeli tesis ve 3305 kişi kapasitesi bulunmaktadır. Ayrıca bu grupta, özel belgeli tesis, günübirlik tesis ve yat çekkek yerlerine yönelik tesis bulunmadığı görülmektedir. Turizm Yatırım Belgeli tesisler ise; 1 adet olup toplam 450 kişi kapasitesine sahiptir. Yine bu grupta günübirlik tesis sayısı da 2 adet ve 490 kişi kapasitesinde olarak belirtilmiştir.

Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden (2016-2017 verileri) Kocaeli ilinin tüm ilçelerinde faaliyet gösteren ve özellikle Kartepe ve Kandıra ilçelerinde yöresel yemek hizmeti veren Belediye Belgeli Yiyecek -İçecek Tesisleri ve Konaklama Tesisleri Ek 2, Tablo 3' te verilmiştir. Tablo 3'e göre; Kartepe'de 131, Gölcük'te 187, Başiskele'de 92, Kandıra'da 187, Körfez'de 43, İzmit'te 125, Gebze'de 173, Çayırova'da 11, Karamürsel'de 14 ve Darıca'da 97 adet tesis bulunmaktadır (İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018).

Tema 5: Gastronomi Festivalleri, Yarışmaları, Törenleri, Ritüeller

Kocaeli'de destinasyon bazında belirtilen gastronomi etkinlikleri, bölgenin sahip olduğu üstünlükler olarak değerlendirilebilmektedir. Her bir etkinliğin bölgeye getirisinin değeri yadsınamayacak ölçüde yüksektir. Fakat etkinliklerin yerel çapta kalmaması ve tanıtım faaliyetlerinin beklenen etkinliği gösterebilmesi için tanınır ve bilinir olmaya yönelik çalışmalara aktif şekilde devam edilmelidir. Kocaeli ilinde resmi olarak yapılan festivaller şunlardır (resmitatiller.net):

- *Değirmendere Fındık Ve Kültür Sanat Festivali (Yeri Ve Tarihi: Gölcük/25-27 Temmuz):* Gölcük Belediyesi tarafından Değirmendere Fındık ve Kültür Sanat etkinliğidir.
- *Maşukiye Kartepe Altın Armut Festivali (Yeri Ve Tarihi: Maşukiye/24 Ağustos):* 2004 yılından itibaren organize edilen Maşukiye Kartepe Altın Armut Festivali kentte gelenekselleşen bir etkinlik olarak büyük beğeni toplamaktadır. Festival kapsamında Altın Armut seçiminin ve doğa yürüyüşünün yanı sıra en güzel çevreli ev yarışması, armut yeme yarışması, yüzme yarışması, su kayağı yarışması, yöresel yemek yarışması gibi etkinlikler de yapılmaktadır. Kartepe eteklerinde bulunan Maşukiye, Kocaeli'nin

tanınmış mesire adreslerinden birisidir. Orman içinden akan derenin oluşturduğu çağlayanlar, alabalık çiftlikleri, restoranlar, piknik alanları ve seraları Musiki'nin görülmeye değer özellikleri arasında sıralanabilir. Maşukiye beldesi lezzetli armutlarıyla tanınmıştır.

- *Balık Festivali (Yeri Ve Tarihi: Karamürsel/30 Ağustos)*
- *Yeşil İhsaniye Elma Festivali (Yeri Ve Tarihi: Gölcük/ Eylül):* Yeşil İhsaniye Elma Festivali Gölcük Belediyesi tarafından Eylül ayında İhsaniye'de düzenleniyor.
- Özellikle sulu tarım ve meyvecilik İhsaniye'nin önemli bir geçim kaynağıdır. Yetiştirdiği Elma, Margarin Armudu ve Sivri Tepe Çavuş Üzümü ile ün salmıştır. Bölgenin meyve çeşitleri Elma, Armut, Şeftali, Kiraz, Erik, Ceviz ve Kestane olup Elma ve Armut özel bir yer tutmaktadır. İhsaniye'de üretimin ağırlığını oluşturan Elma rekoltesi 5 bin ton, Armut 7 bin ton civarındadır. Yolunuz bir gün İhsaniye ye düşerse leziz elma ve armutlarından tatmadan ayrılmayınız. Festival kapsamında "Elma Yetiştiriciliği Teşvik Yarışması" yapılmaktadır.
- *Yarımcı Altın Kiraz Festivali (Körfez,/Haziran):* Körfez Belediye Başkanlığı tarafından yapılmaktadır.
- *Pişmaniye Festivali (İzmit/Temmuz):* Pişmaniye İzmit'le özdeşleşmiş ve Coğrafi işaretleme de yapılarak patent alınmış, geleneksel bir tatlı çeşidi olup her sene İzmit Belediye Başkanlığı tarafından organize edilmektedir.
- *Üzüm Festivali (İzmit/Eylül):* İzmit Belediyesi tarafından üzüm üreticilerinin ürününü tanıtip pazar bulmasına destek için düzenlenen etkinliktir. Bu üzüme Çavuş üzümü de denilmektedir.
- *Haluj Şenliği (Kartepe/Temmuz):* Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği ve Kartepe Belediye Başkanlığı'nda yapılan etkinliktir (<http://festivaltakvimi.com>).
- *Helva Şenliği (Kartepe/Haziran):* Rumeli Türkleri Derneği tarafından organize edilmektedir (<http://festivaltakvimi.com>).
- *Kandıra Yoğurt Festivali:* Kandıra, çevrede yoğurdu ile ünlü olan bir ilçemizdir. Kandıra Yoğurdu 'nu ünlü yapan en önemli özellik; geçmişte çok sayıda bulunan, günümüzde ise sayısı azalmakla birlikte hala varlığını devam ettiren manda sütü katkılı yapılıyor olmasıdır. Bu nedenle hem Kandıra'yı hem de yoğurdunu tanıtmak, yoğurt üreticilerini teşvik etmek amacıyla, Kandıra'da 2000 yılından bu yana her yıl Ağustos ayında, Kandıra Yoğurdu Festivali düzenlenmektedir. İlçeye adı özdeşleşmiş Kandıra Yoğurdu, yine ilçeye has yöntemlerle yapılmaktadır. 2005 yılı itibari ile Kandıra Kaymakamlığı girişimi ile Kandıra Yoğurdu patent çalışmaları başlatılmıştır. 24/04/2005 tarihinde resmi gazetede tescil ilanı verilmiştir. Kandıra yöresi "Kandıra Hindi"si ile de ünlüdür (www.marka.org.tr).
- Bu resmi festival ve etkinliklerin yanı sıra halkın özel günlerde uyguladığı bir çok tören ve ritüeller bulunmaktadır. Örneğin, hıdrellez, düğün, mevlit, cenaze gibi törenlerde, geleneksel olarak hazırlanan yiyecek ve içecekler hazırlanmakta ve paylaşarak tüketilmektedir. Özel günler ve halk tarafından yapılan yemekler şunlardır; *Hidrellezde;* cızlama, lokum ve keşkek gibi yemekler yapılmaktadır. *Ramazan ve Kurban bayramlarında;* komşular arasında imece usulü yufka, mendil, kesme makarna, ayrıca keşkek, sebzeli (mancarlı vb.) pide, kurban kavurması, soğuk/sıcak içeceklerle servis edildiği gibi eve gelenlere yine kurban kavurması yanında mısır ekmeği, ayran veya yoğurt ikram edildiği belirlenmiştir. *Kandil günlerinde,* komşular arası ilişkileri güçlendirmek ve özel günleri hatırlatmak amacıyla helva (un/irmik), lokma gibi yiyeceklerin yapılarak hep birlikte yenildiği bildirilmiştir (Alyakut ve Küçükkömürler, 2017; Alyakut ve Üzümcü, 2017).

Tema 6: Sürdürülebilir mutfak uygulamalarına destek ve teşvik

Kocaeli ilinde gastronomi alanında çeşitli projeler ve yemek yarışmaları yapılmakta ve bu çalışmalara Büyükşehir Belediyesi, Valilik, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü destek vermektedir. "Bilge Şehir Kocaeli: Yemekte Şehrin Bilgeleri" adlı proje kapsamında Kocaeli genelinde yemek yarışması yapılmış ve ortaya çıkarılan yemekler gastronomi literatürüne girmiş ve kitap olarak basılması planlanmıştır. Bu projenin paydaşları: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Kocaeli Akademik ve Profesyonel Aşçılar Derneği, Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Lokantacılar Odası'dır (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2018). Ayrıca Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), Kocaeli'nden gastronomi kapsamında gelen projelere destek vermekte ve bu destek uluslararası boyuta ulaşmaktadır.

Kandıra Kıyı Bandı Kültür Ve Turizm Koruma Ve Gelişim Bölgesi Birliği Kandıra Turizm Master Planı 2014 yılında Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ve Kandıra Kaymakamlığı olmak üzere birçok kuruluşun, işletmecilerin ve yerel halkın işbirliğinde hazırlamış ve MARKA tarafından desteklenmiştir. Bu planda Kandıra'nın da

gastronomisi çıkarılmış ve arşivlenmiştir (www.marka.org.tr). Kocaeli İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü "Tahtalı Topplulaştırma ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri Projesi" ile Derince-Körfez civarında çiftçilerin yararlanacağı bir destek programını devam ettirmektedir (2014-2019). Kocaeli Orman ve Su İşleri Bakanlığı I. Bölge Müdürlüğü ise "Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme" projesi kapsamında 2015 yılında başlattığı çalışmasına 2018 yılı itibarı ile hala devam etmektedir (Kocaeli Valiliği, 2018).

Kartepe Belediyesi'nin desteklediği yemek yarışmaları da her yıl yapılmakta ve gastronomi envanteri çıkarılmaktadır. Bu kapsamda yapılan yarışmalardan biri Kartepe Belediyesi ile Kocaeli Üniversitesi işbirliğinde "Köy Köy Kartepe Lezzetleri" adlı yarışmadır. Bu yarışma, Kartepe köylerinin yemek ve mutfak kültürünü araştırmak, belgelemek, kitaplaştırarak yaşatmak ve Kartepeli bayanları aktif kılmak amacıyla proje olarak planlanmıştır (https://www.haberler.com).

Kocaeli Üniversitesi ve Kartepe Belediyesi'nin ortak projesi olan başka bir çalışma kapsamında "Kartepe Kitabı" basılmış ve kapsamda Kocaeli'nin Gastronomisi ayrıntılı olarak çıkarılmış ve arşivlenmiştir (Kartepe Belediyesi, 2014). Ayrıca Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu tarafından 2017 yılında yapılan Gastronomi Paneli ve 2018 yılında planlanan Gastronomi Çalıştayı planlanmıştır. Bu çalışmalara Kocaeli Üniversitesi ve Kartepe Belediyesi destek vermektedir. Bu kapsamda Kocaeli İl Milli Eğitim Müdürlüğü kapsamında faaliyet gösteren Kız Meslek ve Turizm Meslek Liselerinin yaptığı bir çok etkinlikler bulunmakta ve bu etkinlikler Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından desteklenmektedir.

Yine Kartepe ilçesi Ketenciler köyü için "Bir Başka Yaşam Mümkün" (2013) projesi, Kalkınma Bakanlığı, ve MARKA destekli Kartepe Belediyesi, Kocaeli Üniversitesi ve Kocaeli Ekolojik Yaşam Derneği (KEYAD) paydaşlığında yapılmıştır. Bu kapsamda KEYAD tarafından organik eğitimler verilmiş, Kartepe Belediyesi fidan, fide ve organik gübre sağlamış, tarım desteklerinden yararlanılarak seralar kurulmuştur. Böylece uygulamalı eğitimler, ilk dikim ve uygulamalar başlamıştır. Köyde kadının çalışma yaşamına ekonomik girdi olarak katılması sağlanırken, kültürel olarak adetler, geleneksel yemekler yeniden canlanmış, bölgesel merak uyandırmış hatta festivaller düzenlenmeye başlamıştır. Ketenciler köyü artık "Eko Köy" olarak anılmaktadır (Kavrayan, 2018).

Tema 7: Gastronomi Eğitim Veren Okullar

Kocaeli ilinde 2 adet Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı okul bulunmaktadır. Bu okullar; Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu (Önlisans) ve Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'dur (lisans). Bu okullar Kocaeli'nin turizm beldesi olan ve gastronominin zengin olduğu Kartepe ilçesinde bulunmaktadır. Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu'nda Otel-Lokanta ve İkrâm Hizmetleri programı kapsamında yiyecek içecek ile ilgili teorik ve uygulamalı dersler yapılmakta ve Kocaeli ilinde yapılan her türlü teorik ve uygulamalı turizm ve gastronomi alanındaki etkinliklerde aktif rol almaktadır. Bu kapsamda bilimsel araştırmalarla Kocaeli ilinin Kartepe ve Kandıra mutfağını araştırmış böylece Kocaeli Gastronomisine büyük katkı sunmuş ve sunmaya devam etmektedir. Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda ise yeni açılan "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" programı bulunmakta ve şehrin gastronomisine katkı verecek bilimsel çalışmalara ve etkinliklere başlamıştır (Kocaeli Üniversitesi, 2018). Ek 3, Tablo 4'te Kocaeli ilinde Gastronomi ve yiyecek içecek eğitimi veren okulların listesi ayrıntılı olarak verilmiştir. Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı 4 yıllık 1 adet, 2 yıllık 1 adet, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı meslek lisesi kapsamında 4 yıllık eğitim veren 11 adet okul bulunmaktadır.

Tüm bu alanda eğitimli insan kaynağının olması Kocaeli ili gastronomisine büyük katkı sağlayacak ve turizm özellikle de gastronomi turizminin gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

Kocaeli yemek çeşitliliğine yönelik Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünde Folklor Araştırmacısı olan Ali AKTAŞ'ın konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

- "...Kocaeli ilinin yerli halkı olan Manav'larave onların yemek kültürüne ait 2001 yılından beri kişisel olarak çalışmaktayım. Elde ettiğim bilgilerle 2 adet kitap yayınladım. En son Kocaeli Büyükşehir'e "Bilge Şehir Kocaeli: Yemekte Şehrin Bilgeleri" projesinde danışmanlık yaptım. Bu araştırma 2017 yılında başladı hala devam ediyor. Araştırma sonucunda Kocaeli'nin geleneksel yemeklerinin sayısı; göçle gelenler hariç (sadece Manav halkı) 550 çeşit, Abaza, Gürcü, Muhacir, Çerkez ve Karadeniz'den gelenlerle yaklaşık 1000 çeşit olarak belirlenmiştir. Büyükşehir Belediyesi tarafından basılacak kitapta 172 çeşit yemek seçilmiştir. Kocaeli'nin büyük bir gastronomi potansiyeli vardır.

Bu yıl (2018) 2 gastronomi festivali daha ilk kez yapılacaktır. Bunlardan ilki, Kandıra'da yapılacak olan "Manca" Festivalidir. Manavlar su kenarında yetişen tüm otlara (İspanak, kaldırak/odan, melevcen cv.) manca demektedir. İkincisi ise Kasım ayında "Mantar" Festivali olarak belirlenmiştir".

3.1. Kocaeli İli Gastronomisine Yönelik SWOT Analizi

SWOT analizi incelenen kuruluşun, tekniğin, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri tespit etmekte kullanılan bir teknik olup bilimsel anlamda durum analizi yapmaya imkân sağlayan tekniklerden biridir. Swot analizi stratejik öneme sahip bir çalışma olarak da nitelendirilmektedir. SWOT analizi sadece stratejik planlama açısından değil, ayrıca politika geliştirme ve problem çözme açısından da önemlidir. SWOT analizi ile kuruluşun/tekniğin veya sürecin aşağıdaki analizleri yapılabilir (Çoban ve Karakaya, 2010: 347):

- Kuruluşun/tekniğin veya sürecin güçlü yönlerini analiz eder.
- Kuruluşun/tekniğin veya sürecin zayıf yönlerini analiz eder.
- Kuruluşun/tekniğin veya sürecin fırsatlarını analiz eder.
- Kuruluşun/tekniğin veya sürecin tehditlerini analiz eder ve bunlara karşı önlem alır.

Tablo 5'te Kocaeli gastronomisinin SWOT analizi verilmiştir. Bu analizde, Kocaeli'nin Kandıra Bölgesi için çıkarılan Kocaeli Kandıra Kıyı Bandı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi Birliği Başkanlığı'nca hazırlanan, Doğu Marmara Kalkınma Ajansı tarafından 2014 Yılı Doğrudan Faaliyet Desteği Programı çerçevesinde desteklenen Turizm Master Planı, Kocaeli'nin Kartepe Turizm Potansiyelini belirlemeye yönelik Küçükaltan ve arkadaşları (2013) ile Kartepe Beslenme Kültürü ve Yemeklerini belirlemeye yönelik Alyakut ve Küçükkömürler'in (2017) yaptıkları çalışmaların bulgularından yararlanılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Tablo 5'te Kocaeli ili gastronomisinin SWOT analizi verilmiştir.

Tablo 5: Kocaeli İli Gastronomisine Ait SWOT Analizi

Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri
<ul style="list-style-type: none"> • Tarihsel geçmişive Türk Mutfak Kültürü zenginliği • Çerkez, Gürcü, Manav, Abaza, Laz, Muhacir geleneklerinin sürdürülmesi ve gastronomi turizmi açısından zengin mutfak kültürü (Küçükaltan vd., 2013: s. 443). • Her yıl gastronomi ürünlerine yönelik festivaller yapılması (ayva, altın kiraz, fındık ve kültür sanat, altın armut, balık, yeşil elma, pişmaniye, üzüm, tarım, kültür ve sanat festivalleri) (http://resmi.tatiller.net, 2018) • Yerel yönetim ve kamu yönetiminin gastronomi ve gastronomi turizmüne yönelik olumlu ve destekleyici yaklaşımı • Kocaeli etrafının göl, dağ ve deniz ile çevrili olması kaynaklı zengin bitki ve hayvan çeşitliliği • Kafkasya ve Karadeniz kültürünün varlığı, farklılık, çeşitlilik ve çekim gücü yaratması (Küçükaltan vd., 2013: s. 443). • Kocaeli ilinin bazı bölgelerinin Kandıra , Kartepe ilçeleri gibi Eko turizm- gastronomi turizmi için doğal kaynaklar ve bozulmamış doğal çevrenin bulunması (www.marka.org.tr) • Yöresel yiyecek içecek işletmelerinin belli destinasyonlarda toplanarak (Maşukiye gibi) çekicilik unsuru yaratması • Kocaeli Üniversitesi'nde gastronomi eğitimi verilmesinin yanı sıra Milli Eğitime bağlı Meslek Liselerinde de yiyecek içecek eğitimi programlarının bulunması ve eğitimli işgücünün varlığı • Mevcut konaklama işletmeleri ve yiyecek içecek işletmelerinin çok sayıda olduğu Maşukiye markasına sahip olması • İstanbul, Bolu, Ankara gibi illere yakın olması ve ulaşılabilirliği • Cengiz Topel Havaalanının Kocaeli'de yer alması ve farklı noktalara uçuşların olması 	<ul style="list-style-type: none"> • Kocaeli'ye yönelik uzmanlaşmış seyahat acenteciliği ve tur operatörlüğünün yetersiz olması. Bunun yanı sıra gastronomi rehberlerinin olmayışı ve gastronomi turlarının programlarda yer almaması • Doğal ve kültürel değerlerin yanı sıra yemek kültürünün yeterince korunamaması, aktarılmaması ve bu bilincin oluşturulmasına yönelik gerekli eğitim vb. olanakların yetersizliği • Yöresel gıdaların turistik ürüne dönüştürülmesinde yetersizlik, tanıtım ve pazarlama eksikliği • Kocaeli ili genelinde gastronomi zenginliklerinin yeterince değerlendirilememesi • Yöre halkına özellikle kadınlara geleneksel ürünlerin önemine yönelik eğitim, etkinlik vb. faaliyetlerin yapılmaması • Yöre halkının geleneksel yemeklerinin yerel kalkınmaya ve ülke ekonomisine katkısı konusunda eğitimsiz ve farkındalığının düşük olması • Yörede yaşayan kadınların, iş hayatına girmekte çekinmeleri, ailedenve çevreden destek görmemeleri • Eğitim, iş vb. nedenlerle yöreden ayrılan gençlerin yemek kültürlerini unutmaları ve yaşatamamaları • Tüketim kültürüne bağımlı hale gelen yerel halkın, gıda hammaddelerinin çoğunu hazır almaya başlaması (Alyakut ve Üzümcü, 2017) • Tarla, bağ, bahçe, hayvancılık işlerinde üretimin azalması • Sanayi kenti olmasından kaynaklı, çevre (deniz, doğa) kirliliğinin olması • Paydaşlar arasında koordinasyon eksikliği

Fırsatları	Tehditleri
<ul style="list-style-type: none"> Gastronomi ve Gastronomi Turizminin dünyada popüler hale gelmesi ve il ekonomisine, yerel kalkınmaya katkı sağlaması Gastronomi turizminin diğer turizm çeşitlerinin aksine yılın 12 ayı yapılabilmesi Üniversite şehri olması (Kocaeli Üniversitesine bağlı 1 Turizm MYO ve 1 Turizm İşletmeciliği Yüksekokulu bulunması) Özellikle Kartepe yöresinin zengin kültürel yapı ve gastronomi kapasitesinin bulunması, Kartepe yöre halkının yöresel işletmeler açmaya başlaması (konaklama ve yiyecek-içecek) Kartepe'de kayak merkezi bulunması ve bölgenin marka olmaya başlaması Türkiye Turizm Stratejisi 2023'de, Kocaeli sınırları içinde bulunan tarihi ipek yolu (Kartepe-Sapanca koridoru) üzerinde açılan işletmeler ile bakir bölgesi olan Kandıra'da açılacak işletmelerle bölgede gastronomi turizmi ağırlıklı geliştirici entegrasyonun sağlanmasına yer verilmesi (Küçükaltan vd., 2013: s. 443). Zengin orman, göl ve deniz kaynaklarının bulunması Kocaeli ili genelinde geleneksel yemek kültürünü yaşatacak yaşlıların ve geniş ailelerin varlığı ve bu yemeklerin gelecek kuşaklara aktarılmasına zemin oluşturmaları(Alyakut ve Küçükkömürler, 2017: 85). 	<ul style="list-style-type: none"> Sanayi kenti Kocaeli yargısından, gastronomi şehri imajının zayıf kalması Doğayı korumaya yönelik gerekli tedbirlerin alınmaması nedeniyle doğal çevre üzerine baskının artması, biyolojik çeşitliliğin olumsuz etkilenmesi Turizm destinasyonlarına sanayi tesislerinin yakınlığı, arıtma tesislerinin yetersizliği Turizm destinasyonuna ve doğal alanlara sanayi tesislerinin inşa edilmesi Yerel yemeklerin unutulmaya yüz tutması Şehrin gastronomi imajının zayıf olması Yöreği yeterince tanımayan rehberler ya da rehbersiz yapılan turlar ve yörenin tarihi ve kültürü hakkında eksik ve yanlış bilgi Sürdürülebilir gastronomi anlayışının bölgede yerleşmemesi ve uygulanmaması (Küçükaltan vd., 2017: 444). Bilinçsiz tarım ve hayvancılık faaliyetleri Bölgede gününbirlik ve hafta sonu turizm olayının artması Yerel halkın yabancı veya yerli turist hakkındaki önyargısı Kocaeli'nin tüm bölgelerinde seyahat acenteciliğinin gelişmemesi(http://www.marka.org.tr).

Sonuç

Kocaeli ilinin Yaratıcı Şehirler Ağı kapsamında gastronomi potansiyelinin çıkarılmaya çalışıldığı bu çalışmada, Kocaeli ilinde Kafkas, Balkan, Manav ve Karadeniz'den gelen halkın beslenme kültürü ve yemek çeşitliliğiyle uyumlu zengin bir mutfak ile doğal çekiciliğe sahip gastronomi destinasyonu sunduğu belirlenmiştir. Özellikle yörede yöresel otlar, çeşitli sebzeler yetiştirilmekte ve bunlarla yapılan çorbalar, sebze ve et yemekleri, hamur işi yiyecekler sıklıkla tüketilmektedir. Ayrıca yöre, meyve çeşitliliği açısından zengin olduğundan, bu meyvelerle pekmez, marmelat, reçel, şerbet, şıra ve çeşitli tatlılar yapıldığı daha önce yapılan çalışmalarla da tespit edilmiştir.

Kocaeli ili sanayi kenti olarak bilindiğinden, şehrin turizm ve özellikle gastronomi turizmi potansiyeli üzerinde bu güne kadar pek durulmamıştır. Kocaeli mutfağının sadece Manav mutfağından oluştuğu düşünülmüş ve mutfak potansiyelinin varlığına inanılmamıştır. Ancak son yıllarda Kocaeli ilinin yemek kültürü fark edilerek araştırılmaya başlanmıştır. Bu araştırmalara sebep olarak, Kocaeli ili sınırları içinde bulunan Kartepe dağının kış turizmine açılması, yöreye yerli ve yabancı turist çekmeye başlaması, Kandıra ilçesinin deniz-kum-güneş turizmine uygun olması ve diğer ilçelere iş amacıyla gelen ve bölgede gastronomi turizmi potansiyeli olduğunu fark eden kişilerin talepleri gösterilebilir. Bu amaçla yapılan proje, festival ve yemek yarışmalarında şehrin gastronomi ürünleri çıkarılmaya çalışılmış ve gastronomi envanteri oluşturularak,arşivlenmeye başlanmıştır.

Gastronomi ürünleri Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken kültürel değerlerimizdir. Bu kapsamda Kocaeli gastronomisinde öne çıkan geleneksel ürünlerin, somut olmayan kültürel miras listesine alınması önemlidir. Somut olmayan kültürel miras listesine alınan ürünler, insanların geçmiş kültürleri ile bağ kurmasını sağlamakta, toplumların dünü ve bugününü anlamalarına olanak tanımakta, kültürün vazgeçilmez yapı taşlarından birini oluşturmakta ve tanınır ve bilinir olmaktadır. Bu açıdan geleneksel yemekleri ortaya çıkarmak adına alanda çalışanlar, ilin yaşlılarını bulmalı, onlarla yüz yüze görüşmeler yapmalı ve yöresel ürünleri kayıt altına alarak gelecek kuşaklara aktarmalıdır.

Ayrıca Kocaeli mutfağında coğrafi işaretleme alınacak birçok ürün de (Sütlü Nuriye, İzmit simidi, Eşme Ayvası gibi) bulunmaktadır. Bu ürünlere yönelik henüz başvuru yapılmamıştır, sadece Pişmaniye adı verilen geleneksel tatlıya, coğrafi işaretleme alınmıştır.Coğrafi işaret, ayırt edici özelliği ile öne çıkan ve bulunduğu bölge ile özdeşleşen ürünlere verilen işarettir. Böylece yöre halkının bilgi, deneyim ve gelenekleri, o bölgedeki ham madde ve üretim girdileri kullanılarak, istihdama olanak sağlamaktadır.

Kocaeli ilinin zengin geleneksel ürünlerinin bir göstergesi olarak, şehirde yapılan gastronomi festivalleri önemli bir örnektir. Geleneksel festivallerde ürünler üzerinden şehir ön plana çıkarılmakta ve turizm açısından Türkiye'ye ve dünyaya tanıtım yapılmaktadır.

Kocaeli ilinde birçok yöresel ve küresel mutfağa ait yiyecek içecek tesisi hizmet vermektedir. Ayrıca 2 ve 5 yıldız arası oteller bulunmakta ve bu otellerde de yiyecek içecek hizmeti sunulmaktadır. Dolayısıyla bu tesislerde yöre halkının geleneksel yemeklerinin münülerde yer alması sağlanmalı ve gelen yerli ve yabancı turistlere şehir gastronomisi de bir çekicilik unsuru olarak sunulmalıdır. Bunun yanı sıra bölgedeki şefler ve eğitimli iş gücünü oluşturan kişiler tarafından Kocaeli mutfağına ait ürün geliştirme çalışmaları yapılmalı ve bölgenin tanıtımında kullanılmalıdır. Böylece yerel kalkınmanın da önü açılmalı ve sürdürülebilir gastronomi sağlanmalıdır.

Kocaeli ilinde seyahat acentesi potansiyelinin de yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak Kocaeli ilinin zengin gastronomi potansiyeline rağmen acenteler, bu bölgeyi gastronomi turları kapsamına almamaktadır. Oysaki Kandıra ve Kartepe ilçeleri gastronomi turizmi için uygun olup, kültür turları ve kış turizmi kapsamında yöreye gelen acentelerin bu bölgelerde gastronomi turlarına başlaması önemlidir. Gastronomi turlarının yanı sıra Gastronomi Rehberleri de bölgede bulunmamaktadır. Kültür Turizmi kapsamında faaliyet gösteren rehberler, yörenin geleneksel yemeklerini tanımamakta ve gerekli tanıtım ve bilgilendirme yapamamaktadır. Bu kapsamda Turist Rehberliği programlarına Gastronomi Eğitimine yönelik dersler konularak, gastronomi rehberi yetiştirilmelidir. Yöre halkının da ilgili kurum ve kuruluşların vereceği eğitimlerle yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

Tüm bu çalışmalarda paydaşlardan oluşan komisyonlar (Kocaeli Valiliği, Büyükşehir Belediyesi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kocaeli Üniversitesi, İl Millî Eğitim Müdürlüğü, çeşitli dernek ve kuruluşlar) işbirliği içinde olmalı ve ortak kararlar alarak, uygulamalıdır.

Ayrıca Güney Kore örneğinde olduğu gibi devlet politikası olarak Mutfak Kültürü'nü korumaya ve yaşatmaya yönelik farkındalığı artırmak adına okullara "Yöresel Mutfak Kültürü" adı altında derslerin konulması ve uygulamaya geçilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, Kocaeli ili gastronomisi Yaratıcı Şehirler Ağı kapsamında "Dünya Gastronomi" şehri olmaya aday bir şehirdir. Belirtilen eksikliklerin tamamlanması ve başvuruların yapılarak bu sürece girilmesi önemlidir. Bu çalışma ile, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere ilgili tüm kurum ve kuruluşların konuya dikkatini çekmek ve farkındalık sağlamak istenmiştir.

KAYNAKÇA

Akın, Nisa ve Bostancı, Barış (2017). Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Gaziantep: Mevcut Raporlar Bağlamında Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Yıl: 2017, Cilt: 8, Sayı: 19, ss. 110-124

Alyakut, Ömür ve Küçükkömürler, Saime (2017). Geleneksel Kartepe Mutfak Kültürü ve BuTür Mutfak Kültürü Araştırmalarının Kırsal ve Gastronomi Turizmine Katkısı, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi* (IJSSES), E-ISSN: 2146-0078, 7 (1): 83-90

Alyakut, Ömür ve Üzümcü Polat, Tülay (2017). Gastronomi Turizmi Bağlamında Kandıra Beslenme Kültürü Ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Lezzetleri: Goncaaydın Köyü Örneği, Bildiri, Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu-IV, 24-26 Mart 2017

Anadolu Ajansı (2018). İstanbul, Hatay ve Kutahya UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'na katıldı

<http://aa.com.tr/tr/dunya/istanbul-hatay-ve-kutahya-unesco-yaratici-sehirler-agina-katildi/953080>Erişim Tarihi: 18.02.2018

Ayan, Ebubekir (2016). Osmanlı Döneminde Kocaeli Sanayiinin Tarihi Gelişimi ve Osmanlı'da Sanayileşme Çabalarının Analizi, *İnsan&İnsan*, Yıl 3, Sayı 9, Yaz, s. 5-35

Aydoğdu, Aydoğan; Okay Özkaya, Esin ve Köse, C. Zeynep (2016). Destinasyon Tercihinde Gastronomi Turizmi'nin Önemi: Bozcaada Örneği, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, Kasım-2016 Cilt: 1 No: 2

Bilge Şehir Kocaeli; Yemekte de şehrin bilgelerini seçiyor<http://www.kocaeli.bel.tr/icerik/bilge-sehir-kocaeli-yemekte-de-sehrin-bilgelerini-seciyor/317/37890> Erişim Tarihi: 19.02.2018

Bucak, Turgay ve Ateş, Ufuk (2014). Gastronomi Turizminin İl Turizmine Etkisi: Çanakkale Örneği, *International Journal Of SocialScience*, DoiNumber: <http://Dx.Doi.Org/10.9761/Jasss2528> Number: 28 , P. 315-328, Autumn 2014

Bucak, Turgay ve Aracı, Erdoğan Ülker (2013). Türkiye'de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *BalikesirUniversityTheJournal of SocialSciencesInstitute*, Volume: 16 - Number: 30, December 2013

Çoban, Bilal ve Karakaya, Yunus Emre (2010). Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim Ve Swot Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar, *e-Journal of New World Sciences Academy SocialSciences*, 3C0052, 5, (4), s. 342-352.

Ersoy, Yasemin (2003). Türk Mutfak Kültürü, *Türkler*, 4(222-229).

Foodvacation.(2010)."GastronomyTourism/ Communications Concentration", <http://www.foodvacation.com/instituteofgastronomy/id11.html>,Erişim Tarihi: 12.02.2010

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2018). Gaziantep "Dünya Gastronomi" Şehri Oldu

<http://www.gaziantep-bld.gov.tr/haber/gaziantep-dunya-gastronomi-sehri-oldu-4287.html>Erişim Tarihi: 18.02.2018

Güler, Sibel (2010). Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları, Dumlupınar Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.26, Nisan 2010, s. 24-30

Gültekin, Timur; Akın, Galip ve Özkoçak, Vahdet (2015). Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi, *Antropoloji Dergisi*, Sayı. 30: s. 33-53

Hatay Büyükşehir Belediyesi (2018). Hatay Gastronomisi

<http://hataygastronomi.com/> Erişim Tarihi: 18.02.2018

İstanbul Valiliği (2017). Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı Tasarım Şehri Adayı: İstanbul, E-Bülten 2017/20

<http://www.istanbul.gov.tr/Files/ebulten/2017-20/icerikyarat%C4%B1c%C4%B1.html>

Erişim Tarihi: 07.02.2018

Kandıra Turizm Master Planı 2015-2023

http://www.marka.org.tr/uploads/files/2014_DFD_Proje_TopluSonucRaporlari/Kandira%20Kiyi%20Bandi/Kandira_turizm_master_plani_2.pdfErişim Tarihi: 19.02.2018

- Kartepe Belediyesi (2014). Kartepe Kitabı, 1. Basım, Cilt 1-II, Kartepe Belediyesi Kültür Yayınları-3
- Kavrayan, Veysel (2018). Bir Başka Yaşam Mümkün Projesi
<http://www.kocaelihaberci.com/ekokoy-ketenciler-bir-baska-yasam-mumkun-projesi-y357.html> Erişim Tarihi: 27.02.2018
- Kocaeli Valiliği (2018). Turizm Kenti Kocaeli,
<http://www.kocaeli.gov.tr/turizm>Erişim Tarihi: 07.02.2018
<http://kocaeliplanlama.gov.tr/yatirimlar> Erişim Tarihi: 23.02.2018
<http://kocaeliplanlama.gov.tr/kurumlar/kocaeliplanlama.gov.tr/2017Yatirimlar/G%C4%B1da%20Tar%C4%B1m.pdf>Erişim Tarihi: 23.02.2018
<http://kocaeliplanlama.gov.tr/kurumlar/kocaeliplanlama.gov.tr/2017Yatirimlar/Orman%20ve%20Su%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%201.%20B%C3%B6lge%20M%C3%BCd%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC%20Foto.pdf>
Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (2018). Kocaeli'nin Sosyo Ekonomik Yapısı,
<http://www.kocaeli.bel.tr/icerik/kocaelisharp8217nin-sosyo-ekonomik-yapisi/320/9813>
Erişim Tarihi: 07.02.2018
<http://www.kocaeli.bel.tr/icerik/bilge-sehir-kocaeli-yemekte-de-sehrin-bilgelerini-seciyor/317/37890> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Kocaeli Üniversitesi (2018). Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu ve Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu
<http://www.kocaeli.edu.tr/yuksekokullar/derbenttiyo.php>Erişim Tarihi: 23.02.2018
<http://kartepeturizm.kocaeli.edu.tr/> Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Kocaeli Profesyonel Aşçılar Derneği (KOPAŞDER) (2018). Hakkımızda
<http://kopasder.org/>Erişim Tarihi: 07.02.2018
- Kocaeli Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği, 2018
<http://kocaeliesob.com/odalarimiz/> Erişim Tarihi: 19.02.2018
- Kocaeli Festival ve Etkinlik Takvimi, 2018
<http://resmitatiller.net/kocaeli-festival-ve-etkinlik-takvimi/> Erişim Tarihi: 19.02.2018
- Kocaeli Şehir Festivalleri
<http://festivaltakvimi.com/?p=545>Erişim Tarihi: 19.02.2018
- Kodaş, Davud ve Dikici, Erkan (2012). Ahlat, Kırsal Bölgesinde Gastronomi Turizminin Muhtemel Toplumsal Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Temmuz 2012, Cilt: 4, Sayı: 2
- Küçükaltan, Derman; Kubaş, Ahmet ve Üzümcü Polat, Tülay (2013). Turizm Potansiyeli Yönüyle Kartepe, Kartepe Kitabı, İstanbul: Kartepe Belediyesi Kültür Yayınları-3, Cilt 1, 1. Basım, s. 421-513
- Kütahya'nın "Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı"na Katılması
www.sondakika.com/haber/haber-kutahya-nin-unesco-yaratici-sehirler-agi-na-10203271/
Erişim Tarihi: 18.02.2018
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Kocaeli İli Okulları
<http://www.meb.gov.tr/baglantilar/okullar/index.php?LKODU=4>Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Sürücüoğlu, Metin Saipve Özçelik, Özfer Ayşe (2008). Türk Mutfak Ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi, *Türk Mutfak Ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi*. 38. İcanas Kongresi. (10-15 Eylül 2007/Ankara). *Bildiriler Maddi Kültür III. Cilt*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 4/3. 1289-1310 s. , Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. Ltd. Şti. Ankara.
- Şahin, Enis ve Demirağ, Sinan (2016). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Ve Çevresindeki Mülki Yapılanma

Çalışmalarına Genel Bir Bakış, *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, Editörler: Haluk Selvi, M. Bilal Çelik Ve Ali Yeşildal, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 35

Şahin Güzel, Gonca ve Ünver, Gülçin (2015). Destinasyon Pazarlama Aracı Olarak "Gastronomi Turizmi": İstanbul'un Gastronomi Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3/2 (2015) 63-73

Turizm işletmeleri ve Gastronomi Yöneticileri Derneği (TGYD). (2018). Hakkımızda

<http://www.tgyd.net/?pnum=6&pt=Hakk%C4%B1m%C4%B1zda>Erişim Tarihi: 19.02.2018

Türkiye Aşçılar ve Şefler Federasyonu (TAŞFED) (2018). Üye Dernekler

<http://www.tasfed.org/tr/uyedernekler.aspx>Erişim Tarihi: 19.02.2018

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) (2014). Türkiye Gastronomi Turizm Raporu

http://www.tursab.org.tr/dosya/12302/tursab-gastronomi-turizmi-raporu_12302_3531549.pdfErişim Tarihi: 27.02.2016

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2013). *Seçilmiş Göstergelerle Kocaeli 2013*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası: Ankara, Yayın No 4216

UNESCO (2018). Gaziantep Unesco Yaratıcı Şehirler Ağında,

<http://unesco.org.tr/dokumanlar/duyurular/gaziantepuys.pdf>Erişim Tarihi: 07.02.2018

UNESCO (2017). Yaratıcı Şehirler Ağı

http://unesco.org.tr/dokumanlar/duyurular/ia_sunum.pdfErişim Tarihi: 07.12.2017

Üzümcü Polat, Tülay; Alyakut, Ömür ve Akpulat Adalet, Nükhet (2017). Coğrafi İşaretleme Kapsamında Kocaeli Gastronomik Ürünlerinin Değerlendirilmesi, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (28): 132-140

Yalçın, Bilal (2015). Nasıl Gastronomi Şehri Olunur?, I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators (EITOC-2015), Bildiriler, Editörler: M. Akif Çukurçayır, Alaattin Başoda Şafak Ünüvar, Mehmet Sağır, Münevver Çiçekdağı, Semih Büyükipekçi, Aybil Yayınları: Konya, Vol: 1, s. 588-594

Yaratıcı Şehirler Ağı Hakkında

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yaratıcı_sehirler/yshakkında.pdf

Erişim Tarihi: 07.02.2018

Yöresel Yemekler

<http://www.kocaelikulturturizm.gov.tr/TR,69203/yoresel-yemekler.html>

Erişim Tarihi: 07.02.2018

Köy Köy Kartepe Lezzetleri

<https://www.haberler.com/koy-koy-kartepe-lezzetleri-yaristi-4537708-haberi/>

Erişim Tarihi: 07.02.2018

Gaziantep Mutfağı Unesco Başarısını Kutladı

<http://www.milliyet.com.tr/gaziantep-mutfagi-unesco-basarisini-gaziantep-yerelhaber-1225196/>Erişim Tarihi: 07.02.2018

Kaynak Kişiler

Zanburkan, Adnan, 1956, Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kocaeli İl Kültür ve Turizm İl Müdürü, Üniversite Mezunu, Kocaeli

Özer, Hülya, 1965, Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şube Müdürü Vekili, Üniversite Mezunu, Kocaeli

Aktaş, Ali, 1966, Kocaeli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı, Üniversite Mezunu, Kocaeli

EKLER

Ek 1: Kocaeli ilinde bulunan Gastronomi Dernekleri/Kulüpleri ve Topluluklar

Türkiye Aşçılar ve Şefler Federasyonu'na (TAŞFED) (2006) üye Kocaeli'de resmi olarak faaliyet gösteren üç (3) dernek bulunmaktadır. Bunlar:

1. *Kocaeli Akademik ve Profesyonel Aşçılar Derneği*: Dernek, Kocaeli ve diğer illerdeki yiyecek-içecek sektörüne hizmet veren kuruluşların, sektör içerisinde hizmet veren kişilerin, turizm otel işletme okullarının, aşçılık ve gastronomi okulları mezunlarının, profesyonel aşçıların ve sektör içerisindeki diğer çalışanların arasında sevgi ve becerilerden yararlanmak, alanında bilimsel araştırmalar yaparak mutfak kültürümüzü, zenginliklerimizi, yeme-içme ve sunum kurallarımızı bütün özellikleriyle ortaya çıkarmak ve geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Dernek çok genç bir dernek olup; 2009 yılında Özsar İskender'in bir işletmecisi Ahmet SARI'nın teşvik ve desteğiyle Naif BAĞI ve Kocaeli beldesinde profesyonel aşçıları bir araya getirerek kurulmuştur.
2. *Gastronomi ve Yemek Kültür Derneği*: Gastronomi ve Yemek Kültür Derneği, 15.06.2012 tarihinde Gebze /Kocaeli'de, Bayram ÖZREK ve arkadaşları önderliğinde kurulmuştur.
3. *Genç Aşçılar Yetiştirme Derneği*: Tayfun Gündüz başkanlığında, Gölcük /Kocaeli'inde çalışmalarına devam etmektedir.
4. *Kocaeli Profesyonel Aşçılar Derneği (KOPAŞDER-2015)*, Kocaeli Profesyonel Aşçılar Derneği, Tüm Aşçılar ve Pastacılar Konfederasyonu'na (TAŞPAKON) bağlı, Marmara Aşçılar ve Pastacılar Federasyonu (MARAPAFED) üyesidir (KOPAŞDER, 2018).
5. *Turizm İşletmeleri Ve Gastronomi Yöneticileri Derneği (TGYD)*: Ülkemizin güzide turizm kenti Antalya'nın Manavgat ilçesinde 15.08.2003 Ağustos ayında kurulan ve sektör dinamiklerini bir araya getirerek atılımlar yapmayı amaçlayan bir dernektir. Derneğin Kocaeli Temsilcisi Kocaeli Wellborn Otel'den Yusuf BAĞIŞLAYICI'dır. Derneğin kuruluş amacı, yiyecek ve içecek ile ilgili gıda sektörüne yön veren turizmciilerin tek bir ses haline gelmesi ve tek bir isim altında kendini ifade etmesini sağlamaktır. Böylece sesini daha güçlü duyuracak, yöre temsilcileri ile yöreler tanıtılacak, aynı zamanda kendini kabul ettirmiş, dikkate alınan ve alanında söz sahibi güçlü bir sivil Toplum örgütü olma yolunda başarılarına imza atacaktır (TGYD, 2018).
6. *Kocaeli Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksekokulu Gastronomi Kulübü*: Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu bünyesinde bulunan Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrencileri tarafından 2015 yılında Gastronomi bölümünü tanıtmak, Kocaeli'nin yöresel lezzetlerini ön plana çıkarmak, akademik çalışmalara yön vermek ve gastronominin gelecek için önemini anlatmak ve farkındalığı artırmak amacıyla kurulmuş bir öğrenci topluluğudur.
7. Ayrıca Kocaeli Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliğine bağlı olarak faaliyet gösteren topluluklar şunlardır (Kocaeli Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği, 2018):
8. *Kocaeli Fırıncılar Esnaf Ve Sanatkarlar Odası*: Ali Sarı başkanlığında çalışmalarına devam etmektedir.
9. *Kocaeli Kasaplar Ve Celepler Esnaf Odası*: Rasim Özkul başkanlığında faaliyet göstermektedir.
10. *Kocaeli Aşçı, Kebapçı, Köfteci Ve Lokantacılar Esnaf Ve Sanatkarlar Odası*: Hikmet Özdemir başkanlığında çalışmalarına devam etmektedir.
11. *Gebze Lokantacılar Ve Pastahaneciler Esnaf Ve Sanatkarlar Odası*: Yusuf Ziya Çalışbaşkanlığında çalışmaktadır.

Ek 2: Kocaeli Turizm İşletme Tesisleri ve Yöresel Yiyecek- İçecek Tesisleri Listesi

Tablo 1: Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri ve Turizm Yatırım Belgeli Tesislere Ait Kapasite Bilgileri (31.10.2016 tarihi itibarıyla)

Turizm İşletme Belgeli Tesisler			
Tür ve Sınıfı	Tesis Sayısı	Kapasite Bilgileri	
		Oda Sayısı	Yatak Sayısı
5 yıldızlı otel	5	819	1638
4 yıldızlı otel	14	1394	2830
3 yıldızlı otel	12	706	1393
2 yıldızlı otel	13	442	851
1 yıldızlı otel	1	14	28
Müstakil Apart Otel	1	26	52
Pansiyon	2	41	82
Toplam	48	3442	6874
Yatırım Belgeli Konaklama Tesisleri			
5 yıldızlı	3	419	838
4 yıldızlı	4	386	830
3 yıldızlı	3	119	237
Kamping	1	25	75
Dağ Evi	1	48	48
Toplam	12	997	2025

Kocaeli Gastronomi Potansiyelinin Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Değerlendirilmesi

Tablo 2: Turizm İşletme Belgeli ve Turizm Yatırım Belgeli Lokanta, Özel Belgeli Tesis, Müstakil Eğlence Yeri Ve Yat Çekmek Yeri Listeleri

Turizm İşletme Belgeli TesislerLokanta, Özel Belgeli Tesis, Müstakil Eğlence Yeri Ve Yat Çekmek Yeri				
Lokantalar				
Lokanta İsmi	Sayı	Kapasite (Kişi)	Adres	İlçe/İl
Gölbashi Natural	1	380	Hisareynmah. Orhangazi cad. No.185	Gölcük KOCAELİ
İzmit Yelken Restaurant	1	345	Kozluk mah. Salim Dervişoğlu cad. No.58	İzmit /KOCAELİ
Safran Anadolu ve Dünya Lezzetleri	1	340	Yenişehir mah. Adnan Menderes Bulvarı, No.8	İzmit /KOCAELİ
RejRestaurant	1	210	İstasyon mah. İstasyon cad. 1459 sok. No.13/A	Gebze KOCAELİ
MidpointSymbol	1	320	Ovacık mah. D 100 Karayolu cad.Symbol AVM No.34/GF-01B	Başıskele KOCAELİ
Gölcük Doğa Restaurant	1	450	Denizevlermah. Ali Uçar cad. no.51	Gölcük KOCAELİ
Kasap'ın Mutfağı	1	310	Ovacık mah. D 100 Karayolu cad.Symbol AVM No.34 GF-48	
Cevizdibi Yıldız Restaurant	1	250	Maşukiyemah. Sapanca yolu cad. No.826	Kartepe KOCAELİ
Hayal Kahvesi	1	700	Ovacık mah. D 100 Karayolu cad.Symbol AVM No. 34/gf-09B	Baiskele KOCAELİ
Toplam	9	3305		
Günübirlik Tesisler				
İşte Günübirlik Tesisi ve Restaurant	1	340	Baki Komsuoğlu Bulvarı, Üçtepelermah. No: 138/A (g23-B-19-C pafta, 2148 parsel)	İzmit / KOCAELİ
Günübirlik Tesisi	1	150		İzmit/Kocaeli
Toplam	2	490		
Lokantalar				
Lokanta İsmi	Sayı	Kapasite (Kişi)	Adres	İlçe/İl
Maas Restaurant	1	450	Mehmet Ali Paşa Mah. Şehir Ergün KÖNCÜ sok. (20.0 pafta, 2541 ada, 12 parsel)	İzmit /KOCAELİ
Toplam	1	450		
Günübirlik Tesisler				
İşte Günübirlik Tesisi ve Restaurant	1	340	Baki Komsuoğlu Bulvarı, Üçtepelermah. No: 138/A (g23-B-19-C pafta, 2148 parsel)	İzmit / KOCAELİ
Günübirlik Tesisi	1	150		İzmit/Kocaeli
Toplam	2	490		

Tablo 3: Kocaeli İli İlçelerinde Belediye Belgeli Yiyecek İçecek ve Konaklama Tesisleri (2016-2017 verileri)

İlçe Adı	Hizmet Çeşidi	Tesis Sayısı
Kartepe	İçkili Lokanta	12
	Kamping	3
	Pansiyon	9
	Otel	8
	Lokanta	81
	Restaurant	18
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>
Gölcük	İçkili Lokanta	7
	Pansiyon	8
	Otel	7
	Lokanta	152
	Lahmacun Salonu	13
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>
Başiskele	Izgara Salonu (Balık, tavuk, kebab, köfte)	14
	Kafeterya	24
	Lahmacun-Pide ve Kebab Salonu	12
	Lokanta	52
	Pizza Satış Yeri	2
	<i>Toplam</i>	<i>Yiy.-İçecek Tesis</i>
Kandıra	Döner-Pide Lahmacun Salonu	20
	Otel/Pansiyon/Çadır Kamping/apart	56
	Lokanta/Restaurant	22
	İçkiliLokanta (Bar-disko, gazino-taverna- biraha- ne-resaturant)	33
	Unlu Mamüller (yufka-pasta-bö- rek-simit ve fırın imalatı)	20
	Fastfood-Kafeterya-Izgara-Kokereç Tesis	36
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>

Kocaeli Gastronomi Potansiyelinin Yaratıcı Şehirler Ağı Kapsamında Değerlendirilmesi

Körfez	Lokanta (Balık-İskender-Ev yemek-leri)	28
	Kebap Salonu	4
	Lahmacun-pide ve kebab salonu	21
	Köfte /Izgara Salonu	9
	Pizza Salonu	1
	Otel	7
<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>	43
İzmit	İçkili Tesis (restaurant, pub, klüp,dis-co, bar, birahane)	55
	Lokanta/restaurant	4
	Otel (1-2-3-4-5 yıldızlı)	58
	Pansiyon	8
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>
Gebze	Lokanta	102
	Kebap-Lahmacun-Pide-Döner Salonu	27
	Izgara Salonu (köfte-et-balık)	32
	FastFood- Kafeterya	12
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek İçecek Tesisi</i>
Çayırova	İçkili Lokanta	6
	Otel	2
	Pansiyon	3
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>
Karamürsel	Restaurant	8
	Balık/Alabalık Tesisleri	2
	Et Mangal	1
	Otel	3
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>
Darıca	İçkili Lokanta	7
	Lokanta (kebab-döner-ışkembe-pa-ça- tavuk- et-köfte izgara- mantı)	78
	Otel	9
	Pansiyon	3
	<i>Toplam</i>	<i>Yiyecek-içecek ve konaklama</i>

Ek 3: Gastronomi Eğitim Veren Okullar

Tablo 4: Kocaeli İlinde Gastronomi Ve Yiyecek İçecek Eğitimi Veren Okullar

Okulun Adı	Öğrenim Süresi (yıl)
Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu (Önlisans)	2
Kocaeli Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'dur (lisans)	4
MEB Meslek Liseleri (Kız Meslek/Turizm Meslek) İzmit Kız Teknik ve Anadolu Meslek Lisesi: İzmit/Kocaeli	4
Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi: İzmit/ Kocaeli	4
Yavuz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi: İzmit/Kocaeli	4
Körfez Kız Teknik Meslek Lisesi (Belen, Körfez/Kocaeli	4
Akçakoca Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi: İzmit/Kocaeli	4
Çolakoğlu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi: Gebze /Kocaeli	4
Anadolu Kalkınma Vakfı Anadolu Kız Teknik, Anadolu Kız.Meslek ve Kız Meslek Lisesi: Gölcük/ Kocaeli	4
Karamürsel Anadolu Meslek ve Kız Meslek Lisesi: Karamürsel/ Kocaeli	4
Hereke Kız Meslek Lisesi: Hereke/Kocaeli	4
İzmit Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi: Kuruçeşme-İzmit/Kocaeli	4
Anadolu Otelcilik Ve Turizm Meslek Lisesi, Yenidoğan-İzmit/Kocaeli	4

Orhan Gazi Gemici Vakfından Osman Gazi Köprüsüne İzmit Körfez Geçişi

Oğuz POLATEL *

İzmit Körfezinin Coğrafi Yapısının Körfez Geçişine Etkisi.

İzmit Körfezi Marmara denizinin doğu batı istikametinde uzanan körfezlerinden biri olup, kuzeyde Yelkenkaya feneri ile güneyde Çatal burnundan itibaren 50 km kadar uzunlukta ve yer yer daralıp genişleyen bir kol halinde, doğuya doğru kuzeybatı Anadolu içine sokulmuştur. Körfezin en dar yeri, kuzeyde Dil İskelesi yakındaki Kaba (Kava) burnu ile güneyde Yalakderenin meydana getirmiş olduğu Hersek deltasının ucundaki mesafedir. İzmit Körfezinin kuzey kıyıları, körfezin başlangıç mevki olan Yelkenkaya Feneri burnundan doğuya doğru Şirinyalı'ya kadar münhasıran yüksek kıyı tipine ait şekiller yer almaktadır. Kaba burnunun kuzeyindeki Dilüstü sırtı ile daha doğusundaki Adatepe arasında, Kocaeli yarım adasından İzmit körfezine dökülen derelerin en büyüğü olan Dil deresi bulunur. Debisi ve taşıdığı enkazı bol olan Dil deresi ağzında zamanla bir delta oluşmuştur.¹

Körfezin güney sahilinde ise Altınova'nın kuzey kesimini oluşturan ve Yalakdere'nin meydana getirdiği Hersek Deltası bulunmaktadır. Hersek Deltası, İzmit Körfezi'ne doğru üçgen şekilde çıkıntı oluşturan ve Körfez içindeki en büyük delta alanını meydana getiren saha özelliğini taşımaktadır. Hersek deltası, kaynaklarını güneydeki Dumalı dağlarından, yakınlarındaki tepe noktalarından alan Yalakdere ve kollarının taşıdığı malzemeleri kıyı alında biriktirmesi sonucu oluşmuştur.²

Bu nedenledir ki Dil İskelesi ve Hersek Dili olarak adlandırdığımız coğrafi yapı Roma, Bizans, Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinde, İzmit körfezini dolaşarak Anadolu ve Asya'ya uzanan yolu kısaltmak isteyenler için bir geçiş noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilderesinin meydana getirdiği deltanın yani burunun oluşumu efsanelere dahi konu olmuştur. Evliya Çelebi seyahatnamesinde dil burnunun oluşumunu şöyle aktarmaktadır: *“..Bir gün bir seyyâh-ı âlem, Orhan Gâzi asrında bu mahalle gelüp keşitbânlarla eydür “Oğullar beni karşı tarafa geçirin” der. Gemciler derviş karşı geçirmeyüp giderler. Hemân derviş-i dilrîş-i âlim u âmil u ârif-i billah eteğine toprak doldurup “Biz karşıya bi-emrillahi Te’âlâ böyle geçeriz” deyü eteğinden türâbı deryâyâ döktükçe deryâ kara olup yürüyerek geminin ardı sıra yürür. Gemciler bu hâli görüp “Meded Sultânım boğazı doldurup ekmeğimize mâni’ olup İslâmbol’dan İzmit’e gemiler geçmez olur. Lütf edüp gemimize girin” deyü rica ederler. Anlar dahi on iki bin adım kadar deryâyı dil gibi doldurduktan sonra gemiye girerler. Hâlâ anıñün dil derler, bir sivri kumsal burundur. Ve derviş hazretleri karşı cânibe geçüp keşif [ü] kerâmet eyledikleriçün derhâl rûh-ı pâklerin cânib-i Hakka teslim edüp Gekbizkiye dili iskelesi hânı kurbunda Dil Baba Dede medfûndur. Kuddise sırruhu”³* Latin alfabesine transkripsiyonunu aktardığımız bu anlatımda Evliya Çelebi, Orhan Gazi döneminde dünyayı dolaşan bir gezgin dervişin Dil İskelesi menziline geldiğinde buradaki gemcilere *“Oğullar, beni karşı tarafa geçirin” dediği, ancak gemcilerin geçirmeyip gittikleri, bunun üzerine dervişin eteğine toprak doldurup, “Biz karşıya Allahın emriyle böyle geçeriz” diye eteğindeki toprağı denize döktükçe, denizin kara olduğu, gemciler bu durumu görünce “Medet sultanım, boğazı doldurup ekmeğimize engel olma. İstanbul’dan İzmit’e gemiler geçmez olur. Lütf edip gemimize girin” diye rica ettiği, dervişin ise on iki bin adım kadar denizde gidip doldurduktan sonra gemiye bindiğinin rivayet edildiği anlatılmaktadır.⁴*

* Dr.Öğr.Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oguzpolatele@gmail.com.

1 Süha Günay, İzmit Körfezi ve Kuzey Kıyıları'nın Jeomorfolojisi, s. 187-194.

2 Murat Uzun, “Hersek Deltasında (Yalova) Kıyı Çizgisi-Kıyı Alanı Değişimleri ve Etkileri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19/32 (2014), s. 32-33.

3 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, *Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu -Dizini, II. Kitap*, Haz. Zekeriyâ Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, 1999, s.40

4 *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2.Kitap-1.Cilt, Haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 2014, s. 80. Cem Sultan'ın emriyle Ebu'l- Hayr-ı Rûmî tarafından Anadolu ve Rumeli'den yedi yılda (1473-1480) derlenen ve Sarı Saltuk'un hayatı ve menkıbelerini konu alan metinler içinde deniz üzerinde yürüme efsane/menkibesi yer almaktadır. Bu efsane Evliya Çelebi'de anlatılan efsane ile benzerlik göstermektedir. Ali Berat Alptekin, “Saltukname'de Yer Alan Efsanelerin Günümüz Sözlü Kültürüne Yansımaları”, *Millî Folklor*, 98 (2013), s. 6.

Roma ve Bizans Dönemlerinde İzmit Körfezi Geçişi

Birçok kültür ve uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu, antik dönemlerden itibaren gelişen tarihin en eski ticari yollarına sahipti. Bunlar Hitit, Asur ticaret kolonilerinin yolları, Pers Kral Yolu, Roma Yolu ve Bizans yol ağı olarak bilinen askeri ve ticaret yolları idi.⁵ Anadolu'nun bilinen ilk organize ticaret yolu Kral yoludur. Doğuda Persia'dan başlayan Kral yolunun zamanla bir kolu Ankara (Ancyra) üzerinden Juliopolis (Nallıhan)- Nikaia (İznik)- Nikomedeia (İzmit) güzergâhını takip ederek Khalkedon ve Byzantion'a kadar uzanmıştır. Roma, Bizan ve Osmanlılar kendilerinden önceki dönemde var olan yol sistemlerini kullanmaya devam ettikleri gibi bunlara yenilerini de eklemiştir.⁶

Marmara denizinin Anadolu'ya uzanan en uç noktasında yer alan İzmit Körfezi Bithynia, Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılan yollara ev sahipliği yapmıştı. Bu nedendir ki tarihin ilk dönemlerinden itibaren İzmit Körfezini dolaşarak güney istikametinde ilerlemek isteyenler için Körfezin en dar noktasını olan Dil burnu -Hersek burnu arasındaki geçiş güzergâhı bir alternatif oluşturmuştur.

Bithynia Kralı I.Nikomedes'in MÖ. 264 yılında krallığın merkezi olarak kurduğu Nikomedia şehri Avrupa'yı Asya'ya bağlayan karayollarının kesişim noktası olarak önemli bir konuma sahip olmuştur. Roma İmparatoru Diokletianus'un 286'da imparatorluğun doğu kısmını buradan yönetmesi, İmparator I. Konstantinus'un (324-337) Roma tahtını ele geçirdikten sonra Byzantion'u imparatorluğun başkenti olarak seçmesi Nikomedia ve çevresinden geçen yolların önemini arttırmıştır.⁷

Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden Byzantion'a (330'dan itibaren başkent Konstantinopolis'e) ulaşan anayol Bithynia'da ikiye ayrılıyordu. Birinci yol, Khalcedon (Kadıköy), Nikomedia (İzmit) ve Nicaea (İznik) kentlerinden geçerek Ancyra (Ankara)-Tarsus- Antiochia (Antakya) güzergâhını takip ederek Kudüs'e ulaşıyordu. Bu güzergâh Bizans döneminde "Hacı Yolu" olarak da adlandırılmıştır.⁸

Hacı Yolu, Tabulara Peutingeriana'da, Itinerarium Antonini'de ve Itinerarium Burdigalense'de (Bordeaux Seyahatnamesi) ayrıntılı olarak tarif edilmiştir. 333 yılında Kutsal topraklara hac seyahatine dair yazılan güzergahta, Bordeaux'dan (Fransa) yola çıkan yazar, Milan ve Mitroviça üzerinden İstanbul'a varır. İstanbul'dan İzmit'e (Nikomedia) gelirken Libyssa'da konaklar. Tabulara Peutingeriana'da, Itinerariumlar ve seyahatnamelerde bahsedilen Libyssa'nın konumuna dair farklı görüşler yer almaktadır. Kaynaklarda geçen "Massion Libyssa" ifadesi ve Dil iskelesinin yakınında yer alan Yılanca Bayır ile çevresinde antik kalıntıların bulunması burada Roma döneminde bir menzihane yer aldığına işaret etmektedir. Mil taşlarından anlaşıldığına göre Libyssa-Nikomedia arasındaki antik yol 22 Roma mili yani 32.5 km dir. Bahsettiğimiz hac güzergahında da bu mesafe 22 Roma mili olarak belirtilmiştir.⁹ Libyssa'nın yeri konusunda Arif Müfit Mansel, kaynaklardaki önerileri değerlendirdikten sonra buranın Dil İskelesi bölgesinde olabileceğine dair görüşleri aktararak bizzat bölgede yüzey araştırması yapmıştır. Mansel, Dil İskelesinin bir geçit iskelesi olarak demiryolunun inşasına kadar önemini koruduğunu belirtmektedir. Burasının Bizans döneminde hangi adı taşıdığının kesin olarak bilinmediğini, Anne Komnena zamanında "Aigialoi" adını taşıdığını ve buranın körfezin en dar noktası olarak stratejik öneme sahip olduğunu aktarır.¹⁰

Aigialoi antik limanının karşı kıyısında ise bu gün Hersek olarak adlandırdığımız yerde Drepana antik yerleşimi bulunmaktaydı. İmparator Konstantin annesinin anısına bu köyün kalıntıları üzerine yeni bir şehir inşa etmiştir. İmparatorun annesi Helena'nın adına izafeten Helenopolis olarak anılmaya başlayan şehir İznik ve doğudan Konstantinople giden transit mallar için başlıca limanlardan biri haline geldi.¹¹ Helenopolis antik kentinin sahip olduğu limanın konumu son yıllarda İzmit arkeolojisine dair önemli çalışmalara imza atan müze müdürü Rıdvan Gölçük tarafından tespit edilmiştir.¹²

Ramsay, Nikaia'ya (İznik) giden yolcuların Nikomedeia'dan (İzmit) dolaştıkları zaman yolu son derecede uzatmış olduklarından Nikomedeia'ya hiç uğramadan İzmit körfezini geçerek yollarına devam ettiklerini belirtir. Bizans devrinde Konstantinople'ü Asya'ya bağlayan en önemli yol Nikaia' dan (İznik) geçerek

5 Gökcü Günel, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar - Köprüler", *Kebikeç*, 29 (2010), s. 134. Daha geniş bilgi için Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, Ankara, 2007.

6 Kamil Doğanç, "Antik Dönemde Bithynia'dan Geçen Ticari ve Askeri Yollar", Ömer Çapar'a Armağan, Yayına Haz.: T. Yiğit, M.A. Kaya, A.Sina, Hel Yayınları, Ankara, 2012, s. 93.

7 Kamil Doğanç, "Geç Antikçağda Hacı Yolu Güzergahında Bir Merkez: Nikomedia", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Bildiriler Cilt I*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli, 2017, s. 207. Işın Demirkent, "İstanbul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 205.

8 Kamil Doğanç, *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme)*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 3-4.

9 Arif Müfit Mansel, "Hanibal'in Mezari", *Belleten*, XXXII/128, TTK Yayınları, Ankara, 1968, s. 538. Sencer Şahin, M. K. Can, M. A. Işın, "Acht Meilensteine aus Libyssa", *Epigraphica Anatolica I*, 1983, p. 45-46. *Itinerary from Bordeaux to Jerusalem: "The Bordeaux Pilgrim" (333 A.D.)*, tr. Aubrey Stewart, London, 1887, p. 14.

10 Mansel, *a.g.m.*, s. 546.

11 *The Correspondence of Ignatius the Deacon*, Text, Translation and Commentary by Cyril Mango, Washington, 1997, s.173. Clive Foss, *Nikomedia*, Çev. Yavuz Ulugün, İzmit, 2002, s. 76. Arif Müfid Mansel, *Yalova ve Civarı*, İstanbul, 1936, s. 5.

12 Rıdvan Gölçük, Aylin Gölçük, "Rus Salatasından Amerikan Salatasına: Türk-Amerikan İlişkilerinin Kocaeli Arkeolojisine Yansıması"

Dorylaion'a (Eskişehir) gider, ve oradan birkaç kola ayrılırdı. Sandallarla boğazi geçen yolcular ekseriya Dama-lis'te (Üsküdar) karşı sahile çıkarlardı. Buradan Pantichion (Pendik) ve Dakibyza'dan (Gebze) geçerek Aigialoi'ye (Dil burnu) giderler, buradan da yine sandallarla Astakos (İzmit) körfezinin ağzındaki dar geçidi aşarak Kibotos'a (Drepana/Kibotos/Helenopolis/Hersek) çıkarlar, ve seyahatlerine karadan devam ederlerdi.¹³

Ramsay'ın belirttiğine göre eskiden Dakibyza'ya kadar karadan gidilip, oradan da karşıdan karşıya, Aigialoi'den Kibotos'a geçilirken İmparator Justinianus (M.S.527- 565) stratejik sebeplerle Chalcedon'la (Kadıköy) Dakibyza (Gebze) arasındaki yolu bozdurup Nikaia'ya (İznik) giden bütün yolcuları doğrudan doğruya, Konstantinople'dan denizden Helenopolis'e gitmeye mecbur etmiştir. Deniz yolculuğu boğazi geçmekte kullanılan küçük teknelerle yapıldığından özellikle fırtınalı havalarda bu yolculuk tehlikeli ve ulaşımın gecikmesine neden oluyordu.¹⁴ Taeschner ise Justinian'ın İzmit körfezini dolaşan yolu kullanım dışı bırakıp trafiği Dil Boğazi'na yönlendirdiğini ve hatta Dil Boğazi'ndan sadece karşıya geçilmesini değil Konstantinopol'e gitmek isteyenlerin buradan gemiye binmelerini de sağlamaya çalışmıştır.¹⁵ Bu durumda Konstantinople- Nikomedia arasında mevcut yol Justinian döneminde atıl hale gelse de yolun tamamen iptal edilmediğini özellikle ordunun kara yolunu kullanması nedeniyle kullanımda olduğundan Körfez geçişinin bu dönemde kullanıldığını ifade edebiliriz.¹⁶

Yolcular ve hacılar kadar bu güzergâh Bizans ordusu tarafından da kullanılmaktaydı. Bizans orduları Anadolu'ya düzenledikleri seferlerde İstanbul'dan hareketle Kadıköy (Khalkedon) ve Aigialoi etaplarını aştıktan sonra, deniz yoluyla güney yakadaki Kibotos (Hersek Burnu), Karamürsel veya Pylai gibi limanlardan karaya çıkardı. Doğu seferine çıkan imparatorlar ise, çoğunlukla Yalova Taşköprü kuzeyindeki Çatalburnu mevkiinde (Pylai'de) karaya çıkar ve törenlerle karşılanırlardı. Kara yolculuğu umumiyetle Kirkgeçit/Yalakdere yakınındaki Helenopolis'ten başlardı.¹⁷

Körfezin Dil burnu (Aigialoi) Hersek (Kibotos) hattından geçilmesi Haçlı seferleri sırasında da orduların güzergâhı arasında idi. Selçuklu Türklerinin önemli kara ve deniz ticaret yolları üzerinde XI. yüzyıldan itibaren başarılı fetihler yapması, Haçlı seferlerinin başlamasına yol açmıştır. Kudüs'ü Müslümanlardan geri almayı hedefleyen bu seferlerin ilk üçünü yönetenler, Doğu Roma yöneticilerinin destek vaadi üzerine Anadolu yarımadasından geçmeyi tercih etmiştir.

Haçlı birlikleri için farklı güzergâh seçenekleri vardı. Kullandıkları eski Roma yolu, yani İznik'ten gelen yol, Kadıköy ve İzmit üzerinden gelen yolla Sakarya nehri kenarında birleşiyordu. Birinci Haçlı seferinde (1096-1101) Haçlı birlikleri önce Kadıköy üzerinden karargâh kurulan Pelekanon'a (Darıca-Eskihisar arasında) varmıştı. Sonraki istikametleri dikkate alınırsa en azından bir kısmı, kendilerini Kibotos'a götürecek olan gemilerin kalktığı Aigialoi mevkiindeki limanı kullanmış olmalıdırlar. Bir kısmı da İzmit üzerinden İznik'e ilerlemişti. İkinci Haçlı seferinde (1147-1148) de 1147 Eylül'ünde İstanbul'a ulaşan Haçlı birlikleri İmparatoru Manuel'in ısrarla deniz kıyısından Antalya'ya giden yolun kullanılmasını önermesine rağmen, Anadolu yakasına geçtikten sonra ihtimal önceki haçlıların izlediği güzergâhla İznik'e ulaşmıştı.¹⁸

Osmanlı Dönemi Yol Güzergâhları ve İzmit Körfezi Geçışı

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u, Anadolu ve Anadolu üzerinden Kafkasya, İran, Irak, Suriye, Kutsal Topraklar ve Mısır'a bağlayan üç ana güzergâh ile bunlara bağlı tâlî yollar vardı. Bu güzergâhlardan Anadolu sağ kol güzergâhı Üsküdar'dan Gebze, İzmit- İznik- Eskişehir -Konya- Antakya ve Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye uzanmaktaydı. Bu güzergâh, askeri ve ticari amaçlarla en sık kullanılan yol olup Anadolu'nun en işlek yol güzergâhı idi. Anadolu sağ kol güzergâhından ayrılan tali yollar genel olarak üç önemli hatta ayrılmıştır. Bunlardan en önemlisi İzmir, Bodrum ve Antalya-Anamur yoludur. Bu güzergâhda Üsküdar, Gebze, Hersek, Gemlik, Mudanya, Mihaliç, Balıkesir üzerinden Bodrum'a ulaşılmaktaydı. Anadolu sağ kol yolu

13 W.M.Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1960, s. 202-203. 318 yılında da Konstantin, Drepana'da yeni bir şehir inşa etmiş ve annesi Hellen'a'ya ithafen Helenopolis adını vermişti. Justinian hamamlar, umumi binalar ve bir su yolu inşa ederek buranın su ihtiyacını temin edinceye kadar Helenopolis bir köy halinde kalmıştı. Doğusunda Prainetos (Karamürsel) ve batısında Pylai (Yalova) iskeleleri bulunmaktaydı. Bütün Bizans devrinde iskele olarak bu kullanılan Helenopolis zaman zaman Bizans askeri yolunda önemli bir konum üstlendi. İstanbul'dan Pylai'ye (Yalova) deniz ulaşımı daha kolaydı, ancak ağır mallar ve ordular kısa bir deniz yoluyla karşıya geçtikleri Helenopolis ya da diğer noktaları tercih ediyorlardı. Sencer Şahin,

14 *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, İstanbul, 2001, s. 162. Ramsay, a.g.e., s. 200-201.

15 Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, Çev. Nilüfer Epeçli, İstanbul, 2010, s. 138 not 284. Bu güzergâh değişimi aynı zamanda Roma posta sistemi olarak bilinen cursus publicus'un da değişimini ifade ediyordu. Kadıköy'den Gebze'ye kadar olan posta iptal edilerek ulaşımların Byzantium'dan Helenopolis'e direk deniz yolu ile gitmeleri emredildi. Silverstein Adam, "Documentary Evidence for the Early History of the Barid", *The Articulation of Early Islamic State Structures*, Ed. Fred M. Donner, New York, 2016, s.378.

16 Enis Karakaya, "Bizans Döneminde Bağdat Yolu (Üsküdar-İzmit Arası)", *Sanat Tarihi Yıllığı*, Sayı: 20, İstanbul, 2012, s. 105.

17 Adnan Eskikurt, "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askeri Seferler ve Güzergâhları", *Tarih Okulu Dergisi*, 20 (2014), s. 52.

18 Adnan Eskikurt, a.g.m., s. 65-71. Anna Kommena'daki kayda göre Haçlı ordusunun bir kısmı Pelekanon'dan gemilerle doğrudan Kibotos'a (Hersek) geçmiştir. Demirkent Pelekanon'un kesin yerinin tartışmalı olduğunu belirtmektedir. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi (Makaleler, Bildiriler, İncelemeler)*, s. 26-27. Bilge Umar, Nicomedia körfezinde kara yolculuğunu kısaltmak için bir kıyıda ötekine geçişin kuzeydeki kıyısının Alexios döneminde, Gebze (Dakibyza) dibindeki iskeleye (Pelekanon/Eskihisar) kaydığını belirtmektedir. *Anna Kommena Alexiad*, Çev. Bilge Umar, s. 126. Clive Foss ise Pelekanon'un aslında bir kale olmayıp düzlükten ibaret olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Pelekanon'un Eskihisar olduğu düşüncesi doğru değildir. Foss, a.g.e., s. 80.

Balkanlar, İstanbul ve Anadolu'dan hac vazifesi için kutsal topraklara ulaşım yolu olarak da kullanıldığından bu yola "Hac Yolu" adı da verilmişti. Her yıl İstanbul'dan Mekke'ye karayolu ile gönderilen "Surre Alayları" da bu yolu takip ediyordu. Orta Kol ve Sol Kol Güzergâhları ise İstanbul, Gebze, İzmit, Bolu, Tosya üzerinden devam ettiğinden bu güzergâhlarda körfez geçişi gündeme gelmemektedir.¹⁹

Görüldüğü üzere Üsküdar'dan bir sonraki menzil olarak Anadolu yollarının asıl dağılım noktası olan Gekbûze (Gebze)'ye ulaşıp İznik'e doğru devam etmek istendiğinde körfez geçişi gündeme gelmektedir. Gebze'den yola devam edilip körfezin karşı kıyısına geçildiğinde ilk menzil olarak Dil (Hersek Dili) Menzilhane'si gelmektedir. Bu güzergâh Anadolu sağ kol üzerindeki iki önemli menzil olan Gebze ile İznik arasındaki en kısa bağlantı noktasıdır. Özellikle ordu ve hac kafilesi gibi kalabalık grupların dışındaki küçük kabileler de, düzenli işleyen gemiler vasıtasıyla, yolculuklarına körfez geçişi üzerinden devam etmektedirler. Ayrıca Bursa'dan İstanbul'a ticari veya askeri yolculuklarda Mudanya, Gemlik ve Yalova iskelelerinden gemi ile gidildiği gibi özellikle küçük kervanlar İzmit Körfezinin en dar bölgesi olan Hersek'ten karşı kıyıya geçerek kara yoluyla devam ederdi.²⁰

Dil iskelesi-Hersek üzerinden İzmit Körfezinin kayıklarla (gemilerle) geçilmesi 16. yüzyıl da Osmanlı ulaşım ağında aktif olarak kullanılan bir güzergâhtı. Bu hususta gösterilebilecek örneklerden biri 1547 yılında Fransa Kralı tarafından Kanuni Sultan Süleyman'a elçi olarak gönderilmiş olan Monsieur d'Aramon'un seyahatidir. Aramon Diyarbakır, Suriye ve İran seyahati dönüşünde Ocak 1550'de İzmit körfezini Hersek Dilinden karşıya geçmiş ve Gebze üzerinden İstanbul'a ulaşmıştır.²¹ Yine Hacı Nüreddin'in Hüseyin'in 940/1533-34 senesinde kaleme aldığı Makteli adlı Mesnevîsinde, Hersekzâde Ahmed Paşa'nın (ö. 1517) Dil denilen yerde yaptırdığı camide imam-hatiplik yaptığı ve burasının bir cami olmaktan öte, bolca hayırların yapıldığı, yolcuların gece gündüz konakladıkları bir külliye olduğu bilgisi bu geçiş güzergâhının 16. yüzyılda oldukça aktif olduğunu göstermektedir.²²

18. yüzyıl sonlarına doğru ise, kayıklarla körfez geçişinin kullanılmasına rağmen, Hersek'in eski önemini koruyamadığı yapıların işlevsiz kaldığı görülmektedir. Müellifi belli olmayan 1780 tarihli bir risalede, İstanbul-Şam-Hicaz Hac Yolu güzergâhında yer alan Hersek için şu bilgiler aktarılmaktadır: "*Gebze'ye üç saat uzaklıkta ıssız küçük bir kasaba olan Hersek'e, gemiyle Dil'e geçildikten sonra varılırdı. Hersek Ahmed Paşa 'cum'a kılınur' bir cami yaptırmıştı. Hacılar, hiçbir şeyin bulunmadığı Hersek'te durmayıp, yolları harap, sütlü ve yoğurdu bol Yeniköy derbentine giderek orada konaklardı.*"²³

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere "Ulu yol" ya da "hac yolu" olarak isimlendirilen Anadolu'nun sağ kolu, aynı zamanda Surre Alaylarının da yoluymuştu. 1864 yılına kadar Surre Alayı, karadan katır ve develerle gönderilmişti. O tarihten itibaren denizden vapurla gönderilmeye başlanmış ve bu durum 1908'lere kadar sürmüştür. 1908 den sonra Hicaz demiryolunun yapılması üzerine "Surre" trenle yollanmaya başlanmıştır.²⁴

Mümtaz Atalar, "Osmanlı Devletinde Surre-i Humayun ve Surre Alayları" adlı çalışmasında İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan yolların en başta gelenlerinden olan "Merkezi Ana Caddesi" olduğunu ve bu yolun, aynı zamanda Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye giden Hac Yolu olarak kullanıldığı zaman İznik'e gidişin İzmit körfezinden değil Hersek'ten başladığını belirtir.²⁵ Aynı şekilde yine Emrül-hacc yönetiminde Medine ve Mekke'ye gidilip hac farızası yerine getirdikten sonra aynı yol izlenerek tekrar İstanbul'a geri dönülmüştür.

6 Mart 1817 tarihli Hatt-ı Hümayun ekinde, Surre Emini Said'in, Şam'dan hareket eden surre ve hacı kafilesinin Dil İskelesi'nden geçmek suretiyle Gebze'ye gelmiş oldukları, buradan İstanbul'a doğru hareket edecekleri bildirilmiştir.²⁶ Surre-i Humayunun İzmit Körfezinden geçişi sağlamadığı durumlarda güzergâh İzmit üzerinden geçirilerek yola devam edilmiştir. Nitekim Dil İskelesi yolunun kapalı olmasından dolayı İzmit yolunun kullanılacağı, bunun için yolların ve köprülerin tamir ve bakımının yapılması için Kocaeli mutasarrıfı Esseyyid Hüseyin Paşa'ya 10 Şubat 1795 tarihli bir emir gönderilmiştir.²⁷

Görüldüğü üzere Üsküdar'dan İznik'e gitmek için ya İzmit Körfezinin etrafından dolaşmak ya da Dil iskelesinden karşıya geçmek gibi daima iki yol mevcuttu. Ortaçağ'da en azından İmparator Justinian döneminden

19 Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul, 2014, s. 52-69. Osmanlı Devleti'nin hem karada hem de denizde sahip olduğu yol sistemini ayrıntılı ve sistemli olarak ilk kez kaydettiği 1594-1595 tarihli menzil ve iskele defterinde Akdeniz yönünde sol kıyıları takiben Üsküdar-İzmir-İskenderiye-İskenderiye-Cezayir- Sütte Boğazı'na (Cebel-i Tarık Boğazı) ulaşan güzergâh İskele-i Bostancıbaşı Köprüsü, İskele-i Ali çayırı, İskele-i Maltepe, İskele-i Kartal, İskele-i Pendik, İskele-i Gekbûze, İskele-i Dilönü, İskele-i Hereke, İskele-i İznikmid, İskele-i Kazıklı, İskele-i Karamürsel, İskele-i Yalakâbâd, İskele-i Gemlik, İskele-i Mudanya, İskele-i Mihaliç, İskele-i Bandırma, İskele-i Aydıncık (=Edincik) hattından devam etmekteydi. *a.g.e.*, s. 149-150.

20 Yusuf Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.141. Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, Çev. Nilüfer Epceli, İstanbul, 2010, s. 121-126. Emrah Çetin, "Franz Taeschner'in Muhtelif Devirlerde Anadolu'nun Yolları Ve Cihan Münakalatına Nazaran Vaziyeti isimli Eseri Üzerine Notlar", *Tarih Okulu Dergisi*, 17 (2014), s. 338.

21 Jean Chesneau, *D'Aramon Seyahatnamesi, Kanuni Devrinde İstanbul - Anadolu - Mezopotamya*, Çev. Işıl Enverdi, İstanbul, 2014, s. 91

22 Abdülmecit İslamoğlu, "Hacı Nüreddin Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri", Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Edebiyat) II, Cilt, Sivas 2010.

23 Latif Armağan, "XVIII.Yüzyılda Hac Yolu Güzergâhı Ve Menziller (=Mena.Zilü'l-Hacc)", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt: 23, İstanbul, 2000, s. 83.

24 Ş. Tufan Buzpinar, "Surre", TDV. İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37, İstanbul, 2009, s. 569. Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, İstanbul, 1994.

25 Mümtaz Atalar, *Osmanlı Devletinde Surre-i Humayun ve Surre Alayları*, s. 129-131.

26 Yaşar Baş, "XVIII-XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Gebze Menzilhane'si", *Turkish Studies*, 8/5 (Bahar 2013), s. 102-104

27 Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Menzil Teşkilatı İçerisinde İzmit Menzili Ve Önemi", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Cilt:1, Kocaeli Büyükşehir Bl. Yay., Kocaeli, 2016, s. 385-86.

İtibaren seyyahlar genel olarak ikinci yolu seçiyorlardı. Osmanlı döneminde de kervanlar bu güzergahı kullanmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra büyük orduların nakillerinde Körfezi geçmekten ziyade etrafından dolanarak Anadolu'nun içlerine devam etmesi vaz geçilmez bir kural idi.²⁸

Sonuç olarak Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kullanılmış olan yollar üzerinde İzmit Körfezinin oldukça stratejik bir konumu olduğunu ve Avrupa'yı Anadolu'ya ve buradan Kafkasya, İran, Suriye, Mekke ve Medine'ye bağlayan ana yol üzerinde yer alan Körfezin, en dar noktasından yani Dil iskelesi ile Hersek Dili arasından geçişin aktif olarak kullanıldığı görülmüştür.

Orhan Gazi Gemiciler Vakfı ve İzmit Körfez Geçişi

Osmanlı Beyliğinin kuruluş sürecinde İzmit Körfezinin güney ve kuzey sahillerinde Bizans İmparatorluğuna karşı gerçekleştirilen hâkimiyet mücadelelerinde Hersek İskelesi - Dil İskelesi arasındaki körfez geçişinin kullanıldığı görülmektedir. Osman Bey, Bizans topraklarına karşı akın merkezi olarak Yenişehir'de yerleştiğinden sonra İznik'i kuşatmıştı. Kuşatma karşısında harekete geçen Bizans imparatoru bir orduyu İznik'i kuşatan Türkmenler üzerine göndermiştir. Bizans ordusunun karaya çıktığı yer Hersek Dilidir. Bunu haber alan Osman Bey'in Bapheus'ta (Koyunhisar) Bizans birliğini karşılamasıyla meydana gelen savaşta Osman Bey büyük bir zafer kazanmıştı. Savaşın meydana geldiği yer Yalak-Ovası (bu gün Altınova) olarak gösterilir. Bu savaşı dair Osmanlı kroniklerinden Neşri, karadan Gebze'ye yakın Dil-Ovası'na gelen Bizans askerlerinden denizi geçemeyenlerin dönüp İstanbul'a gittiğini kaydeder.²⁹

Osman Bey döneminden itibaren Güney Marmara'da kurulmaya çalışılan Türk hakimiyeti Orhan Bey'in 1329 Palekanon zaferi sonrası İznik ele geçirilmesiyle güçlenmiş ve 1337 yılında İzmit'in fethi ile de tamamlanmıştı. Palekanon muharebesinde Orhan Bey, Bizans birliklerinden önce hareket ederek, ordusunu Hersek İskelesinden Dil İskelesine geçirerek mevzi kazandırmıştır. 1329 Palekanon zaferi aynı zamanda İzmit Körfezinin kuzey sahillerinin de Türk hakimiyetine girmesini sağlamıştı. Bu zaferle körfezin kuzeyinde Hereke ve sahil kasabaları Üsküdar'a kadar Orhan Bey'in hükmü altına girdi. Orhan Gazi'nin 1329 Palekanon savaşından sonra Gebze'yi Kocaali'nin merkez şehri haline getirdiği burada bir külliye kurmasından anlaşılmaktadır. Sultan Orhan Dânişmenddivanı, Kartal köyü, Hatunsuyu köylerini Gebze Camii'ne vakıf yapmış; Gedikli, Dereköy, Dânişmentli, Çepni köylerini imaretine tahsis etmiştir.³⁰

Görüldüğü üzere Dil burnu-Hersek burnu arasındaki deniz ulaşımı Osmanlı beyliğinin kuruluş yıllarında stratejik bir güzergah olarak önemini korumaktadır. Bu nedenle olsa gerek bölgenin fatihi Orhan Bey, kuruluş tarihini tam tespit edemediğimiz bir dönemde bu iki burunda, Bizans İmparatorluğu döneminden kalma iskeleler arasında, ulaşımın sağlanması için bir vakıf tesis ederek bu vakfa dört gemi ile bu gemileri işletecek reis ve kürekçiler için iskelenin hemen yanında çiftlikler vakf etmiştir.³¹

Osmanlı devletinde nehir veya yakın kıyıları olan körfezlerde, boğaz bölgelerinde geçiş üç şekilde yapıldı. 1- Vakıf kayıkları ile ücretsiz olarak, 2- Bazı yerlerde sancak beyi ve diğer memurlar için bir çeşit gelir sağlanması amacıyla ücret karşılığı, 3- Fırat ve Tuna gibi büyük nehirlerde devletin kurduğu ve çoğunlukla askeri amaç için kullanılan nehir donanmaları ile.³² Osmanlı devletinin kuruluş sıralarında, yalnız birinci şekilde geçişe rastlanmakta olup, zamanla devlet bir imparatorluk şekline doğru geliştikçe, vakıf olan gemi ile iki yaka arasındaki geçişler, trafiğin sıklaşması sebebi ile, bazı şahıslar için bir para kazanma vasıtası şekline sokulmuştur.³³

Yıldırım Bâyezid'in (1389-1402) Dimetoka ile Ergene arasındaki Meriç geçidi için kurduğu kayık vakfında Prangı adlı nehir geçitinde hizmet edecek olan vakıf kayık, hükümdarın verdiği berat ile bu hizmete tayin edilmiş bir kimsenin tasarrufuna verilmişti; Onun maiyetinde daha başka kimseler de olup bunlar oraya yakın köylere mensup kişilerdi, işte bütün bu kimseler kanun adamı tarafından gemiciler olarak tanımlanmışlardı. Gemicilerin

28 Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, Çev. Nilüfer Epeçli, İstanbul, 2010, s.143.

29 Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak, Kuruluş*, Hayykitap, 2.baskı, İstanbul, 2010, s. 56. "...Bu haberi Osman Gâzi alup Sultan Alâeddin'e feth olah hisarları bildirdi. Ol dahi Osman Gâzi'ye tabl ve alem ve kılıç ve at ve hil'at-ı fâhire virüb Alâeddin'e giden adam gelmeden İstanbul'dan kâfir leşkeri gelüb Dil'den geçmeğe başladılar. Osman Gâzi Yaylak Hisarı'ndan dil alub, kâfirin gafletini bilüb Dil'den geçdiler, üzerlerine şücün idüb ve ba'de bazısını katl ve bazısını esir ve bazısı İstanbul'a firar etmişlerdir". *Kitâb-ı Cihânnümâ li-Kâtib Çelebi*, I. Cilt, Tıpkıbasım, Ankara, 2009, s. 678-679.

30 Halil İnalçık, "İznik için Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, Ed. Işıl Akbaygıl, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa, İş Bankası Yay., İstanbul, 2003, s. 59-85. Halil İnalçık, "Orhan", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 33, s. 375-386. H. İnalçık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafesus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul, 2000, s. 96.

31 Cengiz Orhonlu, Osmanlı belgelerinde nehir ve ırmakların köprü inşasına elverişli olmayan tehlikeli ve yaygın yerlerinde kayık ile geçişin temin eden kimseleri nitelemek üzere kullanılan "gemiciler" teriminin 16. yüzyılda bile nehir ve denizlerdeki vâsıtalar için kullanılan "gemi" adından kaynaklandığını belirtmektedir. Cengiz Orhonlu, "Gemicilik", *Türkiyat Mecmuası*, 15 (1969). Türkçe kayık kelimesi eski tarihlerden beri bilinmesine rağmen deniz ya da nehirlerde yüzen kürekli küçük ulaşım vasıtalarının adlandırılmasında bir kavram kargaşası görülmektedir. Bu hususta bakınız Necdet Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 176-177.

32 Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, YKY, 2.bsk. İstanbul, 2010, s. 96.

33 Orhonlu, *a.g.m.*, s. 159.

bulunduğu köy onlardan kinâye, "Gemicî" diye adlandırılmaktadır. Gemiciler, vakıf olan araziden ekip biçmeleri için kendilerine ayrılmış olan toprağı ektiklerinde, bunun için onlardan öşür ve resim alınmamaktaydı.³⁴

Dil iskelesinin yer aldığı Gemiciler Köyünün Sultan Orhan Gazi evkafından olduğuna ve vakfedilmiş gemileri işleten reislere, kürekçilere ve köyün imamının tasarrufuna çiftlikler tahsis edildiğine dair ulaşabildiğimiz en erken tarihli kayıt 1523 tarihlidir. "*Karye- i Gemiciler. Vakıfdır Orhan Bey'den tâbe serâhu Dil'de olan gemileri işledirler tâbî-i Gegivize*" kaydı altında toplam 22 adet çiftlikten dördü reislerin biri de kim imam olursa onun tasarrufuna bırakılmıştır. Çiftliklerden reislere tahsis edilen dört çiftlikte buğday, arpa ve yulaf hasılları kaydedilirken bazı çiftlikler de hali (boş) notu düşülmüşken bazılarında ise sadece tasarruf sahibinin adı verilmiştir.³⁵

1530 tarihli muhasebe-icmal defterinde yer alan kayda göre ise "*vakf-ı keştibân an cânib-i Orhan Dilde olan gemileri işledürler*" ifadesinin altında birer çiftlik ve gemi (keşti) tasarruf eden dört reis ve kürekçiler için 12 adet çiftlik kaydedilmiştir. Reislerin tasarrufundaki çiftliklerin üçüne 160 akçe birine 230 akçe hasıl kaydedilmiş iken gemilerin her birine 1000 akçelik hasıl yazılmıştır. Kürekçilere ait çiftliklerin sadece sayısı verilmesi bu çiftliklerin herhangi bir gelirinin olmadığını göstermektedir.³⁶

Bu iskelelerde kullanılan kayıkların at kayığı olduğu Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde belirtilmektedir. Ancak bu güzergâhta gerektiğinde İstanbul veya İzmit gibi merkezlerden gönderilen daha büyük ölçekli kayık/gemilerin kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Uzunçarşılı'nın aktardığına göre "At kayıkları" eski Salapurya (küçük mavna)'nın içi döşemeli olup baş ve kık tarafları rampalıdır. Rampalar hayvanların kaymamaları için çitalıdır. İki baş ve iki kık tarafında dört küreği vardır. Son zamanlara kadar Üsküdar'la Kabataş arasında da kullanılmıştır.³⁷ Hayvanların düşmemesi için baş ve kık taraflarında çitalı rampaları olan ve nakliyede kullanılan at gemileri, bilhassa Üsküdar-İstanbul ile Lapseki-Çardak ve Gelibolu arasında atların ve her türlü teçizatıyla orduların nakillerinde kullanılmışlardır.³⁸

İdris Bostan'ın tespitlerine göre 1475 yılında Gelibolu'daki donanma kadirga, kalyata, kayık, at gemileri ve tüccar gemilerinden oluşuyordu. Bunlardan kadirga, kalyata ve kayıklarda görev yapan reis, azap ve gumiler maaşlı olarak donanmaya hizmet veriyorlardı. At gemilerinde hizmet eden reisler ise maaş almıyor ancak kendilerine tahsis edilen çiftliklerin gelirlerinden istifade ediyorlardı.

Yine Bostan'ın aktardığına göre önceleri at gemileri, reislerinin mülkü olduğundan hizmetleri karşılığında çiftlik tasarruf ettikleri gibi, taşımacılıktan sağlanan gelirlerin de yarısına sahip oluyorlardı. Halbuki II.Bayezid (1481-1512) zamanında at gemileri devlet hizmetine (beylik) alınarak reislerinin tasarrufunda olan çiftlik ve mezraların gelirleri de "*hassa-i humayun*"a aktarılmış, reisler ise maaşa bağlanmıştır.³⁹ Yukarıda Orhan Bey tarafından Dil İskelesi olarak adlandırılan iskeledeki dört adet kayığın körfezin karşı kıyısına yolcuları geçirmeleri şartıyla tahsis edildiği ve bu kayıkları işletmek şartıyla reislerine iskelenin yanındaki araziden 5 çiftlik yerin gelir olarak kaydedildiğini belirtmiştik. 16. Yüzyılın ortalarında bu reislerden birinin, tasarrufunda olan çiftliği sattığının haber alınması Dil iskelesinde görevli gemilerin reislerinin teftişini gündeme getirmiştir.

1553 tarihli Gebze Kadısına yazılan tezkirede Dil gemisi reisi olan Karaçomak adlı kimsenin reisliği karşılığında mutasarrıf olduğu çiftliği 1000 akçeye satmış olduğunun bildirildiği; bunun üzerine derhal bu reisin teftiş edilip bu çiftliğin kime, hangi tarihte ve kaçta satıldığı, reisin aldığı bu parayı ne yaptığı ve çiftliğin kimin elinde olduğunun tespit edilmesi emredilmiştir. Ayrıca Dil gemilerinin reislerinin yoklamasının yapılması, hizmetlerinde bir kusur veya yanlışları olanların yerlerine iş bilir kimselerin görevlendirilmesi emredilmiştir.⁴⁰

1561 tarihli evkafe defterinde "İskele-i Dil hâric ez defter tâbî-i Gegboze" kaydı altında yapılan açıklamada "*Defter-i atıkde kürekçi elinde olan çiftlikler dahi hâliyâ reisler tasarrufundadır*" ifadesinden 16. yüzyıl ortalarına doğru, kürekçilerin ellerindeki atıl (hâli) çiftliklerin reislerin tasarrufuna geçtiği anlaşılmaktadır. Bu durum 17. yüzyıl sonlarında reislerin tasarrufundaki çiftliklerin 16. yüzyıl başındaki çiftliklere oranla hâsıllarının çok daha fazla olmasını açıklamaktadır.⁴¹

34 Orhonlu, *a.g.m.*, s. 161-163. Osmanlı sultanı ve hanedanın halkın ulaşım ihtiyacını karşılamak üzere gemi ve kayık vakfetmesinin örneklerine sonraki yüzyıllarda rastlanmaktadır. Sultan I. Mahmut, İstanbul ile Boğaziçi köyleri arasında ulaşım hizmeti görece büyük bir sandalı, Haseki Gülnuş Valide Sultan'da Süveyş'te kullanılmak üzere gemi ve sandallar vakfetmiştir. Fatma Şensoy, Osmanlı İmparatorluğunda Vakıfların Ekonomik Boyutları, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (2016), s. 48. Körfezin iki yasa arasında kayıkla ulaşımın sağlanmasına bir örnek de Midilli körfezinde yer almaktadır. Yere nahiyesi kuş uçumu Midilli kasabasına epey yakın olmasına rağmen, kara yolu ulaşımı ancak körfezin etrafının dolaşılmasıyla mümkündür. Oysa mavna, pereme ve zevrak gibi çeşitli deniz vasıtalarıyla karşı kıyıdaki iskeleye geçip Midilli kasabasına ulaşım hem daha kısa hem daha kolaydı. Bu nedenle bölgede kurulan zevrak (kayık) vakıfları ulaşımı deniz vasıtalarıyla sağlayarak sosyal bir hizmet görüyordu. İbrahim Oğuz, Osmanlı Midillisindeki Şahıs Vakıflarının Amaçlarına Dair, *Tarih Okulu Dergisi*, 21 (Mart 2015), s. 275.

35 BOA. MAD. Defter No: 22, s. 42-43.

36 BOA. TD. Defter No: 438, s. 792.

37 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, 1948, s. 457.

38 İdris Bostan, *Tersane-i Amire*, s. 91; İ. Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul, 2005, s. 260 Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilen askerlerin naklinde kullanılan gemilerin adıydı. Bu gemilerle insandan başka at da geçirildiği için bu adı almıştı. At gemilerinin kürekçilik vazifesini acemi oğlanları görürlerdi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993, C. 1, s. 110.

39 İdris Bostan, *Türk Denizcilik Tarihi*, s. 78-80.

40 BOA. MAD. Defter No: 233, s. 51

41 BOA. TD. Defter No: 733, s. 476-477. TKG.M. TD. Defter No: 579, s.52.

Dimetoka kazasına bağlı Ferecik nahiyesinde yer alan Gemicî köyü, Meriç nehri üzerinden geçişi temin ediyordu. İlk kuruluşu vakıf şeklinde olan köy halkı Meriç nehrinde gemi işletirdi. Buradaki gemilerin tahsisatı için gemicilere Ak (İne Gazi) ile Flori ırmakları arasında bulunan Ak ve İne Gazi mezraası tahsis edilmişti. Buna karşılık geçirdikleri yolculardan hiç bir ücret almayacaklardı.⁴²

16. Yüzyıl kayıtlarında Orhan Bey tarafından Dil İskelesinde kurulan Gemiciler vakfına ait gemilerin yolcuları ücretsiz taşıdığına dair bir ifade yer almamaktadır. Ancak 1584 tarihli Yalakabad (Yalova) kadısına yazılan hükümde gemicilerin karşıya geçmek isteyen yolculardan fazla ücret talep ettiği belirtilmektedir. Hersek Dilinde olan gemicilerin Dilden karşı yakaya geçiş yapanlardan fazla akçe alıp, akçe vermeyenleri karşıya geçirmeyip bekleterek zulüm ettiklerine dair şikayetler üzerine kadının Hersek Diline gidip kasabada oturarak gemicilerin işlerini kontrol etmesi bildirilmiştir. Ayrıca geçen yolculardan akçe alınmaması şayet akçe alındığı haber alınırsa "hakkından gelinir bilmiş olasin, şayet bu husus gizlice takip edilip tespit edilirse özrün makbul olmaz" diyerek bu hususta devletin tavrı net olarak vurgulanmıştır.⁴³ Belgedeki "âyende ve revendenin akçelerin aldırılmayub" ifadesi daha önce belirtilen "Dilden ubur edenlerden ziyade akçe alub" ifadesiyle birlikte düşünüldüğünde geçiş ücreti alınmaması gerektiği olarak değil tespit edilmiş olandan fazla ücret alınmasına izin verilmemesi olarak anlaşılmalıdır. Bu belgede dikkat çeken ikinci bir husus "Hersek Dilinde olan gemiciler" ifadesidir. Bu ifadeden Hersek iskelesinde de ayrı gemicilerin olduğu yorumu çıkarılabilir de olayın yaşandığı tarihe yakın bir zamanda Hersek'e dair gözlemlerini aktaran Evliya Çelebi'nin notlarında bu hususa aydınlık getirecek ifadeler rastlıyoruz. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre: "... bu merkûm Hersek dil kurbunda bir hân-ı azîm vardır, âyende vü revende anda mihmân olup karşı tarafda kayıklar gelmeğe muntazır olurlar..."⁴⁴

17.yüzyıl başlarına gelindiğinde vakfa ait dört kayığın hizmete devam ettiği görülmektedir. Dil iskelesinde Orhan Gazi tarafından vakf edilen kayıklardan birinin reisi, 1599 yılı sonunda kendisi reislik görevini icra ederken diğer reislerin elinde olan üç kayığın kalafata muhtaç olması üzerine üçünün de birlikte kıyıya çıkarıldığını, kayıkların karada beş ay kaldığını ve bu sürede reislerin işi takip etmediğini, bu beş ay süresi içinde bu üç kayığın işini de kendisi üstlendiği, bir gün halkın kalabalık olarak gelmesi ve bunları karşıya geçirmeye yetemediğinden halkın iskelede birkaç gün kalıp sıkıntı çektiğini ve bunun sonucu reisliğinin elinden alındığını ifade etmiştir. Ayrıca kendisinin yerine başka bir bölgeden iki kişinin müştereken reis olarak görevlendirildiği ve kendisinin zor duruma düştüğünü ve dileğinin kendisinin teftiş edilmesini, hatta burada reislik bilmez kimselerin olduğunu onların dahi teftiş edilmesini, başka mahalden gelen kimselerin rüşvet vererek reis olduklarını belirtmiştir.⁴⁵

Kayıkların kapasitesinin düşük olması kalabalık halk guruplarının dışında askeri sevkîyatlarda da vakıf kayıklarının yetersiz bırakmıştır. 1607 yılında Bursa'ya gönderilen askerler Dil İskelesine geldiklerinde mevcut kayıklar ile buradan karşıya geçmeleri sıkıntıya ve gecikmeye neden olmuştur. Bu nedenle askerlerin karşıya geçirilmesi için İzmit'te olan kadirgârlardan üç adedinin geçici olarak Dil İskelesine gönderilmesi kararlaştırılmış ve askerler bu kadirgârlar ile Hersek iskelesine sevk edilmiştir.⁴⁶ Bu yıllarda Dil iskelesinden asker sevkîyatında sıkıntılar yaşanması nedeniyle olsa gerek ki 1609 senesinde Dil İskelesinin ve burada bulunan hanın tamiri emredilmiştir.⁴⁷

Gemicî ve kürekçilere vakfedilen çiftliklerin işletilmemesi üzerine atıl duruma düştükleri görülmektedir. Bu durum çiftliklerin statülerinin ve sahiplerinin değişmesine neden olmuştur. Atıl durumda kalan 5 çiftlik yer 3000 akçe kılıç tımarı olarak Mehmet Şaban'a verilmiştir. Mayıs 1661 tarihli bir kayıta yer alan "...Gemiciler nâm karye merhûm ve mağfûrun leh Sultan Orhan Gâzi tâbe serâhu evkâfından olup Dil'de olan gemiler için reislerine ve imamına karye-i mezbûrede olan beş çiftlik yerleri ile vakf ve şart edüp lâkin cümle zamandan berü kimesne tasarrufunda olmayup hâli ve harâbe olduğu.....ehl-i örf zümresinden kâtibân-ı ketebe-i hasadan Mehmed Şaban'a ulûfesi hazineye kalmak ve üç bin akçe kılıç tımar olmak üzere emr-i şerîf ile verildiği kaydedilmiştir." ifadeleri bu durumu izah etmektedir.⁴⁸

Gemiciler köyü toprağında 5 çiftlik mensûh tımarın mutasarrıfı Dil İskelesinin kendi mülkünden olduğunu iddia ederek iskeleden geçiş yapan koyunlardan koyun başına birer akçe "bac-ı ubur" veya "resm-i geçid" (geçiş vergisi) talep etmesi anlaşmazlığa neden olmuştur. 1706 tarihli bir hükümde "Gemiciler köyü tımarına bac-ı ubur hâsıl kayd olunmayup ve bu âna değîn alınagelmîş değil iken hâliya karye-i mezbûre sipahisi Haydar nâm sipahi hilâf-ı kânun ve defter mürûr ve ubûr eden koyundan bana bac-ı ubur hasıl yazılmışdır

42 Orhonlu, a.g.m., s. 162-163.

43 BOA. A.DVNS.MHM. 52/135, H. 7 Safer 992 (19 Şubat 1584).

44 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu -Dizini, II. Kitap, Haz. Zekeriyâ Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, 1999, s. 40

45 BOA. T.SMA. 970/25, 13 Cemaziyelahir 1008 (31 Aralık 1599)

46 BOA. A.DVNS.MHM.d, 76/47.

47 BOA. A.DVNS.MHM.d, 79/50.

48 TKGM. TD. Defter No: 579, s.9, Evâhir-i Zilhicce 1117 (Nisan 1706)

deyü koyun başına birer akçe taleb” etmekte olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹ Ancak bu hususta yapılan tahkikat ve yazışmalardan anlaşıldığı üzere Gebze’ye tabi Gemiciler köyündeki Dil İskelesinden, Bostancıların Orta Vakfı (Hasekiler Vakfı Ortası) mütevellileri olan hasekiler sorumludur. 1742 tarihli bir kayıтта *“iskele-i mezbûrun bostânî payı olmak üzere cânib-i vakfa teslim oluna gelüp”* denilerek Dil İskelesinin Bostancılar vakfının tasarrufuna geçmiş olduğu görülmektedir. Bu hususta Gebze naibi İmamzâde Osman’ın yazısında gemici reislerinden Mehmed Beşe ibn-i Ali ve Hasan Beşe ibn-i Hüseyin ve Mehmed Beşe ibn-i Halil ve Osman Beşe ibn-i Mehmed adlı şahıslarında görüşü alınmıştır. Burada görüldüğü üzere 4 geminin (kayık) 1743 yılında da var olduğunu görüyoruz.⁵⁰

Belirttiğimiz üzere iskele Gebze’deki Koru-yu Hûmayuna dâhil olduğundan dolayı buranın geliri, eskiden beri bostancılar vakfının payı olarak alınır. Şöyleki; müteveli-i vakfın vekili İbrahim Haseki ile sipahi Mehmet muhakeme olunduğunda Dil İskelesinin resm-i tapusu bostânî malı olmak üzere bu vakfa teslim edilmiş olduğu belirtilmiştir. Ancak Mehmet de elinde olan *“sûret-i defter-i hâkânî”* gereğince müdahale edebileceği cevabını vermiş, bunun üzerine Mehmet’in elindeki kayda bakıldığında Dil iskelesinin, tımarına hasıl kayıt olunmadığı tespit edilmiştir. Köyün yaşlılarından bu durum sorulduğunda Dil iskelesinin tamir ve yenilenmesinin hasekiler Ortası Vakfı tarafından yaptırıldığı, vergilerinin eskiden bostani payı adıyla müteveli tarafından alınmakta olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda defterde Gemiciler köyü altında iskele kaydı olmayıp *“hariç-iz defter”* olduğundan 5 adet çiftlikten başka tımarın iskele ile bağı olmaması gerektiği belirtilmiştir (23.04.1743).⁵¹ Böylece Yaşanan anlaşmazlık üzereni bu iskenenin tamiri ve her türlü bakım ve tasarruf hakkının Bostancı Ocağı Vakfına ait olduğu padişah fermanı ile onaylanmıştır.

18. yüzyılın sonlarına ait bir Mühimme hükmündeki *“Bundan akdemce Geğboze civârında vâki’ Dil İskelesi kayıkçıların oldukları Mu’allim karyesinde...”*⁵² ifadesinden Gemiciler köyündeki reislerin köyün hemen yakınında ki Muallim köyüne yerleştiklerini anlamaktayız. Muallim köyünün bu ifadeden yaklaşık 45 yıl sonra yapılan temettuat sayımında Dil İskelesinde sefine ya da sefine hissesi geliri olanların sayısının çokluğu dikkat çekicidir. Yüzyıllar içerisinde İzmit körfezindeki gerek ticari gerekse yolcu taşımacılığında artan talep körfeze kıyı köylerde gemicilik mesleğinin çoğalmasına neden olmuştur.⁵³ Gemiler pahalı olması nedeniyle ortak mülkiyet gemi sahipliğinde sıklıkla görülmektedir. Bir gemiye ikiden fazla şahsın ortak olduğu bazı durumlarda bu gemi belli adet paylara bölünmüş kabul edilerek her bir ortağın gemide kaç paya sahip olduğu belirtilmiştir.⁵⁴

Dil İskelesindeki kayıkçıların Muallim köyüne yerleştiklerine dair bilgi Muallim köyünün halkı tarafında da ifade edilmiştir. 1882 yılında köy halkı adına yazılan arzuhalde 50 hane olan Muallim köyü halkının çoğunluğunun Dil İskelesinde kayıkçılık işiyle meşgul olduğu, çok eski zamanlardan beri atalarından kendilerine intikal ettiği gibi karşı kıyıda yer alan Hersek İskelesine ve bu iskeleden Dil İskelesine yolcu ve hayvan taşıyarak geçimlerini sağladıkları ifade edilmiştir. Ancak 1882 yılı itibarıyla Hersek iskelesinden geçirilecek hayvanlardan vergi alınmaya başlaması Anadolu’dan İstanbul’a hayvan sevk eden tüccarların bu iskeleyi kullanmaktan vaz geçerek İzmit körfezini dolaşmalarına ve bunun sonucu Dil İskelesinin iş görmez hale geldiği ifade edilmiştir.⁵⁵

Roma ve Bizans dönemlerinde olduğu gibi İstanbul’dan direk Hersek’e gemilerle ulaşım sağlanması Osmanlı döneminde de kullanılan bir güzergah olmuştur. 1742 yılında Dil adlı mahalle tayin olunan beşer çift on kıta ve dörder çifte beş kıta ki toplam 15 adet Üsküdar ateş kayıkları Dil’e gelerek Sadrazamın kayığı ile birlikte onun maiyetini İstanbul’a getirmiştir. Kayıkçılar kethüdası arzuhal yazarak bunların ücretlerinin kalan kısmının ödenmesini talep etmiştir.⁵⁶ Aynı şekilde askeri nakliyat içinde bu yolun kullanılmasına 19. Yüzyılda da devam edilmiştir. Örneğin 1839 Nisanında Anadolu’ya gönderilecek olan top mermisi ve barut gibi mühimmatın Tophane-i Amire’den gemilere yüklenilerek Hersek iskelesinde karaya çıkarıldığı ve buradan kara yoluyla nakledildiği görülmektedir.⁵⁷ Bununla birlikte askeri mühimmat ve askerlerin sevkinde körfezden Hersek’e geçişin bir alternatif olarak kullanılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Ocak 1833 yılında, Dilbaşından karşı kıyıya asker, top ve mühimmatın nakli için kullanılan mavnaların bazılarının hasar görmesi üzerine bunların tamirleri için *“sadaka-i şahane”* olmak üzere kayık sahiplerine devlet tarafından 3000 kuruş verilmesi talebi bu geçişe dair bir örnek teşkil etmektedir.⁵⁸

Kocaeli Sancağı başkentini, cins kereste ve yakacak ihtiyacının karşılandığı en önemli merkezlerden biri idi. Kereste ve odunların nakli İzmit körfezi iskelelerinden yapılmaktaydı. 1776 yılı başında İzmit tersanesinde mevcut olan ecnas kerestenin Dil kayıklarıyla Tersane-i Amire’ye nakl olunması emri Gebze mahkemesinde

49 BOA. A.DVNSSKT.d, 45/92.

50 BOA. C.NF. 13/635.

51 TKGM. TD. Defter No: 579.

52 BOA. A.DVNSMHM. Defter No:186, s. 129.

53 BOA. MLVRD.TMT. Defter No: 5108. Bu hususta Osmanlı arşivinde bir hayli malumat bulunmaktadır.

54 Fethi Gedikli, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Deniz Taşımacılığına Dair Bazı Hukuki Terimler ve Düzenlemeler”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1 (2006), s. 45. Fethi Gedikli, *Osmanlı Şirket Kültürü, XVI.-XVII. Yüzyıllarda Mudarebe Uygulaması*, İz yayıncılık, İstanbul, 1998. s.237.

55 BOA. ŞD. 701/29.

56 BOA. C.DH. 91/4544.

57 BOA. C.AS. 469/19547.

58 BOA. C.ML. 11/464.

kayıkların (sefain) reislerine tebliğ edildiğinde Dil İskeleyinde yedi adet kayık bulunduğu ve bunun dört adedi köhne olduğundan yolcu nakli dışında herhangi bir yükleme yapılmasının mümkün olmadığı, yeni olan 3 adet geminin ise bu işi üstlenebileceği bildirilmiştir.⁵⁹ 16. yüzyılda Dil iskeleyinde görev yapan kayık sayısı dört iken bu sayı 1776 yılında yedi olarak görülmektedir.

Dil iskeleyi-Hersek arasındaki kayıkların hizmetlerini yeteri kadar hızlı gerçekleştiremedikleri yahut mevcut kayıkların 1776 yılında da ifade edildiği gibi yarısından çoğunun köhne olması 1801 yılında ordu için haberleşmeyi sağlayan "telhis tatarlarının" vakit kaybetmeksizin körfezden geçişinde kullanılmak üzere Üsküdar İskeleyinden bir mavna ve 8 neferin Dilbaşında (Dil İskeleyi) görevlendirilmesini gerektirmiştir.⁶⁰

Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall'ın 1818'de yayınlanan eserinde Dil İskeleyi ve Hersek arasında deniz vasıtalarıyla ulaşımın sağlandığı belirtilmektedir. Hammer'in ifadelerin aktaracak olursak: "... Tavşancıl'dan 1 fersah ötede, Dil kıyısında körfezin karşısına geçmek üzere tekneye bineceklere hizmet veren bir han ve ahırlar topluluğu bulunuyor. Dil'in karşı yakasında yavaşlan yerin adı Hersek. Dilden bir fersah denizden yarım fersah uzaklıkta Muallim köyü bulunmakta..."⁶¹

Körfez geçişinin bu güzergâhına dair bilgi aktaran diğer bir seyyah ise George Keppel'dir. Keppel 8 Aralık 1829'da Üsküdar'dan hareketle dört saat sonra Kartal'a ve oradan Gebze'ye varır. Gebze'den altı mil sonra Nikomedia ya da İzmit Körfezi kıyısına varır burada karşılaştığı küçük köyün adı Malsum (Muallim köyü olacak) dur. Burada güvertesiz ama ferah bir küçük tekneye binerek karşı kıyıda dağlık bir bölgenin devamı olan oldukça alçak bir kara parçasına çıkar... Dil'den bir buçuk mil sonra bir posta istasyonu olan ve geceyi geçireceği Hersek' gelir.⁶² Keppel'in anlatımı Dil İskeleyi kayıkçılarının Muallim köyde yaşadıklarına dair bilgiyi teyit edici mahiyettedir.

II. Mahmud döneminde 1840'da Posta Nezaretinin kuruluşundan hemen sonra, Edirne ve Anadolu taraflarına ilk posta konvoyları çıkarılmıştır. Postahanelerde her türlü postacılık yapılır, posta maddelerinin ücretleri alınır ve bu arada postayı tatarlar taşırdı. Posta Nezareti kurulmadan önce, ülke genelinde devlet haberleşmesini temin için görev yapan menzilhaneler ve menzilhane görevlileri, sürücüler ve diğer haberleşme görevlileri yeni dönemde de vazifelerini yapmaya aynen devam etmişlerdir. Bu dönemde İstanbul'dan Hersek üzerinden Bursa, İzmir, Kayseri ve Halep'e posta güzergâhları oluşturulmuştur.⁶³

Dil iskeleyinden Hersek iskeleyine posta ve diğer önemli şeyler nakli için tayin edilmiş kayıkların her bir seferinde öteden beri kayıkçı başına 2,5 kuruş verilmekteymiş. 1847 yılı başlarında Her bir kayıkta 5 kayıkçı olmadıkça karşı kıyıya gidip gelmekte sıkıntı çekildiği ve bununda postanın zamanında yerine ulaştırılmasını geciktirdiği belirtilerek, ayrıca kayıkçıların fakir kimselerden oldukları vurgulanarak 5 kayıkçının yer aldığı bir kayığın sefer ücretinin 20 kuruşa çıkarılması yani 7.5 kuruşluk zam kayıkların reisleri tarafından talep edilmiştir.⁶⁴

3 Mayıs 1873 tarihinde açılan Haydarpaşa-İzmit Demiryolu hattı Dil İskeleyinden geçmekteydi. Mansel, demiryolunun iskele yakınından geçmesini Hersek Dili ile Dil İskeleyi arasındaki geçiş açısından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Ona göre " *Dil İskeleyi Ortaçağda bir çok orduların ve bu arada Haçlı ordularının karşı tarafta Helenopolis ve Kibotos gibi kasabalar kapsayan Hersek Diline geçmelerine şahit olmuş, daha sonraları ise bir geçit iskeleyi olarak, demiryolunun inşasına kadar, önemini korumuştur*"⁶⁵

Haydarpaşa'yla İzmit arasındaki demiryolu aynı zamanda deniz nakliyatını tamamlayıcı bir alternatif olarak düşünüldüğünden sahile yakın bir güzergah seçilmiştir. Bu nedenle hat boyunca denizle demiryolu bağlantısını kuracak iskeleler inşa edilmiş veyahut mevcut iskeleler yenilenmiştir. İnşa edilen iskeleler arasında yer alan Dil İskeleyi Bizans döneminden itibaren kullanılan taş iskelenin yenilenmesi ile elde edilmişti. İskelenin yenilenmesiyle birlikte iskeleye yakın bir mesafede istasyon binası inşa edilmiştir. Haydarpaşa-Tütünciftlik arasındaki yolcu binalarının 1889-1892 yılları arasında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁶

1896 yılı sonlarına gelindiğinde Karamürsel Meclisinden kaleme alınan bir yazıda Hersek köyü yakınındaki Dil İskeleyinden yaz ve kış yolcu eksik olmadığı, yılda yaklaşık 100 binden fazla hayvanın karşıya geçirildiğinin ifade edilmiş olması bize demiryolu inşasından sonra da körfez geçişinin yoğun olarak tercih edildiğini göstermektedir.⁶⁷ Dil İskeleyi istasyonunda trenden inen yolcuların karşı kıyıya geçişleri için en yakın mesafenin Hersek'e geçiş olması nedeniyle bu istasyondan kayıklarla karşı kıyıya geçişin tren yolunun yapımından sonra

59 BOA. C.BH. 257/ 11892.

60 BOA. C.AS. 131/5850. Burada mavna bir aded ve günlük 10 kuruştan 30 gün 300 kuruş hesaplanmış.

61 Yavuz Uluğün, *Seyahatnamelerde Kocaeli*, İzmit 2008, s. 104.

62 Uluğün, a.g.e.; George Keppel, *Narrative of a Journey Across the Balkan: Two Passes of Selimno and Pravadi Also of a Visit to Azani and Other Newly Discovered Ruins in Asia Minor in the Years 1829-1830*, c. 2, Londra 1831, s. 143

63 Nesimi Yazıcı, "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *OTAM*, 3 (1993), s. 337-338.

64 BOA. C.NF. 30/1497.

65 A.Müfit Mansel, a.g.m., s. 546.

66 Yonca Kösebay Erkan, Zeynep Ahunbay, "Anadolu Demiryolu mirası ve korunması", *İtÜdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, 7/2 (2008), s. 20.

67 BOA. BEO. 847/63458

azalmaktan ziyade artmış olacağını ifade edebiliriz. Ancak 19. Yüzyıl sonlarında İzmit körfezinde Darıca, Tavşancıl gibi Dil İskeleyinin çevresindeki iskelelerin gelişmesi ve bu iskelelerden yolcu ve eşya taşımacılığının artması Hersek-Dil İskeleyi hattına alternatif güzergahlar oluşturmuştur. Buna rağmen özellikle Batı Anadolu'dan İstanbul'a sevk edilen küçükbaş hayvanlar için Dil İskeleyi-Hersek hattı karşı kıyıya geçişte daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi önemini korumuştur.

Ahmed Midhat Efendi, Tanzimat dönemi gazeteci ve yazarı Keçecizâde Ferik İzzet Paşa'ya ait bir yat ile 1890 yılında İzmit Körfezi'nde bir gezinti yapmıştır. Midhat Efendi, Darıca önünden Dilburnu'na doğru rüzgârın esiş yönü yüzünden hayli ilerledikten sonra denizin şiddetinden kurtulmak için sahile doğru Eskihisar karşısına yanaştıklarını belirtir. Eskihisarın Gebze kasabasının iskeleyi olduğunu belirttikten sonra orasını köy bile saymanın caiz olmadığını, üç dört kulübeden ibaret bir yer olduğunu, aynı şekilde sahilten üç dört mil içeride bulunan Gebze kasabasının da hiçbir öneminin kalmamış olduğunu ifade eder. Dil İskeleyinin hemen yakınında yer alan Tavşancıl sahiline demir atan Ahmet Mithat Efendi, burada Tavşancıl ile Karamürsel arasında yolcu taşıyan iki üç çifte kayığın olduğu bilgisini verir. Bu kayıklar Tavşancıl tren istasyonundan aldıkları yolcuları Karamürsel'e taşıdıkların sefer saatleri trenin saatine göre planlanmıştır.⁶⁸ Bu gezinti güzergâhında Dil İskeleyisinden geçmiş olmasına rağmen buraya dair hiçbir bilgi aktarılmaması dikkat çekicidir.

Ahmet Midhat'ın bahsettiği Tavşancıl-Karamürsel arasındaki kayıklarla ulaşım Haydarpaşa-İzmit demiryolu hattına dair İngiltere tarafından hazırlanan bir haritada İzmit körfezinde iki kıyı arasında deniz ulaşımının olduğu hatlar arasında gösterilmektedir.⁶⁹

20. yüzyılın başlarından itibaren İzmit Körfezinde deniz ulaşımı ve taşımacılığı kurulan yeni iskelelerle gelişmiştir. Bu tarihlerde körfezin kuzey yakasında Dil İskeleyine yakın olarak Darıca Limanı gelişme göstermiştir. 1926 yılı Türk Deniz Ticari Yılığına göre Darıca Limanı, Gebze kasabası ile Mollafenari, Aydınlı, Muallimköyü ve Gebze'nin diğer nahiye ve yerleşim yerlerinin iskeleyidir. Darıca'da ahşap ve beton olarak iki iskele mevcuttur. Bunların dışında Darıca'nın 12 mil doğusunda Hereke'de taştan bir iskele mevcuttur.⁷⁰

Körfezin güney sahillerinde Hersek Burnu yakınında ise bölgenin en işlek limanlarından birinin yer aldığı Karamürsel limanında iki iskele bulunmaktadır. Bunlardan biri vapur, diğeri kayık iskeleyidir. Bununla birlikte 1926 yılı itibarıyla her iki burundaki (Dil-Hersek) iskeleler faal durumdadır ancak karşı kıyıya taşımacılığın devam ettiğine dair bilgiye sahip değiliz.⁷¹

20. yüzyılın ikinci yarısı özellikle Dil İskeleyinin kaderinde yeni bir dönem açmıştır. 1955 yılında E-5 karayolunun geçmesi Dilovası'nın jeopolitik değerini artırmıştır. 1964'te Marshall Boya, İzocam, 1969'da Çolakoğlu, Sümerbank, Nasas, Olmuk- Sa, Lever, Sedef Gemi ve sonrasında DYO, Basf, Sümerbank ve Kimas gibi birçok fabrika bölgede faaliyete geçmiştir. 1960'lı yıllarda başlayan sanayileşme girişimleri beraberinde hızlı bir nüfus artışına yol açmıştır.⁷²

İzmit körfezinin çevresindeki yoğun endüstrileşmeyle birlikte ulaşımda karayollarının yükü artmıştır. 1970'lerde İstanbul-İzmit arası halk arasında "ölüm yolu" diye adlandırılmıştır. Mudanya-İstanbul, Bursa-İstanbul mal hareketlerinin de bu yoldan akıtılmak durumunda oluşu ve elde başka bir seçenek (alternatif) bulunmayışı ölüm yolunun iyice tıkanmasına neden olmuştur. Kara yolunda yaşanan sıkışıklığa alternatif olarak körfezin feribot sefer ve güzergahlarının arttırılmasını gündeme getirmiştir.

İstanbul Ticaret Odası Bölge Çalışmaları tarafından hazırlanan 1975 tarihli raporda, Kartal-Yalova Arası Arabalı Vapur Seferlerini Daha Ekonomik Kılacak Yeni Bir Ulaşım Bağı Oluşturulması için Darıca-Hersek-Çatalburnu Hattı planlanmıştır.

İstanbul Ve Yöresini Ege Ve Güney Marmara'ya En Kısa Yoldan Bağlama Gereği: İzmit-İstanbul arası karayolu kazalarının en çok olduğu bölgedir. "Ölüm Yolu" adının verildiği İzmit İstanbul karayolunda her yıl en az 200 ölü ve 850 yaralının olduğu kazalar yaşanmaktadır.

İstanbul'dan çevreye yönelik trafik başlıca şu kanallardan dağılmaktadır:

1. İstanbul-Bandırma Feribot bağlantısı,
2. Kartal-Yalova arabalı vapur bağlantısı,

Feribot seferinin sınırlı olması ve de çoklukla otomobil taşımalarına tahsis edilmesi karayolu trafiğinin iyileştirilebilmesinde pek etkin olamamaktadır. Kartal - Yalova arasında arabalı vapur seferleriyle taşınan araçların sayısı İzmit-İstanbul Karayolunun Körfezi dolaşarak akıttığı taşıt trafiğinin ancak 1/3'ünü karşılamaktadır. İki yaka arasındaki mesafenin Körfezin en geniş yer oluşuna (14 mil) karşın düşük hızlı gemilerin

68 Ahmed Midhat Efendi, *Sayyadâne Bir Cevelan*, s. 52-56.

69 The National Archive, FO. 78/4264, Haidar Pasha to Ismid Railway (1885-1888),

70 *Türk Deniz Ticaret Yıllık (1926)*, Haz. Mustafa Hergüner, Karamürsel, 1997, s. 149-152.

71 *Türk Deniz Ticaret Yıllık (1926)*, s. 145.

72 Çevre Ve Bölgesel Kalkınmada Dilovası Örneği Çalıştay Raporu Ve Eylem Planı, Marka Yayınları, Kocaeli, 2011, s. 15.

Tanzer Ünal'ın 29 Haziran 1978 tarihli Milliyet gazetesindeki haberine göre İzmit Körfezinde arabalı vapur seferleri Ağustos ayının sonundan itibaren Darıca -Yalova arasında yapılması kararlaştırılmış ve Darıca arabalı vapur iskelesi yapımına başlanmıştır. Ünal'ın aktardığına göre arabalı vapur seferlerinin başlamasıyla yılda en az 40 milyon dolarlık döviz tasarrufu sağlanması beklenmektedir.⁷⁵ Bu hatta 1988 yılına kadar 46.762 sefer düzenlenmiştir.⁷⁶

Darıca - Yalova hattında seferler 1988 yılında Eskihisar-Topçular hattının hizmete girmesi ile sonlandırılmıştır. 1970'lerin ortalarında planlanan Eskihisar-Topçular hattı 19 Eylül 1988 tarihinde işletmeye açılmıştır. Ancak 16 Aralık 1989'da Topçular İskelesi'nde meydana gelen çökme nedeniyle kısa bir süre ulaşıma kapatmış ve 24 Mayıs 1989'da tekrar açılmıştır.⁷⁷

TBMM'nin 52. Birleşiminde Kocaeli Milletvekili Alaattin Kurt'un çöken feribot iskelesi konusunu gündeme getirerek oturumda şu konuşmayı yapmıştır: "Kartal - Yalova ferri hattı, 14 mil mesafesi olan, doldurup kalkma dahil, 2 saatte bir sefer yapılabilen bir ferri hattıdır. Halbuki bu hatta alternatif olarak düşünülen ve projelendirilecek 1975'lerde yapımına başlanmış olan Gebze - Eskihisar ve Topçular - Karamürsel ferri hattının mesafesi 4.4 mildir. Yani, Kartal - Yalova ferri hattından 3,18 kat daha kısadır. İzmit Körfezi ferri işletmeleri ön fizibilite etüdü hazırlanmış ve bu etütte Darıca - Çatalburnu, Eskihisar - Topçular, Diliskelesi - Hersek olmak üzere üç ayrı hat araştırması yapılmış ve bu araştırmada Eskihisar - Topçular ferri hattının en rantabl olduğu sonucuna varılmıştır. 1980 yılında bitirilmesi planlanan ferri hattı, büyük bir gecikme ile 1988 yazında işletmeye açılmıştır..."

1970'li yıllardan beri İzmit Körfezinin bir körüyle geçilmesi düşüncesi 1990'lı yılların başında somut olarak gündeme gelmiştir. 1993 yılı Mayıs ayında gazetelerde çıkan haberlere göre Karayolları, İzmit Körfezi ile Çanakkale Boğazına birer "gerdanlık" takacaktı. İzmit Körfezine yapılacak köprü Dil İskelesi ile Hersek burnu arasında kurulacak ve 650-700 milyon dolara mal olacaktır.⁷⁸ 1995 yılına gelindiğinde bu köprünün temelini 1996 yılında atılması için girişimlerde bulunan Bayındırlık ve İskan Bakanı Halil Çulhaoğlunun açıklamasına göre köprü yapışlet devret modeliyle inşa edilecekti. Köprünün temeli atıldıktan dört yıl sonra tamamlanması öngörülmektedir.⁷⁹

Tüm bu ön görüş ve girişimlere rağmen İzmit Körfezi köprüsü 2010 yılına kadar hayata geçirilememiştir. 2010 yılına gelindiğinde İstanbul-İzmir otoyol projesi kapsamında dünyanın en uzun ikinci asma köprüsü ile İzmit Körfezinin geçilmesi planı hayata geçirilmeye başlanmıştır. Dilburnu-Hersek burnu arasında yapılması öngörülen 2682 metre uzunluğundaki İzmit Körfez Geçişi Asma Köprüsü'nün temeli 30 Mart 2013'te Altınova Hersek şantiyesinde düzenlenen törenle atılmıştır.⁸⁰ İnşası hızla devam eden köprü 1 Temmuz 2016 tarihinde hizmete açılmıştır.⁸¹ Osman Gazi Köprüsüyle birlikte Eskihisar-Topçular arabalı vapur hattı alternatif ulaşım güzergâhı olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

75 Milliyet, 29 Haziran 1978, s.11.

76 <http://www.denizhaber.com/deniz-kulturu/istanbul-sularinda-araba-vapurlari-h26123.html>

77 Bekir Sener, *Kabotaj Hattı Deniz Taşımacılığının Etüdü Ve Optimum Gemi Tipinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 39

78 Milliyet, 30 Mayıs 1993, s. 1 ve 16.

79 Milliyet, 16 Ağustos 1995, s. 7.

80 <https://www.dunya.com/gundem/izmit-korfez-gecisi-koprusunun-temeli-atildi-haberi-206274>; Mutlu Kerem Kolcuoğlu, Karye-i Darıca'dan Darıca İlçesine, Cinius Yayınları, İstanbul, 2013, s. 417.

81 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/osmangazi-koprusu-acildi-bayram-sonuna-kadar-ucretsiz-40124471>

Sonuç

Tarihin en eski çağlarından itibaren İzmit Körfezi, Avrupa ve Asya'yı bağlayan yollara ev sahipliği yapmıştır. Bithynia kralı Nicomedes'in kendi adına izafeten körfezin uç noktasının kuzey sahilinde kurduğu şehir krallığın başkenti olarak siyasi ve ekonomik büyük gelişme kaydetmiştir. Bithynia krallığının Roma İmparatorluğuna dâhil olmasıyla Roma ulaşım ağı kapsamında İzmit Körfezinden geçen yolların önemi artmıştır. Byzantium ve daha sonra Roma İmparatorluğu başkenti Konstantinopolis'ten Nicomedia'ya (İzmit), Körfezin kuzey kıyısından ulaşan ana yol buradan İznik ve Anadolu'nun içlerine devam etmekteydi. Bu yol askeri ve ticari faaliyetlerin güzergahı olduğu gibi Konstantinopolis üzerinden Kudüs'e giden Hacıların da kullandıkları güzergahı. İzmit Körfezi, körfezi dolaşarak güney sahillere ve buradan Anadolu'nun içlerine gidişi kısaltan coğrafi bir avantaya sahipti. Körfezin güney sahilinde yer alan Hersek deltasının sivri ucunun karşı kıyıya yaklaşmasıyla körfezin en dar noktası oluşmuştur. Roma yol ağında bu iki nokta kuzey sahilinde Libyssa ve güney sahilinde ise Drapena/Helenopolis geçiş güzergahlarına ve bu güzergahların iskelelerine sahipti. Bu vesile ile Nikomedia üzerinden körfezi dolaşarak İznik'e ulaşmak isteyenler için körfezin bu iki iskelesi önemli bir geçiş noktası olarak Roma ve Bizans dönemlerinde kullanıldığı görülmüştür.

Osmanlı beyliğinin İzmit körfezinde Bizans ile hakimiyet mücadelelerinde körfezin bu iki noktası geçiş güzergahı olarak kullanılmıştır. Orhan Gazi körfezin her iki yakasını da hakimiyeti tesis ettikten sonra körfez geçişinde kullanılan bu güzergahta kayıklarla ulaşımı devamlı kılmak üzere bir vakıf kurmuştur. Kurulan bu vakıf kapsamında kayıkları işleten reisler çiftlikler verilmiştir. Bu güzergah hac seyahatlerinde ve surre alaylarının yolculuklarında geçiş noktası olarak kullanılmıştır. 17. Yüzyıl'a gelindiğinde reisler ve kürekçilere vakfedilen çiftliklerin işletilmemesi üzerine çiftliklerin statüsü değişerek atıl durumda kalan 5 çiftlik yer kılıç tımarı olarak verilmiştir. Yüzyılın ortalarında Dil İskelesinin Bostancılar vakfının tasarrufuna geçmiş olduğu

görülmektedir. Buradaki kayıklar ilerleyen yüzyıllarda da karşı kıyıya geçiş hizmeti vermeye devam etmiştir. Dil İskelesi - Hersek iskelesi arasındaki körfez geçişinin askeri, ticari amaçlarla kullanıldığı gibi hacılar içinde alternatif bir güzergah olarak kullanılmıştır.

19. yüzyıl sonlarında Haydarpaşa-İzmit demiryolunun açılması körfezin kuzey kıyısında yeni limanların kurulmasını ve var olan limanların da gelişimini sağlamıştır. Böylece körfezde yeni liman ve deniz ulaşım imkanlarının gelişmesi Dil İskelesi-Hersek arasındaki körfez geçişinin 20. Yüzyılda eski önemini kaybetmesine neden olmuştur. İzmit körfezinin çevresindeki yoğun endüstrileşmeyle birlikte ulaşımında karayollarının yükü artmıştır. Artan trafik yüküyle birlikte ölümlü kazalarında çoğalması 1970'li yıllarda Körfezin en dar noktasından feribotlarla geçilmesini gündeme getirmiştir. Böylece Kartal-Yalova deniz hattına paralel olarak Dil İskelesi -Hersek Burnu arası gündeme gelmişse de bu hatta suyun sığ, ayrıca Kartal ve Yalova'ya uzaklığının fazla olması nedeniyle Eskihisar- Topçular hattı uygun bulunmuş ve bu hat 1988 yılında hizmete açılmıştır. 1970'li yıllarda Körfezin iki yakasının bir köprüyle bağlanması fikri ilerleyen yıllarda proje olarak gündeme gelmiş olsa da ancak 2010 yılında yapımına teşebbüs edilerek 2013 yılında temeli atılan köprü 2016 yılında hizmete girmiştir.

Atın Türk Kültüründeki Yeri Ve Osmanlı Döneminde Kocaeli Özelinde Türk At Yetiştiriciliği

Veli GÜVEN *

Tarihe bakıldığında insan, hayvan ve tabiat arasında güçlü bir bağlantının olduğu dikkati çeker. İnsanoğlu, Paleolitik Devir olarak bilinen Taş Devri'nde günlük hayatında daha çok taştan, ağaçtan, kemikten yapılmış aletleri kullanmakta, avcılık ve toplayıcılık ile yaşamını ve geçimini sağlamaktaydı. Bu dönemde, insanoğlu, hayatını sürdürebilmek için daha çok su kenarları, ormanlık alanlar ve dağların eteklerindeki mağaralarda yaşamayı tercih etmiştir. Mağara duvarlarına çizilen resimlerin genellikle hayvan figürlerinden oluşması, insanların ilgilerinin o dönemde daha çok hayvanlar üzerinde yoğunlaştığı gerçeğini ortaya koyar.

MÖ 12-4 bin yılları arasına tekabül eden Orta Taş Devri (Mezolitik) ve Yeni Taş Devri (Neolitik) dönemlerinde Avrasya'da en temel hayat tarzının avcılık ve toplayıcılık olması, insan ve hayvan ilişkilerinin o tarihlere çok yoğun olduğunu göstermektedir. Bu dönemde insan ve av hayvanları arasında güçlü bir bağ vardır. Bu güçlü bağın insanlar arasında sosyo-ekonomik sınıfların ortaya çıkmaya başlaması, evcilleştirilen hayvan türlerinin artması ve iklim şartlarının değişmesiyle beraber "göçebelik" adı verilen bir hayat tarzını doğurmuş olduğu tahmin edilmektedir.¹

Avcılık ve toplayıcılık hayatından göçebelige geçişin göçen hayvanları avlamak ve kovalamakla başladığı söylenebilir. İnsanların hayvanları sürekli takip ederek hayvan topluluklarını idare etme yöntemlerini buldukları anlaşılmaktadır. Hayvanların ehlileştirilmesi, şüphesiz kültür ve uygarlıkların taşınması ve gelişmesine de tesir etmiştir. Genel itibarıyla göçebe uygarlığının her yönüyle gelişmesini sağlayan ve araç kullanımı kadar etkili olan büyükbaş hayvanlardan biri de "at" olmuştur. Eski göçebe topluluklar, yeryüzünün her yerinde ürettikleri bilgiyi, beceriyi atın süratli hareketi ile birbirlerine taşımıştır.² İnsanoğlu, at vasıtasıyla ürettiklerini değiştirme, geliştirme ve sosyokültürel alışveriş imkânını yakalamıştır. Bu açıdan insanlık tarihinde iktisadî ve siyasî olayların gelişmesinde atın yardımcı bir rolü. Böylece at, kısa sürede göçebe toplum hayatında önemini artırarak "atlı kültür" olarak bilinen kültür safhalarından birinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Bir Kültür Taşıyıcısı: Atın evcilleştirilmesi

İnsanoğlu tarafından evcilleştirilmesinin bir sonucu olarak, atın ilk defa MÖ 2 bin yıllarında Ön Asya'da Hint-Avrupa ırklı topluluklardan biri olarak bilinen Hurriler tarafından askerî alanda kullanıldığı görülmektedir. Buna paralel olarak, Hurrilerin doğusunda bugünkü Orta ve Kuzey Irak bölgesindeki Asur Devleti, Doğu Anadolu'da Urartu, Batı ve İç Anadolu'da kurulan Hitit Devletlerinin dahi ordusu atlı-araba birliklerinden oluşmaktaydı. Bu durum insanlığın ilk çağlarda evcilleştirilen atı daha çok savaşlarda bir vasıta olarak kullanmaya ve atlı araba kültürünün dünya çapında hızla yayılmaya başladığını göstermektedir.

Atlı-arabanın izleri Avrasya'nın çeşitli bölgelerinde görülmektedir. Arkeolojik kazılardan tespit edilen atlı-araba kültürü, Ön Asya topluluklarında olduğu gibi bozkırlıların hayatında da önemli bir yer tutmuştur. Hatta arabanın bozkırlılarda bir kült hâline geldiği petrogliflerden anlaşılmaktadır. Ancak bozkırlıların ordu teşkilatının ilk başta atlı-araba ya da atlı süvari birliklerinden kurulduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Arkeolojik kaynakların tespitlerine göre MÖ 3 bin yılları ve MÖ 2 bin yıllarının başlarında Hint-Avrupa ırklı toplulukların bugünkü İdil ve Ural bölgeleri olan Kuzey-Batı'dan Doğu ve Güney Asya'ya doğru yoğun göç hareketlerinde bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, atlı-araba kültürünün bozkırlara Hint-Avrupa ırklı topluluklardan geldiği ileri sürülmektedir. Çünkü atlı-araba kültürünün konar-göçer hayatta askerî alanda yer almadığı ve daha çok bir taşıt aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Konargöçerlerin siyasî ve iktisadî ha-

* Tarihçi, mail: v.guven@hotmail.com

1 Kayrat Belek, Eski Türklerde At ve At Kültürü, Gazi Türkiyat, Bahar 2015/16, s.112

2 Bahattin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, C. I-VII, s.495

yatı, hareketli bir yapıya sahip idi. Bunun yanında coğrafi şartların da arabanın yaygın olarak kullanılmasına engel olduğu anlaşılmaktadır.³

Türklerde Atın Önemi

Eski Türklerde görülen göçebe yaşam tarzı ve hürriyet düşkünlüğü gibi sebeplerle atlara oldukça fazla önem verilmiştir. Bu önem atları Eski Türklerin askeri, ekonomik, sosyal, dini hayatlarının içine kadar sokmuş; Eski Türklerin dilinde, destanlarında yer almasında etkili olmuştur. Türklerin atlara olan bu bağlılığı diğer milletlerin ilgisini çekecek seviyededir. Batılı yazarlardan Sidonius, “at, başka bir kavmi sadece sırtında taşır, fakat Hun kavmi at sırtında ikamet eder” demiştir. Avrupalılar Hunları ise “ata yapışık kavimler” diye adlandırmışlardır.

Türk Dünyası'nın hemen hemen her tarafında görülen kayalara kazınmış at motifleri ve at resimleri Türklerin Anadolu'ya girişleri ile beraber artış göstermiştir. Özellikle Erzurum, Hınıs ilçesi Beyköyü'nde, Tunceli bölgesinde, Azerbaycan Gence'de ve Nahçıvan Kelbecer'de bulunan at heykelleri Türklerin ata verdikleri değeri ve önemi açıkça göstermektedirler. Bu yüzden batılılar, Türkler için “doğarlar, at üstünde yaşarlar ve at üstünde ölürlər” deyimini boşuna kullanmamışlardır. Tüm bunların yanı sıra atlara oldukça fazla önem veren Türkler, On İki Hayvanlı Takvimde bir yılın adını “At yılı” olarak adlandırmışlardır⁴

At, Türklerde sadece binek hayvanı değil, aynı zamanda savaş aracı, yiyecek, içecek ve giyecek kaynağı idi. Ayrıca atın hızlı oluşu, onunla yapılan akınlarda ona önemli bir rol verilmesini de gerektiriyordu. Avcılıkta da ata önemli görev düşüyordu. At sayesinde yapılan avlarda giyecek ve beslenme temin ediliyor, konar-göçerlerin yaşamı için temel ihtiyacın önemli bir bölümü attan yararlanılarak elde ediliyordu. Bunun için bozkırlarda sayısız at sürüsü yetiştiriliyor ve yetiştirilen atlar yazın yaylak ve geniş otlaklarda, kışın soğuktan korunmak amacıyla kışlaklarda barındırılıyordu.⁵

Esasında hayvanlar buldukları coğrafyalarda yükledikleri rollere göre bir kutsallık kazanmış ve toplumun totem kültü hâline gelmişlerdir. Buna istinaden göçebeliliğin sosyo-kültürel hayatında yer alan atın, kutsal bir hayvan olarak dinî törenlerde kurban olarak kullanılması veya ölen kişinin atının kuyruğunun kesilmesi (dullama) ya da beraber gömme geleneği ortaya çıkmıştır.⁶

Tarihî yazılı ve arkeolojik kaynaklar, göçebe kültür ve medeniyetlerinin gelişmesinde, ekonomik kalkınmada ve sosyal yapının şekillenmesinde MS 6-13. yüzyıllarda yaşayan Türklerin payının büyük olduğunu gösterir. Hunların devamı olarak bilinen ve Merkezî Asya'da arka arkaya devlet ve imparatorluklar kuran Göktürkler, Türgeşler, Uygurlar ve Kırgızlar'ın idari, içtimai ve askerî sistemi Hunlarda olduğu gibi ikili sistem üzerinde oluşmaktaydı. Genellikle göçebeliliğe paralel gelişen hayvancılığın iktisadi ve sosyal yapının temellendirilmesinde önemli bir tesiri vardır. Bunun yanında Türklerin sürekli akın hareketleri de mevcuttur. Bu bağlamda Türk maddi kültürünün temeli, atın Türkler tarafından evcilleştirilmesi ile demirin işlenmesinin doğal sonucudur.⁷

Türklerde Atın Ekonomik Hayattaki Rolü

Türklerin hayatında at ekonomik hayatın da en önemli parçalarından biriydi. Hayvancılıkla geçinen Türkler, hayatlarında bu kadar etkili olan atı bir gelir kaynağı olarak da görmüş ve at yetiştiriciliğine büyük önem verilmiştir. Öyle ki o dönemde yalnız bir atı olanlar çok fakir; beş, on beş ve elli atı olanlar normal; daha çok ata sahip olanlar ise zengin sayılırdı. Ancak diğer hayvan türlerinden farklı olarak at sürüleri sahibine maddi gücün haricinde itibar da sağlamaktaydı. Uğruna bu kadar mücadele edilen iyi otlaklara ve at sürülerine sahip olanlar elbette ki sadece ekonomik değil siyasi ve askerî açıdan da güçlü sayılmaktaydılar. Uluslararası ticaretin de içine giren at diplomasiye de etki etmiştir. Buna örnek gösterilebilecek birçok olay vardır. Bunlardan biri Kök Türk kağanı Bumin Kağanın 551 tarihinde Çin İmparatoru öldüğü için taziyelerini bildirmek üzere 200 atı Çin sarayına hediye etmesidir. 560 yılında ise Çin sarayından Göktürlere para ve ipek hediye edilmiştir. Bu atın diplomatik ilişkilerdeki öneminin ipekle eşdeğer olduğunu gösterir.

Türklerde Atın Dini Hayattaki Rolü

Atla bu kadar iç içe geçen Türklerde; at dini hayatta da son derece önemli bir yer işgal etmiştir. Hun Türklerindeki inanışa göre at ise rüzgârdan yaratılmıştır. Böylece atın hızlılığı rüzgâr ile sembolize edilmekte, rüzgârın özelliğinin, gücünün ata geçtiğine inanılmaktadır. Sibirya'daki Şamanist Türk ve Moğol halk edebiyatında ise

3 Ögel, a.g.e., s. 57-83

4 Osman Turan, On İki Hayvanlı Türk Takvimi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s.21

5 Ögel, a.g.e., s. 23

6 Ögel, a.g.e., s. 199

7 İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 214

atların gökler âlemindeki güneş ülkesinden gönderildiğine inanılmaktadır. Eski Türk geleneklerinde yiğitler öldükten sonra atı ile gömülmüştür. Bunlar, ölünün cennet giderken bineceği hayvanlarıdır. Eski Türklerde görülen bir cenaze töreni şu şekilde gerçekleşirdi: Katakalk yerini tutan çadırın çevresinde ölünün adına at ve koyun kurban edilirdi. Ölen alpin atı çadır çevresinde birkaç defa koşturduktan sonra o at da kurban edilip diğer eşyalar ile birlikte gömülürdü. Eski Türklerde At, “askerin ikinci esi ve karısı gibi idi”. Yani bir asker savaşta ölürse hemen atının kuyruğu kesilerek, dullama verilir. Böylece yiğidin ölümüyle, atı da dul kalmış olurdu. İslam toplumlarında ulu bir kişi olarak kabul edilen Hızır, Türklerde Boz Atlı Hızır olarak anılmaktadır.

Türklerde Sosyal Hayatın Bir Parçası At

Kaşgarlı Mahmud, Divanı Lügati't-Türk'de “At Türk'ün kanadır” demektedir. Avrupalılar Hunları “ata yapışık kavimler” diye adlandırmışlardır. Bizans kaynakları da, “Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler” demektedir. At, barış zamanı savaşçı özelliklerini kaybetmek istemeyen Türklerin spor müsabakaları düzenleyerek yeteneklerini geliştirmesine de katkı sağlamıştır. Bu oyunların kültürümüze etkileri o kadar derindir ki bu gün bile eski Türklerden kalma atlı oyunlar ata sporlarımız olarak varlıklarını sürdürürler.

Türkler tarihleri boyunca ata binmiş, savaşmış, etini yemiş, sütünden kımız yapmış ve içmiş, kuyruk kılından yaptığı kopuzu çalmış, kemiğini ok ucu olarak kullanmış ve derisini işlemiştir. Herhalde kendileri için bu kadar önemli olan bir hayvanın yetiştirilmesi, ticareti ve gıda amacıyla kullanılması gelişi-güzel değildi. Belirli zamanlarda ülke genelinde insan ve hayvan sayımını yapan Türk yetkililer, ne kadar ata sahip olduklarını da biliyorlardı. Her merada ve kabiledede bulunan at sayıları kontrol ve kayıt altındaydı. Uygur Türklerine ziyarette bulunan elçilerin ve İslam tarihçilerinin notlarında, Beş Balık'taki atların çokluğu yüzünden sayılamadığı, ancak renkleri vasıtasıyla ayrıldıkları; muhtemelen Turfan Uygur hükümdarına da “atların kağanı” dendiği söyleniyor. At sayısının çokluğu aşiretin ve onun yöneticisinin bir övünç kaynağı olduğu gibi, devletin güvenliğinin de ana direklerinden birisiydi. İşte buna binaen Türk devleti seferberlik vakitlerinde hangi kabilenin ne kadar asker ve at vereceğini bu kayıtlara bakarak tespit ediyordu. Tahminimiz odur ki, çok eski çağlardan itibaren hakan atlarını gütmek için seyisler mevcuttu ve daha sonraki devirlerde devlet içerisinde bu durum müesseseleşti.⁸

Şüphesiz eski Türklerde at, askeri gücün kaynağını oluşturduğu için çok sayıda at yetiştirilmekteydi. M.Ö.127'de yapılan bir değerlendirmeye göre Hiong-nuların sürülerindeki hayvan sayısı kişi başına on beş ile yirmi beş büyük baş hayvan arasında değişiyordu. M.S. 46 tarihinde yapılan bir değerlendirmede de sayıları bir buçuk milyon olduğu tahmin edilen Hiong-nulardaki at sayısı 12 milyon civarındaydı. M.Ö. 49 yılında bir Hun ailesinin 7000 atı, M.S. 83 yılında da başka bir ailenin 20.000 atı olduğu saptanmıştır. En iyi cins atlar Merkezî Asya diye tanımlanan Yenisey'den Tanrı Dağları'na kadar uzanan ve otlak yönünden zengin olan geniş ovalarda özellikle Fergana bölgesinde yetiştirilmiştir.⁹ Çin kaynakları Fergana'nın bu asil atlarından söz etmektedir; nitekim Fergana yakınlarında taşlar üzerine çizilmiş at resimleri, Çin tarihlerinin bu konuda verdikleri bilgileri doğrulamaktadır. Hun Türklerinin efsanevi göl aygırlarından türeme cins at yetiştirdiklerini bilen ve M.Ö 104-101 yılları arasında Fergana'ya iki sefer düzenleyen Çinliler, Türk atlarının güzelliğine ve gücüne hayran olmuş ve onları “kan terleyen atlar” diye tanımlamışlardır. Çinliler, bu atları elde etmek uğruna çoğu kez Hunlarla savaşmak yerine iyi ilişkilerini devam ettirme kararı almışlar, hatta Fergana atlarının adını Gök (Cennet) Atları olarak değiştirmişlerdir.¹⁰

Osmanlılarda Ata Verilen Önem ve At Yetiştiriciliği

Türk kültürünün uzun devirler boyunca “atlı kültür” olarak tanımlanmasına neden olacak kadar kültürümüzle bütünleşmiş olan at, Osmanlı döneminde de önemini uzun süre korumuştur. At sadece savaş meydanlarında kullanılmamış; gücünden, etinden ve sütünden yararlanılan değerli bir hayvan olmuştur. Yük taşımacılığında, ticari faaliyetlerde kullanılan atlar Osmanlı'nın ihraç ettiği ürünler arasında da geçmektedir. Bir yerden diğer bir yere gitmenin günler aldığı o dönemlerde atlar sayesinde mesafeler kısalmaktaydı. Özellikle at yarışları Osmanlı toplumunda da önem verilen bir aktiviteydi.

Hayatın bir parçası olan atlara Osmanlı padişahları da özel bir önem vermişlerdir. Kendilerine ait olan pek çok çiftlikte at yetiştirilmesini sağlamışlar, devletlerarası münasebetlerde de hediye olarak zaman zaman atı kullanmışlardır. Ortaya çıktıkları tarihten itibaren at yetiştiriciliği ile mahir olan Türklerde bu durum zamanla olumsuz yönde değişti. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde at varlığımız azalmaya başlamış ve cumhuriyet döneminde en alt seviyeye inmiştir. At sayımızın azalmasında başlıca iki neden bulunmaktadır.

8 Saadettin Yağmur Gömeç, Türk Kültüründe At, Geçmişten Günümüze Bozkır Sempozyumu, Konya, 2016, s.821

9 Ögel, a.g.e., s. 81

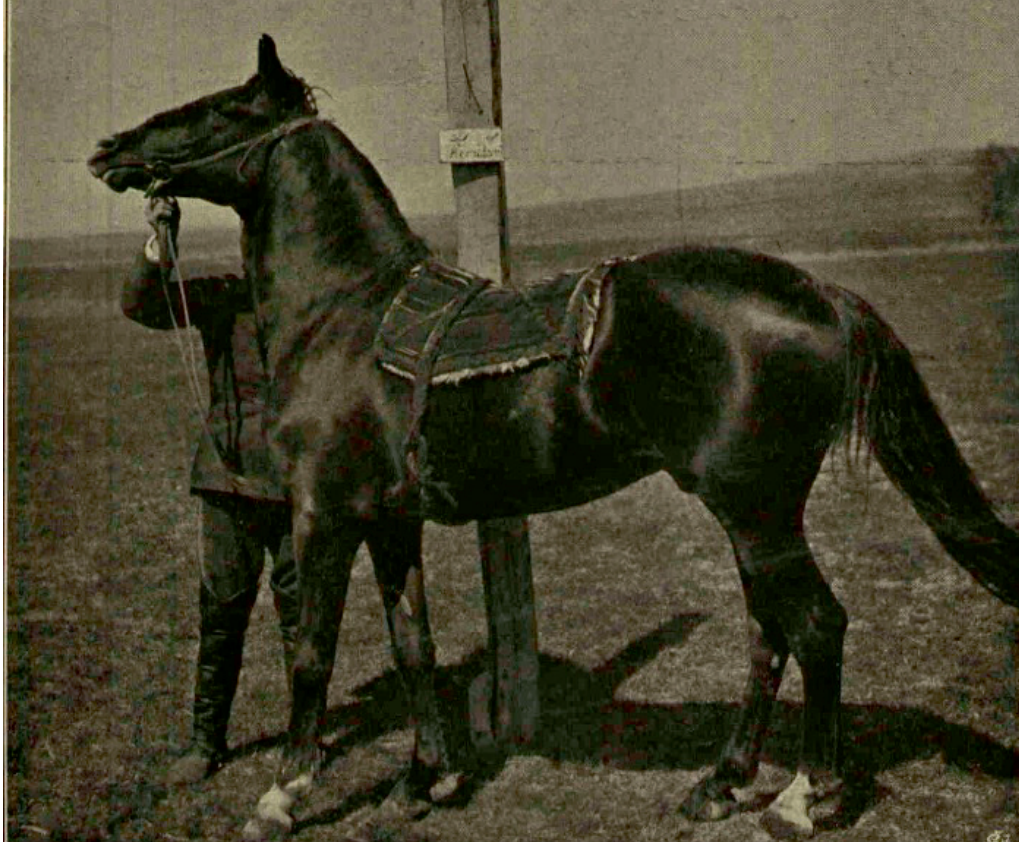
10 Osman Esin, Orta Asya, Ön Asya ve Anadolu Ekseninde Eski Türklerin Hayatında Önemli Bir Figür: At, Ulakbilge, Cilt 5, Sayı 14, 1320

Birinci neden; uzun yıllar süren savaşlar süresince gerçekleştirilen seferberlik uygulamaları sırasında at varlığımızın önemli ölçüde azalmış olmasıdır. İkinci neden ise ulaşım, savaş, endüstri ve tarım gibi alanlarda at kullanımının yerini makinelerin almasıdır.

Kocaeli’de At Yetiştiriciliği

Osmanlı Devleti at yetiştiriciliğinde yaşanan olumsuzları gidermek için çeşitli önlemler almıştır. Devlet çeşitli şehirlerde çiftlikler kurmuş ve halka damızlık atlar dağıtmıştır. Yapılan bu çalışmalardan örnekler Kocaeli bölgesinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kocaeli sancağı ve ona bağlı olan nahiyeler 19. yüzyılın sonlarına doğru at yetiştiriciliğinde önemli merkezlerden biri olmuştur. At yetiştiriciliği İzmit’te bir program dahilinde yapılan bir aktivite idi. Devlet, yetiştirmek üzere halka başta Arap atı ile Macar cinsi aygır ve kısrakları olmak üzere, birçok cinsten atlar vermiş, bunların yetiştirilmesine ön ayak olmaya çalışmıştır.¹¹

Kuzuluk Çiftliğinde yetiştirilen bir at.¹²

Anadolu’ya has atların da kalitesinin ve veriminin artırılması için zaman zaman ehlileştirme çalışmaları da yapıyordu. Osmanlı Devleti içerisinde bazı bölgelerde olduğu gibi İzmit ve Adapazarı’ndaki çiftlikler de at ırklarının daha kaliteli düzeye çıkması için yapılan çalışmalarda kullanılmıştır.

1892 senesinde Macaristan’dan bazı atlar getirilip veterinerler kontrolünde İzmit’te at yetiştiriciliği ile uğraşan ailelere verilmişti.

Damızlık atların halka dağıtılmasında görev alacak olan memurların harcırahları 1893 tarihli aşağıdaki belgeye konu olmuştur;

“Taraḫ-ı Vâlâ-yı Hazret-i Seraskerî’ye ve Mâliye Nezâret-i Aliyyesi’ne

Cins-i feresin ıslâh ve tezyidi zımnında âhâlîye damızlık hayvânât tevzî etmek üzere İzmid’e gönderilmiş ve Eskişehir’e dahi îzâmı mukarrer bulunmuş olan zâbitâna itâsı îcâb eden harcırâhın Tahsisât-ı Dâhiliye’den tesviyesi hakkında taraḫ-ı âlî-i Seraskerîleriyle Mâliye Nezâret-i Aliyyesi’nden mebûs tezâkir mütâlaa ve iş Ticâret ve Nâfia Nezâret-i’ne âid olması hasebiyle keyfiyet nezâret-i müşârunileyhâ ile muhâbere olunarak bu kere cevâben alınan tezkirede husûs-ı mezkûrun Şûrâ-yı Devletçe derdest-i müzâkere bulunduğu gösterilmiş ve bu işe âid evrâk nezâret-i âcizî Mektûbî Kalemî’nde mahfûz bulunmuş olmağla ve Mâliye Nezâret-i

¹¹ Resûl Narin, Ada’dan Pazar’a Sakarya, Sakarya, 2014, s. 132-136

¹² Servet-i Fünun, sayı:353, 4 Kânunuevvel 1313

Aliyyesi'ne de beyân-ı hâl kılınmış olmağla ol bâbda fî 18 Kânûn-ı Sâni sene [1]308¹³

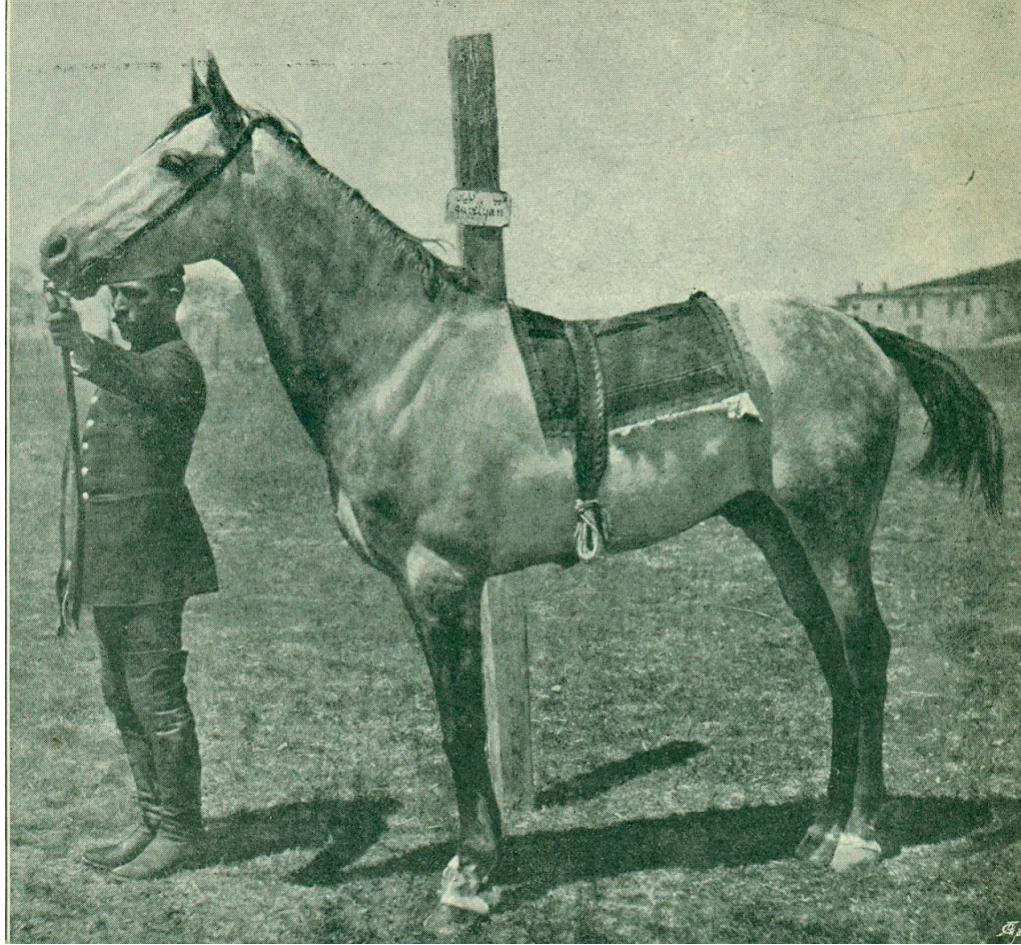
1895 senesinde de devlete bağlı olan Çifteler Çiftliği'nden gereği kadar aygır alınıp İzmit'teki üretime devam edilmiştir. Zaman zaman buradaki atları ve hayvanları etkileyen şarbon hastalığı etkili olmuş ve bu hastalığın tedavisi için de uzman veteriner hekimler devlet yetkilileri tarafından bölgeye sevk edilmiştir.

Adapazarı'nda yetiştirilen atlar ile ilgili 7 Eylül 1895 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir:

"Mazur-u ali hazret sedaret penahilerine

Maruz-u çaker-i kemineledir ki

Adapazarı ahalisine tevzi' (dağıtılan) ve ita (verilen) kılınan damızlık ahırlardan yetiştirilen ve yetiştirilecek olan tayların muhafazası için orada icrası lazım gelen depoların himmetinde ahali tarafından inşa kılınacağı anlaşılmaqda ise de gerek suret-i daimede bulundurulacak ağırların ve gerek ahali yeddinden ahz (kabul etme) olunacak tayların idaresi mesarifına bir münasib karşuluk tedariki muktezi (lazım gelen) bulunmasına ve Adapazarı'na beş saat mesafede vaki olan ve daire-i belediye tarafından istifade ile idare edile gelmekde bulunan iki aded sıcak su kaplıcasıyla o civardaki soğuksu menba'ının(pınar) çiftlik-i seraskeriye namına olarak idaresi ve imarı halinde ise otuz bin guruş bir varidat (gelir) alınacağı anlaşılmasına binaen bunların çiftlik-i humayun namına mahallince tapuya rabtı zımında iktizayı hal ifası hakkında taraf-ı valay-ı seraskeriyeden vaki olan iş'ar üzerine İzmit sancağı mutasarrıflığından mutalebe (talepte bulunma) olunmasaydı mezkûr kaplıcaların bulunduğu mahal kimsenin taht-ı tasarrufunda olmayub belediye olarak senevi dört beş bin guruş bedel ile mültezime ihale edilmekde ise de müntazam suretde ebniye(binalar) inşa olunduğu halde senevi yirmi otuz bin guruş raddesinde hasılat vereceği ve cihhet-i askeriyeye idaresinde bir güne mahzur olmayacağı ifadesine dair tezkere cevaben alınan 7 Rebiyülevvel 311 tarihli tahrirat mefufuyla takdim edildiğinden iktizanın emr ve enbası reaya-ı ali mühimmanelerine men'utdur olbabda emr-ü ferman hazret menlehül emrindir. 17 Rebiyülevvel 313¹⁴

Güzeller Çiftliğinde yetiştirilen bir küheylan

8 Ekim 1895 tarihli başka bir belgede ise İzmit ve Adapazarı'nda bulundurulacak ahırların ve tayların masrafi-

13 BOA. DH. MKT. 2058-70

14 BOA. ŞD. 1564/16 lef.3

na karşılık gelmek üzere Adapazarı'nda bulunan kaplıcaların Çiftlik-i Seraskeriye adına alınmasında bir yanlış olmadığına dair belgelerin gönderildiği söylenmişti.¹⁵

1896 yılında devlet, halka yetiştirilmek üzere kısıraklar dağıtmıştı. Osmanlı Devleti'nde bu konu o derece önemli idi ki, devlet, dağıttığı atların ve onlardan olan tayların, kazalara, at sahiplerine kadar, ayrıntılı bir şekilde listesini tutmuştu. Atların ve tayların isimlerine, renklerine, doğum tarihlerine, üzerlerindeki belirgin işaretlere, atların ve tayların sayılarına kadar bütün detaylar bu listelere kaydedilmişti.¹⁶

Servet-i Fünun dergisi de İzmit'e bağlı Adapazarı'ndaki at yetiştiriciliği ve at ırklarının ehlileştirilmesi çalışmaları ile ilgili yapılan çalışmalara bazı sayılarında yer vermiş ve konu ile ilgili kamuoyunu bilgilendirmişti. Derginin 18 Kânunuevvel 1313 (30 Aralık 1897) tarihli 355. sayısında konu şöyle anlatılıyordu.

"Memalik-i Şahanede İslah-ı Cins Feres

Cins-i feresin (at cinslerinin) en mühim ve meşhuru Arap atları olduğu malumdur. Arap atları esas-ı ittihaz kılındığı halde adi cinslerin islahı için ara sıra onlardan mahsul alınmak lazım geleceğini söylemeye hacet yoktur. Halbuki bu atlardan döl almakta memleketimizde hayvanatın islah-ı cinsine kafi gelmiyor. Zira adi kısıraklarımız gittikçe anasını gaip etmiş ve kuvvet ve şekilden düşmüştür. O halde islah-ı cins için en güzel çare kuvvetli ecnebi kısıraklarıyla Arap atlarını tenâsül (üretim) ettirerek ortaya güzel mahsuller çıkarmaktan ibarettir. İşte bu hakikat nezd-i hükümet-i seniyyede tayin ederek bir hayli senelerdir teşebbüsât-ı lazimedede bulunulmuş ve bin üç yüz sekiz senesinde bâ-irade-i seniyye cenab-ı padişahi Macaristan'dan celp ettirilip heyet-i daime-i baytariye müfettişleri marifetiyle Adapazarı ahâlisinden hayvan yetiştirmekle meşgul olanlara tevzi' kılınmış olan aygır ve kısırakların orada icra-yı tecrübesine ibtidar edilmişti. Üç yüz on bir senesinde Çifteler Çiftlik-i Hümayunundan lüzumu kadar aygır alınarak yine Adapazarı'nda tecrübe devam edilmiş ve müfettiş-i umumi sıfatıyla şehir-emaneti mülhakat-ı umur-u baytariye müfettişi Miralay izzetlü Haydar Beyefendinin taht-ı riyasetinde zabitan-ı baytariyeden mürekkeb bir heyet-i mahsusa teşkil ile mahal-i mezkûre izâmı (gönderilmesi) emir ve ferman meal-i beyan hazret hilafet-penahi mantûk-ı alisinden bulunmuş idi. Adapazarı'nda icra kılınan teksiri hayvanat tecrübesi esnasında gerek aygır, kısırak ve tayların ve gerek heyet-i mezkûrenin bir hayli resimleri alınmıştır ki bunlardan bir kaç evvelki nüshalarımıza derc olunmuş idi. Bu kere de heyet-i baytariyenin ve hayvanat-ı ahaliyede görülen şarbon hastalığının tedavisi için yine o tarafa giden diğer bir heyet ile orada yetiştirilen bir tayın resmi derc olundu. Şarbon hastalığının men'i için azimet eden heyetin resmi o babda inşa ettirdikleri tedavihanenin piş-gâhında (önünde) durdukları halde alınmıştır."¹⁷

Devletin halka dağıttığı damızlık hayvanlar, bunlara tahsis ettiği veteriner hizmeti ve at yetiştiriciliği ve islahına verdiği önem İzmit ve civarında at yetiştiriciliğinin canlanmasına neden olmuştur. Bölgede at yetiştirme faaliyetlerinin canlandığını 1901 tarihli bir belgeden de anlamaktayız. Söz konusu belge at yarışlarını konu almakta olup şu şekildedir;

"Ticâret ve Nâfia Nezâret-i Celîlesi'ne

Önümüzdeki Perşembe günü İzmit'de At Yarışı ile Pehlivân Güreşi (...) Müsâbakası icrâ edileceğinden bahsile İzmit'den Sapanca'ya kadar bir tren-i mahsûs işlettirilmesi hakkında İzmit Mutasarrıflığı'ndan Haydarpaşa Şimendüfer Direktörlüğü'ne vukû bulan iş'âr üzerine mezkûr Direktörlükçe nezâret-i celîle-i âsafânelerinden istifsâr-ı keyfiyet edildiği Üsküdâr Mutasarrıflığı'ndan bâ-tezkire bildirilmiş ve hâlbuki mezkûr yarış ve güreş ve (...) müsâbakası ileride taraf-ı hükûmetten tayin olunacak zamân ve mahalde icrâ olunmak üzere şimdi bâ-irade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî kazâen men edilerek keyfiyet bugün İzmit Mutasarrıflığı'na yazılmış olduğundan mahall-i mezbûr için tren-i mahsûs işlettirilmesine lüzûm ve mahall olmadığını direktörlüğe sürat-i tebliğ ve ihtârı ve keyfiyetin emr u inbâsı husûsuna müsâade¹⁸

Halka dağıtılan atların yolculuk sırasında ihtiyaç duyulacak masraflarının karşılanması ile ilgili bir 1903 tarihli bir belgede şöyle denilmektedir;

"Cins-i feres ve bakar hayvânâtının islah ve teksiri maksad-ı ehemminin husûlü emeliyle Çifteler ve Sultan-suyu Çiftlikât-ı Humâyûnu aygır ve boğa depolarından Bursa Konya Ankara Sivas ve Mamûretülazîz Vilâyetleri ile İzmit Sancağı ve tevâbii kazâlara sinîn-i sâbika gibi bu sene de aygır ve boğaların yem ve sâire masrafları temîn edilebildiği cihetle bunların sevk edilecek mahallere kadar masârifât-ı sevkiyeleriyle izâm olunacak memûrîn harcırâhının ve devâm-ı mukârenette ağıziye masârifü duhân bedel-i icârî ile masârif-ı sâirenin çiftlik vâridâtından tesviyesi imkân hâricinde olduğuna ve ahâliden mukârenet ücreti alınarak karşılık tedâriki inkitâ-ı ragabâtı ve bu ise bi'l-âhire maksad-ı aslînin adem-i husûlünü mücib olacağına binâen buralarına

15 BOA. ŞD. 1564/16 lef.4

16 BOA. Y. PRK. ŞH. 7/73

17 Servet-i Fünun, sayı: 355, 18 Kânunuevvel 1313

18 BOA. ZB. 361/47

mahall kalmamak ve menfaat-i memleket nokta-i nazarından matlûb ve muntazır olan fevâidin istihsâline medâr olmak üzere masârifât-ı mezkûre geçen senelerde sevk olundukları mahaller Beledî Sandıklarından tesviye edildiği gibi bu sene zarfında sevk olunacak aygır ve boğaların sifâd ameliyatı esnâsında harcırah ve ağziye ve sâire gibi vukû bulacak masârifin mahalleri Beledî Sandıklarından temîn ve itâ ettirilmesi zımnında lâzım gelenlere tebligât-ı mukteziye ifâsı lüzûmu Çiftlikât-ı Humâyûn Askerî Nâzırı makâmından iş'âr olunmuş ve sûret-i iş'âr muvâfık-ı emsâl görünmüş olmağla ol vechile icrâ-yı icâbına masrûfiyet-i himem-i devletleri Sûvârî Dâiresi ifâdesiyle temennî olunur ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir

fî 7 Safer sene 321 ve fî 21 Nisan sene 319 Serasker Rıza¹⁹

belgede belirtildiği üzere at ve büyükbaş hayvanların ıslahı için Hüdavendigâr, Konya, Sivas, Ankara, Mamuretülaziz vilayetleriyle İzmit mutasarrıflığına gönderilecek olan aygır ve boğaların yol vesair masraflarının mahalli belediye sandıklarından karşılanması istenmekteydi.

Sonuç

Türkler Orta Asya'da geniş bozkırların yer aldığı coğrafi bölgelerde yaşamışlar, burada göçebe bir yaşam sürmüşlerdir. Bu yaşam, Türkler için atı vazgeçilmez kılmıştır. Attan, sadece bir ulaşım aracı olarak değil, hayvan sürülerinin otlatılmasında, beslenmede ve savaşlarda yararlanmışlardır. Türklerin günlük yaşamı âdetâ at sırtında geçmiştir.

Türkler, yalnız Asya'da binici bir millet olarak tanınmış değildir. Onlar milattan 2000 yıl öncesinden itibaren fethettikleri her yere atı da beraberlerinde götürmüştür. Milletlere binicilik hocalığı yapmışlardır. Türklerin binicilik şöhreti, Avrupa'ya yaptıkları akınlarla dillere destan olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kurulma aşaması ve yaşanan büyük fetihlerde atın önemi ve rolü büyüktür. At askeri alanda önemini korurken kültürel hayatın bir vazgeçilmezi olarak kalmaya devam etmiştir. Yerleşik hayata geçilmesine rağmen at sanatta, edebiyatta, sözlü geleneğe, dini hayatta eski konumunu korumasını bilmiştir.

Osmanlı gerileme döneminde yaşanan yenilgiler, uzun süren savaşlar, seferberlik ilanları ve teknolojik hayatta makinelerin hızlı gelişimi at yetiştiriciliğini olumsuz etkilemiştir. Yaşanan bu gelişmeler İzmit'teki at yetiştiriciliğini de etkilemiştir. İklim ve koşulların uygun olmasına rağmen İzmit'te günümüzde at yetiştiriciliği Osmanlı Devleti zamanındaki kadar yaygın değildir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte at yetiştiriciliği azalmış günümüzde yok denecek seviyeye gelmiştir.

KAYNAKÇA

BELEK, Kayrat, Eski Türklerde At ve At Kültürü, Gazi Türkiyat, Bahar 2015/16

BOA. DH. MKT. 2058/70

BOA. DH. MKT. 712/21 /

BOA. ŞD. 1564/16 lef.3

BOA. ŞD. 1564/16 lef.4

BOA. Y. PRK. ŞH. 7/73

BOA. ZB 361/47

ESİN, Osman, Orta Asya, Ön Asya ve Anadolu Ekseninde Eski Türklerin Hayatında Önemli Bir Figür: At, Ulak-bilge, Cilt 5, Sayı 14

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, Türk Kültüründe At, Geçmişten Günümüze Bozkır Sempozyumu, Konya, 2016

KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997

NARİN, Resül, Ada'dan Pazar'a Sakarya, Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Sakarya, 2014

ÖGEL, Bahattin, Türk Kültür Tarihine Giriş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, C. I-VII,

Servet-i Fünun, sayı: 355, 18 Kânunuevvel 1313

Servet-i Fünun, sayı:353, 4 Kânunuevvel 1313

TURAN, Osman, On iki Hayvanlı Türk Takvimi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004

EKLER

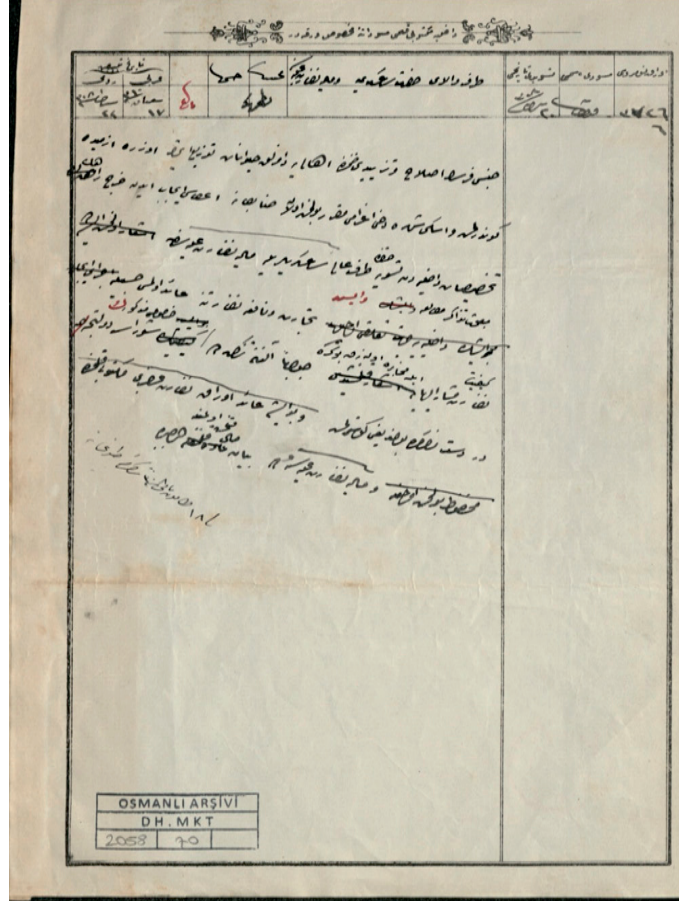
İzmit Sancağında şarbon hastalığı ile mücadeleyle görevli memurlar

At cinslerinin ehilleştirilmesi için İzmit'e gönderilen veteriner heyeti

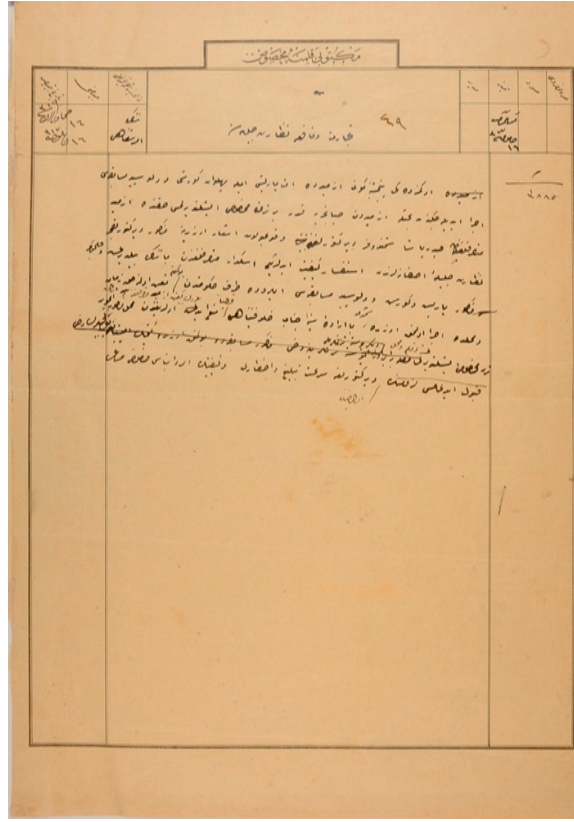

Dönemin önemli dergisi Servet-i Fünun, İzmit bölgesinde kurulan çiftliklerde yetiştirilen atlarla ilgili sık sık bilgilendirme yapmıştır.

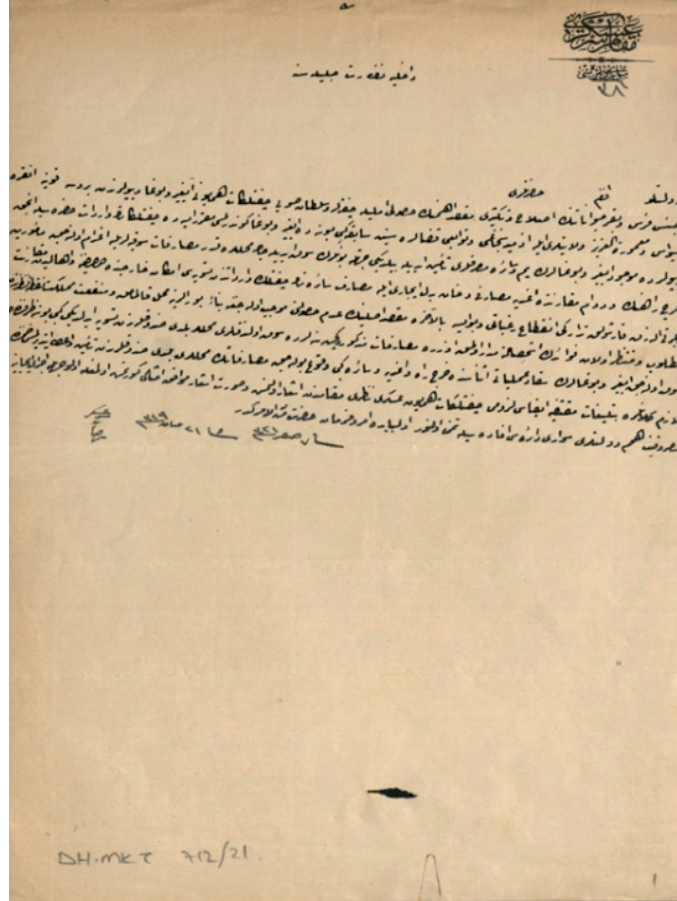

At cinsini geliştirmek için halka damızlık hayvanat tevzi etmek üzere İzmit'e ve Eskişehir'e gönderilecek zabıtana verilecek harcırah hususunun Şura-yı Devlet'te müzakere edilmek üzere olduğu. [6 Mart 1893]

İzmit'te yapılacak olan at yarışı, güreş ve bisiklet müsabakası başka bir mahal ve tarihe tehir edildiğinden, İzmit'ten Sapanca'ya kadar hususi tren tahsisine lüzum kalmadığının, Haydarpaşa Şimendifer Direktörlüğü'ne bildirilmesi. [29 Eylül 1901]

At ve büyükbaş hayvanların ıslahı için Hüdavendigâr, Konya, Sivas, Ankara, Mamuretülâziz vilayetleriyle İzmit Mutasarıflığına gönderilecek olan aygır ve boğaların yol vesair masraflarının mahalli belediye sandıklarından karşılanması [5 Mayıs 1903]

Kocaeli Yerel Basınında Dijitalleşme Dönemi

Burçin SAĞLAM

Bu çalışmada köklü bir yapıya sahip olan Kocaeli yerel basınının tarihsel süreçte basılı yayınlara beraber dijital döneme geçişi içerik ve şekil açısından incelenmiştir.

Yaptığımız çalışmada Özgür Kocaeli Gazetesi ve Demokrat Kocaeli Gazetesi'nin 2005-2017 yılları arasındaki yayınları ele alınarak nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Yerel gazetelerin dijital döneme geçiş sürecini incelemeye içerik analizi metodu kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; Kocaeli yerel basınının basılı yayınları yanında dijital döneme geçiş sürecinin zorlu ve uzun bir aşamadan geçtiği görülmüş; özellikle dijital döneme geçişle birlikte okur kitlesinde artış olduğu tespit edilmiştir. Gazetelerin basılı yayınlarında ve internet sitesindeki haberlerde farklı haber dili kullandığı ve daha çok okut kitlesine ulaştığı gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak Kocaeli yerel basınının tarihi süreçteki basılı yayınlarıyla birlikte dijitalleşmesiyle daha çok okuyucu kitlesine ulaştığı ve haberlerin yerel sınırları dışına çıktığı görülmüştür.

I. bölüm

Yeni Medya, Gazetecilik ve Hız

1. Günlük Gazetenin Doğuşu

Kökleri on dördüncü yüzyıldaki aristokrasi hakkında bilginin taşındığı "haber kağıtları" ile burjuvazinin ticari sorunlarını çözmek için kullandığı "haber mektuplarına" kadar giden (Tokgöz, 2003:58) gazetenin, bunlardan farkı düzenli aralıklarla yayınlanmasıdır. Düzenliliği ve sürekliliği sağlayan ise; posta arabalarının haftada bir haberlerin alım ve dağıtım işlerini yapması ve matbaanın icat edilmesidir (Büyük Larousse, 3.cilt:1348). Posta arabalarının kendi aralarında örgütlenmesi, haberin yayılmasını sağlayan "dağıtım ağlarının" kurulmasını sağlamış, matbaa da yazılı ürünlerin basılma hızlarını ve miktarlarını arttırmıştır. İlk süreli gazete; bir kaynağa göre 1609'da Ausburg'da çıkan Avis Relation Oder Zeitung, bir kaynağı göre ise 1605'te Hollanda'da ticari bültenden doğduğu sayılan Nieuwe Tijdingen'dir (Tokgöz, 2003:58-59). 1900'de de varlığını sürdüreceği olan Frankfurter Zeitung'un yer aldığı birçok süreli gazete, 1615 yılından başlayarak yayınlanmıştır (Büyük

Larousse, cilt:1348). Londra'da 1622 yılında Nathaniel Butter tarafından Weekly News, Paris'te 30 Mayıs 1631'de héophraste Renaudot tarafından La Gazette çıkarıldı (Büyük Larousse, 3.cilt:1348). Amerikan kolonilerinin ilk gazetesi Publick Occurances: Both Foreign and Domestick, 1690'da yayınlandı ancak yayınlanan tek sayıdan sonra Massachusetts Valisi tarafından kapatıldı (<http://www.britannica.com/eb/topic-482589/>). Elliot, Publick Occurances'ın, toplam dört sayfadan oluşan üç sayfasında yazı olduğunu, dördüncü sayfanın ise, okuyucuların kendi haberlerini yazması için boş bırakıldığını, çünkü o dönemlerde gazeteyi satın alan kişilerin, ellerindeki nüshayı uzaktaki arkadaşlarına gönderdiklerini belirtmektedir (Elliot, 1965).

Okuyucunun kendi ile ilgili haberleri yazmasına olanak sağlanmasıyla, gazete bir çeşit mektup işlevi görmüştür. Ayrıca okuyucu tarafından gazetenin uzaktaki arkadaşlarına gönderilmesiyle, -gazete bu dağıtım için herhangi bir masraf yapmamış- okuyucunun kendisi gönüllü dağıtımçı olmuştur. Bu uygulama "amatörlerin" haber üretim sürecine "dağıtım" üstlenmesini sağlayarak dahil edildiğini göstermektedir. Yeni medyanın teknolojik üstünlüğünün geçerli olmadığı bir döneme denk gelen bu işlem sonuçta temel kaygının ticari, yani dağıtım maliyetinin üstlenilmemesi yoluyla ticari getirinin artırılması gibi bir amaca hizmet etmektedir.

Avrupa'da gazete yayınının hem çeşitlenmesine hem de baskı sayılarının artmasına neden olan faktörler arasında savaşlar önemli bir yer tutmaktadır. Halk, 1618-1648 yılları arasında yapılan Otuz Yıl Savaşları, 1640-1660 yılları arasında gerçekleşen Puritan Devrimi sırasında bilgi edinme aracı olarak gazeteyi kullanmıştır (Popkin). Kahvehaneler, pastaneler ve okuma odalarında rahatlıkla erişilebilen gazeteler, bilgi vermenin yanında; olay ve olgulara karşı toplumun fikirlerinin oluşturulmasında hatta biçimlendirilmesinde önemli bir rol sahibi olmaya başlamıştır (Popkin).

Kamuoyu kavramını, toplumdaki bireylerin çoğunun sahip olduğu düşünce olarak tanımlarsak, düşüncenin toplumda inşa edilmesi veya başkalaştırılması aşamasında pay sahibi olan gazetelerin yaptığı kamuoyu oluşturmak olduğunu söyleyebiliriz. Doğuşu ile birlikte gazeteler, öğretmen ve modern uygarlığın güçlü, etkili aracı olarak görülmüş; ayrıca, dünyada yaşanan deneyimleri gün gün insanlara vererek bilgi verici olmasının yanında tek sayfalık kağıt üzerinde bütün dünyanın resmini çekip insanlara gösteren mükemmel bir zihinsel fotoğraf makinesi olarak da değerlendirilmiştir (Hunt, 1850:2). Gazetenin zihinsel fotoğraf makinesine benzetilmesi, tam da çoğulcu liberal basın anlayışındaki "ayna" metaforuyla örtüşmektedir. Gerek zihinsel fotoğraf makinesi gerek ayna; hem olay/olguların haberciler tarafından aynen yansıtılmasını (nesnellik ilkesi), hem de topluma, kendi kendisinin gösterilmesini simgelemektedir.

Toplum içinde güçlenen ve önemli bir yer edinmeye başlayan gazeteler, üzerinde resmi yönetim mekanizmalarının (kraliyet, hükümet) kontrolünün bulunduğu araçlardı. Kitapların ve haber kağıtlarının ruhsatlandırılması, basın ve matbaa üzerindeki kısıtlamalar, yasadışı veya saldırı amaçlı yayınlar için sert cezaların verilmesi gibi yayın öncesi ve sonrası kontrollerin yanı sıra matbaalara el konularak, verilen ruhsatlar iptal edilerek, mali cezalar ve kışkırtıcılık yapanlar için hapis cezaları verilerek aykırı görüşlerin ortaya çıkması engellenmeye çalışılmıştır.

John Milton'un ruhsatlandırmaya karşı yapmış olduğu eleştiriler ve 1644 yılında basın özgürlüğünü ele aldığı Areopagitica kitabı, John Locke'un ifade özgürlüğünün doğal hak olduğunu savunması, kısaca liberal fikirlerin ortaya çıkışı yönetimlerin gazeteler üzerindeki kontrolünü sorgulanır hale getirmiştir. Liberal fikirlerin kökeninde; İngiltere'deki orta sınıf cumhuriyetçilerin yönetsel iktidardan, sürekli ordudan ve ruhban sınıfından yoksun bir dünya arzuları yatmaktadır (Robbins'den aktaran Keane, 2002:296).

Cumhuriyetçiler, mutlakiyet rejimlerinin, teba arasında kayıtsızlığı, din ve devlet yönetimi meselelerinde uygunsuzluğu teşvik ettiğini ve yöneticileri yozlaştırdığını ileri sürerek, mevcut politikaların yurttaşlara özgür ifade hakkını tanıyan, yasaların egemenliğini, karma hükümeti, parti ya da fraksiyondan arınmış özgürlüğü güvence altına alan anayasal aygıtlarla radikal bir reforma tabi tutulmasını arzuluyorlardı (Keane, 2002:296-297).

John Milton Areopagitica kitabında, bağımsız insanların seçme konusunda özgür olmaları gerektiğini anlatmış ve papalık makamının kendi nüfuz ve egemenlik alanını arttırmak için sansür uygulamasına girişmesini sert bir dille eleştirmiştir (Briggs, Burke, 2004:111).

Nihayet 1695 yılında "Licensing Act" kaldırılarak, önceden izin alınıp yapılan yayıncılık alanı özgürleşme yolunda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Önceki dönemlerden biçimsel olarak farklılaşmaya başlayan gazetelerde; ilk defa; haber başlıkları (manşet) ve basılı reklamlar kullanılmış, gravürlerle hikayeler resmedilmiştir (Stephens).

Gazetelerin ilk muhabirleri, hayatlarını başka mesleki işlerle kazanan ancak mesleklerinin getirdiği olanak sayesinde haberlere ulaşan kişilerdi. Bunlar postane müdürü, rahip, polis şefi, gemi katibi, mahkeme memuru, tüccar veya gezgin gibi amatörlerden oluşuyordu (Wallace, 2006). Örneğin, habere ilk ulaşan kişiler olan postacılar, şehrin girişinde bulunan hanlara veya birahanelere giderek haberi çevreye yayıyorlardı. Özellikle ülkedeki siyasi gerilimlerin arttığı dönemlerde, postacıların ellerindeki broşürler (pamphlet) veya süreli yayınlar kasaba sakinleri tarafından okunur ve haberler çevreye yayılırdı (Popkin). Şimdilerde ağ günlükçülerinin (blogger) mesleki durumlarındaki çeşitlilikle birlikte benzer bir amatörlüğe geri dönüş dönemi yaşanmaktadır. Amatörlükten kasıt, serbest veya kurumsal yapı içerisinde gazeteciliğin, asli bir iş ve meslek olarak icra edilmemesi, mesleki etik ilkelere uyma zorunluluğu bulunulmaması durumudur.

Wallace'a göre; on yedinci ve on sekizinci yüzyılda yaşanan amatörlük dönemi, on dokuzuncu yüzyılda yerini profesyonelliğe bırakırken, yirmi birinci yüzyıla birlikte yeniden görünür hale gelmektedir. Ancak yirmi birinci yüzyıl amatörleri; on yedinci yüzyıl amatörlerinden farklı olarak, yeni medyanın büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunarak kontrol ve etki sahibi olmaktadır (Wallace, 2006). Tekrar amatörlüğe dönüş ile profesyonel gazeteciliğin yaşadığı sorunlar arasında bağlantı kurulabilir. McChesney, gazete ve gazetecilere karşı toplumda yaşanan güven krizine çözüm olarak sunulan profesyonelleşmeyle birlikte, gazetenin editöryal yapısı ile mülkiyet ilişkilerinin birbirinden ayrılarak haber içerik üretim sürecinin tamamen editöryal kadrolara bırakılmasının beraberinde başka sorunları da getirdiğini, gazetecilerin; haberlerini sadece resmi kaynakların söylediklerine dayandırarak hazırlanmasının, reklam verenlerin aleyhine haber yap(a)mamasının,

iktidarı denetlemekten vazgeçmesinin, toplumun alt sınıfındaki kişilerin sorunlarını görmezlikten gelmesinin yine yeni bir güven krizine neden olduğunu belirtmektedir (McChesney, 2006:69-75).

Profesyonelleşmenin getirdiği merkezi, tahakküm edici, pasifize edici yapının farklılaşması ve gazetecilerin elindeki haber üretim süreci tekelinin kırılması gerektiğini söyleyenler, -yeni iletişim teknolojilerinin de sağladığı imkanlarlaamatör yapıya dönüşmesiyle medyanın yapısının demokratikleşeceğini iddia etmektedir (Gillmor'dan aktaran Doctorow, 2006). Patronların ve/veya reklam verenlerin baskılarının olmadığı, herkesin kendi öz denetimini ve öz yönetimini yapacağı bu otonom ortam, geleneksel medyanın yaşadığı güven krizinin çıkış anahtarı olarak sunulmaktadır.

1.1. Gazetecilik ve Haber İlişkisi

Gazetecilik bir bilimdir; yeterli donanıma sahip sorumlu gazeteci de uygulamacı bir bilim adamıdır. Çünkü gazeteciler de bilim adamları gibi, insanoğlunun bilgilerinin anlaşılması ve paylaşılması gereksinimini karşılamaya hizmet ederler. Gazeteci, mesleki uygulamaların her aşamasında, eylemciliğe girişmeden yandaşlığa ya da karşıtlığa kalkışmadan yalnızca 'gözlemci ve olay tanığı' olduğunu asla unutmamalıdır. Gazeteciliğin her zaman bir romantizmi vardır ve Balzac'tan Watergate'e, basın adamları politikayı ve onu yapanları ortaya çıkarmakta ya da ortadan kaldırmaktadır. Gazeteci, silahlı kalem, mikrofon ya da kamera olan bir kahramandır. Bu nedenle gazeteci, mesleğin temel işlevi olan kamuoyu

oluşturmak ve bilgilendirmek çerçevesinde olaylara tamamen dışarıdan bakarken aynı zamanda kamusal bilinç çerçevesinde hareket eder.

Haber, 'olay'dır. Olay ise çeşitli olguların, belirli bir yer ve zaman içinde geçmesi sürecidir. Haber, günlük yaşamın akışı içinde değişikliğe neden olacak gelişmeler zinciridir. Gazetecilikte, genellikle haber olay ve olayların hikayesi ve özeti şeklinde tanımlanır. Olay, genelde çeşitli olguların belirli bir yer ve zaman içinde oluşmasıdır. Önemli olan ise, haberde olayları oluşturan olguların niteliği ve anlamını, belirli bir yapı ve çevresiyle olan ilişkisinin kurulmasıdır. Gazetecinin olayla ilgili eline geçen enformasyon kesinlikten uzak ve ayrıntılardan oluşuyorsa hikaye etme, enformasyon yoğun ve kesinse özetleme işlemine başvurarak haber yapması olağandır.

Olaylar, haberlerin hammaddesini oluşturur. Sürekli bir biçimde olayları yapan olgular, gerçekler üzerinde kuruludur. Haber olayla özdeş olmadığı, olamayacağı için, haberde gerçek payı değişkendir. Gerçek kalıcı, haber ise uçucudur. Olayı mümkün olduğu ölçüde aslına sadık olarak verebilmek için, haber/gerçek arasındaki ilişkiyi kurmak gerekir. Haberde olayın esas çerçeveye oturtulması, gerçeği iyi bir şekilde yansıttığı ölçüde önem kazanmaktadır. Haber, herhangi bir zamanda geçen olay, fikir ya da sorunun özetidir. Haber, genellikle bir fikre, soruna ve olaya dayanmaktadır. Bunlar haberin hammaddesini oluşturur. Olaylar, fikirler, sorunlar ya hikaye edilerek ya da özetlenerek haber yapılır.

Haberleri oluşturan fikirlerin, sorunların, olayların hayal olarak kalmaması için, sürekli olarak insandan insana aktarılması gereklidir. İnsanlar arasında aktarılırken ise, bunları özetleyen ve hikaye edenler, hedefledikleri izleyicilerinin seçmeli ilgisine yönelmek durumundadırlar. Bu seçmeli ilgi oluşturulurken gazeteci toplumun tüm kesimlerine hitap edecek ve dikkat yöneltecek şekilde hareket ederken, diğer taraftan da kendi kişiliğini habere yansıtacak argümanlar kullanmaya dikkat etmelidir.

Kant'a göre de, rasyonel sayılan günümüz insanı, aklının söylediğinin yanı sıra duygular, tutkular, arzular gibi başka faktörlerden de etkilenir. Birey, gerçekleştirdiği her eyleme kişiliğini koyar. Kişilik, öncelikle genlerin, daha sonra ailenin, yakın çevrenin, eğitim kurumlarının, iş ortamının, yaşanılan yörenin, coğrafi konumun, ülkenin, kıtanın, iklimin, uzak çevrenin, manevi değerlerin, inançların, dinin, toplumsal ilişkilerin etkileriyle oluşur. Bu nedenle de, haber üretim aşamasının herhangi bir bölümünde bulunan bir gazeteci, yapılan bu habere belirli ölçülerde kendi kişiliğinin yansımalarını da aktarır. Tokgöz'e göre; gazeteciliğin temel ilkelerinden biri, haber ile yorum arasında belirgin bir ayrımın çizilmesi ve bunların karıştırılmasının önlenmesidir.

Haber, gerçeklere ve verilere dayalı bilgilendirmedir. Buna karşılık, yorum ise yazarın, yayımlayanın veya yayın şirketlerinin düşüncelerini, inançlarını, kişisel yargılarını içerir. Haber yayını, gerçeklere dayandırılmalı ve doğruluğu kanıtları olmalıdır. Yorumlar, genel düşünceler veya günlük olaylar üzerinden yapılabilir. Yorum, subjektif olduğundan doğruluğu üzerine eleştiri yapılamaz. Haber değerlendirilmesi yapılırken gazetenin, yayın organının niteliği ne olursa olsun, önemli ölçütler vardır. Bunlar gerçek ve dengeli haber yapılmasının yanında hızlı olmaktır. Olaylar hem önemlerine göre hem de zamanında verilmelidir. Bu nedenle olgu-olay ve haber üçlemesinde gerçekçilik, dengeli olma ve zamanı verimli kullanma son derece önemlidir.

Haberin hızlı, ucuz ve güvenilir bilgiye dayalı üretimi ile gazeteciliğin profesyonel bir meslek olarak gelişimi kapitalizmin gelişim sürecine koşut bir seyir izler. Çünkü haberin kitlesel üretimi ve tüketimi, ortalama insanların bilgi ve enformasyona yönelik talebinden çok Burjuva sınıfının ticaretle uğraşında gereksinim duyduğu bir bilgi türüdür. Zaman içerisinde ise tüm topluma hitap eden ve kitlesel bir üretim gerçekleştiren gazetecinin temel görevi, olayları gerçek, açık ve dürüst bir şekilde betimlerken, habere konu olan bireylere ve onların yakınlarına yönelik yarar ya da zararlar toplumun 'dünyanın gerçek yüzünü görüp öğrenme' gereksinimini dengelemektir. Bu denge de meslek etiği ilkeleri çerçevesinde 'bilgi aktarma ve örnek olma' ölçütleri özenle değerlendirilerek kurulmalıdır. Bu dengenin tutturulamaması ya da mesleğin gerektirdiği özenin gösterilmemesi ise kamuoyunun güveni noktasında son derece ciddi azalmalara neden olur.

1.2. Yeni Medya Ortamında Gazetecilik

İnternet'le birlikte geleneksel gazetecilik kavramının yanına İnternet gazeteciliği kavramı eklenildi. 1990'lı yıllarla birlikte daha fazla telaffuz edilmeye başlanan İnternet gazeteciliği; metin, ses, görüntüyü (çoklu ortam-multimedia) bir arada barındırıyor olması, yer ve zaman kısıtlılığının olmaması, arşivleme özelliği sayesinde geçmişe dönük metin, ses, görüntüyü içeren haberlere ulaşabilmenin kolay olması, etkileşime olanak tanınması, maliyetinin (web sitesi kurmanın maliyetinin gazete veya televizyon yayıncılığı maliyetinden düşük olması, dağıtım için başka kanala ihtiyaç olmaması, daha az eleman istihdamı vb.) az olması gibi özellikleriyle geleneksel gazetecilikten ayrılmaktadır.

Vin Crosbie, İnternet gazeteciliğinin gelişimini üç bölüme ayırarak; 1982 yılından 1992 yılına kadar devam eden birinci dalganın birçok deneysel yayınlarla başladığını daha sonra AOL ve CompuServe gibi şirketlerin egemenliğine sahne olduğunu; 1993 yılında haber kurumlarının İnternet ortamına girmesiyle ikinci dalganın başladığını, kablolu ve geniş bantlı yayınların yapıldığı 2001 yılından itibaren, önceki dönemlerden daha güçlü, sürdürülebilir ve kârlı bir dönemi vaat eden üçüncü dalgaya girildiğini ve artık kitle enformasyonu ile bireysel enformasyon arasındaki boşluğun kalkacağını ifade etmektedir (Aktaran; Pryor, 2002).

Bu üç dönemde görülen İnternet gazeteciliğine ilişkin modeller, Deuze tarafından ana akım (main stream) haber siteleri, indeks ve gruplama (index & category) siteleri, eleştiri ve yorum (meta & comment) siteleri ve paylaşım ve tartışma (share & discussion) siteleri olarak gruplandırılmıştır (Aktaran, Kırçıl, Karagüler, 2003). Kırçıl ve Karagüler'e göre; ana akım haber siteleri, editör kontrollü haber sunar ve okuyucuya filtrelenmiş olarak iletişimde yer alma imkanı sağlar.

İndeks ve gruplama siteleri ise daha çok arama motorları (yahoo, alta vista, google vb), pazarlama ve araştırma şirketleri ile ilişkilendirilen gruptur (Kırçıl, Karagüler, 2003). Kırçıl ve Karagüler, üçüncü grupta, medya dünyası ve haberciler hakkında bilgi veren, eleştiri ve yorum yapan eleştiri ve yorum sitelerinin yer aldığını, dördüncü gruptaki paylaşım ve tartışma sitelerinde editöryal kontrolün en aza indirildiğini ve teknolojik (özellikle Web) olanakların kullanımının maksimize edildiğini söylemektedirler (Kırçıl, Karagüler, 2003).

İndeks ve gruplama siteleri içerisinde yer alan ve on beş yıllık İnternet tarihinin markası seçilen Google, her ne kadar haber sitesi olmasa da taradığı 4500 haber kaynağı, istenilen konu hakkında haberlerin elektronik postanıza iletilmesi özelliği nedeniyle haber kaynağı taşıyıcılığı (haber haberini vermek) ya da "içerik sağlayıcılığı" yapmakta ve kullanıcıya haber konularını, kaynaklarını bir arada görme ve seçme olanağı sunmaktadır.

Google'a benzer şekilde haber kaynağı taşıyıcılığı yapan Yahoo, ilk kez haber muhabiri sıfatıyla Kevin Sites'ı işe alarak bir anlamda haber kaynağı taşıyıcılığından haber kaynağı olmaya doğru yeni bir yöneliş içinde olduğunu göstermiştir. Eski bir savaş muhabiri olan Kevin Sites, "Kevin Sites Sıcak Bölgede" (Kevin Sites in Hot Zone) adlı ağ günlüğünde (blog), çatışmaların yaşandığı Irak, Sudan, Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Somali, Haiti, Keşmir, Lübnan, İsrail gibi bölgelerle ilgili olarak yaptığı haberleri, çektiği fotoğrafları yayınlamaktadır.

Ağ günlüğünde Kevin Sites hakkında bilgi verilirken; tek başına gazeteciliğin öncüsü olduğu, yalnız çalışıp, seyahat ettiği, sırt çantasındaki taşınabilir sayısal teknoloji araçlarıyla (haber ekibi olmadan) haberin yazılması, düzenlenmesi, fotoğrafların çekilmesi ve iletimini kendisinin yaptığı belirtilerek, bu projenin ana amacının, çatışma bölgelerinde ana akım medyanın ortaya çıkarmadığı veya haber yapmadığı önemli gelişmeleri, Yahoo'nun küresel çaptaki yaklaşık 400 milyon kullanıcıya sunmak olduğu yazılmaktadır.

Bu gibi uygulamalar, yeni medyanın bol, ucuz, kullandıkça çoğalan enformasyon girdisiyle "gazeteci" emeğinin üretim sürecindeki payını azaltmaya yönelik esnek çalışma (büro-ofis dışı, yarı-zamanlı ya da ev merkezli çalışma vb.) ya da istihdam modellerinin medyadaki üretim süreçlerine ve ilişkilerine uyarlanmasıdır (Törenli, 2005:209).

Halil İbrahim Gürcan ve Çiğdem Batu, yeni medyanın ortaya çıkardığı sanal yazı işleri ile birlikte geleneksel gazeteciliğin yapısında meydana gelen değişiklikleri on beş başlık altında toplamıştır.

I. Haber siteleri muhabir istihdam etmemektedir. Özellikle bireysel olanaklarla yayın yapan haber sitelerine (örneğin Matt Drudge'in sitesi) her İnternet kullanıcısı haber, duyum gönderebilmekte, böylece haber gönderen her İnternet kullanıcısı fahri birer muhabir olmaktadır.

II. Haber sitelerinde foto muhabiri de istihdam edilmemektedir. Siteler, haberlerde kullanacakları fotoğrafları çeşitli İnternet kaynaklarından izinli ya da izinsiz olarak alıp kullanmakta ya da abone olunan ajanslardan alınan fotoğraflara sayfalarında yer vermektedir. Sanal yazı işleri, farklı bürolarda hatta evlerinde çalışan yazı işleri personelinin, bilgisayarlar aracılığıyla sürekli olarak birbirleriyle iletişim halinde olması nedeniyle fiziksel bir arada bulunma zorunluluğunun ortadan kalkması sonucu ortaya çıkmıştır (Gürcan, Batu, 2001).

III. Haber sitelerinin web editörlüğü; haberi işleme, yeniden yazma, haberin önemli unsurlarını öne çıkarma gibi editörlük işlemlerinin tam anlamıyla yapılmadığı bir görünümüdür.

IV. Haber sitelerinde köşe yazarları da istihdam edilmemektedir. Sitelerdeki köşe yazarlarının birçoğu, basılı gazetelere yazdıkları yazılarını birkaç haber sitesine de göndermekte ve yazıları aynen bu sitelerde de yer almaktadır.

V. İnternet, geleneksel medya için mevcut haber kaynaklarına ek olarak yeni bir haber kaynağı olmuştur.

VI. Haber sitelerinin haber üretim maliyetleri düşüktür. Yukarıda değinildiği gibi, muhabir, foto muhabiri, köşe yazarı istihdam edilmediği için, içerik oluşturmadaki maliyeti artırıcı unsurlar ortadan kalkmaktadır. .

VII. Haber siteleri, özellikle son dakika haberlerini anında verebilmek için geliştirilen programlar sayesinde, ajanstan gelen haberi herhangi bir editasyon yapmadan doğrudan yayıma veren bir otomasyon geliştirmişlerdir.

VIII. Haberciler, arşiv ve kütüphanelere gitmeden, masa başındaki bilgisayarlarından yararlanarak, belirledikleri anahtar sözcükler yardımıyla haberleri ile ilgili çeşitli bilgilere, medya kuruluşunun dijital arşivinden ya da evrensel düzeydeki çeşitli dijital kütüphanelerden saniyelerle sınırlı bir sürede erişebilmektedir. .

IX. Haberlere hızlı erişim ve hızlı güncelleme imkanı sunmaktadırlar.

X. Haber siteleri, okurun tepkisini anlık olarak alabilmektedir. İnternet ile birlikte kullanıcının içeriği kontrol etmesi, geleneksel tek yönlü iletişim yerine etkileşimli (interaktif) iletişimi ve çoktan-çoğa modelini (many-to-many) gündeme getirmiştir.

XI. Haber siteleri, bir haberle ilgili olarak haber kaynağı ya da görgü şahitlerinden doğrudan bilgi alıp geniş boyutlarıyla (ses, görüntü vs) yayımlayabilmektedir.

XII. Her İnternet kullanıcısı, bir haber sitesinin fahri muhabiri olabilir.

XIII. Online haberlere, konuyla ilgili detayların ve çeşitli başka verilerin bulunduğu web sayfalarına linkler verilebilir. Böylece haberler, doğrusal (linear) ve dikey sunum yerine, web'in hypertext7 özelliği ile yatay bir dağılım sergilemekte ve geniş bir platformda okura sunulabilmektedir.

XIV. Sanal yazı işleri ve buna bağlı oluşan bilgisayar destekli muhabirlikle birlikte gazetecilerin iş tanımlarına bilgisayar kullanmayı bilme ve bazı bilgisayar programlarına hakim olma becerisi de eklenmiş olmaktadır.

XV. Sanal gazetecilikte, muhabirlere ve editörlere gelişen teknoloji ve koşullara yönelik sıkça uyum ve hizmet içi seminerleri yapılması gereği bulunmaktadır (Gürcan, Batu, 2001).

Gazeteciliğin geçirdiği değişimlerde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelişmelerin yanı sıra, "maliyeti düşürme çabalarının ve medyaya olan güvenin azalmasının" etkisi de bulunmaktadır (Aydede, 2006:7). Pew Araştırma Merkezi'nce yapılan bir kamuoyu yoklaması, basın kuruluşlarının profesyonelce davranmadıklarına inananların oranının 1985'te %72 iken, günümüzde %49'a düştüğünü ortaya koymuştur (Aydede, 2006:8). Ülkemizde ise, geçen yıl yapılan araştırma sonucunda medyaya güvenin %1oranında olduğu saptanmıştır (<http://www.acikradyo.com.tr>).

AC Nielsen tarafından Açık Radyo için yapılan Medya Güven Araştırması sonucunda; katılımcıların büyük çoğunluğunun, medyaya sansür uygulandığını, gazete sahiplerinin medyanın haber ve yorum içeriğine müdahale ettiğini, medyanın bazı haberleri çarpıtarak işine geldiği biçimde yayınladığını, medyanın bazı haberleri yansıtmayarak kamuoyundan gizlediğini düşündüğü ve medyada yer alan haberlere inanmadığı ortaya çıkmıştır (<http://www.acikradyo.com.tr>). Yaşanan gelişmelere bakıldığında, gazetecilikteki değişimlerin teknolojik, toplumsal, ekonomik koşulların sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1.2.1. Yeni Medyanın Haber Yayınında Etkileri

İletişimdeki yeni teknolojik gelişmeler sayesinde dünya tek bir pazar haline gelerek bir malın pazarlanmasında malı alıcının bulunduğu yere götürmek yerine satış bağlantıları elektronik olarak yapılmaktadır. Teletext, videotext gibi teknolojiler aracılığı ile kişiler, değişik mal ve hizmetler hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca gitgide artan sayıda şirket, internet sayesinde mal ve hizmetlerini pazarlamakta, böylece kişiler mal alışverişinde bulunabilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin ürünler pazarında sağladığı bu avantaj aynı şekilde bilginin bir ürünü olan haber için de geçerlidir. Ayrıca, kültürel anlamda baktığımızda ise yeni iletişim teknolojilerinin meydana getirdiği yeni deneyimler ve pratiklerin hızla yayılması, kültürel alanın yeniden düzenlenmesinde önemli bir durumdur.

Bu yayılımda, medyanın kullandığı karmaşık göstergesel kodlar, formatlar ve üretim değerleri ile kamera işlerinin stratejilerinden, belirli televizyon türlerinin ve televizyonun metinsel özelliklerinin kullanılmasıyla yaratılan deneyimin düzenlenmesine kadar hitap tarzları, anlatı stratejileri gibi pek çok durumu sayabiliriz. Tüm bu gelişmeler ve farklı algılamalar özellikle 20. yüzyılın sonlarında hayatımıza giren internet ve internete bağlı teknolojiler sayesinde olmuştur.

O halde yeni medya ve iletişim teknolojilerini ne şekilde tanımlamamız gerekmektedir? Yeni medya, bilgisayarların işlem gücü olmadan oluşturulamayacak veya kullanılamayacak olan ortamlara denir. Genellikle dijital olup kullanıcıya veya hedef kitlesine etkileşim olanağı sağlar. Diğer taraftan ise altyapısını tamamen internetin oluşturduğu ve gelişen teknolojiler ile kullanıcıyı zaman ve mekan gibi kavramlardan soyutlayarak interaktif ve katılımcı bir yapıya kavuşturan teknolojiler demek doğru olacaktır.

3G teknolojisi, arama motorları, video paylaşım siteleri, bloglar, sözlükler, web siteleri, sosyal medya ve sosyal paylaşım siteleri gibi yeni medya araçlarının özellikle internetin kullanım alanının, yaygınlığının ve hızının gelişmesine bağlı olarak geniş bir kitleye hitap etmesi sonucunda, her alana olduğu gibi yeni medya araçları gazeteciliğe ve haberciliğe de etki etmeye başlamıştır. Peki, bu etkiyi nasıl açıklamamız doğru olacaktır?

Geleneksel gazetecilik yüzyıllar boyunca haber ve habere ulaşma yönünden klasik yöntemleri benimsedi. Gazetecilik mesleğinin özellikleri ile temel ilke ve işlevleri çerçevesinde bu şekilde bir uygulama gerçekleştirilmesi en doğru ve sağlıklı olan yöntemdi. Haber kaynağı, gazetecinin haber kaynağı ile olan ilişkisi, haberciliğin temel ilkeleri göz önüne alınarak haberi oluşturma ve bu çerçevede kamuoyunun ilgisini çekecek tarzda bir sunuş ile toplum ile buluşturma hem gazetecilik için hem de gazeteci-haber ilişkisi anlamında, internetin ortaya çıkması ile bir takım farklı algılamaların oluşmasına neden oldu. İnternet hız, maliyet ve teknolojik anlamda birçok avantajı beraberinde getirmesine rağmen özellikle gazetecilik mesleğinin uygulanabilirliği ve işlerliği anlamında çeşitli sıkıntıların oluşmasına yol açtı.

İnternetin yaygınlaşması, kullanım hızının belirli kıstaslar dahilinde artması ve ucuzlaması gibi gerçekler paralelinde, internet ve internet teknolojilerine dayalı uygulamalar hem bireysel olarak hem de kurumsal olarak talep görür hale geldi. Bu talep artışı ise üretkenler noktasında belirli problemlerin oluşmasını beraberinde getirdi. Gazetecilik ile ilgili olarak düşünce ve buna bağlı olarak bir değerlendirme yapacak olursak, geleneksel gazeteciliğin meslek etiği ve ilkeleri bakımından gösterdiği 'duruş', internet teknolojisi ile birlikte ortaya çıkan internet gazeteciliği ile oldukça önemli ölçüde zarar gördü. Bilhassa internet gazeteciliğinin kes-yapıştır mantığı ile gerçekleştirdiği yayıncılık anlayışı hem denetimsiz bir ortamın oluşmasına hem de okuyucu nezdinde güven kaybına sebep oldu.

Dolayısıyla okuyucu tarafından inandırıcılık barometresinin yukarılara çıkmasını sağlamak, okuyucunun zihnindeki güvenin en baştan inşa edilmesi ile karşılaştırıldığında maliyet ve zaman bakımından çok daha yukarılarda yer aldı.

İletişim ve bilgi çağı olan 21. yüzyıl internetin tetiklediği yeni medya ve iletişim teknolojileri ile kısa süre içinde alışkanlıklarda ve iş görme ya da iş yapma şekillerinde köklü değişiklikler meydana getirdi. 3G teknolojisinin sağladığı sınırsız bağlantı imkanları ile akıllı cep telefonları veya tabletler sayesinde nerede olursak olalım zaman ve yer kavramından soyutlanmış bir şekilde dünyanın her tarafı ile iletişime geçme imkanına kavuşuldu. Anlık haberler alınabilmekte, son dakika gelişmelerinden haberdar olunabilmekte ve üstüne üstlük bunlar ile ilgili olarak videolara ve fotoğraflara ulaşma imkanı da kullanıcıya sunulabilmektedir.

Yeni medyanın doğası gereği kullanıcıya sunduğu ileri teknolojik hizmetler, hız, aktif katılım gibi özellikler çerçevesinde geleneksel gazeteciliğin habere ulaşma, haberi işleme ve haberi sunma şekillerinde

değişiklikler olduğu gibi, aynı zamanda yeni medyanın yarattığı atmosfere ve geniş kullanım alanına bağlı olarak geleneksel gazeteciliğin haber yayınında içerik dikkate alındığında haberin yeni medya araçlarına dayandırılarak okuyucuya sunulduğu da görülmektedir. Herhangi bir sosyal paylaşım sitesi ile ilgili olarak meydana gelen bir olaydan o sosyal paylaşım sitesine üye olan kişilerin yaşadığı olaylara, ilgi alanlarına bağlı olarak oluşturulan her türlü konu hakkında fikir belirtilebilen forum sitelerindeki bir yorumdan blog sayfalarındaki yazılara ya da video paylaşım siteleri vasıtası ile paylaşılan görüntülerden internet siteleri aracılığıyla yapılan açıklamalara kadar her türlü yeni medya aracı vasıtası ile meydana gelen ya da oluşturulan haber, geleneksel gazeteciliğin haber yayınında etkili ve nicelik olarak da kayda değer bir konuma geldi.

Yeni medyanın geleneksel gazeteciliğin haber yayınındaki etkileri paralelinde, okuyucunun günlük yaşamının bir parçası haline getirdiği yeni medya araçları ve bu yeni medya araçlarının zaman ve mekan kavramlarından bağımsız bir şekilde okuyucuyu olayın ve haberin içine çekerek, ona interaktif bir şekilde fikir belirtme ya da yorum yapma imkanını sağlaması geleneksel gazeteciliğin hem içerik bütünleşmesi hem de uygulama süreçleri bakımından yeni medya ile etkileşiminin her geçen gün daha da artacağı yönünde ipuçlarını vermektedir.

II. Bölüm

Kocaeli Yerel Basınında Dijitalleşme Dönemi

2. Özgür Kocaeli Gazetesi

1975'te Kocaeli'ye ilk ofset gazeteyi getiren Dündar Çiğit'in kurduğu Koga Gazetecilik Ticaret Anonim Şirketi (A.Ş.) tarafından 1991 yılında yayın hayatına başlamıştır. 16 sayfa olarak yayınlanan gazete her gün 4 sayfa spor eki vermektedir. Hafta sonları ekleri de veren gazetenin sayfa sayısı artmakta.

Dündar Çiğit'in (1933-1991) kurucusu olduğu Özgür Kocaeli'nin imtiyaz sahipliğini Recep Haldız genel yayın yönetmenliğini ise İsmet Çiğit yapmaktadır. Gazete logosundaki mavi renkten ötürü 'Mavi Kocaeli' olarak da bilinmektedir.

2.1. Demokrat Kocaeli Gazetesi

Demokrat Kocaeli Gazetesi, 2005 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazete pek çok kez el değiştirdi. Sinerji Basım Yayın ve İletişim A.Ş. tarafından kurulan gazetenin imtiyaz sahibi Ufuk Saka'dır. Ancak gazete 2009 yılında el değiştirdi ve Oktay Kiroğlu gazetenin imtiyaz sahibi oldu. Son olarak 2010 yılında üçüncü kez el değiştiren gazetenin imtiyaz sahipliğini şuan Niyazi genç sürdürüyor. Gazetenin genel yayın yönetmeni ise Adem Turgut'tur.

2.2. İnternet Haberciliğine Geçişleri ve Okunmaları

Özgür Kocaeli Gazetesi, 1998 yılında internet gazeteciliğine geçti. Hatta 17 Ağustos 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi'nde elektriklerin kesilmesi nedeniyle o günkü baskısını yapamayan Özgür Kocaeli Gazetesi, son gelişmeleri internet sitesi üzerinden verdi. Bu yayınlarda birlikte tüm dünya Kocaeli'de ve Marmara bölgesinde yaşanan depremin gelişmelerini takip etti. Hatta BBC'den bazı gazeteciler Özgür Kocaeli Gazetesi'nin internet sitesindeki bilgilerini alarak tüm dünyaya duyurdu ve gazetenin sahibi İsmet Çiğit ile röportaj yaptı. Gazetenin günlük tirajı 5 bin iken günlük internet okur sayısı yıllık 5 milyon 182 bin 343'ü buluyor. Yılda 66 milyon 718 bin 82 kez ise haber sayfaları görüntüleniyor.

Bir haftalık ortalama ise (1 Mart-9 Mart 2018) 195 bin kişiyi buluyor. Ve hatta okuyucular tarafından sitedeki sayfalar yine yıllık ortalama 1 milyon 111 bin 635 kez görüntüleniyor.

Demokrat Kocaeli Gazetesi, 2007 yılında internet gazeteciliğine geçti, günlük tirajı 1500-1700 arasında olurken, internet sitesindeki yıllık ortalama okur sayısı 643 bin 840'a ulaşırken, 5 milyon 712 bin 942 kez ise haber sayfaları görüntüleniyor.

Haftalık olarak baktığımızda ise okur kitlesi 7 bin civarında oluyor. Demokrat Kocaeli Gazetesi'nin sitesin girişlere baktığımızda ise okuyucularının yüzde 57'si mobilden yani cep telefonlarından, yüzde 40'ı masaüstü bilgisayarlarından geriye kalan yüzde 2'si ise tabletlerden giriş yapıyor. Facebook ve twitter sayfalarında ise üye 8 bin civarında okuyucusuna haberleri anında ulaştırıyor.

2.3. 01 Nisan 2016-07 Nisan 2016 Tarihleri Arasında Demokrat Kocaeli Gazetesi'nde çıkan haberlerin içerik anlamında kaynağı

Haberlerin Kaynağı	Haberlerin Sayısı
Facebook	78
Twitter	16
Instagram	12
Kişiler	22
Belediye basınları	136
TOPLAM	264

Demokrat Kocaeli Gazetesi'nde 01 Nisan 2016-07 Nisan 2016 tarihleri arasında toplam 264 tane haber yayınlanmıştır. Yayınlanan 264 habere baktığımızda; gazetenin ikinci, beşinci ve dokuzuncu sayfalarında kullanılan bir haftalık süreçteki toplam 78 haberin kaynağı sosyal medya sayfası olan facebook'tur. Yine gazetede ki 16 haberin kaynağı ise twitter'tir. Yayınlanan 12 haberin kaynağı da instagram olurken, geriye kalan 22 haber direk kişilerin şikayetleri üzerine yapılmış, 136 haber de belediye basınları ve kurumlar tarafından gazetelere gönderilen haberlerden oluşturulmuştur.

2.4. 01 Nisan 2016-07 Nisan 2016 Tarihleri Arasında Demokrat Kocaeli Gazetesi'nde çıkan haberlerdeki fotoğrafların kaynağı

Fotoğrafların Kaynağı	Fotoğrafların Sayısı
Facebook	116
Twitter	36
Instagram	20
Kişiler	86
Belediye basınları	220
TOPLAM	478

Demokrat Kocaeli Gazetesi'nde 01 Nisan 2016-07 Nisan 2016 tarihleri arasında toplam 478 tane haber fotoğrafı yayınlanmıştır. Yayınlanan 478 haber fotoğraflarına baktığımızda; gazetenin ikinci, beşinci ve dokuzuncu sayfalarında kullanılan bir haftalık süreçteki toplam 116 haber fotoğrafının kaynağı sosyal medya sayfası olan facebook'tur. Gazetede ki 36 haber fotoğrafının kaynağı ise twitter'tir. Yayınlanan 20 haber fotoğrafının kaynağı da instagram'dır. Öte yandan 86 haber fotoğrafı ise direk kişilerin şikayetleri üzerine yapılan haberlerde muhabirler tarafından çekilmiştir. Geriye kalan 220 haber fotoğrafı da belediye basınları ve kurumlar tarafından gazetelere gönderilen haberlerde yer alan fotoğraflardan kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Tokgöz, O. (2008). Temel Gazetecilik. 7. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Girgin, A. (2008b). Gazeteci Olmak Önce Adam Olmak Demektir. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Derin Yayınları.

Öymen, A. (2009). "Habercilikle İlgili Sorular/Sorunlar." Alankuş, Sevda (Ed.) içinde, Gazeteciliğe Başlarken-Okuldan Haber Odasına (s. 310-319). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Kılıç, D. (2008). "Medya Haber Öykülerini Nasıl Yapılandırmaktadır? Örnek Olay: Irak Savaşının Çerçeveselenmesi." Cangöz, İncilay (Ed.) içinde, Uygun Adım Medya-Bir Bilinç Körleşmesi. Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.

Girgin, A. (2005). Haber Yazmak. 3. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.

Uluç, G. (2003). Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı/Olanaklar-Sorunlar-Tartışmalar. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Konyar, H. (2011). Türkiye'de Medya Endüstrisi ile Kurulan 'Kültürel Farklılıklar'. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Demokrat Kocaeli Gazetesi. (20162). 01-02-03-04-05-06-07 Nisan 2016W.

Kapanış Oturumu

Konuşmaları

Ali YEŞİLDAL

Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli-Tarihi-Kültürü Sempozyumunun Kapanış oturumuna hoş geldiniz.

Bugün Sempozyumumuzun son günü. Bir taraftan sevinçli olduğumuz kadar bir taraftan da bir o kadar hüzünlüyüz. Çünkü bu kadar tarih severi bir arada görmek için bir sene daha beklememiz gerekecek. Bu Sempozyumu düzenleme aşamasında birlikte çalıştığımız bilim kurulundaki hocalarımıza, tebliğ sunan bütün saygıdeğer akademisyen hocalarımıza, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi adına teşekkür ediyorum. Yerel yönetimler olarak bu Sempozyumları çok önemsiyoruz. Sadece yerel tarih çalışması olmadığını düşünüyoruz. Fiziksel yatırımların gelip geçici olduğunu, nesli ihya etmezseniz o neslin imar ettiğiniz şehri yok edeceğini düşünüyoruz. 5 yıldır devam eden Sempozyumlarımızdaki ana amaç kentlerin ulusal tarihleri doğurduğunu ve yerelden uluslararası coğrafyaya kurgulanmış bir imparatorluğun temellerinin kentlerde, beldelerde atıldığına inanıyoruz. Kocaeli bunlardan bir tanesidir. Bu Sempozyumlar başlayana kadar bu kentte Akça Koca kimdir? Diye sorulduğunda "Kocanın evidir" tanımları çıkıyordu maalesef. Kimsenin gündeminde Akça Koca, Süleyman Paşa, Çoban Mustafa Paşa, Karamürsel Alp, Sırrı Paşa, Orhan Gazi yoktu. Orhan Gazi'nin Kocaeli ile ne ilgisi var şeklindeki itirazlara cevap verecek bilgilere sahip değildik. Sunulan tebliğlerde anladık ki bu kentin anahtarını teslim alan imparator Orhan Gazidir. Sizin tebliğlerinizden bunları öğreniyoruz. Yeni bir kültürlenme hareketi başlattığımızı düşünüyoruz. Yani sadece bazı kentler, mesela Kocaeli örneğinde söylemek istiyorum ki Nikomedia kültürü ile yaşayan bir kent Kocaeli. Halbuki büyük isimler bu kent ile ilintili ve fetihler bu kişiler sayesinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple düzenlenen Sempozyumlar bizim için çok önemlidir. Türkiye'nin önemli akademisyenleri bilim insanları bu Sempozyuma ilgi duyup buraya gelmeleri bize onure etmiştir. Hocalarımıza Sempozyumumuza göstermiş oldukları ilgiden dolayı teşekkür etmek istiyorum.

İdris BOSTAN

Hepinizi sevgi ve saygı ile selamlayarak başlamak istiyorum. Bir İzmitli olarak böyle bir Sempozyumun beşincisinin ikmal edilmiş olması bizim için de bahtiyarlık vesilesidir. Bu vesile ile büyükşehir belediyesine ve bu Sempozyumu organize eden değerli meslektaşlarımıza teşekkür etmeyi bir vebice olarak görüyorum. Biz eskiden İzmitli idik. Şimdi kim Kocaelili bilmiyorum. Bu yakın zamanların tercihi ile Büyükşehir'in Kocaeli olmasında bir mahsur yok fakat İzmit'in arada kaybolmasında mahsur vardır. Asıl şehir İzmit'tir. Doğu Roma'dan günümüze intikal eden İznikmid'e İzmit'e çeşitli merhaleler addedilerek gelen bu şehir, bu Sempozyumlar vesilesi ile gün yüzüne çıkmaya başladı. Biz mesleğimiz icabı, İslam Ansiklopedisine İzmit maddesini yazmış olmamdan dolayı konuya aşina olduğumu belirtmek istiyorum. Sempozyumlara takdim edilen tebliğler vasıtası ile haberdar olmadığımız nice yeni mevzularla karşılaşmış oluyoruz. Kocaeli adı altındaki sosyal kültürel mimarisine büyük ilmi katkılar sağlıyor. Eğer bunlardan gerçekten hakkıyla istifade edebilirsek bu alanda çalışma yapanlar için, çalışacaklar için örnek teşkil edecektir. İzmit ve Kocaeli için bu tebliğler büyük bir birikimdir. Basılan kitap halindeki tebliğler dijital ortamda da bulunuyor. Bu sevindirici bir şeydir. Ulaşma imkanının hızlı olması çok önemlidir. Elbette pek çok konular çalışılıyor. Tabi ki bunlara İlgililer sayesinde bazı alanlara yaygınlaşabilir. Hala İzmit mahalleri tarihte bu mahallelerin hususiyetleri bizim arşivlerimizdeki pek çok tarih defterleri, temettuat, avarız defterleri vasıtasıyla ulaşılabilir. Doğrudan ilgilendiğim konular hasebiyle bu bölgenin kaç yüz yıl Osmanlı donanmasının kereste ihtiyacının karşılayan bir bölge olması buradaki hareketliliği de sosyal hayatın bir parçası olarak incelenmesi gerektiğini düşünüyorum. Öyle belgelere şahit oluyoruz ki bu dağlardan ki ormanlardan kesilerek İstanbul'daki Tersane-i Amire'ye götürülen ve orada yüzlerce kadirganın, kalyonun inşası temini sırasında yaşanan meseleler vardır. Çünkü devlet sadece emri vererek getirtemiyor. Haliyle burada görevliler oluyor. Zaten ilk emir kadıya gelir sonra bölgenin ayanı vilayetine iş erlerine ihtiyarlara diye gönderilir. Bu bölgenin yetkilileri ilgili köylerinin avarız karşılığında devlete o keresteyi vermekle mükellef olan bölgelerinden o bin-

lerce keresteyi kesip hazırlarlar. Bu muhitlerinde dolaştığımız dağlardan indirerek İzmit körfezine getirirler. Ve yine onları Yüzlerce gemi ile İstanbul'a taşırlar. Bunların meselleri yine onlara ilginç olduğu için farkındayım o kadar çoktur ki zaman zaman itirazlar dahil halk arasındaki verginin veya kadar çok istenilen kerestenin temininin güçlükleri sebebiyle devlet merkezine intikal edilen bir çok mesele vardır. Bunları Sempozyumlara bir şekilde taşımakta fayda vardır. O günün sosyal hayatını, iktisadi ve kültürel hayatını tafsilatlı bir şekilde anlayabilmenin bir yoludur. Dolayısıyla bu farklı alanlara da ilgi duymakta fayda vardır. Kocaeli denizi olan bir yer. Metin Tuncer hocamız "Vakti ile Anadolu'dan İstanbul'a gelen bir kişi tabii ki kara yolu ile geleceği için isterse trenle gelsin denizi göreceği ilk il İzmit'tir." diyor. Bu gerçekten darbimesel gibi bir tespittir. Kendisine müteşekkirimiz o da her zaman bu Sempozyuma katılarak destek vermiş oluyor. Bu sebeple deniz taşımacılığının da önemi biraz daha fazla konular olarak araştırılması uygun olur. Çünkü var tabii ki biliyorum daha önceki Sempozyumlarda da bu bilgiler var. Hatta bu toplantıda da vardı ama hala çalışılabilir olanları var denizlerdeki batıklar olabilir. Vaktiyle bir kitabım çıkmıştı. Osmanlı Prestij kitabı. Büyük ve hacimli. Karamürsel'den birisi aramıştı beni dalgıç imiş deniz kuvvetlerinden ayrılmış sizin kitabınızdaki o muhteşem gemilerin benzerlerini ben Karamürsel açıklarında denizde gördüm hocam diyordu. Yani hocam neredeyse yalvar yakar imkan bulsanız da biz bunları dalıp çıkarsak diyordu. 12 sene önceden bahsediyorum. Denizin üstü kadar altıda kıymetlidir. Araştırmacılar için önemli bir alan teşkil ediyor. Buranın bir hususiyeti de var. Mübadele ile buraya gelip yerleşmiş olan birçok muhacir var çeşitli bölgelere yerleşmiş. Örneğin Yeniköy olan bir bölge de yaşayan muhacirler için araştırmalar yapıldığını biliyorum bu şehirde ama bunlar kifayetsiz tabii ki. Sadece burada değil başka yerlerde de var bir de buradan gidenler var tabii ki. 1992 de Atina da bir Sempozyuma gittiğimde Gedik Paşa lisesinde okumuş o sırada Atina arşivinde görevli bir Rum vatandaşı İstanbul da liseyi dahi okumuş birisi bana arşivi gezdirirken mübadele ile gelenlerin defter kayıtlarını göstermişti. Tabii ki bizimde buraya gelenlerin kayıtları var ve bunları merak edenler var. Bölge çalışması yapanlara tavsiye ediyorum. Doğu romanın ilk başkenti olmuş bu kadar önemli bir merkez olarak kuruluşu gerçekleşmiş, imparatorlar şehri olmuş bir yer sadece Türk tarihi için değil önceki dönemler içinde büyük bir değer taşıyor demektir. Haliyle eski çağ çalışanlar çok fazla yok ama Bizans Roma dönemi çalışanlar var. Onlarında hem şehrin bugüne intikal eden eserlerini dikkate alarak hem de o dönemin tarihi kayıtlarını esas alarak çalışmalar daha fazla yapmalarında fayda var diye düşünüyorum. Biraz tabii ilmiye sınıfına mensup olmamız sebebiyle de İzmitli Alimler hakkındaki tebliğlerin daha da artabileceğini bildiğim için söylemek istiyorum. Hem hayatları hem biyografileri üzerinden tebliğler gelmeli ve o eserlerin neşri sağlanmalı. Alimler külliyesi olmalı. Biraz arada kalmış önemli bir güzergahta ama birazda İstanbul'un ihtişamından sonra arada kalmış bir şehir olarak bu hususiyetleri gün yüzüne çıkarmamış gerçekten haklı olarak söylediniz İzmit'in içinde yaşayanlar pek biliyor denemez. İmar sayesinde İzmit'in eski çehresi ortaya çıkmaya başladı. Ben aşağı yukarı tabii 55 sene öncesinden hatırlıyorum çok eski sayılmaz ama eskisini bilenlerimiz var. O zaman ki mütevazı şehirden metropol gibi olmuş şehre intikal ederken haliyle pek çok şeyi göz ardı etmeyip onları çok ince bir şekilde araştırıp bunları gelecek sempozyumlarda sunmak ihtiyacı var diyorum. 6 salonda yüzlerce tebliğ konuşuldu ama aynı anda konuşulduğu için bunların hepsine vakıf olmadık. Dikkatimi çeken hususlar için tebliğ sunan meslektaşlarıma kabul ederlerse takdirlerimi ve tenkitlerimi iletmek istiyorum. Şükrü şikayet hem teşekkür etmek hem de tenkit. Büyükşehir belediyesine yapayım; Pertev Mehmet paşa. Haklılar tabii ki. Bu yeni Cuma caminin dış kapı kitabesinde 19. yy ortalarında geçirdiği bir tadilat sebebiyle camiinin Pertev Mehmet paşa olarak yazıyor. Bir karışıklık vardır. Litaratüre bakarsanız görürsünüz. Ve tabii orda yazan tarih ilk inşa tarihi olduğu için o zamandan kalma olduğu zannediliyor. Halbuki o camiinin banisi vezir Pertev paşanın isminde Mehmet yoktur. Vakfiyesi dahil ben maddesini de yazdığım için vakfiyesi elimizde vardır. Ünlü bir komutandır. Yeniçeri ağalığı yapmıştır. Meşhur İnebahtı savaşında da Serdar-ı Ekrem'dir. İkinin muvaffak olamamıştır. Damadı Şehriyatı olarak sarayın damadıdır. Döndüğünde ikinci vezirlikten üçüncü vezirliğe düşürülmüştür. Salonlarda da Pertev Mehmet paşa olarak yazılması biraz bu Literatürden kaynaklıdır. Pertev Mehmet paşa ile karıştırılmıştır. Tavsiyem doğru olanı tercih etmektir. Salonlara isim verilmesini takdir ediyorum fakat düzeltilmesini öneriyorum. Tebliğler hakkında bazı şeyler söyleyeyim; bazılarının başlığı muhtevaları ile pek uyumlu görünmüyordu. Başlıklar çok isabetli ve dikkat çekici görünüyor ama tebliğ sunulurken tebli-

ğın başlığına hitap etmiyordu. Vaktimizde doluyor galiba denilerek konu için bir cümle ile bitiriliyordu. Tebliğ sunmak onu niçin seçtiğini neye ulaşmak istediğini söylemektir. Bilgilendirmekten çok dikkat çekmektir. Tebliğ sahiplerinin buna dikkat etmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu Sempozyum uluslararası olduğu için görüyorum kendileri ile Cezayir de Arnavutluk ta birlikte olduğumuz yazılarından tanıdığımız meslektaşlarımız katılıyorlar. Şehir tarihi olan Sempozyuma olan bir destektir. Bu organizasyonları yapan meslektaşlarımızın da bir başarısıdır. Kendilerini tebrik ediyorum. Tüm katılımcıları tebrik ediyorum. Genç meslektaş adayları heyecanla dinliyorlar. Onları da buraya gösterdikleri ilgi için tebrik ediyorum. Bu toplantıların ne kadar faydalı olduğunu bu vesile ile bir kere daha gördüğümüzü bu vesile ile tebriklerimi ve teşekkürlerimi sunuyorum. Sağ olunuz.

İlhan ŞAHİN

Değerli meslektaşlarım tabi çok önemli bir Sempozyumun sonuna gelmiş oluyoruz Ben de kendim birçok Sempozyumun organizasyonlarında bulundum. Uluslararası Sempozyumlara katıldım içinde bulunduğum Sempozyumlarla mukayese edecek olursam bu Sempozyumunda uluslararası düzeyde evrensel düzeyde bir Sempozyum olduğunu sizlere ifade etmek istiyorum bu bağlamda tarihi geleneği başlatan Büyükşehir Belediye Başkanlığımıza ve işini ehline teslim edilmesine de şükranlarımı iletiyorum. Bu bağlamda düzenleme kurulunda yer alan ve ismi programda geçen Prof. Dr. Haluk Selvi, Prof. Dr. İbrahim Şirin, Doç. Dr. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal, Raşit Fidan, Hayriye Sözer ve Resül Narine huzurlarınızda şükranlarımı sunuyorum ve müsaadeniz ile alkışlamanızı rica ediyorum. Bu gibi Sempozyumların ne kadar güç altında yapıldığını biliyorum meslektaşlarımızın üstat olmaları her şeyden önce Sempozyumun başarısını getiriyor. İşini en iyi yapan en iyi vatanseverdir. Arkadaşlarımız işin ehli organizasyon mükemmel evrensel bir Sempozyumun hazırlığını sundular. Değerli meslektaşım Prof. Dr. İdris Bostan'ın söylediklerine aynen katılıyorum.

Önemli saydığım bir iki noktaya işaret etmek istiyorum. Sempozyumun adıyla müsemma olması çok güzel her yıl Kocaelili bir büyüğümüzün adını taşıması bir geleneğin devamını gösteriyor. Biz de en zor yapılan işlerden bir tanesi kurumsallaşmadır. Biz kurumsallaşmayı pekiyi yapamıyoruz. Kocaeli büyükşehir belediyesinin bu işe sahip olması işi ehline teslim etmesi işin kurumsallaştığını gösteriyor. Arzum bu geleneğinin devam etmesidir. Hem belediyemiz hem de meslektaşlarımızın kararlı olduklarını görüyorum çünkü burada yapılan iş ülkemizde yapılacak olan işlere bir örnektir. Önemli kurumlar bu işleri yapamıyorlar. Burada önemli olan bilim insanlarını bir araya getirmek. Takip edebildiğim kadarıyla Macaristan'dan Cezayir'den Bosna Hersek'ten orta Asya ülkelerinden Türkiye'den büyük bir katılımın olduğunu gördüm. Katılımcılarla paralellik göstermesi lazım. Uluslararası seviyede olması sevindiricidir. Tabi burada tebliğler için bir iki noktaya değinmek istiyorum genç arkadaşlarımıza tavsiyem çok genel başlıklarla tebliğ vermesinler. Mümkün olduğu kadar suya düşen bir damla gibi yavaş yavaş yayılarak gidilirse o zaman derinliğine de iş yapmış oluruz. Meseleleri de ortaya koymuş oluruz. Dikkatimi çeken bazı tebliğler oldu ona işaret etmek istiyorum. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin bir diğer örneği de şu olmuştur: Belediye demek yol yapmak yola bakmak değil en önemli işlerinden biri de kültür işlerine el atmasıdır. İş ehline emanet etmelerini diliyorum hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

SEMPOZYUM GÖRSELLERİ

